

СЪН С ФЛЕЙТА НЕМСКИ РАЗКАЗВАЧИ ОТ XX ВЕК

Превод: Венцеслав Константинов

chitanka.info

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ФЛЕЙТАТА НА СЪНЯ

НЕМСКИЯТ РАЗКАЗ ПРЕЗ XX ВЕК

*Сънят ми изглежда като
отбрана
срещу еднообразието и
обикновеността на живота,
свободен отдих за окованата
фантазия.*

Новалис

Стихията на немскоезичното повествователно изкуство е романът. То е създало образци като „Страданията на младия Вертер“ и „Вилхелм Майстер“ на Гьоте, „Хиперион“ на Хьолдерлин, „Хайнрих фон Офтердинген“ на Новалис, „Житейските възгледи на котарака Мур“ на Е. Т. А. Хофман, „Зеленият Хайнрих“ на Готфрид Келер, „Ефи Брист“ на Теодор Фонтане, а през XX век — „Вълшебната планина“ и „Доктор Фаустус“ на Томас Ман, „Верноподаникът“ на Хайнрих Ман, „Степният вълк“ и „Игра на стъклени перли“ на Херман Хесе, „Човекът без свойства“ на Роберт Музил, „Смъртта на Вергилий“ на Херман Брох, романите на Франц Кафка, Лион Фойхтвангер, Хайнрих Бьол, Макс Фриш и още много други.

Но немският роман винаги е бил съпътстван от майсторски новели и разкази, които придават допълнителен блясък на това изкуство.

Защото и в тях, както в големите белетристични творби, невидимо присъства характерното за северното самосъзнание противоборство между VITA ACTIVA и VITA CONTEMPLATIVA — между деятелния и съзерцателния живот, света на СЕТИВАТА и света

на БЛЯНА, МЕЧТАТА и СЪНЯ — изразен на немски с едина-единствена събирателна дума: TRAUM.

Суровият климат на Германия и северната природа са допринесли за по-голямата душевна вгълбеност на писателите по бреговете на Рейн и Елба, за копнежа по нощта, мистиката и зловещо-прекрасните видения сред мъглите на торфените находища. В този духовен климат са пламнали протестантските страсти на Мартин Лутер, запалили Тридесетгодишната война, там са възникнали и експресивните образи на Албрехт Дюрер, пак там се е изляла музикалната стихия на Дитрих Букстехуде и Йохан Себастиан Бах, извисена над земните предели в служение на Бога и противоборство с Дявола.

Мечтата, копнежът по непостижимото — било в личен или социален план — е живителната ядка на немското светоусещане. Героят на Томас Ман от „Самопризнанията на авантюриста Феликс Крул“, наред с мощния устрем към живот и любов, притежава изключителната дарба за мечтаене и сънуване. За него нощта и сънят са съкровено убежище — след дълбок сън той се събужда по-доволен, отколкото след успехите и удовлетворенията на деня. В ранното си есе „Благодатта на съня“ самият Томас Ман споделя: „Обстоятелството, че всекидневно настава нощ, че всяка вечер над мъките и теглата, над страданията и тревогите се разпростира умиротворяващата, уталожваща благодат на съня — аз винаги съм чувствал и приемал това явление за едно от най-вълнуващите блага сред великите реалности на живота.“ И добавя: „Несъмнено най-велик е онзи, който, без да изневерява на копнежа си по Нощта, извършва гигантски дела, за които му предоставя възможност Денят.“

Всичко това се е уталожило и в съвременното немско повествователно изкуство. Мнозина майстори на разказа, родени през XX век, са прекарвали унизителна и тежка младост, изтърпели са „срамните години“ на хитлеровата диктатура, страданията от войната и раздробеността на родината си след 1945 година. Повечето от тях вместо латински и гръцки в своите „години на учение“ са опознали мелниците на смъртта и ужаса на самотата в големия град. Редица творци като Бертолт Брехт и Ерих Кестнер бързо превъзмогнаха

всеобщата покруса и сред развалините на следвоенна Германия потърсиха оцелялата човешка самоличност. Разказите им бяха облъхнати от съзидателен стремеж по реална красота и добро, придаваха на житейския миг нови, привличащи с истината си измерения. А след края на Втората световна война в Германия вече бяха достъпни и някои забранени при националсоциализма световни автори. С особена сила се прояви влиянието на американската литература. Разказвачи като Зигфрид Ленц възприеха теми и стилистични похвати от творчеството на Ърнест Хемингуей. Немалко писатели като Александер Клуге се заеха с разобличаването и осмислянето на националсоциалистическото минало на родината си. А последвалите години на „стопанско чудо“ и междучовешко отчуждение породиха социалната критика на писатели като Мартин Валзер и Райнхард Баумгарт. Така битката с Дявола и Смъртта бе подновена с нов морален патос — тя се превъплъти най-вече в сатирите на Хайнрих Бьол. През петдесетте години в немскоезичната литература се надигна цяла вълна от творци, които тръгнаха по дирите на Кафка, омагьосани от зловещо-приказния дух на някогашна Прага, от мистерията на славянската стихия, която те познаваха от книгите на Гогол, Достоевски и Чехов. Мнозина пражки писатели като Густав Майринк, Райнер Мария Рилке, Франц Верфел, Макс Брод и Йоханес Урцидил донесоха първо в австрийската литература тайнствената светлина на приказния град и тя остана там завинаги, безплътна и незаличима.

Особеното географско положение на Австрия създаде условията тук да се срещнат, за да се оплодят взаимно, германският, романският и славянският свят. В този културен басейн отлежаваха стари испански и бургундски влияния, напластяваха се артистични внушения от италианската древност, раздвижени от багреното разнообразие на далматинския фолклор, на маджарските и румънските сказания, на циганските напеви от подунавските области. Източната волност и западното ценностно съзнание, северната вгълбеност и южната отзивчивост към живота създадоха тук атмосферата на духовен универсализъм. Всичко това изпълваше артистичната изява на съвременния *homo austriacus* с лиризм, задушевност и

съзерцателност, но и с вкус към гротеската. Още Адалберт Щифтер бе изразил основната черта на австрийското умонастроение с думите: „Умереността е сила, страстта — слабост.“ Но тази външна пасивност и изравненост на характера се компенсираше от влечението към сложни психически движения, към подмолите на съзнанието, отдето извират демоничните сили на съществуването. Очи в очи с превратностите на националната си съдба, австриецът се изпълва с ирония към света и себе си, но и с таен копнеж по смъртта и музиката на отвъдното.

В това духовно поднебие се развива и австрийският разказ. Той, както и швейцарското немскоезично повествование, се отделя от немския не само по характерните си сюжети и мотиви, но и по своя език. За писателите под Алпите книжовният немски говор е „чужд“ и те са принудени да го „изучат“ с всичките му стилистични тънкости и мисловни отсенки. Така словото като изразно средство се превръща за тях в съдбовно преживяване — за Карл Краус то е онова божество, което създава абсолютната мярка за стойност, за виенския философ Лудвиг Витгенщайн то определя границите на индивидуалния живот, а психиатърът Зигмунд Фройд потърси в езиковите грешки проявата на несъзнаваните пластове в съзнанието. Затова в своите най-дълбоки традиции австрийският разказ се отличава с особено чувство за фини езикови нюанси и словесна игра, с богата метафорика и с вкус към изразно експериментиране. А в тематично отношение тук преобладават камерните сюжети, психологическите етюди и не на последно място художественото осмисляне на смъртта и упадъка.

Стефан Цвайг разказва за Третия гълъб — заблудения митичен гълъб, дирещ мир, — ала той лети над главите ни, боязливо и вече с немощни криле. Понякога, само в нощите, когато се сепваме в съня си, чуваме из въздуха шумолене, стремително пърхане в мрака, объркан полет и безпомощен бяг. Върху неговите криле се носят всички наши чемерни помисли, в страха му бушуват всички наши желания. Австрийски писатели като Валтер Томан се заловиха с научна добросъвестност да анализират скритите мотиви на човешкото поведение, други като Ерих Фрид изпълниха своя нравственокритичен космос с отзвуци от романтичната образност на Е. Т. А. Хофман и Аделберт фон Шамисо, за да изразят абсурда на цивилизацията. А Илзе Айхингер — член на авторитетното литературно сдружение във

ФРГ „Група 47“ — издигна своя „призив за недоверие“ към обществените условности, породен от копнежа по един свят на свобода, душевен мир и житейско удовлетворение. Тук намира своето място и неголямото творчество на рано напусналата тази земя Херта Крефтнер, която съзнателно сблъска действителността с бляна, за да разруши и последните илюзии на надеждата.

Художествен отдушник тези писатели намериха в „магическия реализъм“ — така свойствен на австрийския национален дух. В творбите на някои от тях като Ханс Леберт се смесиха религиозни и светски елементи, стълкновиха се духовното и сетивното, ведрата усмивка и мъченическата гримаса. Други като Ханс Карл Артман откриха за литературата локалния диалект и бароковата образност, вдъхнаха нов живот на традиционния виенски черен хумор. А Томас Бернхард създаде цяла „космогония на болното съзнание“, в която страданието и смъртта добиха особена стойност като тайнство на познанието. Херберт Айзенрайх се устреми да пресъздаде онази „тотална реалност“, за която някога говореше Рилке — тук натурата бе само повод, за да се изгради ново, по-истинско художествено единство. Петер фон Трамин с чувство за зловещ хумор смеси ужасното с абсурдното и създаде гротески с голяма художествена сила. А Ингеборг Бахман освободи нещата от техните исторически, сантиментални и дидактически внушения, за да слее всички смислови полета в едно — така животът и смъртта, външният и вътрешният свят, видимостта и сънят се изравняваха.

Швейцарската немскоезична проза традиционно е облъхната от моралистичния патос на Просвещението, закърмена е от педагогическите възжеленията на поета и учения Албрехт фон Халер. Той бе насочил погледа към красотите на високопланинския пейзаж с неговите ярки контрасти, а също към скромния, природосъобразен живот на планинците, който в очите на пиетиста Халер бе възплъщение на „разумен идеал“. Така в духовния мир на тази малка алпийска страна открай време преобладава просветителската поучителност и стремежът към патриотично-възпитателно въздействие. Неслучайно тук процъфтява пасторалният, нравоописателният и историческият роман. В есето си „За духа и същността на швейцарската книжовност“

Арнолд Швенгелер отбеляза: „Швейцарецът е не само дете на своите физически родители. Той е също рожба на своя народ и на историята на своя народ.“ Може да се каже, че назидателният порив — дори в своите самоиронични измерения — е твърде характерен за културния климат на традиционно миролюбивата и политически неутрална държава в сърцето на Европа.

След Втората световна война, която пощади страната политически, но не и психологически — Швейцария бе станала културно убежище на редица писатели-емигранти, — възникна поколение творци, изпълнени със съдбовното чувство за несподелена морална принадлежност към своите онеправдани немскоезични събратя по перо.

В произведенията си Макс Фриш — повлиян от социалната отзивчивост и романтическата дидактика на Готфрид Келер — обгледа в ново полезрение отчуждението на „модерния човек“ и бягството му от света, от себеподобните и от самия себе си, за да обрисова загубата на индивидуалната самоличност и на нравствените устои в условията на „развито индустриално общество“. Неговият „тих“ герой символично се стремеше към красивите илюзии на социалния сън, понеже колкото по-дълбоко спеше, толкова по-голяма бе надеждата му, че когато се събуди, животът ще се окаже нереален кошмар. Фридрих Дюренмат създаде разкази, повлияни от мрачните внушения на Франц Кафка и на Ернст Юнгер. В тях се водеше мистична борба между световните сили на Доброто и Злото. Основна тема на Дюренмат стана сътолковението на надарената личност с потискащите сили на социалната среда. В разказите му намери израз схващането, че съвременната действителност е враждебна към човека на духа и не носи в себе си развитие — най-много развитие по посока на хаоса. Така Дюренмат се утвърди като майстор на психологическата проза, като сатирик с остър усет за гротескното и абсурдното.

В немското художествено съзнание „страстта към мечтанието и съня“ по правило се подхранва от „страстта към музиката“. Според Томас Ман немският дух е преди всичко музикален и метафизичен. Така и в разказа на Херман Хесе „Сън с флейта“ мъжът пее за реката и за нейния път през долините, песента му е красива и властна сякаш пее

самата Лорелай. Вдига се булото на Майя и се разкрива същността на нещата. Животът е сън, но и сънят е живот. В тази единност от блян и действителност звучи музиката и поезията на битието, в нея вече няма нищо случайно, а всичко е закономерно, подчинено на онази AMOR FATI — „любов към съдбата“, която за цялостния и силен човек винаги е взаимна.

**ПЕТЕР АЛТЕНБЕРГ (1859–1919) —
АВСТРИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ПЕТЕР АЛТЕНБЕРГ

Петер Алтенберг (1859–1919) е артистичното име на Рихард Енглендер, австрийски писател, роден и починал във Виена — най-яркият представител на австрийския литературен импресионизъм, майстор на гротеската и лиричния афоризъм. Алтенберг израства в заможно еврейско семейство. Следва, без да завърши, във Виена и Грац, за кратко изучава и работата на книжар. Остава без професия и доходи, като разчита единствено на бързо топящото се фамилно имущество. Развива трайни болки в гръбначния стълб, породени от неизяснена венерическа болест. На това се дължат неговата раздразнителност, меланхолия и страх от смъртта.

През 1896 г. Петер Алтенберг публикува първата си книга, „Как аз виждам“, съставена от кратки текстове с наблюдения от всекидневието, скици от натура, „любовни обяснения“ към красотата на отминаващия ден, парадоксални размишления за морала, достойнствата на жените и удоволствията на съзерцанието. Алтенберг описва хора от различни обществени прослойки, видени от неочаквана, „примитивна“ гледна точка. Книгата има голям успех сред виенската читателска публика, прави го за една нощ знаменитост, но не му донася материално благополучие. Писателят живее в постоянен недоимък и се издържа от дарения и случайни доходи. Води бохемски живот, като обитава предимно виенските литературни кафенета. Прочути са неговите провокации към „добрия вкус“ на виенското висше общество, среднощните му декламации из улиците на стара Виена и хлопотът на дървените му сандали, които той носи на бос крак от ранна пролет до късна есен.

През 1900 г. Алтенберг напуска еврейската религиозна общност и едва през 1910 г. приема християнството. Негов траен поддръжник става виенският писател и виден критик Карл Краус. Алтенберг е пациент на редица санаториуми за нервно болни, злоупотребява с медикаменти и сънотворни и завършва живота си в неизлечим алкохолизъм, като заклет почитател на женската красота.

Петер Алтенберг започва късно творческия си път. Откриват го във виенското „Café Central“ вече утвърдените писатели Артур Шницлер и Хуго фон Хофманстал. Наричат Петер Алтенберг „Виенския Диоген“, понеже и той като древния гръцки философ търси човека в човека, дири го в подмолите на душата и съзнанието, които осветява с фенера на своето искрящо остроумие. „Искам да опиша един човек в едно изречение, едно душевно изживяване — на една страница, един пейзаж — с една дума.“ Алтенберг е поет в прозата и с това си създава прочути ученици и последователи — Алфред Полгар, Курт Тухолски, Ерих Кестнер. На гротескна изобразителност и психологическа проникателност се е учил от Алтенберг и Франц Кафка. Сравняват Петер Алтенберг с Ханс Кристиан Андерсен поради мекотата и приказността на неговите разкази, поради дълбокото усещане за абсурда на съществуването и величието на любовта и изкуството.

Творчеството на Петер Алтенберг се състои главно от прозаични късове и иронични моментни зарисовки. Важна роля в него играят сетивните впечатления — цветове, ухания, настроения. Текстовете му, събрани в 14 тома, носят характерни за него заглавия като „Как аз виждам“ (1896), „Ashantee“ (1897), „Какво ми носи денят“ (1901), „Приказките на живота“ (1908), „Vita ipsa“ (1918), „Залезът на живота ми“ (1919).

За българската литературна публика от времето след Първата световна война съзерцателното творчество на виенския бохем придобива особено очарование. В годината на смъртта му (1919) в София е публикувана книгата му „На брега на езерото“, а на следващата година — неговите „Разкази“. В предговора към тази малка книга, издадена от почитатели на Петер Алтенберг в България, Александър Дзивгов пише: „Алтенберг страда заради своята уединеност, но в същото време се възхищава от нея, защото и в нея вижда своеобразно, но ярко отразена художническа завършеност. Късове от дивна скулптура са неговите фрагменти, от които творческото въображение на съзерцателя може да създаде свършена статуя. Алтенберг не поднася нищо готово на читателя, той само му предава внушения и тласък за една интензивна вътрешна дейност у него...“

По текстове на Петер Алтенберг композират музика Албан Берг
и Ханс Айслер.

ПЕТЕР АЛТЕНБЕРГ САНАТОРИУМ ЗА НЕРВНО БОЛНИ

Утринна визита.

Докторът седи зад огромно писалище и гледа строго и изпитателно като прокурор.

Престъпникът (пациентът) влиза.

— Моля, седнете.

Пауза, при която прокурорът (лекарят) оглежда престъпника, за да открие евентуална парализа или симулация.

— И така, драги мой Петер Алтенберг, отдавна вече ви познавам от вашите интересни книги и затова си позволявам при един прочут човек като вас да изоставя общоприетото обръщение „господине“. Апропо, нали вашите почитателки ви наричат направо „П. А.“? Аз все още не се осмелявам да си послужа с това почетно съкращение. Но на работа! И така, драги мой Петер Алтенберг, ние какво ще вземем днес за закуска?!?

— Ние?! Не зная. Но аз самият ще взема кафе, слабо кафе с мляко.

— Кафе?! Така ли?! Значи кафе, слабо кафе с мляко?!? Е, добре, значи кафе!

— Да, ако обичате, това е обичайното ми питие, свикнал съм с него вече от трийсет години.

— Много добре. Но всъщност вие сте тук, за да отвикнете от досегашния си начин на живот, който очевидно не ви е бил много от полза, тук сте по-скоро, за да придобиете нужната енергия, та постепенно поне да предприемете някакви промени в обичайния си, може би дори прекалено обичайния си начин на живот?!? Е, да се спрем засега на кафето с мляко. Но защо е тази решителна антипатия към чая?! Може да се пие и чай, разреден с мляко, нали?!

— Да, но аз обичам да пия кафе с мляко.

— Имате ли, господин Алтенберг, определена причина да смятате сутрешната консумация на чай за недостатъчна по отношение на вашите нерви?!?

— Да, понеже чаят не ми е вкусен.

— Аха, тъкмо това исках да узная. И така, драги мой господине, какво ще вземете към вашето тъй любимо и очевидно необходимо кафе с мляко?!?

— Към него ли?! Нищо!

— Е, все нещо за хапване ще трябва да вземете! Едно голо кафе не е вкусно на никого.

— Не, няма да взема нищо към него; вкусно ми е само едно голо кафе с мляко.

— Е, многоуважаеми господине, при нас тези не минават. Ще трябва най-любезно да отстъпите и да вземете две кифли с масло.

— Мразя кифли, мразя масло, но още повече мразя кифли с масло!

— Е, ще трябва да победим тази омраза! Вече съм правил и потрудни фокуси, драги мой. Така, а сега с вътрешно доволство можете да се отправите към своята закуска на верандата. Още нещо: обичате ли да почивате след закуска?!?

— Зависи.

— Няма зависи. Или ще почивате, или ще се движите.

— Ами тогава ще почивам.

— Не, после половин час ще се разхождате!

Престъпникът напуска, олюлявайки се, служебното помещение и се отправя към верандата, за да изтърпи наказанието „закуска“, утежнено от две кифли с масло.

Няколко дни по-късно. Прокурорът:

— Е, виждате ли, драги мой прочут поете, изразът на лицето ви е вече много по-ведър, бих казал, по-човечен, не толкова помрачен от натрапливи представи. Нима ви навредиха двете кифли с масло?! Хайде де!

(Не, не му бяха навредили, понеже всеки ден ги дробеше на кокошките в задния двор.)

Следобедна визита.

— Господин Алтенберг, ако обичате да се явите незабавно при господин директора.

— Седнете, моля. Забраних ви най-строго консумацията на алкохол.

— Точно така, господин директор.

— Позната ли ви е цялата тази камара празни шишета от сливовица?!?

— Разбира се, те са мои.

— Открили са ги днес под леглото ви.

— Да, къде другаде да ги открият?! Та нали аз ги сложих там.

— Как си набавихте тази отрова в моето заведение?!

— Ами подкупих един човек. Честната му съвест не се поддаде за две крони. Тогава му предложих три.

— Значи вие сте невинен в цялата тази история, а виновникът е неверният прислужник! Ще му потърся отговорност, макар да работи тук вече двацет и пет години и, доколкото зная, винаги се е славел с безупречно поведение.

— Господин директор, но нали до вчера ми казвахте, че във вашето заведение при редовния и порядъчен живот тук ще се подмладя направо с двацет години и изобщо няма да се познава?!?

— Говорех това по педагогически причини, за да укрепя самосъзнанието ви.

— Господин директор, може ли по-късно да си прибера празните шишета от сливовица?!? Защото за всяко ще ми върнат по шест хелера.

Директорът към недобросъвестния служител:

— Е, Антон, как можахте да си позволите след двацет и пет безупречно прослужени години да доставите на един пациент, пък бил той и прочут поет с по-особен характер, такива количества ракия срещу подкуп?!?

— Но, господин директор, ако вече от години не правех това при стотината алкохолици, всеки още на третия ден би ни избягал и заведението ни щеше да стои пусто!

— Добре, Антон, но отсега нататък поне се грижете да не се откриват празните шишета.

— Господин директор, това ми е погодил прислужникът Франц за отмъщение, че припечелвам толкова много странично.

Директорът към прислужника Франц:

— Е, Франц, гледайте собствената си работа! Припечелват достатъчно, като оставят нашите алкохолици да въртят малко любов с нашите истерички. Всеки си има своята област. В едно лечебно заведение трябва да цари ред!

1913

ТОМАС МАН (1875–1955) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ТОМАС МАН

Томас Ман (1875–1955) е сред великите романисти, разказвачи и есеисти на XX в. Роден е в северния ханзейски град Любек в дома на сенатор и едър търговец от стар патрициански род. Посещава частно училище, а след смъртта на бащата и ликвидацията на фирмата му семейството се преселва през 1893 г. в южния баварски град Мюнхен.

През 1894 деветнадесетгодишният Томас Ман публикува първата си новела „Падналата“ в авторитетното списание „Ди Гезелшафт“. Междувременно слуша лекции в Мюнхенския технически университет и става сътрудник на списание „Симплицисимус“. През 1895–98 г. заедно с брат си — бъдещия писател Хайнрих Ман — пребивава в Италия, главно в Рим и Палестрина. Още там започва работа над епохалния си роман „Буденброкови“ и публикуването му в 1901 г. го спасява от тежка житейска криза. Следва бърз литературен възход и обществено признание — тогава създава романа „Кралско височество“ (1902), прочутите новели „Тристан“ (1903) и „Тонио Крьогер“ (1903), както и първия фрагмент на незавършения роман „Самопризнанията на авантюриста Феликс Крул“ (1911). В 1919 г. Томас Ман става почетен доктор на Бонския университет. Публикува романа „Вълшебната планина“ (1924) и в 1929 г. получава Нобеловата награда за литература, но не за последната си творба, а за създадения преди повече от четвърт век роман „Буденброкови“.

В 1933 г., след като на власт в Германия идват националсоциалистите, Томас Ман произнася в Мюнхен прочутата си реч „Страдание и величие на Рихард Вагнер“ по случай петдесетата годишнина от смъртта на композитора. Докато изнася същата реч в Амстердам, Брюксел и Париж водещите политически кръгове в Германия организират „протест“ срещу писателя и той се вижда принуден да остане в емиграция — първо в Швейцария, а след лишаването му от немско гражданство през 1938 г. — в Америка. В Германия книгите му са забранени.

В Съединените щати Томас Ман става гост-професор в Принстънския университет и написва романа „Лоте във Ваймар“ (1939). В 1941 г. семейството се преселва в Калифорния, където писателят завършва тетралогията си „Йосиф и неговите братя“ (1933–1943), а в 1944 г. получава американско гражданство. Следват големият роман „Доктор Фаустус“ (1947) и „Избраникът“ (1951).

След края на Втората световна война Томас Ман се завръща през 1952 г. в Европа, но не се установява в Германия, а до края на дните си остава в Швейцария — в Килхберг на Цюрихското езеро. За своята петдесетгодишна писателска дейност споделя: „Ако имам някакво желание за посмъртна слава на моето творчество, то е да кажат за него, че е жизнерадостно, макар да познава и смъртта.“ За творчеството си Томас Ман е отличен и с престижната награда „Гьоте“ на град Франкфурт на Майн (1949). В чест на писателя родният му град Любек учредява през 1975 г. литературната награда „Томас Ман“.

ТОМАС МАН
ИЗ „САМОПРИЗНАНИЯТА НА АВАНТЮРИСТА
ФЕЛИКС КРУЛ“

Като се захващам за перото, та в пълно спокойствие и уединение — впрочем здрав съм, макар и уморен, много уморен (тъй че навярно ще напредвам на малки стъпки и с чести почивки), значи, като се каня с присъщия ми ясен и красив почерк да доверя на търпеливата хартия своята изповед, ме обзема известно съмнение дали по образование и начетеност съм дорасъл за такова духовно начинание. Но понеже всичко, което ще споделя, е съставено от моите най-съкровени и непосредствени преживявания, заблуди и страсти, сиреч понеже напълно владее своя материал, това колебание би могло да се отнесе единствено до умениято ми да се изразявам с нужния такт и изисканост, а в тези неща според мен е от значение не толкова редовното и завършено образование, колкото природният дар и доброто домашно възпитание. А такова не ми липсва, защото произхождам от знатен, макар и разпътен бюргерски род; няколко месеца сестра ми Олимпия и аз имахме гувернантка от Веве, която впрочем трябваше да напусне полесражението поради възникналото женско съперничество между нея и майка ми — и то заради баща ми. Моят кръстник Шимелпристер, а с него бях много близък, бе твърде уважаван художник, към когото всеки в градчето се обръщаше с „господин професоре“, при все че тази почетна и жадувана титла изглежда никога не му бе присъдена официално. А пък моят баща, макар дебел и едър, притежаваше немалко лично изящество и винаги държеше на изисканата и ясна реч. От баба си бе наследил френска жилка, сам той бе прекарал годините си на учение във Франция и уверяваше, че познава Париж като джоба на жилетката си. Обичаше да вплита в разговор — и то с отлично произношение — изрази като „с’est ça“, „épatant“ или „parfaitement“^[1]; честичко казваше „Какъв плезир!“ и до края на дните си остана любимец на жените. Но да не избързвам, това между другото. Що се отнася обаче до моя природен дар за добър стил, то в него, както доказва целият ми измамлив живот,

съм се убедил много отдавна и смятам, че мога безусловно да му се доверя и при това мое излизане на литературната сцена. Решил съм впрочем да водя записките си напълно откровенно, без да се боя от обвинения в суетност или безсрамие. Та каква морална стойност или смисъл може да има една изповед, написана не от гледната точка на истината!

Родом съм от областта Райнгау — онзи благословен край, където не само климатичните условия, но и характерът на почвата са меки и умерени, край, богат на градове и села с жизнерадостен народ, навярно едно от най-дивните кътчета на земята. Тук под рейнските планини, защитени от сурови ветрове и блажено изложени на южното слънце, процъфтяват онези прочути селища, при чието споменаване сърцето на гуляйджията радостно затупква, тук са Рауентал, Йоханисберг, Рюдесхайм, тук е и достопочтеното градче, в което няколко години след славното основаване на Германската империя съм зърнал светлината на света. Разположено малко на запад от завоя, който Рейн изписва при Майнц, и прочуто с производството на пенливи вина, то е главен пристан за бързащите нагоре-надолу по реката параходи и наброява около четири хиляди жители. Тъй че до веселия Майнц не беше далеч, също и до скъпите курорти на Таунус: Висбаден, Хомбург, Лангеншвалбах и Шлангенбад, като до последния се стигаше за половин час с теснолинейка. Колко често при хубаво време моите родители, сестра ми Олимпия и аз предприемахме излети с кораб, кола или влак, и то във всички посоки на света: защото отвсякъде ни мамеха прелести и забележителности, създадени от природата или човешкия ум. И сега виждам баща си в удобен летен костюм на ситни карета да седи с нас в някой ресторант-градина — малко отдръпнат от масата, понеже коремът му пречеше да седне по-близо — и с безкрайно задоволство да поглъща блюдо с раци, удавени в златисто винце. Често там беше и моят кръстник Шимелпристер, който изпитателно разглеждаше през кръглите си художнически очила природа и хора и скътваше в артистичната си душа и великото, и дребното.

Клетият ми баща бе собственик на фирмата „Енгелберт Крул“, която произвеждаше вече забравената марка шампанско „Lorley extra cuvée“. Избите бяха долу край Рейн, недалеч от пристанището, и като момче нерядко скитах под хладните сводове; потънал в мисли, крачех по каменните коридори, водещи надлъж и нашир между високите

лавици, и разглеждах армиите от бутилки, които в леко наклонено положение лежаха една над друга. „Ето, вие се таите — мислех си аз (макар, естествено, още да не умеех да обличам мислите си в тъй сполучливи слова), — ето, вие се таите в подземния сумрак, а в утробата ви кротко се бистри и зрее щипливият златен сок, който ще учести нечий пулс, ще запали по-възвишен блясък у нечий очи! Още сте голи и невзрачни, ала един ден, разкошно нагиздени, ще възлезете в горния свят, та на празници, на сватби или в специални кабинети с лудешки трясък да изстреляте тапите си в тавана и да разлеете сред хората омая, лекомислие и наслада.“ Тъй си приказваше момчето; а вярно бе поне това, че фирмата „Енгелберт Крул“ извънредно много държеше на външния вид на своите бутилки, на онова последно лустро, което на професионален език се нарича *coiffure*^[2]. Пресованите коркови тапи бяха обхванати със сребърна тел и позлатена връв, а също подпечатани с пурпурночервен восък — да, отстрани на златен шнур висеше в добавка тържествен кръгъл печат, какъвто може да се види на папски були и старинни държавни документи; гърлата бяха богато обвити с лъскав станиол, а отдолу се кипреше етикет със златни заврънкулки, който моят кръстник Шимелпристер бе нарисувал за фирмата — наред с многото гербове и звезди, монограма на баща ми и напечатаната със златни букви марка „Lorley extra cuvée“ там бе изобразена женска фигура, чието одяние се състоеше само от гривни и огърлици; преплела нозе, тя седеше на една скала и с високо вдигнати ръце прекарваше гребен през разпилените си коси. Впрочем качеството на виното май не отговаряше съвсем на това ослепително оформление.

— Крул — обичаше да казва моят кръстник на баща ми, — да си имаме уважението, но вашето шампанско трябва да се забрани от полицията. Преди седмица се излъгах да изпия половин бутилка и организмът ми още не може да се съвземе от този удар. Впрочем с какви киселяци подправяте тази помия? Какво ѝ добавяте, газ или машинно масло? Направо казано, вие сте отровител. Не се ли боите от закона?

Баща ми изпадаше в смут, понеже бе мек човек и не понасяше остри слова.

— Лесно ви е да се присмивате, Шимелпристер — отвърщаше той, като по навик нежно почесваше корема си, — но трябва да

произвеждам евтино, налага го предубеждението към родните продукти. С една дума, предлагам на публиката онова, от което тя се нуждае. На всичко отгоре конкуренцията търчи по петите ми, скъпи приятелю, та едва се издържа.

Толкова за баща ми.

Живеехме в една от онези изящни аристократични вили, насаждали върху полегатите склонове, откъдето се открива гледка към цялата рейнска долина. Спускащата се към реката градина бе обилно украсена с фаянсови гномове, гъби и други сполучливи имитации на всякакви твари; на един постамент блестеше стъклено кълбо, което разкривяваше лицата извънредно смешно; там имаше и еолова арфа, няколко изкуствени пещери, а също водоскок, чиито струи рисуваха във въздуха сложни фигури и падаха в басейн, където се стрелкаха сребристи рибки.

Но да кажа нещо и за домашната обстановка. По вкуса на баща ми тя бе и прикътана, и ведра. Уютни еркери приканваха към отдих, а в един от тях бе сложен истински чекрък. Безброй дреболии — порцеланови фигурки, раковини, лъскави кутийки и флакони с благовония — бяха подредени на етажерки и плюшени масички; множество пухени възглавници с калъфки от коприна или многоцветно ръкоделие бяха пръснати навсякъде по диваните и кушетките, защото баща ми обичаше да си поляга на мекичко; корнизите на прозорците имаха формата на алебарди, а в преддверията висяха онези леки завеси от тръстика и пъстри мънистени нанизки, които привидно образуват плътна стена, ала можеш да ги прекосиш, без да ги докосваш с ръка, при което те с тих шум или трополене се разделят и пак се събират. Над входа бе закрепен малък остроумен механизъм: докато вратата, задържана от сгъстен въздух, бавно се затваряше, той с нежен звън изсвирваше началото на песента „На живота ти се радвай“.

* * *

В този дом през един хладен и дъждовен ден от месеца на любовта май — впрочем неделя — съм се родил аз; оттук насетне възнамерявам повече да не изпреварвам събитията, а неотклонно да се придържам към тяхната последователност. Раждането ми, ако

правилно съм осведомен, траяло много дълго и се извършило не без изкусната намеса на тогавашния ни домашен лекар доктор Мекум, и то най-вече защото аз — ако мога да нарека онова далечно и чуждо ми създание „аз“ — съм се държал крайно бездейно и безучастно, почти не съм подпомагал усилията на майка си и не съм проявил и най-слабия порив да се появя в един свят, който по-късно щях да заобичам тъй горещо. Въпреки това съм бил здраво, хубаво дете, което по най-обещаващ начин засукало от гръдта на една отлична кърмачка. След множество задълбочени размишления върху тази моя вялост и неохота при раждането ми, върху явното ми нежелание да сменя мрака на майчината утроба с дневната светлина, не мога да не направя тук връзка с изключителната ми склонност и дарба за сън, присъща ми още от малък. Казват, че съм бил кротко, неревливо дете, не съм смущавал спокойствието на околните, а в удобна за бавачките ми степен съм бил отдаден на дрямката и полудрямката; и макар по-късно тъй силно да жадувах за света и хората, че се появявах сред тях под различни имена и правех какво ли не, за да ги спечеля, то нощта и сънят винаги си оставаха за мен съкровено убежище — дори без физическа умора заспивах леко и радостно, потъвах дълбоко в свободна от съновидения забрава и след десет, дванайсет, та и четиринайсет часа сън се събуждах бодър и по-доволен отколкото след успехите и удовлетворенията на деня. Тази необикновена страст към съня може да изглежда в противоречие с мощния устрем към живот и любов, който ме въодушевяваше и за който ще стане дума на съответното място. Но вече споменах, че на този въпрос съм посветил множество напрегнати размишления и неведнъж ясно съм разбирал, че тук има не толкова противопоставяне, колкото тайна взаимовръзка и съгласуваност. Сега например, когато макар и само четиридесетгодишен се чувствам стар и уморен, вече не ламтя за хора, а животувам, изцяло затворен в себе си — едва сега и моята способност за сън е поотслабнала, едва сега като че съм се отчуждил от спането, сънят ми е станал кратък, плитък и лек, докато преди, в затвора, където имаше често възможност за това, спях дори по-добре отколкото в меките постели на хотел „Палас“. — Но отново правя старата грешка и избързвам.

Често чувах от устата на домашните си, че съм родено в неделя, сиреч щастливец, и макар по възпитание да съм чужд на всяко

суеверие, винаги съм придавал тайно значение на този факт, и то заради малкото ми име Феликс^[3] (нарекли са ме тъй на моя кръстник Шимелпристер), както и заради изисканата ми и приятна външност. Да, вярата в моето щастие и в това, че съм любимец на боговете винаги е трепкала в сърцето ми и мога да кажа, че общо взето не ме е излъгала. Защото отличителната особеност на моя живот се състои тъкмо в това, че всяко страдание и мъка съм възприемал като нещо странно и всъщност нежелано от провидението, и през тях винаги като слънчев лъч е проблясвало истинското ми предназначение. — Отклоних се в общи разсъждения, но сега ще обрисувам в едри черти картината на моето юношество.

Бях необикновено дете и с хрумванията и фантазиите си често разсмивах близките си. Помня, струва ми се, а и неведнъж са ми разказвали как още по рокличка съм обичал да се правя на нашия кайзер и часове наред с голяма упоритост съм се захласвал в тази игра. Разположен като на трон в количката, която моята слугиня тикаше по пътеките в градината или по коридора вкъщи, аз — не зная защо — разтварях уста колкото може по-широко, тъй че горната ми устна се удължаваше неимоверно, и бавно примигвах с очи, а те не само от кривенето, но и поради вътрешното ми вълнение, се зачервяваха и наливаха със сълзи. Седях безмълвен, покъртен от мисълта за своята преклонна възраст и височайшето си достолепие; а прислужницата ми трябваше да уведомява всеки срещнат за положението на нещата, тъй като всяко неуважение към моята приумица би ме невъобразимо разсърдило.

— Разхождам кайзера — съобщаваше тя и непохватно долепяше длан до слепоочието си за почест, а всеки ми поднасяше почитанията си. Моят кръстник Шимелпристер, винаги готов да се шегува, щом ме видеше тъй, заиграваше по свирката ми и всячески подклаждаше моето високомерие.

— Вижте, минава беловласият херой! — казваше той и правеше неестествено дълбок поклон. После заставаше отстрани на пътя като един вид народ и с викове „Да живее!“ хвърляше нависоко шапката, бастуна, та дори и очилата си и се превиваше от смях, щом сълзи на потрес рукваха по разкривените ми бърни.

На такива игри се отдавах дори като момче, сиреч на години, когато вече не биваше да очаквам поощрение от възрастните. Ала то не

ми липсваше и аз се наслаждавах на независимото си и самодоволно въображение. Една сутрин например се събудих с решението този ден да бъда осемнайсетгодишен принц на име Карл и до вечерта, та и през следващите дни, упорито се потапах в този унес; защото безценното предимство на такава игра се състоеше в това, че не се налагаше да я прекъсвам нито за миг, дори в безкрайно досадните училищни часове. Движех се под одеянието на снизходителен престолонаследник, водех приятен и оживен разговор насаме с някой губернатор или адютант, въображаемо аташиран към мен, и не може да се опише гордостта и щастието, с които ме изпълваше тайната на моето изискано августейшо съществуване. Какъв чудесен дар е фантазията и каква наслада може да ни дари тя! Колко глупави и окаяни ми се виждаха другите момчета в градчето, на които очевидно не бе отсъдена такава способност и следователно не можеха да вкусят от скритите радости, които аз с лекота и без никаква предварителна подготовка извличах само с малко усилие на волята! Разбира се, на онези простосмъртни хлапаци с четинести коси и червени ръце щеше да им излезе през носа и щяха да изглеждат смешни, ако им се втълпеше да се правят на принцове. Ала аз имах мека копринена коса, каквато рядко се среща у мъжете, и понеже бе руса, в съчетание със сиво-сините ми очи представляваше пленителен контраст на златисто мургавата ми кожа — тъй оставаше някак неясно дали съм блондин или всъщност брюнет и по равно можех да бъда взет и за двете. Ръцете ми, на които отрано започнах да обръщам внимание, без да са прекалено малки, имаха приятен вид, никога не се потяха, а бяха умерено топли и сухи, с изящно оформени нокти и сами по себе си бяха една наслада; а гласът ми дори преди мутацията криеше нещо гальовно за слуха и когато бях сам, обичах да чувам звука му, докато ръкомахах и приказвах с моя невидим губернатор на някакъв измислен от мене чужд език. Такива лични предимства най-често са недоловими, определят се само при тяхното въздействие и дори при отлично умение трудно можеш да ги изразиш с думи. Във всеки случай ми беше ясно, че съм създаден от по-благородна материя или, както се казва, че съм издялан от по-скъпо дърво в сравнение с връстниците ми — при това ни най-малко не се боя от обвинения в самолюбие. Напълно ми е безразлично дали този или онзи ще ме упрекне в самолюбие, защото ще съм глупак или

лицемер, ако се представям за евтина стока, затова в интерес на истината повтарям, че съм издялан от най-скъпо дърво.

Израсъл в самота (сестра ми Олимпия бе с няколко години по-голяма от мен), аз клонях към странни и дълбокомъдрени занимания, за което веднага ще приведа два примера. Първо бях обзет от чудноватата мания да упражнявам и изследвам човешката воля, тази тайнствена сила, имаща често почти свръхестествено въздействие. Знаем, че зениците на очите ни се свиват и разширяват в зависимост от силата на светлината, която пада върху тях. И ето че си наумих да подчиня на волята си това инстинктивно движение на някакви своенравни мускули. Заставах пред огледалото и като се стараех да изключа всяка друга мисъл, съсредоточавах цялата си душевна енергия върху заповедта към зениците ми да се свиват или разширяват по мое желание — мога да уверя, че упоритите ми упражнения действително се увенчаха с успех. Отначало поради вътрешното усилие, от което ме избиваше пот и преbledнявах, зениците ми само нервно трепкаха; после обаче наистина съумях да ги накарам да се стесняват до малки точкици или да се разтварят до големи черни блестящи кръгове, а удовлетворението от този успех бе съпроводено от страх и трепет пред тайните на човешката природа.

Друго размишление, което тогава често занимаваше ума ми, а и до днес не е загубило за мен прелест и смисъл, се състоеше в следното: „Какво е по-желателно — питах се аз, — да виждаш света малък или да го виждаш голям?“ А това означаваше: великите хора — пълководци, изтъкнати държавници, завоеватели и владетели от всякакъв род, които могъщо се извисяват над останалите, навярно са устроени така, че светът им изглежда дребен като шахматна дъска, иначе не биха имали жестокостта и хладнокръвието дръзко и нехайно да разполагат според ясните си планове със съдбата на отделната личност. От друга страна обаче един такъв умаляващ светоглед несъмнено може лесно да стане причина да не постигнеш нищо в живота; защото, който смята света и хората за нещо дребно или нищожно и отрано се е убедил в тяхната незначителност, може да изпадне в безразличие и вялост и с презрение да предпочете пълния покой пред въздействието върху човешките души — да не говорим за това, че неговата безчувственост, липсата на съпричастие и загриженост навсякъде ще се набиват в очи, на всяка крачка ще

оскърбят самонадеяния свят и така ще му отрежат пътя дори към случайни успехи. „Не е ли по-разумно — питах се аз, — да съзираш в света и човешките същества нещо велико, прекрасно и важно, достойно за всяко усърдие, за всяко усилено служене и тъй да постигнеш известно достойнство и уважение?“ Против този уголемяващ и почитителен възглед говори това, че той лесно те довежда до самоподценяване и смут, а тогава светът с насмешка ще отмине благоговейния глупак, за да си потърси по-мъжествени любовници. Но, от друга страна, такава благопочит и отдаденост на света предлага и големи предимства. Защото, който възприема всички неща и хора като пълноценни и важни, с това не само ги ласкае и тъй си осигурява известни облаги, но изпълва и цялото си мислене и поведение със сериозност, страст и отговорност, която го прави едновременно значителен и достоен за обич, и тъй може да го доведе до най-високи успехи и изяви. — Така размишлявах аз и претеглях всички За и Против.

Впрочем неволно и според моята природа аз винаги съм се придържал към втората възможност и съм смятал света за велико и безкрайно примамливо явление, даряващо най-сладките блаженства и достойно за всяко усилие и домогване от моя страна.

* * *

Такива мечтателни експерименти и спекулации вътрешно ме отделяха от моите връстници и съученици, които се занимаваха с по-традиционни за градчето ни неща; на туй отгоре техните родители — винари и чиновници, — както скоро се изясни, ги предпазваха и държаха настрана от мене. Едно от тези момчета, което за проба поканих вкъщи, ми каза право в лицето, че му е забранено да общува с мене и да ме посещава, понеже домът ми не бил благопристоен. Това ме нараняваше и правеше дружбата с тях, на която иначе не бих държал, да ми изглежда привлекателна. Но не мога да отрека, че мнението на градчето за нашите домашни порядки бе донякъде основателно.

По-горе вече споменах за смущението, което настъпи в семейния ни живот поради присъствието на гувернантката от Веве. Впрочем клетият ми баща започна да задиря момичето и изглежда постигна жадуваната цел, от което между родителите ми възникнаха разногласия, а те доведоха дотам, че баща ми замина за няколко седмици в Майнц — неведнъж бе вършил това за освежаване, — за да подхване там ергенски живот. Впрочем майка ми — невзрачна и лишена от значителни духовни дарби жена — постъпваше съвсем несправедливо, като се отнасяше към клетия ми баща тъй строго, понеже тя, както и сестра ми Олимпия (едно дебело и извънредно плътски настроено създание, което по-късно не без успехи се подвизаваше на оперетната сцена) изобщо не му отстъпваха по човешки слабости; само че в неговото лекомислие винаги имаше някакво очарование, каквото почти изцяло липсваше в тяхната тъпа жажда за наслаждения. Майка и дъщеря живееха в рядко единомислие, спомням си например, че веднъж наблюдавах как по-възрастната мереше с шивашки метър обиколката на бедрата на по-младата и това часове наред занимаваше съзнанието ми. Друг път, когато навярно вече имах предчувствия за някои неща, но още не можех да ги изразя с думи, бях таен свидетел на това как и двете задиряха с двусмислени закачки един работещ вкъщи бояджия — черноок момък в бяла престилка, — докато накрая така му запалиха главата, че младежът изпадна в нещо като ярост и с мустаци от зелена блажна боя, които те му бяха нарисували, погна двете пицци жени и ги преследва чак до таванското помещение.

Тъй като родителите ми безумно се отегчаваха помежду си, твърде често имахме гости от Майнц и Висбаден и тогава у нас ставаше шумно и весело. Компаниите бяха пъстри и се състояха от няколко млади фабриканти, актьори и актриси, един болнав лейтенант от пехотата, който по-късно стигна дотам, че поиска ръката на сестра ми, един евреин банкер и съпругата му, чиято плът внушително преливаше от обсипаната с черен кехлибар рокля, един журналист с къдрица над челото и кадифена жилетка, който всеки път довеждаше нова годеница, и много други. Най-често идваха за вечеря в седем часа, а после до зори не секваше веселието, свиренето на пиано, вихърът на танците, смехът, гоненето и радостното пицене. Особено по време на карнавала и на гроздобера вълните на удоволствието се плискаха

твърде високо. Тогава баща ми собственоръчно възпламеняваше в градината разкошни фойерверки, за което имаше големи познания и умения; фаянсовите гномове изникваха сред магическата светлина, а забавните маски, под които се бяха скрили гостите, увеличаваха разпуснатостта. Тогава бях принуден да посещавам реалното училище на градчето и когато сутрин в седем или седем и половина с прясно измито лице влизах в трапезарията за закуска, още сварвах гостите, вяли, смазани от умора, с подути очи, трудно понасящи дневната светлина, седнали на кафе и ликьор, и те ме посрещаха с шумни възгласи.

1911

[1] „Така е“, „удивително“, „чудесно“ (фр.) — Б.пр. ↑

[2] Фризура (фр.) — Б.пр. ↑

[3] Felix — щастлив (лат.) — Б.пр. ↑

ХЕРМАН ХЕСЕ (1877–1962) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ХЕРМАН ХЕСЕ

Херман Хесе (1877–1962) е сред най-значимите белетристи и есеисти в немската литература на XX в. Автор е и на многобройни лирични творби. Създава си име и на художник — илюстрира собствените си произведения. Роден в Калв в дома на протестантски проповедник, Хесе учи в прочутия Маулбронски семинар. На петнадесетгодишна възраст прави опит за самоубийство, преминава през няколко лечебни заведения и влиза в тежък конфликт с родителите си. Момчето прекъсва обучението си и работи като книжарски помощник и механик в часовникарска работилница.

Литературният път на Херман Хесе започва с лиричен сборник под надслов „Романтични песни“ (1899), но успех му донасят автобиографичният роман „Петер Каменцинд“ (1904) и повестта „Под колелото“ (1906). Отблъснат от уродливостта на европейската цивилизация, Хесе предприема в 1911 г. пътуване до Индия, за да опознае културата на Далечния изток. Впечатленията и размислите му се отлагат в поетичната повест „Сидхарта“ (1922). След Първата световна война, заклеймена от Хесе като „кърваво безумие“, той публикува романа „Демиян“ (1919), в който пресъздава покрусата на немската младеж от размиването на моралните ценности в обществения живот. Същата година писателят напуска завинаги Германия, приема швейцарско гражданство (1923) и живее в Монтаньола край Лугано до смъртта си.

В романа „Степният вълк“ (1927), който му спечелва много читатели и почитатели сред младото поколение в САЩ от шестдесетте години на XX век, Херман Хесе изобразява кризата на творческата личност в един враждебен на духа свят. През 1933 г. писателят се обявява публично в защита на известни немски евреи, преследвани от националсоциалистите. Въпреки това го обвиняват в подкрепа за Хитлеровия режим, понеже не заявява ясна политическа позиция. От края на тридесетте години издаването на произведенията му в Германия е забранено. В най-значимата си творба, романа „Игра на

стъклени перли“ (1943), създаден по време на фашистките шествия из Европа, писателят засвидетелства вярата си във възраждането на една хуманистична култура. За този роман Херман Хесе получава в 1946 г. Нобелова награда. Удостоен е също с наградата „Гьоте“ на град Франкфурт на Майн (1946), както и за цялостно творчество с литературната награда „Вилхелм Раабе“ на град Брауншвайг (1950), а в 1955 г. получава престижния орден „Pour le Mérite“. В чест на писателя град Карлсруе учредява през 1956 г. литературната награда „Херман Хесе“. Едноименна награда учредява в 1964 г. и родният му град Калв.

ХЕРМАН ХЕСЕ В РАБОТИЛНИЦАТА

Мой приятел разказваше:

Когато бях втори чирак в техническата работилница, веднъж в нашия цех преживяхме забележителен ден. Беше един понеделник в началото на зимата, главите и на трима ни бяха натежали, понеже в неделя един колега от леярната бе почерпил по случай напускането си и бяхме останали до късно на бира, кренвирши и сладкиши. И сега, в понеделник, стояхме сънливи и навъсени край менгеметата. До днес си спомням как завиждах на втория калфа, който имаше да шлайфа на английския струг един голям винтов прът. Често поглеждах към него как се обляга на релсата, притваря очи и така в полусън вършеше приятната си работа. За моя беда, имах трудна задача — доизпиляването на гладки машинни детайли, при което всяка минута ми трябваше калибър и се налагаше постоянно да внимавам. Боляха ме очите, а краката просто не ме държаха и бяха като гумени, тъй че непрестанно менях положението си и често облягах гърди о лоста на менгемето. И останалите не бяха по-добре. Единият вече три четвърти час изчукваше банцигова лента, а Фриц, най-младият, тъкмо бе изтървал в коритото ножа, който искаше да наточи на шмиргела, и си бе наранил пръстите. Смяхме му се, е, не много; всички бяхме твърде уморени и унили.

Но лекият махмурлук не беше най-лошото. Това знаехме или усещахме всички, макар никой да не го изричаше. Често тъкмо след някой гуляй, на сутринта в работилницата биваше много весело. Този път, дори когато майсторът излизаше, не се чуваха обикновените задявки по повод вчерашните ни геройства и шеги. Всички се бяха умълчали и чувстваха, че предстои нещо лошо. Приличахме на овце, когато небето притъмнее и започне да гърми. Безпокойството и тревогата ни бе за нашия най-стар калфа Ханес. Вече цяла седмица той имаше непрекъснати разправии с майстора — и то с младия, със сина, който напоследък почти сам се разпореждаше. А от няколко дни се чувстваше, че се надига буря. Настроението в работилницата беше

напрегнато и угнетено, майсторът не обелваше дума, а чираците пристъпваха плахо и страховито, сякаш всеки момент някаква протегната ръка щеше да ги сграбчи за ушите.

Този Ханес бе един от най-сръчните механици, които съм срещал. При нас работеше близо от година. През това време — още докато старият майстор държеше юздите — той не само се представяше отлично, но намираше изход от всяко затруднено положение и стана наистина незаменим. С младия майстор, който в началото често му противоречеше и не искаше да позволи на един калфа да му се качи на главата, Ханес имаше доста сблъсъци, и то защото понякога си позволяваше волности и не си мереше приказките. Но после двамата мъже, проявяващи в професията си повече от обикновени способности, започнаха донякъде да се разбират. Младият майстор работеше тайно над едно изобретение — малък уред за автоматично изключване на големите кемницки плетачни машини^[1], много от които се употребяваха в нашия град. Мисля, че това бе нещо практично и полезно. С този уред той експериментираше от доста време и нерядко оставаше до среднощ сам в работилницата. Ханес обаче го бе проследил и понеже въпросът го интересуваше, бе стигнал до друго решение, което показва на майстора. Оттогава двамата работеха често заедно и общуваха почти като другари. После отново настъпиха разногласия, защото калфата понякога си позволяваше волности — отсъстваше с часове или дори го нямаше по цяла сутрин, влизаше с пура в цеха и други такива неща, все дреболии, към които нашият майстор иначе беше изключително строг, пък и на него не му ги прощаваше. Но до сериозна кавга никога не се стигаше и дълго време при нас цареше мир, докато напоследък пак стана напрегнато и това обезпокои всички ни. Едни твърдяха, че причината било някакво момиче, останалите смятаха, че навярно Ханес е предявил правото си да бъде съпритежател на изобретението, а майсторът се е възпротивил. Със сигурност знаехме само, че от месеци Ханес получава извънредно висока седмична заплата, че преди осем дни на висок глас бе разменил гневни думи с младия майстор и оттогава двамата се поглеждаха ядно и се избягваха със злостно мълчание.

А сега Ханес се бе осмелил да не дойде на работа. Отдавна не му се беше случвало такова нещо, а на нас, младите, изобщо никога.

Всеки от нас щеше да бъде уволнен без много обяснения, ако си позволеше веднъж да отсъства.

Както се казва, денят не беше добър. Майсторът знаеше, че през нощта сме гуляли, и ни гледаше все в ръцете. Гневът му поради липсата на калфата сигурно не беше малък, а имяхме и важна поръчка. Той нищо не говореше и не издаваше настроението си, но беше блед, стъпваше неспокойно, а и по-често от необходимото поглеждаше часовника.

— Ей, ще стане някоя поразия — прошепна ми вторият калфа, когато мина край мене на път за огнището.

— И то каква — рекох аз.

И ето че майсторът веднага ни подвижна какви били тия приказки. Гласът му беше сърдит.

— Не може ли пък да си кажем нещо? — възрази Карл. Но когато майсторът пристъпи по-близо и го изгледа с искрящи очи, той преви врат и тръгна към огъня.

Мина пладне, постепенно изтече и дългият следобед, наистина ужасно бавно, защото сдържаният гняв на майстора правеше присъствието му непоносимо. Макар постоянно да контролираше работата ни, той странеше от нас; дори сам изкова един тежък метален къс, вместо да нареди на някого от нас да вземе големия ковашки чук, а при това по лицето му се стичаше пот и съскайки, капеше върху наковалнята. Чувствахме се като в театър пред някоя сцена на ужаса или като пред земетресение.

В четири часа, докато дъвчехме следобедната си закуска, майсторът извърши нещо странно. Отиде при празното място на Ханес край шлосерския тезгях, взе два гаечни ключа и с голяма мъка отвинти тежкото менгеме, което стоеше там от много години и сигурно беше толкова старо, колкото и тезгяха, а може би и колкото работилницата. Какво ли си мислеше, докато хвърляше този странен и излишен труд? Изглеждаше тъй, сякаш изобщо вече няма да допусне калфата в работилницата. Но сега, при толкова много поръчки, това едва ли бе възможно. На мен ми направи почти зловещо впечатление, като гледах как този практичен и чужд на всяко лекомислие човек в безмълвния си гняв е способен на подобно символично деяние.

Привечер в пет часа всички здравата се сепнаха, когато вратата на работилницата се отвори и влезе Ханес — съвсем спокоен, още в

неделни дрехи, с килната на тила шапка, пъхнал лявата си ръка в джоба на панталона, като леко си подсвиркваше. С боязън очаквахме, че сега майсторът ще отиде при него, ще го наругае и навика, можеше дори да го удари. Но той не направи нищо подобно. Остана там, където си беше, не погледна повече към влезлия, само хапеше конвулсивно устни, както ясно видях. Не разбирах и двамата, най-малко Ханес, докато не забелязах, че си е пийнал. С шапка на главата и с ръка в джоба на панталона той се заклати към мястото си. Там се спря и видя, че неговото менгеме е махнато.

— Който е сторил това, е негодник — високо рече той.

Никой не отговори. Тогава Ханес заприказва едного от нас, разправи му някакъв виц, но онзи, естествено, се пазеше и не се осмели да го погледне, камо ли да се засмее. Тогава Ханес се запъти към празния ъгъл на работилницата, където се намираше малката, конструирана от майстора и него машина; тя бе завършена до най-малки подробности и временно бе завинтена на една желязна релса. Той смъкна платното, простряно върху нея, полюбува ѝ се известно време, поигра си с двете красиви ръчки и попипа няколко винта. Сетне му стана скучно, остави машината непокрита и отиде при огнището. Там раздуха късче талаш и си запали цигара. Задържа я димяща в устата си и напусна работилницата със същата лека, небрежна походка, с която бе дошъл. След като той излезе, майсторът отиде при машината и грижливо я покри с платното. Не каза нито дума и за мен той си остана тази вечер загадка. Никой от нас не се осмеляваше да се надява, че с това въпросът е приключен. Аз обаче, просто от напрежение, допуснах несръчност: един тънък винторез ми се счупи в желязото. От този миг нататък треперех само за собствената си кожа и вече не мислех за нищо друго. Истинско мъчение бе как мудно течеше времето към края на работния ден. Колкото пъти майсторът минеше край рафта, където, подредени изрядно по номера, стояха винторезите, мене ме обливаха горещи вълни.

На другия ден, при все че още ме гризеше съвестта за счупения винторез, у мен отново надделя боязливата мисъл какво ли ще стане с Ханес. В цеха влязохме малко по-свежи и по-отпочинали отколкото предния ден, но напрегнатостта не бе изчезнала и обикновените сутрешни приказки и шеги запираха в гърлата ни.

Ханес дойде в обичайния час, трезв, в сини шлосерски дрехи, както подобава. Намери менгемето си под тезгяха и спокойно го закрепил отново на старото му място. Затегна гайките, почукваше и побутваше, додето всичко бе пак както трябва, после донесе грес и смаза хубаво винта, завъртя го няколко пъти за проба и започна работата си.

Не мина и половин час, когато дойде младият майстор.

— Добро утро — казахме ние и той кимна.

Само Ханес не го поздрави. Майсторът отиде при него, погледа го известно време как спокойно продължава да пили и сетне изрече бавно:

— Откога менгемето е пак тук?

— От половин час — засмя се калфата, но усмивката му бе престорена, усещаше се упорство, а може би и угриженост.

— Аха — каза майсторът. — А кой ти нареди да го върнеш?

— Никой. Сам знам какво да правя.

— В тази работилница няма какво да правиш — викна сега по-силно майсторът. — От днес вече не! Разбра ли?

Ханес се засмя.

— Мислиш ли, че ти можеш да ме изхвърлиш?

Майсторът побледня и сви юмруци.

— Откога ми говориш на ти, негодник такъв!

— Ти си негодник.

Майсторът се забрави. Чу се удар и кратък вик, сетне в цялата работилница настъпи мъртва тишина, понеже всички оставихме работата си и заслушахме с ужас.

Майсторът бе ударил с юмрук Ханес в лицето. Сега те стояха плътно един до друг, неподвижни цяла минута, а окото на ударения се подувало и посиняло. И двамата бяха издали напред юмруците си, и двамата потрепераха, майсторът съвсем явно. Ние пулехме очи и никому не идваше наум да каже поне една дума. Тогава Ханес светкавично се втурна покрай майстора към огнището и с две ръце сграбчи един от тежките ковашки чукове. В същия миг отново застана пред майстора, размаха високо чука и погледна другия по такъв начин, че нас ни обхвана смъртен ужас.

— Удряй, ако смееш — каза майсторът.

Но това не прозвуча съвсем естествено и когато Ханес замахна, за да го удари, заплашеният заотстъпва назад, крачка по крачка, а Ханес — все подир него, като се целеше с огромния ковашки чук. Майсторът беше смъртноблед, чуваше се как учестено диша. Все тъй бавно Ханес го закара в ъгъла, там онзи застана притиснат до стената, до своята малка машина, от която се бе плъзнало платното.

В яростта си Ханес изглеждаше страшен, а следите от юмручния удар край окото изпъкваха на бялото му лице и го правеха още по-диво.

Ето че той вдигна чука още малко, стисна зъби и замахна. — Всички затворихме за миг очи. Тогава чухме как калфата високо и злобно се изсмя. Ударът му бе изтрещял така, сякаш цялата сграда щеше да се срути, после той замахна повторно с чука и хласна още веднъж. Но и двата удара не попаднаха в майстора. Вместо това машината, неговото изобретение, бе ужасно изпотрошена и от нея останаха счупени, огънати и сплескани парчета. Сега вече Ханес захвърли чука и съвсем бавно се върна в средата на работилницата; там скръсти ръце и седна на наковалнята, но коленете и раменете му още трепереха.

Майсторът също тъй бавно го последва и застана пред него. Изглежда и двамата бяха напълно изтощени и нямаха вече сили за нищо. Ханес поклащаше крака, и тъй — единият седеше, а другият стоеше прав. Повече не се поглеждаха, а майсторът постоянно прокарваше длан по челото си.

После изведнъж той се съвзе и сериозно каза:

— Сега, Ханес, стани и си върви, ясно ли е?

— Да, да, разбира се — рече калфата. А сетне добави: — Значи, сбогом.

— Сбогом, Ханес.

Така той излезе с подутото око и с ръце, още черни от смазката на менгемето: и повече не го видяхме.

Сметнах, че моментът е благоприятен, отидох при майстора и му казах, че съм счупил един винторез, от тънките. Очаквах със страх наказанието. Но той само каза:

— Кой номер?

— Три и три четвърти — прошепнах аз.

— Поръчай нов — рече той и повече ни думаше.

- [1] Машини, произведени в град Кемниц, Германия. — Б.пр. [↑](#)

ХЕРМАН ХЕСЕ СЪН С ФЛЕЙТА

— Ето — рече моят баща и ми връчи малка костена флейта, — вземи това и когато със свирнята си радваш хората в далечни страни, не забравяй стария си татко. Време е вече да видиш света и да понаучиш нещо. Поръчах тази флейта за теб, защото не вършиш нищо друго — само пееш хубави и приятни песни и жалко би било за дарбата, която бог ти е дал.

Милият ми баща малко разбираше от музика, той беше учен. Мислеше си, че трябва само да духна в хубавата флейта и всичко ще е наред. Не исках да го разочаровам, затуй му благодарих, скътах флейтата и се сбогувах.

Познавах нашата долина само до голямата воденица; след нея започваше светът и той ми хареса много. На ръкава ми бе кацнала уморена пчела и аз я понесох със себе си, та по-късно при първата си почивка да имам пратеник, по когото да предам поздрави в родния край.

Гори и поля ме придружаваха по пътя, а реката тичаше пъргаво с мен; видях, че светът малко се различава от родината. Дървесата и цветята, житните класове и лещаците ме заговаряха, пеех заедно с тях песните им и те ме разбираха, също както у дома; това разбуди пчеличката ми, тя бавно пропълзя до рамото ми, литна и ме обиколи два пъти със сладостното си бръмчене; после се стрелна обратно към родния край.

Тогава от гората излезе девойка с кошница в ръка и широкопола сламена шапка на русата главица.

— Помози бог — рекох аз. — Закъде си тръгнала?

— Да занеса храна на косачите — отвърна тя и закрачи до мен.

— А ти къде отиваш?

— Тръгнал съм по широкия свят, изпрати ме баща ми. Той мисли, че трябва да свиря с флейтата си на хората. Но аз още не умея добре, първо е нужно да се науча.

— Тъй, тъй. А какво всъщност умееш? Човек все трябва да знае нещо.

— Нищо особено. Мога да пея песни.

— Че какви песни?

— Всякакви, виждаш ли, песни за утрото и за вечерта, за всички дървета, животни и цветя. Сега например бих могъл да ти изпея хубава песен за едно момиче, което излиза от гората и носи храна на косачите.

— Наистина ли можеш? Че изпей я тогава!

— Добре, само че как ти е името?

— Бригите.

И тогава запях песента за хубавата Бригите със сламената шапка и за това, което носи в кошницата си, и как цветята се обръщат подире ѝ, а синята поветица от градинската ограда протяга листенца към нея, пях и за всичко друго, което подхождаше тук. Тя слушаше сериозно и каза, че било хубаво. А когато ѝ споменах, че съм гладен, отвори капака на кошницата си и извади парче хляб. Щом го захапах и продължих усърдно да крача нататък, тя рече:

— Не бива да се яде вървешком. Първо едното, после другото.

Седнахме на тревата и аз изядох хляба, а тя обгърна колене с ръце и ме гледаше.

— Ще ми изпееш ли още нещо? — попита тя, когато свърших.

— Ще ти изпея. Какво да бъде?

— За едно момиче, чийто любим е избягал и то тъгува.

— Не, това не мога. Не зная какво е то, пък и човек не бива толкова да тъжи. Баща ми каза да пея винаги хубави и приятни песни. Ще ти попея за кукувицата или пък за пеперудата.

— А за любовта нищичко ли не знаеш? — попита тя тогава.

— За любовта ли? О, да, та това е най-хубавото нещо на света.

И начаса запях за слънчевия лъч, който обича червените макове и радостно си играе с тях. А също за чинката, която чака своето мъжле и щом то дойде, уплашено отлита. После запях за девойката с кестенявите очи и за младежа, който идва при нея, пее и като дар получава парче хляб; но ето че той вече не иска хляб, иска целувка от девойката, иска да надзърне в кестенявите ѝ очи и пее тъй дълго и безспир, докато тя не запуши устата му с целувка.

Товага Бригите се наведе и запуши устата ми с целувка, затвори очи и пак ги отвори, а пък аз надзърнах в тези тъй близки

златистокафяви звезди, в които видях себе си и няколко бели полски цветя.

— Светът е тъй хубав — рекох, — имал е право баща ми. А сега ще ти помогна, та да стигнем при твоите косачи.

Поех кошницата и продължихме нататък, стъпките ѝ отекваха ведно с моите, нейната веселост се сливаше с моята, а гората прашчаше хлад откъм планината и нежно шепнеше; никога не бях странствал тъй доволен. Дълго време пеех бодро, докато най-сетне престанах, поради цялото това изобилие от долини и планини, от треви и листа, от реки и храсталаци, което шумеше и разказваше.

И тогава си помислих: ако можех да разбирам и да пея всички тия хиляди песни по света — на тревите и цветята, на хората и облаците, на буковата гора и на боровата гора, на всички животни, а заедно с това и песните на далечните моря и планини, и тези на звездите и планетите, и ако всичко това можеше да зазвучи и запее вътре в мен едновременно, тогава щях да бъда добрият бог, а всяка нова песен щеше да засияе като звезда на небето.

Но докато си мислех тъй и странно мълчах, понеже никога дотогава подобно нещо не ми бе идвало наум, Бригите се спря и улови дръжката на кошницата.

— Сега трябва да вървя нагоре — каза тя. — На ония ливади са нашите косачи. А ти? Ще дойдеш ли с мене?

— Не, не мога да дойда. Трябва да продължа по широкия свят. Благодаря ти много за хляба, Бригите, и за целувката; ще мисля за тебе.

Тя си взе кошницата с храната, а докато я поемаше, очите ѝ още веднъж се сведоха към мен под тъмната сянка, устните ѝ докоснаха моите и целувката ѝ бе тъй хубава и нежна, че почти се натъжих от такова блаженство. Тогава бързо викнах „сбогом“ и веднага закрачих надолу по пътя.

Момичето бавно се изкачи по хълма. Под надвисналия букак в края на гората то се спря, погледна надолу подир мен, а когато вдигнах ръка и размахах шапка над главата си, още веднъж ми кимна и тихо като видение изчезна сред буковата сянка.

А пък аз поех мирно по своя път и тънех в мисли, докато не свих край един ъгъл.

Там се издигаше воденица, а край нея във водата имаше ладия. Вътре седеше сам мъж и сякаш чакаше единствено мене, защото щом свалих шапка и прекрачих в ладията при него, тя веднага потегли и се понесе надолу по реката. Стоях в средата на ладията, а мъжът седеше отзад на кормилото. Когато го запитах закъде пътуваме, той вдигна поглед и ме загледа с присвити сиви очи.

— Закъдето искаш — каза той с глух глас. — Надолу по реката и към морето, или към големите градове, избирай! Всичко е мое.

— Всичко е твое? Тогава ти си кралят?

— Може би — рече той. — А ти май си поет, както ми се струва? Тогава изпей ми една попътна песен!

Съвзех се. Беше ми станало страшно от строгия сивоок мъж, а ладията ни плуваше тъй бързо и безшумно надолу по реката. Запах за реката, която носи ладии и отразява слънцето, а край скалистия бряг шуми по-силно и сетне весело завършва своя път.

Лицето на мъжа остана неподвижно, а когато престанах, той кимна леко, сякаш сънуваше. И после, за моя почуда, сам запя, пееше също за реката и за нейния път през долините, песента му бе по-хубава и по-властна от моята, но всичко звучеше другояче.

Реката, която той възпяваше, се спускаше от планините като шеметен разрушител, мрачна и дива; скърцайки със зъби, тя се чувстваше възпирана от водениците, закривана от мостовете, мразеше всяка ладия, която трябваше да носи, а във вълните си и сред дългите зелени водорасли с усмивка люлееше белите тела на удавниците.

Всичко това не ми се понрави и все пак звучеше тъй красиво и тайнствено, че съвсем се обърках и замълчах със свито сърце. Ако беше вярно това, което пееше с глухия си глас този стар, дивен и мъдър певец, тогава всички мои песни бяха просто глупост и лоша детска игра. Тогава светът в основата си не беше добър и светъл като Божието сърце, а тъмен и страдащ, зъл и мрачен, и ако горите шумяха, то беше не от наслада, а от болка.

Плувахме нататък, а сенките се издължаваха и всеки път, щом запяхах, песента ми звучеше по-неясно, а гласът ми ставаше по-тих. И всеки път непознатият певец ми отвръщаше с песен, която правеше света още по-загадъчен и измъчен, а мене — още по-плах и печален.

Душата ми страдаше и аз съжалих, че не бях останал на сушата при цветята или при красивата Бригите. И за да намеря утеха в

припадащия здрач, подех пак на висок глас в червената вечерна заря, запах песента за Бригите и нейните целувки.

После се спусна здрачът и аз замлъкнах. Тогава запя мъжът на кормилото, той също пееше за любовта и любовната наслада, за кестеняви и сини очи, за червени влажни устни. И онова, което пееше с тъга над притъмняващата река, беше хубаво и завладяващо, но в песента му любовта също бе станала мрачна и плаха, някаква гибелна тайна, до която хората се докосваха объркани и наранени в неволята и копнежа си, и с която взаимно се измъчваха и погубваха.

Слушах и се почувствувах тъй уморен и печален, сякаш години вече бях на път и странствах само сред вопли и беди. Усещах как от непознатия постоянно струи към мен и прониква в сърцето ми някакъв безшумен, хладен поток от тъга и душевна боязън.

— Значи не животът е най-висшата и най-красивата цел — викнах най-сетне горко, — а смъртта. Тогава те моля, печални кралю, изпей ми песен за смъртта!

И ето че мъжът на кормилото запя за смъртта и пееше по-хубаво, отколкото бях чувал някога. Но и смъртта не беше най-красивата и най-висшата цел, при нея също нямаше утеха. Смъртта бе живот, а животът бе смърт и те се сплитаха във вечна и бясна любовна борба. И това бе тайнството и смисълът на света. И оттам падаше светлина, която бе в състояние да прослави всяка беда, и оттам падаше сянка, която помрачаваше всяка наслада и всяка красота и ги обгръщаше с мрак. Но из мрака насладата се разгаряше по-съкровено и по-красиво, а любовта запламтяваше по-дълбоко в тази нощ.

Слушах и бях притихнал съвсем, в себе си няхах вече друга воля, освен тази на непознатия. Погледът му почиваше върху мен, кротък и с някаква тъжна доброта, а сивите му очи бяха изпълнени с мъката и красотата на света. Той ми се усмихна, тогава събрах смелост и попросих в неволята си:

— Ах, нека обърнем, моля те! Страх ме е тук в нощта, искам да се върна там, където мога да намеря Бригите, или пък у дома, при баща си.

Мъжът се изправи и посочи в нощта, а неговият фенер ясно освети мършавото му и кораво лице.

— Назад път няма — каза той строго и приветливо. — Човек трябва винаги да върви напред, ако иска да проникне в същината на

света. А от девойката с кестенявите очи ти получи вече най-свидното и най-хубавото. И колкото по-далече си от нея, толкова по-свидно и по-хубаво ще става то. Но добре, карай накъдето искаш, ще ти отстъпя мястото си на кормилото!

Бях опечален до смърт и все пак съзирах, че той има право. Изпълнен с носталгия, мислех за Бригите, за родината и за всичко, което беше за мен близко и светло, което бе мое и после загубих. Но сега исках да заема мястото на непознатия и да хвана кормилото. Тъй трябваше да бъде.

Ето защо безмълвно се изправих и тръгнах към кормилото, а мъжът безмълвно закрачи към мен и когато застанахме един срещу друг, той ме погледна твърдо в лицето и ми даде фенера си.

Но като седнах на кормилото и поставих фенера до себе си, вече бях сам в ладията. Осъзнах това с дълбок трепет. Мъжът бе изчезнал и все пак аз не се уплаших, бях го предчувствал. Струваше ми се, че прекрасният ден на странстване, Бригите, баща ми и родното ми място са били само сън, че аз съм стар и печален човек и че винаги съм пътувал по тая нощна река.

Разбрах, че не бива да викам мъжа, и прозрението на истината ме прониза до мозъка на костите.

За да се уверя в това, което вече предугаждах, наведох се над реката и вдигнах фенера, а от черното водно огледало ме гледаше едно изострено и строго лице със сиви очи, едно старо, посветено в тайни лице, и това бях аз.

И понеже нямаше път назад, поех нататък по тъмната вода в нощта.

ХЕРМАН ХЕСЕ

ПРИКАЗКА ЗА ПЛЕТЕНИЯ СТОЛ

Един млад човек седеше в своята самотна мансарда и изгаряше от желание да стане художник. Ала трудностите, които се изпречваха пред него, бяха тъй много, че сега-засега той живееше безбурно в мансардата си, времето течеше, а младежът си бе създал навика да стои с часове пред едно неголямо огледало и да се опитва да нарисува автопортрета си. Вече бе изпълнил цяла папка с такива рисунки, а от някои дори беше твърде доволен.

„За един самоук, който не е взимал уроци по живопис, тази скица всъщност е доста сполучлива! — казваше си той. — Каква интересна гънка покрай носа. Личи си, че не ми липсват черти на мислител или нещо от този род. Нужно е само мъничко да извия надолу крайчеца на устата и се получава такъв един характерен израз, направо мрачен.“

Когато обаче след време пак разглеждаше рисунките си, те обикновено вече не му харесваха. Това не бе никак приятно, ала го навеждаше на заключението, че сигурно напредва, щом вискателността към самия него расте.

Към своята мансарда и вещите, които бе наредил или оставил там, младият човек нямаше особено добро и сърдечно отношение, но все пак не и лошо. Той не беше повече или по-малко справедлив към тях, отколкото са обикновено хората. Почти не ги поглеждаше и ги познаваше слабо.

Когато за сетен път не му се удаваше да направи както трябва автопортрета си, младият човек сегиз-тогиз се зачиташе в книги, от които узнаваше каква е била съдбата на други люде, започнали подобно на него като скромни и никому неизвестни младежи, а сетне станали прочути в цял свят. Обичаше да чете такива книги и в тях откриваше собствената си съдба.

Винсент ван Гог „Столът на Винсент с лулата му“ (1888) Така един ден той отново си седеше въщи малко обезсърчен и угнетен и четеше за някакъв много известен холандски художник. Узна, че този художник бил обхванат от истинска страст, дори лудост в стремежа си

да стане голям творец. Младият човек направи откритието, че между него и този холандски художник съществува известна прилика. Ала колкото повече се задълбочаваше в книгата, попадаше на неща, които все по-малко можеха да се припишат на него. Така например прочете как онзи холандец, щом времето било лошо и не можел да твори на открито, обладан от неутолима страст, рисувал всичко, което се изпречело пред очите му, дори и най-незначителни предмети. Така веднъж нарисувал чифт стари дървени обуца, а друг път някакъв стар разкривен стол — груб, некрасив, селски кухненски стол от обикновено дърво, с оплетена от слама, доста раздърпана седалка. Този стол, който положително никой друг не би удостоил дори с поглед, художникът нарисувал с толкова любов и преданост, с такава страст и всеотдайност, че той се превърнал в една от най-хубавите му картини. Авторът на книгата намираще много прочувствени думи за този пресъздаден върху платното сламен стол.

Когато стигна до това място, младият човек остави книгата и потъна в размисъл. Натъкваше се на нещо ново, което трябваше да опита. И реши — понеже бе млад и взимаше извънредно бързо решения — незабавно да последва примера на този голям майстор и да изпробва неговия път към величието.

Озърна се в таванската си стаичка и откри, че всъщност много рядко бе спирал поглед върху вещите, сред които живееше. Не намери никъде разкривен стол с плетена сламена седалка, нито дървени обуца и за миг отново го обзе огорчение и малодушие, както често му се случваше напоследък, докато четеше за живота на великите люде: установи, че тъкмо онези дреболии, предзнаменования и чудесни стечения на обстоятелствата, които играеха тъй хубава роля в съдбата на другите, при него липсваха и напразно ги очакваше. Ала бързо се окопити и направи извода, че именно сега неговата задача е да следва упорито тежкия път към славата. Разгледа внимателно всички предмети в мансардата и откри някакъв плетен стол, който можеше отлично да му послужи за модел.

Младият човек попридърпа с крак стола по-близо до себе си, подостри молива си, постави скицника върху коленете си и захвана да рисува. Два-три леки начални щриха му се сториха достатъчни да загатнат формата, сега вече той замахна поривисто и властно и само с няколко движения уплътни контурите. Някаква тъмна триъгълна сянка

в едно ъгълче привлече вниманието му и той я нанесе отчетливо върху листа. Така продължи да рисува, докато почувствува, че нещо го смущава.

Едва след известно време отдалечи от себе си скицника и изпитателно се взря в рисунката. Тогава проумя, че столът е предаден съвсем невярно.

Гневно очерта още един щрих и сетне впери свиреп поглед в стола. Нищо не излизаше. Това го разгневи.

— Ах ти, дяволски стол! — извика той грубо. — Не съм виждал досега такова капризно същество!

Столът изскърца слабо и рече равнодушно:

— Хубавичко ме поразгледай! Аз съм това, което съм, и вече не мога да се променя.

Художникът го побутна с върха на обувката си. Столът се отмести назад и сега изглеждаше отново по друг начин.

— Глупав стол! — извика младежът. — Всичко в теб е криво и безформено!

Плетеният стол се поусмихна и каза меко:

— Това се нарича перспектива, момко!

Младежът подскочи:

— Перспектива! — кресна той разярен. — Появява се някакъв идиотски стол и си мисли, че може да ме поучава! Перспективата си е моя работа, а не твоя, така да знаеш!

Ала столът не каза нищо повече. Художникът закрочи нервно напред-назад из стаичката, докато отдолу затропаха гневно с бастун. Там живееше един възрастен човек, учен, който не понасяше шум.

Художникът се отпусна на стола и отново заразглежда последния си автопортрет. Ала рисунката не му хареса. Смяташе, че в действителност изглежда по-красив и по-интересен, и това бе истина.

Сетне реши да почете още малко от книгата. Но там продължаваше да пише за онзи холандски сламен стол и това го ядоса. Намери, че наистина се вдига прекалено голям шум около един стол и изобщо...

Младежът потърси артистичната си шапка и реши да поизлезе. Спомни си, че преди доста време вече му бе направило впечатление твърде слабото удовлетворение, което човек получава от живописата. В нея не откриваше нищо друго, освен мъки и разочарования. А в

последна сметка и най-добрият художник можеше да изобрази само външната страна на нещата. За човек, обичащ дълбочината, това най-сетне не беше професия. И младежът, за кой ли път, се залови отново за мисълта да се посвети на едно по-старо влечение и да стане писател.

Плетеният стол остана сам в мансардата. Беше му тъжно — младият му господар бе излязъл. В него бе трепнала надеждата, че между тях най-сетне ще се установят истински добри отношения. С голямо удоволствие би произнасял сегиз-тогиз по някоя дума, а знаеше, че положително би могъл да научи един млад човек на нещо. Но, за съжаление, това не стана.

1918

ХЕРМАН ХЕСЕ ПРЕОБРАЖЕНИЯТА НА ПИКТОР

Едва пристъпил в рая, Пиктор се изправи пред едно дърво, което бе едновременно и Мъж, и Жена. Пиктор поздрави със страхопочитание дървото и запита: „Да не си ти дървото на живота?“ Но когато вместо дървото понечи да му отвърне змията, той се обърна и продължи нататък. Цял се превърна в зрение, всичко толкова му харесваше. Ясно усещаше, че е в родината си, пред първоизвора на живота.

И пак видя дърво, което бе едновременно и Слънце, и Луна. И рече Пиктор: „Да не си ти дървото на живота?“

Слънцето кимна и се засмя, Луната кимна и се усмихна.

Най-дивните цветя го гледаха с множество багри и лъчи, с множество лица и очи. Някои му кимаха и се смееха, други му кимаха и се усмихваха, трети не му кимаха и не се усмихваха: мълчаха опиянени, сякаш вгълбени, сякаш в собствения си мирис потопени. Едно пееше люлякова песен, друго пееше теменужна приспивна песен. Едно от цветята имаше големи сини очи, друго му напомняше за първата любов. Едно ухаеше като градината на детството, като майчиния глас се носеше сладостният му мирис. Друго му се усмихна и в миг протегна към него извит червен език. Той го близна — имаше вкус на нещо силно и диво, на смола и мед, а също и на женска целувка.

Сред всички тия цветя стоеше Пиктор, изпълнен с копнеж и плаха радост. Сърцето му, сякаш камбана, ехтеше размерно, туптеше безспирно. Ламтеше към незнайното, към вълшебно безкрайното неговият див ламтеж.

Видя Пиктор кацнала птица, видя я кацнала в тревата, облята с многоцветни лъчи, сякаш красивата птица притежаваше всички цветове на дъгата. Запита той красивата пъстра птица: „О, птицо, къде е щастието?“

„Щастието ли? — рече красивата птица и се усмихна със златната си човка. — Щастието, приятелю, е навред по земята, в

планината и полята, в кристала и в цветята.“

С тези думи веселата птица тръсна пера, кимна с глава, поклати опашка, премигна с очи, усмихна се още веднъж, после застина неподвижно, притихна в тревата и ето: птицата се превърна в цвете, перата ѝ в листа, а ноктите — в корени. Сред багрено озарение, в танцово опиянение тя стана растение. Пиктор гледаше удивен.

И само миг по-късно птицата-цвете раздвижи листа и тичинки; наситила се вече да бъде цвете, тя изгуби корените си, леко помръдна, бавно излитна и се превърна в блестяща пеперуда, която се понесе и зарея без напрежение, цялата просветление, цялата сияйно видение. От учудване Пиктор разтвори широко очи.

Ала новата пеперуда, веселата пъстра птица-цвете-пеперуда, светлото багрено видение, закръжи около изумения Пиктор, заблещука на слънцето, леко като снежинка се спусна на земята, кацна току до нозете на Пиктор, задиша нежно, потрепна с озарени криле и тутакси се преобрази в цветен кристал, от чиито ръбове струеше червена светлина. Искреше прекрасно сред зелените треви и билки червеният скъпоценен камък, искреше ясно като празничен камбанен звън. Но родината му, земните недра, сякаш го зовеше, той започна бързо да се смалява, сякаш всеки миг готов да потъне.

Тогава Пиктор, тласкан от непреодолимо желание, посегна към чезнещия камък и го грабна. Очарован гледаше магическата светлина, която вливаше в сърцето му предчувствие за безмерно блаженство.

Изведнъж от клона на едно изсъхнало дърво се изви змията и изсъска в ухото му: „Камъкът ще те преобрази в каквото поискаш. Бързо му кажи желанието си, преди да е станало късно!“

Пиктор се изплаши, побоя се да не пропусне щастието си. Начаса изрече думата и се преобрази в дърво. Защото неведнъж вече бе пожелавал да е дърво, дърветата всякога му изглеждаха изпълнени от покой, сила и достойнство.

Пиктор стана дърво. Пусна корени в земята, издигна се във висината, покараха листа и клони, и той бе тъй доволен. С жадни фибри засмука дълбоко от хладната земя, а високо в синевата развяваше листа. В кората му се заселиха бръмбари, под ствола му — заек и таралеж, в клоните му — птици.

Дървото Пиктор бе щастливо и не броеше годините, които минаваха. Отлетяха много, много години, преди да забележи, че

щастieto му не е пълно. Бавно се научи да вижда с очите на дърво. Най-сетне стана зрящ и се натъжи.

Защото съгледа, че около него в рая повечето същества се преобразяваха много често, че всичко течеше в някакъв вълшебен поток на вечно преображение. Видя цветя да се превръщат в скъпоценни камъни или да прелитат като пъстри птици. Видя край себе си внезапно да изчезват дървета: едно се стопи в поточе, друго се превърна в крокодил, трето като риба, весела и млада, изпълнена с наслада, заплува надалече в речната прохлада, с бодри сетива, та с време игри нови в нови форми да начене. Слонове заменяха облика си с канари, жирафи се преобразяваха в цветя.

Ала самият той, дървото Пиктор, оставаше все едно и също, не можеше повече да се преобразява. Откак осъзна това, щастieto му се изпари; започна да старее и постепенно да придобива онзи изморен, сериозен и угрижен вид, който можем да наблюдаваме при множество стари дървета. Но нали същото виждаме всеки ден и при конете, птиците, хората — при всички земни твари: не притежават ли дарбата на преобразението, с време започват да тъгуват и линейт, а красотата им да чезне.

Ето че един ден из това кътче на рая се залута девойка с руса коса и синя рокля. Като пееше и танцуваше, русокосото момиче тичаше под дърветата, то никога досега не бе помисляло да пожелае дарбата на преобразението.

Я някоя умна маймунка ще се усмихне подире ѝ, я някой храст нежно ще я погали с вейките си, я някое дърво ще ѝ подхвърли цвят, орех или ябълка, но тя не забелязваше нищо.

Когато дървото Пиктор съзря девойката, обзе го безкраен копнеж, стремеж към щастие, какъвто никога досега не бе изпитвал. А същевременно го изпълни дълбок размисъл, понеже му се струваше, че собствената му кръв го зове: „Помисли! Припомни си в тоя час целия свой живот, намери смисъла, иначе ще стане много късно и никога вече щастieto не ще дойде при теб.“ И той се подчини. Спомни си целия свой път, човешките си години, странстването си към рая, и особено оня миг преди да стане дърво, оня чуден миг, когато взе в ръце вълшебния камък. Когато му се откри възможността за всяко преображение и животът в него пламтеше както никога! Спомни си птицата, която му се бе усмихнала, дървото със Слънцето и Луната и

го обзе предчувствието, че тогава нещо бе пропуснал, нещо бе забравил, и че лош е бил съветът на змията.

Девојката долови в листата на дървото Пиктор шумолене, погледна нагоре към него и с внезапна болка в сърцето усети как в нея се пробуждат нови мисли, нови желания, нови мечти. Привлечена от незнайна сила, тя седна под дървото. То ѝ се стори самотно, самотно и тъжно, ала наред с това и красиво, затрогващо и благородно в безмълвната си тъга; сладостно ѝ прозвуча песента на тихо шумолящата му корона. Тя се облегна на грапавия ствол, усети как дървото дълбоко потръпна и почувства същата тръпка в собственото си сърце. Странна болка прониза сърцето ѝ, по небосклона на душата ѝ преминаха облаци, от очите ѝ бавно закапаха едри сълзи. Но какво бе това? Защо трябваше така да страда? Защо сърцето ѝ напираше да разкъса гърдите и да се слее с него, да прелее в него, в красивия самотник?

Дървото леко потрепера чак до корените, тъй поривисто събираше то цялата си жизнена сила, насочваше я към девојката в пламенно желание за единение. Ах, защо ли, надхитрен от змията, се бе обрекъл да бъде завинаги самотно дърво! О, колко сляп и безразсъден се бе показал! Нима наистина нищо не знаеше, нима бе тъй чужд на житейската тайна? Не, още тогава смътно я беше предчувствал... Ах, с печал и дълбоко прозрение си спомни сега за дървото, което бе едновременно и Мъж, и Жена!

Прелетя една птица, червена и зелена, прекрасна и безстрашна, прелетя в дъга. Девојката я видя как лети, видя как от човката ѝ падна нещо, което заблестя като кръв червено, като жар озарено, то падна в зеления злак, засия в зеления злак като зрак, червеното му сияние я привлече тъй силно, че девојката се наведе и вдигна червения къс. Беше кристал, беше скъпоценен гранат, който разпръсва всеки мрак.

Едва девојката пое в бялата си ръка вълшебния камък и начаса се изпълни желанието, завладяло сърцето ѝ. Красивото момиче изчезна, сякаш потъна в земята и стана едно с дървото, покара от ствола му като млад и здрав клон, израсна бързо и се извиси към него.

Сега всичко беше хубаво, светът беше в ред, едва сега Пиктор намери рая. Вече не беше старо, угрижено дърво, сега запя високо: „Пиктория, Виктория“.

Беше се преобразил. Ала този път бе постигнал истинското, вечното преображение, защото от една половина беше станал едно цяло и отсега нататък можеше да се преобразява безкрай. Вълшебният поток на сбъдновението течеше постоянно в кръвта му, той щеше вечно да има дял в ежечасно възникващото Творение.

Пиктор стана сърна, стана риба, стана човек и змия, облак и птица. Ала във всеки образ беше едно цяло, съставено от двама, носеше в себе си Слънце и Луна, Мъж и Жена, течеше по земята като река-близнак, блестеше на небето като двойна звезда.

1922

**БЕРНХАРД КЕЛЕРМАН (1879–1951) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

БЕРНХАРД КЕЛЕРМАН

Бернхард Келерман (1879–1951) е немски белетрист, есеист и автор на пътеписи, роден във Фюрт в семейството на чиновник. Първоначално следва в Мюнхенския технически университет, а след това изучава германистика и живопис. Предприема продължителни пътувания из Европа, Америка и Азия.

Бернхард Келерман започва литературния си път с импресионистични романи, изпълнени с лирични природоописания в стила на неоромантизма, сред които се открояват „Йестер и Ли“ (1904), „Ингеборг“ (1906), „Глупецът“ (1909) и „Морето“ (1910). В романа „Тунелът“ (1913), донесъл му сензационен световен успех и преведен на 25 езика, писателят обвързва една техническа утопия — прокопаването на трансатлантически тунел — с остра критика на съвременното му устремено към безогледни печалби общество. През Първата световна война Келерман става кореспондент на вестник „Берлинер тагеблат“ и публикува редица военни репортажи. В 1920 г. излиза големият му роман „Девети ноември“, в който описва хаоса и безизходицата в годините на войната, като изтъква вината на немската военщина и изобличава националното чувство за превъзходство. Следват популярните романи „Братя Шеленберг“ (1925) и „Град Анатоли“ (1932).

През 1933 г. Бернхард Келерман е бойкотиран от националсоциалистите и е изключен от Пруската литературна академия, а романът му „Девети ноември“ е забранен и публично изгарян. Писателят не емигрира, но след Втората световна война става съосновател на Немската академия на изкуствата. В прочутия му следвоенен роман „Мъртвешки танц“ (1948) са обрисувани съпротивата и поражението на обикновения немски гражданин по време на нацисткото господство. Малко преди смъртта си Бернхард Келерман призовава писателите от двете германски държави да се застъпят за провеждането на общонемски преговори.

БЕРНХАРД КЕЛЕРМАН КАТАСТРОФАТА

Катастрофата се разрази на сутринта, няколко минути преди четири часа.

Мястото, където на този нещастен десети октомври пробивната машина раздробяваше пластовете в Южната галерия, бе точно на четиристотин и двадесет километра от отвърстието на Тунела. Тридесет километра по-назад работеше машината на успоредната галерия.

Тъкмо бяха взривили скалите. Прожекторът, с който вчера един дребен японец даваше нареждания, сега хвърляше тебеширенобяла светлина върху търкалящите се камъни и гъмжилото полуголи хора, които разчистваха димящото свлачище. В този миг някой разпери ръце, друг падна по гръб, трети внезапно потъна някъде.

Свличащата се скална маса се понесе с бясна скорост напред, поглъщайки тела, глави, ръце и крака като вихрена лавина. Яростният грохот на работата бе погълнат от страшно боботене, тъй силно, че бе непоносимо за човешко ухо. Огромно налягане смазваше главите, а тъпанчетата се пръскаха. Дребният японец изведнъж изчезна. Настъпи черна нощ. „Хората от пъкъла“ видяха само неговото премятащо се тяло, разкривената му от ужас уста и рухващата подпора. Никой нищо не чу. Пробивната машина, тази бронирана грамада от стомана, която настъпваше с мощта на два бързоходни локомотива, бе изтръгната от релсите като тенекиена барака, бе запокитена срещу стената и смазана. Човешките тела летяха из въздуха като снаряди сред въртоп от скални блокове; железните вагонетки с камънак бяха пометени, разкъсани и премачкани в каменната лавина; гората от подпори рухна и заедно с пропадащата скална маса погребва под себе си всичко живо.

Това стана в една-единствена секунда. Миг след това се възцари мъртва тишина, а тътенът на експлозията заглъхваше в далечината.

Избухването причини опустошения върху отсечка от двадесет и пет километра, а Тунелът виеше зловещо по протежение на осемдесет километра, сякаш в галериите бе нахлул океанът. След този чудовищен

вой, който се търкаляше напред като огромно метално кълбо, настъпи тишина, СТРАХОТНА тишина. После се появи облаци прах, а след прахта се носеха и валма дим — Тунелът гореше!

Из дима излитаха влакове, по които като гроздове висяха обезумели от ужас хора, после бежешком изскачаха в мрака неузнаваеми призраци, а след това не излезе вече никой.

По нещастно съвпадение катастрофата стана точно по време на работническата смяна и на последните два километра се бяха струпали около две хиляди и петстотин души. Повече от половината за миг бяха премазани, разкъсани, убити, затрупани и никой не чу дори вик.

Но сетне, когато тътенът на експлозията заглъхна в далечината, гробната тишина на непрогледно черните галерии се разкъса от отчаяни крясъци, от човешки вопли, от безумен кикот, от пронизителните стонове на предсмъртните мъки, от викове за помощ, проклетия, хъркане и зверски вой. От всички ъгли се размърдаха и задвижиха живи същества. Срутваха се камъни, летяха дървени отломки, нещо се рушеше, падаше, търкаляше се, скърцаше. Мракът бе ужасяващ. Прах се стелеше като гъста пелена. Една греда се отмести встрани и от дупката под нея изпъзля с пъхтене някакъв човек, кихна и се свлече замаян върху купчината чакъл.

— Къде сте?! — изкрещя той. — Къде сте, за бога?!

Той непрекъснато крещеше тези думи и в отговор чуваше само диви писъци и животински стонове. Но от ужас и болка човекът ревеше все по-силно и по-силно, а гласът му ехтеше все по-пронизително и по-безумно.

Изведнъж той млъкна. В мрака блесна някаква светлинка. Измежду отломките на едно огромно свлачище пропъзля пламъче и внезапно избухна в огнен сноп. Човекът, който беше негър, изрева страшно, после от устата му излезе ужасно хъркане, защото — о, господи! — сред пламъка се появи човек! Той се измъкваше през огъня, димяща купчина с жълто като на китаец лице, някакъв страховит призрак! Призракът пълзеше безмълвно все по-нагоре и по-нагоре, увисна за миг на върха на свлачището, но после рухна надолу. В този миг в помътения мозък на негъра изплува един спомен. Той разпозна този призрак.

— Хоби! — изрева той. — Хоби!

Но Хоби не чуваше и не отговаряше. Той политна, падна на колене, отупа пламъците от дрехите си, като хъркаше и жадно гълташе въздух. Известно време седя зашеметен на земята като тъмна буца в светлината на пожара. Сякаш още миг и щеше да се строполи, но той само се отпусна на двете си ръце и бавно, машинално започна да лази напред, като се движеше инстинктивно към гласа, който непрестанно го зовеше по име. Внезапно се натъкна на тъмната фигура и спря. Негърът клечеше с обляно в кръв лице и ревеше. В полумрака проблясваха ту двете му очи, ту само едното, защото кръвта постоянно обливаше очите на негъра и той само с усилие можеше да ги държи отворени.

Няколко мига те седяха така един срещу друг и се гледаха.

— Да бягаме! — несъзнателно прошепна Хоби и машинално се изправи.

Негърът протегна ръце към него.

— Хоби! — виеше той ужасено. — Хоби, какво се е случило?

Хоби облиза устните си и се опита да мисли.

— Да бягаме! — прошепна той отново с дрезгав глас, все още зашеметен.

Негърът се вкопчи в него и се опита да се изправи, но с вик рухна на земята.

— Кракът ми! — ревна той. — Велики боже, какво е станало с крака ми!

Хоби не бе в състояние да мисли. Съвсем инстинктивно той направи онова, което се прави, когато някой падне. Опита се да вдигне негъра. Но и двамата се строполиха на земята.

При падането Хоби така блъсна брадичката си в една гредка, че главата му зашумя. Болката го разтърси. В зашеметяването си той помисли, че е получил юмручен удар в челюстта и в полусъзнание се изправи за отчаян отпор. Но в този миг изпита нещо страшно. Той не виждаше никакъв противник, а юмруците му бяха загребали пепел. Съзнанието му се проясни. Изведнъж той СХВАНА, че е в галерията и че изглежда се е случило нещо ужасно!... Целият се разтрепери, мускулите на гърба му, които никога не бяха изпитвали такова напрежение, затрепериха конвулсивно като мускулите на изплашен кон.

Хоби проумя всичко.

„Катастрофа!“ — помисли си той.

Понадигна се и видя, че пробивната машина гори. С изумление съзря купища голи и полуголи хора да лежат в най-ужасни разкривени пози върху развалините и никой не даваше признаци на живот. Видя, че се търкалят навсякъде, до него, наоколо. Лежаха със зинали уста, изпънати, с премазани глави, затиснати между греди, прободени, разкъсани. Навсякъде! Косата на Хоби се изправи. Лежаха затрупани до шия, сплетени на кълбо и колкото скални блокове, греди, подпори и останки от вагонетки имаше наоколо, толкова глави, гърбове, крака, ръце и длани стърчаха из пепелището. Дори повече! Хоби се сгърчи от ужас, гледката го потресе така, че трябваше да се залови о нещо, за да не се строполи на земята. Сега чак схвана какви са тези странни звуци, които се разнасяха из цялата галерия. Това мяукане, вой, скимтене, пръхтене, рев като от зверове — всички тези нечувани, необикновени звуци идеха от хората! Кожата му настръхна, лицето и ръцете му се вцепениха, краката му се подкосиха. В непосредствена близост до него седеше човек, на когото кръвта бликаше от устата като поток. Човекът не дишаше вече, но бе свил шепа пред лицето си и Хоби чуваше как кръвта шурти и се плиска. Това бе дребният японец. Разпозна го. Изведнъж шепата му се отпусна, главата му клюмна и се удари в камъните.

— Да бягаме! — прошепна Хоби, разтърсен от ужас. — Трябва да бягаме отук!

Негърът се вкопчи в колана на Хоби и се повлече с него, като доколкото можеше, се опираше на здравия си крак. Така двамата се влачеха през хаоса от греди, трупове и камъни в посока към крясъците и животинските звуци.

— Хоби! — стенеше негърът и хълцаше от страх, и ужас. — Мистър Хоби, the Lord bless your soul^[1], не ме зарязвайте, не ме оставяйте тук! О, господи!... Горے имам жена и две малки деца... Помогнете на един беден негър! Милост!

Горящата пробивна машина хвърляше в черния хаос ярки, зловещи отблясъци и тъмни, трепкащи сенки, затова Хоби трябваше да внимава да не стъпва върху крайници и глави, които се подаваха от камънака. Неочаквано измежду две прекатурени вагонетки изникна човешка фигура, една ръка се протегна към него и той се дръпна

изплашен. Тогава зърна едно лице, което се пулеше срещу него с идиотски израз.

— Какво искаш? — попита Хоби, изплашен до смърт.

— Да се измъкна оттук! — изхърка човекът.

— Върви натам! — отвърна Хоби. — Тръгнал си в погрешна посока.

Изражението на човека не се промени, но той бавно се отдръпна и безшумно изчезна, сякаш потъна сред скалите.

Главата на Хоби започна да се прояснява и той се опита да събере мислите си. Раните от изгарянията го боляха, лявата му ръка кървеше, но иначе бе невредим. Спомни си, че Алън го бе пратил да нареди нещо на О'Нийл. Десет минути преди експлозията той беше разговарял с О'Нийл, червенокосия ирландец, до количката с камъни. После се бе покачил в пробивната машина. Но защо, вече не си спомняше. Едва се бе напъхал в машината, когато усети, че подът под него се люлее. Зърна две изумени очи и повече не видя нищо. Това бе всичко, което си спомняше, но му се виждаше загадъчно как е успял да се измъкне от машината. А може би взривът го бе изхвърлил навън?

Докато мъкнеше подире си стенещия и хленчещ негър, Хоби обмисляше положението. То не му се струваше безнадеждно. Ако успееше да стигне до напречния проход, където вчера лежеше мъртвият миньор, значи беше спасен. Там имаше превързочни материали, кислородни апарати, запасни фенери. Спомни си ясно, че Алън сам бе проверил фенерите. Напречната галерия се намираше отдысно. Но на какво разстояние? На три, пет мили? Не знаеше. Ако не успееше да стигне дотам, щеше да се задуши, защото с всяка минута димът се сгъстяваше. И Хоби отчаяно пълзеше напред.

Изведнъж чу някой да го вика по име досами него. Спря се и се вслуша, като дишаше учестено.

— Насам — хриптеше гласът. — Аз съм О'Нийл!

Да, това беше огромният ирландец. Той, чието тяло иначе заемаше толкова място, сега стоеше притиснат между греди, а дясната половина на лицето му бе обляна в кръв. Кожата му бе сива, сякаш посипана с пепел, а в очите му пламтеше страдание.

— Свършено е с мен, Хоби! — хъркаше О'Нийл. — Какво се е случило? Аз умирам и се мъча жестоко. Застреляй ме, Хоби!

Хоби се опита да отмести една гредка. Напегна всичките си сили, ала необяснимо защо веднага рухна на земята.

— Няма смисъл, Хоби — простена О'Нийл. — Аз умирам и се мъча! Застреляй ме и се спасявай!

Да, О'Нийл умираше, това бе очевидно. Хоби измъкна револвера от джоба си. Оръжието тежеше като олово в ръката му и той едва успя да го насочи.

— Затвори си очите, О'Нийл!

— Защо трябваше на мене..., Хоби? — О'Нийл безнадеждно се усмихна. — Кажи на Мак, че нямам вина... благодаря ти, Хоби...

Димът смъдеше, но заревото на пожара бледнееше все повече и Хоби се надяваше, че съвсем ще угасне. Тогава опасността щеше да е преминала. Но внезапно прозвучаха две кратки и мощни експлозии. „Избухват взривните патрони“ — помисли си той.

Веднага след това наоколо стана по-светло. Ярко гореше една висока подпора и озаряваше надалеч галерията. Тогава Хоби видя как изпод развалините се измъкват хора, а други пълзят метър след метър напред, с голи и мръсни гърбове и рамене, сиво-жълти в светлината на огъня. Изпод купищата камък долитаха стонове и викове, подаваха се ръце и конвулсивно свиваха пръсти: тук основата на галерията се издигаше неравномерно, но наоколо все още се стелеше гъста пепел.

Хоби безчувствено лазеше напред. Задъхваше се. Пот се лееше от лицето му и той почти губеше съзнание от силното напрежение. Не обърна внимание на ръката, която се подаваше от пепелището и се опитваше да го улови за крака, равнодушно прекрачи една локва кръв, която се стичаше някъде отгоре. „Колко ли кръв има човек?“ — помисли си той, като мина направо през един труп, който лежеше по корем на земята.

Негърът, когото съдбата му бе натрапила в този ужасен час, обвиваше ръце около врата му, виеше и плачеше от болка и страх, а от време на време целуваше косите му и молеше да не го изоставя.

— Казвам се Уошингтън Джаксън — хъхреше негърът, — родом съм от Атенс в щата Джорджия и съм женен за Аманда Бел от Даниълсвил. В Тунела започнах работа преди три години като носач на камъни. Имам две деца, на шест и на пет години.

— Млъквай най-сетне! — кресна Хоби. — И не ме стискай тъй силно.

— О, мистър Хоби — мазнеше се Джаксън, — вие сте добър човек. Всички казват това, о, мистър Хоби...

И той целуваше косите и ушите на Хоби. Но изведнъж, понеже Хоби го перна през ръката, той бе обзет от безумна ярост: помисли си, че Хоби иска да се отърве от него. С всичка сила обгърна врата на Хоби и завика запъхтян:

— Да не мислиш да ме оставиш тук да пукна, Хоби, какво си решил? Ох!

И със силен вик се търкулна на земята, защото Хоби бе заврял пръстите си в очите му.

— Хоби, мистър Хоби! — молеше се той жаловито, плачеше и простираше ръце. — Не ме изоставяйте, заклевам ви в името на старата ви, добра майка...

Хоби се бореше за въздух. Гърдите го стягаха, той се изопваше вдървен, задъхваше се и му се струваше, че е настъпил последният му час.

— Да вървим! — каза той, когато отново си пое въздух. — Проклет дявол! Трябва да се проверем под този влак. Ако започнеш пак да ме душиш, ще те убия!

— Хоби, добричък мистър Хоби!

И Джаксън с плач и стенания се повлече подире му, като се държеше за кожения му колан.

— Hurry up, you idiot!^[2]

Хоби имаше чувството, че главата му ще се пръсне.

В протежение на три мили галерията бе почти напълно разрушена, затрупана от греди и камъни. Навсякъде пълзяха хора, окървавени, дрипави; едни с вой, плач и стон, други безмълвно и с пъхтене се стремяха, колкото може по-бързо напред! Катереха се по преобърнати товарни вагони, лазеха нагоре-надолу по насипи от срутени камъни, промъкваха се между подпори.

Колкото по-далече отиваха, толкова повече събрата по съдба срещаха, които също се блъскаха напред. Тук бе съвсем тъмно и само нарядко проблясваше бледа светлинка. Димът изпълваше галерията, възпаляваше очите и щом усетеха миризмата му, хората отчаяно се разбързваха.

Те грубо тъпчеха върху телата на бавно пълзящите ранени, поваляха се с юмруци, за да спечелят малка преднина, а един цветнокож размахваше ножа си като обезумял и ръгаше всеки, който се изпречеше на пътя му.

При един тесен проход между някакъв преобърнат вагон и купчина срутени греди се водеше истинска битка. Ехтяха револверни изстрели и виковете на поразените се смесваха с яростния вой на онези, които се бяха вкопчили за гърлата. Ала един след друг те успяваха да се промъкнат през процепа, а ранените със стенания пропълзяваха подире им.

По-нататък пътят стана по-свободен. Имаше по-малко влакове, а част от подпорите бяха оцелели при взрива. Но тук бе свършено тъмно. Бегълците падаха и ставаха, стенеха, скърцаха със зъби, облени в пот и кръв, но се промъкваха напред. Удряха се в греди и изкрещяваха, падаха от вагоните и пак продължаваха. Напред! Напред! Яростта на инстинкта за самосъхранение постепенно стихваше и отново бавно се разбуждаше чувството за другарство.

— Насам! Тук пътят е свободен!

— Може ли там да се мине?

— Вдясно, покрай вагоните!

Три часа след катастрофата първите пострадали от разрушената галерия достигнаха успоредната галерия. И тук електрическата инсталация бе повредена. Бе непрогледна нощ и от всички гърла се изтръгна яростен рев. Нито един влак! Никакви фенери! Работниците от успоредната галерия отдавна бяха избягали и всички влакове бяха отпътували.

Димът настигна бегълците и те отново се впуснаха в безумна надпревара напред.

В продължение на един час пълчищата пълзяха, тичаха, спъваха се в тъмнината, накрая първите, съвсем изтощени, спряха.

— Няма никакъв смисъл — крещяха те. — Не можем да вървим пеша цели четиристотин километра!

— Какво да правим?

— Да чакаме, докато ни приберат!

— Да ни приберат? Кой ще дойде?

— Ще пукнем от глад!
— Къде са складовете?
— Къде са запасните фенери?
— Да, да, къде са?
— Мак!...
— О, почакай, Мак!...

И изведнъж в тях пламна жаждата за мъст.

— Почакай. Мак! Само да излезем веднъж оттук...

Но димът прииждаше и те отново хукваха напред, докато отново им се подкосиха краката.

— Хей, тук има станция!

Станцията бе тъмна и изоставена. Машините мълчаха, паниката бе измела всички хора.

Тълпата нахлу в станцията. Тук работниците се чувстваха като у дома си. Знаеха, че някъде има запечатани сандъци с хранителни припаси, които трябваше само да отворят.

В тъмнината се разнесоха удари и трясък. Всъщност никой не бе гладен, защото ужасът бе притъпил глада. Но при наличието на продуктите, в тях се пробуди някакъв див инстинкт да си натъпчат стомасите и те се нахвърлиха като глутница вълци върху сандъците. Тъпчеха джобовете си с припаси. И обезумели от ужас и ярост, разхвърляха чували със сухари и сушено месо, трошаха стотици бутилки.

— Ето фенерите! — извика някакъв глас.

Това бяха запасните фенери с батерии и те трябваше само да се включат.

— Стой, не светвай, или ще стрелям!

— Защо?

— Може да стане експлозия!

Тази мисъл бе достатъчна, за да ги вкамени. От страх притихнаха съвсем.

Но димът напираше и те пак се хвърлиха напред.

Изведнъж се чува викове и стрелба. Светлина! Те се втурнаха през един напречен проход в успоредната галерия. И успяха да зърнат само как в далечината се води битка с юмруци, ножове и револвери за едно-едничко място във вагона. Влакът потегли, а те в отчаяние се хвърлиха на земята и завикаха:

— Мак! Мак! Почакай само да се измъкнем оттук!

1913

[1] Бог да ви благослови (англ.) — Б.пр. ↑

[2] — По-бързо, идиот! (англ.) — Б.пр. ↑

РОБЕРТ МУЗИЛ (1880–1942) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

РОБЕРТ МУЗИЛ

Роберт Музил (1880–1942) е австрийски белетрист, есеист и драматург, роден в Клагенфурт в старо аристократическо семейство на университетски професор. Учи във военно училище, но напуска, преди да получи офицерско звание и следва машиностроене. Дипломира се през 1901 г. в Щутгартския технически университет, където става асистент. През 1903 г. Музил започва да изучава философия, логика и експериментална психология, а също физика и математика в Берлин — там слуша лекциите на Вилхелм Дилтай и Георг Зимел. В 1908 г. става доктор по философия с теза върху възгледите на Ернст Мах.

Първата книга на Роберт Музил е романът „Лутанията на възпитаника Тьорлес“ (1906). Следват сборниците с разкази „Единения“ (1911) и с есета „Непристойното и болното в изкуството“ (1911). От 1914 г. до 1918 г. Музил е офицер на италианския фронт, а след войната става чиновник във Виена. Работи като писател на свободна практика, театрален критик и есеист във Виена и Берлин. Публикува сборника с новели „Три жени“ (1924). През 1933 г. писателят се установява трайно във Виена, където издава сборник с есета „Посмъртни творби приживе“ (1936). След националсоциалистическия Аншлус на Австрия през 1938 г. Музил емигрира в Швейцария, а книгите му са забранени в Германия и Австрия.

Основна тема в творчеството на Роберт Музил е безизходицата на съвременния му интелектуалец, който дири по-хуманна форма на съществуване. Най-значимото му произведение, над което работи повече от десетилетие до последния си дъх, е тритомният роман-фрагмент „Човекът без качества“ [по-правилно: „Мъжът без свойства“] (1930–1943), в който разглежда разпадането на Австро-Унгарската империя през призмата на философския анализ, гротеската и иронията. Роберт Музил — заедно с Джеймс Джойс, Марсел Пруст и Херман Брох — е един от основоположниците на модерния европейски роман. Писателят е отличен със значимите литературни награди „Хайнрих

фон Клайст“ (1923), „Художествената награда на град Виена“ (1924) и наградата „Герхарт Хауптман“ (1929). В чест на писателя град Виена учредява литературната награда „Роберт Музил“.

РОБЕРТ МУЗИЛ

ЧОВЕК БЕЗ ХАРАКТЕР

Днес характери явно трябва да се търсят с фенер, а и навярно ще станеш смешен, ако тръгнеш да обикаляш посред бял ден със запалена свещ. Тъй че искам да разкажа историята на един човек, който винаги бе имал затруднения с характера си, а по-просто казано, никога не бе притежавал характер. Аз все пак съм притеснен, че навярно не съм разбрал навреме значението на този човек и че накрая той може да се окаже нещо като пионер и предвестник на една нова епоха.

С него бяхме съседски деца. Когато той извършеше някоя от онези дребни пакости, които са тъй прелестни, че на човек не му се ще да ги разказва, майка му започваше да въздиша, понеже пердахът, който му налагаше, я уморяваше.

— Сине, сине — вайкаше се тя, — у теб няма и помен от характер; какво ли ще излезе от тебе?

При по-тежки случаи обаче се свикваше съвет с господин таткото и тогава пердахът получаваше известна тържественост и строго достойнство, горе-долу като при училищен празник. Преди началото му моят приятел бе длъжен собственоръчно да донесе на господин главния съветник в Сметната палата бамбуковата пръчка, която в основното си предназначение служеше за изтупване на дрехите и се съхраняваше от готвачката. А след боя синът трябваше да целуне бащината си ръка и благодарен за напътствията, да измоли прошка за грижите, създадени на скъпите му родители. Моят приятел вършеше точно обратното. Молеше се и скимтеше за прошка преди пердаха и продължаваше да прави това с всеки нов удар; щом обаче всичко приключеше, той вече не отронваше нито дума, лицето му ставаше синкавочервено, той преглъщаше сълзи и слюнка и с енергично разтъркване се мъчеше да премахне следите от своите страдания.

— Не знам какво ще излезе от това момче — казваше тогава баща му. — Проклетникът няма никакъв характер!

Така в нашата младост характерът беше нещо, за което получавахме пердах, макар и да го нямахме. Тук прозираше някаква

несправедливост. Когато изискваха от моя приятел да прояви характер и сегиз-тогиз прибягваха към съответните разяснения, родителите му твърдяха, че характерът представлява логическа противоположност на слабите оценки, бягствата от час, завързването на консервени кутии за кучешки опашки, приказването и тайните игри по време на урок, упорството в оправданията, разсеяността и улучените с прашката на някой подъл стрелец невинни птички. Ала все пак естествената противоположност на всичко това бяха ужасите на наказанието, страхът да не те заловят и угризенията на съвестта, терзаещи душата с разкаянието, което човек може да изпита, щом се забърка в някоя каша. Това бе всичко и за характер тук не оставаше нито място, нито порив — той се оказваше напълно излишен. И въпреки това го изискваха от нас!

Изглежда, бе нужно да ни се предложи някаква опорна точка и понякога това се вършеше по време на наказанието на моя приятел, като му се даваха разяснения от рода на:

— Няма ли в теб поне малко гордост, подлецо! — Или: — Как можеш да лъжеш тъй должно!

Ала трябва да заявя, че и до днес ми е трудно да си представя как може да си горд, когато ти зашлевяват шамар, или как да покажеш гордостта си, докато те налагат с пръчка. Гняв бих могъл да си представя, но тъкмо гневни не биваше да бъдем. Същото е и с льготенето: как иначе да се лъже, ако не должно? А може би непохватно? Когато размислям върху това, дори и днес още ми се струва, че тогава от нас, хлапаците, се е изисквало преди всичко да лъжем чистосърдечно. Ала това бе един вид двойна игра: първо, не лъжи; второ, щом като все пак лъжеш, тогава лъжи право. Може би възрастните престъпници умеят да правят подобна разлика, понеже в съдебните зали едно престъпление винаги се смята за особено злостно, ако е извършено хладнокръвно, предпазливо и обмислено. Но да се иска това от хлапетии, бе наистина прекалено! И аз се опасявам, че не съм показал тъй явно недостатъците на характера си, както моя приятел, само защото не ме подложиха на такова грижовно възпитание.

Ала най-убедителни от всички родителски изказвания, които се отнасяха до нашия характер, бяха все пак онези, дето свързваха

неговата печална липса с предупреждението, че един ден, когато станем мъже, той ще ни е крайно необходим.

— И такова едно момче иска да ми става мъж! — бяха горе-долу думите им.

Като оставим настрана обстоятелството, че въпросът с „искането“ не бе много ясен, всичко останало поне доказваше, че характерът е нещо, от което ще имаме нужда едва по-късно; за какво тогава бяха всички тези припрени приготовления още отсега? Точно тъй си мислехме и ние.

Макар че по онова време моят приятел нямаше характер, той ни най-малко не чувстваше липсата му. Това стана едва по-късно и започна между нашата шестнайсета и седемнайсета година. Тогава захванахме да ходим на театър и да четем романи. Съзнанието на моя приятел, което възприемаше по-живо от моето измамните съблазни на изкуството, бе завладяно от образа на интриганта в градския театър, от нежния баща, от героичния любовник, от смешника, та дори от фаталната салонна лъвица и от очарователната наивка. Той говореше вече само с фалшиви интонации, но от един път бе придобил всичко от характерите, които обитаваха немската сцена. Когато обещавахе нещо, човек никога не можеше да знае дали дава честната си дума като герой, или като интригант; случваше се да започне нещо с коварни намерения, а да го завърши искрено, както и обратното. Нас, приятелите си, посрещаше шумно, за да ни покани изведнъж да седнем и с галантна усмивка на бонвиван да ни предложи шоколадови бонбони; или пък ни прегръщаше бащински, при което измъкваше цигари от джобовете ни.

Ала всичко това бе нещо безобидно и честно в сравнение с въздействието от четенето на романи. В романите могат да се намерят описани най-възхитителните начини на поведение за безброй житейски случаи. Големият недостатък обаче се състои в това, че житейските ситуации, в които човек попада, никога не се покриват напълно с положенията, за които в романите е предвидено какво трябва да се стори или да се рече. Световната литература е огромен магазин, в който милиони човешки души се изпълват с благодарност, гняв, гордост, любов, сарказъм, ревност, величие и низост. Когато

обожавана от нас жена стъпче чувствата ни в калта, ние знаем, че следва да ѝ отправим укорително-прочувствен поглед; когато някой мерзавец измъчва сираче, ние знаем, че трябва с един удар да го запратим на земята. Ала какво да сторим, ако обожаваната жена веднага след като е потъпкала чувствата ни, затръшне вратата на стаята си, тъй че прочувственият ни поглед не може да я достигне? Или пък ако между мерзавца, който измъчва сирачето, и нас има маса с драгоценни чаши? Трябва ли да разбием вратата, та сетне да хвърлим през дупката нежен поглед; следва ли първо да раздигнем внимателно скъпите чаши и тогава да нанесем изпълнения си с възмущение удар? В такива наистина важни случаи литературата винаги ни изоставя на произвола на съдбата; може би едва след столетия, когато се опишат още повече неща, положението ще се подобри.

Между другото обаче това става източник на направо неприятни преживявания особено за един начетен човек, когато се намира в така наречената житейска ситуация. Полуповдигнати вежди или стиснати юмруци, превит гръб и запъхтени гърди, а душата му кипи от недоизказани изречения — всички не съвсем подходящи за случая и все пак не изцяло неуместни; угълчетата на устата му непрестанно се извиват нагоре и надолу, челото му се сбръчква мрачно и заедно с това се озарява, погледът иска едновременно да блесне укоризнено и да се сведе засрамено. Всичко това е крайно досадно, понеже човек, така да се каже, постоянно наранява самия себе си. В резултат често се появява онова познато потрепване и кривене, което засяга устните, очите, ръцете и шията, а понякога обхваща и цялото тяло тъй неудържимо, че то се върти като винт, изгубил гайката си.

Един ден моят приятел откри колко по-удобно е да притежаваш само един характер, и то своя собствен, тъй че се впусна да го дири.

Ала и тук не го отминаха нови приключения. Срегнах го пак след години, когато бе станал адвокат. Той носеше очила, бръснеше си брадата и приказваше с тих глас.

— Ти ме изучаваш? — отбеляза той.

Не можех да отрека — нещо ме подтикваше да търся във външността му някакъв отговор.

— Приличам ли ти на адвокат? — попита той.

Не исках да му противореча. Той обясни:

— Адвокатите гледат през пенснетата си по съвсем определен начин, коренно различен, да речем, от този на лекарите. Може също да се каже, че всички техни жестове и думи са по-остри и по-отривисти от закръглените и същевременно недодялани движения на богословите. Те се различават помежду си, както фейлетон от проповед. С две думи — както рибите не скачат по дърветата, тъй и адвокатите си имат своя среда, която никога не напускат.

— Професионален характер! — казах аз.

Приятелят ми бе доволен от мене.

— Съвсем не беше тъй лесно — отбеляза той. — В началото носех брада като на Христос, но шефът ми забрани, понеже не подходдала на един адвокатски характер. Сетне започнах да се обличам като художник, а когато и това ми забраниха — като моряк в отпуск.

— Но защо, за бога? — попитах аз.

— Понеже, естествено, се съпротивлявах да приема професионален характер — отвърна той. — Ала най-лошото е, че не можеш да избягаш от това. Разбира се, има и адвокати, които приличат на поети, както и поети, с вид на зарзаватчий, а пък зарзаватчий — с физиономии на мислители... Но всички те носят нещо, което напомня за изкуствено око, залепена брада или лошо заздравяла рана. Не знам защо, но е така!

Той се усмихна по своя маниер и добави примирено:

— Както ти е известно, аз нямам даже собствен характер...

Припомних му неговите многобройни актьорски характери.

— Та това бе още младостта! — добави той с въздишка. — Щом човек стане мъж, получава като добавка и по един сексуален, национален, държавен, класов и географски характер; притежава характер на почерка, на линиите по ръката, на формата на черепа и навярно още един, който произтича от разположението на звездите в момента на раждането му. За мене това е твърде много! Никога не знам на кой от тези мои характери да отдам право.

Отново се появи тихата му усмивка.

— За щастие имам годеница, която казва за мен, че изобщо не притежавам характер, защото още не съм изпълнил обещанието си да

се ожения за нея. Но тъкмо затова ще се ожения за нея, понеже здравомислещата ѝ преценка ми е крайно необходима.

— Коя е годеницата ти?

— Според кой от характерите? Но знаеш ли — прекъсна се той сам, — въпреки всичко тя винаги знае какво иска! В началото бе едно прелестно безпомощно момиченце, познавам го от дълго, но научи много нещо от мен. Когато лъжа, тя го намира ужасно; когато заран закъснея за кантората, твърди, че никога не ще мога да изхраня семейство; когато не се решавам да удържа на дадена дума, тя знае, че това вършат само подлеците.

Приятелят ми се усмихна още веднъж. През онези години той бе мил човек и всеки го удостоверяваше с презрително-любезна усмивка. Никой не допускаше сериозно, че той може да се издигне. Още външният му вид правеше впечатление с това, че щом той заговореше, цялото му тяло се движеше: очите му избягваха чуждия поглед, раменете, ръцете, китките му се мърдаха и поне единият му крак пружинираше в коляното като пощенска везна. Както вече казах, тогава той бе мил човек, скромнен, стеснителен и изпълнен със страхопочит, а понякога биваше и обратното на всичко това, ала хората просто от любопитство оставаха благосклонни към него.

Когато го срещнах пак, той се бе сдобил с кола, с онази жена, която бе станала негова сянка, и с уважавано и влиятелно положение. Как бе постигнал всичко това, не знам; ала предполагам, че цялата тайна се заключаваше в следното: той бе напълнял. Неговата боязлива, подвижна физиономия бе изчезнала. При по-внимателно вглеждане тя се оказваше на мястото си, но покрита с дебела обвивка от плът. Очите му, които някога, щом стореше пакост, можеха да гледат затрогващо и напомняха погледа на тъжна маймунка, всъщност не бяха изгубили своя напирещ отвътре блясък, но притиснати от подпухналите бузи, те всеки път, когато искаха да се извърнат встрани, се затрудняваха и поради това се взираха втрещено с някакъв надменно-изтерзан израз. Отвътре движенията му все още бяха разнопосочни, но външно се омекотяваха от тлъстите възглавнички в свивките и ставите, тъй че от всичко това произлизаше някаква стегнатост и решителност. Такъв бе станал и човекът. Блуждаещият му дух се бе сдобил със здрави брегове

и убеждения. Сегиз-тогиз у него проблясваше и нещо друго, ала то вече не разпространяваше светлината си в човека, а беше изстрел, който той даваше, за да направи впечатление или да постигне определена цел. Всъщност той бе загубил много неща в сравнение с преди. Всичко, което сега говореше, бе най-банален брътвеж, макар и да напомняше добра и надеждна стока. А към миналото си той се отнасяше като към младежка лудория.

Веднъж ми се удаде да го заговоря отново по нашата стара тема: характера.

— Убеден съм, че развитието на характера има връзка с начините за водене на война — поясни той, като се задъхваше — и поради това днес в целия свят характер може да се открие само сред полудивите племена. Защото, който воюва с нож и копие, трябва да притежава характер, ако не иска да загине. Ала кой днес би устоял с такава решителност срещу танковете, огнепръскачките и задушливите газове? Онова, от което имаме нужда сега, е не характер, а дисциплина!

Не му възразих. Ала най-странното бе — и затова си позволявам да запиша този спомен: докато той говореше и аз го разглеждах, нито за миг не ме напусна чувството, че в него още живее някогашният човек. Той се спотайваше, затворен в месестото лице, повторение на първоначалния му образ в по-едър план. Погледът му прозираше през погледа, думите му — през думите на другия. В това имаше нещо почти зловещо. Междувременно го срещях още няколко пъти и това впечатление винаги се повтаряше. Ясно можеше да се види, че на предишния човек, ако мога така да се изразя, му се ще някой ден отново да се появи на бял свят, ала нещо го възпира да го стори.

СТЕФАН ЦВАЙГ (1881–1942) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ СТЕФАН ЦВАЙГ

Стефан Цвайг (1881–1942) е един от първомайсторите на австрийската психологическа новела. Освен това си спечелва световна известност като есеист и автор на културно-исторически биографични творби. Цвайг е роден във Виена в еврейско семейство на заможен фабрикант. Следва немска и романска филология в родния си град и в Берлин.

Още като студент Стефан Цвайг публикува първата си книга „Сребърни струни“ (1901) — импресионистична лирика в стила на френските символисти, повлияна от поезията на Хуго фон Хофманстал и на Райнер Мария Рилке. Младият поет предприема пътувания из Европа, Северна Африка, Индия и Америка. Близко приятелство го свързва с Емил Верхарен и Ромен Ролан. През време на Първата световна война Цвайг пребивава в Швейцария и в поредица от статии се застъпва за „справедлив мир между народите“. От 1919 г. живее в Залцбург, а след възхода на националсоциализма в Германия се установява през 1934 г. в Лондон. В Германия и Австрия книгите му са забранени. Когато започва Втората световна война, писателят поема пътя на емиграцията, преселва се в Ню Йорк (1940), а после в Бразилия (1941). В град Петрополис написва последната си творба — прочутата „Шахматна новела“ — и от отчаяние заради гибелта на европейската култура след нашествието на „кафявата чума“ се самоубива заедно с жена си.

По-важните произведения на Стефан Цвайг са сборниците с новели „Първо преживяване“ (1911), „Амок“ (1922) и „Хаос на чувствата“ (1927); биографичните романи „Жозеф Фуше“ (1929), „Мария Антоанета“ (1932), „Мария Стюарт“ (1935), „Триумф и трагедия на Еразъм Ротердамски“ (1935), „Магелан“ (1938), „Америго. Комедия от грешки в историята“ (1942) и посмъртно: „Балзак“ (1946); есеистичната поредица „Строителите на света“, включваща „Трима майстори. Балзак, Дикенс, Достоевски“ (1920), „Борбата с демона. Хьолдерлин, Клайст, Ницше“ (1925), „Трима поети на своя живот.

Казанова, Стендал, Толстой“ (1928) и „Изцеление чрез духа. Месмер, Мери Бейкър Еди, Фройд“ (1931); историческите миниатюри „Звездни мигове на човечеството“ (1927) и автобиографичните творби „Срещи с хора, книги и градове“ (1937) и посмъртната „Светът от вчера“ (1942).

Своята житейска и творческа мисия Стефан Цвайг съзира в това да изгражда културни мостове между народите, за да се обедини Европа от „една огромна обща духовна енергия, която да превъзмогне противоречията и политическите сблъсъци“. Възгледите му не са загубили смисъла си като съкровени възжелания, като прогноза за едно по-далечно бъдеще. Или — с думите на Цвайг, казани за Еразъм: „За един човек с нравствено чувство собственото му съществуване винаги би изглеждало празно и незначително без утешителната мисъл и окрилящата илюзия, че и той като отделна единица може със стремежите и дейността си да допринесе нещо за общото нравствено усъвършенстване на света.“ В чест на писателя град Залцбург учредява през 1992 г. литературната награда „Стефан Цвайг“.

СТЕФАН ЦВАЙГ

ЛЕГЕНДА ЗА ТРЕТИЯ ГЪЛЪБ

В книгата за началото на света се разказва историята на първия и втория гълъб, които праотец Ной изпратил от ковчега да му донесат вест, когато небесните шлюзове се затворили и водите на бездната спрели. Но за пътешествието и участието на третия гълъб кой е разказал? При върха на планината Арарат бил заседнал спасеният кораб, който криел в утробата си целия пощаден от потопа живот. И когато очите на праотец Ной съзрели от стожера само вълни и талази, безкрайни води, той изпратил гълъб — първия — да му донесе вест дали някъде не се вижда вече земя под безоблачното небе.

Първият гълъб — тъй се разказва там — се издигнал и разперил криле. Летял на изток и на запад, ала навред имало само вода. Нигде не намерил място за отдох и постепенно крилата му почнали да отслабват. Така той се върнал при единствената твърд на света, при ковчега. И закръжил над почиващия на планинския връх кораб, докато Ной не прострял ръка и не го внесъл при себе си в ковчега.

Почакал Ной още седем дни, през които не капнал дъжд и водите спадали, после пак взел гълъб — втория — и го изпратил да му донесе вест. Гълъбът литнал в утрото, а когато навечер се върнал, в човката си носел маслинова клонка като пръв знак от свободната земя. Така Ной познал, че над водата вече се подават върхарите на дърветата и че изпитанието е свършило.

След нови седем дни Ной пак изпратил гълъб — третия — да му донесе вест. Литнал той в утрото по света, но вечерта не се върнал. Дни наред чакал Ной, но гълъбът не дошъл. Така праотец Ной разбрал, че земята е свободна и водите са спаднали. Но за гълъба, за третия гълъб, не научил никога нищо, не научило и човечеството — легендата за него не била разказана чак до наши дни.

А ето какви били пътешествието и участието на третия гълъб. Излетял той в утрото из душното помещение на кораба, където, притиснати в тъмнината, животните ръмжали от нетърпение, блъскали с копита и нокти, та всичко кънтяло от рев и тръбене, от съскане и лай;

излетял из теснотата към безкрайния свят, из тъмнината към светлината. Но като разперил криле в заристия, сладостно напоен от дъжда въздух, изведнъж край себе си усетил свободата и благодатта на безбрежието. В низините искрели води, като влажен мъх се зеленеели горите, от полята се издигала бялата омара на утрото, а уханните изпарения от растенията разнасяли сладост из ливадите. Блясък струял от металическото небе, в планинските зъбери се пречупвали лъчите на изгряващото слънце, като червена кръв мъждукало морето в безкрайното зарево, като гореща кръв димяла цъфтящата земя.

Било божествено да се наблюдава това пробуждане. С разперени криле и с блажен взор гълъбът се реел над пурпурния свят. Над земи и моря летял той и в бляновете си постепенно сам се превърнал в крилат блян. Като самия бог разглеждал за пръв път освободената твърд и не можел да ѝ се нагледа. Отдавна забравил Ной, белобрадия старец от ковчега, и неговата заръка, отдавна забравил, че трябва да се върне. Защото сега светът му бил станал родина, а небето — свиден дом.

Така третият гълъб, неверният пратеник на праотеца, летял над пустия свят все по-далеч и по-далеч, носен от устрема на щастието си, от вятъра на блаженото си вълнение, летял по-надалеч и все по-надалеч, дордето крилете му натежали, а перата му станали като олово. Земята го привличала с могъща сила, все по-ниско се свеждали изтощените му криле, та вече докосвали върхарите на дърветата. И вечерта на втория ден той най-сетне кацнал в дебрите на една гора, още безименна като всяко нещо в онова изначално време. Скрил се сред гъстите клони за отдых от въздушното пътешествие. Листакът го покривал, вятърът го приспивал, денем било прохладно сред клоните, а нощем топло в горското обиталище. Скоро той забравил ветровитото небе и примамките на далнината, зеленият свод го обгърнал и времето потекло над него без мяра.

Гората, в която третият гълъб си избрал да живее, била от близкия нам свят, но там още нямало хора и в тази самота постепенно самият той се превърнал в блян. Свил гнездо сред нощния зеленикав мрак и годините се занизали край него. И смъртта го забравила, понеже всички онези животни — по едно от всеки вид, — които са зърнали още първия свят преди потопа, не могат да умират и никакъв ловец не може нищо да им стори. Те невидимо си правят гнезда в неизследваните дипли на земното рухо, както този гълъб в дебрите на

гората. Понякога той наистина долавял присъствието на хората — прогърмявал изстрел и отеквал стократно о зелените склонове, дървосекачи удряли по стволите така, че мракът наоколо кънтял, тихият смях на влюбените, които, прегърнати, дирели усамотение, се леел като лек ромон скрито в шума, а песента на децата, търсещи ягоди, звучала нежна и далечна. Унесеният гълъб, потънал сред листата в своя блян, понякога чувал тези гласове на света, но ги слушал без страх и си оставал в своята тъма.

Ала един ден цялата гора затрепчала, сякаш земята се разпукала на две. Из въздуха свистели черни метални късове и където паднали, земята в ужас изригвала нагоре, а дърветата се пречупвали като сламки. Мъже в многоцветни одежди си изпращали един другиму смърт, а страшни машини бълвали огън и плам. От земята към облаците фучали светкавици, последвани от гръм. Изглеждало тъй, сякаш земята искала да се втурне в небето, а небето — да се сгромоляса върху земята. Гълъбът се сепнал в своя блян. Над него се носели смърт и разруха; както някога водата, сега огънят поглъщал света. Той бързо разперил крила и литнал, за да си потърси друго убежище вместо рухващата гора; убежище на мир и покой.

И тъй, гълъбът се понесъл над нашия свят, за да намери покой, но където и да летял, навред срещал тези светкавици и този гръм на хората, навред бушувала война. Море от огън и кръв заливало земята, както някога. Пак бил настъпил потоп и гълъбът бързо размахвал криле над нашите земи, за да съгледа място за отдих, та сетне да поеме към праотеца и да му занесе маслиновата клонка на предвестието. Но в тези дни никъде не можело да се намери такова място, все по-високо се надигал потопът на унищожението над хората, все по-надалеч се простирал пожарът в нашия свят. И гълъбът още не е намерил отдих, нито хората мир, той няма да се върне у дома си, сякаш няма да се отмори вовеки веков.

В наши дни никой не го е виждал — заблудения митичен гълъб, дирещ мир, — ала той лети над главите ни, боязливо и вече с немощни криле. Понякога, само в нощите, когато се сепваме в съня си, чуваме из въздуха шумолене, стремително пърхане в мрака, объркан полет и безпомощен бяг. Върху неговите криле се носят всички наши чемерни помисли, в страха му бушуват всички наши желания. Тъй се рее, тръпнещ между небето и земята, заблуденият гълъб, той, някогашният

неверен пратеник, носи сега на праотеца на човечеството вест за собствената ни участ. И отново, както преди хиляди години, един свят чака някой да протегне ръка към него и да разбере, че изпитанието е било достатъчно.

1922

СТЕФАН ЦВАЙГ ШАХМАТНА НОВЕЛА

На големия презокеански параход, който щеше да отплава в полунощ от Ню Йорк за Буенос Айрес, цареше, както винаги в последния час преди заминаването, оживление и суетня. През тълпата се провираха фермери, надошли да изпроводят своите приятели; момчетии на служба в телеграфа, юнашки накривили фуражки, извикваха в претъпканите салони имена на пътници; разнасяха се куфари и цветя; любопитни дечурлига сновяха нагоре-надолу по стълбите; а на най-горната палуба невъзмутимо свиреше корабният оркестър...

С един мой приятел разговаряхме на палубата за разходки, настрани от цялата тази суматоха. Ненадейно, съвсем близо край нас на два или три пъти блесна ярко магнезиева светкавица — очевидно сред пътниците бе и някаква знаменитост, от която репортерите бяха взели интервю и я бяха заснели в минутите преди отпътуването ѝ от страната. Моят приятел хвърли поглед нататък и се усмихна:

— На борда си имате и една рядка птица — Чентович.

Виждайки по лицето ми, че това име не ми говори нищо, той поясни:

— Мирко Чентович — световният шампион по шахмат. След като на разни турнири от Запад до Изток натръшка всички американски grosмайстори, днес се е запътил да жъне нови лаври в Аржентина.

Сега вече аз си припомних не само името на младия световен първенец, но и някои други подробности около мълниеносната му кариера. Приятелят ми, който следеше по-внимателно от мене световната преса, попълни сведенията ми, като дори разказа няколко анекдота за шампиона.

Преди близо една година Чентович с един замах успял да се нареди сред такива светила на шахматния небосклон, като Алехин, Капабланка, Тартаковер, Ласкер, Боголюбов. Едва ли втурването на друг неизвестен шахматист в лоното на прославената плеяда е

възбуждало някога такъв всеобщ интерес след 1922 година, когато на турнира в Ню Йорк се появило седемгодишното дете-чудо Решевски. Та умствените способности на Чентович не давали и най-малък повод да се предугади подобна бляскава кариера. Скоро се разкрила и тайната, че в частния си живот този шампион не е в състояние на никой език да напише дори едно изречение без правописни грешки, или, както жлъчно се изразил един от озлобените му съперници, „невежеството му било еднакво необятно във всички области“.

Син на беден югославски рибар, чиято мизерна лодка била потопена една нощ от някакъв пренасящ зърно дунавски шлеп, дванадесетгодишното сираче било прибрано по милост от пастора на забутаното си селце. Добрият човечец правел всичко според силите си, за да налее в главата на тъпия, неразговорлив и едрочел хлапак школските премъдрости, които не можел да усвои в местното училище.

Всички старания на пастора обаче отивали на вятъра. Мирко се взирал глуповато в показаните му за стотен път букви, без да може да ги запомни. Тромавият му мозък не бил в състояние да се пребори и с най-леките учебни предмети. На четиринадесетгодишна възраст той все така смятал на пръсти и с неимоверен труд успявал да попрочете нещо от книга или вестник. При това Мирко в никакъв случай не можел да бъде наречен немарлив или непослушен. Той изпълнявал покорно всичко, което му се наредяло — мъкнел вода, цепел дърва, помагал в полската работа, разтребвал кухнята — и въобще на него можело да се осланят, макар и да вършел всичко с убийствена мудност. Но това, което повече от всичко огорчавало доброто отче, било пълното равнодушие на твърдоглавото момче. То не правело нищо без специална подкана, никога не задавало въпроси, не играело с другите деца и не си търсело само занимания, докато изрично не му ги посочели. След като привършел къщната работа, Мирко сядал в някой ъгъл на стаята и се заглеждал в една точка с празен овчи поглед, не проявявайки ни най-малък интерес към онова, което става наоколо му. Вечер, докато пасторът, пуфкайки с дългата си селска лула, играел с полицейския вахмистър своите неизменни три партии шах, сламенокосият хлапак мълчаливо присядал край тях и, отпуснал тежките си клепачи, със сънлив и безразличен вид заковавал поглед в карираната дъска.

През една зимна вечер, когато двамата приятели вече се били вдълбочили в поредната си игра, откъм улицата долетяло до слуха им нарастващо дрънчене на звънчета. Към къщата бързо се приближавала шейна. В стаята се втурнал селянин със заснежен калпак и замолил пастора да дойде незабавно при майка му, която лежала на смъртно легло, за да успее да я мироса, преди да е настъпила кончината ѝ. Без да се колебае, свещеникът го последвал. Вахмистърът, който дори не бил изпил бирата си, натъпкал лулата си още веднъж на тръгване и вече се канел да нахлузи тежките си кожени ботуши, когато забелязал, че Мирко не откъсва поглед от шахматната дъска с едва начената партия.

— Какво, иска ти се да я доиграеш ли? — пошегувал се вахмистърът, напълно убеден, че глуповатият момък дори не знае как се местят фигурите. Момчето неуверено го погледнало, после кимнало с глава и заело мястото на пастора. На четиринадесетия ход вахмистърът бил победен и трябвало да признае, че поражението му съвсем не било резултат на някакъв недогледан ход от негова страна. Втората партия завършила по същия начин.

— Валаамовото магаре! — възкликнал смаяният пастор, когато се завърнал и обяснил на по-слабо запознатия със светото писание вахмистър, че преди две хиляди години се било случило подобно чудо, когато едно безсловесно същество придобило дар слово и заговорило с езика на мъдростта. Въпреки късния час доброто отче не могло да удържи на изкушението да опита силите си срещу своя полуграмотен питомец. Мирко го победил със същата леснина. Той играел упорито, бавно — нито веднъж не повдигнал от дъската едрата си глава, но в играта му се усещала непоколебима увереност. През следващите дни нито вахмистърът, нито пасторът могли да спечелят срещу него дори една партия.

Свещеникът, който по-добре от всекиго можел да прецени крайната умствена недоразвитост на своя възпитаник, сега сериозно бил заинтригуван доколко една такава странна, едностранчива дарба би издържала и на по-сериозно изпитание. Той завел Мирко при селския бръснар, който подстригал щръкналата му сламеноруса коса и му придал малко по-приличен вид, после го качил на шейната и двамата заминали за съседното градче, където в кафенето на площада

се събирали местните запалени любители на шахмата, играчи — пасторът знаел това от опит — от значително по-висока класа.

Появата на пастора, следван от русия, червенобузест петнадесетгодишен момък, предизвикала сред постоянната компания в кафенето немалко удивление. Докато не го повикали на шахматната масичка, Мирко стоял в ъгъла, плахо привел очи, свит в своя обърнат с козината навътре овчи кожух, пристъпващ на високите си тежки ботуши. Първата партия той загубил, понеже добрият пастор никога не бил си служил с така наречената „сицилианска защита“. В следващата партия той вече постигнал реми срещу най-добрия играч на града. От третата и четвъртата партия насетне Мирко побеждавал всички наред.

В един провинциален югославски град не се случват често вълнуващи събития. Затова и първите прояви на този селски шампион били за насъбралите се местни първенци истинска сензация. Единодушно било решено момчето-чудо непременно да остане в града до следващия ден, за да могат да свикат и останалите членове на шахматния клуб, а най-вече за да уведомят за събитието владетеля на близкия замък и фанатичен поклонник на шахматното изкуство, стария граф Зимич. В свещеника се борели пробудилата се гордост на първооткривател и чувството му за дълг, което го зовяло обратно в селото за неделната служба. Чувството за дълг победило, но пасторът се съгласил да остави своя храненик в града за по-нататъшни изпитания. Младият Чентович бил настанен в хотела за сметка на компанията и там той за първи път през живота си видял ватерклозет. В неделя следобед шах клубът бил препълнен докрай. В продължение на четири часа Мирко седял неподвижно пред дъската и без да отрони дума, без дори да погледне наоколо си, побеждавал играч след играч. Накрая му предложили да устроят симултанен сеанс. Минало доста време, докато играчите успеят да обяснят на неукия Мирко, че при симултанния сеанс ще трябва да играе едновременно на няколко дъски срещу различни противници. Щом обаче проумял какво се иска от него, Мирко бързо се ориентирал в задачата си и тръгнал от маса на маса, бавно пристъпвайки с тежките си, скърцащи ботуши. В последна сметка спечелил седем от осемте играни партии.

След това започнали оживени разисквания. Строго погледнато, този нов шампион нямал нищо общо с града, но въпреки това местният патриотизъм бил разпален до крайност. Може би най-сетне малкото

градче, което до този момент едва ли някой бил забелязал на географската карта, щяло за първи път да се сдобие с честта да се нарече родно място на световна знаменитост.

Някакъв импресарио на име Колер, който доставял за местното гарнизонно кабаре шансонетки и танцувачки, изявил готовност да уреди настаняването на младия човек във Виена при един свой познат — отличен шахматист, — който да го въведе в професионалните тънкости на шахматното изкуство, стига господата да осигурят предплата за една година. Граф Зимчич, който за шестдесет години ежедневна игра на шах не бил срещал такъв забележителен противник, подписал веднага чек за исканата сума. От този ден започнала и удивителната кариера на лодкарския син.

За шест месеца Мирко овладял всички тайни на шахматната техника, наистина с един-единствен недостатък, който по-късно бил многократно отбелязван сред професионалните среди и подлаган на присмех. Чентович не бил в състояние да проведе дори и една партия по памет, или, както се казва на професионален език, да играе „блинд“.

Той бил напълно неспособен да възпроизведе във въображението си шахматната ситуация. Винаги трябвало да има пред себе си осезаема, разчертана на шестдесет и четири черни и бели полета дъска с нейните тридесет и две фигури. Дори вече достигнал световна слава, той постоянно мъкнел със себе си сгъваем джобен шах, за да може във всеки момент нагледно да конструира някоя партия и да реши шахматна задача.

Този сам по себе си маловажен дефект издавал недостиг на въображение и предизвиквал оживени дискусии в тесен кръг така, както в музикални среди би се обсъждала неспособността на някой изтъкнат виртуоз или диригент да свири или дирижира без партитура. Впрочем този забележителен недостатък не попречил с нищо на поразителните успехи на Мирко. На седемнадесет години той вече бил завоювал цяла дузина шахматни награди, на осемнадесет станал шампион на Унгария, а на двадесет — най-сетне световен шампион. И най-бойките играчи, които несравнимо го превъзхождали и по умствени способности, и по сила на въображението, и по смелост, се пречупвали пред неговата желязна хладна логика, така както Наполеон не бе устоял пред тромавия Кутузов, а Анибал пред Фабий Кунктатор, за когото Ливий съобщава, че проявявал в детството си същите

фрапиращи черти на флегматичност и вродено слабоумие. И ето че в ярката галерия на шахматни знаменитости, която обединявала най-различни интелектуални типове — философи, математици, изследователи, артисти и нерядко творчески натури, — за първи път проникнал един абсолютен „аутсайдер“^[1] на духовния мир, един навъсен и неразговорлив селяндур, от когото и най-ловките журналисти никога не успявали да измъкнат дори и една годна за публикуване дума. Наистина Чентович не ощастливявал вестниците с бляскави остроумия, но това се компенсирало от множеството анекдоти, които скоро плъзнали по негов адрес. Понеже в мига, в който се надигал от шахматната дъска, пред която бял ненадминат майстор, Чентович неминуемо се превръщал в някаква гротескна и дори смешна фигура. Въпреки безупречния си черен костюм, помпозната вратовръзка с прекалено едър бисер и грижливия маникюр на ноктите, той си оставал в държание и маниери същият онзи недодялан и ограничен селски момък, който до неотдавна метял кухнята на пастора. Несръчно и с безсрамна дебелацина той се стремял чрез своята дарба и известност да измъкне колкото се може повече пари, като при това проявявал дребнава и дори често брутална алчност, което предизвиквало у колегите му постоянен присмех и раздразнение. Той пътувал от град на град, като отсядал винаги в най-евтините хотели; съгласявал се да играе и в най-посредствените клубове, стига да му платят искания хонорар, продал на една химическа фабрика правото да го изобразяват на реклами за сапун и без да обръща внимание на презрителните подигравки на съперниците си, които знаели, че не е в състояние да напише и три верни изречения, публикувал под свое име книгата „Философия на шахматното изкуство“, написана всъщност от някакъв гладен галицийски студент по поръка на предприемчивия издател.

Подобно на всички особняци Чентович бил лишен напълно от чувство за хумор и след победата си в световния шахматен турнир се смятал за най-важната особа в света. Съзнанието, че е изтършкал тези умни и културни хора, блестящи оратори и писатели, и то на техния собствен терен, и преди всичко осезаемият факт, че печелел повече от тях, превърнали първоначалната му неувереност в хладна и просташки демонстративна гордост.

— Както можеше и да се очаква, една тъй леко придобита слава бързо замая една тъй празна глава! — заключи приятелят ми и приведе няколко класически примера за направо детинското високомерие на Чентович. — И как ли един двадесет и една годишен селски момък от Банат^[2] няма да бъде обзет от налудничаво тщеславие, щом като изведнъж от местенето на някакви си фигури по шарена дъска припечелва за една седмица повече, отколкото цялото му родно село за една година, и то като се трепе в непосилен труд на горското сечище? Впрочем едва ли е много мъчно да се смяташ за велик човек, след като съзнанието ти не е обременено и от най-слабата догадка, че на този свят някога са живели хора като Рембранд, Бетховен, Данте или Наполеон! В ограничения ум на този мъжага мъждука една-едничка мисъл: че вече месеци наред не е загубвал нито една партия! И понеже не предполага, че на земята съществуват и други ценности освен шахмата и парите, той има пълното основание да е във възторг от себе си!

Разказът на моя приятел, естествено, възбуди любопитството ми. През целия ми живот са ме занимавали различните видове мономании, привличали са ме хората, обсебени от една-единствена идея, тъй като колкото по-тесни са рамките, в които се ограничава един човек, толкова повече се приближава той, от друга страна, към безкрайността; тъкмо такива привидно откъснати от света индивиди с упоритостта на мравки-термити изграждат свой собствен странен и неповторим свят, изтъкан от материя, известна само на тях, свят, представляващ една умалена вселена. И аз не скрих от приятеля си своето намерение да се помъча по време на дванадесетдневното ни пътуване до Рио да се запозная по-отблизо с този рядък екземпляр от породата на едностранчивите гении.

— Това едва ли ще ви се удаде — предупреди ме моят събеседник. — Доколкото ми е известно, никой още не е успял да измъкне от Чентович и най-незначителен психологически материал. При цялата си невероятна ограниченост този хитър селянин е достатъчно умен, за да прикрива слабите си места. Тактиката му е съвсем проста: той избягва всякакви разговори, освен със свои земляци, и то хора от неговата среда, с които се среща в разни евтини гостилнички. Подуши ли, че пред себе си има образован човек, той веднага като охлюв се скрива в черупката си; затова и никой не може

да се похвали, че е чул от него някаква глупост или че е съумял да измери уж безкрайната бездна на неговото невежество.

Моят приятел излезе прав. През първия ден на нашето пътуване се оказа напълно невъзможно човек да се добере до Чентович, освен чрез нахалство, нещо, което в последна сметка не е по моя вкус. Понякога той наистина излизаше на палубата за разходки, винаги със склучени на гърба ръце, заел горда поза на съсредоточен размисъл, също като Наполеон от известния портрет. Но и тогава Чентович приключваше толкова бързо и ненадейно своята перипатетична^[3] разходка по палубата, че човек би трябвало да тича подире му в тръс, ако искаше да го заговори. А в салоните на парахода, в бара или в пушалнята той изобщо не се появяваше; както доверително ми съобщи стюардът, той прекарвал по-голямата част от деня в каютата си, надвесен над една огромна шахматна дъска в изучаване или преиграване на различни партии.

След три дни аз действително започнах да се ядосвам, че отбранителната тактика на Чентович се оказва по-ефикасна от моите опити да се добера до него. Никога досега през живота си не бях имал случай да се запозная отблизо с изтъкнат шахмайстор. И колкото повече се мъчех да си представя в плът и кръв този тип хора, толкова по-невероятна ми изглеждаше една подобна мозъчна дейност, съсредоточена изцяло върху неголямото пространство от шестдесет и четири бели и черни полета. От личен опит познавах тайнственото очарование на „кралската игра“, единствената от игрите, измислени от човека, която не зависи от капризите на случая и увенчава с лаврите си изключително ума, или по-скоро една особена форма на умствена одареност. И нима тясното определение „игра“ не е обидно за шахмата? Това не е нито наука, нито изкуство, а нещо средно, витаещо между тези две категории, подобно на ковчега на Мохамед, увиснал между небето и земята. В тази игра се обединяват по неповторим начин всички противоположности — тя е древна и вечно нова; механична в своята основа, тя довежда до победа само с помощта на въображението; ограничена в тясно геометрическо пространство и в същото време безгранична в нейните комбинации; непрестанно развиваща се и въпреки това безплодна; мисловна дейност, която не довежда до никакви резултати; математика, която не изчислява нищо; изкуство без творби; архитектура без строителен материал и въпреки

това, както е доказано на дело, издържала изпитанията на времето много по-успешно от всички книги и художествени произведения. Това е единствената игра, която принадлежи на всички народи и на всички епохи, а при това никой не знае името на божеството, донесло я на земята, за да разсейва скуката, да изостря сетивата, да ободрява душата. Къде е нейното начало и къде — крайт ѝ? Всяко дете може да научи простите ѝ правила, всеки некадърник може да опита късмета си в нея и все пак в рамките на нейния вечно тесен квадрат се раждат особени, с нищо несравними майстори — хора, надарени изключително с шахматни способности, своеобразни гении, при които проникновението, настойчивостта и прецизната техника се проявяват в същата степен както при един математик, поет или композитор, само че в по-различно съчетание и с друга насоченост.

В по-ранните времена на физиономически увлечения един Гал^[4] навярно щеше да изследва мозъците на подобни шахматни гении, за да установи дали в сивото им вещество няма някоя особена, характерна само за тях гънка, някакъв своеобразен шахматен мускул или изпъкналост, изразени по-ярко отколкото у другите черепи. А само какъв интерес би предизвикал сред френолозите случай като този на Чентович, където самородната гениалност съжителства с една крайна умствена недоразвитост, подобно на някаква единствена златна жилка сред купища мъртъв камънак! По принцип винаги ми е било ясно, че една тъй несравнима, тъй гениална игра неминуемо ще създаде и своите своеобразни матадори, но ми беше много трудно, направо невъзможно, да си представя живота на духовно богат човек, за когото целият свят се свежда до едно неголямо черно-бяло пространство, който в придвижването напред-назад на тридесет и двете фигурки намира своето житейско тържество, а откриването на една нова партия с кон вместо с пешка означава подвиг и му осигурява кътче безсмъртие върху страниците на някоя шахматна брошура; трудно ми беше да си представя одухотворен човек, който, без да се умопобърка, в продължение на десет, двадесет, тридесет, четиридесет години изразходва цялата си мисловна енергия за постигането на смешната и неизменна цел — да се натика един дървен цар в ъгъла на една дървена дъска!

И ето сега за първи път през живота ми в непосредствена близост — на един и същ параход, само през шест каюти — се

намираше един такъв феномен — необикновен гений или просто загадъчен глупак, — а пък аз, нещастникът, за когото разрешаването на психологически загадки се е превърнало в своеобразна болезнена страст, не можех да намеря начин да се доближа до него. Идваха ми наум какви ли не абсурдни хитрости — да погъделичкам самолюбието му, като уж взема от него интервю за някакъв известен вестник; или да възбудя алчността му, като му предлага изгодно турне из Шотландия.

Накрая си спомних за изпитания способ на ловците да подмамват дивите петли, като имитират техния любовен зов. Всъщност имаше ли по-сигурно средство да привлечеш върху себе си вниманието на един шахмайстор от това, сам да играеш шах?

Никога не съм бил сериозен шахматист, и то по простата причина, че на шаха винаги съм гледал повърхностно, най-вече като на средство за развлечение. Ако прекарвах понякога един час пред шахматната дъска, то не е било, за да напрягам мозъка си, а напротив, за да се отморя от умствена претовареност. В пълния смисъл на думата аз „играя“ на шах, докато другите, истинските шахматисти, свещенодействат, ако мога така да се изразя. За шах обаче, както и за любов, е необходим партньор, а пък аз още не знаех намират ли се на борда и други любители на тази игра освен нас. За да ги накарам да изпълзят от дупките си, аз заложих в обширния smoking room^[5] примитивен капан — като примамка служехме аз и жена ми, с която седнахме пред една шахматна маса, при все че тя играеше по-слабо и от мене. И действително, не бяхме успели да направим и шест хода, когато край нас се спря някакъв пътник, после втори помоли за разрешение да погледа играта ни, а скоро се намери и желаният партньор, който ми предложи да изиграем една партия.

Това бе някой си Макконър, шотландец, инженер по подземни съоръжения, който, както чух, бил спечелил цяло състояние от пробиване на нефтени кладенци в Калифорния. Макконър бе едър мъжага с мощни, почти квадратни челюсти, здрави зъби и сочно лице с подчертан червеникав оттенък, който, поне отчасти, несъмнено се дължеше на прекомерната употреба на уиски. Необикновено широките му, почти атлетически яки плещи по доста неприятен начин напомняха за себе си дори и в играта, понеже мистър Макконър спадаше към онази порода самонадеяни, преуспяващи хора, които възприемат поражението и в най-безобидната игра като удар по собственото им

достойнство. Свикнал безцеремонно да си пробива път в живота и разглезен от действителните си успехи, този масивен selfmademan^[6] бе дотолкова проникнат от чувството за лично превъзходство, че смяташе всяка съпротива за нахално предизвикателство, едва ли не за оскърбление. Когато загуби първата партия, той се навъси и захвана обстоятелствено и с диктаторски тон да обяснява, че това нямало да се случи, ако за момент не бил проявил невнимание; поражението си във втората и третата партия той побърза да припише на шума в съседното помещение. Нито една загуба той не можеше да понесе, без да поиска веднага реванш. Отначало неговата честолубива непримиримост ме забавляваше; накрая я търпях вече само като необходимо зло по пътя към истинската ми цел: да примамя на нашата маса световния шампион.

На третия ден моят план сполучи — наистина само наполовина. Може би Чентович бе наблюдавал играта ни през илюминатора, гледайки към палубата за разходки, а може би просто бе решил да почете с присъствието си задимения smoking room — във всеки случай той неволно се приближи към масата ни, когато забеляза, че непосветени упражняват неговото изкуство, и застанал на прилично разстояние, хвърли изпитателен поглед към нашата дъска. Макконър бе на ход. И изглежда този единствен ход бе достатъчен за Чентович, за да му стане ясно колко безинтересни са всъщност за него нашите дилетантски усилия. Със същия пренебрежителен жест, с който ние обикновено отхвърляме в книжарницата предложения ни евтин криминален роман, дори без да го прелистим, шахмайсторът ни обърна гръб и напусна салона.

„Дойде, видя и прецени колко струваме!“ — помислих си, донякъде уязвен от неговия презрителен, хладен поглед. И за да излея върху някого раздражението си, аз се обърнах към Макконър:

— Изглежда шампионът не изпадна във възторг от вашия ход.

— Какъв шампион?

Обясних му, че господинът, който току-що бе минал покрай масата ни и бе погледнал с презрение играта ни, не е никой друг, а самият Чентович — световният шампион по шахмат.

— Е — добавих аз, — ние двамата ще трябва да се примирим с тази негова всеизвестна арогантност и да не се разстройваме много — всяка жаба да си знае гъола!

За моя изненада обаче тези нехайни думи оказаха върху Макконър съвсем неочаквано въздействие. Той внезапно бе обзет от силна възбуда и изпълнен с честолюбиви замисли, забрави за нашата партия. Той дори и не подозирал, че Чентович е на борда на парахода — шахмайсторът трябвало на всяка цена да играе срещу него. Само веднъж през живота си бил опитал силите си срещу световен шампион, но то било в симултанен сеанс заедно с четиридесет други играчи; въпреки това било страшно интересно и тогава той замалко не спечелил. Не съм ли случайно познат с шампиона? Отговорих отрицателно. Не бих ли желал да ида при него и да го поканя при нас? Отказах, позовавайки се на сведенията си, че Чентович избягва всякакви нови запознанства.

— Освен това — добавих, — какъв интерес може да представлява за един световен шампион да играе с нас, треторазредни играчи?

По-добре да не бях споменал това за треторазредните играчи на човек с такова честолюбие като Макконър. Той сърдито се облегна назад и троснато заяви, че що се отнасяло до него, той не можел да повярва, че Чентович ще отклони учтивата покана на един джентълмен. Той сам щял да се погрижи за това. По негова молба аз му описах накратко отличителните черти на шампиона. Тогава Макконър заряза нашата недовършена партия и без да съдържа повече нетърпението си, изхвъркна навън по дирите на Чентович. Тук аз отново почувствах колко трудно е да бъде обуздан един притежател на такива мощни плещи, след като веднъж вече си е наумил да извърши нещо.

Зачаках напрегнато. Изминаха десетина минути и Макконър се завърна, както ми се стори, в не особено добро разположение на духа.

— Какво стана? — попитах аз.

— Вие бяхте прав — отвърна ядосано Макконър. — Господинът не е от най-любезните. Аз му се представих, обясних му кой съм, но той даже не ми подаде ръка. Опитах се да му изложа колко ние, всички пътници на борда, бихме се чувствали горди и поласкани, ако той се съгласи да играе срещу нас в симултанен сеанс. Той обаче се държеше съвсем официално и заяви, че за съжаление договорът, който бил сключил с организаторите на турнето му, изрично го задължавал да

играе само срещу възнаграждение и че минималният му хонорар бил двеста и петдесет долара за партия.

Аз се разсмях.

— Всъщност никога не ми е минавало през ум, че местенето на фигури по бели и черни квадрати може да се окаже толкова доходен занаят. Е, надявам се, че и вие също така любезно сте се сбогували с него.

Макконър обаче остана напълно сериозен.

— Партията е насрочена за утре в три часа следобед, тук, в пушалнята. Мисля, че няма толкова лесно да му се дадем.

— Как? Вие сте се съгласили да му заплатите двеста и петдесет долара! — възкликнах аз съвсем изумен.

— Защо не? *C'est son metier.*^[7] Ако имах зъбобол и случайно на кораба се окажеше зъболекар, аз също не бих очаквал от него да ми извади зъба безплатно. Човекът има пълното право да си иска цената. Навсякъде е така — най-добрите специалисти са винаги и най-добри търговци. Лично аз съм за чистите сделки. Предпочитам да си платя *in cash*^[8], вместо да прося снизхождение от някакъв си господин Чентович и накрая да трябва още и да го отрупвам с благодарности! Най-сетне, случвало ми се е да прахосам в нашия клуб и повече от двеста и петдесет долара за една вечер, и то без да съм играл със световен шампион. Е, за един „треторазреден“ играч не е позор да загуби от един Чентович.

Забавляваше ме колко дълбоко бях наранил самолюбието на Макконър с едничката невинна думичка „треторазреден“. Но тъй като той възнамеряваше да заплати скъпото развлечение, което щеше да ми позволи най-сетне да се запозная с интересувания ме рядък екземпляр, то нямаше защо да възразявам срещу неуместните му амбиции.

Ние побързахме да известим за предстоящото събитие на още четирима-петима души, които проявяваха интерес към шахмата, и за да бъдем колкото се може по-малко смущавани от другите пътници, резервирахме за предстоящия мач не само нашата, но и всички съседни маси.

На следния ден в уговорения час малката ни компания се събра в пълен състав. Централното място срещу шампиона бе предоставено, естествено, на Макконър. Той нервничеше, пушеше една след друга тежки пури и неспокойно поглеждаше към часовника.

Шампионът обаче ни накара да го чакаме цели десет минути (имайки предвид думите на моя приятел, аз вече предугаждах подобно нещо) и това придаде още по-голяма тържественост на появяването му. Той пристъпи към масата спокойно и невъзмутимо, без да поздрави. Навярно тази негова неучтивост трябваше да означава: „Вие знаете кой съм аз, а кои сте вие — хич не ме интересува...“ Веднага със сух и делови тон той започна да излага своите условия. Тъй като на парахода нямало достатъчно шахматни дъски за провеждането на симултанния сеанс, той предлагал всички да играем общо срещу него. След всеки свой ход той щял да се отдалечава в другия край на салона, за да не пречи на нашите обсъждания. Щом бъдем готови със своя ход, трябвало, поради липса на звънец — нещо, за което можело само да се съжaliaва, — да чукнем по една чаша с лъжичка. Предлагал за обмислянето на всеки ход максимум десет минути, в случай че нямало възражение от наша страна. Ние като някакви свенливи ученици, естествено, се съгласихме с всички условия. Хвърлихме жребий и на Чентович се падна да играе с черните фигури; оставайки прав, той направи своя първи насрещен ход и веднага се отпрати към определеното от него място, където се отпусна лениво на една маса и запрелиства илюстрирани списания.

Едва ли си струва да описвам тази партия. Тя завърши, както трябваше и да се очаква — с пълното ни поражение, и то още на двадесет и четвъртия ход. Всъщност нямаше нищо чудно в това, един световен шампион да помете с малкия си пръст половин дузина посредствени и съвсем слаби играчи; угнетително действаше върху всички нас именно надменното поведение на Чентович, с което той съвсем осезаемо ни караше да почувстваме, че ни е разбил на пух и прах без никакво усилие. Всеки път, приближавайки се към масата, той хвърляше към дъската само бегъл и привидно небрежен поглед, а на нас изобщо не обръщаше внимание, сякаш самите ние бяхме някакви мъртви дървени фигури. Този негов непристоен жест напомняше неволно маниера, с който човек подхвърля къшей хляб на краставо куче, без дори да го погледне. При известно чувство за такт той можеше, по мое мнение, да ни посочи някои грешки или да ни насърчи с някоя и друга любезна дума. Но дори и след като завърши партията, този лишен от човешки образ шахматен робот не произнесе нито дума. Обявил „мат“, той остана неподвижен край масата, очаквайки

очевидно да узнае не желаем ли да изиграем още една партия с него. Аз вече бях станал от мястото си и се готвех — както винаги при сблъскване с безочлива грубост — с един жест да дам да се разбере, че с уреждането на този паричен въпрос, поне за мене, се слага край и на не особено приятното ни познанство, когато, за моя досада, седящият до мене Макконър произнесе с неузнаваем, дрезгав глас:

— Реванш!

Предизвикателството, което звучеше в гласа на Макконър, направо ме изплаши; в този миг той действително приличаше повече на боксьор пред решителна схватка с противника си, отколкото на учтив джентълмен. Дали това се дължеше на оскърбителното държание на Чентович, или само на собственото му болно честолюбие, във всеки случай Макконър имаше напълно променен вид. Той бе почервенял до корените на косите си, ноздрите му се бяха разширили от вътрешно напрежение, по челото му бяха избили капки пот, а от прехапаните му устни до войнствено вдигнатата му брадичка се бе врязала дълбока бръчка. Аз с безпокойство открих в очите му онзи пламък на неукротима страст, обземаща обикновено играчите на рулетка, когато при непрекъснато удвояван залог за шести или седми път желаният цвят не излиза. В момента съзнавах, че този екзалтиран честолюбец е готов да хвърли срещу Чентович цялото си състояние и да играе, да играе, да играе — при единичен или, удвоен залог, — докато не спечели поне една партия. Ако Чентович издържеше докрай, то той би намерил в лицето на Макконър истинска златна мина, от която можеше да нагребе няколко хиляди долара още преди да се появи на хоризонта Буенос Айрес.

Чентович остана невъзмутим.

— Моля — отвърна той учтиво. — Сега е ред на господата да играят с черните фигури.

Втората партия не се различаваше много от първата, само дето нашата компания се бе увеличила с неколцина любопитни и се бе оживила. Макконър така се бе вторачил в шахматната дъска, сякаш искаше да хипнотизира дървените фигури и да ги подчини на волята си. Чувствах, че той с възторг би пожертвал хиляда долара за удоволствието да изкрещи „мат!“ в лицето на бездушния ни противник. И странно, неговата жлъчна възбуда несъзнателно се предаде и на нас. Всеки ход обсъждахме с много по-голяма

разпаленост отпреди и спорехме до последния момент, преди да се съгласим да дадем сигнал на Чентович. Достигнали до седемнадесетия ход, ние с изумление открихме, че създалата се позиция изглежда поразително благоприятна за нас — бяхме успели да докараме пешката по линия „с“ до предпоследното поле с2; необходимо бе само да я придвижим на с1, за да направим втора дама. Ние обаче не бяхме съвсем спокойни — просто не можехме да повярваме, че действително ни се е открил такъв явен шанс за победа. Всички подозирахме, че преимуществото, което ни се струваше извоювано от нас самите, е просто уловка от страна на Чентович, тъй като той можеше да предвиди развитието на играта с много ходове напред. Обаче колкото и да обсъждахме и да разглеждахме позицията от всички страни, не успяхме да открием никаква клопка. Накрая, когато определеното за мислене време вече почти бе изтекло, ние решихме да рискуваме и да направим този ход. Макконър вече бе вдигнал пешката, за да я премести на последното поле, когато изведнъж някаква ръка го улови за рамото и един тих, но настойчив глас произнесе:

— За бога, не така!

Всички неволно се обърнахме. Зад нас стоеше човек на около петдесет години с тясно, рязко очертано лице, което вече бе привлякло вниманието ми на палубата за разходки с необикновената си, почти мъртвешка бледност. Увлечени в обсъждането на възникналия проблем, ние не бяхме забелязали неговото появяване. Виждайки, че всички погледи са отправени към него, той бързо добави:

— В случай, че сега направите дама, той ще я бие с офицера на с1, а вие ще вземете с коня. Но в това време той ще придвижи проходната си пешка на d7, ще застраши топа ви и дори да обявите шах с коня, все едно, партията е загубена за вас — след девет или десет хода ще получите мат. Позицията е почти същата, от която Алехин поема инициативата в мача си срещу Боголюбов през 1922 година на международния шахматен турнир в Пищани.

Макконър незабавно остави пешката на мястото и се втренчи като нас с изумление в непознатия, спуснал се сякаш от небето като ангел-спасител. Да се предвиди мат след десет хода бе по силите само на играч от най-висока класа. А може би този човек пътуваше за същия шахматен турнир както Чентович и щеше да му оспорва световната титла? Но каквото и да бе, в неговото ненадейно появяване и в

намесата му в най-критичния момент на играта имаше нещо почти свръхестествено.

Първи дойде на себе си Макконър.

— А вие какъв съвет бихте дали? — прошепна той възбудено.

— Засега да не се придвижва пешката напред, а първо да се отклони ударът! Преди всичко да се измести царят от застрашената линия — g8 на h7. Тогава вашият противник по всяка вероятност ще пренесе атаката в другото крило. Но тук вие ще парирате с топа c8-c4; това ще му струва загубата на два хода и на една пешка, а с това и на всичките му преимущества. В такъв случай и двете страни ще разполагат с по една проходна пешка и ако вие правилно проведете отбраната си, ще постигнете реми. Повече от това не може да се направи.

Отново бяхме изгубили ума и дума. В точността и бързината на неговите пресмятания имаше нещо смущаващо; човек просто можеше да си помисли, че той чете ходовете от книга. Все таки неочакваният шанс, благодарение на неговата намеса да постигнем реми в партията си срещу един световен шампион, ни действаше опияняващо. Всички, сякаш се бяхме наговорили, отстъпихме настрана, за да му предоставим свободен поглед върху дъската.

Макконър попита отново:

— Значи, цар g8 на h7?

— Точно така! Преди всичко да се предотврати ударът!

Макконър постъпи както му казаха и ние почукахме по чашата. Чентович се приближи до масата ни с обичайната си ленива походка и с един поглед прецени нашия ход. След това той игра на царското крило пешка h2-h4 — точно както бе предсказал нашият непознат избавител. А той вече шепнеше развълнувано:

— С топа напред, с топа напред, c8 на c4, тогава той ще трябва първо да прикрие пешката! Но това няма да му помогне! Не се грижете за проходната му пешка, а бийте с коня c3-d5 и равновесието е възстановено. Упражнете натиск, вместо да се отбранявате!

Ние не разбрахме нищо от това, което той говореше, сякаш приказваше на китайски. Но вече изцяло в негова власт, Макконър, без да разсъждава, мести както му наредиха. Отново зачукахме по чашата, за да повикаме Чентович. И сега той за първи път се забави да направи своя ход, а напрегнато се завзира в дъската. След това игра точно така,

както бе предвидил непознатият. И сега се случи нещо ново и неочаквано — преди да се обърне и си тръгне, Чентович вдигна очи и огледа нашите редици; явно той се мъчеше да открие кой от нас му оказва изведнъж такава енергична съпротива.

От този момент нашата възбуда нарастваше с всяка изминала минута. Преди бяхме играли без сериозна надежда, но сега мисълта, че бихме могли да пречупим хладното високомерие на Чентович, караше сърцата ни да тупнат развълнувано. Без да губи време, нашият нов приятел посочи следващия ход; ръката ми трепереше, когато чукнах с лъжичката по чашата, за да известим на Чентович, че отново е негов ред да играе. И тук дойде нашият първи триумф. Чентович, който до този момент бе правил своите ходове стоешком, сега се помая, подвоуми се и накрая седна на масата. Той се отпусна бавно и тежко на стола, но това бе достатъчно, за да играем вече с него „на едно ниво“, макар и само във физическия смисъл на думата. Бяхме го принудили да се отнася с нас като с равни, поне външно. Той седеше неподвижно, приковал поглед в дъската, и обмисляше положението; при това очите му почти се скриха изпод тежките клепачи, а от умственото напрежение устата му леко се поотвори, което придаде на кръглото му лице известен глуповат израз. Чентович мисли няколко минути, после направи своя ход и се изправи.

А нашият приятел вече шепнеше:

— Задържащ ход! Добре намислено! Но не му обръщайте внимание! Форсирайте размяна, непременно размяна! Така ще постигнем реми; дори и бог не може вече да му помогне.

Макконър постъпи както му се каза. Последвалите маневри между двамата играчи (ние останалите отдавна вече се бяхме превърнали в прости статисти) се изразиха в непонятни за нас придвижвания по шахматната дъска. Така изминаха около седем хода, когато Чентович след продължително обмисляне вдигна глава и каза:

— Реми.

За миг се възцари мъртва тишина. Изведнъж започнаха да се чуват и шумът на вълните, и джазовата мелодия, напявана от радиото в съседното помещение, долавяше се всяка стъпка от палубата за разходки и слабото, нежно свистене на вятъра в жлебовете на илюминаторите. Ние не помръдвахме, стаили дъх; всичко бе станало съвсем внезапно и бяхме едва ли не изплашени от невероятния обрат в

играта — един неизвестно откъде взел се човек наложи волята си над световния шампион, и то в една вече наполовина загубена партия! Само Макконър изпусна шумно сдържания в гърдите си въздух, облегна се рязко назад и от устните му се изтръгна едно облекчително „ох!“. Аз от своя страна не изпусках из очи Чентович. Още при последните ходове ми се стори, че той побледня. Но шампионът умееше да се владее. Той запази предишния си равнодушен вид и докато смете с нетрепваща ръка фигурите от дъската, небрежно попита:

— Желаят ли господата трета партия?

Въпросът му бе зададен със служебен, делови тон, но особеното бе, че той дори не погледна Макконър, а бе втренчил очи право в нашия спасител. Както един кон познава по сигурната стойка новия, по-опитен ездач, така и Чентович бе отгатнал по последните ходове кой е истинският, фактическият му противник. Неволно ние проследихме погледа му и също се вторачихме напрегнато в непознатия. Но преди той да може да помисли и да отговори, обзетият от честолубива възбуда Макконър се обърна към него и с тържествуващ глас извика:

— Ама разбира се! Този път обаче вие трябва сам да играете срещу него! Вие сам срещу Чентович!

Но тук се случи нещо непредвидено. Непознатият, който все още се взираше със странна напрегнатост в опразнената дъска, се сепна, виждайки всички погледи отправени към себе си и чувайки възторжените слова на Макконър. Лицето му изразяваше смущение.

— В никакъв случай, господа — изрече той, запъвайки се, — това е напълно изключено... и дума не може да става... вече двадесет, не, двадесет и пет години не съм сядал пред шахматната дъска... а и едва сега виждам колко непристойно бе от моя страна да се намесвам без разрешение в играта ви... Простете настойчивостта ми, но не бих искал повече да ви преча.

И преди още да се съвземем от изненадата си, той се обърна и напусна салона.

— Но това е просто невъзможно! — загърмя Макконър разпалено, удряйки с юмрук по масата. — Напълно изключено е този човек да не е играл шах двадесет и пет години! Та той предвиждаше

всяка позиция, всяка насрещна маневра поне с пет-шест хода напред. Това не е шега работа! Изключено е, нали?

С последния си въпрос Макконър неволно се обърна към Чентович, но шампионът запази ледената си невъзмутимост.

— Нищо не мога да кажа относно това. Във всеки случай в играта на този господин имаше нещо не съвсем обичайно и донякъде интересно; затова и умишлено му дадох възможност да прояви способностите си.

Докато говореше, той лениво се надигна от мястото си и с делови тон завърши:

— Ако господинът или господата желаят утре да изиграят още една партия, аз съм на тяхно разположение след три часа.

Ние не можехме да скрием леките си усмивки. Всеки от нас чудесно разбираше, че съвсем не великодушието бе причина Чентович да се лиши от победа в играта срещу нашия непознат избавител. Тази негова забележка не бе нищо друго, освен наивен опит да прикрие собственото си поражение и това само усили нашето желание да станем свидетели на пълното разгромяване на това непоклатимо високомерие.

Всички ние, мирни и хрисими корабни обитатели, изведнъж бяхме обзети от някаква дива, честолюбива войнственост. Пленяваше ни съблазнителната мисъл, че тук, на нашия параход, посред океана, можеше да бъде изтръгната от ръцете на шампиона палмата на първенството — рекорд, който всички телеграфни агенции щяха да разнесат из целия свят. Към това се прибавяше и полъхът на мистериозност, с който бе обвеян нашият странен спасител — неочакваното му появяване, намесата му в играта тъкмо в най-критичния момент, контрастът между неговата почти боязлива стеснителност и непоколебимата самоувереност на професионалиста. Кой бе този непознат? А може би случаят бе разкрил пред очите ни един още неизвестен за света шахматен гений? Или това бе някой прочут майстор, който по непонятни причини държеше името му да остане в тайна? Ние възбудено обсъждахме всички тези възможности. Но и най-смелите предположения се оказваха недостатъчно смели, за да хвърлят светлина върху неговата загадъчна плахост, за да изяснят противоречието между неговото неочаквано признание и несъмненото майсторство на играта му. В едно обаче всички бяхме единодушни: в

никакъв случай не биваше да се лишаваме от възможността да присъстваме още веднъж на една толкова драматична схватка. Решихме да употребим всички усилия, за да склоним нашия избавител да играе на следващия ден срещу Чентович. Макконър се задължи да поеме разходите, а тъй като междувременно се разбра от стюарда, че непознатият е австриец, аз като негов съотечественик бях упълномощен да му предам нашата обща молба.

Не ми бе нужно много време, за да открия на палубата за разходки така бързо изплъзналия ни се тайнствен непознат. Той лежеше в своя deckchair^[9] и четеше. Преди да се доближа до него, използвах случая да го разгледам — рязко очертаната му глава бе отпусната върху възглавницата в поза, излъчваща някаква мека умора: отново ме порази странната бледност на сравнително младото му лице, чиито слепоочия бяха окръжени от ослепително бели коси; не знам защо, но имах чувството, че този човек се е състарил от един път. Когато пристъпих към него, той учтиво се надигна от мястото си и ми се представи. Името, което назова, ми бе добре познато и принадлежеше на стар и уважаван австрийски род. Спомних си, че един от неговите представители е бил близък приятел на Шуберт, а друг — придворен лекар на стария император. Когато му предадох молбата ни да приеме един мач с Чентович, доктор Б. изпадна във видимо смущение. Както се изясни, той дори и не подозирал, че се е наложил така успешно над един световен шампион, и то над най-прославения в момента. По непонятни за мене причини това обстоятелство изглежда му направи особено силно впечатление — на няколко пъти той повтори въпроса си дали съм сигурен, че противникът му действително е прочут световен шампион. Скоро забелязах, че това положение силно облекчава моята мисия. Все пак, долавяйки, че имам работа с извънредно деликатен и чувствителен човек, счетох за уместно да премълча, че в случай на негово поражение, материалните щети ще минат за сметка на Макконър. След дълги колебания доктор Б. най-сетне даде съгласието си за един мач, като изрично помоли да предупредя останалите господа да не възлагат в никакъв случай прекалено големи надежди на неговите способности.

— Защото — добави той със замислена усмивка — аз наистина не знам дали съм способен да изиграя една партия по всички правила. Моля ви да ми повярвате, че не проявявах фалшива скромност, когато

казах, че откак съм завършил гимназия, тоест вече повече от двадесет години не съм се докосвал до шахматна фигура. А даже и тогава минавах за шахматист без особено дарование.

Тези думи той изрече толкова просто и естествено, че аз нито за миг не се усъмних в искреността им. И все пак не можах да не изразя удивлението си от точността, с която той си припомняше и най-малките подробности на партии на най-различни майстори. По всяка вероятност дълго време се е занимавал с шах поне теоретически.

По лицето на доктор Б. отново се появи неговата странна, замислена усмивка.

— Дълго време! Един господ знае! Впрочем би могло да се приеме, че дълго време съм се занимавал с шах, но при съвсем особени, бих казал, изключителни обстоятелства. Това е доста заплетена история, ала във всеки случай би могла да послужи като илюстрация на нашата прелестна и величава епоха. Може би ще имате половин час търпение да я изслушате...

Той посочи към съседния deckchair. Аз с удоволствие последвах поканата му. Край нас нямаше никого. Доктор Б. свали очилата си, постави ги до себе си и започна:

— Вие бяхте така любезен да отбележите, че като виенчанин познавате моето фамилно име. Но предполагам, че едва ли сте чували за юридическата кантора, която ръководех заедно с баща си, а впоследствие и сам. Ние не се занимавахме с дела, предизвикващи шум из вестниците, и по принцип избягвахме нови клиенти. Всъщност ние вече не упражнявахме истинска адвокатска практика, а се ограничавахме само с юридически консултации и преди всичко с управление на имуществата на големите манастири, с които моят баща като бивш депутат на клерикалната партия бе тясно свързан. Освен това — за тези неща сега навярно вече мога да говоря, след като монархията отиде в историята — на нас бе поверено и управяването на капиталите на няколко членове на императорското семейство.

Връзките на нашия род с двореца и с църквата — един мой чичо бе личен лекар на императора, а друг — абат в Зайтенщетен — водят началото си още отпреди две поколения и на нас ни оставаше само да ги съхраним. Доверието на клиентите бе преминало по наследство върху нас и така ние развивахме една тиха, бих казал, безшумна дейност, която въпреки не изискваше повече от най-строга

дискретност и надеждност — две качества, които покойният ми баща притежаваше в най-висока степен. Благодарение на благоразумието си той фактически успя да запази на клиентите ни значителни имуществени ценности — както по време на инфлацията, така и през превратните години. После, когато на власт в Германия дойде Хитлер и започна кампания от грабителски набези срещу владенията на църквите и манастирите, през нашите ръце преминаха и някои сделки, сключени зад граница, с цел да се спасят от конфискация поне движимите имуществена; така относно някои тайни политически преговори между Ватикана и императорския дом ние с баща ми знаехме повече, отколкото изобщо някога ще узнае обществеността. Тъкмо невзрачността на нашата кантора — няхахме дори фирма на входа си, — както и предпазливостта, с която подчертано отбягвахме всякакви монархически кръгове, ни избавяха от някои нежелателни проучвания. Фактически австрийските власти дори и не подозираха, че в течение на всичките тези години тайните куриери на императорския дом получаваха или предаваха писма с изключителна важност в нашата незабележима канторка на четвъртия етаж.

Както е известно, дълго преди националсоциалистите да хвърлят своите въоръжени сили срещу света, те бяха започнали да създават във всички съседни на тях страни една не по-малко опасна и не по-зле обучена армия — целия онзи легион от оцетени, унижени и оскърбени хора. Техните така наречени „ядки“ бяха пуснали пипала във всяка служба, във всяко предприятие; те имаха шпиони и съгледвачи навред, включително и в личните резиденции на Долфус^[10] и Шушниг^[11]. Дори и в нашата скромна кантора имаха свой агент, нещо, което, за съжаление, узнах твърде късно. Той всъщност не бе нищо повече от жалка и бездарна писарушка, която бях назначил по препоръка на един свещеник само за да придам на кантората вид на редовно делово учреждение. В действителност ние не го използвахме за нищо друго, освен за уреждане на някои невинни поръчки, за обслужване на телефона и за подреждане на преписките — това ще рече, на онези преписки, които няхаха отношение към същината на работата ни и не будеха никакви съмнения. Не му бе разрешено да отваря пощата; всички важни писма пишех сам на машина, без да оставям копия; всеки значителен документ сам отнасях в дома си, а тайните преговори провеждах изключително в манастирското настоятелство или в

амбулаторния кабинет на моя чичо. Благодарение на тези предпазни мерки нашият съгледвач не можа да забележи нищо съществено; но изглежда някаква нещастна случайност е отворила очите на този честолобив и суетен човечец и той е разбрал, че не му се доверяваме напълно и че зад гърба му стават доста интересни неща. Възможно е в мое отсъствие някой от куриерите по невнимание да е казал „негово величество“, вместо уговореното „барон Берн“, или пък негодникът си е позволил скришом да отваря писмата — във всеки случай, преди още да се породят у мен никакви подозрения, той бе успял да получи от Мюнхен или от Берлин поръчение да ни шпионира. Едва много покъсно, след като вече бях арестуван, аз си припомних, че през последните месеци неговата първоначална леност и незаинтересованост в работата се бе превърнала в ненадейно усърдие — неколккратно и едва ли не натрапчиво си бе предложил услугите да отнесе писмата ми на пощата. Признавам, че допуснах известна непредпазливост, но в края на краищата нима и най-големите дипломати и генерали не бяха коварно надхитрени от Хитлер? Колко дълго и неотклонно гестапо ми е посвещавало любезното си внимание, бе потвърдено нагледно от факта, че есесовците ме арестуваха още същата вечер, когато Шушниг оповести отказа си от властта, един ден преди Хитлер да влезе във Виена. За щастие, след като чух по радиото прощалната реч на Шушниг, аз успях да изгоря най-важните документи, а останалите, включващи необходимите потвърдителни разписки за депозираните в чужбина имуществени ценности на манастирите, както и на двама ерцхерцози, можах да скрия в коша с мръсно бельо, който моята стара и вярна икономка отнесе при чичо ми — всичко това стана буквално в последната минута, когато хитлеристите вече нахълтваха в дома ми.

Доктор Б. прекъсна разказа си, за да си запали една пура. На пламъка на кибритената клечка забелязах как десният ъгъл на устата му се свива в нервен тик. Това бе едно съвсем бегло, едва забележимо потрепване, което, както можах да установя, се повтаряше през няколко минути и придаваше на цялото му лице особено неспокойно изражение.

— Вие навярно очаквате да ви разкажа сега за концлагера, където бяха хвърлени всички ония, които останаха верни на нашата стара Австрия, да ви опиша оскърбленията, изтезанията и страданията,

които съм изживял. Но нищо подобно не се случи с мене. Аз спадах към друга категория. Не бях натикан при нещастниците, над които хитлеристите изливаха дълго сдържаната си злоба, подлагайки ги на физически и душевни унижения, а бях придаден към неголямата група хора, от които нацистите се надяваха да изскубнат пари или важни сведения. Сама по себе си моята скромна личност не представляваше, естествено, никакъв интерес за гестапо, но те изглежда бяха подушили, че ние с баща ми сме подставени лица, управители на имуществата и доверени хора на техните най-отявлени врагове. От мен те разчитаха да изтръгнат уличаващ материал против манастирите, за да предявят срещу тях обвинения в укриване на капитали; също така материал срещу императорския дом и против всички жертвоготовни привърженици на монархията в Австрия. Те подозираха, и то не без основание, че значителна част от фондовете, които бяха минали през наши ръце, сега бяха скътани на сигурни места, недостъпни за тяхната хищна алчност. Затова ме арестуваха още първия ден, за да изкопчат от мен тайни сведения с помощта на изпитаните си методи.

Ето защо хора като мене, от които трябваше да се изстискат пари или важна информация, не бяха тикнати в концлагер, а бяха подложени на малко по-специална обработка. Вие навярно помните, че нашият канцлер, както и барон Ротшилд, от чиито роднини те се надяваха да измъкнат милиони, не бяха хвърлени зад телените мрежи на пленническите лагери, а уж като привилегировани лица бяха настанени в хотел, и то в хотел „Метропол“ — тогава главна квартира на гестапо, — където всеки от тях получи отделна стая. И моята скромна особа бе удостоена с подобна чест.

Самостоятелна стая в хотел — това само по себе си звучи извънредно хуманно, нали? Но смятам, ще ми повярвате, че те бяха решили да настанят нас, „видните личности“, в прилично отоплени единични стаи, вместо да ни изблъскат по двадесетина в някоя ледена барака, не от човеколюбиви съображения; ние просто бяхме определени за една много по-изтънчена метода на изтезание. Необходимия им „материал“ те искаха да изтръгнат от нас не с обикновен бой или с някакви други физически мъчения, а с помощта на едно далеч „по-важно“ средство, именно — с пълна изолация. С нас те не вършеха нищо — само ни поставяха във вакуум, в празно пространство, знаейки отлично, че на този свят нищо не смазва така

лесно човешката душа, както самотата. След като затвориха всеки в отделна стая, херметически откъснат от околния свят, те разчитаха, че вътрешните терзания много по-ефикасно от външния натиск чрез бой и студ най-сетне ще ни принудят да развържем езиците си.

На пръв поглед стаята, която ми посочиха, не правеше неприятно впечатление; тя имаше врата, легло, маса, стол, умивалник и един прозорец с железни решетки. Вратата обаче оставаше затворена и денем, и нощем; на масата не биваше да има ни книга, ни вестник, ни молив, ни хартия; прозорецът гледаше към някакъв калкан; моето „аз“ и дори собственото ми тяло бяха обградени от абсолютното НИЩО. Бяха ми отнели направо всичко: часовника, за да изгубя представа за времето; молива, за да не мога да пиша; джобното ножче, за да не разрежа вените си; дори невинната утеха — цигарите, ми бе отказана. Единственото човешко същество, с което имах досег, бе пазачът, но на него му бе забранено да разговаря с мен и да отвърща на въпросите ми. Не виждах човешки лица, не чувах човешки гласове; от съмнало до мръкнало и от мръкнало до съмнало зрението, слухът ми, всичките ми сетива бяха лишени от каквато и да било храна. Оставен бях сам със себе си, сам със своето тяло и с четири или пет неодушевени предмета — маса, легло, прозорец, умивалник; живеях сам като водолаз под стъклен похлупак на дъното на непрогледен, черен океан, и то като водолаз, който вече предугажда, че спасителният кабел към външния свят е прекъснат и никога вече няма да го измъкнат от безмълвните дълбини...

Нищо не вършех, нищо не чувах, нищо не виждах; навсякъде и непрекъснато около мен витаеше НИЩОТО — тази абсолютна зееща пустота извън времето и пространството... Крачиш напред-назад из стаята, а мислите ти неотклонно те следват — напред-назад, напред-назад, и така до безкрай... Но дори мислите, колкото и безплътни да изглеждат, имат нужда от някаква опорна точка, иначе започват нелепо да кръжат около самите себе си; те също не понасят пустотата...

От сутрин до вечер очакваш нещо, но не се случваше нищо. Отново чакаш и пак чакаш — и отново нищо. И така, чакаш, чакаш, чакаш, мислиш, мислиш, мислиш, докато те заболят слепоочията. Нищо. Ти си сам, сам, сам...

Тъй минаха две седмици, през които аз живеях извън времето и изобщо извън живота. Ако бе избухнала война, никога нямаше да

узная; моят свят се заключаваше в маса, врата, легло, умивалник, стол, прозорец и стени с познати до втръсване тапети — всяка чертичка от зигзагообразните им шарки се бе врязала като стоманен резец в най-скритите гънки на мозъка ми, толкова дълго ги бях разглеждал...

Най-после започнаха разпитите. Извикват те внезапно — без да можеш да си дадеш сметка ден ли е, нощ ли е. Вратата се отваря и те повеждат неизвестно къде през някакви коридори; после чакаш някъде, също неизвестно къде, и изведнъж заставаш пред някаква маса, зад която седят хора в униформа. Масата е отрупана с книжа — документи по твоето дело, за съдържанието на които нямаш никаква представа; след това започват въпросите — истинските и подвеждащите, откритите и коварните, въпроси-парагани и въпроси-уловка; докато отговаряш, чужди, зли пръсти прелистват преписките, а какво има в тях, ти не знаеш; чужди, зли пръсти пишат нещо в някакъв протокол, а ти нямаш и понятие какво. Но най-ужасното в тези разпити за мен бе това, че никога не можех да отгатна и да преценя какво фактически знаеше гестапо за операциите, извършвани в моята кантора, и какво точно искаше да измъкне от мене. Както вече ви казах, всички уличаващи документи бях изпратил в последната минута на чичо си по моята икономка. Но той беше ли ги получил, или не? И какво бе успял да разкрие онзи писарушка? Какви писма бяха заловили? Какво ли им се бе удало вече да изкопчат от някой непохватен свещеник в немските манастири, чиито дела минаваха през нас?

А те все питаха и питаха. Какви ценни книжа съм купувал за този и този манастир? С кои банки съм кореспондирал? Дали познавам еди-кой си, или не? Получавал ли съм писма от Швейцария и бог знае още откъде? И тъй като аз не можех да отгатна какво вече са успели да разкрият, всеки мой отговор влечеше след себе си огромна отговорност. Признаех ли нещо, което на тях не бе известно, можех без нужда да предам някого на заклание, а отричах ли прекалено много, вредях на самия себе си.

Но разпитите не бяха най-страшното. По-страшно бе завръщането след всеки разпит в предишната пустота — в същата стая, със същата маса, същото легло, същия умивалник, същите тапети по стените. Защото, едва останал сам със себе си, започвах да възпроизвеждам в съзнанието си отново целия разпит; размислях как

бих могъл по-умно да отговаря на въпросите им и какво би трябвало да кажа следващия път, за да разсея подозренията им, предизвикани може би от някое мое необмислено изказване.

Прекарвах всичко през ума си, проверявах, претеглях всяка своя дума, казана на следователя, възстановявах в паметта си всеки техен въпрос, всеки свой отговор; опитвах се да определя какво от показанията ми би могло да бъде протоколирано, като в същото време съзнавах, че никога няма да узная това. Но веднъж избликнали в празното пространство, мислите ми продължаваха безспир да кръжат в главата ми, раждайки все нови и нови предположения, и това продължаваше дори в съня ми.

Всеки път след разпита в гестапо мъките и терзанията на въпросите, проверките, подпитванията се подемаха със същата неумолимост от моите собствени мисли, а може би дори и с още по-голяма свирепост, защото при следователя; всичко в последна сметка приключваше след един час, но мъченията, на които бе подложено съзнанието ми, сковано от коварната самота, не свършваха никога. А край мен все същата тази маса, същият стол, същото легло, същите тапети, същият прозорец — нищо, което да привлече поне за миг вниманието ми, нито книга, нито вестник, нито някое непознато лице, нито молив, с който да напиша нещо, нито дори клечка кибрит, за да я повъртя между пръстите си, нищо, нищо, нищо...

Едва сега започвах да осъзнавам с каква дяволска находчивост, с каква убийствена психологическа проникателност е била измислена тази система в хотелската стая. В един концлагер навярно човек трябва да мъкне камъни, докато ръцете му се разранят и краката му измръзнат в обувките, да бъде натъпкан в някоя воняща и студена барака заедно с двадесетина други такива нещастници. Но той ще вижда наоколо си човешки лица, ще може да спре погледа си върху някоя количка, някое дърво, да го насочи към полето, към звездите — все ще намери към какво... Докато при мен никога нищо не се променяше, наоколо винаги бе едно и също, едно и също, до полудя все едно и също. Тук нямаше нищо, което да ме отклони от мислите ми, от кошмарите ми и от болезнените равносметки. А те тъкмо това и целяха — да се давя непрестанно в мислите си, докато започна да се задушавам, и останал вече без сили, да поискам да се отърва от тях, като ги изкажа, като

призная всичко, което искат от мен, и им предам накрая и сведенията, и хората...

Постепенно започнах да чувствам, че под страшния гнет на пустотата нервите ми вече не издържат. Разбирах цялата опасност от това положение и до крайна степен налягах съзнанието си, за да намеря или открия нещо, с което да отвлека мислите си и да запазя контрол над себе си. Само и само за да върша нещо, аз се мъчех да възстановя в паметта си всичко онова, което някога знаех наизуст — рецитирах на глас народни песни, стихчета от детинство, откъси от Омир, изучавани в гимназията, параграфи от Гражданския кодекс. След това се залових да решавам аритметически задачи — събирах и делих наум всевъзможни числа, но съзнанието ми бе изгубило устойчивостта си. Не можех да се съсредоточа върху нищо. В мозъка ми постоянно проблясваше и започваше да дълбае все същата мисъл: какво знаят те, какво им казах вчера, какво трябва да им кажа следващия път?

Това наистина неописуемо състояние трая четири месеца. Четири месеца, това се написва съвсем лесно — всичко на всичко дванадесет букви, а още по-лесно се изговаря — само шест срички; устните възпроизвеждат тези звуци за четвърт секунда: четири месеца! Но кой може да измери безкрайните часове, протичащи извън времето и пространството? Не може да се разкаже, не може да се опише; никой не е в състояние да обясни — нито на другото, нито дори на самия себе си — как разяжда, как руши пустотата, НИЩОТО наоколо ти — винаги все същата маса, легло, умивалник, тапети; все същото мълчание; все същият пазач, който, без дори да те погледне, ти тиква яденето в стаята; все същите мисли, кръжащи безспир около една точка, докато полудееш.

По някои дребни признаци с безпокойство започнах да откривам, че мозъкът ми вече не действа нормално. В началото отивах на разпит винаги с ясно съзнание и давах показанията си спокойно и обмислено; онова раздвояване на мисълта какво трябва да им кажа и какво — не, все още действаше. А докато говорех, като хипнотизиран следях с очи перото, което бягаше по хартията и записваше показанията ми, сякаш се мъчех да догоня собствените си думи. Чувствах как силите ме напускат; чувствах как приближава моментът, когато, за да се спася, ще им кажа всичко, което знам, а може би и повече. Само и само за да

се отърва от давещата пустота, щях да предам дванадесет човека, да изкажа тайните им, и то без да получа никаква изгода за себе си, освен може би само краткотраен отдих.

Една вечер този момент настъпи: случайно пазачът ми донесе яденето тъкмо когато чувствах, че не мога повече да издържам, и обзет от отчаяние, неочаквано за самия себе си, аз закресях подире му:

— Отведете ме на разпит! Ще призная всичко! Ще кажа къде са документите, ще кажа къде са скрити парите! Всичко ще кажа, всичко!

За щастие той не ме чу, а може би не искаше да ме чуе.

И ето, в този момент на крайна безнадеждност се случи нещо непредвидено, което предложи някакво спасение, макар и само за известно време. Бе краят на юли; денят бе мрачен, сив и дъждовен. За всички тези подробности си спомням съвсем точно, понеже по прозорците на коридора, през който ме превеждаха на разпит, барабанеше дъжд. Трябваше да чакам в преддверието на следственото отделение. Преди разпит винаги се чакаше — това също спадаше към процедурата. Първо ти скъсват нервите с внезапното повикване посред нощ, а после, когато вече си се подготвил за разпит, когато цялата ти воля и разум са напрегнати в готовност за съпротива, оставят те да чакаш, да стоиш безсмислено пред затворената врата час, два, три, докато отмалеят и тялото, и душата ти. А тогава, в онзи четвъртък на 27 юли, ме държаха особено дълго в преддверието, някакъв часовник би на два пъти; тази дата се е запечатала в съзнанието ми, тъй като в помещението, където трябваше да стоя прав цели два часа — естествено, не ми се разрешаваше да седя, — бе окачен стенен календар и не мога да ви опиша как в моя глад за нещо напечатано, за нещо написано се вирах, вирах в тази единствена цифра и в тези няколко букви: „27 юли“, просто ги поглъщах с очи. След това отново зачаках и пак зачаках, поглеждайки към вратата, няма ли най-после да се отвори; същевременно премислях какви въпроси могат да ми зададат този път моите инквизитори, макар и много добре да знаех, че ще ме питат за нещо съвсем различно от това, за което съм се подготвил. И въпреки всичко терзанията от мъчителното очакване и физическата отмалялост бяха за мен същевременно истинска благодат, едва ли не наслада, понеже се намирах в друга, не в моята стая — малко по-голяма и с два прозореца, вместо с един; без креват и без умивалник, без онази цепнатина в долната дъска на прозореца, която

бях разглеждал милион пъти. Вратата бе боядисана в друг цвят, до стената имаше друг стол, а вляво шкаф за документи, имаше и една окачалка, на която висяха три или четири мокри военни шинела, шинелите на моите мъчители. Най-сетне около мен имаше нещо друго, нещо ново, нещо по-различно и изгладнелите ми очи се впивах жадно във всяка подробност. Разглеждах всяка гънка на шинелите; забелязах например, че от мократа яка на единия виси дъждовна капка и — колкото и смешно да звучи — с безсмислено вълнение зачаках ще се отрони ли накрая тази капка надолу по ревера, или ще се пребори със земното притегляне и ще се задържи по-дълго на мястото си. Повярвайте ми, в продължение на няколко минути със затаен дъх се вирах в тази капка, сякаш от нея зависеше животът ми. А когато най-сетне тя се търкулна надолу, наново се залових да броя копчетата на шинелите — осем на единия, осем на другия, десет на третия; после започнах да сравнявам отличителните знаци — не съм в състояние да ви опиша как всички тези смешни, незначителни дреболии възбуждаха, развличаха и насищаха моите изгладнели очи. И изведнъж видях нещо, което прикова погледа ми. Забелязах, че страничният джоб на един от шинелите е леко издут. Внимателно се приближих и по правоъгълните очертания на предмета, скрит в джоба, се досетих, че това може да бъде само книга! От вълнение коленете ми се разтрепериха — КНИГА!

Вече четири месеца откак не бях държал книга в ръка и дори самата представа за наредени една след друга думи, за печатни редове, страници, листове — накратко, за книга, в която бих могъл да открия и проследя нови, различни от моите, ободряващи съзнанието ми мисли, ми действаше възбудително и в същото време зашеметяващо. Като хипнотизиран не откъсвах очи от малката издутина, образувана от скритата в джоба книга; вирах се с такава жар, сякаш исках да прогоря с поглед дупка в шинела. Накрая не можах да сдържа изкушението си и неволно пристъпих по-близо. Ръцете ми се изпотяваха при мисълта, че мога да се докосна до книга, па макар и през плата на шинела. Почти без да съзнавам, се примъкнах все по-близо и по-близо.

За щастие пазачът не обръщаше внимание на не съвсем обикновеното ми поведение; може би той намираше за естествено човек, престоял два часа на крака, да иска да се пооблегне на стената.

Най-сетне застанах съвсем близо до шинела. За да мога незабелязано да се допра до него, бях сложил ръце на гърба. Докоснах с пръсти плата и установих, че в джоба действително има нещо правоъгълно, нещо огъващо се и едва-едва шумолящо — книга, книга! И изведнъж като мълния ме прониза мисълта: „Открадни тази книга! Ако успееш да го направиш, ще можеш да я скриеш в своята килия и да четеш, да четеш, да четеш, най-сетне отново да четеш!“. Едва проблеснала в съзнанието ми, тази мисъл започна да действа като силна отрова; мигновено ушите ми забучаха, сърцето ми заби до пръсване, а ръцете ми станаха леденостудени и отказаха да ме слушат. Но щом първото опиянение попремина, аз тихичко и умело се присламчих още по-близо до шинела и, без нито за миг да изпускам из очи пазача, започнах със скритите си зад гърба ръце бавно да изтиквам книгата от джоба — все по-нагоре, все по-нагоре, след това бързо бръкнах, внимателно и леко потеглих, и изведнъж в ръцете ми се озова една неголяма по обем книжка.

Едва сега се уплаших от постъпката си. Но вече нямаше връщане назад. И къде да я дяна сега тази книга? Пъхнах я отзад в панталона си така, че да се задържи от колана, и оттам постепенно я примъкнах на хълбока си, за да мога да я прикрепям, изпънал по военному ръце по шевовите. Сега трябваше само да изпробвам този способ. Отстъпих една крачка от закачалката, две крачки, три крачки. Всичко бе наред! Стига да притисках постоянно ръка към хълбока си, можех да придържам книгата и вървешком.

После дойде разпитът. Този път той изискваше от мен повече напрежение откогато и да било, тъй като, докато отговарях, цялото ми внимание и воля бяха насочени не към показанията, които давах, а към книгата, която трябваше незабелязано да придържам с ръка. За щастие, този път разпитът не трая дълго и аз благополучно успях да отнеса книгата в стаята си. Няма да ви отегчавам с подробности; само ще кажа, че при обратния път по коридора преживях един доста опасен момент: книгата се измъкна изпод колана и се плъзна в панталона ми, така че аз трябваше да симулирам силен пристъп на кашлица, за да мога да се наведе и да я натикам обратно под колана. Но затова пък какъв миг на щастие бе за мен, когато внесох книгата в моя ад! Най-после останах сам и все пак вече не бях сам!

Вие навярно си мислите, че първото, което направих, бе да измъкна книгата, да я разгледам, да започна да я чета? Нищо подобно! Най-напред исках да вкуся радостта от притежанието на книгата, да проточа до безкрай това приятно гъделичкащо нервите ми удоволствие да си мисля какво ли може да представлява откраднатата от мен книга. Искаше ми се преди всичко да е напечатана с много ситен шрифт, да има в нея много-много букви и много-много тънки странички, за да мога да я чета колкото се може по-дълго време. Мечтаех да бъде някое сериозно художествено произведение, което да изисква от мен духовно напрежение, а не нещо лековато, повърхностно; да бъде нещо, което да мога да науча наизуст, например стихове, а най-добре — каква дръзка мечта! — нещо от Гьоте или Омир. Накрая вече не бях в състояние да удържам жадното си любопитство. Изтегнат на леглото, за да не ме пипне пазачът, в случай че ненадейно отвори вратата, с треперяща ръка измъкнах книгата изпод колана си.

Първият поглед, който й хвърлих, извика у мен не просто разочарование, а парещо чувство на озлобление. Моята плячка, придобита с такъв огромен риск и запалила в мен толкова пламенни надежди, се оказа не нещо друго, а шахматен наричник, сборник от сто и петдесет шахматни партии, играни от най-големите майстори. Ако не бях обграден отвсякъде със стени и решетки, в гнева си бих изхвърлил книгата през някой отворен прозорец. Та каква полза можех да имам от подобна глупост? На времето си, както повечето гимназисти, и аз сегиз-тогиз бях опитвал силите си пред шахматната дъска просто за да убивам времето. Но за какво можеше да ми послужи това теоретическо съчинение?

На шах не може да се играе без партньор, а още повече без фигури и без дъска. В яда си запрелиствах книгата, надявайки се да открия поне нещо за четене — някакво въведение или указания, — но не намерих нищо друго, освен голите квадратни диаграми на отделните партии с отначало непонятните за мене означения a2-a3, kf1-g3 и така нататък. Всичко това ми изглеждаше като някакви алгебрични формули, за които няхах ключ. Едва постепенно започнах да се досещам, че с буквите a, b, c са обозначени вертикалните линии, а с цифрите от 1 до 8 — хоризонталните, и че техните съчетания посочват положението на всяка отделна фигура в даден момент. Така чисто графичните диаграми придобиха за мен някакъв език.

„А може би — мислех си — ще ми се удаде да измайсторя в килията си някакво подобие на шахматна дъска и ще се опитам да разиграя всички тези партии.“ Като дар божи ми се стори чаршафът на леглото, по който изпъкваха едри карета. Сгънат както трябва, накрая се получи квадрат, съставен от шейсет и четири полета. Откъснах първия лист на книгата, а нея скрих под дюшека. После се залових от средата на хляба, от който трябваше да се лиша, да моделирам шахматни фигурки — цар, дама и така нататък, — като резултатът, разбира се, бе съвсем смешен. Все пак след дълги усилия успях накрая да възпроизведа върху сгънатия чаршаф изобразените в книгата позиции. Когато обаче се опитах да разиграя цяла една партия, оказа се, че жалките фигури, половината от които, за да се различават от „белите“, бях овалял в прах, са съвършено непригодни за целта. През първите дни вместо игра се получаваше постоянно някаква бъркотия и трябваше по пет, десет, двадесет пъти да започвам една и съща партия отначало. Но кой друг на света разполагаше с толкова ненужно свободно време като мене — пленника на НИЩОТО; кой друг можеше да обладава такова безкрайно търпение и такава жажда за занимания?

След шест дни вече можех без грешка да доведа една партия до края, след още осем дни повече не ми бяха нужни хлебните фигурки, за да възпроизведа върху карирания чаршаф позициите от шахматния наръчник, а след други осем дни можех вече да мина дори и без помощта на чаршафа; абстрактните означения а1, а2, с7, с8 автоматически се превръщаха в съзнанието ми във видими, пластични образи. Този преход ми се удаваше без никакво затруднение; посредством въображението аз пресъздавах в ума си шахматната дъска заедно с фигурите и проследявайки простите формули, веднага мислено обхващах всяко положение; така както за опитния музикант е достатъчен един поглед върху партитурата, за да чуе всички гласове в тяхното съзвучие.

След още две седмици вече бях в състояние без никакво усилие да възпроизведа която и да е партия от книгата по памет, или, както се казва на шахматен език, да играя „блинд“. И едва сега започнах да осъзнавам какво неизмеримо бласто ми бе донесла моята дръзка кражба. Защото от един път аз вече имах занимание, макар безсмислено и безцелно, но все пак занимание, запълващо обкръжаващата ме пустота! Сто и петдесетте турнирни партии се

превърнаха в чудесно оръжие срещу гнетящото еднообразие на пространството и времето.

Оттук нататък, стараейки се да запазя очарованието на тази нова за мене дейност, започнах точно да разпределям деня си: две партии сутрин, две партии следобед и кратко повторение вечер. Така денят ми, който до този момент се точеше безформен като желе, бе вече запълнен. Аз имах занимание, което дори не ме изморяваше, тъй като шахът притежава това чудесно преимущество, че като съсредоточава духовната енергия в едно тясно ограничено поле, той не само че не изтощава мозъка, но дори и при най-голямо умствено напрежение засилва неговата пъргавина и работоспособност.

Отначало разигравах партиите съвсем механично, но постепенно при многократните повторения на майсторски проведените комбинации и атаки, в мен започна да се събужда и едно чисто естетическо удоволствие. Аз се научих да разбирам тънкостите, уловките и находчивостта в нападението и защитата; усвоих техниката на предвиждането на играта с ходове напред, на комбинирането и на внезапната контраатака и скоро можех да разпознавам индивидуалния маниер на игра на всеки отделен шахмайстор със същата безпогрешност, с която само по няколко стиха може да се определи авторът на една поема.

И така онова, което в началото бе за мен само средство за запълване на времето, сега се бе превърнало в истинско наслаждение и образите на ненадминатите стратегии в шахматното изкуство Алехин, Ласкер, Боголюбов, Тартаковер като скъпи приятели споделяха моята самота.

Да, отсега нататък моята безмълвна килия всеки ден се оживяваше от неизчерпаемо разнообразие. Редовните шахматни занимания възвърнаха на разклатените ми вече умствени способности предишната устойчивост; аз усещах мозъка си обновен, станал сякаш по-гъвкав и по-находчив от постоянната умствена дисциплина. Това, че бях започнал да мисля по-ясно и по-съсредоточено, проличаваше най-добре по време на разпитите. Благодарение на шахмата несъзнателно бях усъвършенствал уменията да се защитавам срещу лъжливи заплахи и скрити уловки и от този момент на следователите вече не се удаваше да ме поставят натясно; дори имах чувството, че постепенно гестаповците започнаха да гледат на мен с известно

уважение. Те може би тайно се питаха от какви неведоми извори черпя сили за съпротива, когато всички други отдавна вече бяха морално сломени.

Този мой щастлив период, през който систематически, ден след ден разигравах сто и петдесетте партии от шахматния сборник, продължи около два и половина — три месеца. А след това неочаквано се озовах в мъртва точка. Пред мен изведнъж отново се възправи НИЩОТО. Защото след като проигравах всяка отделна партия двадесет или тридесет пъти, тя загубваше очарованието на новостта, на изненадата; нейното развитие вече не ме вълнуваше, нейната стимулираща сила бе изчерпана. Какъв смисъл имаше да повтарям до безкрай партии, които отдавна знаех наизуст до най-малка подробност? Щом направех първия ход, автоматически в съзнанието ми изникваха всички останали — вече нямаше неизвестност, нямаше усилия, нямаше проблеми. Всъщност, за да можех да продължа заниманията си и да създам и занапред на мозъка си вече толкова необходимото му напрежение и развлечение, би трябвало да си набавя друга такава книга с други шахматни партии. Но тъй като това бе напълно невъзможно, оставаше ми един-единствен изход — вместо старите партии, сам да изобретя нови. Трябваше да се опитам да играя сам със себе си, или по-точно сам срещу себе си.

Не знам до каква степен вие сте вникнали в тайните на тази игра на игрите, но дори и най-беглите размишления навярно са достатъчни, за да стане ясно, че при една такава чисто мисловна игра, свободна от намесата на случая, логично погледнато, е пълен абсурд да се опитваш да играеш срещу самия себе си. Защото привлекателността на шаха в основата си се дължи на обстоятелството, че неговата стратегия се разработва едновременно в два различни мозъка по два различни начина и че в тази своеобразна интелектуална битка „черните“ не знаят нищо за подготвените от „белите“ маневри и постепенно се стремят да ги отгатнат и обезвредят, докато „белите“ пък, от своя страна, се мъчат да предварят и осуетят тайните замисли на „черните“. Вместват ли се „черните“ и „белите“ в едно и също лице, получава се нелепото положение един и същи мозък да знае и да не знае нещо — като играч с „белите“ да забравяш по команда всичко, което само допреди миг си замислял и кроял като играч с „черните“. Едно такова раздвояване на мисълта е всъщност предпоставка за пълно

разцепление на съзнанието, при което мозъчната дейност ту просветва, ту угасва както при някакъв механичен прибор. Да искаш да играеш шах срещу самия себе си е също толкова парадоксално, колкото да се опитваш да прескочиш сянката си.

Е, казано накратко, това състояние на невъзможност, на абсурдност аз се опитвах да постигна в моето отчаяние в продължение на месеци. Защото, за да не изпадна в истинска лудост или в пълен умствен упадък, аз нямах друг изход, освен тази нелепост. Ужасното положение, в което се намирах, ме принуждаваше най-малкото да направя опит да постигна едно такова раздвояване на съзнанието на бяло „аз“ и черно „аз“, само и само да не бъда омазан от страшната пустота, която ме обграждаше.

Доктор Б. се отпусна в шезлонга и за минута затвори очи, сякаш правеше усилия на волята да отпъди мъчителния спомен за преживяното. Ъгълът на устата му отново потрепна в предишния странен нервен тик, който той не бе в състояние да овладее. След това се надигна и седна малко по-високо отпреди.

— Така... Надявам се, поне дотук всичко ви стана повече или по-малко ясно. За съжаление обаче никак не съм сигурен, че ще мога да ви обясня също така понятно и онова, което се случи по-нататък. Работата е там, че това ново занимание изискваше такова всеобхватно напрежение на ума, че бе невъзможен какъвто и да е едновременен самоконтрол. Вече ви споменах, че да искаш да играеш шах срещу самия себе си, по мое мнение, е истинска безсмислица. Все пак може би съществуваша някакви минимални шансове за една такава игра, ако имах пред себе си реална шахматна дъска, понеже дъската като осезаем предмет би създавала чувство за пространство, би представлявала някаква материална граница между „играчите“. Ако партиите се разиграваха на действителна дъска, с действителни фигури, биха могли да се правят паузи за обмисляне на ходовете, човек би могъл да сяде ту от едната, ту от другата страна на масата, за да може чисто физически да обхваща положението от гледна точка ту на „белите“, ту на „черните“. Но тъй като битките срещу себе си или, ако щете, със себе си, трябваше да провеждам на въображаема дъска, то налагаше се непрекъснато да виждам в съзнанието си положението на всички фигури върху шестдесет и четирите шахматни полета и при това не само положението в дадения момент, но и да пресмятам всички

възможни по-нататъшни ходове на двамата противници. Знам, че всичко това звучи направо абсурдно, но за всяко от моите „аз“ — и за черното, и за бялото — трябваше да си представям всяка позиция по два, по три пъти, дори и повече — по шест, по седем, по дванадесет пъти, и то с четири или пет хода напред.

Простете, че ви карам да си блъскате ума с цялата тази налудничава бъркотия. Но провеждайки своите партии в абстрактното пространство на въображението, аз наистина бях принуден да предвиждам по няколко хода напред като играч с „белите“ и по също толкова — като играч с „черните“; това ще рече, че трябваше да преценявам всички възникващи в хода на играта комбинации с два различни мозъка — един за „белите“ и един за „черните“. Но най-опасното в този страшен експеримент се заключаваше не в раздвояването на моята личност, а в това, че с постоянното измисляне на все нови и нови партии започнах да губя почва под краката си и постепенно добих чувството, че пропадам в някаква бездънна пропаст. Докато разигравах партиите на шахмайсторите, всичко бе наред, тъй като това, в края на краищата, не бе нищо повече от едно обикновено възпроизвеждане, от просто преповтаряне на даден материал, за което не се изисква по-голямо напрежение, отколкото за заучаване на някое стихотворение или запаметяване параграфите на някой закон; това ограничено, дисциплинирано занимание бе отлично упражнение за мозъка. Двете партии сутрин и двете следобед представляваха своеобразна задача за деня, която аз изпълнявах напълно спокойно; те ми заменяха предишната всекидневна дейност, а освен това, ако в процеса на играта направех грешка или забравех следващия ход, винаги можех да погледна в книгата. Именно защото разиграването на чуждите партии не засягаше самия мене, то въздействаше така благотворно и успокоително върху разстроените ми нерви. Беше ми напълно безразлично кой побеждаваше — „белите“ или „черните“, тъй като за палмата на първенството се сражаваха Алехин или Боголюбов, докато аз самият, с моя разум, с моята душа, просто като зрител, като познавач се наслаждавах на перипетиите и тънкостите във всяка една партия. Откак обаче започнах да играя срещу себе си, несъзнателно се превърнах в свой ожесточен съперник. Двете мои „аз“ — бялото и черното — трябваше да се състезават помежду си и всяко от тях поотделно биваше обземано от нетърпеливи, честолюбиви желания да

победи, да спечели играта. След всеки ход от името на моето бяло „аз“ трескаво очаквах какво ще направи моето черно „аз“. Всяко от двете „аз“ само за себе си тържествуваше, когато другото направеше неточен ход, и се ожесточаваше, когато само допуснеше грешка.

Всичко това изглежда съвършено нелепо и, разбира се, тази изкуствено създадена шизофрения, това преднамерено раздвояване на съзнанието с всичките му опасни последици биха били немислими при един нормален човек в нормална обстановка. Но не забравяйте, че аз бях изтръгнат насила от нормалните условия за живот, без каквато и да е вина бях хвърлен зад решетките и месеци наред бях подлаган на най-изтънчено мъчение чрез самота; накупялата в мене ярост трябваше рано или късно да се излее някъде. И тъй като мое единствено занимание бе тази безсмислена игра срещу самия мене, моят гняв, моята жажда за мъст фанатически заеха своето място в тази игра. Нещо в мен въпиеше за справедливост и разплата, но затова имах само моето второ „аз“, с което трябваше да водя постоянна борба. Ето защо по време на игра ме обземаше почти маниакална възбуда. На първо време все още можех да провеждам игрите спокойно и разсъдливо, като правех паузи между отделните партии, за да си отдъхна от напрежението. Но постепенно моите превъзбудени нерви не можеха да издържат на никакви почивки. Едва моето бяло „аз“ направеше ход, и моето черно „аз“ вече трескаво се втурваше напред; едва завършил една партия, вече мислех за следващата, тъй като всяко от моите шахматни „аз“ търпеше поражение и незабавно искаше от другото „аз“ реванш.

Никога не бих могъл да кажа, дори приблизително, колко партии съм изиграл срещу самия себе си, обхванат от тази безумна ненаситност през последните месеци на моето затворничество. Може би хиляда, а може би и повече. Това бе някаква лудост, от която не бях в състояние да се отърва; от сутрин до вечер в главата ми нямаше нищо друго, освен офицери и пешки, топове и царе, „а“, „b“ и „с“, матове и рокади — цялото ми същество, всички мои помисли бяха устремени към кариерния квадрат. Удоволствието от играта се бе превърнало в страст, а страстта — в бяс, в мания; тя изпълваше не само будните ми часове, но постепенно нахлу и в съня ми. Аз можех да мисля само за шах, за шахматни ходове, шахматни задачи. Понякога се събуждах облян в пот и разбирах, че дори и насън несъзнателно продължавам да

играя. А когато сънувах хора, виждах ги да се движат като пешки, офицери, топове, да настъпват и отстъпват подобно на шахматни фигури.

На разпитите вече не можех да мисля неотклонно за отговорността на думите си. Имам чувството, че при последните разпити съм се изразявал доста объркано и неясно, тъй като следователите на няколко пъти се спогледаха с недоумение. В действителност, докато те ми задаваха въпроси и обсъждаха отговорите ми, аз просто с нетърпение чаках да ме отведат обратно в килията ми, за да мога да се отдам отново на налудничавото си занимание — да започна нова игра — след това още една и още една. Всяко прекъсване извикваше у мен раздразнение: дори петнадесетте минути, през които пазачът почистваше килията ми, дори и двете минути, през които ми носеше яденето, се превръщаха при това мое трескаво нетърпение в истинско мъчение. Понякога храната ми оставаше недокосната до вечерта; увлечен в играта, забравях да ям. Единственото физическо усещане, което имах, бе неутолима жажда; причина за това бе навярно треската, появила се в резултат на постоянното мозъчно напрежение при играта. На две глътки пресушавах шишето с вода и тормозех пазача с молби за още и още, и все пак само след минута усещах устата си отново пресъхнала.

Постепенно по време на игра — а пък аз не вършех нищо друго от сутрин до вечер — възбудата ми се усиляваше до такава степен, че не можех нито за минута да остана на едно място; обмисляйки ходовете си, непрекъснато крачех напред-назад из стаята, все по-бързо и по-бързо, напред-назад, напред-назад; и колкото повече приближаваше развръзката на играта, толкова по-трескаво се мятах от ъгъл в ъгъл. Жаждата за победа, за победа над самия себе си, ме довеждаше до изстъпление; треперех от нетърпение, тъй като едното от моите „аз“ винаги се оказваше по-бавно от другото. Едното „аз“ подтикваше другото и — колкото и глупаво да ви изглежда — започнах да бълвам ругатни срещу себе си, злобно крещях „по-бързо, по-бързо!“ или „давай, давай!“, когато едно от моите „аз“ недостатъчно бързо реагираше на хода, направен от другото „аз“.

Разбира се, сега напълно си давам сметка, че това мое състояние не е било нещо друго, а просто патологична форма на умствена свръхвъзбуда, психическо заболяване, за което не мога да посоча друго

название, освен неотбелязаното досега в медицинската литература „шахматно отравяне“.

Накрая тази мономания, тази налудничава страст започна да оказва разрушително въздействие не само върху мозъка ми, но и върху моето тяло. Измършавях, сънят ми стана неспокоен и тревожен; събуждайки се, всеки път трябваше да употребявам усилия, за да повдигна натежалите си като олово клепащи; понякога се усещах толкова слаб, ръцете ми така трепереха, че не можех да поднеса чашата до устните си. Но щом започнеше играта, усещах прилив на бясна енергия — носех се из стаята със стиснати юмруци и от време на време като през някаква червена мъгла до слуха ми достигаше собственият ми глас, злобен и хриплив: „шах!“ или „мат!“.

Кога е настъпила кризата, разразила се в резултат на това ужасно, неописуемо състояние, така и не мога да кажа. Всичко, което знам във връзка с това е, че една сутрин се събудих не като друг път. Имах чувството, че тялото му е отделено от самия мен, а на душата ми бе леко и спокойно. Благотворна, равна умора, каквато не бях изпитвал вече много месеци, тежеше на клепащите ми и ми беше толкова топло и уютно, че просто не се решавах да отворя очи. Известно време лежах буден и се наслаждавах на приятната отпадналост, на сладостната безучастност на сетивата си.

Изведнъж ми се стори, че чувам недалеч от себе си човешки гласове, чувам слова, произнесени от живи хора. Вие не можете да си представите моя възторг! Бяха изминали много месеци, близо една година, откак не бях чувал друга човешка реч, освен суровите, резки, зли думи на моите мъчители. „Сънуваш — казах си, — сънуваш! За нищо на света не отваряй очи, нека този сън продължи колкото се може по-дълго; иначе отново ще се озовеш в своята проклета килия, отново ще видиш край себе си същия стол, същия умивалник, същата маса и същите тапети с вечно същите шарки. Това е само сън, продължавай да сънуваш!“

Но любопитството ми надделя. Бавно и внимателно открявах клепащи. Станало бе чудо! Бях в друга стая, по-широка, по-просторна от моята килия. На прозореца нямаше решетки и през него свободно струеше светлина, а навън вместо сивия калкан се виждаха дървета, зелени дървета, разлюлени от вятъра. Стените на стаята бяха бели и гладки, таванът също беше бял и висок — действително се намирах в

ново, чуждо легло и край мен — не, не беше сън — наистина шепнеха човешки гласове.

Навярно в удивлението си съм направил някое рязко движение, защото долових зад себе си леки стъпки. Една жена с бяла касинка на главата си приближаваше с плавна походка към мен. Болногледачка. Медицинска сестра. През мен премина трепет на възхищение: вече цяла година не бях виждал жена. Не откъсвах очи от това прелестно видение и навярно в погледа ми е имало такъв див екстаз, че жената заговори кротко и настойчиво:

„Тихо! Лежете спокойно!“

А пък аз само слушах гласа ѝ — нима с мен разговаряше човек? Нима на земята още съществуваха хора, които да не ме разпитват, да не ме мъчат? И после — о необяснимо чудо! — това беше женски глас, мек, топъл, бих казал, дори нежен. Жадно се взирах в устата ѝ — след една година, прекарана в ада, струваше ми се направо невероятно, че един човек може да говори ласкаво на друг. Тя ми се усмихна, да, усмихна ми се! Значи все още имаше хора, които могат да се усмихнат мило? След това тя сложи пръст на устните си и безшумно се отдалечи! Но аз не можех да я послушам. Още не се бях наситил да съзерцавам това чудо, жадувах да проследя с поглед това странно човешко същество, което се държеше приветливо. Когато обаче поисках да се опра с ръце на ръба на леглото, не успях. На мястото на дясната си китка и пръсти видях нещо чуждо, някакво едро бяло валмо — очевидно обемиста превръзка. С удивление се завзирах в белия, издут чужд предмет, който заместваше ръката ми, и започнах бавно да съобразявам къде мога да се намирам и какво ли се е случило с мен. Изглежда, бяха ме наранили или аз сам бях повредил ръката си. Разбрах, че съм настанен в болница.

По обед пристигна лекарят, приятен на вид възрастен господин. Той познаваше моя род и се изказа с такова уважение за чичо ми, придворния лекар, че веднага почувствах благоразположението му. По време на разговора той ми задаваше различни въпроси, между които и един, който истински ме учуди: дали съм математик, или химик?

Отговорих отрицателно.

„Странно — промълви той, — в бълнуването си вие през цялото време крещяхте някакви непонятни формули — с3, с4. Никой от нас не можа да ги проумее.“

Попитах го какво е станало с мене. Той се усмихна особено.

„Нищо сериозно. Остро нервно разстройство. — И след като се огледа предпазливо, тихо добави: — В края на краищата, напълно обяснимо. От 13 март^[12], нали?“

Аз кимнах.

„Нищо чудно при тази метода — промърмори той. — Вие не сте първият. Но не се тревожете...“

По успокоителния тон на думите му и по съчувствения му поглед разбрах, че при него съм в безопасност.

Два дни по-късно любезният доктор сам ми разказа какво се бе случило с мен.

Пазачът чул, че от моята килия се надават крясъци и отначало помислил, че споря с някого, който по някакъв начин е проникнал при мен. Но едва се показал на вратата, и аз съм се нахвърлил върху него с диви викове от рода на: „Хайде, направи хода си, подлец, страхопъзльо!“, после съм го уловил за гърлото и така яростно съм започнал да го душа, че той трябвало да вика за помощ. Продължил съм да буйствам, а когато ме помъкнали на лекарски преглед, внезапно съм се отскубнал, хвърлил съм се към прозореца в коридора и съм разбил стъклото, като при това съм си разрязал ръката — ето, можете да видите дълбокия белег. През първите дни в болницата съм имал нещо като възпаление на мозъка, но сега-засега можело да се каже, че съзнанието ми и центърът на възприятията са вече в ред.

„Разбира се — добави той тихо, — по-добре да не съобщавам за това на господата, иначе току-виж, че ви подберат и ви напъхат обратно във вашата дупка. Но осланяйте се на мен, ще направя всичко, което е във възможностите ми.“

Какво е казал добрият доктор на моите мъчители, не ми е известно. Във всеки случай той постигна онова, което желаше — аз бях освободен. Може би ме е обявил за невменяем, а може би междувременно бях станал вече безинтересен за гестапо, тъй като Хитлер бе окупира Бохемия^[13] и с това окончателно бе ликвидирал австрийския проблем. И така, аз само трябваше да подпиша декларация, че се задължавам да напусна родината си в срок от две седмици. Това време бе изпълнено с уреждането на хиляди формалности, с които някогашният гражданин на света днес трябва да се пребори, за да пътува зад граница: необходимо бе да се получи

разрешение от военните власти, от полицията, да се платят данъците, да се извади медицинско свидетелство, паспорт, виза и прочие, така че не ми остана никакво време, за да размисля за преживяното. Както изглежда, някакви тайнствени сили регулират дейността на човешкия мозък и автоматически изключват всичко онова, което е мъчително и опасно за психиката; защото винаги, щом помислех за моето затворничество, в съзнанието ми като че настъпваше затъмнение. Едва след много и много седмици, всъщност едва тук, на парахода, събрах кураж, за да извикам отново в паметта си онова, което съм преживял.

Сега, струва ми се, вече можете да си обясните моето странно и не съвсем пристойно поведение по време на вашата игра. Аз минавах съвсем случайно през пушалнята, когато видях вас и вашите приятели пред шахматната дъска. Неволно се заковах на мястото си от удивление и уплаха, тъй като напълно бях забравил, че шах може да се играе на истинска дъска и с истински фигури и че в тази игра участват двама съвсем различни партньори, които дори физически са застанали един срещу друг. Вярвайте, трябваше да минат няколко минути, докато съобразя, че това, с което се занимаваха тези хора, е същата игра, която аз месеци наред се мъчех да играя срещу самия себе си в моето безпомощно състояние. Значи шифърът, с чиято помощ аз провеждах в паметта си моите ожесточени схватки, е бил само замяна, символ на тези дървени фигури. Моята изненада да видя, че фигурите на дъската и техните ходове напълно съответстват на онези нереални образи, които населяваха въображението ми, напомня навярно изненадата на някой астроном, който по пътя на най-сложни математически изчисления е доказал на хартия съществуването на нова планета и изведнъж я вижда с очите си като бяло, ярко, материално небесно тяло.

Взирах се като хипнотизиран в шахматната дъска, където откривах моите диаграми — същите коне, топове, царе, дами и пешки, само че като материални, изрязани от дърво фигури. За да обхвана позицията, неволно трябваше първо да я пренеса от моя абстрактен буквено-цифров свят в света на действителните фигури. Постепенно в мен се разгоря любопитство да проследя тази реална партия между двама реални партньори. И тогава се случи онзи неприятен инцидент с моята крайно невежлива намеса във вашата игра. Но погрешният ход на вашия приятел сякаш ме прободеше в сърцето. Възприях го съвсем инстинктивно, несъзнателно, тъй както се възпира дете, надвесило се

над опасни перила. Чак след това осъзнах колко непристойно е било от моя страна, че така грубо ви се натрапих.

Побързах да уверя доктор Б., че всички ние сме безкрайно радостни от запознанството си с него, за което трябва да благодарим именно на този случай, и че след всичко, което чух, за мен ще бъде двойно по-интересно да присъствам на утрешния импровизиран турнир.

Доктор Б. направи неспокойно движение.

— Наистина не очаквайте прекалено много. Това ще бъде просто една проверка за самия мен... проверка дали... дали изобщо съм способен да изиграя една нормална партия шах на действителна шахматна дъска, с действителни фигури и срещу действителен, жив противник... Защото аз все повече и повече се съмнявам дали всички онези стотици, а може би и хиляди партии съм провеждал според установените правила, или са били само плод на моето болно въображение? Не е ли било това просто някаква шахматна треска, бълнуване, при което, както при всяко сънуване се пропускат междинни звена. Надявам се, че няма да изисквате сериозно от мене такава дързост — да меря силите си с един толкова прочут шахмайстор, и при това световен шампион. Единственото, което ме интересува и възбужда любопитството ми в тази среща, е да установя, макар и с по-късна дата, дали онази игра в килията ми все още е била шах, или вече лудост; дали съм се намирал на опасната граница на безумието, или вече съм я бил прескочил? Само това и нищо повече.

В същия миг от другия край на парахода прозвуча гонг, приканващ пътниците за вечеря. Нашият разговор бе продължил почти два часа — доктор Б. ми разказа своите преमेждия с много повече подробности, отколкото ги предавам тук. Поблагодарих му сърдечно и ние се сбогувахме, но още не бях прекосил палубата, когато той ме догони и видимо развълнуван, дори леко заекващ, каза:

— И още нещо! Бихте ли известили предварително господата, за да не излезе неучтиво от моя страна, че ще играя само една-единствена партия... тя трябва да сложи черта под една стара сметка; ще бъде окончателен завършек на една история, а не ново начало... Нямам никакво желание да бъда обхванат пак от тази мъчителна шахматна треска, при мисълта за която и днес още потръпвам... Освен това... освен това и лекарят на времето ме предупреди... изрично ме

предупреди, че човек, който някога е страдал от мания, завинаги остава застрашен от рецидив; така че за мен, който съм боледувал от „шахматно отравяне“, макар и вече излекувано, е за предпочитане да стоя по-далеч от каквато и да е шахматна дъска... Така че вие разбирате — само една пробна партия и повече не.

На следващия ден точно в уговореното време, в три часа, ние се събрахме в пушалнята на парахода. Нашата група се бе увеличила с още двама любители на „кралската игра“ — корабни офицери, които специално бяха измолили да ги освободят от бордова служба, за да могат да наблюдават турнира. Този път Чентович също не ни накара да го чакаме както предишния ден и след обичайното хвърляне на жребия започна забележителната партия на този homo obscurissimus^[14] срещу прочутия шахматен шампион.

Може само да се съжاليا, че партията бе проведена пред такива некомпетентни зрители като нас, поради което тя беше безвъзвратно загубена за анализите на шахматното изкуство, така както са загубени за музиката клавирните импровизации на Бетховен. Наистина на следващия ден ние се опитахме с общи усилия да я възпроизведем по памет, но напразно. Може би причината бе в това, че по време на играта всички следяхме с по-голям интерес двамата играчи, отколкото развитието на самата партия, тъй като различието в интелектуалния им уровень се проявяваше все по-осезаемо в хода на играта.

Чентович, верен на навика си, остана през цялото време напълно неподвижен като каменен блок; очите му дословно бяха приковани към шахматната дъска. По всичко личеше, че мисленето при него е свързано едва ли не с физическо напрежение, което изискваше от всички негови органи пълна съсредоточеност. Доктор Б., напротив, се държеше съвсем свободно и непринудено. Като истински дилетант, в най-добрия смисъл на тази дума, като любител, за когото цялото удоволствие, истинското „diletto“^[15] на играта се заключава в самата игра, той държеше тялото си напълно отпуснато, през първите паузи разговаряше приветливо с нас, като ни разясняваше ходовете си и небрежно си запали цигара, а когато бе негов ред, хвърляше кратък поглед към дъската и местеше фигурата. Всеки път изглеждаше, като че той предварително бе очаквал хода на своя противник.

Обичайните дебютни ходове преминаха доста бързо. Едва след седмия или осмия ход в развоя на партията като че вече личеше

някакъв определен план. Чентович започна по-дълго да обмисля своите ходове и по това заключихме, че играта е навлязла в решителна битка за надмощие.

Но в интерес на истината трябва да кажа, че постепенното развитие на създалото се положение донесе на нас, непрофесионалистите, както при всеки сериозен мач, по-скоро разочарование. Защото колкото по-заплетена ставаше общата картина върху шахматната дъска, толкова по-трудно проумявахме действителното разпределение на силите. Не само че не можехме да схванем намеренията на двамата противници, но дори не разбирахме кой от тях има предимство. Виждахме само как отделните фигури се преместват като лостове, за да пробият вражеския фронт, но тъй като при тези превъзходни играчи всяко придвижване бе част от някаква комбинация, разчетена с много ходове напред, не бяхме в състояние да прозрем стратегическия замисъл на всички тези напред-назад. Към това се прибави и постепенно обземащата ни умора, предизвикана главно от обстоятелството, че Чентович безкрайно дълго обмисляше всеки свой ход. Това видимо действаше на нервите и на нашия приятел. Аз с тревога наблюдавах как той става все по-неспокоен, колкото повече се проточваше партията: възбудено се въртеше на стола си; ту палеше нервно цигара след цигара, ту хващаше молива и записваше нещо; после отново си поръчваше минерална вода и жадно пиеше чаша след чаша. Бе съвсем очевидно, че мозъкът му комбинира сто пъти по-бързо от този на Чентович. Всеки път, когато шампионът след безкрайни размишления се решаваше да премести с неловка ръка някоя фигура, нашият приятел само се усмихваше, както се усмихва човек, видял появата на нещо дългоочаквано, и веднага правеше своя отговорен ход. Навярно с бързо работещия си ум той предварително преценяваше всички възможности на своя противник. Колкото по-дълго умуваше Чентович над ходовете си, толкова по-нетърпелив ставаше доктор Б. и докато чакаше, устните му бяха стиснати в ядна, почти враждебна гримаса. Но Чентович не бързаше. Той мислеше неподвижно и мълчаливо и колкото по-малко фигури оставаха върху дъската, толкова по-дълги паузи правеше. При четиридесет и втория ход, след като часовникът отмери цели два часа и четиридесет и пет минути, всички ние седяхме вече изнемощели и почти равнодушни към това, което ставаше пред нас. Един от корабните офицери вече си

бе отишъл, другият четеше книга и хвърляше поглед към дъската само когато настъпеше промяна в позицията. И тогава изведнъж при един ход на Чентович се случи нещо неочаквано. Когато доктор Б. забеляза, че Чентович посяга към коня, за да го премести, той се сви като котка преди скок; цялото му тяло затрепери и щом Чентович направи хода си, той бързо придвижи напред дамата си и с тържествуващ глас извика:

— Така, изпята му е песента!

После се облегна назад, скръсти ръце на гърдите си и предизвикателно погледна към Чентович. В зениците му внезапно блеснаха червеникави пламъчета.

Всички неволно се наведохме над дъската, опитвайки се да разберем какво означава този тържествуващ възглас. На пръв поглед не се виждаше никаква пряка заплаха. Думите на нашия приятел очевидно се отнасяха до по-нататъшния развой на играта, който ние, късогледите дилетанти, още не можехме да разгадаем. Единствено Чентович не помръдна, когато прозвуча това предизвикателно изявление; той остана невъзмутимо спокоен, сякаш не бе чул обидната забележка „изпята му е песента“. Не се случи нищо. Тъй като всички неволно бяхме затаили дъх, изведнъж започна да се чува цъкането на часовника, поставен на масата за отмерване на контролното време. Изминаха три минути, седем минути — Чентович не помръдваше, но аз имах чувството, че от вътрешното напрежение едрите му ноздри още повече се разширяват.

Това безмълвно очакване изглежда бе за нашия приятел също тъй непоносимо, както и за нас. Внезапно той рязко се изправи и закрочи напред-назад из пушалнята, отначало бавно, а след това все по-бързо и по-бързо. Всички присъстващи гледаха към него с недоумение, но никой не бе така обезпокоен от държанието му както аз, тъй като забелязах, че въпреки силната си възбуда, той се движеше в строго ограничено пространство, сякаш всеки път се натъкваше посред обширния салон на някаква невидима преграда, която го принуждаваше да се връща обратно. Изтръпнах, когато проумях, че със стъпките си той несъзнателно очертава размерите на някогашната си килия. Навярно през дългите месеци на своето затворничество той точно така се е мятал като звяр в клетка, напред-назад, с превити рамене и с конвулсивно стиснати юмруци: точно така навярно хиляди

пъти е крачил напред-назад из онази стая, с червеникави пламъчета на безумие във втречените и въпреки това трескаво блестящи зеници.

Изглежда разсъдъкът му все още бе в ред, понеже от време на време той нетърпеливо се извърщаше към масата, за да види дали Чентович най-после е взел някакво решение. Но времето течеше — изминаха девет минути, десет минути... И тогава се случи онова, което никой от нас не бе очаквал. Чентович бавно вдигна тежката си ръка, която до този момент бе отпусната неподвижно на масата. С напрегнати докрай сетива ние очаквахме развързката. Но Чентович не направи ход, а бавно, но решително смете с opakото на ръката си фигурите от дъската. Едва в следващия миг ние схванахме, че Чентович се признава за победен. Той се бе предал, за да не бъдем свидетели на неговия мат. Невероятното се бе случило: световният шампион, победителят в безчислени турнири бе свил знамената си пред един непознат, който двадесет или двадесет и пет години не се бе докосвал до шахматната дъска. Нашият приятел, никому неизвестният, безименен човек, бе победил в открита борба най-силния шахматист в света!

Без да забележим, всички ние от вълнение се бяхме изправили на крака. Всеки от нас имаше чувството, че нещо трябва да кажем или да направим, за да дадем воля на обзелата ни радостна уплаха. Единственият, който запази невъзмутимо спокойствие, бе Чентович. Едва след като изчака известно време, той вдигна глава и впери в нашия приятел каменен поглед.

— Още една партия? — попита той.

— Разбира се! — отвърна доктор Б. с неприятно за мен въодушевление и преди да успея да му напомня за намерението му да се ограничи с една-единствена партия, той седна обратно на масата и започна с трескава припряност да нарежда фигурите. Възбудата му бе толкова силна, че докато ги поставяше по местата им, на два пъти от треперещите му пръсти се изплъзна пешка и падна на земята. Моето безпокойство, предизвикано от неестествената му нервност, прерасна в истински страх. Тихият и сдържан досега човек бе изпаднал в явна екзалтация: ъгълът на устата му все по-често се свиваше от болезнен тик, а тялото му трепереше, сякаш разтърсено от внезапна треска.

— Не трябва! — прошепнах му. — Не трябва! Достатъчно за днес! Това ви струва много усилия!

— Много усилия ли? Ха-ха-ха! — разсмя се той високо и подигравателно. — Докато траеше цялото това разтакаване, можех да изиграя поне седемнайсет партии! Единствените усилия, които правя, е да не заспя при това темпо! Е, какво, няма ли най-после да започнете?

Тези последни думи, казани с рязък, едва ли не груб тон, бяха отправени към Чентович. Той го гледаше спокойно и невъзмутимо, но в каменния му поглед имаше нещо, което напомняше свит юмрук. Неочаквано в отношенията между двамата играчи се бе появило нещо ново — опасна напрегнатост, страстна омраза. Това не бяха вече партньори, желаещи да изпитат уменията си един срещу друг, а двама врагове, заклели се взаимно да се унищожат.

Чентович дълго се колеба, преди да направи първия си ход, и аз имах ясното чувство, че той се бави умишлено. Очевидно този обигран тактик вече бе проумял, че тъкмо неговата бавност изморява и раздразва противника му. Така той употреби не по-малко от четири минути, за да обмисли най-обикновения, най-простия от всички дебюти — двоен ход с царска пешка. Нашият приятел моментално отвърна, като на свой ред придвижи царската си пешка. И отново Чентович проточи безкрайно, непоносимо дълго своя ответен ход. Имахме чувството, сякаш е проблясвала ярка светкавица и с разтуптени сърца чакахме да се разнесе гръм, а гръм все няма и няма. Чентович не помръдваше. Той обмисляше хода си мълчаливо и бавно, и както все повече се уверявах — злонамерено бавно. С това обаче той ми даваше възможност да наблюдавам за по-дълго доктор Б. Той вече бе пресушил трета чаша вода и неволно си спомних, че ми бе разказал за неутолимата си трескава жажда в килията. Налице бяха всички признаци на едно ненормално състояние на възбуда: виждах как по челото му избива пот, а белегът на ръката му се бе зачервил и се забелязваше още по-отчетливо. Но засега той все още се владееше. Едва при четвъртия ход, когато Чентович отново потъна в безкраен размисъл, доктор Б. загуби самообладание и внезапно просъска:

— Та няма ли най-сетне да играете?

Чентович го изглежда хладно.

— Доколкото си спомням, уговореното време за обмисляне бе десет минути. И аз ще се придържам по принцип към това условие.

Доктор Б. прехапа устни; забелязах, че от нетърпение той все по-нервно потропва с крак под масата и вече сам не можех да овладее обзелото ме беспокойство; измъчваха ме предчувствия, че той ще извърши някаква безразсъдна постъпка. И действително при осмия ход отново се стигна до спречкване. Доктор Б., който все повече губеше присъствие на духа, вече не можеше да сдържа нервното си напрежение; през цялото време той се въртеше на стола си и започна несъзнателно да барабани с пръсти по масата. Чентович отново повдигна своя масивен селски череп.

— Мога ли да ви помоля да не тропате? Това ме смущава. Така не мога да играя.

— Ха-ха! — изсмя се остро доктор Б. — Личи си!

Челото на Чентович почервения.

— Какво искате да кажете! — попита той рязко и злобно.

Доктор Б. отново се изсмя кратко и язвително.

— Нищо, освен това, че нервите ви явно не са в ред.

Чентович замълча и отново сведе глава.

Следващия ход той направи едва след седем минути и играта продължи със същото убийствено темпо. Чентович буквално се бе вкаменил. Сега той вече изчакваше да изтече докрай определеното максимално време, преди да направя своя ответен ход. А държанието на нашия приятел ставаше от пауза на пауза все по-странно. Той създаваше впечатление, сякаш вече изобщо не участва в играта и съзнанието му е заето със съвсем друго нещо. Вече не се разхождаше нервно нагоре-надолу, а седеше неподвижно на мястото си, втренчил в пространството отсъстващ, почти безумен поглед, и непрекъснато мърмореше под носа си нещо неразбираемо. Или бе погълнат в обмислянето на някакви безкрайни комбинации, или — и аз тайно подозирах тъкмо това — разиграваше в ума си съвсем други партии. Защото всеки път, когато Чентович най-сетне правеше своя ход, някой от нас трябваше да го побутне, за да го върне към действителността. Тогава му бе нужна не повече от една минута, за да се ориентира в обстановката.

Все повече се усилваше в мен подозрението, че доктор Б. всъщност отдавна вече е забравил Чентович и всички нас и е изпаднал в някаква тиха форма на лудост, която всеки момент може да се разрази в буйство. И действително — при деветнадесетия ход настъпи кризата.

Едва Чентович бе направил своя ход, когато доктор Б. след бегъл поглед върху дъската изведнъж тикна своя офицер три полета напред и закрещя с див глас, така че всички изтръпнахме:

— Шах! Шах на царя!

В очакване да видим някакъв изключителен ход всички вперихме очи в дъската. Но измина една минута и тогава стана нещо, което никой от нас не бе допускал. Чентович бавно, съвсем бавно повдигна глава и — нещо, което досега не бе правил — ни изгледа всички поред. Имаше вид на човек, който изживява необикновено удоволствие; устните му лека-полека се разтеглиха в доволна и злорада усмивка. Едва след като се наслади докрай на своето тържество, което ни бе непонятно, той с лицемерна вежливост се обърна към нас:

— Съжалявам, но не виждам никакъв шах. Може би някой от господата ще ми посочи в какво се заключава шахът на моя цар?

Ние погледнахме към дъската, а след това към доктор Б. Действително царят на Чентович бе защитен от пешка срещу атакуващия офицер — това можеше да види и дете, — така че за никакъв шах не можеше да се говори. Станахме неспокойни. Може би нашият приятел във възбудата си бе побутнал някоя фигура или бе местил с едно поле по-напред или по-назад, отколкото би трябвало? Нашето мълчание привлече вниманието на доктор Б., той втренчи поглед в дъската и със заекване каза:

— Но царят трябва да бъде на f7... Поставен е неправилно, съвсем неправилно. Вие сте направили неправилен ход! Всичко е съвсем погрешно на тази дъска... мястото на тази пешка е на g5, а не на g4... Та това е някаква съвсем друга партия... Това е...

Той изведнъж се запъна. Бях го стиснал здраво за ръката, поточно бях го ощипал така силно, че той го бе усетил дори и в своята трескава възбуда. Той се обърна и ме погледна с очи на сомнамбул.

— Какво... желаете?

Не казах нищо друго, освен „Remember!“^[16] и в същото време прекарах пръст по белега на ръката му. Той неволно повтори движението ми и стъклените му очи се взряха в кървавочервената рязка. Изведнъж се разтрепери, цялото му тяло се стърчи в конвулсивна тръпка.

— За бога! — прошепна той с побелели устни. — Нима съм казал или извършил нещо безразсъдно? Нима е възможно отново да

съм...

— Не — отвърнах тихо. — Но трябва незабавно да прекратите тази партия, крайно време е. Спомнете си какво ви е казал лекарят!

Доктор Б. рязко се изправи.

— Моля Да ме извините за нелепата грешка — каза той с предишния си вежлив глас, като се поклони към Чентович. — Това, което казах, е, разбира се, пълна безсмислица. Естествено, партията печелите вие. След това се обърна към нас.

— И вас, господа, трябва да помоля за извинение. Но аз ви предупредих още отначало, че не бива да очаквате прекалено много от мен. Простете ми позорния завършек на играта — това е последният ми опит да играя шах.

Той се поклони и се отдалечи по същия скромнен и загадъчен начин, по който отначало се бе появил. Единствено аз знаех защо този човек никога повече няма да се докосне до шахматна дъска, докато останалите стояха объркани, смътно догаждайки се, че край тях е преминало нещо тъмно и застрашително, едва-едва докосвайки ги.

— Damned fool^[17] — промърмори разочаровано Макконър.

Последен се изправи Чентович и хвърли още един поглед към незавършената партия.

— Жалко — великодушно каза той. — Атаката съвсем не беше замислена лошо. Всъщност за един любител този човек е необикновено талантлив...

1942

[1] Аутсайдер — в шахматната терминология играч, който по обща преценка има най-големи шансове да заеме последното място в шахматния турнир. — Б.пр. ↑

[2] Банат — област в Югоизточна Европа с разнороден етнически състав; след Първата световна война поделена между Румъния и Югославия. През XVIII в. тук се заселили и много българи — т.нар. „банатски българи“. — Б.пр. ↑

[3] Перипатетици (гр. — разхождам се) — ученици и последователи на гръцкия философ Аристотел (384–322 г. пр.н.е.), който преподавал, разхождайки се с учениците си в школата Ликей край Атина. — Б.пр. ↑

[4] Франц Йозеф Гал (1758–1828) — австрийски лекар, създател на френологията, според която способностите и наклонностите на една личност могат да се определят по формата и изпъкналостите на черепа. — Б.пр. ↑

[5] Пушалня (англ.) — Б.пр. ↑

[6] Човек, издигнал се със собствени сили (англ.) — Б.пр. ↑

[7] Това му е професията (фр.) — Б.пр. ↑

[8] В брой (англ.) — Б.пр. ↑

[9] Шезлонг (англ.) — Б.пр. ↑

[10] Енгелберт Долфус (1892–1934) — австрийски канцлер, бил противник на идеята за „аншлуса“, но водил профашистка политика; убит от хитлеристки агенти по време на организирания от тях опит за сваляне на властта. — Б.пр. ↑

[11] Курт Шушниг (1897–1977) — австрийски канцлер след убийството на Долфус; при навлизането на нацистите в Австрия през 1938 г. е арестуван и държан три години в неизвестност, а от 1941 г. до края на войната — в концентрационния лагер „Дахау“. — Б.пр. ↑

[12] 13 март 1938 г. — На този ден Хитлер обявява присъединяването на Австрия към фашистка Германия, т.нар. „аншлус“; тази дата е свързана с разгръщането на австрийското съпротивително движение. — Б.пр. ↑

[13] Бохемия — старо название на Чехия; след Мюнхенската спогодба от 1938 г. е окупирана от хитлеристките войски и включена в т.нар. протекторат Чехия и Моравия. — Б.пр. ↑

[14] Напълно неизвестен човек (лат.) — Б.пр. ↑

[15] Наслада, радост (итал.) — Б.пр. ↑

[16] „Спомнете си!“ (англ.) — Б.пр. ↑

[17] Проклет глупак! (англ.) — Б.пр. ↑

ФРАНЦ КАФКА (1883–1924) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ФРАНЦ КАФКА

Франц Кафка (1883–1924) е австрийски писател от еврейски произход, роден в Прага (Австро-Унгария) в семейството на търговец. Баща му е домашен тиранин, изпълнен с презрение към литературните начинания на своя единствен син. Кафка завършва Юридическия факултет на Карловия университет и от 1908 до 1922 г. работи в застрахователна фирма, но непрекъснато — главно нощем — пише. Така е създадена първата му значима литературна творба, разказът „Присъдата“ (1913), последвана от новелата „Преображението“ (1915). Писателят е близък до кръга на пражките експресионисти и разказите му излизат в различни литературни списания.

Франц Кафка умира във Виена, поразен от туберкулоза, ненавършил четиридесет и една години. Въпреки завещанието му, което повелява всичко, излязло под перото му, да бъде изгорено, приятелят му писателят Макс Брод издава посмъртно три негови недовършени романа — „Процесът“ (1925), „Замъкът“ (1926) и „Америка“ (1927), — както и сборника с непубликувани разкази „При строежа на Китайската стена“ (1931). Излиза и кореспонденцията му с Фелице Бауер и с Милена Йесенска, както и прочутото му „Писмо до бащата“ (създадено в 1919 г.), а също посмъртно издадените „Дневници“ (1983). По време на националсоциализма в Германия книгите на Кафка са забранени, а трите му сестри са ликвидирани в концентрационни лагери.

Приживе творчеството на Франц Кафка не е много известно, но се сдобива с международна слава в годините след Втората световна война. „Откриват“ го първо в САЩ и Франция, а едва през петдесетте години на XX век — в Германия и Австрия. Произведенията на „пражанина“ се отличават с необикновено съчетание на свръхреализъм и гротескност, което придава изключителна сила на художественото внушение. Така възниква един свят-притча, в който невидимо нараства отчуждението и бездуховността. На преден план излиза необяснимото, абсурдът, онова, което не се поддава на логическо осмисляне, но

деформира човека и обезценява живота му. Днес Франц Кафка — наред с Джеймс Джойс и Марсел Пруст — е смятан за един от „тримата вълхви“ на модерната литература. В чест на писателя са учредени две международни литературни награди — през 1979 г. от град Клостернойбург и през 2001 г. от родния град на писателя Прага.

ФРАНЦ КАФКА

ОГНЯРЯТ

Шестнайсетгодишният Карл Росман, пратен от бедните си родители в Америка, защото една прислужница го бе прелъстила и бе добила от него дете, пристигна в нюйоркското пристанище с вече бавно плаващия параход и тогава видя наблюдаваната отдавна Статуя на свободата сякаш внезапно озарена от по-ярка слънчева светлина. Ръката ѝ с меч като че наново се издигна, а около фигурата ѝ повяваха волни ветрове.

„Колко е висока“ — рече си той и понеже не му идваше наум да слиза, нарастващата тълпа носачи, които се точеха покрай него, постепенно го изтласка до бордовите перила.

Един млад мъж, с когото се беше запознал бегло по време на пътуването, го задмина и подвикна:

— Какво, не ви ли се тръгва още?

— А, вече съм готов — отвърна Карл, засмя се насреща му и понеже беше яко момче, дръзко и самоуверено метна куфара си на рамо. Но като погледна към познатия си, който леко поклащаше своя бастун и вече се отдалечаваше с другите, с изумление забеляза, че е забравил долу в кораба собствения си чадър. Бързо помоли познатия, който не изглеждаше много зарадван, да прояви любезност и да постои за миг при куфара му, после още веднъж огледа местоположението, за да се оправи на връщане, и хукна. За свое съжаление обаче долу той за първи път намери преграден един проход, който значително би съкратил пътя му — това навярно бе направено във връзка с напускането на кораба от всички пътници — и трябваше с усилие да дири път през безброй малки помещения, къси стълби, следващи непрекъснато една след друга, постоянно завиващи коридори и през една празна каюта с изоставено писалище в нея, докато накрая, понеже оттук бе минавал само един-два пъти, и то винаги заедно с много други хора, той наистина окончателно се загуби. В своята безпомощност и понеже не срещаше жив човек, а само чуваше над главата си неспирния тропот на хилядите човешки нозе и долавяше отдалеч, като

полъх, сетното боботене на вече спрените машини, той, без да разсъждава, захлопа по малката врата, пред която бе застанал в своето лутане.

— Не е заключено — чу се отвътре глас.

Карл облекчено въздъхна и откряна вратата.

— Защо хлопате като смахнат? — запита един грамаден мъж, като едва погледна към Карл.

През някакъв люк на тавана проникваше дрезгава, веднъж вече използвана горе в кораба светлина, и изпълваше жалката каюта, където като натъпкани в склад стояха плътно един до друг креват, шкаф, стол и накрая мъжът.

— Загубих се — каза Карл, — докато пътувахме, съвсем не бях забелязал, че корабът е тъй страшно голям.

— Да, имате право — с известна гордост отвърна мъжът, като не преставаше да човърка ключалката на един малък куфар, отново и отново го притискаше с две ръце, за да чуе щракването на езичето, после добави: — Но влезте де! Няма да стоите вън!

— Не преча ли? — попита Карл.

— Ах, отде-накъде пък да пречите!

— Вие немец ли сте? — поиска, да се увери Карл, защото бе слушал много за опасностите, с които особено ирландците застрашават пришълците в Америка.

— Тъй, тъй — рече мъжът.

Карл още се колебаеше. Тогава мъжът ненадейно улови дръжката на вратата, бързо я затвори и заедно с нея привлече към себе си Карл.

— Не понасям някой да ми наднича от коридора — каза мъжът и отново зачовърка куфара си. — Всеки, който мине, наднича, малцина ще издържат!

— Но коридорът е съвсем безлюден — отвърна Карл, който бе застанал, неприятно притиснат до крака на леглото.

— Сега да — рече мъжът.

„Та нали засега става дума — помисли си Карл, — трудно се разговаря с този човек.“

— Че разположете се на леглото, там ще имате повече място — каза мъжът.

Карл се вмъкна в леглото, доколкото можа, и гласно се разсмя поради първия си несполучлив опит да се метне отгоре му. Но едва се

озова в леглото и извика:

— За бога, съвсем забравих куфара си!

— Та къде е той?

— Горے на палубата, един познат ми го пази. Как ли му беше името? — И от един таен джоб, който майка му бе пришила за пътя в подплатата на самото, той измъкна визитна картичка. — Бутербаум, Франц Бутербаум.

— Много ли ви е нужен куфарът?

— Естествено.

— А защо тогава сте го дали на чужд човек?

— Забравил бях долу чадъра си и изтичах да го прибера, но не ми се мъкнеше и куфара. А после се загубих.

— Пътувате сам? Без придружител?

— Да, сам.

„Може би трябва да се опра на този човек — мина му през ума на Карл, — къде ще намеря в момента по-добър приятел?“

— А сега изгубихте и куфара. За чадъра изобщо не приказвам. И мъжът се настани на стола, сякаш сега работите на Карл започваха донякъде да го интересуват.

— Но вярвам, куфарът още не е изгубен.

— Блажени са верующите — отвърна мъжът и здравата се почеса в тъмната си къса и гъста коса. — На кораба нравите се менят с пристанищата. В Хамбург вашият Бутербаум може би щеше да пази куфара, но тук по всяка вероятност и от него, и от куфара вече няма помен.

— В такъв случай обаче трябва веднага да хвърля един поглед горе — каза Карл и се заозърта как да се измъкне.

— Стойте де! — рече мъжът и направо грубо го тласна с длан в гърдите, тъй че той се озова обратно в леглото.

— Но защо? — запита Карл гневно.

— Защото няма смисъл — отвърна мъжът. — Подир мъничко тръгвам и аз, тогава ще идем заедно. Куфарът ви или е откраднат и вече нищо не може да го спаси, или познатият ви все още го пази и значи е глупак, тъй че нека продължи да охранява, или пък е само честен човек и е оставил куфара — в такъв случай още по-лесно ще го открием, когато корабът напълно се опразни. А също и чадъра ви.

— Познавате ли кораба? — недоверчиво попита Карл, понеже му се стори, че иначе убедителната мисъл, дето в празния кораб вещите му биха се намерили най-лесно, крие някаква тайна уловка.

— Та аз съм корабният огняр — отвърна мъжът.

— Вие сте корабният огняр! — възкликна Карл радостно, сякаш това надвишаваше всички очаквания, опрян на лакти, разгледа мъжа по-добре. — Точно пред каютата, където спях със словаците, имаше монтиран един люк, през който можеше да се погледне в машинното отделение.

— Е, аз там работех — каза огнярят.

— Винаги много съм се интересувал от техника — рече Карл, спрял се на определена мисъл — и сигурно някой ден щях да стана инженер, ако не бе трябвало да замина за Америка.

— Но защо е трябвало да заминете?

— Ах, оставете! — рече Карл и махна с ръка, сякаш да отхвърли цялата история. При това погледна огняря с усмивка, като че го молеше да прояви снизхождение дори към неизреченото.

— Сигурно е имало причина — каза огнярят, като не може да се разбере добре дали с това иска да насърчи, или отклони разказа за причината.

— Сега и аз бих могъл да стана огняр — продължи Карл. — На родителите ми сега е напълно все едно какъв ще стана.

— Мястото ми се освобождава — рече огнярят, а в знак, че изцяло съзнава какво говори, пхна ръце в джобовете на панталоните си и за да се поизпъне, метна върху леглото краката си, обути в смачкани панталони от стоманеносива кожеста тъкан.

Карл трябваше да се отдръпне още към стената.

— Напускате кораба?

— Точно така, утре си вдигаме шапката.

— Но защо? Не ви ли харесва тук?

— Е, това е положението, не винаги има значение дали ти харесва, или не. Впрочем прав сте, тук не ми харесва. Навярно не мислите сериозно да ставате огняр, но точно тъй най-лесно се става. Затова искам категорично да ви разубедя. Щом сте имали желание да следвате в Европа, защо не сторите това тук? Та американските университети са несравнимо по-добри от европейските.

— Възможно е — отвърна Карл, — но аз почти не разполагам с пари, за да следвам. Наистина, четох за някакъв човек, който денем работел в една фирма, а нощем учел и така станал доктор, а, струва ми се, дори и кмет, но за това е нужна голяма издръжливост, нали? Боя се, че тя ще ми липсва. На всичко отгоре не бях много добър ученик, раздялата с училището наистина не ми тежеше. А навярно учебните заведения тук са още по-строги. Английски почти не владее. Изобщо тук са изпълнени с предубеждения към чужденците, струва ми се.

— И това ли вече сте узнали? Е, добре тогава. Значи вие сте мой човек. Вижте, ние сме на немски кораб, собственост на компанията „Хамбург — Америка“, а защо тук не сме само немци? Защо главният машинист е румънец? Името му е Шубал. Просто да не повярваш. И този мерзавец смъква кожата на нас, немците, върху немски кораб! Не мислете, че ... — тук дъхът му пресекна и той размахна ръка, — ... че само се оплаквам. Зная, че не сте влиятелен човек и самият сте злочест клетник. Но ми дойде до гуша!

И той няколко пъти удари с юмрук по масата и докато удряше, не откъсваше очи от юмрука си.

— На толкова кораби вече съм служил — викна той и назова двадесетина имена едно след друго, сякаш бяха една дума, тъй че на Карл свят му се зави — и съм се отличавал, получавал съм похвали, бил съм труженик по вкуса на моите капитани, дори изкарах няколко години на един и същи търговски платноход... — той се изправи, сякаш с това бе достигнал върха в живота си, — а тук, на това старо корито, където всичко е наредено по конец и не се изисква никакъв ум, тук аз не чиня пукната пара, тук постоянно съм трън в очите на този Шубал, бил съм мързеливец, заслужавал съм да ме изхвърлят и съм получавал заплатата си даром. Можете ли да го проумеете? Аз — не!

— Не бива да търпите това — възкликна Карл развълнувано. Той почти бе загубил усещането, че стои върху несигурния под на кораб, край брега на непознат континент, тъй уютно се чувствуваше тук, в леглото на огняря. — Ходихте ли вече при капитана? Подирихте ли правото си при него?

— Ах, вървете си, по-добре си вървете! Не ви искам тук! Не слушате какво говоря, а ще ми давате съвети! Та как да ида при капитана!?

И огнярят уморено седна пак и обхвана лице с двете си длани.

„По-добър съвет не мога да му дам“ — рече си Карл. И въобще реши, че е по-правилно да намери куфара вместо да дава тук съвети, които при това смятат за глупави. Когато бащата му връчваше куфара завинаги, беше го запитал на шега: „Докога ли ще го притежаваш?“ И ето че този скъп куфар сега навярно вече сериозно бе изгубен. Единствената утеха бе, че бащата едва ли можеше да узнае за сегашното му положение дори да направеше проучвания. Параходната компания бе в състояние само да му съобщи, че е пристигнал в Ню Йорк. Но Карл съжаляваше, понеже още почти не бе използвал нещата в куфара, макар че например отдавна вече се налагаше да си сложи чиста риза. Ето че бе пестил не на място; сега, когато именно в началото на своето поприще щеше да му е нужно да бъде спретнато облечен, той ще трябва да се появи с мръсна риза. Иначе загубата на куфара съвсем нямаше да е толкова голяма, защото костюмът, който носеше на гърба си, беше дори по-хубав от онзи в куфара — той беше всъщност само резервен костюм, който майка му трябваше да закърпи току преди заминаването. Сега той си спомни също, че в куфара имаше и парче веронски салам, който майка му бе загънала като специален дар; от него той бе успял да хапне съвсем малко, понеже по време на пътуването изобщо нямаше апетит и му бе напълно достатъчна супата, която раздаваха на междинната палуба. Сега обаче му се искаше да разполага със салама, за да го подари на огняря. Защото такива хора се спечелват лесно, щом им мушнеш някоя дреболия — това Карл знаеше още от баща си, който раздаваше пури и с това спечелваше всички низши служители, имащи с него търговски отношения. Сега Карл можеше да даде като подарък само парите си, но тъй като навярно вече бе изгубил куфара, на първо време не искаше да ги пипа. Мислите му постоянно се връщаха към куфара и той наистина не проумяваше защо през време на пътуването тъй зорко го бе охранявал, та пазенето почти му струваше съня, щом сега бе позволил толкова леко да му отнемат същия този куфар. Припомни си петте нощи, през които неизменно бе подозирал един дребен словак, чието място беше през две легла вляво, че е хвърлил око на куфара му. Този словак само чакаше най-после, повален от слабост, Карл да оброне за миг глава, за да може с един дълъг прът, с който в течение на деня постоянно си играеше или се упражняваше, да примъкне куфара при себе си. Денем този словак изглеждаше доста безобиден, но едва настъпила нощта, той от време

на време се надигаше от постелята си и хвърляше тъжни погледи към куфара на Карл. Това Карл можеше да види съвсем ясно, защото винаги тук или там имаше някой измъчван от преселническа тревога, който палеше свещица; макар според корабния правилник това да беше забранено, и се мъчеше да разчете неразбираеми рекламни брошури на емигрантските агенции. Ако такава свещ гореше наблизко, Карл можеше да подремне, но ако беше далеч или пък бе тъмно, трябваше да си отваря очите. Това усилие здравата го беше изтощило, а ето че сега може би се оказваше напълно излишно. Ах, този Бутербаум, само да му паднеше някъде!

В този миг сред царящата досега пълна тишина прозвучаха вън от много далеч слаби отривисти тупкания като от детски нозе, те приближаваха и ехтяха все по-силно, накрая се превърнаха в спокоен мъжки вървеж. Хората очевидно се движеха в колона по един, което бе естествено при тесния коридор, чуваше се дрънкане като от оръжия. Карл тъкмо се канеше да се изтегне в леглото за един сън, освободен от всякакви мисли за куфари и словаци, но сега се сепна уплашено и побутна огняря, за да му обърне най-сетне внимание, защото предната част на колоната, изглежда, вече бе стигнала до вратата.

— Това е корабният оркестър — каза огнярят. — Свирили са горе и сега се прибират, за да си стегнат багажа. Ето че всичко е готово и можем да тръгнем. Хайде, елате!

Той хвана Карл за ръката, в последния миг сие от стената над леглото една сложена в рамка икона на Богородица, напъха я във вътрешния си джоб, вдигна куфара си и заедно с Карл бързо напусна каютата.

— Сега ще ида в канцеларията и ще кажа на господата какво мисля. Вече няма никакъв пътник, не е нужно човек да се съобразява.

Това огнярят повтори по различни начини и докато вървяха, се опита да ритне и смаже с крак един изпречил се на пътя им плъх, но само го напъха по-бързо в дупката, която плъхът навреме достигна. Изобщо беше муден в движенията си, защото макар че имаше дълги нозе, те бяха доста тежки.

Двамата прекосиха едно отделение на кухнята, дето няколко момичета с мръсни престилки — нарочно ги заливаха с помия — плакнеха съдове в големи чебъри. Огнярят повика при себе си някоя си

Лине, обхвана с ръка хълбоците ѝ и така повървя малко с нея, а тя през всичкото време кокетно се притискаше в дланта му.

— Сега ще се разплащаме, ще дойдеш ли с мене — попита той.

— Защо да си правя такъв труд, по-добре ти ми донеси парите — отговори тя, измъкна се изпод ръката му и побягна. — Къде си набутал това хубаво момче? — извика тя в добавка, но без да очаква отговор. Разнесе се смехът на всички момичета, които бяха прекъснали работата си.

Двамата обаче продължиха нататък и стигнаха до една врата, над която изпъкваше малък фронтон, носен от дребни, позлатени кариатиди. За една корабна обстановка това изглеждаше доста разточително. Карл установи, че никога не бе идвал на това място, което по време на пътуването навярно бе запазено за пътниците от първа и втора класа, сега обаче преди голямото почистване на кораба бяха махнати преградните врати. Действително вече бяха се натъкнали на неколцина мъже с метли на рамо, които поздравиха огняря. Карл се чудеше на голямото съоръжение; на своята междинна палуба той, естествено, бе видял твърде малко. По протежение на коридорите преминаваха електропроводници, а някаква малка камбана звънтеше непрекъснато.

Огнярят почтително потропа на вратата и когато отвътре се чу „Влез!“, той с жест подкани Карл да влезе без страх. Карл така и направи, но застана до вратата. Под трите прозореца на помещението се плискаха морските вълни и при вида на веселото им движение сърцето му заби, сякаш в течение на пет дълги дни не бе съзерцавал непрекъснато океана. Големи кораби кръстосваха пътищата си и устояваха на вълнението само доколкото им позволяваше техният тонаж. Присвиеше ли човек очи, тези кораби изглеждаха сякаш се клатят само поради тежестта си. По мачтите им бяха окачени тесни и дълги флагове, които макар че се изпъваха поради пътуването, все пак трепкаха насам-натам. Навярно от военните кораби се разнасяха топовни салюти; оръдейните цеви на един преминаващ недалеч такъв кораб блестяха с отраженията по стоманения им корпус и сякаш се унасяха от ласките на увереното, плавно и все пак не съвсем водоравно движение. Поне от вратата можеше да се види как малките корабчета и лодки в далечината на ята се втурват в пристанището през пролуците между големите кораби. Зад всички тях обаче се извисяваше Ню Йорк

и гледаше към Карл със стотиците хиляди прозорци на своите небостъргачи. Да, в това помещение човек разбираше къде се намира.

До една кръгла маса седяха трима господа, единият — корабен офицер в синя морска униформа, другите двама — чиновници от пристанищното управление в черни американски униформи. На масата лежах един върху друг разни документи — първо офицерът ги прелисти бегло с перо в ръка и сетне ги подаде на другите двама, те ту четяха, ту си вземаха бележки или ги слагаха в чантите си, стига единият от тях, който почти непрекъснато издаваше слаб шум със зъбите си, да не диктуваше нещо на своя колега и той го вписваше в един протокол.

Зад едно писалище до прозореца седеше с гръб към вратата един дребен господин и се ровеше в обеимисти книги, наредени една до друга върху здрава лавица пред него на височината на очите му. Наблизо се издигаше разтворена и поне на пръв поглед празна каса.

Вторият прозорец бе незает и предлагаше най-добър изглед. Близо до третия обаче стояха двама господа и полугласно разговаряха. Единият се бе облегнал до прозореца, той също носеше морска униформа и играеше с дръжката на сабята си. Събеседникът му бе извърнат към прозореца и при движенията си откриваше част от редицата ордени върху гърдите на другия. Той бе в цивилни дрехи и държеше тънко бамбуково бастунче, а понеже бе опрял ръце на хълбоците си, то също стърчеше като сабя.

Карл нямаше много време да разгледа всичко, защото към тях скоро се приближи един слуга и попита огняря какво иска с такъв поглед, сякаш мястото му не бе тук. Тъй тихо, както го запитаха, огнярят отвърна, че искал да поговори с господин главния касиер. Слугата на свой ред с жест отхвърли тази молба, но все пак на пръсти заобиколи в голяма дъга кръглата маса и отиде при господина с обеимистите книги. Този господин — ясно се видя — направо се вцепени от думите на слугата, но накрая се извърна към човека, пожелал да говори с него, и гневно заръкомаха срещу огняря, а за сигурно и срещу слугата. Тогава слугата се върна при огняря и с тон, сякаш му доверяваше нещо каза:

— Незабавно напуснете помещението!

След този отговор огнярят сведе очи към Карл, сякаш той бе негов душеспасител, на когото безмълвно изплакваше неволята си. Без

да разсъждава повече, Карл тръгна от мястото си, прекоси помещението и дори леко досегна стола на офицера, а слугата се втурна подире му приведен и с разперени ръце, сякаш искаше да улови насекомо, но Карл достигна пръв масата на главния касиер и се хвана здраво о нея за в случай, че слугата се опита да го отдръпне.

Естествено, цялото помещение веднага се оживи. Корабният офицер до масата бе скочил на крака, господата от пристанищното управление наблюдаваха спокойно, ала внимателно, двамата господа до прозореца бяха застанали един до друг, а слугата, сметнал, че вече е излишен там, където високопоставените господа проявяват интерес, се оттегли. Огнярят до вратата напрегнато очакваше мига, когато ще стане нужна помощта му. Най-после с широко движение надясно главният касиер се извърна в креслото си с високо облегалo.

От тайния си джоб, без да съобразява, че го открива за погледите на тези хора, Карл измъкна пътническият си паспорт и вместо друго представяне, го положи разтворен на масата. Главният касиер, изглежда, не отдаде голямо значение на този паспорт, защото го хвана с два пръста и го подметна встрани, а Карл, сякаш доволен от така уредената формалност, пхна паспорта обратно в джоба си.

— Позволявам си да заявя — после започна той, — че според мене спрямо господин огняря е извършена несправедливост. Тук има един на име Шубал, който го тормози. Самият той е служил напълно задоволително вече на много кораби, които може до един да ви назове, прилежен е, гледа си добре работата и наистина е непонятно защо тъкмо на този кораб, където службата все пак не е тъй прекомерно тежка, както например на търговските платноходи, той не отговаря на изискванията. Ето защо издигането му тук се възпира единствено от клевета, тя го лишава от признанието, което иначе съвсем положително не би му липсвало. Аз изразих само общите съображения по този въпрос, своите конкретни оплаквания той ще ви изложи лично.

Карл отправи тази реч към всички господа, защото в действителност всички го слушаха внимателно, а и далеч по-вероятно бе да се намери справедлив човек сред мнозината, вместо да се очаква тъкмо от главния касиер да прояви справедливост. Освен това Карл хитро премълча, че познава огняря от толкова кратко време. Впрочем би говорил много по-добре, ако не го смущаваше почервенялото лице

на господина с бамбуковото бастунче — това лице той зърна за първи път от сегашното си място.

— Всяка думица е самата истина — рече огнярят, преди още някой да го е попитал, преди изобщо да са го удостоили с поглед.

Тази прибързаност щеше да е голяма грешка, ако господинът с ордените, който във всеки случай бе капитанът, както сега проблясна на Карл, не беше взел очевидно вече решение да изслуша огняря. Защото той вдигна ръка и с твърд глас, който сякаш чук не би могъл да пречупи, извика към огняря:

— Елате тук!

Сега всичко зависеше от поведението на огняря, защото в справедливостта на искането му Карл не се съмняваше.

За щастие при този случай се видя, че огнярят е пообиколил свят. С образцово спокойствие той сръчно извади от куфарчето си връзка книжа, а също един бележник, и с тях в ръка, сякаш това се разбираше от само себе си, под пълното пренебрежение на главния касиер се отправи към капитана и върху подпрозоречната дъска разстла писмените си доказателства. Главният касиер нямаше какво да прави, освен да си даде труд сам да се приближи.

— Това лице е известен мърморко — каза той за обяснение, — престоява повече време в касата, отколкото в машинното отделение. Докарал е Шубал, един тих човек, до пълно отчаяние. Чуйте най-после! — обърна се той към огняря. — Наистина вече прекалявате с вашето нахалство. Колко пъти вече са ви изхвърляли от касовите помещения, както напълно и заслужавате с тези ваши без изключение неоснователни искания! Колко пъти оттам сте тичали в главната каса! Колко пъти са ви казвали с добро, че Шубал е прекият ви началник, с когото единствено можете като на подчинен да се обяснявате! А сега идвате дори тук, в присъствието на господин капитана, не се свените и на него да досаждайте, даже сте се одързостили да доведете като подучен глашатай на нелепите си обвинения този малчуган, когото изобщо за пръв път виждам на кораба!

Карл едва се сдържа да не скочи. Но сега се намеси капитанът, като каза:

— Все пак да изслушаме човека. Този Шубал и без това вече започва твърде много да си позволява, с което обаче не казвам нищо във ваша полза.

Последните думи се отнасяха за огняря, съвсем естествено капитанът не можеше веднага да се застъпи за него, но всичко изглеждаше на прав път. Огнярят започна обясненията си и още в началото надви себе си и титулува Шубал с „господин“. Как се радваше Карл край празното писалище на главния касиер и просто от удоволствие постоянно натискаше там една пощенска везна.

— Господин Шубал бил несправедлив! Господин Шубал облагодетелствал чужденците! Господин Шубал изпъдил огняря от машинното отделение и му наредил да чисти клозетите, а това съвсем не било работа на огняря! — Ето че бе подхвърлена на съмнение дори кадърността на господин Шубал, която се оказваше по-скоро привидна, отколкото действителна. Тук Карл с най-голяма настойчивост впери в капитана съучастнически поглед, сякаш му бе колега, само и само той да не се повлияе от малко непохватния стил на огняря в негова вреда. И все пак от многото приказки не се разбира нищо съществено; макар че капитанът все още се взираше пред себе си, а в очите му се четеше решимост да изслуша огняря този път докрай, останалите господа губеха търпение и скоро гласът на огняря вече не кънтеше с неограничена власт в помещението — за това се появиха някои признаци. Най-напред господинът в цивилни дрехи пусна в ход бамбуковото си бастунче и макар и слабо, затропа по паркета. Другите, естествено, поглеждаха сегиз-тогиз натам, господата от пристанищното управление, които очевидно бързаха, се заеха отново с документите и макар все още малко разсеяно, започнаха да ги преглеждат, корабният офицер отново седна по-близо до масата си, а главният касиер вече вярваше, че е спечелил играта и изпускаше дълбоки иронични въздишки. От разпростиращото се всеобщо невнимание не бе засегнат, изглежда, единствено слугата — той споделяше донякъде страданията на клетия човек, притиснат от големците, и със сериозно изражение кимаше на Карл, сякаш с това искаше да заяви нещо.

Междувременно под прозорците продължаваше да кипи животът в пристанището: един плитък шлеп, натоварен с цяла планина от бъчви, които, изглежда, бяха чудесно подредени, та не се търкаляха, премина наблизко и почти затъмни помещението; малки моторници, които Карл, стига да разполагаше с време, би могъл добре да разгледа, летяха шумно право напред, подчинени на най-слабия тласък от ръцете

на изправения зад кормилото мъж; странни плаващи тела сегиз-тогиз самостоятелно изскачаха от развълнуваната вода, но веднага биваха отново заливани и потъваха пред изумения поглед; лодки на океанските параходи се носеха към брега, движени от здравите мишци на сгорещените моряци, а пътниците седяха безмълвни и изпълнени с надежди, както ги бяха натъпкали, и все пак някои не можеха да се съдържат и извързваха глави към менящата се гледка. Безкрайно движение, вълнение, преминаващо от неспокойната стихия върху безпомощните хора и техните дела!

Но всичко подканяше към стремителност, яснота, съвсем точна обрисовка, а какво вършеше огнярят! Приказваше безспир, плувнал в пот, отдавна вече не можеше да задържи с треперящите си ръце книжата на прозореца, от всички небесни посоки черпеше оплаквания срещу Шубал, всяко едно от които по негово мнение би било напълно достатъчно да закопае този Шубал, но на капитана той не предлагаше нищо друго, освен една тъжна неразбория от жалби. Отдавна вече господинът с бамбуковото бастунче си подсвиркваше тихо към тавана, господата от пристанищното управление вече държаха здраво офицера на масата си и не даваха вид, че някога ще го пуснат, главният касиер явно бе възпиран само от спокойствието на капитана да се намеси рязко, а слугата стоеше нащрек и очакваше своя капитан всеки миг да му даде някаква заповед, отнасяща се до огняря.

Тъй че Карл не можеше да стои повече безучастен. Затова той бавно се запъти към групата и докато вървеше, трескаво обмисляше как да подхване нещата възможно най-умело. Наистина крайно време беше, още миг и двамата можеха като нищо да изхвъркнат от канцеларията. Капитанът навярно бе добър човек и при това тъкмо сега, както се струваше на Карл, той имаше някаква особена причина да се прояви като справедлив началник, но най-сетне той не бе инструмент, на който можеш да свириш, както си искаш — а тъкмо така се отнасяше с него огнярят, макар че всичко напираше от глъбините на безкрайно възмутената му душа.

Ето защо Карл се обърна към огняря:

— Трябва да разказвате по-просто, по-ясно, господин капитанът не може да го оцени, както му го излагате. Нима познава той всички машинисти и куриери по фамилно, та и по малко име, за да може да разбере за кого става дума, когато назовете някого? Та подредете си

оплакванията, изкажете първо най-важните и степенувайте останалите, тогава може би изобщо вече няма да е нужно да споменавате повечето от тях. Та пред мене винаги сте описвали всичко толкова ясно!

„Щом в Америка крадат куфари, значи може човек и да поизлъже“ — помисли си той за свое извинение.

Само някак да можеше да помогне! Но дали не бе вече твърде късно? Наистина, когато чу познатия глас, огнярят веднага млъкна, но с очите си, съвсем замъглени от сълзи поради наранена мъжка чест, ужасни спомени и крайна настояща неволя, той дори вече не бе в състояние да различи Карл. И как, сега — Карл безмълвно разбираше вече безмълвния човек пред себе си, — как сега изведнъж да смени тона, когато му се струваше, че е изрекъл всичко, което е имал да каже, без да срещне и най-слабо одобрение, а, от друга страна, сякаш още нищо не е изговорил, но не можеше да изисква от господина да изслуша всичко още веднъж. И точно в такъв момент се появява Карл; единственият му привърженик, иска да го напъти, но вместо това му дава да разбере, че всичко, всичко е изгубено.

„Да бях дошъл по-рано, вместо да зяпам през прозореца“ — рече си Карл, сведе очи пред огняря и опъна ръце по шевовете на панталона си в знак, че няма вече никаква надежда.

Но огнярят го разбра погрешно, навярно долови в държането на Карл някакви тайни упреци срещу себе си и с най-доброто намерение да ги опровергае, сега като връх на всичко захвана да спори с Карл. Сега, когато господата до кръглата маса отдавна негодуваха от безполезната врява, която смущаваше важните им дела, когато главният касиер постепенно вече не проумяваше търпението на капитана и всеки миг можеше да избухне, когато слугата, застанал отново изцяло на страната на своите господари, измерваше огняря с гневни погледи, и когато в последна сметка господинът с бамбуковото бастунче, към когото дори капитанът от време на време поглеждаше дружески, вече бе напълно безучастен към огняря, направо отвратен от него, тъй че извади един малък бележник и явно зает със съвсем други неща, местеше поглед напред-назад между бележника и Карл.

— Зная, зная — рече Карл, като се мъчеше да отбие насочения сега към него словесен порой на огняря, но докато траеше спорът, продължаваше да му отправя приятелска усмивка. — Прав сте, напълно сте прав, никога не съм се и съмнявал в това.

От страх да не се стигне до бой му се искаше да хване размахващите се ръце на огняря, но всъщност още повече желаше да го привлече в някой ъгъл и да му прошепне няколко тихи, успокоителни думи, които никой друг да не чуе. Ала огнярят бе извън себе си. Сега Карл дори започна да черпи нещо като утеха от мисълта, че в краен случай огнярят би могъл да срази присъстващите седем мъже с мощта на отчаянието си. Впрочем върху писалището, както установи само с един поглед, имаше табло с множество копчета от електрическата мрежа и бе достатъчно просто да ги натисне с длан, за да разбуди целия кораб с всичките му коридори, изпълнени от враждебни хора.

Тогава тъй безучастният господин с бамбуковото бастунче пристъпи към Карл и не много силно, но отчетливо сред виковете на огняря, го запита:

— Всъщност как ви е името?

В този миг, сякаш някой бе чакал зад вратата това изявление на господина, се потропа. Слугата погледна към капитана и той кимна. Тогава слугата отиде до вратата и я отвори. Вън стоеше мъж, среден на ръст, облечен в стар мундир от императорската гвардия, по своя вид не особено подходящ за работа край машините и въпреки всичко — това беше Шубал. Ако Карл не беше го разбрал по всички погледи, изразяващи известно задоволство, което личеше дори у капитана, щеше за свой ужас да го установи по държането на огняря — той така стисна юмруци и изопна ръце, сякаш юмруците бяха най-важното нещо у него, за което бе готов да пожертва живота си. В тях бе вложена цялата му сила, също и тази, която изобщо го държеше на крака.

Ето го, значи, врага, волен и спретнат в официална дреха — под мишница носи някаква служебна книга, навярно ведомостите за заплатите и работните отчети на огняря; без никаква боязън той се взря поред в очите на всекиго, признавайки с това, че преди всичко иска да установи какво е настроението. А седмината мъже сега бяха до един негови приятели, защото макар капитанът по-рано да бе имал срещу него известни възражения или пък да ги бе използвал само като претекст, след причинените му от огняря главоболия навярно вече не намираше и най-малък недостатък у Шубал. Спрямо човек като огняря трябваше да се постъпва с най-голяма строгост и ако можеше да се упрекне за нещо Шубал, то бе, че с време не е успял да пречупи

непокорството на огняря докрай, та днес той се осмеляваше да застане пред капитана.

А може би тъкмо сега трябваше да се допусне, че изправянето на огняря и Шубал един срещу друг ще произведе и пред хората такъв ефект, както пред една по-висша инстанция, защото макар че Шубал умееше добре да се преструва, сигурно не би издържал изпитанието до края. Само едно кратко проблясване на неговата низост щеше да е достатъчно, за да отвори очите на господата — а за това Карл щеше да има грижата. Нали вече познаваше донякъде остроумието, слабостите и прищевките на отделните господа и от тази гледна точка прекараното тук време не беше напразно. Само огнярят да бе в по-добра форма, но той изглеждаше напълно небоеспособен. Ако му предоставеха този Шубал, сигурно би смазал с юмруци омразния му череп. Но дори няколкото крачки до него той навярно не бе в състояние да измине. Но защо Карл не предвиди тъй лесно предвидимото — че в последна сметка Шубал трябваше да се появи — ако не по своя воля, то по нареждане на капитана. Защо докато идваха насам с огняря, не обсъдиха точен план за бойни действия, а в действителност стана така, че ужасно неподготвени просто влязоха през изпречилата им се врата? В състояние ли беше огнярят изобщо да приказва, да отговаря с „да“ и „не“ при кръстосания разпит, който впрочем можеше да се очаква само в най-добрия случай? Той стоеше там с раздалечени нозе, коленете му се огъваха, главата му бе повдигната, а въздухът влизаше и излизаше през отворената му уста, сякаш в него вече нямаше дробове, които да го преработват.

Впрочем Карл се чувствуваше сега тъй силен и разсъдлив, както навярно никога по-рано у дома. Да можеха родителите му да го зърнат как в една чужда страна, пред видни личности, той отстоява доброто, и макар че още не бе извоювал победа, все пак бе напълно готов за сетния бой! Дали щяха тогава да променят мнението си за него? Щяха ли да го сложат помежду си и да го похвалят? Да погледнат веднъж, поне веднъж в неговите тъй предани очи? Колебливи въпроси, зададени в най-неподходящ момент!

— Идвам, понеже ми се струва, че огнярят ме обвинява в някаква непочтеност. Едно момиче от кухнята ми съобщи, че го видяло да върви насам. Господин капитане, и всички вие, уважаеми господа, готов съм да опровергая всяко обвинение въз основа на моите

документи, а при нужда и с показания на непредубедени и неповлияни свидетели, които чакат във вратата.

Тъй рече Шубал. Това във всеки случай бяха ясни думи на истински мъж и по изменените лица на присъстващите би могло да се заключи, че след дълго време те за първи път отново слушаха човешка реч. Разбира се, никой не забелязваше, че дори в това красиво слово има пролуки. Защо първата съществена дума, дошла му на ум, бе „непочтеност“? Може би обвинението трябваше да започне оттук, а не от националните му пристрастия? Някакво момиче от кухнята видяло огняря да върви към канцеларията и Шубал начаса се досетил? А може би тъкмо гузната съвест изострила прозорливостта му? И веднага довел свидетели, като при това дори ги нарече „непредубедени“ и „неповлияни“? Мошеничество, чисто мошеничество! А господата търпяха това и даже го приемаха за правилно държане? Защо бе чакал да изтече несъмнено твърде дълго време между съобщението на кухненското момиче и появата му тук? С единствената цел огнярят да измори господата дотолкова, че те постепенно да изгубят способността си за съждение, от която Шубал трябваше най-много да се бои. След като сигурно дълго е стоял зад вратата, нима не бе потропал едва в мига, когато маловажният въпрос на онзи господин е можел да му вдъхне надежда, че огнярят вече е сразен?

Всичко беше ясно като бял ден и самият Шубал против волята си го разкри така, но господата имаха нужда да им се поднесе другояче, още по-убедително. Трябваше да бъдат разтърсени. Хайде, Карл, побързай, сега поне използвай времето, преди да се появят свидетелите и всичко да разводнят!

В този миг обаче капитанът отпрати с ръка Шубал, който незабавно — защото делата му изглеждаха отложени за известно време — се оттегли встрани и с присъединилия се веднага към него слуга подхвана тих разговор, при което не липсваха коси погледи към огняря или Карл и най-убедени ръкомахания. Така сякаш Шубал подготвяше следващата си голяма реч.

— Като че искахте да попитате нещо младия човек, господин Якоб? — обърна се капитанът към господина с бамбуковото бастунче сред възцарилата се тишина.

— Наистина — отвърна той и с кратък поклон благодари за вниманието. После повторно запита Карл:

— Всъщност как ви е името?

Карл сметна, че е в интерес на голямото главно дело да се приключи час по-скоро с това упорито разпитване и затова не се представи по навик чрез показване на паспорта, който тепърва трябваше да дири, а кратко отговори:

— Карл Росман.

— Виж ти — рече така назованият Якоб и отначало почти недоверчиво усмихнат, направи крачка назад.

Също и капитанът, главният касиер, корабният офицер, та дори и слугата бяха явно извънредно учудени от името на Карл. Единствено господата от пристанищното управление и Шубал останаха равнодушни.

— Виж ти — повтори господин Якоб и с малко тромави крачки пристъпи към Карл, — тогава, значи, аз съм твой чичо Якоб, а ти мой скъп племенник. Предчувствах го през цялото време!

Последните думи той изрече към капитана, а сетне прегърна и целуна Карл, който безмълвно изтърпя всичко.

— Как ви е името? — попита Карл, след като се поосвободи от прегръдката; каза това наистина много учтиво, но напълно безучастно и напрегна ума си да предвиди какви последици би имало за огняря това ново събитие. Засега нищо не подсказваше, че Шубал би могъл да се възползва от положението.

— Та проумейте, млади момко, сполуката си! — каза капитанът, като реши, че въпросът на Карл накърнява личното достойнство на господин Якоб.

А този се бе извърнал към прозореца, очевидно за да скрие от другите вълнението по лицето си, като при това го потупваше с носна кърпа.

— Това е сенаторът Едуард Якоб и той ви даде да разберете, че е ваш чичо — продължи капитанът. — Занапред, навярно за разлика от досегашните ви упования, ви очаква блясково бъдеще. Помъчете се да схванете, колкото и да е трудно в първия миг, и се опомнете!

— Наистина имам един чичо Якоб в Америка — рече Карл, извърнат към капитана, — но ако съм разбрал правилно, Якоб е само презимето на господин сенатора.

— Точно така — отвърна капитанът, изпълнен с очакване.

— Е, но моят чичо Якоб, брат на майка ми, се казва Якоб по кръщелно име, а презимето му, естествено, би трябвало да гласи като това на майка ми, която по баща е Бенделмайер.

— Господа! — извика сенаторът в отговор на Карловото изявление, ободрен от отдиha си край прозореца.

Всички, с изключение на пристанищните чиновници избухнаха в смях, едни сякаш от умиление, други необяснимо защо.

„Но това, което казах, съвсем не бе толкова смешно“ — помисли си Карл.

— Господа! — повтори сенаторът. — Пряко моята и вашата воля взимате участие в малка семейна сцена, ето защо не мога да не ви дам някои обяснения, тъй като, струва ми се, единствено господин капитанът — това упоменаване предизвика взаимни поклони — е изцяло посветен в нещата.

„Сега обаче наистина трябва да следя всяка дума“ — рече си Карл и се зарадва, когато при едно поглеждане встрани забеляза, че осанката на огняря започва отново да се изпълва с живот.

— През всичките дълги години на престоя си в Америка — впрочем думата „престой“ едва ли подхожда за един американски гражданин, а такъв съм с цялата си душа — и тъй, през всичките тези дълги години аз живея напълно откъснат от европейските си роднини по причини, които, първо, не смятам за уместно да разисквам тук, и, второ, тяхното излагане наистина твърде много би ме измъчило. Дори се боя от мига, когато навярно ще се видя принуден да ги споделя с моя скъп племенник, а при това за жалост не ще могат да се избегнат някои откровени думи за неговите родители и техните близки.

„Това е чичо ми, няма съмнение — каза си Карл и наостри уши, — вероятно е променил името си.“

— Ето че сега родителите на моя скъп племенник — нека изречем думите, обозначаващи действителното положение — просто са го изпъдили, както се изхвърля през вратата котка, която прави бели. Съвсем не искам да омаловажа постъпката на моя племенник, донесла му това наказание, но провинението му е такова, че самото му назоваване вече крие достатъчно извинение.

„Това си струва да се чуе — помисли си Карл, — но не ми се иска да го разкаже пред всички. Впрочем той не може да го знае. Та откъде?“

— И така, той е бил... — продължи чичото, като се полюляваше на опряното отпреде си бамбуково бастунче и тъй наистина успя да отнеме от случая ненужната тържественост, каквато иначе безусловно би придобил — ... и така, той е бил прелъстен от една прислужница на име Йохана Брумер, особа на около тридесет и пет години. С думата „прелъстен“ съвсем не искам да засегна моя племенник, но ми е трудно да намеря друга подобна подходяща дума.

Карл, който вече бе пристъпил доста близо до чичото, сега се извърна, за да прочете по лицата на присъстващите впечатлението от разказа. Никой не се смееше, всички слушаха внимателно, търпеливо и сериозно. В последна сметка човек и не се смее над племенника на един сенатор при първия предоставил се случай. По-скоро можеше да се каже, че макар и съвсем слабо, на Карл се усмихваше огнярят, но, първо, като нов признак на живот това бе радващо, и, второ, бе извинимо, понеже тази ставаща сега публично достояние история Карл бе поискал в каютата да запази като особена тайна.

— Но ето че тази Брумер — продължи чичото — добила от моя племенник дете, здраво момченце, и то било кръстено с името Якоб, несъмнено в чест на моя милост, чието споменаване от моя племенник, навярно дори само мимоходом, сигурно е направило дълбоко впечатление на момичето. За щастие, бих казал аз. Защото родителите, за да избягнат плащането на издръжка или други неприятности, включително засягащ и тях самите скандал — трябва да подчертая, че не съм запознат нито с тамошните закони, нито с положението на родителите, — и тъй, за да избягнат плащането на издръжка и скандала, те пращат сина си, моят скъп племенник, в Америка с безотговорно оскъдна екипировка, както се вижда, така че момчето, предоставено само на себе си, без подкрепата на още живите тъкмо в Америка знамения и чудеса, навярно бездруго щеше да пропадне в някоя уличка край нюйоркското пристанище, ако онази прислужница не бе отпредила до мене писмо, което след дълги странствания завчера ме намери, и не ми бе разказала цялата история, придружена с описание на отличителните белези на моя племенник и наименованието на кораба. Ако целта ми беше да ви занимавам, уважаеми господа, навярно бих могъл тук да ви прочета — той измъкна от джоба си два огромни, ситно изписани листа и ги размаха — някои пасажки от това писмо. То сигурно ще произведе ефект

понеже е написано с малко простовато, макар винаги добронамерено лукавство и с много любов към бащата на детето. Ала нямам желание нито да ви занимавам повече, отколкото е необходимо за добиването на яснота, нито пък още с посрещането да накърнявам навярно все тъй съществуващите чувства у моя племенник, който, ако иска, може за своя поука да прочете писмото сред покоя на вече очакващата го стая.

Карл обаче не изпитваше никакви чувства към онова момиче. Сред наплива от спомени за едно оставащо все по-далеч минало, тя седеше в своята кухня до бюфета, опряла лакти на плота му. Когато сегиз-тогиз той влизаше в кухнята, за да занесе чаша вода на баща си или да изпълни някаква поръчка на майка си, тя го гледаше. Понякога, седнала в неудобно положение странично на бюфета, тя пишеше писмо и черпеше вдъхновение от лицето на Карл. Понякога притискаше очи с длан и тогава никакви изречени думи не стигаха до нея. Понякога коленичеше в тясната си стаичка до кухнята и се молеше пред един дървен кръст; тогава Карл, минавайки оттам, я наблюдаваше винаги плахо през пролуката на полуотворената врата. Понякога тя сновеше диво из кухнята и със смях на вещица отскачаше назад, щом Карл се изпречеше на пътя ѝ. Понякога затваряше вратата на кухнята, когато Карл влезеше и стискаше дръжката в ръка дотогава, докато той настояеше да си тръгне. Понякога донасяше неща, които той изобщо не бе поискал, и мълчаливо му ги тикаше в ръцете. Един ден обаче тя каза „Карл“ и докато той още се чудеше на неочакваното обръщение, правеше гримаси и въздишаше, тя го отведе в стаичката си и я заключи. Обви ръце около врата му, сякаш искаше да го удуши, и докато го молеше да я съблече, тя наистина го разсъблече и го сложи в леглото си, като че възнамеряваше отсега нататък да не го дава на никой друг, да го милва и гледа до края на света. „Карл, о, мой Карл“ — викаше тя, сякаш го виждаше и си потвърждаваше притежанието му, докато той не виждаше нищо и се чувствуваше неловко сред многото топли завивки, които тя, изглежда, бе натрупала специално за него. Накрая и тя легна и пожела да узнае от него някои тайни, но той нямаше какво да ѝ каже, а тя на шега или сериозно се ядоса, раздруса го, преслуша сърцето му, предложи му гръдта си, за да я преслуша и той, ала не успя да склони Карл, после притисна голия си корем о тялото му, тъй противно, че Карл заизмъква глава и врат от възглавниците, след това блъсна няколко пъти корема си срещу него,

стори му се, сякаш тя е част от самия него и може би по тази причина го обзе ужасна безпомощност. Най-сетне след много пожелания за нови срещи от нейна страна той с плач се прибра в леглото си. Това беше всичко, но ето че чичото съумя да направи от него голяма история. А значи готвачката е мислела за него и е уведомила чичото за пристигането му. Бе постъпила хубаво и той навярно щеше да може някога да ѝ се отплати.

— А сега — извика сенаторът — искам да чуя открито от тебе твой чичо ли съм или не.

— Ти си моят чичо — отвърна Карл, целуна му ръката, а за това получи целувка по челото. — Много се радвам, че те срещнах, но ти се лъжеш, ако мислиш, че родителите ми говорят само лошо за тебе. А независимо от това, речта ти съдържаеше някои грешки, тоест искам да кажа, че в действителност не всичко е протекло така. Но оттук ти наистина, не можеш да съдиш за нещата съвсем добре, а освен това мисля, че няма да навреди особено, ако в някои подробности по един въпрос, който действително не може да бъде от голямо значение, господата са били информирани малко погрешно.

— Добре казано — рече сенаторът, заведе Карл при явно споделящия радостта им капитан и попита: — Нали имам чудесен племенник?

— Щастлив съм — отвърна капитанът с поклон, какъвто са в състояние да направят само военно школувани хора, — че се запознах, господин сенатор, с вашия племенник. За моя кораб е особена чест, че стана място за подобна среща. Но пътуването на междинната палуба навярно е било доста неприятно; та откъде да знаем кого превозваме. Е, правим всичко възможно максимално да облекчим пътуването на хората от междинната палуба, много повече например от американските компании, но да превърнем едно такова пътуване в удоволствие, наистина все още не ни се е удало.

— Това не ми навреди — каза Карл.

— Това не му е навредило — повтори сенаторът, като звучно се разсмя.

— Боя се само, че загубих куфара си ...

И с това той си спомни за всичко, което се бе случило и което оставаше още да се направи, огледа се и видя, че всички присъстващи стояха на предишните си места, онемели от почит и

удивление, вперили очи в него. Само пристанищните чиновници, доколкото можеше да се надникне в строгите им, самодоволни лица бяха изпълнени от съжаление, че са дошли в толкова неудобно време и сега сложеният отпреде им джобен часовник вероятно бе за тях по-важен от всичко, което ставаше в помещението или тепърва щеше да се случи.

Първият, който след капитана изрази благопожеланията си, бе за учудване огнярят.

— От сърце ви честитя — каза той и раздруса ръката на Карл, с което искаше да покаже нещо като одобрение.

Когато след това пожела със същите думи да се обърне към сенатора, той отстъпи крачка назад, сякаш по този начин огнярят превишаваше правата си: и огнярят веднага се отдръпна.

Но сега другите разбраха какво трябва да направят и начаса се струпяха в безпорядък около Карл и сенатора. Стана така, че Карл получи и прие поздравления дори от Шубал, като благодари за тях. Последни се приближиха сред отново възцарилата се тишина пристанищните чиновници и казаха две английски фрази, които направиха смешно впечатление.

Сенаторът бе в отлично настроение и желаше да се наслади докрай на удоволствието да припомни на себе си и на другите някои по-маловажни моменти, което всички, естествено, не само изтърпяха, но и приеха с интерес. Така той обърна внимание, че е нахвърлил в бележника си най-отличителните черти на Карл, упоменати в писмото на готвачката, за да може при нужда начаса да му послужат. И ето че по време на непоносимия брътвеж на огняря с единствената цел да се поразвлече той извадил бележника и на шега се опитал да установи някаква връзка между, естествено, не съвсем по детективски точните наблюдения на готвачката и външността на Карл.

— И тъй човек открива своя племенник! — заключи той с тон, сякаш очакваше нови поздравления.

— Какво ще стане сега с огняря? — попита Карл покрай последния разказ на чичото. Вярваше, че в новото си положение може да изрече всичко, каквото мисли.

— С огняря ще стане това, каквото е заслужил — каза сенаторът — и каквото господин капитанът намери за добре. Смятам, че се

наситихме и преситихме на огняря, с което сигурно ще се съгласи всеки от присъстващите господа.

— Та това няма значение, щом става въпрос за справедливост — рече Карл. Той стоеше между чичото и капитана и вярваше, може би повлиян от това разположение, че решението зависи от него.

И въпреки това огнярят, изглежда, вече не хранеше никаква надежда за себе си. Бе пъхнал длани дополовина в колана на панталоните си, който поради възбудените му движения се бе показал заедно с крайчеца на една шарена риза. Но това никак не го безпокоеше, той бе излял цялата си мъка, сега нека видеха и няколкото парцала, които имаше на гърба си, а после можеха да го отнесат. Представяше си как слугата и Шубал, двамата най-нископоставени тук, ще му окажат тази последна любезност. Подир това Шубал щеше да намери покой и вече нямаше да стига до отчаяние, както се бе изразил главният касиер. Капитанът щеше да назначи само румънци, навред щеше да се говори румънски и може би тогава наистина всичко щеше да тръгне по-добре. Вече никакъв огняр нямаше да дърдори в главната каса, само последното му бръщолеване щеше да остави доста приятен спомен, защото, сенаторът изрично заяви, то бе станало косвена причина за откриването на племенника. Впрочем този племенник по-рано неведнъж се бе опитал да му бъде полезен, тъй че отдавна преди това му се бе отблагодарил повече от достатъчно за неговата услуга при разпознаването; на огняря и през ум не минаваше да иска още нещо от него. Всъщност искаше му се и той да е племенник на сенатора, далеч още не беше капитан, но в последна сметка от устата на капитана щяха да излязат гибелните думи. — В съответствие с разбирането си огнярят не се и опитваше да поглежда към Карл, но за жалост в това помещение, пълно с врагове, за очите му не оставаше друго място за отдих.

— Не схващай положението погрешно — рече сенаторът на Карл, — може би става въпрос за справедливост, но в същото време става въпрос за дисциплина. Двете, а особено последното, подлежат на преценката на господин капитана.

— Така е — промърмори огнярят.

Който го чу и разбра, се усмихна озадачено.

— А освен това ние вече тъй много попречихме на господин капитана при изпълнението на служебните дела, които тъкмо при

пристигането в Ню Йорк сигурно невероятно се натрупват, че за нас е крайно време да напуснем кораба, за да не би на това отгоре чрез някое напълно ненужно вмешателство да превърнем тази незначителна свада между двама машинисти в произшествие. Впрочем отлично разбирам, скъпи племеннико, поведението ти, но точно това ми дава правото бързо да те отведа оттук.

— Веднага ще наредя да спуснат лодка за вас — каза капитанът и за учудване на Карл, не възрази ни най-малко срещу думите на чичото, които все пак можеха да се приемат като проява на самоунижение от негова страна.

Главният касиер се втурна към писалището и по телефона предаде на боцмана заповедта на капитана.

„Времето не чака — рече си Карл, — но каквото и да направя, ще обидя всички. Все пак сега не мога да изоставя чичо, след като едва ме е намерил. Наистина капитанът е вежлив, но това е всичко. Вежливостта му свършва при дисциплината и чичо сигурно изрази напълно мислите и чувствата му. С Шубал не желая да разговарям, дори съжалявам, че му подадох ръка. А всички други хора тук са измет.“

И обзет от такива мисли, той бавно пристъпи до огняря, изтегли дясната му длан от колана и леко я задържа с две ръце.

— Но защо не казваш нищо? — попита той. — Защо търпиш всичко?

Огнярят само сбърчи чело, сякаш търсеше думи за това, което искаше да каже. Иначе бе свел поглед към дланта си в ръцете на Карл.

— Та спрямо теб е извършена несправедливост, както спрямо никого на кораба, зная това съвсем сигурно.

И Карл задвижи пръстите си напред-назад между пръстите на огняря, а той с блестящи очи се озърташе наоколо, сякаш го изпълваше блаженство, за което обаче никой не биваше да го вини.

— Но ти трябва да се отбраняваш, да отговаряш с „да“ и „не“, иначе хората няма да имат и понятие за истината. Трябва да ми обещаеш, че ще ме послушаш, защото самият аз, боя се, по много причини вече изобщо не ще мога да ти помогна.

И сега Карл се разплака, целуна ръка на огняря, вдигна напуканата, почти безжизнена длан и я притисна до бузите си като

съкровище, от което човек трябва да се откаже. Но ето че до него вече бе чичото сенатор и макар и с най-леко насилие, го отдръпна.

— Изглежда, огнярят те е омагьосал — рече той и с дълбоко разбиране погледна капитана. — Чувствувал си се самотен, тогава си попаднал на огняря и сега си му благодарен, та това е съвсем похвално. Но вече заради мене, не отивай прекалено далеч и проумей положението си.

Зад вратата се вдигна врява, чуха се викове и дори сякаш някой брутално бе тласнат във вратата. Влезе един моряк с доста разпуснат вид, а на кръста му бе вързана женска престилка.

— Вън има хора — извика той и ръгна с лакът веднъж около себе си, като че още бе в навалищата. Най-сетне се окопити и понечи да козирува пред капитана, тогава забеляза женската престилка, смъкна я, запрати я на пода и изрева: — Това е отвратително! Вързали са ми женска престилка! — Но после тракна и козирува.

Някой направи опит да се разсмее, но капитанът строго каза:

— Това се вика добро настроение! Кой е вън?

— Моите свидетели — обади се Шубал и излезе напред. — Покорно моля за извинение заради неподобаващото им държане. Но завърши ли едно пътуване, хората са понякога като луди.

— Веднага ги въведете! — заповяда капитанът и като се обърна начаса към сенатора, любезно, но бързо каза: — Имайте сега добрината, уважаеми господин сенатор, заедно с господин племенника ви да последвате този моряк, който ще ви настани в лодката. Навярно не е нужно тепърва да заявявам какво удоволствие и каква чест представляваха за мене личното запознанство с вас, господин сенатор. Само си пожелавам да ни се удаде скоро случай да възобновим с вас, господин сенатор, прекъснатия си разговор върху положението в американската флота и той може би наново да бъде прекъснат по такъв приятен начин, както днес.

— На първо време ми е достатъчен този племенник — каза чичото през смях. — А сега приемоте големите ми благодарности за вашата любезност и останете със здраве! Впрочем напълно възможно е ние — той сърдечно притисна Карл до себе си — да се видим отново с вас навярно за по-дълго при първото ни пътуване за Европа.

— Много ще се радвам — отвърна капитанът.

Двамата господа си стиснаха ръце, а Карл успя само набързо и мълчаливо да подаде ръка на капитана, щото той вече бе зает с може би петнайсетина души, които под ръководството на Шубал, макар и малко смутени, но все пак доста шумни нахлуха в помещението. Морякът помоли сенатора да мине напред и след това проправи път през тълпата за него и Карл и двамата преминаха лесно помежду покланящите им се хора. Изглежда, тези иначе добродушни люде схващаха спора между Шубал и огняря като някаква шега, чиято смеховитост не изчезваше дори пред лицето на капитана.

Сред тях Карл забеляза и кухненското момиче Лине, което весело му намигна и си завърза хвърлената от моряка престилка, защото бе нейната.

Като вървяха подир моряка, те напуснаха канцеларията и свиха в един малък коридор, който след няколко крачки ги отведе до една вратичка, а оттам къса стълбичка се спускаше в приготвената за тях лодка. Водачът на лодката се озова в нея с един единствен скок, а чакащите моряци се изправиха и козируваха. Сенаторът тъкмо предупреди Карл да внимава при слизането, когато той още на горното стъпало избухна в горък плач. Сенаторът прекара дясната си длан под брадичката на Карл, притисна го здраво до себе си и го замилова с лявата си ръка. Тъй те, стъпало по стъпало, бавно заслизаха и плътно прилепнали се спуснаха в лодката, където сенаторът намери за Карл хубаво място точно срещу себе си. По знак на сенатора моряците я отблъснаха от кораба и начаса се заловиха здраво за работа. Едва се отдалечиха на няколко метра от кораба, и Карл направи неочакваното откритие, че се намират тъкмо от тази страна, накъдето гледаха прозорците на главната каса. И трите прозореца бяха заети от свидетели на Шубал, които най-приятелски поздравяваха и махаха, дори чичото благодари, а един моряк се изхитри, всъщност без да прекъсва равномерното гребане, да им изпрати въздушна целувка. Действително всичко изглеждаше така, сякаш вече не съществуваше никакъв огняр. Карл се вгледа по-добре в чичото, с чиито колена неговите почти се допираха, и го обзеха съмнения дали някога този човек ще може да му замени огняря. А и чичото отбягваше погледа му и съзерцаваше вълните, които се плискаха около лодката им.

ФРАНЦ КАФКА ПРИСЪДАТА

На госпожица Фелице Б.

Бе неделна утрин в най-хубавите пролетни дни. Младият търговец Георг Бендеман седеше в стаята си на първия етаж в една от ниските летни сгради, които се нижеха в дълга редица покрай реката и се различаваха почти само по цвят и височина. Той току-що бе написал писмо до един приятел от юношеските си години, който се намираше в чужбина, повъртя плика в ръце и бавно го запечата, сетне опря лакти на писалището и се загледа през прозореца към реката, моста и раззеленилите се възвишения на отсрещния бряг.

Премисляше как този приятел, недоволен от поминъка си в родината, преди години буквално бе избягал в Русия. Сега той въртеше търговия в Петербург, отначало тя бе тръгнала много добре, но вече от дълго време, изглежда, тъпчеше на едно място, както се оплакваше приятелят при все по-редките си гостувания. Така той се съсипваше в чужбина напразно; чудноватата брада, която си бе пуснал, трудно можеше да скрие добре познатото от детинството лице, чийто жълт цвят сякаш подсказваше за някаква напредваща болест. Според собствените му думи той не поддържаше близки отношения с тамошната колония от съотечественици, но също тъй почти не общуваше и с руски семейства, бе се обрекъл окончателно на ергенски живот.

Какво можеше да пише на такъв човек, очевидно хлътнал в задънена улица? В състояние бе да му съчувствува, ала не и да му помогне. Трябваше ли да го посъветва да се завърне в родината и да устрои живота си тук, да поднови старите връзки — за това нямаше никакви пречки, — а в останалото да се осланя на приятелска помощ? Но то означаваше същевременно да му каже — и колкото по-внимателно, толкова по-оскъбнително, — че всички негови досегашни опити са били неуспешни, че най-сетне трябва да ги изостави и да се

прибере у дома, където навред ще го сочат с пръст като завърнал се завинаги неудачник, да му каже, че само приятелите му, останали в родината и преуспели, струват нещо, а той просто е едно голямо дете, което трябва да ги слуша за всичко. А при това нима бе сигурно, че болката, която ще му причини, има смисъл? Може би изобщо нямаше да успее да го върне в родината дори за кратко — нали той самият твърдеше, че вече не проумявал тукашните нрави — и така, въпреки всичко, приятелят щеше да си остане в своята чужбина, огорчен от наставленията и още по-отчужден от приятелите. Ако пък действително съветът бъдеше смазан и тук — естествено, не с умисъл, а от обстоятелствата, — ако не можеше да се оправи с приятелите си, а също и без тях, ако почнеш да се срамува и да страда, че сега вече наистина няма нито родина, нито приятели — в такъв случай не беше ли по-добре за него да си остане в чужбина, както досега? Нима при подобни условия можеше да се очаква, че тук той действително ще сполучи?

По тези съображения, ако Георг изобщо искаше да съхрани писмената си връзка с него, не трябваше да му казва нищо съществено, което иначе без всякакъв страх би написал и на най-далечния познат. Приятелят вече над три години не бе стъпвал в родината и го обясняваше доста неубедително с несигурното политическо положение в Русия^[1], което не позволяваше на един дребен търговец дори за кратко да се отдели от работата си. В същото време обаче стотици хиляди руси спокойно кръстосваха света. А тъкмо през тези три години в живота на Георг бе настъпила голяма промяна. За смъртта на майка му преди около две години, след което Георг и старият му баща живееха в общо домакинство, приятелят наистина бе успял да узнае и в писмо изрази съболезнованията си, но доста сухо, което можеше да се обясни само с едно — че в чужбина напълно се загубва представата за скръбта от подобна загуба. Но оттогава Георг бе подхванал с още по-голяма решителност търговските си дела, както и всичко останало. Може би, докато майката бе жива, бащата му пречеше да разгърне истинска собствена дейност, като в работата признаваше единствено своето мнение; може би след смъртта на майката бащата бе станал по-сдържан, макар все още да ходеше в магазина; може би — и това бе най-вероятното — много по-важна роля тук играеха някои щастливи обстоятелства, във всеки случай за тези две години съвсем неочаквано

фирмата процъфтя, наложи се да удвоят служителите, търговският оборот се увеличи пет пъти и без съмнение предстоеше по-нататъшен напредък.

Приятелят обаче не знаеше нищо за тази промяна. По-рано — за последен път може би в онова съболезнователно писмо — той се опитваше да придума Георг да се пресели в Русия, като надълго описваше изгледите за успех в Петербург именно за неговата търговска дейност. Цифрите изглеждаха нищожни в сравнение с размаха, който сега биха приели делата на Георг. Ала Георг се бе въздържал да пише на приятеля за търговските си успехи и ако го стореше сега, с по-късна дата, то действително би направило странно впечатление.

Така Георг се ограничаваше да осведомява приятеля само за незначителни случки, каквито безредно се тълпят в ума, когато човек седи и размисля в спокоен неделен ден. Той желаше само едно — да не наруши представата за родния град, която приятелят навярно си бе създал по време на дългото отсъствие и с която се бе примирил. И стана тъй, че в три доста отдалечени по време писма Георг извести на приятеля за годежа на някакъв напълно безразличен нему човек с едно също тъй безразлично за него момиче, докато накрая, съвсем против намеренията му, приятелят започна да се интересува от това събитие.

Ала на Георг бе по-леко да му пише за подобни неща, отколкото да си признае, че самият той преди месец се е сгодил с госпожица Фрида Бранденфелд, мома от заможно семейство. Той често разговаряше с годеницата си за този свой приятел и за особеното отношение, което бе възприел към него в писмата си.

— Значи той няма да дойде на сватбата ни? — казваше тя. — Но аз имам правото да опозная всички твои приятели.

— Не искам да го разстройвам — отвърщаше Георг. — Опитай се да ме разбереш, той вероятно ще дойде, поне аз така мисля, но ще се чувства притеснен и онеправдан, може би ще ми завиди и положително ще остане недоволен, а като не успее да превъзмогне недоволството си, ще опътува обратно сам. Сам — разбираш ли какво значи това?

— Да, но няма ли да узнае за сватбата ни по друг път?

— Наистина не мога да попреча, но при неговия начин на живот то е малко вероятно.

— Щом имаш такива приятели, Георг, не е трябвало изобщо да се сгодяваш.

— Е, за това сме си виновни и двамата; но аз и сега не съжалявам.

А тя, задъхана под целувките му, мълвеше:

— И все пак това ме обижда.

Тогава той решаваше, че всъщност не е толкова страшно да пише на приятеля за всичко. „Такъв съм аз и такъв трябва да ме приема той — казваше си Георг. — Не мога да се преправя на човек, навярно неподходящ от мене да му бъде приятел.“

И действително в дългото писмо, което написа в тази неделна утрин, Георг извести на приятеля си за сключения годеж със следните думи: „Най-радостната новина си запазих за края. Сгодих се с госпожица Фрида Бранденфелд, мома от заможно семейство, преселило се в нашия град доста след твоето заминаване, тъй че едва ли ти е познато. При случай ще ти съобщя повече подробности за моята годеница, а за днес стига да ти пиша, че съм много щастлив и че в отношенията ни с тебе е настъпила само една промяна — вместо съвсем обикновен приятел, сега в мое лице ще имаш един щастлив приятел. Освен това в годеницата ми, която сърдечно те поздравява и в близко време сама ще ти пише, ще намериш искрена приятелка, което за един ерген не е напълно без значение. Зная, че много неща те възпират да ни гостуваш, но нима тъкмо моята сватба не е големият повод най-сетне да превъзмогнеш всички затруднения? Но както и да е, не се ръководи от никакви други съображения, а само от твоята добра воля.“

С това писмо в ръка Георг проседя дълго зад писалището си, извърнал лице към прозореца. От улицата го бе поздравил някакъв познат, но той му бе отвърнал само с разсеяна усмивка.

Накрая пхна писмото в джоба си, излезе от стаята и по малък коридор премина в отсрещната стая при баща си, където не бе влизал вече с месеци. А и не бе ставало нужда, защото с баща си постоянно се срещаше в магазина, обядваха по едно и също време в една гостилница, а вечер, макар всеки сам да си приготвяше нещо за ядене, ако Георг не прекарваше с приятели или не ходеше у годеницата си, както най-често се случваше, двамата обикновено посядаха за малко в общата всекидневна, всеки потънал в своя вестник.

Георг се удиви колко тъмна е стаята на бащата дори в тази слънчева утрин. Значи такава сянка хвърляше високата стена, издигаща се в края на малкия двор. Бащата седеше до прозореца в един ъгъл, украсен с различни реликви, които напомняха за покойната майка, и четеше вестник, като го държеше косо пред очите си и с това се мъчеше да подпомогне слабото си зрение. На масата личаха останките от закуската, очевидно почти недокосната.

— Виж ти, Георг! — възкликна бащата и веднага тръгна насреща му. Тежкият му халат се разтвори при вървенето, полите се развяха.

„Баща ми все още е великан“ — помисли си Георг.

— Но тук е непоносимо тъмно — каза накрая той.

— Да, тъмно е — отговори бащата.

— А и прозореца си затворил?

— Така ми е по-добре.

— Та вън е съвсем топло — рече Георг, сякаш в заключение на предишното, и седна.

Бащата разтреби съдовете от закуската и ги сложи върху един скрин.

— В същност исках само да ти кажа — продължи Георг, като разсеяно следеше движенията на стареца, — че вече оповестих в Петербург годежа си.

Той поизмъкна писмото от джоба си и го тикна обратно.

— Защо пък в Петербург? — запита бащата.

— На моя приятел — отвърна Георг и потърси с поглед очите на баща си. „В магазина е съвсем друг — помисли си той, — как само се е разположил в креслото и е скръстил ръце.“

— Аха! На твоя приятел — натърти бащата.

— Известно ти е, татко, че най-напред исках да премълча пред него за годежа си. От състрадание, не по друга причина. Сам знаеш, че той е труден човек. Казвах си, нека узнае за годежа ми от другаде, макар че при самотния му начин на живот то е слабо вероятно — все пак не мога да попреча, — но само от мен да не го узнае.

— И сега промени намерението си? — попита бащата, остави големия вестник на подпрозоречната дъска, а върху вестника очилата си и ги покри с ръка.

— Да, сега промених намерението си. Ако ми е добър приятел, казах си, моят щастлив годеж ще е щастие за него. И затова, без да се

колебая повече, го оповестих. Но преди да пусна писмото, исках да ти кажа.

— Георг — рече бащата и разтегна беззъбата си уста, — чуй ме! Заради тази история си дошъл да се посъветваш с мен. Това безспорно ти прави чест. Ала то не е нищо, то е по-лошо и от нищо, ако сега не ми кажеш цялата истина. Не желая да ровя в неща, на които не им е тук мястото. След смъртта на скъпата майка станаха някои недобри работи. Навярно и на тях ще им дойде времето, навярно ще дойде по-скоро, отколкото си мислим. В магазина ми убягва едно-друго, може и да не скриват нищо от мене — сега съвсем не искам да твърдя, че нещо се скрива от мене, — силите вече ме напускат, паметта отслабва, нямам предишния поглед върху всичко. Първо, такъв е природният ход, и, второ, смъртта на нашата майчица ме порази много повече, отколкото тебе. Но понеже тъкмо сме стигнали до тази история, до това писмо, моля те, Георг, не ме лъжи. Ти наистина ли имаш приятел в Петербург?

Георг смутено се изправи.

— Да оставим на мира приятелите ми. И хиляда приятели няма да ми заменят бащата. Знаеш ли какво мисля? Не се щадяш достатъчно. А годините си искат своето. В търговските дела ти си ми необходим, сам го знаеш много добре, но ако магазинът вреди на здравето ти, още утре ще го закрия завинаги. Така не може. Трябва да променим начина ти на живот. Ала из основи. Седиш тук на тъмно, а във всекидневната грее слънце. Едва хапваш от закуската, вместо да се подкрепиш, както му е редът. Седиш на затворен прозорец, а въздухът ще ти е тъй полезен. Не, татко! Ще повикам лекар и ще спазваме предписанията му. Ще меним стаите, ти ще се преместиш в предната стая, а пък аз — тук. Изобщо няма да почувствуваш промяната, ще пренесем всичките ти вещи. Но за това има време, а сега си полегни още малко, нужен ти е пълен покой. Хайде, ще ти помогна да се съблечеш, ще видиш, че ще успея. Ако пък искаш веднага да се настаниш в предната стая, можеш да легнеш в моето легло. Впрочем това ще е доста разумно.

Георг застана съвсем близо до баща си, който бе отпуснал на гърди разчорлената си белокоса глава.

— Георг — тихо каза бащата, без да помръдне.

Георг веднага коленичи до бащата, видя умореното бащино лице и свръхразширените зеници, извити към него от ъгълчетата на очите му.

— Ти нямаш приятел в Петербург. Винаги си бил шегобиец и не си се спирал дори пред мене. Как пък тъкмо там щеше да имаш приятел! Изобщо не мога да повярвам.

— Но помисли, татко — каза Георг, вдигна бащата от креслото и докато той стоеше пред него съвсем безпомощен, свали халата му, — скоро ще станат три години, откак приятелят ми ни гостува. Още си спомням, че той не ти бе особено драг. Най-малко два пъти трябваше да ти казвам, че си е отишъл, въпреки че седеше в стаята ми. Отлично разбирах твоята неприязън към него, приятелят ми си има своите странности. Но след това ти пак охотно разговаря с него. Тогава бях толкова горд, че го изслушваш, одобряваш думите му и му задаваш въпроси. Ако помислиш, сигурно ще си спомниш. Той разказваше тогава невероятни истории за руската революция. Как например в Киев, където пътувал по търговски дела, по време на безредиците видял на един балкон някакъв свещеник, който изрязал върху дланта си голям кръст, вдигнал окървавената си ръка и позовал тълпата. Та самият ти тук и там си преразказвал тази история.

Междувременно Георг бе успял отново да сложи бащата в креслото и внимателно да събуе панталоните му от трико, които той носеше над ленените долни гащи, а също и чорапите. При вида на не особено чистото бельо той се упрекна, че е занемарил баща си. Негов дълг сигурно беше и да следи колко често бащата сменя бельото си. С годеницата си още не бе разговарял изрично как ще устроят живота на бащата в бъдеще, защото мълчаливо бяха приели, че той ще остане сам в старото жилище. Но сега Георг твърдо реши да прибере бащата в бъдещия си дом. Та вгледаше ли се по-добре, почти му се струваше, че грижите, с които се канеше да обгради там бащата, може и да се окажат закъснели.

Георг вдигна бащата на ръце и го понесе към леглото. Докато правеше няколко крачки, забеляза, че сгущеният на гърдите му баща си играе с верижката на часовника му и изпита страх. Не можа веднага да го сложи да легне. Тъй здраво се държеше той за тази верижка.

Но щом бащата се озова в леглото, всичко изглеждаше пак наред. Той сам се покри, а сетне придърпа одеялото високо над раменете си.

Не гледаше свъсено към Георг.

— Вече си спомняш, нали? — попита Георг и му кимна насърчително.

— Добре ли ме покри? — попита бащата, сякаш не можеше да види хубаво ли са завити краката му.

— Значи ти харесва, че си вече в леглото — каза Георг и подпъхна завивката по-хубаво около него.

— Добре ли ме покри? — повторно попита бащата и, изглежда, с особено внимание следеше за отговора.

— Бъди спокоен, добре те покрих.

— Не! — извика бащата тъй, че отговорът се сблъска с въпроса, отметна одеялото с такава сила, че за миг то се разгърна съвсем и той се изправи в цял ръст върху леглото. Само с една ръка леко се опираше в тавана.

— Винаги си искал да ме покриеш, зная, хубостнико, но още не си ме покрил. Дори сетните ми сили пак ще стигнат за тебе, ще стигнат и ще останат. Познавам добре твоя приятел. На драго сърце бих имал син като него. Затова и ти го мамеше през всичките тези години. Че защо иначе? Мислиш ли, че не съм плакал за него? Затова се затваряш в кантората си — никой да не пречи, шефът е зает, — само за да дращиш несмуцавано лицемерните си писъмца до Русия. Но за щастие не трябва никой да отваря очите на бащата, та да прозре в сина. А пък сега смяташ, че си му превил врата, тъй си му го превил, че можеш да тръгнеш задника си отгоре, а той няма и да гъкне, затова моят синковец е намислил да се жени!

Георг с ужас бе вперил очи в баща си. Образът на петербургския приятел, когото бащата неочаквано познаваше много добре, го завладя както никога. Видя го, залутан в далечната Русия. Видя го зад вратата на пустия, разграбен магазин. Той стоеше между изпочупените рафтове, разкъсаните стоки, изкривените рамена на газовите фенери. Защо му трябваше да заминава тъй далеч?

— Но виж ме! — извика бащата.

И Георг почти несъзнателно се втурна към леглото, за да схване всичко, но се закова насред пътя.

— Запретна си тя фустите — затананика бащата, — запретна си тя фустите, противната му гъска, ето тъй! — и за да покаже как, той запретна ризата си толкова високо, че на бедрото му се откри белегът

от раната, получена през военните му години. — Запретна си тя фустите ето тъй, ето тъй и ето тъй, и ти се прилепи към нея и за да можеш несмущавано да ѝ се наслаждаваш, оскверни паметта на майката, предаде приятеля си и натика баща си в леглото, та да не може да шава. Е, може ли той да шава или не?

И както стоеше прав, без никъде да се държи, той зарита с крака. Целият сияеше от проникателност.

Георг се бе свил в един ъгъл, колкото се може по-далеч от бащата. Преди много време той твърдо бе решил внимателно да следи всичко, за да не бъде изненадан по околни пътища, в гръб или изотгоре. Сега отново си спомни отдавна забравеното решение и пак го забрави, както къса нишка се изхлъзва през иглено ухо.

— И все пак приятелят не е предаден! — извика бащата и за да подкрепи думите си, размахва показалец. — Аз бях негов представител тук, в града.

— Комедиант! — не можа да се стърпи Георг, тутакси осъзна грешката си и — само че много късно — с изцъклени очи тъй силно прехапа езика си, че се преви от болка.

— Да, наистина играех комедия! Комедия! Хубава дума! Каква друга разтуха оставаше на стария овдовял баща? Кажи — и за мига, в който отговаряш, бъди все още жив мой син — какво друго ми оставаше в моята задна стая, преследван от неверните служители, грохнал до мозъка на костите? А моят син жънеше възторзите на света, сключваше сделки, които аз бях подготвил, от радост се премятеше през глава и крачеше пред баща си с недостъпно лице на човек на честта? Мислиш ли, че не бих те обичал, аз, от когото си излязъл?

„Сега ще се наведе напред — помисли си Георг. — Нека падне и се пребие!“ Тези думи пронизаха съзнанието му.

Бащата се наведе напред, ала не падна. И понеже Георг не се притече, както той очакваше, отново се изправи.

— Остани, където си! Не си ми нужен! Мислиш, че още имаш сили да се приближиш, но се въздържаш, защото тъй искаш? Не ме заблуждавай! Аз все още съм много по-силният. Ако бях сам, може би щях да отстъпя, но майка ти ми отдаде силата си, с твоя приятел чудесно се спогодих, клиентелата ти е тук, в джоба ми!

„Дори на ризата си има джобове!“ — каза си Георг и му хрумна, че с този израз може да го направи за посмешище пред целия свят.

Помисли го само за миг, защото непрекъснато забравяше всичко.

— Само хвани под ръка годеницата си и ми се изпречи пред очите! Ще ти я откъсна като нищо!

Георг изкриви лице, сякаш не вярваше в това. Бащата само кимаше към тъгъла на Георг, за да потвърди, че говори истината.

— Как ме развесели днес, като дойде и попита дали да пишеш на приятеля си за годежа. Та той знае всичко, глупчо, той знае всичко! Аз му пишех, понеже ти забрави да ми вземеш писмените принадлежности. Затова не идва вече с години, да, той знае всичко сто пъти по-добре от самия тебе, докато с лявата ръка смачква непрочетени твоите писма, с дясната държи и чете моите!

От възторг бащата заразмахва ръка над главата си.

— Той знае всичко хиляда пъти по-добре! — извика той.

— Десет хиляди пъти! — рече Георг, за да подиграе бащата, но още в устата му думите зазвучаха с мъртвешка сериозност.

— Години вече чакам да дойдеш с този въпрос! Мислиш, че имам друга грижа? Мислиш, че чета вестници? Ето!

И той хвърли на Георг един вестник, случайно пренесен в леглото. Отдавнашен вестник с вече напълно непознато за Георг заглавие.

— Колко дълго се колеба, докато узрееш. Майката трябваше да умре, не можа да доживее тази радост, приятелят загива в своята Русия, още преди три години той бе жълт, готов за боклука, а пък как я карам аз, сам виждаш. Затова имаш очи!

— Значи си ме дебнал! — извика Георг.

Бащата състрадателно, сякаш на себе си, рече:

— Вероятно си искал да го кажеш по-рано. Но сега вече никак не върви.

И добави по-високо:

— Така че днес вече знаеш какво друго е имало освен тебе, досега знаеше само себе си! Всъщност ти беше невинен младенец, но още повече беше не човек, а дявол! Затова знай: сега те осъждам на смърт чрез удавяне!

Георг се усети погнат от стаята, трясъкът, с който бащата зад него се строполи върху леглото, още отекваше в ушите му. На стълбите, по които полетя като по наклонена плоскост, той се сблъска с

домашната си помощница, която искаше да се качи, за да разтреби жилището след изтеклата нощ.

— Господи Исусе! — извика тя и закри лице с престилката си, но той вече бе отминал.

Изскочи от вратата, прекоси пътното платно, носен към водата. Вкопчи се в перилата като гладен в къшей хляб. Преметна се ловко през тях, (в юношеските години за гордост на родителите си бе отличен гимнастик.)

Още се държеше с отслабващи ръце, а когато между пръчките на перилата съзря автобус, който лесно би заглушил падането му, викна тихо: „Мили родители, все пак винаги съм ви обичал“ — и се пусна.

В този миг по моста потече направо безкрайно движение.

1912

[1] Разказът визира руската революция от 1905–1907 г. — бел. пр.

↑

ФРАНЦ КАФКА
ПРЕОБРАЖЕНИЕТО

I

Една сутрин Грегор Замза се събуди след неспокойни сънища и откри, че в леглото си е преобразен на огромно насекомо. Лежеше на твърдия си черупчест гръб и като повдигна малко глава, видя кафявия си изпъкнал корем, разделен на дъговидни плътни ивици; одеялото едва се държеше на върха, готово да се смъкне съвсем. Пред очите на Грегор безпомощно мърдаха множество крачка, окаяно тънки в сравнение с едрото тяло.

„Какво ли се е случило с мене?“ — помисли си той.

Ала не сънуваше. Стаята му — истинска, само че за човек прекалено малка стая — спокойно се разполагаше между четирите добре познати стени. Над писалището, където бяха разстлани разопаковани мостри от платове, — Замза бе търговски пътник, — висеше картината, която той неотдавна бе изрязал от едно илюстрирано списание и бе сложил в хубава, позлатена рамка. Това бе портрет на дама с кожена шапка и кожена боа около шията; тя седеше изправена и протягаше към зрителя тежък кожен маншон, в който бе пхнала цялата си ръка до лакътя.

Погледът на Грегор се насочи след това към прозореца и лошото време — чуваше се как по ламарината на прозореца потропват дъждовни капки — го изпълни докрай с униние.

„Ако поспя още малко, може би ще забравя всички тези глупости“ — помисли си той.

Ала намерението му бе съвсем неизпълнимо, защото Грегор бе навикнал да спи на дясната си страна, а в сегашното си състояние не можеше да заеме това положение. Колкото и силно да се измътеше надясно, всеки път се люшваше назад и падаше по гръб. Направи навярно стотина опита, като затваряше очи, за да не гледа мърдащите крачка и се отказа едва когато в хълбока си почувствува непозната дотогава лека, тъпа болка.

„Ох, господи — рече си той, — каква изнурителна професия съм си избрал! Всеки ден на път. Деловите вълнения са много по-големи, отколкото тук, в самата фирма, а освен това трябва да търпя мъките на

пътуването, да се грижа за разписанията на влаковете, да понасям нередовната, лоша храна, както и случайното, винаги нетрайно и лишено от сърдечност общуване с хората. Да върви всичко по дяволите!“

Почувствува лек сърбеж около върха на корема си и бавно се изтегли по гръб към предния край на леглото, за да може по-удобно да вдигне глава; откри мястото на сърбежа, осеяно с малки бели точкици от непонятен за него произход; понечи да опипа мястото с едно от крачката, но веднага го дръпна, защото при докосването го побиха ледени тръпки.

Плъзна се обратно в старото си положение.

„От това ранно ставане — помисли си той — можеш съвсем да затънееш. А човекът има нужда от сън. Другите търговски пътници си живеят като одалиски. Когато аз например към обяд се завръщам в гостилницата да запиша получените поръчки, тези господа тепърва закусват. А опитам ли аз да сторя същото, шефът незабавно ще ме изхвърли. Кой знае впрочем дали така няма да е по-добре за мене. Ако не се съдържах заради родителите си, отдавна да съм напуснал — ще застана пред шефа и ще му кажа всичко, което ми е на сърцето. Той ще падне от писалището си! Намирам доста странен маниера му да сяда върху писалището и да говори отвисоко със служителя, който на това отгоре трябва да дойде съвсем близо, защото шефът недочува. Е, надеждата още не е напълно загубена; веднъж да събера нужните пари, за да изплатя дълга на родителите си към него — за това ще отидат още пет-шест години, — непременно ще го направя. Тогава ще ударя голямата печалба. Засега обаче трябва да ставам, защото влакът ми тръгва в пет.“

И погледна към будилника, който цъкаше на скрина.

„Боже господи!“ — рече си той.

Бе шест и половина и стрелките спокойно се движеха напред, дори минаваше шест и половина, приближаваше седем без четвърт. Нима будилникът не беше звънил? От леглото се виждаше, че е нагласен правилно на четири часа: сигурно бе звънил. Да, но възможно ли бе Грегор да е спал спокойно при неговото дрънчане, от което мебелите трепереха. Е, чак спокойно не беше спал, затова пък навярно още по-дълбоко. Но какво да прави сега? Следващият влак тръгваше в седем часа; за да го хване, нужно бе да бърза като луд, а мострите още

не бяха опаковани, пък и самият той съвсем не се усещаше особено бодър и дееспособен. А дори да хванеше влака, нямаше да го отминат ругатните на шефа, понеже прислужникът от фирмата бе следил на гарата за влака в пет часа и отдавна бе доложил, че Грегор не е заминал. Този прислужник бе креатура на шефа, лишена от гръбнак и мозък. А дали да не кажеше, че е болен? Но това щеше да е крайно неловко и подозрително, защото през петгодишната си служба Грегор нито веднъж не се бе разболявал. Шефът сигурно щеше да доведе лекаря от осигурителната каса, да обсипе родителите с упреци, че синът им е мързеливец и да отхвърли всички възражения, като се позове на лекаря от осигурителната каса, за когото пък изобщо съществуваша на света само напълно здрави, ала нетрудолюбиви хора. А нима в дадения случай нямаше да е съвсем прав? Ако не се смята сънливостта, наистина излишна след продължителния сън, Грегор всъщност се чувствуваше напълно добре и дори изпитваше особено силен глад.

Когато премисли набързо всичко това, без да се реши да стане от леглото — будилникът тъкмо би седем без четвърт, — на вратата до главата му предпазливо се почука.

— Грегор! — долетя до него; беше майката. — Седем без четвърт е. Нали щеше да заминаваш?

Този ласкав глас! Когато в отговор чу собствения си глас. Грегор се изплаши; макар това да бе несъмнено предишният му глас, към него сякаш из дълбините се примесваше някакво непреодолимо, болезнено писукане, от което думите наистина в първия миг прозвучаваха отчетливо, но после отекваха тъй разкривени, че Грегор не знаеше дали слухът му не изневерява. Желаше да отговори изчерпателно и да обясни всичко, но при тези обстоятелства се ограничи да каже:

— Да, да, благодаря, мамо, вече ставам.

Навярно дървената врата пречеше да се долови въвн промяната в гласа на Грегор, защото обяснението му успокои майката и тя затътри чехли нанякъде. Но от краткия разговор другите членове на семейството бяха разбрали, че противно на очакваното, Грегор още е у дома и скоро на едната странична врата затропа бащата, слабо, ала с юмрук.

— Грегор! Грегор! — подвикна той. — Какво става с тебе?

А след малко го подкани още веднъж с по-дебел глас:

— Грегор! Грегор!

На другата странична врата пък тихо проплака сестрата.

— Грегор! Не ти ли е добре! Имаш ли нужда от нещо?

— Вече съм готов.

Помъчи се да изговаря отделните думи най-старателно и да вмъква дълги паузи помежду им, та да отстрани всичко необичайно в гласа си. Бащата също се върна към закуската си, сестрата обаче шепнеше:

— Грегор, отвори, умолявам те!

Ала на Грегор и през ум не му минаваше да отвори, а благодари на придобитата от пътуванията привичка дори в къщи предпазливо да заключва нощем всички врати.

Най-напред искаше спокойно и несмущавано да стане, да се облече, преди всичко да закуси и чак тогава да реши какво да прави и по-нататък, защото — това добре забеляза — размишленията в леглото нямаше да го доведат до нищо разумно. Припомни си, че неведнъж в леглото бе усещал някаква слаба болка, предизвикана навярно от неудобното положение, която сетне, след ставане, се оказваше чиста приумица, и бе любопитен как днешните видения постепенно ще се разпръснат. Ни най-малко не се съмняваше, че промяната в гласа не е нищо друго, а само предвестник на порядъчна простуда — професионално заболяване на търговските пътници.

Да се махне одеялото бе съвсем просто; наложи се единствено да произведе корема си и то се смъкна само. Ала по-нататък стана трудно, най-вече защото той бе извънредно широк. За да се изправи, нужни му бяха ръце и длани; а вместо това имаше само множество крачка, които непрестанно се движеха в безпорядък и той изобщо не можеше да ги овладее. Речеше ли да свие някое от тях, то първо сред другите се изпъваше; а успееше ли най-сетне да изпълни с това краче, каквото желаше, в същото време всички останали, сякаш пуснати на свобода, се размърдваха в крайна и болезнена възбуда.

„Само да не оставам без нужда в леглото“ — рече си Грегор.

Най-напред искаше да измъкне от леглото долната част на тялото си, но тази долна част, която впрочем още не бе видял и не можеше да си я представи добре, се оказа много трудно подвижна; всичко ставаше съвсем бавно; и когато накрая изпадна почти в ярост с все сили се устреми безогледно напред, установи, че е избрал лошо посоката,

защото се удари силно в единия заден крак на леглото и острата болка го предупреди, че тъкмо долната част на тялото му е за момента може би най-чувствителна.

Ето защо се опита най-напред да измъкне горната половина и внимателно извърна глава към ръба на леглото. Това му се удаде лесно и въпреки широчината и тежестта на туловището, накрая то бавно последва движението на главата. Но когато най-сетне главата му увисна свободно извън леглото, обзе го страх, че ако продължи напред по този начин, накрая ще се строполи на пода и трябваше да се случи направо чудо, та да не си нарани главата. А тъкмо сега за нищо на света не биваше да губи съзнание; по-добре да остане в леглото.

Но когато след същите усилия облекчено въздъхна и вече заел предишното положение, отново видя крачката си да се борят може би още по-ожесточено едно срещу друго, когато не откри никаква възможност да внесе ред и спокойствие в този произвол, той пак си каза, че по никакъв начин не бива да се излежава и най-разумното е да пожертвува всичко дори при най-слабата надежда да се освободи от леглото. Същевременно обаче не забравяше от време на време да си напомня, че спокойната, най-спокойната разсъдливост струва много повече от отчаяните решения. В подобни мигове той отправяше колкото може по-съсредоточен поглед към прозореца, но за жалост успяваше да почерпи твърде малко упование и бодрост от гледката на утринната мъгла, забулила дори отсрещната страна на тясната улица.

„Седем часът е вече — каза си той, когато будилникът отново би, — седем часът, а все още такава гъста мъгла.“

И няколко мига лежа кротко, притаил дъх, сякаш очакваше може би пълната тишина да възстанови истинските и естествени условия.

Но после си рече:

„Преди да удари седем и четвърт, трябва непременно да се измъкна окончателно от леглото. Впрочем и дотогава ще дойде някой от фирмата да попита за мене, защото отварят магазина преди седем.“

И той се захвана да изтласка с клатушкане тялото си от леглото напълно равномерно и в цялата му дължина. Ако по този начин се строполише на пода, вероятно нямаше да нарани главата си, защото при падането щеше рязко да я извие нагоре. Гърбът изглеждаше достатъчно твърд; навярно нямаше да му стане нищо от удара върху килима. Най-много го безпокоеше мисълта за силния трясък, който

щеше да се вдигне и вероятно да причини зад всички врати ако не уплаха, то поне загриженост. Но трябваше да се осмели да го стори.

Когато увисна наполовина извън ръба на леглото — новият способ бе повече игра, отколкото усилен труд, — на Грегор му мина през ум колко просто щеше да е всичко, ако някой му помогнеше. Двама души с яки мишци — помисли за бащата и прислужницата — щяха да са напълно достатъчни; нужно бе само да пхнат ръце под изпъкналия му гръб, да го извадят от леглото, да се наведат с товара, а после внимателно и търпеливо просто да изчакаат той да се преобърне на пода, където крачката навярно вече щяха да придобият някакъв смисъл. Е, независимо че вратите бяха заключени, нима наистина се налагаше да вика за помощ? Въпреки цялата си неволя не можеше да не се усмихне при тази мисъл.

Вече бе стигнал дотам, че при по-силни тласъци, трудно запазваше равновесие и много скоро трябваше окончателно да се реши, защото до седем и четвърт оставаха само пет минути, в този миг на входната врата се позвъни.

„Дошъл е някой от фирмата“ — рече си Грегор и почти се вцепени, затова пък крачката му се замятаха още по-трескаво.

За миг се възцари тишина.

„Не отварят“ — помисли си Грегор, обзет от някаква безумна надежда.

Ала след това, разбира се, както винаги прислужницата тръгна с твърди стъпки към входната врата и отвори. На Грегор бе достатъчно да чуе само първите поздравителни думи на госта и вече знаеше кой е — самият прокурист. Защо ли Грегор бе осъден да служи във фирма, където и най-малкият пропуск веднага будеше най-голямо подозрение? Нима всички служители без изключение бяха мошеници, нима сред тях нямаше един верен и предан човек, който макар да е отнел на фирмата само няколко утринни часа, обезумява от угризения на съвестта, но просто не е в състояние да се измъкне от леглото? Наистина ли не беше достатъчно да пратят някой стажант да провери — ако изобщо тези проверки бяха нужни; трябваше ли да идва самият прокурист и с това да покаже на всички от напълно невинното семейство, че разследването на такъв подозрителен случай е по умствените сили само на един прокурист? И не толкова поради истинско решение, а по-скоро поради възбудата, която го обзе при тези

мисли, Грегор се заклати с все сили и се изхвърли от леглото. Разнесе се голям шум, ала не и истински трясък. Ударът бе смекчен донякъде от килима, пък и гърбът се оказа по-гъвкав, отколкото предполагаше Грегор, затова звукът бе глух и не тъй необичаен. Само главата си не бе предпазил достатъчно и я бе ударил; той я повъртя, а после от яд и болка я затърка в килима.

— Оттатък нещо падна — рече прокуристът от съседната стая вляво.

Грегор се опита да си представи не би ли могло и на прокуриста да му се е случвало подобно нещо, както днес на него; такава възможност трябваше всъщност да се допусне. Обаче като груб отговор на този въпрос прокуристът направи в съседната стая няколко решителни крачки и лачените му ботуши заскърцаха. От стаята вдясно зашептя сестрата, за да предупреди Грегор:

— Грегор, дойде прокуристът.

— Зная — каза Грегор тихо; да повиши глас дотолкова, че да чуе сестрата, не се осмеляваше.

— Грегор — обади се сега бащата от стаята вляво, — дошъл е господин прокуристът да се осведоми защо не си заминал с ранния влак. Не знаем какво да му кажем. Пък и той иска да поговори лично с тебе. Така че, моля те, отвори вратата. Той ще има добрината да те извини за безпорядъка в стаята.

— Добро утро, господин Замза — викна приветливо и прокуристът.

— Не му е добре — заобяснява на прокуриста майката, докато бащата продължаваше да говори до вратата. — Не му е добре, повярвайте ми, господин прокурист. Нима иначе Грегор би изпуснал влак! Момчето не мисли за нищо друго освен за фирмата. Аз дори малко се сърдя, че вечер никога не излиза; сега престоя цели осем дни в града, но всяка вечер си беше в къщи. Седи си с нас на масата и мълчаливо четете вестник или пък проучва разписанията на влаковете. Единственото развлечение, което си позволява, е резбарството. Ето, да речем, за някакви си две-три вечери изряза малка рамка; ще се учудите колко е хубава; виси вътре в стаята; веднага ще я видите, щом Грегор отвори. Впрочем добре, че дойдохте, господин прокурист; без вас не бихме склонили Грегор да отвори вратата; той е ужасно твърдоглав; но положително не му е добре, въпреки че сутринта отрече.

— Сега идвам — бавно и отмерено рече Грегор, ала не помръдна, за да не изпусне нито дума от разговора.

— И аз не намирам друго обяснение, уважаема госпожо — рече прокуристът, — дано само не е нещо сериозно. От друга страна обаче, съм длъжен да заявя, че ние, търговците, за щастие или за нещастие, както щете, много често просто сме длъжни в интерес на работата да превъзмогваме някое леко неразположение.

— Значи господин прокуристът вече може да влезе при тебе? — запита нетърпеливо бащата и отново потропа на вратата.

— Не — каза Грегор.

В стаята отляво настъпи мъчителна тишина, в стаята отдясно сестрата се разхлипа.

Но защо ли сестрата не отиваше при другите? Навярно току-що бе станала от леглото и дори още не бе започнала да се облича. А защо ли плачеше? Нима защото той не ставаше и не пускаше прокуриста в стаята си, а така се излагаше на опасността да загуби мястото си и тогава шефът отново щеше да притисни родителите за стария дълг? Но поне засега това бяха напразни страхове. Грегор бе още тук и през ум не му минаваше да изостави семейството си. Наистина в момента лежеше на килима и ако те знаеха състоянието му, никой не би настоявал сериозно да пусне прокуриста в стаята. Та не можеше да уволнят Грегор незабавно заради тази малка невежливост, за която по-късно лесно щеше да се намери подходящо оправдание. Грегор бе убеден, че е много по-разумно да го оставят сега на мира, вместо да го смущават с плачове и увещания. Но другите угнетяваше именно неизвестността и това извиняваше поведението им.

— Господин Замза? — викна накрая прокуристът с повишен глас. — Какво става с вас? Барикадите се в стаята си, отговаряте само с „да“ и „не“, създавате на родителите си големи, ненужни грижи и, споменавам между другото, се отклонявате от служебните си задължения наистина по възмутителен начин. Говоря тук от името на родителите ви и на шефа и най-настоятелно ви моля за незабавно, недвусмислено обяснение. Чудя ви се, чудя ви се! Мислех ви за спокоен, разумен човек, а сега изведнъж сте решили да се перчите с някакви странни приумици. Наистина тази сутрин шефът ми загатна едно вероятно обяснение за вашето отклонение: то се отнася до повереното ви неотдавна инкасо; а пък аз, вярвайте, почти заложих

честта си, че подобно обяснение не може да отговаря на истината. Сега обаче, като виждам тук непонятното ви твърдоглавие, губя всякакво желание да се застъпвам и най-малко за вас. А положението ви във фирмата съвсем не е толкова стабилно. Първоначално възнамерявах да ви кажа всичко това насаме, но понеже ме принуждавате напразно да си пиляя времето, не виждам защо да не го узнаят и уважаемите ви родители. И така: в последно време успехите ви бяха твърде незадоволителни; наистина сега не е сезон за големи сделки, с това сме съгласни, но сезон, през който да не се сключват никакви сделки, изобщо няма, господин Замза, не бива да има.

— Но, господин прокурист — извика Грегор извън себе си и от вълнение забрави за всичко друго, — ще отворя веднага, незабавно! Леко неразположение и виене на свят ми попречиха да стана. И сега още съм в леглото. Но вече съм съвсем бодър. Тъкмо ставам. Само, минутка търпение! Още не ми е тъй добре, както си мислех. Но вече ми преминава. Как само може да сполети човека подобно нещо! До снощи бях съвсем здрав, родителите ми знаят; или по-точно още снощи имах слабо предчувствие. Навярно е личало по лицето ми. Защо ли не се обадох във фирмата! Но нали все си мислим, че ще изкараме болестта на крак. Господин прокурист! Пощадете родителите ми! Всички упреци, които тук ми отправяте, са неоснователни; пък и никой, не ми е споменал досега нито дума. Може би вие не сте видели последните поръчки, които изпратих. Впрочем сега ще замина още с влака в осем, няколкото часа почивка ме укрепиха. Само не си губете времето, господин прокурист; аз самият веднага ще дойда във фирмата, имайте добрината да съобщите това и да предадете на господин шефа моите почитания!

Докато изричаше трескаво всичко и едва ли сам знаеше какво говори, Грегор навярно благодарение на придобитата в леглото сръчност се бе приближил без труд до скрина, и сега, опрян на него, се опитваше да се изправи. Защото действително искаше да отвори вратата, да се покаже и да поговори с прокуриста; жадуваше да узнае какво ще кажат, като го видят другите, които сега тъй настойчиво го викаха. Ако се изплашиха, тогава Грегор вече не носеше отговорност и можеше да бъде спокоен. А приемеха ли всичко невъзмутимо, значи той също нямаше причина да се вълнува и ако побързаше, наистина можеше в осем часа да бъде на гарата. Отначало няколко пъти се

плъзна по гладката повърхност на скрина, ала накрая с последен тласък се изправи в цял ръст; вече не обръщаше внимание на болките в долната част на тялото, колкото и остри да бяха. Сега се отпусна върху облегалото на един стол наблизко и се залови с крачката си за ръбовете му. По този начин отново доби власт над себе си и замълча, за да чуе отговора на прокуриста.

— Разбрахте ли поне една дума? — попита прокуристът родителите. — Той не се ли подиграва с нас?

— За бога? — възкликна майката през плач. — Може би е тежко болен, а ние го мъчим. Грете! Грете! — извика тя после.

— Да, мамо? — обади се сестрата от другата страна.

Двете разговаряха през стаята на Грегор.

— Бързо повикай лекар. Грегор е болен. Чу ли го сега как говори?

— Това бе животински глас — рече прокуристът необикновено тихо в сравнение с виковете на майката.

— Ана! Ана! — закрещя бащата пред вестибюла към кухнята и запляска с ръце. — Веднага доведи ключар!

И начаса двете момичета претичаха с шумолящи фусти през вестибюла — как ли сестрата бе успяла да се облече тъй бързо? — и с трясък разтвориха входната врата. Не се чу захлопването на вратата; навярно я бяха оставили отворена, както обикновено бива в дом, където се е случило голямо нещастие.

Грегор обаче значително се бе успокоил. Наистина вече не разбираха думите му, макар на него да му се бяха сторили достатъчно ясни, по-ясни отпреди, навярно поради привикването на слуха. Но все пак сега другите вече бяха повярвали, че с него нещо не е в ред, и проявяваха готовност да му помогнат. Увереността и упованието, с които бяха дадени първите разпореждания, му подеждуваха благотворно. Грегор се чувствуваше отново включен в кръга на хората и очакваше от двамата, от лекаря и ключаря — всъщност той не ги отделяше рязко един от друг, — велики и удивителни дела. За да стане гласът му колкото може по-ясен за предстоящите решаващи разисквания, той покашля, като все пак се стараяше това да стане приглушено, понеже бе възможно и тези звуци вече да не приличат на човешка кашлица; да прецени това сам не се решаваше. Междувременно в съседната стая бе станало съвсем тихо. Може би

родителите седяха с прокуриста на масата и си шушукаха, а може би всички бяха прилепили уши до вратата и слухтяха.

Грегор бавно се запримъква със стола към вратата, там го пусна, хвърли се срещу вратата, задържа се прав на нея — възглавничките на крачката му бяха покрити с лепливо вещество — и за кратко си отдъхна от усилието. Но сетне се зае да превърти с уста ключа в бравата. За жалост май нямаше истински зъби — с какво ли сега да стисне ключа?, — но затова пък челюстите му се оказаха все пак много здрави; с тяхна помощ той действително задвижи ключа, без да го е грижа, че несъмнено си причинява вреда, защото от устата му заизлиза някаква кафява течност, плъзне по ключа и закапа на пода.

— Чувате ли — обади се прокуристът от съседната стая, — превъртя ключа?

Тези думи силно насърчиха Грегор; ала нужно бе да му подвикнат всички, също бащата и майката би трябвало да закрещят: „Давай, Грегор! По-смело, натисни бравата!“ И като си представяше, че всички напрегнато следят напъните му, той с все сили отчаяно захапа ключа. Залази около бравата според успеха на завъртането; сега стоеше прав само с помощта на устата и съобразно с нуждата ту увисваше на ключа, ту после отново го налягаше с цялата тежест на тялото си. Звънното щракване на поддалата се най-сетне бравата буквално съживи Грегор. Той пое дълбоко дъх и си рече:

„Значи все пак нямаше нужда от ключар...“

После опря глава на дръжката, за да отвори докрай.

Понеже отвори по този начин, пролуката на вратата бе всъщност вече доста широка, но самият той още не се виждаше. Трябваше най-напред бавно да заобиколи едното крило на вратата, и то съвсем предпазливо, ако не искаше тъкмо при излизането в дневната да тупне глупаво по гръб. Още бе зает с това трудно движение и нямаше време да следи за друго, когато чу прокуриста високо да възкликва „О!“ — то прозвуча като свистене на вятър, и в същия миг го видя, най-близо до вратата, как затиска с ръка отворената си уста и бавно отстъпва, сякаш погнат от невидима, неотклонно действаща сила. Майката — въпреки присъствието на прокуриста, тя още стоеше с разпуснати за през нощта, разчорлени коси — първо погледна бащата с молитвено сключени ръце, после направи две крачки към Грегор и рухна на пода посред широко разстлалите се около нея фусти, като лицето потъна тъй

дълбоко в гръдта ѝ, че съвсем се скри. Бащата с враждебно изражение сви юмрук, сякаш искаше да изблъска Грегор назад в стаята му, сетне неуверено се огледа в дневната, закри очи с ръце и заплака тъй, че мощните му гърди се затресоха.

При това положение Грегор не излезе в дневната, а се облегна отвътре върху залостеното крило на вратата, тъй че се виждаше само половината от тялото му и извитата встрани глава, с която попоглеждаше към другите.

Междувременно бе станало много по-светло; на противоположната страна на улицата ясно се открояваше отрез от насрещното безкрайно сиво-черно здание — беше болница — с равномерно и грубо прорязващи фасадата прозорци; дъждът още валеше, но само на едри, видими самотни капки, сякаш захвърлени поотделно на земята. Съдините от закуската стояха многочислени върху масата, тъй като за бащата закуската бе най-важното ядене през деня, което той поради четенето на различни вестници протакаше с часове. Точно на отсрещната стена бе окачена фотографията на Грегор от времето на военната му служба; тя го показваше като подпоручик, който с ръка на сабята, безгрижно усмихнат, изисква уважение към осанката и униформата си. Вратата към вестибюла бе отворена, а понеже зееше входната врата, виждаше се площадката пред жилището и началото на водещото надолу стълбище.

— Е — рече Грегор, като отлично съзнаваше, че единствен той е запазил самообладание, — веднага ще се облека, ще опаковам мострите и ще замина. Искате ли, искате ли да замина? Е, господин прокурист, виждате, че не съм твърдоглав и обичам работата; пътуването е изнурително, ала не бих могъл да живея, ако не пътувам. Но къде тръгнахте, господин прокурист Във фирмата ли отивате? Да? Ще доложите ли за всичко, както си е? Човек може за момент да е неработоспособен, но тъкмо това е подходящият миг да си припомним предишните успехи и съобразим, че по-късно, когато се отстрани пречката, той положително ще заработи дважд по-усърдно и съсредоточено. Та вие отлично знаете колко съм задължен на господин шефа. От друга страна, върху мене тежи грижата за родителите ми и сестрата. Затруднен съм, но скоро ще се оправя. Само не отежнявайте още повече положението ми. Застанете във фирмата на моя страна! Зная, че никой не обича търговския пътник. Смятат, че печели луди

пари и при това си живее живота. Просто нямат особен повод да се замислят повече над това предубеждение. Но вие, господин прокурист, вие имате по-широк поглед за нещата от останалия персонал, дори, съвсем между нас казано, имате по-широк поглед и от господин шефа, който в качеството си на собственик лесно може да бъде заблуден при преценката си в ущърб на този или онзи служител. Вие също тъй много добре знаете, че търговският пътник, който почти през цялата година е извън фирмата, може лесно да стане жертва на сплетни, случайности и неоснователни оплаквания, срещу които да се брани му е съвсем невъзможно, понеже най-често не узнава нищо за тях и едва когато изтощен се завърне от поредното пътуване, изпитва на собствен гръб неблагоприятните им последици, чиято причина вече не е в състояние да прозре. Господин прокурист, не си отивайте, преди да сте ми казали макар и една дума, от която да разбера, че поне отчасти ми давате право!

Но още при първите думи на Грегор прокуристът се бе извърнал и сега, нацупил устни, поглеждаше над потръпващото си рамо назад към него. През цялото време, докато Грегор говореше, той за миг не остана на едно място, а без да изпуска от очи Грегор, се промъкваше към вратата, ала съвсем бавно, като че съществуваше тайна забрана да се напуска стаята. Той вече бе стигнал до вестибюла и при рязкото движение, с което накрая измъкна крака си от дневната, можеше да се помисли, че току-що си е опарил стъпалото. Във вестибюла обаче той протегна дясната си ръка далеч напред към стълбището, сякаш там го очакваше някакво направо неземно избавление.

Грегор си даде сметка, че в никакъв случай не бива да пуска прокуриста да си иде в такова настроение, ако не искаше да застраши извънредно много положението си във фирмата. Родителите не съзнаваха всичко това съвсем ясно; през дългите години те си бяха създали убеждението, че Грегор е осигурен в тази фирма за цял живот, пък и сега дотолкова бяха погълнати от сполетелите ги за момента грижи, че им липсваше всякаква прозорливост. Ала Грегор притежаваше тази прозорливост. Прокуристът трябваше да бъде спрян, успокоен, убеден и накрая спечелен; та от това завистеше бъдещето на Грегор и семейството му! Ах, ако беше тук сестрата! Тя бе умна; бе се разплакала още докато Грегор си лежеше спокойно на гръб. А прокуристът, този фустопоклонник, сигурно би се повел по нея; тя

щеше да затвори входната врата, а във вестибюла с приказки да разсее страха му. Но ето че сестрата я нямаше и Грегор трябваше сам да действа. И без да размисли, че още не познава съвсем сегашните си способности за придвижване, без да размисли също, че е възможно, дори вероятно думите му и този път да са останали неразбрани, той се отдели от крилото на вратата; провря се през отвора; понечи да тръгне към прокуриста, който твърде смешно се бе заловил с две ръце за перилата на стълбищната площадка; но търсейки опора, Грегор с тих вик падна върху многото си крачка. И в същия миг, за пръв път тази сутрин, той усети телесно задоволство; крачката бяха стъпили на твърда почва и той с радост установи, че го слушат напълно, дори се стремяха да го понесат накъдето той пожелае; и Грегор вече вярваше, че скоро ще настъпи окончателното избавление от всички страдания. Ала в мига, когато олюлявайки се от сдържано вълнение, се озова на пода недалеч от майка си, точно насреща ѝ, тя, макар да изглеждаше напълно потънала в себе си, изведнъж скочи, протегна широко ръце с разперени пръсти и закрещя:

— Помощ, за бога, помощ!

Тя бе навела глава, сякаш искаше да разгледа Грегор по-добре, ала въпреки желанието си побягна безпаметно назад: бе забравила, че зад гърба ѝ стои наредената маса и когато я достигна, сякаш от разсеяност бързо седна отгоре ѝ; изглежда, тя изобщо не забелязваше че от катурнатата голяма кана край нея кафето в пълна струя се излива върху килима.

— Мамо, мамо! — промълви Грегор и вдигна очи към нея.

За миг той съвсем забрави за прокуриста; затова пък при гледката на изтичащото кафе не можа да се стърпи и няколко пъти напразно раззина челюсти. Като видя това, майката наново закрещя, побягна от масата и се хвърли в прегръдките на завтеклия се насреща ѝ баща. Но сега Грегор нямаше време за родителите си; прокуристът бе вече на стълбището; подпрял брадичка на перилата, той отправяше последен поглед назад. Грегор се втурна, за да може със сигурност да го застигне; прокуристът навярно предугаждаше това, защото запрескача по няколко стъпала наведнъж и изчезна. Все пак успя да извика тъй, че цялото стълбище заехтя:

— Пфуй!

За жалост побягването и на прокуриста като че вече напълно обърка държалия се досега сравнително спокойно баща, защото вместо сам да се завтече подире му или поне да не пречи на Грегор в гонитбата, той грабна с десницата си бастуна, забравен от прокуриста заедно с шапката и пардесюто на един стол, с лявата си ръка дръпна от масата един голям вестник и като тропаше с крака, заразмахва бастуна и вестника, за да пропъди Грегор в стаята му. Молбите на Грегор не помогнаха, а и нито една от тях не бе разбрана; колкото и смирено той да въртеше глава, бащата само по-силно тропаше с крака. Оттатък майката въпреки хладното време бе разтворила широко един прозорец и надвесена, притискаше с длани лицето си далеч навън. Между улицата и стълбището ставаше силно течение, завесите на прозорците се разлетяха, вестниците върху масата зашумоляха, а отделни листове се плъзнаха по пода. Бащата напираше неутолимо, като шъткаше диво. Ала Грегор още нямаше никакъв опит в задния ход и наистина отстъпваше много бавно. Само ако можеше да се завърти, тутакси щеше да се озове в стаята си, но Грегор се опасяваше да не изкара бащата от търпение с мудното обръщане, а бастунът в бащината ръка застрашаваше всеки миг да се стовари смъртоносно върху гърба или главата му. В последна сметка обаче Грегор все пак нямаше друг избор, защото с ужас откри, че на заден ход не съумява да спази посоката; затова, като непрестанно поглеждаше страхливо към бащата, той започна, колкото може по-бързо, в действителност обаче твърде бавно, да се обръща. Може би бащата забеляза добрата му воля, защото не му пречеше, а дори сегиз-тогиз направляваше отдалеч движението му с върха на бастуна. Само да не беше това непоносимо бащино шъткане! От него Грегор съвсем губеше ума и дума. Той вече се бе завъртял почти напълно, ала заслушан в това неспирно шъткане, дори се заблуди и трябваше да се върне малко назад. А когато най-сетне благополучно спря глава пред отвора на вратата, оказа се, че тялото му е прекалено широко и не може да мине свободно. Бащата в сегашното си състояние съвсем не се сещаше например да отвори и другото крило на вратата, за да създаде удобен проход за Грегор. Единствената му натрапчива мисъл бе колкото може по-скоро да пропъди Грегор в стаята му. Той никога не би и допуснал обстояните приготовления, необходими на Грегор, за да се изправи и може би по този начин да се промъкне през вратата. Напротив, сякаш не съществуваше никаква

пречка, той начаса погна Грегор напред, като вдигаше особен шум; звуците, раздаващи се зад Грегор, вече никак не напомняха гласа само на един единствен баща; сега вече наистина нямаше шега и — да става, каквото ще — Грегор се пхна във вратата. Едната страна на тялото му се повдигна, то се просна косо в отвора, единият му хълбок бе съвсем ожулен, по бялата врата останаха грозни петна; скоро той се заклеши тъй здраво, че сам не би могъл повече да помръдне, крачката от едната страна висяха, трепереци, високо във въздуха, от другата пък бяха притиснати болезнено към пода — тогава бащата му нанесе отзад сега вече наистина спасителен як ритник и Грегор, облян в кръв, влетя далеч в стаята си. Вратата бе затръшната с бастуна и най-сетне настъпи тишина.

II

Едва по здрач Грегор се пробуди от тежък, почти несвестен сън. Сигурно щеше да отвори очи скоро след това и без лекото сепване, защото се чувствуваше добре отпочинал и отспал, но му се стори, че го разбудиха бегли стъпки и предпазливо заключване на вратата, водеща към вестибюла. По тавана и по горните части на мебелите тук-там падаше идващата от улицата бледа светлина на електрическите лампи, но долу край Грегор беше тъмно. Като движеше още непохватно пипалата си, чието значение едва сега оцени, той бавно се повлече към вратата, за да види какво е станало там. Лявата му страна изглеждаше изцяло превърната в продълговат, неприятно изпънат белег от рана и той наистина куцаше с двете си редици крачка. Впрочем в хода на сутрешните събития едно от тях бе наранено тежко — чудно наистина, че бе пострадало само едно — и той го влачеше като мъртво.

Едва при вратата разбра какво всъщност го е подмамило нататък: миризмата на нещо за ядене. Защото там бе сложена паничка с подсладено мляко, в което плуваха малки късчета бял хляб. Почти се разсмя от радост, защото бе още по-гладен от сутринта и веднага натопи главата си почти до очи в млякото. Скоро обаче я отдръпна разочарован; не само че яденето го затрудняваше поради пострадалата лява страна — а можеше да яде само ако раззинеше широко челюсти и работеше с цялото си гърло, — ала млякото, което по-рано беше любимото му питие и сигурно затова му го бе донесла сестрата, сега никак не му се услаждаше; да, той почти с отвращение се отдръпна от паничката и залази обратно към средата на стаята.

През долната пролука на вратата Грегор видя, че в дневната е запалена газовата лампа, но докато друг път в този час на деня бащата обикновено четеше гласно на майката, а понякога и на сестрата следобедния си вестник, сега не се чуваше никакъв звук. Е, може би пък това четене на глас, за което постоянно му разказваше и пишеше сестрата, в последно време изобщо да е преустановено. Но и наоколо беше съвсем тихо, въпреки че в жилището сигурно имаше хора.

„Какъв живот води нашето семейство!“ — каза си Грегор.

И докато се взираше в тъмнината, почувствува се много горд, че е успял да осигури на родителите си и сестрата такъв живот в толкова хубаво жилище. Ами ако сега на цялото това спокойствие, благополучие и доволство настъпеше ужасният край? За да не се предава на такива мисли, Грегор реши да се пораздвижи и залази нагоре-надолу из стаята.

Веднъж в течение на дългата вечер някой откряхна леко и пак бързо затвори едната странична врата, а после и другата; навярно изпитваше потребност да влезе, ала не се осмеляваше. Ето защо Грегор застана непосредствено до вратата към дневната, решил да привлече по някакъв начин в стаята колебливия посетител или поне да узнае кой е; ала вратата не се отвори повече и Грегор чака напразно. Сутринта, когато вратите бяха заключени, всички искаха да влязат при него, а сега, след като беше отворил едната, а другите очевидно са били отключени през деня, никой не идваше, пък и ключовете бяха пхнати отвън.

Едва късно през нощта светлината в дневната бе угасена и сега вече се установи, че родителите и сестрата са будували дълго, защото съвсем ясно се долови как тримата излязоха на пръсти. Сега сигурно до сутринта никой повече нямаше да влезе при Грегор; тъй че той разполагаше с достатъчно време необезпокояван да размисли как да устрои по нов начин живота си. Ала високата пуста стая, в която бе принуден да лежи по корем на пода, му вдъхваше страх, макар да не виждаше за това причина, защото живееше в тази стая вече от пет години; и с почти несъзнателно движение той не без лек срам бързо пропълзя под канапетото, където веднага се почувствува много добре, макар че гърбът му бе леко притиснат и вече не можеше да вдига глава; съжаляваше само, че тялото му е прекалено широко и не се побира цяло под канапетото.

Там остана през цялата нощ, която прекара отчасти в полусън, нарушаван често от чувството на глад, отчасти в грижи и неясни надежди, които все пак водеха до заключението, че сега-засега трябва да се държи спокойно, като с търпение и най-голямо внимание към семейството направи поносими неприятностите, които в сегашното си състояние бе принуден да му създава.

И в ранни зори — още беше почти нощ — Грегор получи възможност да изпита твърдостта на едва взетите си решения, защото

сестрата, почти напълно облечена, отвори вратата откъм вестибюла и погледна напрегнато в стаята. Не го забеляза веднага, но когато го откри под канапето — боже мой, та все трябваше да е някъде, не можеше да е изхвъркнал!, — тя толкова се уплаши, че не успя да се овладее и захлопна вратата. Но сякаш разкавяла се за това държане, тя веднага отвори пак и влезе на пръсти като при тежко болен или дори чужд човек. Грегор бе показал глава до самия край на канапето и я наблюдаваше. Щеше ли да забележи, че не е изпил млякото, и то не защото не бе гладен, и щеше ли да донесе друга храна, по-подходяща за него? Ако тя не го стореше по собствен подтик, той предпочиташе да умре от глад, ала не и да я подсети, въпреки че всъщност страшно му се искаше да изскочи изпод канапето, да се хвърли в нозете на сестрата и я помоли да му донесе нещо хубаво за ядене. Ала сестрата веднага съзря с учудване още пълната паничка, от която бе разплискано наоколо съвсем малко мляко, начаса я вдигна — наистина не с голи ръце, а като си послужи с един парцал — и я изнесе. Грегор беше извънредно любопитен какво ли ще му донесе тя в замяна и започна да си представя най-различни неща. Ала никога не би отгатнал какво действително ще стори сестрата в своята доброта. За да узнае вкуса му, тя донесе цял подбор от храни, разхвърляни върху един стар вестник. Имаше увехнали, позагнили зеленчуци; кокали от вечерята, покрити с бял застинал сос; няколко стафиди и бадеми; бучка сирене, за което преди два дни Грегор бе казал, че не може да се яде; късче сух хляб; кифла, намазана с масло, и друга, пак намазана с масло, но посолена. Освен това тя постави до храната същата, вероятно отредена окончателно за Грегор паничка, в която бе наляла вода. И от деликатност, понеже знаеше, че Грегор няма да яде пред нея, тя бързо излезе и дори превъртя ключа, само за да покаже на Грегор, че може да се разполага, както му е удобно. Когато Грегор тръгна към храната, крачката му затрепкаха бързо-бързо. Впрочем сигурно и раните му бяха напълно заздравели, защото не усещаше вече никакви затруднения, учуди се и му дойде на ум как преди повече от месец съвсем леко си бе порязал пръста с ножа и тази рана му причиняваше силни болки до завчера.

„Нима сега съм станал по-нечувствителен?“ — помисли си той.

И жадно впи челюсти в сиренето, което сред всичка други храни изведнъж го бе привлякло най-силно. С просълзени от задоволство очи

той бързо погълна едно след друго сиренето, зеленчуците и соса; пресните храни, напротив, не му се усладиха, дори миризмата им не можеше да понася и затова отмъкна по-надалеч нещата, които искаше да изяде.

Отдавна беше унищожил всичко и сега лежеше лениво на същото място, когато сестрата, за да му даде знак, че трябва да се отдръпне, бавно превъртя ключа. Това веднага го сепна и макар да бе позадрямал, той бързо пропълзя отново под канапетото. Но трябваше да прояви голямо самообладание да лежи под канапетото — дори за краткото време, през което сестрата престоя в стаята, — понеже от обилното ядене коремът му се бе поиздул и той едва дишаше в тясното пространство. Като превъзможваше слабите пристъпи на задушаване, той с поизцъклени очи наблюдаваше как нищо неподозиращата сестра събира с метлата не само остатъците, но дори и недокоснатата от Грегор храна, сякаш вече не можеше да се използва, после бързо изсипа всичко в една кофа, покри я с дървен капак и я изнесе. Още щом тя му обърна гръб, Грегор изпълзя изпод канапетото, протегна се и изду гърди.

По този начин Грегор получаваше сега всеки ден храна — веднъж сутрин, докато родителите и прислужницата още спяха, и втори път след общия обяд, защото тогава родителите също подремваха, а прислужницата излизаше да изпълни някоя поръчка на сестрата. Сигурно родителите също не желаеха Грегор да умре от глад, ала навярно им бе непоносимо да знаят за храненето му повече от това, което чуваха, а може би и сестрата искаше да им спести това макар и малко огорчение, защото те наистина страдаха предостатъчно. Под какъв предлог бяха отпратили лекаря и ключаря онази първа утрин Грегор така и не узна — понеже не го разбираха, никой и не помисляше, дори сестрата, че той може да разбира другите, и така, когато сестрата беше в стаята му, той трябваше да се задоволява само да слуша сегиз-тогиз нейните въздишки и призови към светците. Едва по-късно, когато тя вече попривикна с всичко — за пълно привикване, естествено, не можеше и дума да става, — Грегор понякога долавяше един или друг израз, който беше доброжелателен или поне можете да се изтълкува така.

— Днес му се е усладило — казваше сестрата, когато Грегор бе излапал почти цялата храна.

В противен случай, а това постепенно започна да се повтаря все по-често, тя обикновено изричаше почти с тъга:

— Пак не е побутнал нищо.

Наистина Грегор не можеше да узнае никаква новина непосредствено, но долавяше по нещичко от разговорите в съседните стаи; щом само чуеше гласове, той начаса се втурваше към съответната врата и се притискаше до нея с цялото си тяло. Особено през първите дни нямаше разговор, който, макар и прикрито, да не се отнасяше някак до него. В течение на два дни при всяко сядане на масата се чуваха обсъждания върху това как да се държат сега; но и между яденето се говореше на същата тема, защото сега у дома винаги имаше поне двама членове на семейството — навярно никой не искаше да стои сам в къщи, а пък в никакъв случай не биваше да оставят жилището без надзор. Впрочем прислужницата — не беше съвсем ясно какво и доколко знаеше тя за случилото се — още първия ден на колене замоли майката незабавно да я освободи и когато след четвърт час дойде да се сбогува, тя благодари през сълзи за уволнението, сякаш то бе най-голямото благодеяние, оказано ѝ тук, и без да изискват това от нея, даде страшна клетва, че няма да каже никому ни думица.

Сега сестрата трябваше също да готви заедно с майката; във всеки случай това не им създаваше много труд, защото почти не се хранеха. Грегор постоянно слушаше как всички взаимно се подканят да хапнат и отговорът винаги гласеше: „Благодаря, не ми се яде.“ Или нещо подобно.

Навярно и нищо не пиеха. Много често сестрата питаше бащата не иска ли бира и от сърце изявяваше готовност сама да отскочи до магазина; и понеже бащата мълчеше, за да разсее колебанията му, тя казваше, че може да прати и портиерката, но тогава бащата изричаше най-сетне едно тежко „не“ и повече не говореха за това.

Още през първия ден бащата изложи пред майката и сестрата материалното положение на семейството и изгледите за в бъдеще. Той често ставаше от масата и донасяше по някой документ или търговска книга от малката си каса „Вертхайм“, която бе спасил при банкрута на своята фирма преди пет години. Чувахе се как отключва сложната секретна брава и отново я заключва, след като извади нужното. Тези обяснения на бащата бяха донякъде първото радостно нещо, което Грегор чу от деня на своето затворничество. Бе смятал, на бащата не е

останало нищичко от някогашната фирма, поне бащата не бе потвърдил противното, пък Грегор наистина никога не го бе питал. Единствената грижа на Грегор тогава бе да хвърли всички сили, та семейството час по-скоро да забрави търговската несполука, изправила всички пред пълна безнадеждност. Ето защо по онова време той бе заработил с необикновена жар и скоро дребният търговски помощник бе станал търговски пътник, а той, естествено, имаше съвсем други възможности за припечелване и неговите успехи в работата под формата на комисиони незабавно се превръщаха в налични пари, които можеше да се сложат на масата у дома пред удивеното и щастливо семейство. Хубави времена бяха тогава и след това те вече никога не се повториха, най-малкото не с такъв блясък, макар по-късно Грегор да печелеше толкова много пари, че бе в състояние да издържа и наистина издържаше цялото семейство. Всички бяха свикнали с това — и семейството, и Грегор; те приемаха парите с благодарност, а той ги даваше на драго сърце, но особена топлота вече не се пораждаше. Само сестрата бе останала все тъй близка на Грегор и понеже за разлика от него тя обичаше музиката и умееше да свири трогателно на цигулка, Грегор имаше тайното намерение следващата година да я запише в консерваторията, като нехаеше за големите разноски по следването, които все щеше да покрие някак. При кратките престои на Грегор в града често в разговорите със сестрата се споменаваха консерваторията, но винаги само като красив блян, чието осъществяване е немислимо, а и родителите не обичаха да слушат дори тези невинни упоменавания; ала Грегор мислеше съвсем определено за това и възнамеряваше по Коледа тържествено да оповести решението си.

Такива мисли, съвсем безполезни при сегашното му състояние, минаваха през главата му, докато той стоеше изправен, долепен до вратата и слухтеше. Понякога от силна умора преставаше изобщо да чува и вяло чукваше глава о вратата, но веднага пак я изправяше, защото дори лекият шум от това се долавяше в съседната стая и караше всички да замлъкнат.

— Какво ли върши пак? — казваше след малко бащата, явно извърнат към вратата, и едва тогава прекъснатият разговор постепенно се подновяваше.

Понеже бащата имаше навик често да повтаря обясненията си — отчасти защото самият той отдавна не се бе занимавал с тези неща, отчасти защото майката не разбираше всичко от първия път, — сега Грегор с достатъчно подробности узна, че въпреки всички беди е останало от старите времена едно наистина съвсем малко състояние, което междувременно бе понараснало, тъй като не бяха побутвали дори лихвите. Освен това парите, внасяни всеки месец в къщи от Грегор — той задържаше за себе си само по няколко гулдена, — не бяха изразходвани напълно и тъй се бе натрупал малък капитал. Грегор, спотаен зад вратата, усърдно кимаше, зарадван от тази неочаквана предвидливост и пестеливост. В същност с тези непохарчени пари той би могъл да погаси още една част от бащиния дълг към шефа и би се приближил много повече до деня, в който щеше да се отърве от тази служба, сега обаче несъмнено бе по-добре така, както бе сторил бащата.

Все пак тези пари съвсем не бяха достатъчни, за да може семейството да живее от лихвите; щяха да стигнат може би за една, най-много за две години, не повече. Така че те представляваха просто сума, която всъщност не биваше да пипат, а трябваше да сложат настрана за черни дни; парите за прехраната на семейството обаче трябваше да се припечелват. Наистина бащата беше здрав, но вече стар човек, който от пет години не бе работил нищо и във всеки случай не биваше да се пресилва; за тези пет години, които бяха първата почивка в усилия му и все пак неудачен живот, той бе натрупал доста тлъстини и от това бе станал твърде тромав. А нима трябваше да печели пари старата му астматична майка, на която дори една обиколка на жилището струваше усилие и през ден лежеше в задух на кушетката при отворен прозорец? Трябва ли да печели пари сестрата, която на своите седемнадесет години беше още дете и не биваше да я лишава от досегашния начин на живот — да се облича гиздаво, да спи до късно, да помага в домакинството, да участвува в някои скромни забавления и преди всичко да свири на цигулка? Станеше ли дума за тази необходимост да се печелят пари, Грегор всеки път бързо се отдръпваше от вратата и се хвърляше върху хладното кожено канапе наблизко, защото пламваше целият от срам и мъка.

Често лежеше там по цели нощи, без да мигне, и с часове само дращеше по кожата. Или без да жали усилия, понякога избутваше един

стол до прозореца и пропълзвяваше до рамката, настаняваше се в стола и се облягаше на перваза, очевидно тласкан от спомена за облекчението, изпитвано някога от гледката през прозореца. Защото от ден на ден действително виждаше все по-неясно дори немного отдалечените предмети; отсрещната болница, която по-рано беше проклинал заради прекалено познатия ѝ вид, сега изобщо вече не можеше да зърне и ако не знаеше с увереност, че живее на тихата, ала напълно градска по изглед Шарлотенщрасе би могъл да помисли, че от своя прозорец се вира в някаква пустош, където сивото небе и сивата земя се сливат неотличимо. Внимателната сестра трябваше само два пъти да види, че столът стои до прозореца, и вече всеки път, след като разтребваше стаята, отново избутваше стола точно на същото място, дори от този ден нататък оставяше вътрешното крило на прозореца отворено.

Да можеше Грегор да поприказва поне със сестрата и да ѝ благодари за всичко, каквото тя бе принудена да върши за него, би понасял по-леко грижите ѝ, така обаче страдеше. Наистина сестрата се стараеше да смекчи мъчителността на положението и колкото повече време минаваше, толкова по-добре, естествено, ѝ се удаваше това, ала постепенно и Грегор започна да прозира много по-ясно всичко. Вече самото ѝ появяване беше за него ужасно. Едва влязла, макар иначе да внимаваше никой да не надниква в стаята на Грегор, не губеше време да бутне вратата, а се втурваше право към прозореца и трескаво го разтваряше, сякаш почти се задушаваше, а след това, колкото и студено да е навън, оставаше за кратко там и дишаше дълбоко. С това тичане и шумене тя изплашваше Грегор два пъти дневно; през цялото време той трепереше под канапето, макар отлично да съзнаваше, че тя сигурно на драго сърце би му спестила това, стига да можеше да стои в една стая с Грегор при затворен прозорец.

Веднъж — бе изминал навярно месец от преobraжението на Грегор, така че сестрата вече нямаше особена причина да се удивлява от вида му — тя дойде малко по-рано от обикновено и завари Грегор неподвижно възправен като истинско страшилище да гледа през прозореца. Ако тя просто не бе влязла в стаята, за Грегор нямаше да е неочаквано, защото с позата си той ѝ пречеше да отвори веднага прозореца, но тя не само не влезе, ами дори се стъписа, отскочи назад и хлопна вратата; чужд човек можеше направо да си помисли, че

Грегор я е причаквал, за да я ухапе. Естествено, Грегор веднага се свря под канапето, но трябваше да чака до обяд връщането на сестрата, пък и тя изглеждаше много по-неспокойна от всеки друг път. По това той разбра, че видът му все още е за нея непоносим и ще остане непоносим и занапред, че ѝ струва голямо усилие да не побегне дори при вида на малката част от тялото му, подаваща се изпод канапето. За да я избави от тази гледка, един ден той пренесе на гръб — за тази работа му бяха необходими четири часа — ленения чаршаф до канапето и го натъкми по такъв начин, че да го закрива напълно и сестрата, дори да се наведе, да не може да го види. Ако тя сметнеше този чаршаф за ненужен, би могла да го махне, защото бе напълно ясно, че така Грегор се изолираше окончателно не за свое удоволствие. Но тя остави чаршафа както си беше и когато веднъж Грегор предпазливо го повдигна с глава, за да провери как приема сестрата това нововъведение, дори му се стори, че долавя бърз признателен поглед.

През първите две седмици родителите не можеха да се решат да влязат при него и той често чуваше как те одобряват напълно сегашната работа на сестрата, докато по-рано неведнъж ѝ се бяха гневили, защото им изглеждаше доста загубено момиче. Сега обаче двамата, бащата и майката, често чакаха пред стаята на Грегор, докато сестрата вътре разтребваше, и щом тя излезеше, караха я подробно да им разкаже как изглежда стаята, какво е ял Грегор, как се е държал този път и дали не се забелязва поне слабо подобрение. Впрочем майката сравнително скоро пожела да види Грегор, но бащата и сестрата я възпряха най-напред с разумни доводи, които Грегор твърде внимателно изслуша и напълно одобри. По-късно обаче се наложи да я задържат насила, защото тя се развива:

— Но пуснете ме при Грегор, при моя нещастен син! Не разбирате ли, че трябва да го видя?

При тези думи Грегор си помисли, че все пак навярно ще е хубаво, ако майката идва при него, не всеки ден, естествено, ала може би веднъж в седмицата; все пак тя схващаше всичко много по-добре от сестрата, която въпреки цялото си безстрашие беше още дете и най-сетне вероятно само поради детско лекомислие бе поела такава тежка задача.

Желанието на Грегор да види майката скоро се сбъдна. Загрижен за родителите си, Грегор реши денем да не се показва на прозореца, но да лази дълго по няколкото квадратни метра също не можеше; спокойното лежане понасяше трудно дори през нощта, яденето скоро престана да му доставя и най-малкото удоволствие, тъй че за да се разсейва, той усвои навика да лази надлъж и шир по стените и тавана. Особено обичаше да виси на тавана — беше нещо съвсем различно от лежането на пода: дишаше по-свободно, а през тялото му преминаваше някакво леко трептене; и в почти блажената разсеяност, която го обземаше горе, случваше се за собствена изненада на Грегор да се откъсне и да тупне на пода. Ала вече, естествено, той владееше тялото си много по-добре и дори при такова падане от високо не се нараняваше. Сега сестрата веднага забеляза, че Грегор си е намерил ново забавление — дори при лазенето той оставяше тук-там следи от лепливото си вещество — и си науми да му предостави колкото може повече място за лазене, като изнесе от стаята мебелите, които му пречеха, преди всичко скрина и писалището. Но тя не беше в състояние да извърши това сама; да повика на помощ бащата не се осмеляваше; прислужницата положително не би й помогнала, защото макар това шестнайсетгодишно момиче да се държеше храбро след напускането на предишната готвачка, бе помолило за разрешението да държи кухнята постоянно заключена и да отваря само при особено повикване; ето защо на сестрата не оставаше нищо друго, освен в отсъствие на бащата да доведе майката, и майката дойде с радостно възбудени възгласи, но пред вратата на Грегоровата стая се умълча. Сестрата, естествено, най-напред провери дали в стаята всичко е наред; едва тогава пусна майката да влезе. Грегор съвсем набързо бе придърпал чаршафа още по-надолу и го бе надиплил повече — всичко изглеждаше наистина така, сякаш чаршафът съвсем случайно е метнат върху канапетото. И този път Грегор реши да не наднича изпод чаршафа; отказа се от възможността да зърне майката още този път и само се радваше, че тя най-сетне все пак е дошла.

— Влез, влез, той не се вижда — каза сестрата и явно водеше майката за ръка.

Грегор чуваше как двете слаби жени избутват тежкия стар скрин от мястото му и как сестрата през цялото време поемаше по-голямата част от работата върху себе си, без да слуша предупрежденията на

майката, която се боеше тя да не се пресили. Това трая доста дълго. След като измина може би четвърт час, майката каза, че все пак е по-добре да оставят скрина тук, защото, първо, е много тежък и няма да свършат преди прибирането на бащата, а скринът, преместен по средата на стаята, ще задръсти всички пътища на Грегор, и, второ, не е никак сигурно, че Грегор ще е доволен от изнасянето на мебелите. Струвало ѝ се по-вероятно обратното: на самата нея от гледката на голата стена направо ѝ се свивало сърцето; защо и Грегор да не изпитва това чувство, тъй като все пак отдавна е свикнал с мебелите и по тази причина ще се усеща в празната стая отритнат.

— И после няма ли да изглежда — заключи майката съвсем тихо, макар че всъщност почти шепнеше, сякаш не желаше Грегор, за когото не знаеше къде точно се намира, да чуе дори тембъра на гласа ѝ, а че той не разбира думите, в това бе убедена — няма ли да изглежда сякаш с изнасянето на мебелите показваме, че губим всяка надежда за подобрене и безжалостно го предоставяме сам на себе си? Мисля, най-добре е да се постареем да запазим стаята точно в това състояние, в което се е намирала по-рано, та когато Грегор отново се върне при нас, да намери всичко непроменено и по-лесно да забрави промеждутъка от време.

Когато чу тия думи на майката, Грегор съзна, че липсата на каквото и да е непосредствено човешко общуване при еднообразния живот вътре в семейството очевидно бе помътило разума му за тези два месеца, иначе не можеше да си обясни, че сериозно е пожелал стаята му да бъде опразнена. Нима действително му се искаше да превърнат топлатата, уютно обзаведена с наследствени мебели стая в бърлога, където наистина би могъл необезпокояван да лази във всички посоки, затова пък бързо и окончателно да забрави човешкото си минало? Та и без това той беше на път да го забрави и само отдавна неслушаният майчин глас го бе накарал да се опомни. Нищо не биваше да махат; всичко трябваше да остане на мястото си; благотворното въздействие на мебелите върху неговото състояние му бе необходимо; и ако мебелите му пречеха да лази безсмислено насам-натам, това не беше във вреда, а от голяма полза.

Но за жалост сестрата беше на друго мнение; свикнала — впрочем не без основание — при обсъждане работите на Грегор да се проявява пред родителите като особено вещо лице, тя и сега видя в

съвета на майката достатъчно основание да настоява за изнасянето не само на скрина и писалището, за които най-напред бе помислила, но изобщо на всички мебели с изключение на необходимото канапе. Това изискване бе породено естествено не само от детско упорство и от самоувереността, придобита тъй неочаквано и трудно през последно време; но сестрата действително беше установила, че Грегор се нуждае от простор за лазене, затова пък, доколкото можеше да се види, изобщо не използваше мебелите. А навярно тук се проявяваше и присъщата на момичетата в нейната възраст мечтателност, която винаги търси случаи да се самоосъществи и сега подтикваше Грете да направи положението на Грегор още по-страховито, та да може сетне тя да се грижи за него с още по-голямо усърдие. Защото в помещението, където Грегор властвуваше сам над голите стени, навярно никой човек освен Грете не би се осмелил да влезе.

Ето защо тя не позволи майката да я отклони от решението й; пък и майката, която в тази стая изглеждаше твърде неспокойна и неуверена, скоро млъкна и продължи според силите си да помага на сестрата при изнасянето на скрина. Е, в краен случай Грегор можеше да мине и без скрина, ала писалището трябваше да остане. И щом двете жени излязоха от стаята със скрина, който тласкаха с пъшкане, Грегор подаде глава изпод канаето, за да разбере как да се намеси внимателно и колкото може по-деликатно. Но за беда първа се върна майката, а през това време в съседната стая Грете бе обгърнала с две ръце скрина и го поклащаше насам-натам, естествено, без да го помръдне от мястото му. Майката обаче не бе свикнала с вида на Грегор и ако го зърнеше, можеше да се поболее, затова Грегор уплашено пое на заден ход към другия край на канаето, но все пак не можа да избегне едно леко поклащане на чаршафа отпред. Това бе достатъчно да привлече вниманието на майката. Тя се стъписа, постоя един миг неподвижно и после се върна при Грете. Макар Грегор непрекъснато да си повтаряше, че не се извършва нищо необикновено, а само се преместват няколко мебели, все пак — скоро трябваше да си го признае — тази шетня на жените, слабите им възгласи и скърцането на мебелите по пода му въздействуваха като голяма, подхранвана от всички страни суматоха. Колкото и здраво да притискаше глава и крачка към тялото си, а корема към пода, неизбежно трябваше да си каже, че няма да издържи дълго. Те опразваха стаята му; взимаха му

всичко свидно; вече бяха изнесли скрина, в който държеше резбарското трионче и другите инструменти; сега разклащаха вдлъбналото се в пода писалище, на което бе готвил уроците си като студент в търговската академия, като гимназист, дори още като ученик в основното училище — така че той наистина нямаше повече време да вниква в добрите намерения на двете жени, чието съществуване впрочем почти бе забравил, защото от изтощение те работеха вече мълчаливо и се чуваха само тежките им стъпки.

И така, той изскочи — жените тъкмо се бяха облегнали на писалището в съседната стая, за да поотдъхнат, — четири пъти промени посоката на своя бяг, защото наистина не знаеше какво да спаси най-напред, после зърна открояващия се върху голата вече стена портрет на дамата в кожи, бързо полази нагоре и се притисна към стъклото, което го задържа и подежда благотворно на сгорещения му корем. Поне тази картина, сега изцяло закрыта от Грегор, сигурно никой не би му отнел. Той извърна глава към вратата на дневната, за да забележи жените, когато се върнат.

Те не почиваха дълго и скоро дойдоха; Грете почти носеше майката, обгърнала я с ръка.

— Е, какво ще вземем сега? — каза Грете и се озърна.

Тогава погледът ѝ се кръстоса с погледа на Грегор, който висеше на стената. Навярно само поради присъствието на майката Грете запази самообладание, сведе се към нея, за да ѝ попречи да погледне наоколо, и като трепереше, наслуки рече:

— Хайде да се върнем за малко в дневната!

Намерението на Грете беше ясно за Грегор — тя искаше да отведе майката на безопасно място и после да го пропъди от стената. Е, добре, нека само опита! Той бе затиснал картината и не я даваше. По-скоро би се хвърлил в лицето на Грете.

Но думите на Грете обезпокоиха още повече майката, тя се отдръпна, съгледа огромното кафяво петно върху изпъстрения с цветчета тапет и преди всъщност да проблесне в съзнанието ѝ, че пред очите си вижда Грегор, извика с креслив, прегракнал глас:

— Боже господи! Боже господи!

После с разперени ръце, сякаш се отказваше от всичко, се просна на канапето и не мръдна.

— Ех, Грегор! — извика сестрата, като вдигна юмрук и го прониза с поглед.

Това бяха първите думи след преображението, които сестрата отправяше пряко към него. После тя изтича в съседната стая за някакви капки, с които да разбуди майката от несвяст. Грегор също искаше да помогне — да спаси картината имаше още време, — но бе залепнал здраво за стъклото и трябваше да се откъсне със сила; после и той изтича в съседната стая, сякаш можеше да даде някакъв съвет на сестрата, както в по-раншните времена, но бе принуден да застане бездеен зад нея; докато ровеше сред разни шишенца, тя се обърна и се стресна; едно шише падна на пода и се разби; парче стъкло нарани Грегор в лицето, обля го някакво разяждащо лекарство; без да се бави повече, Грете грабна толкова шишенца, колкото бе в състояние да носи, и с тях изтича обратно при майката, а вратата захлопна с крак. Сега Грегор бе отделен от майката, която може би щеше да умре по негова вина, не биваше да отваря вратата, ако не искаше да прогони сестрата, която трябваше да остане при майката; сега не му оставаше нищо друго, освен да чака. И измъчван от самообвинения и грижи, той тръгна да лази. Облази всичко — стени, мебели и таван, — а накрая, когато цялата стая взе да се върти край него, в отчаянието си падна по средата на голямата маса.

Мина известно време, Грегор лежеше без сили, наоколо беше тихо — може би това бе добър знак. В този миг се позвъни. Прислужницата, естествено, се бе заключила в кухнята и затова Грете трябваше да отвори. Бащата се прибираще.

— Какво се е случило? — бяха първите му думи; навярно видът на Грете му бе издал всичко.

— Мама падна в несвяст, но вече е по-добре. Грегор изскочи.

С приглушен глас, понеже очевидно притискаше лице към бащините гърди, Грете отвърна:

— Очаквах това — рече бащата, — постоянно ви го повтарях, но вие, жените, никога не слушате.

За Грегор беше ясно, че бащата е изтълкувал погрешно оскъдното изявление на Грете и е помислил, че той си е позволил някакво насилие. Затова сега Грегор трябваше да се помъчи да успокои бащата, понеже да му обясни всичко нямаше нито време, нито възможност. Той се спусна към вратата на своята стая и се притисна

към нея, та бащата, идвайки от вестибюла, веднага да види, че Грегор има най-доброто желание незабавно да се прибере в стаята си и не е нужно да го погват назад, а трябва само да отворят вратата и той за миг ще изчезне.

Ала бащата не бе настроен да забелязва подобни тънкости.

— А-а-а! — извика той още при влизането с такъв тон, сякаш едновременно беше гневен и радостен.

Грегор отдръпна глава от вратата и я вдигна към бащата. Наистина не си бе представял бащата такъв, какъвто го виждаше сега; впрочем поради лазенето из стаята напоследък Грегор бе престанал да се интересува, както по-рано, от събитията в останалата част на жилището и всъщност не би трябвало да се учудва на промяната в отношенията. И все пак, и все пак нима този човек бе още бащата? Същият ли, който някога уморено се гушеше в леглото, когато Грегор тръгваше на търговско пътуване; който при завръщането му някоя вечер го посрещаше по халат, седнал в креслото с високо облегало, и дори не бе в състояние да се изправи, та в знак на радост само вдигаше ръце; който при редките семейни разходки в някой неделен ден на големите празници в годината, увит в старото палто и винаги внимателно потропващ с бастуна си, крачеше напред между Грегор и майката, понеже поначало те вървяха бавно, все пак малко по-бавно от него, а когато искаше да каже нещо, почти винаги се спираше и събираше около себе си своята свита? Сега обаче той стоеше с изправена осанка; облечен бе в стегната синя униформа със златни копчета, каквито носят банковите прислужници; над високата твърда яка се образуваше масивна двойна брадичка; изпод рошавите вежди черните очи гледаха живо и внимателно; обикновено разчорлените бели коси бяха сресани на безупречно прав път и блестяха от помада. Фуражката със златен монограм, вероятно на някоя банка, той хвърли в дъга през цялата стая върху канапетото, после с отметнати поли на дългата си ливрея, пъхнал ръце в джобовете на панталона, с озлобено лице се отправи към Грегор. Навярно сам не знаеше какво да предприеме; все пак вдигаше нозете си необикновено високо и Грегор се удиви на великанските му подметки. Обаче Грегор не остана на мястото си, защото още от първия ден на новия си живот знаеше, че бащата смята за редно да се отнася към него само с най-голяма строгост. Затова побягна пред бащата, спираше се заедно с него; после

пак хукваше, щом бащата само помръднеше. Така те направиха няколко кръга из стаята, без да се случи нищо съществено, а поради бавното темпо всичко това дори не приличаше на гонитба. Ето защо засега Грегор оставаше на пода, а и се опасяваше, че ако залази по стените или тавана, бащата може да схване това като злостна подигравка. Все пак Грегор трябваше да си каже, че дори на това бягане не би издържал дълго, защото докато бащата правеше една крачка, той бе принуден да извърши множество движения. Усещаше вече лек задух, тъй като и в по-раншни времена не можеше да разчита много на белите си дробове. Залиташе от умора и за да съсредоточи всички сили в своя бяг, държеше очите си полуотворени; в замаяността си изобщо не помисляше за друго спасение освен чрез бягство и почти бе забравил, че има на разположение стените, които наистина тук бяха задръстени от мебели, старателно украсени с множество изрязани зъбци и връхчета — изведнъж близо до него тупна и се затъркаля напред някакъв леко подхвърлен предмет. Беше ябълка; веднага след първата прелетя втора; от уплаха Грегор се закова на мястото си; да продължи своя бяг беше безсмислено, защото бащата бе решил да го бомбандира. Той бе напълнил джобовете си от фруктиерата на бюфета и сега, без много да се прицелва, хвърляше ябълка подир ябълка. Тези дребни червени ябълки се търкаляха като наелектризирани по пода и се блъскаха една в друга. Някаква слабо запратена ябълка докосна гърба на Грегор, но се плъзна, без да го нарани. Ала друга, последвала веднага, буквално се заби в гърба му; Грегор понечи да запълзи напред, сякаш с промяната на мястото можеше да премине внезапната неимоверна болка; усещаше се обаче като прикован и в пълното си объркване се просна на пода. Успя да види само как вратата на стаята му се разтвори с тласък и оттам, изпреварвайки пищящата сестра, се втурна майката по риза, защото сестрата я бе разсъблякла, за да облекчи дишането на падналата в несвяст; видя как майката се спусна към бащата, а от нея една след друга се свличаха на пода развързаните ѝ фусти; като се препъваше в тях, тя се хвърли върху бащата, прегърна го и напълно слята с него — тук вече зрението на Грегор отказваше да му служи, — притисна длани към тила на бащата и го замоли да пощади живота на Грегор.

III

Тежкото нараняване, от което Грегор страда повече от месец — ябълката остана забита в тялото като видим спомен, защото никой не се решаваше да я извади, — сякаш подсети дори бащата, че въпреки сегашния си жалък и отвратителен облик Грегор е член на семейството, когото не бива да разглеждат като враг, а според повелята на семейния дълг трябва да преглътнат погнусата си и да търпят, само да търпят.

И ако сега поради раната си Грегор навярно завинаги бе загубил своята подвижност и за да прекоси стаята си, му бяха необходими като на стар инвалид много, много минути — за лазене по стените не можеше да се мисли, — то за това влошаване на състоянието той получи по своя преценка напълно достатъчна отплата: редовно привечер се отваряше вратата към дневната, след като обикновено той я бе следил зорко два часа, така че, обгърнат от тъмнината на стаята и невидим откъм дневната, можеше да съзерцава цялото семейство, насядало край осветената маса, и да слуша разговорите, донякъде с общо позволение, тоест съвсем не както преди.

Наистина това вече не бяха някогашните оживени беседи, за които Грегор винаги с известен копнеж си бе спомнял в малките хотелски стаи, когато уморен се отпуснеше във влажната постеля. Сега всички приказваха обикновено много тихо. Скоро след вечерята бащата заспиваше в креслото си; майката и сестрата взаимно си напомняха да пазят тишина; ниско приведена под лампата, майката шиеше фино бельо за един моден магазин; сестрата, постъпила там като продавачка учеше вечер стенография и френски, та да може някой ден да достигне до по-добра длъжност. Понякога бащата се пробуждаше и сякаш не знаеше, че е спал, казваше на майката:

— Докога ще шиеш пак тази вечер!

И веднага отново заспиваше, а майката и сестрата си разменяха уморени усмивки.

С особено упорство бащата се противеше да сваля у дома прислужническата си униформа; и докато халатът висеше без полза на

закачалката, той дремеше на мястото си напълно облечен, сякаш постоянно готов за служба, очакващ и тук да чуе гласа на началника. Ето защо въпреки всички грижи на майката и сестрата по начало не съвсем новата униформа загуби чистия си вид и Грегор често по цяла вечер гледаше тази покрита с безброй петна, но блестяща с винаги излъсканите си златни копчета дреха, в която старецът спеше крайно неудобно и все пак спокойно.

Щом часовникът удареше десет, майката опитваше с кротки увещания да разбуди бащата и после да го склони да си легне, понеже сънят в креслото не бе дълбок, а бащата трябваше добре да се наспи, тъй като службата му започваше в шест часа. Но поради упорството, обзело го, откакто бе станал прислужник, той всеки път настояваше да остане още на масата, макар че редовно заспиваше и след това само с големи усилия успяваха да го накарат да замени креслото с леглото. Колкото и да го подканяха с разни малки заплахи майката и сестрата, той по четвърт час клатеше бавно глава със затворени очи и не ставаше. Майката го дърпаше за ръкава и му шепнеше на ухото ласкави думи, сестрата оставяше уроците си, за да помогне на майката, но това не въздействуваше на бащата. Той само още по-дълбоко се отпускате в креслото си. Едва когато двете жени го хванеха под мишниците, той отваряше очи, поглеждаше ту майката, ту сестрата и обикновено казваше:

— И това ако е живот! И това ако е отдихът на старите ми години!

Опрян на двете жени, той се изправяше бавно, сякаш бе сам на себе си тежко бреме, оставяше жените да го отведат до вратата, там им махваше с ръка да се върнат и продължаваше сам, докато майката бързо прибираше своя шев, а сестрата перото си, за да се спуснат подир бащата и му бъдат в помощ.

Кой в това преуморено, съсипано от работа семейство би имал време да полага за Грегор повече грижи, отколкото беше безусловно необходимо? Домакинските разходи се ограничаваха все повече и повече; сега вече трябваше да уволнят прислужницата; за най-тежката работа сутрин и вечер идваше една огромна кокалеста домашна помощница с бели, развяващи се около главата коси; всичко останало вършеше майката наред с многото шиене. Наложиха се дори да продадат разни семейни накити, които майката и сестрата по-рано бяха носили с

върховна радост на забави и празненства; Грегор узна за това вечерта, когато всички обсъждаха получените пари. Ала винаги най-много бяха жалбите, че не могат да напуснат това жилище, станало твърде голямо при сегашните условия, тъй като нямаха представа как да пренесат Грегор. Ала Грегор много добре разбираше, че пречка за преселването бе не само грижата за него, защото лесно можеха да го превозят в подходящ сандък с отдушници; семейството не се решаваше да смени жилището поради пълната безнадеждност и мисълта, че ги е сполетяло нещастие, каквото не се е случвало на никого измежду техните роднини и познати. Семейството изпълняваше до крайност всичко, което светът изисква от бедните хора: бащата купуваше закуски на дребните чиновници, майката се трепеше да шие бельо за чужди хора, сестрата сновеше зад тезгяха по заповед на клиентите, ала за повече от това силите на семейството не стигаха. И раната върху гърба на Грегор започваше наново да го боли, когато майката и сестрата, вече сложили бащата в леглото, се върнеха в дневната, ала не подхващаха работа, а седяха една до друга и опираха глави, когато майката посочеше към стаята на Грегор и сега вече казваше: „Затвори онази врата, Грете!“ и когато Грегор отново оставаше на тъмно, а жените оттатък сливаха сълзите си или със сухи очи гледаха втренчено масата.

Нощите и дните Грегор прекарваше почти без сън! Понякога си казваше, че при следващото отваряне на вратата наново ще вземе в свои ръце семейните дела, точно както по-рано; в мислите му след толкова време отново започнаха да се мяркат шефът и прокуристът, търговските помощници и стажантите, несхватливият прислужник в магазина, двама-трима приятели от други фирми, камериерката в един провинциален хотел — мил, бегъл спомен, касиерката в един магазин за шапки, която бе ухажвал сериозно, ала прекалено дълго — всички те му се явяваха, размесени с непознати или вече забравени лица, ала вместо да помогнат на него и семейството му, всички до един бяха непристъпни и той се радваше, когато изчезваха. А после отново губеше всяко желание да се грижи за семейството си, изпълваше го само гняв поради лошото обслужване и въпреки че не можеше да си представи нищо, което да възбуди апетита му, кроеше планове как да се добере до килера, за да си вземе оттам каквото му се полага, макар да не бе гладен. Сега сестрата без много да умува с какво би доставила на Грегор особено удоволствие, сутрин и обед, преди да изтича в

магазина, набързо тикваше с крак какво да е ядене в стаята му, а вечер, все едно дали храната беше само опитана или — както най-често — стоеше непобутната, с едно бръсване я измитахше навън. Разтребването на стаята, с което тя сега се заемаше винаги вечер, едва ли можеше да става по-бързо. По стените се точеха мръсни ивици, тук-там се трупаха купчини прах и нечистотии. На първо време при появата на сестрата Грегор се свираше в особено зацапаните ъгли, та с положението си да ѝ отправи известен укор. Но дори да останеше там седмици наред, сестрата нямаше да се поправи; тя виждаше мръсотията не по-зле от него, ала бе решила да не я отстранява. При това с непозната досега раздразнителност, обхванала изобщо цялото семейство, тя бдеше разтребването на Грегоровата стая да си остане само нейна грижа. Веднъж майката бе направила основно почистване в стаята на Грегор, което ѝ се удаде едва след като изразходва няколко кофи вода — наистина голямата влага подразни и Грегор, затова той лежеше мрачен и вцепенен на канапето, — ала наказанието за майката не закъсня. Защото вечерта, щом като забеляза промяната в стаята на Грегор, сестрата, дълбоко обидена, изтича в дневната и въпреки заклинателно вдигнатите ръце на майката, избухна в истеричен плач, на който родителите — бащата, естествено, бе подскочил сепнато в креслото си — гледаха отначало учудено и безпомощно; после се оживиха и те; бащата заотправя надясно упреци към майката, че не е оставила сестрата да почисти стаята на Грегор; наляво пък закрещя на сестрата, че занаят няма да ѝ позволява да разтребва Грегоровата стая; в това време майката се мъчеше да замъкне в спалнята бащата, който от възбуда вече, не се владееше; сестрата, разтърсвана от ридания, тропаше с малките си юмручета по масата; а Грегор шумно съскаше от гняв, че никой не се сеща да затвори вратата, за да му спести тази гледка и тази врява.

Но дори ако на сестрата, изтощена от работата си в магазина, бе дотегнало да се грижи за Грегор, както по-рано, майката в никакъв случай не трябваше да я замества и не се налагаше Грегор да бъде пренебрегван. Защото съществуваше домашната помощница. Тази стара вдовица, която благодарение на здравите си кокали навярно бе превъзмогнала през дългия си живот и най-лошото, всъщност не изпитваше отвращение към Грегор. Без никакво любопитство тя веднъж случайно бе отворила вратата на стаята му и при вида на

Грегор, който съвсем изненадан, макар че никой не го гонеше, забяга насам-натам, учудено се спря и скръсти ръце на корема. Оттогава тя не пропускаше сутрин и вечер винаги да откrehне вратата, за да хвърли бегъл поглед към Грегор. Отначало дори го викаше при себе си с изрази, които вероятно смяташе за приветливи, например: „Я ела насам, стар торен бръмбаре!“ или: „Виж го ти, стария торен бръмбар!“ На тия думи Грегор не отвърщаше с нищо, а оставаше неподвижен на мястото си, сякаш вратата изобщо не бе отваряна. Нямаше ли да е по-добре, вместо да позволяват на тази жена да го безпокои без нужда според прищевките си, да й наредят да почиства всеки ден стаята му! Една ранна утрин — по стъклата плющеше силен дъжд, може би вече предвестник на настъпващата пролет, — когато домашната помощница пак започна с изразите си, Грегор тъй се озлоби, че сякаш готов да я нападне, ала все пак бавно и немощно, се насочи към нея. Жената обаче, вместо да се уплаши, само вдигна високо намиращия се близо до вратата стол и раззинала широко уста, стоеше с ясното намерение да си затвори устата едва когато столът в ръката ѝ се стовари върху гърба на Грегор.

— Е, само дотук ли стигнахме? — попита тя, когато Грегор отново се извърна, и спокойно остави стола обратно в ъгъла.

Сега Грегор вече почти нищо не ядеше. Само когато случайно минеше покрай приготвената му храна, за развлечение взимаше една хапка в устата си, държеше я там с часове, а после най-често я изплюваше. Отначало мислеше, че видът на неговата стая убива апетита му, но тъкмо с промените тук той твърде скоро се примири. Бяха свикнали да слагат в тази стая вещи, които няма къде да сместят, а такива вещи сега имаше много, понеже една от стаите бяха дали на трима наематели. Тези сериозни господа — и тримата носеха дълги бради, както веднъж Грегор установи през пролуката на вратата — държаха строго на реда не само в стаята, но и в цялото домакинство, а най-вече в кухнята, защото се бяха настанили тук за постоянно. Не понасяха безполезни, още по-малко пък мръсни вехтории. Освен това в по-голямата част си бяха донесли собствени мебели. По тази причина в жилището бяха станали излишни много вещи, които семейството не можеше да продаде, ала не искаше и да хвърли. Всички те преминаваха в стаята на Грегор. Там се озоваха също кофата за боклук и кофата за кухненски отпадъци. Всичко непотребно за момента домашната

помощница, която винаги много бързаше, просто хвърляше в стаята на Грегор; за щастие в повечето случаи Грегор виждаше само съответния предмет и държащата го ръка. Може би домашната помощница имаше намерение при случай и свободно време да извади обратно всички вещи или вкупом да ги изхвърли навън, в действителност обаче те си оставаха да лежат където веднъж бяха запокитени, стига Грегор да не ги отместваше при провирането си между вехториите — отначало той вършеше това по принуда, защото нямаше свободно място за лазене, а по-късно — за свое все по-нарастващо удоволствие, макар че след такива странствувания отново с часове не се помръдваше от мястото си, обзет от смъртна умора и тъга.

Тъй като понякога наемателите също вечеряха у дома, в общата дневна, вратата към нея някои вечери оставаше затворена, ала Грегор съвсем леко свикна с това, защото често, когато вратата бе отворена, той не използваше предложената възможност, а без семейството да забележи, лежеше в най-тъмния ъгъл на стаята си. Веднъж обаче домашната помощница бе оставила вратата към дневната открената и тя стоя отворена дори вечерта, когато дойдоха наемателите и лампата бе запалена. Те седнаха в горния край на масата, където по-рано се хранеха бащата, майката и Грегор, разгърнаха салфетките и взеха в ръце нож и вилица. В същия миг на вратата се появи майката, носеща блюдо с месо, а веднага след нея се показва сестрата с блюдо, в което имаше купчина картофи. От ястието се вдигаше гъста пара. Наемателите се наведоха над сложените отпреде им блюда, сякаш искаха да ги опитат, преди да пристъпят към яденето; и действително този, който бе седнал по средата и навярно се ползуваше с уважение пред другите двама, разреза къс месо още в блюдото, очевидно за да установи дали е добре сварено, или трябва да се върне в кухнята. Той остана доволен, а майката и сестрата, които напрегнато го наблюдаваха, се усмихнаха облекчено.

Самото семейство се хранеше в кухнята. Ала преди да отиде в кухнята, бащата влезе в дневната и се поклони на всички, с фуражка в ръка обиколи масата. Наемателите се изправиха вкупом и промърмориха нещо над брадите си. Когато останаха след това сами, те започнаха да се хранят сред почти пълно мълчание. На Грегор изглеждаше странно, че измежду всичките разнообразни шумове при храненето постоянно се открояваше звукът от дъвченето на зъбите,

сякаш това трябваше да покаже на Грегор, че за ядене са нужни зъби и дори най-прекрасните, ала беззъби челюсти не струват за нищо.

„Та и аз искам да ям — угрижено си каза Грегор, — ала не такива неща. Как добре си хапват тези наематели, а пък аз умирам от глад!“

Тъкмо тази вечер — Грегор не помнеше за цялото изминало време да е чул сестрата да свири — откъм кухнята долетяха звуци на цигулка. Наемателите вече бяха приключили вечерята си, седналият по средата бе извадил вестник и раздал на другите двама по лист; сега те се ослушаха, станаха и на пръсти се приближиха до вратата на вестибюла, където застанаха вкупом. Изглежда, в кухнята ги бяха усетили, защото бащата се обади:

— Навярно свиренето е неприятно на господата? Може веднага да се прекрати.

— Напротив — каза наемателят, който бе по средата, — не би ли желала госпожицата да дойде при нас и да посвири в тази стая, та тук е много по-уютно и по-приятно?

— О, моля! — извика бащата, сякаш той бе цигуларят.

Господата се оттеглиха в дневната и зачакаха. Скоро дойдоха бащата с нотния пулт, майката с нотите и сестрата с цигулката. Сестрата спокойно се приготви за свирене; родителите, които по-рано никога не бяха давали стая под наем и затова прекаляваха в любезността си към наемателите, дори не се осмеляваха да седнат на собствените си столове. Бащата се облегна на вратата, пъхнал дясната си длан между две копчета на затворената си догоре ливрея; единият от наемателите обаче предложи стол на майката и понеже тя не го премести оттам, където случайно го бе сложил господинът, остана да седи настрана в един ъгъл.

Сестрата засвири; бащата и майката, всеки от своя страна, следяха внимателно движенията на ръцете ѝ. Грегор, привлечен от музиката, се бе осмелил да отиде малко по-напред от обикновено и дори подаде глава в дневната. Почти не се учудваше, че в последно време нехае за другите, докато по-рано се гордееше с вниманието си към тях. А всъщност тъкмо сега имаше повече от друг път причини да се крие, защото поради праха, който се бе натрупал в стаята му и при най-лекото движение се разлиташе, той самият бе покрит целият с прах; на гърба си и хълбоците мъкнеше нишки, косми, остатъци от храна; безразличието му към всичко бе толкова голямо, че не смяташе

за нужно, както по-рано, по няколко пъти на ден да ляга по гръб и да се отърква в килима. И въпреки този си вид той не се побоя да пристъпи още малко напред по изрядно чистия под на дневната.

Впрочем никой не го забелязваше, семейството бе всецяло погълнато от звуците на цигулката; а пък наемателите, пъхнали ръце в джобовете на панталоните, отначало бяха застанали съвсем близо зад пулта, тъй че и тримата можеха да гледат в нотите, което сигурно смущаваше сестрата, скоро обаче в полугласен разговор, свели глави, се оттеглиха до прозореца и останаха там, наблюдавани загрижено от бащата. Сега действително изглеждаше, сякаш те са останали разочаровани в очакването си да чуят хубаво или приятно изпълнение на цигулка, сякаш цялата музикална продукция им е дотегнала и сега само от учтивост нарушават още спокойствието си. Особено начинът, по който и тримата изпускаха нагоре през носа и устата дима на пурите си, издаваше силното им раздразнение. А пък сестрата свиреше толкова хубаво! Лицето ѝ бе наклонено встрани, очите ѝ внимателно и печално се плъзгаха по нотните редове. Грегор пропълзя още малко напред, като притискаше глава към пода, та по възможност да срещне погледа ѝ. Нима той беше животно, щом музиката тъй го трогваше? Струваше му се, че пред него се разкрива пътят към жадуваната непозната храна. Той бе решен да достигне до сестрата, да я подръпне за полата и с това да ѝ подсказе да дойде с цигулката си в неговата стая, защото тук никой не цени свиренето ѝ, както би го оценил той. Нямаше вече да я пусне от стаята си, поне докато бе жив; за първи път неговият страшен вид щеше да му е от полза; искаше му се да бди едновременно пред всички врати на стаята си и с фучене да отблъсква нападателите. Сестрата обаче трябваше да остане там не по принуда, а доброволно, тя щеше да седне на канапето до него, да наклони ухо и тогава той щеше да ѝ довери, че е имал твърдото намерение да я запише в консерваторията и че ако не беше го сполетяло нещастieto, щеше да оповести решението си пред всички миналата Коледа — Коледа навярно вече беше минала?, — без да го е грижа за никакви възражения. След това признание сестрата, покъртена, щеше да избухне в плач, а Грегор щеше да се надигне до нейното рамо и да я целуне по шията, която тя, откак бе станала продавачка, вече не закриваше с панделка или с якичка.

— Господин Замза! — извика към бащата наемателят, който бе по средата, и без да хаби повече думи, посочи с пръст към бавно промъкващия се напред Грегор.

Цигулката замлъкна, същият наемател отначало се усмихна на приятелите си, като поклати глава, а после отново погледна към Грегор. Бащата очевидно сметна за по-нужно вместо да прогони Грегор, първо да успокои наемателите, макар че те съвсем не бяха развълнувани и, изглежда, Грегор ги забавляваше повече, отколкото изпълнението на цигулка. Бащата забърза към тях и с разперени ръце се опита да ги изтласка в стаята им, а същевременно с тялото си да закрие от очите им Грегор. Тогава те наистина се поразсърдиха — не стана ясно дали поради държането на бащата, или поради едва сега озарилото ги съзнание, че без да подозират, са имали съквартирант като Грегор. Те поискаха от бащата обяснение, на свой ред вдигнаха ръце и като подръпваха неспокойно брадите си, бавно заотстъпваха към стаята си. Междувременно сестрата преодоля смущението, в което бе изпаднала след внезапното прекъсване на изпълнението ѝ; няколко мига държа в безсилно отпуснатите си ръце цигулката и лъка, като продължаваше да се взира в нотите, сякаш все още свиреше, а после изведнъж се окопити, сложи инструмента в скута на майката — тя още седеше на стола си и дишаше тежко в пристъп на задух — и изтича в съседната стая, към която под натиска на бащата наемателите все по-бързо се приближаваха. Виждаше се как под сръчните ръце на сестрата излитат високо и се подреждат завивките и възглавниците. Преди още господата да стигнат до стаята, тя приготви леглата и се измъкна. Бащата, изглежда, до такава степен бе обзет отново от своето упорство, че забрави всяко уважение, каквото все пак дължеше на наемателите си. Той ги изтласкваше и изтласкваше, докато най-сетне пред самата врата на стаята наемателят, който бе по средата, тупна шумно с крак и това възпря бащата.

— Заявявам ви — каза господинът с вдигната ръка, като подири с поглед също майката и дъщерята, — че предвид на отвратителните порядки, владеещи в този дом и в това семейство — при тези думи той решително плю на пода, — още утре напускам стаята си. Естествено, няма да платя нито грош и за дните, през които живях тук, напротив, ще поразмисля дали да не предявя иск срещу вас, който, повярвайте ми, може много лесно да бъде обоснован.

Той млъкна и втренчи очи пред себе си, сякаш очакваше нещо. И действително двамата му приятели тутакси додадоха:

— Ние също още утре напускаме.

После той улови дръжката и затръшна шумно вратата.

Бащата опипом се добра до креслото и се стовари в него; имаше вид, като че се изтяга за обичайната си вечерна дрямка, ала по рязкото кимане на главата му, останала сякаш без опора, личеше, че съвсем не спи. Грегор през цялото време бе лежал тихо на мястото, където го откриха наемателите. Разочарованието от неуспеха на плана му, а може би и слабостта от продължителното гладуване сковаваха движенията му. Той почти не се съмняваше, че само след миг всеобщият гняв ще се изсипе върху него, и чакаше. Не го сепна дори цигулката, която изпод треперещите пръсти на майката падна от скута ѝ, като издаде кънтящ звук.

— Мили родители — каза сестрата и за да наблегне на думите си, удари с ръка по масата, — така не може да продължава. Ако вие не го разбирате, аз го разбирам. Няма да изрека пред това чудовище името на моя брат и затова само ще кажа: трябва да направим опит да се отървем от него. Сторихме всичко според човешките сили, за да се грижим за него и го търпим, мисля, че никой не може ни най-малко да ни упрекне.

— Съвсем права е — промълви бащата на себе си.

Майката, която все още не можеше да си поеме дъх, закашля глухо в шепата си с безумно изражение в очите.

Сестрата се спусна към майката и положи длан върху челото ѝ. Бащата пък, когото думите на сестрата бяха навели, изглежда, на по-определени мисли, се изправи в креслото, заигра с прислужническата си фуражка, оставена на масата между още неприбраните след вечерята на наемателите чинии, и сегиз-тогиз поглеждаше към притихналия Грегор.

— Трябва да направим опит да се отървем от него — повтори сестрата, сега обърната главно към бащата, защото поради кашлицата си майката не чуваше нищо, — той ще погуби и двама ви, ще видите. Щом всички трябва да работим тъй непосилно, не сме в състояние и в къщи да понасяме това вечно мъчение. Аз също не мога повече.

И избухна в такъв буен плач, че сълзите ѝ потекоха по лицето на майката, от което тя ги изтриваше с машинални движения на ръката.

— Дете мое — съчувствено и с явно разбиране каза бащата, — но как да постъпим?

Сестрата само сви рамене в знак на безпомощност, обзела я през време на плача и отнела предишната ѝ увереност.

— Ако той ни разбираше... — рече бащата полувъпросително.

Сестрата през сълзи отривисто заклати ръка, за да покаже, че за това не може и да се мисли.

— Ако той ни разбираше — повтори бащата и затвори очи, приел убеждението на сестрата, че това е невъзможно, — тогава навярно бихме се споразумели с него. Така обаче ...

— Трябва да се махне! — извика сестрата. — Ето единствения изход, татко. Просто се помъчи да се освободиш от мисълта, че това е Грегор. Вярвахме прекалено дълго, че е така, и всъщност там е нашето нещастие. Но откъде-накъде да е Грегор? Ако беше Грегор, отдавна да е проумял, че хора не могат да съжителствуват с подобно животно и сам да си бе отишъл. Тогава нямаше да имаме брат, но затова пък щяхме да живеем и да тачим паметта му. А сега този звяр ни преследва, прогонва наемателите, явно иска да обсеби цялото жилище и да ни изхвърли на улицата. Ето виж, татко — изкрещя внезапно тя, — той пак започва!

И в напълно непонятна за Грегор уплаха сестрата изостави дори майката, буквално отскочи от стола ѝ, сякаш предпочиташе да пожертвува майка си, ала не и да остане в близост с Грегор; после бързо се скри зад бащата, който, разтревожен единствено от нейното поведение, също стана и разпери пред сестрата ръце като закрила.

А на Грегор и през ум не минаваше да плаши когото и да било, най-малко пък сестра си. Той просто, бе започнал да се обръща, за да пропълзи обратно в стаята си, но все пак това се набиваше в очи, защото поради страданието си трябваше при трудните извивания да си помага с глава — неведнъж я вдигна и я удари в пода. Сега той се закова на място и се озърна. Другите като че ли вече бяха схванали доброто му намерение; уплахата бе краткотрайна. Всички го гледаха безмълвно и скръбно. Майката полулежеше на стола с изпънати, но събрани нозе, очите ѝ почти се затваряха от изнемога; бащата и сестрата седяха редом, сестрата бе обвила с ръка врата на бащата.

„Сега навярно вече мога да се обърна“ — помисли Грегор и поднови усилията си.

Не бе в състояние, да сподави сумтенето поради напрежението, пък и бе принуден тук-там да поотдъхва. Впрочем никой не го караше да бърза, всичко бяха предоставили на самия него. Щом завърши обръщането, той веднага запълзя право напред. Учуди го голямото разстояние, което го делеше от стаята му, и не проумяваше как при своята слабост е успял преди малко да измине същия път почти неусетно. През цялото време, загрижен само да пълзи колкото може по-бързо, надали забелязваше, че никакви думи, никакви възгласи от страна на семейството не го безпокоят. Едва когато стигна до вратата, той извърна глава, ала не съвсем, понеже усещаше как шията му се вдървява, но все пак успя да види, че зад него нищо не се е променило, само сестрата бе станала. Последният му поглед обгърна майката, заспала вече окончателно.

Щом само се озова в стаята си, отвън бързо затвори вратата, бутнаха резето и заключиха. Внезапният шум зад гърба му изплаши Грегор тъй, че крачката му се подкосиха. Разбързала се бе сестрата. Затова бе станала и чакаше, после бе притичала с толкова леки стъпки, че Грегор дори не бе я усетил.

— Най-послед! — извика тя на родителите, докато превърташе ключа в бравата.

„Ами сега?“ — попита се Грегор и се заозърта в тъмнината.

Бързо откри, че вече изобщо не е в състояние да помръдне. Не се учуди, по-скоро му се видя неестествено, че досега действително е можел да се придвижва на тези тънки крачка. Иначе се чувствуваше сравнително добре. Наистина по цялото тяло го пронизваха болки, но му се струваше, че те все повече и повече отслабват и накрая ще преминат съвсем. Вече почти не усещаше гнилата ябълка в гърба си и възпаленото място наоколо, покрито цялото с мек прах. За семейството мислеше с умиление и любов. Та нали самият той смяташе, може би дори още по-твърдо и от сестра си, че трябва да изчезне. В това състояние на празна и спокойна размисъл остана, докато часовникът на градската кула удари третия час на утрото. Дочака и началото на всеобщото развиделяване вън пред прозореца. После против неговата воля главата му клюмна напълно и от ноздрите немощно излетя сетният му дъх.

Когато рано сутринта дойде домашната помощница — преливаща от сила и жизненост, колкото и пъти да я бяха молили да

внимава, тя припряно тръскаше тъй шумно вратите, че в цялото жилище подир пристигането ѝ бе вече невъзможен спокойният сън, — при обичайното надникване в стаята на Грегор тя отначало не откри у него нищо особено. Помисли, че той нарочно лежи така неподвижно, защото играе ролята на обиден; тя го смяташе надарен с всевъзможен разсъдък. И понеже случайно държеше в ръка дългата метла, помъчи се от вратата да погъдедичка с нея Грегор. Когато това нямаше успех, тя се ядоса и леко замушка Грегор; едва когато без никаква съпротива го изтика от мястото му, тя се взря по-внимателно. Бързо схвана истинското положение и облещи очи, после подсвирна и без много да се бави, разтвори вратата на спалнята, като с пълен глас извика в тъмното:

— Я елате да видите, животното е пукнало! Лежи съвсем мъртво.

Съпрузите Замза се изправиха в съпружеското легло, но им трябваше време да превъзмогнат уплахата от появата на домашната прислужница, преди да схванат думите ѝ. После обаче господин и госпожа Замза бързо слязоха от леглото, всеки от своята страна, господин Замза наметна одеялото върху раменете си, а госпожа Замза излезе само по нощница; така отидоха в стаята на Грегор. Междувременно се отвори и вратата откъм дневната, където след настаняването на наемателите спеше Грете; тя бе напълно облечена, сякаш изобщо не бе лягала, за което говореше и бледнината на лицето ѝ.

— Мъртъв ли е? — рече госпожа Замза и повдигна въпросително очи към домашната помощница, макар че можеше сама да провери това и да го разбере дори без проверка.

— Ама разбира се — отвърна домашната помощница и за доказателство с метлата отмести още встрани трупа на Грегор.

Госпожа Замза направи движение като да задържи метлата, ала не го стори.

— Е — проговори господин Замза, — сега можем да поблагодарим на бога.

Той се прекръсти и трите жени последваха примера му. Грете, която не отместваше очи от трупа, възкликна:

— Погледнете само колко е измършавял. От толкова време вече нищо не ядеше. Както внасяхме храната, така я изнасяхме.

И действително тялото на Грегор бе съвсем изсъхнало и плоско, всъщност това се виждаше едва сега, понеже крачката вече не го повдигаха, а и нищо друго не отвличаше погледа.

— Влез за мъничко при нас, Грете — каза Замза с тъжна усмивка.

И като все пак поглеждаше назад към трупа, Грете отиде подир родителите в спалнята. Домашната помощница затвори вратата и широко разтвори прозореца. Въпреки ранния час, в свежия въздух вече се промъкваше малко топлина — беше краят на март.

Тримата наематели излязоха от стаята си и учудено потърсиха с очи закуската си; бяха ги забравили.

— Къде е закуската? — намусено се обърна към домашната помощница наемателят, който бе по средата.

Но тя сложи пръст на устата си, а после бързо беззвучно закима на господата да идат в стаята на Грегор. Те влязоха и пъхнали ръце в джобовете на поизносените си сака, застанаха край трупа на Грегор сред вече напълно светлата стая.

Тогава се отвори вратата на спалнята и се появи господин Замза в ливреята си, хванат под едната ръка от жена си, а под другата от дъщеря си. Очите на всички бяха малко зачервени от плач; сегиз-тогиз Грете притискаше лице към рамото на баща си.

— Веднага напуснете дома ми! — рече господин Замза и без да се отделя от жените, посочи вратата.

— Какво искате да кажете? — попита малко слисано наемателят, който бе по средата, и сладниково се усмихна.

Другите двама държаха ръце на гърба и непрекъснато ги потриваха, сякаш в радостно очакване на голям спор, който обаче щеше да завърши благоприятно за тях.

— Точно това, което казах — отговори господин Замза и рамо до рамо с двете си придружителки тръгна към наемателя.

А той отначало стоеше безмълвно, забил поглед в пода, сякаш мислите в главата му приемаха нов порядък.

— Е, тогава ще си вървим — накрая рече той и вдигна очи към господин Замза, сякаш, обзет от внезапно смирение, очакваше от него да одобри дори това решение.

Господин Замза само няколко пъти му кимна кратко, ококорил очи. След това господинът действително веднага се отправи с широки

крачки към вестибюла; двамата му приятели за известно време бяха слушали всичко с напълно неподвижни ръце, а сега направо заподскачаха подире му, сякаш се бояха да не би господин Замза да влезе преди тях във вестибюла и да ги откъсне от водача им. Във вестибюла тримата взеха шапките си от окачалката, изтеглиха бастуните си от стойката, поклониха се мълчаливо и напуснаха дома. Обхванат от някакво, както се оказа, напълно неоснователно недоверие, господин Замза излезе с двете жени на стълбищната площадка; облегнати на перилата, те загледаха как тримата господа бавно, ала неотклонно слизат по дългото стълбище, как на всеки етаж изчезват в определена чупка и след няколко мига отново се появяват; колкото по-ниско отиваха, толкова повече отслабваше интересът на семейство Замза към тях, а когато насреща им с напета стойка се заизкачва и после ги задмина един млад месарски помощник с табла на главата, господин Замза и жените бързо се отдръпнаха от перилата и всички с някакво облекчение се прибраха в жилището.

Решиха да използват днешния ден за отдих и разходка; не само бяха заслужили тази почивка от работата, но тя им бе дори крайно необходима. Тъй че всички седнаха на масата и написаха три извинителни писма — господин Замза до своята дирекция, госпожа Замза до работодателя си и Грете до своя шеф. Докато пишеха, влезе домашната помощница, за да каже, че си отива, понеже е свършила утринната си работа. Тримата отначало само кимнаха, без да я погледнат, и продължиха да пишат, но тъй като домашната помощница все още не си тръгваше, те ядосано вдигнаха глави.

— Е? — попита господин Замза.

Домашната помощница стоеше усмихната на вратата, сякаш имаше да съобщи на семейството за някакво голямо щастие, но смяташе да го стори едва след подробно разпитване. Почти правото малко щраусово перо на шапката ѝ, което дразнеше господин Замза през цялата ѝ служба у тях, се полюшваше леко на всички страни.

— И тъй, всъщност какво искате? — запита госпожа Замза, която вдъхваше най-голям респект на домашната помощница.

— Ами да! — отвърна домашната помощница и не можа да продължи веднага, защото се заливаше от добродушен смях, — значи, няма защо да берете грижа за изнасянето на онова там отгатык. Всичко вече е уредено.

Госпожа Замза и Грете се наведоха над масата, сякаш искаха да допишат писмата си; господин Замза, като забеляза, че домашната помощница се кани да опише всичко подробно, решително отклони това с протегнатата ръка. И понеже не ѝ дадох да говори, тя си спомни колко бързаше и явно обидена, извика:

— Сбогом на всички ви!

Обърна се рязко и като затръшваше с ужасен шум вратите, напусна жилището.

— Довечера ще я уволним — рече господин Замза.

Ала не получи отговор нито от жена си, нито от дъщерята, защото домашната помощница, изглежда, наново бе нарушила едва възвърнатия им покой. Двете станаха, отидоха до прозореца и останаха там прегърнати. Господин Замза се извърна в креслото си към тях и няколко мига ги наблюдаваше мълчаливо. После извика:

— Хайде, елате тук! Оставете най-сетне тия стари неща. Пък обърнете и на мене малко внимание.

Жените незабавно го послушаха, завтекоха се към него, погалиха го и бързо привършиха писмата си.

После всички заедно излязоха от къщи, нещо, което не бяха правили вече месеци наред, и заминаха с трамвая на разходка извън града. Вагонът, в който седяха само те, бе целият огрян от топло слънце. Облегнати удобно на седалките, обсъдиха заедно изгледите за в бъдеще и откриха, че разгледани отблизо, те съвсем не са лоши, защото службите и на тримата, за които всъщност още не се бяха разпитвали един-друг, се оказваха изключително изгодни и най-вече многообещаващи занапред. За момента, естествено, най-голямо подобрение на положението можеха лесно да постигнат, ако сменят жилището; искаше им се да наемат някое по-малко и по-евтино, ала затова пък по-представително жилище, изобщо по-практично от досегашното, избрано още от Грегор. Докато си приказваха тъй, като гледаха своята все по-оживяваща се дъщеря, господин и госпожа Замза почти едновременно си помислиха, че въпреки всички терзания, покрили с бледнина страните ѝ, напоследък тя е разцъфтяла и е станала хубава, закръглена мома. Като се умълчаха и почти несъзнателно се разбраха с поглед, те си казаха, че вече е дошло време да ѝ потърсят някой добър мъж. И сякаш в потвърждение на новите им

мечти и чудесни намерения, когато достигнаха целта на пътуването си, дъщерята първа се надигна от седалката и разкърши младата си снага.

1912

ФРАНЦ КАФКА

В НАКАЗАТЕЛНАТА КОЛОНИЯ

— Това е особен апарат — каза офицерът на пътешественика-изследовател и хвърли почти възхитен поглед към очевидно добре познатия му уред.

Пътешественикът, изглежда, само от учтивост бе приел поканата на коменданта да присъствува при екзекуцията на един войник, осъден за неподчинение и обида на началника. Тази екзекуция навярно не предизвикваше твърде голям интерес в наказателната колония. Поне тук в дълбоката, песъчлива долчинка, затворена отвсякъде от голи склонове, освен офицера и пътешественика, се намираха само осъденият — глуповат човек с широка муцуна, мръсни коси и занемарено лице — и един войник, хванал в ръце тежката верига, в която преминаваха малките вериги, свързващи осъдения за глезените, китките и шията и освен това съединени помежду си с други допълнителни вериги. Впрочем осъденият имаше такъв кучешки покорен вид, че навярно можеха да го пуснат да се поразходи по склоновете, а преди началото на екзекуцията трябваше само да му свирнат и той щеше да дотича.

Пътешественикът не проявяваше особено любопитство към апарата и почти безучастно крачеше насам-натам зад осъдения, докато офицерът извършваше в последните приготовления — ту се завираше под вградения дълбоко в земята апарат, ту се изкачваше по една стълба, за да провери горните части. Тази работа всъщност би могла да се възложи на някой техник, но офицерът я изпълняваше с голямо усърдие — било защото беше особен привърженик на апарата, било защото по други причини тази задача не биваше да се поверява на никого освен на него.

— Ето че всичко е готово! — извика той накрая и слезе от стълбата. Беше извънредно изнурен, дишаше с широко отворена уста, а под яката на мундира си бе напъхал две фини дамски кърпички.

— Тези униформи наистина са прекалено тежки за тропиците — каза пътешественикът, вместо, както офицерът очакваше, да разпита за

апарата.

— Така е — отвърна офицерът и изми изцапаните си с машинно масло и грес ръце в една предварително приготвена кофа с вода, — но те представляват за нас родината, а ние не искаме да загубим родината си... Но погледнете сега този апарат — добави той веднага, изтри с кърпа ръцете си и заедно с това посочи апарата. — Дотук бе нужно да се работи на ръка, но отсега нататък апаратът ще действа напълно самостоятелно.

Пътешественикът кимна и последва поканата на офицера. А той искаше да се подсигури за всякакви инциденти, затова накрая каза:

— Случват се, естествено, и повреди; макар че се надявам днес да минем без тях, все пак трябва да сме готови. Та апаратът ще работи дванадесет часа непрекъснато! Но дори да възникнат смущения, те ще са незначителни и веднага ще бъдат отстранени... Няма ли да седнете? — попита той най-после, измъкна от цяла купчина плетени столове един и го предложи на пътешественика; той не можа да откаже.

Сега пътешественикът седеше край една яма и хвърли в нея бегъл поглед. Тя не беше много дълбока. Изкопаната пръст бе натрупана като насип от едната страна на ямата, от другата страна се издигаше апаратът.

— Не зная — рече офицерът — дали комендантът вече ви е обяснил устройството на апарата.

Пътешественикът махна неопределено с ръка; това бе достатъчно за офицера, защото сега можеше сам да даде обясненията.

— Този апарат — започна той, вдигна една мотовилка и се подпря на нея — е изобретение на предишния ни комендант. Аз му помагах още при първоначалните опити и участвувах във всички работи до завършването му. Впрочем заслугата за това изобретение принадлежи единствено на него. Чували ли сте за предишния ни комендант? Не? Е, няма да преувелича, ако кажа, че уредбата на цялата наказателна колония е негово дело. Ние, неговите приятели, знаехме още в часа на смъртта му; уредбата на колонията е тъй съвършена, че наследникът му, дори умът му да е пълен с хиляди нови проекти, поне в продължение на много години не ще съумее да промени нищо старо. И нашето предвиждане се сбъдна; новият комендант трябваше да схване това. Жалко, че не познавате предишния комендант!... Но — сепна се офицерът — аз се разбъбрих, а тук пред нас се издига

неговият апарат. Състои се, както виждате, от три части. С течение на времето за всяка от тези части се създадоха донякъде просторечни названия. Долната се нарича „легло“, горната — „рисувач“, а ето тази, средната висяща част, се казва „брана“.

— Брана ли? — попита пътешественикът.

Той не бе слушал много внимателно, слънцето в тази гола, лишена от сенки долина грееше тъй жарко, че човек трудно можеше да събере мислите си. Толкова по-достоеен за възхищение му се виждаше офицерът, стегнат в тесния параден мундир с тежки еполети и висящи акселбанти, който тъй усърдно даваше обяснения и освен това, докато говореше, с един гаечен ключ затягаше тук-там някой винт. В подобно състояние като пътешественика, изглежда, се намираше и войникът. Той бе омотал веригата на осъдения около двете си китки, подпираше се с една ръка на пушката, бе провесил глава и нехаеше за нищо. Това не учуди пътешественика, понеже офицерът говореше на френски, а сигурно нито войникът, нито осъденият разбираха френски. Затова още по-силно впечатление правеше, че осъденият все пак се мъчеше да следи обясненията на офицера. С някаква сънлива настойчивост той постоянно насочваше погледа си натам, където в момента показваше офицерът, а сега, когато пътешественикът прекъсна с въпрос офицера, осъденият също като него погледна пътешественика.

— Да, брана — каза офицерът. — Названието подхожда. Иглите са наредени както при браната, пък и цялата част се движи като брана, но на едно място и много по-изкусно. Впрочем вие веднага ще разберете всичко. Ето тук, върху леглото, се полага осъденият... Първо искам да ви опиша апарата, а после ще наредя да се изпълни самата процедура. Така ще можете по-добре да я проследите: Пък и едно зъбно колело в рисувача вече е доста изхабено, та когато е в ход, силно скърца и почти става невъзможно да се разговаря; за жалост тук много трудно се набавят резервни части ... И така, както казах, това е леглото. Цялото е покрито с памучен слой; предназначението му ще узнаете след малко. Върху този памук се полага осъденият по корем, разбира се, гол; ето тези ремъци са за ръцете, тези за краката, а този за шията, за да го стегнат здраво. Тук, в горния край на леглото, върху което човекът, както казах, най-напред ляга по лице, е прикрепена тази малка филцова затулка; тя лесно може да се регулира така, че да влезе право в устата на осъдения. Предназначена е да попречи на крещенето

и прехапването на езика. Естествено, човекът трябва да поеме филца в устата си, иначе шийният ремък ще му скърши врата.

— Това памук ли е? — попита пътешественикът и се наведе.

— Да, разбира се — отвърна офицерът с усмивка, — пипнете сам. — Той хвана ръката на пътешественика и я прокара по леглото. — Този памук е обработен по особен начин, затова изглежда тъй неузнаваемо; ще дойде ред да поговоря и за неговото предназначение.

Пътешественикът вече бе донякъде заинтересуван от апарата; заслонил с ръка очите си от слънцето, той огледа машината отдолу догоре. Това бе голямо съоръжение. Леглото и рисувачът имаха еднакви размери и напомняха две тъмни ракли. Рисувачът бе поставен на около два метра над леглото; двата уреда се свързваха в ъглите посредством четири месингови щанги, които почти искряха на слънцето. Между раклите на една стоманена лента висеше браната.

Офицерът едва ли бе забелязал предишното безразличие на пътешественика, но сега усети проявения от него интерес, ето защо прекъсна обясненията си, за да му даде време спокойно да разгледа всичко. Осъденият повтаряше движенията на пътешественика; но понеже не можеше да вдигне, ръка над челото си, запримигва нагоре с незащитени очи.

— Значи, човекът ляга тук — каза пътешественикът, изтегна се назад на стола и кръстоса крака.

— Да — отвърна офицерът, килна малко фуражката си към тила и изтри с длан сгорещеното си лице. — Сега слушайте! И леглото, и рисувачът имат свой собствен акумулатор; леглото го използва за себе си, а рисувачът — за браната. Щом човекът е стегнат с ремъците, леглото се привежда в движение. То започва да трепти едва забележимо, но много бързо, едновременно в хоризонтална и вертикална посока. Навярно сте виждали подобни апарати в лечебни заведения; но при нашето легло всички движения са точно изчислени: те трябва да бъдат строго съгласувани с движенията на браната. Именно на тази брана е предоставено самото изпълнение на присъдата.

— А каква е присъдата? — попита пътешественикът.

— Нима и това не знаете? — удивено възкликна офицерът и прехапа устни. — Простете, ако обясненията ми са може би безредни; много моля да ме извините. По-рано обясненията обикновено даваше

комендантът; новият комендант обаче се лиши от това почетно задължение; но да не уведоми такъв висок гост — пътешественикът се опита с две ръце да отклони ласкателството, офицерът обаче не се отказа от този израз, — да не уведоми такъв висок гост дори за формата на нашата присъда, това е пак някакво нововъведение, което ... — на езика му пареше ругатня, но той се овладя и само каза: — За това обстоятелство не ми бе съобщено, така че вината не е моя. Във всеки случай аз все пак съм най-добре подготвен да разясня разновидностите на нашите присъди, защото тук — той потупа вътрешния си джоб — нося съответните чертежи, изготвени от ръката на предишния комендант.

— От ръката на самия комендант? — попита пътешественикът. — Та нима той е обединявал в себе си всичко? Бил е едновременно войник, съдия, конструктор, химик, чертожник?

— Тъй вярно — кимна офицерът, а очите му бяха втренчени и замислени.

После придирчиво погледна ръцете си; не му се виждаха достатъчно чисти, за да се докоснат до чертежите; затова отиде до кофата и ги изми повторно. Сетне извади малка кожена папка и каза:

— Нашата присъда не гласи строго. Върху тялото на осъдения се изписва с браната нарушената от него заповед. Върху тялото на този осъден например — офицерът посочи човека — ще бъде написано: „Почитай началника си!“

Пътешественикът хвърли бегъл поглед към осъдения; когато офицерът го посочи, той сведе глава и сякаш напрегна докрай слуха си, за да разбере нещо. Но движенията на дебелиите му, здраво стиснати устни показаха ясно, че не проумява нищо. Пътешественикът искаше да зададе най-различни въпроси, но при вида на човека само попита:

— Той знае ли присъдата си?

— Не — каза офицерът и понечи веднага да продължи обясненията си.

Обаче пътешественикът го прекъсна:

— Не знае собствената си присъда?

— Не — повтори офицерът, запъна се за миг, сякаш очакваше от пътешественика да обоснове по-изчерпателно въпроса си, а после рече: — Би било безполезно да му се оповестява. Нали ще я узнае върху тялото си.

Пътешественикът вече искаше да замълчи, но почувствува, че осъденият е отправил към него очи и сякаш го пита дали одобрява описаната процедура. Ето защо пътешественикът, който бе се изтегнал назад, отново се приведе и в добавка попита:

— Но все пак знае, че изобщо е осъден, нали?

— И това не знае — отговори офицерът и се усмихна на пътешественика, сякаш очакваше от него и други такива странни изявления.

— Е — каза пътешественикът и изтри с длан челото си, — в такъв случай човекът и досега ли не знае как е приета защитата му?

— Нямаше възможност да се защитава — отвърна офицерът, като гледаше встрани, сякаш говореше, на себе си и не искаше да засрамва пътешественика с изложението на такива самопонятни неща.

— Все пак е трябвало да му се даде възможност да се защити — каза пътешественикът и стана от стола.

Офицерът схвана, че съществува опасност за дълго да го прекъснат при обясняването на апарата; затова се приближи до пътешественика, улови го под ръка, показва с пръст осъдения, който сега, когато вниманието съвсем явно бе насочено към него, застана мирно — а и войникът подръпна веригата, — и рече:

— Работата се състои в следното. Тук, в наказателната колония, аз изпълнявам задълженията на съдия. Въпреки младостта си. Защото помагах на предишния комендант във всички наказателни процедури и най-добре познавам устройството на апарата. Принципът, според който вземам решенията си, гласи: „Вината винаги е несъмнена.“ Други съдилища може и да не следва този принцип, защото са съставени от много хора и имат над себе си по-висши съдебни инстанции. Тук не е така или поне не беше при предишния комендант. Защото новият комендант вече прояви охота да се меси в моето съдопроизводство, но досега съм успявал да отбия тези опити, ще успявам и занапред... Вие пожелахте да ви разясня този случай; а той е толкоз прост като всички други. Един капитан доложи тази сутрин, че въпросният човек, който му е зачислен като ординарец и спи пред вратата му, не се събудил навреме и с това нарушил службата. Защото той е длъжен всеки час при биенето на часовника да става и да козирува пред вратата на капитана. Това задължение наистина не е тежко и е необходимо, понеже той трябва винаги да е бодър както за да охранява, така и за да

обслужва офицера. Снощи капитанът поискал да провери как ординарецът изпълнява дълга си. Точно в два часа отворил вратата и го сварил да спи, свит на пода. Взел камшика и го шибнал през лицето. И ето че вместо да стане и помоли за прошка, ординарецът уловил господаря си за краката, раздрусал го и изревал: „Хвърли камшика или ще те ухапя!“ Това са фактическите обстоятелства. Преди един час капитанът дойде при мене, аз записах показанията му, а веднага след това и присъдата. После наредих да оковат нарушителя. Всичко бе много просто. Ако най-напред го бях призовал на разпит, щеше да възникне само безпорядък. Тоя щеше да лъже; ако пък успееш да опровергая лъжите му, щеше да ги замени с нови лъжи и така нататък. А сега ми е в ръцете и вече няма да го изпусна ... Е, най-после ясно ли ви е всичко? Но времето тече, екзекуцията трябваше вече да започне, а пък още не съм приключил с обяснението на апарата.

Той накара пътешественика отново да седне на стола, върна се при апарата и подхвана:

— Както виждате, браната има форма, отговаряща на човешкото тяло; ето браната за корпуса, а това са браните за краката. За главата е предназначен само този малък резец. Схванахте ли?

Той любезно се приведе към пътешественика, готов за най-подробни обяснения.

Пътешественикът, сбърчил чело, гледаше браната. Сведенията за съдопроизводството не бяха го задоволили. Все пак трябваше да си каже, че това тук е наказателна колония, където са необходими особени дисциплинарни мерки и следва да се постъпва докрай по военному. Освен това възлагаше известни надежди на новия комендант, който, макар и бавно, очевидно възнамеряваше да въведе нова процедура, непонятна за ограничения ум на този офицер. В хода на тези мисли пътешественикът попита:

— Комендантът ще присъства ли на екзекуцията?

— Не е сигурно — отвърна офицерът, неприятно затегнат от внезапния въпрос, и от лицето му изчезна любезното изражение. — Тъкмо затова трябва да побързаме. Много съжалявам, но дори се налага да съкратя обясненията си. Утре обаче, когато апаратът е отново почистен... единственият му недостатък е голямото замърсяване ... бих могъл да ви дам по-подробни обяснения. И така, сега само най-необходимото! Щом човекът легне на леглото, а то се приведе в

трептене, браната се спуска над тялото. Тя от само себе си заема такова положение, че остриетата едва-едва докосват тялото; завърши ли настройката, това стоманено въже веднага се изопва като щанга. И сега започва играта! Непосветеният не ще открие външно никаква разлика в наказанията. Браната сякаш работи еднообразно. Трептейки, тя забива остриетата си в тялото, което пък, от своя страна, трепти заедно с леглото. За да има всеки възможност да провери изпълнението на присъдата, браната бе направена от стъкло. Закрепването на иглите по нея създаде технически затруднения, но след много опити това ни се удаде. Защото не жалехме труда си. И сега всеки може да види през стъклото как надписът се нанася върху тялото. Няма ли да се приближите и да разгледате иглите?

Пътешественикът бавно се надигна, отиде до апарати и се приведе над браната.

— Виждате — продължи офицерът — два вида игли, разположени най-различно. До всяка дълга игла има по една къса. Именно дългата пише, а късата изцърква вода за отмиване на кръвта, тъй че винаги се запазва четливостта на надписа. Кървавата вода се отвежда после по тези малки улеи, накрая се стича в главния улей и оттам по отточната тръба се излива в ямата.

Офицерът проследи с пръст пътя, по който трябваше да мине кървавата вода. Когато за по-голяма нагледност подложи двете си шепи под устието на отточната тръба, за да улови въображаемата струя, пътешественикът изправи глава и като опипваше зад себе си с ръка, понечи да се върне при стола си. Но в същия миг с уплаха забеляза, че и осъденият бе последвал заедно с него поканата на офицера да разгледа отблизо устройството на браната. Той бе повлякъл подире си с веригата сънливия войник и също се бе привел над стъклото. Виждаше се как с неуверени очи се мъчи да вникне в това, което двамата господа тъкмо бяха наблюдавали, и как това не му се удава, понеже не схващаше обясненията. Навеждаше се ту тук, ту там и погледът му непрестанно пробягваше по стъклото. Пътешественикът понечи да го изтласка назад, тъй като постъпката на осъдения навярно беше наказуема. Но офицерът задържа пътешественика с едната си ръка, с другата сграбчи от насипа буца пръст и я запокити по войника. Той сепнато вдигна очи, видя на какво се е одързостил осъденият, хвърли пушката, опря здраво токовете си в земята и тъй силно дръпна

осъдения, че онзи тутакси се строполи, а после загледа надолу към него как се мята и дрънка с веригите си...

— Изправи го! — кресна офицерът, понеже забеляза, че пътешественикът твърде много отклонява вниманието си заради осъдения, дори е отвърнал лице от браната и без да се интересува повече от нея, желае само да разбере какво ще стане с осъдения. — Отнасяй се внимателно с него! — кресна повторно офицерът, после заобиколи апарата, сам улови осъдения под мишниците, понеже той на няколко пъти се подхлъзна, и накрая го изправи с помощта на войника.

— Сега вече зная всичко — каза пътешественикът, когато офицерът се върна при него.

— Освен най-главното — възрази офицерът, хвана пътешественика под ръка и посочи нагоре. — Там, в рисувача, е зъбният механизъм, който определя движението на браната, а този механизъм се наглася според чертежа, на който е написана присъдата. Аз още използвам чертежите на предишния комендант. Ето ги — той извади няколко листа от кожената папка. — За съжаление не мога да ви ги дам в ръка, те са най-скъпото нещо, което притежавам. Но седнете, ще ви ги покажа оттук и ще можете да видите добре всичко.

Той показва първия лист. Пътешественикът с удоволствие би изрекъл някаква похвала, но виждаше само многократно пресичащи се линии, напомнящи лабиринт, които тъй гъсто покриваха хартията, че само с усилие успя да различи белите пространства между тях.

— Прочетете — каза офицерът.

— Не мога — отвърна пътешественикът.

— Написано е съвсем ясно — рече офицерът.

— Направено е много изкусно — отговори уклончиво пътешественикът, — но не мога да го разгада.

— Така е — засмя се офицерът и пхна папката обратно в джоба си, — това не е краснопис за първолаци. Човек трябва дълго да се вира. Но в края на краищата положително и вие бихте го разчели. Надписът, естествено, не бива да бъде изпълнен с прост шрифт; той не трябва да убива веднага, а средно в разстояние на дванадесет часа; през шестия час според изчисленията следва да настъпи повратът. Затова е нужно самият надпис да бъде заобиколен от множество орнаменти; същински текст обточва тялото само като тесен пояс, останалото място е предназначено за украсата. Сега вече в състояние

ли сте да оцените работата на браната и на целия апарат? ... Ето, вижте!

Той скочи на стълбата, завъртя някакъв диск и викна надолу:

— Внимание, отдръпнете се!

Всичко заработи. И ако не скърцаше зъбното колело, щеше да бъде чудесно. Офицерът, сякаш изненадан от това смущаващо колело, му се закани с юмрук, после разпери извинително ръце към пътешественика и бързо слезе по стълбата, за да наблюдава работата на апарата отдолу. Но все още нещо, което само той забелязваше, не беше в ред; той отново се изкачи, завря и двете си ръце вътре в рисувача, сетне за по-бързо не използва стълбата, а се спусна с плъзване по едното перило. И за да бъде чул сред шума, с пълен глас закрещя в ухото на пътешественика:

— Разбирате ли действието на апарата? Браната започва да пише; щом тя завърши първото нанасяне на текста върху гърба на човека, памучният слой се загъва и бавно обръща тялото на една страна, за да предостави на браната нова площ. Междувременно наранените при писането места лягат върху памука, който в резултат на особена обработка веднага спира кръвотечението и подготвя местата за ново задълбочаване на надписа. Ето тези зъбци по края на браната после, при по нататъшното обръщане на тялото, издърпват залепналия по раните памук, хвърлят го в ямата и за браната отново има работа. Така все по-дълбоко и по-дълбоко тя пише в продължение на дванадесет часа. През първите шест часа осъденият живее почти както дотогава, той само изпитва болки. След втория час филцът се отстранява защото човекът вече няма сили да крещи. Ето в тази електрически подгрявана паничка близо до главата се сипва топла оризова каша, от която той ако желае, може а си вземе, колкото докопа с езика си. Никой не пропуска тази възможност. Не ми е известен такъв случай, а зад гърба си имам голям опит. Едва към шестия час човекът загубва удоволствието от яденето. Тогава аз обикновено коленича тук и наблюдавам това явление. Той рядко глътва последната хапка само я премята в устата и я изплюва в ямата. На мига аз трябва да се наведа, иначе тя ще ме улучи в лицето. Но как притихва човекът към шестия час! Просветляват се мислите и на най-тъпия. Това просветление започва около очите. И оттук се разпростира навред — гледка, която би могла да те изкуши да легнеш и ти под браната. А не се е случило нищо ново,

човекът просто започва да разчита надписа, той изостря устни, сякаш се вслушва. Видяхте, че не е лесно да се разгадае надписът с очи; нашият човек обаче го разчита с раните си. Наистина това изисква много работа; нужни са му шест часа, за да я извърши. А после браната го набучва целия и го хвърля в ямата, където той плъсва в кървавата вода и памука. С това присъдата е изпълнена и ние, аз и войникът, го зариваме.

Пътешественикът, наклонил ухо към офицера и пънал ръце в джобовете на самото си, наблюдаваше действието на машината. Също и осъденият се вираше напрегнато, ала нищо не разбираше. Той се поприведе и заоглежда трептящите игли, но в този миг по знак на офицера войникът разреза с нож ризата и панталона му отзад, тъй че те се свлякоха по него; осъденият понечи да вдигне падащите дрехи, за да покрие голотата си, но войникът го изправи и отърси от тялото му последните дрипи. Офицерът спря машината и в настъпилата тишина поставиха осъдения под браната. Веригите бяха снети, а вместо тях сложиха ремъците; в първия миг това сякаш представляваше за осъдения почти облекчение. После браната се спусна малко по-ниско, защото човекът бе твърде слаб. Когато остриетата го докоснаха, по кожата му минаха тръпки; и докато войникът бе зает с дясната му ръка, той протегна лявата, без да гледа накъде; но той сочеше мястото, където стоеше пътешественикът. Офицерът непрестанно се вираше в пътешественика от страни, сякаш се мъчеше да прочете по лицето му какво впечатление му прави екзекуцията, която, макар и бегло, вече му бе разяснил.

Ремъкът, предназначен за китката, се скъса; вероятно войникът го бе обтегнал твърде силно. Войникът потърси помощ от офицера, като му показва скъсаното парче. Офицерът се запъти към него, но извърна лице към пътешественика и каза:

— Машината е много сложна, тук-там все нещо ще се скъса или счупи; но това не бива да ви заблуждава при общата преценка. Впрочем за ремъците веднага ще се намери заместител — ще използвам верига; наистина по този начин ще се наруши фиността на трептенето при дясната ръка.

И докато поставяше веригата, додаде:

— Средствата за поддържане на машината сега са твърде ограничени. При предишния комендант бе определена само за тази цел

отделна каса, с която разполагах свободно. Тук имаше склад, където се съхраняваха всякакви резервни части. Признавам, че просто разточителствувах с тях, говоря за по-рано, не за сега, както твърди, че правя, новият комендант, за когото всичко е само предлог да води борба срещу старите порядки. Днес той се разпорежда самолично с касата на машината и пратя ли за нов ремък, изискват скъсания за доказателство, а новият ремък пристига след десет дни, при това е от по-ниско качество и не върши много работа. А как през това време ще използвам машината без ремък, никой не го е грижа.

Пътешественикът си помисли: „Винаги е рисковано да се намесваш решително в чужди дела.“ Той не беше нито жител на наказателната колония, нито гражданин на страната, която владееше тази колония. Ако пожелаеше да осъди или дори да осуети екзекуцията, можеше да му кажат: „Ти си чужденец, мирувай!“ На това нямаше какво да отговори, освен само да добави, че в случая не проумява сам себе си, защото пътува единствено с познавателна цел, а съвсем не да променя чужди съдоустройства. И все пак тукашното положение много го изкушаваше да се намеси. Несправедливостта на съдебната процедура и безчовечността на наказанието не подлежах на съмнение. Никой не можеше да заподозре пътешественика в користни намерения, понеже той не познаваше осъдения, не бяха съотечественици, пък и като човек онзи съвсем не будеше съчувствие. Самият пътешественик носеше препоръки от авторитетни учреждения, бяха го посрещнали тук извънредно учтиво, а поканата да присъствува на екзекуция сякаш дори подсказваше, че очакват преценката му за тукашното правораздаване. Това изглеждаше още по-вероятно, след като комендантът — чу го преди малко с ушите си — не беше привърженик на тази съдебна процедура и се отнасяше към офицера почти враждебно.

В същия миг пътешественикът чу яростния вик на офицера. Той тъкмо, не без усилие, бе напъхал филцовата затулка в устата на осъдения, но онзи не можа да превъзмогне гаденето, затвори очи и повърна. Офицерът бързо го изтегли от затулката нагоре и понечи да извърти главата му към ямата; но беше твърде късно — нечистотията вече се стичаше по частите на машината.

— За всичко е виновен комендантът! — закрещя офицерът и неистово затресе предните месингови щанги. — Омърсяват машината

ми като кочина! — С треперещи ръце той показва на пътешественика какво е станало. — Часове наред се мъчих да втълпя на коменданта, че един ден преди екзекуцията не бива да се дава никаква храна. Ала представителите на новото, снизходително направление мислят другояче. Дамите на коменданта натъпкват осъдения със сладкиши, преди да го отведат. Цял живот той се е хранил с вмирисана риба, а сега го карат да яде сладкиши! Е, какво от това, аз не бих възразил, но защо не ни доставят нов филц, за какъвто моля от три месеца? Та може ли без погнуса да се поеме в устата тази затулка, която са лигавили и хапали преди смъртта си повече от сто човека?

Осъденият бе отпуснал глава и изглеждаше кротък; войникът се зае да почисти машината с ризата му. Офицерът пристъпи към пътешественика, който в някакво предчувствие направи крачка назад, но офицерът го улови за ръката и го дръпна настрана.

— Искам да ви кажа няколко поверителни думи — рече той, — ще позволите, нали?

— Разбира се — отвърна пътешественикът и заслуша с наведени очи.

— Тази съдебна процедура и тази екзекуция, от която сега ще имате възможност да се възхитите, понастоящем няма вече нито един открит привърженик в нашата колония. Аз съм единственият им защитник и в същото време единственият защитник на всичко, завещано ни от стария комендант. За по-нататъшно усъвършенствуване на съдопроизводството вече не мога и да помисля, хвърлям всички сили да съхраним каквото е останало. Докато беше жив предишният комендант, колонията гъмжеше от негови привърженици; аз донякъде обладавам убедителността на стария комендант, но съм лишен напълно от неговата власт; вследствие на това привържениците му се изпокриха, те са още много, но всички си мълчат. Ако днес, тоест в ден на екзекуция, идете в чайната и дадете ухо, навярно ще чуете само двусмислени изявления. Това са все привърженици, но при сегашния комендант с неговите нови възгледи аз не мога да ги използвам за нищо. Тъй че ви питам: Трябва ли заради този комендант и неговите дами, които му влияят, да пропадне подобно житейско дело? — той посочи машината. — Можете ли да допуснете това? Та дори да сте чужденец, дошъл на нашия остров само за няколко дни? А няма време за губене, вече се подготвя нещо срещу моето правораздаване; в

комендантството се провеждат съвещания; на които не ме канят; дори днешното ви посещение ми се струва показателно за цялото положение: те се боят и пращат най-напред вас, чужденеца... А колко по-различни бяха екзекуциите едно време! Още от предния ден цялата долина бе препълнена с хора; всички идваха само за да гледат. Рано сутринта се появяваше комендантът с дамите си; фанфари разбуждаха лагера, а пък аз рапортувах, че всичко е готово. Обществото — нито един висш чиновник не биваше да отсъства — се подреждаше около машината; тази купчина плетени столове е жалка останка от онези дни. Прясно почистената машина блестеше, почти за всяка екзекуция поставях нови резервни части. Пред стотици очи — всички зрители чак до онези възвишения се надигаха на пръсти — лично комендантът полагаше осъдения под браната. Каквото днес върши един прост войник, тогава бе мое почетно задължение — бях председател на съда. И ето, екзекуцията започваше! Нито един фалшив тон не смущаваше работата на машината. Тогава някои изобщо вече не гледаха, а лежаха със затворени очи на пясъка; всички знаеха; сега тържествува справедливостта. В тишината се чуваха само стоновете на осъдения, сподавяни от филца. Днес машината вече не е в състояние да изтръгне от осъдения по-силен стон, който филцът да не може да заглуши; някога обаче пишещите игли изпускаха разяждаща течност, която сега вече не ни разрешават да използваме. И така настъпваше шестият час! Невъзможно беше да удовлетвори́м молбата на всички, които искаха да гледат от близо. Комендантът благоразумно се разпореждаше да пуснат напред децата; аз обаче, по силата на своята длъжност имах право винаги да бъда до машината; често присядах там, прегърнал с дясната и с лявата ръка по някой малчуган. Как следяхме всички израза на просветление по измъченото лице, как къпехме страните си в лъчите на тази най-сетне постигната и вече чезнеща справедливост! Какви времена бяха това, приятелю!

Офицерът явно бе забравил кой стои пред него; бе прегърнал пътешественика и бе обронил глава върху рамото му. Пътешественикът в дълбоко смущение гледаше нетърпеливо встрани от офицера. Войникът бе привършил почистването на машината и сега изтръскваше от една тенекиена кутия оризова каша в паничката. Щом забеляза това, осъденият, който видимо вече се бе съвзел напълно, започна да протяга език към кашата. Войникът отново и отново го

отблъскваше, защото кашата очевидно бе определена за по-късен час, но във всеки случай непристойно беше и това, че войникът бъркаше с мръсните си ръце в паничката и ядеше пред очите на гладния осъден.

Офицерът бързо се опомни.

— Съвсем нямах намерение да ви трогвам — рече гой, — зная, че е невъзможно да се обяснят днес онези времена. Впрочем машината още работи и говори за себе си. Говори за себе си, макар да се издига самотна сред тази долина. А накрая трупът все така невъобразимо плавно полита в ямата, макар че наоколо не се събират като мухи стотици хора, както някога. Тогава се наложи да оградим ямата със здрави перила, но те са отдавна съборени.

Пътешественикът се мъчеше да отвърне лице от офицера и се озърташе безцелно наоколо. Офицерът реши, че той оглежда пустата долина, затова сграбчи ръцете му, завъртя се около него, за да улови погледа му и запита:

— Виждате ли позора ни?

Но пътешественикът мълчеше. Офицерът го остави мъничко; разкрачен, опрял длани на хълбоците, той стоеше неподвижен и гледаше в земята. После се усмихна на пътешественика насърчително и рече:

— Вчера бях близо край вас, когато комендантът ви покани. Чух с ушите си поканата. Познавам си аз коменданта. Веднага схванах какво цели с тази покана. Въпреки че разполага с достатъчно власт, за да вземе мерки срещу мен, той още не се осмелява да го стори, а навярно желае да ме подложи на вашата преценка, преценка на един уважаван чужденец. Добре си е направил сметката! Вие сте на острова за втори ден, не ви е познат старият комендант и неговият мисловен свят, надъхан сте с европейски схващания, може би сте принципен противник на смъртното наказание изобщо и на подобна машинна екзекуция в частност; освен това виждате, че присъдата се изпълнява без публика, тъжно, на една; вече поизносена машина... Та няма всичко това, взето заедно (така мисли комендантът), не би могло лесно да ви накара да сметнете моята съдебна процедура за неправилна? А щом я сметнете за неправилна, вие няма да мълчите (излагам все още разсъжденията на коменданта), защото сигурно се упоавате на многократно изпитаните си убеждения. Впрочем вие сте видели немалко своеобразия у немалко народи и сте свикнали да ги уважавате,

тъй че вероятно няма да се произнесете против съдебната процедура с онази решителност, с която може би щяхте да го сторите в родината си. Но това съвсем не е нужно на коменданта. Достатъчно ще бъде една бегло изречена, просто невнимателна дума. Тя не трябва непременно да и изразява вашето убеждение, стига да отговаря само привидно на неговото желание. Уверен съм, че той съвсем хитро ще почне да ви разпитва. А дамите му ще седят в кръг около вас и ще наострят уши; вие ще, кажете например: „У нас съдопроизводството е друго“, или: „У нас изслушват обвиняемия, преди да произнесат присъдата“, или: „У нас съобщават на осъдения каква е присъдата“, или: „У нас има и други наказания освен смъртно наказание“, или: „У нас мъчения е имало само в Средновековието.“ Всички тези забележки са правилни, доколкото на вас те се струват естествени — невинни забележки, които не засягат моята съдебна процедура. Но как ще ги възприеме комендантът? Виждам го, добрия ни комендант, как веднага отмества стола си и бързо излиза на балкона, виждам как дамите му се спускат подир него, чувам гласа му — дамите наричат този глас „гръмовит“ — да, чувам го как говори: „Един голям западен изследовател, натоварен да проучи съдоустройството във всички страни, току-що заяви, че нашата старовременна съдебна процедура е безчовечна. След тази преценка на една тъй видна личност, естествено, вече ми е невъзможно да търпя подобна процедура. Ето защо с днешна дата нареждам...“ — и така нататък. Вие искате да се намесите, защото не сте казали това, което той говори, не сте нарекли моята съдебна процедура безчовечна, напротив, според дълбокото си убеждение вие я смятате за най-човечната и най-достойната за човека процедура, вие сте възхитен от тази машинна техника... но вече е много късно; дори не можете да излезете на балкона, защото там е пълно с дами; искате да привлечете вниманието, искате да крещите, но женска ръка затуля устата ви... и аз, и делото на стария комендант сме загубени.

Пътешественикът трябваше да сподави усмивката си: значи тъй лека бе задачата, която бе сметнал за толкова трудна. И каза уклончиво:

— Вие надценявате влиянието ми; комендантът прочете препоръчителното ми писмо и знае, че не съм вещ в съдоустройството. Ако изкажа някакво мнение, то ще бъде мнение на частно лице, не по-важно от мнението на когото и да било друг, във всеки случай много по-маловажно от мнението на коменданта, който в тази наказателна

колония, доколкото ми е известно, разполага с твърде широки права. И ако неговото мнение за тази съдебна процедура е тъй категорично, както смятате вие, то опасявам се, че краят ѝ наистина е дошъл и без моята скромна помощ.

Дали офицерът вече разбираше? Не, още не разбираше. Той поривисто поклати глава, хвърли бегъл поглед назад към осъдения и войника, които потрепнаха и оставиха ориза, пристъпи съвсем близо до пътешественика, но не гледаше в лицето му, а някъде в дрехата, и каза по-тихо от преди:

— Не познавате вие коменданта; отношението ви към него и към всички нас е до известна степен, простете за израза, простодушие; повярвайте ми, вашето влияние е неоценимо голямо. Да, аз бях направо щастлив, когато чух, че ще присъствувате сам на екзекуцията. Това разпореждане на коменданта трябваше да ме уязви, но сега аз ще го обърна в своя полза. Вие изслушахте обясненията ми, без да ви отвлечат измамни нашепвания и презрителни погледи, които не биха могли да се избегнат при по-голяма публика, видяхте машината и сега сте готов да наблюдавате екзекуцията. Вашата преценка сигурно е вече направена; ако все още съществуват някои дребни съмнения, то гледката на екзекуцията ще ги премахне. И сега се обръщам към вас с молбата: помогнете ми срещу коменданта!

Пътешественикът не му даде да продължи.

— Та как бих могъл! — възкликна той. — Това е напълно невъзможно. Нито мога да ви бъда полезен, нито да ви навредя.

— Можете — каза офицерът.

С известно безпокойство пътешественикът видя, че офицерът сви юмруци.

— Можете — повтори офицерът още по-настойчиво. — Имам план и той трябва да успее. Вие мислите, че влиянието ви е недостатъчно. Аз знам, че то е достатъчно. Но дори да приеме, че сте прав, нима за запазването на тази съдебна процедура не трябва да се опита всичко, па макар и да е недостатъчно? Тъй че изслушайте моя план. За изпълнението му преди всичко е нужно по възможност днес вие да се въздържите да давате в колонията преценка за нашето съдопроизводство. Ако не ви запитат изрично, не бива в никакъв случай да се изказвате; иначе изявленията ви трябва да бъдат кратки и неопределени — нека се разбере, че ви е трудно да говорите за това, че

сте разочарован, че ако се разприказвате откровено, ще избухнете направо в проклетия. Не искам от вас да лъжете, съвсем не, трябва само да отговаряте кратко, например: „Да, видях екзекуцията“, или: „Да, изслушах всички обяснения.“ Само това, нищо повече. А за разочарованието, което трябва да ви проличи, има достатъчно поводи, макар и не според очакванията на коменданта. Естествено, той ще го разбере напълно погрешно и ще го изтълкува посвоему. На това се гради и моят план. Утре в комендантството под председателството на коменданта ще се състои голямо заседание на всички висши административни чиновници. Комендантът, разбира се, умее да превръща подобни заседания в зрелище. Построена бе зала и тя винаги е пълна със зрители. Аз съм принуден да участвувам в тези съвещания, но ме разтърсва погнуса. Във всеки случай вас сигурно ще ви поканят на заседанието; ако днес се държите съобразно с моя план, поканата ще приеме вид на настойчива молба. Но ако по някаква необяснима причина все пак не ви поканят, би трябвало вие сам да поискате покана; а че тогава ще я получите, няма съмнение. И ето, утре вие седите с дамите в ложата на коменданта. Той често поглежда нагоре, за да се увери, че сте там. След различни маловажни, смешни въпроси, поставени на обсъждане само с оглед на слушателите — това са най-често пристанищни строежи, вечно пристанищни строежи!, — става дума и за съдоустройството. Ако комендантът не заговори за него или пък не го направи своевременно, аз ще се погрижа да го стори. Ще стана и ще рапортувам за днешната екзекуция. Съвсем накратко, само рапорт. Наистина да се рапортува там за такива неща е необичайно, ала все пак аз ще извърша това. Комендантът ще ми благодари, както винаги, с любезна усмивка и ето че не може да се сдържи и ще използва удобния случай. „— Току-що — тъй или в този дух ще започне той — чухме рапорта за екзекуцията. Към рапорта бих желал само да добавя, че тъкмо на тази екзекуция е бил свидетел големият изследовател, за чието посещение, което прави изключителна чест на нашата колония, всички знаете. Също и днешното ни заседание придобива особено значение поради неговото присъствие. Не е ли уместно сега да зададем на големия учен въпроса как преценява тази старовременна екзекуция и предхождащата я съдебна процедура?“ Естествено, от всички страни ръкопляскания, всеобщо одобрение, аз ръкопляскам най-силно. Комендантът се покланя към вас и казва: „В

такъв случай задавам въпроса от името на всички.“ И сега вие пристъпвате към парапета. Сложете на него ръцете си, та да се виждат отвсякъде, иначе дамите ще ги уловят и ще почнат да си играят с пръстите ви... И ето, най-последно прозвучават вашите думи. В своята реч не бива да си налагате никакви ограничения, нека да загърми истината, наведете се над парапета и изревете, да, да, изревете мнението си, непоколебимото си мнение в лицето на коменданта! А може би не искате да сторите това, то не е в характера ви, може би в родината ви хората се държат другояче в такива положения? Това също е правилно, това също е напълно достатъчно; изобщо не ставайте, кажете само няколко думи, прошепнете ги, та да достигнат едва до ушите на чиновниците под вас, това стига, съвсем не е нужно да споменавате дори за липсата на интерес към екзекуцията, за скърцащото колело, скъсания ремък, гнусния филц, не, всичко останало ще поема аз и, повярвайте, ако моята реч не го прогони от залата, то ще го постави на колене и ще го накара да изповяда: „Стари коменданте, пред теб се прекланям ...“ Това е моят план; желаете ли да, ми помогнете при неговото изпълнение? Но, разбира се, че желаете, нещо повече; длъжен сте!

Офицерът хвана пътешественика за двете ръце и тежко дишайки, го загледа в лицето. Последните изречения той бе изкрещял толкова силно, че дори войникът и осъденият се сепнаха; въпреки че не можеха да разберат нищо, те оставиха яденето и като продължаваха да дъвчат, се завзираха в пътешественика.

Отговорът, който трябваше да даде, бе за пътешественика от самото начало безспорен; през живота си бе видял твърде много неща, та тук нямаше какво да се колебае; в душата си той бе честен човек и не се страхуваше. Въпреки това при вида на войника и осъдения сега за секунда се подвоуми. Накрая обаче каза, както подобаваше:

— Не.

Офицерът премигна няколко пъти, но не отмести погледа си от него.

— Нужно ли ви е обяснение? — попита пътешественикът.

Офицерът мълчаливо кимна.

— Аз съм противник на тази съдебна процедура — рече тогава пътешественикът. — Още преди вие да ми се доверите (а с вашето доверие аз, естествено, в никакъв случай няма да злоупотребя), вече

размислях дали имам право да се противопоставя на такова правораздаване и какви са изгледите за успех на моята намеса. Към кого би трябвало да се обърна най-напред — беше ми ясно: към коменданта, естествено. Вие направихте това още по-ясно, но съвсем не укрепихте решението ми, напротив, вашата честна убеденост ме трогва, макар че не може да ме обърка.

Офицерът не отговори, извърна се към машината, хвана една от месинговите щанги и после, отметнал глава назад, вдигна очи към рисувача, сякаш проверяваше дали всичко е в ред. Войникът, и осъденият, изглежда, се бяха сприятелили; осъденият правеше знаци на войника, колкото и трудно да му беше това поради здраво стегнатите ремъци; войникът се наведе над него, осъденият му прошепна нещо, а войникът кимна.

Пътешественикът пристъпи след офицера и рече:

— Вие още не знаете какво смятам да сторя, Наистина ще изкажа на коменданта своя възглед за тази съдебна процедура, ала не на заседание, а насаме; пък и няма да остана тук толкова дълго, та да могат да ме поканят на някакво заседание: още утре сутринта заминавам или поне ще се кача на парахода.

Нищо не подсказваше, че офицерът го е чул.

— Значи съдебната процедура не ви убеди — рече той сякаш на себе си и се усмихна, както се усмихва старец на безразсъдно дете и зад усмивката скрива своята собствена замисленост. — Тогава значи е време — каза той накрая и внезапно погледна пътешественика с ясни очи, в които се таеше някаква подкана, някакъв вик за съчувствие.

— За какво е време? — неспокойно запита пътешественикът, ала не получи отговор.

— Ти си свободен — викна офицерът към осъдения на неговия език.

Отначало осъденият не повярва.

— Е, свободен си — повтори офицерът.

За първи път лицето на осъдения се изпълни с действителен живот. „Истина ли е това? Не е ли само временна прищявка на офицера? А може би чуждестранният пътешественик е издействувал помилването му? Какво ще стане сега?“ Тъй сякаш питаше лицето му. Ала не за дълго. Каквото и да станеше, той желаше, ако му разрешиха,

действително да бъде свободен и се задържа, доколкото позволяваше браната.

— Ще ми изпокъсаш ремъците — кресна офицерът, — мирувай! Сега ще ги свалим.

И като даде знак на войника, той се залови заедно с него за работа. Осъденият не рече дума, а само тихо се смееше в себе си, като извърщаше лице ту наляво към офицера, ту надясно към войника, а не забравяше и пътешественика.

— Измъкни го! — заповяда офицерът на войника.

Заради браната трябваше особено да се внимава. От нетърпение осъденият вече бе получил няколко малки одрасквания по гърба.

От този миг нататък обаче офицерът престана да се занимава с него. Той се приближи до пътешественика, отново извади малката кожена папка, порови в нея, най-сетне намери листа, който търсеше, и го показва на пътешественика.

— Прочетете — каза той.

— Не мога — отвърна пътешественикът, — вече ви казах, че не мога да чета тези листове.

— Но разгледайте листа по-добре — рече офицерът и застана до пътешественика, за да чете заедно с него.

Когато и това не помогна, той на доста голяма височина, сякаш в никакъв случай не биваше да докосва листа, прекара кутрето си над хартията, та по този начин да облекчи пътешественика при разчитането. А пътешественикът направи усилия, за да може поне тук да прояви любезност към офицера, ала без никакъв успех. Тогава офицерът зачете написаното буква по буква, а накрая го произнесе още веднъж свързано.

— Пише: „Бъди справедлив!“ — рече той. — Ето че сега все пак можете да го прочетете.

Пътешественикът се наведе тъй ниско над хартията, че офицерът от страх да не я докосне трябваше да я дръпне по-надалеч; макар сега пътешественикът да не каза нищо, беше ясно, че той все още не може да го прочете.

— Пише: „Бъди справедлив!“ — повтори офицерът.

— Възможно е — отвърна пътешественикът, — вярвам, че тук така е написано.

— Е, добре — каза офицерът, поне донякъде удовлетворен, и с листа в ръка се покатери по стълбата.

Много внимателно пхна листа в рисувача и явно пренагласи изцяло зъбния механизъм; това бе доста трудна работа, навярно там имаше и съвсем малки колелца, понякога главата на офицера изчезваше напълно в рисувача — тъй точно трябваше да огледа зъбния механизъм.

Пътешественикът неотклонно следеше отдолу тази работа, вратът му се схвана, а очите го заболяха от слънчевата светлина, обливаща небето. Войникът и осъденият се занимаваха само един с друг. С върха на щика си войникът измъкна ризата и панталона на осъдения, които вече бяха хвърлени в ямата. Ризата бе ужасно мръсна и осъденият я изпра в кофата с вода. Когато после облече ризата и панталона, войникът и осъденият високо се разсмяха, тъй като дрехите бяха разрязани отзад надлъж. Навярно осъденият смяташе, че е длъжен да забавлява войника, защото започна да се върти пред него в разрязаните си дрехи, а войникът бе приклеknал на земята, смееше се и се тупаше по колената. Все пак те се посдържаха поради присъствието на господата.

Когато офицерът горе най-сетне свърши работата си, той още веднъж с усмивка провери всяка част на механизма; този път захлопна капака на рисувача, стоял досега отворен, слезе по стълбата, погледна в ямата и после към осъдения, със задоволство установи, че онзи е извадил дрехите си; след това отиде до кофата, за да си измие ръцете, твърде късно забеляза противната мръсотия в нея, опечали се, че няма да може да измие ръцете си, накрая ги завря в пясъка — тази замяна не го удовлетвори, но трябваше да се примири, — сетне се изправи и почна да разкопчава мундира си. При това в ръцете му се озоваха най-напред двете дамски кърпички, които бе напъхал под яката.

— Вземи си кърпичките! — извика той и ги подхвърли на осъдения. А на пътешественика обясни: — Подаръци от дамите.

Въпреки очевидната припряност, с която свали мундира си, а после напълно се съблече, той се отнасяше към всяка част от облеклото си много грижливо, дори специално оглади с пръсти сребърните акселбанти на парадния мундир и поотърси един пискюл. Наистина на тази грижливост малко подходдаше това, че щом приключеше с някоя дреха, той веднага с гневен замах я хвърляше в

ямата. Последна остана късата сабя с портупея. Офицерът изтегли сабята от ножницата, счупи я надве, после сграбчи всичко заедно — парчетата от сабята, ножницата и портупея — и тъй отривисто ги запокити в ямата, че на дъното те издрънчаха.

Сега той стоеше гол. Пътешественикът хапеше устни и мълчеше. Макар да знаеше какво ще последва, нямаше право да възпира офицера в нищо. Ако съдоустройството, на което държеше офицерът, действително бе тъй близо до своя край — може би поради намесата на пътешественика, на която той гледаше като на свой дълг, — тогава офицерът постъпваше в този миг напълно правилно; на негово място пътешественикът не би постъпил иначе.

Отначало войникът и осъденият не разбираха нищо, дори не поглеждаха към офицера. Осъденият бе много доволен, че си е получил обратно кърпичките, ала не можа дълго да им се радва, понеже войникът му ги взе с бързо, неочаквано движение. Сега пък осъденият се опитваше да измъкне кърпичките от колана на войника, където онзи ги бе пхнал, но войникът бе нащрек. Тъй те се препираха полушеговито. Едва когато офицерът застана съвсем гол, те се сепнаха. Особено осъденият — сякаш бе поразен от предчувствието за някакъв голям поврат. Каквото бе сполетяло него, сега сполиташе офицера. Може би нещата щяха да вървят тъй до самия завършек. Навярно това бе заповед на чуждестранния пътешественик. Идеше, значи, мъст! Макар да не бе изстрадал всичко до края, щеше да бъде отмъстен докрай. Широка, беззвучна усмивка плъзна по лицето му и вече не изчезна.

А офицерът се бе извърнал към машината. Ако и по-рано бе ясно, че се справя с нея добре, то сега човек можеше да се смае как борава с нея и как тя му се подчинява. Той само доближи ръката си до браната и тя се вдигна и спусна няколко пъти, докато зае нужното положение и го прие под себе си; само докосна ръба на леглото и то започна да трепти; филцовата затулка тръгна право към устата му и всички видяха как офицерът всъщност не иска да я налапа, но колебанието му трая само миг, той веднага се примири и я пое в устата си. Всичко бе готово, само ремъците още висяха отстрани, но очевидно те бяха ненужни, офицерът можеше и да не бъде връзван. Ала осъденият забеляза свободните ремъци и като сметна, че ексзекуцията няма да е пълноценна, ако ремъците не са здраво стегнати, усърдно

махна на войника и двамата се завтекоха да вържат офицера. А той вече бе протегнал единия си крак, за да ритне ръчката, привеждаща в движение рисувача; когато видя притичалите, отдръпна крака си и позволи да го вържат. Сега обаче не можеше да достигне ръчката; нито войникът, нито осъденият нямаше да я открият, а пътешественикът бе решил да не помръдва и пръста си. Но това не бе нужно; щом ремъците бяха стегнати, машината веднага заработи: леглото трептеше, иглите танцуваха по кожата, браната се вдигаше и отпускате. След като погледа известно време пътешественикът си спомни, че едно колело в рисувача би трябвало да скърца; ала бе съвсем тихо, не се долавяше и най-слабо скриптене.

Поради безшумната си работа машината просто престана да привлича вниманието. Пътешественикът хвърли поглед към войника ѝ осъдения. По-оживен беше осъденият, всичко в машината го интересуваше, той ту се навеждаше, ту се протягаше на пръсти и непрекъснато посочваше нещо на войника с изпънат показалец. Това бе неприятно на пътешественика. Решил бе да остане тук, до края, но вида на тези двама не би могъл да понася повече.

— Вървете си вкъщи! — рече им той.

Войникът навярно би сторил това, но осъденият прие тази заповед направо като наказание. Сключи ръце и горещо замоли да не го отпращат, а когато пътешественикът не пожела да отстъпи и отрицателно поклати глава, той дори коленичи. Пътешественикът видя, че заповеди тук не помагат, и реши да отиде при двамата и да ги прогони. Но тогава чу някакъв шум горе в рисувача. Погледна натам. Значи все пак онова зъбно колело смущаваше работата? Оказа се обаче нещо друго. Капакът на рисувача бавно се надигна и накрая съвсем се отвори. Подадох се и все повече излизаха зъбците на едно колело, а скоро се появи и цялото колело, сякаш някаква могъща сила стискаше рисувача и за това колело вече не оставаше място; колелото се извъртя до ръба на рисувача, падна на земята, затъркаля се изправено по пясъка и след известно разстояние легна неподвижно. Ала горе вече изпълзяваше друго колело, последваха още много — големи, малки, едва забележими — и с всички ставаше същото; тъкмо изглеждаше, че рисувачът вече е съвсем празен, но се появяваше нова, особено многобройна група, издигаше се, падаше на земята, търкаляше се по пясъка и лягаше. Пред това зрелище осъденият напълно забрави

заповедта на пътешественика, зъбните колела направо го очароваха, непрекъснато се опитваше да улови някое и в същото време подканяше войника да му помогне, ала всеки път страхливо отдръпваше ръка, защото вече се задаваше друго колело, което поне при търкулването си го изплашваше.

Пътешественикът обаче бе много обезпокоен; машината явно се рушеше, равният ѝ ход бе измама; той имаше чувството, че сега трябва да помогне на офицера, който вече не можеше да се грижи сам за себе си. Но изпадането на зъбните колела бе погълнало цялото му внимание и той бе пропуснал да наглежда останалата част от машината; сега обаче, когато и последното колело изпъзля от рисувача, той се приведе над браната и преживя втора, още по-неприятна изненада. Браната не пишеше, само бодеше, леглото пък не обръщаше тялото, а само трептеше и го притискаше към иглите. Пътешественикът поиска да се намеси, дори по възможност да спре всичко, защото това вече не бе мъчение, към каквото се стремеше офицерът, а направо убийство. Той протегна ръце. Но в същия миг браната с вече набученото тяло се вдигна и завъртя встрани — нещо, което трябваше да извърши едва в дванадесетия час. Кръвта изтичаше на стотици струйки (несмесена с вода, защото този път бяха отказали ѝ тръбичките за водата). А ето че отказа и последното: тялото не се отделяше от дългите игли, губеше кръвта си, но продължаваше да виси над ямата, без да падне. Браната понечи да се върне в предишното си положение, но сякаш забелязала сама, че още не се е освободила от товара си, остана над ямата.

— Помогнете де! — кресна пътешественикът на войника и осъдения.

Той самият хвана офицера за краката: искаше оттук да налегне върху краката, а от другата страна двамата да уловят главата на офицера, та по този начин бавно да го смъкнат от иглите. Но сега пък двамата не се решаваха да се приближат, осъденият направо му обърна гръб; пътешественикът трябваше да отиде при тях и със сила да ги довлече до главата на офицера. При това почти против волята си погледна лицето на мъртвия. То бе същото, каквото бе приживе (не можа да открие никакъв знак на очакваното избавление); онова, което всички други бяха намерили в машината, офицерът не намери; устните му бяха здраво стиснати, очите стояха отворени с израз на живот,

погледът бе спокоен и убеден, през челото преминаваше острието на големия стоманен шип.

Когато пътешественикът, следван от войника и осъдения, стигна до първите къщи на колонията, войникът посочи една от тях и каза:

— Ето я чайната.

В приземието на сградата имаше дълбоко, ниско, пещероподобно помещение с опушени стени и таван. Към улицата то бе открито по цялата си широчина. Въпреки че чайната малко се различаваше от останалите сгради в колонията, които — освен палатите на комендантството — до една бяха доста занемарени, тя все пак направи на пътешественика впечатление на исторически паметник и той почувствува мощта на предишните времена. Пристъпи по-близо, мина пред своите придружители между свободните маси, изнесени на улицата пред чайната, и вдъхна спарения хладен въздух, който лъхаше от вътрешността на помещението.

— Старият е погребан тук — обади се войникът. — Свещеникът му отказа място в гробището. Известно време се чудиха къде да го закопаят и накрая го погребяха тук. За тия неща офицерът сигурно не ви е разправил, защото тогава той, естествено, най-много се срамуваше. Дори няколко пъти се опитва нощем да изрови стария, но винаги го прогонваха.

— Къде е гробът? — запита пътешественикът, като не можеше да повярва на войника.

Веднага двамата, войникът и осъденият, изтичаха пред него и с протегнати ръце посочиха натам, където трябваше да се намира гробът. Отведоха пътешественика до задната стена, край която на няколко маси седяха посетители. Вероятно това бяха пристанищни работници, едри мъжаги с къси лъскаво-черни широки бради. Никой нямаше палто, ризите им бяха съдрани — все бедни, унижени хора. Когато пътешественикът се приближи, неколцина станаха, притиснаха се към стената и загледаха насреща му.

— Чужденец е — плъзна шепот наоколо, — иска да види гроба.

Отместиха една от масите и под нея действително се показва надгробен камък. Беше най-обикновен камък, достатъчно нисък, за да се скрие под масата. Върху него, имаше надпис с много ситни букви и пътешественикът трябваше да коленичи, за да ги разчете. Надписът

гласеше: „Тук почива старият комендант. Неговите привърженици, които сега не могат да назоват имената си, му изкопаха този гроб и поставиха този камък. Съществува пророчество, че след определен брой години комендантът ще възкръсне и от тази сграда ще поведе привържениците си, за да завладее наново колонията. Вярвайте и очаквайте!“ Когато пътешественикът прочете това и се изправи, видя около себе си мъжете как стоят и се усмихват, сякаш бяха прочели заедно с него надписа, намираха го смешен и сега го подканяха да се присъедини към мнението им. Пътешественикът се престори, че не забелязва това, раздаде им няколко монети, почака да наместят масата над гроба, напусна чайната и пое към пристанището.

Войникът и осъденият, бяха намерили в чайната познати, които ги задържаха. Но, изглежда, скоро се откъснаха от тях, защото пътешественикът бе стигнал едва до средата на дългата стълба, водеща към лодките, когато те вече тичаха подире му. Вероятно искаха в последния момент да накарат пътешественика да ги вземе със себе си. Докато долу пътешественикът преговаряше с един лодкар да го прекара до парахода, двамата се втурнаха по стълбата, но безгласно, защото да крещят не се осмеляваха. Обаче когато стигнаха долу, пътешественикът беше вече в лодката, а лодкарят тъкмо я оттласкваше от брега. Те все още можеха да скочат в лодката, но пътешественикът вдигна от дъното тежко, възлесто въже, заплаши ги с него и тъй предотврати този скок.

ФРАНЦ КАФКА

ПРЕД ЗАКОНА

Пред закона стои пазач. При този пазач идва човек от село и моли да влезе в закона. Но пазачът казва, че сега не може да го пусне. Човекът размисля и после пита дали по-късно ще му разрешат да влезе.

— Възможно е — казва пазачът, — но сега не!

Понеже вратата на закона както винаги е отворена, а пазачът минава встрани, човекът се навежда, за да надникне вътре.

Пазачът забелязва това, засмива се и казва:

— Ако толкова те блазни, опитай все пак да влезеш, въпреки моята забрана. Но помни — аз имам власт. И съм най-нисшият пазач. От зала на зала пред вратите стоят пазачи с все по-голяма власт. Дори аз не мога вече да издържа само при вида на третия.

Такива затруднения селянинът не е очаквал; та нали законът трябва да е достъпен за всекиго и всякога, помисля си той, но като поглежда по-внимателно пазача с неговия кожух, големия остър нос и дългата, рядка черна татарска брада, решава, че все пак ще е по-добре да почака, докато получи пропуск. Пазачът му дава столче и му позволява да седне отстрани до вратата.

Там той проседява дни и години. Прави много опити да го пуснат вътре и дотяга на пазача с молбите си. Пазачът често го подлага на малки разпити, пита го за родния му край и за много други неща, но задава въпросите си безучастно, както правят големците, а накрая всеки път му казва, че още не може да го пусне. Човекът, който се е запасил добре за своето пътуване, дава мило я драго, за да подкупи пазача. Онзи наистина приема всичко, но наред с това казва:

— Вземам го, само за да не си мислиш, че си пропуснал да сториш нещо.

През всичките тия години човекът почти непрекъснато наблюдава пазача. Забравя за другите пазачи и този, първият, му се струва единствената пречка, за да влезе в закона. Проклина лошия си късмет — през първите години безогледно и шумно, по-късно, когато

остарява, само мърмори под носа си. Вдетинява се, и понеже през дългогодишното изучаване на пазача е опознал и бълхите в яката на кожуха му, моли дори бълхите да му помогнат и да предумат пазача. Накрая зрението му отслабва и той не знае дали около него действително притъмнява, или просто го мамят очите. Впрочем сега различава в мрака блясък, който неугасимо струи от вратата на закона. Вече не му остава много да живее. Пред смъртта всички познания от цялото изтекло време се обединяват в главата му в един въпрос, който досега още не е задавал на пазача. Махва му с ръка, понеже вече не може да изправи своето вцепеняващо се тяло. Пазачът трябва да се наведе ниско над него, защото разликата в ръста им се е променила значително, и то не в полза на човека.

— Сега пък какво още искаш да знаеш? — пита пазачът. — Ти си ненаситен.

— Нали всички се стремят към закона — казва човекът, — тогава защо през всичките тия години никой, освен мен, не поиска да влезе?

Пазачът разбира, че човекът вече свършва, и за да достигне чезнещия му слух, крещи:

— Тук никой друг не можеше да влезе, защото този вход бе определен само за тебе. Отивам сега да го затворя.

ФРАНЦ КАФКА

СЕЛСКИ ЛЕКАР

Намирах се в голямо затруднение: трябваше спешно да замина; в едно село на десет мили оттук ме чакаше тежко болен; в обширното пространство между мене и него вилнееше силна снежна буря; файтон имах — лек, с големи колела, точно такъв, какъвто е нужен за нашите селски пътища; увит в кожуха, стиснал в ръка чантата с инструменти, вече стоях на двора готов за път; но коня го нямаше, коня. Собственият ми кон не издържа непосилното напрежение през тая мразовита зима и умря миналата нощ; сега прислужницата ми обикаляше селото, за да заеме кон; но това беше безнадеждна работа, знаех, и стоях там безцелно, снегът ме затрупваше все повече и повече, обземаше ме все по-голямо равнодушие. На портата се показва момата, сама, и размаха фенера; естествено, кой ще ти заеме сега коня си за такова пътуване? Още веднъж пребродих двора; не виждах никаква възможност; разсеян и измъчен, ритнах прогнилата врата на свинарника, който от години стоеше неизползван. Вратата се отвори и с хлопот се залюшка на пантите. Лъхна ме топлина и миризма като от коне. Вътре на едно въже се поклащаше мъждив оборски фенер. Някакъв мъж, сгушен в ниската кошара, показва лицето си — открито, със сини очи.

— Да впрягам ли? — попита той, като изпълзя на четири крака.

Не знаех как да му отговоря и само се наведох да видя какво друго има в свинарника. Прислужницата стоеше до мене.

— Човек не знае какви неща държи в собствения си дом — рече тя и двамата се засмяхме.

— Хайде, братко, хайде, сестро! — викна конярят.

И два коня, могъщи животни с едри хълбоци, прибрали нозе до корема, навели като камили красиво изваяните си глави, само със силните извивания на телата си се промъкнаха един след друг през отвора на вратата, при което го изпълниха докрай. Но във веднага се изправиха на високите си нозе; от туловищата им се вдигаше гъста пара.

— Помогни му — казах аз.

Послушната мома чевръсто притича и подаде на коняря сбруята.

Но едва дошла при него, конярят я хваща през кръста и притиска лицето си о нейното. Тя изпищява и побягва към мене; върху моминската буза са очертани червените следи на два реда зъби.

— Говедо! — изкрещявам яростно. — Камшик ли искаш?

Но веднага ми идва наум, че не познавам този човек, че не ми е известно откъде се е взел и че той доброволно ми се притичва на помощ, когато всички други ми я отказват. Сякаш отгатнал мислите ми, той не се разсърдва на заканата, а все тъй зает с конете, само веднъж се извъръща към мене.

— Качвайте се — казва той накрая.

И действително: всичко е готово. Откривам, че никога досега не съм пътувал с тъй хубав впряг и радостно се качвам.

— Само че ще карам аз, ти не познаваш пътя — казвам.

— Разбира се — вика той, — аз изобщо няма да дойда, оставам при Роза.

— Не! — пищи Роза и, вярно предугадила неизбежната си участ, се втурва в къщата.

Чувам как дрънва веригата на вратата, когато я слага; чувам как щраква ключалката; виждам как освен това, тичайки от пруста в стаите, тя угася всички лампи, та да не може той да я намери.

— Ще дойдеш с мен — казвам на коняря — или ще се откажа от пътуването, колкото и да е спешно. И през ум не ми минава да ти дам момичето в отплата за пътуването.

— Дий! — виква той и плясва с ръце.

Файтонът се понася като тресчица в поток; все пак чувам как вратата на дома ми се разчупва на късчета под напъна на коняря, после очите и ушите ми се изпълват със свистене, което равномерно прониква до всички сетива. Но и това трае само миг, защото от портата на моя двор сякаш се влиза направо в двора на болния, и ето че вече съм пристигнал; конете кротуват; снегът е спрял; наоколо лунна светлина; родителите на болния се втурват насреща ми; зад тях върви сестра му; свалят ме почти на ръце от файтона; нищо не разбирам от обърканите им думи; в стаята на болния въздухът просто не може да се диша; непочистваната печка пуши; ще разтворя прозорците; най-напред обаче искам да видя болния. Мършаво, без температура, нито

студено, нито топло, с празен поглед, без риза, момчето се надига изпод пухената завивка, увесва ми се на врата и ми шепне на ухото:

— Докторе, остави ме да си умра!

Оглеждам се; никой не е чул; родителите стоят, мълчаливо свели глави, и чакат присъдата ми; сестрата е донесла стол за пътната ми чанта. Отварям чантата и ровя из инструментите; момчето постоянно посяга от леглото към мен, за да ми напомни за молбата си; изваждам пинсета, проверявам я в светлината на свещта и пак я слагам в чантата. „Да — мисля си кощунски, — в такива случаи боговете помагат, пращат ти нужния кон, за бързина прибавят още един, а в излишък те даряват и с коняр...“ Едва сега си спомням за Роза; какво да сторя, как да я спася, как да я измъкна изпод тоя коняр, на десет мили далеч от нея, с файтон, теглен от неуправляеми коне? Тези коне, които сега са разхлабили някак ремъците; не зная как разтварят отвън прозорците; всеки провира глава през един от прозорците и без да се смуцават от писъците на семейството, разглеждат болния. „Веднага тръгвам обратно!“ — помислям си аз, сякаш конете ме подканят да потеглим, но позволявам на сестрата, която смята, че съм замаян от горещината, да ми свали кожуха. Пред мен поставят чаша ром, старецът ме потупва по рамото — скъпата жертва оправдава тази фамилиарност. Поклащам глава; сред тесния духовен мир на тоя старец би ми призляло; само по тази причина отказвам да пия. Майката стои до леглото и ми дава знак да ида там; послушвам я и докато един от конете шумно изцвилва, извил към тавана глава, аз долепям ухо до гърдите на момчето, което потръпва от допира на мократа ми брада. Потвърждава се онова, което вече зная: момчето е здраво, само малко малокръвно, загрижената майка прекалено го пои с кафе, иначе е здраво и би трябвало с ритник да го изкарам от леглото. Ала не аз ще оправя света, нека си лежи. Аз съм назначен от околийските власти и изпълнявам дълга си докрай, дори дотам, че става почти прекалено. Зле платен, аз все пак съм щедър и отзивчив към бедните. А трябва да се погрижа и за Роза, пък и момчето може би има право, аз също искам да умра. Какво правя тук в тази безкрайна зима? Конят ми е мъртъв, а никой в селото не ми заема своя. От свинарника трябва да вземам впряг; ако случайно не бяха коне, щяха да ме теглят свине. Така е. И аз кимвам с глава на семейството. Те не знаят нищо за неволите ми, пък и да знаеха, нямаше да повярват. Да пишеш рецепти е лесно, но иначе да се разбираш с

хората е трудно. Е, значи посещението ми тук е вече към края си, отново ненужно ме разкарваха, свикнал съм, чрез моя нощен звънец ме изтезва цялата околия, но този път трябваше да изгубя и Роза, това прекрасно момиче, което от години живееше в дома ми, а пък аз почти не го забелязвах — не, тази жертва е твърде голяма и трябва находчиво временно да я осмисля някак в главата си, за да не се нахвърля върху това семейство, което при най-добро желание не може да ми върне Роза. Но когато затварям чантата и давам знак да ми подадат кожуха, когато виждам, че цялото семейство се е събрало накуп, бащата се е навел над чашата в ръката си и мирише рома, майката, вероятно разочарована от мене — но какво всъщност очакват тия хора? — просълзена хапе устни, а сестрата размахва кърпа, напоена с кръв, почти съм готов донякъде да призная, че все пак момчето може би е болно. Отивам при него, а то ми се усмихва, сякаш му нося най-вкусната супа — ах, сега изцвилват и двата коня; този звук, изпратен свише, навярно трябва да улесни прегледа — и ето, сега установявам: да, момчето е болно. Отдясно, в областта на хълбока се е отворила рана, голяма колкото длан. Розова, с много отсенки, тъмна на дъното, все по-светла към краищата, нежнозърнеста, неравномерно кървяща, зейнала като открит рудник. Така изглежда отдалеч. Отблизо забелязвам още едно усложнение. Кой не би подсвирнал при вида му? Червеи, дебели и дълги колкото малкия ми пръст, самите розови, но и опръскани с кръв, гъмжат в глъбината на раната, извиват се на многото си краченца и вдигат към светлината бели главици. Клето момче, не може да ти се помогне! Съзрях голямата ти рана; това цвете на хълбока ще те погуби. Семейството е щастливо, вижда, че не стоя бездееен; сестрата го казва на майката, майката на бащата, а бащата на неколцина гости, които на пръсти, с протегнати встрани ръце за равновесие, влизат през отворената, пълна с лунен блясък врата.

— Ще ме спасиш ли? — шепне през ридания момчето, съвсем заслепено от кипящия в раната му живот.

Такива са хората в моя край. Винаги искат от лекаря невъзможното. Загубили са старата вяра; свещеникът си седи в къщи и разкъсва на парчета църковните одежди една след друга; но лекарят трябва да може всичко с нежната си хирургическа ръка. Е, както обичате — не съм се натрапвал; щом ще ме използвате за свети цели, съгласен съм и на това; та какво по-добро да очаквам аз, старият

селски лекар, комуто отнеха прислужницата! И ето, те идват, семейството и селските старейшини, и ме събличат; ученически хор начело с учителя е застанал пред къщата и пее съвсем проста мелодия с думите:

*Щом гол е, ще ви излекува,
не иска ли, убийте го!
Та той е лекар, само лекар.*

Вече съм съблечен; пъхнал пръсти в брадата си, навел глава, гледам невъзмутимо хората. Напълно спокоен съм, превъзхождам всички и ще запазя самообладание, въпреки че това няма с нищо да ми помогне, защото сега те ме хващат за главата и краката и ме отнасят в леглото. До стената, откъм раната ме слагат. После всички излизат от стаята; вратата се затваря; песента замлъква; облаци закриват луната; обгръща ме топлата завивка; призрачно се люлеят конските глави в отворите на прозорците.

— Знаеш ли — чувам шепот в ухото си, — имам много малко доверие в теб. И ти си просто захвърлен някъде, сам не се държиш на нозете си. Вместо да помогнеш, стесняваш ми смъртния одър. Искан ми се да ти издера очите.

— Прав си — казвам, — това е позор. Но аз съм лекар. Какво да сторя? Повярвай, и на мене не ми е леко.

— И с това ли извинение да се примиря? Ах, няма как. Винаги трябва да се примирявам. Дойдох на този свят с хубава рана; тя бе цялото ми богатство.

— Млади приятелю — казвам, — грешката ти е, че нямаш общ поглед върху нещата. Стоял съм край всички болнични легла, надлъж и нашир, затова ти казвам: раната ти не е толкова лоша. Нанесена е с два удара на брадва под остър ъгъл. Мнозина подлагат хълбока си, но едва чуват брадвата в гората, камо ли нейното приближаване.

— Наистина ли е тъй, или бълнуваш трескаво и ме мамиш?

— Наистина е тъй, приеми и отнеси със себе си честната дума на един околийски лекар.

И той я прие, и притихна. Но сега бе вече време да помисля за спасението си. Конете още стояха вярно по местата си. Набързо

грабнах дрехите си, кожуха и чантата; не исках да губя време за обличане; ако конете препуснеха като на идване, щях, тъй да се каже, да скоча от това легло в моето. Единият от конете послушно се отдръпна от прозореца; хвърлих вързоп във файтона; кожухът отхвъркна твърде далеч, само единият ръкав се закачи за някаква кука. Предостатъчно. Метнах се на коня. Ремъците се влачат по земята, конете са едва свързани помежду си, файтонът се мята подир тях, кожухът се мъкне последен по снега.

— Дий! — викам аз.

Но едвам напредвахме; бавно, като старци, кретахме през снежната пустош; дълго подире ни ехтеше новата, но недостоверна песен на децата:

*Радвайте се пациенти,
легна лекарят до вас!*

Така няма никога да стигна къщи; с обширната ми лекарска практика е свършено; моят приемник ме ограбва, но без никаква полза, защото не може да ме заменя; в къщата ми вилнее гадният коняр; Роза е негова жертва; страх ме е дори да си го помисля. Гол, изложен на студа в тая злощастна епоха, със земен файтон и неземни коне, аз, старецът, се скитам по света. Кожухът ми виси отзад на файтона, но не мога да го достигна, никой от чевръстата сган на пациентите не мръдва пръст. Измамен! Измамен! Последваш ли веднъж лъжливия глас на нощния звънец — нищо вече не ще поправиш.

1917

ФРАНЦ КАФКА

ГРИЖАТА НА БАЩАТА

Едни твърдят, че думата „Одрадек“ е от славянски произход и на тази основа се мъчат да докажат как е възникнала. Други пък смятат, че произходът на думата е немски, а тя само е претърпяла славянско влияние. Ала несигурността на тези обяснения позволява може би с право да се заключи, че и двете не са верни, още повече че нито едно от тях не е в състояние да открие някакъв смисъл в думата.

Естествено, никой не би се занимавал с подобни проучвания, ако не съществуваше действително създание на име Одрадек. На пръв поглед то изглежда като плоска звездовидна макара и наистина сякаш е омотано с конци; впрочем това са навярно само накъсани, стари и навързани един за друг, но също тъй взаимно преплетени парчета конци от различен вид и цвят. Ала то не е просто макара — от средата на звездата стърчи малка наклонена пръчица и към нея под прав ъгъл приляга още една. С помощта на тази втора пръчица, а също на един от лъчите, звездата може да стои права като на два крака.

Човек се изкушава да мисли, че по-рано създанието е притежавало някаква целесъобразна форма, а сега просто е повредено. Това обаче, изглежда, не е вярно; поне липсват такива данни; никъде не се забелязват счупени места или други признаци, които да свидетелстват за подобно нещо; макар създанието да е наглед безсмислено, посвоему то е завършено. Повече от това впрочем не може да се каже, защото Одрадек е изключително подвижен и не позволява да се хване.

Той прекарва ту на тавана, ту на стълбището, из коридорите или в преддверието. Понякога с месеци не се появява; тогава навярно се е преселил в други къщи, но после неизбежно се връща в нашия дом. Когато човек излезе от вратата и го зърне долу, облегнат на стълбищните перила, понякога има желание да го запrikaзва. Естествено, не му задава трудни въпроси, а се отнася към него — подвежда го дребният му ръст — като към дете.

— Как се казваш? — пита го.

— Одрадек — отвърща той.

— Ами къде живееш?

— Неопределено местожителство — казва той и се засмива.

Такъв смях обаче може да издаде само същество без бели дробове. Звучи почти като шумолене на опадали сухи листа. С това най-често разговорът свършва. Впрочем той не винаги дава дори тези отговори; често стои дълго безмълвен като дървото, от което, изглежда, е направен.

Напусто се питам какво ли ще стане с него. Нима може да умре? Всичко, което умира, е притежавало преди това някаква цел, някаква дейност — и те са го съсипали; при Одрадек не е така. Значи ли това, че някога, влачейки подире си парчета конци, той ще се търкаля по стълбището и пред нозете на моите деца и внуци? Очевидно той не вреди никому; но представата, че ще ме надживее, е за мене почти болезнена.

ФРАНЦ КАФКА

ЕДИНАДЕСЕТ СИНА

Имам единадесет сина.

Първият е доста невзрачен на вид, но е сериозен и умен; въпреки това аз не го ценя много, макар да го обичам като всичките си други деца. Неговото мислене ми изглежда прекалено опростено. Той не гледа нито надясно, нито наляво, нито далеко пред себе си; непрекъснато се движи в кръг из тесния си мисловен свят по-скоро се върти около себе си.

Вторият е красив, строен, добре сложен; истинско удоволствие е да го гледаш в позата на фехтовач. И той е умен, на това отгоре е видял и свят; познава много страни, ето защо дори родната природа сякаш му говори повече, отколкото на другите, които не са напускали домашното огнище. Впрочем това предимство положително се дължи не само и дори не главно на пътешествията му — то по-скоро спада към неповторимите черти на този мой син; това признава всеки, който например пожелае да наподоби майсторския му скок във вода — скок с няколко премятания, поривист и все пак овладян. Смелостта и желанието на подражателя траят само до края на трамплина, там обаче, вместо да скочи, той изведнъж сяда и разперва виновно ръце. И въпреки всичко (би трябвало всъщност да съм щастлив с такъв син) нещо в него ме безпокои. Лявото му око е малко по-свито от дясното и често примигва; това, разбира се, е дребен недостатък, той дори придава на лицето му по-дръзновен израз, отколкото иначе би имало, а при недостижимата завършеност на характера му, никой не ще забележи и укори това примигващо поприсвито око. Ала на мене, бащата, то прави впечатление. Смущава ме, естествено, не физическият недостатък, а прозиращата зад него душевна неравност, някаква отрова, блуждаеща в жилите на сина ми, някаква негова неспособност да осъществи докрай житейското си предназначение, което единствено аз съзирам. От друга страна пък, тъкмо тази черта го прави истинско мое дете, защото тя е наследствен недостатък на целия ни род, проявен у него особено отчетливо.

Третият син е също красив, но тази негова красота не ми е по сърце. Това е красотата на певец — изящно извити устни; замечателен взор; глава, която има нужда от драперия зад себе си, та да се открие; прекалено издути гърди; леко вдигащи се и още по-леко отпуснащи се ръце; нозе, които се кипрят, понеже не държат. На всичко отгоре гласът му не е пълнозвучен; за миг измамва, кара познавача да наостри уши, но бързо глъхне. И макар че, общо взето, всичко ме блазни да показвам този мой син, аз предпочитам да го държа в сянка; той самият не се натрапва, ала не защото съзнава недостатъците си, а поради душевна невинност. А времето, в което живеем, му е напълно чуждо; макар роден в нашето семейство, той сякаш принадлежи и на друго, което завинаги е загубил, затова често изпада в униние и нищо не е в състояние да го разведри.

Четвъртият ми син е може би най-общителният от всички. Истинска рожба на времето си, той се разбира с всекиго, стои с двата си крака върху земята, която смята всеобща, и хората с желание му кимат. Може би това единодушно одобрение придава на характера му нещо повърхностно, на движенията му — някаква волност, на съжденията му — известна безгрижност. Човек често би искал да повтори някои негови изказвания, въпреки само някои, защото в своята цялост той все пак страда от прекалена лекота. Прилича на скиор, който с възхитителен скок се отделя от шанцата, разсича въздуха като лястовица, но после се сгромолясва сред снежния прах като жалко нищожество. Такива мисли тровят радостта ми от това мое дете.

Петият син е мил и добър; той обещава много по-малко от това, което стана; бе тъй незначителен, че в негово присъствие човек се чувствуваше сам — и все пак той достигна до известна почит. Ако ме запитат как е станало това, едва ли ще съм в състояние да отговоря. Може би пък невинността си пробива най-леко път през вилнеещите в този свят стихии, а той е невинен. Дори прекалено невинен. Отзивчив е към всекиго. Дори прекалено отзивчив. Признавам, не ми е приятно да слушам, когато ми го хвалят. Знае се колко лесно е да хвалиш някого, който очевидно заслужава похвала, а такъв е моят син.

Шестият ми син изглежда, поне на пръв поглед, най-задълбочен от всички. Постоянно увесил нос, той все пак е бърборлив. Затова трудно можеш да се справиш с него. Всяко поражение го хвърля в непреодолима тъга; постигне ли обаче надмощие в спора, запазва

победата чрез словоизлияния. Все пак не отричам, че у него има известна пламенност, стигаща до самозабрава; често в борба с мислите си той прекарва цял ден като унесен в сън. Макар да не е болен — напротив, здравето му е много добро, — понякога залита, особено по здрач, ала не пада и се оправя без чужда помощ. Може би всичко се дължи на телесното му развитие — той е прекалено висок за възрастта си. Това го прави, общо взето, некрасив, въпреки че много неща у него поотделно са красиви, например ръцете и нозете. Некрасиво е впрочем и челото му: не само кожата, но сякаш и костта е някак сбръчкана.

Седмият син е може би повече от всички други мое дете. Хората не са в състояние да оценят достойнствата му, не разбират своеобразното му остроумие. Аз не го надценявам; зная, че той е доста незначителен; да имаха хората само този недостатък, че не съумяват да оценят сина ми, нямаше да ги упреквам в нищо. Ала не бих искал този син да липсва от семейството ми. Той внася размирен дух и наред с това уважение към традицията, при което и едното, и другото се сливат у него — поне аз така смятам — в ненарушимо цяло. Впрочем той самият не знае какво да прави с това цяло; не, на него е съдено да придвижи колелото на бъдещето; ала тази му заложба е толкова ободряваща, тъй обнадеждаваща; иска ми се да има деца, а после и те да народят деца. За жалост това желание, изглежда, няма да се сбъдне. Изпълнен с наистина понятно за мене, ала също тъй огорчително самодоволство, което впрочем се намира в чудесно противоречие с преценката на околните, той ходи винаги сам, нехае за момичета и въпреки това никога не губи доброто си настроение.

Осмият ми син е чедото, което ми причинява най-много мъка, макар всъщност да не виждам причина за това. Той гледа на мене като на чужд човек, а пък аз се чувствам по бащински тясно свързан с него. Времето много неща поизглади; ала по-рано често ме побиваха тръпки, щом само помислех за този мой син. Той върви по свой собствен път; скъса всички връзки с мене и навярно с коравата си глава и дребното си тяло на атлет — само нозете му бяха слабички в детството, ала сигурно вече са заякнали — ще си пробие път навред, където пожелае. Неведнъж съм имал желание да го повикам обратно у дома, да го попитам как живее, защо тъй се дели от баща си и какви намерения всъщност има, но сега той е така далеч от мене, а и толкова време измина, че е по-добре всичко да си остане по старому. Чувам, че

той — единствен сред синовете ми — си е пуснал дълга брада; при неговия дребен ръст, естествено, тя не му стои добре.

Деветият ми син е много елегантен и притежава томителен поглед, който пленява жените. Тъй томителен, че понякога успява да прелъсти и мене, макар да зная, че е нужна само една мокра гъба, за да се изтрие цялото това неземно сияние. Ала особеното в моето момче е, че то самото не се стреми да прелъстява никого; синът ми би се чувствувал доволен, ако можеше цял живот да се излежава на канапето, да пилее погледа си по тавана или, още по-добре — да го държи в покой под клепачите си. Заеме ли тази любима поза, той обича да приказва и говори нелошо — сбито и изразително, ала все пак само в определени граници; наложи ли му се да ги напусне, а това е неизбежно при тяхната теснота, речта му се превръща в празно дърдорене. Човек би махнал с ръка, за да го спре, стига да имаше надеждата, че този сънлив поглед е в състояние да забележи жеста.

Десетият ми син минава за неискрен човек. Аз не искам да отричам този недостатък, нито пък изцяло да го потвърдя. Безспорно, който го види как пристъпя с неподобаваща за възрастта си тържественост, винаги със закопчан догоре редингот и стара, но извънредно грижливо почистена черна шапка, с неподвижно лице и малко издадена напред брадичка, с тежко отпуснати над очите клепачи и при това с допрени сегиз-тогиз до устните два пръста — който го види така, си помисля: „Ето един завършен лицемер!“ Но послушайте го как говори! Разумно, обмислено, не хаби излишни думи; с язвителна живост пресича всички въпроси; в удивително, самопонятно и радостно единение с целия свят; единение, от което шията непременно се изпъва, а главата се устремява нагоре. Мнозина, които смятат себе си за твърде умни и по тази причина, както сами казват, са се чувствали отблъснати от външността му, после пък са били привлечени от словото му. Има обаче и хора, които не се смущават от външността му, но съзират лицемерие в думите му. Аз като баща не мога да преценя, но все пак трябва да призная, че вторите съдници са по-убедителни.

Единадесетият ми син е с нежно телосложение, може би най-слабият сред синовете ми; но слабостта му е измамлива, защото той може понякога да бъде твърд и решителен, но дори тогава слабостта си остава негова основна черта. В тази слабост обаче няма нищо срамно,

тя изглежда слабост само на тази наша земя. Нима например и готовността да полетиш не е слабост, щом представлява неустойчивост, неопределеност и пърхане с криле? Нещо подобно има у моя син. Такива качества, естествено, не радват бащата; те явно водят към разруха на семейството. Понякога той ме поглежда, сякаш иска да ми каже: „Ще те взема със себе си, татко!“ Аз пък си мисля: „Ти си последният, комуто бих се доверил.“ А той сякаш ми отвръща с поглед; „Добре, да бъде поне последният!“

Това са моите единадесет сина.

ФРАНЦ КАФКА БРАТОУБИЙСТВО

Установи се, че убийството е извършено по следния начин:

В лунната вечер Шмар, убиецът, застанал към девет часа на ъгъла, покрай който Везе, жертвата, трябвало да завие от улицата, където се намирала кантората му, в улицата, на която живеел.

Студеният нощен въздух пронизвал всекиго до кости. А Шмар бил облечен само в лек син костюм; при това самото му било разкопчано. Ала той не усещал хлад; а и през цялото време се движел. Смъртоносното си оръжие, наполовина щик, наполовина кухненски нож, той стискал в ръка съвсем открито. Повъртял ножа на лунната светлина, острието блестяло; това не задоволило Шмар; той го ударил в каменната настилка тъй, че се разлетели искри; после навярно съжалил и за да заглади нащърбеното, заточил острието в подметката на обувката си, все едно че настройвал цигулка; докато стоял така на един крак, приведен напред, той се вслушвал едновременно в скриптенето на ножа по обувката и в злокобната странична улица.

Защо е търпял всичко това рентриерът Палас, който наблюдавал през прозореца си от втория етаж на близката къща? Можеш ли проумя човешката душа! Вдигнал яката на халата си, стегнат с колан около дебелия му корем, той само клател глава и поглеждал надолу.

А отсреща, пет къщи по-нататък, госпожа Везе с наметната върху нощницата лисича шуба надничала през прозореца за мъжа си, който този ден необичайно закъснявал.

Най-после дрънва звънчето над вратата в кантората на Везе, прекалено силно за подобно звънче, звукът се понася над града, издига се към небето и Везе, работил усърдно до късна вечер, напуска сградата, още невидим откъм тази улица, но вече известил за себе си посредством звънчето; каменната настилка отмерва спокойните му крачки.

Палас се навежда далеч напред; не бива да изпусне нищо. Успокоена от звънчето, госпожа Везе захлопва прозореца си и стъклата издрънчават. Шмар обаче коленичи; тъй като засега той няма други

голи места, притиска само ръце и лице към камъните; там, където всичко е смръзнало, Шмар гори в огън.

Точно на границата, която разделя двете улици, Везе се спира и се обляга на бастуна си, който вече е минал зад ъгъла. Малка прищявка. Примамило го е вечерното небе — тъмносиньо и златно. Той безгрижно го съзерцава, безгрижно пригласяда косата си под килнатата на тила шапка; а там горе нищо не трепва, да му предскаже съвсем близкото бъдеще; звездите остават на своите безсмислени, неведоми места. В същност напълно разумно е, че Везе отново тръгва, но тръгва към ножа на Шмар.

— Везе! — изкрещява Шмар, вдигнал се на пръсти, протегнал високо ръка с насочен надолу нож. — Везе, Юлия напразно те чака!

Отдясно в гърлото и отляво в гърлото, а третият удар Шмар нанася ниско в корема. Разпорени водни плъхове издават същия звук, какъвто се чува от Везе.

— Край! — казва Шмар и запокитва ножа, това вече ненужно кърваво бreme, срещу стената на близката къща. — О, блаженство на убийството! Как облекчава и окриля гледката на изтичащата чужда кръв! Везе, стари нощен призрак, приятелю, другарю по чашка, ти се процеждаш в тъмната улична пръст. Защо не си просто пълен с кръв мехур, та да седна отгоре ти и да изчезнеш завинаги! Не всичко се сбъдва, не узряха всички разцъфнали мечти^[1] тежките ти останки лежат тук, недостъпни вече за ритник. Какво означава немият въпрос, който поставяш по този начин?

Палас, задавен от кипналата в тялото му отрова, е застанал сред разтворената двукрила врата на дома си.

— Шмар, Шмар! Видях всичко, нищо не пропуснах!

Палас и Шмар се гледат изпитателно. Палас тържествува, Шмар е объркан.

Наобиколена от народ, с остаряло от ужас лице, насам тича госпожа Везе. Полите на шубата ѝ се разлитат, тя се строполява върху Везе, тялото ѝ под нощницата принадлежи нему, шубата, разстлала се над съпрузите като надгробна трева, принадлежи на тълпата.

Шмар с мъка сподавя пълзящото към гърлото му страшно гадене и притиска уста към рамото на стражаря, който чевръсто го отвежда.

[1] „Не узряха всички разцъфнали мечти“ — из „Прометей“, Гьоте. — Б. пр ↑

ФРАНЦ КАФКА

ПЪРВА ГОРЕСТ

Един артист на трапец — а както е известно, това изкуство, упражнявано високо под куполите на големите вариететни театри, е измежду най-трудните от всички, постижими за човека, — отначало само от стремеж към съвършенство, а после и поради станалата вече тиранична привичка, бе устроил живота си така, че докато работеше в едно заведение, оставаше денонощно на трапеца. Всичките му, впрочем твърде скромни, потребности бяха задоволявани от сменящи се прислужници, които дежуреха долу и в специално конструирани съдове качваха или смъкваха всичко, от което горе имаше нужда. За околните не произлизаха особени затруднения от този начин на живот; само по време на другите номера от програмата бе малко смущаващо, че той виси горе, а това не можеше да се скрие, и макар в подобни случаи той най-често да се държеше тихо, сегиз-тогиз някой поглед откъм публиката се отклоняваше към него. Но дирекциите му прощаваха всичко, понеже бе изключителен, незаменим артист. Също тъй, естествено, схващаха, че той живее по този начин не от своеволие, а всъщност само така, чрез непрекъснато упражняване може да съхрани себе си, само така може да държи изкуството си в съвършенство.

Но освен това горе бе и здравословно, а когато през по-топлите месеци разтваряха страничните прозорци по целия овал на свода и заедно със свежия въздух в сумрачното помещение могъщо нахлуеше слънцето, там беше дори хубаво. Естествено, общуването му с хората бе ограничено, само понякога по въжената стълба се изкачваше при него колега гимнастик и тогава двамата седяха на трапеца, облежани вдясно и вляво на опорните въжета, и бърбуреха, или пък строителни работници поправяха покрива и разменяха с него две-три думи през някой отворен прозорец, или пък пожарникарят проверяваше аварийното осветление на най-горния балкон и му подвикваше нещо респектиращо, но трудноразбираемо. Иначе наоколо си оставаше тихо; само сегиз-тогиз някой служещ, влязъл по погрешка в празния театър

през следобедните часове, замислено се взираше нагоре към почти губещите се за погледа висоти, където артистът, без да знае, че някой го наблюдава, се занимаваше с изкуството си или почиваше.

Така артистът би могъл да си живее необезпокояван от нищо, ако не бяха неизбежните пътувания от селище на селище, които за него бяха извънредно досадни. Наистина импресариото се грижеше артистът да бъде предпазен от всяко ненужно удължаване на страданията му: за пътуванията из градовете използваха състезателни автомобили и с тях, по възможност нощем или в най-ранните часове на деня, профучаваха по безлюдните улици с най-голяма скорост, но, естествено, твърде бавно за копнежа на артиста; във влака поръчваха цяло купе, където макар и в жалко, но все пак в някакво подобие на обичайния си начин на живот артистът прекарваше пътуването горе, в багажната мрежа; дълго преди пристигането на артиста в следващото гастролно селище, трапецът вече бе на мястото си в театъра, всички водещи към залата врати стояха широко разтворени, всички коридори бяха освободени, но все пак най-хубавите мигове в живота на импресариото бяха винаги онези, в които артистът слагаше крак на въжената стълба и светкавично — най-после — пак увисваше горе на своя трапец.

Макар импресариото да бе устроил вече много пътувания, всяко следващо бе за него отново мъчително, защото независимо от всичко друго, пътуванията винаги бяха убийствени за нервите на артиста.

Така веднъж те пак пътуваха заедно, артистът лежеше в багажната мрежа и мечтаеше, импресариото се бе облегнал в отсрещния ъгъл до прозореца и четеше книга — тогава артистът тихо го заговори. Импресариото начаса бе на негово разположение. Като хапеше устни, артистът промълви, че за своята гимнастика сега вече вместо досегашния един, щели да му трябват винаги два трапеца, два срещуположни трапеца. Импресариото веднага даде съгласието си. Но артистът, сякаш за да покаже, че тук одобрението на импресариото е също тъй без значение, както и евентуалното му, възражение, добави, че отсега нататък, вече никога и при никакви обстоятелства няма да играе само на един трапец. От представата, че все пак някога това би могло да се случи, той изглежда, потръпна колебливо и като го наблюдаваше, импресариото още веднъж изрази пълното си съгласие и каза, че два трапеца били нещо по-добро от един, това ново начинание

имало и други предимства, то правело продукцията по-разнообразна. И тогава артистът внезапно заплака. Силно изплашен, импресариото скочи от мястото си и запита какво всъщност се е случило, но като не получи отговор, покачи се на пейката, погали го и притисна лицето си до неговото, тъй че и него обляха сълзите на артиста. И едва след много въпроси и гальовни думи артистът изрече, хлипайки:

— Само с този едничък лост в ръцете — как мога да живея!

Сега вече за импресариото бе по-лесно да утеши артиста; обеща му, че още от първата гара ще телеграфира в следващото гастролно селище за втори трапец; упрекна се, че толкова време е оставял артиста да работи само на един трапец, благодари му и усърдно го похвали, че най-сетне му е отворил очите за тази грешка. Така на импресариото полека-лека се удаде да успокои артиста и можеше отново да се оттегли в своя ъгъл. Но сам той не се успокояваше, с дълбока загриженост тайно поглеждаше над книгата към артиста. Щом веднъж са започнали да го мъчат подобни мисли, можеше ли някога съвсем да престанат? Нямаше ли постоянно да се увеличават? Не застрашаваха ли съществуването му? И наистина импресариото вярваше, че вече съзира как в привидно спокойния сън, с който бе приключил плачът, по гладкото чело на артиста започват да се изписват първите бръчки.

ФРАНЦ КАФКА

ИЗДРЪЖЛИВЕЦ НА ГЛАДУВАНЕ

През последните десетилетия интересът към изкуството на гладуването значително намаля. Докато по-рано имаше сметка да се устройват самостоятелно големи зрелища от този род, днес това е напълно невъзможно. Тогава времената бяха други. Целият град говореше за издръжливца на гладуване; вниманието към него растеше с всеки изминал ден; всички искаха поне веднъж през деня да зърнат артиста; към края на изпитанието пред малката клетка от сутрин до вечер седяха зрители с абонаментни карти; разглеждания имаше и нощем — под светлината на факли, за по-силно въздействие. При хубаво време изнасяха клетката на открито и тогава показваха издръжливца на гладуване главно на децата; докато за възрастните това често бе само забавление, в което те участваха според модата, децата в почуда, с отворена уста, като за по-сигурно се държаха за ръце, гледаха как той бледен, в черно трико, със силно изпъкнали ребра седи върху пръсната слама, отказал се дори от стол. Понякога артистът кимаше вежливо и с пресилена усмивка отговаряше на разни въпроси, провираше ръка между решетките, за да я опипат и се уверят в мършавостта ѝ, но после отново потъваше в себе си, не обръщаше внимание на никого, нито дори на тъй важните удари на часовника — единствения предмет в клетката, — а само се взираше пред себе си с полузатворени очи и сегиз-тогиз сръбваше вода от мъничка чашка, за да навлажни устните си.

Освен сменящите се зрители, там имаше и постоянни пазачи, избрани от публиката, за чудо, обикновено месари, които имаха задачата винаги по трима да наблюдават денем и нощем издръжливца на гладуване, да не би по някакъв скрит начин все пак да приема храна. Но това бе обикновена формалност, въведена за успокоение на масите, защото посветените добре знаеха, че през време на гладуването издръжливецът никога, при никакви обстоятелства, дори под принуда не би хапнал и трошица; достойнството на неговото изкуство му забраняваше това. Наистина не всеки пазач можеше да схване тия

неща, понякога се случваха нощни надзорни групи, които провеждаха наблюдението твърде небрежно, умишлено сядаха в някой отдалечен ъгъл и там се заплесваха в игра на карти с явното намерение да дадат възможност на издръжливца на гладуване да се подкрепи, смятайки, че той ще измъкне храна от някакви скрити запаси. Нямаше нищо помъчително за издръжливца на гладуване от такива пазачи; те го оскърбяваха; те правеха гладуването му ужасно трудно; понякога той превъзможваше слабостта си и пееше при подобно дежурство, додето можеше да издържи, за да покаже на тия хора колко несправедливо го подозират. Но това едва ли помагаше; тогава те само се удивляваха на умението му да яде дори като пее. Много по-драги му бяха пазачите, които сядаха до самата решетка, не се задоволяваха с мъждивото нощно осветление в залата, а насочваха към него джобните електрически фенерчета, предоставени им от импресариото. Ярката светлина не му пречеше никак, защото той изобщо не можеше да спи, а да подремне успяваше винаги, при всяко осветление и по всяко време, дори в препълнена и шумна зала. С такива пазачи той най-охотно бе готов да прекара цялата нощ без сън; бе готов да се шегува с тях, да им разказва случки от скитническия си живот, а после да слуша техните истории; и всичко това само за да ги държи будни, за да може отново и отново да им показва, че не крие в клетката нищо за ядене и че гладува, както никой от тях не би могъл да го стори. Най-щастлив обаче се чувстваше, когато накрая настъпеше утрото и за негова сметка донасяха на пазачите обилна закуска, на която те се нахвърляха с апетита на здрави мъже, будували мъчително цяла нощ. Намираха се дори хора, които в тая закуска съзираха непристойно средство да се повлияе на пазачите, но това бе вече прекалено и когато ги запитваха дали те самите биха поели нощния надзор без закуска, само заради идеята, те се измъкваха, но все пак си оставаха с подозренията.

Впрочем тези подозрения бяха изобщо неотлъчен спътник на гладуването. Нали никой не беше в състояние да прекара като пазач край издръжливца на гладуване всичките дни и нощи непрекъснато, следователно никой не можеше да знае от собствено наблюдение дали той наистина гладува постоянно и безупречно; единствено самият издръжливец на гладуване можеше да знае това, ето защо само той можеше да бъде същевременно напълно удовлетворен зрител на гладуването си. Той обаче пък по друга причина никога не се

чувстваше удовлетворен; и може би съвсем не от гладуването беше измършавял дотолкова, че някой хора, за свое съжаление, трябваше да се лишат от зрелището, понеже не биха понесли подобна гледка, не, той бе тъй измършавял само поради недоволство от самия себе си. Защото единствено той знаеше — дори никой от посветените не знаеше — колко лесно е да се гладува. Това бе най-лесното нещо на света. Той не го премълчаваше, но не му вярваха, смятаха в най-добрия случай, че скромничи, а най-често, че си прави реклама или дори че е мошеник, за когото впрочем е лесно гладуването, защото умее да си го прави лесно, а на това отгоре има безсрамието с половин уста да го признава. Той трябваше да понася всичко това, а и бе свикнал с течение на годините, но отвътре постоянно го глождеше тази неудовлетвореност, тъй че никога, след нито един период на гладуване — това трябваше да му се признае — не беше напускал клетката доброволно. Като максимална продължителност на гладуването импресариото бе определил четиридесет дни, не допускаше никога да се гладува повече, дори в световните центрове, и то по разумни съображения. Опитът показваше, че при постепенно засилвана реклама интересът в един град можеше да се подклажда все повече и повече за около четиридесет дни, но сетне публиката се оттегляше, наблюдаваше се значително намаление на посетителите; естествено, в това отношение съществуваха малки различия между отделните градове и страни, но като правило се смяташе, че максималната продължителност е четиридесет дни.

Тогава, на четиридесетия ден, отваряха вратата на окичената с цветя клетка, възторжени зрители изпълваха амфитеатъра, свиреше военна музика, двама лекари влизаха в клетката, за да извършат необходимите измервания на издръжливеца на гладуване, през рупор оповестяваха резултатите на публиката, а накрая идваха две млади дами, щастливи, че тъкмо на тях се е паднал изборът, и се заемаха да изведат артиста от клетката и да го съпроводят по няколкото стъпала до малка масичка, върху която бе сервирано грижливо подбрано ястие за болен. И в този миг издръжливецът на гладуване всеки път се противеше. Макар че доброволно отпускате костеливите си ръце в отзивчиво протегнатите длани на сведените към него дами, той не искаше да се изправи. Защо да престане точно сега, след четиридесет дни? Би издържал още дълго, неограничено дълго; защо да престане

тъкмо сега, когато е достигнал съвършенство, та дори още не и съвършенство в гладуването? Защо искаха да го лишат от славата да продължи гладуването, не само да стане най-великият издръжливец на гладуване през всички времена, какъвто вероятно вече беше, но и да надмине самия себе си до невъобразимост, защото не чувстваше предели за способността си да гладува. Защо тази тълпа, която уж толкова му се възхищаваше, бе тъй нетърпелива; щом той издържаше по-дълго гладуване, защо не искаше да издържи тя? А беше и уморен, седеше си добре на сламата, и ето че сега трябваше да се изправя в цял ръст и да иде при храната, когато дори само от представата за нея изпитваше гадене, което с мъка потискаше единствено от вежливост към дамите. И той поглеждаше нагоре, взираше се в очите на привидно тъй любезните, а в действителност тъй жестоки дами и поклащаше своята прекалено тежка за слабата шия глава. Но тогава ставаше винаги едно и също. Идваше импресариото, безмълвно — музиката правеше говоренето невъзможно — вдигаше ръце над издръжливеца на гладуване, сякаш приканваше небето поне веднъж да погледне своето създание тук на сламата, този окаян мъченик, какъвто издръжливецът на гладуване впрочем беше, само че в съвсем друг смисъл; хващаше артиста през тънкия кръст, при което прекалената му предпазливост трябваше да увери всички, че тук има работа с извънредно крехка вещ; и като го пораздрусваше скрито, тъй че издръжливецът на гладуване започваше неволно да мята насам-натам нозете и горната част на тялото си, предаваше го на междувременно мъртвешки пребледнелите дами. Сега артистът търпеше всичко; главата му лежеше върху гърдите, сякаш беше се търкулнала и задържала там по необясним начин; коремът бе хлътнал; краката е инстинкт за самосъхранение се притискаха здраво в коленете, но все пак се тътреха по пода, сякаш този под не беше истинският — истинския те още търсеха; а цялата, впрочем съвсем незначителна тежест на тялото се поемаше от едната дама, която, задъхана, дирейки помощ — не така си беше представяла тая почетна задача, — отначало изпъваше шия, за да предпази поне лицето си от досега с издръжливеца на гладуване, а сетне, понеже това не ѝ се удаваше и по-щастливата ѝ другарка не ѝ оказваше помощ, а се задоволяваше разтреперана да носи пред себе си ръката на артиста, тази малка купчинка кости, тя избухваше в плач под възхитения смях на публиката и трябваше да бъде сменена от един отдавна подготвен

прислужник. После идваше ред на храната, от която импресариото пъхваше нещичко в устата на артиста, докато той бе изпаднал в подобен на несвяст полусън, и бърбеше весело, за да отклони вниманието от състоянието на издръжливца; накрая се вдигаше на здравица за публиката, която уж артистът бе прошепнал на импресариото; оркестърът потвърждаваше всичко с мощен туш, хората се разотиваха и никой нямаше основание да е недоволен от видяното, никой, освен издръжливецът на гладуване, винаги само той.

Така с редовни кратки почивки живя той много години в привиден блясък, почитан от света, но въпреки всичко най-често в мрачно настроение, което ставаше все по-мрачно от това, че никой не искаше да погледне сериозно на душевното му състояние. Пък и как ли биха могли да го разтушат? Какво повече можеше да желае? А намереше ли се някой добряк, който му съчувстваше и се опитваше да му обясни, че скръбта му се дължи вероятно на гладуването, можеше да се случи, особено в напреднал период на гладуване, артистът да отвърне с гневно избухване и за ужас на всички да се заблъска в решетките като звяр. Но за такива състояния импресариото разполагаше с наказателна мярка, която прилагаше с удоволствие. Той извиняваше артиста пред насъбралата се публика, признаваше, че само предизвиканата от гладуването раздразнителност, трудно понятна за сити хора, може да оправдае поведението на издръжливца; после във връзка с това споменаваха и също тъй обяснимото твърдение на артиста, че можел да гладува много по-дълго, отколкото се гладувало; похвалваха възвишения стремеж, добрата воля и голямото себеотрицание, които наистина проличавали дори в това твърдение; сетне обаче се постараваше да опровергае твърдението му, като просто показваше фотографии, които същевременно се продаваха, защото на снимките се виждаше артистът в четиридесетия ден от гладуването, на легло, почти угаснал от изтощение. Това изопачаване на истината, макар и добре познато на издръжливца, всеки път отново го разстройваше до крайност. Тъкмо последицата от преждевременното прекратяване на гладуването се представяше тук като причина! Да се бори срещу това безразсъдство, срещу този безразсъден свят, бе невъзможно. Той все още доверчиво и жадно заставаха до решетката и слушаше импресариото, но при появата на фотографиите всеки път пускаше железните пръчки и с въздишка падаше обратно върху

сламата, а успокоената публика можеше отново да се приближи и да го разглежда.

Когато очевидците на подобни сцени си спомняха за тях след години, често изпадаха в недоумение от самите себе си. Защото междувременно бе настъпил упоменатият вече поврат; това бе станало почти внезапно; навярно съществуваха и по-дълбоки причини, но кой ли би се заел да ги проучва; във всеки случай един ден разглезеният издръжливек на гладуване се видя изоставен от жадната за развлечения тълпа, която с по-голяма охота се стичаше към други зрелища. Още веднъж импресариото обиколи с него половин Европа, за да разбере дали все още тук-там не се е запазил старият интерес; всичко беше напразно; сякаш по тайно споразумение навсякъде се бе развила направо неприязън към показното гладуване. Естествено, в действителност това не би могло да стане внезапно и сега допълнително си спомняха за някои предвестия, на които тогава, в опиянението от успехите, не бяха обърнали достатъчно внимание, не бяха ги задушили окончателно, а сега бе твърде късно да се предприеме нещо срещу тях. Макар да бе сигурно, че един ден отново щяха да настъпят добри времена за гладуването, това не беше утеха за живите. Какво трябваше да направи сега издръжливецът на гладуване? Той, комуто бяха дарявали възхищението си хиляди хора, не можеше да се показва по панаирджийски шатри на малки събори, а да усвои друга професия — за това артистът беше не само твърде стар, но преди всичко бе крайно фанатично отдаден на гладуването. Ето защо той освободи импресариото, този спътник в едно безподобно поприще, и се ангажира в един голям цирк; за да щадя своята чувствителност, дори не погледна условията на договора.

Един голям цирк с множеството постоянноменящи се и допълващи се хора, животни и уреди може да използва всекиго и по всяко време, също един издръжливек на гладуване, при съответно скромни изисквания, естествено; освен това в този по-особен случай ангажираха не само издръжливеца на гладуване лично, но и прочутото му някога име, защото при своеобразието на това изкуство, запазващо силата си въпреки напредването на възрастта, съвсем не би могло да се каже, че един прослужил артист, който вече не е на върха на своето умение, дири убежище в спокойна циркова дейност, напротив, издръжливецът на гладуване уверяваше, и то звучеше напълно

достоверно, че гладувал тъй добре, както по-рано, та дори твърдеше, че ако не осуетят намерението му — това му обещаха без възражения, — всъщност едва сега щял да хвърли света в оправдана почуда; това твърдение впрочем, предвид духа на времето, за който артистът в своето усърдие лесно забравяше, предизвика у познавачите само усмивка.

Поначали обаче издръжливецът на гладуване също не губеше поглед за действителното състояние на нещата и прие като напълно понятно това, че не го поставиха с клетката му като коронен номер наред манежа, а го сложиха вън, впрочем на едно леснодостъпно място близо до менажерията. Големи, разноцветни надписи обгръщаха клетката и оповестяваха какво може да се види там. Когато в паузите на представлението публиката се втурваше към менажерията, за да разгледа животните, бе почти неизбежно да мине покрай издръжливца на гладуване и да поспре там; навярно някои биха останали при него и по-дълго, ако в тесния коридор напиралите отзад зрители, които не проумяваха защо е това бавене по пътя към жадуваната менажерия, не осуетяваха по-продължителното спокойно съзерцание. Това именно бе причината, задето издръжливецът на гладуване, който, естествено, копнееше за тия минути на посещение като за своя житейска цел, също тъй се страхуваше от тях. На първо време той едва дочакваше паузите на представлението, с възторг отправяше поглед към нахлуващата тълпа, но твърде скоро се убеди — дори най-упоритата, почти съзнателна самозаблуда рухна пред фактите, — че най-често по своето намерение това без изключение бяха все посетители на менажерията. И техният вид отдалеч си оставаше винаги най-хубавата гледка. Защото щом стигнеха до клетката, веднага отвсякъде го заливаха крясъците и ругатните на непрекъснато образуващите се нови групи: на онази — тя скоро стана по-тягостна за артиста, — която искаше да го съзерцава спокойно, ала не поради разбиране, а поради прищявка и упорство, и на другата, която преди всичко се стремеше само към менажерията. Отшумеше ли голямата навалица, идваха закъснелите; и тъкмо тези, на които никой вече не пречеше да стоят докогато искат, отминаваха с бързи крачки, почти без да хвърлят поглед към него, за да стигнат навреме при животните. И не му се случваше често щастието да дойде някой баща с децата си — той посочваше с пръст издръжливца на гладуване,

обясняваше подробно какво се извършва тук, разказваше за по-раншни години, когато присъствал на подобни, но несравнимо по-внушителни демонстрации, а децата поради недостатъчна подготовка в училището и в живота го гледаха все тъй с недоумение — та какво знаеха те за гладуването? — но блясъкът в изпитателните им очи все пак загатваше нещо за нови, бъдни, по-благосклонни времена. Може би — понякога си казваше артистът — всичко би било малко по-добре, ако мястото му не бе тъй близо до менажерията. Така на хората твърде много се облекчаваше изборът, да не говорим за това, че миризмите от менажерията, неспокойството на животните нощем, пренасянето покрай него на късове сурово месо за хищниците и техните резове по време на храненето го дразнеха много и непрекъснато го гнетяха. Но той не се решаваше да се обърне към дирекцията; все пак на животните дължеше тълпата от посетители, сред които сегиз-тогиз се намираше и някой дошъл за него, пък и кой знае къде биха го забутали, ако напомнеше за съществуването си, тоест за това, че той, строго взето, бе само пречка по пътя за менажерията.

Наистина малка, но все по-смаляваща се пречка. Хората навикнаха на странността в наше време да се изисква внимание към един издръжливек на гладуване и с тази привичка бе прочетена неговата присъда. Сега той можеше да гладува тъй добре, както умееше, и го правеше, но нищо вече не бе в състояние да го спаси, хората го отминаваха. Опитай се да обясниш някому изкуството на гладуването! Който не го чувства, не можеш да му го втълпиш. Красивите надписи се зацапаха и станаха нечетливи, смъкнаха ги и на никого не мина през ум да ги замени с нови; табелката, на която отначало грижливо отбелязваха броя на прогладуваните дни, отдавна вече оставаше все една и съща, защото след първите седмици дотегна на служителите дори тази дребна работа; така че издръжливецът наистина продължи да гладува, както си бе мечтал някога, и без усилие успя напълно в онова, което тогава бе предрекъл, но никой не броеше дните, никой, дори самият издръжливек на гладуване не знаеше колко голямо е вече постижението и сърцето му се свиваше от мъка. А когато в същото време някой празноскиращ спреше пред клетката, изсмееше се на стария брой дни и заявеше, че тук има измама, в този смисъл това бе най-нелепата лъжа, която можеше да измисли безразличието и вродената злост, защото не издръжливецът на гладуване мамеше — той

се трудеше честно, — а светът мамеше него, като го лишаваше от заслужената награда.

Тъй изминаха още много дни и на това също му дойде краят. Веднъж един надзирател забеляза клетката и попита прислужниците защо стои тук неизползвана тази напълно годна клетка с изгнила слама; никой не знаеше, докато един от тях зърна табелката с отбелязаното число и си спомни за издръжливца на гладуване. Разровиха с прътове сламата и в нея откриха артиста.

— Но ти още ли гладуваш? — попита надзирателят. — Кога най-после ще престанеш?

— Простете ми всички — прошепна издръжливецът на гладуване; но го чу само надзирателят, понеже бе долепил ухо до решетката.

— Разбира се — отвърна надзирателят и почука с пръст по челото си, за да намекне на служителите какво е състоянието на артиста, — прощаваме ти.

— Винаги съм искал да се възхищавате на умението ми да гладувам — каза издръжливецът.

— Та ние се възхищаваме — отзивчиво рече надзирателят.

— А не би трябвало да се възхищавате — каза издръжливецът.

— Е, тогава няма да се възхищаваме — отговори надзирателят. — А защо да не се възхищаваме?

— Защото трябва да гладувам, не мога другояче — рече издръжливецът.

— Я виж ти! — възкликна надзирателят. — Ами защо не можеш другояче?

— Защото аз — издръжливецът на гладуване повдигна леко малката си глава, протегна устни като за целувка и изрече право в ухото на надзирателя, за да не изпусне оня нищо, — защото аз никога не намерих храна, която да ми е вкусна. Ако я бях открил, повярвай ми, не бих правил впечатление, а щях да се натъпча като тебе и всички други.

Това бяха последните му думи, но в гаснещите очи още се долавяше твърдото, макар и не вече гордо убеждение, че ще продължи да гладува.

— А сега разчистете! — нареди надзирателят, и тъй погребяха издръжливца на гладуване заедно със сламата.

А в клетката настаняха млада пантера. Дори за най-тъпия ум бе истинско облекчение да види как в тъй дълго пустеещата клетка се мята този див звяр. Не му липсваше нищо. Пазачите, без много да му мислят, му носеха храната, която му бе вкусна; сякаш звярът дори не чувстваше загубата на свободата; това изящно тяло, надарено почти в излишък с всичко необходимо, сякаш носеше в себе си и своята свобода; тя сякаш се криеше някъде в челюстите му; а радостта от живота напираше с такава сила и плам из гърлото му, че за зрителите не беше лесно да устоят пред нея. Но те превъзмогваха себе си, тълпяха се около клетката и просто не искаха да помръднат оттам.

1922

ФРАНЦ КАФКА

МАЛКАТА ЖЕНА

Това е малка жена; макар и твърде стройна по природа, все пак тя е здраво стегната в корсет; винаги я виждам в една и съща рокля от жълто-сив плат, почти с цвят на дървесина, обкичена тук-там с ресни или с подобни на копчета висулки; тя никога не носи шапка, матоворусите ѝ коси са прави и ако не в безпорядък, то все пак се спускат доста свободно. Въпреки че е стегната в корсет, жената е лесно подвижна, впрочем тя преувеличава тази подвижност, обича да слага ръце на хълбоците си и изненадващо бързо със замах да извърта встрани горната половина на тялото си. Впечатлението, което ми правят ръцете ѝ, мога да предам само като кажа, че досега не съм виждал друга длан с тъй рязко отделени един от друг пръсти; но ръцете ѝ съвсем не се отличават с някаква анатомическа особеност, това са напълно нормални ръце.

Тази малка жена обаче е много недоволна от мене, вечно намира за какво да ме упрекне, винаги с нещо я огорчавам, възмущавам я на всяка крачка; ако животът можеше да се раздели на най-дребни частици и те се оценят поотделно, то положително всяка частица от моя живот би предизвикала у нея възмущение. Често съм размислял защо така я възмущавам; може би пък всичко в мен противоречи на нейния естетически усет и чувство за справедливост, на нейните привички, традиции, надежди; има подобни противоположни натури, но защо тя толкова страда от това? Та отношенията ни съвсем не са от такъв род, че да я принуждават да страда заради мене. Нужно е тя само да реши, че съм ѝ напълно чужд, както е в действителност, и аз няма да възразя на подобно решение, дори бих го приветствал; нужно е тя само да реши да забрави моето съществуване, което впрочем никога не съм ѝ натрапвал или пък ще натрапя — и цялото ѝ страдание очевидно ще премине. Тук аз изобщо не говоря за себе си, за това, че, естествено, държането ѝ ме гнети, не говоря, понеже добре разбирам, че моето угнетение е нищо в сравнение с нейното страдание. При което впрочем отлично съзнавам, че то не е любещо страдание; тя съвсем не се

стреми всъщност да ме поправи, тъй като всичко, за каквото ме упреква, не е от естество да попречи на житейското ми преуспяване. Обаче моето житейско преуспяване ни най-малко не я интересува, нищо друго не я интересува освен собствената ѝ цел — а именно да отмъсти за причиняваната ѝ от мене мъка и да избегне мъката, с която я застрашавам в бъдеще. Веднъж вече се опитах да ѝ посоча как най-лесно би могла да сложи край на нестихващото си възмущение, но тъкмо с това я докарах до такава възбуда, че повече не ще повторя този опит.

Върху мен тежи, ако щете, също известна отговорност, защото колкото и да ми е чужда малката жена, макар отношенията ни да се изчерпват единствено с възмущението, което предизвиквам у нея или по-точно — което тя си позволява да изпитва, аз все пак не мога да гледам равнодушно как тя просто физически страда от своето възмущение. Сегиз-тогиз до мен достигат вести — напоследък все по-често, — че тя пак била сутринта бледа, недоспала, измъчена от главоболие и почти негодна за работа; с това тя създава грижи на близките си, те гадаят причините за състоянието ѝ, но досега не са ги открили. Единствено аз ги знаей, те се коренят в старото и вечно подновявано възмущение. Впрочем аз не споделям грижите на близките ѝ; тя е силна и жилава жена; а който е способен тъй да се възмущава, вероятно е способен и да се справя с последиците от възмущението си; дори подозирам, че тя — поне отчасти — приема страдалчески образ само за да насочи по този, начин подозренията на света върху мен. Тя е прекалено горда, за да признае открито как я измъчвам със своето съществуване; да се обърне към други за помощ би било за нея твърде унижително; единствено от неприязън, от непрестанна, вечно подтикваща я неприязън тя се занимава с мен и да изложи пред обществото тази нечиста история не би го понесло чувството ѝ за срам. Но тя, също тъй не може да понесе съвсем да мълчи за историята, чието бреме непрекъснато изпитва. Ето как в своята женска хитрост тя опитва среден път; безмълвно, само чрез външните признаци на едно скрито страдание иска да изнесе случая пред съда на обществото. Може би дори се надява, че ако обществото отправи изцяло погледа си към мен, ще се надигне всеобщо публично възмущение, което с могъщата си власт ще ме осъди окончателно много по-решително и бързо, отколкото е по силите на нейното все пак

сравнително по-слабо лично възмущение; тогава обаче тя ще се отдръпне, ще въздъхне облекчено и ще ми обърне гръб. Е, ако наистина това са нейните надежди, тя се заблуждава. Обществото няма да поеме ролята ѝ; обществото никога не ще намери тъй безкрайно много неща, за които да ме упрекне, дори да ме вземе под най-строгото наблюдение. Аз не съм чак толкова безполезен човек, както тя си мисли; не искам да се хваля, особено по този повод; но макар и да не се отличавам с изключителни способности, все пак сигурно няма да направя впечатление с обратното; единствено за нея, само в нейните почти лъчезарни очи аз съм такъв, ала тя не ще успее да го внуши на никого. Тъй че бих ли могъл да съм напълно спокоен в това отношение? Не, съвсем не; понеже ако наистина се разчуе, че направо я разболявам с държането си — а някои сплетници, именно най-усърдните вестоносци, вече са на път да прозрат това или поне си дават вид, че го прозират, — ако светът дойде и ми зададе въпроса защо измъчвам с непоправимостта си бедната малка жена, нима смятам да я вкарам в гроба, кога най-после ще се вразумя, ще проявя обикновено човешко съчувствие и ще престана, — ако светът ме запита така, ще ми е трудно да му отговоря. Ще трябва ли тогава да призная, че много не вярвам на онези болестни признаци и тъй да създам досадното впечатление, че отхвърлям една вина, като я стоварвам другиму, и то по такъв груб начин? А бих ли могъл открито да заявя, че дори да вярвах в някакво действително заболяване, пак не бих проявил и най-слабо съчувствие, понеже жената ми е напълно чужда, а отношенията помежду ни са създадени от нея и ги поддържа единствено тя? Не искам да кажа, че никой няма да ми повярва; по-скоро хората и ще вярват, и няма да вярват, ала не биха отронили дума, просто ще си отбележат моя отговор по повод на една слаба, болна жена, а това няма да е съвсем благоприятно за мен. Тук, както и при всеки друг отговор, аз ще се сблъскам с упоритата неспособност на света да си представи в случай като нашия други отношения, освен любовни, макар да е ясно като бял ден, че такива отношения не съществуват, а дори да съществуваха, щяха да изхождат по-скоро от мене, защото все пак именно аз бих бил в състояние да се възхитя от съкрушителните преценки и неуморните умозаклучения на малката жена, стига да не бях постоянно наказван от тъкмо тези нейни достойнства. Впрочем у нея не се забелязва и следа от сърдечно

отношение към мен; тук тя е пряма и откровена; на това се гради последната ми надежда; дори да е полезно за военната ѝ тактика да внуши впечатлението за подобно отношение, тя не би се самозабравила да постъпи така. Ала напълно безчувственото в тази насока общество ще отстоява мнението си и винаги ще се произнася против мен.

Ето че всъщност не ми остава нищо друго, освен своевременно, преди да се намеси светът, да се променя — не за да смиря възмущението на малката жена, което е немислимо, но все пак да го посмекча. И наистина често съм се питал дали сегашното ми положение дотолкова ме задоволява, че не чувствам никакво желание да го преобразя и не е ли все пак възможно да предприема известни промени в себе си, макар и не от убеждение в тяхната необходимост, а само за да успокоя жената. И съм правил честни опити, не без усилие и старание, те дори ме задоволяваха, почти ме развличаха; някои промени се очертаха, забелязваха се отдалеч и не бе нужно да ги посочвам на малката жена, тя съзира тези неща преди мен, съзира още израза на намерение в моята същност; но успех не ми бе отреден. И как би било възможно? Та недоволството ѝ от мен, както сега вече проумявам, е изначално; нищо не е в състояние да го премахне, дори премахването на самия мене; гневът ѝ при вестта за моето самоубийство би бил безграничен. Ето защо не мога да си представя, че тази проникателна жена не проумява тъй добре, както и аз — и то не само безнадеждността на усилията си, но и моята невинност, неспособността ми дори при най-добро желание да задоволя изискванията ѝ. Сигурно го проумява, но като борческа натура го забравя в порива на битката; а моята злочеста особеност, която обаче не съм избрал аз и не мога да променя, понеже такава ми е дадена, се състои в това, че на изгубилия самообладание искам да прошепна в ухото тихо предупреждение. Но по този начин, разбира се, никога няма да стигнем до споразумение. Отново и отново ще излизам от дома си с радостта на първите утринни часове и ще виждам това помрачено от мен лице, ядно нацупените устни, изпитателния и предварително знаещ резултата поглед, който се плъзва над мен и нищо не пропуска, колкото ѝ да е бегъл, горчивата, врязала се в моминските страни усмивка, жаловно вдигнатите към небето очи, сложените на хълбоците

длани за устойчивост, а сетне побледняването и потрисането от негодувание.

Напоследък си позволих — впрочем за първи път, както сам с изненада установих — да понамекна на един добър приятел за тази история, съвсем между другото, само с няколко думи, при това принизих значението на всичко, колкото и нищожно да е за мен на външен вид, още малко под действителното. Странно, че все пак приятелят ми не се направи на глух, а дори сам придаде на случая по-голямо значение, не позволи да отклоня вниманието му и настоя на своето. Впрочем още по-странно е, че въпреки това той недооцени историята в един важен пункт, защото най-сериозно ме посъветва да замина за известно време. Едва ли можеше да има по-безразсъден съвет; макар нещата да са прости и всеки да е в състояние да ги проумее, стига да ги погледне по-отблизо, все пак не са и чак толкова прости, че да се оправи всичко или поне най-важното с моето отпътуване. Тъкмо обратното, по-скоро трябва да се пазя да не отпътувам; ако изобщо ще следвам някаква тактика, във всеки случай ще е тази да задържа историята в досегашните ѝ тесни, още невключващи външния свят рамки, тоест да остана спокойно на мястото, където съм и да не допускам големи, наложени от тази история очебийни промени, а това ще рече и да не говоря с никого — не защото крия някаква опасна тайна, но защото случаят е чисто личен и в този си вид лесно поносим; нека си остане такъв. Ето че забележките на приятеля все пак бяха от полза; макар и да не ми откриха нищо ново, те укрепиха становището ми.

Изобщо при по-внимателно обмисляне се оказа, че настъпилите с течение на времето промени в положението не са промени в самата история, а представляват единствено развитието на моя възглед за нея, в смисъл че този възглед става отчасти по-спокоен, по-мъжествен и се приближава повече до същността, отчасти обаче под непреодолимото въздействие на постоянните потреси, колкото и леки да са те, придобива известна нервност.

По-спокойно се отнасям към историята, когато уж разбирам, че макар понякога да изглежда предстояща, развързката все пак навярно още няма да настъпи; човек е склонен, особено на младини, да надценява скоростижността на развързките; колкото пъти моята малка съдница само при вида ми се е свличала в изнемога настрани на

стола, хващала се е с една ръка за облегалото, другата е прокарвала по стегнатата си в корсет снага, а сълзи на гняв и отчаяние са рукували по страните ѝ, винаги съм си мислел, че това е развръзката и че начаса ще ме призват за обяснение. Ала нито развръзка, нито обяснения, на жените лесно им прилошава, светът няма време да следи за всички случаи. И какво всъщност е станало за всичките тези години? Нищо друго, освен че подобни сцени са се повтаряли — ту по-бурни, ту по-сдържани — и сега общият им брой просто е нараснал. А наблизно се въртят хора, готови да се намесят, стига да намерят възможност; но не намират и досега се осланят единствено на своя усет, а макар усетът сам да е достатъчен, за да запълни дните на своя притежател, за друго не е годен. Но впрочем така е било винаги, винаги е имало тези безполезни съгледвачи и надушвачи, които вечно оправдават присъствието си по някакъв свръххитър начин, най-често с роднинските си връзки, те винаги са следели, винаги са надушвали нещо с усета си, ала резултатът от всичко това е, че и досега тъпчат на едно място. Цялата разлика е там, че лека-полека съм ги опознал, различавам физиономииите им; някога си мислех, че с време те ще се завтекат отвсякъде, измеренията на случая ще се уголемят и това от само себе си ще ускори развръзката; днес съм сигурен, че всичко е било тъй от памтивека и има твърде малко или дори няма нищо общо с приближаването на развръзката. А самата развръзка — защо я наричам с такава гръмка дума? Ако някога — положително не утре, нито вдругиден и вероятно никога — се стигне дотам все пак обществото да се заеме с тази история, която, както винаги ще повтарям, не е от неговата компетентност, макар да не изляза неощетен от заведения процес, навярно обаче ще се вземе предвид, че не съм непознат на обществото, открай време живея под зоркия му поглед, изпълнен съм с доверие и сам заслужавам доверие, а също, че тази по-късно изникнала страдаща малка жена (в която между впрочем всеки друг сигурно отдавна би видял досаден репей и би го стъпкал с ботуша си съвсем незабелязано за обществото), че тази жена в най-лошия случай би могла само да прибави малка грозна завъртулка към атестата, в който обществото отдавна ме е обявило за свой достопочтен член. Такова е днешното положение на нещата, следователно има слаби основания за безпокойство.

А че с годините все пак съм станал малко неспокоен, няма нищо общо с истинското значение на историята; човек просто не издържа непрестанно да се възмущават от него, дори отлично да съзнава неоснователността на възмущението, човек става неспокоен, започва като че чисто физически да се напруга в очакване на развръзките, макар с разума си много да не вярва в настъпването им. Отчасти обаче се касае просто за възрастово явление; младостта вижда всичко в розова светлина; некрасивите подробности потъват в несекващия извор на младежка сила; ако някой като момче е имал малко напрегнат поглед, не са му се сърдили за това, никой не го е забелязвал, дори самият той, но остане ли нещо от този поглед в по-късна възраст, то са отпадъци; всеки е потребен, никого не подменят, всеки е под наблюдение и напрегнатият поглед на един възрастен човек си е чисто и просто напрегнат поглед, не е никак трудно да се установи. Ето че и тук няма съществено влошаване.

Следователно откъдето и да погледна нещата, отново и отново се оказва, и аз ще се придържам към това, че стига съвсем леко да прикривам тази малка история, ще мога необезпокояван от света още доста дълго да карам спокойно досегашния си живот, въпреки цялата ярост на жената.

1923

**ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР (1884–1958) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР (1884–1958)

Лион Фойхтвангер (1884–1958) е немски белетрист и драматург, роден в Мюнхен в еврейско семейство на фабрикант. Следва история, философия, германистика и антропология в Мюнхен и Берлин, пътува много из Италия и Франция. Когато избухва Първата световна война, Фойхтвангер е интерниран в Тунис. Бягството от лагера му дава възможност да се завърне в Германия, където започва да пише драми и театрална критика; тогава го свързва творческа дружба с Бертолт Брехт.

Големият литературен успех на Лион Фойхтвангер идва с романа „Грозната херцогиня Маргарете Маулташ“ (1923), а после и с „Евреинът Зюс“ (1925). В трилогията си „Чакалнята“, включваща романите „Успех“ (1930), „Семейство Оперман“ (1933) и „Изгнание“ (1940), Фойхтвангер анализира причините за настъпващия в Германия националсоциализъм. След като в 1933 г. на власт в страната идва Хитлер, писателят сам поема пътя на изгнанието. Книгите му са забранени и биват публично изгаряни на клада. Тогава Фойхтвангер създава романа „Лъженерон“ (1936). През 1941 г. писателят емигрира в САЩ, установява се в Калифорния и живее там до смъртта си. В емиграция публикува романите „Братя Лаутензак“ (1944) и „Симон“ (1944), завършва и монументалната си трилогия „Еврейската война“ (1932–1945). Голяма популярност му създават романите „Лисици в лозето“ (1947–1948), „Гоя“ (1951), „Мъдростта на чудака“ (1952) и „Испанска балада“ (1955).

Лион Фойхтвангер е известен преди всичко като романист, но той е също майстор на новелата и краткия разказ. С класическа яснота, почти без помощта на диалога и описанията на душевни състояния, той разкрива тайните механизми, които движат обществените и политическите отношения, убеден, че последната дума в хода на човешката история има разумът. В чест на писателя след смъртта му е учредена през 1958 г. литературната награда за историческа проза „Лион Фойхтвангер“.

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

КАРНАВАЛЪТ ВЪВ ФЕРАРА

В двореца „Д’Есте“ вихърът на карнавала бушувате като огнен жребец, който е хвърлил ездача си и волно препуска из степта.

На една естрада в парадната зала на двореца седеше братът на херцога, кардинал Иполито, заобиколен от духовити, учени мъже и красиви, умни дами. Приятно изморено от напрежението на празненството, малкото общество с изискана отпадналост почиваше в меките кресла, разположени на естрадата. С изтънчени сетива всички вдъхваха аромата на веселието, който, макар и невидим, изпълваше залата, наслаждаваха се на лек разговор, грациозно леещ се от възвишеното към низкото и от сериозното към лековатото.

Придворният поет на кардинала, месер Лудовико Ариосто, тъкмо бе разказал как отсреща в нишата с портокаловите дръвчета е подслушал сладкото гугукане на маскирания като капуцин бакалавър Тимотео Сцеладини с Бианка Джована, младата придворна дама на херцогиня Лукреция.

— На Ваше Високопреосвещенство е известно — обърна се той към кардинала, — а и вие всички знаете как несръчен се показва иначе нашият добър Тимотео. Но би трябвало да го видите колко красноречив стана изведнъж. Така изстрелваше думите от устата си, че всички *triumviri amoris*^[1] биха му се зарадвали. Така любовта дарява немия със слово.

— Но не е ли тъй с всяка страст, мой Лудовико? — отвърна кардиналът. — Смятам, че всяка истинска страст за някой и друг миг превръща в Демостен дори онзи, който няма у себе си и зрънце хуманност.

— Моля за извинение, Ваше Високопреосвещенство — отвърна Ариосто, като се приведе, за да поднесе към устните си една полуразцъфнала роза, хвърлена му от бяла дамска ръка, — моля за извинение, че се осмелявам да възразя на Ваше Високопреосвещенство. Истинската страст несъмнено учи дори невежата да мисли и да чувства по друг начин. Но да говорим

другояче, тя учи само нас, които сме пропити от хуманност. Страстта на плебея може да въздейства художествено на другите само като факт, но изразяването ѝ, начинът, по който се проявява, често е смешен и е винаги некрасив.

Но кардиналът държеше на твърдението си и тъкмо се канеше да приведе нови доводи, когато откъм портала на празничната зала се вдигна голям шум.

Някаква грозна, мръсна и сбръчкана старица напираше да влезе в залата. Херцогските стражи с алебарди не я пускаха, а тя въртеше безумни очи и крещеше неистово, като се мъчеше да проникне през входа. Няколко кавалери от свитата на херцога наблюдаваха тази сцена и като сметнаха, че това е карнавална шега, се намесиха в спора и пуснаха старицата.

Тя застана посред залата, наобиколена от смеещи се маски, сред вихъра на карнавала, бушуващ в двореца като огнен жребец, който се е освободил от ездача си и волно препуска из степта. Повехнала, стара и грозна, облечена в бедни безвкусни одежди, тя стоеше там, ослепена от сияещата наоколо ѝ светлина, оглушена от шума, който я обграждаше. Объркана и безпомощна, жената се озърташе с търсещи жадни очи, в които като буен пламък гореше ненавистта.

С острия си поглед кардиналът веднага разпозна старицата. Той знаеше, че тя е майката на онази Лаура Патаней, която, прелъстена от него, се бе хвърлила в По. Приятелите му също я познаваха; един от тях се наведе към ухото на кардинала и шепнешком го запитва дали да я изгонят.

Лицето на Иполито дори не трепна, когато зърна старицата. С лека, сита усмивка той почиваше в креслото — небрежен, изискан, уверен. Тънките пръсти на сякаш изваяната му от мрамор дясна ръка обгръщаха столчето на чашата с вино.

— Приятели, защо да гоня тази старица? — отвърна той спокойно и с висок глас на зададения му с шепот въпрос. — Напротив, моля ви да я доведете при мен. Защото тя е много смутена и не знае какво да прави. — И като се усмихна, обърна се към Ариосто: — Искам да чуя какво ще каже тази жена. Струва ми се, че това ще бъде великолепно потвърждение на моята теза.

Доведоха старицата пред кардинала. Тълпа от гости ги наобиколи и върху жената се изсипа море от подигравки и присмех.

— Ти дойде — започна Иполито със своя мек, почти ласкав глас, който не бе нито силен, нито много тих, но караше всекиго да замълчи, — ти дойде да ми кажеш, че съм прельстил твоята дъщеря и съм я пратил във вълните на По. Нали затова стоиш пред мен? Е, говори, Мария Патанеи, искам да те изслушам.

Когато старицата чу гласа на кардинала и усети върху себе си неговите уморени, студени очи, смущението ѝ от необикновения разкош изчезна и всяко друго чувство се превърна в пепел от огъня на ненавистта ѝ.

И тя заговори: отначало гласът ѝ трепереше и пресекваше, но малко по малко стана твърд и уверен. Тя сбра ведно цялата си безпределна, бездънна като морска бездна болка и я запокити в бледото, морно лице на кардинала, чието невъзмутимо спокойствие я разпалваше много повече и от най-горчивия присмех. Идваха ѝ наум сравнения, които попадаха точно в целта, от устата ѝ напиреха смели и горди слова, в речта ѝ пулсираха кръв и живот, проблясваха ярки картини с живи, огнени краски.

Дамите и кавалерите, които отначало се присмиваха на старицата, бяха онемели от мощта на нейните думи. По лицата им се появи израз на тягостна неловкост, която постепенно прерасна почти в състрадание. Само малцина съумяваха като кардинала и неговите приближени да слушат внимателно и придирчиво.

Изведнъж Иполито махна с ръка на двама гвардейци.

— Започна да ми досажда — рече той и се извърна.

Стражите отведоха старицата. Тълпата се разпръсна, веселие и танци отново изпълниха залата.

Седящите на естрадата мълчаха. Пръв се обади Ариосто:

— Тя говори превъзходно. Признателни сме на Ваше Високопреосвещенство, че ни достави това удоволствие.

В това време кардиналът се бе изправил. Защото при входа на залата бе зърнал Джулия Фарнезе, младата любовница на папата, чиято сияеща красота радваше сърцето му като бокал с ароматно вино или съвършено творение на античността.

Той грижливо затегна ръкавицата на дясната си ръка и небрежно отвърна:

— Е да, говори превъзходно. Само да нямаше толкова гнили зъби!

Сетне кимна небрежно учтиво, спусна се по стъпалата на естрадата и тръгна към младата усмихната Джулия, за да целуне ръката ѝ.

А в залата вихърът на карнавала бушуваше като огнен жребец, който е хвърлил ездача си и волно препуска из степта.

1908

[1] Съдници на любовта (лат.) — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

БОРБА С БИКОВЕ

Арената с евтините места на слънце и скъпите на сянка бе разпродадена отпреди цяла седмица: от всички краища на провинцията бяха надошли хора, за да видят заранта процесията, а следобед — борбата с бикове. Защото в програмата на тази корида, която впрочем се провеждаше в полза на една наднационална хуманитарна организация — „Червен кръст“, блестеше името на матадора Монтиля II, който със своето усърдие се бе издигнал до върховете на професията и бе еспада^[1] от голяма класа — след диктатора най-споменаваният човек в Испания.

Художникът Грайдерер, макар да владееше само няколко думи испански, се опитваше в своята възбуда да завърже приятелски разговор със съседа си. Онзи оживено му отвърщаше. Баварецът и испанецът, без да се разбират изцяло, бъбреха весело, размахваха ръце, всеки доволен от вниманието на другия. Художникът Грайдерер, твърде възприемчив за всякакви народни зрелища, съзираше в тази борба с бикове най-високата точка на своето испанско пътешествие. Разказвали му бяха много за кръв, за разпрани конски търбуси и други подобни страхотии; сега той чакаше — любопитен и развълнуван.

Процесията преди обяд му бе направила силно впечатление. Възпитан от мюнхенските католически процесии с тялото господне, той бе страстен любител и познавач на тези неща и бе оценил с вещо око всички подробности. В безкраен низ пред него бяха преминавали редиците на духовниците с техните тежки и пъстри празнични одежди; светците, блестящи във варварско великолепие върху подиумите, които множество скрити мъже носеха на плещите си, като удряха крак в тягостно-възбудителен ритъм; сетне издутите до спукване униформи на офицерите и чиновниците, църковните хоругви, никога непресъхващото съкровище на катедралата, великолепие то на вдигнатата на крак войска, коне, хора, оръдия. И цялата тази гмеж крачи върху посипани цветя, излива се като река по пътищата, под шатровидните покриви, построени над улицата и скриващи я от

жаркото слънце, пъпли между килими, провесени от всички прозорци и балкони. Имаше какво да гледа художникът Грайдерер!

Сега, следобед, хилядите участници в процесията бяха заели местата в арената, изпълваха белите каменни редове високо в ослепителното небе, замятаха пъстрите си кърпи по перилата, чакаха да се разнесе миризмата на тамян, да се появят мъчениците, светците от предобеда, жадни да видят кръвта на бикове, разкъсаните вътрешности на конете, запокитените във въздуха, стъпкани мъже. Наоколо крещяха продавачи, предлагаха бира, бонбони, плодове, програми, ветрила. Рекламни листовки покриваха всички пейки. Сивите широкополи, напомнящи форма за кейк филцови цилиндри на мъжете, празничните кърпи на жените, викове, очакване, пот, възбуда...

Но ето че на арената вече излиза квадрилата^[2]. Бикоборците маршируват чевръсто, съпроводени от бодра музика, живописни, облечени в жилетки, целите с везба. Те бързо заемат местата си върху светлия пясък. Вече и бикът е тук. Дълги часове държан на тъмно, той стои стъписан пред вилнеещата тълпа сред ярката светлина. Боде с рогата си мяркащите се във въздуха червени кърпи. Ето и конете, жалки кранти с превързани очи. Яздат ги пикадори, стъпили в гигантски стремена. Бикът, черен, приведен, могъщ, вдига пусталото конче на рогата си, учудващо бавно го захвърля заедно с ездача зад гърба си. Това става в непосредствена близост до Грайдерер, защото той седи долу, съвсем отпред. Художникът вижда пред очите си зачервеното лице на костюмирания пикадор. Арената се изпълва с рев и крясък, когато бикът забива рогата си в крантата. Грайдерер го наблюдава как рови в червата на коня, измъква рогата си от търбуха му, изцапани с кръв и разкъсани вътрешности, отново ги въвира, пак ги изважда. Дявол да го вземе, това е вече нещо по-различно от салонната безвкусица на господин колегата му, автор на керамичната серия „Борба с бикове“! Възбудата, която е обзела тринайсетте хиляди зрители, завладява и баварския художник Андреас Грайдерер, разтърсва и него.

Бикът, отвлечен от кърпите на пъстроцветно облечените момци, се отправя към току-що въведеното ново конче. Ездачът ръгва бика с пиката си и откъсва от гърба му парче месо и черна кожа. Бикът поваля крантата. Покрита с кръв и нечистотии, изправят я треперяща пак на

крака и с голям труд я насочват отново срещу бика; сега той я блъсва с рогата си и я разпорва. Куцайки, ездачът напуска арената. Кончето хърка, цвили, опитва се да се изправи, додето идва някакъв човек с червена жилетка и го заколва.

Пред бика застават момци с къси копия в ръце, окичени с цветни знаменца. Един по един, елегантно, те го дразнят със закачливи подвиквания. Втурват се право в пръхтящите му ноздри, но в последния миг му избягват, забиват в него пъстроцветните копия, така че те остават да висят в плътта му. Тълпата съпровожда всяко движение според умелостта на изпълнението му с шумни ръкопляскания или с яростно възмущение. Бикът, набучен с измъчващите го шарени копия, облян с потоци кръв, тича из арената, предизвикван за борба ту от един, ту от друг. Той събаря едного от момците, наранява го, но не сериозно.

Сега пред ложата на префекта пристъпва сам бикоборец, сменя двувърхата си шапка. Матадорът! Това още не е Монтиля II, но все пак също еспада от висок ранг и с име, добре платен. Той предизвиква бика на борба. В лявата си ръка държи червена кърпа, в дясната шпагата. Изправен на пръсти, с прибрани нозе, отпуснат и хладнокръвен, той замахва с кърпата и отправя бика пак обратно от съвсем близко разстояние, като само извива горната част на тялото си встрани, така че звярът муши с рогата си в празното пространство край него. Като че бикът е някаква марионетка на конци, той направлява побеснялото животно, излагайки се на смърт при най-малкото погрешно движение. Всяко обръщане се съпровожда от възторжения рев на тринайсет хиляди гърла, а понеже обръщанията следват бързо едно след друго, напред-назад, на съвсем кратки промеждутъци, огромното пространство се тресе от късите, ритмични тласъци на аплодисментите.

Но вече приближава краят. Матадорът застава срещу животното, опрял шпагата водоравно до бузата си, прицелва се — дребен, елегантен, с изопнати плещи. Но дали щастието му изменя, или той прави грешка, обаче шпагата не прониква до сърцето и животното го отхвърля. Тълпата свирка, беснее.

Художникът Грайдерер не проумява нито ликуването на публиката, нито нейния гняв. Съседът му се мъчи да му обясни правилата, по които бикът трябва да бъде умъртвен. Художникът

Грайдерер не разбира съвсем: но се присъединява. Той също трепери, завладян от възбудата на крещящата, свиркаща, тържествуваща тълпа. Когато неговият съсед и безброй други хвърлят шапките си на прославения матадор, който крачи в шествието след най-сетне изкусно убития бик, също и художникът Грайдерер от Мюнхен запокитва на арената своята нова, наскоро купена испанска шапка.

Бикът от четвъртата битка е освиркан. Той се показва страхливец. Когато наближава крайт му, това животно иска подло да умре на спокойствие. То не обръща внимание на горделиво размахваните червени кърпи, нито на подигравателните подвиквания. Бикът е израснал в една ферма недалеч от Кордова сред равно поле с хубава, прохладна трева, под просторно небе, изпълнено с много щъркели. Бикът е израснал до цена три хиляди и петстотин песети. Сега той стои тук посред хилядната тълпа, набучен с пъстроцветни копия, облян с кръв, надава тягостен и мъчителен рев, пикае на пясъка, жадува за смъртта. Бикът се притиска към палисадата, хората са му безразлични; дори барутът и огънят, които му завират във врата, вече не раздразват животното. То не иска да се връща под жаркото слънце. Бикът иска да остане тук до палисадата, на сянка, и да умре.

Художникът Грайдерер наблюдаваше всичко това, потънал в себе си, а набразденото му, хитровато селско лице бе побледняло от пламенно съчувствие. Той не проумяваше какво става, защо публиката крещи ту за бика, ту за матадора. Виждал бе много хора да умират: в леглото, на фронта, по време на мюнхенските улични боеве, при сбивания. Ала тук загиваха окаяни коне и могъщи зверове, а навярно и някои от тези елегантно сражаващи се мъже. И тази гледка на кръв, пясък и слънце, тази провеждана по строги правила безсмислена борба, това величествено и отвратително зрелище, при което се умираше за забава на зрителите — ужасяващо и съвсем истински — грабваше жадната му за преживелици душа много повече от всяка друга смърт, която бе виждал.

Сетне по вечерните, оживени улици той се прибра в своя хотел. Деца играеха на корида. Един малчуган бе бикът, тичаше с наведена глава срещу друг, който размахваше кърпа. Но бикът не бе съгласен с похватите на матадора и го напердаши. Художникът Грайдерер седеше в колата си, а лицето му бе помрачено от размисъл.

— Гадна, мръсна свинщина! — изръмжа той, спомнил си за керамичната серия на своя колега „Борба с бикове“.

Занапред в съзнанието на художника Грайдерер остана запечатан образът на истинския бик — притиснат към палисадата, пикаещ на пясъка, необръщащ повече внимание на хората, шпагите, пъстрите кърпи, жадуващ единствено да умре на сянка.

1928

[1] Еспада (исп.) — шпага. — Б.пр. ↑

[2] Квадрила (исп.) — група от четирима бикоборци. — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР ЕКСПЕДИЦИЯ ДО ПОЛЮСА

Четиринадесетгодишен, Северняка^[1] прочете за лишенията, изтърпени от полярния изследовател сър Джон Франклин^[2] и неговите другари — как седмици наред единствената им храна били кокалите, намерени в изоставен индиански лагер, докато накрая изяли и собствените си кожени обуца. Честолюбието пламна в душата на четящия и той пожела да преживее същите страдания. Бе затворено момче. С никого не сподели намерението си, а започна фанатично да тренира, напрягаше мускулите и нервите си до краен предел. Недалеч от неговия град имаше високо плато, което през зимата не бе успял да премине жив човек. Двадесет и една годишен, той го прекоси през януари и само невероятната му издръжливост го спаси от гладна смърт — изтощен и замръзващ, той заспа през нощта в една снежна яма, която се превърна около него в леден блок.

Упорито и методично той придоби познания за всичко, което можеше да се окаже необходимо за един полярен изследовател, усвои науката за океана и за въздуха. Издържал държавните си изпити, той избра най-трудните морета, за да изучи на практика до най-малки подробности изкуството на навигацията и пътуването сред ледовете. В дни на глад, студ и скорбут той се превърна в твърд и мълчалив мъж, който недоверчиво заключваше в главата си като в банков сейф своите познания и опит, без да изпитва радост от общуването с хората, невярващ на никого, освен на себе си.

Безскрупулен в парични дела, той събра средства за първата си самостоятелна експедиция. Пресече Северния ледовит океан по един никога дотогава незавършван маршрут. С тригодишни усилия съумя да преодолее Северозападния проход, начинание, което не се бе удало на никого преди него. Целият свят славеше постиженията му. Той самият най-много. Неуморим възвестител на своите подвизи, той преценяваше и пресмяташе точно колко по-големи са успехите му в сравнение с тези на мъжете преди него и около него.

Окрилен от постиженията си, той пое към Северния полюс. Ала друг го изпревари.^[3] Бързо взе решение и се отправи в обратна посока. Тръгна да дири Южния полюс. Но и по този път вече вървеше друг.^[4] Начена ужасна надпревара. С хладна пресметливост Северняка пусна в ход своя натрупан, добре систематизиран опит. Къде ли в подготовката на съперника му бе допусната грешка, която той можеше да избегне? И откри тази грешка — Голямата грешка. Другият бе потеглил с коне. А той заложи на издръжливостта и месото на своите кучета, които бяха едновременно транспортно средство и храна. Другият, със своите понита, загина. А той се завърна победоносно. Изрази голямото си възхищение от конкурента, който вече бе претърпял крушение и бе мъртъв. Не забрави обаче точно да обясни на света грешката с понитата, която бе докарала гибелта на другия. Ако самият той бе победил, това се дължеше на хрумването с кучетата. Успехът бе заслуга, а не просто щастие.

Скоро след това си постави голямата цел на своя живот — да преодолее Северния полюс с ново и по-добро средство — самолета. Осъществяването на тази идея, стремежът му да си осигури за следващата полярна експедиция дирижабъл, го свърза с един Южняк. Поради своя успех Северняка бе станал още по-твърд, по-високомерен, а също мрачен, несдържан и капризен. Лицето му бе прорязано като старо маслиново дърво, устата му се бе изкривила. Този мъж не бе симпатичен, това не би твърдяла и собствената му майка. Малцина според него не заслужаваха презрение, някои той мразеше с ледена ярост, никого не обичаше и от всички изискваше безусловна вяра в собствения му авторитет.

Южняка^[5], с когото сега работеха заедно, бе пълна негова противоположност: симпатичен, гъвкав, лекомислен, по момчешки оптимист, безумно горд при успех и дълбоко отчаян при несполука. Подвижният, обаятелен Южняк и скованият навъсен Северняк взаимно се дебнеха. И двамата смятаха, че не бива да се вярва на другия. И двамата бяха изпълнени с бясно честолюбие, бяха властни и безскрупулни. Още по време на преговорите не мина без сблъсъци. Но имаше само един път до полюса, до славата, и той минаваше през Северняка. За полюса имаше само един дирижабъл и той бе под властта на своя конструктор, Южняка. Южняка бе построил дирижабъла и бе добър пилот. Северняка бе преодолял Северозападния

преход, познаваше Арктика и Антарктида. Рисковано бе, когато никога не си стъпвал на снегоходки, да се довериш на друг за пътуване в безкрайните ледове. Рисковано бе, когато никога не си летял, да повериш съдбата си на друг за полет в непознатата пустош, където и най-малката грешка означаваше смърт. Еднаквата нужда, еднаквата цел свързваше тези двама толкова различни мъже. Никой не бе склонен да дели славата. Всеки се надяваше по пътя към успеха да заграби дела на другия.

Но какво бе всъщност успехът?

Идеята за експедицията бе на Северняка, той бе определил нейния път, бе я подготвил. Зад гърба си имаше тридесет години най-упорито и методично изследване на полюса. Другият допреди половин година не знаеше за полюса нищо повече, освен че там е студено. „Как, и сега този неопитен помагач иска да има дял от честта, дори поголемия дял?“ Северняка мърмореше, наричаше другия неблагоприятен, женствено нервнозко конте, обзето от хлапашка мания за величие. Светът слушаше доводите на Северняка, приемаше ги и неохотно му изразяваше удивлението си. Но спря дотук. Светът не го насърчи, не му даде възможност за нови подвизи. Разбира се, той самият затрудни тази възможност. Бе педантично съвестен. Негов принцип бе да обмисля предварително всяко положение, което можеше да настъпи, да изключва случайността. Но това не излизаше евтино, а доста скъпо. Както винаги, на високомерния, намръщен мъж, плахо отдаваха славата, ала не и средствата, за да осъществи нова експедиция.

Южняка имаше повече щастие. Надсмиваше се над Северняка, над мрачния, свадлив и патологично себелюбив глупак. „Как, той иска да присвои за себе си славата на начинанието? Боже мой, не остава нищо друго, освен да се усмихва човек. И едно дете вижда, че да се прелети над полюса безсъмнено е постижение на пилота, а Северняка знае за един самолетен мотор само, че бръмчи.“ Позволяваха на Южняка да се усмихва. Той печелеше симпатиите на целия свят, имаше в себе си нещо лъчезарно.

Южняка умееше да бъде лъчезарен при всяко положение. Отстранил бе при пътуването кожените дрехи на Северняка заради прекомерното им тегло. Обаче собствената си униформа на офицер от своята страна бе взел тайно със себе си. В покрайнините на Арктика,

когато участниците в експедицията, облечени скромно и целесъобразно, слязоха от кораба, който щеше да ги върне в цивилизацията, той изведнъж се появи в блестящата си униформа. Малкото момиче сред чакащата тълпа протегна своя букет не на навъсения, невзрачно облечен Северняк, а на сияещия офицер.

Не само сърцето на детето, но и сърцето на цялата му лесно възпламеняваща се родина се разтвори за него. Той направи бързо кариера и на млади години стана генерал. За него, който проектиреше нов полет над полюса, родината веднага построи дирижабъл според желанията му — 25 метра височина, 115 метра дължина, 19 000 кубически метра обем, четири гондоли. Резервоарите побираха гориво за седемдесет и пет часа. Моторите имаха мощност 720 конски сили. Впрочем Южняка не бе много придирчив в подготовката си. Не се занимава дълго с науката за снеговете, леда и зимата. Та не притежаваше ли най-съвършеното средство, с каквото някога е тръгвано за полюса. Най-подобрания екипаж? Най-добрата апаратура? Той се осланияше на своето щастие.

Почетни роти, камбанен звън, музика. Неговият дирижабъл излита. На три етапа достига Севера. Стартира за последното решаващо разстояние. По радиото той съобщава на превърналия се в слух свят, че вече е на път за полюса. Сега е над Гренландия, после отвъд Гренландия. След двадесет минути, оповестява радиограмата, той ще бъде на полюса.

Той е на полюса. Изпълнен с победоносно чувство, два часа кръжи над бялата, възделена пустош. Грамофонът свири химна на неговата страна. На леда спускат националното знаме и един голям, благословен от папата кръст. По радиото Южняка докладва на своя крал, на папата, на диктатора на своята страна^[6], че с божия помощ е достигнал полюса. Да живее отечеството!

В една добре съоръжена градска приемателна станция седеше Северняка. Очите му гледаха още по-втрънчено от преди, изкривената му уста бе стисната още по-здраво. Той слушаше радиото заедно с другите и изживяваше как съперникът, презреният негодник, достига полюса, кръжи над него, привлича възхитените погледи, станал любимец на света. А той самият бе вложил в това начинание безкрайни години на най-упорит труд, безкрайни нощи на смъртна опасност. Сега неговите подвизи бяха без стойност, славата му бе потъпкана. Леко,

след краткотрайна подготовка, с усмивката на артист и с поклон другият бе осъществил това, за което той воюваше цял живот.

О, ако дирижабълът бе негов! С какво старание, с каква предвидливост и методичност щеше да подготви експедицията. Другият, конкурентът, бе небрежен и като пилот. Той го бе видял, разбрал го бе с ясното, остро прозрение на омразата. Лекомислено бе неговото отлитане, престъпно лекомислено бе да се понесеш над онези ледове, без да имаш точни познания за тях. Ала другият имаше щастие. Имаше облик, който се харесваше на света, имаше чудесния дирижабъл, чудесните машини, чудесната апаратура. Годният беше той, а другият имаше дирижабъла, на негова страна бе щастието.

Северняка седеше в приемателната станция и слушаше внимателно. Бе достатъчно мъжествен, за да изтърпи докрай щастието на презрения. Радистът на другия събщи за обратния полет. Всичко вървеше гладко, естествено. На борда всичко бе наред. Но ето че се появи мъгла, ами сега? Все по-гъста мъгла, непрогледна мъгла. Навярно малко преувеличаваше радистът на другия. Насрещен вятър, лоша видимост. „Толкова лесно не стават тези неща, момчето ми. Но ти си имаш своето лекомислие, своята весела слепота, своето щастие. Ще стигнеш здрав и читав до сушата. Аз те слушам, ще чакам тук, докато се завърнеш.“ Той седеше и чакаше, искаше докрай да изпие горчилката.

Но виж ти! Затрудненията се увеличават. Височинното кормило не работи както трябва. Дирижабълът блуждае в мъглата. Единият мотор спира. Радистът продължава да предава: „На борда всичко е наред.“ После не съобщава нищо повече.

Северняка се бе заседял от ранна вечер в приемателната станция. А вече се разсъмваше, екипът на станцията се смени за трети път. Той съвсем се бе сковал от чакане, не усещаше глад, седеше и чакаше съобщението, че другият се е завърнал здрав и читав.

Стана обяд. Никакво известие. Може би той се носеше в мъглата, може би се бе наложило принудително кацане, може би радиопредавателят му се бе повредил. Както и да е, но изглежда днес другият нямаше да се върне. Северняка се изправи, изкривен и схванат от дългото седене. Отиде си вкъщи.

И на другия ден етерът остана безмълвен. Южняка имаше гориво за седемдесет и пет часа. Изминали бяха вече петдесет, после

шестдесет, накрая седемдесет и петият час. Дирижабълът не пристигна.

Изминаха дни и нощи. И тогава по етера се разнесе вест от Южняка. Неговият дирижабъл експлодирал, той самият с неколцина души от екипажа се носели върху леден блок на разстояние сто и осемдесет километра от Нордкап.

Целият свят бе обхванат от треска. Възможно ли бе да се спаси този човек? Колко дълго щеше да издържи? Пропуква ли се ледът? Имат ли храна? Отнася ли ги течението? Изпратиха кораби, самолети.

Страната на Северняка обърна погледа си към него. Светът отправи към него очи. Правителството на страната му го покани да се притече на помощ. Кой, ако не той, можеше да спаси претърпелите крушение?

Северняка бе привикнал на подробни приготовления, научен бе чак след дълги пресмятания да издебва благоприятния миг. Всичко, което бе постигнал досега, дължеше на разумната си предвидливост, а не на щастието. А сега трябваше да потегли от днес за утре, с един набързо подсигурен и недостатъчно преустроен за тази задача самолет. Но той бе Първият, неговата слава го задължаваше. Освен това щеше да изживее страхотен триумф, ако спасеше със самолета си крушенеца, който си бе въобразил, че му е равен, че го превъзхожда. Заяви, че е готов. Фотографите го заснеха как се качва в самолета — устата изкривена, погледът твърд, както винаги.

Това бе последната му снимка. Той не спаси другия със самолета си. Не се завърна.

Завърна се другият.

Преживял бе сурови дни. Бе лежал на своя плаващ леден блок със счупен крак, на косъм от смъртта, заобиколен от спътници, които виждаха в него причината за своето нещастие. Единственият сред тях, който имаше полярен опит, бе загинал. С още двама бе потеглил през ледовете, за да достигне сушата. По пътя бе замръзнал, навярно бе умрял от глад, или пък бе изяден от спътниците си — това никой не знаеше. Но се знаеше, че Южняка е позволил да бъде спасен преди своите другари, той, капитанът, преди екипажа, а също, че е виновен за гибелта на Северняка и на още осмина, и че оцелелите дължат спасението си на ледоразбивача на една държава, която в културно и

политическо отношение бе най-лютият противник на собствената му страна.

Той пръв се бе появил във въздушното пространство над Арктика с апарати, които сам бе изобретил, построил и управлявал. Само допреди няколко седмици светът го бе възхвалявал до небето, много повече, отколкото заслужаваше, много повече от Северняка. Сега го оплюха. Сега той бе страхливец, позор за своята страна, смешен и окаян.

Другият бе мъртъв, бе загинал за него и поради него. А той живееше — единственият жив, който бе водил дирижабъл над Арктика. Ала велик бе другият, а той бе жалък, дори родината му се отрече от него.

1928

[1] Северняка — Това е норвежкият полярен изследовател Роалд Амундсен (1872–1928), който през 1903–1906 г. пресича Северния ледовит океан и пръв доказва възможността да се мине по море от Гренландия до Аляска, през 1911 г. пръв достига Южния полюс, през 1926 г. заедно с Умберто Нобиле предприема пътешествие към Северния полюс с дирижабъл, а през 1928 г. изчезва безследно с екипажа на хидроплана „Латам“ при опит да спаси експедицията на Нобиле. — Б.пр. ↑

[2] Джон Франклин (1786–1847) — английски полярен изследовател, загинал в започнатата през 1845 г. експедиция за търсене на северозападен проход през Северния ледовит океан. — Б.пр. ↑

[3] Става дума за американеца Робърт Пири (1856–1920), който през 1909 г. пръв достига Северния полюс. — Б.пр. ↑

[4] Става дума за англичанина Робърт Скот (1868–1912), който тръгва пръв за Южния полюс, но го достига четири седмици след Амундсен и загива при обратния път. — Б.пр. ↑

[5] Южняка — Това е италианският конструктор на дирижабли и полярен изследовател Умберто Нобиле (1885–1978), който през 1928 г. при експедиция до Северния полюс претърпява злополука и бива спасен от съветския ледоразбивач „Красин“. — Б.пр. ↑

[6] Става дума за Бенито Мусолини (1883–1945), създател и идеолог на фашизма в Италия, който през 1922 г. поема управлението

на страната и установява фашистка диктатура. — Б.пр. [↑](#)

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

ПОЛЕТ НА РЕКОРДНА ВИСОЧИНА

В един много горещ ден, на втори юли в десет часа и двадесет минути сутринта, лейтенант Виктор Креси излетя, за да надмине досегашния световен рекорд на височина от 11 702 метра. Границата, достижима за машините, бе установена математически. Но въпреки множеството лабораторни опити нямаше сигурна формула за височината, до която човек можеше да се добере жив. Досега петима летци бяха участвали сериозно и многообещаващо в борбата за рекордния полет. Лейтенант Креси беше шестият.

Неговият самолет „Мари Льомер“, модел 26-та година, бавно се издигаше все по-нависоко в разредената атмосфера сред бушуващия вихър. Защото откъм границата на безвъздушното пространство постоянно вееше силен източен вятър. Хоризонтът се издигаше заедно със самолета „Мари Льомер“, ставаше по-широк и неясен. Бавно и предпазливо лейтенант Креси насочваше своя самолет все по-нависоко, съзнавайки добре, че човешкото тяло, изнесено без подготовка до такива височини, би трябвало да се пръсне; защото пространството изсмуква от клетките на тялото всяко грамче кислород и изкарва кръвта през кожата. За кратко време, ала на него му изглеждаше много дълго, лейтенантът достигна ледената разреденост на големите височини. Премина през няколко облака, през снежна буря, която не идваше отникъде и никога нямаше да достигне земята. Така самотният мъж се носеше из простора.

Лостовете на неговия мотор с мощност 280 конски сили потрепваха, сегиз-тогиз се мяркаха перките на витлото. Иначе летецът не виждаше нищо друго освен тънките стрелки на своите уреди. Отдавна градовете се бяха смалили до петънце с размери на човешка длан, преди да изчезнат, а пък реките бяха станали на тънички нишки и също бяха изчезнали. Никакво ехо не се долавяше, чуваше се само бръмченето на мотора. Нищо нямаше в пространството освен лейтенанта и неговата машина.

Лейтенант Креси беше двадесет и осем годишен и по време на войната два пъти го бяха споменавали в докладите на френския генерален щаб заради изключителни постижения. Сега той си беше поставил целта да представи на Международната федерация по аеронавтика в Париж запечатани измерителни уреди с такива записани резултати, които институтът да може да обяви за нов рекорд. От единадесетте си полета на голяма височина, както и от опитите в лабораторията, му беше известно въздействието на разрежения въздух. Той познаваше бялото лятно слънце, което го огряваше отмерено и безжалостно, защото атмосферата не го предпазваше от лъчите му. Той добре познаваше и зимата, която върлуваше в тези височини и през юли. Креси беше омотан целият в кожуси, на дланите си носеше дебели кожени ръкавици; електрическа грейка топлеше освен това единия му крак, който поради вкочаняване беше особено чувствителен към студа. Лицето му бе покрито с дебел слой мазнина. Очите — на лявото носеше монокъл, — бяха обградени и защитени от огромни очила.

Той се издигаше все по-нависоко. Макар че бяха взети всички предпазни мерки, вятърът го пронизваше до кости. Въпреки дебелия намазване, на няколко места по лицето му от силното слънце се появиха мехури. Металните части на самолета се свиваха от студа, а поради вибрацията на мотора някои се отчупваха като крехка шиста. През малка тръбичка, сякаш пушеше, той вдишваше кислород.

На височина между 9 000 и 9 500 метра лейтенант Виктор Креси изпита радост от съзнанието, че той е първото живо същество, проникнало в тази част на пространството. Той бе смелчага! Зад себе си имаше близки въздушни двубои със страшни противници. Паднал с улучения си самолет, той дълго, цяла вечност, бе лежал между окопи и телени мрежи, а край него се бе пръскало олово. Неговото неподвижно лице с остри черти — покерджийски лик го наричаха приятелите му — бе радостта на фотографите; бе радост и за милиони хора, очертано на фона на самолета „Мари Льомер“, защото бе утвърждаващ символ на дръзновението на неговото поколение.

Ала на височина 10 300 метра това лице изведнъж се разкриви под дебелия слой мазнина, устата безпомощно се разтваряше за глътка въздух. Лейтенантът вече не чуваше мотора, слънцето стана неясно, езикът и небцето му съвсем пресъхнаха, той се усети изтощен от глад.

Притъмняваше все повече, скоро щеше да се спусне нощта. Лейтенант Креси започна да говори на себе си. Досега никога не го бе правил. Той промълви: „Десет хиляди деветстотин осемдесет и два метра под морското равнище. Майка ми не е чернокоса, а по-скоро кестенява. Катеря се вече две хиляди и деветстотин часа, а все още съм на единадесет метра. Сега ми се яде бифтек. По дяволите, как минава времето! Прочетох числото двадесет и девет, а то било деветдесет и две.“

Когато слънцето започна да се размазва, да получава странни вдлъбнатини и смешно да се поклаща пред очите му, разбра, че ще загуби съзнание. Тогава забеляза, че се е свършил кислородът в замръзвания автоматичен апарат. С механично движение посегна към резервната бутилка. За част от секундата всички други мисли бяха заличени от заповедта: „Овладей се! Овладей се!“ Слънцето възвърна блясъка си, а моторът отново забръмча в познатия ритъм. Усещането за глад изчезна. Той знаеше, че майка му е руса и че е излетял в десет часа и двадесет минути, значи нямаше още и седемдесет минути, откак бе във въздуха. Тогава лейтенант Креси се разсмя, смееше се на глас, младежки, звънко, но така високо в пространството смехът му не звучеше много силно.

Хвърли поглед към висотомера и видя, че е достигнал 11 404 метра.

Следващите сто метра той преодоля равномерно и сигурно, сякаш бе на височина четири хиляди метра. Тогава обаче самолетът „Мари Льомер“ започна отново да се поклаща, носеше се произволно в разрежения въздух, не се подчиняваше на кормилото. По-остро от студа в празното пространство го прониза мисълта, че няма да му стигне кислородът. Дали ще успее да остави под себе си онези 11 702 метра, които Джон Макриди бе достигнал? Времето течеше страхотно бавно. Той започна отново да се задъхва, чуваше ударите на сърцето си, бореше се за въздух. Напрегнато се опита да мисли за опитите в лабораторията и че това е ранен стадий, още безопасен. Но покрай него се стрелкаха толкова много риби, устремени към своята стихия — големи и малки, глупави, със стъклени очи... За миг проумяваше, че лети на много голяма височина и че нещо не е в ред. Също така знаеше, че може да промени положението с едно просто движение на

ръката. Но мъчително задушаваният се пилот не се сещаше къде е ръчката. Пречеха му многото прелитащи риби.

Най-после си спомни. Трябваше да направи нещо със средния лост. Той повдигна ръка. Но лостът му убягваше, местеше се напред и наляво и той не можеше да напипа проклетата ръчка. Тогава свали огромните си очила, може би, за да прогони стрелкащите се риби, тъй че очите му останаха непокрити, а пред лявото стоеше монокълт. Усети остра пронизваща болка в мозъка, после всичко изчезна.

Самолетът „Мари Льомер“, модел 26-та година, бе изваден още същия ден от едно езеро, където се полюляваше върху водната повърхност. За учудване той не бе претърпял големи повреди. Мъртвият лейтенант Креси седеше зад кормилото, ръката му бе замръзнала на лоста; също и очите му бяха замръзнали, пред лявото му око все още стоеше монокълт. Запечатаните измерителни уреди отчитаха, че достигнатата височина е била 12 149 метра, тоест с 447 метра повече от стария рекорд.

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

РАЗКАЗ ЗА ФИЗИОЛОГА ДОКТОР Б.

Физиологът доктор Б. се ползваше с голям авторитет сред своите колеги. Особено ценяха точността на изследванията му и неподкупността, с която отново и отново проверяваше резултатите от всеки експеримент, преди да ги приеме, колкото и съблазнителни да бяха те. Всеки друг с неговите способности би направил кариера, но той си остана да ръководи катедра в малък университет. Причината бе в прямия му характер. А може би той бе постоянно навъсен поради странната си външност, защото върху дребното му тяло стърчеше огромна брадата глава. Към колегите си се отнасяше хладно, дори с неприязън. Освен в разговори на професионални теми почти не си отваряше устата, а стореше ли го, показваше се строг в преценките си и категоричен в резките си съждения за обкръжаващия го свят. На всичкото отгоре вече немлад бе сключил брак с жена от простолудията, прислужница в ресторанта, където имаше навика да хапне нещо набързо. Той не скриваше, че в компанията на тази жена се чувстваше по-добре, отколкото в средата на многоуважаваните люде от своето съсловие.

Така той достигна своята петдесетгодишнина, прехвърли я, без да привлече вниманието на никого и по всичко личеше, че ще преживее остатъка от дните си незабележимо и също тъй незабележимо ще иде в гроба. И изведнъж плъзна мълвата, че професор Б. е направил откритие, способно да повлияе върху живота на целия свят. Как бе възникнал този слух можеше трудно да се установи. Навярно професор Б. бе споменал на младия си сътрудник за апарата, над който работеше, може би само бе намекнал нещичко. Но един негов намек — това признаваха дори противниците му — обикновено струваше повече от високопарните изявления на мнозина други в докладите на академията или в някои публикации. Ако трябваше да се вярва на мълвата, професор Б. бе създал апарат, който позволяваше точно да се наблюдава мозъчната дейност у живия човек,

така че в известен смисъл да се измери интелигентността на всекиго. Този апарат бяха нарекли интелектофотометър.

Медицинските списания обсъждаха изобретението на доктор Б., към тях скоро се присъединиха всекидневниците. Мнозина ръководни личности в политиката, икономиката и науката прочетоха не без тревога за интелектофотометъра. Напротив, писателите, художниците и музикантите останаха напълно спокойни, защото модата от онова време изискваше от тях да притежават преди всичко онова тайнствено и мъгляво НЕЩО, което се наричаше „творческо начало“ и което впрочем трудно се поддаваше на точно определение, но в никакъв случай нямаше нещо общо с интелигентността. Професор Б. упорито мълчеше.

Може би тъкмо поради това мълчание разговорите около интелектофотометъра ставаха все по-шумни и по-разпалени. Докато накрая стигнаха и до ушите на диктатора на страната.

Диктаторът повика при себе си физиолога доктор Б. А той смяташе диктатора за посвоему надарен, но невъзпитан момък, чиито способности наистина бяха пострадали от упражняването на властта — професорът споделяше възгледа на немския философ, че властта оглупява човека. Дребен, неофициален и брадат, той застана пред мъжа, чиято стоманена, властна маска бе станала за страната символ на величието.

Диктаторът бе свикнал в общуването си с хората да се държи вдървено и тържествено. Но сега веднага разбра, че по отношение на този смръщен дребосък това не е най-верният тон; и понеже имаше чувство за стил, показва се скромен и обикновен. Това не му се удаде напълно, но дребосъкът с удоволствие отбеляза неговото старание.

— Говорят — диктаторът веднага пристъпи към въпроса, — че с помощта на вашия апарат можете точно да определяте и измервате интелигентността на човека. — Той изглеждаше масивен зад огромното писалище, но думите му излитаха леко от красиво очертаната уста. — Това вярно ли е? — попита той небрежно.

Професор Б. отвърна също небрежно:

— Вярно е.

Отначало диктаторът, естествено, бе настроен скептично. Заключение на експертите, поставено пред него, макар и многословно, бе предпазливо — нито утвърждаващо, нито отричащо.

А може би тъкмо небрежният неприветлив тон на професор Б. разсея съмненията му.

— Тази способност — каза той учтиво, — може да бъде от грамадно значение за процъфтяването на държавата и нацията.

Професор Б. мълчеше, очевидно смяташе подобна забележка за твърде банална, та да отговори. Диктаторът почувства, че разговорът с този морски таралеж няма да е лесен. Най-просто бе да приказва направо.

— Можете ли — попита той сухо — в понятни формули да анализирате интелигентността на някои хора, които ще ви пратя?

— Мога — отвърна професорът.

— Бих искал — продължи диктаторът, — за да се избегнат недоразумения, да ви кажа какво разбирам под интелигентност.

— Кажете — рече професор Б.

— Под интелигентност разбирам — започна диктаторът, като търсеше думите, и изведнъж доби вид на старателен ученик, — под интелигентност разбирам способността да се класифицират явленията по причина и следствие.

— Напълно приемливо определение — одобри професор Б.

Диктаторът се зарадва на похвалата. Двамата се разделиха доволни.

От този миг обаче, където и да идеше професор Б., винаги наоколо се появяваха странни особи с бомбета, които забележимо се стараеха да останат незабележими и които дори децата поздравяваха с думите: „Добър ден, господин таен агент.“ Тези личности забавляваха професор Б. Освен неговата жена те бяха единствените хора, които можеха да кажат, че професор Б. се е отнасял към тях донякъде приветливо.

Скоро в лабораторията на професора започнаха да пристигат и господата, които съгласно желанието на диктатора трябваше да бъдат подложени на неговия анализ. Процедурата бе краткотрайна и безболезнена, но въпреки това господата нерядко правеха кисели физиономии. В продължение на две седмици диктаторът изпрати седем господа. Професорът вършеше своята работа, записваше формулите и към тях добавяше кратко и ясно обяснение. Шест от анализите той изготви прецизно и вярно, а в седмия съзнателно обърна всичко наопаки.

След един месец диктаторът повика професор Б. повторно. Този път приемът бе официален и блестеше от великолепиe. Множество кинооператори старателно заснемаха всяка стъпка на професора, докато той, дребен и навъсен, се изкачваше по парадното стълбище на двореца помежду отдаващите му чест напети гвардейци на диктатора. След това двамата останаха насаме и вече никой не снимаше.

Диктаторът се държеше сърдечно. Звучно, лукаво и шеговито той попита:

— Защо поискахте да ме излъжете с анализ номер седем, професоре? — Той се засмя доволно и професор Б. също се засмя.

Вестниците нашироко отразиха резултата от аудиенцията. Съобщиха, че диктаторът проявил най-жив личен интерес към изследванията на професор Б. Диктаторът бил взел решение да обяви за държавен монопол дейността на големия учен като извънредно полезна за нацията.

На физиолога доктор Б. бе предоставен комфортен дом в столицата и чудесно обзаведена лаборатория. От министерството на образованието му бе съобщено с най-ласкателни изрази, че дейността му е изключително важна за държавата, затова очакват от него да не напуска столицата, без да е уведомил за това министъра. Господата с бомбетата се увеличиха с още двама.

Работата на професор Б. не бе уморителна. От време на време при него идваха лица, чиято интелигентност той трябваше да анализира по нареждане на диктатора. Как се използваша тези анализи оставаше неизвестно за професора и за света. Когато диктаторът изпратеше някого за анализ, неговите приближени приемаха това като лоша шега, като елегантна форма на наказание. „Ще те пратим при професор Б.“ — стана в страната любим израз, използваша го като шеговито, но понякога и като сериозно предупреждение.

Измина една година и още една. Диктаторът трупаше все по-голям опит в използването на всички атрибути на властта. На планетата освен него имаше само още двама мъже, които притежаваха същото умение. Той разполагаше с добре организирана армия, с превъзходна полиция, всички важни административни и стопански постове в страната се заемаха от негови привърженици, чиято вяроност бе изпитвана с години. И оглеждайки се какво е създал, той можеше да каже, че го е направил добре. Но въпреки това диктаторът спеше лошо,

защото не всичко бе толкова добре, колкото го бе желал. Единствено привържениците му живееха охолно, ала не и страната, а първоначално бе желал всички да живеят охолно.

Той посещаваше физиолога доктор Б. все по-често и в общуването си с него вече почти не се затрудняваше да се държи скромно и достъпно. Когато бяха наедно с професор Б., той много се смееше. Никой, който познаваше единствено стоманената маска на диктатора, не предполагаше как добре може да се смее той. И професор Б. се смееше заедно с него. Навярно се смееха и господата с бомбетата, които отнякъде подслушваха разговора.

Веднъж към края на втората година, след като диктаторът бе вечерял у професора, подир кратко мълчание домакинът ненадейно рече с обичайния си рязък и насмешлив тон:

— Кажете направо какво искате от мен. Вече две години го увъртате.

Диктаторът смръщи чело и малко оставаше да надене пред учения стоманената маска, но навреме се овладя и продължи да се държи скромно и достъпно.

На третата година, през една лятна вечер, когато жената на професора бе заминала за далечен курорт, диктаторът каза:

— Защо пък да не направите анализ и на моята интелигентност?

Професор Б. едва доловимо пребледня.

— Налага ли се? — отвърна той.

— Нима ви е неприятно — попита диктаторът.

— Не ми е приятно — отговори професор Б.

Диктаторът го изглежда. Така сърдечно и откровено никога не бе говорил с професора.

— Вие можете и да ме излъжете — рече той с ободряваща и доверчива усмивка.

— Мисля — отвърна професорът и също се усмихна, така че големите му жълти зъби блеснаха сред брадата, — мисля, че няма смисъл да ви лъжа. Вие веднага ще ме уловите.

И така, професор Б. направи анализа, който диктаторът желаше. Това не отне много време, също и на диктатора процедурата не се стори дълга, но после, спомняйки си я, тя му се видя все пак продължителна, защото за това време той сякаш се подмлади, после състари, отново подмлади и пак състари. Професорът, извършвайки

измерванията си, говореше само най-необходимото. Той пишеше своите формули на един лист. Тези формули бяха добре известни на диктатора, той знаеше, че общо са двадесет и три на брой и че се изписват с малки букви и цифри.

Професорът записа последната си формула и подаде листа на диктатора. А той каза: „Благодаря ви“, взе листа, сгъна го, без да го погледне, помоли за плик, сложи вътре листа, залепи плика, стисна ръката на професор Б. и си тръгна.

След като диктаторът си отиде, професор Б. се почувства малко отпаднал, краката му неприятно тежаха и трепереха, но той не пожела да поседне и да си поеме дъх. Напротив, закрачи напред-назад из лабораторията, като галеше апаратите си с ръка, после обиколи цялата къща и градината. Обикновено, когато при него идваха хора, те му пречеха и той гледаше по-скоро да се отърве от тях. Днес намери, че къщата и градината са много големи и същевременно дяволски пусти. Опита се да говори по телефона с жена си, с асистентите си, но се оказа, че с никого не може да се свърже. Така и очакваше. Доволен щеше да е, ако можеше да размени няколко думи поне с един от странните господа с бомбета, но днес дори те липсваха.

Накрая откри своя стар лабораторен слуга. Вече двадесет години той работеше при професор Б. и физиологът познаваше отлично кожата му, състава на кръвта му, състоянието на сърцето и на бъбреците му. Днес за пръв път се поинтересува от неговите възгледи. Попита го какво мисли за бога и за отвъдния свят. Оказа се, че лабораторният слуга държи много на тях.

— Аз съм човек, създаден да вярва — рече той.

На професор Б. допаднаха тези думи, намери ги откровени и разумни. Сега той седеше на терасата, която водеше надолу към градината, а безпокойството му бе преминало. Може би щеше да е хубаво, ако още веднъж се поразходеше из улиците, но предположи, че тогава начаса ще се появят бомбетата, а сега вече не му се щеше да ги вижда, затова остана на мястото си. Мислеше за хората, които в последно време бяха около него, за жена си, за своите асистенти — доволен бе от всички. Бе напълно съгласен с тях. Дори с диктатора бе съгласен. Човекът постъпваше според своите нужди. Е, наистина малко прекалено бе желанието му да се види утвърден и от него, от физиолога доктор Б.

Същата вечер, преди още да се завърне жена му, преди да поговори с асистентите си, професор Б. се разболя. Утринните вестници съобщиха, че заболяването е сериозно, обедните, че е много сериозно, а на другата заран, преди още да го зърне жена му, професор Б. почина. Диктаторът бе посетил през деня болния и бе наредил всекичасно да го осведомяват за състоянието му.

Погребението на големия учен се извърши на държавни разноси с голяма пищност.

Две седмици по-късно страната отпразнува десетата годишнина, откак диктаторът бе дошъл на власт. Този ден бе изпълнен с блясък и слава, враговете на диктатора го мразеха с особено силна, добре обоснована омраза, защото вече им оставаха твърде малко надежди да постигнат целта си. А мнозина от тях го мразеха, само защото вече не можеха да преминат към неговите последователи — той бе принуден да сгъсти редиците на привържениците си, понеже те бяха станали толкова много, че едва успяваше да се погрижи за всички.

По-рано диктаторът обичаше такива дни на голяма тържественост, те му даваха опора и утвърждение. Сега изпитваше само леко нетърпение — те бяха станали просто политически средства и вече не усаждаха душата му. Най-приятни му бяха минутите в ранния следобед, когато разполагаше със себе си. Половината от това време използваше за гимнастически упражнения с треньора си, а после, след масажа, лежеше сам в малката хладна стая, в която имаше само едно канапе, писалище и кресло и където никой нямаше право да влиза, с изключение на един-единствен секретар.

Диктаторът лежеше на канапето морен, приятно отпуснат, забравил за миг своята стоманена маска. До него глухо достигаха командите на офицерите, които строяваха своите подразделения на големия площад, за да положат пред него клетва за вярност. След двадесет и две минути той ще застане на балкона и ще произнесе реч, още не знаеше какво точно ще каже, но знаеше, че то ще бъде правилно и че целият свят, затаил дъх, ще слуша думите му по високоговорителите.

Той се изправи. По хавлия отиде до писалището. Тук в чекмеджето бяха заключени разни сувенири — несериозни дреболии, запазени само за него. Няколко писма, сплескано от куршум униформено копче, стара фотография. Той обичаше тези реликви,

драго му бе да се рови в тях, чувстваше се по-силен, когато физически усещаше връзката си с миналото.

Извади ключ, отвори чекмеджето на писалището, там намери друг ключ, отвори с него второ чекмедже и от последната му преградка измъкна запечатан плик, сложен там едва преди четиринадесет дни. Той много добре знаеше какво има вътре и навярно бе отишъл до писалището само заради този плик.

Няколко минути държа в ръка плика с формулите на покойния професор Б. След това взе ножа за отваряне на писма. Интересно бе да знае какво пише на листа. За ползата и за мъдростта съществуваха какви ли не теории. Покойният професор Б. знаеше нещичко по този въпрос. Но само го бе намекнал. Навярно покойният професор Б. можеше да бъде заставен да се изкаже малко по-изчерпателно. Диктаторът не бе глупак и професорът съвсем не го смяташе за бездарен. Историческата необходимост го бе натоварила с бремето на властта, а властта оглупява човека. Но ако не бе диктатор, може би щеше да стане велика личност.

Отдолу долиташе шумът на тълпата. Налага се да нареди да го облекат, след четиринадесет минути трябва да произнесе своята реч. Сигурно няма да е от полза за речта му, ако узнае какво е написано на листа. Диктаторът остави ножа за отваряне на писма, без да го употреби. Накъса плика и неговото съдържание на малки парченца.

После прекоси голямата зала за приеми и излезе на балкона. Произнесе своята реч.

**ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР
МАРИАНЕ В ИНДИЯ**

1.

През третата седмица след заминаването си от Портсмут всички пасажери на „Дюк ъв Графтън“ се бяха взаимно проучили, сприятелили или скарали и всеки познаваше другите отвътре и отвън. Пътуването от Англия до Индия траеше дълго, трябваше да се заобиколи нос Добра надежда. Смяташе се, че ако всичко върви добре, от Портсмут до Мадрас са деветнадесет седмици; но се случваше да останат на борда и по шест месеца. Сега плаваха край западния бряг на Африка, беше дяволски горещо. Корабите на Източноиндийската компания не бяха от най-комфортните, а „Дюк ъв Графтън“ не беше най-комфортният между тях. Липсата на удобства беше неприятна, още по-неприятна бе жегата, ала най-лошото бе скуката.

Освен екипажа, на борда имаше общо четиридесет и един пасажери. Повечето бяха военни, мнозина от тях за първи път отиваха в Индия, също имаше неколцина чиновници от търговското дружество и един духовник. И само пет дами: генералшата Клейвъринг, някоя си мис Пиърс, жената и дъщерята на резидента на компанията в Муршедъбед, и накрая една германка — мисис Имхоф, придружена от мъжа си и четиригодишното си дете.

Индия бе изтощителна и съблазнителна. За да иде човек там, трябваше да се намира в крайна нужда или пък да има голям кураж и да се уповава на щастieto си. Мнозина се завръщаха с куп пари и разклатено здраве, други само с разклатено здраве, трети преждевременно оставяха костите си под коварното ѝ небе. Неприятна страна — сто градуса по Фаренхайт още напролет и огромно население. Седемнадесет хиляди бели сред седемдесет милиона цветни. Всичко е неблагонадеждно, непредсказуемо; ако си в тази страна, никога нямаш твърда почва под краката си. Наистина военната кариера тук обещаваеше разнообразие, всички шансове бяха по-добри отколкото другаде. Та нали тридесетгодишният Джон Чарлз Маклин, брат на Хю Маклин, бе направил на този кораб за четири години четиридесет хиляди фунта! Заради тия неща някои се примиряваха с болния си черен дроб.

И тъй, какво възнамеряваха да правят в Индия тридесет и осемте от всичките четиридесет и един пасажери на „Дюк ъв Графтън“ бе напълно ясно. Но какво, по дяволите, търсеше на кораба този германец, този възпълен, подвижен и вече леко посивял господин с жена и дете? Наричаше се Кристоф Карл Адам барон Имхоф. Но много не вярваха на благородничеството му, дори в корабния списък на пасажерите бе назован просто — мистър Имхоф. На някои от спътниците си той бе разказал, че е художник, че дири мотиви в Индия и смята да рисува предимно миниатюрни портрети на местни князе — по последна мода, върху слонова кост и порцелан. Авантюристичен план, двойно по-съмнителен, щом мъкнеш със себе си жена и дете. Изслушваха хладно цветистите му разкази, поднесени на свободен, но неправилен английски, оставаха сдържани пред натрапчивите му опити да завърже разговор и караха немската двойка да се чувства самотна.

Това не пречеше всички пасажери да са крайно заинтересувани от чуждестранната двойка. Мисис Имхоф бе много по-млада от мъжа си, може би двадесет и две годишна, тенът ѝ бе фин и все пак свеж, кожата ѝ бе много нежна за русокоса жена, имаше сиви очи и ниско чело. Тя често се смееше и показваше дребните си изящни зъби. Макар да бе висока и едра и отблизо чертите ѝ да изглеждаха малко остри, цялата правеше впечатление на нежна и лека. Заразхождаше ли се тази съмнителна баронеса по палубата, мъжете променяха държанието и разговорите си; приказваха по-шумно и по-интересно, правеха елегантни жестове и движения. Жените пък, начело с генералшата Клейвъринг, наближеше ли ги мисис Имхоф, занемяваха, лицата им просто се вкаменяваха.

Плаваха под все едно и също тропическо небе, потяха се, скучаеха. Три седмици на един кораб са много време и когато се намираш сред разнообразно, добре нюансирано общество, от което самият си изключен, чувстваш продължителността на пътуването двойно по-мъчително. Може би немската двойка най-много страдаше от това, може би измежду всички на борда тя имаше пред себе си най-мрачното и най-трудно бъдеще; ала баронът все така весело и непринудено правеше опити да се сближи с другите, а баронесата запазваше ведрата си, хубава ситнозъба усмивка. Дори постоянните грижи за детето сякаш не тревожеха баронесата.

Ако не смятаме плъховете, сред всички същества на борда това четиригодишно момче бе най-подвижно. С неизменна приветливост майката го мърмеше, молеше, утешаваше, но малкото дебело дяволче тичаше от единия край на кораба до другия, играеше си с кучето и птичките, задаваше на капитана непонятни въпроси на немски, викаше, хленчеше, пречкаше се на моряците, всяка седмица по три-четири пъти се изгубваше сред корабните платна или в трюма, без да могат да го открият, постоянно съществуваше опасност за живота му, пълзеше и се връше между краката на пасажерите. „Карл! И таз добра, Карл!“ — звучеше по цял ден ясният глас на мисис Имхоф, а пасажерите си обясняваха един на друг, че Карл значело Чарлз.

Веднъж, когато упорито и несръчно играеше на пумпал, Карл се озова близо до генералшата Клейвъринг, която, въпреки жегата, се разхождаше по горната палуба, облечена достолепно и пищно. Пумпалът се заплете в шлейфа ѝ. Дебелото момче се завтече, падна, улови се за нейната пола и я скъса. Генералшата приповдигна съдраната си дреха, кисело смръщи едрото си лице и понечи безмълвно да се отдалечи. Нежно поруменяла, мисис Имхоф се приближи и усърдно заговори на генералшата на смесица от немски и английски, заговори и на момчето, като очевидно го подтикваше да се извини. Но детето стоеше, бузесто и заинатено, вперило кръглите си очички напред. Генералшата отвърна хладно:

— Не разбирам.

Сви рамене, спусна ги изразително и с високо вдигната глава, без да отмества поглед, продължи нататък. Мисис Имхоф вече не изглеждаше ведра и весела. Гърбът ѝ се отпусна, лицето ѝ — тъмночервено — мъчително потрепери, чертите и се изостриха. Отведнъж тя се превърна в уморена, угрижена жена.

Когато понечи да се отдалечи, хванала за ръка нацупеното непослушно момче, към нея се приближи един дребен господин с кафяв жакет, дълго лице, дълъг нос, продълговати очи, високо чело и волева брадичка; въпреки жегата, дрехите му бяха акуратно изгладени, завързани и закопчани. Той каза бавно и учтиво:

— Навярно е трудно, милейди, да се предприеме такова дълго пътешествие с дете, дори когато детето е много мило, а майката много търпелива.

Мисис Имхоф погледна господина в кафяво; смътно си спомни думите на барона, че дребният, сдържан пасажер бил много важна клечка, но не допускал никого до себе си. Веднага пак се усмихна любезно я вече изглеждаше нежна и млада като момиче.

— О, господине — отвърна тя на развален английски, — то е напротив. Толкова е красиво, толкова хубаво — поправи се тя — да има със себе дете, а ужасно да няма.

Господинът в кафяво я изслуша внимателно и още веднъж я увери, съвсем бавно, с прости думи, за да го разбере, колко мило било момчето. Вероятно освен майката той бе единственият човек на борда, който имаше такова мнение. Мисис Имхоф заотвърща усърдно, като се извини за ужасния си английски. Господинът намери английския ѝ за прекрасен. Той не изглеждаше много представителен, затова пък бе интелигентен. Баронесата бе по-висока от него; ведрото ѝ, игриво държане рязко се отличавахе от малко тържествените му маниери. Дамите наблюдаваха разговора им озлобено, а господата — възбудено. Баронът се приближи. Сред жегата и скуката на кораба тримата изглеждаха единствените, които се чувстват добре. Те обядваха заедно, момчето разля супа върху жакета на господина в кафяво, а той намери това за очарователно.

След лънча, когато всички си почиваха в каютите, баронът разясни на съпругата си общественото положение на господина в кафяво. Това бил мистър Уорън Хейстингс. Баронесата никога досега не бе чувала името Уорън и се помъчи на своя звучен швабски да го произнесе разбираемо. Баронът ѝ разказа, че този мистър Хейстингс отивал като Първи съветник в Мадрас. И понеже губернаторът на Мадрас — някой си господин Дю Пре — бил възрастен и имал повече декоративна стойност, мистър Хейстингс щял фактически да управлява областта Мадрас. Каква е тази област Мадрас, запита баронесата с прозявка; защото сега почувства, ала не неприятно, жегата и умората. Дали е тъй голяма колкото херцогството Вюртемберг? Тя бе родом от Щутгарт и досега, преди това голямо пътешествие, освен Щутгарт познаваше само град Нюрнберг, където баронът бе живял през последните години. Ами областта Мадрас наброявала около двадесет милиона души, а Вюртемберг — осемстотин хиляди. Значи излиза, че дребният господин в кафяво в известна степен е по-могъщ от херцог Карл Ойген, каза баронесата и не можеше да не се засмее. Да, така е,

потвърди усърдно Карл Адам и отново записва пред Мариане с ярки краски как стоят нещата в Индия. Огромната, гъмжаща от хора страна с нейното странно, висококултурно и по детски безволево население, което всеки умен и решителен мъж можел да подчини с малкия си пръст. Лорд Клайв доказал, че деветстотин англичани могат да се справят с петдесет хиляди туземци. Забележителни момчета били тези туземци. При цялата си боязливост ставали понякога наистина опасни. Особено когато се касаело за техните богове и свещени животни. Отговаряли уклончиво, кланяли се, не можело да ги хванеш натясно. Изричали безброй лъжливи клетви за глупави неща и се удивлявали, когато някой се удивлява на това. Умирали с твърдост, без да проговорят, също тъй за глупави неща. Господин фон Имхоф зафантазира за приказните съкровища, джунглите, пагодите, за раджите, целите в злато, настанени върху слонове, за светците, надарени с магнетична сила, за танцърките от храмовете и безкрайното гъмжило от роби, готови да служат на всеки бял. Говореше за чудесните възможности, които поради разположението на европейските сили, войната, смесването на холандските, английските и френските интереси тази страна предлагала на един умен мъж. Трябвало само, да речем, като съветник на някой от местните князе, да използваш един срещу друг интересите на отделните страни. Господин фон Имхоф се размечта как с миниатюрната си живопис ще спечели благоразположението на някое местно величие, ще му стане необходим, ще си отреже добро парче от огромния сладкиш Индия и натежал от милиони, ще се завърне в Европа.

Мариане го слушаше мълчаливо. Нежните ѝ клепачи бяха притворени и изглеждаха синкави с дългите тъмnozлатисти мигли. Обичаше мъжа си и с охота го слушаше как разказва, понеже бе интересен човек, склонен към приключения. В Щутгарт бе прекарала тъй еднообразно, живееше оскъдно — някаква си незначителна Ана Мария Аполония Шапюзе, трета дъщеря в бедно семейство на френски емигранти, които се движеха едва в периферията на блестящия вюртембергски двор и постоянно се бореха срещу зле прикриваното презрение. Когато там се появи много пътувалият, натрупал богат житейски опит барон от Франкония и започна пламенно да ухажва високата, нежна и неопитна Мариане Шапюзе, нямаше нищо чудно, че галантността му ѝ се стори окончателно и върховно сбъдновение на

нейните мечти. Набързо и с готовност прелъстена, тя се удиви как гладко и чудесно протече всичко. В един, погледнато от всички страни, патетичен разговор бащата и братът принудиха малко позастарелия и повехнал барон да се ожени за Мариане. Карл Адам фон Имхоф бе преживял много и от едно по-дълго пътешествие из Турция се бе сдобил с известен фатализъм. „Защо не?“ — рече си той и се ожени. Съмнения имаше само майката, Сузана Шапюзе. На нея барон Имхоф никак не ѝ се хареса; бе вятърничав, авантюрист и без пари. „Не ти се падна малиновото гърне“ — каза тя загрижено, когато Мариане се качи със съпруга си в каретата. А под „малиново гърне“ разбираха гърне с малиново сладко, каквото по ония места приготвяха особено вкусно. Междувременно, въпреки опасенията на мама Шапюзе, бракът не потръгна зле. Преместиха се в Нюрнберг, първото им дете умря, а може би тъй бе и по-добре. После се яви възможност да направят дългове по не съвсем безукорен начин. Мариане не разбираше нищо от сделки и не се измъчваше заради дългове. Когато работата стана съмнителна и баронът предложи авантюристичното пътешествие за Индия, тя не се поколеба да направи последен, голям удар и от своя страна измъкна от ощетения глупав кредитор последен, голям заем. И ето че сега се намираха на кораба „Дюк във Графтън“ с едно здраво дете, с много надежди и съвсем малко пари.

Също и господинът в кафяво с труднопроизносимото собствено име си почиваше на тясното легло в горещата каюта. Вече шестнадесет години живееше в Индия, бе навикнал на лош климат, тежки условия и неудобства от всякакъв вид. Навикнал бе да взима бързи решения в трудни военни ситуации, да води сложни дипломатически преговори с непроницаеми туземци. Навикнал бе с голямо търпение да защитава в полза на Лондон или против Лондон мерки, които в Мадрас и Калкута изглеждаха толкова самопонятни, колкото необясними се струваха в търговската къща на Източноиндийската компания на „Лендхолстрийт“ в Лондон. Навикнал бе, когато от Лондон поискат пари И хуманност, винаги да се справя с дилемата пари ИЛИ хуманност. Навикнал бе да проверява стоки, да организира огромни транспорти, да строи складове, които едновременно да бъдат крепости, да лавира между обратите на морски войни, които приличаха на пиратски битки, да провежда търговски операции, чийто вкус се усещаше в голямата политика. Намираще удоволствие в това сред непоносим климат да

смесва политика, стратегия, туземна психология, английска цивилизация и индийска култура така, че към „Лендхол стрийт“ да потичат големи дивиденди. Покрай другото четеше латински класици, пишеше стихове, спортуваше, изучаваше езиците на туземците. Само едно нещо го разстройваше и това беше безделието. Знаеше, че колкото по-трудно е положението, толкова повече укрепват силите му. Тук, на кораба, не можеше да върши нищо друго, освен да чете класици и да играе шах с майор Арчибалд Келиндър. Това го разболяваше.

Не можа да заспи. В горещата каюта размишляваше, че в най-благоприятния случай ще минат още шестнадесет седмици, преди да се озове в Мадрас. Разсъждаваше за това, че се бе наложило да направи дългове, за да плаща и занапред богатите ренти, които по време на престоя си в Англия бе отпуснал на многобройните си бедни роднини. Мислеше за имението Дейлсфорд, което този път бе видял отново — старото, продадено преди три поколения фамилно владение. Щяха ли да са много десет години работа в Мадрас и Бенгалия, за да си възвърне Дейлсфорд? Нямаше да са много. Той се усмихна широко.

Когато се спусна вечерният хлад, на палубата срещна германката. Намираще момчето наистина мило, но не му бе неприятно, че лейди Имхоф вече го е сложила да спи. Мистър Хейстингс носеше пак кафяв жакет, но този път друг. Баронесата се бе преоблякла, появи се в някаква феерия от светли материи, воали, дантели; русата ѝ коса бе вдигната на висок като кула кок, придържан от изящни панделки. Мистър Хейстингс заразказва за Мадрас и Бенгалия. Съвсем различно от господин фон Имхоф. Говореше за цифри, мита, данъци, административни мерки. Баронесата го слушаше любезно усмихната. Отплесваше се от фактическата страна, разчувстваше се, както го изискваше модата. Но се оказа, че поради различието на езиците е трудно да се разберат в тази област. Господинът в кафяво следеше внимателно издължените розови устни на русокосата жена, много неща разбираше погрешно или пък изобщо не ги разбираше и докато обсъждаха душевните промени, които предизвиква небето, двамата трябваше често и сърдечно да се смеят на езиковите си недоразумения.

Всички останали тридесет и девет пасажери, дори капитанът, екипажът, цветнокожата и бялата прислуга следяха с интерес този разговор. Генералшата Клейвъринг си каза, а после сподели с другите,

че вече било ясно — подозрителното в тази брачна двойка произлизало от жената, не от мъжа. И докато по-рано игнорираше мистър Имхоф, сега тя съчувствено се занимаваше с мъжа, тъй грубо пренебрегнат от съпругата си.

Мистър Хейстингс бе навикнал да насочва разговорите така, както нему бе угодно. В извънредно трудните преговори с туземците, където най-кривият и непроходим път бе най-правият, нищо не бе в състояние да го отклони от целта му. В тази беседа с баронеса Имхоф първенството държеше тя. Мистър Хейстингс търпеливо коригираше многобройните ѝ грешки. Тя се засмиваше, поправяше се, запомняше върнатата дума и в следната минута правеше същата грешка. Всичко, което тя казваше, Хейстингс намираше за умно и очарователно.

На масата баронът сподели с Първия съветник на областта Мадрас възгледите си за Индия. Баронът бе човек с богата фантазия, с хрумвания, имаше странни асоциации, проявяваше усет за цветовете, за поетичното. Мистър Хейстингс го хареса. Сам той намираше радост в поезията. Работеше над превода на малък индийски епос. Дори в най-напрегнатите си дни посвещавахе на музите поне двадесет минути. Но грижливо отделяше литературата от търговията и почитта му към индийските и персийските стихове не му пречеше твърдо да отстоява интересите на търговското дружество срещу индуци и мохамедани. Мариане не можеше добре да следи водения на английски разговор между мъжете и сегиз-тогиз вметваше някоя банално-закачлива фраза.

По-късно, в леглото, баронът обясни на жена си, че този мистър Хейстингс имал успехи, понеже не бил философ. Който най-напред дълго разпитвал за щяло и нещяло, не можел никога да развива дейност с истински успех. Мистър Хейстингс навярно щял напълно да завладее Индия, понеже не си задавал въпроси за нищо. Той, Карл Адам, естествено, имал по-големи дарби от господина в кафяво. Но, за жалост, бил философ и до известна степен — поет. Ето защо трябвало да се ограничи с това да разбира от пастета и да дава разяснения, докато господинът в кафяво го ядял.

Дордето Карл Адам ѝ говореше тъй, Мариане заспа в най-добро настроение. Испитваше страхотно уважение към мъжа си и философията му; но и без него отлично разбираше как стоят нещата с дребния, достолепен господин в кафяво. Той ѝ харесваше, понеже

чувстваше превъзходството си над него. Романтичният барон пък превъзхождаше нея, затова го обичаше.

На следната сутрин се разигра малка мъчителна сцена. Момчето изцапа каютата. Баронесата, която държеше на чистотата, нареди на стюардесата да въведе ред. Но едва каютата бе почистена и Карл отново я изцапа. Когато повикаха пак момичето, то се нацупи. Баронесата помоли Карл Адам да даде за почерпка на тая персона. Карл Адам заяви, че не е в състояние. Не му било до парите, но петнадесетте луидора, които все още притежавал, били определени за престоя им в Индия. Щели да стигнат най-много за една седмица и той твърдо решил да не ги пипа. Момичето присъстваше на този разговор и не помръдваше пръст. Сигурно не разбираше немските изрази, но схвана смисъла им. Когато не последва нищо, то си тръгна, без да е изпълнило нареждането на баронесата. Мариане размисли дали да се оплаче, но предпочете да помоли вежливо момичето и да го омилистави с малка брошка.

За обяд баронът се облече особено бляскаво. Много по-бляскаво от Първия съветник на Мадрас, който все така носеше на смени двата си кафяви жакета. Но атлазеният жакет на Имхоф бе поизносен, също и перуката му би трябвало да се поднови; строгият мистър Хейстингс се открояваше съвсем не в полза на барона. Мариане дърдореше много на немски; когато заговореше на английски, правеше същите грешки като първия ден. Виждаше, че изисканият мистър Хейстингс намира нейния напевен швабски също тъй очарователен, както неправилния ѝ английски. Тя обичаше мъжа си, но реши да стане мисис Хейстингс.

Сега генералшата Клейвъринг прекарваше често с барон Имхоф. Приближеше ли се Мариане, тя се вкаменяваше, повече не отваряше уста и скоро се сбогуваше. Мариане реша да стане мисис Хейстингс и да се издигне над генералшата.

Три дни по-късно Уорън Хейстингс се разболя. Референтът А. Селмън, който имаше медицинско образование, не можа да установи огнището на страданието. Предписа нещо напосоки, понижаващи температурата лекарства. Но причината за заболяването на господина в кафяво беше безделието му; защото той се чувстваше добре само в затруднения и трескава дейност.

Мариане Имхоф седеше в горещата, непроветрена каюта и се грижеше за трескавия болен. Разглеждаше дългия му нос, който

продължаваше от челото без седловина и сега сред мършавото лице изглеждаше двойно по-дълъг. Разглеждаше волевата брадичка, могъщото чело, което се издигаше гладко и страшно високо, тъй като главата на тридесет и девет годишния мъж бе започнала да оплешивява. Напрегнато се вслушваше в думите, които излизаха от тънките, сухи устни. Разбираше почти всичко, разбираше, че той говори за управление, за войска, че от време на време цитира някой латински класик. В Щутгарт често бе слушала латински и не можеше да не се засмее заради английското произношение на неговия латински; и ето че болният, който положително не знаеше, че тя е там, се засмя заедно с нея.

Тогава Мариане Имхоф, която обичаше съпруга си Карл Адам, осъзна, че тя и този мистър Хейстингс с трудното собствено име биха живели щастливо заедно и реши на всяка цена да го накара да оздравее. Оттук нататък тя по най-скандален начин не излизаше ден и нощ от каютата му.

Когато мистър Хейстингс се посъвзе и за първи път можеше да мисли съвсем ясно, поиска огледало. Често бе изпадал в опасност за живота си, спокойно се бе справял с критични ситуации, а съветът на Хораций да се запазва хладнокръвие при трудности бе негов девиз. Но сега, когато зърна в огледалото изпитото си, брадясало лице, той явно се уплаши и с неприсъща за него, необуздана нервност поиска да доведат бръснаря. Мариане не разбра думите му, но се досети. С бърз инстинкт намери бръснача, насапуниса лицето му и се зае да го бръсне. Той се отбраняваше боязливо; защото това бе извънредно непристойно. Но Мариане настояваше и в течение на три четвърти час, като го порязва сериозно само пет пъти, възстанови предишното лице на Хейстингс.

Но по време на тая процедура мистър Хейстингс почувства дълбока, непристойна, силно желана близост между себе си и тази жена. Със същата твърдост, с която бе решил да завладее напълно Индия, той реши да разтрогне брака на тази жена с барон Имхоф, който не му бе неприятен, и да я направи мисис Хейстингс.

Когато можеше отново да се разхожда по палубата, той помоли барона да му направи миниатюрен портрет. Другите пасажери намериха за малко смешно, че Първият съветник на Мадрас си поръчва портрет при този съмнителен немец. Най-напред облечен с

кафявия си жакет, а после дори с виненочервения параден фрак. Впрочем не можеше да се отрече, че дребният мъж с могъщото чело, което без седловина преминаваше в дългия нос, с гъстите вежди и волевата брадичка изглеждаше подходящо в този виненочервен фрак и с голямата си перука. Дори малкият Карл се изпълни с известен респект към него.

По време на сеансите мистър Хейстингс разговаряше с мистър Имхоф върху немски, английски и индийски правни въпроси, но преди всичко върху въпроси, отнасящи се до брака. Мистър Хейстингс бе печелил политически, военни и търговски победи; никоя от тях не бе зарадвала този сериозен човек така, както известието, че според франконското съдопроизводство бракове могат да се разтрогват поради взаимна неприязън и поради различие в темпераментите.

Сега мистър Хейстингс бързо оздравя, защото имаше пред себе си задача. Навикнал на нескончаеми ориенталски преговори, той започна бавно да настъпва към месестия и с богата фантазия Имхоф. Другият виждаше приближаването му, но знаеше, че битката е загубена, преди още да е започнала. Обичаше Мариане, а Хейстингс му импонираше. И двамата бяха по-енергични от нето. Той притежаваше твърде голяма фантазия, за да бъде енергичен, съзираше пред себе си прекалено много пътища, за да се спре на един-единствен. Колкото и приятен да бе за него този брак, като фаталист бе готов да свие рамене и да се измъкне от него точно тъй, както се бе вмъкнал. Пък и нещата имаха своята добра страна — като фаталист той не бе чужд на това разбиране. От щедрата ръка на този млад завоевател на Индия един умен човек можете да измъкне много. Господин фон Имхоф рисуваше с туш и четка миниатюрите си и не облекчаваше положението на другия. Нужни бяха дълги и многословни предварителни взаимни проучвания, докато най-сетне мистър Хейстингс и мистър Имхоф можеха недвусмислено да изложат възгледите си. Тогава наистина се оказа, че те не са непримирими. По паричните въпроси мистър Хейстингс бе също тъй великодушен, както мистър Имхоф — по въпросите на чувствата.

Същата нощ баронът има разговор с Мариане. Отначало Карл Адам поиска да се покаже светски човек, скептичен и циничен, но не успя напълно. Месестото му лице изглеждаше печално и състарено, а Мариане го обичаше много. Тя се опита да обърне на шега цялата

история и дълго се смя, като показваше ситните си зъби. Но и на нея не ѝ се удаде. Накрая се разплака. Това бе за втори път през дългия им съвместен живот, когато Карл Адам я виждаше да плаче; защото — изключение за тази сантиментална епоха — тя не обичаше сълзите. Този път тя толкова плака, че цялата възглавница се измокри. Мъчеше се да заглуши риданията си с възглавницата, но малкият Карл се събуди, закапризничи, поиска лимонада, вдигна шум и съседите се оплакаха.

След това взеха решение още от първото пристанище, на което спреше корабът, да изпратят в Нюрнбергския съд молба за развод от брачната двойка Имхоф, а съпрузите да останат в Мадрас или в някое от седалищата на мистър Хейстингс дотогава, докато пристигне от Германия решението за развод. На мистър Хейстингс остана задължението да се погрижи за издръжката на семейната двойка съобразно с ранга ѝ, тъй като при новото положение мистър Имхоф не можеше да изпълни първоначалния си доходоносен план с миниатюрите. След разтрогването на брака мистър Имхоф трябваше да се върне в Германия, а малкият Карл да остане при майка си.

Постигнали това споразумение, брачната двойка Имхоф, малкият Карл и мистър Уорън Хейстингс заживяха на борда като сговорно семейство. Господин фон Имхоф се примири със съдбата. Но не и останалите тридесет и девет пасажери. Най-малко генералшата Клейвъринг. Сега тя се отнасяше към господата Имхоф и Хейстингс също тъй ледено, както преди към мисис Имхоф.

2.

Изминаха обаче шест години, докато бракът бъде разтрогнат. През това време Уорън Хейстингс стана губернатор на Бенгалия и Първи генерал-губернатор на Британска Индия. Завладя Индия напълно. Пълнеше касите на компанията. Сложи злостната и упорита съпротива на съветниците, които Лондон му бе натрапил. За тази цел нареди да окачат на въжето предводителя на туземците. По същата причина изстребваше един смел народ, който му бе симпатичен, в полза на друг, който го отвращаваше с малодушието си. Строеше пътища. Подпомагаше гладуващите. Беше справедлив и несправедлив като реката Ганг.

Мариане Имхоф стоеше до него и не разбираше нищо от всичките тия събития. В Калкута тя живееше царски, обличаше се елегантно и разнообразно, харчеше хиляди фунта, караше местните князе и големци да ѝ правят подаръци, които те злобно, ала безкрайно раболепно полагаха в нозете ѝ, смееше се и показваше ситните си зъби, чувстваше превъзходството си над Хейстингс и го обичаше, говореше лошо английски и не научаваше нищо ново, а пък Хейстингс намираще всичко у нея прекрасно. Дългата ѝ шия измършавя, чертите ѝ се изостриха, а малкият Карл стана недодялан, шумен и неприятен хлапак.

Тъкмо когато мистър Хейстингс смело, гениално и противозаконно бе сломил съпротивата на тримата си противници в Индийския съвет, пристигна разрешението на Нюрнбергския съд за развод и Хейстингс можеше да се ожени за мисис Имхоф. Но единият от тримата съветници, които бе сразил, се оказа генерал Клейвъринг. След криво-ляво скърпеното примирие генералът вече не можеше да отсъства от сватбата на губернатора. Два дни преди празненството Клейвъринг се разболя съмнително. Генералшата се извини, че трябва да гледа мъжа си. Но Хейстингс — по настояване на Мариане — в деня на сватбата отиде лично в дома на генерала и с настойчива любезност го принуди заедно с лейди Клейвъринг да вземе участие в тържеството.

През по-голямата част от живота си Мариане Имхоф бе щастлива. Щастлива беше в Щутгарт, когато натрупалият богат житейски опит барон я прелъсти, щастлива бе, когато той се ожени за нея, щастлива бе, когато за първи път сложи на гърдите си малкия Карл. Щастлива беше, когато на кораба господинът в кафяво се запали по нея, щастлива беше и заради многото, все по-високи върхове в кариерата му. Но най-щастливият ден в живота ѝ беше, когато каменната генералша ѝ поднесе поздравленията си.

Впрочем три дни след сватбата на губернатора генерал Клейвъринг се помина, било защото се бе претоварил, било защото сърцето му се пръсна от яд.

3.

Мариане извести майка си Сузана Шапюзе за своята нова женитба и приложи солиден чек. Писмото замина от Калкута за Плимут и само осемнадесет седмици, след като бе написано, вече бе в ръцете на майката Сузана Шапюзе.

Старата самоуверена дама споделяше донякъде становището на Щутгартския двор, който гледаше с високомерие губернатора на Индия. Индия — това бе някаква менажерия, цирк, а губернаторът ѝ — кръстоска между бакалин и звероукротител. Такова нещо малко би могло да импонира в Щутгарт. Когато десет месеца след изпращането на писмото Мариане получи отговора на майка си, намери в него сърдечни благопожелания, но и загрижената оценка, че и този път на Мариане не се е паднало малиновото гърне. А под „малиново гърне“ разбираха гърне с малиново сладко, каквото във Вюртемберг приготвяха особено вкусно.

4.

Сър Уорън Хейстингс, седемдесет и три годишен, противно на модата облечен със скромен кафяв жакет, крачеше сам из грижливо поддържания парк на имението си Дейлсфорд. Беше ранна юнска утрин, сред просторните насаждения над приветливото езеро се издигаше Дейлсфорд хаус — бял, тих и достолепен. Прислугата тъкмо се раздвижваше. Стариият господин се радваше как добре вървят някои растения, които бе пренесъл тук от Бенгалия, съжаляваше, че други — например дървото „личи“, доставено с много труд от Мадрас — очевидно тук нямаше да дадат плод. Наведе се, за да прочете ботаническото название на дървото, акуратно отбелязано на една табелка: *Nephelium Litchi*.

Слънцето бавно възлизаше над дърветата. Той се отправи към трапезарията. Там бе сервирано за трима. Наби му се в очи едно грубо, сиво гърне, каквито не произвеждаха в Англия. Навярно гърнето бе определено за гостенката, която бе пристигнала предния ден.

Ето че и тя се появи — някаква престаряла дама. Придружаваше я Мариане и Хейстингс я поздрави с безкрайно уважение. Това бе майката на Мариане.

Да, старата баронеса Сузана Шапюзе най-после бе поела пътя от Щутгарт до Дейлсфорд. Не беше виждала дъщеря си, откакто тя се пресели някога в Нюрнберг с Карл Адам фон Имхоф. Слушала бе наистина много и чудесни неща за нейната съдба. Сегиз-тогиз дори получаваше съвсем веществени доказателства за живота на Мариане — чекове и пари в брой. Но тя си оставаше все така скептична по отношение на чуждата, дива страна, в която живееше Мариане, и не позволяваше да я смят с нещо толкова двусмислено като един губернатор на Индия. Едва когато дъщеря ѝ стана господарка на Дейлсфорд, тя бе склонна да признае, че бракът ѝ с този мистър Хейстингс все пак може би не е неравен. Тъй че сега, след тридесет и пет години, седемдесет и седем годишната дама се намери да види своя никаквец-зет.

Междувременно в Индия Мариане бе живяла в резиденцията като кралица. На губернатора бе създала множество трудни за уреждане неприятности с думите и делата си, които той намираще очарователни, а когато положението ставаше съвсем лошо, оправдаваше я с нейния несъвършен английски. После заради здравето си тя бе заминала за Лондон преди мъжа си. Там бе срещнала и други генералши Клейвъринг, които гледаха накриво съмнителната „разведеница“, и с всеотдайност се бе посветила на задачата да изправи кривите погледи. Толкова бе заета с това, че когато след завръщането си генерал-губернаторът бе обвинен в парламента заради дейността си в Индия, тя почти не забеляза нищо от гигантския съдебен процес. Пръснала бе много пари, защото подпомагаше с щедра ръка многобройните си чичовци и лели, племенници и племеннички, братовчеди и братовчедки, разбира се, и бившия си мъж, барон фон Имхоф, който сега, оженен повторно, странстваше из Германия и Австрия. На сина си Чарлз — дебел, червендалест и недодялан човек — бе подготвила блестяща кариера. Впрочем и тук, в Дейлсфорд хаус, тя не говореше по-малко развален английски, отколкото на „Дюк ъв Графтън“ и правеше същите грешки, поправяни с любов от сър Уорън.

Мариане доведе майка си до масата за закуска. Старата дама гледаше благосклонно езерото и парка. После седна, доволно плъзна поглед по масата и се сепна, когато зърна грубото гърне. Размисли за миг, после избухна в сърдечен смях. Това бе гърне с малиново сладко, истинско, неподправено „малиново гърне“ от Вюртемберг.

И тъй седяха тримата, Хейстингс пиеше чай, Мариане и старата баронеса — кафе. Двете дами с усмивка си подаваха „малиновото гърне“, с усмивка си вземаха от него. Мариане бе доставила гърнето от Щутгарт не без усилие; но не каза нищо за тия затруднения. Не беше необходимо. За много други неща обаче си побъбриха двете дами на своя звучен швабски.

Сър Уорън намираще милата, благословена майчица на жена си чудесна. За жалост само не можеше да проумее нито дума от онова, което тя казваше; защото тя говореше единствено немски, а немският бе сред малкото езици, които той не разбираше. Все пак се вслушваше старателно, любезно усмихнат, щастлив.

Мама Шапюзе остана само четири дни. Сетне сър Уорън я отведе на кораба и се погрижи тя да има всякакви удобства. Изпълнен с

уважение, усърден, за жалост само лишен от възможността да размени с нея и една дума.

Дълго гледа след кораба. По обратния път за дома се отби в Лондон, в търговската къща на Източноиндийската компания, за да изкаже мнението си на вещо лице по едно важно дело. Съкрати колкото се може разговора, защото копнееше да чуе в Дейлсфорд гласа на жена си.

1929

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

ПОВТОРНИЯТ ЖИВОТ НА ГОСПОДИН ХАНЗИКЕ

Франц Г. Ханзике, млад и малко измършавял човек с тясно пъпчиво лице и възпалени очи зад очилата, стоеше през една декемврийска вечер в своята квартира на „Борсигщрасе“ в Берлин. Стаята беше боядисана в зелено и в нея имаше креват, маса, два стола — най-евтината продукция на мебелната фабрика „Давидсон и синове“, освен това малка, разклатена полица с книги, радиоприемник и кафез, чийто обитател обаче вече беше умрял.

Франц Г. Ханзике изпитваше раздразнение и умора. Той беше привърженик на витаминозната храна, беше последовател на учението за подбора на най-добрите и на учението за свръхчовека. Членуваше в радикална политическа партия, която пропагандираше диктатура, а също и в едно дружество на приятелите на рационалната обувка. По професия беше книжарски помощник. Неговата работа му доставяше малко радости, защото хората не желаеха да купуват предпочитаните от него автори. Когато предлагаше спомените на някой герой от войната или Ницшевия „Заратустра“, клиентите му отвърщаха, че търсят книга, чието действие да се развива в Източна Прусия, да е със зелена подвързия и да не струва повече от три марки и половина. Той бе разочарован от своята работа и недоволен от отказа за повишение на заплатата му, което би му дало възможност да си купи нов костюм и така да го изберат в ръководството на неговото дружество. Разстроен бе и от отказа на приятелката си, която поради липса на пари три пъти подред трябваше да кани на разходка, а не в някой локал. Ядосан най-сетне и поради недостатъчното отопление на стаята, когато дори при запалването на газената лампа клечката му изгасна, Франц Г. Ханзике реши да не предприема повече опити, а да пусне газта, за да отлети неговият пропилян живот.

С тихо свистене газта заизлиза през отвореното кранче, което Франц Г. Ханзике добре виждаше в широкия сноп светлина, нахлуващ в стаята косо и неприятно ярко от уличния фенер. В началото у Франц Г. Ханзике възникна чувството на гордо и тържествуващо

превъзходство. Това беше първата решителна стъпка в живота му. Той не позволяваше повече на съдбата да издевателства над него. Помисли си какво ли ще каже хазайката, с която всеки ден влизаше в пререкание заради тънко намазаните филии, и какво ли ще си помисли собственикът на книжарницата, който му бе отказал повишението на заплатата. Вдишваше засилващата се сладникава миризма и се опитваше да пресметне колко време още му остава, погледна към часовника, като за тази цел пристъпи в снопа светлина. След това започна да разсъждава, че е много жалко за него — толкова млад човек, настроен философски, талантлив и с добри намерения, а трябва да умре. За всичко е виновно лошото обществено устройство и липсата на диктатор. Интересно, как ли ще мине погребението му? Той си представи обявите във вестниците. „Анцайгер“ ще напечата съобщението с дребен шрифт, навярно дори без да посочи името. Усети лека замаяност, навярно бе само игра на въображението, но пред него изникнаха мъже с противогази. Свали си очилата, струваше му се, че е по-достойно да умре без очила. Мърмореше пред себе си: „Страната, откъдето никой пътник се не връща“ и се запита дали да легне на кревата или е по-прилично, седнал на стола, да се пренесе в тази страна. Спомни си заглавието „Глупакът и смъртта“. От тази книга бе продал няколко екземпляра. Заради един екземпляр, който купувачът настояваше непременно да върне, а той не искаше да го приеме, между него и шефа му се стигна до остро стълкновение. След това Ханзике съобрази, че поради отворения кран на газта сметката за месеца значително ще се повиши и хазайката сигурно ще сложи ръка на вещите му като обезщетение. Стана му жал за самия него, че трябваше да умре съвсем сам. Искаше му се да зърне поне едно човешко лице. Отиде до прозореца вече с несигурна стъпка, както му се струваше, а хората долу на улицата се движеха в дълбокия сняг беззвучно и призрачно, сякаш бяха вече на оня свят. От радиоприемника се раздаде неясен шум. Той тръгна към него, но му се струваше, че вече се влачи и постави слушалките върху щръкналите си уши.

От радиопарата добродушен, провлачен глас разказваше на баварски диалект за костенурките. Не беше ли странно, че някакви си подробности за живота на костенурките се оказваха за Франц Г. Ханзике последните известия от този свят? Но все пак бе по-добре да

си отиде под звуците на човешка реч, отколкото да издъхне в тишина. „Много малката черепна кутия — разказваше гласът — е изпълнена с мозък, чиято маса съвсем не съответства на тялото.“ Четридесеткилограмови костенурки имали мозък, който не тежал и четири грама. Костенурките принадлежали към най-старите обитатели на нашата планета. Способни били да издържат на голяма жегата и на засуха, но не понасяли силния студ. Удивителна била тяхната мускулна сила. Дори средноголямата сухоземна костенурка издържала тежестта на момче, седнало върху гърба ѝ, а гигантската костенурка можела без усилие да пренесе неколцина мъже на далечно разстояние. Те съумявали да живеят невероятно дълго време без храна и дори без да дишат. Месеци след най-ужасни осакатявания те изпълнявали жизнените си функции като невредими. Тяхната жизнеспособност била толкова голяма, че в Парижката зоологическа градина една блатна костенурка преживяла цели шест години, без да приема храна.

Дишайки тежко през носа, със залитаща крачка и със слушалките върху щръкналите си уши, като дърпаше след себе си радиоприемника, книжарският помощник Франц Г. Ханзике отиде до прозореца, поривистото го отвори, пое дълбоко въздух, върна се в стаята и затвори кранчето на газта. Малко му се повдигаше, но той изпитваше невероятен подем и силен апетит. В стаята още се чувстваше леката сладникава миризма, а гласът в радиото продължаваше да разказва. Франц Г. Ханзике облече износеното си леко палто. Сега той ще отиде да изпие чаша бира, а може би дори и вино. Сетне ще влезе в някой танцов локал да си потърси приятелка.

Когато излизаше от квартирата, неговата хазайка тъкмо се връщаше.

— Знаете ли — викна ѝ той весело, — че една костенурка може да понесе върху себе си няколко мъже?

Жената сметна, че ѝ е направил неприличен намек и го наруга.

В това време добродушният, провлачен глас от радиоапарата завършваше своето съобщение. „Хората — заяви гласът на баварски диалект — имат да изкупуват много грехове спрямо костенурките. Смята се погрешно, че издръжливостта им е признак на крепко здраве. Но костенурката е дори крайно чувствителна към привидно незначителни въздействия. Само че тя се мъчи бавно. И това подвежда към лъжливата увереност, че костенурката може да понесе всичко.“

1934

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР СМЪРТТА НА НЕРОН

Вестта, че губернаторът му в Галия се е разбунтувал и го е обявил за свален, император Нерон получи на 19 март в Неапол, където с умение, всеотдайност и успех играеше Едип. Нерон се изсмя. Пред приятелите си заяви, че това въстание в Галия му идвало тъкмо навреме, сега според закона на войната разполагал с предлог да плячкоса тази богата провинция и с нейните съкровища да попълни празните си каси. По-късно през деня той отиде в цирка и с интерес проследи финалните борби на тежките атлети. По време на вечерята запристигаха и други тревожни съобщения от Галия. Императорът ги преглеждаше набързо, късаше ги небрежно и клатеше глава по адрес на своя полудял губернатор.

Така измина цяла седмица, а Нерон не предприемаше никакви мерки. Когато началникът на кабинета му Хел внимателно намекна, че може би е разумно да се издаде заповед до Западните армии или до войските, тръгнали на поход за голямата Източна кампания, или поне да се изпрати послание до сената, императорът обясни, че имал намерение след десетина дни да поднови играта си в театъра и не желаел да си поврежда дишането и гласа заради нещо толкова нелепо като безумното въстание в Галия. На министрите му им струваше доста усилие, докато го склонят да обяви награда от десет милиона за главата на въстаналия губернатор и да прати собственоръчно написано послание до сената. Той самият, съобщаваше Нерон на сената, поради болно гърло бил възпрепятстван да дойде в Рим и затова се налагало писмено да прикани благородните отци да подирят удовлетворение за него и за държавата.

Ала съобщенията от Запад ставаха все по-застрашителни и императорът, като въздишаше заради нарушената си творческа обиколка, накрая все пак трябваше да се завърне в Рим. А тук той се позова на пресипналия си глас и болното си гърло, за да избегне появата в сената, и се задоволи да покани най-видните членове на това управително тяло при себе си на Палатинския хълм. Когато те с най-

голяма бързина пристигнаха, той обаче заговори не за политика, а изчерпателно се разпростря върху подобренията, които по негов съвет майсторът на органи Ктесиб от Александрия бе направил на водните органи в двореца. Обеща в най-скоро време да демонстрира публично някои от новите инструменти. После се усмихна и добави:

— При положение, че губернаторът ми в Галия разреши.

Това бе всичко, каквото имаше да им каже по политическото положение.

На 16 април пристигна вестта, че генерал Галба, губернаторът на Испания, се е обявил солидарен с разбунтувалия се колега от Галия, а Западните армии го провъзгласили за император. За 17 април Нерон бе поканил най-влиятелните личности в Рим на банкет. По време на банкета под звуците на една неприлична песен Нерон издекламира свой шеговит куплет по адрес на двамата разбунтували се генерали. Той много се зарадва, когато няколко дни по-късно му съобщиха, че целият град пее този куплет.

В онези дни император Нерон бе тридесетгодишен; той бе доказал, че когато е необходимо, може да действа решително. Но мерките срещу все по-разрастващото се въстание на Запад той предприемаше с някаква странно игрива небрежност. Може би се чувстваше прекалено сигурен, а може би прекалено дълбоко бе убеден в своето щастие.

Военният му кабинет изпрати в Северна Италия част от войските, тръгнали на поход за Източната кампания, и се опита да сформира там нова армия. Ала тези отбранителни начинания се провеждаха без особено въодушевление. Министрите и генералите се усещаха сковани от равнодушието на императора. Той се задоволяваше да подписва документите, които му се представяха, ала никой не можеше да го накара да поеме командването на новосформираната армия и начело на войските да потегли срещу метежниците. Когато съветниците му го подканиха да стори това, той им отговори, че ще е по-разумно, ако сам и невъоръжен замине при Западните армии и с изкусна реч ги призове към предишното подчинение.

— Думите са по-силни от оръжията — заяви той няколко пъти.

Изобщо той градеше безсмислени, романтично необуздани проекти. Говореше например, че ще заповяда да обесят целия сенат, дори цялото неблагонадеждно население на град Рим, или поне всички

граждани от френски произход. След това отново пожелаваше да се помири със сената, който от ден на ден ставаше все по-непокорен, разправяше, че ще абдикира и ще се задоволи с властта над Египет. Ако пък египтяните не го признаели, тогава щял да живее от доходите си като актьор.

Населението на Рим мълчаливо се противопоставяше на мобилизацията, която командирите на новосъздадените армии обявиха. Също и военните данъци се набираха трудно. Доставките от Запад прекъснаха, Египет и Либия задържаха корабите с жито, цените на хранителните стоки се покачваха. Когато един египетски кораб не докара очакваното жито, а само пясък от Нил за атлетическите състезания на императорската арена, започнаха безредици. Наистина на масите се нравеше разточителният и блестящ император, последен потомък на великия Цезар. Но старата републиканска аристокрация, висшите чиновници и шовинистично настроените римски едри земевладелци недоволстваха от безотечествената му либерална политика, която облагодетелстваше Изтока. Те печелеха все повече привърженици и с всеки изминат ден ставаха все по-дръзки. По статуите на императора се появиха позорящи надписи. Като загатваха за името на онзи генерал Виндекс, от когото бе тръгнал бунтът — Виндекс означаваше страж — противниците му предизвикваха нощни сбивания, та из целия град да прокънти викът: „Повикайте стража, повикайте Виндекс!“

Императорът открай време държеше да му се предават докладите на административните чиновници и на полицията без разкрасяване, затова и сега го уведомиха за събитията. Той изслуша всичко, като сегиз-тогиз правеше забележки, но те бяха най-вече презрителни.

В това време въстанието неясно и застрашително се приближаваше, въпреки че самият град бе обграден от дванадесетхилядната гвардия на императора; тази високоплатена, разглезена елитна войска с право се смяташе за особено вярна на императора. Също и армията, която бе съсредоточена в Северна Италия, се състоеше от изпитани части. Ала войниците очакваха Нерон да се появи, да им държи речи, да се погрижи за тях. Той отказа да стори това и странната му пасивност бе в полза на противниците му. Техните емисари работеха ловко, командващите верните на Нерон контингенти постепенно губеха авторитета си, защото самият

император не заставахе зад тях. Така на 8 юни в Рим пристигна вестта, че големи части от новосформираната северноиталианска армия са преминали на страната на бунтовниците и са положили клетва пред претендента за властта Галба.

Когато получи съобщението, Нерон седеше на трапезата. Той го накъса на парчета, обърна масата и строши двете си любими чаши — омировските, на които изкусно бяха изработени златни релефи, пресъздаващи сцени от „Одисеята“. С гневни слова той изгони гостите си. След като стоя известно време сам, нареди да повикат Локуста — една жена, която в списъците на императорското домакинство се водеше като управителка, ала на никого не бе съвсем ясно с какво се занимава — и поиска от нея отрова. Тя му подаде капките в златна капсула, която обаче не му се понрави и Локуста трябваше да намери някоя по-изящна кутийка.

Впрочем, само след няколко часа императорът отново бе изпълнен с увереност. Нали все още му бяха верни полковете на преторианците? Той извика техните висши офицери и им заповяда незабавно да подготвят за отплаване флотилията в Остия, да натоварят гвардията на корабите и се отправят за Египет. Откъм източните провинции, които били верни и изпитани, можел лесно да завоюва отново империята. Господата го изслушаха с подobaващо страхопочитание, а след това се спогледаха. Техните възражения бяха колебливи, но основателни. Наистина ли трябваше да се отстъпи столицата без борба? Не беше ли много трудно, почти невъзможно да се изтеглят войските от Рим, към който те бяха привързани, и да се пренесат в неизвестния Изток? Нямаше ли войниците да се учудят, че техният император изоставя своята столица, вместо да умре за нея в бой? Някой от офицерите цинично цитира един стих от Вергилий, който Нерон обичаше да декламира с особен патос: „Наистина ли е толкова голямо нещастие да се умре?“ Императорът гледаше озадачено господата, усмихваше се разсеяно и клатеше глава заради тяхното малодушие. Нерон никога не бе обичал да си има работа с офицери.

Половин час по-късно висшите офицери от гвардията помолиха за нова аудиенция. Нарастващото неспокойство в града, обясниха те на императора, изисквало да се усили неговата лична охрана. Увеличаването на охраната около Палатинския хълм обаче щяло да предизвика нежелателно голям шум сред населението. Затова по-

разумно било императорът да се премести в Сервилианските градини, които се охранявали много по-лесно и по-незабележимо; а в Сервилианските градини имало множество вили и стопански постройки на двореца. Господата бяха очаквали гневно избухване от страна на императора. Ала не се случи нищо подобно; върху месестото лице на императора се изписа почти глуповат израз на детинско удивление и той само каза:

— Винаги съм вярвал, че на Палатин мога да спя спокойно и без охрана. Но в края на краищата това е военен въпрос и аз се подчинявам на специалистите.

Все още усмихнат, той нареди да го пренесат в Сервилианския парк. Приготвленията бяха извършени с най-голяма бързина и само след един час Нерон потегли. Придружаваше го едно отделение преторианци, а на всички подстъпи в обширната местност поставиха стражи.

Императорът все още не вярваше, че е заплашено сериозно неговото господство или дори животът му. Той се заключи за два часа и нахвърли една реч, която възнамеряваше да държи на форума, за да оправдае пред римляните своето управление. След като стори това, той събра около себе си своите приятели, за да им прочете речта. За негово учудване в Сервилианските градини го бяха последвали само малцина от онези, които бе призовал. Неговият проект като че не събуди голям ентузиазъм. Той не искаше да повярва и запита наобиколилите го смутени и колебливи господа с какви одежди ще е най-добре да се появи утре на форума, за да произнесе речта си. След дълго мълчание най-после секретарят му Фаон събра кураж и делово сподели, че Нерон няма да може дори да започне речта си, защото преди това народът ще го разкъса на парчета.

— Наистина ли мислиш така, драги Фаон, наистина ли го вярваш? — възкликна изумен императорът.

Тогава всички заприказваха в един глас и стана ясно, че те без изключение смятат намерението му за неосъществимо. Нерон сприхаво отвърна:

— Е, щом и това не мога да направя, какво тогава ми остава? Може би да се обърна направо към водача на метежниците, генерал Галба, да се предам в ръцете му и да апелирам към неговата съвест? Или да ида при партите и да ги помоля за закрила?

Партите бяха обаче смъртните врагове на римляните и след един полууспешен поход Нерон едва бе установил с тях поносимо разбирателство.

Вечерта той прекара както винаги. Нареди да го обръснат, взе средството за храносмилане, което му бе предписал личният лекар, облече се старателно и седна на трапезата. Противно на навика си яде оскъдно, ала настроението му изглеждаше добро, той говореше много и духовито, най-вече за литература, театър и художествени занаяти. Стана рано от масата и отиде да си легне, та на следващия ден с отпочинала глава да предприеме необходимите мерки.

Сънят му обаче бе неспокоен и един час преди полунощ той се вдигна, за да поговори дружелюбно и осведомително с многобройните стражи, както понякога правеше. Ала за негово учудване стражът пред входа бе изчезнал, а и следващият го нямаше. Нерон се отправи към павилиона, в който бе настанен Фаон. Той от своя страна вече го търсеше. Съобщи му новината, че висшите офицери от гвардията, след като императорът напуснал Палатин, свикали войските и им съобщили, че императорът тайно е избягал от Рим в Египет. Понататък възвестили, че новият владетел Галба се е задължил след влизането си в Рим да подари на всеки преторианец по тридесет хиляди сестерции. След това войските положили клетва към новия владетел.

Двамата стояха под открито небе, беше нощта на 8 срещу 9 юни, когато Фаон съобщи това на Нерон. Необичайно топла нощ, но въпреки всичко императорът като че зъзнеше. Стоеше прав, среден на ръст, възпълен и безформен в домашния си халат, по сандали на бос крак; на Фаон му се стори, че видя как едрото лице пребледня и Нерон прехапа долната си устна. Накрая обаче императорът каза:

— Но това са глупости. Той никога не ще може да им плати по тридесет хиляди, а и те не могат да приемат такова безсмислено обещание.

Колкото и налудничави да бяха понякога неговите идеи, в този случай Нерон вярваше и се надяваше на човешкия разум. Самият той бе твърде щедър и бе плащал на преторианците си изключително високи заплати и извънредни възнаграждения, толкова високи, че едва ли можеха да бъдат надминати. Имаше основание да предполага, че войските няма да се подмамят от празното обещание за още по-високи

възнаграждения и бе разчитал на тях. Значи, всъщност вярата му в човешкия разум ставаше причина за неговата гибел. Защото при понататъшната си обиколка той трябваше да установи, че войниците от гвардията му все пак са се подвели от нелепите обещания на Галба. Във всеки случай стражите тайно и безшумно бяха напуснали постовете си. Това го изплаши и въпреки че не се издаде пред Фаон, за първи път го завладя предчувствието колко близък е краят му.

Той отпрати Фаон и с провлачени стъпки продължи нататък през обширния парк, минаваше от вила на вила, за да събере своите придворни. Но почти всички врати бяха заключени, не му отговаряха. Нерон се завърна в покоите си, но сега се оказа, че неговите камериери и лакеи също са избягали, като са задигнали всичко, което са могли да вземат, дори златната кутийка с отровата. Това така го огорчи, че противно на навиците си той не намери думи, нито патетични, нито ругателни, а само стисна устни.

В течение на половин час се събраха последните хора, които още държаха на него — тримата освободени роби Фаон, Телос и Епафродит, а също красивият му млад приятел и любимец, шестнайсетгодишният Спор. Нерон седеше на леглото си мълчалив, озлобен и навъсен, — дори завивките му беше задигнала тази паплач. Седеше отпуснат и подпухнал, стройните му крака се подаваха изпод късия виолетов халат, червеникавите му коси, сплъстени от пот, падаха върху бялото чело, кожата на едрото му, негрозно лице бе покрита с петна, а късогледите му сиви очи под начумерените вежди гледаха втренчено и неговите приятели не знаеха дали изобщо ги забелязва.

Най-после Нерон вдигна глава:

— Моля, повикайте ми Едико! — рече той.

Едико бе немец, негов любимец, един от преторианците, които имаха навика винаги да се увъртат около него.

— Какво искате от Едико, ваше величество? — много внимателно и учтиво попита Телос.

— Мисля — отвърна Нерон, — че той е най-сръчният, за да ми помогне, когато трябва да умра. Искам да умра достойно — заяви той и изгледа четиримата поотделно, спокойно и почти весело.

— Няма го Едико — каза накрая Фаон. — Никой друг не е останал, освен нас.

Нерон отново заклати глава. „Странно, колко малодушни са хората“, разсъждаваше той.

— Най-доброто би било — предложи след известно време Фаон — да се преместите в моята вила, ваше величество.

— Хм, да, може би си прав — отвърна Нерон и се изправи с нежелание. — Доста е далече — размисля той на глас, без настроение.

— На около осем километра — каза Фаон.

А пък юношата Спор се обади съучастнически:

— Оставили са коне в оборите.

Когато Нерон чу звънкия глас на любимеца си, лицето му се проясни:

— За първи път и ти да се интересуваш от коне, драги Спор! — усмихна се той.

Небето бе забулено от облаци, изглежда, щеше да има буря. Нерон намери едно старо наметало, което навярно някой от слугите му бе заменил за по-хубава дреха от гардероба на императора. После поеа към оборите. Там Нерон възседна един кон. Спор му подаде наметалото, което бе доста широко, така че Нерон спокойно можеше да си покрие и главата. Предрешването започна да се харесва на императора.

— Така добре ли е? — запита той, като надипляше дрехата.

— Добре изглеждате — сухо забеляза Фаон, — но след малко луната пак ще се покаже и тогава всеки ще ви разпознае. По-добре ще направите, ваше величество, ако съвсем си забулите главата.

Ала Нерон пришпори коня и подкара в тръст.

Прекошиха голямата главна казарма на преторианците, тя бе осветена и шумна; може би пък те се готвеха да потеглят срещу Галба, да докажат верността си към Нерон, да завземат града. Императорът и малката му свита продължиха бързо по пътя си. Насреща им се зададоха двама пехотинци:

— Ето и други, които търсят Нерон — каза единият от тях.

Малко по-нататък срещнаха двама преторианци. За миг те се поколебаха, но после, както се полага, отдадоха на императора чест.

— Добре се наредихте — тихо изруга Фаон.

Пресякоха реката Анио, яздеха мълчаливо в нощта през полето, нарядко се мяркаха вили. Наоколо като вълни се извисяваха ниски

хълмове, напред нямаше нищо друго, освен ливади и малки горички, диви зайци пробягаха пред копитата на конете. Най-после от главния път се отдели тясна пътека, която водеше към имението на Фаон. Оставиха конете, та да не ги усетят слугите. За да стигнат до задната страна на къщата, трябваше мъчително да си проправят път през храсти, трънаци и камъш. Понякога другите простираха наметалата си над гъсталака, за да улеснят пътя на императора, а на места се налагаше да лазят на четири крака.

Най-сетне пред тях се появи задната стена на къщата. Фаон помоли императора да почака, докато той разузнае как би могъл тайно да го въведе в дома си и да го настави, без никой да разбере. Другите тръгнаха с него и императорът остана сам в нощта. Нерон клекна и неумело заизмъква бодлите, захванали се за дрехите му. Надигнаха се няколко силни повея топъл вятър, в нощта тегнеше неспокойство, далеч залаяха кучета, чуваше се крясък на птици пред бурята. Той клечеше замислен и няколко пъти учудено поклати глава. Изпитваше жажда, но наоколо нямаше друго, освен една локва с нечиста, възтопла вода. Загреба и отпи, но отвратен, изплю водата и промълви:

— Сега това е „питието на Нерон“!

А „питието на Нерон“ бе смесица от седем сорта вина от различни години, която бе наречена на негово име и под това име остана известна още задълго. Нерон се изходи по нужда, сериозен, угрижен и си помисли дали това не е за последен път.

Другите се върнаха. Те бяха открехнали една неизползвана, много ниска врата, която водеше от задната страна в къщата, през нея човек можеше да се провре само с лазене. Като сумтеше неодобрително, Нерон се промъкна вътре. Озова се в малко избено помещение, изпълнено със спарен въздух. То се озаряваше само от оскъдната лунна светлина, защото не посмяха да донесат свещ. Императорът легна там върху две вехти одеяла, доста изтощен. Бе ял малко на вечеря и сега, след мъчителния път, го мъчеше глад и жажда. Фаон отиде да потърси нещо за ядене и му донесе сушена риба-тон и малко кисело местно вино. Нерон ядеше и пиеше, първите хапки и глътки пое с лакомо удоволствие, но следващите вече с отвращение. После се поизлегна и затвори очи.

— Имаш ли някакво известие от Рим, драги Фаон? — запита той след кратко мълчание.

— Да, имам — отвърна Фаон.

— Какво? — попита Нерон.

— Сенатът е решил — отговори секретарят — утре, непосредствено след изгрев-слънце, да ви обяви за враг на отечеството и да бъдете умъртвен по начина, завещан от предците.

— Какъв е този начин, завещан от предците? — заинтересувано попита императорът.

— Престъпникът — отвърна Фаон — го връзват гол с въжета, врата му пъхат в дървена вила и с пръчки го бичуват до смърт.

— Сенатът е станал много смел — каза Нерон и презрително издаде още по-напред долната си устна, — откакто вече не съм страшен.

— Но все пак ще е по-добре — каза Епафродит, — да не се дава на господата възможност да изпълнят присъдата си.

Нерон, странно разсеян, го изгледа в тъмнината с присвитите си късогледни очи.

— Значи, искаш да кажеш — заключи той, — че сега зависи от мене дали ще умра достойно?

Другите мълчаха.

— Може би сте прави — продължи той и небрежно добави: — Изкопайте ми гроб, за да не ме намерят и обезобразят тялото ми, положете ме в него, докато ви се отдаде възможност да ме изгорите, както подобава.

Те колебливо се извърнаха, за да се оттеглят. В това време той опипа наметалото и дрехите си, които бяха изцапани.

— Още нещо — задържа ги той. — В такива дрехи не може да се умре — заяви той с отвращение. — Поне ми намерете прилични дрехи. И един венец за смъртта. — Но тъй като те още чакаха, той внезапно скочи, тропна с крак и кресна: — Действайте, по-бързо!

Те тутакси се измъкнаха, изплашени от необузданите му викове. Нерон обаче повика обратно юношата Спор, който искаше да тръгне с другите, и му кимна да седне до него. С младежки сърдита усмивка, сякаш се извиняваше, той каза:

— Не съм ли прав? Един венец и прилични дрехи, та това е най-малкото.

Извади късата кама, която винаги носеше със себе си, провери я, като механично прекара пръст по острието и върха, след това отново я

прибра.

— Радвам се — каза той, — че вчера вечерта наредих да ме обръснат. Ела, драги Спор, виж дали ще можеш да ми оправиш къдриците на челото.

Той седеше там, обгърнал коляното си с длани, доста пълен; волевото му, месесто лице с правилен, едър нос и огромна изпъкнала долна устна изразяваше спокойствие и никакъв страх. И докато нежните ръце на любимеца му се занимаваха с меките, дълги червеникави коси, той бърбеше и размишляваше:

— Не е лесно да си добър император като Цезар или Август. Също да си добър артист като Росций или Либан не е лесно. Но да бъдеш едновременно велик император и велик артист е дяволски трудно. Всъщност всичко, което съм направил, е добро. Наистина, пари не оставих и съм любопитен как този престъпник Галба ще плати тридесетте хиляди, които е обещал на всеки мой преторианец. — Той все още клатеше учудено глава. — Но това, за което съм похарчил парите, е добро. Ако световната история е справедлива, трябва да отсъди: онова, което не се удаде на Александър, постигна го Нерон. В действителност Нерон разпространи по света гръцката култура и гръцките нрави. Навярно световната история няма да е справедлива и ще се спре само на нещата, които уж съм направил лошо. Сега един велик живот трябва да се увенчае с велика смърт. Сенека не ми бе лош учител. Той умря достойно. Всъщност, трябва да ми е благодарен, че му дадох възможност да умре достойно. По-добре така, отколкото ако бе свършил в леглото си най-просташки. Какво ще кажеш, драги Спор, не искаш ли да ме предшестваш в смъртта?

Той не обърна внимание, че юношата изплашено се отдръпна от него.

— Сигурен съм — продължи Нерон, — че тези, които съм заповядал да убият, вече не ми се сърдят, след като слязоха в подземния свят. Накарах да избият доста много, прекалено много, но за това си имаше причини. Сега, след като вече са мъртви, самите мъртъвци ще ме разберат и щом сляза при тях, ще ме поздравят почтително и дружелюбно. Не мислиш ли и ти така, драги Спор?

Ала юношата Спор бе изчезнал.

Нерон се взираше по ъглите с присвитите си късогледни очи, ала не виждаше момчето, затова тромаво се изправи и заопипва

помещението. Обхвана го гняв, че е останал сам.

— Къде си, прасе, дрипа такава? — викаше той, крещеше грубо. — Ще заповядам да те нашибат, ще наредя да те качат на кръста като предател!

Изпитваше съжаление към самия себе си и бясно желаше да се докосне до човешка плът. Всички го изоставяха. Нямаше до себе си нито момче, нито жена, с която да се съедини. Задиша учестено, подивял от ламтеж. Изпохапа пълните си устни от гняв заради Спор и приятелката си Калвия, задето не бяха при него, и заради Попея, задето бе мъртва.

Щом долови, че другите се връщат, веднага се овладя. Трябваше да умре достойно. Като си играеше с камата, той помоли:

— Издекламирай ми, Телос, как ще ме оплакваш.

А когато Телос против волята си с мъка зарецитира обичайните стихове на оплаквателната песен, Нерон на няколко пъти го поправи.

Изведнъж се чу конски тропот; изглежда цял ескадрон обграждаше къщата.

— Ако проникнат най-напред тук, ваше величество, вече ще бъде твърде късно! — подкани го Фаон.

Императорът отвърна високомерно:

— Това предупреждение можеше да си го спестиш!

Без припряност, с помощта на другите, той облече одеждите, които му бяха донесли. Бяха намерили и венец — доста раздърпан, но все пак венец.

Нерон седна удобно.

— Дръж ми раменете, Фаон — заповяда той, — и ме пусни да падна бавно на земята, като му дойде времето.

На Епафродит обаче заръча да обхване ръката му, в която самият той държеше камата. Двамата мъже направиха онова, което той желаше. Телос стоеше на вратата, за да задържи настъпващите, докато императорът свърши.

Нерон изгледа един по един своите приятели, въздъхна дълбоко и рече:

— Какъв артист светът губи с мене!

После с помощта на Епафродит заби камата в гърлото си.

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР СЛЕД СЕЗОНА

Дребният, възрастен господин със строгото лице и развените бели коси, които можеха да бъдат на артист или свещеник, крачеше по крайбрежната улица на езерото Фьортшау. Облечен бе с изискано, старомодно и въздълго сако, носеше вратовръзка с едър възел, а широкополата му шапка бе смачкана; както вървеше, сложил ръка на гърба си, той приличаше на значителен човек, свикнал да го уважават. А и не бе скъперник, не трепереше над всяка десетшиллингова банкнота. Въпреки всичко местните жители пускаха зад гърба му грубовати, не съвсем ласкави шеги. Сезонът се бе оказал доста слаб и старецът сам не можеше да им напълни кесии. В сравнение с Германския Райх малката Австрия бе стабилизирала валутата си, поради което животът в популярното каринтско летовище Фьортшау бе поскъпнал за немските туристи; посещеният най-вече от немци курорт тази година не можеше да се похвали с много гости. На това отгоре доста бе валяло. Сезонът приключи преждевременно. В хотел „Мангарт“ вече бяха освободили по-голямата част от персонала и главната сграда не работеше. Ресторантът бе пренесен в пристройката. Кафенето и сладкарницата бяха затворени. Само къпалнята още бе на разположение на гостите, ала нямаше кой да обслужва посетителите и те трябваше да се оправят сами. Филиалите на виенските фирми във Фьортшау вече бяха спуснали ролетките; фризьори, музиканти, келнери и други сезонни работници, недоволни и мърморещи, се бяха завърнали в столицата.

Възрастният господин крачеше по красивата крайбрежна алея, покрита с опадала шума, минаваше покрай вили със спуснати капаци на прозорците. Всеки ден той извървяваше един и същ път. Съблекалните бяха затворени, а гребните лодки — изтеглени на брега. Само корабчето на параходната компания плаваше лениво по огряното от слънцето езеро. Местните жители безделничеха и се ядосваха. Истинска подигравка бе, че късното лято изведнъж бе донесло топло и

необикновено хубаво време. Кой щеше да плаща сега за природните красоти? В цялото градче нямаше повече от стотина чужденци.

Дребният, възрастен господин се разхождаше спокойно и важно, като се наслаждаваше на приятната топлина. Езерото бе леко накъдрено и блестеше в омокотени тонове. Гористите планини и прясно заснежените върхове се открояваха на нежния фон на небето. Някакъв градинар обвиваше млади дръвчета с лико, мъж по жилетка заковаваше с големи гвоздеи една кабина. И двамата поздравиха чужденеца. Да погледат подире му бе за тях добър предлог да пооставят ленивата си работа. Заподсмиваха се зад гърба му, той им се струваше смешен, както крачеше надолу по пътя — дребен, важен, с плътно стисната жабешка уста. Хората бяха успели да научат любопитните неща за него, но те не бяха много и при най-добро желание не можеха дълго да ги обсъждат. Той се наричаше Роберт Викерсберг, хранеше се в хотел „Мангарт“, но живееше във вила „Кайнценхубер“. Там бе наел за себе си две стаи и без да се пазари, плащаше високата цена, която му бе определила жената на придворния съветник Кайнценхубер. Ако не бе платил тази цена, местните жители щяха жестоко да го ругаят, а след като я беше платил, това им изглеждаше нелепо чуждачество.

Възрастният господин държеше шапката си в ръка, вятърът развяваше бялата му коса, а полуотворената му уста разкриваше полегатите като на керемидена стряха зъби; така той стигна до края на алеята. Там имаше малък площад с пейки и бюст на известния далеч зад пределите на градчето местен песенен композитор Матиас Лайшахер. Възрастният господин се спря пред бюста и го заразглежда. Композиторият Лайшахер навярно бе имал едро, месесто лице, украсено с гъсти мустаци; бронзовият бюст не можеше да прикрие безнадеждната пошлост, лъхаща от образа му. Лайшахер бе ръководил квартет от свои земляци, самият бе пял в него и квартетът се бе прочул, бе гастролирал из Европа и отвъд океана, като жънеше пари и слава. Възрастният господин мрачно съзерцаваше бюста и си представяше как този човек заедно с останалите трима, надянали фракове, пеят своите сърцераздирателни песни в препълнената концертна зала. Представяше си го, без да се усмихне, и зачете високопарния надпис, който с надути думи прославяше банално-сентименталната музика на популярния местен композитор.

От малкия площад с бюста към гората водеше една самотна странична пътека, която лъкатушеше стръмно нагоре и бе лошо поддържана. Възрастният господин се заизкачва по пътеката. Мечтал бе за уединение и сега съзнателно го търсеше. Да, той се казваше Роберт Викерсберг и въпреки че местните жители не бяха чували нищо за него, името му бе много известно. Роберт Викерсберг се славеше като един от малкото истински поети на нацията, а за мнозина бе и най-големият. Живееше скромно в тишината на един малък град, сред кръг от предани почитатели. Мъчително бе дълги години да живееш така, да изказваш мнения, всяко от които задължава, да бъдеш винаги пръв и да се държиш като пръв, да не си позволяваш нито един жест, нито една дума, без да си даваш сметка за своята отговорност. Макар Викерсберг да презираше мнението на света, то винаги стигаше до него; дори да не допускаше вестници в дома си, почитателите му съобщаваха какво е написано в тях. Човек можеше да се затвори в кула от слонова кост, но нали във бушуваше светът, нали го виждаш и видът му терзае душата ти. Поетът имаше нужда поне веднъж да си отдъхне от всичко това, от тайнствената власт над своите почитатели, а и от дистанцирания поглед към проблемите на света. Ето защо внезапно, без да съобщи никому къде отива, той се бе отправил към градчето Фьортшау, като предполагаше, че това е едно от малкото места в страната, където не са чували името му.

Стигна до върха на височината и поседна на една пейка, отдето се откриваше широк изглед; съзерцаваше красивия и спокоен пейзаж, обходи с поглед планините, езерото. Вече бяха изминали шест дни, откакто пристигна тук. Движеше се сред мудни, грубовати, алчни и простодушни хора подобно на владетел, чието величие никой не подозира. Поспираше тук и там на някоя пейка с хубав изглед, лежеше в гората, плуваше, гребеше. Всичко вършеше с мярка, както у дома. Точно така си бе представял престоя си тук и все пак по нещо той надминаваше очакванията му. Вкъщи не искаше да вижда вестник пред очите си, а тук му струваше усилие да не посегне към малките провинциални издания, които висяха в хотела. Вкъщи не допускаше чужд човек, а доверениците му си брояха думите, за да не му досадят. Тук обаче всяка сутрин разговаряше с хазайката си — жената на придворния съветник Кайнценхубер, — а на обяд с директора на хотел „Мангарт“. Жената на придворния съветник Кайнценхубер му

обясняваше най-подробно колко вкусно и здравословно е австрийското кафе, понеже той обикновено пиеше чай. А пък директорът на хотела се разпростираше върху австрийското вино, от което най-вече евтините марки били за препоръчване, след това се впускаше в приказки за лошия сезон и за тежките последствия, накрая разказваше за композитора Матиас Лайшахер, от когото притежаваше оригинален нотен манускрипт. Това бе една задушевна песен, в която се разправяше как двама верни до гроб влюбени плуват по тихото вечерно езеро. Директорът на хотела вече за втори път му бе показал сложения в рамка ценен манускрипт.

Поетът Роберт Викерсберг погледна часовника си, стана и тръгна към хотела, за да обядва. Определеният за хранене час обаче още не бе настъпил. Въпреки това малкото гости вече се бяха събрали. Защото тук в това спокойно време те нямаша друго занимание, освен да очакват поредното ядене. Господин Викерсберг огледа сътрапезниците си. Сред тях имаше дребни буржоа, чиновници, издигнали се стенотипистки, една еврейска съпружеска двойка от Виена, после някакъв адвокат, който оставяше впечатление на умен и мекушав човек и съпровождаше една пищна и подвижна дама, накрая едно семейство, което говореше със саксонски акцент и се състоеше от елегантно облечен баща, малко високомерна майка и млада, шумна и красива дъщеря. Другите гости навярно вече бяха питали за господина със странното лице и навярно бяха научили името му, но изглежда Роберт Викерсберг не им говореше нищо. Той винаги се бе надсмивал над мнението на света, надменно бе отказвал да дава интервюта и да позира пред фотографите, но сега все пак бе малко засегнат, че гостите на хотела не свързват с нищо неговото име.

След обяда отиде в къпалнята. Там бе съвсем пусто. Съблече се. Кожата на поддържаното му тяло все още бе доста гладка и леко зачервена от слънчевите бани през последните дни — утре щеше да е вече загоряла. Роберт Викерсберг се качи на терасата, разтри кожата си с мехлем и легна върху дървената скара. Затвори очи, изпъна се и се изложи на силното слънце. Откъм езерото долиташе тих плясък, отдалеч се чуваше чукането на мъжа, който заковаваше кабината. На голяма височина летеше самолет, бръмченето му едва доловимо достигаше до земята, това бе самолетът, който обслужваше линията Виена-Венеция. Впрочем той можеше отново да замине за Венеция.

Не, там ще се намерят хора, които да го познаят. Полетът от Виена дотук над планините бе много приятен. Всъщност тук бе намерил тъкмо онова, което диреше. Мястото бе подходящо и за здравето му — отдавна не се бе чувствал тъй бодър. А навярно след желаната скука в този градец щяха да разцъфтят и творческите му замисли. Драмата „Асмодей“^[1], от която вече бяха завършени две действия, щеше да стане нещо значимо. Той не е изчерпан, не е стар. През миналия век човек е приключвал на петдесет-шейсет години. Днес положително е друго. Средната човешка възраст се повишава, сочи го всяка статистика. А той е живял въздържано, само дето си е попийвал може би. Обаче и през ум не му минава да се оттегли, за това има още време. Многобагреното, изискано, сериозно изкуство, чийто майстор е той, критиците обявяваха за отживяло, но модата ще отмине и времето ще потвърди, че изкуството му е непреходно, вечно. Почитателите му не са много, ала не стават и по-малко, и са най-избраните хора. Дори вестниците го отбелязват. Младото поколение, което дръзко му се надсмива, ще има да изживее още много разочарования. Е, вярно е, че и той бе имал някои по-слаби години. Но сега отново чувства прилив на сили. Би било скучно, ако е постигнал вече всичко. Добре че съществуват още трудности, които има да се преодоляват. Драмата „Асмодей“ ще убеди мнозина, в това число и келнера Франц.

Когато поетът Викерсберг си спомни за келнера Франц, лицето му страдалчески се сбръчка. Келнерът Франц бе трън в душата му. Той бе главен келнер в кафенето на малкия град, където живееше поетът, и Викерсберг ходеше там вече четиринадесет години, дори сега, в годините на своята световна слава, все още се отбиваше веднъж на два месеца. Келнерът Франц почти през цялото това време бе работил в кафенето и немалко бе задължен на поета — за наплива от посетители, за едрите почерпки, за интервютата по вестниците. Но келнерът Франц — и това разяждаше сърцето на поета Викерсберг — не вярваше в него. Той бе слушал резки отзиви за поета, защото имаше немалко борби и рани, преди Роберт Викерсберг да бъде възвеличен като божество в своя кръг; известни хора, някои все още принадлежащи към обкръжението на божеството, а други вече прогонени оттам, бяха изразявали мненията си в най-груба форма. Неведнъж келнерът Франц бе слушал, че мраморно изваяните стихове на поета Викерсберг са претенциозна безвкусица и жалък боклук. Ако Викерсберг можеше да

допусне, че единствено тези недостойни брътвежи карат келнера Франц да се съмнява в него, то съмненията му не биха го уязвили. Но той отлично знаеше, че келнерът Франц винаги сам си съставя мнение и че то не е повърхностно, а е мнение на опитен човек, който много добре познава хората. Той никога не бе изказвал своето мнение пред поета Викерсберг. Беше възпитан келнер и знаеше как да се държи. Но Викерсберг четеше мислите на келнера Франц по лицето му, разбираше ги по начина, по който му поднасяше кафето. И макар на времето драмите на Викерсберг да издържаха по хиляди представления, макар да бяха преведени на всички културни езици и да се играеха по сцените на Япония, келнерът Франц не променяше нито учтивото си държание, нито своето мнение. Без да си кажат и една дума, двамата съзнаваха положението. Един-единствен път, малко след петдесетия му рожден ден, когато целият хуманистично мислещ свят прослави поета и около нозете му още се виеше кадилен дим, докато келнерът му държеше палтото, той го попита:

— Е, Франц, все още ли?

Ала келнерът само печално го погледна и със съжаление сви рамене.

Ето за какво си мислеше поетът Викерсберг в безлюдната къпалия на курорта Фьортшау и тези мисли го терзаеха. Ала неприятното чувство бързо се топеше в жегата. Той си спомни стиховете за пустинята в драмата за Соломон и Асмодей, в които жълтата шир бе възпята за вечни времена. Викерсберг лежеше на терасата върху топлата дървена скара, немладото му, но поддържано тяло лъщеше от мехлема и от леката пот, изпълваше го безкрайна, приятна отпуснатост.

Някой влезе в къпалнята, Роберт Викерсберг се надигна от нагорещените дъски и примижал, погледна над перилата. Беше дошла младата саксонка от ресторанта. Носеше бански костюм и хавлия. Погледна нагоре към него и се усмихна в очакване той да я заговори. Но понеже Викерсберг мълчеше, тя остана долу и се излегна на слънце.

Младата саксонка е красива, изящна и твърде стройна. Очите ѝ са тесни, удължени, наситено синият им цвят е малко глупав, но тя умее очарователно да се смее. Е, всичко това какво го засяга, сега той се наслаждава на приятната си отпуснатост, а има и своите творчески

замисли. В добра форма е, и на тези, които искат да омаловажат делото му, няма да им е лесно. Замислите му са чудесни.

Замислите му все пак са жалки. От „Асмодей“ може би щеше да излезе нещо. В самото начало той си представяше творбата отчетливо, в ярки, наситени багри. Без да се хвали, негово откритие бе царят да постави на своя трон демона, а сам да слезе при най-нищожните хорица, обитаващи края на пустинята, за да изпита до дъно всичко човешко. Първото действие бе написал на един дъх. Беше му се удало чудесно, вдъхновението му работеше и не се налагаше да изстиска себе си. Тази творба се покриваше напълно с вътрешните му видения, бликаше, разцъфтяваше. Но в продължението не бе сполучил. То започваше вяло и си остана такова. Той бе опитвал на няколко пъти. Веднъж дори почувства известен подем, тогава сътвори онази песен за жълтата пустиня. Ала останалото бе лишено от мелодия, бе измъчено, сухо, без дихание. Навярно никой друг освен него нямаше да го усети. Та той имаше майсторска ръка, дори мъртвият, ялов чакъл добиваше под ръката му благороден, мраморен отблясък. Но чакълът си оставаше чакъл и той го знаеше.

Дори да е така, стиховете за пустинята са добри, носят неговия печат, печата на силните му дни. Нека сегашната млада паплач се опита да създаде подобно нещо. Викерсберг се протегна под слънцето, подсуши леката, приятна пот, отново се намаза с мехлем, обърна се на другата страна и положи глава върху кръстосаните си ръце. Няколкото дни, прекарани тук, му се бяха отразили добре. Тук се родиха и стиховете за пустинята. Правилно бе избрал малкото градче Фьортшау; през тези седмици това бе за него най-подходящото място. Наистина тук живееха грубовати, глупави и алчни хора, напълно бездушни и прости, но местността бе красива и може би някога щяха да кажат: „Тук Роберт Викерсберг създаде драмата «Соломон и Асмодей»“.

Всъщност тук той би могъл да отстъпи от суровите си навици. Можеше да си разреши да надникне в някой вестник, а също да обърне малко внимание на младата саксонка. Тъй слабо го съблазняваше низшият начин на живот, че ако малко вкусеше от него, това само би подчертало благородната суровост на дните му в родината. Той се изправи и пристъпи до перилата. Да, саксонката все още се печеше на слънце, стройна и красива в банския си костюм. Поетът слезе по стълбата. Девојката извърна глава и го стрелна през цепките на

полупритворените си клепачи. Той мина покрай нея, а тя го проследи с разсеян поглед. Викерсберг се напръска с вода, за да се поразхлади, сетне внимателно се спусна в езерото и поплува няколко минути. Покатери се обратно по стълбичката, старателно се отърси. Върна се на терасата, взе си хавлията, загърна се в нея, облегна се на перилата и заразглежда отгоре саксонката, която все тъй лежеше на старото си място и се печеше на слънце.

Изведнъж, лениво премигвайки, тя каза:

— Всъщност, защо не скочихте във водата?

Малко озадачен, той задири отговор и накрая не особено находчиво отвърна:

— Мисля, че така е по-разумно.

Младата саксонка продължи:

— На мен би ми било скучно да се вмъквам във водата милиметър по милиметър.

Размениха още няколко незначителни фрази. Тя говореше с подчертан саксонски акцент и дърдореше само празни приказки. Ала на поета Викерсберг му се струваше, че усеща в нея интелигентност и му бе приятно да наблюдава как тя умее да се наслаждава на слънцето. Неочаквано тя премина в настъпление:

— Какво всъщност търсите във Фьортшау? За един възрастен мъж тук сигурно е ужасно скучно.

— Може пък и да искам да скучая — отвърна той.

— Затова ли разговаряте с мен? Вие сте неучтив! — отвърна тя бързо.

Поетът Викерсберг никак не се смущаваше от саксонския ѝ акцент.

— Щом намирате, че е скучно, защо тогава сте дошли тук? — попита той.

Тя отвърна без превземки, че не е успяла да убеди родителите си да идат на по-оживено място. Баща ѝ, фабрикант от Дрезден, се нуждаел през лятната почивка от спокойствие и от природа. Но тя все пак постигнала нещо и след четиринадесет дни заминавали за Венеция. Изведнъж девойката ловко скочи на крака, заяви, че ѝ е много горещо и презглава се хвърли във водата. Не остана там дълго, дойде при него и като се смееше, го напръска.

Роберт Викерсберг знаеше, че обикновено привлича жените с творчеството си, с името си, с успехите си, а може би и с влиянието си. Сега го радваше мисълта, че за това момиче той е просто някой си господин Викерсберг и че ѝ харесва без пиедестала на славата си.

Тя доверчиво приседна до него, твърде красива в мокрия си бански костюм, и заразказва. Родителите ѝ били заможни, но за нея било прекалено скучно да живее като благоденствваща девойка от добро семейство с изгледи за буржоазен брак. Учела пеене и искала да постъпи в операта или още по-добре в някое ревю. Мечтаела да иде в Берлин. Там навярно щяла да се подреди, защото била красива. Може би родителите ѝ щели да капитулират, когато ги постави пред свършен факт. Всичко това тя издърдори набързо със смешния си саксонски акцент. Викерсберг слушаше. Момичето разсъждаваше трезво, не вярваше, че има голям талант, но спокойно можеше да се сравнява с обикновените оперетни танцьорки.

— Или не ме намирате достатъчно красива за някое берлинско ревю?

Тя действително беше красива и се казваше Илзе.

Уговориха се да се разхождат след вечеря. Родителите ѝ навярно щели да са изморени, ако ли пък не, можели от благоприличие да ги оставят да се потътрят малко подире им. Двамата вече имаха обща тайна.

Викерсберг бе тръгнал за Фьортшау в лошо настроение. Собствените му успехи не го радваха, дори неудачите на младите не му доставяха удоволствие. Загубил бе охота да пише, да чете. Не го въодушевяваше тихото езеро, нито чистата линия на планините, нито чувството за собствената му добре запазена жизненост. Сега с бързи крачки вървеше през градчето. Заговори с продавачката на плодове. От една лавка си купи виенски вестници. С интерес зачете клюкарските страници, развесели се от хапливия анекдот по адрес на един колега и от благоговейното споменаване на собственото му име. Поседя на една пейка и с нежната си, повяхваща ръка затакува някаква мелодия, която му бе дошла наум. Местните жители, които минаваха покрай него, клатеха глава и си мислеха, че не е с всичкия си.

Викерсберг отиде в квартирата си, избърсна се за втори път, смени самото и яката си, приветливо заговори възрастната жена на придворния съветник Кайнценхубер, тъй че тя го намери днес

извънредно мил и любезен. По време на вечерята се впусна в подробен разговор с директора на хотела и го поласка, като го помоли да му покаже още веднъж нотния манускрипт на композитора Матиас Лайшахер. Пийна си от приятното на вкус австрийско вино. Каза на напетата и чевръста келнерка нещо старомодно, което смътно напомняше галантност, а тя му отвърна с обиграна усмивка.

Най-после настъпи часът за уговорената разходка. Родителите, както можеше да се очаква, след известна неловкост се изгубиха някъде напред, а той и саксонката останаха в тъмното. Но тя се държеше по-различно, отколкото през деня — капризничеше, говореше рязко и нелюбезно. Той с досада чувстваше, че има бяла коса и тържествен вид. Тя го запита с какво се занимава в родината си. Той уклончиво отговори, че пишел туй-онуй.

— Ако пишете за вестниците — каза тя, — значи, бихте могли да ми помогнете.

И понеже не последва отговор, тя реши, че той е самохвалко и стана хаплива.

Викерсберг разбираше, че няма да излезе нищо, ако не спомене за книгите си, изкушаваше се да ѝ се разкрие, но се срамуваше. Нима бе дошъл в това затънтено място, за да започне глупав флирт с едно малко момиче, каквито ги имаше с хиляди по света? Таткото саксонец щеше да е прав, ако се присмиваше на беловласото магаре. Поетът Викерсберг се умълча.

— Вие сте уморен и скучен — неодобрително заяви саксонката.

На другия ден той отново стана навъсеният, самотен възрастен господин. Направи своята разходка, дълго и мрачно разглежда бюста на песенния композитор Лайшахер, отиде да гребе. В къпалнята отново се натъкна на саксонката. Но тя не беше сама. До нея, загърнат в хавлия, лежеше някакъв младеж, предизвикателно шумен, както се стори на господин Викерсберг. Саксонката се смееше, бе оживена, очевидно двамата се разбираха отлично. Както предния ден, поетът Викерсберг се качи на терасата и се излегна на слънце. Вероятно тя и този вулгарен младеж му се подиграваха. Имаха право. Впрочем това му бе напълно безразлично. Той затвори очи, приятно бе да се лежи на слънце. Още по-приятно би било, ако слънцето грееше само за него. Смущаваше го дърдоренето и кикотенето на двамата млади.

След известно време той слезе, за да поплува. Саксонката му се обади. Завърза се незначителен разговор, в който взе участие и младежът — добродушен и учтив като повечето австрийци. Приказваха за къпането, за красивото островче отсреща, където по време на сезона работел ресторант. Мнозина отивали там с лодка, други плували известна част от пътя. Дали е много изморително да се преплува цялото разстояние? Младежът заяви, че за него това е играчка. Господин Викерсберг обясни, че и той не е лош плувец, но му липсва тренинг. Саксонката го погледна с издължените си, тесни, тъмносини очи, а после погледна и младежа.

— Извинения винаги ще се намерят — каза тя.

— Да не мислите, че не мога да преплувам разстоянието? — попита Викерсберг.

Тя отново го погледна, после пак се извърна към младежа и сви рамене. В банския си костюм тя изглеждаше много красива, стройна и свежа.

Роберт Викерсберг се спусна във водата по дървената стълбичка. Едно стъпало бе счупено и той не съвсем елегантно цопна в езерото. Саксонката се разсмя. Поетът Викерсберг загребва няколко пъти, за да изпробва силите си, а после легна по гръб. Свечеряваше се. Водата не бе много топла, усещаше се, че идва есен. Саксонката и младежът се бяха облегли на перилата и му викаха нещо. Той се насочи към острова.

Плуваше със спокойни, равномерни движения, от време на време лягаше по гръб, за да отпочине. Наистина бе опитен плувец, в южните морета бе преодолявал и по-големи разстояния. Разбира се, водата на това алпийско езеро не го държеше толкова добре, а освен това бе вече дяволски студена. Заплува по-бързо, за да се стопли. С първична радост се наслаждаваше на водата, на движението, отдавна бе забравил за саксонката. Вече приближаваше островчето. Отново се обърна по гръб, легеше със затворени очи, леко поклащан от вълните, с глупаво-сериозно, детинско изражение на лицето. Здравчащото се бяло небе се извисяваше над него. После преплува и останалото разстояние и пристъпи на острова с чувство на такава гордост, сякаш най-сетне бе овладял драмата „Асмодей“. Много скоро обаче му стана студено и той затрепери. Отвратително бе, че този глупав ресторант вече не

работеше. Той потича нагоре-надолу, като размахваше ръце, босите му крака се израниха от камъните. Ала не можа да се стопли.

Викерсберг с нежелание влезе отново в езерото. Вече притъмняваше и бе доста хладно. Той заплува бързо, като загребваше здраво, потопил брадичката си дълбоко във водата. След това си каза, че трябва да пести силите си. „Прави по-голям замах! Само напред! Спокойно!“ Ще преброява по триста маха, след което известно време ще плува кроул. Но сега, въпреки студа, трябва да си почине, иначе няма да се справи. Много неприятен е този насрещен вятър, проклетите вълнички постоянно му заливат устата и ушите. Вятърът ще му струва най-малко четвърт час закъснение. Брегът сякаш все повече се отдалечава, вместо да се приближава. Навярно тук има някакво течение, което го отнася. Вече се е стъмнило съвсем, дявол знае от колко време плува. Отвратително! Но сега не бива да е толкова припрян. Трябва да е разумен. Никакво пилеене на сили и време. Нужно е да държи курс право към светлината отсреща. Нито на сантиметър да не се отклонява от посоката, да не прави излишни движения. Като дишаше равномерно, спокойно и дълбоко, с разтуптяно сърце и повдигнат тил той си пробиваше път през тъмнината и студа.

Посинял и вкочанен, Викерсберг се хвана за стълбичката, която отвеждаше в къпалнята; с нечовешко усилие, целият разтреперан, той се изкачи по перилата. Застана горе, дишаше тежко и поривисто. С всички сили заразтрива тялото си, лицето му бе като излято от бронз.

Нощта бе настъпила, къпалнята бе пуста, саксонката и младежът отдавна си бяха отишли. Езерото неприятно, зловещо чернееше. Духаше вятър, нямаше луна.

Роберт Викерсберг се облече набързо как да е. Прибра се в квартирата си и поръча на тихо мърморещата жена на придворния съветник Кайнценхубер да му приготви горещо вино, след това си легна. Нощта прекара лошо, усещаше се горещ и отпаднал, а на сутринта предпочете да не става. Към обяд температурата му толкова се покачи, че госпожа Кайнценхубер започна да се плаши и повика един съсед. Решиха да закарат възрастния господин в болницата на съседното градче Калтенфурт.

В тази болница сред по-младите лекари имаше един, който четеше книги. Името Викерсберг му бе познато. Той огледа

внушителната глава с жабешка уста и се убеди, че пациентът и поетът са едно и също лице.

На следния ден местният вестник събщи, че известният поет и драматург Викерсберг, който бил на почивка във Фьортшау, е заболял сериозно от възпаление на белите дробове и сега лежи в болницата на Калтенфурт; имало обаче голяма надежда изпитаното изкуство на калтенфуртските лекари да спаси живота на знаменития гост. Вечерта виенските вестници отразиха новината, а на другата сутрин и вестниците в чужбина.

Сега жителите на Фьортшау бързо забравиха, че доскоро намираха смешен странния възрастен господин с жабешката уста и полегатите като керемидена стряха зъби. В хотелите и странноприемниците на градчето Калтенфурт заприиждаха забързани господа, виенски журналисти, които се вряха навсякъде, за да узнаят какво е вършил болният през последните дни, с кого е говорил, защо е избрал да почива точно във Фьортшау. Те се тълпяха и в малката болница събираха се около нея и жадно се нахвърляха на всяка новина, както рибите край езерния бряг на хлебните трохи, които им подхвърляха туристите; всеки за себе си бе твърдо решен да не допусне в никакъв случай да го изпреварят и макар със секунда по-рано да предаде на своя вестник новината за катастрофата.

Лекарите, които лекуваха бързо гаснещия болен, трябваше всеки половин час да издават бюлетин за състоянието му, малката пощенска служба измоли от Виена да изпратят помощен персонал. Сред журналистите имаше скептици, имаше и циници. Имаше и такива, които изпитваха нещо, когато съставяха телеграмите си с вестта, че вече почти няма никаква надежда да се спаси животът на болния, а се намираха и други, които смятаха, че на стареца вече му е време да си отива.

Беше великолепна ранна есен. Градчето Фьортшау, което вестниците споменаваха сега много по-често в сравнение с другите курорти, привлече туристи. Малкото кафене отново извади маси край брега, параходната компания пусна втората си, по-голяма моторница, езерото се оживи от гребни лодки. Кой можеше да очаква, че панорамният павилион ще приеме тази година толкова много посетители? Мъжът с жилетката извади гвоздеите, с които бе заковал своята кабина, спасителят отново се появи в къпалнята. Обединените

певчески дружества на Калтенфурт и на Фьортшау се събраха, за да репетираат някои по-тържествени песни на композитора Лайшахер. Директорът на хотел „Мангарт“ проявяваше особено усърдие. Разпореди да му изгладят бързо резервните раирани панталони и неуморно, с многословна австрийска учтивост разказваше колко подробни и интересни разговори водил с него великият човек, как бил доволен от езерото, планините, свежия въздух и отличната австрийска кухня на хотела. На своя гърлен каринтски диалект директорът дълго се вайкаше, че коварната съдба е издебнала поета тъкмо когато така чудесно си е почивал. Разчувстван, разправяше с какво благоговение поетът неведнъж искал от него да му покаже нотния манускрипт на песенния композитор Лайшахер. Майсторът често прекарвал в мрачно съзерцание пред бронзовия бюст на великия музикант. Също и градинарят разказваше всеки ден с все повече подробности какъв жив интерес проявявал възрастният господин към неговите цветя; той, градинарят, веднага усетил, че този господин не е обикновен турист, а някоя значителна личност. И припомнил си текста на една песен от Лайшахер, той си позволи да изпрати на болния букет от астри и последните си рози. Ала най-много имаше да разказва жената на придворния съветник Кайнценхубер. Като предлагаше на интервюиращите я своето отлично австрийско кафе, тя разправяше как веднага се досетила, че в нейния скромен, но много добре поддържан и евтин пансион се е настанил велик човек. Постарала се да му създаде всички удобства според възможностите си и въпреки че по нейно мнение кафето е по-полезно, с особено внимание следяла приготвянето на чая, който майсторът упорито предпочитал. Всички тези сведения по няколко пъти бяха разгласени във вестниците. Налагаше се да ги коментират твърде подробно, защото болният се бавеше прекалено дълго с умирането; бе просто възмутително от негова страна, че задържа всички по такъв начин.

А Роберт Викерсберг лежеше в най-хубавата стая на болницата в Калтенфурт. Почти през цялото време той съзнаваше, че отива към своя край, ала не бързаше, не позволяваше да го притесняват. Често изпадаше в треска, имаше видения. Веднъж дори съзря липсващата част на „Асмодей“, точно както си я бе представял в първоначалния замисъл. Не съжеляваше, че въпреки този съвсем ясен образ драмата вероятно няма да бъде завършена. Напротив, дори малко лукаво се

усмихваше при мисълта, че сега режисьори, актьори и търгаши няма да имат възможността да се бият за творбата му, че тя, никому неизвестна, ще изчезне заедно с него. Жалко бе само, че и келнерът Франц няма да узнае за драмата и ще си остане с погрешно мнение за неговите способности.

Пристигна бившата жена на Викерсберг. Тя възлагаше някакви надежди на тази сцена край смъртния одър, но се излъга. Поетът се държа хладно с нея и нареди да не я пускат втори път. Журналистите също не ѝ засвидетелстваха никакво внимание. Госпожа Викерсберг отдавна вече бе написала една не съвсем чистоплътна книга и там многословно бе изложила всичко, за което смяташе, че е виновен поетът. Това бе остаряло, неактуално, банално. Вестниците се интересуваха повече какво разказват жената на придворния съветник Кайнценхубер и директорът на хотел „Мангарт“.

Викерсберг лежеше и се усещаше отпаднал, бе в лошо настроение и понякога имаше чувството, че е малко поизлъган от господ и от света. Да флиртува с жена, да се показва ироничен и удовлетворен пред спечелената публика, да пие хубаво вино край брега на някое красиво езеро — на всички тези неща, макар често да му се предоставяха, той бе обръщал малко внимание. Сега с най-голямо удоволствие би запълнил дните си с подобни радости, колкото и пошли да бяха те. Независимо от „Асмодей“. Колко хубаво щеше да е, ако можеше все пак да я завърши! Но човек става шейсетгодишен, а дори да достигне осемдесетте, колкото и дълъг да е животът, пак е пълен с труд и грижи.

Той изведнъж проумя защо сега, към края, „Асмодей“ почти му се бе удаля. Внезапно проумя кое бе момичето в пустинята, което излъчваше нежното сияние, озаряващо цялата драма. Изминали бяха десетилетия, откакто не бе виждал тази девойка, може би тя отдавна вече бе мъртва, но той много добре си спомни как някога тя бе извърнала глава към него — слабичка, твърде стройна, с малко изострени черти. Представи си я в дългата, старомодна синя рокля, която тя носеше, когато се запозна с нея на някакъв бал в предградията. Тогава той бе много млад и бе тръгнал с приятели просто за да погледа с подигравка и ирония това грубовато народно увеселение; ала в онези времена все още бе доста далеч от суровостта, която впоследствие закали живота му, ето защо девойката в синьо му

бе направила много по-голямо впечатление, отколкото сега саксонката Илзе. Само няколко пъти се бе срещнал с нея, но въпреки това тук, в болницата на Калтенфурт, си спомняше ясно грубата ѝ, пореста ръка, кафявите ѝ разкривени обувки, малко острия ѝ глас, целия облик на това стройно същество, което тогава му се стори тъй лъчезарно и умно. А навярно тя наистина бе такава, ала бе дошла на този свят цяло десетилетие по-рано. Ако се бе родила десет години по-късно, вероятно щеше да завърши университет, да си намери поприще. А тогава тя служеше в някаква кантора и изглежда там си бе угаснала. И ако той неотдавна бе излязъл на разходка със саксонката Илзе, то бе само защото нещо в осанката на това стройно и нежно момиче му бе напомнило за онази девойка. Впрочем жалко, че никога вече не се поинтересува от девойката в синьо. Не, не съжаляваше. Защото сигурно щеше да се разочарова. Затова пък нежното сияние на пустинното момиче от драмата „Асмодей“ оставаше.

Би било ужасно, ако чужди очи откриеха в пустинното момиче нейната обикновеност. Той без злоба си представи колко глупаво и неразбиращо би погледнала на това саксонката Илзе. Пожела да му донесат ръкописите. Накара болногледачката в негово присъствие да издири всичко, което имаше връзка с „Асмодей“. След това ѝ нареди да напише писмо до келнера Франц Ключгенс в малкия рейнски град — веднага след получаването на писмото той трябваше телеграфически да обещае, че няма да съобщава на никого за пакета, който Роберт Викерсберг възнамерява да му изпрати. После обаче заповяда на болногледачката да унищожи това писмо, да свърже в пакет намерените страници на „Асмодей“, да ги запечата, а сетне да напише върху едно листче: „След смъртта ми да се предаде на господин Франц Ключгенс, келнер в Б. на Рейн“. Роберт Викерсберг подписа листчето и накара болногледачката да му обещае, че ще мълчи. От обещанието на келнера Франц повече не се нуждаеше. Гледаше широкото, спокойно и благонадеждно селско лице на болногледачката и изпитваше лукава радост при мисълта, че сега тази успешна творба няма да попадне в ръцете на търгащите, издирващи посмъртни произведения, а ще стане притежание на келнера Франц. Наслаждаваше се на тази радост. Това бе чудесно преживяване. Може би най-хубавото през целия му живот — освен миговете, прекарани с девойката в синьо — и то продължи

дълго, почти четвърт час. Едва тогава почна тежката и безкрайна агония.

Саксонката Илзе остана зашеметена, когато узна кой бе преплувал езерото в нейна чест. Значи този старец бил велик човек, самият поет Роберт Викерсберг, е, не тъй прочут като някой боксьор или шампионка по тенис, ала все пак доста известен. Всъщност той бе умрял за нея. Цял един следобед тя се остави на обърканите си чувства, нито яде, нито пи, не се среща с младежа. Тъгата ѝ бе по-силна от досадата, че не е знаела кой е този Роберт Викерсберг. Ако си бе поставила за цел, той вероятно щеше да я направи своя приятелка или най-малкото своя жена.

На другия ден тя стигна до извода, че щом поетът е умрял за нея, това всъщност е още по-ефектно. Намекна за тези неща на журналистите. Много скоро тя стана последната любов на Роберт Викерсберг. Разведената жена на поета избледня пред нея, а едно литературно списание сравни саксонката Илзе с Улрике фон Левецо, последната любов на поета Йохан Волфганг Гьоте. Дрезденските ѝ родители се убедиха, че е безсмислено да се противопоставят на художественото призвание на дъщеря си и така, като късна приятелка на Роберт Викерсберг, саксонката Илзе се сдоби с великолепен трамплин за своята кариера.

Погребението на поета Викерсберг се превърна в събитие, което по своята значимост напомняше погребението на композитора Лайшахер. Пристигнаха представители на правителството, на големите културни организации, на театрите, а обединените певчески дружества на Калтенфурт и Фьортшау почетоха великия покойник, като изпълниха няколко прочувствени песни. Всички вестници писаха за това с много подробности и илюстрации.

Мнозина се заинтересуваха от езерото и от градчето Фьортшау. Неочаквано след сезона настъпи голямо оживление. Общинският съвет реши да издигне бюст на поета Викерсберг на малкия площад, в края на бреговата алея, срещу бюста на местния песенен композитор Лайшахер.

[1] Асмодей — в староеврейската митология, вожд на демоните, зъл дух на плътската любов. — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР ОБЛОГ

— Наистина, доста е странно — каза Леноре, че през всичките тези седем години на нашето познанство на нито една от героините на вашите книги не сте придали мои черти.

Тя говореше, без да се замисля; небрежно и донякъде предизвикателно се усмихваше в лицето на Лудвиг Бригман. След вечерята те пиеха кафе в малкия жълт салон на Леноре. Бяха трима — Леноре, писателят Бригман и инженерът Фалк. По време на вечерята бяха разговаряли дълго и непринудено, тъй че сега бяха разположени към откровения.

— Да, наистина е странно — отговори Лудвиг Бригман, без обаче да отвърне на усмивката на Леноре. — Честно казано, неведнъж се изкушавах да придам на тази или на онази от моите героини вашия образ, вашия глас и вашата походка, особено на Хилдегард от „Пропуснати възможности“.

— И защо не го сторихте? — попита Леноре.

— Точно това искам да ви обясня — отвърна Лудвиг Бригман. — Аз не съм суеверен, знаете, а и книгите ми ясно показват, че не живея в никакъв магически свят. Но в едно отношение не мога да се освободя от представи, които на вас може да се сторят и суеверни. Неведнъж съм се убеждавал, че хората, които взимам за прототип, по-късно ги сполетява съдбата на моите герои. И понеже, Леноре, исках да ви спестя участието например на моята Хилдегард, неохотно се отказах от намерението си да ви направя героиня на „Пропуснати възможности“.

За миг Леноре се замисли. Но преди още да отговори, намеси се Херман Фалк.

— Значи, вие седите сред нас, драги Бригман — каза той — като малък бог и направлявате съдбите на простосмъртните?

Той се стараеше да говори спокойно, ала в думите му се усещаха иронични нотки, а едва доловима усмивка премина по широкото му, симпатично лице с плосък лъвски нос. Херман Фалк и писателят Лудвиг Бригман се срещаха често и то най-вече тук, в дома на Леноре,

те бяха стари, доверени приятели-врагове. Херман Фалк бе способен и преуспяващ инженер, а прошарените му коси още повече подчертаваха неговата младост и мъжественост; Леноре много го харесваше, макар той понякога твърде натрапливо и ясно да показваше, че добре знае цената си.

— Може и да е суеверие — меко възрази Бригман, — вече се съгласих с вас. Но волю-неволю се чувствам отговорен за съдбата на моите герои и на хората, които ми служат за прототип. Това понякога е тягостно, но понякога и приятно, тук вие сте прав, драги Фалк.

Той седеше неподвижно и се мъчеше да говори скромно, ала гледаше прямо, с вътрешно високомерие, както се струваше на Фалк. Инженерът си мислеше още, че забелязва как глупостите, които Бригман си е въобразил, правят впечатление на Леноре. Това го ядосваше.

— Магически представи като тези са известни навсякъде — започна той с тон, както възрастен говори на дете. — Открай време художниците и поетите усърдно се стараят да разпространяват такива представи. По принцип, драги Бригман, няма разлика между това, което вие наричате ваше суеверие, и надменността на един шаман, който внушава на първобитните си съплеменници, че неговите заклинания могат да им донесат благополучие или беди.

— Може и да е така — миролюбиво се съгласи Бригман.

— Разкажете ни нещо повече за вашите шамани — помоли Леноре, — предложете ни някои примери, истории.

Фалк вдигна глава, плоският, широк нос върху лъвското му лице леко се изду. Той се славеше с отличната си памет, бе нещо като подвижна енциклопедия. А и често демонстрираше тази своя надареност, обичаше да я подчертава. И сега от дълбините на точната си памет той заизравя множество истории, които бе чул или прочел, истории за пророци и заклинатели, за умопобъркани и за шарлатани, разкази за успешни и неуспешни магически опити.

— И всички тези истории за чудеса и за сбъднати предсказания според вас, драги Фалк, са измислени, така ли? — попита Леноре, когато той свърши.

— Възможно е все пак — любезно се съгласи инженер Фалк — един или друг от хората, за които разказах, действително да е бил убеден в способността си да променя човешките съдби, също както е

убеден и нашият приятел Бригман. Освен това навярно повечето от тях съвсем добронамерено са дали на последвалите събития такова тълкуване, което да отговаря на желанията им. Колко са хората, които могат обективно да изложат една случка, в която те самите са заплетени? — И той сви рамене.

Бригман не отговори, също и по лицето му не можеше да се прочете нищо. Леноре бе тази, която възрази на Фалк:

— Мисля, че за магическите способности на нашия приятел Бригман съществува съвсем правдоподобно и естествено обяснение. Писателят, който заслужава това име, притежава интуиция и познание за хората. Така че той ще накара героите на своите книги да постъпват съобразно с характера си, ще ги поставя в ситуации, отговарящи на тяхната същност. Няма нищо чудно, ако в отделни случаи измислените преживявания на героите след време съвпадат с действителните съдби на прототиповете.

Писателят Бригман, изглежда, се отегчаваше от разискванията на това, което тъй непредпазливо бе споделил.

— Както и да е — сухо обобщи той, — но аз се боя, драга Леноре, да ви използвам в някоя от моите книги.

Но тъкмо понеже усети, че на писателя този спор е неприятен, инженер Фалк нарочно не променяше темата. Искаше в присъствие на Леноре да докаже на устатия Бригман, че приказките му не са нищо друго, освен празни безсмислици, вятър и мъгла.

— А може би — обърна се той към Бригман, — все пак ще ни изложите някои случаи в подкрепа на това, което вие наричате ваше суеверие?

— Бих могъл да ви назова редица примери — спокойно отвърна писателят, — но това са хора, които Леноре и вие само бегло познавате или пък изобщо не познавате. А и вие сигурно ще зачетете моята добронамереност, драги Фалк, но при вашия скептицизъм също така сигурно ще предположите, че всичко е самовнушение и че аз впоследствие просто съм натъкмил фактите.

— Не се изплъзвайте — настояваше Фалк, — дайте ни доказателства за своето магьосничество. Тогава навярно и Леноре ще ви е благодарна. Разбирам, че се боите да използвате нашата Леноре и уважавам мотивите ви. Но използвайте някой друг — той направи пауза и по лицето му плъзна слаба усмивка, — например мене.

Леноре бързо и несъзнателно се наведе напред и вдигна ръка.

— Недейте, Фалк! — възкликна тя. Изненадан, той за миг се поколеба, а Леноре продължи: — Не бъдете тъй лекомислен!

Но точно това предупреждение амбицира Фалк. Ако сега отстъпеше, каза си той, Леноре щеше да си помисли, че бръцолевенето на този надменен поет-глупак е подействало и на него. Като привърженик на здравия човешки разум не беше ли просто негов дълг да покаже колко е абсурдно атавистичното суеверие на Бригман?

— Лекомислен? — отвърна той язвително. — Тъкмо защото не съм никак лекомислен, го моля да направи този експеримент. Съвсем сериозно, Бригман, нека извършим този опит! — обърна се той към писателя и с ожесточение продължи: — Ако се окажете прав, Бригман, ако зад думите ви се крие нещо повече от внезапно причудливо хрумване, тогава целият мой свят би се срутил. Да, целият наш разумен свят би се разрушил, защото е изграден върху вярата в причината и следствието. Ако в твърденията ви има дори грам истина, всичко, което досега съм преживял, трябва да е погрешно. Тогава вече не бих могъл да се доверявам на очите и на мозъка си, тогава би трябвало да се откажа да строя мостове и с мене ще е свършено.

— В моето „судеверие“ положително има нещо вярно — сухо, почти неучтиво отвърна Бригман. — Убеден съм, че този, който има представа за характера на даден човек и за неговата среда, знае също и нещо за съдбата му. Ако не вярвах в това, би трябвало да се откажа да пиша. Но аз не съм мисионер и не смятам да ви покръствам в своята вяра, драги Фалк. Затова ми оставете моите книги и моето судеверие, а пък аз ще ви оставя вашите мостове и вашата вяра в причината и следствието.

Но Фалк продължаваше да упорства:

— Не, не, така лесно няма да ми се изплъзнете. Трябва да го направите. Длъжен сте да ни дадете доказателства. Определете ми съдба, каквато искате! — горещеше се той. — Накарайте ме да преживея, каквото ви хрумне. Имате моето съгласие, Бригман. Слушайте, съгласен съм на всичко и никога няма да чуετε от мене упрек. Да се обзаложим! Ако вие се окажете прав, ако от онова, което ми определите да преживея, нещичко се сбъдне, да речем, в течение на пет години от излизането на книгата ви, тогава ще разполагате с мене, както намерите за добре. Тогава ще можете да ми кажете: „Престани с

твоите мостове, Фалк!“ или „Напусни този дом и никога вече не се появявай пред Леноре!“ Ще изпълня всичко, каквото ми наредите. Ето, нашата Леноре е свидетелка. Но ако вие се окажете неправ, ако не се сбъдне нищо от онова, което сте ми предrekli в книгата си, тогава вие сте просто самохвалко, Бригман, и тогава... — по лъвското му лице се появи израз на открита насмешка — ... тогава ще почерпите една бутилка вино.

— Вие наистина вярвате непоколебимо във вашите мостове и в причината и следствието — отбеляза Леноре.

— Дайте си ръката! — настояваше Фалк. — Дадено?

Писателят наблюдаваше възбуденото лице на инженера без обида, по-скоро с удивление.

— Наистина ли смятате, че всичко, което вършим ние, е само мистика и празна забава? — попита учудено той.

— Мечти и празна забава — поправи го Фалк.

— Странно! — продължи Бригман. — Нима не разбирате? Аз не бих могъл да ви накарам да преживеете, каквото ми хрумне, дори да исках. Мога да ви накарам да преживеете само онова, което е в самия вас. И повярвайте, Фалк, след всичко, което казахте, почти ми се ще да го направя. — Той се обърна към Леноре и делово обобщи: — Вие чухте, Леноре. Нашият приятел Фалк е съгласен да го накарам да преживее онова, което виждам в него. Така ли е? — попита той Фалк.

— Да, да, да! — нетърпеливо отговори инженерът.

— Още не зная — размисляше Бригман — дали ще се възползвам от съгласието ви, но е възможно да ви „пресъздам“ в някоя книга. Значи, съгласен сте? — пожела да се увери още веднъж той.

— И още как! — дръзко, весело и с чувство на превъзходство отвърна инженер Фалк. — Хайде, моето момче! — добави той и покровителствено го потупа по рамото.

Въпреки че писателят Лудвиг Бригман понякога можеше да бъде много откровен с приятелите си, случваше се след това да се затвори в себе си и на никого да не разказва с какво се занимава и над какво работи. Така и стана — инженер Фалк нищо не знаеше за новата книга на Бригман и когато тя най-сетне излезе, той я запрелиства с любопитство и все пак с известен трепет, макар сам да се надсмиваше

на това. Ала в нито един от героите не успя да открие и най-слаба прилика със себе си. Също и в следващата книга на Бригман. Всеки път, когато Фалк или Леноре споменаваха за техния разговор, Бригман упорито мълчеше. Така Фалк постепенно започна да забравя за облога.

И ето че на третата година след онази вечер се появи нов роман на Бригман, озаглавен „Заседание в Райхстага“. В тази книга сред второстепенните персонажи имаше един политик, народен представител, когото всички обичат, но от когото се и боят заради безпогрешната му памет; Бригман го бе нарекъл Краузнек.

Благодарение на своята необятна точна памет този Краузнек може по всяко време да намери оръжие, за да защити приятелите си или да порази враговете си; никой не е сигурен, че Краузнек няма да го уличи в противоречие. Политикът Краузнек, както го бе обрисувал Бригман, уж знае всичко за хората, с неумолима логика им посочва техните противоречия и слабости, ала в действителност не разбира нищо от хора и от събития. Всичко при него е памет, натрупан мъртъв материал, който той с адвокатска ловкост е подредил според нуждите на момента, всичко е мнима логика, той няма и най-слаба представа за пъстрия и изпълнен със смисъл безпорядък на този свят, за хилядите различни нишки, от които е изтъкана една душа.

Писателят Бригман не бе превърнал този свой политик Краузнек в карикатура — бе го обрисувал без насмешка, с едва доловима, мека усмивка. Краузнек бе симпатичен господин, прошарените му коси още повече подчертаваха младостта и мъжествеността на широкото му лъвско лице. Може би той прекалено добре съзнаваше своето въздействие, но това никак не вредеше на живото му обаяние. Приятелите на инженер Херман Фалк от пръв поглед го разпознаха в този Краузнек, всички бяха единомдушни, че портретът му е нарисуван без омраза, по-скоро със симпатия.

Какво обаче се случваше с този Краузнек-Фалк в романа на Бригман „Заседание в Райхстага“? В резултат на катастрофа той изгубва паметта си. Отначало лекарите смятат, че това е временно разстройство, но състоянието му не се подобрява. Опитите на Краузнек да овладее наново разрушената си памет, мъчителното опипване и дирене на нужната дума, име, дата, факт, бе пресъздадено в книгата на Бригман с потресаваща достоверност. Най-спокойно, ала завладяващо и убедително, той разказваше за снизхождението, с което

обгръщат Краузнек-Фалк неговите приятели и познати, за съчувствието им, с което се стараят да прикриват нетърпението си, за напразните им опити да го утешат в нещастията му.

Херман Фалк четеше. Прочете например как политикът Краузнек се среща с една жена, която му харесва. Той си е наумил да ѝ каже нещо, една определена фраза, намекваща за определено тяхно преживяване, красива фраза, приготвена специално за нея, която трябва да ѝ хареса. И ето че той седи с жената, но фразата е избягала от ума му. Мъчи се да си я спомни, ясно вижда, че жената скучае, трескаво опипва всички кътчета на разстроената си памет и дири приятните, завладяващи слова, той знае със сигурност, че те са някъде там, но не може да ги открие, търси ги с все по-нарастващ страх, а разговорът става все по-вял. Жената си остава любезна и вежлива, но няма и следа от онова въздействие, в което той по-рано е бил тъй уверен. Накрая жената си тръгва, а политикът Краузнек все още дири красивата фраза. През нощта се събужда, в съня си е намерил фразата, но после тя отново му избягва.

Херман Фалк четеше. Беше сам. Въпреки това широкото му, мъжествено лице изразяваше насмешка, издаваше едва доловима, нервна, иронична усмивка, сякаш и в своята самота инженерът искаше да се увери колко безсмислено е всичко и че той няма нищо общо с такъв литературен герой. Е, този Краузнек си беше малко суетен, но пък колко абсурдна бе идеята на Бригман да го „наказва“ заради това. Странно, какви детински, магически, религиозни представи живеят и днес още в главите на възрастни хора. Човек изгубва паметта си, понеже прекалено се гордее с нея. Навярно е предизвикал завистта на боговете. Ниоба^[1], Поликратовият пръстен^[2], вина и изкупление. А при това Бригман без съмнение бе добър писател. Как те кара да почувстваш какво става в този Краузнек. Може и той, Херман Фалк, наистина един ден да изгуби паметта си, всичко се случва. Но такива неща стават, когато човек остарее, някъде към шейсет и петте, а днес той е само на четиридесет и шест. Когато изтече срокът на облога, ще бъде на петдесет и една.

Няколко дни по-късно инженер Фалк се срещна с една жена, която му харесваше. Дамата бе известна като своенравна, високомерна и недостъпна. Инженер Фалк се чувстваше във форма. Той блестеше, заповяда си да бъде неотразим, паметта му се подчиняваше и на най-

слабата повеля, всичко си бе на място. Фалк виждаше как сияят очите на жената, как тя отстъпва. „Май Бригман ще трябва да почерпи своята бутилка вино“, смееше се той в душата си.

След още две години в Германия дойде на власт Партията на насието. Херман Фалк слабо се интересуваше от политика, ала не му се нравеше да му слагат намордник и юзди, а неговата добра памет му позволяваше да открива на всяка крачка противоречия между думите и делата на новата управляваща прослойка. При това той не умееше да си държи езика зад зъбите. За известно време властниците го оставяха на мира, имаха по-важни задачи, а и работата на Фалк се ценеше, той им бе необходим. Но постепенно волностите на инженер Фалк добиха голяма гласност и властниците не можеха повече да си дават вид, че нищо не знаят. Предупредиха го веднъж, втори път, започнаха да му пречат в работата и накрая го тикнаха в концентрационен лагер.

Там той срещна своя стар приятел Лудвиг Бригман, арестуван от новите господари още през първите месеци.

Бригман се държеше спокойно, търпеливо, бе изпълнен с вътрешна увереност. Но точно това дразнеше недодяланите, груби момци, които му бяха надзиратели, и те се отнасяха с него особено зле. Той се примиряваше и търпеше. Другарите в лагера го ценяха, но понеже той бе мълчалив и разумен, не се оплакваше и не обръщаше голямо внимание на трескавите слухове, много не го обичаха.

Толкова повече обичаха Херман Фалк. Той разговаряше с всекиго, приказваше дълго и с удоволствие, бе шумен и любезен, тъй че дори някои от недодяланите надзиратели се поддаваха на обаянието му. Херман Фалк обсъждаше горещо и най-малкия слух, изпадаше в отчаяние заедно с другарите си и заедно с тях се вкопчваше за всяка сламчица надежда.

Ала изтъкването на обичайната си шумна и обаятелна същност му струваше големи усилия. Останеше ли сам, той се чувстваше толкова по-зле. Нощем объркано и безсмислено роптаеше срещу съдбата си. Не можеше да се примири, че това се е случило тъкмо с него, с Херман Фалк. Политическите събития му се струваха несправедливост, насочена лично против него. Възмущаваше се,

терзаеше се и макар външно да изглеждаше силен, неукротимата му душа го разяждаше отвътре.

Фалк се държеше приятелски с всички, бе отзивчив и добър другар, но щом останеше насаме с Лудвиг Бригман, ставаше навъсен, придирчив и хаплив. Бригман с нещо го дразнеше, затова Фалк го нападаше без основание, присмиваше му се. Понякога Бригман имаше чувството, че в него Фалк вижда причината за цялото си нещастие. При все това Фалк съвсем явно търсеше компанията на Бригман. Пред него той се отпускате — можеше да си излее сърцето, да се оплаче, да се гневи, да протестира.

И двамата вече не бяха млади — Бригман над петдесетте, Фалк близо до петдесетте. Но силният, мускулист Фалк въпреки външността си понасяше трудностите в лагера много по-зле, отколкото слабоватият, но издръжлив Бригман. Накрая Фалк рухна и физически, широкото му лице с дребния, плосък и широк лъвски нос се сбръчка, прошарените му коси вече не контрастираха с лицето. В сравнение с него Бригман се изпъна и изглеждаше по-висок от преди.

Името на писателя Лудвиг Бригман бе известно в света; много хора полагаха усилия да го измъкнат от лагера. Най-после те успяха, немските власти освободиха Бригман и той замина за Англия.

Бригман се помъчи да издейства освобождаването и на Фалк. Това бе трудно, ала накрая, след ред опити, сполучи. Пуснаха Фалк, а подир известно време и той дойде в Англия.

Бригман живееше в Камбърленд, в езерния край, а Фалк остана на първо време в Лондон. До ушите на Бригман стигна, че инженерът бил станал отново предишният — силен, елегантен, шумен и самоуверен, може би още по-нетърпим към чуждите мнения.

Няколко месеца по-късно при един кратък престой в Лондон Бригман среща инженера. Фалк бе такъв, какъвто го бяха описали — широкото му лице с лъвския нос отново изглеждаше много по-свежо, а прошарените му гъсти коси подчертаваха неговата младост и мъжественост. Той действително бе шумен и самоуверен, както го представяха. Потупа Бригман по рамото, държеше се покровителствено и не изрече нито дума за благодарност.

Заприказваха за лагера. Скоро Лудвиг Бригман установи, че Фалк, иначе много точен в хронологията, обърква последователността на събитията. Когато писателят между другото поправи Фалк за името

на един надзирател, като реши, че инженерът неволно е сбъркал, той заядливо настоя на погрешното име. По-късно, когато заговориха за другари от лагера, Фалк прескачаше имената, споменаваеше „онзи тип“ или „Как се казваше?“, после мъчително започваше да дири в паметта си някое име и нетърпеливо, с властен тон упрекваше Бригман: „Но помогнете ми, де!“

Съвсем в края на разговора, когато писателят вече имаше намерението да се сбогува, Фалк изведнъж язвително и победоносно заяви:

— Е, нали ми предрекохте лош край? Кой от нас се оказа прав? Кой изгуби облога? — А когато зърна учуденото лице на Бригман, продължи: — Разбира се, сега вие вече не си спомняте, не искате да го признаете. А някога се обзаложихме, вие и аз. Това стана една вечер при онази жена... Как се казваше? Не мога да си спомня името ѝ. Но ей сега ще се сетя. По дяволите, как се казваше?

1940

[1] Ниоба (мит.) — древна фригийска царица, майка на седем сина и седем дъщери, които Аполон и Артемида избили със стрели, защото Ниоба в гордостта си обидила майка им Лета, като я нарекла бездетна; в нещастията си Ниоба се превърнала в сълзяща скала. — Б.пр. ↑

[2] Поликратов пръстен — Херодот разказва за владетеля на остров Самос Поликрат, чието благоденствие било тъй голямо, че боговете му завидели. За да ги омилостиви, той хвърлил в морето скъпия си пръстен, но боговете не приели този дар и враговете на Поликрат го разпънали на кръст. — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР ВОЛЦАЙН

Господин Волцайн беше именит търговец на картини. Неговата галерия беше малка, но известна с това, че не предлага незначителни творби.

Господин Волцайн вече прехвърляше петдесетте, беше набит, почти пълен мъж, от месестото му лице изпод надвисналите вежди гледаха кафяви тъжни очи, които обаче понякога блестяха весело и хитровато. Господин Волцайн беше тромав, трудно намираше нужните думи и както сам твърдеше, липсваше му всякакъв писателски дар. Предпочиташе да се представя по-скоро като търговец, отколкото като ценител на изкуството. Но когато не се владееше, ставаше ясно, че въпреки презрението си към професионалния жаргон на художествените критици познава изтънко живописата и я обича с фанатична любов.

Запознах се по-отблизо с господин Волцайн при някакво пътуване, когато няколко часа прекарахме заедно в едно купе. Изглежда, бях му симпатичен, а и той ми допадна. Разговорът потръгна и когато се разделихме, той ме покани да му гостувам някоя вечер в неговия дом.

Отзовах се на поканата. Заварих го с доведената му дъщеря — умно, невзрачно момиче на около двадесет и пет години. Чакаха още един гост, затова не пристъпихме веднага към вечерята. Когато измина повече от половин час след уговореното време, момичето настоя да започнем, защото господин Фрай си бил такъв, и ние седнахме на масата.

Очакваният господин Фрай се появи, когато вече приключвахме с вечерята. Той бе човек на около тридесет години, художник. От мига, в който влезе господин Фрай, господин Волцайн видимо се оживи. Господин Фрай не се извини. Държеше се рязко, надменно и ми се видя неприятен. Господин Волцайн хвалеше художествените достойнства на младия човек, критично, но с възторг.

Господин Фрай не остана дълго. След като си тръгна, младото момиче се заоплакваше от многото неприятности, които той създавал на господин Волщайн. Но господин Волщайн възрази, че с това трябвало да се примирят, защото Херберт Фрай вдъхвал големи надежди, въпреки че имал още много да учи.

От други хора чух, че им е непонятно какво толкова намира господин Волщайн в картините на Херберт Фрай. Като характер младежът бил крайно неприятен. По-късно прочетох името на Херберт Фрай във връзка с някаква скандална история.

Срещнах отново господин Волщайн в Париж, след като властта на нацистите сложи край на немското изкуство. Там господин Волщайн откри малка галерия, която бързо доби известност. Всеки път, когато отивах в Париж, той не пропускаше да ме покани на гости. В дома му винаги намирах някакъв си Михаел К., млад поляк, доста неугледен, стеснителен и в същото време надменен. Господин Волщайн ми обясни, че Михаел К. имал още много да учи, но вдъхвал големи надежди. На мене картините на Михаел К., които господин Волщайн гордо и с възторг ми показва, не ми направиха особено впечатление. Също и моите приятели оценяваха картините му като посредствени. Но господин Волщайн отвърещаше, че е нужно още време, докато такъв гений като Михаел К. стигне до зрелост.

— Разбира се — казваше той, — „Зеленият старец“ е нарисуван все още под силното влияние на ранния Пикасо, но ще видите, Михаел К. ще успее, от него ще стане голям художник.

Сега-засега Михаел К. създаваше само неприятности на господин Волщайн и особено на неговата доведена дъщеря. Харчеше много пари, които господин Волщайн трябваше да плаща, завърза отношения с дъщерята на господин Волщайн, но с всички сили се противеше да се ожени за нея. На буржоазно възпитания господин Волщайн това не се нравеше. Но той не промени мнението си за художествените достойнства на Михаел К. и продължи да го подкрепя материално.

Накрая през един августовски ден на 1939 година господин Волщайн ми позвъни от Париж в малкото градче в Южна Франция, където живеел, и горд и щастлив ми съобщи, че Михаел К. най-после успял. Нарисувал три картини, в които се проявил като онзи голям художник, който той, господин Волщайн, бил открил у него още от

самото начало. В края на септември щял да устрои изложба на Михаел К. и аз трябвало на всяка цена да замина за Париж, за да присъствам на откриването.

Но преди да се състои изложбата, Хитлер нападна Полша. Веднъж, в дните на „странната война“^[1], господин Волщайн ми каза, че Михаел К. постъпил в Полския легион. Той самият, господин Волщайн, се надявал през май да замине за Америка. Нямало вече смисъл да се работи в тази Франция. Но той, Волщайн, щял да устрои изложба на Михаел К. в Ню Йорк и когато Михаел К. се завърнел от войната, целият свят щял да знае какъв художник е той.

Следващата ми среща с господин Волщайн бе в концентрационния лагер Ле Мил край Екс. Нацистите бяха окупирали Холандия и французите затвориха в лагер всички нас — немци, чехи, поляци, холандци и хора без гражданство. Условиата в лагера Ле Мил не бяха от най-добрите и един мъж имаше възможността да покаже колко струва. А господин Волщайн струваше много. Той с чест издържа изпитанието. Беше олицетворение на спокойствие и търпение, помагаше, където можеше. Освен това се прояви като много находчив, умееше да извлича всичко възможно и от най-лошото положение. Няма никога да забравя как се грижеше за мен, когато заболях от дизентерия.

Въпреки външното му спокойствие усещах, че нещо скрито го терзае. След известно колебание той ми довери своята мъка. Със себе си носел, така ми разказа, най-голямото си състояние, скъпоценните си картини. „Ето, това са те“ — рече той, като видя, че го гледам с недоумение и ми показва няколко багажни квитанции. Все още нищо не разбирах. Тогава той ми обясни, че преди да избяга от Париж, извадил най-ценните си картини от рамките и внимателно ги скрил в дъната на големи куфари, между подплатата и стената на куфара. След това пратил тези куфари до поискване на различни гари, най-вече в Средна и Южна Франция. Общо осемнадесетте куфара съдържали двадесет и девет картини, сред тях имало платна от Матис и Пикасо, които аз познавах, както и две малки картини от Дега, също от Тиеполо и от спорния Франс Халс. Но най-важното: там били и трите картини от художника Михаел К. Каквото и да се случело, поне засега платната били недостъпни за нацистите. Имуществото на господин Волщайн и творчеството на Михаел К. временно били спасени.

Чак сега проумях затрудненията на господин Волщайн. Тези великолепни платна бяха разпилени из цяла Франция, окупирана от врага, а ключът към това съкровище се пазеше у него под формата на багажни квитанции. Художникът К. беше в Полския легион, никой не знаеше къде се сражава, може би дори вече беше убит. За доведената си дъщеря господин Волщайн нямаше никакви сведения. Вероятно и тя бе пратена в някой лагер. Сред всеобщата бъркотия и разруха ние, затворените в Ле Мил, не можехме да се надяваме на известия отвън. Така че господин Волщайн нямаше възможност да получи срещу квитанциите своя багаж. Още повече в бързината при провеждането на тази маневра той не бе успял да си отбележи кои картини в кой куфар са скрити. Така че, ако се появеше удобен случай да изтегли куфарите от Монпелие, той не знаеше кои картини са вътре. Господин Волщайн ми каза и аз се съгласих с него: „Да спася Матис или Пикасо е важно. Но още по-важно е да спася трите картини от Михаел К., защото хората знаят кой е Пикасо и кой е Матис, но кой е Михаел К. знаете само вие, аз и самият той.“

Положението още повече се усложни. Падна Париж, нацистите напредваха и вече бяха пред Лион. Самите ние, затворени в лагера, се намирахме в най-голяма опасност. В последния момент французите все пак ни преместиха в най-крайния югозападен район на страната, за да ни транспортират през океана. Но беше вече късно. Примирието бе обявено и нацистите изискаха да им бъдат предадени мнозина от нас. Можеше да се предполага, че както господин Волщайн, така и аз сме в техните списъци.

През цялото призрачно пътуване господин Волщайн носеше със себе си своите багажни квитанции. Той все още не знаеше каква е съдбата на доведената му дъщеря, на Полския легион и на художника Михаел К.

Дните се нижеха бавно. Нощите, колкото и кратки да бяха, ни се струваха безкрайни. Опасността от предаването ни на нацистите ставаше все по-близка. Най-после на американските ми приятели се удаде по най-невероятен начин да ме измъкнат от концентрационния лагер. Скрит от тях на сигурно място, аз живеях в Марсилия и чаках удобен случай да се прехвърля през границата.

Накрая се появи и този удобен случай. Приятелите ми бяха поработили добре. В определена нощ, по определена планинска

пътека, заедно с един водач трябваше да си опитам щастието. Попитах дали мога да взема още някого със себе си. След известно колебание приятелите ми се съгласиха.

По моя молба те се свързаха с господин Волщайн, издействаха му десетчасов отпуск от лагера, за да иде на лекар в Марсилия и докато охраната чакаше пред дома на лекаря, приятелите ми доведоха господин Волщайн при мен.

Обясних му каква е работата. Господин Волщайн поклати тежката си, месеста глава с хитровати и замислени очи:

— Благодаря ви сърдечно — рече той, — но не мога да дойда с вас. — Ала не трудностите и опасностите на начинанието бяха изплашили този вече не млад и неповратлив мъж. — Нали разбирате, багажните квитанции — додаде той.

Не, не разбирах, не можех да проумея как е възможно човек така да трепери за имуществото си, че да рискува за него живота си. Обясних му, че вероятно няма да се появи втора възможност за бягство и че ако остане, е загубен. Той отвърна:

— Не става въпрос за Матис, нито за Тиеполо или за Пикасо. Въпросът е за творчеството на художника Михаел К.

— Но вие дори не знаете жив ли е той! — възкликнах аз.

— Ако е загинал — възрази упорито господин Волщайн, — тогава е още по-важно да се съхрани неговото творчество. Вашите приятели — продължи той — успяха да изтеглят четири от моите куфари. Ако в тях имаше поне една картина от Михаел К., може би от малодушие бих склонил да тръгна с вас. Но при това положение трябва да остана.

— Не може ли да предадете квитанциите на моите приятели? — предложих аз. — Те разполагат с повече възможности от вас.

— Вашите приятели — отвърна той, — сигурно биха сторили всичко, ако се касаеше за живота на някой човек. Но кой може да разбере, че спасяването на една такава картина е нещо по-важно?

След пътуване, изпълнено с приключения, аз се озовах в Лисабон, където трябваше да изчакам няколко дни. Последния ден отидох в американското консулство и там намерих известие от господин Волщайн. С много заобикалки той ми съобщаваше, че успял да спаси една картина от Михаел К. Самият господин Волщайн още се намирал в лагера Ле Мил.

След като благополучно пристигнах в Америка, раздвижих моите приятели да сторят нещо за господин Волщайн. Обърнах се към най-различни комитети, а също към Червения кръст. До нас достигаха слухове, че този или онзи от затворниците и бежанците са били предадени на нацистите и техният брой непрекъснато растеше. Ставаше все по-трудно да се получат достоверни сведения от френските концентрационни лагери. Месеци наред не чух нищо за господин Волщайн. Изгубих всякаква надежда.

През октомври миналата година в Сан Франциско мистър Доналд В. Б., любител на изкуството, ми показва своята колекция. Вниманието ми привлече една картина, проста и силна. Тези цветове, този изобразителен похват ми бяха отнякъде познати. Но кой беше художникът? Оказа се, че картината е от някой си Херберт Фрай.

Вдигнах учудено очи. Херберт Фрай? Не беше ли това художникът, когото срещнах някога у господин Волщайн?... Да, потвърди догадката ми мистър Б., Херберт Фрай бил откритие на един немски търговец на картини, някой си господин Волщайн. Вече три пъти господин Волщайн горещо препоръчвал на мистър Б. млади художници, от които впоследствие излязло нещо.

Разказах на мистър Б. за съдбата на господин Волщайн. Мистър Б. беше богат човек и се ползваше с влияние.

— Ще бъде просто скандал — заяви той, — ако не измъкнем нашия господин Волщайн от тази каша. Лично ще се заема с въпроса.

Малко преди Америка да влезе във войната, получих дълго писмо от господин Волщайн. Той беше в Лисабон на сигурно място. От своите картини успял да спаси пет, сред тях една от художника Михаел К. Самият художник бил жив, но преди самото примирие бил ранен и трябвало да му ампутират дясната ръка. Но художникът К., пишеше господин Волщайн, щял да рисува с лявата.

1940

[1] На 1. IX. 1939 г. Германия напада Полша, а два дни по-късно Великобритания и Франция обявяват война на Германия, но не оказват помощ на Полша. Тази „странна война“ продължава до пролетта на 1940 г., когато след окупирането на Дания, Норвегия, Холандия, Белгия и Люксембург германските войски навлизат във Франция. Там е

сформиран Полски легион за съвместна борба срещу Германия. —
Б.пр. [↑](#)

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР КЕЛНЕРЪТ АНТОНИО

Лекционното ми пътуване из Америка бе напрегнато, чувствах се изтощен и жадувах за селската тишина на моята къща в Южна Франция. След като изпълних задълженията си в Щатите, взех първия кораб и поех за Европа. Корабът бе малък, но по-удобен, отколкото очаквах. Приятно бе да се разхождаш сам по горната палуба, приятно бе да лежиш в шезлонга и да наблюдаваш вълните, приятно бе да се храниш без задължението да разговаряш с хиляди хора.

Смущаваше ме една-единствена глупава дреболия: келнерът, който ме обслужваше, ми създаваше ядове. Той бе човек на около четиридесет години, върху набитото му тяло стърчеше голяма глава, черната му коса бе дълбоко прорасла в ниското, нарязано от едри бръчки чело, квадратното му лице изглеждаше някак плоско, а носът му, дребен и сплескан, се губеше под изразителните и мрачни кафяви очи. Той приличаше на испанец или португалец; във всеки случай не можеше да се справи с английския, често разбираше неправилно и най-ясната поръчка и сервираше нещо погрешно. Движенията му бяха несръчни, тромавият човек не бе подготвен за задачата да се провира с пълен поднос в ресторанта на люлеещия се кораб. Можех да се смятам щастлив, ако обядът минеше, без той да излее някое ястие или питие върху костюма ми.

Пътниците ругаеха или насмешливо и примирено свиваха рамене по адрес на непохватния келнер. Самият аз мълчах, но все пак навярно сегиз-тогиз и по моето лице се четеше известно негодуване. Да се разправам с келнера нямаше смисъл. Несъмнено той във всеки отделен случай ясно съзнаваше какво е направил. След поредната несполука по месестото му, напрегнато и потно лице се появяваше злобно изражение на обвиняваща горест. В целия този мъжага имаше някаква замисленост и печална съсредоточеност, които навярно му пречеха да изпълнява професионалните си задължения. Нерядко той впиваше изпитателен поглед в някого, взираше се в него с такова упорство,

сякаш искаше да създаде личен досег между себе си и съзерцавания, а това държание в никакъв случай не подходеше за един келнер.

Оберстюардът, енергичен мъж, естествено, забелязваше несръчността на своя подчинен. Той дойде да ми се извини. Обясни, че бил принуден да назначи този човек в последния момент, без да може да го провери и че веднага щял да го уволни, щом стигнем до суша. При други обстоятелства навярно щях да отвърна умирително: „Е, не е чак толкова страшно, почакайте още известно време“ — или нещо в този дух. Но тъй като още бях уморен и раздразнен от преживяното напрежение, непохватността на келнера ме бе ядосала повече от допустимото и аз сухо отговорих:

— И ще постъпите правилно.

Дали оберстюардът бе предал тези мои думи на келнера Антонио — той ми съобщи името му — така и никога не узнах. Но добих чувството, че след този разговор Антонио ме гледаше натъжено, с горчивина и укор, сякаш моето дребнаво поведение го бе разочаровало. Още преди това имах неприятното усещане, че Антонио ме съзерцава и се отнася към мене така, сякаш двамата сме свързани от някаква странна близост. Сега това мое впечатление се засили още повече.

Казвах си, че всичко е плод на въображението ми. Антонио си е мрачен по природа и недоволството му е насочено не само към мене, но към целия свят. Внушавах си, че само поради своята склонност към романтика си обяснявам поведението му със сложни и тайнствени психологически подбуди. Но тези разсъждения не ми помогнаха. Странното отношение на приятелство-вражда, което сякаш откривах по месестото, тъжно лице на келнера Антонио, все по-силно ме заразяваше. Най-простото в случая би било да поговоря открито и пряко с човека, но то ми изглеждаше прекалено смешно. Вместо това аз се упреквах в душата си, че съм направил онова изявление срещу него. Ако бъде уволнен, той положително ще припише вината за случилото се на мене. Ала несправедливо, защото несръчността му бе тъй явна, че дори най-горещо да се застъпех за него, пак нямаше да променя решението на оберстюарда. Но макар разумът да ме оправдаваше, нещо дълбоко в мен ме обвиняваше. Гледката на този тромав, тъжен човек гнетеше душата ми, мъчеха ме угризения на съвестта и удоволствието от спокойното пътуване отиде по дяволите.

Когато пристигнах вкъщи, работата над моите книги и тишината на стаята скоро ми помогнаха да забравя келнера Антонио.

Няколко месеца по-късно важни дела ме повикаха в Париж за няколко дни. Там, докато чаках пред един светофар зелена светлина, за да мога да пресека улицата, на задната платформа на един бавно преминаващ автобус съзрях познато едро, съсредоточено и тъжно лице. Трябваше да помисля само две секунди и бях сигурен, че това е келнерът Антонио.

И в мен отново се раздвижиха с предишната бурност чувствата, които ме владееха по време на пътуването, страховете и тайните малки наслади, предизвикани от странния процес, който Антонио бе възбудил срещу мен в душата си. Отново се появиха старите угризения.

Казвах си, че Антонио навярно отдавна е забравил това преживяване, ако изобщо е било за него преживяване. Втълпявах си, че по всяка вероятност той си е намерил по-добра и по-подходяща работа. А пък аз съм просто глупак. Ала никакви доводи на моя разум не можеха да заглушат неприятното чувство в дълбините на душата ми.

С големи усилия успях да открия адреса на Антонио и му писах да дойде при мене. Той ми отговори на обстоятелствен френски, че предложеното време не му е удобно, затова щял да дойде в друг час, определен от самия него. Но за това време аз имах уговорена доста важна делова среща. Отмених я и зачаках келнера Антонио.

И ето, той застана пред мене, тромав и мрачен, а пък аз се питах защо всъщност си навлякох тази неприятна среща. Антонио от своя страна съвсем не изглеждаше учуден, а сякаш дори бе очаквал, че ще го повикам. Той, разбира се, не изрече нито дума за това. Но този неповратлив мъж притежаваше в сравнение с някои велики актьори далеч по-голямата способност чрез жестове и мимики да изразява същността си и своите чувства.

Той стоеше пред мене и мълчеше. Квадратното му лице с дребния нос, кафявите очи и дълбоко набръчканото чело бе умишлено непроницаемо. Трябваше да изтеглям от устата му всяка дума, но разговорът бе утежнен повече от душевната му неподатливост, отколкото от слабите езикови познания.

Накрая го запитах направо дали ме смята в някаква степен виновен за своето уволнение. Той ме погледна мрачно, озадачен от този излишен въпрос, и по своя немногословен начин процеди:

— Естествено!

Попитах го не смята ли, че е щял да бъде уволнен и без моята намеса. Той отвърна, че това било напълно възможно, но последната и решаваща причина за злата му участ съм бил аз. Колкото и неоснователен да беше този упрек, веднага разбрах, че няма да мога да го разубеда. И се отказах да споря.

Заинтересувах се много ли е изгубил, защото според мене той не е твърде подходящ за келнерска професия. На това той не възрази, а само отвърна, че обичал тази професия. Когато го изгледах учудено и недоверчиво, той благоволи да обясни:

— Вие като писател би следвало да го разберете. Интересуват ме хората — допълни той мрачно, сякаш това бе най-естественото нещо на света. — Трябва да се прехвърлят мостове.

Отначало помислих, че поради лошия му френски не съм го разбрал и попитах:

— Какво казахте?

— Трябва да се прехвърлят мостове — повтори той съвсем отчетливо.

Тогава разбрах, че на кораба не съм се излъгал и че той наистина вярваше в някаква странна и неповторима връзка помежду ни.

Впрочем видът му бе жалък, личеше, че не живее добре. Оказа се, че работи като портиер в някакъв съмнителен нощен бар на Монмартър. Вината за това падение — не го казваше устата му, а цялото му лице — се стоварваше, разбира се, върху мене.

Съвестта ми не е съвсем загубяла, ала не е и прекалено изнежена. Наистина не трябва да се блъска падащият и моето изявление тогава пред оберстюарда навярно не бе много хуманно, но все пак то не бе причинило особени щети; Антонио и без това щеше да бъде уволнен. Защо тогава позволявах на този човек да ми подхвърля глупавите си обвинения? Няма повече да се занимавам с него, а просто ще го отпратя.

Докато си мислех така, чух се да казвам:

— Слушайте, Антонио, бих могъл евентуално да ви предложа работа при себе си. Ще бъдете нещо като домоуправител; изобщо в една къща, където идват много хора, има да се вършат доста неща.

Какви глупости говорех? Цялото това предложение бе величайша глупост. Какво щях да правя с този неприятен, несръчен човек? И защо

трябваше да споменавам за „многого хора“? Искях да го примамя ли? Та той ми бе напълно ненужен. Само щеше да се мотае наоколо и да ми пречи.

И въпреки всичко усещах тайно удовлетворение, че съм му направил това предложение, че вече нещата са решени и отсега нататък той ще бъде край мене. Вътрешната обвързаност, за която той бе намекнал, наистина съществуваше.

Впрочем стана така, както можеше да се очаква. В къщата имаше малко работа за Антонио. Повечето време той се шляеше безцелно. Но все пак се стараеше да ми бъде полезен; да, въпреки немногословната си, мрачна същност, той проявяваше към мене известна симпатия. Разбира се, позволяваше си и прекалено много. Отнасяше се към мене не като служител към свой работодател, а като вечно недоволен повъзрастен роднина към опърничав племенник. Без да го изказва с думи, той очевидно бе убеден, че играе в живота ми роля, в която е незаменим.

През лятото на южното френско крайбрежие заприихах тълпи от приятели и познати и аз волю-неволю трябваше да проявявам голямо гостоприемство. Лятната скука в малкото градче пораждаше множество сплетни и дребнава ревност и не винаги бе лесно да се приемат само свестните гости, а оставалите да се отпратят. В това отношение иначе тъй тромавият Антонио прояви разумна тактичност. Отдалечаваеше досадниците, призоваваше прекалено стеснителните, изобщо се показва подходящ за изпълнението на най-деликатни поръчения.

Така към края на лятото в моето малко градче се появи една жена, която между другото бях срещал в Берлин, Париж и Лондон. По-рано никога не ѝ бях обръщал особено внимание. Сега обаче тук, на юг, и то през лятото, вече не проумявах равнодушието си. Клариса изведнъж ми се видя най-желаната жена на света.

Най-напред я зърнах в едно малко, пъстро кафене край красивото и шумно пристанище. Тя бе обкръжена от почитатели и няха голяма възможност да разговарям с нея. След това за втори път я видях при едно снобски-примитивно градинско увеселение; откровено казано, бях отишъл там с надеждата да я зърна. Този път можах да поговоря повече с нея. Тя бе малко засегната, че никога по-рано не съм ѝ обръщал внимание, кокетничеше и ме разтакаваше. Насмешливо

изрази съжаление, че сега, когато аз имам желание и време за нея, тя пък нямала време за мене, защото още следващата седмица си заминавала.

Много добре разбирах държанието ѝ. Ала не се оставих да бъда сплашен и настоятелно замолих да ми определи среща в някой от дните, които ѝ остават. Клариса не отказа, но даде да се разбере, че не може или пък не иска да ми каже кога ще се видим, понеже не ѝ бил под ръка бележникът със записаните срещи. Тя живееше на около един час път от пристанището — обитаваше една къща в планината без телефон, предоставена ѝ от някакъв приятел. Да отида при нея наслуки тя не разрешаваше. Накрая се споразумяхме да пратя човек, на когото да съобщи кога ще има време за мене.

Тази работа бе тъкмо за Антонио. Ала не можех да не забележа, че когато му назовах името на Клариса, той леко трепна.

— Познавате ли дамата, Антонио? — попитах аз.

— Няколко пъти съм я виждал в градчето — отвърна той.

Антонио се помъчи да придаде на лицето си безразлично изражение, както в такива случаи подобава на добрия слуга, но аз усетих, че Клариса не му се нрави. Внуших му настойчиво, че държа на тази среща и му наредих да се съгласи с всеки час, който Клариса предложи за мене.

Когато вечерта се върнах вкъщи и нетърпеливо го разпитвах за кога е уговорката, той по своя мрачен начин отвърна, че Клариса още не можела да реши и му заръчала да отиде утре пак. Това ме ядоса, но разбирах, че след като толкова време съм я обиждал с безразличието си, сега тя ме караше да почувствам властта ѝ.

И така, на другия ден Антонио отиде за втори път при нея. Когато се върна, той обясни, че днес изобщо не видял дамата. Къщата била заключена, а хората от съседната ферма му казали, че още в ранна утрин дамата тръгнала с една приятелка за морето да се къпят. Той помолил хората да му опишат къде обикновено се къпе тя, но и там не я намерил.

Не казах нищо, но помръкнах. Това си бе старият Антонио, несръчен и глуповат.

— Утре ще отида сам — заявих аз.

Ала на следния ден се оказа, че колата нещо е повредена, така че не мога да я използвам, а двете таксита в малкото градче бяха заети и

нямаше как да ги повикам. След като Клариса ми бе забранила да я посетя без предупреждение, щеше да е вече дързост, ако отида при нея с кола, а да тръгна пеша бе още по-неподходящо; това щеше да разкрие по най-натрапчив и нетактичен начин голямото ми желание да я видя. Не ми оставаше нищо друго, освен отново да пратя Антонио. Не се учудих много, когато и този път той се завърна, без да е свършил нищо.

Накрая Клариса напусна нашето малко градче, преди да успее да я видя. Не друг, а тъкмо Антонио ми съобщи това, и то не без злорадство. Не можах да се въздържа и му казах:

— Все пак доста се отличихте, Антонио.

Рядко се случваше да правя забележки на Антонио, защото беше безсмислено. Но когато се случеше, той придаваше на лицето си онова горестно изражение, което познавах още от кораба. Този път обаче той не промени израза си и дори отвърна:

— Ако наистина желаех, срещата между вас и мадам Клариса щеше да се състои. Но смятам, че така е по-добре.

Той говореше сякаш на себе си по своя немногословен начин, без да ме поглежда.

— Какво казахте? — запитах аз, защото помислих, че не съм чул добре или пък не съм разбрал лошия му френски.

— Смятам, че е по-добре така, както стана — повтори той и сега вече ме гледаше в очите.

Нито в погледа, нито в тона му имаше нахалство; думите му звучаха повече като леко предупреждение, като обективна и сериозна констатация. Изпитвах желанието да го изхвърля от къщата, но същевременно имах чувството, че трябва да се оправдавам пред него. С удоволствие бих му задал въпроса защо смята, че така е по-добре. Но само попитах по обикновен път:

— Познавате ли мадам Клариса от по-рано?

— Не — отвърна без колебание Антонио.

— Знаете ли нещо за нея? — продължих да разпитвам.

— Не — рече Антонио.

Помълчах за миг, след това безразсъдно казах с насмешка:

— Значи, все пак сте успели да прехвърлите мост към нея?

— Напротив — спокойно и без следа от обида отвърна Антонио.

— Но нали я видях.

Повече нищо не казах. Разбира се, смешно бе Антонио да си мисли, че по лицето на някой човек може да прочете характера и миналото му. Но все пак спокойният му тон ме сепна.

След около два месеца пристигна писмо от Клариса. Тя ме упрекуваше, че тогава не съм се обадил. Сега живеела в Париж, пишеше тя, и се интересуваеше кога ще ѝ отида на гости. Но влечението ми към нея бе отслабнало, бях потънал в нова работа, а освен това странното изявление на Антонио не ми излизаше от ума. Отговорих ѝ любезно и необвързващо.

През зимата чух за Клариса от моя приятел професор Роберт. Роберт бе мил ентузиаст, винаги малко фантазьор и ми пишеше с възторг за Клариса.

Тези години бяха изпълнени с напрегнати политически събития. Роберт, както и аз, бе поданик на една държава, в която властта бе завзета от враговете на свободата и привържениците на насилието. Това бяха хора, които не се спираха пред никакви средства и които фанатично мразеха противниците си. Роберт бе тих и безобиден човек, ала бе непредпазлив и никога не скриваше свободолюбивите си възгледи. Затова и тези хора го ненавиждаха. И все пак аз бях дълбоко потресен, когато прочетох, че Роберт е арестуван заради противодържавни действия. Той бе всичко друго, само не и радикал и трудно можеше да се повярва, че се е занимавал с активна революционна дейност, както пишеха вестниците. Ала противниците му обявяваха тържествено, че в дома му са намерили документи, доказващи неоспоримо вината му.

Проучих какво всъщност се е случило. Един наш общ приятел, на когото можеше безусловно да се вярва, ми съобщи, че материалите, погубили Роберт, били внесени тайно в дома му от Клариса.

Както се изясни по-късно, Клариса вършела подобно нещо за трети път.

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

КЪЩАТА НА ЗЕЛЕНАТА УЛИЦА

Между многото странни еврейски ритуали има един, който при първия ми досег с него особено дълбоко ме развълнува. В навечерието на Пасхата ние пием вино в чест на избавлението ни от египетското робство. Но преди да пресушим чашата, отливаме десет капки в памет на десетте наказания, сполетели египтяните. Мисълта за страданията на нашите врагове намалява радостта от пълната чаша, и то с десет капки.

Този обичай ме научи още като момче да не забравям, че моите врагове също са хора и никога да не тържествувам сляпо над тяхното поражение или гибел.

И въпреки това веднъж при гибелта на един ненавистен човек аз безкрайно се радвах и от радост няхах никакво желание да пожертвам и една капка. Това стана, когато узнах, че държавният съветник Франц Диркопф е бил убит от бомба.

С Франц Диркопф се запознах в дома на професор Рап в райнландския университетски град Батенберг. Тогава събирах материали за романа си „Йосиф“ и се занимавах с проучвания на ранното християнство. Посетих професор Рап, понеже бе публикувал по този въпрос няколко статии, които силно ме заинтересуваха.

Професор Карл Фридрих Рап трябва да бе на шестдесет и пет години. На ръст бе много дребен, лицето му с невероятно широка уста бе силно набръчкано, дългата му коса — ослепително бяла, а проницателните му, насмешливо-сърдити очи под високото чело гледаха по младежки ясно и пламенно.

Професор Рап бе посветил живота си на задачата да извлече от преданията за Исус Христос зрънцето историческа истина. Той бе натрупал огромни знания и се чувстваше у дома си повече в Йерусалим от първия век на християнската ера, отколкото в градчето Батенберг, познаваше планинските селца на Галилея от онази епоха по-добре от местностите в Шварцвалд и Таунус. Професорът бе направил

нови, поразителни открития. Ала непримиримостта, с която отстояваше възгледите си, му бе създала много врагове, той трябваше да се откаже от катедрата си в университета и бе почти неизвестен за широката публика.

Професор Рап не скри удоволствието си от моя задълбочен интерес към трудовете му. С гордост и нежност ми показва своите книги, както и стари ръкописи, а сред тях имаше съкровища, за които можеше да му завиди всеки специалист.

По-късно, на масата, се запознах с неговата съпруга и с дъщеря му. Госпожа Паулина Рап бе образована дама с приятни обноски, която малко се интересуваше от събитията в околния свят. Дъщерята Хедвига притежаваше ненатрапчива миловидност; особено красиви бяха дълбоките ѝ, умни очи.

В Батенберг останах по-дълго от предвиденото. Харесваше ми да ходя в къщата на Зелената улица. Тя се намираше извън града между планина и гора, бе заобиколена от строгата красота на природата. Това бе стара къща, капризите и вкусовете на много поколения бяха оставили следи в архитектурата ѝ, безчислени коридори и стълби се преплитаха в истински лабиринт. Професорът я бе обзавел с любов и я бе приспособил към своите занимания. Там се намираше огромното му писалище — то произхождаше от трапезарията на един бенедиктински манастир — с подредения безпорядък от книги върху него и с хубавия изглед към спокойното разнообразие на местността. Там бяха шкафовете и лавиците с книги и стари ръкописи. Там имаше и една антична скулптура — женска глава, по-голяма от естествен размер, образ на сибилата^[1], както ми обясни професорът. Замислено и неподвижно гледаше тя пред себе си.

— Не ви ли се струва — изведнъж каза професорът, — че когато над нея се склони божеството, тя наистина е в състояние „с гневна уста да вещае невесело, непресторено и неразкрасено“?

Около къщата се простираше хълмиста градина, обградена от каменен зид. Тя също приличаше на лабиринт, там имаше голям алпинеум, обрасъл по италиански образец с пъстри цветя, имаше английски тревни площи и групи дървета в немски стил. Професорът особено се гордееше с великолепните си кленове. Къщата бе като своя собственик — стара, мълчалива, сгушена и въпреки това пълна с живот.

Професор Рап, огорчен от отношението на университетските му колеги, с всеки нов ден ми засвидетелстваше растящата си симпатия, защото аз приемах теориите му без колегиална завист и с обективна доброжелателност. Не мина много време и той ми разкри голямата си тайна.

Тя се състоеше в следното: за живота и деянията на Христос не съществува нито едно свидетелство на светски автор от първия век на християнската ера. И ето че сега, заяви професор Рап тържествуващо, той открил в една схолия цитат от „Родословието“ на някои си Симах от Милет, където недвусмислено се указвало за съществуването на човек, приличащ на обрисувания в евангелието Христос повече, отколкото на всяка друга исторически доказана личност от онова време. Отначало описанието ми изглеждаше неясно, а обяснението на професор Рап твърде усложнено; и все пак интерпретацията му бе обоснована. Неговите доказателства и изводи биха издържали и на най-прецизната проверка от гледна точка на филологията, на екзактната история или на която и да е друга наука. Ако в произведенията на езическите писатели от първи век наистина съществуваше място, което можеше да се приеме като свидетелство за съществуването на Христос, това бе цитатът, открит от професор Рап.

Професорът възнамеряваше да оповести на света голямото си откритие едва в труда си „Животът на Исус“, над който работеше от години и където този цитат заемаше централно място. До публикуването на книгата цитатът трябваше да остане в тайна. На мене също не го показва.

— Не мислете, че ви нямам доверие, драги мой — обясни ми той любезно и с наивно лукавство, — но вие разбирате, че такова съкровище се пази дори от жена и дете. Един случаен намек, и някой стар, зложелателен книжен плъх ще злоупотреби с цитата, ще го „оползотвори“ и ще ми го лиши от всякакво обаяние.

Затова професор Рап бе сложил ръкописа на онази схолия на сигурно място — заедно с неговото тълкуване тя бе заключена в банков сейф.

— Ето ключа — каза той хитро-сърдито, като гордо и с любов го разглеждаше, — но в коя банка се намира касетката, която този ключ

отваря, не знае никой освен жена ми.

И така, в дома на професор Рап срещнах онзи Франц Диркопф, за когото споменах в началото на разказа. Когато го видях за пръв път, той бе около тридесетгодишен, доста висок на ръст, с пясъчноруса коса, много бяла кожа и подвижни, безцветни очи. Франц Диркопф бе частен доцент в Батенбергския университет, работеше в същата област като Рап и бе любимият ученик на професора. Той често посещаваше къщата на Зелената улица и винаги бе желан гост за нейните обитатели. Наистина отношенията между него и Хедвига изглеждаха сложни. Тя го подиграваше язвително и подхвърляше намеци, които за трети човек оставаха непонятни. Той отвърщаше учтиво, макар и понякога да личеше, че учтивостта му е принудена, а когато смяташе, че не го наблюдават, в безцветните му очи просветваше зъл блясък. Хедвига от своя страна, докато той разговаряше с другите, го разглеждаше с пронизващ поглед и тогава ми се струваше тъжна, дори измъчена.

Не бих могъл да обясня защо, но доктор Диркопф не ми харесваше. Множеството похвали, които изказваха за него господин и госпожа Рап, а също и дъщеря им, не успяха да заглушат неясното чувство на неприязън, внушено ми от неговите безцветни живи очи и прекалената му любезност.

Както по-късно разбрах, Франц Диркопф още от рождение бил свързан с къщата на Зелената улица. Родителите му държали жилището на портиера, баща му работел като градинар и служел при професора, а майка му била чистачка. Обикновено тя водела със себе си в къщата и малкия Франц. На професора допаднало будното момче, което от самото начало живо се интересувало от многобройните книги. Той ми разказа как веднъж големият, подвързан в свинска кожа Филон едва не убил малкия Франц. По-късно Рап осигурил на надареното дете възможността да следва, бил много щедър и му създал всички необходими условия за блестяща кариера.

Срещах често младия частен доцент, и то не само в къщата на Зелената улица. Веднъж той седеше сред голяма компания в бирарията на кметството близо до моята маса. Заедно с него бяха някакъв мъж с тлъст врат, една жена и момиче; очевидно те добре си бяха хапнали и

пийнали, защото вдигаха шум. Момичето — младо, закръглено, хубавичко, силно гримирано, с малко празно лице — се бе отпуснало лениво и разглеждаше Диркопф така, сякаш той ѝ принадлежеше.

Когато приятелите му си отидоха, Диркопф се премести на моята маса и вероятно за да заглади неблагоприятното впечатление, което можех да добия, заговори с мен твърде откровено като с по-стар, доверен приятел. Господин Шефлер, с когото току-що съм го видял, бил добър познат на баща му, заразказва той, сякаш се извиняваше. Самият Франц Диркопф бе пил малко, но, изглежда, изобщо не носеше, защото говореше повече, отколкото искаше. Впусна се в големи подробности за къщата на Зелената улица. Полуиронично, полусериозно ми разказа как всички предмети в този дом били за него като живи. Говореше много образно. Като малък пътешествал край огромното писалище, това било време на велики открития. Понякога дори тайно се качвал на писалището, сядал между папките и книгите и тръгвал с кораба, за който разказвал баща му, пътувал по бурното море, отвсякъде го дебнели опасности, но всичко било ужасно интересно. Заставал с разтуптяно сърце пред сибилата и чакал тя да отвори очи. Големият фолиант на Филон бил страшен и зъл звяр, веднъж започнал да го дразни, отначало той кротувал, но после едва не го убил. Безброй пъти бил идвал в тази къща, сподели той, но всеки път пристъпвал в нея като в нов свят, привлекателен и пълен с опасности. Като дете често се чувствал там като в църква; и днес още понякога потръпвал, сякаш бил ученик на изпит. Той умееше да изразява чувствата си, личеше колко живо е отношението му към този дом, как е изпълнен с почит, влечение, любов, страх и завист.

Като разбра, че зная за голямото откритие на професора, той отначало се смути. След това обаче заговори с мене още по-доверчиво. Разпалено ми изложи размишленията си за значението на находката. Какво ли чувствал професорът? Вече осемнадесет столетия християнската църква от всякаква окраска с безкрайни усилия дирела подобен източник. Накрая не без лека горчивина той заяви, че за да направи човек такова откритие, освен заслуга било нужно и щастие. Трябвало да се съчетаят безброй благоприятни предпоставки, потребни били време и пари, за да се предприемат без точно определена цел продължителни пътувания, да се представя човек като

меценат или платежоспособен колекционер, та да раздвижи разните му библиотекари, архивари, антиквари.

След това Франц Диркопф с усмивка заговори за малката, безобидна слабост на професора, за ревнивото недоверие, с което пазел находката си. Разбира се, и пред него не бил разкрил цитата от онзи Симах. А това било много жалко, каза той. Защото какъвто и да е този цитат, извънредно важно било какво тълкуване ще му се даде при първата публикация. И ако професорът позволял на мене или на него, или пък на двама ни да участваме в работата над първото описание на личността на Исус Христос въз основа на достоверен исторически документ, ако си послужел с творческите сили на по-младите, това в никакъв случай нямало да навреди.

Но професорът оставаше непоклатим и дори когато след два месеца Хедвига се сгоди за Франц Диркопф, той весело-сърдито заяви, че поверява на Франц дъщеря си, ала не и цитата от Симах.

Ала преди да се състои женитбата на Франц Диркопф с Хедвига, на власт дойде Хитлер. Над Германия се спусна нощ, изкуството и науката престанаха да съществуват, повечето видни учени и хора на изкуството напуснаха страната.

Професор Карл Фридрих Рап остана, макар че бе известен като либерал и с това се излагаше на опасност. Вероятно той не искаше да прекъсва работата над огромния си труд, понеже вече го привършваше, а освен това се нуждаеше от книгите, които положително нямаше да му разрешат да изнесе през граница.

За смъртта му научих от вестниците. Какво се бе случило в къщата на Зелената улица през първите години на Третия райх, узнах от госпожа Паулина Рап и Хедвига, които по-късно срещнах в Лондон.

Франц Диркопф взел усърдно участие в обсъждането дали да напуснат Германия, като подкрепил мнението на професора, че той не бива да захвърля работата си. И понеже професорът не заминавал, естествено, оставал и той. Впрочем Франц Диркопф по никакъв начин не се бил компрометирал политически. Но скоро се изяснило, че той едва ли ще може да се ожени за дъщерята на либерално настроения професор, без да навреди на кариерата си и затова в къщата на

Зелената улица взели решение да отложат сватбата до падането на Хитлер, който така и нямало да се задържи дълго.

Но властта на Хитлер укрепнала. Професор Рап страдал от новите порядки в Райха и бавно напредвал с работата си. При това ставало все по-ясно, че той пише за чекмеджето си, защото изводите на професора не били в съгласие с тенденциите на основаната от националсоциалистите Германска църква^[2] и властите не разрешавали публикуването на труда му.

Тогава Диркопф предложил професорът да го приеме като сътрудник и да му даде достъп до своя материал. Смятал себе си за достатъчно гъвкав, за да изрази същественото така, че властите да няма за какво да се хванат. Но затова книгата трябвало да се появи под негово име, под името на Диркопф, като, разбира се, в нея щели да бъдат осветени правилно заслугите на професор Рап по откритието. Старият професор дълго не проумявал за какво става дума. Когато най-сетне схванал, той изкрещял на Диркопф; „Подлец!“ — и повече не го допуснал в къщата.

Диркопф обаче не се предавал. Обърнал се към Хедвига. Доказвал ѝ, че ако професорът продължава да упорства, навярно изобщо няма да доживее публикуването на материала; да, дори съществувала опасност той да бъде изгубен завинаги. Франц безкрайно дълго я увещавал, разказваше Хедвига, и се показал тъй настоятелен и загрижен, че тя макар в душата си да знаела, че е подлец, в отделни моменти била готова да повярва в безкористността на доводите му.

Добре я разбихах. Представях си Диркопф как предумва девойката. Той стоеше пред нея висок, строен, с приятна външност, потапяше безцветните си очи в нейните и с ласкав глас изричаше думите си — смесица от привидна разсъдливост и нежност.

Дотогава той отбягвал да заеме определена позиция към Третия райх и основаната от него църква. Но сега новите господари се почувствали достатъчно силни да поискат от всекиго да им отговори недвусмислено с „да“ или „не“. Последвали нападки срещу Диркопф. Ако не искал да загуби длъжността си, трябвало да направи ясни изявления. Той бил изправен пред избор: да предаде своята наука или да напусне страната. Навярно този избор не бил лек за него.

Диркопф останал. Сключил мир с Третия райх. Не казал високо и отчетливо „да“, това не му подходдало, но все пак казал „да“. В една своя статия в месечното списание „Проблеми на библейската критика“ той както по-рано застъпвал тези от школата на професор Рап. Ала сега ги интерпретирал по нов начин, угоден за Германската църква. В друга статия изопачил същите тези, в третата те вече носели обратен знак. Така Христос мъченикът бил заменен от „Христос, създаден от германското въображение, готическия Крист-мечоносец“.

Скоро след появата на тази статия професор Рап починал.

Франц Диркопф пристигнал в къщата на Зелената улица. Бил потресен. Предложил на дамите всякаква помощ. Взел участие в погребението. Не се посвенил да произнесе реч. Писал възпоменателни статии — „благозвучни празнословия“, както поясни Хедвига.

Твърде скоро се разбрало накъде бие той. Диркопф си предложил услугите да подреди и публикува литературното наследство на професора. Намекнал на двете жени, че властите могат да ги принудят да предадат ръкописите под предлог, че съгласно принципите на Третия райх науката принадлежи на обществото, а общественото благо стои над личното.

С горещо усърдие Диркопф се мъчел да склони дамите. Но трябвало да разбере, че те са непреклонни. Тогава той престанал да идва в къщата на Зелената улица.

Оженил се за Тилде Шефлер, дъщерята на гаулайтера — онзи човек с тлъстия врат, с когото го бях видял тогава в бирарията на кметството. Получил катедрата на професор Рап и титлата държавен съветник.

Подреждането на архива на професор Рап се натъкнало на затруднения. Госпожа Рап и дъщеря ѝ били извикани в полицията. Съобщили им, че дейността на професора, особено сега след неговата смърт, все повече се превръщала в източник на противодържавни настроения. Писанията му се използвали като подривен материал от размирни църковни групировки. Съществувало подозрението, че и с ръкописите му може да се злоупотреби по същия начин.

Започнали да следят двете жени. Последвали обиски. Приятели и познати страхливо се отдръпнали от неблагонадеждните.

Веднъж повикали Хедвига сама в полицията. Тя отишла и повече не се върнала в къщата на Зелената улица.

Госпожа Паулина ходила в полицията, тичала от едно учреждение в друго, с часове висяла из чакалните на държавните и партийни големци. Никой нищо не знаел, никой не можел или не искал да ѝ даде сведения за дъщерята.

Накрая, обзета от ужас, тя се обърнала към Диркопф.

Той се показал извънредно уплашен.

— Но защо не дойдохте веднага при мен? — запитал я той с упрек, изразил голяма загриженост и обещал да направи всичко според силите си.

На другия ден той се обадил по телефона. Успял да узнае къде е Хедвига и предполагал, че след застъпничеството на татко Шефлер и на самия него няма да се отнасят много зле с нея. За причините на арестуването ѝ обаче все още не можел да установи нищо.

На следващия ден той дошъл в къщата на Зелената улица. Съобщил на госпожа Паулина, че по някакъв начин властите са подушили за скрития от професора материал. Може би госпожа Паулина е изпуснала някоя непредпазлива дума, а може би това е сторил трети човек, непознат, на когото професорът е разказал за тайния ръкопис. Той, Диркопф, естествено, знаел, че при оставените от професора документи се касае за чисто научни сведения, които не могат да се използват политически. Но как да се втълпи това на един полицейски мозък? Изглежда, нямало друго средство да убедят полицията в политическата безвредност на материала, освен като ѝ го предадат.

Госпожа Паулина била отчаяна. Диркопф молел, нежно настоявал да му се предостави съдържанието на онзи банков сейф. Та той обичал Хедвига, продължавал да я обича и не бил в състояние да понесе мисълта, че тя все още е в лагер, просто не разбирал как може госпожа Паулина да се колебае. Но тя се съпротивлявала.

— Три дни се съпротивлявах — разказваше тя, — три нощи не спях.

След това, обезсилена, тя съобщила на Франц Диркопф къде се намира сейфът, а именно в Германската банка в Щутгарт. Заминали заедно, госпожа Паулина и Диркопф, и отворили касетката.

Касетката била празна.

Диркопф, иначе винаги учтив, сега избухнал.

— Вие ме излъгахте — нахвърлил се той върху госпожа Паулина.
— Измъкнали сте ръкописите. Но тази хитрост няма да ви помогне.

Ала самата госпожа Паулина била не по-малко изумена от него. Тя била сразена. Какво щяло да стане сега с Хедвига, когато са изчезнали ръкописите.

Диркопф забелязал, че госпожа Паулина е също тъй неприятно изненадана. Овладел се. Извинил се. Двамата се върнали в Батенберг. Пътуването минало в мълчание.

— Къде ли може да е скрил ръкописа? — попитал Диркопф няколко пъти.

— Не зная — отвръщала госпожа Паулина.

— И до днес още не зная — добави тя, — и не разбирам защо Карл Фридрих постъпи тъй с мене.

Спомних си лукавата усмивка, с която професорът ми бе показал тогава ключа от сейфа и можех да се досетя защо е държал съкровището си в тайна дори от госпожа Паулина. Вероятно се е страхувал, че доверчивата жена може неволно да издаде нещо и затова ѝ бе отнел тази възможност.

Навярно и Франц Диркопф е стигнал до подобни заключения. Във всеки случай, по думите на госпожа Паулина, в края на пътуването той станал отново предишният. Още веднъж се извинил, обяснил, че пламнал така само от любов към Хедвига, защото проумял, че сега освобождаването ѝ става безкрайно трудно. Но след като поразмислил, вече не гледал на нещата толкова мрачно и щял да направи всичко възможно, за да измъкне Хедвига от лагера.

Очевидно още по време на пътуването той си е съставил план за по-нататъшните си действия. Жените повече не могли да му помогнат. Те действително нищо не знаели и сега му пречели. Те трябвало да изчезнат. Нужна му била къщата. Диркопф предполагал, че ръкописът е там. Професорът сигурно го е скрил в някое от безбройните затулени кътчета и малки килерчета или пък го е закопал в градината.

Наистина скоро след това пуснали Хедвига. Ала няколко дни по-късно двете жени отново били извикани в полицията. Учтиво им съобщили, че населението е настроено враждебно към тях, съществувала опасност от изстъпления и понеже не желали да ги

арестуват наново, та да ги защитят от народния гняв, съветвали ги да заминат в чужбина. Затова щели да им съдействат. Разрешението за напускане на страната вече било уредено. Разбира се, трябвало да оставят къщата на Зелената улица с всички мебели и книги, както си е, за основен оглед. Обаче част от парите си и други ценности можели да вземат със себе си. Определили им срок. Десет дни.

— Два дни преди заминаването ни — разказваше Хедвига, — у нас дойде Франц, съпроводен от един представител на властта. Извини се и каза, че идвал с поръчението да провери дали всичко е на мястото си и нищо ли не е изчезнало. Сметнал за по-добре да не отклонява това поръчение, защото претърсването щяло да бъде за нас несъмнено по-малко неприятно, ако го проведе той, а не някой безчувствен и навярно дори груб чиновник. Той, разбира се, не хранел и най-малкото подозрение, че нещо може да е изчезнало или да е променено в къщата. Ала властите все пак били издали нареждането да се направи обиск.

Той търсил дълго. Цели четири часа.

— У нас дойде в десет часа и дванадесет минути — продължи Хедвига, — а си тръгна в два без две минути. Поглеждах часовника. Всички си представяме дявола с рога и копита — заразсъждава Хедвига. — А пък аз мисля, че един добър съвременен художник трябва да нарисува дявола така, както изглеждаше Франц тогава, възплъщение на самото зло. Франц бе пленително учтив. До края на живота си няма да забравя погледа му, тези подвижни, търсеци, недоверчиви и невероятно алчни очи, които оглеждаха дали всичко е на мястото си — мебели, произведения на изкуството, стари ръкописи, книги. Отново и отново очите му крадливо се стрелкаха ту към нас, ту обратно към предметите, стените, книгите — може би все пак ние знаехме нещичко. При това той не спираше да говори, ето кое бе най-подлото, разиграваше съчувствие, а през това съчувствие прозираше тайното му ликуване, че сега той ще остане в къщата и накрая все пак ще намери ръкописа с прочутия цитат. Всички това не личеше явно, ала постоянно се усещаше, за миг не секваше едва надмогването му гнусно злорадство, то изпълваше къщата като лош парфюм. А той непрестанно приказваше и ни успокояваше: „Ей сега, скоро ще приключим с тази досадна формалност. И бъдете сигурни, всичко ще попадне във верни и надеждни ръце, ще бъде съхранено и

стопанисвано така, както сам професорът не би го сторил по-добре. И ако накрая все пак ръкописите се намерят, което не е изключено, тогава ще можете да се завърнете и ще намерите всичко в пълен порядък. Поемам къщата, тъй да се каже, като доверено лице.“ Нали познавате гласа му, известна ви с неговата благовъзпитаност, той винаги е бил примерен ученик с отлично поведение. Впрочем тогава майка ми се държа чудесно, смело го съпровождаше из всички помещения на къщата, през целите тези четири часа, колкото и да бе изморена, нито веднъж не седна, на всички въпроси отговаряше спокойно и делово.

Но каква ли твърдост е трябвало да прояви самата Хедвига, за да издържи тези четири часа, без да избухне и да понася учтивите подигравки на човека, който ѝ е бил годеник.

Тя привърши разказа си с думите:

— И така, сега той разполага с къщата, а ние седим тук.

Не много след срещата ми с госпожа Рап и дъщеря и при мене дойде старият швейцарски библиотекар Шпенгел, много способен човек, с когото професор Рап дълго и с удоволствие бе работил. Сега от услугите му често се ползваше държавният съветник Диркопф.

Също и при мене библиотекарят Шпенгел идваше по поръчение на държавния съветник. Да, Франц Диркопф имаше наглостта да ми прати писмо с предложение. Чрез сложни проучвания той бе успял да установи къде на времето професор Рап е открил онази схолия. Макар хората, през чиито ръце бе минал тогава ръкописът, да не бяха забелязали „цитата“, историческото свидетелство, или пък да не бяха разбрали значението му, все пак може би те щяха да си спомнят едно или друго, което да помогне за по-нататъшните разследвания. С красиви, убедителни фрази Диркопф ме закланаше да не оставям да пропадне жизненото дело на професора. Заради него той ме молел да окажа всякакво съдействие на библиотекаря Шпенгел. Тук ставало въпрос за науката, за една идея, на която в последна сметка сме служели и двамата, макар и от различни лагери.

Библиотекарят Шпенгел ми разказа за неуморните усилия, които полагал държавният съветник Диркопф, за да изкара на бял свят изгубения ръкопис. Във всички банки на Райха полицията проучила дали професор Рап е наемал сейф, но без резултат. Държавният

съветник Диркопф все тъй застъпвал мнението, че ръкописът се намира в къщата на Зелената улица. Бил твърдо убеден, дори направо вманиачен от тази идея.

— Не е ли удивително — каза библиотекарят Шпенгел, — че човек със заслугите и научния ранг на Диркопф се затрива в Батенберг? Той, разбира се, би могъл да получи катедрата в Берлин, би могъл да получи всичко, каквото поиска. Ала чувството му за дълг към науката го задържа в Батенберг, в къщата на Зелената улица. Претърсил е цялата сграда, всички стени и ъгълчета са изследвани от специалисти, цялата огромна градина е преровена. Сам той, държавният съветник — градинарят ми разказа — понякога става нощем, измъчван от идеята си, хваща се за кирката и копае ли копае.

Господин Шпенгел забеляза, че проявявам голям интерес към разказа му и продължи. Сред близките на държавния съветник, довери ми той, се гледало на усилията му да открие ръкописа като на мания, идея фикс. Гаулайтер Шефлер бил много сърдит на зет си, че отхвърлил поканата от Берлин заради такава една „глупост“. Съпругата на професор Диркопф, дъщерята на гаулайтера, не можела да издържа повече в къщата на Зелената улица. Тя била жизнерадостна дама и се възмущавала от мъжа си, че вместо да отиде в Берлин, се отдава на своята приумица в тази неприветлива къща. Почти през цялото време тя живеела отделно от мъжа си, а хората говорили, че се кани завинаги да се раздели с него.

— Ето какви жертви принася професорът в името на науката — възхвали библиотекарят Шпенгел своя доверител.

Изпитвах дълбоко злорадство, докато слушах този разказ. Значи Франц Диркопф се бе настанил в къщата на Зелената улица като господар и завоевател. Изгонил бе оттам професора и семейството му, ала къщата не му бе донесла щастие.

Това бях желал през цялото време, на това се надявах и така очаквах да стане. Професор Рап бе нарекъл Диркопф подлец, ала Франц Диркопф не бе обикновен подлец, не бе просто кариерист. Дълго и внимателно го бях изучавал със зоркия поглед на недоброжелателя и знаех, че това, което го подтиква да дири тъй алчно онзи ръкопис с историческото свидетелство на Симах от Милет, не е

само честолюбие. Франц Диркопф бе учен, той притежаваше интуиция, въображение.

През целия си живот Франц Диркопф бе проучвал наставленията на първия еврейско-християнски катехизис, притчите на Стария и на Новия завет, поученията на Проповедта в планината, бе изследвал образите на предателите и лъжепророците, както ги е създала легендата от Валаам до Юда. Той бе пропит от прозренията и представите, залегнали в ония библейски писания. Немислимо бе такъв един човек да се отърси за ден-два от тези познания. Той можеше с школувания си адвокатски разум да им противопоставя тези за човека от господарската раса, можеше да нарича еврейско-християнските въззрения смешни прояви на слабост, атавистични съновидения, останки от една магическа епоха — въпреки това аз с математическа точност можех да твърдя, че той си оставаше пропит от идеите на Библията. Той не можеше да се отърве от своята душевна нагласа, от своята съвест, каквито и наименования да им измисляше.

Спомних си онази среща в бирарията на кметството, когато Диркопф ми довери как още с първите проблясъци на съзнанието му къщата на Зелената улица едновременно го привличала и потискала. Той разказваше много образно как за него, момчето, всички предмети в този дом били като живи. Добре можех да си представя как сега той с цялото си новопридобито снаряжение на своя циничен рационализъм се брани срещу онези детски фантазии. И как не може да ги победи. Призрачният самостоятелен живот, който бяха приели за момчето предметите в къщата на Зелената улица, ставаше само по-мъчителен и по-объркан. Диркопф седеше зад писалището, огромното писалище от манастирската трапезария, и работеше, а задачата надвишаваше възможностите му и писалището започваше да расте, да добива гигантски размери, да се превръща в страшен звяр. Плашеха го сенките в лабиринта от коридори. Над сибилата се скланяше божеството и тя започваше „с гневна уста да вещае невесело, непресторено и неразкрасено“. Книгите, които той четеше, бяха изпъстрени с бележките на професора; не можеше да бъде другояче, Франц Диркопф сигурно виждаше ръката, изписала тези букви — изящно извитите остри гръцки знаци и едрите, ъглести квадрати на староеврейското писмо. И едва ли Франц Диркопф можеше да намери мир и покой, докато седнеше в градената на каменната пейка, където

още от времето на професора предвидливо бяха поставени удобни възглавници, и вдигнеше очи към клоната на големия клен, любимото дърво на професора.

В къщата отвсякъде го дебнат опасности, къщата го подлудява и той знае това. Но тя го държи в плен. И ето че той излиза нощем в градината, копае и търси, търси и копае. Ала напразно се съсипва жалкият иманяр, нищо няма да изрови освен дъждовни червеи. Добре познавах моя професор Рап. Той е действал безпогрешно, той се е подсигурил. Така добре е скрил своя Симах, че никакъв Диркопф да не го намери. Той, предпазливият човек, с лукаво злорадство и задоволство бе разказал на Диркопф само толкова, колкото да му внуши: да, историческото свидетелство съществува, но сам той никога няма да го открие. Дори да разкопае целия Шварцвалд, дори да прати не един, а десет немски библиотекари да се ровят при всички антиквари в света, пак няма да намери нищо. Професорът не ще даде ръкописа на човек, който превръща в лъжа правдивото му слово.

През третата година на войната срещнах отново библиотекаря Шпенгел. Той ми разказа как е свършил дните си държавният съветник Диркопф.

Манията му да прави разкопки все повече се влошавала и точно тя му донесла гибелта.

Единствената бомба, хвърлена една нощ над територията на Батенберг, го убила. Предполага се, че това е била последната бомба, останала на летеца, който се е завръщал от изпълнена задача и е бил привлечен от запалената светлина в градината на копаещия Диркопф.

Когато чух това, признавам си, пресуших чашата на моята радост до дъно и не отлях нито една капка.

Неотдавна впрочем отново срещнах Хедвига.

— Често си мисля за ръкописа — каза тя. — Сигурно е добре запазен в някоя металическа кутия, а пергаментът е намазан с тънък слой масло. И все си представям, не зная защо, че татко го е заровил в някоя нива, засята с пшеница.

Тази представа бе заразителна. Ясно виждах, както Хедвига, пшеницата, разлюляна от вятъра, а под нея, скрита дълбоко и сигурно в добрата земя, кутията с ръкописа.

[1] Сибила — според митологията, вдъхновена от божество жена, която предсказва бъдещето. — Б.пр. ↑

[2] Германска църква — политическа и религиозна институция, създадена през 1932 г. от пронацистките сили, за да се сломи съпротивата на протестантите в Германия; след като утвърждават властта си, през 1936 г. националсоциалистите сами я разтурват. — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР ВЕРНИЯТ ПЕТЕР

Маршалът^[1] бе много, много стар. Славата му изпълваше страниците на христоматиите, хиляди улици и немалко градове носеха името му — той бе историческа личност. Вече от осем години той живееше сред тишината на имението си, издигнат над всекидневните политически борби.

Но ето че над отечеството надвисна голяма опасност, а сред по-младите, шестдесет и седемдесетгодишните, нямаше никой с достатъчно голям авторитет, за да избави страната от анархия и гибел. Тогава се обърнаха към маршала и го помолиха да поеме кормилото на властта в своите изпитани, жилести старчески ръце.

Отечеството се представи пред маршала в образа на трима господа и го зауверява, че разбира величието на жертвата, която иска от него. Но то иска тази жертва, защото страната е загубена, ако маршалът не я защити.

Престарелият човек стоеше пред тях като живо изваяние. Страстите в него бяха отслабнали. Той вече никого не обичаше, малцина мразеше и всички презираше. Бе мъртъв за повечето радости на живота. Но в душата му още трептеше сладостното чувство за власт от времето, когато за последен път бе командвал, а това бе преди осем години. Защото човек се усеща по-силен, по-млад и по-жизнен, когато знае, че с подписа си определя съдбата на стотици хиляди.

Така в себе си маршалът бе твърдо решил да откликне на този зов на отечеството. Вън стояха журналистите и чакаха; имението бе в затънтено място и затова телефонната служба на малкото селище бе подсилена. Маршалът знаеше, че светът е затаил дъх, за да чуе отговора му. Но откак преди петдесет и три години бе направил една необмислена стъпка, за него бе станало железен закон при никакви обстоятелства да не бърза с оповестяването на решението си. Затова със скърцащия си глас той обяви пред отечеството:

— Искате от мене прекалено много. Утре ще ви дам отговор.

Маршалът имаше навика, каквото и да се случи, в десет часа да бъде в леглото. Към това той се придържаше вече четвърт век; само по време на войната девет пъти бе нарушил правилото си. Днес той също се оттегли в десет часа.

Камердинерът Петер го съблече, помогна му да си сложи нощницата и каза:

— Значи, утре за закуска да приготвя две яйца на ваше превъзходителство?

— Наистина ли мислиш, Петер — попита в отговор маршалът, — че отново трябва да се пренесем в двореца?

— Историята очаква това от ваше превъзходителство — отвърна Петер, докато оправяше възглавницата. — Когато последния път се преселихме в двореца, това се отрази добре на ваше превъзходителство.

— Дългото стоене прав на тези приеми — разсъждаваше маршалът, — започва да ме изморява. Откакто преди три седмици приех господата от легиона, трябва да съкращавам разходките си.

— На ваше място бих приемал само по два пъти в месеца и никога за по-дълго от четвърт час — отвърна Петер. — Да се говори по радиото не е тъй уморително и във всяко отношение е по-добре. Когато ваше превъзходителство говори по случай четиристотингодишнината, всички бяха потресени, дори в страните, където не разбираха речта ви.

Петер постави зъбната протеза на маршала в дезинфектираща течност и му затъкна малко памук в ушите. После приготви бележника, в който маршалът, след като се събудеше сутрин, имаше навика да си записва мислите, хрумнали му през нощта.

През това време маршалът вече бе легнал на дясната си страна.

— Наистина ли смяташ, че няма да се справят без мене? — попита той, докато Петер му завиваше краката.

— Няма да се справят, ваше превъзходителство — потвърди Петер.

Маршалът въздъхна, сви краката си и заприлича на дете в скута на майка си.

— Е — каза той, — тогава утре ми приготви две яйца.

Петер бе с петнадесет години по-млад от маршала. Той бе съпровождал възхода му от времето, когато маршалът бе капитан, а той ординарец и по-късно камердинер. Маршалът отдавна вече не бе жив човек, той бе паметник, конна статуя, а Петер бе конят.

След бог Петер бе този, който най-добре познаваше маршала. Той знаеше как се създава чувството за авторитет, което бе направило от маршала историческа личност. Авторитетът се създаваше с каменната твърдост на едрото лице и с властното спокойствие, с което маршалът изричаше оскъдните си думи. А думите на маршала бяха като отлети от бронз. На никого и през ум не би минало, че маршалът може да изпитва колебания. Изключено бе да му се възразява.

На пътя на маршала се бяха изпречвали безброй хора, но в сърцето му имаше място само за одного: за самия себе си. Петер познаваше жестокото сърце на маршала. Той разбираше, че в определени ситуации и най-хуманният човек на мястото на маршала щеше да е принуден да праша стотици хиляди на смърт. Ала на един добър човек това би му струвало голямо душевно усилие, докато за маршала то не значеше нищо. Стотиците хиляди не го интересуваха. Спокойствието, с което ги прашаше на смърт, не бе престорено. Ако работите свършваха зле, маршалът свиваше рамене; ако водеха до успех, той бе този, който приемаше благодарността на отечеството. Лягаше си в десет часа и спеше добре. Петер много пъти бе наблюдавал това.

Маршалът не бе дълбок мислител. Във военната академия бе научил, че в съмнителни положения е по-добре да се постъпва погрешно, отколкото да не се предприема нищо. И той се придържаше към този принцип. Бе фаталист. Задачата му бе да взима решения. Какви последствия можеха да имат тези решения не бе негова работа.

Навярно тъкмо поради това свое безкрайно фаталистично високомерие той обсъждаше с Петер решенията, които трябваше да взима, решения, които щяха да променят съдбата на страната и на света. Двата произхождаха от една и съща селска провинция. Прадедите на маршала от векове бяха там господари, а прадедите на Петер — ратаи. Петер бе частица от онази земя. И когато маршалът разговаряше с него, той говореше със самия себе си. Понякога и наистина си приказваше сам, с напредването на възрастта това му се случваше все по-често.

По характер и възгледи Петер и маршалът твърде много се различаваха. Петер смяташе за по-правилно в съмнително положение да не се предприема нищо, отколкото да се постъпва погрешно. Петер обичаше страната си и на него стотиците хиляди, изпратени на смърт, съвсем не му бяха безразлични. Той не бе фаталист и вярваше, че с благоразумие може да се попречи на злото и да се твори добро. Маршалът бе историческа личност, а Петер просто човек, обичащ своята родина и разсъдлив. Маршалът притежаваше власт, а Петер — разум.

Разбира се, Петер се пазеше маршалът да не отгатне дръжките му помисли. Правеше се на глуповат. Каквото и да речеше, то бе само простата мъдрост на народа. Служеше си с пословици, разказваше календарни истории, случки из живота на баща си и дядо си, като хитро се мъчеше да повлияе върху решенията на маршала, който нехаеше за страната, да ги насочва според своите схващания, тъй като на него страната съвсем не му беше безразлична.

Постепенно бащата и дядото на Петер станаха за маршала образи, пропити от народната мъдрост, истински представители на народа, легендарни герои и патриарси. Чрез тях Петер ръководеше маршала и страната. Мислите, които маршалът имаше навика да си записва сутрин, след като се събудеше, бяха почерпени от мъдростта на онези баща и дядо, това бяха мислите на Петер.

Когато старият маршал пое в ръцете си кормилото на властта, страната бе изправена почти беззащитна пред най-страшна опасност. Гражданите изнемогваха от следвоенната разруха и репарациите. Учудващо бе с какво умение маршалът, ръководен от бащата и дядото на Петер, през първите седмици и месеци на своето управление извеждаше страната от тези затруднения. Дори му се удаде да убеди политическите си противници, че начело стои човек, който дълбоко чувства цялото злочестие на отечеството и в същото време не изгубва ума си.

Маршалът притежаваше стоманени нерви, той отлично понасяше злочестието на страната и бремето на управлението, оттегляше се в десет часа и спеше добре. Не толкова добре обаче спеше Петер. Длъжността му отнемаше много сили, решенията, които дворецът

трябваше да взима, глождеха сърцето му, той бе с петнадесет години по-млад от маршала, но все пак и той бе твърде стар. И не много след преселването им в двореца една сутрин той не се яви в спалнята на маршала, за да му донесе закуската — бащата и дядото го бяха призовали при себе си.

Маршалът дори изпита известно задоволство. Този Петер цял живот не бе трябвало да върши нищо друго, освен да изпълнява някои дребни задължения на камердинер. А върху плещите на маршала тегнеше злочестието на цяла една страна. Но той се държеше, бе с петнадесет години по-стар от своя камердинер, а го бе надживял.

Ала това победоносно чувство не трая дълго. Франц, новият камердинер, пое работата си с изключителна добросъвестност. Отнасяше се към престарелия човек тъй грижовно и нежно, сякаш съсухреното тяло бе реликва; но въпреки всичко маршалът намираще новака несръчен и се оставяше да го обслужват с недоволно мърморене. Петер му липсваше. Той бе глуповато момче, но чрез него говореше древната мъдрост на народа, а това насърчаваше държавния глава. Маршалът не можеше да свикне с името на новия, често вместо Франц го наричаше Петер, ала Франц не бе Петер и маршалът ревниво следеше той да не докосва бележника, където имаше навика да си записва мислите, хрумнали му през нощта.

Маршалът бе свикнал щастieto и нещастieto да следват едно подир друго като морски вълни. Тази смяна не го засягаше дълбоко, но той я забелязваше. След смъртта на Петер бе настъпил не тъй щастлив период. Решенията на маршала вече не улучваха с предишната увереност желанията на нацията. Недоволството растеше, отзвукът от речта му по радиото не бе достатъчно силен, тамяненият дим бе малко разреден.

Една вечер, след като вече бе легнал на дясната си страна и Франц бе излязъл, маршалът по навик продължи още известно време да фъфли с беззъбата си уста.

— Как мислиш, Петер? — попита той, както хиляди пъти преди това.

Петер отговори:

— Веднъж при дядо ми дойде... — и разказа една от своите истории.

Маршалът се удиви, че Петер отново стои до леглото му в изправената си и скромна стойка и му разказва една от своите истории, сякаш не е умрял. Ала не бе особено изненадан. Често му се случваше да разговаря с хора, които всъщност не бяха между живите и нерядко не знаеше със сигурност спи ли или бодърства. Поначало бе съвсем самото си, че Петер продължаваше да го обслужва, след като маршалът му бе оказал честта да приема вниманието му толкова десетилетия; верността бе гръбнакът на честта, а що за вяност е тази, която не превъзможва смъртта?

Оттогава маршалът отново всяка вечер разговаряше с верния Петер. С леко нетърпение той чакаше Франц да се отдалечи и на негово място да дойде Петер. Щом Франц излезеше, наистина влизаше Петер и разказваше мъдрите и простички случки из живота на баща си и дядо си, а на другата сутрин маршалът със своите стегнати, едри букви записваше в бележника си неговите мисли.

Впрочем маршалът и сега нямаше в решенията си по-голяма сполука, отколкото през времето, когато трябваше да се справя без Петер. Политиката му вече не намираще в страната онова единодушно одобрение, на което бе свикнал, докато разговаряше с живия Петер.

Така настъпи денят, когато злите сили в държавата вече не намираща маршала достатъчно сговорчив и гъвкав. Те изискваха от него да назначи за канцлер един човек^[2], който бе тяхно сляпо оръдие.

Маршалът се посъветва с малцината, които допускаше до себе си. Ала никой не се осмели да изкаже ясно мнението си. И макар да не бе дълбок мислител, маршалът схвана, че от него очакват да отстъпи властта. Очевидно те смятаха, че това е по-разумно и по-достойно, отколкото той да остане начело на държавата и с това да узакони позорните действия на натрапения му канцлер.

Маршалът слушаше с неудоволствие предпазливо подхвърлените му намеци. В плановете му не влизаше да прекара остатъка от живота си в имението заедно със слугата Франц. Не му оставаха още много години и те му изглеждаха празни без сладостното чувство за власт. С нежелание би назначил човека, когото злите сили му натрапваха, но с още по-голямо нежелание би се оттеглил в имението си.

Тази вечер маршалът с особено нетърпение очакваше Франц да излезе. Най-после досадникът затвори вратата след себе си и Петер веднага се появи.

— Как мислиш, Петер? — попита маршалът. — Да назнача ли този човек? Та той е крайно съмнителен тип.

Петер разказа една случка из живота на дядо си. Ставаше дума за някаква къща и за едно зло куче. Къщата можела да се купи само заедно с кучето. Краят на историята бе неясен, изглежда, дядото бе предпочел да се откаже от къщата. Но понеже на маршала не харесваше такъв край, той нетърпеливо попита:

— И какво направи дядо ти? Но говори по-ясно. Така фъфлиш, че изобщо нищо не се разбира. Много си остарял.

Но Петер продължи да фъфли и маршалът реши да разбере историята в смисъл, че дядото е взел къщата въпреки злото куче.

Маршалът назначи за канцлер онзи човек, съмнителния тип, и сам остана на длъжност. Страната бе възмутена. Вечерта Петер не дойде. Маршалът изфъфли нещо за неблагодарността и ненадеждността на народа.

Когато на следващата сутрин той посегна към бележника си, за да направи, както обикновено, поредната си записка, оказа се, че всички страници са изписани. Отгърна и последната страница, но и тя не бе празна. Там бе писала чужда ръка, ръката на Петер. „Какво наказание е такъв зъл и стар глупак!“ — прочете той.

Маршалът се стресна. Не се бе учудил, че покойният Петер разговаряше с него; но че мъртвият му бе писал, го порази дълбоко. „Сега се осмелява — помисли си той с горчивина. — Сега, когато е мъртъв, се осмелява, този страхливец.“ Ала написаното в бележника бе проникнало до мозъка на костите му; за първи път, откакто се бе пренесъл в двореца, маршалът остана в леглото и предвидената за деня програма трябваше да бъде отменена.

По-късно той си каза, че всичко може да се обясни много просто. Петер още приживе бе облекчил дръзката си робска душа, това бе цялата история. Негодникът бе разчитал, че ще може навреме да прибере листа. Ала не му се бе удало. Той, маршалът, бе живял достатъчно дълго, за да залови изменника.

Но това бе слаба утеха. Каквото не успяха да сторят събитията, способни да разбият сърцето на всеки друг, стори го тежката въздишка

на Петер от гроба. Увереността на стареца бе пречупена, а с това и жизнената му сила.

Той остана на длъжност, но позволи външно и вътрешно да бъде засенчен от човека, когото бе принуден да назначи, от този съмнителен тип. Като призрак бродеше из двореца и целият свят разбра, че историческата личност не е нищо друго, освен една накичена с ордени униформа.

1942

[1] Маршалът — Става дума за фелдмаршал Паул фон Хинденбург (1847–1934), главнокомандващ германските въоръжени сили през Първата световна война; през 1925 г. става президент на Германия и управлява до смъртта си. — Б.пр. ↑

[2] През 1933 г. в Германия райхсканцлер става лидерът на националсоциалистите Адолф Хитлер (1889–1945), който след смъртта на президента Хинденбург се обявява за държавен глава и „фюрер на немския народ“. — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР

ЛЪЖЛИВАТА ЛЕЛЯ

Всеки път, когато очаквахме да ни гостува леля Мелита, ние, децата, знаехме, че ни предстои малка весела изненада, но с неприятна развръзка.

Леля Мелита беше средно висока дама, доста слаба, с дръзко лице и черни коси, вече доста прошарени, макар да бе под четиридесетте. Имаше светли, остри очи, които понякога добиваха странно, отсъстващо изражение. Леля Мелита — впрочем тя не ни беше истинска леля, а братовчедка на баща ми — имаше навика, когато идва у нас, да носи на всекиго подарък, ала не нещо полезно, а приятно ненужни играчки. Освен това тя умееше увлекателно да разказва. Беше видяла много — градове и хора. Особено когато говореше за дървета и цветя — тя беше ботаничка — никак не ни беше скучно, както в училище, защото чувахме все занимателни истории. Животът на някои „хищни“ растения бе изпълнен в нейните разкази с вълнуващи приключения, а когато ни разправяше за бързия растеж на тропическата джунгла, слушахме я със затаен дъх. Особено добре си спомням една история, която я карахме да повтори четири или пет пъти — историята на някаква испанска експедиция през седемнадесети век, която се загубва в джунглата, а растенията наоколо започват да избуяват толкова бързо, че скоро откъсват хората един от друг. Накрая те вече не могат да се движат и гората в буквалния смисъл на думата ги поглъща.

Но още по-увлекателни бяха разказите на леля Мелита за произшествията, случили ѝ се през последните дни. Едва ли има друг човек, който да преживява толкова неща като нея. Веднъж някакъв самоубиец скочил от прозореца и при падането си я повалил на земята. Или пък при преместването на пътуващ цирк избягала змия, нападнала нашата леля, увила се около нея и едва в последния миг я спасили. Някакъв ненормален я сметнал за паметник и я заплашил, че ще я застреля, ако се помръдне, защото била статуя. Все такива неща ѝ се случваха в кратките промеждутъци между гостуванията ѝ у нас.

Ала ние скоро установихме, че нашата леля, която умееше с научна точност да описва страни, хора и особено растения, чисто и просто си измисля всичко. Щом направихме това откритие, заопитвахме се да я заплитаме в противоречия и така да разпалваме още повече буйната ѝ фантазия. Тя как ли не се мъчеше да докаже истинността на своите приключения, а светлосивите ѝ очи се взираха все по-остро в далечината, сякаш диреха там нови подробности, които да ѝ помогнат да преодолее посочените ѝ противоречия. Накрая, докарана до задънена улица, тя стоеше пред нас с угаснал поглед, обезкуражена, почти отчаяна, а пък ние изпитвахме дълбоко удовлетворение — сега вече тя бе наказана за своята лъжливост.

За нас беше истинско забавление да я предизвикваме. Щом само дойдеше вкъщи, ние незабавно я отрупвахме с въпроси дали напоследък не ѝ се е случило нещо интересно. С жестока наслада наблюдавахме как тя се бори с изкушението да разкаже поредната си фантастична история. Ала не я оставяхме на мира, докато накрая тя вече не можеше да се владее и отстъпваше — ние изживявахме това с радостно облекчение. В нея напираше нещо, тя трябваше да разказва и разказваше. И тогава започваше втората част. Ние изразявахме своето недоверие, дразняхме я, измъчвахме я, тя защитаваше измислиците си, не на шега, а съвсем сериозно и ние не скривахме своето злорадство, когато накрая пред нас стоеше засрамена и разстроена изобличената лъжкия.

И с добро ни молиха, и строго ни заповядваха да прекратим тази зла игра. Ала нито забраните, нито молбите подействаха. Приятно ни беше да разпитваме леля Мелита какво ѝ се е случило вчера или днес. И забелязвахме, че нашите родители против волята си също се увличат и с интерес наблюдават как отначало леля силно се съпротивлява, после все по-слабо, докато накрая се поддава на изкушението.

Когато малко поотраснах, баща ми ме дръпна настрана и сериозно заговори на съвестта ми. Обясни ми как у леля Мелита, жена напълно разумна, се е появила тази чудатост. Когато била още съвсем млада, скоро след своята женитба заминала в Китай с мъжа си, който бил ботаник. Там той бил получил място на експерт в някаква голяма плантация. Но скоро след пристигането им избухнало боксерското въстание, мъжът ѝ бил зверски убит, а тя се оказала сред малкото спасени бели, но била в много тежко състояние, напълно побъркана.

Никога не успели да изтръгнат от нея какво ѝ се е случило. За известно време изчезнала в някакво лечебно заведение. А откак я изписали оттам, държала се все по този начин. Никога не говорела за събитията от онези дни, а когато ставало дума за Китай или за истории, които навярно и тя е преживяла, лицето ѝ се вкаменявало и тя бързо напускала компанията. Очевидно изпитвала потребността да говори за ужасното си приключение и в същото време чувствала непреодолимо смущение. Нейните измислени истории били просто отдушник, в който тя намирала изход за своята мъка.

Въпреки цялото уважение към умната и приветлива леля Мелита и съчувствието ни към нейната съдба, ние както преди жадувахме да чуем измислиците ѝ, да ги предизвикаме и да ги демонстрираме пред другите. Едва с напредването на годините разбрах, че чудатостта на леля не е чак толкова забавна, а заслужава състрадание. От този момент аз се мъчех да ѝ помагам според силите си. Скоро проумях, че нищо не ѝ причинява по-голяма болка от принудата да привежда доказателства за своите истории, когато я улавяха в противоречие. Но затова пък тя беше благодарна, ако слушателите си даваха вид, че вярват на разказите ѝ, а сетне незабелязано прехвърляха разговора на друга тема.

По-късно, когато се установи, че притежавам известен писателски дар, в лицето на леля Мелита намерих умна, разбираща и благосклонна съветница. Тя настояваше в нещата, които пиша, при всякакви обстоятелства да спазвам строго вътрешната истинност. С безпогрешна увереност тя откриваше и най-малката лъжа. Задължен съм ѝ твърде много.

На власт дойде Хитлер. Леля Мелита, макар че навярно щяха да я оставят на спокойствие, не понесе голямата лъжа, в каквата се бе превърнал животът в Германия. Тя замина за Франция. Там продължи да живее по своя привичен начин — занимаваше се с ботаника и разказваше измислените си истории.

Започна войната и нашествието на нацистите. Леля Мелита се задържа във Франция прекалено дълго и когато пристигнаха нацистите, френските власти я интернираха. За една стара жена съвсем не беше шега да се озове във френски лагер за интернирани. Смъртността там беше по-висока, отколкото на френския фронт.

За последен път срещнах леля Мелита в Ню Йорк. Тя беше успяла да се спаси, но бе доста остаряла. С нея пътуваха две жени, които също бяха минали през лагера във Франция. Жените разказваха за ужасните си изпитания — как гладували в лагера, как вилнеела там дизентерия, как на път за нужника потъвали в калта, как се лишавали от глътката разредено кафе, понеже използвали топлата вода за някоя родилка. Но леля Мелита казваше на своите спътници:

— Престанете, не беше чак толкова страшно — и започваше да говори за друго.

По-късно жените ми описаха колко дейна и самоотвержена се показала тя в лагера.

Много хора навестяваха леля Мелита, поздравяваха я за спасението и я разпитваха за преживяното. Но тя рязко, дори грубо отклоняваше молбите им да разкаже нещо. Затова пък отново започваше да разправя своите измислени истории, сега обаче приспособени към американския бит. Например седяла на една пейка в Централния парк и подслушала как двама нацистки шпиони обсъждат плана да взривят едновременно заводите „Дъглас“ в Санта Моника и синагогата на Пето авеню в Ню Йорк. Оттогава гумите на малката ѝ кола, с която правела ботаническите си експедиции, по тайнствен начин постоянно се оказвали нарязани. Друг път я отвлекли двама младежи и като разбрали, че няма какво да измъкнат от нея, обзаложили се колко високо може да подскочи старицата и я принудили да скача, докато не паднала в несвяст.

Странно беше да се слушат такива нелепи истории от устата на старата дама. Хората скоро забелязаха нейната чудатост и започнаха да се забавляват, като я подбуждаха да измисля все нови и нови приключения. От тази страна на океана не ѝ бе по-леко, отколкото от онази.

Неотдавна тя почина. Яла отровни гъби, донесени ѝ от случайни познати, които тя срещнала по време на един от своите ботанически набези. Отначало никой не повярва на тази история; хората мислеха, че някой журналист се е оставил да го изиграят. Но сетне се изясни, че тя, ботаничката, наистина е умряла по този начин. Смъртта на леля Мелита беше нейното трето и последно истинско приключение.

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР ВЕНЕЦИЯ (ТЕКСАС)

Пери Найт влезе в пътническото бюро „Синдбад“ — доста голямо помещение с гишета и маси. Потърси с поглед кого да попита за шефа. На една маса видя табелка: „Мис Глория Дезмънд — справки“. До масата седеше момиче, а зад него висеше голям, многоцветен плакат: „Венеция ви очаква“.

В този миг, между 9,45 и 9,46, започна омагьосването на Пери Найт и историята на селището Венеция (Тексас).

По това време Пери бе на двадесет и седем или двадесет и осем години. Носеше дълго сиво палто, сива шапка тип „Дерби“, високи ботуши с връзки, ръкавици и златни копчета на ръкавелите. В началото на века сме, президент е Теодор Рузвелт, на всеки тридесет хиляди жители в САЩ се падат триста телефона и един автомобил.

Пери се отправи към мис Глория Дезмънд, но сърцето му се бе понесло натам преди него. Глория бе облечена с тъмносиня затворена догоре рокля, а ръцете ѝ, обгърнати до китките от широки тюлени ръкави, спокойно лежаха на масата. Тя го гледаше с нехайно любопитство. Цял проникнат от нейния образ, той не виждаше нищо друго, освен сърцевидното ѝ бяло лице с огромни теменужени очи и гарвановочерна коса, а също пъстрия плакат зад гърба ѝ с повелителния призив: „Венеция ви очаква“. Целият му досегашен живот бе изтрит като с гума; младият, усърден и преуспяващ търговец Пери Найт вече не съществуваше, там бе единствено трубадурът Пери.

Трябваше да се овладее, за да попита за господин Фергюсън.

— Един момент, моля — отвърна Глория и той дори не усети, че гласът ѝ е остър и без блясък.

Тя изчезна и светът опустя. Върна се и каза:

— Седнете, моля. Господин Фергюсън ще бъде след малко на ваше разположение.

Седеше и я наблюдаваше. Каза си, че е неприлично да се взира тъй в едно момиче, но продължаваше да я гледа втренчено. Тя даваше вид, че пише нещо, че подрежда документи. Движенията ѝ бяха бавни,

от време на време с флегматично любопитство обръщаше сините си очи към Пери.

„Този налага въдицата“ — помисли си тя.

Позвъни се.

— Моля — рече тя и тръгна напред.

Той механично последва полата, която се понесе пред него и леко се полюшваше. Плътено прилепнала, тя обгръщаше заоблените ѝ бедра чак до коленете, а надолу падаше на дипли до пода, широка като камбана; и Глория съвсем не я придържаше фалшиво-изискано с два пръста, а с цялата си силна детска ръка, и то достатъчно високо, та добре да се види копринената ѝ фуста. Тъй тя се носеше пред омаяния Пери към бюрото на господин Фергюсън.

Пери Найт бе един от собствениците на фирмата „Сидни Браун — посредници на недвижими имоти“. При падането на цените през последните години тази търговска къща бе закупила много земи, които изглеждаха подходящи за строеж на летовища. Сега, когато икономиката отново бе във възход, те пристъпваха към оползотворяването на терена и Пери искаше да преговаря с господин Фергюсън за подобряването на някои транспортни връзки с едно от проектираните летовища. Пери беше в предприятието от най-ранна младост, навикнал бе на такива преговори, въпросите и отговорите му следваха механично, ето защо господин Фергюсън не забеляза, че пред него съвсем не стои Пери Найт, а само тленната му обвивка, неговата маска; пред душата на Пери се мерзелееха не летовища, железници и омнибуси, а две теменужени очи, една малка силна ръка, която повдига спускаща се по пода пола, и един изопнат плат, обгръщащ заоблени, полюшващи се напред бедра.

Проведоха преговорите, стигнаха до споразумение и господин Фергюсън придружи посетителя си до вратата. Пери закрачи през помещението с гишетата. До масата пред плаката седеше Глория. Нещо го притегли към нея.

— Бих искал да получа справка за едно пътуване до Венеция — каза той и се усмихна с пресилена веселост.

— Презокеански пътувания на четвърто гише — отвърна Глория.

Пред четвърто гише имаше хора.

— Бързам — каза той. — Бихте ли уредили да ми се изпрати справката?

Глория го погледна с нехайно любопитство.

„Този съвсем налапа въдицата“, помисли си тя и отвърна:

— Ще ви бъде изпратена, господине.

— Още днес ли? — попита той и думите му прозвучаха почти умоляващо. Обзаложил се бе със самия себе си: „Ако ме отпрати, животът ми е опропастен, ако откликне, ще се ожения за нея“.

— Още днес — отговори Глория и записа адреса му. — Ако няма друга възможност — обеща тя, — ще ви донеса справка лично. Работното ни време свършва в шест, към шест и тридесет мога да бъда в бюрото ви.

От 6,15 Пери зачака с такова напрежение, че едва дишаше. В 6,35 изпадна в отчаяние. В 6,50 тя дойде.

От радост сърцето му заседна в гърлото. Тя му подаде исканата писмена справка и с това изпълни задължението си. Той потърси подходящи думи, за да я задържи, после още и още. Тя явно не бързаше да си тръгва, ала не беше и разговорлива. На смъртния си одър нейната майка ѝ бе казала: „Пари не мога да ти завещая, дете мое, а само един съвет. От родителите си ти получи две неща: от мен красотата, а от баща си — липсата на ум. Използвай и двете, гледай благо, усмихвай се много и говори малко.“

Глория тачеше паметта на майка си и следваше съвета ѝ. Все пак Пери узна нещичко — била почти сама и работата ѝ при мистър Фергюсън не била неприятна. Когато ѝ каза, че плакатът зад нейната маса отивал много на лицето ѝ, тя дори се осмели да изрази чувствата си: сама понякога имала желание да види Венеция и било жалко, че е тъй далеч и тъй скъпо. И се усмихна широко и загадъчно.

През нощта Пери премисли всичко, което му се бе случило. Той, разумният търговец, живеещ в хармония със себе си и света, недоверчив към гръмките думи и буйните страсти, прозря, че Възвишеното не е празна измислица на дългокоси естети. То се бе проявило в самия него. Бе нещо действително. Въплъщаваше се в Глория и Венеция.

Защото Глория и Венеция бяха ЕДНО. Още от първия миг плакатът „Венеция ви очаква“ стана атрибут на момичето Глория, тъй както шлемът бе атрибут на бога на войната Марс или пък козята брадичка — на Чичо Сам. През целия ден, от 9,45 нататък, Възвишеното, както му се бе явило в образа на Глория и Венеция, бе

изпълвало Пери и сега, през нощта, намери израз в една творческа идея. Тоест в една търговска идея, защото Пери до мозъка на костите си бе човек на сделките. „Венеция ви очаква“ — магическият призив упражняваше своето въздействие. И сигурно въздействаше върху всекиго; та Пери не беше никакво изключение, бе американец от 1900 година като всички други. Глория имаше право: ако цяла Америка не се стичаше към Венеция, то бе само защото пътуването отнемаше много време и бе скъпо. Но той ще последва внушението на Глория и ще направи Венеция достъпна за всекиго. Венеция вече няма да е безкрайно далечна и скъпа, от другата страна на океана — той, Пери, ще създаде една Венеция в собствената си страна, до която може да се стигне с влак удобно и на разумни цени. Вече виждаше плакати от единия до другия бряг, а отпред главата на Глория; тя кимаше и призоваваше нацията: „Венеция (Тексас) ви очаква“.

Защото още от първия миг му бе станало ясно и това, че новата Венеция трябва да бъде изградена в щата Тексас, върху земите, с които фирмата „Сидни Браун — посредници на недвижими имоти“ се бе сдобила съвсем навреме за по-малко от 80,000 долара.

Новата Венеция, земите в Тексас, голямата сделка — всичко това витаеше пред него в образа на Глория, по-точно в образа на тъмносинята, опъната и приятно закръглена пола, която тази сутрин се бе полюшвала пред него в пътническото бюро „Синдбад“.

После, изпълнен от сладки мечти и надежди. Пери Найт заспа.

Когато изложи проекта си пред Сидни Браун, своя съдружник, той го обяви за побъркан.

Седяха в жилището на Сидни, току-що бяха вечеряли и разговаряха; там беше и Кетлийн — дъщерята на Сидни.

Сидни, предпазлив човек, към петдесетте, се погаждаше с Пери. Но подобни фантастични брътвежи не му бяха по вкуса.

— Приемам го като шега — каза той.

— Значи няма да вземеш участие в моята Венеция? — попита Пери, а бузестото му лице се смали и придоби онова решително изражение, което обикновено имаше при сериозни търговски преговори.

С почти гневно изумление Сидни се обърна към дъщеря си:

— Иска ми се да зная какво го е прихванало тоя момък! Баща му бе почтен търговец на дървен материал.

Но Кетлийн с обичайния си спокоен тон отвърна:

— Смятам, че не бива тъй категорично да се отхвърля проекта на Пери. — Тя беше едро, здраво момиче с приветливо, решително лице, с волева брадичка и яки зъби.

Сидни Браун ценеше мнението на дъщеря си.

— И ти ли, Кетлийн? — възкликна той. — Вече не мога да разбера света!

— Думата Венеция звучи добре, има притегателна сила — обоснова преценката си Кетлийн.

— „Акционерно дружество «Венеция (Тексас)»“ — рече замечтано Пери. — Просто се топи на езика ти. Кетлийн има пълно право. Изглежда съблазнително.

И си помисли за Глория.

— Всъщност как си го представяш това? — промърмори Сидни. — Откъде ще вземеш пари? Преди още да си започнал истински, железопътните компании и банките ще те притиснат до стената.

Оказа се обаче, че за финансирането на проекта Пери съвсем не разчита на банките и железопътните компании, а на Оливър Брент.

Оливър Брент беше влюбен в Европа. По-голяма част от времето си прекарваше там в изтънчено безделие. Беше много богат и няколко пъти — ей тъй, на шега — бе влагал пари в „Сидни Браун — посредници на недвижими имоти“. Възможно бе да го спечелят за подобно нещо като „Акционерно дружество «Венеция (Тексас)»“.

— Ако му изпратим добре обмислена предварителна калкулация — каза Кетлийн, — той ще рискува парите си.

— Трябва да бъдем внимателни при изготвянето на такава калкулация — добави Пери, — иначе хората ще надушат идеята и ще ни я грабнат.

— Прекалено много си въобразяваш с тази твоя идея — подигра го Сидни.

За миг Пери трябваше да се пребори със себе си. Идеята не беше негова, а на Глория и той не биваше да изменя на момичето, трябваше да разкрие душата си, да им съобщи, че възнамерява да се ожени за нея. Те ще бъдат смаяни, ще охладнеят, но ще бъде подло, ако се покаже страхлив и не се застъпи за Глория и за Възвишеното.

— Идеята съвсем не е моя — призна той смело. — Принадлежи на една моя приятелка.

И понеже двамата повдигнаха вежди, продължи:

— Казва се Глория Дезмънд. Впрочем аз ще се оженя за нея.

— Доста много новини за една минута — отбеляза Сидни.

Кетлийн седеше смаяна; върху едрото ѝ честно лице се четеше разочарование. Пери много ѝ харесваше и тя разчиташе, че ще ѝ направи предложение. Това съобщение проваляше доста неща. Но тя се държеше храбро.

— Кога ще можем да видим годеницата ти, Пери? — запита тя.

— Когато пожелаете — отвърна Пери.

После отново заговориха за Венеция (Тексас) и преминаха към делови подробности.

Когато Пери предложи на Глория да се оженият, тя почти не се учуди, само се усмихна любезно, малко загадъчно и каза „да“. Не се учуди и когато ѝ съобщи, че ще осъществи нейната идея — ще изгради една Венеция, която няма да бъде толкова далечна и толкова скъпа.

— Много мило от твоя страна, Пери — рече тя с красивата си усмивка и с острия си глас.

Сидни Браун и Кетлийн не откриха нищо особено у Глория. Тя направо не им хареса. Но като благовъзпитани хора и приятели на Пери похвалиха Глория колко добре изглежда. За сватбата Кетлийн им подари картина с маслени бои и бронзова статуетка, а Сидни Браун — велосипед-тандем и ваза с изкуствени цветя.

Междувременно пристигна отговор от Оливър Брент. Пишеше, че идеята е отлична, защото е толкова просташка и абсурдна; освен това при Пери и Сидни била в най-добри ръце, ето защо щял да даде парите. Прочетоха писмото със смесени чувства. Във всеки случай пари вече имаха.

Започнаха изграждането на Венеция (Тексас) с изключителна енергия. Пери пое общото ръководство и рекламата, преговорите с железопътните и параходните компании, организирането на евтини транспортни връзки. Сидни отговаряше за строително-техническата част, а Кетлийн — за изкуството и културата.

Венеция (Тексас) трябваше да стане културно средище на Юга. Прокопах петнадесет мили канали, направиха площад „Сан Марко“ и колониади, построиха ренесансови дворци, извити мостове и мостчета. Наистина дворците бяха само фасади от дърво и гипсова мазилка, затова пък издигнаха театър, в който можеше действително да се играе, изградиха зала за концерти и беседи, а също една академия и постоянна художествена изложба.

Сидни Браун въздишаше, че културата глътнала по-голямата част от бюджета. Пери също имаше известни съмнения дали културата ще се рентира. Но в края на краищата всичко бе произлязло от копнежа му по Възвишеното и той трябваше решително да се застъпи за този свой копнеж.

— На какво да отдам по-голямо значение — запита той Глория, — на уюта и удобствата или на Възвишеното?

— Ами — отвърна Глория — отдай по-голямо значение на онова, което смяташ за правилно.

За построяването на Рим са били нужни много години, но Венеция (Тексас) израсна за една година. Още преди да бе изминал този срок, по каналите потече вода, над тях се извиха мостовете и мостчетата, възправиха се дворците, опитомените гълъби литнаха над площад „Сан Марко“. Всичко бе пъстро и весело, с много знамена и знаменца, точно както Пери си го бе представял — съвсем като на оня плакат. Сидни беше пръснал тук-там малки уютни къщички за по едно семейство. Между дворците и през тях минаваха улици, защото искаха да дадат възможност на посетителите да кръстосват Венеция и площад „Сан Марко“ не само с гондоли, но и на колела, както и с малките, характерни за страната кабриолети със сенници. Наистина артистичните среди, „дългокосите“, се бяха възпротивили на това и дърдореха за разностилие и неща от този род. Но основателите на града бяха единомислени, че са създали една хубава, солидна, съобразена с времето и мястото Венеция.

Безспорно най-солидни и неподправени бяха венецианците, които даваха живот на тая Венеция. По-късно вече не може да се изясни чия беше идеята да ги докарат тук; тъй като Глория случайно бе споменала, че за чистачка трябва да доведат истинска парижанка, по-

късно Пери твърдеше, че проектът произлязъл от нея. Във всеки случай бяха си изписали истински италианци: гондолиери, улични музиканти, продавачи на печени кестени, сладоледчии, духачи на стъкло; за тях се бе погрижил Оливър Brent, бе натоварил един кораб с подобрани венецианци от Венеция (Италия).

Те бяха стотина души, но тези Бепо и Джироламо, Педро, Олимпия и Тереза внасяха живот за хиляда. С дълги пръти те управляваха гондолите си по изкуствените канали, свиреха баркароли и танцуваха тарантели, приготвяваха салам и сладолед, духаха стъкло. Бяха едновременно по всички краища и кътчета на селището, по-пъстри от многобагрието на дворците, шляеха се, вдигаха шум, жестикулираха, пееха, крещяха, караха се, децата им и малките магаренца ревяха и всичко това беше и ужасно, и весело.

Двама от тях особено се открояваха. Единият беше художникът Енрико Кала, набит червенокос момък, пращящ от младост и сила. Той ругаеше цялото дотогавашно изкуство, беше модерен, натуралист, истинското изкуство започваше с него; впрочем мнозина вярваха в таланта му — в Париж, Рим и Венеция. Кала бе приел предложението на Оливър Brent да отиде в американската Венеция, защото смяташе, че в тази млада страна ще се развива по-свободно, отколкото в старата, зарамена от художествени предразсъдъци Европа. Сега му доставяше страхотно удоволствие да се подиграва и със старата, и с младата Венеция, да прави пъстротата още по-крещяща, а мазилката — още по-гипсова. Хората трябваше да имат такава Венеция, каквато им харесваше.

Но начело на цялата група италианци стоеше маркиз Паоло Орсоли. Той бе истински маркиз, висок, слаб господин, прехвърлил отдавна четиридесетте, чернокос, с вдлъбнати слепоочия, мощен кокалест нос и остри, ясни сиви очи под рунтавите вежди. Неговото семейство бе дало на република Венеция два дожа, самият той бе обвеян от история, малко неустойчив, но извънредно аристократичен. Беше шармантен — предизвикваше възторг у мъжете с дръзки анекдоти и очароваше жените с прикрита порочност и погледи, изпълнени с морно, арогантно и безгранично обожание. Умееше с малко думи и жестове да събужда асоциации за Венеция у тези, които не я познаваха, а понякога дори и у тези, които я познаваха. Охотно се бе съгласил Оливър Brent да го изпрати тук. Предците му бяха

кондотиери, бяха завладели Крит и Кипър, но сега в Европа не бе останало нищо за завладяване. За ренесансов човек като него вече нямаше място в Стария свят; дошло му бе тъкмо навреме да изпробва талантите си в необятната Америка.

И тъй корабната пратка от Италия плъзна из селището като разтопен малинов сладолед и допринесе то да се превърне в една Венеция, за каквато само може да се мечтае, според христоматиите.

Рекламата на Пери Найт беше умела. Хората прииждаха. След кризата и войната бе настъпил нов поход, всички печелеха и харчеха, а който не можеше да си позволи пътешествие до Европа, желаше поне да каже на приятелите си: „Бях във Венеция (Тексас)“.

И тъй хората разглеждаха новото културно средище. Но то им вдъхваше само хладен респект, нямаше въодушевление. Посещаваха художествената изложба, слушаха по някой концерт или участваха в разглеждането на градските забележителности. Това бяха хубави концерти, хубави сказки, хубаво изкуство. Но посетителите не се вълнуваха.

С растяща загриженост Пери, Сидни и Кетлийн виждаха, че рибата не кълве. Бяха вложили много пари в изкуството и културата. Налагаше се да искат високи цени. Но хората не ги плащаха. Нещо бяха сбъркали в сметките си.

Кетлийн се чувстваше отговорна за това, че с културата нещата вървят зле, и въпреки своята невъзмутимост не можеше да спи спокойно. Постоянно обсъждаше с художника Кала каква е причината за този неуспех.

Двамата се бяха сприятелили. В Америка художникът се държеше така, както и в Стария свят. Ризата му бе винаги разкопчана, виждаха се косматите му гърди, пиянстваше по баровете, пееше, кряскаше, сближаваше се с всекиго, играеше комар, вършеше безобразия. И рисуваше. Хората не знаеха как да приемат всичко това, а когато не му се възхищаваха достатъчно, той ги ругаше. Но Кетлийн разбираше, че зад грубото му държане се крие истинска любов към изкуството.

Пред нея той не се държеше така надменно. Говореше ѝ за трудностите си. Наистина снобското изкуство на стария континент не

било нищо друго, освен подсладено говно, но ако човек искал да създаде всичко ново сам, нямало да стигне далеч. Той гневно се надсмиваше на стремежите ѝ да даде на хората изкуство.

— Те не желаят изкуство — горещеше се той, — не могат да го преглътнат, не могат да го търпят. Бягат, щом само отдалеч им замирише на изкуство.

Но Кетлийн беше упорита. Беше си наумила да приобщи хората към изкуството. А тя не се отказваше толкова лесно.

Още по-упорит беше Пери. Той, опитният търговец, схващаше по-ясно от другите, че мечтите му за доходно културно средище са били просто грешка в изчисленията. Но вече се бе заклел във вярогност към Възвишеното ѝ нямаше да му измени, нямаше да отстъпи.

Горещеше се, показваше се изпълнен с упование и осмиваше грижите на другите. Ала нощем, угнетен, се питаше колко време още ще издържи тази Венеция.

Бракът му също не беше безоблачен. Не че между него и Глория имаше раздори. Тя бе олицетворение на все същата невъзмутима, безупречна любезност. Закръглените ѝ бедра, обгърнати от изопнатия плат, бяха винаги край него, над тясната, поддържана с банели яка се извисяваше сърцевидното ѝ бяло лице, а малката сламена шапчица, обвита с воал, стоеше дръзко върху черната ѝ коса. И Пери се чувстваше искрено щастлив при мисълта, че тя му принадлежи. Гордееше се с нея, когато седеше зад гърба му на тандема с ракета за тенис под мишница или когато влизаше в концертната зала с дълга вечерна рокля с огромен шлейф. А сърцето му се разтупкваше при мисълта, че тя е в леглото и го чака.

Пери никога не забравяше, че именно Глория бе разбудила у него Възвишеното. Както и преди, когато тя се усмихваше нямо и загадъчно, той я гледаше със страхопочитание.

„Какво ли означава усмивката ѝ? — питаше се понякога той. — Какво ли си мисли?“

Тя си мислеше: „Зеле“.

Веднъж един фотограф ѝ беше препоръчал:

— Кажете „зеле“. Това е най-доброто средство да се усмихнете красиво.

Оттогава, за да регулира усмивката си, тя си мислеше: „Зеле“. Междувременно Пери съзираше само красивото и загадъчното в

усмивката ѝ; сполучеше ли в нещо, дължеше това на съвета ѝ, не му ли се удадеше нещо, смяташе, че я е разбрал лошо или пък е направил грешка.

Само ЕДНО го смущаваше: приятелството между Глория и маркиз Орsonи. Защото тя не криеше, че ѝ е приятно да бъде заедно с правнука на дожите и завоевателите. Те се разхождаха с гондола из каналите и лагуната и докато гондолиерът пееше страстно, маркизът ѝ говореше с глухия си аристократичен глас, а тя се усмихваше широко и приветливо. Пери бе твърдо убеден, че между двамата няма нищо, което би могло да предизвика и най-малкия упрек. Ала когато зърваше Глория в компанията на италианеца, лицето му приемаше онова твърдо изражение, което обикновено придобиваше при трудни сделки.

Случи се нещо неочаквано.

Венеция се провали като културно средище, но толкова по-голям бе успехът ѝ като увеселителен център. Хората се чувстваха най-добре на поддържания и разнообразен плаж — на „Лидо“. Шляпаха в морето, мъжете — с раирани бански костюми, покриващи ги от шията до коленете, а жените — с платнени шапки на главите и с дълги, бухнали бански рокли, които, щом се намокреха, така предателски прилепваха по тялото. По жълто-белия пясък Беповци и Джироламовци шумно предлагаха стоката си и свиреха на мандолини, деца язدهа магарета, цареше глъч и оживление. Имаше павилиони на смеха, будки с куриози, въртележки, подвижни стълби, където роклите и фустите на жените се вдигаха най-неочаквано и докато те крещяха, можеше да се видят краката им чак до жартиерите. Имаше и не толкова невинни забавления: игрални домове и момичета от всякакъв вид, които чакаха мъжка компания.

И зад всичко това стоеше Венеция — сияеща от гипсова мазилка и дърво. На приливи и отливи прозвучаваха пронизаните от сладостна тъга баркароли, гротескно се пъчеха гигантските кукли от карнавала, който тук се празнуваше през цялата година, силно и остро миришеше на салам и „горгонцола“^[1]. Кънтри песните „Там долу на юг, де висеше люлката ми“ и „Десет долара дължа на О’Грейди“ приятно се смесваха с канцоните на италианците „О, солe мио!“ и „Санта Лучия“. А шампанското „Асти спуманте“ подходеше отлично на горещите

наденички и на лунната светлина — на сребърната истинска и на синьо-сивите изкуствени луни, които заместваха истинската или пък я допълваха.

Да, към това се стремяха сърцата на поклонниците, когато те се отправяха към светинята Венеция. За това бяха мечтали. За това плащаха с охота.

За това, ала не за изкуството и културата.

Сидни Браун, който поначало се бе отнесъл недоверчиво към проекта, започна да става енергичен. Така не можеше. Културата означава провал. Културата носи дефицит от всички страни. На културата трябва да се сложи край.

Разбира се, той беше прав. Всъщност и самият Пери се чувстваше по-добре на „Лидо“, отколкото в културните заведения. Въпреки това се съпротивляваше. Не искаше да се откаже от онази Венеция на своите мечти, не искаше тя да бъде изместена от цирковата Венеция и „Лидо“. Струваше му се, че така би изменил на своето по-добро Аз, на Глория, на Възвишеното. Още по-силно се съпротивляваше Кетлийн. Тя също не желаше да повярва, че огорченият, циничен художник Кала е излязъл прав в предсказанията си.

Споразумяха се да направят последен опит. Решиха още веднъж да вложат голяма сума в едно художествено начинание. Ако и този опит не успееше, щяха да ликвидират културното средище Венеция.

Същата година в Ню Йорк играеше Сара Бернар; „Божествената Сара“, каза маркизът и целуна крайчеца на пръстите си. Поканиха я да гостува и на сцената във Венеция. Не беше евтина, държеше на цената си, но накрая дойде. Пери бе страшно смаян, когато пристигна една мършава възрастна дама, която говореше отчетлив френски и много се ядосваше, когато не я разбираха. После излезе на сцената. Игра „Дамата с камелиите“ на френски. Публиката седеше, изпълнена с респект и недоумение, мнозина си излязоха преди края; повечето обаче останаха, понеже бяха платили доста скъпо за билетите. Пери намери за недостойно това, дето възрастната дама твърдеше, че била младо прекрасно момиче, в което бил влюбен целият свят; не проумяваше как може това да се нарече изкуство. Маркизът се опита да му го обясни. Но Пери държеше на своето, че всичко било просто идиотщина. Глория обаче разбра маркиза и изкуството, затова изгледа съпруга си

леко учудено и неблагоприятно. За първи път се случваше подобно нещо и Пери се засрами за своето варварство.

Както дотогава, така и този последен опит с изкуството донесе неуспех. Решиха да обърнат кормилото, трябваше да изоставят културата и занапред да развиват Венеция изключително като летовище и увеселителен център.

Тогава дойде втората изненада.

Собствениците на павилионите и панаирджиите на „Лидо“ бяха получили своите концесии на смешно ниски цени за години напред и чрез ефикасни споразумения се бяха осигурили срещу конкуренция. Тъй че те обираха каймака от печалбата на „Лидо“ и увеселителната Венеция, а за Сидни и Пери не оставаше почти нищо.

Пагубните договори бяха сключени от маркиз Орсони. Бяха го направили нещо като курортен управител с пълномощия да организира развлеченията във Венеция. Той, естествено, бе привлякъл преди всичко сънародниците си.

Поискаха му обяснение за ниските наеми. Той остана сдържан и невъзмутим. Когато поел „Лидо“, там имало само пясък и вода, нищо друго. Кой можел да предвиди, че тъкмо онзи клон на предприятието, който бил под негово ръководство, щял да се развие тъй чудесно, а всички останали щели да претърпят неуспех?

Пери и Сидни направиха обстойно разследване. Установи се, че от всекиго, който работеше в различните увеселителни заведения на Венеция, маркизът взима нещо като данък, дори и от момичетата, които чакаха мъжка компания. Всичко бе организирано така умело, че на маркиза не можеха да сторят нищо, а и хората от „Лидо“ го поддържаха. Тези Бепо, Джироламо и Тереза бяха любезни, невинни и словоохотливи, но от тях не можеше да се изкопчи нищо против маркиза.

Целият този пъстър народ се чувстваше много добре. Имаше такива, които бяха твърдо решени да се завърнат в родината си, и други, които възнамеряваха да останат. Но всички се държаха един за друг. Не издадоха нищо против маркиза. Пуснаха подире им детективи, опитваха с обещания и заплахи. Нищо не помагаше. Както стояха нещата, ако Венеция се оформеше като първокласен увеселителен

център, щяха да работят повече за маркиза, отколкото за самите себе си.

Тогава при Кетлийн дойде художникът Кала. Той не можеше да понася високомерния Орсони и откри на Кетлийн какво се крие зад любезната опърничавост на италианците. При тях имаше нещо като сдружение, мафия, опасна главно с организацията си в родината им. Хората се страхуваха, че ако тук проговорят против маркиза, могат да пострадат близките им отвъд океана.

Акционерното дружество „Венеция (Тексас)“ се събра на съвещание. Властта на маркиза над „Лидо“ се основаваше върху организация отвъд океана. Значи там трябваше да подхванат нещата, ако искаха да се справят с него.

Писаха на Оливър Brent.

Оливър Brent нямаше работа. Искаше да си направи удоволствието да види Венеция (Тексас). Копнееше за стария, мил маркиз, държеше в ръцете си сигурни карти против него. И прекоси океана, за да въдвори ред.

Оливър бе висок, дългокрак господин с приятни маниери, в средата на тридесетте. Като мнозина състоятелни млади хора от онова време той съзираще смисъла на живота си в това да извлече от него колкото се може повече наслади. „Някъде едни хора се напрягат да секат дърва — обичаше да казва той, — други отглеждат животни, дерат им кожата и я щавят, дърводелци, кожари, тапицери обединяват усилията си с мнозина други и тъй в последна сметка се появява един фотьойл. Трябва да има някой, който да седи в него и да му се наслаждава. Този някой съм аз.“

И тъй Оливър Brent дойде, видя и се зарадва. Точно така си бе представял своята Венеция (Тексас).

После обсъди с Пери и Сидни търговското положение. Дори да се откажеха от всички културни амбиции, пак не беше лесно да се продължи дейността на акционерното дружество „Венеция“. Като предпоставка бе необходимо да се вложи в предприятието още значителен капитал и да се освободят от контрола, който маркизът упражняваше над „Лидо“.

Удоволствието на Оливър от Венеция се бе изчерпало, всъщност той нямаше особено желание да инвестира повече капитал. Но не искаше да го каже направо на другите; затова заяви, че ще обмисли нещата. Що се отнасяше до маркиза обаче, през цялото пътешествие бе изпитвал радост, че на този свят съществува Орсони и с удоволствие обеща на двамата да отърве акционерното дружество „Венеция“ от опасния човек.

Оливър много обичаше маркиза. Онзи бе негов учител в редица области на изисканите житейски наслаждения. Ала бе се оказал скъп учител. Ето защо, след като за последен път му плати дълговете, Оливър го бе прогонил от Европа. Значи сега и тук маркизът най-безсрамно му правеше мизерии. Но Оливър Брент не пасеше трева. Ако някой оскубваше другите, това беше той. Сега негово сиятелство щеше да го разбере.

Тъй като двамата господа бяха доброжелателно настроени един към друг и много добре се познаваха, обясненията протекоха в най-любезна форма. Двата седяха и пушеха, праметнали крак връз крак.

— Ама вие сте най-очарователният и най-изпечен негодник, когото съм срещал през живота си — каза кратко Оливър. — Просто е достойно за възхищение как успяхте да измамите нашето акционерно дружество „Венеция“. Не ни оставихте дори една вратичка, през която да се измъкнем.

— Мисля, че не го направих лошо — сподели със скромна гордост маркизът.

— И понеже сега ви е пълна кесията, какво ще кажете да откупите от мен обратно „Палацо Орсони“? — предложи Оливър.

— Не зная какво бих правил с него — отвърна маркизът.

— Я виж ти! — продължи Оливър. — На времето тъй хубаво приказвахте за кръвта, която капела от сърцето ви, задето продавате дома на предците си. За чувствата си поискахте сто хиляди лири в повече.

— Междувременно раната зарасна — рече маркизът.

— Вашето палацо се оказа съвсем порутено — добави Оливър.

— Затова пък богато на история — отговори маркизът.

— Впрочем, освободихте ли се от онзи Тициан, който искахте да ми пробутате? — осведоми се Оливър.

— Не — тъжно извести маркизът. — Тук не зачитат уверенията на един благородник. Направих най-добрите декларации, че според устните предания в нашия род самият мой пралядо Джакомо Орсони е възложил картината на маестрото и му платил за нея шест хиляди скуди. Заверих декларацията си нотариално. А те поискаха да купят от мен декларацията, но не и картината.

Оливър поразмисли, после попита:

— А защо при пристигането си тук не платихте мито за цялата обявена стойност на картината? Това би се приело като доказателство за нейната автентичност.

— Да не съм глупак — възмути се маркизът.

— Но не сте и лисицата, за която ви смятах — каза Оливър любезно и почти със съжаление. — Защото, виждате ли, сега аз направих „флош роял“.

Маркизът не го разбра. Оливър поясни:

— Тъй като според клетвената ви декларация сте били уверен в автентичността на вашия Тициан, трябвало е да го обмитите. Тук при нас се държи много строго на тия неща.

— Но това е съвсем нелепо — възнегодува маркизът. — Та картината е обикновена цапаница без никаква стойност.

— Картина, за която маркиз Орсони се кълне, че един от предците му я е възложил на Тициан, не може да бъде цапаница без никаква стойност — поучи го Оливър. — С това няма да минете пред митническите власти.

— Кой може да докаже, че съм бил уверен в автентичността на картината? — отби удара маркизът.

— Аз — любезно каза Оливър. — Когато на времето искахте да ми пробутате тази цапаница, също ми връчихте заверена декларация. Ето я.

Цигарата на маркиза бе угаснала. Но след няколко секунди той се овладя.

— Подценявал съм ви, Оливър — изрече той с уважение и си запали нова цигара. После попита: — Какво искате от мен?

— Нищо друго, освен да оставите на спокойствие моите момчета тук и се оттеглите от търговската дейност на сънародниците си —

поясни Оливър. — Бих искал да ви взема със себе си, когато отпътувам обратно. Желая да ви имам отново край себе си в Европа. Липсвахте ми, маркизе, и вече ви познавам достатъчно добре, та да мога да се радвам на компанията ви, без да е нужно да плащам твърде много за това.

Бяха приятели отдавна и бързо се споразумяха.

Оливър бе от няколко дни във Венеция и възнамеряваше след два дни да си замине, а все още не бе видял Глория. Тя беше „болна“. Имаше хрема, а когато не бе напълно във форма, не се показваше пред никого, освен пред Пери.

Но вече ѝ бе минало. Чувстваше се възстановена и даде прием в чест на мистър Брент.

Гондолата на Оливър спря до фалшивото мраморно стълбище пред фалшивото палацо на Пери. Подсмихвайки се, Оливър слезе, подсмихващ се, изкачи стълбището.

Зърна Глория. Тя седеше, облечена с тежка, зелена, широко спускаща се, блестяща вечерна рокля. Теменужените ѝ очи под гарвановочерната коса го гледаха с флегматично любопитство, голямата ѝ красива уста се усмихваше широко и загадъчно. Тя си мислеше: „Зеле“. Но от устните на Оливър изчезна подигравателният израз, многобройните бръчици около сивите му очи се изгладиха, високият и дългокрак господин цял се изопна.

„Този налапа въдицата“, помисли си Глория.

Маркизът от своя страна бе донякъде учуден, че тази вечер Глория тъй малко се интересува от него. Но това се промени, когато ѝ каза, че мисията му тук била изпълнена, идването на Оливър разбудило копнежа му по старото палацо на предците му и по Стария свят, затова възнамерявал след два дни да си замине с Оливър завинаги. Тя се замисли, замисли се тъй, че престана да се усмихва. Дори проговори:

— Жалко — рече тя.

В течение на вечерта обаче тя отново подари половината от вниманието си на Оливър Брент, повече от половината. Пери го забеляза, размисли, че след два дни маркизът ще напусне страната и вътрешно потри ръце, а лицето му сияеше като след особено сполучлива сделка.

Но когато си тръгна, Оливър обяви, че смята да поостане по-дълго, още около една седмица; щял да нареди да му докарат яхтата и щял да замине за Ню Йорк по море.

През тази седмица Глория подари една трета от времето си на маркиза и две трети, — на Оливър Брент.

Съобщението, че маркизът се оттегля от управлението на „Лидо“ и напуска страната, предизвика големи промени в колонията на венецианците. Още преди това, въпреки гнетящата власт на маркиза, мнозина от тях бяха направили от Венеция (Тексас) своя окончателна родина, сключени бяха бракове между венецианци и местни жители, а децата, които бяха довели със себе си, говореха по-добре английски, отколкото италиански. Но сега, когато узнаха, че занапред „Лидо“ ще се ръководи от Пери и Сидни Браун без посредничеството на маркиза, изведнъж почти всички решиха да се установят тук за постоянно.

Пристигането на Оливър даде повод и на художника Кала да се позамисли. Оливър бе разгледал картините на Кала, любезно бе изслушал оскърбленията му, после го бе потупал по рамото и бе изказал мнението си: „Това, което сте направили, е абсолютна щуротия. Продължавайте в този дух.“

Ала Енрико Кала не беше склонен да продължава в този дух. Не, той искаше да се върне в Европа. Споразумението му с Оливър Брент предвиждаше през време на своя престой в Америка да получава от Оливър месечна рента; в замяна на нея всичко, което нарисуваше тук, ставаше собственост на Оливър. Кала не желаше този хубостник да го потупва по рамото. До гуша му бе дошло вече да бъде експлоатиран от един сноб, който искаше да извлича от другите не само удоволствие и наслада, но на всичко отгоре — и печалба.

Но това бе само външният повод за решението му. Пред Кетлийн той разкри истинските си мотиви. Всъщност тук вече нямало какво да търси. „Новото“ било нещо съвсем по-различно от онова, което си представял. Континентът и духовно бил твърде необятен, и пуст, още не бил узрял да ражда изкуство. Ала все пак от това негово пътешествие излязло нещо. Тук всичко било много по-силно, отколкото отвъд океана, и му се струвало, че самият той е получил нещо от тази сила, тъй че сега можел да продължи да се опира на

Старото, без опасността да стане конвенционален. Имало и нещо друго — да, не би ли желала тя да дойде с него в Европа. Та, значи, това било другото.

По едрото честно лице на Кетлийн се изписа радост, съжаление, душевна борба. Този Енрико бе пълен с живот, освен това бе истински художник. Когато ѝ обясняваше нещо, въпреки необуздаността му и постоянните ругатни, тя чувстваше, че да се проумее Възвишеното е далеч по-трудно, отколкото тя и Пери си бяха представяли. Но затова пък вероятно Възвишеното даряваше много по-голямо щастие. Тя силно се изкушаваше да каже: „Да, Енрико, ще дойда с теб“.

Но си помисли за Пери. Не ще му бъде лесно да се нагоди към „Лидо“. Нямаше да е приятелско да го остави сега сам, или почти сам. Защото Глория наистина не беше подходяща другарка за човек, чиито работи вървят зле.

— Горда съм, Енрико — каза тя, — че искате да ме вземете със себе си. Но моето място е тук, а вашето — там, оттатък.

Кала избълва страхотни ругатни, нарече безмозъчна и нея, и цялата ѝ страна, но тя не промени решението си.

Тогава пристигна яхтата. Оливър Брент отпътува, без да каже окончателно ще инвестира ли още капитал в акционерното дружество „Венеция (Тексас)“. С него заминаха маркизът и Кала. Пери и Сидни придружиха господата до кораба.

Когато Пери се върна вкъщи, откри, че междувременно е тръгнала и Глория. Беше оставила бележка, лаконична както обикновено: „Сбогом завинаги“.

Пери гледаше втренчено тези две думи. Видя Глория как се носеше тогава пред него в пътническото бюро „Синдбад“, тъмносинята рокля обгръщаше плътно бедрата ѝ, силната детска ръка повдигаше високо едрите дипли. Тъй се носеше тя пред него, отлиташе все по-далеч и ставаше все по-малка, а той стоеше там и не можеше да я последва. Дълго стоя тъй пред отломките на своята мечта.

Скоро след това пристигна писмо от един нюйоркски адвокат относно формалностите по развода. Мисис Глория Найт — се казваше в писмото — щяла да отпътува за Европа с парахода „Манхатън“. Същата поща донесе писмо и от Оливър Брент. Той съобщаваше, че заминавал за Европа с „Манхатън“ и че бил готов да инвестира исканата сума в акционерното дружество „Венеция (Тексас)“.

— Много благодаря — каза гневно Пери. Ала не мислеше да приеме парите. Нямахте да позволи да купят от него Глория.

Но ако не вземеха парите на Оливър, пропадеше и капиталът на Сидни.

Три дни Пери ходи мрачен и мълчалив; не каза на другите нищо за предложението на Оливър.

После поговори с Кетлийн. И тя бе на мнение, че не бива да приема парите.

— Ами баща ти — заяви угнетено Пери, — нали ще настоява да вземем парите.

Кетлийн помисли, после решително предложи:

— Чисто и просто няма да му кажем.

Пери подскочи:

— Знаеш ли, че това е крайно некоректно?

— Зная — отвърна Кетлийн.

— А знаеш ли — продължи Пери почти заплашително, — че това е направо криминална постъпка?

— Зная — каза тя.

Той я изгледа дълго и изпитателно; тя отвърна на погледа му.

— Това е великолепно от твоя страна — възкликна той и я потупа по рамото.

— Без сантименталности — отвърна тя. — А сега ни очаква работа. Трябва да си събираме партушините и да ликвидираме Венеция.

— Какво? — възмути се Пери. — Да я ликвидираме? И през ум не ми минава да ликвидирам Венеция. Смятам да я запазя — заяви той упорито.

— Да не си полудял? — отговори Кетлийн, не по-малко възбудена от него. — Откъде ще вземеш пари?

— Пари ще намеря — настоя мрачно Пери. — Дори ако трябва да сваля последната риза от гърба си, няма да се откажа от Венеция.

— Какво е останало от твоята Венеция? — подигра се Кетлийн. — Горещи наденички и баркароли, това е всичко.

— Не позволявам да се злослови срещу моята Венеция — отговори гневно Пери. — Тя е тук, моя е и аз няма да се откажа от нея.

— Твоята Венеция? — изсмя се Кетлийн, станала също мрачна и заядлива. — Твоята Венеция? Може би Венеция на Глория? Сам си го

заявявал най-малко сто пъти.

— Няма да се откажа — не отстъпваше Пери. — Смятам да я запазя. И без Глория. Именно сега. Ще им покажа на ония там — увлече се той.

Кетлийн се вгледа в лицето му, то бе станало твърдо и удължено.

— Ти си дяволски твърдоглаво момче, Пери — рече тя. — Толкова си упорит, че това почти граничи с глупост.

Но възбудата бе изчезнала от лицето ѝ, а гласът ѝ звучеше с особен трепет.

Пери се двоумеше дали думите ѝ изразяват похвала, или подигравка. Но и така те му харесваха.

— Тогава значи съм глупав — отвърна той, но вече не толкова заядливо. — Дядо ми обичаше да казва: „Който на двадесет години не е красив, на тридесет — силен, на четиридесет — умен, и на петдесет — богат, никога няма да стане такъв“. Остава ми още малко време, за да поумнея, и малко повече, за да забогатея.

И понеже тя се засмя, продължи:

— Ще трябва да положа доста усилия. Ако сме двама, би било по-лесно. Ти как мислиш, Кетлийн?

Пери взе ръката ѝ; Кетлийн не се възпротиви.

— Наистина ли вярваш, че ще е възможно, Пери? — попита тя. — Сега? Без вдъхновение?

И в гласа ѝ отново зазвуча оня двусмислен трепет.

— Глупости — каза решително Пери. — Ако една жена те вдъхновява само с вида си, а после изчезва тъкмо когато ти е нужна, значи не е жена на място. Жената трябва да е необходима на мъжа.

— Само необходима ли? — осведоми се Кетлийн.

— Е, хайде — рече нетърпеливо Пери. — Не съм Емерсън. Ние си подходяме, аз и ти, зная го ѝ без много философии. Искаш ли да ми помогнеш? — попита той още веднъж властно, а лицето му се напрегна и удължи като при трудни търговски преговори.

— Разбира се, глупчо — отговори Кетлийн. — Можеше да се сетиш по-рано и щеше да ти излезе по-евтино.

Решиха да се оженят веднага след развода с Глория и от този ден Пери и Кетлийн се возеха заедно с тандема.

Скриха от Сидни предложението на Оливър. Пари намериха при убийствени условия. Откупили обратно концесиите на италианците.

Увеличиха броя на увеселителните заведения и построиха малки, уютни къщички за летища семейства.

Поработиха здрава. Но след една година планомерно завършиха първия етап. Културното средище Венеция (Тексас) бе заменено от Венеция (Тексас) — град на красотата и забавленията.

За втората година бе предвидено изграждането на казино. Договорът със строителите предприемачи съдържаха опционна клауза, условията бяха много изгодни. Но ако „градът на красотата и забавленията“ се крепеше на повърхността, това ставаше с цената на големи усилия и беше опасно да поемат нови задължения.

Когато срокът за възлагане на поръчката вече изтичаше, Пери се обърна към Кетлийн:

— Да рискувам ли? — попита той. — Да построя ли казиното?

— Въпрос на късмет — отговори Кетлийн.

Пери подписа поръчката.

Започнаха да копаят основите на казиното. Настъпи падежът на първата голяма вноска. После на втората. Нощем Пери почти не спеше.

Тогава се натъкнаха на вода, която странно блестеше и имаше особена миризма. Пери бе много възбуден, не каза нищо на другите, но повика вещи лица. Сънят му стана още по-неспокоен. Сондираха и откриха петрол. В цялата околност имаше петрол.

Пери цял сияеше от благодарност към Кетлийн.

— Ти ми даде идеята — каза той. — Ти ме посъветва да си опитам късмета.

Петролът удави Венеция (Тексас) — град на красотата и забавленията.

Но забогателият Пери все още си спомняше плаката:

„Венеция ви очаква“. И замина с Кетлийн за Венеция (Италия).

В хотел „Даниели“ портиерът ги запитва не желаят ли да разгледат града с водач, който наистина взимал много скъпо, но затова пък бил крайно интересен човек, някой си маркиз Орсони. Бил истински маркиз, предците му дали на република Венеция два дожа. И настойчиво им препоръча да обядват на Лидо, в траторията^[2], чийто собственик бил този маркиз; впрочем маркиза Глория говорела отлично английски.

Мистър и мисис Пери Найт обаче разгледаха града без водач. Пери бе облечен с карирани къси панталони, на главата си носеше карирай каскет, обгърнат бе с карирана шотландска наметка, на врата му висеше далекоглед, а от джоба му се подаваше туристически справочник. Кетлийн също носеше широка карирана наметка и сламена шапка, а вятърът развяваше воала ѝ.

Минаха покрай ренесансови дворци, построени наистина през Ренесанса, и то от истински мрамор. Всичко бе великолепно, ала много по-мрачно, отколкото си го бяха представяли, а и по-малко шумно. Всичко носеше отпечатъка на отминало и някак жалко величие.

Кетлийн бе дълбоко развълнувана.

Ала у Пери градът будеше неприятни чувства; той крачеше, потънал в мисли. А на четвъртия ден каза на Кетлийн:

— Ако не възразяваш, нека си тръгнем утре. Всичко това е монументално и величествено наистина, но тук не се чувствам добре. Хващат ме нервите.

И понеже тя изглеждаше доста учудена, Пери обясни:

— Тук всичко е неподвижно и мъртво. Град за лентяи. Не понасям това. Предпочитам да се върнем. — И после ѝ довери: — Имам една идея. Ще изоставя петрола и ще се заломя отново с недвижимите имоти. Но вече няма да строя Венеция или Севиля. Ще строя истински летовища за днешния и утрешния ден. И знаеш ли кого ще привлече за това? Кала, художника. Той бе съвсем щур момък, но имаше здрави идеи. В него се крие нещо, което можем да почерпим от Европа. Заслужава да го вземем в Америка.

— Доста много новини за една минута — каза Кетлийн, както някога бе казал баща ѝ. Искаше ѝ се да остане още във Венеция, но като разбра, че омагьосването на съпруга ѝ е приключило веднъж завинаги, зарадва се на своя енергичен Пери и се съгласи.

По пътя за родината, докато се разхождаха по палубата и гледаха сиво-зеленото море, Пери обобщи впечатленията си:

— Венеция (Тексас) притежаваше замах, а Венеция (Италия) има нещо монументално. Но най-хубавата Венеция бе все пак онази от плаката в пътническото бюро „Синдбад“.

Кетлийн се спря и го изгледа; по лицето ѝ отново се четеше оная кротка, женска, майчинска насмешка.

— Разбра ли го най-последно? — попита тя. — Е да, скоро навършваш четиридесет и ще поумнеееш.

Той се засмя и отвърна:

— Но че двамата си подхождаме, разбрах още на тридесет.

После продължиха разходката си и Пери се радваше, че корабът все повече го приближава до родината и сделките — с петнадесет мили в час.

1946

[1] Горгонцола — италианско пикантно мухлясало сирене. — Б.пр. ↑

[2] Тратория — италиански ресторант. — Б.пр. ↑

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР БРОНЕНОСЕЦЪТ „ПОТЕМКИН“

Докато другите берлински кина са затворени в този ранен час или пък в салоните им има много малко зрители, тук се трупат коли, полицаи, зяпачи. Филмът „Броненосецът «Потемкин»“ е показан вече тридесет и шест пъти, по четири прожекции на ден, гледали са го тридесет и шест хиляди берлинчани. Въпреки това хората са възбудени, сякаш днес за първи път ще видят нещо, което целият свят е очаквал с нетърпение.

Баварският министър Кленк, който превишава с ръста си седящите около него, не смята да се поддава на това вълнение. Той е прочел: филм без композиция, без жени, без действие; напрежението е заместено от тенденция. Такова нещо трябва да се види, щом човек е в Берлин. Но той няма да се остави на евреите от филмовата индустрия да го подведат с изкуствено организираната си сензация.

Няколко такта оглушителна музика, необузвано фортисимо. Тайни документи от флотския архив: еди-кога си екипажът на броненосца „Потемкин“ се разбунтувал пред град Одеса поради недостиг на храна. Е, добре де, разбунтували се и толкоз. Подобни събития вече са ставали. Като момче страстно е чел за такива неща. Интересно е за по-зрялата младеж. Министър Кленк се засмива.

Спалното помещение на екипажа. Хамаци, опънати един до друг. Някакъв началник шпионира неспокойно спящите матроси. Хм, не е съвсем бездарно направено. Наистина чувстваш спарения въздух в помещението. Към това звучи глуха, потискаща музика.

Ето и утрото. Матроси, наобиколили окачен къс месо. Гледат го неодобрително. Идват все повече, нови и нови матроси. Не е нужно да душиш дълго, за да установиш, че не мирише хубаво. Парчето месо в едър план: гъмжи от личинки. Изглежда, екипажът доста често е получавал подобно месо. Ругатни. Обяснимо. Довеждат корабния лекар — малко хилав господин. Той слага пенснето, изпълнява дълга си, преглежда месото — не го намира негодно за ядене. Месото бива сготвено. Екипажът връща чорбата. Ругае. Банални действия,

представени просто, без подчертаване. Къс развалено месо, матроси, офицери. Не особено кадърни офицери, както изглежда, но не и съвсем лоши. Средна хубост. В Бавария едва ли са по-добри. Странно, ала Кленк се вълнува от тези обикновени хора и събития.

Озлоблението на кораба се усилва, просто не разбираш как. Но чувстваш, че всичко ще свърши зле, всеки от публиката го чувства. Господата на екрана не се отнасят към това достатъчно сериозно. Би трябвало да вземат мерки, да действат най-сетне решително. Нима са слепи? Но през последната година на войната ние също го усетихме, че приближава и също взехме мерки много късно. Наистина, нямаше я тази зашеметяваща музика. Отвратителна музика, но не те оставя. Разбира се, този мръсен филм трябва да се забрани. Съвсем рафинирано подклаждане на настроения, свинщина някаква. Наистина няма достатъчно основание да се нарушава дисциплината заради къс червясало месо. През войната трябваше да преглъщаме съвсем други неща, драги мой. Въпреки всичко Кленк не е изцяло на страната на офицерите, дори по-скоро е за матросите.

Зашеметяващата, застрашителна музика не спира, брожението расте. Капитанът заповядва екипажът да се строи на палубата. Пита кой има възражения против храната. Колебание. Неколцина излизат напред. Изведнъж, почти не разбираш как, най-добрите от екипажа, недоволните, предводителите на бунта, се оказват отделени. Между тях и другите се създава голямо, обширно и опасно пространство. Дяволски сръчни момци са тия офицери, ето че за миг в ръцете им са подстрекателите, бунтовниците. Мнозинството от екипажа страхливо остава в строя. Малката група водачи е оградена с въже и завързана в един ъгъл. Ето че тези, дето преди отваряха ей такава уста, сега са жалка, трепереща купчина. Вече ги покриват с един брезент. Няколко безпомощни, гротескни движения размърдват брезента. Натам се насочват дулата на пушки. Сухи, равнодушни команди. Един от мнозинството раззинва уста. Той вика. Разнася се команда „Огън“. Но огън не последва. Пушките не стрелят.

Опиянение обзема хората — както на екрана, така и в салона. Защо са чакали толкова време? Сега е моментът, сега трябва да се опълчат, ето, най-после се започва. И хората в салона ликуват, аплодират онези на екрана. Към звуците на жестоката, триумфираща, зашеметяваща, отвратителна музика се прибавят ръкопляскания,

когато онези на екрана устройват диво, гротескно преследване на офицерите; измъкват ги от смешни скривалища, изхвърлят ги през борда във весело пръскащото море, един подир друг, с тях и хилавия корабен лекар, след него и пенснето му.

Кленк седи тихо, затаил дъх; седи грамадният мъж, кротък като мишле. Няма никакъв смисъл да се забранява това. То е тук, вдишваш го с всяка глътка въздух, то владее света, самото е един друг свят, глупаво е да го отричаш. Човек трябва да го види, да чуе тази музика, тя не може да се забрани.

Смъкват знамето. Сред страхотно ликуване на мачтата се издига ново знаме — червено знаме. Матроси поемат службата на офицерите; от това машината не функционира по-зле. С червеното знаме корабът навлиза в пристанището на Одеса.

Градът боязливо съглежда червеното знаме, после раззинва уста от почуда, засиява. Диша учестено, възкликва — голям, свободен. Хората се втурват към кораба с червеното знаме, първо поотделно, после все повече и повече: целият град отива на поклонение на убития моряк, чието тяло е пренесено на сушата, тълпят се в лодки около кораба с червеното знаме, носят на матросите от оскъдните си хранителни припаси.

Кленк се нервира. Нима другите понасят всичко спокойно? Нима просто се примиряват? Той съвсем не е с другите, твърде жизнен е, за да не бъде увлечен от устрема на цялата тази история. Но го смущава, че този пропуск започва да прави нереален иначе толкова реалния ход на действието. Смущава го, че то не е достоверно.

Но я виж! Значи все пак е достоверно. Ето ги тях, другите. Те не са бездействали и вече са тук.

Ето едно стълбище. Огромно, широко стълбище, което не свършва. По него в безкрайно шествие народът поднася симпатиите си на метежниците. Ала не ги поднася дълго; защото на това стълбище са те, другите. Казаки във верига слизат по стълбището с пушки в ръце, слизат бавно, заплашително, неотстъпно, преграждат цялото стълбище по ширина. Сред народа настава раздвижване. Хората вървят по-бързо, затичват се, бягат. Някои не забелязват нищо, не разбират нищо, крачат бавно, чудят се. Виждаш как войнишките ботуши слизат по стълбището, много големи, много бавни — едно стъпало, второ стъпало; а от дулата на пушките изскача малко дим. Сега хората вече

не вървят по стълбището, сега те се спускат стремглаво, колкото им краката държат. Някои обаче се търкалят и вече не волята им ги влечи надолу, не краката им, а само законът на гравитацията и инерцията; защото те са мъртви. И все тъй равномерно стъпва казашкият ботуш, и все повече хора се търкалят и влечат надолу. Една жена, която буташе детска количка, вече не я бута, бог знае къде е тя, но тук вече я няма; количката обаче продължава сама пътя си, едно стъпало, и още едно, после шесто, десето, докато най-после спира. А зад нея, много голям и много бавен — казашкият ботуш.

Междувременно и в морето не са бездействали. Повикали са други кораби, големи, мощни. Те обкръжават „Потемкин“. На кораба с червеното знаме всичко е готово за бой. Дулата му, огромни, излъскани като огледало, се насочват, движат се нагоре и надолу като страшни приказни зверове. Стрелките на измервателните прибори трепкат като полудели. От всички страни се приближават стоманени същества, които служат на унищожението, могъщи организми, изпипани до последния детайл. „Потемкин“ се насочва към тях. Това са кораби от неговата класа и те го преследват, обграждат го, шест, осем, десет същества, подобни на него. Няма никакъв изглед да пробие обкръжението, оръдията му не стрелят по-далеч от тези на противника. Той не може да победи, може само, загивайки, да повлече и другите в смъртта. Напрежението става страшно, угнетително — и на екрана, и в салона, — когато огромните кораби бавно затварят кръга около „Потемкин“.

Тогава осъденият кораб започва да дава знаци. Малки пъстри знаменца се издигат и спускат. Размахват се флагове. „Потемкин“ сигнализира: „Не стреляйте, братя“. Плава бавно срещу своите преследвачи, сигнализирайки: „Не стреляйте!“ Чуваш как тежко дишат хората в салона, очакването е почти непоносимо. „Не стреляйте!“ — надяват се, умоляват, желаят го с цялата си душа осемстотинте души в берлинското кино. Дали министър Кленк е благ, миролюбив мъж? Едва ли, той би се смял страшно, ако някой го смята за такъв; той е суров, буен, войнствен човек, недостъпен за нежни чувства. Но какво си мисли той, докато корабът на метежниците плава срещу заредените оръдия? Не по-малко от другите, с цялата сила на пламенната си душа той желае: „Не стреляйте!“

Огромна радост изпълва сърцата, когато кръгът на преследвачите оставя „Потемкин“ да мине, когато корабът влиза невредим в неутралното пристанище.

Когато министър Кленк, с наметнат на раменете лоден и филцова шапка на масивния череп, излиза от притесняващата тъмнина в киното на светлата, широка улица, той е изпълнен от непозната обърканост. Но какво беше това? Нима той не би заповядал да стрелят по метежниците? Как е възможно човек като него да желае: „Не стреляйте!“? Но то е тук, то може да се забрани, но ще продължи да владее света, няма никакъв смисъл да си затваряме очите.

В една витрина Кленк оглежда лицето си, съзира в него непознат досега израз на безпомощност. Та той има вид на животно, попаднало в капан. Какво ли означава това? Лицето му просто на нищо не прилича. Засмива се малко смутено. Махва на една кола, очуква лулата си, запалва я. И ето че лицето му отново придобива предишния си израз — суров и самодоволен.

ЛИОН ФОЙХТВАНГЕР
ОДИСЕЙ И СВИНЕТЕ ИЛИ ДОСАДАТА ОТ
ЦИВИЛИЗАЦИЯТА

1.

Музо, запей ми за второто плаване на любознателния Одисей до страната на феаките, защото поетът го премълча.

Тогава богоравният Одисей, многоопитният страдник, най-хитроумният сред смъртните, пристъпваше прага на старостта. Тридесет и три годишен бе потеглил той за Троя, десетилетие бе обсаждал крепостта и още едно бе скитал по море. Други седем години бяха изтекли, откак изби женихите, многобуйните, които задиряха жена му, благородната Пенелопа, и разпиляваха имота му. Но той ги бе избил всичките, без да мери вината им дали е голяма или малка, и прати скърбящите им души при Аид.

И така, Одисей бе вече шейсетгодишен. Силните му плещи постепенно се закръгляха, тялото му затлъстя, а очите му вече не блестяха, както преди. Няколко зъба му бяха счупени, стърчаха тъпи и почернели в устата, други пък бяха изпадали и той често се затрудняваше да откъсне от кокала сочната овча или бича мръвка. И ако сега трябваше отново да опне мощния лък, с който на времето бе избил наглите женихи, по-голямата работа трябваше да извърши неговата богиня-закрилница Атина Палада.

Но той рядко мислеше за това. А когато в душата си усетеше угнетение заради чезнещата мъжка сила, бранеше се от него и го прогонваше, като предпочиташе да се наслаждава на изобилието, богатството, могъществото и другите дарове, с които го бяха обсипали боговете.

Защото сред царете на седемте острова той бе сега най-богатият. Макар Итака да бе малка и скалиста, да не подхождаше за пасбище на коне, макар нейните жители да не бяха тъй многоопитни в строежа на кораби, както народите на съседните острови, имаше там преобилно и кози, и свине, и говеда. Одисей владееше огромни стада в Итака, две други пасяха на остров Сама, а четири — на материка. А в подземията на пищно украсения си дом съхраняваше множество съкровища: изящно изработени тъкани, бронзови статуи, красиви медни, та и златни сечива. Обслужваха го старателни роби и многобройни робини.

Свирепостта и мощта, с които бе наказал дръзките женихи, още го правеха страшен и могъщ за мъжете на острова, а и далече извън пределите му.

Наистина, животът в Итака вече не бе същият, както преди, на нито един от седемте острова вече не бе същият. Когато ахейците потеглиха, за да сринат свещения Илион, навсякъде ехтяха думите, изричани често от царя на царете, позорно убития Агамемнон: „Няма добро многовластие, нека един е владетел!“ Сега бе настъпило по-спокойно, по-слабовато, не тъй героично време. Жителите на Итака искаха да мислят сами и в дързостта си стигаха дотам, да имат собствено мнение. Случваше се дори някои да мърморят, че ако сега на острова липсвали мъже, виновен за това бил благородният Одисей; първо повел в битката за Троя прекрасните младежи, цвета на страната и никой не се завърнал, а когато израснало новото поколение, това на женихите, той и тях пратил при Аид. И сега хитроумният страдник Одисей, изглежда, трябваше да вдигне ръка, та с жезъла си да наложи недоволния по гърба или по главата.

Дори собственият му син, разсъдливият момък Телемах, вече не беше такъв, какъвто го желаше Одисей; наистина, той бе по-голям, отколкото мислеше Одисей. Вършеше всичко, което му заръчваше бащата и никога от устата му не излизаше дума на възражение. Но през дългите си странствания Одисей се бе научил да чете в душите на хората и забелязваше, че за някои неща синът му има собствени възгледи, а това го огорчаваше. Също и жена му, благородната Пенелопа, криеше от него в душата си някои спомени и чувства. Защото през дългите години на разлъка тя сигурно бе разглеждала женихите и бе преценявала кого да избере, ако съпругът ѝ още дълго се бави в неизвестност. А сред женихите имаше силни, красиви, заможни и разумни младежи. Одисей бе подслушал как няколко робини си говореха, че благородната Пенелопа гледала не чак толкова неблагоприятно на жениха Амфином. И когато по-късно Одисей набързо обеси робините под покривния свод, така че те висяха като дроздове, попаднали в примка, и леко се поклащаха на вятъра, то бе, за да сложи край на приказките, които дразнеха слуха му. Но в себе си той упрекуваше Пенелопа, че никога не говори за времето на женихите.

Ала облаците, помрачаващи понякога покоя на душата му, се разсейваха, щом той само си помислеше колко благополучно бяха

завършили всички негови приключения, странствания и промеждия. Сега злото бе се скрило в морската бездна, а на него му оставаше славата, слава, каквато никой смъртен не притежаваше, след като Ахил бе мъртъв.

В сърцето си Одисей често сравняваше собствената си слава с тази на Ахил. Ахил почитаха като бог, понеже бе най-героичният сред ахейците. Но по-високо от бойната слава многоопитният Одисей слагаше славата на мъдрия, разсъдлив и хитроумен мъж, а нямаше съмнение, че след Прометей и Дедал никой не е бил тъй хитър, находчив и прозорлив като самия него, Одисей.

Навсякъде сред ахейците възпяваха подвизите му: какво бе извършил под Троя, как бе измислил смелата, хитроумна уловка с дървения кон, как бе странствал по море до най-далечните острови, как единствен той от всички мъже, потеглили с корабите на Итака, бе устоял и бе спасил скъпоценния си живот, как бе избил женихите и как си бе възвърнал острова. Разказите не винаги бяха еднакви. Хората не винаги вярваха на истината, а онова, на което вярваха, не винаги бе истина. Постепенно обаче многото повести се бяха слели в една повест, а от различните истини се бе родила една истина.

На тази единствена повест най-сетне вярваха всички — и разказвачите, и певците, и слушателите, та дори и участниците в описваните събития. Сам богоравният Одисей вярваше на повестта и понякога дори след дълги, съсредоточени размишления, не можеше да каже кое е истина и кое само се възпява.

Ето например броят на женихите, които той, синът му и двамата пастири бяха избили. Одисей и хората му бяха четирима, това бе сигурно, ала колцина бяха женихите? Той често диреше имената им в паметта си. Припомняше си тридесет и девет имена и това също бе немалък подвиг, ако те, четиримата, бяха изтребили тридесет и девет мъже. Но в стиховете за избиването на женихите отначало се пееше, че той пратил цели триста души при Аид. Такова преувеличение той не можеше да търпи, затова наложи поправка и намали броя. Сега в стиховете се споменаваха числото сто и осемнадесет. Сто и осемнадесет жениха бе избил богоравният Одисей. Така си и остана. Вече не прибавяха, нито отстраняваха някого.

Също за онези, които бяха взели участие в кървавото отмъщение — разсъдливия момък Телемах, божествения свинар Евмей и смелия

кравепас Филонтий, — числото на избитите женихи бе сто и осемнадесет. Сто и осемнадесет бяха и за благородната Пенелопа. Веднъж може би, преди много време, тя бе попитала с нежно удивление: „Нима наистина бяха сто и осемнадесет?“ Ала вече не питаше. А пък и той самият, многостранствалият и мъдър Одисей, все по-трудно успяваше да пресметне дали броят на женихите е по-близо до тридесет и девет или до сто и осемнадесет.

Хората, които умееха да внушават повече вяра в сътворения от тях свят, отколкото в действително преживяното, бяха рапсодите, певците. Те бяха най-често стари и немощни, негодни вече за нищо друго, освен да пеят и разказват. Не притежаваха нито съкровища, нито власт, но въпреки това бяха на почит. Всеки уважаващ себе си цар имаше свой певец, когото хранеше с месо и поеше с благоуханно вино. И то с основание, защото две неща преди всичко радват човешкото сърце — богатството и славата. А славата бе по-ценна и от богатството. Умре ли човек, трябваше да изостави богатствата си, а на славата можеше да се наслаждава и в подземното царство. Щом пристигнеше там нова душа, тутакси я заобикаляха душите на прежните покойници и някоя от тях запитваше: „Каж ми, о сярко, витае ли моята слава сред смъртните?“ А когато новодошлата душа отвърнеше: „Покойнико, ти продължаваш живота си в песните“, душата се радваше. Но без певци нямаше слава.

Певецът на Одисей се казваше Фемий. Като всички певци, и той се зовеше омир. Омир означаваше „съпровождащ“, човек, който не може да върви сам. Омир наричаха певците по две причини. Първо, понеже повечето имаха слабо зрение или направо бяха слепи, а това бе от полза за професията им, защото вътрешното око се изостряше с отслабването на външното. „Съпровождащи“ ги наричаха още, защото те не биха могли да разкажат нищо, ако най-напред други не извършеха подвизите, които те възпяваха.

И така, омирът на богоравния Одисей се наричаше Фемий. Той бе пъл и на женихите, получавал бе и от тях месо и други лакомства. Но Одисей го пощади, защото не бяха много онези, които боговете бяха дарили с уменията да пеят и да разказват. А и какво ли друго можеше да стори старецът по времето на женихите? Одисей знаеше от собствен опит: няма по-кучешко нещо в света от стомаха ни глождещ.

Тиранинът-стомах е самовластен господар, той иска да бъде наситен и застава дори опърничавите и онеправданите да забравят гнева си.

Тъй че Одисей прости на своя омир, задето бе служил на женихите и отново и отново му повеляваше да разказва за тяхното избиване. Фемий се подчиняваше охотно — отмерено и напевно описваше сто и осемнадесетте убити. Пред своя господар Фемий трябваше да пее и за другите подвизи на Одисей. Стиховете му се лееха като вълните на многорибната морска шир, а Одисей слушаше.

Понякога, когато слухът и сърцето на Одисей още бяха изпълнени с божествените напеви, той сядаше сам край брега на винобагреното море. Сладостно бе да съзерцава от сушата солената водна шир и да си спомня в безгрижие опасностите. Често обаче го обземаше пламенен копнеж по миналото. Разбира се, той знаеше какво изпитва човек в премежdie. Сърцето се мята в гърдите, странникът се моли със сълзи на боговете, проклина сам себе си и своята глупост, че поради дръзко любопитство се е втурнал към всички тези опасности и обещава, ако се спаси, да бъде занапред мъдър и да избягва безразсъдствата. Но това чувство е по-силно и скоро човек закопнява отново за коварната бездна.

Одисей бе сега шейсетгодишен и страстите му отслабваха. Но понякога се усещаше на двадесет и веждите му се въсеха, като сравняваше как някога смело и стремително бе преплавал пурпурното море и как сега проспива оставащите му дни. Много пътища водеха по широкия свят, навсякъде се вълнуваше многорибната морска шир, пълна с кораби и чудовища, а в далечните краища живееха хора, които той не познаваше, съществуваха неща, за които дори не бе чувал.

Последните видени от него чуждоземни бяха феаките. Необикновено мъдри и щастливи, те населяваха своя далечен остров Схерия, разположен накрай света, и любознателният Одисей често разсъждаваше за техните нрави и обичаи. Защото те бяха по-различни от другите хора. Богоравните ахейци, населяващи материка и островите, когато не се задоволяваха с имота си, тръгваха на Изток, за да нападат далечните народи, за чиито богатства бяха чували, та да ги заграбят с меч в ръка. А феаките не уважаваха войната и славата на градорушителните мъже. Вместо това с разумен и мъдро устроен труд те създаваха блага, строяха палати, по-големи и по-пищни, отколкото у другите хора, правеха и чудесна покъщнина. А по моретата пращаха

изкусно изработените си кораби с по петдесет и две весла и разменяха своите изделия срещу съкровищата на народите, които бяха също така далеч, както те самите, и населяваха други краища на кръглата земя; оттам си докарваха руди, подправки и всякакви чудеса.

До болка ясно пред очите на стария Одисей се появи страната Схерия, приветливият остров на феаките. Той отдавна вече не съществуваше за него. Богоравните ахейци не се осмеляваха да плават с крехките си кораби дотам, до края на безбрежното море, а феаките, въпреки че със своите сигурни съдове можеха да стигат до ахейците, не даваха и знак за себе си. Понякога благородният Одисей съжаляваше, че след като боговете го бяха запокитили на този богат и приветлив остров, той не остана там повечко, та да изучи характера и нравите на феаките. Колкото и неблагоприятни да бяха те към всички чужденци, него навярно щяха да изтърпят и по-дълго. Красивата, белоръка принцеса Навзикая го гледаше прехласната, а баща ѝ, богоподобният цар Алкиной, го слушаше с охота. Но дългът го бе принудил да се завърне при благородната Пенелопа и така феаките го докараха до родната Итака на приказно бърз и сигурен кораб.

Не можеше повече да се сдържа неуморният Одисей. Затова реши да иде за втори път при феаките, без да се бои от опасностите на бездната и трудностите по солената водна шир.

Това решение той не съобщи на жена си, благородната Пенелопа, защото се опасяваше, че тя ще се разплаче и ще го закълне втори път да не тръгва по негостоприемното море. Но своето намерение той сподели със сина си, разсъдливия Телемах. Онзи веднага му отвърна, че иска да дойде с него. Това обаче не влизаше в плана на хитроумния Одисей, затова най-напред меко, а после твърдо той му забрани да мисли за подобно нещо. С умни и ласкателни слова му описа как в негово отсъствие той ще управлява острова. Ще бъде първият в Итака и ще вкуси от сладостите на властта. Така го утешаваше Одисей и сърцето на момъка се оживи. Ала бащата го предупреди, че трябва да бъде строг и ако срещне съпротива, нужно е да удари с жезъла си непокорния право в лицето.

След това благородният Одисей подбра двацет и двама юначни другари и с тях стъкми един вит, синеклюн кораб. Спуснаха го в морето, поставиха мачтата и платната, после скрепиха веслата на техните ремъчни възли и направиха всичко, както трябва. Освен това

на кораба натовариха запаси, колкото той можеше да побере, а също подаръци за феаките, разбира се, несравнимо по-бедни от онези, които някога те му бяха връчили, изпрацвайки го за родината. После развиха платната и се хванаха за веслата.

2.

И така, шейсетгодишен. Одисей отново тръгна по море, любознателният, богоравен страдник. С наслада гледаше белопенестите вълни и вдишваше соления им лъх. Питаше се дали старият му враг бог Посейдон се е укротил и почти желаше отново да изпита гнева на тризбеца му. Но морето го носеше спокойно, боговете му пратиха попътен вятър, хората, в чиито пристанища влизаше, бяха дружелюбни и с охота подновяваха запасите му. И след безкрайно дълго пътуване, малко разочарован, че не е срещнал никакви приключения, Одисей пристигна в добре защитеното пристанище на остров Схерия.

Феаките не обичаха пришълците. Неслучайно техният остров бе накрай света, те искаха да бъдат сами.

Ала те бяха богобоязливи и благонравни, а понеже чужденецът бе вече пристигнал, помогнаха на Одисей и на другарите му да изтеглят на брега черния кораб.

Одисей повели на хората си да го последват с подаръците. Тръгна веднага, за да срещне богоподобния цар Алкиной, известен с гостоприемството си. Крачеше между навесите, под които стояха корабите на феаките — високи, вълнолюбиви, крилати като птици и бързи като мисли. Никой друг народ не умееше да строи такива кораби. Одисей едва не се опечали, като си помисли колко жалък вид има собственият му кораб сред всичките тези, а бе най-добрият, който можеше да се направи в Итака. Чудеше се, че с нищожния си кораб е успял да преплава благополучно тъй дългото разстояние и се разтревожи при мисълта за обратния път.

При работилниците, в които строяха корабите, той попита, възхвалявайки, за онзи вълшебен съд, който преди седем години го бе върнал на неговия остров. Ала феаките при всичката си любезност му отговориха уклончиво и, както му се стори, с печал.

Одисей стигна до палата на Алкиной. Може би в спомените му градските стени бяха по-яки, а градините по-пищни, но от друга страна през тези седем години погледът му бе станал по-вещ, за да може да

оцени красивото разположение и съразмерността на дома. С възхищение разгледа златните псета, които охраняваха главните двери, бронзовите венци по корниза на сградата и сребърните момци, които стояха на изящни поставки и държаха в ръце пламнали факли, та да озаряват пиршествата в залата.

Доброжелателният цар Алкиной го поздрави радушно. Ала и на него му се сви сърцето при това второ посещение на госта. Разказа му, че земетръсният бог Посейдон се разгневил на феаките, задето приели любезно неудобния му странник и великодушно го отвели до острова му. При обратния път богът по най-ужасен начин потопил прекрасния кораб току пред бреговете на родината. Затова той, Алкиной, и неговите старей и велможи решили на тържествено съвещание за в бъдеще да се пазят от чуждоземни. Та нали живеели накрай населения свят, разделени с много вода от останалите смъртни, защото искали да се предпазят от нападенията на войнствените народи, които, привлечени от съкровищата на острова и сами малоимотни, можели да връхлетят на любезните феаки. Така загинали критяните, защото имали богатства и се отнасяли към чужденците с непредпазливо великодушие. Никой не мислел, че благородният гост е дошъл на разузнаване и с лоши намерения, макар славата му на хитроумец да стигала чак до небето. Но решението на съвета било закон и за него, царя.

Смутен изслуша тези слова богоравният Одисей. А после отвърна разумно:

— Често пъти, когато в родната Итака се наслаждавах на щастието, седнал край брега на морето или в красивия си дом при моята жена и разсъдливия син, аз си казвах: „Всичко това дължиш на богоподобния цар Алкиной и на бързите му гребци.“ Само за да ти река това, велики владетелю и гостоприемнико, да ти отдам благодарността, която нося дълбоко в сърцето си, дойдох тук, без да се побоя от опасното плаване. Но този път няма да обгърна коленете ти с молби и плач, а ще се опитам със собствени сили да се добера до родината. Наистина, корабът ми няма петдесет и двама гребци — такива съдове могат да строят само феаките, изкусни и благоразумни.

В това време бяха пристигнали другарите на Одисей и наредиха подаръците пред царя. Те изглеждаха жалки в пищния дом. Но

благонравният владетел не изрече упрек, а с достолепни слова похвали даровете, които любезният гост бе донесъл по дългия път през морето.

Но цар Алкиной си знаеше цената и въпреки всичката си мъдрост, бе словоохотлив. Това, което той тогава направи, навярно бе неразумно и сигурно противоречеше на решението, взето от него и от старейте. Но благонамерените дарове на госта бяха тъй оскъдни, че пробудиха у него желанието да покаже на чуждоземеца собствените си съкровища.

Алкиной го заведе в подземието, отвърза кожения ремък от високата бронзова врата и пхна направения изкусно ключ в ключалката. С мощно скриптене, както мучи бик, зърнал крава, се разтвориха тежките двери. Заблестяха жълто злато, червена мед и бял калай. Изникнаха великолепно изработени тъкани, одежди и килими, от чувалите лъхаше на прекрасни подправки, а от бъчвите се носеше уханието на отлежало, меденосладко вино. Имаше и творби на изкуството, статуи, триножници, вази, двуухи чаши, сръчно изковани навярно от самия бог Хефест. А цар Алкиной, изпълнен с прикрита гордост, разясняваше пред госта произхода на своите великолепия. Ето този пьстросияен килим е от Източния край на земята, а онзи огромен, украсен с изящни рисунки кратер, е от Юг. Тези меденожълти камъни са донесени от мрачните, мъгливи далечни страни, а пък масата с лъвските нозе и тази бронзова богиня са дошли от едно царство, разположено отвъд сразената Троя. Всичко блестеше вълшебно и ухаеше замайващо. А Одисей бродеше сред тези съкровища като опиянен от вино и накрая каза:

— Наистина, царю, обиколил съм целия населен свят и дори преминах неговите граници. Бил съм и по свещени места, по върхове на планини, където обитават боговете, а хората и предметите изгубват сянката си. Но това, което ти сега ми показваш, о владетелю, не съм виждал никъде.

И то беше вярно.

Тогава обаче царят заведе госта в най-отдалечения кът на подземието и там му показва нещо съвсем ново. То лежеше натрупано на безпорядъчен куп, превърнато в изковано оръжие, в ракли и предмети за всякаква употреба. Този нов метал нямаше много привлекателен вид, изглеждаше синкавочерен.

— Мед ли е? — неуверено попита Одисей. — Особена медна сплав?

Но богоподобният цар Алкиной се усмихна, гордо поклати глава, а после тихо, почти благоговейно и възторжено отвърна:

— Не, благородни гости, нито е мед, нито бронз, това е желязо.

— Може ли да докосна твоето желязо? — попита малко плахо благородният Одисей, а непознатата дума трудно се изтърколи от устата му.

— Можеш спокойно да го докоснеш — отвърна царят, — а също да го повдигнеш.

Одисей вдигна и претегли новия метал, опипа го: той се оказа твърд и тежък. В това време Алкиной славеше качествата на непознатия метал, неговата великолепна твърдост и издръжливост, несравними с тези на червеникавия бронз.

— Сам опитай! — подкани той госта и му подаде копие с острие от новия метал. — Хвърли го срещу бронзовата плоча на стената!

Одисей така и направи. А копието си остана остро, както преди. Тогава той схвана, че оръжията и другите предмети, изработени от новия метал, сигурно са по-добри от всички други. Наново и наново опипваше с неуверени ръце и гледаше с невярващи очи този нов, синкавочерен метал, като в смущението си повтаряше странната дума: „Желязо, желязо.“

А цар Алкиной продължи да разказва за желязото. Идвало от най-крайния Изток и никой друг не можел да го достави, освен самите феаки с техните бързокрили, вълшебни кораби с по петдесет и две весла. Изплашен от съдбата на големия остров Крит, цар Алкиной заповядал на първо време да коват от желязото само оръжия; защото това процъфтяващо островно царство, заето да разширява познанията си и да произвежда изящни предмети, се бе грижило твърде малко за своето въоръжение.

— Възнамерявам — каза Алкиной, — да превърна желязото в оръжия. С охота бих си направил по-полезни неща, сечива за дома и за оран. Но хората са алчни и един мъдър народ е нужно да бъде нащрек. Боя се, че с това синкаво желязо ще трябва да счупим доста глави, преди да можем да го употребим по-полезно.

Тъй рече мъдрият, миролюбив цар Алкиной.

Богоравният Одисей бе свикнал от малък да цени медта и блестящия червеникав бронз, метали, толкова полезни за военни и мирни дела. Сега схвана, че има и нещо по-добро — това синкавочерно желязо. Той бе смутен, дори опечален. Винаги бе вярвал, че сърцето и разумът му са открити за новото; но сега гледаше с тревога това желязо и в душата си се отвръщаше от него, почти го мразеше. А щом самият той се страхуваше от новото и от неговите последствия, колко ли трудно щеше да е за велможите му да свикнат с новия метал, колко ли трудно пък щеше да е то за тъпоумната тълпа на богоравните ахейци! Да, гордият цар Алкиной имаше право. Не само чужденците, а и самите ахейци ще се избиват взаимно с хиляди и десетки хиляди, когато се откажат от медта, от старите начини за производство на оръжия и на други предмети и преминат към новото, към употребата на желязото.

Но Одисей не искаше да издаде пред царя вълнението си и затова попита с учтиво любопитство:

— Навярно е трудно да се кове това синкавочерно желязо, та да се направи здраво оръжие или добро сечиво.

— Не е лесно — съгласи се богоподобният владетел Алкиной. — Но цар Федим от Сидон ще ми прати мъже, опитни в изкуството да се кове неподатливото желязо, за да обучат моите феаки. Защото ние, феаките, сме благословени от боговете, имаме светли умове и сме възприемчиви.

— Наистина ли знатният сидонски владетел ще ти прати опитни майстори? — попита Одисей.

— Той ми обеща — отвърна Алкиной. — Даде ми дума.

— Какво значат крилатите думи? — възрази Одисей. — Нима един хитроумен мъж не може да стъкми мимолетните думи тъй, че те да станат разтегливи и леки, а той да се отметне от тях?

Така рече той мъдро. Но мислеше за Автолик, бащата на своя баща, от когото бе наследил хитроумието и който бе известен с уменията си да се заклева така, че думите му да нямат стойност.

Но другият цар, могъщият Алкиной, се засмя и рече:

— Находчив си ти, богоравни Одисее, познаваш всички хитрости и уловки. Но и аз съм минал през огън и вода. Имам нещо повече от думи. Виж тук!

И той отвори една врата. Зад нея бяха натрупани блокчета, дъсчици и плочки, най-вече от глина, но имаше и каменни, а върху всички тези дъсчици, плочки и блокчета бяха издълбани знаци — чертички, точки, линии, а също малки рисунки, — замайващо много и подредени по най-различен начин. Богоподобният владетел Алкиной посочи плочките и рече лукаво:

— Както сам виждаш, притежавам и писмени доказателства.

Благородният Одисей, много поселища хорски видял и познал обичаи, заразглежда плочките и блокчетата, ала нищо не проумя.

— Писмени доказателства ли? — попита той с недоумение.

— Нали виждаш, благородни Одисее — обясни гостоприемникът. — Върху тези плочки царят на Сидон се заклева да ми прати изкусни ковачи, а в случай че не го стори, призовава върху себе си гнева на тамошните богове.

Много повече, отколкото от желязото, се изплаши сега любознателният страдник Одисей. Наистина, и по-рано бе чувал за такива знаци и цифри, знаеше, че ги използват далечни източни и южни народи. Но си мислеше, че това е вълшебство като всички други, които понякога действат, а понякога не. Сега обаче, след като Алкиной му обясни, той схвана, че тези резки са нещо повече. Те бяха оръдието, което задържа крилатите и мимолетни думи; те правеха невидимото — видимо, преходното — непреходно, те правеха хората равни на боговете. С изумяваща яснота той си представи какви промени ще внесе в живота и в мислите на смъртните употребата на тези издълбани знаци. И в същия миг си каза, че неговите хора, богоравните ахейци, които нямаха толкова бърз ум като феаките, сигурно доста ще се затруднят, докато запомнят всички знаци за всички думи. А как ли ще се справи самият той на своите шестдесет години? Не е ли вече много стар, за да усвои тази страшна, но полезна новост — умението да се пише? И видя пред себе си толкова лутане, такива усилия и смут, додето благодатта стане наистина благодат, че му се зави свят, сякаш бе претърпял коработрушение в бурливо море и белопенестите вълни го мятаха нагоре-надолу. Едва успя, както изискваха добрите нрави, да се престори пред своя гостоприемник и да запази привидно спокойствие.

3.

По-късно се появи принцеса Навзикая. Одисей си припомни първата им среща. Тогава тя играеше на топка с дружките си, той изскочи от гъстака — гол, мръсен, целият в кръв от драскотини и рани, овалян в засъхнала тиня и гнила шума, а всички се разбягаха, като го видяха. Но тя остана, красивата, белоръка Навзикая, и го гледаше прехласната.

За всичко това си мислеше Одисей, когато се появи Навзикая. Но тя вече нямаше образа, който той бе запазил в душата си. Сега тя носеше покривало, качулка и венец — бе омъжена. Той не можеше и да очаква друго, след като не бе останал; трябваше да предвиди, че тя ще приеме предложението на някой от знатните младежи на острова. Ала той се навъси, когато разбра, че нейният съпруг е тъкмо плиткоумният момък Евриал, който на времето го бе оскърбил с дръзката насмешка, че той е само странстващ търговец, а не герой. Принцеса Навзикая би трябвало повече да тачи неговата памет, тази на Одисей, а не да си избере точно този мъж и да дели с него ложето си.

И с двамата размени любезни думи, но в сърцето му остана да се таи неприязън и неувереност. „Аз съм Одисей — мислеше си той, — син на Лаерт, най-хитроумният сред смъртните, славата ми стига чак до небето. Но при всичката си мъдрост не зная и не мога да реша дали тогава не трябваше да остана на този приветлив остров, вместо да се завръщам в моята Итака, където хората все още живеят, трудят се и воюват като нашите предци. Ако бях останал, наглите женихи и досега щяха да дишат под слънцето, някой от тях, навярно Амфином, щеше да лежи в постелята на благородната Пенелопа, а Телемах щеше да остане в сянка. Но аз самият, Одисей, щях да бъда зет на богоподобния Алкиной, негов приемник и наследник на съкровищата му и щях да имам синове от тази белоръка Навзикая. А може би все пак тогава постъпих по-разумно, като се завърнах в родината. Защото тук, на този остров, аз трябваше всекидневно наново и наново да се утвърждавам пред богоравните феаки и не зная дали щях да се справя с всичко ново, чуждо и непонятно, с което боговете са ги благословили. Сърцето ми

се свива, като гледам техните многовеслови кораби, синкавочерното желязо и тези заплетени знаци, които те дълбаят в камъните.“ Така разсъждаваше богоравният Одисей и съмнения помрачаваха душата му подобно на бързи облаци, които ту изчезват, ту отново се появяват.

След това начена угощението; това бе пищен пир, който цар Алкиной даваше в негова чест.

Осем белозъби свине, дванайсет овни и два бавноходни бика бе наредил царят да заколят за пиршеството. Там бяха всички, самият цар Алкиной с неговите старей и велможи; те седяха в изящно изработени, покрити с кожи кресла и пресягаха към трапезата. А Одисей заемаше почетното място до трона на богоподобния Алкиной. Слугите неуморно поднасяха сочни късове месо и наливаха вино, като го подправяха с непенте, сока от онзи корен, който влива в сърцето радост.

После въведоха певица, омира на цар Алкиной: този омир се наричаше Демодок и бе напълно сляп. Всички се отнасяха към него с почит. В средата на залата поставиха високо, медноковано кресло, опряно на стройна колона; на тази колона провесиха лирата и показаха на певица как да я стигне. Пред него наредиха трапеза, сложиха му сребърна панерка с хляб и златна чаша с вино, за да пие, колкото му иска душата.

Одисей ясно си спомняше как дивно бе пял тогава този омир, по време на първото му гостуване на острова. Пял бе за Троя, както покъсно и собственият му певец Фемий. Но нямаше съмнение, че Демодок пееше по-хубаво. Той бе най-добрият сред омирите на всички царе, неговото слово засенчваше словото на другите и ако славата на Одисей бе въздигната за вечни времена чак до небето, причината бе в този омир, който го възпяваше със звънливата си лира и с леещите се като морски вълни сладки думи.

Богоравният Одисей повика виночерпеца, разкъса сложеното отпред месо от гърба на тлъст, благоуханен овен — отредената за него почетна част — и нареди на виночерпеца да занесе тази мръвка на Демодок за похапка, защото на смъртните подобавало да тачат омирите, а песните на Демодок били останали дълбоко в сърцето му през всичките тези години. Виночерпецът поднесе месото на певица, който се зарадва и на мръвката, и на похвалата.

Богоподобният Алкиной се обърна към Одисей:

— Много сме слушали, мъдри Одисее, за мощта и хитроумието, с които след завръщането на твоя остров си възстановил властта си, като си избил тристата многобуйни женихи. Но разказват се различни повести, както става сред хората. Затова, благородни Одисее, разправи ни какво се е случило в действителност, защото ти сигурно го знаеш.

— Не ми е лесно да говоря — отвърна богоравният страдник Одисей. — Сърцето ми още се свива, колчем си припомня страшните часове, които преживях тогава. Но щом ти, могъщи царю, имаш желание да чуеш за онези събития, аз ще разкажа: така подобава на госта. Най-напред трябва да ти известя, че женихите, които избих, не бяха триста.

Едва изрече тези думи и се намеси певецът, божественият Демодок:

— Драго ми е — каза той със старчески си, но все още благозвучен глас — да узная от самия теб точния брой на женихите. Разпитвал съм мнозина. Но всички споменават различни числа. Повечето все пак твърдят, че избитите не са били триста, нито дори двеста, а сто и осемнадесет.

Хитроумният Одисей тозчас отвърна:

— Ти го каза, любезни омире! Те бяха сто и осемнадесет.

— Сто и осемнадесет. Така е било, така е трябвало да бъде, така е правдоподобно. Сто и осемнадесет! Звучи добре и хубаво се наглася в размера на стиха.

Одисей, насърчен от това начало, разказа за избиването на женихите с много подробности, които се бяха натрупали и сплели в паметта му. А Демодок внимателно слушаше и си мислеше: „Колко велики подвизи и колко подхождат аз да ги пея.“

Когато свърши, Одисей помоли след неговия скромнен разказ изкусният певец да попее за Троя. И похвали Демодок:

— Онова, което ти разказа за Троя, когато първия път бях тук, не ми излиза от ума и продължава да звучи в сърцето ми. Удивително вярно ти превъзнасяше участта на ахейците, техните подвизи, мъки, тегла, претърпени в онази война, сякаш сам си бил очевидец.

Демодок не кара дълго да го молят. Запя за гнева на Ахила, сина Пелеев, за борбата между Хектор и Аякс, за гибелта на Патрокл и за подвизите, които Одисей бе извършил край стените на Троя. Особено забавно и страшно прозвуча разказът за дървения кон, изобретен от

мъдрия Одисей, та самите троянци да го вкарат в крепостта си. А те, безумците, заслепени от едно божество, го сториха. Но и героите, които Одисей бе събрал около себе си в търбуха на коня, бяха не помалко безумни. Когато Елена, съпроводжана от троянски герои, разглеждаше коня, красавицата бе поощрена от демон да заговори на коня с преправен глас досущ като ахейските жени, като съпругите и на онези ахейци, които бяха скрити в утробата на коня. А те, първо един, после друг, после трети, като чува гласовете на любимите си и отдавна липсващи им другарки по ложе, се наканиха виком да отвърнат и замалко да издадат всичко, ако не бе находчивият Одисей, който с могъщи длани яростно им затисна устата.

Одисей смаяно слушаше певеца. Сам той отдавна не си бе припомнял преживелиците в търбуха на дървения кон, а и на никого не бе ги разказвал. Откъде тогава слепият певец знаеше всичко тъй добре? Кой ли бог му го бе разкрил? Наистина не всичко беше протекло точно тъй, както го описваше певецът, но едно бе вярно: спътниците му, ахейски вождове, се държаха тогава доста неразумно. Притиснати плътно един до друг, те седяха и лежаха в утробата на коня, а часовете се точеха бавно. Зли, безразсъдни пориви обземаха мъжете и той, Одисей, действително затуляше устата им с длани и така с мъка успя да предотврати да не се издадат с гласове или с друг шум.

И Одисей се замисли за човешката глупост — колко глупаво се бяха държали тогава и колко глупаво се държат винаги хората. Замисли се колко трудно му е на самия него да свикне с мисълта за синкавочерното желязо и за знаците, издълбани в камъните. Тъга и гняв изпълниха сърцето му, задето по волята на боговете смъртните хора тъй трудно се избавят от мудните си мисли, та с ясен поглед да зърнат нещата.

Ала той не издаде гнева си, а запита Алкиной:

— Кажи ми, знатни владетелю, как постъпваш с песните на своя омир? И тях ли повеляваш да издълбаят в твоите камъни?

Тогава богоподобният Алкиной се засмя от сърце и отвърна:

— Ще ми е нужна цяла каменоломна, ако трябва да се запишат всичките стихове, които пее моят омир. Не, любезни чужденецо, камъните и чудното изкуство аз не използвам за такива неща, а само за сериозни дела.

Той се смееше, а заедно с него се смееха и другите, също и омирът се смееше, тъй че просторната зала кънтеше.

Тогава благородният старец Ехеней пожела омирът да запее за странстванията на богоравния Одисей по многорибната морска шир, за големите му прекеждия и славни избавления, изпратени на любознателния страдник от разгневените и от милостивите богове. Одисей се вслуша радостно, защото поетът начена да възпява неща, които самият той бе разказал по време на първото си гостуване на острова и сега можеше да разбере какво да мисли за своите подвизи и кои от тях ще останат непреходни и вечно млади за всички времена.

Демодок пееше. С разтуптяно сърце, като отново преживяваше всичко, Одисей слушаше за своите скитания. За това как бе достигнал обитавания от Еол остров на ветровете, как бе попаднал при циклопа в ужасната му пещера и как бе слязъл в дома на Аид. Той чу за сирените, за Сцила и Харибда и как глупавите му другари бяха изяли кравите на Хелиос. Слушаше за своето хитроумие, за прославленото си хитроумие, и пак за своето хитроумие и прочутата си находчивост.

Дивно пееше Демодок, всички го слушаха с удоволствие и можеха да го слушат цяла нощ. С удоволствие слушаше и Одисей. Бе притворил очи, искаше му се да бъде сляп като този омир, та да поеме в себе си песента. Докато слушаше, той отново извършваше своите подвизи и изтърпяваше страданията си. Но всичко вече бе променено, другарите, които бе загубил, бяха повече, вълните, които разгневеният Посейдон изсипваше върху кораба му, бяха по-високи. А сирените пееха по-сладко, циклопът израстваше по-огромен и по-ужасен, а пък нимфата Калипсо го ласкаеше още по-ласкаво. Но както го пееше сега Демодок, така беше и така щеше да остане завинаги. А благородният Одисей бе едновременно и сегашният, и предишният Одисей. Така оживяваха в него спомените, че от затворените му очи потекоха сълзи. Но той не искаше да ги покаже пред другите, защото на пир подобава веселие. Затова вдигна широката пурпурна мантия и в нея зарови глава, та да прикрие рукналите сълзи. После отпи от виното, подправено с непенте, та радостта и доброто настроение да се завърнат в сърцето му.

4.

След пиршеството Одисей не можа да заспи. Новото винаги вълнуваше душата му, а умът му се стремеше да узнае неизвестното. Мамеше го мисълта да остане тук при феаките, докато се научи да кове и употребява синкавото желязо, а също да различава знаците, които те издълбаваха върху глинени плочки. Но благородният страдник бе шейсетгодишен и се боеше да не стане за смях пред младите, ако той, старецът, почне да се учи като малко дете и да прави грешки. В Итака, любимата му родина, никой не му показваше неща, които не познаваше, там той имаше отговор за всичко и несъмнено бе най-умният.

На другия ден многомощният владетел Алкиной се обърна към него:

— Кажи ми какво смяташ да правиш? Тук ли ще останеш или ще се завърнеш на твоя горист остров? Ще бъда откровен: ако останеш, гостуването ти ще е желано за нас, така ти не ще можеш да разкажеш на другите смъртни за нашия приветлив остров и за нашите съкровища. Ако пък тръгнеш, драги чужденецо, и на това сме съгласни, защото гостът не трябва да се възпира. Наистина този път не ще можем да ти предложим някой от нашите кораби, това би противоречило на решенията ни. Но може би боговете ще дарят и твоя кораб с двадесет и две весла с щастливо завръщане.

За миг многостранствалият Одисей се поколеба. След това отвърна:

— Дойдох само за да видя твоя лик, богоравни Алкиное, както и лика на принцеса Навзикая, защото на вас дължа живота си. След като се уверих, че всичко при вас е благополучно, с радост ще се завърна на моя прочут остров.

— Да бъде волята ти, благородни Одисее — отвърна могъщият Алкиной. — А ние ще отправим подаръци на твоя черен кораб и ще принесем жертва на боговете, за да ти пратят попутни ветрове.

Но преди Одисей и другарите му да спуснат кораба си в морето, той потърси певеца Демодок. Двамата седнаха в просторното преддверие и като се наслаждаваха на приятната вечерна прохлада, пиеха вино и разговаряха. Прозорливият Одисей каза:

— Щастлива е участта на човека, който продължава да живее в песента на омира и боговете не могат да ми отредят по-добра съдба от тази, ти да описваш и възпяваш моите подвизи, Демодок, който с право си най-прославеният сред омирите. Това, което ти разказа за странстванията и подвизите ми, а също и за мене самия, едновременно ми принадлежи и вече не ми принадлежи. Докато ти пееше, моите подвизи се откъснаха от мене и сега ги виждам отстрани, те са мои и вече не са мои, толкова са ми близки, колкото и далечни — също като отрязани коси.^[1]

Прочутият Демодок отпи от благоуханното вино и отвърна разсъдливо:

— Ние трябва да сме признателни един на друг, богоравни Одисее. Аз на тебе, защото твоите подвизи са опора за моята песен, подобно на костите, които държат тялото. А ти на мене, защото без песента на поета подвизите на героите отлитат без всякакъв ред и смисъл.

— Така е — съгласи се благородният страдник Одисей и продължи: — За много мои приключения разказа ти, богоравни Демодок, и всички те оживяха. Само едно остана неясно и безплътно като сенките в дома на Аид.

Одисей видя, че лицето на слепаца помръкна и бързо добави:

— Навярно аз самият не съм го разказал добре преди години, когато бях тук.

А Демодок попита:

— Кое от приключенията имаш наум?

— Историята на моето пребиваване в чертога на магьосницата Кирка, на остров Еея — отвърна Одисей.

— Това е историята — припомни си Демодок, — в която богинята превръща твоите другари в свине, а бързоногият Хермес ти дава вълшебна билка, за да преобразиш свидните си спътници отново в хора.

И понеже Одисей мълчеше, певецът добави с известна досада:

— Ти така го разказа тогава. Говореше за двайсет и двама другари, за билката моли и аз така го пея от години.

— Така го разказах и така беше, но само отчасти.

— Тогава го разкажи наново, но изцяло — помоли Демодок.

Одисей го послуша и започна:

— Когато усмирих Кирка и разделих с нея прекрасното ѝ ложе, тръгнах да намеря другарите си, та да ги преобразя отново в хора. В ръка държах вълшебната билка, дадена ми от Хермес, пратеника на боговете, това чудно растение моли: коренът му е черен, цветът му е подобен на мляко, а въздействието му е божествено. Когато пристигнах в свинарника, видях другарите си събрани на куп, двайсет и двама на брой, и като ги гледах, запитах се: „Кой ли от тях е Полит, най-скъпият ми от всички? А коя ли от тези белозъби свине е моят приятел и братовчед Ноемон? Коя ли е Фроний и коя Антиф?“ Радост изпълни сърцето ми при мисълта, че след миг всички ще застанат пред мен отново в познатия вид. И като размахвах големия корен, завиках им: „Хайде, ставайте, свидни другари, елате да допра до гъстата ви четина целебната билка. Щом ви докосна, ще възвърнете човешкия си облик — високата, стройна снага, гладката кожа и хубавия човешки език.“

А те, като чуха това, се навряха по ъглите, явно уплашени от мене и от моя корен. Помислих си, че богинята, магьосницата Кирка, тази чародейка, е помътила сърцето и разума им. И отново завиках на другарите си: „Но чуйте, приятели, разберете ме. Великият бог Хермес ми даде тази билка моли, за да ви освободя от коварната магия. Позволете ми да докосна четината ви и ще станете отново хора. Възвърнете си познатия облик!“ Но те, още по-уплашени от преди, заотстъпваха, грухтяха и квичаха от страх, сякаш ги дебнеше зло; и понеже вратичката на свинарника бе отворена, те се втурнаха покрай мене навън, като друсаха тлъстите си кореми на своите къси, чевръсти крачета и побягнаха колкото може по-далеч. Нищо не разбирах, а сърцето ми се късаше.

Накрая, като се промъкнах наблизо, успях да докосна с корена една от свинете. Мигом изкапа гъстата четина и пред мене застана моят спътник Елпенор, най-млад от всички ни, посредствен момък, неотличен в битките, а също ненадарен с разум. Строен, в човешки облик стоеше той пред мен. Ала не ме прегърна, не ликуваше и не

беше щастлив, както очаквах. По-скоро ме заупреква: „Пак ли се появи ти, зъл смутител на покоя! Пак ли искаш да ни мъчиш, да излагаш телата ни на опасности и да изтръгваш все нови решения от сърцата ни? Сладко бе да съм такъв, какъвто бях, да се търкалям в тинята под слънцето, да се наслаждавам на ярмата и на помията, да грухтя и да не се терзая от съмнения — така ли да постъпя или иначе? Защо дойде, защо насила ме връщаш към предишния ми омразен живот?“ Така ме упрекваше той, проклинаше ме и плачеше. След това отиде, та се напи и легна да спи върху покрива на Киркиния чертог. Но другите ми спътници, свинете, като се завърнаха, го разбудиха с грухтенето и квиченето си. Още замаян от виното и от съня, обзет от смътна тъга, той се търкулна към другарите си, но пропусна стълбата, падна от покрива и се преби. А той бе единственият, когото успях да преобразя отново в човек.

Много неща бях преживял, ала никога тъй страшни, както в този час. Сърцето в гърдите ми натежа и се преобърна, когато разбрах: приятелите бягат от мен, желаят да си останат свине и да не възвръщат човешкия си облик. Бях успял да хвана само най-глупавия и да го направя отново човек, но какъв човек, и то не за дълго.

Докато Одисей разказваше това, лицето му ставаше все по-старо, по-изострено и по-съсухрено. Гнетеше го не само споменът за оня час, но и мисълта, че сега той самият се противи да влезе в един по-светъл и по-строг свят, какъвто му бяха показали феаките.

И той приключи с думите:

— Тази, Демодок, е истината, а не онова, което разказах тогава. Не двайсет и двама другари преобразих отново в хора, а само един, но душата му в миг отлетя при Аид. Сега ми кажи, прославени певецо, ще разказваш ли за това, което преживях при Кирка, и в бъдеще по същия начин, както до днес? Или ще го видиш тъй, както сега ти го описах?

Омирът Демодок отпи от виното и дълго мълча, потънал в мисли. Накрая рече:

— Благородни Одисее, многостранствал страднико! Мисля, че ще разказвам историята, както досега. Това, което ти днес ми описа, не става за стихове. Не подхожда за песен пред сегашните смъртни. — И той добави кротко и вежливо: — Може би някога и на него ще му дойде времето.

С тези думи слепият Демодок изличи от сърцето си истинската история за Одисей и свинете.

А Одисей се завърна в родината си при благородната Пенелопа и при разсъдливия си син Телемах. Изминаха години, на остров Итака пристигнаха чуждоземни, които донесоха вести и песни. Все повече песни изникваха за странстванията на Одисей, а поемата на Демодок за премеждията му на остров Еея при магьосницата Кирка и за преобразяването на свинете бе една от най-често петите. И понеже богоравният Одисей винаги слушаше историята така, както я разказваше Демодок, накрая и той самият забрави какво се е случило в действителност.

Още двайсет години богоравният Одисей живя на остров Итака. Живя в мир и покой, вече почти не го измъчваше копнеж, когато съзерцаваше пурпурното море. Понякога слизаше в подземието на дома си и разглеждаше своите съкровища, а също и подаръците, които му бяха връчили феаките. Те бяха прибавили и къс от своя синкавочерен метал. Но като лежеше в подземието на Одисей, този къс желязо постепенно изгуби блясъка си и почервения от ръжда. Отначало Одисей го съзерцаваше с удивление, после с равнодушие. Скоро вече почти не го гледаше и лека-полека забрави името му.

Ала неговият син и наследник Телемах научи думата желязо. А по-късно я узнаха и всички ахейци. Накрая те се научиха и да употребяват този синкавочерен нов метал, наистина, след дълги борби и много пролята кръв.

1947

[1] На това място омирът, който ни разказва за второто плаване на Одисей до Схерия, допуска волност. Богоравните ахейци никога не са стригали косите си, освен за да ги подарят на скъп покойник. Сигурно е, че Одисей, синът на Лаерт, никога не си е рязал косите. — Б.а. ↑

ФРАНЦ ВЕРФЕЛ (1890–1945) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ФРАНЦ ВЕРФЕЛ

Франц Верфел (1890–1945) е австрийски поет, романист, драматург и есеист. Също като Рилке, и той е роден в Прага и носи в творчеството си нещо от мистичното излъчване на „златния град“. Верфел израства в семейството на заможен търговец-евреин и следва в университетите на Лайпциг и Хамбург. Близко приятелство го свързва с пражките писатели Макс Брод и Франц Кафка. След едногодишна военна служба Франц Верфел се посвещава на литературата и с Валтер Хазенклевер и Курт Пинтус съставя прочутата експресионистична антология „Страшният съд“ (1913–1921). През този период общува с поета Райнер Мария Рилке и с критика Карл Краус. През Първата световна война Верфел е мобилизиран и служи на Източния фронт. След войната заживява във Виена, там се оженва за Алма Малер — вдовицата на композитора Густав Малер — и предприема дълги плодотворни пътувания из Италия, Египет и Палестина, изпълнени с преживявания и творчество.

Когато в Германия идва на власт националсоциализмът, Верфел е изключен от Пруската академия на литературата и творбите му са забранени, а след Аншлуса на Австрия в 1938 г. той е принуден да емигрира във Франция, а после в САЩ, където в 1941 г. получава американско гражданство. Заедно с други немски писатели-емигранти като братята Ман и Лион Фойхтвангер се установява в Бевърли Хилс, Калифорния, където умира, без да се завърне в родината си.

Дълбоката религиозност на Франц Верфел, почерпана от еврейски и католически представи и предания, го довежда до социална изолация и вътрешна самота. В творчеството му се примесват боготърсачество с хладен психологизъм. Поезията му обаче, на която той особено държи, е изпълнена с хуманистичен патос — стихосбирките му „Приятел на света“ (1911), „Ние съществуваме“ (1913) и „Един-друг“ (1915) дават на младото поколение, запокитено сред хаоса на Първата световна война, духовна опора с призови към любов и братство. Следват стихосбирките „Песни от трите царства“

(1917), „Съдният ден“ (1919), „Заклинания“ (1923) и „Нови стихотворения“ (1928).

Като разказвач Верфел си създава име преди всичко с новелите „Не убиецът, убитият е виновен“ (1920) и „Смъртта на дребния буржоа“ (1927). Голям интерес събуждат „Верди. Роман за една опера“ (1924), „Абитуриентска среща. Историята на една младежка вина“ (1928), „Барбара или Благочестието“ (1929), „Сестрите от Неапол“ (1931), „Песента за Бернадета“ (1941) и посмъртно издаденият роман „Звездата на неродените“ (1946). В късните произведения на Верфел основен мотив става страданието, болестта и смъртта. Личната драма на твореца придобива космически измерения.

ФРАНЦ ВЕРФЕЛ

СТЪЛБИЩЕТО НА ХОТЕЛА

Момчето от асансьора хвърли отчаян поглед, но кабината бе пълна. С много по-голямо удоволствие то би превозило младата дама, отколкото суховатия товар от четирима англичани, които сериозни чакаха да бъдат обслужени.

Франсина държеше в ръка важното писмо, което бе получила на излизане от ресторанта и още, дори бегло, не бе прегледала. Не знаеше съдържанието му, никакви думи, никакви подробности, знаеше само, че то ѝ носи чистото сърце на Филип тъкмо когато бе уверена, че се е избавила от Гвидо.

Младото момиче се удиви, че спасителният миг, така горещо призоваван през последните седем нощи, сега, когато ѝ бе подарен, не разбуди в душата ѝ по-силно усещане, нито пък трескаво щастие. Може би това удивление и желанието да си изясни чувствата накараха Франсина да не изчака завръщането на асансьора, а да се насочи към широките, застлани с дебела червена пътека стъпала, които в неусетно възлизащи правоъгълници достолепно кръжаха по огромното стълбище на луксозния хотел.

Трябваше да отпразнува освобождението си — за по-голяма свобода не можеше и да мечтае. След като в края на седмицата почти бе достигната границата на неизвестността, дори днес още всяка надежда изглеждаше изгубена. В ясното, благовъзпитано съзнание на Франсина неумолимо се натрапваха неизбежните предохранителни мерки, лъжите и отвратителните последици.

Добре бе премислила всичко. Към себе си се отнесе с немалка суровост. Ами Филип? Е, правата на Филип я притесняваха най-малко. Нима той имаше права над нея? Права, спечелени с някакви достойнства или постижения?

Но да мами родителите си, да измисля недостойни оправдания и лъжи, и всичко това с открито чело и престорена веселост — как да го стори! Родителите ѝ бяха твърде възрастни хора, изпълнени с невинната строгост на нравите от отдавна изчезнали времена. Не че в

някое потайно кътче на сърцето си Франсина се бе разбунтувала срещу подобна строгост на нравите. Тя бе напълно съгласна с нея, както и с всяка обвързаност и утежняване на живота.

Макар да нямаше закостенели възгледи за тези неща, все пак намираще за очарователно, когато папа, бивш министър на императора-крал^[1] пренебрегваше съвремието и на рождения ден на своя отдавна починал, митичен монарх винаги се появяваше на масата в официален костюм; макар с дума да не отбелязваше повода, той мълчаливо провеждаше възпоменателното празненство. Франсина бе прекалено млада, за да таи в сърцето си озлобление срещу съвремието поради наранено съсловно честолубие. Въпреки това изпитваше отвращение към всяко опошляване на живота и по свой начин се бе опълчила срещу епохата, като не подрязваше русата си коса. И все пак дори консервативно дългите ѝ коси не можаха да я предпазят...

Сега обаче бе настъпило избавлението! Бог ѝ бе направил подарък, на който тя едва ли вече се надяваше. Само дето твърде бързо се разпръсваше кафявата мъгла, която я душеше в продължение на седем дни, твърде безбурно се връщаше всичко постарому, твърде леко преживяването ѝ се бе превърнало в неприятен сън, дори не в сън, така че скоростта, с която забравяше, ѝ се струваше като разврат.

Франсина стоеше в подножието на стълбището. Видя, че в салона вече преместват масите за вечерната музика и танци. Крайно време бе за нейното бягство. Вдигна глава и измери с очи разстоянието, което я отделяше от стаята ѝ на последния етаж. Засводеното като катедрала пространство шеметно се разпростираше над нея. А от висините на бездната тегнеше грамаден полилей с блещукащи, леко звънтящи кристални призми и сякаш се полюшваше от някакво тайнствено въздушно течение.

Спомни си поклонението, за което майка ѝ веднъж я бе взела със себе си, тогава бе още дете. Повече от сто стъпала водеха до укрепената сред скалите църква. А майка ѝ за покаяние, дълбоко покъртена, бе коленичила на всяко от стотте стъпала.

Колко нищожен трябва да е бил грехът на бедната ѝ, вечно мълчалива майка, за който тя така всеотдайно се разкайваше. Но времената се бяха променили и вярата бе отслабнала. Тя, Франсина, не би се тътрила на колене по стотте стъпала към някоя скална църква, но все пак се отказа от удобния асансьор и готова за покаяние — наистина

в най-красивата си вечерна рокля, с разголени рамене и ръце, — се отправи нагоре по застланото с червен килим стълбище на луксозния хотел.

Бавно сложи крак върху първото стъпало.

Пътят пред нея ѝ се струваше дълъг и труден като самотно изкачване на планински връх, защото в тази минута по грамадното стълбище на хотела не се виждаше жив човек. Франсина се чувстваше напълно изоставена в пространството, което си бе наложила да преодолее. Но трябваше да преодолява не само стълбището.

Още като дете се бе научила без самозалъгване и пристъпи на слабост да си дава сметка за всичко. Проумяла бе, че всякакви мечтания и напливи на неясни чувства са грях и че религията повелява постоянно да изпитваме съвестта си. Сега от един път бе сложен край на дълбокия ѝ смут. В последния миг се бе случило неочакваното, сам бог се бе смилил и бе проявил добротата си.

Затова, преди да изпрати Гвидо навеки в бездната, преди завинаги да върне всичко постарому, неин дълг бе да извика за сетен път образа на този човек. Но колкото и съсредоточено да свиваше вежди и да бърчеше чело, Гвидо нямаше образ!

Франсина напрегнато се взираше в стъпалата под себе си, дано изтръгне лика му от шарките на килима. Ала не виждаше нищо друго освен малките си, пъхнати в леки обувки нозе, които равномерно крачеха пред нея и в това имаше нещо трогателно. Онзи човек обаче тя не можа да възроди в паметта си. Нищо не бе останало от него, никаква черта, никаква дума, само шепотът му по време на опасно бавния бостон, който за съжаление бе танцувала с него.

На този шепот липсваше съдържание, тя не си спомняше никакви ласкателства, никакви любовни слова. Това не беше нищо друго освен „шепот“, както вятърът си е само вятър, и шепотът като вятър бе целунал ухото ѝ с весело-хаплив език.

Франсина направи ново усилие да съживи от Гвидо нещо повече от онзи възбуждащ шепот. Но макар волево да стискаше зъби, не успя да възкреси в съзнанието си нищо друго освен един безупречен манекен в смокинг — а това би могъл да бъде и този, и онзи, всеки един, само не и Филип, понеже той бе малко по-пълн и по-нисък от Гвидо, от когото и да е в този хотел.

Безупречният манекен изглеждаше направо смешен, докато седеше без сако, по черна копринена жилетка, скроена прекалено тясно в талията. На всичкото отгоре седеше в нейната, в собствената стая на Франсина, а тя за нещастие имаше номер 517. В първото възмутително здрачно утро той се бе разположил пред тоалетната масичка и с Франсининия колд-крем мажеше белия самодоволен овален диск, който тя виждаше на мястото на лицето му. Откъм леглото, където безсрамно се бе изтегнала, Франсина наблюдаваше суетно-обстойните приготовления на манекена, сякаш всичко бе в реда на нещата.

Откровено си призна, че то нито я ужасява, нито я кара да плаче, а просто я оставя равнодушна.

Значи, това било любовта!

А защо любовта да е нещо друго? Възбуждащ шепот в ухото! Смутено опиянение! Лице, което е само един суетен диск, а върху него можеш да наложиш всички мислими физиономии!

И все пак любовта съдържаше още нещо, нещо много сериозно и неумолимо, което имаше малко общо със смокинги, бостони, манекени, шепнещ вятър, колд-крем и празни дискове вместо лица. През всичките тези дни на неуверен страх Франсина бе преживяла само веднъж истински позор. Това бе случката в аптеката.

Цели петнадесет минути се бе колебала да влезе. Отново и отново подреждаше в съзнанието си думите на чуждия език, които трябваше да изрече, и пак отчаяно ги разчленяваше. Преди всичко обаче таеше надеждата, че вътре ще намери белообраз, престарял аптекар, някой благ старец, на когото нямаше да е невъзможно да се довери.

Накрая наистина застана не пред млад, ала в никакъв случай не и пред стар аптекар, а — както разбра по подсичането на коленете си — пред мъж в най-гнусната възраст. Още непромълвила дума, тя се изчерви, руменееше все по-силно, за истинска наслада на дрогериста, който я гледеше с цинични очи и очевидно не си правеше труд да съкрати нейното отчаяние и своето удоволствие. След няколко мига на кънтящо в ушите й мълчание тя най-сетне тръсна възможно най-непристойните думи и едва не изгуби свят.

Аптекарят, решен да вкуси докрай от прелестта на положението, прие високомерен израз на лекарска деловитост и почна да задава

нагли въпроси, впусна се в съвети и предупреждения, като все повече подмяташе дръзки двусмислици. Когато не му оставаше нищо повече, той нареди да донесат едно шишенце с червени хапове. За въздействието им обаче изказа съмнение със зловещо-похотлив глас и накрая подаде на Франсина адреса на някаква сигурна акушерка, при което нежно опипа цялата ѝ длан.

Ако бе сторила някакъв грях, там, в аптеката, изкупи вината си за вечни времена. Изглежда, сам бог бе доволен от възмездието, защото препаратът на онзи отворителен човек въпреки собствените му съмнения днес бе оказал въздействието си.

Сега Франсина нямаше за какво повече да се укорява. Гвидо представляваше един безупречен смокинг без образ над бялата яка, той бе само блудкав, бавен бостон, чиято разтеглива мелодия забравяш също тъй бързо, както и онзи рафиниран шепот. Вчера бе върнала неотворено второто писмо на този човек. Навярно ще получи трето и четвърто писмо. Естествено! Сигурно струваше толкова! Ала след седмия или деветия напразен опит господинът щеше да престане с писмената си натрапчивост. А след завръщането на родителите ѝ едва ли вече щеше да ѝ се налага да проверява пощата.

Докато прекосяваше стълбищната площадка на първия етаж, а стъпките ѝ глъхнеха по мекия килим, Франсина твърдо реши, че Гвидо не е съществувал — сега, никога и вовеки веков.

С лека и бодра крачка тя заизкачва следващите стъпала, а през това време погледът ѝ, пълен с непозната благосклонност, се потопи в писмото на Филип:

„Любима моя Франсина — прочете тя, — най-последно хвърлих щастлив зар. Подготвям за нас двамата най-красивото бъдеще. С гордост мога да заявя, че дължа неочаквания успех единствено на своята деятелност, а не на нечие покровителство. Нюйоркската фирма ме праща на ръководен пост в Женева, където ще изградя и управлявам европейския клон на предприятието. Ние, сладка моя любима, ще прекараме първите години от нашия брак край Женевското езеро, в подножието на Монблан. Не е ли е чудесно?...“

Непознатата благосклонност бе изчезнала. Тържествено-сладникавият тон на Филиповите думи я преследваше, докато крачеше по стълбището.

„Хвърлих щастливия зар!“ „Подготвям за двама ни красиво бъдеще!“... „Деятелност!“...“ „Нашия брак!“...“ „В подножието на Монблан!“

Гвидо нямаше образ, ала Филип имаше, именно образа, който стилът на писмото му ѝ бе донесъл от Америка. В гнева си тя го зърна съвсем отчетливо пред себе си. Видя редките руси косици, издаващи бъдеща плешивина, как трептят на вятъра. Сините очи на Филип (всъщност най-хубавото у него) достигаха едва до устните ѝ. Понякога, без да извива глава, бе целувала очите му, ала само от състрадание, понеже тя бе тъй висока, а той толкова нисък. Нима един мъж, чиито очи достигаха едва до устните ѝ, който вършеше сделки в Америка и с патос говореше за тази си „деятелност“, сякаш описваше рицарски подвизи, нима такъв мъж имаше право да е тъй сигурен в нея?! Та кой беше Филип? Нима не бе проумял деликатното и обезсърчено изражение на папа, когато бе дошъл да иска ръката ѝ?

Франсина не можеше да чете по-нататък и забеляза, че в яда си — сякаш нямаше за какво да укорява самата себе си — взима по две стъпала наведнъж.

Внезапно трепна и забави крачките си. Насреща ѝ по стълбището слизаше напет, блестящо изглеждащ господин във фрак и наметало. Преди равнодушно да отмести поглед, тя зърна едно по модата сурово, костеливо лице, каквото въпреки всичко харесваше, с посребрени слепоочия. От своя страна господинът се подготви за бавно и внушително разминаване.

Твърде неприятният за Франсина миг на срещата ѝ се стори безкраен. Додето сдържаше тялото и погледа си, сякаш бяха дихание, тя успя да си зададе странния въпрос дали два кораба, които самотно преминават борд край борд в открито море, изпитват подобно тягостно-замайващо чувство, както тя в момента.

Господинът бе изчезнал зад нея! Ала напълно погълната, тя точно усети как той се спря, извърна се и загледа подире ѝ. Тогава Франсина се преобрази и всичките ѝ мисли отлетяха. Продължи да крачи равномерно като кон във впряга на мъжкия поглед, който здраво я обуздаваше. Наведе ниско глава, сякаш напираше срещу слабата съпротива на вещо управлявана юзда. Невидими наочници закриваха отляво и отдясно очите ѝ, които всъщност не биха могли да видят нищо заплашително освен фалшивия мрамор на хотелските стени.

Бавно поставяше крак пред крак с боязливата грациозност на муле. Вървеше с прибрани ръце и ситни крачки. Бедрата ѝ често се потъркваха едно в друго, сякаш трябваше да смелят бельото ѝ като невидимо зърно.

Франсина не можеше да отрече в душата си, че наложеният ѝ равен ход и шеметната разсеяност ѝ действаха благотворно и облекчаваха пътя ѝ. Когато стъпките на господина под нея отново прозвучаха и се отдалечиха, тя почти съжаляваше, че трябва да продължи без букаи, предоставена сама на себе си. Все още безкрайно високо тегнеше полилеят от свода. Както бе уморена, изпита изкушението да позвъни за асансьора и да нареди да я закарат на петия етаж при нейната стая, чийто сбор от цифри, както отдавна суеверно бе пресметнала, даваше тринайсет. Ала веднага отхвърли тази малодушна примамка. Не бе в характера ѝ да се отказва тъй лесно от решенията си, та да пожертва сега малкото си самонаказание, а и своята воля заради удобството, макар — по каквито и причини — да я бе пожертвала за един човек, от чието лице не можеше да възкреси нищо повече от един празен бял диск.

Продължи да се изкачва и отново зачете писмото на Филип. Досадата ѝ бе изчезнала; само прескочи страницата, която я бе ядосала. Сега погледът ѝ падна върху едно изречение, което тъй дълбоко я трогна, че тя се спря наред стълбището:

„Аз не те заслужавам, моя височайша, царствена Франсина! Ти се извисяваш над мене във всяко отношение: като плът и кръв, като човек и дух. Какво друго бих могъл да желая от тебе, освен твоето позволение да ти служа и да те разбирам, докато ми е отсъден живот. Всяка твоя постъпка винаги ще е за мене добра, макар да носи увреждане, измяна, дори унищожение на собствената ми личност! От тебе не мога да изисквам нищо. Ала в твоите ръце предавам властта над моя живот и над моята смърт!“

Без да извива глава, Франсина целуна добрите очи на Филип. За първи път целуваше тези сини очи (сякаш двамата не бяха разделени от океана) с неизказан порив. Как несправедливо се бе отнесла преди малко с него! О, с истинско благородство Филип разбираше положението си! Той бе деликатният и същевременно непоколебимият, той бе единствената благонадеждна душа, която щеше вечно да я обича. Отвъд океана с необикновената си чувствителност той бе

подразбрал всичко. Догаждаше се за всичко, ала не си присвояваше права. Убедена бе, че по някакъв тайнствен път той е предусетил премеждието ѝ, а писмото му представляваше отговор на нейното приключение. Все пак какви невероятни сетива притежаваше Филип въпреки своята „деятелност“! Той знаеше всичко, без да му е известно нищо, и тя можеше да си мълчи цял живот и да не се чувства лъжкиня.

Франсина преглътна няколко щастливи сълзи. За първи път от толкова дни се бе освободила от обзелата я безчувственост. Едва сега усещаше с всички сили обилието на милостта, която ѝ бе отредена. С широко отворени очи съзираше от какви унижения и безчестия се бе измъкнала, а вече се виждаше затънала в тях. Но писмото на Филип изтръгна от действителността и най-тънките корени на нейния смут, едва неговият съкровен оброк откъсна от съдбата ѝ сетната сянка на Гвидо. Сега безупречният манекен наистина тънеше в най-дълбоката бездна и над него се издигаше висок гроб. Нищо не се бе случило. Франсина бе свободна. Франсина бе отново Франсина.

С разтуптяно сърце тя запрескача следващите стъпала. В истинско опиянение на пламенна сърдечност виждаше сега в съзнанието си единствено картината на жилището, в което скоро щеше да се нанесе с годеника си. Мигновено разпредели стаите, като нежно взе под внимание топлотата, спокойствието и доброто самочувствие на своя бъдещ съпруг. Не познаваше Женева, ала бе ясно, че домът ѝ няма да е на по-лошо място от Кей Монблан, а всички прозорци щяха да гледат към езерото. Опита се също да повярва, че равнодушието ѝ към децата е излечим недостатък, поне заради Филип. Как добре се бе наредило всичко! В бъдещето ѝ вече не зееше пропаст. Филип известяваше, че ще се завърне в Европа в началото на другия месец. Тя бе твърдо решена да замине за Хамбург да го посрещне и вече никога да не се разделя с него. Съвсем не смяташе за случайност, че може би тъкмо днес той бе взел парахода от Ню Йорк.

С пламнали длани Франсина сгъна писмото.

Тогава забеляза, че пред нея на стълбището е паднала неотворена телеграма. Бяха ѝ я връчили заедно с писмото на Филип в мига на съдбовния поврат. Без да съзнава, бе я стискала в ръка през цялото време. Веднага проумя: нейните родители!

Баща ѝ заедно с майка ѝ си бяха позволили малко пътешествие до Сицилия. Самата тя, отегчена от тъжната компания на възрастната

жена и от грижите по нея, бе останала в хотела по собствено желание. Наистина удовлетворяването на това желание ѝ струваше тежка борба. Папа категорично не искаше да допусне тя да прекарва времето си тук свободно и без никакъв надзор. Само мама с нейните тайни умения, с някои обидни намеци за променените условия и нрави, за всеобщата еманципация и за скорошния брак на Франсина успя да склони бащата да вдигне възбраната си. Защото сантименталният отказ от веднъж взетото решение бе житейската стихия на папа! Но този път колко прав се оказа той с отживелия си страх!

Франсина очакваше вест от Палермо. Разкъса телеграмата. Клеймото бе от Неапол, откъдето родителите ѝ съобщаваха, че още на другия ден преди обяд ще я вземат, за да отпътуват за къщи.

Франсина едва не нададе вик. В тази телеграма съзря последното божие благоволение. Усещаше физически как скъпите ѝ хора потеглят отвсякъде, за да я освободят като от обсадена крепост. Усещаше как с всяка секунда приближава избавлението. Божията милост бе пълна. Трябваше да превъзмогне само още една нощ в тази прокълната стая, само още една нощ да преспи в прокълнатото легло! С цялото си същество тя се върна в действителността. Пред свежата представа за утрешното заминаване изчезнаха и сетните останки от мръсносивия магически сън.

„Веднага да стегна куфарите!“

И тя се втурна по десетата редица от стъпала.

Застана горе силно задъхана. Твърде много бе натоварила сърцето си. Очите ѝ също не съумяваха да задържат очертанията и цветовете на предметите. Всичко преливаше едно в друго. Трябваше за миг да се спре, да почине, преди да продължи към стаята си, да измине последното кратко разстояние по коридора, което сега ѝ изглеждаше тъй дълго и уморително.

Затова пък грамадният полилей висеше пред очите ѝ, това блещукащо, леко звънтящо приказно същество, което още от първия ден с детински блянове бе привлякло погледа на Франсина. Той наистина се люлееше под някакъв малък, вълшебен ъгъл на отклонение или по-точно — ако се взреше добре — описваше неголям, едва забележим кръг. Франсина пристъпи към перилата на стълбищната площадка, понеже изведнъж почувства нужда да бъде по-

близо до тази лъчиста гигантска птица, която с разперени криле се рееше над бездната.

Перилата, отделящи коридора от опасната пропаст, не бяха високи. Франсина без усилие провеси цялата горна част на тялото си. И сега видя без всякакъв шемет — сърцето ѝ се бе отново успокоило, — видя как салонът долу се изпълва с множество разкривени човечета и долови звуците от настройването на инструментите.

Вчера по същото време тя пак бе хвърлила поглед в пропастта. И тогава, вчера, в сърцето ѝ съвсем тихо се бе прокраднала съблазънта:

„Какво ли ще бъде, ако се наведе още малко и загубя равновесие...“

Ала начаса рязко бе отблъснала от себе си изкушението. Мамеше я пропастта, бездната, празното пространство с неговата прелъстителна власт над душата, която тя добре познаваше, ала не и желанието да сложи край на живота си. Тъй ясно го съзнаваше, че няколко мига още дръзко се съпротивлява на бездната, преди да напусне перилата... вчера...

А вчера все пак имаше причина за отчаяние. Но днес, и то сега, имаше причина само за радост и благодарствени молитви. Франсина трескаво задири в себе си признателността, задири чувството на щастливо избавление, което само преди няколко минути при Филиповото любовно признание все още пулсираше в нея. Ала откри само голяма пустота, която шумеше в ушите ѝ като безпътна вода. Все по-зловещо отекваше в слуха ѝ тази пустота. Но тя не притъпяваше съзнанието ѝ, напротив, подбуждаше у нея зла проникателност. Главата ѝ бучеше от прозрения.

„В ч е р а притежавах нещо. Страхове, конфликти, решения. Бях богата. Избавлението ме опустоши. Не ме напуска чувството, че днес съм претърпяла голяма загуба. Щастието се хили насреща ми. Все пак никога няма да стана отново това, което бях...“

Франсина добре разбираше колко опасно е да развива по-нататък тази мисъл за пустотата. Надяваше се някоя врата да се отвори, да се появи някой гост на хотела, да премине по коридора камериерка или прислужник. Трескаво слухтеше за стъпки. Няколко стъпки щяха да са достатъчни, за да я откъснат от перилата и кротко да я отпратят в стаята ѝ.

Ала нищо не трепваше.

От дъното на блестящата пропаст прогърмя джазбандът. Плачът на саксофоните, приглушеното пъхтене на медните инструменти, тупането на барабаните — всичко се насъбра тук горе и отекна като някаква страшна менажерия. А около полюшващия се полилей жужеше коварният шепот на невидими насекоми. Долу начена замайващото равнодушие на танца.

Франсина потрепери. Стори й се, че сред маймунските скокливи звуци открива онзи блудкав бостон, а той не бе нищо друго освен мелодията на голямата пустота, която я владееше, която владееше всичко. Още веднъж направи слаб опит да се откъсне от перилата, но всеки неин пръст бе здраво привързан с отделни възбуждащи вериги. Свободен бе единствено пътят напред. И тя се предаде.

Внезапно от безплътното равнодушие, от пустотата изригна убийствена, дръзка разюзданост! За тази разюзданост въздухът бе плътен елемент като вода, а бездната бе в състояние да я носи. С два пляска на ръцете златният полилей можеше да бъде достигнат...

Защо никой гост на хотела не излезе от стаята си? Защо никой не премина? Защо в просторните коридори над Франсина не се смили дори една стъпка с човешки звук?

Големият параход по линията „Хамбург-Америка“ си пробиваше път през мъглата, а сирените му надаваха глухи викове за помощ.

Влакът бе напуснал Рим и като луд пуфтеше през нощта.

Ала нищо вече не можеше да спаси Франсина.

1927

[1] Става дума за Франц Йосиф (1830–1916) — австрийски император и крал на Унгария от династията на Хабсбургите, управлявал 68 години. Умира в разгара на Първата световна война, която слага край на Австро-Унгария. — Б.пр. ↑

ЙОЗЕФ РОТ (1894–1939) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЙОЗЕФ РОТ

Йозеф Рот (1894–1939) е австрийски белетрист, есеист и публицист, роден в Швабенхоф край Броди, Източна Галиция в еврейско семейство. Следва философия и германистика в Лемберг (днес Лвов) и Виена.

През 1916 г. — в разгара на Първата световна война — Йозеф Рот се записва доброволец в австро-унгарската армия и попада в руски плен. През 1918 г. става журналист във Виена и по-късно в Берлин, а през 1924 г. е редактор на „Франкфуртер цайтунг“. След възшествието на националсоциализма в 1933 г. книгите му са забранени и писателят емигрира през Австрия във Франция, където изпада в дълбоко отчаяние, става алкохолик и умира в Париж в приют за бездомници.

Романите и разказите на Йозеф Рот обрисуват в традицията на виенския социален роман бита на носталгични несретници и отхвърлени от обществото хора в старата Австро-Унгария и след нейната разруха, за да се открият непреходните ценности в човешкия живот. По-важните му произведения са романите „Паяковата мрежа“ (1923), „Хотел Савой“ (1924), „Бунтът“ (1924), „Ципер и неговият баща“ (1928), „Йов“ (1930), сборникът с есета „Паноптикум“ (1930), романите „Радецки марш“ (1932), „Стоте дни“ (1936), „Изповед на един убиец“ (1936), „Капуцинската гробница“ (1938), „Приказка от хиляда и втората нощ“ (1939), сборникът с проза „Легенда за светия пияч“ (1939) и посмъртно издадените — новелата „Левиатан“ (1940) и романът от 1929 г. „Немият пророк“ (1965). В чест на писателя през 1987 г. е учредена наградата за международна публицистика „Йозеф Рот“.

ЙОЗЕФ РОТ

БАРБАРА

Тя се казваше Барбара. Името ѝ не звучи ли като „работа“? Тя имаше едно от онези женски лица, които сякаш никога не са били млади. А и възрастта им трудно може да се отгатне. Сега то лежеше сбръчкано сред белите възглавници и се открояваше с особения си жълтеникавосив пясъчен оттенък. Сивите очи безспир шареха насамнатам като птици, залутани в безпорядъка от възглавнички; сегиз-тогиз обаче тези очи се взираха втренчено — заковаваха се в някоя тъмна точка горе на белия таван, в някоя пукнатина или в спряла муха. Тогава Барбара премисляше живота си.

Барбара бе десетгодишна, когато умря майка ѝ. Бащата, някога заможен търговец, бе започнал да играе на комар и едно подир друго бе прарасал парите и магазина си; ала не преставаше да виси в крчмата и да залага. Той бе висок и слаб човек, който отчаяно мушеше ръце в джобовете на панталона си. Никой не знаеше дали с това иска да задържи останалите му още пари, или пък пази някой да не бръкне в джобовете му, та да се увери в тяхното съдържание или празнота. Обичаше да смайва познатите си и когато при игра на карти партньорите му смятаха, че е изгубил вече всичко, за всеобщо изумление той току вадеше някой ценен предмет — пръстен или медальонче за часовникова верижка — и продължаваше да играе. Найсетне една нощ той умря, съвсем ненадейно, сякаш искаше да смае света. Падна на пода като празен чувал и в миг бе мъртъв. Но ръцете си все още държеше пъхнати в джобовете, та хората едва успяха да ги измъкнат. Едва тогава се разбра, че джобовете му са празни и че той вероятно е умрял само защото нямаше какво повече да залага...

Барбара бе тогава шестнайсетгодишна. Тя отиде при един чичо, дебел търговец на свине, чиито длани напомняха възглавничките с везмо „Почивай сладко“ или „Само за половин час“, разхвърляни с дузини из салона му. Той погали Барбара по бузата и тя имаше чувството, че пет малки прасенца лазят по лицето ѝ. Лелята бе внушителна особа, суха и мършава като учителка по пиано. Имаше

големи, подвижни очи, които напиреха от орбитите, сякаш не искаха да останат на главата, а да се откъснат и бродят безспир. На цвят бяха светлозелени с онази неприятна зеленикавост на съвсем евтините чаши. С тези очи тя виждаше всичко, каквото ставаше в къщата и в сърцето на търговеца на свине, над когото впрочем упражняваше невероятна власт. На Барбара тя намираше работа „според случая“, ала случаят не винаги бе сгоден. Барбара трябваше много да внимава, да не счупи нещо, защото зелените очи на лелята веднага се вдигаха като тежки морски вълни и леденостудени се стоварваха над сгорещената глава на Барбара.

Когато Барбара навърши двадесет години, чичото я сгоди за един свой приятел, кокалест майстор-дърводелец с широки, мазолести длани, тежки и груби като рендета. При годежа той тъй здраво стисна ръката ѝ, че тя изпука, а Барбара с мъка успя да спаси от могъщата му шепа снопче премазани пръсти. След това той я целуна звучно по устата. Тъй бяха окончателно сгодени.

Сватбата вдигнаха наскоро след това и тя протече, както си му е редът — с бяла булчинска рокля и зелени миртови клонки, с кратко и мазно слово на пастора и астматична наздравица на търговеца на свине.

Щастливият майстор-дърводелец счупи няколко от най-скъпите винени чаши и очите на търговката на свине се забиваха в здравето му тяло, без да могат нищо да му сторят. Барбара седеше там, сякаш бе на сватбата на някоя приятелка. Никак не искаше да проумее, че е омъжена жена. Ала в края на краищата го проумя. Когато стана майка, тя се грижеше повече за сина си, отколкото за дърводелеца, на когото всеки ден носеше яденето в работилницата. Мъжът с яките пестници иначе ѝ беше чужд, не ѝ създаваше грижи. Той изглеждаше здрав като дъбова дъска, постоянно миришеше на пресен талаш и бе мълчалив като дънер. Един ден в работилницата върху главата му падна тежка греда и го уби на място.

Барбара бе дваисет и две годишна, съвсем не грозна, вдовица на майстор, а се намираха калфи, на които много им се щеше да станат майстори. Търговецът на свине пристигна и пусна петте си прасенца по бузата на Барбара, за да я утешат. Каза ѝ, че ще се радва да я види повторно омъжена. Барбара обаче при пръв удобен случай продаде

работилницата и стана надомничка. Кърпеше чорапи, плетеше вълнени шалчета и припечелваше за себе си и детето.

Тя направо се разтапяше от любов към сина си. Той бе набито хлапе, едрите кокали бе наследил от баща си, само дето много обичаше да плаче и тъй буйно тропаше с ръце и крака, че на прехласнатата Барбара често ѝ се струваше, сякаш момчето има най-малко дузина дебели краченца и ръчички. Малкият бе грозноват, притежаваше някаква първична грозота. Ала Барбара не виждаше в него нищо некрасиво. Тя бе горда и доволна и пред всички съседки хвалеше големите му умствени и душевни качества. Шиеше шапчици и пъстри панделки за детето и цели недели прекарваше в гиздене на сина си. Ала с течение на времето припечеленото вече не стигаше и тя трябваше да подири други източници на доходи. Тогава установи, че всъщност притежава прекалено голямо жилище. И окачи на пътната врата обява, върху която с разкривени, тромави букви, заплашващи всеки миг да паднат от хартията и се разбият на твърдия паваж, бе написано, че в тази къща се дава стая под наем. Запристигаха наематели, все чужди хора, които внасяха със себе си в дома студен полъх, оставаха за известно време, а сетне съдбата им отново ги прогонваше в друга посока. После идваха нови.

Ала един ден в края на март, когато снегът се топеше и от покривите капеше, пристигна той. Казваше се Петер Венделин, бе писар при един адвокат и в златистокестенявите му очи светеше добросърдечен блясък. Не се пазари, веднага свали куфарите си и се настани в стаята.

Той живя там докъм края на април. Излизаше в зори и се прибираще вечер. Един ден обаче изобщо не се показва навън. Вратата му остана затворена. Барбара похлопа и влезе; господин Венделин лежеше в леглото. Беше болен. Барбара му донесе чаша горещо мляко и в златистокестенявите му очи просветна топъл, слънчев блясък.

С течение на дните между двамата се зароди нещо като сърдечност. Детето на Барбара бе неизчерпаема тема за разговор. Но, естествено, приказваха и за най-различни неща. За времето, за събитията. Ала имаха чувството, че зад обикновеното бърбрене се крие нещо съвсем друго и че делничните думи са само обвивка на нещо изключително и прекрасно.

Изглеждаше, че господин Венделин всъщност отдавна вече е здрав и работоспособен, но просто за свое лично удоволствие остава в леглото по-дълго от необходимото. Най-сетне той все пак трябваше да стане. Този ден бе топъл и слънчев, а наблизо имаше малка градинка. Макар да се простираше прашна и печална между сивите стени, дърветата ѝ вече се бяха раззеленили. И ако човек забравеше за сградите наоколо, можеше за известно време да си представи, че седи в красив, истински парк. Понякога Барбара ходеше с детето си в тази градинка. Сега господин Венделин ги придружи. Бе следобед, младото слънце целуваше прашната пейка, а те разговаряха. Ала отново всички думи бяха само обвивка и когато тя падна, около двамата се възцари чисто мълчание, а в мълчанието трептеше пролетта.

Веднъж обаче стана тъй, че Барбара трябваше да помоли господин Венделин за една услуга. Нужно бе да се поправи нещо около куката на старата висяща лампа — господин Венделин сложи един стол върху разклатената маса и се покачи на тази несигурна подложка. Барбара стоеше долу и крепеше масата. Когато господин Венделин свърши, той случайно се опря върху рамото на Барбара и скочи на пода. Но макар отдавна да бе стъпил здраво на краката си, той продължаваше да държи обгърнато рамото ѝ. Двамата не разбираха какво става, но стояха като заковани, не помръдваха, а само се гледаха втренчено. Тъй изминаха няколко секунди. Всеки искаше да каже нещо, но гърлата им бяха като стегнати в примка и не можеха да изрекат нито дума, също като насън, когато искаш да извикаш, а не можеш. И двамата бяха пребледнели. Най-сетне Венделин се окопити. Той улови ръката на Барбара и задавено промълви:

— Ей, ти!

— Да! — рече тя.

Сякаш едва сега се разпознаваха, сякаш бяха крачили един до друг на някакъв маскарад и едва сега сваляха маските.

И за двамата това идваше като спасение:

— Наистина ли? Барбара? Ти? — заекваше Венделин.

Тя разтвори устни да каже „да“, но внезапно малкият Филип тупна от един стол на пода и нададе сърцераздирателен рев. Барбара трябваше да остави Венделин, втурна се към детето и го зауспокоява. Венделин я последва. Когато малкият поутихна и в стаята остана да трепти само слабо хълцане, Венделин каза:

— Тогава ще дойда утре! Довиждане!

Той взе шапката си и тръгна, но когато на вратата се спря и още веднъж извърна очи към Барбара, около него сякаш сияеше слънчев блясък.

Щом остана сама, Барбара избухна в силен плач. Сълзите я облекчиха, струваше ѝ се, че лежи на нечия топла гръд. Остави се да я разнежда състраданието ѝ към самата нея. Отдавна не се бе усещала тъй добре, чувстваше се като загубено в гората дете, което след дълго скитане отново се е завърнало у дома. Така тя се бе лутала дълго в гората на живот и едва сега налучкваше пътя към къщи. От един ъгъл на стаята изпълзя здрачът и затъка воал след воал около всички предмети. На улицата шестваше вечерта и озаряваше с една звезда прозореца. Там все още седеше Барбара и тихо въздишаше. Детето бе задрямало в едно старо кресло. Внезапно то се размърда в съня си и това сепна Барбара. Тя запали лампата, отнесе детето в леглото и седна до масата. Ярката, трезва светлина на лампата ѝ помогна да разсъди ясно и спокойно. Премисли всичко, целия се досегашен живот, съзря майка си, баща си как лежи безпомощно на пода, мъжа си — тромавия дърводелец, спомни си за чичото и пак почувства петте му прасенца.

Но отново и отново пред погледа ѝ заставаше Петер Венделин със слънчевия блясък в добрите си очи. Утре сигурно щеше да му каже „да“, милият човек, толкова го обичаше! Но защо не му бе казала „да“ още днес? Ах, да! Детето! Изведнъж почувства как в душата ѝ се надига нещо като гняв. Но това трая само частица от секундата, веднага се усети тъй, сякаш е убила детето си. Втурна се към леглото да се увери, че на детето му няма нищо. Сведе се над него, целуна го и с безпомощен поглед го помоли за прошка. После се замисли, че сега навярно всичко ще се промени. Какво ли ще стане с детето? Сдобива се с чужд баща, но той ще може ли да го обича? Ами тя, тя самата? Сетне ще се появят и други деца, които тя ще обича повече. Възможно ли е? Тях да обича повече? Не, ще бъде вярна на бедния си малчуган. Изведнъж се видя така, сякаш се канеше да захвърли клетото, беззащитно дете, за да тръгне из някакъв друг свят. А пък малкият кретаеше подире ѝ... Не, ще остане тук и всичко ще бъде добре — мъчи се тя да се утеши. Но отново и отново я завладява това предчувствие. Тя вижда, да, вече вижда как изоставя малкия съвсем безпомощен. А самата тя ще тръгне с чужд мъж. Ала той съвсем не ѝ бе чужд!

Ненадейно малкият силно изплаква в съня си. „Мамо! Мамо!“ — мълви детето; тя присяда до него, а то протяга към нея малките си ръчички. „Мамо! Мамо!“ — това ѝ звучи като вик за помощ. Нейното дете! Плаче тъй, защото тя иска да го захвърли. Не! Не! Ще остане вечно с него.

За миг решението ѝ узрява. Тя рови в чекмеджето, намира писалка и хартия, после с мъка рисува разкривени букви върху листа. Не е възбудена, напълно спокойна е, дори се старае да пише по възможност по-красиво. После взима писмото в ръка и бегло го прочита още веднъж.

„Не може да стане. Поради моето дете!“ Пъха листа в един плик и тихо се промъква по коридора до неговата врата. Утре той ще го намери.

Връща се обратно, загася лампата, ала не я лови сън и цяла нощ гледа през прозореца.

На следващия ден Петер Венделин се изнесе. Той бе изморен и разбит, сякаш сам бе мъкнал всичките си куфари, а в кестенявите му очи вече нямаше блясък. Барбара остана през целия ден в стаята си. Но преди окончателно да си замине, Петер Венделин се върна с букетче горски цветя и безмълвно ги положи върху масата на Барбара. А в нейния глас звучеше сподавен плач и когато му подаде ръка за сбогом, тази ръка леко трепереше. Венделин поогледа още малко стаята и в очите му отново се появи златен блясък, сетне си тръгна. Отсреща в малката градинка пееше кос, Барбара седеше притихнала и слушаше. А във вратата под пролетния вятър отново запърха обявата за стаята.

Наематели и нови месеци идваха и си отиваха, Филип порасна и тръгна на училище. Вкъщи носеше добри свидетелства и Барбара се гордееше с него. Втълпила си бе, че от сина ѝ трябва да излезе нещо особено, и бе готова на всичко, за да го изучи. След една година щеше да се реши дали той ще стане занаятчия, или ще постъпи в гимназия. Барбара кроеше големи планове за детето си. Всичките сторени жертви не трябваше да идат напразно.

Сегиз-тогиз тя още мислеше за Петер Венделин. Пожълтялата му визитна картичка, останала да стърчи самотно на вратата, и цветята, донесъл ѝ за сбогом, тя бе скътала грижливо в молитвеника си. Рядко

се молеше, но в неделни дни го отваряше на страницата, където бяха картичката и цветята, и дълго се отдаваше на спомени.

Припечеленото от Барбара не стигаше и тя започна да подяжда малкия капитал, останал ѝ от продажбата на работилницата. Но тъй не можеше да се кара дълго и тя потърси нови възможности за препитание. Стана перачка. Излизаше в зори, а по обед мъknеше вкъщи тежък вързоп с мръсно бельо. Половин ден прекарваше сред изпаренията на пералнята и димящите нечистотии сякаш се отлагаха върху лицето ѝ.

Кожата ѝ посивя, доби пясъчен оттенък, около очите ѝ затрептя ситна мрежа от тънки като косъм бръчки. Работата обезобрази тялото ѝ, нейните длани бяха напукани, а кожата по върховете на пръстите ѝ се сбръчка и провисна под въздействието на горещата вода. Дори да не носеше вързоп, тя вървеше приведена. Работата превиваше плещите ѝ. Но край горчиво стиснатите устни заиграваше усмивка, щом само зърнеше сина си.

Благополучно бе успяла да го вкара в гимназията. Той не учеше лесно, но запаметяваше всичко, което веднъж бе чул, и учителите му бяха доволни. Всяко свидетелство, което носеше вкъщи, бе за Барбара празник и тя не пропускаше да доставя на сина си някои малки радости. Това бяха, тъй да се каже, екстравагантности, които тя трябваше да изкупва с големи жертви. Филип дори не подозираше всичко това, той бе дебелокожо същество. Плачеше рядко, стремеше се грубо към целта си и подготвяше уроците си с такъв разход на физическа сила, сякаш имаше да рендосва дъбова дъска. Той изцяло бе син на баща си и изобщо не разбираше майка си. Виждаше я да работи, но това му се струваше напълно естествено, липсваше му изтънчеността да долови мъката, тегнеща в сърцето на майката и във всяка жертва, която тя му принасяше.

Тъй плуваха годините сред изпаренията на мръсното бельо. Постепенно в душата на Барбара се загнезди безразличие, обзе я тъпа умора. Сърцето ѝ имаше само още някои от своите тихи празници, към които спадаше споменът за Венделин и училищното свидетелство на Филип. Здравето ѝ бе силно подкопано, наложи се временно да прекъсне работата си, твърде много я болеше гърбът. Ала никакво оплакване не излезе от устата ѝ. А дори да бе излязло, то чисто и просто би отхвъркнало от слонската кожа на Филип.

А той трябваше вече да мисли за професия. За по-нататъшно учение нямаха достатъчно пари, за прилична служба — връзки. Филип не хранеше особена любов към някоя професия, той изобщо не изпитваше любов. Най-лесна му се виждаше все пак теологията. Можеше да намери прием в духовната семинария и му предстоеше охолан и независим живот. Така че след като изкара гимназията, той се пхна в богословското расо. Събра оскъдните си вещи в малък дървен куфар и се пресели в тясната стаичка на своето бъдеще.

Писмата му идваха рядко и бяха сухи като талаш. Барбара ги четеше с мъка и благоговение. Тя започна да ходи по-често на църква, ала не защото изпитваше религиозна потребност, а за да гледа пастора и в мислите си да поставя своя син на амвона. Все тъй работеше много, макар че сега това не бе нужно, но тя приличаше на навит часовников механизъм, който не може да спре, докато се въртят колелцата. Ала тя видимо отиваше на зло. Сегиз-тогиз трябваше да остава на легло за някой и друг ден. Гърбът здравата я болеше, а суха кашлица разтърсваше измършавялото ѝ тяло. Додето един ден се прибави и треската и я направи съвсем безпомощна.

Пролежа седмица-две. Една съседка идваше да ѝ помага. Най-сетне се реши да пише на Филип. Сама вече не можеше, та трябваше да диктува. Скришом целуна писмото, когато го предаде за изпращане. След осем дълги дни пристигна Филип. Той бе здрав, ала не изглеждаше бодър и ходеше в синьо расо. На главата си носеше нещо като цилиндър. Положи го много внимателно на леглото, целуна ръка на майка си и не прояви дори най-слаба загриженост. Заразкава за промоцията си, разгърна докторската си диплома и през цялото време стоеше тъй вдървен, че приличаше на коравото хартиено руло, а пък расото му заедно с цилиндъра напомняха тенекиена капсула. Той говореше за своите работи, въпреки че Барбара нищо не разбираше от тях. Сегиз-тогиз изпадаше в лигав, угодлив тон, който навярно бе заел от преподавателите си, а за своите нужди бе направил още по-мазен. Когато камбаните забиха, той се прекръсти, извади молитвеник и дълго шепна с благоговееен израз на лицето.

Барбара лежеше и се чудеше. Представяла си бе всичко съвсем другояче. Тя заговори за своя копнеж и как бе жадувала да го зърне още веднъж преди смъртта си. Той едва бе чул думата „смърт“ и почна да приказва за отвъдния свят, за наградата, която очаква

благочестивите горе на небето. В гласа му не звучеше болка, а само нещо като доволство от самия себе си и радост, че край ложето на умиращата си майка може да покаже какво е научил.

В болната Барбара пламна силно желание да пробуди у сина си мъничко любов. Тя чувстваше, че ѝ е дадено да говори за последен път, и съвсем от само себе си, сякаш някакъв дух ѝ нашепваше думите, започна бавно и колебливо да разказва за единствената любов на живота си, за жертвата, която бе принесла на своето дете. Когато свърши, тя млъкна изтощена, ала в мълчанието ѝ тегнеше трепетно очакване. Синът ѝ стоеше ням. Подобно нещо той не проумяваше. То не можеше да го трогне. Остана безчувствен и вдървен; млъкеше. После започна скришом да се прозява и каза, че ще поизлезе да се освежи мъничко.

Барбара лежеше и нищо не разбираше. Само дълбока горест тръпнеше в душата ѝ, а също болката по прахосания живот. Мислеше си за Петер Венделин и морно се усмихваше. В предсмъртния ѝ час още я огряваше блясъкът на златистокестенявите му очи. После я разтърси силен пристъп на кашлица. Когато той премина, тя остана да лежи в несвяст. Филип се завърна, видя състоянието на майка си и захвана трескаво да се моли. Прати да повикат лекар и свещеник. Двамата дойдоха; съседките изпълниха стаята с риданията си. Междувременно обаче Барбара, неразбрана и неразбираща, залитайки, се пресели във вечността.

БЕРТОЛТ БРЕХТ (1898–1956) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

БЕРТОЛТ БРЕХТ

Бертолт Брехт или Ойген Бертолд Фридрих Брехт, както гласи цялото му име, е немски поет, белетрист, драматург, режисьор и теоретик на изкуството, роден в Аугсбург в семейството на фабрикант. Следва естествени науки, медицина и литература в Мюнхен, а в края на Първата световна война е мобилизиран като санитар в аугсбургски лазарет. После продължава следването си, но се отдава изцяло на литературата и театъра и става драматург и режисьор в Мюнхен при кабаретиста Карл Валентин. В 1922 г. получава литературната награда „Хайнрих фон Клайст“, а в 1924 г. отива в Берлин и там работи като драматург в „Дойчес театър“ при Макс Райнхард. През цялото това време пише стихове, а като противодействие на буржоазния си произход се увлича от учението на Маркс за класовата борба, но никога не встъпва в Германската комунистическа партия. Брехт развива идеята си за „епическия театър“, в 1928 г. се оженва за голямата актриса Хелене Вайгел и заедно жънат сценични успехи, най-значимият от които е постановката на „Опера за три гроша“ (1928).

След установяването на националсоциалистическа диктатура в Германия поетът емигрира в Дания, а в родината му неговите творби са публично изгаряни и му е отнето немското гражданство. В Дания, изпълнен „с вяра в нежната сила на разума“. Брехт създава драмата „Животът на Галилей“ (1938) и написва прочутите си „Свендборгски стихотворения“ (1939). През 1941 г. се преселва в САЩ с напразната надежда да намери поприще като сценарист в Холивуд. През 1947 г. е подложен на разпити от Комисията за антиамериканска дейност и, набеден като комунист, едва успява да избегне затвора. В 1948 г. Брехт се завръща в Германия и заедно с жена си създава световноизвестния театър „Берлинер ансамбъл“, където поставя преди всичко свои творби. Умира в Берлин и е погребан до своя учител по диалектика — философа Хегел.

Поетическото си творчество Брехт започва с дръзки антибуржоазни сатири и улични балади в експресионистичен маниер,

но под влиянието на Вийон, Рембо и Киплинг скоро задълбочава художественото си светоотношение и постепенно намира своя неповторим поетически глас. След Втората световна война стремежът му е да създаде поезия, която „да съответства на новите обществени отношения“, каквито смята, че открива в ГДР. В последните години от живота си Брехт сам съставя известния сборник „Сто стихотворения“ (1951), в който включва най-добрите си работи от всички творчески периоди. Публикува и последната си стихосбирка „Буковски елегии“ (1953).

Славата на Бертолт Брехт като поет и драматург несправедливо засенчва постиженията му в областта на прозата — той е също майстор на „притчовия роман“ и социалния разказ. Във всеки Брехтов прозаичен откъс е вложено зрънце от онова богатство на идеи, образи, философски прозрения, житейски опит, ерудиция, които присъстват в драматургията и лириката му. Многообразното творческо дело на Бертолт Брехт продължава да оказва неизмеримо въздействие върху съвременната немска и световна литература. В чест на поета родният му град Аугсбург учредява през 1995 г. литературната награда „Бертолт Брехт“.

БЕРТОЛТ БРЕХТ

ЕДИН ДОЛЕН ТИП

Когато един следобед Мартин Гаир се разхождаше под топлото септемврийско слънце из някаква аристократична улица, забеляза вдовицата Мари Пфаф, която крачеше с енергични стъпки край витрините, облечена в светъл муселин. Тя беше висока и снажна, надарена с едър бюст и явно заоблени бедра, които мекият плат добре подчертаваше. Имаше бяло, здраво лице и дебели кестеняви плитки, събрани на кок. Това му хареса и известно време той вървя подир нея. После я заприказва и попита дали може да я придружи. Тъй като я гледаше твърде дръзко, а беше висок, суховат момък, със загоряла кожа, отначало тя се изплаши и не отговори, но забърза и го остави да върви редом с нея. Той също не продума нищо повече и постепенно тя си възвърна самообладанието. За да се отърве от него, внезапно се завъртя на токетата си и свърна в някакъв магазин за бельо, който след известно време напусна през една задна врата. Не видя повече Гаир, понеже той стоеше зад една издадена ограда. После той хладнокръвно я последва отдалеч чак до дома ѝ. След това отиде да хапне в едно почти подозрително заведение и там изгълта цял полусуров бифтек, към който добави три яйца. След като се нахрани, обърна чашка ракия, зачовърка с клечка черните си развалени зъби и със същия инструмент почисти и ноктите си. Плати, даде пет процента бакшиш и напусна заведението. Когато дръпна звънеца в дома на госпожа Пфаф, мина покрай хубавичката прислужница в тъмния коридор и поиска да говори с госпожата. Тя излезе учудена, начаса го позна и каза на прислужницата още от вратата:

— Няма ме вкъщи за този господин!

После се върна в дневната, където на масата димеше недоядената вечеря.

— Къде е господарят? — попита Гаир.

Прислужницата разтреперана се облегна о рамката на вратата и бързо си помисли за последното сексуално убийство във вестника, извършено с нечувана жестокост. Най-сетне рече:

— Господаря го няма... Ами че госпожа Пфаф е вдовица.

Последното против волята ѝ изтръгнаха черните очи на натрапника и тя му се замоли да я пощади, защото била честна. Той пристъпи до вратата, отвори я и влезе в дневната. Не остана дори за миг на прага, а веднага се отправи към насрещния прозорец, пред който се спускаше бял муселин, и каза:

— Обичам ви. Но привършете спокойно яденето си. Аз вече вечерях.

Вдовицата току-що бе седнала, защото със затаен дъх и развълнувана гръд бе подслушала разговора в коридора. Сега превъзможна обзелата я слабост. Чу думите на Гаир:

— Вие сте вдовица, каймакът значи е обран. Но все нещичко е останало и аз мога да го взема.

Госпожа Пфаф се облегна почти безжизнена на стола, но сетне се надигна бавно, макар и като хипнотизирана, и се опита да се добере до вратата. Но Гаир я изпревари и натисна звънеца над масата. Прислужницата се яви и Гаир рече строго, с метален глас:

— Стана недоразумение. Уважаемата госпожа иска да отнесете всичко и да го измиете.

При това гледаше Мари Пфаф: беше висок, мургав момък, с ъгловати черти, но с гъвкаво и едро тяло. Госпожа Пфаф се изправи, помъчи се да се овладее и сдържано каза:

— Почистете, Ана!

После се извърна към госта си и мълчаливо му посочи едно кресло.

Той начаса седна, но премести креслото така, че лицето му да остане в сянка. Прислужницата безшумно почисти. През това време Мари Пфаф отиде до огледалото, оправи си косата и извади нещо от една малка кутия. Когато момичето излезе, тя вече почти напълно владееше гласа си. Сякаш пееше, когато в смесица от възмутена сериозност и благородна ирония запита какво желаел господинът.

Гаир обгърна цялата ѝ фигура с пронизващ поглед.

— Вас — отвърна той.

При все че той седеше в коженото кресло някак приведен и отпуснат, нейният отговор прозвуча малко по-неуверено:

— Съвсем не ви разбирам.

Тогава той се изправи, застана на фона на муселина — мургав, широкоплещест, висок и силен.

Сетне пак седна: това бе неговият отговор.

— Но какво собствено желаете? — промълви тя.

— Изглежда имате лоша памет. Оставете револвера.

Тя безмълвно го сложи на масата.

— Седнете!

Тя го послуша.

— Имам свободно време и яки мускули. Ще живея при вас, а вие ще водите домакинството ми.

Тя седеше съвсем смазана и не се осмели да каже нищо друго освен:

— Но аз изобщо не ви познавам.

— Първо ще се измия — отвърна той, — а после можем да направим нашето запознанство.

Като каза това, той стана, пристъпи към нея и я сграбчи в яките си ръце.

— Нищо че треперите, това е дори добър знак. Не съм нито сексуален убиец, нито мошеник, търсец брак. Любовник съм.

Не я целуна, а както се бе понадигнала, остави я да падне в креслото. Но когато тя не направи никакъв опит да стане, той се хвърли върху останалата почти без душа жена, мълчаливо я отнесе на шезлонга и кръстоса ръцете ѝ отзад над главата. После отстъпи от тежко дишащата вдовица. Тя се надигна без нито една дума, отиде в банята и я приготви. Той я занесе във ваната, после в леглото, което тя трескаво му посочи, без да знае дори името му. В полуздрача на алкова, сред болка и блаженство, тя се влюби в яките му ръце и им се отдаде телом и духом.

Когато на следната утрин отвори малко подутите си клепачи, тя се почувства близка на непознатия момък и го обичаше въпреки мръсното му бельо. Тихичко стана, без да го буди. Докато се миеше, си тананикаше, а докато си подреждаше косата, мислеше за нощния рай, в който я бе въвел. Но после, когато се събуди, той започна да действа. На дневна светлина не губеше нищо, беше все тъй силен, имаше загоряла кожа и някои други неща. Не ѝ позволи да дръпне от прозореца жълтите тежки завеси, чувстваше се добре в златистата светлина, високият мургав момък. През нощта, когато се валяше с нея

в леглото, той бе като белезникава едра риба в езерото си, а сега лежеше на сухо сред златистата топлина и се припичаше, силен и зъл. Кафето си пи в леглото, при което тя зърна под тънката завивка коленете и бедрата му и свят ѝ се зави. Но той мързелуваше, беше му предостатъчно. Позволи ѝ да действа вместо него. Никога не ѝ мина през ум колко невероятно беше запознанството им, днес не мислеше какво ще стане утре. Започна се нов живот. Момъкът не излизаше нито крачка от дома, изтягаше се в стаите, пушеше или се занимаваше със златните рибки, които съвсем леко проблясваха в слабо осветеното помещение. Тя сама ходеше за пури, поднасяше му ликьор, отрупваше го с вестници. Животът ѝ беше придобил смисъл, денем беше майка, а нощем — любовница. Той си разбираше от занаята. Бяха щастливи. Миналото не съществуваше.

Така продължи половин седмица — три дни и четири нощи, после му омръзна. Трябваше да има разнообразие. Стопанката беше добре сложена, но само ликьорите можеха да бъдат едни и същи, жената — не. Така се стигна дотам, че той почна да чете вестник в леглото и изпълни рая с тютюнев дим. Вместо любов към мургавите гърди, у нея се появи уплаха от студените очи, тя вършеше всичко от страх, а той ставаше все по-неумолим. На четвъртата нощ, към пет часа призори — може да не е било още съвсем светло — той я прегърна за последен път. По обяд взе още веднъж вана, а след това се нахрани, обърна гръб пред измъчения ѝ поглед и напусна дома.

Тя го чакаше на прозореца, но не се осмеляваше да дръпне завесите от страх, че той може да дойде и да намери светлината прекалено силна, затова половината следобед ги придържаше с ръце.

Той се мота из града, пи в няколко бара (пари си бе скътал), плащаше царски, а надвечер спря едно момиче, изскочило след шест часа от някакъв магазин. То бе стеснително и бледо. Хвана го начаса под ръка, отидоха в една третостепенна гостилница и вечеряха богато. Доверието ѝ нарастваше, той почти нищо не говореше, но — за разнообразието, каквото търсеше — беше доста ласкав. Сетне се разхождаха два часа из парка и той целуна бледото ѝ рамо — веднъж сред тъмните храсти, и втори път — сред белите отражения на асфалта; а после, като стана девет часът, я взе със себе си вкъщи.

Вдовицата Пфаф сама отвори вратата, но отскочи назад леко, като на пружини. Обгърнал раменете на момичето, той го отведе през

коридора в стаята. Сетне погледна вдовицата и тя излезе. Седна с момичето на масата и с разлюляна походка донесе коняк, сладко вино и малко кейк. Хапнаха, той все още гледаше втренчено коленете ѝ, тя бавно се опиваше, захвана да пее и да се смее, накрая закрещя. Заведе я на кожения диван и ѝ заповяда да спи, за да изтрезнее.

— Леглото е много фино за тебе — рече той.

После сам се просна в леглото с облуката. Междувременно, от срам пред прислужницата си, вдовицата прекара нощта в банята.

Когато утрото проблесна сиво и матово през цветното стъкло, в душата ѝ започна борба за вземане на решение. Тя победи. Стана и отиде в коридора. Нарамн си шапката, палтото и напусна къщата. Когато се върна в десет часа, прислужницата бе излязла, а мъжът лежеше в шезлонга. В стаята цареше безпорядък като след вакханалия. Той бе в лошо настроение и я посрещна с хаплива ирония. Спала ли е добре? Да не би да не е видяла призрака върху кожения диван? На дивана лежало едно животно, а в леглото — друго, нали? Ликьорът се бил свършил, но любовта му едва сега започвала. Впрочем трябвало веднага да се купи ликьор. Надявал се, че тя има пари — в противен случай да не жалела сили, а да ги набави.

Тя стоеше до масата и го гледаше. Той се изправи и забеляза, че тя го наблюдава. Беше мускулист, суховат момък с долни черти. Властта му бе свършила. Изживяла бе някакво опиянение. Дали пък не бе пила ракия? Сега виждаше всичко: изпоцапаните мебели, леглото, опустошения бюфет. Главата ѝ тежеше, но стоеше здраво на раменете ѝ. Тя каза:

— Станете и закопчайте ризата си!

Той неволно я послуша.

— Но какво ти е? — запита той.

— Нищо. Можете да си вървите. Ако желаете нещо, позвънете на прислужницата!

Той стана, изправи се в целия си ръст. Но в стаята му беше добре. Рече с метален глас:

— Оставаме!

Тя се отдръпна.

Той се отпусна в креслото и се разсмя, но с това не потуши бунта. Тя тръгна към вратата, а после излезе с енергични стъпки. Известно време той продължи да седи, като разглеждаше

мебелировката. Имаше някои хубави неща. После излезе. Защото в главата му бе проблеснало. Взе със себе си кутия пури, свали бомбето си от закачалката и подсвирквайки си, напусна дома с кутията пури под мишница — нищо друго. Така бе дошъл. (Без кутията, но тя бе вече полупразна.)

Вдовицата Мари Пфаф взе вана. Избърса се усърдно и седна да обядва в разтребената столова, позвъни шумно на прислужницата и още преди ядене прегледа домакинските сметки в книгата.

После издрънча звънецът и мъжът се появи отново. Тутакси поиска да влезе брутално, но вече му липсваше предишният устрем; отстъпи, навярно надуши във въздуха нещо гнило. Чу жената да казва:

— Дайте му да яде в кухнята.

Докато момичето го водеше в кухнята, той тихо си подсвиркуваше. Беше гладен и нещо му бе хрумнало.

Докато пиеше кафето си, госпожата попита дали „момъкът“ си е отишъл. Вече не се срамуваше. Прислужницата каза „да“ и вдовицата Пфаф излезе. Отиде в едно кафене, където намери познати дами. Щом се приближи до масата, настъпи тишина. Беше неловко, те бяха научили, душеха около нея. Попаднала бе сред кучета. Не остана дълго, скоро се изправи и тръгна да се поразходи. Първо мина през магазините, без да купи нищо, после из парка и продължи нататък. Сети се за момъка и почувства слабост в коленете. Обикаля из града до вечерта. Беше септември, въздухът бе хладен, небето — високо. В девет часа някой я заговори. Това бе млад човек, малко слабичък, с добри очи. Не беше дързък. Позволи му да я хване под ръка. Повървяха още един час из парка. По всички пейки седяха любовни двойки, възбудени, храстите не винаги скриваха всичко. Двамата говореха малко. Той разказваше за изследванията си по германистика. Звездите влажно блестяха. Тръгнаха за дома. Тя си мислеше: „Не мога да прекарам нощта сама. Всяко начало е трудно.“ Мислеше си за него. Мислеха коленете й. Затова позволи на младия човек да се качи. Той не отказа.

Пипнешком минаха по коридора и влязоха в стаята. Жената не запали лампата. В тъмнината си бяха по-близки. Хвана за ръка младия човек и плътно притисната до него, го поведе към алкова. Дръпна завесата и нададе слаб вик — вътре лежеше мургавият момък с прислужницата. Младият човек отстъпи до средата на стаята. Жената

падна на колене, сложи глава на леглото и се разтърси от ридания.
Момъкът спеше.

1919

БЕРТОЛТ БРЕХТ

СМЪРТТА НА ЧЕЗАРЕ МАЛАТЕСТА

Чезаре Малатеста стана владетел на малкия град Казерта още четиринадесетгодишен, а на седемнадесет — както свидетелства историческата хроника на Кампания — уби своя с две години по-малък брат. В продължение на двадесет години той с храброст и шеги непрестанно увеличаваше славата и владенията си, а името му будеше страх дори и у онези, които го обичаха — не толкова заради ударите, които раздаваше, колкото заради ударите, които можеше да понесе. Но на тридесет и първата година от живота си той се заплете в малка, но неприятна история, която няколко години по-късно му донесе гибелта. Днес в цяла Кампания го смятат за позора на Италия, за срама и измета на Рим.

Ето как стана всичко.

В разговор с Франческо Гайя, прочут както с изящните си маниери, така и с огромната си подлост, между другите шеги, които твърде много развеселиха госта му, Чезаре Малатеста направи и една духовита забележка за някакъв далечен роднина на Гайя. Нищо в държанието на госта не издаде отношението му към този факт. Двамата се разделиха като големи приятели, размениха си любезности и се уговориха за един съвместен лов през есента. След този разговор на Чезаре Малатеста му оставаха да живее още три години.

Било че Гайя, който междувременно стана кардинал, бе погълнат от парични дела, било че не изпитваше особено желание да прекара известно време извън стените на града, но Чезаре Малатеста две години не чу нищо от него, с изключение на няколко учтиви, но хладни послания с молба за извинение, задето му било невъзможно да спази уговорката за лова. Но две и половина години след оня разговор Франческо започна да събира войска. Никой в Кампания не знаеше против кого се въоръжава, а самият Гайя не издаваше нищо за намеренията си. И понеже папата не наложи възбрана, навярно ставаше дума за турците или германците.

Когато узна, че войските на кардинала ще минат край неговия град Казерта, Чезаре Малатеста изпрати при Гайя няколко души с учтива покана. Тези хора не се върнаха. По това време на Чезаре Малатеста дотягаше един безсрамен монах, който в едно селце недалеч от Казерта по непристоен и варварски начин говореше срещу него пред насъбралите се там казертанци. По заповед на Чезаре монахът бе заловен и хвърлен в тъмница, но само няколко дни по-късно той избяга, а с него и пазачите му. Приказките за братоубийството, които монахът бе разпалил, вече не замлъкваха в Казерта. Изумлението на Чезаре, че четирима от най-добрите му хора са избягали със затворника, който го бе опозорил, се засили още повече, когато една сутрин изчезнаха други трима слуги, сред тях и един, който бе прислужвал още на баща му. Слезеше ли вечер от замъка да се разходи по крепостната стена, често виждаше наоколо хора да говорят за него. Едва когато войските на Гайя издигнаха лагера си на два часа път от Казерта, Чезаре узна в разговор с един селянин от околностите, че походът на Гайя е насочен срещу самия него. Той не искаше да повярва, докато една нощ някаква паплач не закова на крепостната порта хартийка, в която Франческо Гайя изискваше от всички наемници и слуги на Малатеста да го напуснат незабавно. От същата хартийка Чезаре узна и това, че папата го е отлъчил от църквата и го е осъдил на смърт. В утринта, когато бе прочетено това послание, изчезнаха и последните хора от замъка.

Тъй започна тази страховита и странна обсада на един-единствен човек, която онази епоха възприе като сполучлива шега и се посмя на нея.

При една следобедна обиколка из Казерта потресеният Чезаре откри, че в никоя къща няма ни един човек. Само сюроя бездомни кучета го последва, когато с чувството на пълна отчужденост от родния си град и по-бързо от всеки друг път той се завърна в осиротелия замък. Привечер можа да види от кулата как войските на Гайя обкръжават изоставения град.

Чезаре собственоръчно залости дървената порта на замъка и си легна, без да е хапнал нищичко (от обед тук нямаше никой, който да му поднесе храна). Спа лошо и малко след полунощ неспокойно се надигна, за да погледа сравнително голямата войска, която го бе

врхлетяла като болест, без сам да знае защо. Въпреки напредналия час видя в лагера да горят огньове и дочу песните на пияните.

На сутринта си свари малко царевича, която жадно излапа полуизгоряла. Тогава още не можеше да готви. Но се научи, преди да умре.

Използва деня, за да укрепи замъка. Изтегли на крепостната стена отломки от скали и ги разположи тъй, че, минавайки по нея, да може лесно да ги запраща долу. Широкия подвижен мост, който сам не можеше да вдигне, изтегли с помощта на двата останали му коня; не махна само една тясна греда, която можеше да се отстрани с един ритник. Вечерта не отиде в града, защото се опасяваше от нападение. Всички следващи дни прекара горе в кулата, за да наблюдава врага, но не откриваше нищо особено. Градът беше като мъртъв, а врагът пред очите му явно се готвеше за дълга обсада. Веднъж, когато Чезаре се разхождаше по стената, защото времето бе почнало да тече много бавно, няколко изкусни стрелци го обстреляха. Той се засмя, защото смяташе, че няма да го улучат — още не разбираше, че те се упражняват да НЕ го улучват.

Всичко това стана през есента. Нивята на Кампаня бяха вече ожънати и той можеше да види как по отсрещните хълмове берат гроздето. Песните на лозарите се примесваха с тези на войниците и никой от тези, които преди една седмица бяха напуснали Казерта, не се завръщаше. Сякаш за една нощ се бе разразила чума и тя бе погълнала всички, освен него.

Обсадата продължи три седмици. Идеята и шегата на Гайя беше да чака дотогава, докато обсаденият прекара през мислите си целия свой живот, за да открие мястото, където е направил погрешната стъпка. Освен това искаше да изчака да се събере целият народ на Кампаня, за да види екзекуцията на Чезаре Малатеста. (Хората пристигаха, някои с жени и деца, чак от Флоренция и Неапол.)

През всичките тези три седмици тълпи народ от съседните села и градове стояха срещу крепостта Казерта, сочеха с пръсти и чакаха, през всичките тези три седмици обсаденият сутрин и вечер се разхождаше по стената. Постепенно облеклото му започна да изглежда занемарено; той навярно спеше с дрехите, а походката му стана провлечена, което се дължеше на лошото хранене. От такова голямо разстояние лицето му не можеше да се различи.

В края на третата седмица онези отвън го видяха как спуска подвижния мост, после три дни и половина той крещя нещо от кулата на замъка във всички посоки, неразбираемо поради голямото разстояние. Но през цялото време той не си подаде носа извън пределите на крепостта и не излезе.

През последните дни от обсадата, навлязла вече в четвъртата седмица, в лагера край Казерта вече бяха надошли хора от цяла Кампаня и от всички съсловия; Чезаре с часове яздеше на кон по стената. В лагера не без основание решиха, че той вече е твърде слаб, за да ходи.

По-късно, когато вече всичко беше минало и хората се бяха върнали по домовете си, мнозина разказваха, че въпреки изричната заповед на Франческо, неколцина се промъкнали до крепостта и го видели да седи на стената, а също го чули да призовава бога и дявола най-сетне да го поразят. Изглежда достоверно, че до последния си час, а дори и тогава, той не е знаел защо е всичко това, а сигурно не е и попитал.

На двадесет и шестия ден от обсадата той с голяма мъка спусна подвижния мост. Два дни след това, пред очите на целия неприятелски лагер, той се изходи на крепостната стена.

Екзекутираха го двама палачи на двадесет и деветия ден от обсадата, към единадесет часа по обед, без никаква съпротива от негова страна. Гайя, който впрочем бе отпътувал на кон, без да дочака този последен й малко евтин обрат на шегата си, нареди да издигнат на пазарния площад в Казерта паметна колона с надпис: „Тук Франческо Гайя заповяда да убият Чезаре Малатеста, позора на Италия, срама и измета на Рим!“

Ето как съумя да почете един свой далечен роднина — а човека, който го бе подиграл, човек не без заслуги, той запечата в паметта на Италия като автор на една-единствена шега; Гайя твърдеше, че е забравил смисъла й, но че все пак не можел да я отмине безнаказано.

БЕРТОЛТ БРЕХТ

ИЗВЕРГЪТ

Колко разнообразно може да бъде държанието на един човек показва неотдавнашната случка в киностудиото „Межрабпом-Рус“; тя бе навярно незначителна, а и остана без последствия, но все пак в нея имаше нещо ужасно.

Докато се снимаше филмът „Белият орел“, който изобразяваше погромите в Южна Русия преди войната и заклеяваше действията на тогавашната полиция, в студиото се яви възрастен човек и помоли за работа. Въмъкна се в портиерската стая при главния вход и каза на портиера, че си позволява да обърне внимание на всички присъстващи върху необикновената прилика между себе си и прочутия губернатор Муратов. (Муратов беше инициаторът на онези кървави кланета; образът му бе централен във въпросния филм.)

Портиерът, макар и да се изсмя, не му посочи веднага вратата, защото човекът бе възрастен; и сега високият и мършав старец стоеше разсеян с шапка в ръка сред тълпата от статисти и сценични работници, очевидно все още с малка надежда, че приликата му с един отявлен кръволок ще му осигури за няколко дни хляб и подслон.

Почти цял час престоя човекът така, като постоянно отстъпваше настрана, за да направи място, додето накрая съвсем го изтласкаха зад един пулт. И ето че изведнъж проявиха към него интерес. Тъкмо имаше почивка между снимките и актьорите се пръснаха из бюфетите или пък стояха на групички и разговаряха. Известният московски артист Качалов, изпълняващ ролята на Муратов, влезе в портиерската стая, за да се обади по телефона. Докато стоеше на апарата, портиерът го побутна ухилен; Качалов се обърна и сред гръмкия смях на присъстващите съзря човека зад пулта. Артистът бе гримиран по исторически фотографии и всички откриха „необикновената прилика“, за която онзи бе споменал на портиера.

След още половин час старецът седеше между режисьорите и операторите подобно на дванайсетгодишния Исус в храма и обсъждаше с тях условията на своя ангажимент. Преговорите бяха

много облекчени от това, че Качалов още от самото начало не проявяваше особено желание да рискува популярността си, като изиграе ролята на един безспорен изверг. Той веднага се съгласи да направят опит с „двойника“.

В киностудиото „Межрабпом-Рус“ не беше нещо необичайно ролите на исторически лица вместо от актьори да се изпълняват от хора, които по външност приличат на тях. Прилагаха съвсем определена режисьорска метода — и тъй на новия Муратов чисто и просто описаха историческия развой на едно събитие, което трябваше да бъде заснето, и го помолиха за проба да изобрази онзи Муратов така, както си го представя. Очакваха именно, че на външното му сходство с истинския Муратов ще отговаря и сходство в държанието.

Избраха сцената, представляваща как Муратов приема депутацията на евреите, които го заклеват да сложи край на кръвопролитията. (Сценарий, страница 17. Депутацията чака. Влиза Муратов. Остава фуражката и сабята си на закачалката. Отива до писалището. Прелиства сутрешния вестник и т.н.) Леко гримиран, в униформата на царския губернатор, „двойникът“ пристъпи в снимачния салон, част от който възпроизвеждаше историческия кабинет в губернаторския дворец, и пред целия режисьорски щаб изигра Муратов, „както си го представяше“. А си го представяше по следния начин: (Депутацията чака. Влиза Муратов.) „Двойникът“ бързо нахлува през вратата, ръцете му са пъхнати напред в джобовете, с лоша, прегърбена стойка. (Остава фуражката и сабята си на закачалката.) Това режисьорско указание „двойникът“ очевидно бе забравил. Веднага, без да сменя фуражката и сабята си, той сяда зад писалището. (Прелиства сутрешния вестник.) „Двойникът“ извършва това съвсем разсеяно. (Започва разпита.) Той изобщо не поглежда кланящите се евреи. Колебливо оставя настрана вестника, очевидно не знае какъв преход да намери към разпита на депутацията. Просто спира и поглежда измъчено към режисьорския щаб.

Целият режисьорски щаб се разсмя. Един от асистентите, като се подсмиваше, стана и с ръце в джобовете на панталона бавно закрочи между декорите, седна върху писалището до „двойника“ и се опита да му помогне.

— Сега идва епизодът с ябълките — каза той ободрително. — Муратов е бил известен с любовта си към ябълките. Дейността му като

губернатор се е състояла, освен в издаването на скотски заповеди, главно в яденето на ябълки. Държал е ябълките в това чекмедже. Вижте, ето ябълките. — И той отвори едно чекмедже на писалището вляво от „двойника“. — Значи, депутацията пристъпва напред и щом първият заговори, вие, сине мой, започвате да ядете своята ябълка.

„Двойникът“ изслуша младежа с най-голямо внимание. Ябълките, изглежда, му направиха впечатление.

Тогава отново опитаха тази сцена: Муратов действително изважда бавно с лявата си ръка една ябълка от чекмеджето и докато с дясната започва да изписва букви върху хартията, изяжда ябълката — впрочем съвсем не лакомо, а някак привично. И докато депутацията излага молбата си, той наистина е зает повече със своята ябълка. След известно време, през което не слуша говорещите, посред изречението на единия от евреите той прави отривисто движение с дясната си ръка, с това прекъсва думите му и изобщо ликвидира въпроса.

Сега „двойникът“ се обърна с въпросителен поглед към режисьорите и промърмори:

— Кой ги отвежда?

Главният режисьор не помръдна от мястото си.

— Нима вече свършихте?

— Да, мислех, че сега ги отвеждат.

Главният режисьор се поусмихна, погледна наоколо си и рече:

— Е, с извергите нещата съвсем не са толкова прости. Ще трябва да положите още малко усилия.

Режисьорът стана и двамата преминаха още веднъж цялата сцена.

— Никой изверг не се държи така — рече той. — Така се държи един дребен чиновник. Виждате ли, трябва да поразмислите. Без мислене нищо не става. Нужно е да си го представите този кръволок. Трябва да ви стане ясен като петте ви пръста. Опитайте още веднъж.

Сега режисьорът започна да изгражда сцената от драматическа гледна точка. Подсилваше и придаваше характер на детайлите. „Двойникът“ се показва схватлив. Правеше всичко, каквото му говореха, дори го правеше нелошо. Изглежда, той също бе в състояние да изобрази един изверг не по-зле от всеки друг. На него просто не му достигаше собствено въображение. След половинчасова работа сцената изглеждаше така:

(Влиза Муратов.) Раменете опнати назад, гърдите изпъчени, ъгловати движения с главата. Още от вратата хвърля хищен поглед към застиналите в дълбок поклон евреи. (Оставя фуражката и сабята си на закачалката.) При това шинелът му се свлича, но той го оставя да лежи на земята. (Отива до писалището. Прелиства сутрешния вестник.) Търси с очи театралните новини в подлистника. Леко потрепва с ръка такта на модна песничка. (Започва разпита.) С просташко движение на дланта си отпраща евреите три метра назад.

— Не, вие нищо не проумявате. Каквото сега правите, изобщо не върви — каза главният режисьор. — Това е най-обикновен театър. Злодей от старата школа! Драги мой, днес не си представяме така един изверг. Това не е Муратов.

Всички от режисьорския щаб станаха и заувещаваха Качалов, който бе наблюдавал пробата. Говореха в един глас. Образуваха се групички, започнаха да обсъждат същността на изверга.

Върху историческия стол на генерал Муратов с прегърбена, лоша стойка седеше, забравен от всички, „двойникът“, взираше се измъчено пред себе си и все пак надаваше ухо. Очевидно той следеше внимателно разговорите. Стараеше се да схване положението.

Онези, които представяха еврейската депутация, също взеха участие в обсъждането. Известно време всички слушаха двама статисти, възрастни евреи, жители на града, които някога са били членове на споменатата депутация. Старците ги бяха ангажирали, за да придадат на филма по-голяма правдивост и характерност. Странно, ала тъкмо те намираха първото изпълнение на „двойника“ за съвсем нелошо. Не можели да кажат как то въздейства на други хора, неучаствали в събитията, но на времето именно привичността и бюрократичността на нещата им направили ужасно впечатление. Това държание „двойникът“ пресъздал доста правдиво. А как само при първата проба изял ябълката — някак съвсем машинално. Впрочем при разговора си с тях Муратов не ядъл ябълка. Помощник-режисьорът отхвърли това.

— Муратов винаги е дъвчел ябълка — каза той рязко. — А вие изобщо присъствахте ли тогава?

Евреите, за да не ги заподозрат, че не са били сред обречените на смърт депутати, уплашено отстъпиха и изразиха предположението, че

може би Муратов е ял ябълки малко преди или пък малко след тяхната аудиенция.

В този миг сред групичката, обградила главния режисьор и Качалов, премина вълнение. „Двойникът“ бе разбутал стоящите пред себе си и си проби път до главния. С жадно и трескаво изражение на костеливото си лице той заговори на присъстващите. Очевидно бе схванал какво искат от него тези хора и от страх да не загуби хляба си бе получил просветление: той им направи предложение.

— Мисля, че разбирам как го виждате. Муратов е бил изверг. Ами че това можем да изразим с ябълките. Само си представете, че аз взимам една ябълка и я завирам под носа на евреина. „Яж!“ — казвам му. И докато той... внимавай! — обърна се той към актьора, който играеше предводителя на депутацията. — Докато ти ядеш ябълката, а помисли, при твоя смъртен страх тя, разбира се, ще заседне в гърлото ти, но ти си длъжен да изядеш ябълката, щом аз, губернаторът, ти я давам, впрочем съвсем любезно, от моя страна това е любезен жест към тебе, нали? — обърна се той отново към главния режисьор. — И при това съвсем мимоходом бих могъл да подпиша смъртната присъда. А този, който яде ябълката, вижда това.

Няколко секунди главният режисьор го гледаше втренчено. Старецът стоеше пред него прегърбен, мършав, възбуден и немощен, с цяла глава по-висок, тъй че можеше да надзърта над рамото му; и за миг режисьорът си каза, че старецът му се подиграва, защото му се стори, че в пламтящите му очи долавя внезапна и едва забележима подигравка, нещо извънредно презрително, недопустимо. Но ето че Качалов отново подхвана разговора.

Качалов бе слушал с напрегнато внимание и предложената от „двойника“ сцена с ябълката бе разпалила актьорското му въображение. И като направо грубо отблъсна с ръка „двойника“, каза на щаба:

— Блестящо! Ето какво има той предвид.

И заигра пред тях сцената, но така, че сърцата им замряха в гърдите. Когато, плувнал в пот, Качалов подписа смъртната присъда, целият павилион избухна в ръкопляскания.

Домъкнаха прожекторите. Обясниха на евреите какво да правят. Нагласиха камерите. Започна заснемането. Качалов играеше Муратов. Още веднъж се бе оказало, че простата прилика с един кръволок,

естествено, не означава нищо и че е нужно изкуство, за да се създаде впечатление за истинската същност на един изверг.

Бившият царски губернатор Муратов си взе фуражката от портиерската стая, поклони се раболепно на портиера и с мъка пое в студа на октомврийския ден обратно към града, където се изгуби в бедняшките квартали. Този ден той бе изял две ябълки и бе изкарал малко пари, които щяха да му стигнат да намери подслон за една нощ.

1928

БЕРТОЛТ БРЕХТ ВОЙНИКЪТ ОТ ЛА СЪОТА

След Първата световна война, по време на панаира в малкия пристанищен град в Южна Франция Ла Съота по случай спускането на вода на новопостроен кораб, видяхме на площада бронзовата статуя на френски войник. Около нея се тълпеше народ. Когато наближихме, разбрахме, че това съвсем не е статуя, а жив-живеничък човек, изпънал се неподвижно върху каменния постамент под жарките лъчи на юнското слънце. Облечен бе в шинел със землистокафяв цвят, на главата му се мъдреше каска, а в ръцете стискаше пушка с натъкнат щит. Лицето и ръцете му бяха намазани с бронз.

Върху постаментата до краката му бе опряно парче картон, на което можеше да се прочете следното:

ЧОВЕКЪТ СТАТУЯ

(HOMME STATUE)

Аз, Шарл-Луи Франшар, войник от Н-ски полк,
в резултат на тежка контузия при Вердюн
придобих необикновената способност
да запазвам абсолютна неподвижност
и колкото си искам време да стоя КАТО СТАТУЯ.
Това мое изкуство бе проверено от много професори
и обявено за необяснима болест.
Подарете, моля ви, нещичко на безработния
баща на семейство!

Хвърлихме една монета в паничката, сложена до табелката, и
клатейки глава, продължихме по пътя си.

Това е, значи, мислехме си ние, въоръженият до зъби, неизтребимият воин на многото хилядолетия, с когото се прави историята, който помогна на Александър, Цезар, Наполеон да извършат великите си дела, за които четем, в учебниците! Такъв бил, значи, той! Дори окото му не мигва! Ето го стрелеца на Кир и кочияшът от бойната колесница на Камбис, когото пясъкът на пустинята дори не успя да погребее; това е легионерът на Цезар, копиеносецът на Чингис хан, швайцерът на Луи XIV, гренадирът на Наполеон I! Той обладава не чак дотам рядката способност да си дава вид, че нищо особено не се е случило, когато върху него биват изпробвани всички мислими средства за унищожение. Когато го пращат на смърт, той остава твърд и безчувствен като каменна статуя (така пише). Него са го дупчили копията на всички епохи — каменната, бронзовата, желязната, газили са го бойните коли и на Артаксеркс, и на генерал Лудендорф; мачкали са го слоновете на Анибал и ескадроните на Атила; разкъсвали са го железните късове, бълвани от ставащите с всеки нов век все по-съвършени оръдия — да не говорим за свистящите камъни на катапултите; пронизвали са го куршуми, едри като гълъбови яйца и дребни като пчели! И ето, той продължава да стои — неизтребим, изпълняващ командите на различни езици, но никога незнаещ за какво и защо. Той не става собственик на земите, завоювани от него, подобно на зидаря, който не живее в къщата, построена от него. Не е негова дори страната, която защитава. Не му принадлежат нито оръжието, нито мундирът. Ала той не помръдва, дордето отгоре му се сипе смъртоносният дъжд от самолетите и врящата смола от крепостните стени! Под нозете му дебнат мини и вълчи ями, наоколо му — иприт и чума, самият той — чучело от плът и кръв за всички видове копня и стрели, жива мишена, размазана от танковете пихтия, пламтяща факла... Отпреде му врагът, отзад — генералът!

Безчислени са ръцете, изтъкали дрехата му, изковали бронята му, ушили ботушите му! Неизброими са джобовите, натъпкани с негова помощ! Безкрайни са възгласите на всички езици на света, възпламеняващи го за бой! Няма бог, който да не го е благословил! Него — разядения от страшната проказа на търпението, окования от неизлечимата болест на безчувствеността!

Каква ли ще да е тази контузия, мислехме си ние, причинила болестта му — тази ужасна, чудовищна и необикновено заразна болест?

А може би, запитахме се ние, тя е все пак излечима?

1935

БЕРТОЛТ БРЕХТ ЕКСПЕРИМЕНТЪТ

Краят на обществената кариера на великия Франсис Бейкън напомня евтин анекдот в подкрепа на лъжливата поговорка „на зло куче — дълъг прът“.

Като върховен съдия на кралството той бе уличен в продажност и бе хвърлен в затвора. Годишите на неговото лорд-канцлерство, ознаменувани със смъртни наказания, с раздаване на пакостни привилегии, с незаконни арести и с налагане на внушени присъди, се смятат за най-мрачните и най-позорните в английската история. След като бе разобличен и бе направил пълни самопризнания, неговата световна известност като хуманист и философ стана причина, щото тези му прегрешения да се разчуют далеч извън пределите на кралството.

Бейкън бе вече старец, когато му разрешиха да се върне от затвора в имението си. Здравето му бе подкопано от постоянното напрежение, в което бе живял поради стремежа си да проваля другите и от страданията, които тези други му бяха причинили, проваляйки го...

Но едва завърнал се вкъщи, той се хвърли в трескаво изучаване на естествените науки. Да властва над хората не му се беше удало. Сега той посвети останалите си сили в изследване на това, как човечеството би могло по най-добър начин да властва над природата.

Заниманията му, отдадени на полезни неща, го отвеждаха многократно от кабинета на полето, в градините и оборите на имението. Часове наред той разговаряше с градинарите за възможностите да се облагородяват овощките или пък даваше на ратайкините указания как да измерват млеконадоя от всяка крава. Тук му се наби в очи едно момче, което прислужваше в конюшната. Разболял се бе един скъп кон и хлапакът два пъти на ден се явяваше пред философа, за да го осведомява за състоянието на животното. Неговото усърдие и наблюдателност предизвикваха у стареца възторг.

Когато обаче една вечер надникна в конюшната, той зърна край момчето някаква старица и дочу как тя му каза:

— Той е лош човек, пази се от него. Макар и да е знатен господин и да е червив с пари, казвам ти, лош човек е. Той ти дава хляба, така че работата си върши старателно, но винаги помни, че не е добър човек.

Философът не чу отговора на момчето, понеже бързо се отдръпна и се прибра вкъщи. Но на следващата заран не забеляза никаква промяна в отношението на хлапака към него.

Когато конят оздравя, старецът започна да взема момчето със себе си при повечето от разходките си и му поверяваше неголеми задачи. Малко по малко свикна да обсъжда заедно с него някои свои опити. При това не подбираше думи, каквито според мнозинството възрастни са достъпни за детския разум, ами разговаряше с него като с образован човек. През целия си живот Бейкън бе общувал с най-великите умове на времето и рядко го бяха разбирали, и то не понеже разсъждаваше неясно, а тъкмо защото бе прекалено ясен. Така че хич не го бе грижа за затрудненията на хлапака; все пак търпеливо го поправяше, когато той от своя страна се опитваше да употребява чужди думи.

Основното упражнение за момчето се състоеше в това да описва предметите, които виждаше пред очите си, както и процесите, на които ставаше свидетел. Философът му показва колко много са думите в човешкия език и колко от тях са необходими, за да се опишат свойствата на един предмет така, че той да стане горе-долу разпознаваем от описанието, и най-главното, да може след това да се борава с него. Имаше и такива думи, които бе по-добре човек да не употребява, понеже в основата си не означават нищо. Думи като „добро“, „лошо“, „хубаво“ и т.н.

Момчето скоро схвана, че няма много смисъл в това да се нарича бръмбарът „грозен“, а дори да се каже, че се придвижва бързо, все още бе недостатъчно. Трябваше да се определи каква е бързината му в сравнение с другите твари от неговата големина и какво преимущество му дава това. Необходимо е да се постави бръмбарът върху някаква наклонена плоскост, а след това върху хоризонтална и да се произвежда шум, за да почне да бяга; или пък да се сложат на различна места парченца примамка, към които той да се насочи. Занимаваше ли

се човек достатъчно време с бръмбара, той „бързо“ загубваше грозотата си. Веднъж момчето трябваше да опише парчето хляб, което тъкмо държеше в ръката си, когато философът дойде насреща му.

— Тук ти можеш спокойно да употребиш думата „хубав“ — каза старецът, — тъй като хлябът е направен от човека за ядене и следователно може да бъде за него „хубав“ или „лош“. Виж, при големи предмети, сътворени от природата, които не служат за някаква определена цел и преди всичко не са създадени за употреба от човека, е глупаво да се задоволяваме с подобни думи.

Момчето мислеше за изразите, с които баба му бе охарактеризирала милорда.

То бързо схващаше всичко, понеже винаги му се налагаше да проумява съвсем очевидни, осезаеми неща; например, че конят оздравява благодарение на приложените средства, а дървото изсъхва също в резултат на определени въздействия. То също така разбра, че винаги трябва да остава място за едно разумно съмнение, дали наблюдаваните изменения действително се дължат на приложените способности. Хлапакът едва ли съзнаваше какво значение за науката има начинът на мислене на великия Бейкън, но несъмнената полезност на всички тези начинания го въодушевяваше.

Момчето разбираше философа така: за света бе настъпило ново време. Човечеството с всеки изминат ден увеличаваше знанията си. А познанието бе необходимо за благополучието и земното щастие на хората. Начело на всичко стоеше науката. Науката изследваше вселената и всичко, каквото имаше по земята: растения, животни, почва, вода, въздух, за да се извлече по-голяма полза от тях. Важно бе не в какво вярва човек, а какво знае. Хората твърде много вярваха и твърде малко знаеха. Затова трябваше всичко да се изпробва, да се опипа със собствени ръце и да се говори само за онова, което си видял с очите си и което може да принесе някаква полза.

Това бе ново учение. Все повече хора се обръщаха към него и с готовност и въодушевление се залавяха за новите начинания.

Книгите играеха тук голяма роля, макар и да имаше не малко лоши книги. На момчето бе ясно, че трябва да намери път към книгите, ако иска да бъде сред хората, отдадени на новите начинания.

Естествено, то никога не бе попадало в библиотеката на замъка. Винаги чакаше милорда пред конюшната. Ако пък старият господин

не се появеше няколко дни, най-много, което можеше да си позволи, бе да се мерне пред очите му, додето той се разхождаше в парка. Ала любопитството му към кабинета на учения, където всяка нощ лампата светеше до толкова късно, растеше с всеки изминат ден. От един стобор то можеше да надникне в стаята му и да види лавиците с книги.

Момчето реши да се научи да чете.

Това обаче не бе никак лесно. Свещеникът, при когото отиде със своята молба, го изглежда така, сякаш виждаше паяк в супата си.

— Какво, искаш да четеш Светото евангелие на господа нашего пред кравите ли? — запита го той намусено, а момчето можеше да бъде доволно, че се отърва без плесници.

Така то трябваше да потърси някакъв друг път.

В сакристията на селската църква имаше един требник. Там можеше да проникне, като помолеше да бие камбаната. Ако му се удадеше да узнае кое място от книгата пее свещеникът, може би щеше да открие някаква връзка между думите и буквите. Във всеки случай момчето се стараеше да заусти латинските текстове, които свещеникът пееше при богослужението, ако не всички, то поне някои от тях. Наистина куратът изговаряше думите страшно неясно, а много често въобще не отслужваше литургия.

И все пак след известно време момчето вече можеше да изпее по няколко начални такта. Старшият коняр го изненада зад плевнята при едно подобно упражнение и мислейки, че хлапакът смята да си прави майтап със свещеника, здравата го напердаши. Така че и плесниците не закъсняха.

Момчето все още не бе успяло да открие в требника думите, които пееше свещеникът, когато се случи голямо нещастие, и то тури край, поне засега, на усилията му да се научи на четмо.

Милордът легна тежко болен.

Той бе боледувал през цялата есен и още незаякнал напълно, пое един зимен ден в открита шейна за съседното имение, отдалечено на няколко мили. На момчето бе разрешено да го придружи. То се покачи отзад на плазове до капрата на кочияша.

Визитата приключи; старецът, съпроводен от своя съсед, запристъпя тежко към шейната и изведнъж видя на пътя замръзнало врабче. Той се спря и го обърна с бастуна си.

— Отдавна ли лежи тук, как мислите? — чу момчето въпроса му към съседа, додето газеше в снега подире му с бутилка гореща вода в ръце.

Отговорът бе:

— От един час, а може и от една седмица, ако не и от повече.

Нисичкият старец продължи замислено и се сбогува твърде разсеяно със съседа си.

— Месото му е още съвсем прясно, Дик — каза той, обръщайки се към момчето, след като шейната потегли.

Назад пътуваха доста бързо; над заснежените поля вече се спускаше здрач, студът се усилваше. И ето, възвивайки към входа на имението, шейната прегازی една кокошка, навярно отскубнала се от курника.

Старецът проследи с поглед опитите на кочияша да заобиколи мятащата се като обезумяла птица, а когато това не му се удаде, даде знак да спрат.

След като се измъкна изпод одеялата и кожусите, с които бе загърнат, той слезе от шейната и опирайки се с ръка о момчето, без да обръща внимание на предупрежденията на кочияша за студа, тръгна назад към мястото, където лежеше кокошката.

Птицата бе мъртва.

Старецът каза на момчето да я вдигне.

— Изкарай вътрешностите ѝ — нареди той.

— Не е ли по-добре да се направи това в кухнята? — попита кочияшът, страхувайки се за своя болнав господар, който стоеше изложен на пронизващия вятър.

— Не, тук е по-добре — отговори той. — Дик сигурно носи нож у себе си, а имаме нужда и от сняг.

Момчето извърши, каквото му бе заповядано и старецът, явно забравил за болестта си и за студа, се наведе и пъшкайки, загреба шепа сняг. После старателно натъпка снега в корема на птицата.

Хлапакът разбра. Той започна да събира сняг и да го подава на своя учител, за да бъде кокошката напълнена докрай.

— Така тя трябва да се запази прясна няколко седмици — каза старецът оживено. — Отнеси я в зимника и я сложи върху каменния плочник!

Краткото разстояние до входа той извървя пеша, малко поизтощен, тежко подпирайки се за момчето, което носеше под мишница натъпканата със сняг кокошка.

Едва-що влезе в преддверието — и го втресе.

На другия ден легна на легло с висока температура.

Момчето загрижено обикаляше около замъка с надежда да дочуе нещичко за здравето на своя учител. Но онова, което узна, бе незначително; животът в голямото имение си течеше, несмущаван от нищо. Едва на третия ден щастието му се усмихна; повикаха го в кабинета на учения.

Старецът лежеше на тесен дървен креват под куп одеяла, но при отворени прозорци, така че в стаята бе студено. И все пак болният изглеждаше целият в огън. Със слаб глас той се осведоми за състоянието на напълнената със сняг кокошка.

Момчето докладва, че птицата не е променила вида си и изглежда все така свежа.

— Това е хубаво — каза старецът със задоволство. — След два дни отново ми дай сведения!

Тръгвайки си, момчето съжаляваше, че не бе донесло със себе си кокошката. Старецът съвсем не изглеждаше толкова болен, както се говореше в стаята на слугите.

Два пъти дневно хлапакът подменяше снега и когато се отправи наново към стаята на болния, птицата си беше все така невредима.

Но сега момчето се натъкна на съвсем необичайни препятствия.

От столицата бяха пристигнали лекари. Коридорите се изпълниха с шушукащи, повелителни и угодливи гласове; навсякъде се мяркаха непознати физиономии.

Някакъв слуга, който бързаше за спалнята на болния с поднос, покрит с голяма кърпа, грубо го прогони.

Няколко пъти и сутринта, и следобед хлапакът направи опит да проникне в стаята на болния, но без успех. Чуждите лекари, изглежда, бяха решили да отседнат в замъка. Те му приличаха на огромни черни птици, които се спускат над беззащитния болен човек.

Привечер момчето се скри в един кабинет, водещ към коридора, където бе страшно студено. Зъбите му тракаха от студ, но то считаше това за добре дошло, тъй като в интерес на експеримента кокошката не биваше в никакъв случай да се размразява.

По време на вечерята черният поток малко понамаля и момчето успя да се промъкне в стаята на милорд.

Болният лежеше самичък, всички бяха на вечеря. Край тясното легло бе поставена лампа за четене със зелен абажур. Лицето на стареца се бе сякаш смачкало и поразяваше с възмущаваща си бледост. Очите му бяха затворени, но ръцете неспокойно се движеха по коравото одеяло. В стаята бе много горещо, бяха затворили прозорците.

Момчето пристъпи по-близо до леглото, конвулсивно стиснало кокошката в протегнатите си напред ръце, и няколко пъти промълви с дрезгав глас: „Милорд!“ Но отговор не последва. Болният обаче не изглеждаше да спи, тъй като сегиз-тогиз устните му се размърдваха, като че казваше нещо.

Момчето, убедено във важността на по-нататъшните указания относно експеримента, реши да привлече вниманието му. То постави на едно кресло кокошката заедно със сандъчето, в което я бе донесло, ала преди още да може да се докосне до одеялото, почувства, че някой го хваща отзад и силно го дръпва. Един дебел човек със сиво лице бе впил в него очи, като че виждаше убиец. Запазвайки самообладание, хлапакът се изтръгна от ръцете му, с един скок грабна сандъчето и изскочи от вратата.

В коридора му се стори, че го забеляза помощник-управителят на замъка, който в този момент се качваше по стълбището. Лоша работа! Как можеше да докаже, че се е явил по заповед на милорд във връзка с важен експеримент? Старият учен бе напълно във властта на докторите; това показваха затворените прозорци в стаята му.

И действително Дик видя как един от слугите прекосява двора и отива в конюшната. Затова се отказа от вечерята си и след като отнесе кокошката в зимника, скри се в плевнята.

През нощта сънят му бе тревожен; през цялото време от ума му не излизаше предстоящото разследване. На сутринта неуверено се измъкна от скривалището си.

Но никой не се интересуваеше от него. В двора цареше страшна суматоха, всички сновяха насам-натам. Призори милорд се бе поминал.

През целия ден момчето не можа да си намери място, щураше се из имението като замаяно. Имаше чувството, че изобщо няма да се помири със загубата на своя учител. Когато по здрач се спусна в

зимника с една купичка сняг, мъката му по милорд се превърна в мъка по незавършения експеримент и то безутешно заплака над сандъчето. Какво щеше да стане с голямото откритие?

Връщайки се на двора — при това краката му бяха сякаш от олово и то неволно огледа следите си в снега дали не са ли по-дълбоки от друг път, — можа да установи, че лондонските лекари още не са си заминали. Каретите им бяха по местата си.

Въпреки неприязънта си хлапакът реши да им довери откритието. Все пак това бяха учени хора и трябваше да схванат значението на експеримента. Изнесе сандъчето с вледенената кокошка и се спотаи зад кладенеца, докато наблизко не мина един от тези господа — нисичък, трътлест човек, невдъхващ толкова страх. Момчето излезе напред и протегна към доктора сандъчето си. Отначало думите засядаха в гърлото му, но после се пообборави и успя, макар и със заекване, да изложи молбата си.

— Милорд я намери мъртва преди шест дни, ваше превъзходителство. Натъпкахме я със сняг. Милорд смяташе, че месото може да се запази прясно. Вижте сам! Съвсем прясно е!

Трътлестият се вторачи озадачено в сандъчето.

— Е, и после? — попита той.

— Не се е развалило — каза момчето.

— Да-да — каза трътлестият.

— Но вижте сам — настойчиво повтори момчето.

— Виждам, виждам — каза трътлестият и поклати глава. И така, клатейки глава, той се отдалечи.

Хлапакът обезсърчено гледаше подире му. Не можеше да проумее трътлестия. Та нали старият учен си докара смъртта с това, че слезе в студа от шейната, за да предприеме този експеримент? Със собствени ръце бе гребал сняг от земята. Това бе неоспорим факт.

Момчето бавно тръгна към зимника, но малко преди входа му се спря, извърна се бързо и побягна към кухнята.

Намери готвача потънал в работа, тъй като за вечеря се очакваха опечалени гости от цялата околност.

— Къде си понесъл птицата? — сгълча го готвачът. — Та тя е съвсем замръзнала!

— Това няма значение — отвърна момчето. — Милорд каза, че няма значение.

За миг готвачът втренчи в него отсъстващ поглед, после изтежко се отправи към вратата с голям тиган в ръка, очевидно за да изхвърли нещо.

Момчето упорито го следваше по петите със сандъчето си.

— А не можем ли да опитаме? — запита то с умоляващ глас.

Търпението на готвача се изчерпа. Той сграбчи кокошката с яките си ръце и със замах я изхвърли на двора.

— Нямах ли друга работа? — разкрещя се той извън себе си. — И то, когато се е поминал негова милост!

Момчето намусено вдигна птицата от земята и си тръгна.

Следващите два дни бяха изпълнени с траурни церемонии. Момчето трябваше постоянно да впряга и разпряга конете, а нощем, когато подменяше снега в сандъчето, просто спеше с отворени очи. Всичко му се струваше безнадеждно, на новата епоха бе сложен кръст.

Ала на третия ден, деня на погребението, момчето се изми, облече най-хубавите си дрехи и почувства настроението си променено. Навън бе чудесно, ведро зимно утро, а откъм селото долиташе камбанен звън.

Изпълнен с нови надежди, хлапакът слезе в зимника и дълго и внимателно разглежда мъртвата птица. По нея не се забелязваха никакви следи от загиване. Грижливо я положи обратно в сандъчето, напълни го с пресен бял сняг, после го взе под мишница и се отправи към селото.

Свирукайки весело, влезе в ниската кухня на баба си. Родителите му бяха починали рано и го бе отгледала баба му, на която се доверяваше във всичко. Без да показва какво носи в сандъчето, разправи на старата жена, която тъкмо се обличаше за погребението, за експеримента на милорд.

Тя го изслуша търпеливо.

— Но това е известно на всекиго — каза тя накрая. — Те се стягат от студа и се запазват до някое време. Какво особено има тук?

— Мисля, че още може да се яде — отвърна момчето, като се постара да си придаде колкото се може по-равнодушен вид.

— Да се яде кокошка, умряла преди цяла седмица? Та тя вече е отровна!

— Но защо? След като ни най-малко не се е променила, откак е умряла? Та нали бе прегазена от шейната на милорд, значи, не е била

болна.

— Отвътре, отвътре е вече развалена! — възрази старицата, започвайки да губи търпение.

— Не вярвам — каза момчето твърдо, без да отмества от кокошката ясният си поглед. — Отвътре през цялото време имаше сняг. Ще взема да я сваря.

Старицата се разсърди.

— Ще дойдеш с мен на погребението — каза тя, прекратявайки с това разговора. — Мисля, че негова милост направи достатъчно за тебе, за да повървиш, както си му е редът, подир ковчега, му.

Момчето не отговори нищо. Докато тя си завързваше черната вълнена забрадка, то извади кокошката от сандъчето, издуха полепналият по нея сняг и я положи върху две цепеници пред печката. Трябваше да се размрази.

Старицата повече не поглеждаше към него. Когато се приготви, тя го улови за ръка и решително го помъкна към вратата.

Известно време момчето послушно вървя с нея. По пътя имаше много народ, мъже и жени, всички отиваха на погребението. Изведнъж момчето извика от болка. Кракът му бе затънал в една преспа сняг. То го измъкна с изкривено лице, докуцука до един крайпътен камък, отпусна се на него и заразтрива стъпалото си.

— Навехнах си крака — каза то.

Старицата недоверчиво го изглежда.

— Нищо ти няма, можеш да вървиш — каза тя.

— Не мога — навъсено възрази момчето. — Но щом не вярваш, можеш да поседиш с мен, докато ми мине.

Старицата мълчаливо приседна край него.

Така измина четвърт час. Покрай тях все още минаваха жители на селото, наистина все по-нарядко.

Двамата седяха упорито на крайпътния синор.

Накрая старицата каза строго:

— Той не те ли научи, че не бива да се лъже?

Момчето не отговори нищо. Старицата въздъхна и се надигна. Бе съвсем премръзнала.

— Ако до десет минути не си ме настигнал, ще кажа на брат ти да ти наложи задника.

И тя се затътри нататък, за да не пропусне надгробното слово.

Момчето почака, докато тя се отдалечи достатъчно, после бавно се изправи. Тръгна обратно, като често се озърташе и понакуцваше още известно време. Едва когато един трънак го скри от погледа на старицата, то заходи както обикновено.

В къщурката на баба си то приседна до кокошката и впери в нея изпълнени с надежда очи. Щеше да я свари в тенджера с вода и да изяде едно крилце. Тогава щеше да види дали е отровна, или не.

Момчето още седеше, когато отдалеч се чуха три оръдейни изстрела. Те бяха дадени в чест на Франсис Бейкън, барон Веруламски, виконт Сент-Албански, бивш велик лорд-канцлер на Англия, който бе изпълнил не малко свои съвременници с отвращение, но и много други със страст към полезните знания.

1939

БЕРТОЛТ БРЕХТ РАНЕНИЯТ СОКРАТ

Сократ, синът на акушерката, който чрез изпъстрените си с пиперливи шеги беседи умееше да подтиква приятелите си леко да се освобождават от напълно завършени мисли и по този начин ги даряваше със собствено потомство, а не с копелдаци, каквито повечето учители хързулват на учениците си, бе се прославил не само като най-мъдър, но и като един от най-храбрите гърци. Легендата за неговото мъжество ни изглежда напълно оправдана, когато четем у Платон как бодро и незлобиво той пресушил чашата с отрова, която накрая властите му изпратили заради заслугите му към неговите съграждани. Все пак някои от почитателите му смятат за нужно да говорят и за неговата смелост на бойното поле.

Фактически Сократ е участвал в битката при Делион, и то в редиците на лековъоръжената пехота, понеже нито общественото му положение — бил е обушар, — нито доходите му — бил е философ — са му позволявали да се зачисли в по-изисканите и по-скъпи родове войска. Тъй че смелостта му, както можем да си представим, е била от по-особен вид.

Цялата заран преди битката Сократ се подготвяше за кървавото дело с голямо усърдие, като дъвчеше лук, което според мнението на войниците поддържаше висок боен дух. Неговият скептицизъм по отношение на много неща го правеше лековерен към редица други. Той бе против умозрението и за практическия опит, ето защо не вярваше в боговете, затова пък вярваше в лука.

За съжаление той не почувства никакво въздействие, във всеки случай не незабавно, в мрачно настроение затътри нозе заедно с едно отделение мечоносци, което в гъша колона заемаше позициите си в някакво стърнище. Пред него и зад него крачеха, препъвайки се, момчета от атинските предградия, които му обърнаха внимание, че щитовете на атинския арсенал не са кроени за шишковци като него. Същата мисъл вече бе минала през главата му, само че в малко по-друг

вид: тези смешно тесни щитове не могат да прикрият и наполовина един СОЛИДЕН човек.

Размяната на мисли между войника пред него и войника зад него за печалбите на големите оръжейни доставчици от прекалено малките щитове бе прекъсната от командата: „Установявай се!“

Всички насядаха в стърнището, а един капитан смъмри Сократ, понеже се бе опитал да се разположи върху щита си. Той се разтревожи не толкова от самата забележка, а от факта, че бе направена с приглушен глас: изглежда, неприятелят се намираше някъде наблизо.

Млечнобялата утринна мъгла скриваше местността. Но тропотът и дрънкането на оръжия показваха, че долината е заета от войските.

Сократ с голяма досада си спомни за разговора си от предната вечер с един млад аристократ, когото някога бе срещнал зад кулисите и който сега бе офицер в конницата.

— Гениален план! — му бе обяснил наконтеният глупак. — Пехотата заема позиция и честно и самоотвержено отбива удара на противника. А в това време конницата се устремява в низината и го удря в гръб.

Низината трябва да бе доста далеч вдясно, някъде в мъглата. Навярно там сега се разгръщаше конницата.

Планът се бе сторил на Сократ добър, във всеки случай нелош. Планове винаги са се правили, особено когато противникът разполага с по-големи сили. В действителност обаче се завързваше просто бой, по-точно започваше клане и се настъпваше не там, където предписваше планът, а където допускаше врагът.

Сега, в мъждивата светлина на утрото, планът се стори на Сократ направо жалък. Какво значеше това: пехотата отбива удара на противника? Поначало всеки е радостен, ако му се удаде да избегне удара, а тук излиза, че едва ли не е цяло изкуство да го приемеш върху себе си! Лошото бе, че сам пълководецът бе от кавалерията.

Толкова много лук нямаше на пазара, колкото бе нужен на простия човечец.

И колко противоестественно беше в такъв ранен час, вместо да си лежиш в ложето, да седиш на голата земя сред някакво си поле с най-малко десет фунта желязо на плещите и с месарски нож в ръка! Никой не отрича, че градът трябва да се защитава, щом веднъж е нападнат, иначе после няма да се отървеш от неприятности. Но пита се: защо

градът бе нападнат? Защото корабоприитежатели, винопроизводителите и търговците на роби в Мала Азия се бяха изпречили на пътя на персийските корабоприитежатели, винопроизводители и търговци на роби! Няма що, хубава причина!

Изведнъж всички изтръпнаха. От мъглата вляво долетя глух рев, примесен със звън на метал. Шумът бързо нарастваше и ставаше все по-отчетлив. Атаката на персите бе започнала.

Цялото отделение скочи на крака. Всички ококориха очи и се завзираха в мъглата. На десетина крачки от Сократ някой падна на колене и плетейки език, запризовава боговете. „Много късно“, помисли си Сократ.

И тутакси, сякаш в отговор, някъде по-нататък вдясно се разнесе отчаян рев. И като че викът за помощ бързо премина в предсмъртен стон. През мъглата профуча нещо продълговато, блестящо. Копие!

А след това сред изпаренията се появиха все още неясни, едри войнишки фигури: неприятелят!

Сократ, поразен от мисълта, че е чакал може би прекалено дълго, тромаво се обърна и търти да бяга. Ризницата и тежките метални набедреници доста му пречеха. Те бяха далеч по-опасни от щитовете: тях не можеш просто да захвърлиш.

Пъхтейки, философът тичаше през стърнището. Всичко зависеше от това, дали ще спечели достатъчно преднина. А може би храбрите момчета там зад гърба му ще поемат върху себе си удара на противника за известно време.

Изведнъж го прониза адска болка. Лявото му стъпало гореше, Сократ мислеше, че няма да издържи. Стенейки, той се тръшна на земята, но тутакси скочи с нов болезнен вик. С блуждаещ поглед Сократ се озърна и разбра всичко. Бе попаднал сред някакви трънаци?

Наоколо му се простираха ниски преплетени храсти с много остри бодли. В петата му се бе забил, изглежда, точно такъв шип. Предпазливо, със сълзящи очи, Сократ затърси някое местенце, където да може да седне. Той подскочи два-три пъти на здравия си крак и така описа кръг, преди да се отпусне за втори път на земята. Трябваше незабавно да извади тръна.

Сократ напрегнато се вслушваше в шума на боя: той се водеше доста надалеч и от двете му страни, но точно напред, на не повече от

стотина крачки. Във всеки случай му се струваше, че шумът се приближава бавно, но сигурно.

Не можеше да свали сандала си. Трънът бе пробил тънката подметка и бе навлязъл дълбоко в петата му. На какво приличаше това: на войниците, защитаващи родината от врага, да се дават такива тънки обувки! И най-слабото докосване до сандала предизвикваше пареща болка. Изтощен, бедният философ отпусна едрите си плещи. Какво да прави?

Помръкналият му поглед се спря върху меча, търкалящ се наблизо. В мозъка му проблесна мисъл, по-желана от която и да е друга във философски спор. Не би ли могъл да употреби меча вместо нож? Улови го в ръка.

В този миг дочу глухи стъпки. През храстите си пробиваше път неголям отряд войници. Слава на боговете, бяха свои! Когато го забелязаха, те се спряха за няколко секунди и Сократ чу как един от тях каза: „Това е обучаващо.“ След това отминаха.

Сега обаче долетя шум и отляво. Там се носеха команди на чужд език. Персите!

Сократ се опита да застане отново на краката си, това ще рече на десния си крак, като се подпираше на меча си, малко късичък за целта. И тогава отляво, върху малката полянка между храстите, той видя да изниква кълбо от сражаващи се бойци. До слуха му достигнаха охкания и удари на тъпо желязо върху желязо и кожа.

Отчаян, той закуцука върху здравия си крак назад, но се препъна, без да иска, стъпи на ранения си крак и стенийки, се строполи на земята. И когато сражаващото се кълбо, което не бе голямо — може би двадесетина или тридесетина човека, — го доближи на няколко крачки, философът все така седеше на задника си между две трънки и безпомощно гледаше враговете.

Беше му невъзможно да се движи. Съгласен бе на всичко, само да не изпита още веднъж тази ужасна болка в петата си. Не знаейки какво да прави, той изведнъж се разкрещя с всичка сила:

— Трето отделение, насам! Натрийте им муцуните, момчета!

И в същото време той се видя как улови меча и започна да го размахва в кръг, защото пред него застана, изникнал от храсталака, един персийски войник с копие. Копието полетя встрани, увеличавайки със себе си войника.

И Сократ се чу за втори път да крещи:

— Повече нито крачка назад, момчета! Сега вече са ни в ръцете, пипнахме ги, кучешките синове! Крапол, с шесто отделение напред! Нулос, заобиколи отдясно! Ще разкъсам на парчета всеки, който отстъпи!

За свое учудване Сократ видя до себе си двама от своите, които бяха втренчили в него ужасени погледи.

— Крещете — пошепна им той, — крещете за бога!

Единият зяпна от уплаха, но другият наистина закрещя нещо. А персиецът пред тях с мъка се изправи и хукна в храсталака.

Откъм поляната надойдоха, залитайки, още десетина изтощени бойци. Чули виковете, персите бяха ударили на бяг. Страхуваха се от засада.

— Какво става тук? — запита един от земляците на Сократ, виждайки го все така да седи на земята.

— Нищо — отвърна той. — Не стойте така и стига сте се кокорили в мен! По-добре тичайте насам-натам и давайте команди, за да не забележат отгатык, че сме толкова малко.

— Не е ли най-добре да се оттеглим — каза колебливо войникът.

— Нито крачка назад! — възрази Сократ. — Нима сте страхопъзльовци?

И понеже за войника не е достатъчно да изпитва страх, но трябва да му работи и късметът, всички изведнъж дочуха далечен, ала съвсем ясен конски тропот и яростни виковете, а тези виковете бяха на гръцки език!

Всеки знае какво съкрушително поражение претърпяха персите този ден. То сложи край на войната.

Когато Алкивиад начело на своята конница се появи сред обраслото с тръни поле, той видя как отряд пехотинци носи на рамене някакъв дебел човек. Пълководецът поспря коня си и разпозна в него Сократ, а войниците му разказаха как този човек със своята непоколебима твърдост бе задържал огъващите се бойни редици.

Отнесоха Сократ с триумф в обоза. Там въпреки протестите му той бе настанен върху една продоволствена кола. Заобиколен от потни, възбудено крещящи войници, философът се завърна в столицата.

На ръце го отнесоха в малкия му дом.

Ксантипа, жена му, тъкмо бе сложила да се вари за него бобена чорба. Коленичила пред огнището, тя раздухваше огъня с издути бузи и от време на време хвърляше поглед към мъжа си. Той все още седеше на стола, където го бяха оставили бойните му другари.

— Какво се е случило с ТЕБ? — попита тя подозрително.

— С мене? — промърмори той. — Нищо.

— Ами тогава какви са тези приказки за някакви си твои подвизи? — поиска да узнае повече тя.

— Преувеличения — каза той. — М-м, как приятно мирише!

— Как може да мирише, и при това приятно, когато още не съм разпалила огъня! Ти пак си се правил на глупак, така ли? — каза тя гневно. — А пък аз отново ще слушам утре смеховете на хората, когато отида за хляб.

— Съвсем не съм се правил на глупак, а се бих.

— Сигурно си бил пиан.

— Не. Задържах войниците, когато започнаха да отстъпват.

— Ти себе си не можеш задържа, та камо ли другиго! — каза тя, изправяйки се, понеже огънят пламна. — Подай ми солницата от масата.

— Не знам дали... — каза Сократ бавно и замислено. — Не знам дали не е най-добре изобщо да не хапвам. Нещо стомахът ми не е в ред.

— Нали ти казах, че си пиан. Я се опитай да станеш и да се поразходиш из стаята, тогава ще видим.

Несправедливите й упреци го дразнеха, но той за нищо на света не би станал, защото не искаше да й покаже, че не може да стъпва на крака си. Ксантипа бе страшно умна, когато се касаше да открие нещо неблагоприятно за него. А какво по-неблагоприятно от това, да се изкара наяве истинската причина за неговата твърдост в боя!

Тя продължаваше да шета около котлето върху огнището, а междувременно му излагаше мислите си.

— Убедена съм, че твоите знатни приятели отново са ти намерили някое топло местенце най-отзад, близо до походната кухня. Тъй че това си е чисто мошеничество!

Сократ гледаше с измъчен вид през прозорчето. По уличката преминаваха множество хора с бели фенери в ръце. Атиняни празнуваха победата.

Влиятелните му приятели дори не се и бяха опитали да сторят нещо подобно за него. А и той не би го приел, във всеки случай не без възражение.

— А може би са сметнали, че е редно общарят да удря крак заедно с всички? Та те няма да си мръднат и малкия пръст за тебе! Той е общар, казват те, и трябва да си остане общар. Как иначе ще можем да ходим при него в мръсната му дупка и там с часове да си чешем езиците, а хората да говорят: я, вижте, това общар ли е, или не, та тези знатни господа не се гнусят да седят с него и да приказват за филерсофия. Мръсна паплач!

— Казва се филерфобия — рече той равнодушно.

Тя му хвърли враждебен поглед.

— Не ме поучавай непрекъснато! Знам, че съм необразована. Но ако не бях аз, ти не би имал никой, който да ти приготвя чебъра с вода, та да си миеш от време на време краката.

Сократ потръпна, но се надяваше, че тя не е забелязала. Днес по никакъв начин не биваше да си мие краката! Слава на боговете, Ксантипа продължи своите приказки.

— Значи, пиян не си бил, а и топло местенце не са ти осигурили. Излиза, че наистина си се държал като главорез. А може би и ръцете ти са оцапани с кръв, така ли? А пък аз само да размажа паяк на стената, ти ревваш. Не, не ми се вярва наистина да си се проявил като мъж! Но все пак сигурно си направил нещо, та да те тупат тъй по рамото. Можеш да бъдеш спокоен, истината няма да ми избяга!

Бобената чорбица бе вече готова. Тя миришеше съблазнително. Ксантипа свали котлето от огъня. Като придържаше с крайчеца на полата си дръжката му, тя го сложи на масата и засърба.

Сократ поразмисли дали не е по-добре да си възвърне апетита. Мисълта, че в такъв случай ще трябва да отиде на масата, го възпря навреме.

На душата му бе тягостно. Ясно чувстваше, че свадата още не е отминала. Сигурно в най-близко време ще има какви ли не неприятности. Не можеш да решиш изхода на една битка срещу персите и да си останеш на спокойствие! Сега, в първото опиянение от победата, никой, естествено, не мислеше за онзи, който я бе донесъл. Всеки бе зает главно с това, да разтръбява собствените си подвизи. Но утре или вдругиден, когато станеше ясно, че всеки претендира за лаври

и ги оспорва на другите, хората щяха да се радват да могат да натрият някому носа, като обявят общаря за истинския герой. И без това много-много не обичаха Алкивиад. С какво удоволствие биха му подвикнали: „Алкивиад, победата спечели ти, но я извоюва един общар!“

А болката от тръна в петата ставаше все по-нетърпима. Ако не събуеше час по-скоро сандала си, можеше да получи отравяне на кръвта.

— Не мляскай така! — каза той разсеяно. Жената така си и остана с лъжица в устата.

— Какво правя?

— Нищо, нищо — заоправдава се той уплашено. — Тъкмо си мислех нещо.

Извън себе си от гняв, Ксантипа се изправи, сложи котлето на огнището и излезе от стаята.

Сократ облекчено въздъхна. Бързо се надигна от стола и заподскача към ложето си, като се озърташе страхливо. Когато Ксантипа се върна да вземе шала си за излизане, тя подозрително изглежда мъжа си, който лежеше неподвижно в покрития с кожа хамак. За миг си помисли, че може би е нещо болен и дори се канеше да го попита, тъй като му бе много предана, но се разколеба и нацупена излезе от стаята. Със съседката отидоха да видят празненствата.

Сократ спа лошо и неспокойно, събуди се угрижен. Сандала си бе свалил, но не бе успял да извади тръна. Кракът му бе силно оттекъл.

Тази сутрин жена му изглеждаше по-сговорчива. Снощи тя бе чула целия град да говори за мъжа ѝ. Изглежда, действително се бе случило нещо, та всички бяха в такъв възторг. Все пак умът ѝ не можеше да го побере, че той е задържал бойните редици на персите. „Само не и той — мислеше си тя. — Да задържи с въпросите си цяло събрание, да, това може, но не и бойните редици на врага.“ Така че какво ли бе станало?

Объркана бе до такава степен, че му донесе закуската от козе мляко в ложето.

Той явно нямаше намерение да става.

— Не искаш ли да се поразходиш? — попита тя.

— Не искам — измърмори той.

Така не се отговаряше на един учтив въпрос на жена, но Ксантипа си помисли, че той навярно не желае да се излага на погледите на хората, и затова си замълча.

Още от сутринта дойдоха гости. Това бяха неколцина млади хора, синове на заможни родители — обикновената му среда. Те се отнасяха с него като със свой учител, а някои дори водеха записки, когато им говореше, като че бе нещо кой знае какво.

Днес те побързаха да му разкажат, че славата му гърми из цяла Атина. За философията това било историческа дата. (Значи, все пак беше права, казваше се филерсофия, а не другояче!) Сократ доказал, че великият мислител е способен и на велики дела.

Сократ ги слушаше внимателно без обичайната насмешка. Докато те говореха, струваше му се, че чува от много далеч, тъй както се долавя далечна буря, страхотен смях, смеха на цял един град, на цяла страна, още далечен, но неудържимо нарастващ, приближаващ се, увеличащ всекиго: минавачите по улиците, търговците и политиците на пазара, занаятчиите в тесните им магазинчета.

— Всичко, което говорите, е чиста глупост — заяви той с внезапна решимост. — Не съм извършил нищо. По лицата им цъфнаха усмивки и те се спогледаха.

А един от тях каза:

— Точно както говорехме! Знаехме, че ти така ще погледнеш на нещата. „Какво толкова изведнъж сте се развивали? — запитахме префърцунените младежи пред гимназионите. — Десет години Сократ извършваше най-великите подвизи на духа, а никой не искаше и да чуе за него. А сега, когато е спечелил едно сражение, цяла Атина говори за него. Нима не виждате — казахме ние — колко срамно е всичко това!“

Сократ изохка.

— Но аз не съм спечелил никакво сражение. Само се защитавах, понеже ме нападаха. Тази битка въобще не ме интересуваше. Нито съм търговец на оръжия, нито пък притежавам лозя в покрайнините на града. Аз дори не знаех за какво всъщност трябва да се бия. Около себе си виждах само разумни хора, жители на предградията, които нямат никакъв интерес от подобни сражения, и аз вършех същото, каквото и те, може би само малко преди тях.

Приятелите му бяха като поразени.

— Виждате ли — завикаха те, — същото казвахме и ние: той не е вършил нищо, а само се е защитавал. Това е неговият маниер да печели битки. Позволи ни да се върнем бързо в гимназионите. Там имаме разговор тъкмо на тази тема и го прекъснахме само за да те поздравим.

И те тръгнаха, увлечени в сладостен спор.

Сократ лежеше, пъхнал ръце под главата си, и мълчаливо се взираше в опушения таван. Мрачните му предчувствия не го бяха излъгали.

Жена му го наблюдаваше от ъгъла на стаята и механично кърпеше някаква стара пола.

Изведнъж тя каза тихо:

— Всъщност каква е работата?

Той се сепна и неуверено я погледна.

Тя бе едно съсипано от работа същество с плоска като дъска гръд и тъжни очи. Той знаеше, че може да ѝ се довери. Тя щеше да си остане на негова страна дори ако учениците му започнеха да говорят: „Сократ ли? Това не е ли онзи презрян обуцар, който не признава боговете?“ Тя не бе сполучила с него, но не се оплакваше пред никого освен пред самия Сократ. Досега нямаше вечер, в която да не намери на прозореца парче хляб и сланина, когато късно се прибираще гладен вкъщи от заможните си ученици.

Питаше се дали да ѝ каже всичко. Но си помисли, че в най-скоро време ще му се наложи да изговори в нейно присъствие цял куп лъжи и лицемерни приказки, когато дойдат хора като тези днес и задърдорят за подвизите му. А това той не можеше да стори, ако тя знаеше истината, понеже я уважаваше.

Тъй че остави нещата, както си бяха, и само каза:

— Студената ти бобена чорба от снощи е усмърдяла цялата стая.

Тя отново хвърли към него само един недоверчив поглед. Естествено, те не можеха да си позволят да изхвърлят ядене. Той просто търсеше нещо, с което да отвлече вниманието ѝ.

В нея растеше убеждението, че с него се е случило нещо. Защо не ставаше от леглото? Наистина той винаги ставаше късно, но само защото късно лягаше. А вчера си легна съвсем рано. Днес целият град бе на крак по случай празнуването на победата. Всички продавници в уличката бяха затворени. Рано, в пет часа, се бе завърнала част от конницата, която преследваше неприятеля, всички бяха чули конския

тропот. А тъкмо човешките навалици бяха страстта на Сократ. В такива дни той обикаляше от сутрин до вечер и завързваше навсякъде разговори. Така че защо не ставаше?

Вратата се затъмни и влязоха четири длъжностни лица. Те застанаха наред стаята и едно от тях заяви със служебен, но извънредно учтив тон, че имал нареждането да съпроводи Сократ до ареопага. Сам пълководецът Алкивиад бил внесъл предложение да му се въздадат почести за военните успехи.

Сдържан шепот откъм уличката показваше, че съседите се бяха събрали пред къщата.

Сократ почувства, че го избива пот. Разбираше, че сега трябва да стане и дори да не тръгнеше с тях, поне да им каже прав две-три любезни думи и да ги изпрати до вратата. А знаеше, че няма да може да направи повече от две крачки. А тогава те щяха да погледнат крака му и да разберат всичко. И ще започне страхотният смях — сега, още тук.

И вместо да стане, той се отпусна на твърдата си възглавница и унило каза:

— Нямам нужда от никакви почести. Предайте на ареопага, че съм се уговорил вече с неколцина приятели да се видим в единадесет часа, за да обсъдим един философски въпрос, който особено ни интересува. Така че за голямо съжаление няма да мога да дойда. И въобще мен никак не ме бива за публични церемонии, а съм крайно уморен.

Последното Сократ добави, понеже го обзе яд, че е забъркал тук философията, а първото каза, защото се надяваше, че най-лесно ще се отърве от тях с грубост.

Длъжностните лица разбираха и от такъв език, завъртяха се на токове и излязоха вън, като настъпваха по краката насъбралите се.

— Ще видиш, те ще те научат как се уважават представители на властта — каза жена му гневно и отиде в кухнята.

Сократ почака, докато тя се скри, след това бързо извърна тежкото си туловище и без да изпуска от поглед вратата, приседна на края на хамака и с безкрайна предпазливост опита да стъпи на болния си крак.

Изглеждаше безнадеждно.

Целият в пот, той си легна обратно.

Така мина половин час. Сократ взе книга и зачете.

Когато държеше крака си спокойно, не усещаше почти нищо.

След това дойде приятелят му Антистен. Без да сваля дебелилото си наметало, той застана до ложето и впери поглед в Сократ, конвулсивно покашляйки и почесвайки сплъстената си брада и шията.

— Още ли лежиш? Мислех, че ще намеря само Ксантипа. Затова се вдигнах да попитам за тебе. Бях много настинал и затова не можах вчера да взема участие в битката.

— Седни — каза кратко Сократ.

Антистен примъкна един стол от ъгъла и приседна до приятеля си.

— Довечера започвам отново занятията. Нямам никаква причина да отлагам повече.

— Да, разбира се.

— Аз, естествено, се съмнявах дали ще дойдат. Днес навсякъде пируват. Но идвайки насам, срещнах младия Фестон и когато му казах, че вечерта ще дам урок по алгебра, той бе просто във възторг. Казах, че може да дойде и с шлем. Протагор и другите ще се пукнат от яд, когато чуят, че при Антистен се е преподавало алгебра още първата вечер след битката.

Сократ леко се полюшваше в хамака си, като се оттласкваше с длан от малко полегатата стена. Той изпитателно се взираше в приятеля си със своите големи, леко изпъкнали очи.

— Не срещна ли някой друг?

— О, сума ти хора!

Сократ гледаше навъсено в тавана. Да каже ли на Антистен истината? Беше почти сигурен в него. Сам той никога не взимаше пари за уроците си, така че не представляваше конкуренция за Антистен. Може би си струваше да му довери затрудненията си.

С искрящи очи като на скакалец Антистен се взираше любопитно в приятеля си и му заразправя:

— А Горгий обикаля града и разказва на всеки срещнат, че ти, изглежда, си плюл на петите си, но от страх си объркал посоката и си побягнал напред. Неколцина от нашите най-добри младежи се канят да го пердашат за тези му думи.

Неприятно изненадан, Сократ се обърна към него.

— Глупости! — каза той ядосано.

Изведнъж му стана ясно какво оръжие даваше в ръцете на враговете си, ако разкриеше картите си.

През нощта, вече на разсъмване, му бе минало през ум, че би могъл да представи цялата работа като експеримент и да каже, че е искал да види колко голямо е лековерието на хората. „Двадесет години вече как по всички кръстопътища уча на пацифизъм, а е достатъчно да се пусне само някакъв слух и моите собствени ученици са готови да ме обявят за кръвожадно чудовище“ и т.н., и т.н. Но в такъв случай сражението не биваше да е спечелено. Очевидно сега бяха лоши времена за пацифизъм. След поражение дори и висшите кръгове ставаха за кратко време пацифисти, а след победа дори и хората от низините се превръщаха във военнлюбци поне докато забележат, че за тях победата не се отличава много от поражението. Не, с пацифизъм сега не можеш да вземеш ума на никого.

Откъм уличката се чу конски тропот. Пред дома на Сократ спряха ездачи и в стаята влезе със своята стремителна походка Алкивиад.

— Здравей, Антистен! Как вървят философските работи? Сократ, нашите старейшини са извън себе си от гняв! — извика той сияещ. — Твоят отговор предизвика в ареопага истинска буря. За да си направя шегата, промених предложението си да те наградят с лавров венец с предложение да те наградят с петдесет тояги. Това, естествено, ги ядоса, понеже отговаря точно на настроението им. Но ти все таки трябва да дойдеш. Ще отидем двамата, пеша.

Сократ въздъхна. С младия Алкивиад бяха в много добри отношения. Често бяха пийвали заедно. Похвално бе от негова страна да навести приятеля си. Сигурно го бе направил не само от желание да ядоса ареопага, макар че и това му правеше чест и заслужаваше подкрепа.

Продължавайки да се люлее в хамака си, Сократ бавно каза:

— Прибързаната работа е вятър, който събаря скелето на постройката. Седни!

Алкивиад се разсмя и придърпа един стол към себе си. Преди да седне, той учтиво се поклони на Ксантипа, която стоеше на кухненската врата и бършеше в полата мокрите си ръце.

— Вие философите сте чуден народ — каза той малко нетърпеливо. — А може би ти вече съжаляваш, че си ни помогнал да

спечелим сражението. Сигурно Антистен вече ти е обърнал внимание, че за това липсват „достатъчно основания“?

— Ние говорихме за алгебра — каза Антистен бързо и отново се разкашля.

Алкивиад се ухили.

— Не съм и очаквал нещо друго. Но ти не искаш да се вдига много шум, нали? Е, по моему това беше просто храброст. Ако ти харесва, смятай, че тук няма нищо особено, но има ли нещо особено в шепата лаврови листа? Хайде, стисни зъби, старче, и го понеси. Всичко ще свърши бързо и безболезнено. А след това ще му сръбнем по чашка.

Той с любопитство наблюдаваше набитото, едро тяло на Сократ, което се люлееше сега доста силно.

А Сократ мислеше трескаво. Хрумнало му бе какво да отговори. Можеше да каже, че предишната вечер или тази сутрин си е навехнал крака. Например когато войниците са го свалили от раменете си. В това се криеше и определена поука. Случката показваше колко лесно човек може да пострада от уважението на съотечествениците си.

Без да престава да се люлее, Сократ се приповдигна и седна, после потърка с дясната си длан голата си лява ръка и бавно каза:

— Работата е там, че кракът ми...

При тези думи погледът му, който не бе много уверен, понеже философът тъкмо се канеше да произнесе първата истинска лъжа — до този момент само си бе мълчал — се спря на Ксантипа, която все така стоеше до кухненската врата.

И изведнъж езикът му се заплете. Сократ тутакси загуби всякакво желание да съчинява истории. Та кракът му не бе навехнат.

Хамакът престана да се люлее.

— Слушай, Алкивиад — каза Сократ решително със съвсем бодър глас, — тук за никакво мъжество не може да става и дума. Още щом започна сражението, а това ще рече, щом зърнах първите персийски войници, аз си плюх на петите и ударих на бяг, и то във вярна посока, назад. Но там се заврях в някакви трънаци. В крака ми се заби един трън, та не можех да направя крачка. Тогава като полудял заразмахвах меча си и едва не повалих неколцина от нашите. В отчаянието си крещях за някакви измислени бойни отделения, за да си помислят персите, че сме повече, което бе чиста глупост, тъй като те,

естествено, не разбират гръцки. От друга страна, те, изглежда, са били доста изнервени. След всичко, което е трябвало да изтърпят при настъплението, просто не са могли да издържат на моите викове. За миг те се забавиха и тогава вече дойде нашата конница. Това е всичко.

Няколко секунди в стаята бе съвсем тихо. Алкивиад бе втренчил поглед в Сократ. Антистен се покашляше, закривайки устата си с ръка — този път съвсем непресторено. А откъм кухненската врата, където стоеше Ксантипа, се разнесе звучен смях.

Тогава Антистен каза сухо:

— И ти, естествено, не можеше да отидеш в ареопага и там да закуцукаш нагоре по стълбището, за да получиш лавровия венец. Разбирам...

Алкивиад се облегна назад на стола си и с присвити очи зараглежда философа в ложето. Нито Сократ, нито Антистен извърщаха към него поглед.

След това той отново се приведе напред и обхвана с ръце коляното си. Тясното му момчешко лице едва забележимо потрепваше, но не издаваше нито чувствата, нито мислите му.

— Защо не каза, че си ранен някъде другаде? — попита той.

— Защото си убодох именно петата — отвърна Сократ грубо.

— О, затова ли? — каза Алкивиад. — Разбирам!

Той бързо скочи и се приближи до хамака.

— Жалко, че не взех със себе си собствения си венец; дадох го на моя довереник да го подържи. Иначе щях още сега да ти го оставя. Повярвай ми, че те смятам за достатъчно храбър. Не познавам никого, който при тези обстоятелства би разказал това, което ти разказа!

И той бързо излезе.

Когато по-късно Ксантипа изми крака му и извади тръна, тя намусено каза:

— А можеше да получиш отравяне на кръвта!

— Най-малко — отвърна философът.

БЕРТОЛТ БРЕХТ

ТРОФЕИТЕ НА ЛУКУЛ

В началото на 63 година Рим бе обхванат от силно безпокойство. След дългогодишни походи Помпей бе завладял Азия за римляните и сега, тръпнещи от страх, те очакваха завръщането на победителя. След победата му в негова власт щеше да бъде не само Азия, но, разбира се, и Рим.

През тези изпълнени с напрежение дни един дребен, слаб човек посрещна свой гост на мраморните стъпала пред един от дворците, разположени сред обширните градини край Тибър. Това беше бившият пълководец Лукул, а неговият посетител, който впрочем идваше пеш, бе поетът Лукреций.

На времето старият военачалник бе започнал азиатския поход, но Помпей с различни интриги го беше изместил от командния пост. И тъй като Помпей знаеше, че мнозина смятат Лукул за истински завоевател на Азия, Лукул имаше всички основания да очаква пристигането на триумфатора със загриженост. Малцина го посещаваха в тези дни. Пълководецът сърдечно поздрави поета и го въведе в една малка зала, за да се подкрепи с лека закуска. Поетът обаче хапна само няколко смокини. Не беше добре със здравето, гърдите му създаваха грижи; не понасяше пролетните мъгли.

Отначало разговорът им нито с дума не засегна политическите събития. Двамата обсъдиха някои философски въпроси.

Лукул изрази съмнение в тълкуването, което Лукреций даваше на боговете в дидактическата си поема „За природата на нещата“. Той отбеляза, че било опасно да се отхвърля религиозността като суеверие. Религиозността всъщност била нравственост. Като отричаме едното, отричали сме и другото. Суеверните представи, които могли да се оборят, били свързани с други представи, чиято стойност не можела да се докаже, но които били не по-малко необходими и прочие, и прочие.

Естествено, Лукреций му възрази и старият военачалник, за да подкрепи възгледите си, разказа един сън, който му се присънил по време на азиатските походи, през последния, както се оказа.

— Това стана след битката при Газиура. Положението ни бе почти отчайващо. Бяхме разчитали на бързи успехи. Триарий, тогава мой помощник, бе попаднал в засада с всичките си деблокиращи войски. Трябваше начаса да му се притека на помощ, иначе всичко бе загубено. А точно тогава поради това, че на войниците не бе заплащано твърде отдавна, нарушенията на дисциплината бяха взели застрашителни размери.

Бях много преуморен и един следобед заспах над картата — тогава ми се присъни сънят, който ще ви разкажа.

Лагерът ни беше разположен край голямата река Халис, която бе придошла, и ми се присъни, че седя посред нощ в палатката си и изготвям план за унищожаване на моя противник Митридат. В момента реката не можеше да се премине и в съня ми тя разделяше войската на Митридат на две части. Ако сега нападнех тази част, която се намираше на отсамната страна на реката, тя не можеше да получи помощ от другия бряг.

Сетне се зазори. Заповядах войската да се строи и да се извърши жертвоприношение пред легионите. Предварително бях говорил с жреците, тъй че се появиха необикновено благоприятни поличби. Произнесох голяма реч, говорих за изключителната възможност да сразим окончателно врага, за това, че боговете са на наша страна, като са заповядали на реката да придойде, за поразително благоприятните поличби, които сочат, че боговете желаят битката, и прочие, и прочие. Докато говорех, се случи нещо странно.

Стоях доста нависоко и с поглед добре обхващах равнината зад бойните редици. Недалеч се виеше димът от огньовете в лагера на Митридат. Между двете войски се простираха нивя, житата бяха вече изкласили. Встрани, край реката, имаше селски двор, който прииждащите води заплашваха да залейт. Обитателите му тъкмо изнасяха от схлупената къщурка малкото си имущество.

Изведнъж забелязах, че селяните махат към нас. Изглежда някои от моите легионери чуха викове и се извърнаха към селяните. Четирима или петима тръгнаха към тях, отначало бавно и колебливо, а сетне започнаха да тичат.

Ала селяните показваха ръце в обратна посока. Разбрах какво имат предвид. Вдясно от нас се издигаше земен насип. Водата го бе подкопала и той бе на път да рухне.

Всичко това видях, докато непрекъснато говорех. Нещо ми хрумна. С протегнатата ръка посочих насипа, тъй че всички погледи се отправиха нататък, и извисих глас:

„Войници, ето ръката на боговете. Те заповядаха на реката да срине вражеската дига. Напред, в името на боговете!“

Сънят ми, разбира се, не беше напълно ясен. Но много добре си спомням оня миг: когато цялата войска, в чийто център се намирах аз и тъкмо правех ефективна пауза, загледа към срутващия се насип.

Това продължи кратко. Внезапно без никакъв преход стотина войници се втурнаха към дигата.

Неколцината, които още преди това се бяха притекли на помощ на селяните, завикаха също към нас, докато заедно със стопаните измъкваха добитъка от оборите. Чувах само това: „Насипът! Насипът!“

И ето че нататък затичаха хиляди, всички.

Тези, които стояха зад мен, също се втурнаха, накрая и аз бях повлечен. Това бе човешка стихия, която се носеше срещу водната стихия.

Изкрещях на стоящите наблизо, по-точно на бягащите наблизо: „Към врага!“ „Да, към реката!“ — крещяха те възбудено в отговор, сякаш не ме разбираха. „Ами битката!“ — виках аз. „После!“ — успокоявах ме те.

Тогава препречих пътя на една безредна кохорта:

„Заповядвам ви да спрете!“ — викнах с повелителен глас.

Двама-трима се спряха. Между тях имаше един дългуч с крива брадичка, когото и до днес не съм забравил, макар че го видях само насън. Той се извърна назад към другарите си и запита: „Кой е пък този?“ И това не беше безочливост. Питаше съвсем чистосърдечно. И съвсем чистосърдечно, това можах да видя, другите му отговориха: „Нямаме понятие.“ После продължиха да тичат нататък, към дигата.

Малко по-късно останах сам. Край мен, върху походните олтари, догаряше огънят на жертвоприношението. Но дори жреците видях да тичат след войниците към реката. Доста по-бавно, разбира се, защото бяха по-тлъсти.

Обзет от неестествено силен порив, реших и аз да видя дигата. Смътно долавях, че и там е нужна организация. Измъчван от противоречиви чувства, тръгнах натам. Но скоро затичах, загрижен, че работите няма да бъдат организирани правилно и дигата може да се

срути. В главата ми се стрелна мисълта, че тогава не само селският двор, но и изкласилите ниви ще бъдат загубени. Виждате, че бях изцяло заразен от чувствата на другите.

Но когато стигнах там, всичко се оказа в превъзходен ред. Много бе помогнало това, че нашите легионери носеха със себе си лопатите за издигане на лагерни валове. Никой не се колебаеше да използва меч си при укрепването на фашините. А върху щитовете си мъкнеха пръст.

Тъй като се въртях без работа, един войник ме дръпна за ръкава и ми пхна в ръцете лопата. Почнах да копая според указанията на един центурион. Някой до мен рече: „У нас в Пиценум през 82 година също се скъса една дига. Цялата реколта пропадна.“ Разбира се, помислих си, повечето бяха селски чеда.

Спомням си, че по едно време в съзнанието ми пак изникна мисълта за врага. „Дано неприятелят не използва положението!“ — казах на съседа си. „Глупости — отвърна той, плувнал в пот, — сега не му е времето.“ И като се огледах, наистина съзрях по-надолу край реката и войници на Митридат да работят по укрепването на дигата. Те се трудеха заедно с нашите и се разбираха с мимики и жестове, защото говореха на различни езици — толкова точен в подробностите беше сънят ми...

Старият пълководец прекъсна разказа си. Дребното му жълто и набръчкано лице изразяваше нещо средно между загриженост и веселост.

— Хубав сън — каза спокойно поетът.

— Да. Как? Ах, не — военачалникът го погледна неуверено. После се засмя и бързо рече: — Не бях щастлив. Когато се събудих, бях много потиснат. Сънят ми се струваше доказателство за някаква слабост.

— Наистина ли? — учуди се поетът.

Настъпи мълчание. Накрая Лукреций подхвана:

— Как си изтълкувал съня тогава?

— Че авторитетът е нещо твърде несигурно, разбира се.

— В съня!

— Така е, но все пак...

Лукул плесна с ръце и слугите дотичаха, за да отнесат блюдата. Те бяха още пълни. Лукул също не бе хапнал нищо. През тези дни

нямаше апетит.

Предложи на госта си да преминат в синята зала, за да разгледат там някои произведения на изкуството, с които наскоро се бе сдобил. През откритите колониади двамата се запътиха към едно странично крило на огромния дворец.

Почуквайки с бастуна си по мраморните плочи, дребният военачалник продължи:

— Не разпуснатостта на обикновения човек ми струваше победата, а разпуснатостта на големците. Тяхната любов към отечеството е любов към дворците и рибарниците им. В Азия римските данъчни чиновници се съюзиха с местните земевладелци срещу мене. Обещаха да обезсилят и мен, и войската. Срещу това земевладелците им предадоха малоазиатските селяни. С моя приемник господата се разбраха по-добре. „Това е то пълководец — казаха те. — Той взема.“ И нямаха предвид крепостите. На някакъв малоазиатски цар той наложи данък от петдесет милиона. Но тъй като парите трябваше да се внесат в държавната хазна, той му „зае“ сумата и сега получава от него четиридесет процента лихва годишно. Това са завоеванията му!

Лукреций едва слушаше приказките на стария човек, който бе довялкъл немалко от Азия. Този дворец например. В мислите си все още беше при съня му, който забележително приличаше на един действителен случай, станал при завземането на Амис от войските на Лукул.

Амис, град-колония на прекрасната Атина, пълен с безценни произведения на изкуството, бе оплячкосан и опожарен от войниците на Лукул, макар че — според слуховете — пълководецът със сълзи на очи умолявал мародерите да пощадят художествените ценности. И тогава авторитетът му не бил зачетен.

Единият случай бе сън, другият — действителност. Не означаваше ли това, че авторитетът, който е забранил на войниците едното, не е могъл да им откаже другото? Изглежда Лукул, макар и да не го е разбрал, все пак го е почувствал.

Най-хубавото от новите художествени придобивки бе една малка глинена статуетка на Нике. Лукреций нежно я пое в измършавелите си ръце и усмихнат я зараглежда.

— Голям майстор — тихо рече той. — Колко е невинна и как мило се усмихва! Идеята му е била да изобрази богинята на победата като богиня на мира! Статуетката трябва да е от времето, когато тия народи още не са били побеждавани.

Лукул му хвърли недоверчив поглед и също я взе в ръка.

— Човечеството — каза той изведнъж — общо взето помни по-дълго мъченията, които е изпитало, отколкото милувките. Каква диря оставят целувките? А раните оставят белези.

Поетът млъкна, но сега пък от своя страна го погледна особено.

— Какво има? — попита пълководецът. — Учудвам ли ви?

— Малко, ако трябва да говоря откровено. Страхувате ли се наистина да оставите лошо име в летописите?

— Може би само от това да не оставя никакво име. Не зная от какво се страхувам. Впрочем настъпил е месец на страха, нали? Тъкмо сега страхът върлува. Както винаги след някаква победа.

— Да, ако съм добре осведомен, през тези дни би трябвало да се боите повече от славата, отколкото от забравата.

— Така е. Славата е за мен опасна. Най-опасното нещо. И, между нас казано, в това има нещо странно. Аз съм войник и смъртта всъщност никога не ме е плашила. Сега е настъпила промяна. Прекрасният изглед към градините, добре приготвените ястия, чудните творения на изкуството пораждат у мен учудваща слабост и макар все още да не се страхувам от смъртта, боя се от страха пред смъртта. Можете ли да ми го обясните?

Поетът не отвърна нищо.

— Зная — продължи пълководецът малко припряно, — помня оня откъс от вашата поема, дори мисля, че го зная наизуст, а това е също лош признак.

И започна, Впрочем доста сухо, да рецитира прочутите вече стихове на Лукреций за страха пред смъртта:

*Знайте, смъртта не е нищо за нас, не ни и засяга!
Видиш ли някого, който бунтува се срещу съдбата,
че след смъртта му или ще изгние плътта му сред
гроба,
или от огън ще бъде изядена, или от хищник,*

знай, че това е неискрено, плод е на скрита умисъл,
даже да казва, че чувствата подир смъртта се
загубват.

Смятам, че сам той не вярва в словата си и се
преструва,

тайно от себе си скрива същинската вярна причина,
просто защото не може напълно да скъса с живота
и несъзнателно смята, че нещо от него остава.

Тъй не успява от себе си да отдели и отлъчи
подир смъртта бездиханния труп и си въобразява:

„Аз съм това!“, и замаян му дава от своята
сетивност.

Вече не вижда, че в истинска смърт просто друго Аз
няма,

та като живо то своята собствена смърт да
оплаква,

в скръб да риде над тялото, проснато върху
земята.

Поетът изслуша внимателно рецитацията на стиховете си, като
се бореше с дразнещата го кашлица. Този нощен въздух! При все това
се поддаде на изкушението да запознае домакина си с още няколко
строфи, които бе зачеркнал от творбата си, за да не разстройва твърде
много читателите. В тях бе обяснил причините, на които се дължи това
запазване на изчезващото. С дрезгав глас, много ясно и бавно, защото
трябваше да си припомня, той зарецитира стиховете:

Ако се вайка, че грабват живота му, нека си спомни
не само този грабеж, но и оня, що сам е извършил —
грабват живот, който някога също така е бил
грабнат.

Ално изтръгва търговецът рибата все от рибаря,
той пък изтръгнал е рибата с гняв от морето.

Жената

рибата пържи и пак без охота налива в тигана

маслото, жалостни погледи хвърля към своите
запаси,
бързо топят се. О, вечната грижа за масло! О,
страх
да не останеш без нищо! О, ужас да бъдеш ограбен!
Само с насилие всичко добиха дедите. И ето
с мъка и кръвища днес синовете наследството
бранят.
Виж бояджията своята ценна рецепта как крие:
никой не бива в града да я знае! Поети пируват,
виж как един си прехапва езика: неволно издал е
своята нова идея пред верни другари по маса!
С хитро ухажване мъж прелъстява момиче в
шубрака,
жрецьт измъква пак жертва от гладното селско
семејство,
лекарят вижда в стомашната язва поле за печалба.
Кой би могъл в този свят да понася и мисъл за
смърт?
Дните процеждат се помежду „Пускай!“ — „Не
давам!“, на всички,
дърпащи или държащи, ръцете се свиват на нокти.

— За всичко знаете отговор вие, стихотворците! — каза замислено дребният пълководец. — Но можете ли да ми кажете защо точно сега, в тези дни, изведнъж наново ми се прииска да не бъде забравено всичко, което съм извършил, макар че славата ме излага на опасност, а не съм равнодушен към смъртта?

— Може би желанието ви за слава е също тъй страх от смъртта?

Пълководецът сякаш не чу думите му. Огледа се плахо и махна на факлоносеца да се отдалечи. Когато онзи отстъпи няколко крачки, запита почти шепнешком, не без стеснение:

— Каква, мислите, ще бъде моята слава?

Двамата тръгнаха обратно. Нежен полъх на вятъра наруши вечерния покой над градините. Като кашляше, поетът каза:

— Може би завладяването на Азия? — забеляза, че пълководецът го улови за ръката и уплашено се заглежда, затова бързо продължи: — А може би и чудесно пригответият победен пир? Не зная.

Говореше равнодушно, но ето че внезапно се спря. Протегна пръст и посочи едно черешово дърво, което се извисяваше на ниския хълм, а вятърът полюшваше клоните му, обсипани с бели цветове.

— Нали донесохте и това от Азия?

Пълководецът кимна.

— Може би то ще бъде! — оживено рече поетът. — Черешовото дърво! Наистина, едва ли някой ще си спомни името ви. Но това няма значение. Азия ще загубим отново. А вашите ястия скоро никой не ще може да приготвя, защото ще настъпи оскъдица. Но черешовото дърво: неколцина навярно все пак ще помнят, че вие сте го донесли. Ако пък не, когато всички трофеи на всички завоеватели се разпаднат на прах, този най-хубав ваш трофей все тъй ще се полюшва по хълмовете от пролетния вятър в памет на един неизвестен завоевател, Лукул.

БЕРТОЛТ БРЕХТ

БЕЗПЪТНАТА СТАРИЦА

Баба бе на седемдесет и две години, когато се помина дядо. Той имаше малка литография в едно баденско градче и заедно с двама-трима помощника работи в нея до самата си смърт. Баба въртеше домакинството сама, без прислужница; грижеше се за старата, разнебитена къща и готвеше за мъжа си, работниците и децата.

Тя бе дребна, съсухрена женица, с живи като на гущер очи, но говорът ѝ бе привлечен. Със съвсем оскъдни средства бе отгледала пет деца от седемте, които ѝ се бяха родили. От това с годините се бе смалила.

Двете ѝ дъщери отидоха в Америка, двама от синовете ѝ също се преселиха. Само най-малкият ѝ син, чието здраве бе разклатено, не напусна градчето. Той стана печатар и си създаде твърде голямо семейство.

И така, когато дядо почина, баба остана сама в къщи.

Децата ѝ си размениха писма и обсъдиха какво ще стане сега с нея. Един от синовете ѝ предложи да я вземе при себе си, а пък печатарят изрази желание да се пренесе със семейството си в нейния дом. Старицата обаче не прояви интерес към тези предложения и само поиска онези от децата ѝ, които можеха да отделят по нещичко, да я поддържат с неголяма парична помощ. Продажбата на литографията, отдавна остаряла, не донесе почти нищо, пък имаше и дългове.

Децата пишеха на майка си, че така сам-самичка не може да живее, но след като тя не обърна внимание на това, те отстъпиха и почнаха да ѝ пращат всеки месец по малко пари. В края на краищата, разсъждаваха те, в градчето бе останал техният брат печатарят.

Той от своя страна се нагърби да осведомява от време на време братята и сестрите си за майка им. От писмата, които той пишеше на баща ми, както и от разказите на татко, който посети веднъж баба, а също от нещата, изяснили се след погребението ѝ две години по-късно, аз добивам представа какво е ставало там през това време.

Изглежда, още от самото начало печатарят е бил разочарован, че баба е отказала да го приеме в доста просторната и вече празна къща. Той живееше с четирите си деца в три стаи. Но старицата поддържала с него съвсем слаба връзка. Всяка неделя подир обед канела децата му на кафе и всъщност това било всичко.

Сина си посещавала веднъж-дваж на три месеца и помагала на снаха си да консервира плодове. От някои нейни изявления младата жена заключила, че свекърва ѝ се притеснява в малкото жилище на печатаря. А той пък не можа да се стърпи да не украси с удивителен знак изрази, с които съобщаваше това.

Когато баща ми в свое писмо запита какво всъщност прави старата жена, печатарят отвърна сравнително кратко, че ходела на кино...

Трябва да се има предвид, че тогава това не бе нещо обикновено, във всеки случай не и в очите на децата ѝ. Преди тридесет години киното не бе такова, каквото е днес. Прожекциите ставаха в мизерни, лошо проветрени салони, най-често в стари зали за кегелбан с кресящи плакати на входа, показващи убийства и трагедии на страстите. Всъщност там ходеха само хлапетии или любовни двойки заради тъмнината. Присъствието на сама стара жена сигурно е правело впечатление.

Ала това ходене на кино имаше и друга една страна. Билетите наистина бяха евтини, но тъй като подобно развлечение не стоеше по-горе от евтините лакомства, то означаваше „пари, хвърлени на вятъра“. А на човек, който хвърля пари на вятъра, не се гледаше с добро око.

Към това се прибавяше и фактът, че баба ми не само не поддържала редовно връзка със сина си, но и не посещавала никого от познатите си, нито пък ги канела в своя дом. Нито веднъж тя не отишла на кафе с дамите от градчето. Затова пък често ходела в работилницата на някакъв обуцар-кърпач на една бедна и дори с малко съмнителна слава уличка, в която, особено в следобедните часове, се събирали най-различни невдъхващи доверие типове, безработни келнерки и калфи. Кърпачът бил човек на средна възраст, обиколил целия свят, но не намерил нийде сполука. Мълвеше се също, че пиел. Във всеки случай той не бе общество за баба ми.

В едно от писмата си печатарят намекна, че бил обърнал внимание на майка си за тези неща, но получил твърде хладен отговор.

„Той много е видял“ — заявила тя и с това разговорът приключил. Не беше лесно да се говори с баба по въпроси, които тя не желаше да обсъжда.

Близо половин година след кончината на дядо печатарят писа на баща ми, че сега майка им се хранела през ден в гостилницата.

Каква новина!

Баба, която през целия си живот бе готвила за десетина души и винаги се бе задоволявала само с остатъците, сега се хранеше в гостилница. Какво ли я бе прихванало?

Наскоро след това баща ми замина по служба наблизко за града, където живееше баба и отишъл да я види.

Сварил я тъкмо когато се готвела да излиза. Тя си свалила шапката и му поднесла чаша червено вино и бисквити. Изглежда напълно спокойна — нито много весела, нито много мълчалива. Осведомила се за нас, но не особено подробно, а най-вече я интересувало дали има за децата череша. В това тя си бе същата както винаги. Стаята ѝ, естествено, блестяла от чистота, а и баба изглеждала здрава.

Единственото нещо, което загатвало за новия ѝ живот, било, че не пожелала да придружи баща ми на гробищата, където бил погребан мъжът ѝ.

— Можеш и сам да отидеш — казвала тя мимоходом, — гробът е третият отляво на единадесетия ред. Аз имам излизане.

По-късно печатарят обяснил, че вероятно е бързала при своя кърпач. Оплаквал се много.

— Аз се тъпча в тези дупки с цялата си челяд — мърморел той, — работа имам само за по пет часа дневно, и то зле платена, астмата и тя не ме оставя на мира, а къщата на главната улица стои празна!

Баща ми бил наел стая в странноприемницата, но очаквал майка му да го покани у дома си, поне за лице, но тя и дума не казала. А порано дори когато къщата била пълна с хора, баба винаги се сърдела, дето той не оставал да ношува у тях, ами харчел пари за хотел!

Но, изглежда, баба бе приключила със семейния живот и бе поела по нови пътища сега, когато дните ѝ клоняха към края си. Баща ми, който притежаваше чувство за хумор в изобилие, я намерил „в отлична форма“ и казал на чичо да остави старата жена да прави каквото си иска.

Но какво искаше тя?

Поредната новина гласеше, че баба поръчала бричка в най-обикновен ден — четвъртък, и потеглила на излет. „Бричка“ казахме на един голям файтон с високи колела, който побираше цяло семейство. Преди на няколко пъти, когато ние, внуците, идвахме на гости, дядо наемаше „бричката“. Но баба винаги си оставаше вкъщи. С пренебрежителен жест тя отказваше да дойде с нас.

След историята с бричката последва пътуването ѝ до К., един сравнително големичък град на два часа път с влака. Там имало конни надбягвания и баба заминала заради тях.

Сега вече печатарят започна да бие тревога. Той смяташе, че трябва да се обърнат към лекар. Докато четеше писмото му, баща ми клатеше глава, но отказа да се вика лекар.

За К. баба не заминала сама, ами взела със себе си някакво младо момиче — по думите на печатаря малко ненормално, прислужница в кухнята на гостилницата, където старицата се хранеше през ден.

Отсега нататък тази „ненормална“ щеше да играе немалка роля.

Изглежда, баба си бе загубила ума по нея. Водела я със себе си на кино, а също и у кърпача, който между впрочем се оказал социалдемократ. Плъзна мълвата, че двете жени на чаша червено вино играели на карти в кухнята.

„На ненормалната тя купи днес шапка с рози! — писа печатарят отчаян. — А нашата Ана няма рокля за конфирмацията!“

Писмата на чичо ставаха все по-истерични, в тях се говореше само за „безпътното поведение на милата ни майка“. Повече от това не можеше да се разбере.

Останалото научих от баща си.

Гостилничарят му пошушнал, намигвайки:

— Казват, госпожа Б. го е ударила на живот.

В действителност и през тези последни години баба съвсем не е живяла в разкош. Когато не се хранела в гостилницата, тя най-често си пържела само яйца, пиела по малко кафе и хапвала от своите любими бисквити. Затова пък си позволявала да си купува евтино червено вино и при всяко ядене изпивала по една малка чаша. Къщата държала много чиста, и то не само спалнята и кухнята, които ползвала. Без знанието на децата си обаче тя направила ипотeka. Никога не излезе наяве какво е сторила с парите. Изглежда, дала ги е на кърпача. След

смъртта ѝ той се преселил в друг град и, казват, отворил там по-голяма работилница за обувки по поръчка.

Ако се размисли точно, баба е живяла последователно два живота. Първия — като дъщеря, съпруга и майка, а втория — просто като госпожа Б., самотна жена без задължения и със скромни, но достатъчни средства. Първият ѝ живот траял около шест десетилетия, а вторият — не повече от две години.

Баща ми научи, че през последните шест месеца тя си позволявала някои волности, непознати на нормалните хора. Така например тя можела да стане през лятото в три часа сутринта и да заброди из пустите улици на градчето, наслаждавайки се, че в този ранен час то е само нейно. А, както се разправяше навсякъде, когато веднъж пасторът дошъл да я навести, за да разтуши старата жена в нейната самота, тя го поканила да идат на кино!

Баба в никакъв случай не се чувствала самотна. При кърпача очевидно са се събирали все весели хора и какво ли не са си разказвали! За нея винаги имало шише червено вино и додето другите разговаряли и се присмивали на местните авторитети, тя изпивала своята чаша. Червеното вино се пазело само за нея, ала от време на време тя носела за компанията по-силни напитки.

Тя умряла съвсем ненадейно една есенна вечер в спалнята си, но не в леглото, а на дървения стол до прозореца. За тази вечер тя била поканила „ненормалната“ на кино, така че в часа на смъртта ѝ момичето било при нея. Баба почина на седемдесет и четири години.

Видях снимката ѝ на смъртния одър, направена за децата ѝ. На нея личи едно дребно лице, цялото осеяно с бръчки, и една широка уста, но с тънки устни. Чертите дребни, но нищо дребнаво. Баба бе познала дългите години на робството и кратките години на свободата и бе дъвкала хляба на живота до последната троха.

БЕРТОЛТ БРЕХТ

АУГСБУРГСКИЯТ ТЕБЕШИРЕН КРЪГ

По време на Тридесетгодишната война един швейцарски протестант на име Цингли притежаваше в свободния имперски град Аугсбург на Лех голяма кожарска работилница с магазин. Той бе женен за жителка на Аугсбург и имаше от нея дете. Когато войските на католиците наближиха града, приятелите му настойчиво го заговаряха да бяга час по-скоро, но било, че не му се разделяше с малкото семейство, било, че не искаше да остави кожарницата си на произвола на съдбата, той не можа във всеки случай да се реши своевременно да замине.

Така той все още се туткаше в града, когато кралските войски го превзеха. Вечерта, когато започнаха грабежите, Цингли се скри в една яма на двора, в която държаха боите. Жена му трябваше заедно с детето да иде у свои роднини в предградието, но тя продължаваше да се мотае из къщата и да събира нещата си — рокли, накити и завивки, — докато не съзря изведнъж от прозореца на първия етаж цяла рота кралски войници да нахлуват в двора. Извън себе си от страх, тя остави всичко, както си беше, и избяга от дома си през задната вратичка.

Детето остана в къщата.

То лежеше в люлката си, поставена в обширния пруст, и си играеше с една дървена топка, висеща на въженце от тавана.

В къщата бе само младата слугиня. Тя тъкмо прибираше медните съдове, когато дочу шум откъм улицата. Хвърли се към прозореца и видя как от първия етаж на отсрещната къща войниците изхвърлят направо на улицата плячкосаната покъщнина. Слугинята изтича в пруста и тъкмо посягаше да вземе детето от люлката, когато до слуха ѝ достигнаха тежки удари по дъбовата врата. Обзета от паника, тя се втурна нагоре по стълбата.

Прустът се изпълни от пияни войници. Те знаеха, че къщата е протестантска и направиха всичко на пух и прах. Като по чудо те не откриха Ана, прислужницата, докато претърсваха и грабеха.

Но ето че цялата войнишка сган се омете и Ана, измъкнала се от шкафа, в който бе престояла през цялото време, се спусна в пруста и намери детето невредимо. Трескаво го притисна до гърдите си и заедно с него се промъкна на двора. Междувременно бе паднала нощ, но червените отблясъци на горящата наблизко къща осветяваха двора и тя с ужас видя обезобразения труп на господаря си. Войниците го бяха измъкнали от ямата и му бяха свели маслото.

Едва сега стана ясно на прислужницата на каква опасност се излагаше, ако я спипаха на улицата с детето на протестанта. С болка на сърцето тя го положи обратно в люлката, даде му да пийне малко мляко, приспа го и се отправи към онази част на града, където живееше омъжената ѝ сестра.

Беше вече към десет часа вечерта, когато тя, съпроводена от зетя си, се запромъква през тълпите пируващи победата войници, за да намери в предградието госпожа Цингли — майката на детето.

Ана потропа на вратата на една голяма къща. След доста време вратата се пооткрехна и един дребен стар човек — чичото на госпожа Цингли — подаде глава. Ана запъхтяно му съобщи, че господин Цингли е убит, ала детето е невредимо и е останало в къщата. Старецът я изгледа със студени рибешки очи и каза, че племенницата му вече не била тук, а той самият нямал нищо общо с това протестантско копеле. С тези думи той затръшна вратата. На тръгване зетят на Ана забеляза как на един прозорец помръдва пердето и бе повече от сигурен, че госпожа Цингли е там. Както изглеждаше, тя не се срамеше да се отрече от детето си.

До някое време Ана и зет ѝ крачеха мълчаливо. Накрая тя каза, че възнамерява да се върне в кожарницата и да прибере детето. Зетят — уравновесен, порядъчен човек — я слушаше ужасен и направи опит да избие от главата ѝ опасното хрумване. Та какво общо имаше тя с тези хора. Та те дори не бяха се отнасяли с нея както подобава.

Ана го слушаше безмълвно и му обеща да бъде благоразумна. Във всеки случай тя искаше на всяка цена да хвърли за минутка поглед в кожарницата и да види как е детето. Настояваше да отиде сама.

И тя наложи своето.

Посред опустошения пруст детето спеше спокойно в люлката си. Ана уморено приседна до него и дълго го гледа. Не посмя да запали свещ, но къщата наблизко все още гореше и на тази светлина тя

виждаше детето добре. На вратлето си то имаше неголяма бенка. След като съзерцава известно време, може би час, как детенцето диша и смуче мъничкото си юмруче, прислужницата разбра, че прекалено дълго е седяла и твърде много е видяла, за да може да тръгне без детето. Тя тронаво се изправи, бавно го пови в ленената покривка, взе го на ръце и плахо оглеждайки се като човек с нечиста съвест, като че бе крадла, напусна заедно с него къщата.

Две седмици по-късно, след дълги обмисляния със сестра си и зет си, тя отнесе детето в провинцията, в село Гросайтинген, където живееше по-големият ѝ брат. Всъщност той бе там приведен зет и цялото стопанство принадлежеше на жена му. Решиха Ана да открие само на брат си кое е това дете, понеже никой още не бе виждал физиономията на младата селянка и не знаеха как ще приеме такъв опасен малък гост.

В селото Ана пристигна по пладне. Брат ѝ, жена му и прислугата тъкмо обядваха. Посрещнаха я не зле, но само един поглед върху снаха ѝ бе достатъчен, за да обяви детето за свое собствено. Едва когато Ана разказа, че мъжът ѝ работи в една мелница в едно отдалечено село и че я очаква там заедно с детето след седмица-две, селянката се поотпусна и, както се полага, разтопи се във възторг от детето.

Подиробед Ана отиде с брат си в горичката за дърва. Те приседнаха на два дънера и тя му изповяда чистата истина. Докато говореше, тя можа да забележи, че брат ѝ едва се побира в кожата си. Положението му в стопанството още не бе затвърдено и той не намираше думи да изкаже на Ана похвалата си, дето си е държала устата пред жена му. Явно бе, че не очаква от младата си съпруга особено великодушие по отношение на протестантското дете. Той пожела, щото сестра му да поддържа и занапред създаденото заблуждение.

Ала да се върши всичко това за дълго, не бе никак лесно.

Ана работеше на полето заедно с другите, но всяка свободна минутка, докато останалите почиваха, тя притичваше до вкъщи при „своето“ детенце. А малкият растеше и дори понапълня. Всеки път, щом зърнеше Ана, той издаваше радостни звуци и се мъчеше да повдигне главица.

Но ето че настъпи зимата и снахата започна отново да разпитва за Аниния мъж.

Всъщност, никой не възразяваше Ана да остане в стопанството — работа винаги щеше да се намери за нея. Лошото бе, че съседите не преставаха да се дивят на такъв един баща, който нито веднъж не бе дошъл да види синчето си. Ако не покажеше най-последно на хората бащата на детето, в стопанството можеха да се понесат какви ли не мъгли.

Една неделна сутрин селянинът запрегна колата и шумно викна на Ана да дойде с него, за да докарат от съседното село едно теле. Докато трополяха по разнебитения път, той ѝ съобщи, че е потърсил и е намерил за нея мъж. Това бе един тежко болен бедняк, който едва успя да повдигне костеливата си глава от мръсния чаршаф, когато те двамата прекрачиха прага на схлупената му къщурка.

Той бе съгласен да вземе Ана за жена. Край одъра близо до главата му стоеше старица с жълтеникаво лице — неговата майка. Тя трябваше да получи възнаграждение за оказаната на Ана услуга. След десетминутни пазарлъци работата бе уредена и Ана с брат ѝ можеха да продължат по пътя си, за да купят теле.

Венчавката стана в края на същата седмица. Докато свещеникът мърмореше под носа си обредните формули, болният нито веднъж не обърна към Ана стъклените си очи. Брат ѝ не се съмняваше, че в броени дни ще получат смъртния му акт. Тогава можеха да обявят, че мъжът на Ана — бащата на детето — се е поминал на път за тях в някакво селце край Аугсбург и никой нямаше да се учуди, ако вдовицата останеше в къщата на брат си.

Щастлива, Ана се завърна от странната си сватба, на която нямаше ни камбанен звън, ни духовна музика, ни дружки, ни гости. Вместо сватбена гощавка тя излапа в килера парче хляб и резен наденица, а след това заедно с брат си отиде при кошчето, в което лежеше детето, сдобило се най-сетне с име. Тя оправи пеленката му и се усмихна на брат си.

Впрочем за смъртния акт имаше да почакаат. Нито през следващата, нито през по-следващата седмица пристигна известие от старицата. Ана бе разказала на всички в стопанството, че мъжът ѝ е тръгнал за насам. А сега, запитаха ли я какво става с него, тя отговаряше, че навярно дълбокият сняг го е задържал нейде.

Така изминаха три седмици и на края сериозно разтревоженият брат пое за селцето край Аугсбург.

Завърна се късно през нощта. Ана бе още будна й щом чу скърцането на колата по двора, втурна се към вратата. Видя как брат й бавно разпряга и сърцето й се сви.

Той носеше лоши новини.

Когато влязъл в колибата, заварил вече опятния смъртник на масата само по риза да дъвче с пълна уста своя обяд. Бил оздравял напълно.

Докато разказваше по-нататък, селянинът избягваше да погледне Ана в очите.

Беднякът — впрочем името му бе Отерер — а също и майка му изглеждали не по-малко слисани от неочаквания обрат и още не били решили какво ще стане по-нататък. Отерер не му направил лошо впечатление. Говорел малко, но когато майка му захванала да се вайка, че сега на врата му се били увесили нежелана жена и чуждо дете, той й наредил да млъкне. Докато разговаряли, той продължил да нагъва замислено своята попара със сирене, а когато селянинът си тръгнал, все още дъвчел.

През следващите дни Ана не можеше да си намери място от мъка. Между домашната работа тя учеше момченцето да ходи. Когато то пускаше хурката и с протегнати ръчички запристъпваше към нея, тя сподавяше беззвучния си плач, подхващаше го и здраво го притискаше до гърдите си.

Веднъж тя запитала брат си що за човек е този Отерер. Видяла го бе само ма смъртния одър, и то вечер, при слабата светлина на една вощеница. Сега узна, че нейният мъж е един съсипан от работа петдесетгодишен човек, голтак над голтаците.

Скоро след това тя го видя.

Някакъв амбулантен търговец, придавайки си тайнствен вид, й съобщи, че „един известен на нея човек“ желаел да се срещнат на този и този ден, в такъв и такъв час, край това и това село, там, където пътят се отклонява за Ландсберг. Така съпрузите се срещнаха между своите села подобно на древни пълководци между армиите си на бойното поле, сред открита местност, покрита със сняг.

Мъжът не се хареса на Ана. Имаше дребни посивели зъби, той я огледа от главата до петите, макар че Ана бе омотана в овчи кожух и не можеше да се види кой знае какво, и спомена нещо за „тайнството на брака“. Тя отвърна кратко, че трябва да си помисли, а през това време

той нека ѝ предаде по някой търговец или касапин, минаващ през Гросайтинген, и то по възможност в присъствие на снаха ѝ, че ще пристигне сега вече скоро и че само се бил разболял по пътя.

Отерер кимна все така замислен. Той бе с една глава по-висок от нея и докато разговаряха, не откъсваше очи от откритата част на шията ѝ, нещо, което ужасно я дразнеше.

Но известието не идваше и Ана вече си мислеше, че най-добре е просто да се махне заедно с детето и да потърси работа някъде по-далеч на юг, в Кемптен или Зонтхофен. Единственото, което я възпираше, бе несигурността по пътищата, за която много се говореше, а също и това, че бе средата на зимата.

Да живее в стопанството, ставаше все по-трудно. Докато обядваха, снаха ѝ пред цялата прислуга ѝ задаваше изпитващи въпроси относно мъжа ѝ. И когато веднъж, поглеждайки към детето с лицемерно съчувствие, тя дори подхвърли високо за „клетото създание“, Ана реши да тръгне. Но за беда детето се разболя.

То лежеше неспокойно в кошчето си, цялото в огън, с помътнели очички и Ана бдеше край него по цели нощи, мятайки се между отчаянието и надеждата. А когато състоянието му започна да се подобрява и то възвърна усмивката си, една сутрин се потропа на вратата и прага прекрачи Отерер.

В стаята нямаше никой, освен Ана и детето, тъй че не бе нужно да се преструва, което при нейното положение едва ли би ѝ се удало. Те дълго стояха, без да си продумат, а след това Отерер каза, че от своя страна обмислил всичко и идвал да я вземе при себе си. Той отново заговори за „тайнството на брака“.

На Ана кръвта кипна. С твърд, макар и приглушен глас тя заяви на мъжа, че и не мисли да живее с него; встъпила в брак само заради детето си и не желаела нищо друго от него, освен да даде на нея и на сина ѝ името си.

Когато тя заговори за детето, Отерер погледна бегло по посока на кошчето, където то лежеше и бърбореше, но не пристъпи към него. Това настрои Ана още повече срещу Отерер.

Той изломоти нещо неясно от рода на: тя да си помислела още веднъж, при него здравата се опъвал каишът, а майка му можела да спи в кухнята...

Тогава в стаята влезе стопанката, поздрави Отерер, изпълнена с любопитство, и го покани да остане за обед. Когато седнаха на масата, той небрежно кимна на стопанина, без да се преструва, че не го познава, но и без да се издава, че вече го е виждал. На въпросите на селянката той отговаряше с по две-три думи, като не вдигаше очи от чинията си. Бил намерил работа в Меринг и Ана можела да се пренесе при него. Но не каза, че това трябва да стане непременно сега.

Подиробед Отерер избягваше да разговаря със селянина и отиде да цепи дърва зад къщата, което никой не бе поискал от него. След вечерята, по време на която той също така мълча, селянката сама занесе в стаичката на Ана една пухена завивка, за да може той да пренощува, но Отерер за общо учудване се изправи тромаво и промърмори, че трябвало да се завърне още същата вечер. Преди да тръгне, той втренчи отсъстващ поглед към кошчето с детето, но не каза нищо и не се докосна до него.

Тази нощ Ана се разболя и изпадна в треска, която продължи седмици наред. Почти през цялото време тя лежеше безчувствено в леглото си и само на два-три пъти към обед, когато огънят ѝ поспадаше, тя се довличаше до кошчето и оправяше одеялцето на детето. На четвъртата седмица от болестта ѝ пристигна Отерер на кола с ритли и натовари нея и детето. Ана прие всичко, без да пророни дума.

Силите ѝ се възстановяваха съвсем бавно — нищо чудно при постната чорбица, която сърбаше в бедняшката колиба. Ала една сутрин тя видя в каква мръсотия се валя детето ѝ, стисна зъби и стана на крака.

Малчуганът я посрещна с милата си усмивка, за която брат ѝ винаги казваше, че я бил наследил от нея. Той бе пораснал и с невероятна пъргавина пълзеше по пода, шляпаше с ръчички и издаваше тихи възгласи, щом паднеше на нослето си. Ана го изкъпа в един дървен чебър и увереността ѝ се възвърна.

Изминаха още няколко дни и животът в колибата стана за нея наистина непоносим. Тя омота детето в няколко одеяла, пхна в една торба малко хляб и сирене и побягна.

Възнамеряваше да се добере до Зонтхофен, но не стигна далеч. Краката ѝ се подкосяваха от слабост, а пътят бе покрит с мокър сняг.

Освен това войната бе озлобила народа от селата и хората бяха станали недоверчиви и стиснати.

На третия ден от своето странстване тя хлътна в крайпътната канавка и си навехна крака. Много часове пролежа Ана в снега, треперейки за детето, докато най-после минаха хора и я отнесоха в някакво стопанство, където я оставиха да се търкаля в обора. Малкият пълзеше помежду краката на кравите и само се заливаше в смях, когато тя изпищяваше от страх за него. Накрая се принуди да назове на хората от стопанството името на мъжа си и той отново я отведе в Меринг.

Оттук нататък Ана вече не правеше опити за бягство и се примири със съдбата си. Тя заработи усърдно. Трудно бе да се изкара нещо от малката нивица и да се свързват двата края с това нищожно домакинство. Все пак мъжът ѝ не я обиждаше, а детето бе сито. Също и брат ѝ понаминаваше сегиз-тогиз и носеше едно-друго като подарък. Веднъж тя дори си позволи да даде да боядисат палтенцето на детето в червен цвят. „Червено сигурно ще отива на един кожарски син“, мислеше си тя.

С време Ана започна да се усеща напълно доволна от положението си, още повече, че възпитанието на детето ѝ доставяше огромна радост.

Така изминаха няколко години.

Един ден обаче тя отиде в селото да купи сироп и когато се върна, не намери детето в колибата. Мъжът ѝ разказа, че някаква наконтена госпожа пристигнала с бричка и го отвела със себе си. Ана залитна в ужас и се подпря о стената. Още същата вечер, взимайки в една бохчица само нещо за ядене, тя тръгна за Аугсбург.

Първата ѝ работа в имперския град бе да отиде в кожарницата. Там обаче не я пуснаха и не можа да види детето.

Сестра ѝ и зет ѝ напразно се опитваха да я утешат. Ана изтича при властите и закрещя, извън себе си, че са ѝ откраднали сина. Стигна дори дотам да намеква, че протестанти откраднали детето. В отговор чу, че са настъпили други времена и между католици и протестанти е сключен мир.

Ана едва ли би постигнала нещо, ако не бе едно съвсем особено щастливо обстоятелство. Нейното дело попадна в ръцете на един съдия, който бе наистина необикновен човек.

Това бе съдията Игнац Долингер, прочут из цяла Швабия със своята грубост и своята ученост. Баварският курфюрст, чийто съдебен спор със свободния имперски град бе разрешен от Долингер, му бе дал прозвището „учен селяндур“, но затова пък простият народ го бе възпял в дълга балада.

Съпроводена от сестра си и зет си, Ана се яви пред съдията. В тясната гола стаичка, заобиколен от купища пергаменти, седеше дребен на ръст, но необикновено дебел старик. Той едва-едва я изслуша. След това записа нещо на един лист и избоботи:

— Застани там, само че по-живо! — И с малката си, месеста ръчица посочи мястото в стаичката, където през тясното прозорче падаше светлина. Няколко минути той разглежда лицето ѝ, после с шумна въздишка ѝ посочи вратата.

На другия ден той изпрати съдебния слуга да я доведе и едва появила се на прага, започна да я ругае:

— А ти защо не каза нито думица, че работата се свежда до кожарница с тлъстичък имот?

Ана отвърна упорито, че за нея работата се свежда само до детето.

— Не си въобразявай, че ще можеш да лапнеш кожарницата — закрещя съдията. — Ако копелдакът действително е твой, целият имот ще премине върху роднините на Цингли.

Ана кимна, без да вдига очи. После каза:

— Той няма нужда от тази кожарница!

— Твой ли е, или не? — викна съдията.

— Мой е — отвърна тя тихо. — Да можеше да остане при мен поне додето научи всички думи! А той знае едва седем.

Съдията се изкашля и започна да подрежда пергаментите по масата си. След това каза по-спокойно, но все още сърдито:

— Ти искаш този сополанко, но и онази коза с петте си копринени фусти го иска! А детето има нужда от истинска майка!

— Точно така — каза Ана и погледна съдията.

— Хайде, махай се! — избоботи той. — В събота да дойдеш на съд.

В тази събота на главната улица и на площада пред кметството при Перлахската кула бе почерняло от народ; всички искаха да присъстват на процеса за протестантското дете. Необикновеният

случай предизвика още от самото начало голям шум, по къщите и гостилниците се водеха спорове коя е истинската майка и коя — лъжливата.

Освен това старият Долингер бе прочут надлъж и шир със своите процеси в народен дух, на които държеше речи, изпъстрени със солени шеги и мъдри пословици. Неговите съдопроизводства привличаха повече народ, отколкото църковните проповеди.

И така пред кметството се тълпяха не само жители на Аугсбург, но бяха надошли и не малко селяни от околността. Петък бе пазарен ден и в очакване на процеса те бяха нощували в града.

Залата, в която съдията Долингер разглеждаше делото, се наричаше „Златната зала“. Бе прочута с това, че е единствената зала в цяла Германия с такива размери, но без колони; таванът бе окачен на вериги за покривното било.

Съдията Долингер — малка, топчеста маса месо — седеше пред затворения железен портал, вграден в страничната стена. Едно най-обикновено въже го отделяше от публиката. Съдията седеше на голия под и пред себе си нямаше дори маса. Преди години той сам се бе разпоредил за това; съдията придаваше голямо значение на външния вид на нещата.

В ограденото с въже пространство се намираха госпожа Цингли с родителите си, двама сродници на покойния господин Цингли, пристигнали от Швейцария — добре облечени почтени господа с вид на заможни търговци, и Ана Отерер със сестра си. До госпожа Цингли седеше дойка с детето.

Всички, и страните, и свидетелите, стояха прави. Съдията Долингер обичаше да казва, че когато участниците стоят на крака, делото се гледа по-чевръсто. Но може би той ги караше да стоят единствено за да го скриват от публиката, така че човек можеше да го види само ако се надигнеше на пръсти и си изкълчеше врата.

Преди започването на делото стана малък инцидент. Когато Ана зърна детето, тя нададе вик и се втурна напред, а то започна да се тегли към нея, зарита силно с крачета в ръцете на дойката и се разрева. Съдията разпореди да го изнесат от залата.

След това той извика госпожа Цингли.

Шумолейки с фустите си, тя излезе напред и като сегиз-тогиз вдигаше до очите си една кеневирена кърпичка, записва как при

разграбването на града кралските войници ѝ изтръгнали детето. Още същата нощ бившата ѝ прислужница се домъкнала в дома на баща ѝ и разчитайки очевидно да получи пари, съобщила, че детето е още в къщата. Ала изпратената в кожарницата готвачка на баща ѝ не намерила детето; по нейно мнение, тази особа (тук госпожа Цингли посочи към Ана) го е обсебила, с цел да измъкне от тях пари. Тя рано или късно щяла да предяви подобни искания, ако преди това не ѝ били отнели детето.

Съдията Долингер извика двамата сродници на господин Цингли и ги запитва дали тогава са се заинтересували за покойния и какво им е разказала госпожа Цингли.

Те дадоха показания, че госпожа Цингли ги уведомила, дето мъжът ѝ бил убит, а детето било поверено на някаква слугиня и там било в сигурни ръце. За госпожа Цингли те се изказаха крайно неприветливо, в което нямаше нищо за чудене, тъй като загубеше ли тя делото, имуществото на покойния преминаваше върху тях.

След като изслуша показанията им, съдията отново се обърна към госпожа Цингли и пожела да узнае дали тогава при нахлуването на войниците не е загубила ума си от страх и не е изоставила детето на произвола на съдбата.

Госпожа Цингли изумено повдигна към него воднистите си сини очи и каза обидено, че не е изоставяла детето си на произвола на съдбата.

Съдията Долингер се окашля и я запитва с интерес дали смята, че нито една майка не може да изостави детето си на произвола на съдбата. Да, точно така смятала, отвърна госпожа Цингли твърдо.

А дали тогава смята, продължи съдията, че една майка, която все пак стори това, заслужава да ѝ се насини задникът, независимо с колко фустии го е покрила.

Госпожа Цингли не отговори нищо, а съдията извика бившата прислужница Ана.

Тя чевръсто излезе напред и с тих глас повтори онова, което бе казала на предварителното следствие. Докато говореше обаче, тя в същото време като че се заслушваше за нещо и сегиз-тогиз поглеждаше към голямата врата, през която бяха изнесли детето, сякаш се боеше, че то може още да плаче.

Пред съда тя каза, че наистина онази нощ е отишла у чичото на госпожа Цингли, но след това не се върнала в кожарницата, тъй като се страхувала от кралските войници, а и понеже се тревожела за собственото си извънбрачно дете, което било настанено при добри хора в съседното село Леххаузен.

Тук старият Долингер я прекъсна грубо и вметна, че ето, имало поне едно лице в града, което през онзи ден изпитало нещо като страх. Бил много доволен от тази констатация, понеже тя доказвала, че поне един човек е проявил тогава що-годе разсъдък. Разбира се, не било хубаво от страна на свидетелката, че се погрижила само за собственото си дете, но, от друга страна, пък — както казвал народът, — кръвта вода не става, а истинската майка можела дори да открадне заради детето си, което обаче законът забранявал най-строго, тъй като собствеността си била собственост, а който откраднел, щял и да излъже, а пък да се лъже, било също забранено от закона. След това той се впусна в една от своите мъдри и безцеремонни лекции за лукавството на хората, които се опитват да водят съдията за носа и лъготят, докато посинеят, и след неголямо отклонение за селяните, които наливали вода в млякото на невинните кравички, и за градския магистрат, който вземал прекалено високи пазарни такси от селяните — което нямаше нищо общо с процеса, — той обяви, че разпитът на свидетелите е приключил и че следствието не е могло да установи нищо.

После направи дълга пауза, като показваше всички признаци на обърканост и се озърташе, сякаш очакваше някой отстрани да му подсказже окончателното решение.

Хората слисано се споглеждаха, а някои протягаха шии, за да видят кой ще е онзи смелчага, дето ще вземе да дава съвети на безпомощния съдия. Но в залата бе толкова тихо, че муха да бръмне, щеше да се чуе; само откъм улицата долиташе шумът на тълпата.

Накрая съдията въздъхна и отново заговори:

— Така и не се разбра коя е истинската майка. Жалко за детето! Известни са ни случаи, когато бащите се измъкват и не желаят, подлещите, да стават татенца, а тук изведнъж се явяват две майки. Съдът им даде по толкова време да се изкажат, колкото заслужават, а именно — на всяка по пет минути, и стигна до убеждението, че и двете лъжат като разпрани. Все пак, както вече казахме, трябва да се

помисли и за детето, което има нужда от майка. Така че, без да се занимаваме повече с празните им бръцолевения, налага се да определим коя е истинската майка на детето.

И със сърдит глас той повика съдебния слуга и му нареди да донесе парче тебешир.

Слугата излезе и след малко се върна с тебешир.

— Начертай с тебешира един кръг на пода, в който могат да застанат трима души — каза високо съдията.

Слугата коленичи и начерта искания кръг.

— А сега донесете детето — заповяда съдията.

Внесоха детето в залата. То отново се разрева и се затегли към Ана. Старият Долингер не обърна никакво внимание на плача му и продължи речта си, като само малко повиши глас.

— Изпитанието, което ще видите подир малко — оповести той, — открих в една стара книга и то напълно подхожда за случая. В основата му е залегнала мисълта, че истинската майка може да се разпознае по любовта ѝ към детето. Така че трябва да изпитаме силата на тази любов. Слуга, постави детето в начертания кръг!

Съдебният слуга взе хленчещото дете от ръцете на дойката и го въведе в кръга.

Обръщайки се към госпожа Цингли и Ана, съдията продължи:

— Застанете и вие в кръга, всяка да хване по една ръка на детето и когато кажа „дърпай“, помъчете се да го измъкнете извън кръга. Онази от вас, която го обича по-силно, ще тегли с по-голяма сила и ще го издърпа при себе си.

Залата започна да се вълнува. Зрителите се надигаха на пръсти, задните ругаеха стоящите пред тях.

Когато обаче двете жени пристъпиха в кръга и всяка улови детето за ръка, отново се въдвори мъртва тишина. Също и детето притихна, сякаш разбираше, че се решава съдбата му. То бе вдигнало разплаканото си личице и не откъсваше очи от Ана.

Съдията изкомандва:

— Дърпай!

Само с едно енергично движение госпожа Цингли изтръгна детето от тебеширения кръг.

Потресена и невярваща на очите си, Ана гледаше подире му. От страх, че то може да пострада, ако го задърпат за ръчичките на

различни страни, тя веднага го бе пуснала.

Старият Долингер се изправи.

— И така, сега вече знаем — обяви той високо, — коя е истинската майка. Отнемете детето на тази безсрамница! Без да й мигне окото, тя бе готова да го разкъса на парчета.

И като кимна на Ана, той бързо напусна залата и отиде да похапне.

А след това, седмици наред, селяните от околността, на които не бе изпила чавка ума, разказваха наляво и надясно как съдията, присъждайки детето на жената от Меринг, смигнал на залата.

1940

БЕРТОЛТ БРЕХТ
ЦЕЗАР И НЕГОВИЯТ ЛЕГИОНЕР

1. ЦЕЗАР

От началото на март диктаторът знаеше, че дните на диктатурата са преброени.

Пристигналият през тези дни от някоя римска провинция би намерил столицата навярно по-внушителна от когато и да било. Градът се бе разраснал извънредно много; в квартала на чужденците цареше пъстро смесение от племена и народи; строителството на монументални административни сгради бе на завършване. Ситито кипеше от проекти; деловият живот протичаше нормално; цената на робите бе ниска.

Режимът изглеждаше непоклатим. Диктаторът тъкмо бе провъзгласен за пожизнен диктатор и сега подготвяше **НАЙ-ВЕЛИКОТО ОТ ВСИЧКИ СВОИ НАЧИНАНИЯ** — завладяването на Изтока, отдавна очаквания поход срещу персите, истински втори Александров поход.

Цезар знаеше, че няма да доживее до края на месеца. Намираше се на върха на могъществото си. Следователно пред него зееше пропаст.

На разширеното заседание на сената от 13 март, на което диктаторът произнесе реч, заклеймяваща „заstraшителната позиция на персийското правителство“, а също направи съобщение, че в Александрия, столицата на Египет, вече е струпана войска, се разкри странно безразличното, дори хладно отношение на сената. По време на речта между сенаторите преминаваше от ръка на ръка един зловещ списък със сумите, които диктаторът под фалшиво име бе депозирал в испански банки. **ДИКТАТОРЪТ ПРЕХВЪРЛЯ ЛИЧНОТО СИ СЪСТОЯНИЕ (110 МИЛИОНА) В ЧУЖБИНА!** Нима не вярваше в своята война? А може би се готвеше за война съвсем не срещу Персия, а срещу Рим?

Сенатът одобри военните кредити. Единодушно, както винаги.

В двореца на Клеопатра, центъра на всички интриги, отнасящи се до Изтока, се е събрала военната върхушка. Египетската царица е фактическата вдъхновителка на войната с Персия. Брут, Касий и други

млади офицери я поздравяват с победата на военната политика в сената. Идеята ѝ да пусне в обращение зловещия списък се посреща, както му е редът, с възторг и присмех. Диктаторът има да се чуди, когато се опита да получи в ситито одобрените кредити...

И действително, Цезар, на когото не е убягнала студенината на сената, въпреки цялото му покорство, скоро ще получи възможност да се убеди, че и в ситито цари направо възмутително настроение.

В Търговската палата той събира финансовите магнати пред една огромна карта на стената и им разяснява плановете си за настъпление в Персия и Индия. Господата кимат одобрително, но после започват да говорят за Галия, която е завладяна преди много години, но където отново са пламнали кървави бунтове. „Новият ред“ не функционира. Дава се предложение: не е ли по-добре да се отложи новата война за есента? Цезар не отговаря нищо и стремително напуска залата. Господата изопват ръце за римския поздрав. Някой промърморва: „Не е добре с нервите, човекът!“

Та нима те изведнъж вече не искат война!

Направените допитвания дават поразителен резултат: военните предприятия работят трескаво за войната, акциите им стремглаво се покачват, също и цените на робите растат...

Какво ли означава това? Те желаят войната на диктатора, но не му дават необходимите за нея пари?

Привечер Цезар вече знае какво означава всичко: ЖЕЛАЯТ ВОЙНАТА, НО БЕЗ НЕГО.

Дава заповед за арестуването на петима банкери, но е дълбоко потресен, едва не получава нервен припадък за учудване на адютанта си, който го е виждал безчувствен като камък сред най-кървави битки.

Цезар се поуспокоява, когато пристига неговият любимец Брут. Във всеки случай не е по силите му да надникне в едно донесение, изпратено му от негов доверен човек в ситито. То съдържа имената на заговорниците, между които е и това на Брут. Заговорниците подготвят покушение срещу живота му. Страхувайки се да намери в обемистото донесение („Толкова обемисто, ужасно обемисто!“) имената на свои приближени, диктаторът не се решава да го отвори. А Брут трябва да изпие чаша вода, когато Цезар го връща неразпечатано на секретаря си, за да го прочете по-късно.

Голям смут настъпва в двореца на Клеопатра, когато Брут, бледен и разстроен, долага, че е налице донесение за заговора. Всеки момент Цезар може да го прочете. Клеопатра с мъка успокоява присъстващите, апелира към тяхната войнска чест, а самата тя дава нареждане да се стяга багажът.

В това време на доклад при Цезар е полицейският едил — третият за тази година, на служба едва от два месеца; двамата му предшественици са снети от длъжност заради участие в заговори. Едилът гарантира за личната безопасност на диктатора — въпреки вълнението, предизвикано в ситито от арестуването на петимата банкери, за които впрочем се застъпват доста влиятелни кръгове... Но войната с Персия, в скорошното обявяване на която, както изглежда, едилът е убеден, ще запуши, по негово мнение, устата на опозицията. И докато той излага множеството предохранителни мерки, които смята за необходими, Цезар вижда през него като насън своя край; защото краят му е близък.

Ще нареди да го отнесат до Помпеевата портика, там ще слезе от носилката, ще изслуша просителите, ще влезе в храма, ще потърси с поглед този или онзи сенатор и ще се поздравят. Ще седне на някакъв стол. Ще последват обичайните церемонии, вижда ги пред очите си. После заговорниците — във видението на Цезар те имат, вместо лица, бели петна — ще се приближат към него под някакъв предлог. Някой ще му даде да прочете нещо, той ще протегне ръка, те ще се нахвърлят върху него. **ТОЙ ЩЕ УМРЕ.**

Да, за него няма да има вече война на Изток. Най-великото от всички негови начинания няма да се осъществи: а то се състоеше в следното — **ДА СЕ ДОБЕРЕ ЖИВ ДО НЯКОЙ КОРАБ**, който да успее да го отведе при войските му в Александрия — единственото място, където може би ще е в безопасност.

Когато късно вечерта стражата забелязва няколко господа да се отправят към покоите на диктатора, тя все още си мисли, че това са генерали и военни инспектори, които желаят да обсъдят плана за войната с Персия. Но това са само лекари — диктаторът се нуждае от прахче за сън.

Следващият ден — това е 14 март — протича объркано и мъчително. По време на утринната езда в манежа Цезар е осенен от

блестяща идея. Сенатът и ситито са против него, какво му остава? **ЩЕ СЕ ОБЪРНЕ КЪМ НАРОДА!**

Нима не беше някога велик народен трибун, светла надежда на демокрацията? Тогава той излезе с гигантска програма, която изплаши сената до смърт: разделяне на именията, построяване на селища за бедните...

А диктатурата? Долу диктатурата! Великият Цезар ще си подаде оставката, ще се оттегли в частния живот, например в Испания...

На коня се бе качил един уморен човек, малодушно оставяйки се да го носят в кръг из манежа; но изведнъж (при мисълта за народа) стойката му се изопна, той дръпна юздите, подчини коня на волята си, пришпори го и не слезе от него, докато животното не плувна в пот — един освежен, нов човек напусна манежа.

Малко от участниците в голямата игра се чувстват тази сутрин така уверени като Цезар... Заговорниците очакват да бъдат арестувани. Брут е поставил в градините си охрана, на различни места е скрил коне. В много домове изгарят документи. В своя дворец на Тибър Клеопатра се приготвя да срещне деня на смъртта. Сега Цезар сигурно отдавна е прочел донесението. Тя грижливо завършва тоалета си, освобождава робите си, раздава подаръци. Всеки момент трябва да дойдат преторианците.

Вчера опозицията нанесе удар, днес трябва да последва контраударът на режима.

При утринния прием на диктатора на всички става ясно какъв ще бъде този контраудар.

В присъствието на неколцина сенатори Цезар разказва за своя нов план. Той ще назначи избори, ще излезе в оставка. Неговият девиз е: **ДОЛУ ВОЙНАТА!** Нека римският гражданин завладява италийска земя, а не персийска. Защото как живее римският гражданин, покорителят на света? Цезар описва.

Каменни лица посрещат ужасяващото описание на мизерията, сред която тъне обикновеният римски гражданин. Диктаторът смъква маската, той иска да разбунтува тълпата. След половин час тази вест ще обходи цялото сити. Ще изчезнат враждите между ситито и сената, между bankerите и военните, всички ще се обединят от една мисъл: **Долу Цезар!**

Преди още да е завършил речта си, Цезар разбира, че е извършил грешка. Не е била нужна, естествено, чак такава откровеност. Той бързо променя темата и се опитва да пусне в ход своето изпитано обаяние. Приятелите му нямало за какво да се боят. Техните имения били в безопасност. На арендаторите ще се помогне да се сдобият със земя, но за сметка на държавата, с държавни средства. Лятото обещавало да бъде чудесно, всички да се смятат добре дошли на гости в Байе.

След като те благодарят за поканата и си тръгват, Цезар дава заповед да се снесе от длъжност и арестува полицейският едил, който още предната вечер е пуснал на свобода арестуваните банкери. После изпраща своя секретар да проучи настроението сред демократичните кръгове. Сега всичко зависи от позицията на народа.

Демократичните кръгове — това са политиците от отдавна разтурените занаятчийски клубове, които през величавото време на републиката са играли решаваща роля в изборите. Цезар е разгромил този някога мощен апарат и е организиран част от членовете му в гражданска гвардия — така наречените квартални клубове. После и те са били разпуснати. Но сега секретарят на Цезар Тит Рар посещава политическите деятели на плебса, за да схване настроението им.

Той се среща с един бивш старейшина на бояджийската гилдия, после с бивш изборен агитатор, понастоящем кръчмар. И двамата мъже се държат извънредно предпазливо и не проявяват никаква склонност да разговарят за политика. Те го насочват към стария Карпо, бивш водач на строителните работници, който, изглежда, се ползва с най-голямо влияние, **ПОНЕЖЕ ЛЕЖИ В ЗАТВОРА**.

Междувременно Цезар е приел важен гост: Клеопатра. Царицата вече не издържа на напрежението. Трябва да знае как стоят нещата с нея. Тя се е натъкмила за смъртта, всички изкуства на Египет са пуснати в ход, за да мобилизират красотата ѝ, прочута в три континента.

Диктаторът, изглежда, разполага с време. Той се отнася към нея с предишната изискана учтивост както през последните години, готов да даде съвет, от време на време намеква, че стига тя да поиска, не би се колебал и минута да стане отново неин любовник, той, ненадминатият ценител на женската красота. Но за политика — нито дума. Те седят в

атриума, подхвърлят храна на златните рибки, говорят за времето. Той я кани за през лятото в Байе...

Тя не му вярва. Изглежда, той още не е завършил приготовленията за решителния удар, навярно това е всичко. Тя си тръгва с окаменяло лице. Цезар я изпраща до носилката ѝ, после се отправя към канцеларията, където юристи и секретари трескаво работят над проекта за новия избирателен закон. Проектът трябва да остане в тайна: разпоредено е никой да не напуска двореца. **ТАЗИ КОНСТИТУЦИЯ ЩЕ БЪДЕ НАЙ-СВОБОДНАТА ОТ ВСИЧКИ, КАКВИТО РИМ НЯКОГА Е ПОЗНАВАЛ.**

Наистина сега всичко зависи от народа...

А Рар като че е потънал в земята — какво чак толкова има да преговаря с тези плебеи, та те трябва с две ръце да се вкопчат в изключителния шанс, който диктаторът им предлага. Цезар решава да отиде на надбягвания с кучета. Чувства потребност сам да установи контакт с народа, а народът може да се намери на надбягвания с кучета.

Циркът още не се е напълнил съвсем. Цезар не отива в голямата ложа, а сяда по-горе сред тълпата. Няма защо да се опасява, че някой ще го познае — тези хора са го виждали само отдалеч.

Цезар наблюдава известно време състезанието, а след това залага на едно от кучетата. До него е седнал някакъв човек и Цезар му обяснява защо е заложил тъкмо на това куче. Човекът кима с глава. Един ред по-напред възниква малък спор. Някакви хора, изглежда, са заели чужди места и новодошлите ги прогонват. Цезар се опитва да завърже със своите съседи разговор, дори за политика. Те отговарят едносрично и тогава той разбира, че те знаят кой е: Цезар седи сред своите тайни агенти.

Той гневно се изправя и си тръгва. Впрочем кучето, на което е заложил, печели...

Пред цирка Цезар среща своя секретар, който го търси. Новините, които носи, не са добри. Никой не желае да преговаря. Навсякъде цари страх или ненавист, предимно второто. Човекът, в когото хората имат доверие, се нарича Карпо, строителен работник. Цезар слуша мрачно. Качва се в носилката си и заповядва да го отнесат в Мамертинския затвор. Ще говори с Карпо.

Карпо трябва първо да бъде намерен. Тук в тези зандани има толкова много затворени някога си плебеи, тук те гният с десетки. Но след известно търчане насам-натам Карпо, строителният работник, е измъкнат с дълги въжета от една яма и сега диктаторът може да говори с човека, в когото има доверие народът на Рим.

Те седят един срещу друг и се разглеждат. Карпо е стар човек, може би не по-възрастен от Цезар, но във всеки случай има вид на осемдесетгодишен. Много преживял, много отпаднал, но не и сломен. Цезар без заобикалки развива пред него своя нечуван план — да възстанови демокрацията, да назначи избори, самият той да се оттегли в частния живот и т.н., и т.н.

Старикът мълчи. Не казва нито „да“, нито „не“, той мълчи. Вперил е очи в Цезар, и не издава нито звук. Когато Цезар си тръгва, спускат го обратно с дългите въжета в ямата му. Мечтата за демокрацията рухва. Всичко е ясно: и да желаят преврат, във всеки случай без Цезар. Познават го твърде добре.

Когато диктаторът се завръща в дома си, секретарят трябва да употреби известни усилия, за да обясни на стражата кой е той. Стражата е нова. Новоназначеният едил е отстранил римските войници и е натъпкал в двореца цяла негърска кохорта. Негрите са по-надеждни, не разбират латински, така че е по-трудно да бъдат подстрекавани или заразени от настроението в града. Сега вече Цезар знае какво е настроението в града...

Нощта в двореца протича неспокойно. Няколко пъти Цезар става и броди из просторния дворец. Негрите пият и пеят. Никой не му обръща внимание, никой не го познава. Той се заслушва в една от техните тъжни песни, а после отива в конюшната, за да навести любимия си кон. Конят във всеки случай го познава.

Вечният Рим е потънал в тревожна дрямка. Пред вратите на нощните приюти разорени занаятчии все още чакат на опашка за три часа сън и четат огромни, полуразкъсани плакати, вербуващи войници за войната на Изток, която вече няма да се започне. От градините на *jeunesse dorée*^[1] са изчезнали стражите от предишната нощ. От дворците долитат пияни гласове. През една от южните порти на града излиза неголяма кавалкада: царицата на Египет, забулена с гъст воал, напуска столицата...

В два часа през нощта Цезар си спомня за нещо и по нощница отива в крилото на двореца, където юристите все още работят над новата конституция. Цезар ги праща да спят.

На разсъмване съобщават на Цезар, че през нощта е убит неговият секретар Рар. Очевидно е бил проследен при разговорите му с политиците на плебса и някакви могъщи ръце бяха нанесли коварен удар. Но чии ръце? Списъците с имената на заговорниците, които се намираха у секретаря, са изчезнали.

Убийството е станало в двореца. Значи, дворецът вече не е безопасен за привържениците на диктатора. А дали все още е безопасен за самия диктатор?

Цезар дълго стои пред походното легло, на което е прострян мъртвият му секретар, последният му довереник, на когото това доверие бе струвало живота.

На излизане от стаята някакъв пиан войник от стражата се блъсва в него и не се извинява. Докато върви по коридора, Цезар на няколко пъти нервно се озърта.

В атриума, странно опустял — никой не е дошъл на утринния прием — Цезар се натъква на пратеник на Антоний. Консултът — негов сподвижник — е наредил да му се предаде, че днес в никакъв случай не бива да се появява в сената. Личната му сигурност там била застрашена. Цезар заповядва да се предаде на Антоний, че няма намерение да ходи в сената.

Вместо това той нарежда да го отнесат в дома на Клеопатра, покрай дългите редици просители, проточващи се всяка сутрин пред двореца му. А може би Клеопатра ще финансира неговия поход? Тогава не би имал нужда нито от Ситото, нито от народа.

Клеопатра не е вкъщи. Всички врати са заключени. По всичко личи, че е заминала задълго...

Обратно в двореца. Входната врата зее странно отворена. Оказва се, че стражата се е махнала. Владетелят на света подава глава от носилката си и се взира в своя дом, където вече не се решава да пристъпи.

Би могъл да поиска охрана от Антоний. Но вече няма доверие в никаква охрана. По-добре да мине без охрана, така поне няма да се бои от нея. Но къде да отиде?

Той дава заповед. Отива в сената.

Цезар лежи изтегнат назад в носилката си, не поглежда нито вляво, нито вдясно. Нарежда да го отнесат до Помпеевата портика. Слиза от носилката. Изслушва просителите. Влиза в храма. Потърсва с поглед този или онзи сенатор и го поздравява. Сяда на своя стол. Следват обичайните церемонии. После заговорниците се приближават към него под някакъв предлог. Сега вече той вижда пред себе си не бели петна, както в своето видение от преди два дни: всички имат лица — лицата на най-добрите му приятели. Някой му дава да прочете нещо, той протяга ръка. Те се нахвърлят върху него.

[1] Златната младеж (фр.) — Б.пр. ↑

2. ЛЕГИОНЕРЪТ НА ЦЕЗАР

В утринния сумрак пред пролетно раззеленената равнина на Кампания скрибуца волска кола. Това е петдесет и две годишният арендатор и ветеран от Цезаровите войни Теренций Скапер, който отива в Рим заедно със семейството и покъщнината си. Лицата им са загрижени. Те са задължени при плащането на арендата и са ги прогонили от малкото им парче имот. Само осемнадесетгодишната Луцилия с радост гледа към големия студен град. Там живее нейният годеник.

Когато приближават града, забелязват, че тук се очакват някакви важни събития. На пътните бариери контролът е засилен, а понякога ги спират и военни патрули. Носят се слухове за предстояща голяма война в Азия. Старият войник съглежда познатите му пунктове за набиране на войска, още празни поради ранния час. Той се оживява. Значи, Цезар подготвя нови победоносни походи. Теренций Скапер е дошъл тъкмо навреме. Това става на 13 март 44 година.

Около девет часа сутринта волската кола преминава през Помпеевата портика. Тълпа народ очаква тук пристигането на Цезар и на сенаторите за заседание в храма, на което сенатът ще изслуша някакво „важно заявление на диктатора“.

Навсякъде се говори за войната, обаче за учудване на Скапер военни патрули разпръсват народа. При появяването на войниците всички спорове замлъкват. Ветеранът има само една грижа: как да си пробие път със своята волска кола. Донякъде измъкнал се из навалищата, той се изправя в колата си и обръщайки се назад, високо извиква: „Да живее Цезар!“ Но с изумление установява, че никой не подема неговия възглас.

Донякъде раздразнен, той подслонява малкото си семейство в някаква евтина странноприемница в покрайнината, а сам се отправя на посещение у своя бъдещ зет — секретаря на Цезар Тит Пар. Отказва на Луцилия да я вземе със себе си. Най-напред трябва да си поприказват по мъжки с младия човек.

Оказва се, че да се проникне в двореца на Цезар на Форума съвсем не е толкова лесно. Проверките, особено за оръжие, са много щателни. Атмосферата е натегната.

Озовал се в двореца, той узнава, че Цезар има повече от двеста секретари. Името Рар не е известно на никого.

И действително през последните три години младият човек нито веднъж не е имал удоволствието да поздрави своя шеф в библиотеката, намираща се в едно от крилата на двореца. У Цезар той е на служба като литературен секретар и е взел участие в труда му върху граматиката. Съчинението отдавна стои непобутнато, диктаторът вече няма време за подобни неща.

Рар е извън себе си от радост, когато старият войник се вмъква при него. Какво, значи, Луцилия е в Рим? Да, тя е тук, но това съвсем не е повод за радост. Семейството е изхвърлено на улицата. И то главно по вина на Луцилия. Могла е преспокойно да бъде малко по-отзивчива към собственика на имота им — фабриканта на кожени изделия Помпилий... Още повече, че Рар изобщо се бил изгубил от очите им!

Младият човек се оправдава разпалено. Не са му давали отпуски. Ще направи всичко възможно, за да помогне на семейството. Ще вземе аванс от администрацията. Ще използва всичките си връзки в полза на Теренций Скапер. Защо ветеранът да не стане капитан? Най-сетне предстои голяма война!

В коридора се чуват тежки стъпки и звън на мечове, вратата се отваря с трясък: на прага застава Цезар.

Малкият секретар седи ни жив, ни умрял под изпитателния поглед на великия мъж. От три години Цезар за първи път в кабинета си! Рар и не подозира, че НА ПРАГА СТОИ СЪДБАТА МУ.

Цезар не е дошъл, за да работи над граматиката си. Той търси някого, в когото може да има доверие — следователно човек, какъвто е трудно да се намери в този дворец. Минавайки покрай библиотеката, той си е спомнил за своя литературен секретар, млад човек, стоящ настрана от политиката. Така че може би още не са го подкупили...

Двама телохранители претърсват Скапер за оръжие и го изхвърлят навън. Той си тръгва с гордо вдигната глава: както изглежда, бъдещият му зет не е последен човек в този дворец, щом като великият Цезар го посещава. Това е добър знак.

Също и Рар претърсват за оръжие. След това обаче диктаторът му възлага поръчение. Той трябва, най-добре по обиколни пътища, да се добере до този и този испански банкер и го разпита на какво се дължи мистериозната съпротива в ситито срещу ЦЕЗАРОВАТА война на Изток.

В това време ветеранът чака младия човек пред двореца. След като той не излиза — всъщност Рар използва един заден изход, — Скапер тръгва за странноприемницата, за да уведоми семейството си за благоприятния обрат на нещата. По пътя се спира пред един пункт за набиране на войници. Само млади момчета се натискат за военна служба. Няма да е лошо, ако някой се застъпи за него и го направят капитан. За войник е може би вече малко старичък.

Замотава се и в няколко кръчми и когато накрая пристига в малката странноприемница в покрайнината, вече е леко на градус.

Той се е превърнал напълно в капитан Теренций Скапер и целият му гняв е насочен срещу младия човек — поклонник на Луцилия, който все още не се появява. Значи, префърцуненият господин секретар няма време да каже добър ден на своята годеница? А от какво, моля ви, ще живее нашето семейство? Нужни са ни незабавно най-малко триста сестерции. Луцилия ще трябва да склони да отиде у кожения фабрикант и да заеме от него пари. Луцилия плаче. Тя така и не разбира защо Рар се бави. Господин Помпилий на драго сърце ще ѝ даде триста сестерции, но няма да го стори даром. Баща ѝ ще се пръсне от яд. Вече няма никакво съмнение, че младият човек не е стока. Трябва да му се натрие шепа червен пипер на задника. Не бива да му се показва, че чакат на него. Нека види, че има и други, които знаят как да ценят Луцилия. Луцилия тръгва, обляна в сълзи, и непрекъснато се озърта не иде ли отнякъде Рар.

В това време Рар се е завърнал в двореца. Той е получил от испанския банкер едно досие и го е предал на Цезар. След това прави опит да получи аванс от администрацията. Но преживява тежък удар. Вместо да му дадат пари, подлагат го на разпит. Къде е ходил? Какво поръчение му е възложил диктаторът? Той отказва да отговаря и узнава, че е уволнен.

На Луцилия провървява повече. Наистина в кантората на фабриканта на кожени изделия най-напред ѝ съобщават, че господин Помпилий е арестуван. Но докато възбудените роби коментират

невероятното събитие, което може да се обясни само с факта, че в последно време шефът често изразявал неприкритата си враждебност към диктатора, на прага усмихнат цъфва господин Помпилий. „То се знае“, него и другите господа от ситито не могат току-така да хвърлят в затвора. За щастие все още може да се упражни известно влияние над полицията. На господин Цезар приказката вече не се слуша много-много в тези дни...

Луцилия още не се е завърнала, когато Рар най-после пристига в странноприемницата. Ветеранът е в лошо настроение и никой от семейството не обелва зъб къде е Луцилия. Рар не е донесъл обещаните триста сестерции. Той не се осмелява да признае, че е уволнен и измъква с половин уста, че просто не му е останало време да отиде до администрацията. В това време, цялата обляна в сълзи, се появява Луцилия и се хвърля в прегръдките му. Ала Теренций Скапер не вижда причини да се държи тактично. Той най-безсрамно пита Луцилия за резултата от нейния просяшки набег. Избягвайки да погледне Рар в очите, тя предава на баща си донесените триста сестерции. За Рар не е трудно да се досети откъде са тия пари: Луцилия е била при фабриканта на кожени изделия!

В своя гняв младият човек изтръгва парите от ръцете на стареца. Утре той сам ще ги предаде обратно на господин Помпилий. Най-късно до осем часа заранта ще донесе на Луцилия достатъчно голяма сума в странноприемницата. А след това ще отидат заедно с баща ѝ при началника на дворцовата стража и ще говорят за капитанското място.

Ветеранът навъсено дава съгласието си. В края на краищата за един довереник на владетеля на света няма да е кой знае колко трудно да помогне на семейството на стар заслужил легионер да стъпи на крака...

Ала на следващата заран семейство Скапер напразно очаква Рар.

Още в ранни зори секретарят е повикан при Цезар. Заедно с него диктаторът изравя в библиотеката една стара, държана преди много години, реч, в която е развил своята демократична програма. После секретарят отива в предградията, за да сондира почвата при някои политици на плебса: какво биха казали за едно възстановяване на демокрацията. Впрочем междувременно диктаторът е издал заповед да

се смени дворцовата стража и се арестува началникът ѝ, разпитвал предния ден Рар.

На Теренций Скапер започва да причернява пред очите. Той вече не вярва в годеника на дъщеря си. Луцилия е плакала през цялата нощ и в изблик на отчаяние е креснала в лицата им — на него и на майка си — какво ѝ е поискал в замяна коженият фабрикант. Майка ѝ е застанала на нейна страна. Ветеранът решава да се яви в някой вербовъчен пункт и се запише войник. След дълги колебания той признава на домашните си, че се смята прекалено стар за военния преглед. Цялото семейство на драго сърце помага в подмладяването му. Луцилия му услужва с гримове си, а малкият му син следи за походката му.

Но когато старият легионер пристига в цялата си красота пред пункта за набиране на войска, той е затворен. Младоците пред входа възбудено коментират слуховете, че войната на Изток била отменена. Сразен от тази вест, ветеранът от десет Цезарови войни се завръща в лоното на семейството си и там заварва писмо от Рар до Луцилия, в което пише, че предстоят велики събития. В момента се подготвял закон, съгласно който ветераните на Цезар ще получат под аренда имения, както и субсидия от държавата. Семейството не е на себе си от радост.

Когато Теренций Скапер чете писмото на Рар, писано сутринта, то е вече остаряло. Проведените от секретаря разговори са показали, че бившите политически дейци на плебса, преследвани години наред от Цезар, вече нямат никакво доверие в неговите политически шахматни ходове.

Рар, който впрочем разбира, че е следен, напразно дири господаря си в двореца и го открива едва привечер в цирка на надбягвания с кучета. На път за двореца той докладва на Цезар обезпокоителното положение на нещата.

След дълго мълчание на Рар изведнъж става ясно каква огромна опасност е надвиснала над главата на диктатора и прави отчаяно предложение: Цезар трябва още тази нощ тайно да напусне града и се добере до Брундизиум, откъдето с кораб да замине за Александрия при войските си. Рар обещава да му набави един волски впряг.

Диктаторът, безсилно отпуснат върху възглавницата на носилката си, не отговаря нищо.

Рар обаче е твърдо решен да подготви бягството. Над грамадния, неспокоен, гъмжащ от слухове Рим вече припада мрак, когато той влиза в преговори със стражата на Южната портика. Една волска кола ще премине оттук след полунощ без пропуск. Той дава на началника на караула всичките пари, които носи в себе си. Това са точно триста сестерции.

Около девет часа Рар се появява в странноприемницата у Скаперови. Той прегръща Луцилия. Моли семейството да го остави насаме с Теренций Скапер. После пристъпва към ветерана и го запитва:

— Какво би сторил ти за Цезар?

— А какво става с именията? — на свой ред пита Скапер.

— С именията нищо не става — казва Рар.

— И с капитанското място ли нищо не става? — пита Скапер.

— И с капитанското място нищо не става — отвърща Рар.

— Но ти още си негов секретар, нали?

— Да.

— И се срещаш с него?

— Да.

— И не можеш да го склониш да направи нещо за мен?

— Той вече за никого нищо не може да направи. Всичко рухна. Утре ще го пречукат като плъх. И така, какво ще сториш ти за него? — пита секретарят.

Старият ветеран се втренчва недоверчиво в него. С великия Цезар е свършено? Дотам свършено, че той, Теренций Скапер, трябва да му помогне.

— С какво мога аз да му помогна? — дрезгаво пита той.

— Обещах му твоята волска кола — спокойно казва секретарят.

— Трябва да го чакаш в полунощ при Южната портика.

— Та кой ще ме пусне да изляза с колата?

— Ще те пуснат. Платих им за това триста сестерции.

— Триста сестерции? Нашите?

— Да.

За миг старецът е впил в него див поглед. Постепенно в очите му се прокрадва роптаещата неувереност на човека, когото половин живот са дресирали в послушание, и той, мърморейки, се извърща.

Той мълви:

— Какво пък, може и това да е сделка като всяка друга. Веднъж да се измъкне, Цезар ще има възможност да се отплати.

Той възвръща обичайното си житейско състояние: отново живее с НАДЕЖДА.

За Рар е по-трудно да оправи нещата с Луцилия. Откак го е видяла последния път в Рим, той нито веднъж не е оставал с нея насаме. Нито той, нито пък баща ѝ са ѝ казали какво го задържа постоянно през тези дни. Сега тя узнава. Нейният годеник е сподвижник на Цезар. Той е единственият доверен човек на владетеля на света.

Но не може ли той, макар и за четвърт час, да я заведе в кръчмата на Медникарската улица? Нима Цезар не е в състояние за четвърт час да се оправи сам?

Рар отива с нея на Медникарската улица. Но в кръчмата не влизат. Рар изведнъж забелязва, че е отново следен. Двама тъмни субекти още от сутринта вървят подире му като негова сянка. Така че влюбените се разделят пред гостилницата. Луцилия се завръща при майка си и сияеща ѝ разказва колко близък на Цезар е нейният годеник.

В това време годеникът напразно се опитва да се отскубне от своите преследвачи.

Още преди да удари полунощ, той ще узнае какво означава да си в близост със силните на този свят.

Около единадесет часа Рар е отново в двореца на Форума. Цял полк негри е поел охраната на двореца. Повечето от войниците са пияни. В своята малка стаичка зад библиотеката той трескаво преглежда онова донесение, което предния ден му бе предал за Цезар испанският banker. Цезар така и не го е прочел. В донесението се намират имената на заговорниците. Той вижда всичките. Тук са Брут, Касий, цялата jeunesse dorée на Рим, сред тях мнозина, които Цезар, счита за свои приятели. Цезар трябва непременно и незабавно да прочете това, още тази нощ. То ще го убеди да се възползва от волската кола на Теренций Скапер.

Рар взима донесението със себе си и се отправя към покоите на Цезар. Коридорите тънат в полумрак, от другата половина на двореца долита пиянска песен. При входа към атриума стоят на стража двама грамадни негри. Те не искат да го пуснат. Онова, което им обяснява, те не разбират.

Той се опитва да мине от другата страна, дворецът е неимоверно голям. Но и тук негърска стража, и тук пътят му е препречен. Изпробва различни коридори и веранди, където би могъл да се промъкна през някой прозорец, но всичко е здраво залостено.

С изчерпани сили той се завръща в библиотеката. Когато минава по един коридор, струва му се, че в дъното съзира гърба на отдалечаващ се човек. Това е един от преследвачите му.

Обзет от страх, той се хвърля в стаичката си и залоства вратата. Не пали светлина и приближавайки до прозореца, поглежда към двора. Там долу е застанал вторият му преследвач. Студена пот го облива.

Дълго седи в тъмното помещение и се ослушва. По едно време на вратата се похлопва. Рар не отваря. Така той не вижда човека, който след кратко изчакване се отдалечава: Цезар.

В полунощ Теренций Скапер докарва волската си кола пред Южната портика. На жена си и децата си е съобщил само, че за ден-два трябва да напусне Рим. Луцилия и майка ѝ да отидат при Рар, той ще се погрижи за тях.

Ала никой не идва през тази нощ при Южната портика, за да се качи на волската кола.

В ранното утро на 15 март на диктатора докладват, че през нощта в двореца е убит секретарят му. Донесението с имената на заговорниците е изчезнало. Притежателите на тези имена Цезар ще срещне същия предобед в сената и ще падне под ударите на кинжалите им.

А една волска кола, карана от онзи стар войник и разорен арендатор, ще доскрибуца обратно до странноприемницата в покрайнината, където ще го чака малкото семейство, на което великият Цезар дължи триста сестерции...

БЕРТОЛТ БРЕХТ ДВАМАТА СИНА

През януари 1945 г., когато Хитлеровата война бе вече към края си, на една селянка от Тюрингия ѝ се присъни, че я вика синът ѝ, воюващ на фронта. Когато в просъница излезе на двора, стори ѝ се, че наистина вижда сина си да пие вода от помпата. Заговори го и проумя, че това е един от младите руски военнопленници, които работеха принудително в стопанството.

Няколко дни по-късно селянката преживя нещо много странно. Пленниците трябваше да изравят пънове в близката горичка и тя им занесе храната. Вече на тръгване, тя хвърли поглед към младия военнопленник, всъщност съвсем съсипан човек, и видя с какво отчаяние той обърна лице към тенекиеното канче с чорба, което тъкмо някой му подаваше. Изведнъж това лице доби очертанията на лицето на нейния син. Такива краткотрайни и бързо изчезващи превращения на лицето на този млад човек в лицето на сина ѝ тя забелязваше все по-често през следващите дни.

След това военнопленникът се разболя. Остана да лежи в плевнята и никой не се грижеше за него. Селянката усещаше в себе си все по-силно желание да му занесе нещо подкрепително, ала ѝ пречеше брат ѝ — военноинвалид, който ръководеше работата в стопанството. С пленниците той се държеше сурово, още повече сега, когато всичко бе тръгнало с главата надолу и селото бе започнало да се страхува от тях. Селянката разбираше добре подбудите му и не можеше да не се съгласи с тях; в никакъв случай тя не смяташе за правилно да се помага на тези малоценни хора, за които бе чувала ужасни неща. Живееше в постоянен страх, какво ли можеха враговете да сторят на сина ѝ, сражаващ се на Изток.

Така че тя още не бе изпълнила своето полунамерение да помогне на ТОЗИ пленник, изоставен от всички, когато една вечер изненада в заснежената овощна градинка група пленници да обсъждат оживено нещо, което — навярно за да остане в тайна — правеха вън, на студа. Също и младият човек бе там, разтърсван от треска, и може

би поради своята слабост той най-много се изплаши, когато я видяха. И всред уплахата отново настъпи онази странна промяна в лицето му, така че селянката гледаше в лицето сина си, на което бе изписан ужас. Това дълбоко я развълнува и въпреки че не престъпи дълга си и събщи на брат си за събирането в градинката, тя реши сега вече да мушне скришом на младия човек приготвеното от по-рано парче сланина.

Като всяко добро дело в Третия райх, това се оказа извънредно трудно и опасно. Срещу нея бе собственият ѝ брат, а и в пленниците не можеше да бъде сигурна. Въпреки всичко тя го направи. Наистина при това откри, че пленниците действително имат намерение да бягат, тъй като опасността да бъдат завлечени на запад или просто изтребени пред настъпващата Червена армия нарастваше с всеки изминат ден. Селянката не можа да откаже на някои изразени със знаци и с по две-три немски думи желания на младия пленник, на когото дължеше странното си преживяване, и така улесни плановете им за бягство. Набави им едно яке и големи ножици за ламарина. За нейна изненада от този момент изчезна и преобразяването на лицето на младия човек. Сега селянката се грижеше само за него.

Истинско сътресение бе за нея, когато една сутрин в края на февруари се похлопа на прозореца и в дрезгавината зад стъклото тя видя лицето на сина си — този път на истинския си син. Носеше разкъсана есесовска униформа и възбудено ѝ разправи, че частта му била унищожена и че русите са само на няколко километра от селото. Пристигането му трябвало на всяка цена да остане в тайна. На нещо като военен съвет, който селянката, брат ѝ и синът ѝ проведоха в един ъгъл на тавана, се взе решение първо да се отърват от военнопленниците, тъй като те може би бяха видели есесовеца и въобще щяха да се раздрънкат как са ги третирали тук. Наблизо имаше една каменоломна. Есесовецът предложи през следващата нощ да ги примамат един по един навън и да ги избие. Трупите можеха да отнесат след това в каменоломната. Само трябваше да им се даде от вечерта малко повече ракия. Това едва ли щеше да им направи впечатление, поясни братът на селянката, тъй като в последно време той, пък и цялата прислуга се държали подчертано любезно с русите, за да спечелят благоразположението им в последния момент. Докато младият есесовец разясняваше плана си, изведнъж забеляза, че майка

му трепери. Мъжете решиха в никакъв случай да не я допускат вече близо до плевнята. Така, изпълнена с ужас, тя зачака настъпването на нощта. По всичко личеше, че русите приеха ракията с благодарност и селянката слушаше как те пеят опиянени своите меланхолични песни.

Когато обаче към единадесет часа синът ѝ слезе в плевнята, пленниците бяха изчезнали. Само се бяха престрували на пияни. Тъкмо отскорошната неестествена любезност към тях бе затвърдила убеждението им, че Червената армия е съвсем близо.

Русите навлязоха в селото през втората половина на нощта. Синът се търкаляше пиян на тавана, докато селянката, обзета от паника, се мъчеше да изгори есесовската му униформа. Също и брат ѝ се бе насмукал, така че тя трябваше сама да посрещне руските войници и да ги нагости. Това тя направи с окаменяло лице. На сутринта русите си заминаха; Червената армия продължаваше настъплението си. Синът, изтерзан от безсънната нощ, отново поиска ракия и заяви твърдо, че ще се промъкне до отстъпващите немски части, за да продължи да се бие. Селянката не направи опит да го убеди, че всяко по-нататъшно участие във войната означава сигурна гибел. Отчаяна, тя просто се хвърли на пътя му и поиска да го задържи с тялото си. Той я запрати обратно в сламата. Докато се изправяше, тя докопа с ръка някаква цепеница, замахна силно и повали своя пощръклял син.

Същия предобед в близкото градче пред руското комендантство пристигна една селянка с каруца и предаде като военнопленник сина си, омотан с волски поводии — за да се запазел животът му, както се помъчи да обясни на един преводач.

БЕРТОЛТ БРЕХТ

ИСТОРИИТЕ НА ГОСПОДИН КОЙНЕР

МЪДРОСТТА НА МЪДРИЯ Е В ПОВЕДЕНИЕТО

При господин К. дойде един професор по философия и започна да му излага своята мъдрост. След като го слуша известно време, господин К. каза:

— Ти седиш притеснено, говориш притеснено, мислиш притеснено.

Професорът по философия се ядоса и рече:

— Не ме интересува мнението ти за мен, а за смисъла на онова, което казах.

— В него няма смисъл — отвърна господин К. — Гледам тромавата ти походка и как, докато крачиш насам-натам, не постигаш никаква цел. Говориш мъгляво, думите ти не създават яснота. Наблюдавайки поведението ти, твоята цел престава да ме интересува.

ОРГАНИЗАЦИЯ

Веднъж господин К. каза:

— Мислителят не изразходва много светлина, много хляб и много мисли.

ОТПОР СРЕЩУ НАСИЛИЕТО

Веднъж, когато господин Койнер, мислителят, произнасяше пред голям брой хора в една зала реч против Насилието, той забеляза, че слушателите му внезапно се отдръпват от него и бързо се разотиват. Огледа се и видя, че зад него стои Насилието.

— За какво говориш? — попита го то.

— Застъпвах се за Насилието — отвърна господин Койнер.

Когато господин Койнер си тръгна, учениците му го упрекнаха в безгръбначност. Господин Койнер отговори:

— Нямам гръбнак за пречупване. Тъкмо аз трябва да надживея Насилието.

И господин Койнер разказа следната история:

„Веднъж в дома на господин Еге, който се бил научил да казва «не», дошъл през нелегалните години някакъв агент и му представил удостоверение, издадено му от онези, които владеели града. Съгласно това удостоверение на агента принадлежал всеки дом, в който стъпел кракът му, както и всяка храна, която си пожелаел, а всеки човек, на когото се спирал погледът му, бил длъжен да му се подчинява.

Агентът се разположил на един стол, поискал да яде, измил се, легнал си и преди да заспи, с лице към стената, попитал:

— Ще ми се подчиняваш ли?

Господин Еге го завил с одеяло, пазел го от мухи, бдял над съня му и така, както през първия ден, му служил в продължение на седем години. Всичко изпълнявал господин Еге, само от едно се пазел — да не изпусне думица. Изминали седемте години, а пък агентът бил вече затлъстял от многото ядене, спане и издаване на заповеди. И един ден умрял. Господин Еге го увил в омърсеното одеяло, извлякъл го от дома си, почистил леглото, измазал стените, въздъхнал и отговорил:

— Не!“

ЗА НОСЕЩИТЕ ЗНАНИЕТО

— Който носи знанието, не бива да се бори; нито да казва истината; нито да прави услуга; нито да гладува; нито да отхвърля почестите; нито да се отличава с нещо. Който носи знанието, от всички добродетели притежава само една — това, че носи знанието — рече господин Койнер.

СЛУГА НА ЦЕЛЕСЪОБРАЗНОСТТА

Господин К. зададе следните въпроси:

— Всяка сутрин моят съсед пуска грамофона. И за какво пуска грамофона? Защото прави гимнастика в съпровод с музика, казват ми. А защо прави гимнастика? За да бъде силен. А за какво му е да бъде силен? За да победи враговете си в града, разправял той. А защо му е да побеждава враговете си? Понеже иска да яде, гласи отговорът.

След като господин К. чу, че неговият съсед пуска грамофона, за да прави гимнастика в съпровод с музика, прави гимнастика, за да стане силен, иска да бъде силен, за да срази враговете си, сразява враговете си, за да яде, той зададе последния си въпрос:

— А защо яде?

НЕВОЛЯТА НА НАЙ-ДОБРИТЕ

— Върху какво работите? — запитаха господин К.

Господин К. отговори:

— Затънал съм до гуша в работа! Подготвям следващата си заблуда.

ИЗКУСТВОТО ДА НЕ ПОДКУПВАШ

Господин К. препоръча някакъв човек на един търговец заради неговата неподкупност. След две седмици търговецът дойде пак при господин К. и го запита:

— Всъщност какво имаше предвид, като ми каза, че този човек е неподкупен?

Господин К. отвърна:

— Когато казах, че човекът, когото взимаш на работа, е неподкупен, имах предвид, че няма да можеш да го подкупиш.

— Така, значи — продума търговецът мрачно. — Аз пък имам основание да се опасявам, че твоят човек се оставя да го подкупват дори враговете ми.

— Това не ми е известно — каза господин К. безучастно.

— Но той непрекъснато ми се подмилква — викна търговецът с озлобление, — следователно позволява да бъде подкупен и от мен!

Господин К. се усмихна суетливо:

— Във всеки случай не позволява да бъде подкупен от мен — каза той.

ЛЮБОВТА КЪМ РОДИНАТА И ОМРАЗТА КЪМ НАЦИОНАЛИСТИТЕ

Господин К. не смяташе за нужно да живее в някоя определена страна. Той казваше:

— Да гладувам, мога навсякъде.

Един ден обаче той мина през някакъв град, окупиран от враговете на страната, в която живееше. Насреща му се зададе един офицер от армията на враговете и го принуди да слезе от тротоара. След като трябваше да направи това, господин К. установи, че изпитва в себе си дълбоко възмущение срещу този човек, и то не само срещу него, но най-вече срещу страната, чийто гражданин бе той, така че я прокле и пожела тя да бъде заличена от лицето на земята.

— Кое ме накара в тази минута да стана националист? — запита господин К. — Това, че се сблъсках с националист. Ето защо трябва да се изкоренява глупостта — защото тя кара да оглупяват и онези, които се сблъскат с нея.

ПО ВЪПРОСА ИМА ЛИ БОГ

Веднъж някакъв човек запита господин К. има ли Бог.

Господин К. отговори:

— Съветвам те да размислиш дали поведението ти ще се промени от отговора, който ще получиш на този въпрос. Ако няма да се промени, то въпросът ти е излишен. Ако пък се промени, тогава мога да ти бъда полезен само като ти кажа: ти вече си решил — имаш нужда от Бог.

ПРАВОТО ДА СИ СЛАБ

Господин К. помогна на едного в трудно начинание. Като последица онзи не прояви капка благодарност.

И ето че господин К. учуди приятелите си, като се заоплаквашумно от неблагодарността на другия. Те намериха поведението на господин К. за некрасиво и добавиха:

— Нима не знаете, че нищо не се прави заради благодарността, понеже човек е прекалено слаб, за да бъде благодарен?

— Ами аз — попита господин К., — аз не съм ли човек? Защо да не бъда толкова слаб, че да изисквам благодарност? Хората винаги смятат, че се показват глупави, ако признаят, че срещу тях е била извършена подлост. Отде-накъде?

ПРЕДЛОЖЕНИЕ, КОГАТО НЯКОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ НЕ БЪДЕ УВАЖЕНО

Господин К. препоръчваше към всяко добронамерено предложение да се прибавя още едно за в случай, че първото не бъде уважено. Така например, когато съветваше човек, изпаднал в беда, да постъпи по определен начин, който би навредил на най-малък брой хора, господин К. предлагаше и друга тактика — не толкова безобидна, но все пак далеч не най-безогледната.

— Ако някой не може да направи всичко — казваше той, — не бива да му се отнема правото на нещо по-малко.

ОРИГИНАЛНОСТ

— Днес — оплака се господин К. — има огромен брой хора, които открито се хвалят, че могат съвсем самостоятелно да съчиняват големи книги, и това се посреща с всеобщо одобрение.

Китайският философ Джуан Дзъ съчинил още в млада възраст книга от сто хиляди думи, съставена в девет десети от цитати. Днес вече не може да се пишат такива книги, понеже липсва необходимият дух. В резултат на това мисли се произвеждат само в собствената работилница и който се окаже мързелив, не дава достатъчна продукция. Разбира се, по този начин нито биха могли да се заимстват, нито да се цитират чужди мисли. И от колко малко се нуждаят всички тези хора за своята дейност! Една писалка и малко хартия е единственото, което могат да използват! И без каквато и да е чужда помощ, единствено с оскъдния материал, който сам човек може да понесе на плещите си, те се залавят да градят своите колиби! По-големи постройките от тези, които може да издигне сам човек, те не познават!

ЛОШО НЕ ЗНАЧИ ЕВТИНО

Размишлявайки за хората, господин Койнер стигна до идеята си за разпределението на бедността. Един ден, като се огледа в своето жилище, той пожела да има други мебели: по-лоши, по-евтини, по-бедни. Веднага отиде при един мебелист и му поръча да остърже лака от мебелите. Но след като лакът бе остърган, мебелите не изглеждаха бедни, а само похабени. При това трябваше да плати сметката на мебелиста, а се наложи и господин Койнер сам да изхвърли

собствените си мебели и да купи нови: бедни, евтини, лоши, понеже тъкмо такива желаше да има.

Някои хора, които узнаха за това, се присмяха на господин Койнер, понеже бедните му мебели бяха излезли по-скъпо от лакираните. Но господин Койнер каза:

— Към бедността не спада пестенето, а харченето. Познавам ви: към вашето мислене не подхожда вашата бедност. Но към моето мислене не подхожда богатството.

ГЛАДУВАНЕ

На един въпрос относно родината му, господин К. бе отговорил:

— Да гладувам, мога навсякъде.

Сега един по-придирчив слушател го запитва отде-накъде говори, че гладува, когато в действителност има какво да яде? Господин К. се оправда по следния начин:

— Навярно съм искал да кажа, че мога да живея навсякъде, където цари глад. Признавам, че има голяма разлика дали сам гладувам, или живея в страна, където цари глад. За мое извинение обаче смея да добавя, че макар и да не ми е така трудно да живея някъде, където има глад, както ако самият аз гладувам, то все пак никак не ми е лесно. За другите няма да е важно дали гладувам, но е важно, че аз съм против това да цари глад.

БЕЗПОМОЩНОТО ХЛАПЕ

Господин К. разсъждаваше за лошата привычка да преглъщаме мълчешком понесената неправда и разказа следната история:

„Някакъв минувач запитал едно хълцащо на улицата хлапе защо плаче.

— Бях си събрал два гроша за кино — отвърнало хлапето през сълзи, — но дойде ей онова момче и ми сви единия. — И то посочило някакъв малчуган, който се държал на прилично разстояние.

— А ти не вика ли за помощ? — попитал човекът.

— Виках — отвърнало хлапето и заплакало още по-силно.

— И никой не те чу, така ли? — продължил да разпитва човекът, милвайки го нежно по главичката.

— Никой! — прохлипало хлапето.

— А по-силно не можеш ли да викаш? — отново попитал онзи.

— Не! — казалو хлапето и вдигнало към човека пълни с надежда очи, тъй като онзи се усмихвал.

— Давай тогава и другия! — викнал той, изтръгнал последния грош от ръката на хлапето и безгрижно продължил по пътя си.“

ГОСПОДИН К. И ПРИРОДАТА

Запитан за отношението му към природата, господин К. каза:

— Когато излизам от къщи, сегиз-тогиз ми се приисква да видя няколко дървета. Най-вече защото с променения си външен вид в различните часове на деня и годишни времена те създават толкова силно усещане за реалност. В градовете започваме с време да се пообъркваме, понеже виждаме само предмети за потребление, къщи и шосета, които, ако не се обитават, остават празни, ако пък не се използват, губят смисъл. Нашият странен обществен строй ни кара да причисляваме и хората към предметите за потребление, затова дърветата, поне за мен, тъй като не съм дърводелец, притежават нещо независимо и поради това успокояващо. Искане ми се да вярвам, че дори дърводелецът вижда в тях нещо повече от работен материал.

(Господин Койнер каза също: — Необходимо е да се ползваме от природата пестеливо. Ако скитаем сред природата без работа, лесно изпадаме в болезнено състояние, обзема ни нещо като треска.)

УБЕЖДАВАЩИ ВЪПРОСИ

— Забелязал съм — каза веднъж господин К., — че отблъскваме много хора от нашето учение само с това, че за всичко имаме готов отговор. Не може ли в интерес на пропагандата да съставим списък на въпросите, които ни изглеждат съвсем неразрешени?

БЛАГОНАДЕЖДНОСТ

Господин К., който държеше на порядъка в човешките отношения, остана през целия си живот заплетен в разни борби.

Един ден той отново се замеси в някаква неприятна история, заради която се налагаше посред нощ да обиколи няколко места в града, доста отдалечени едно от друго. И понеже беше болен, помоли

един свой приятел да му услужи с палтото си. Онзи му го обеща, въпреки че така сам той трябваше да се откаже от една малка среща.

Привечер обаче състоянието на господин К. се влоши дотолкова, че обиколката му из града стана безполезна и се налагаше да помисли за нещо съвсем друго. При все това и макар че нямаше време за губене, господин К., за да удържи на думата си, се постара да отиде на уговорената среща навреме и да прибере станалото вече ненужно палто.

СРЕЩА

Някакъв човек, който отдавна не бе срещал господин К., го поздрави с думите:

— Та вие изобщо не сте се променили!

— О! — възкликна господин К. и пребледня.

ЗА ИЗБОРА ПРЕД ЗЛОДЕИТЕ

Когато господин Койнер, мислителят, узна, че най-прочутият престъпник на град Ню Йорк, контрабандист на алкохол и масов убиец, бил застрелян като куче и погребан тихомълком, той изрази само недоумение.

— Как — каза той, — се е стигнало дотам, че дори престъпникът да не е сигурен за живота си и дори готовият на всичко да не постига някакъв успех? Всеки знае, че които държат на човешкото си достойнство, са загубени.

Ами които са се отказали от него? Нима, който се е спасил от бездната, попада на върха? Порядъчните се стряскат нощем, плувнали в пот. И най-тихите стъпки ги изпълват с ужас. Чистата им съвест ги преследва и насън. А сега узнавам: дори престъпникът вече не може да спи спокойно? Каква неразбория! Що за времена са това! С обикновена низост, чувам, вече нищо не ставало. Само с едно убийство никой вече не можел да се измъкне. Две-три предателства предобед: за това трябвало всеки да е готов. Но какво значи готовност, щом всичко зависи само от умението! Дори безпринципността вече не е достатъчна: решаващо е постижението! Така и злодеят отива в ямата без много-много шум. Понеже са мнозина себеподобните му, той не прави впечатление. Колко по-евтино можеше да му излезе гробът на

жадения само за пари! Толкова много убийства и тъй кратък живот! Толкова много престъпления и тъй малко приятели! Да беше бедняк, нямаше да са по-малко. Как при такива случаи да не загубим настроението си? Какво още можем да планираме? Какви престъпления още да измислим? Не е добре, когато се изисква прекалено много.

Виждайки всичко това — каза господин Койнер, — ние сме обезсърчени.

ФОРМА И СЪДЪРЖАНИЕ

Господин К. разглеждаше една картина, в която на някои предмети бе придадена доста своеобразна форма. Той каза:

— С някои художници, когато съзерцават света, се случва същото, каквото и с много философи. Съсредоточавайки се върху формата, те забравят за съдържанието.

Веднъж се бях хванал на работа при един градинар. Той ми връчи градинарската ножица и ми нареди да обрежа едно лаврово дръвче. Дръвчето растеше в саксия и се даваше под наем за тържествени случаи. Затова трябваше да има кълбовидна форма. Веднага пристъпих към окастриянето на дивите филизи, но колкото и да се стараех, не успях да получа формата на кълбо. Ту от едната, ту от другата страна изрязвах повече, отколкото трябва. Когато най-после кълбото бе готово, то се оказа съвсем малко.

Градинарят разочаровано рече:

— Добре де, това е кълбото, но къде е дръвчето?

РАЗГОВОРИ

— Ние с вас повече не можем да разговаряме — каза господин К. на един човек.

— Защо? — попита онзи изплашен.

— Във ваше присъствие нищо разумно не излиза от устата ми — оплака се господин К.

— Но това никак не ме смущава — успокои го другият.

— Напълно ви вярвам — отвърна господин К. с озлобление, — но смущава мене.

ГОСТОПРИЕМСТВО

Когато му окажеха гостоприемство, господин К. напускаше стаята, в която го бяха настанили, такава, каквато я бе заварил. Не смяташе, че човек трябва да оставя личен отпечатък върху заобикалящата го среда. Тъкмо обратното, той се стараеше да измени навиците си така, че да се нагоди към порядките в чуждия дом; от това обаче не трябваше да страдат начинанията му.

Когато оказваше гостоприемство, господин К. преместваше най-малко маса или стол на ново място от внимание към госта си.

— По-добре сам да реша как ще му е по-удобно! — казваше той.

КОГАТО ГОСПОДИН К. ОБИЧА НЯКОГО

Запитаха господин К.:

— Какво правите, когато обичате някого?

— Рисувам му портрет и се старая да заприлича на него.

— Кой? Портретът ли?

— Не — каза господин К. — човекът.

ЗА НАРУШАВАНЕТО НА ПРИНЦИПА „ДНЕШНАТА РАБОТА ЗА ДНЕС“

Един ден, когато гостуваше на сравнително чужди нему хора, господин К. установи, че домакините му още от вечерта са наредили съдините за утринната закуска на една малка масичка в ъгъла на спалнята, недалеч от леглото. Това нещо продължи да занимава съзнанието му и след като отначало похвали в ума си домакините, че са побързали да го отменят в тази работа. Размисли, дали сам той би приготвил съдините за утринната закуска още от вечерта преди лягане. След известно умуване стигна до извода, че в определени случаи това само по себе си е правилно. Също сметна за правилно, ако и други хора сегиз-тогиз за кратко си поблъскат ума над този въпрос.

УСПЕХ

Господин К. хвърли поглед към една актриса, която минаваше наблизо, и отбеляза:

— Красива е!

Неговият придружител каза:

— Напоследък е имала успехи, понеже е красива.

Господин К. се ядоса и рече:

— Красива е, понеже е имала успехи!

ГОСПОДИН К. И КОТКИТЕ

Господин К. не обичаше котките. Струваше му се, че не са приятели на хората, така че и той не бе техен приятел.

— Ако интересите ни бяха сходни — казваше той, — враждебното им поведение щеше да ми е безразлично.

Господин К. обаче с неохота гонеше котките от стола си.

— Да легнеш да спиш, също е работа — казваше той, — и трябва да се увенчае с успех.

Също когато пред вратата му мяукаха котки, той дори при студено време ставаше от леглото си и ги пускаше в стаята си на топло.

— Сметката им е проста — казваше той. — Нададат ли глас, отварят им. Ако вече не им отварят, престават да надават глас. Да надаваш глас, това е напредък.

ЛЮБИМОТО ЖИВОТНО НА ГОСПОДИН К.

Когато запитаха господин К. кое животно цени най-много, той назова слона и се обоснова по следния начин:

— Слонът съчетава хитрост със сила. Това не е онази жалка хитрост, достатъчна, за да се изплъзнеш от преследване или да отмъкнеш храна, без да те забележат. Това е хитростта, която разполага със сила за извършване на значими дела. Откъдето мине, слонът оставя дълбоки следи. Въпреки това е добродушен и разбира от шега. Добър приятел е, както и добър враг. Макар и обемист и тежък, той е бързоподвижен. Хоботът му внася в огромното тяло и най-дребните храни, дори орехи. Може да нагажда ушите си — чува само онова, което му е нужно. Доживява до дълбока старост. Също така е общителен, и то не само със слоновете. Навсякъде го обичат, но и се страхуват от него. Известна комичност позволява дори да бъде обожаван. Има груба кожа, в която се трошат ножовете, но душата му е нежна. Може да се натъжава, но може и да се разгневява. Обича да танцува. Когато настъпи време да умре, скрива се в гъсталака. Обича децата и други малки зверчета. Цветът му е сив и той се набива в очи само с големината си. Месото му не се яде. Умее добре да се труди.

Обича да пие и тогава се развеселява. Прави нещо и за изкуството — доставя слонова кост.

СРЕДНОВЕКОВИЕ

Пред една „конструктивистична“ картина на художника Лундстрьом, изобразяваща няколко кани за вода, господин К. каза:

— Ето една картина от Средновековието, от една варварска епоха! Очевидно хората тогава не са били в състояние да разграничават нещата — кръглото не им е изглеждало кръгло, нито остро — остро. Задача на художниците е била да поставят света отново на мястото му и да покажат на своите клиенти нещо определено, недвусмислено, с установена форма. Хората са били обградени от толкова много неяснота, безформеност, несигурност, че са копнеели за малко неподкупност и са приветствали всекиго, който не е позволявал да му се заплаща за глупостта. Трудът се е разпределял сред много хора, това личи от тази картина. Онези, които са определяли формата, не са се интересували от предназначението на предметите; от тази кана не може да се полее вода. По онова време трябва да е имало много хора, на които се е гледало изключително като на предмети за потребление. Също и срещу това е трябвало да се борят художниците. Каква варварска епоха, какво Средновековие!

Обърнаха внимание на господин К., че картината е от наше време.

— Да — каза господин К. тъжно, — от Средновековието.

ДОБЪР ОТГОВОР

Запитали един работник в съда коя клетвена форма предпочита — светската или църковната.

„Аз съм безработен“ — отговорил той.

— Това не е било просто разсеяност — отбеляза господин К. — С този отговор той е дал да се разбере, че при неговото положение подобни въпроси, а може би и цялото съдопроизводство като такова, нямат вече никакъв смисъл.

ПОХВАЛАТА

Когато господин К. чу, че бил хвален от бившите си ученици, каза:

— Ето, учениците отдавна вече са забравили грешките на учителя си, а той самият продължава да си ги спомня.

ДВА ГРАДА

Господин К. предпочиташе град Б. пред град А.

— В град А. ме обичат — каза той, — но в град Б. ме смятат за приятел. В град А. ми угаждат, но в град Б. имат нужда от мен. В град А. ме канят на трапезата, но в град Б. ме канят в кухнята.

ПРИЯТЕЛСКА УСЛУГА

Като пример за това, коя приятелска услуга смята за правилна, господин К. разказа следната история:

„При един стар арабин дошли трима младежи и му казали:

— Баща ни се помина. В наследство ни остави седемнадесет камили, а в завещанието си разпорежда най-големият от нас да получи половината, средният — една трета, а най-малкият — една девета от камилите. И ето че не можем да се справим с подялбата. Оставяме на теб да отсъдиш.

След като поразмислил, арабинът казал:

— Както виждам, за да можете да разделите правилно, не ви достига една камила. Аз самият имам една-едничка камила, но ви я предоставям.

Вземете я, делете и ми дайте онова, което остане.

Братята поблагодарили на арабина за приятелската услуга, взели камилата и си поделили станалите осемнадесет камили така, че най-големият получил половината, тоест девет камили, средният — една трета, тоест шест камили, а най-малкият — една девета, тоест две камили. За тяхно удивление, след като всеки отвел камилите си настрана, останала една излишна камила. Нея те върнали на своя стар приятел, прибавяйки към предишните благодарности нови.“

Господин К. нарече такава една приятелска услуга правилна, понеже не изисква особени жертви.

господин К. под чужд покрив

Настанявайки се под чужд покрив, господин К., преди да си легне, огледа всички изходи на къщата и нищо друго. Когато го запитаха защо върши това, той смутено отвърна:

— Това е стар досаден навик. Аз съм за справедливостта, така че е хубаво, ако къщата има повече от един изход.

ГОСПОДИН К. И ПОСЛЕДОВАТЕЛНОСТТА

Един ден господин К. зададе на един от приятелите си следния въпрос:

— От известно време дружа с един човек, който живее срещу мен. Вече нямам никакво желание да общуваме, но не виждам причина нито да дружа, нито пък да се разделя с него. Днес разбрах, че след като неотдавна купил малката къща, в която досега живееше под наем, той незабавно отсякъл сливата под прозореца си, понеже му отнемала светлината, макар че плодовете ѝ още не били узрели. Да използвам ли това като причина да прекратя отношенията си с него, поне за пред хората или поне за пред себе си?

Няколко дни по-късно господин К. разказа на приятеля си:

— Сега вече уредих отношенията си с този момък. Представете си, още преди няколко месеца той настоявал пред бившия собственик на къщата да отсече дървото, което му отнемало светлината. Онзи обаче не се съгласил, понеже искал най-напред да обере плодовете. И сега, когато стопанин на къщата е станал моят познат, той действително отсича дървото, преди още плодовете му да са узрели! Прекратих отношенията ни заради непоследователното му държание.

БАЩАТА НА МИСЪЛТА

Упрекнаха господин К., че при него твърде често баща на мисълта било желанието. Господин К. отговори:

— Никога не е съществувала мисъл, чийто баща да не е желанието. Но кое желание — ето за какво само може да се спори. Не трябва да подозираш, че едно дете изобщо няма баща, само защото установяването на бащинството е трудно.

ПРАВОРАЗДАВАНЕ

Господин К. често даваше за пример едно съдебно разпореждане в древния Китай, съгласно което при особено важни процеси викали съдии от отдалечени провинции. Тях можели да подкупят много по-трудно (тъй че не е било необходимо да са абсолютно неподкупни), защото за това се грижели местните съдии — тоест хора, които тъкмо в това отношение били запознати изтънко с работата и гледали да им напакостят. Освен това призованите от далечни краища съдии не познавали местните обичаи и състоянието на нещата от всекидневен досег с тях. А неправдата често пъти придобива вид на правда просто поради това, че се среща на всяка крачка. Новодошлите трябвало да проучат всичко с чисти очи и поради това лесно забелязвали нередностите. И най-сетне те не били принудени заради справедливостта да накърняват редица други добродетели като признателността, любовта към децата, доверието към ближния, както и да притежават такава смелост, че да допуснат да си създават врагове сред околните.

СОКРАТ

След като прочете някаква книга по история на философията, господин К. се изрази крайно неодобрително относно опитите на философите да представят света като принципно непознаваем.

— Когато софистите твърдели, че знаят много, без да са учили нищо, — каза той, — софистът Сократ излязъл с арогантно твърдение: „Аз знам, че нищо не знам!“ Би могло да се очаква, че към това той ще прибави: „... понеже също не съм учил нищо“. (За да знаем нещо, трябва да сме учили.) Но Сократ, изглежда, не е казал нищо повече, а и бурните аплодисменти, избухнали след първото му изречение и траяли две хилядолетия, навярно щяха да заглушат всяко следващо.

ПРАТЕНИКЪТ

Неотдавна разговарях с господин К. върху случая с пратеника на една чужда държава, господин Х., който бе изпълнил в нашата страна известни поръчения на своето правителство и след като се завърнал в родината си, както със съжаление узнахме, бил наказан най-сурово, въпреки че мисията му завършила с голям успех.

— Упрекнали го, че за да изпълни своята задача, бил се сближил твърде много с нас, враговете на родината му — казах аз. — Мислите ли, че ако не бе възприел това поведение, би постигнал някакъв успех?

— Сигурно не — отвърна господин К. — Той е трябвало да се храни добре, за да може да преговаря с враговете; трябвало е да ласкае разни престъпници и да се надсмива над родината си, за да постигне своите цели.

— Тогава, значи, е постъпил правилно? — попитах аз.

— Да, разбира се — каза господин К. разсеяно, — тук е постъпил правилно. — И господин К. понечи да се сбогува с мен, но аз го улових за ръкава на палтото.

— Защо тогава са му се отплатили с такова презрение? — извиках възмутено.

— Навярно с течение на времето той е привикнал на добро ядене и е продължил да общува с престъпници, от което е загубил сигурността в преценките си — каза господин К. равнодушно. — Затова са го и наказали.

— Значи, смятате, че те са постъпили правилно? — попитах ужасен.

— Да, разбира се. Как иначе е трябвало да постъпят? — каза господин К. — Той е имал смелостта и заслугата да поеме върху себе си смъртно опасна задача. При нейното изпълнение е загинал. Трябвало ли е, вместо да го погребат, да го оставят да се разложи и да дишат вонята му?

ЕСТЕСТВЕНИЯТ СТРЕМЕЖ КЪМ СОБСТВЕНОСТ

Когато в една компания някой нарече стремежът към собственост естествен, господи К. разказа следната история за рибарите-кореняци:

— По южното крайбрежие на Исландия живеят рибари, които посредством добре закотвени шамандури са разделили тамошното море на сектори и са ги поделили помежду си. С цялото си сърце те са привързани към тези водни пространства като към своя собственост. Чувстват се сраснали с тях и за нищо на света не биха ги изоставили, дори и да няма повече риба в тях. Те презират жителите на пристанищните градове, на които продават улова си, понеже онези им изглеждат като някаква леконравна, откъсната от природата раса. Самите те се наричат „морски кореняци“. Когато улавят по-едри риби,

занасят ги у дома си, слагат ги в чебъри, дават им имена и се привързват силно към тях като към своя собственост.

Разправят, че от известно време работите им отивали на зле, но те решително отхвърляли всякакви опити на властите за реформи, така че вече няколко правителства, не уважили навиците им, били свалени от тях. Такива рибари доказват неопровержимо властта на стремежа към собственост, на която човек е изложен по природа.

АКО АКУЛИТЕ БЯХА ХОРА

— Ако акулите бяха хора, щяха ли да се отнасят по-добре с малките рибки? — запита малкото момиченце на хазайката господин К.

— Ама разбира се — отговори той. — Ако акулите бяха хора, щяха да построят в морето огромни развъдници за малки рибки, където щеше да има всякаква храна — и растителна, и животинска. Щяха да полагат грижи в развъдниците да има винаги прясна вода и въобще щяха да се вземат всички необходими санитарни мерки. Ако например някоя рибка си наранеше перката, щеше незабавно да ѝ се направи превръзка, да не би да загине преди време и така да се изплъзне на акулите. А за да не се отдават на мрачни мисли, сегиз-тогиз за малките рибки щяха да се устройват грандиозни водни празненства; понеже веселата рибка е много по-вкусна от тъжната.

В развъдниците, естествено, щеше да има и училища. Там рибките щяха да се обучават как се плува навътре в гърлата на акулите. Географията например щеше да им помага да намират местата, където мързеливо се излежават големите акули. Но най-много щеше, естествено, да се набляга върху моралното възпитание на рибките. Щяха да ги научат, че най-възвишеното и най-красиво нещо на този свят е с радост да се принесат в жертва и че всички те са длъжни да вярват на акулите, особено когато им говорят, че им готвят прекрасно бъдеще. На малките рибки щеше постоянно да се втълпява, че това бъдеще им е осигурено само ако се научат на послушание. Малките рибки щяха да се предпазват от всякакви низки, материалистически, егоистични и марксистки увлечения. Ако някоя от тях се поддадеше на подобни увлечения, то останалите трябваше незабавно да донесат за това на акулите.

Ако акулите бяха хора, щяха, естествено, да водят помежду си войни за завладяване на чужди развъдници и чужди рибки. Сраженията щяха да се предоставят на собствените им рибки. Щеше да им бъде внушено, че между тях и рибките на другите акули съществува огромна разлика. Щеше да бъде разгласено, че макар и, както е известно, рибките да са неми, те мълчат на съвсем различни езици и поради това е невъзможно да има помежду им разбирателство. На всяка рибка, която по време на война убие няколко вражески рибки, тоест рибки, мълчащи на друг език, щеше да се прикачи малък орден от морска звезда и да се присвои званието герой.

Ако акулите бяха хора, при тях, естествено, щеше да има и изкуство. Щяха да се създават красиви картини, в които зъбите на акулите щяха да бъдат изписани с най-дивни краски, а гърлата им щяха да се изобразяват като истински градини на удоволствията, където чудесно може да се полудува. Театрите на морското дъно щяха да представят как доблестни рибки въодушевено плуват към гърлата на акулите, а музиката щеше да е тъй приятна, че под нейните звуци рибките, замаяни от най-приятни мисли, щяха начело с оркестъра мечтателно да се втурват в гърлата на акулите.

Естествено, там щеше да има и религия, ако акулите бяха хора. Тя щеше да проповядва, че истинският живот за рибките започва едва в коремите на акулите. Впрочем също и равенството, което засега съществува между рибките, щеше да се премахне, ако акулите бяха хора. Някои от тях щяха да получат служби и щяха да се издигнат над останалите. Малко по-едрите рибки щяха да придобият дори правото да изяждат по-дребните. Това щеше да е само приятно на акулите, понеже така те самите щяха по-често да си похапват по-угоени късове. А още по-големите, получилите ръководни постове рибки, щяха да се грижат за реда сред останалите — щяха да станат учители, офицери, инженери по строежа на развъдници и пр.

Накратко, ако акулите бяха хора, едва тогава в морето щеше да има култура.

ЧАКАНЕ

Веднъж господин К. чакаше за нещо цял ден, после една седмица, след това още един месец. Накрая каза:

— Спокойно бих могъл да чакам цял месец, но не и този първи ден, и тази първа седмица.

НЕЗАМЕНИМИЯТ ЧИНОВНИК

За един чиновник, който от дълго време вече заемаше длъжността си, господин К. чу похвалата, че бил незаменим — толкова добър чиновник бил той!

— Как така незаменим? — запита господин К. сърдито.

— Без него работата ще спре! — продължаваха похвалите.

— Как може да е добър чиновник, щом без него работата ще спре? — попита господин К. — Та той е имал достатъчно време да подреди работата си тъй, че да върви и без него. С какво всъщност се занимава този човек? Ще ви кажа: с шантажиране!

ПОНОСИМО ОСКЪРБЛЕНИЕ

Веднъж обвиниха един от сътрудниците на господин К., че се отзовавал твърде непочтително по негов адрес.

— Да, но само в мое отсъствие — защити го господин К.

ГОСПОДИН К. УПРАВЛЯВА АВТОМОБИЛ

Господин К. се бе научил да управлява автомобил, но отначало още не се справяше много добре.

— Научих се да управлявам един автомобил — заоправдава се той. Но човек трябва да може да управлява два автомобила, също и колата пред собствената. Само когато наблюдаваш каква е пътната обстановка за автомобила пред теб и преценяваш неговите затруднения, ще знаеш как да постъпиш спрямо този автомобил.

ГОСПОДИН К. И ПОЕЗИЯТА

След като прочете една стихосбирка, господин К. каза:

— Кандидатите за обществени длъжности в древния Рим, когато излизали на форума, не бивало да носят одежди с джобове, за да не могат да получават подкупи. Така и поетите не трябва да носят ръкави, за да не могат да изтръскват от тях стихове.

ХОРОСКОПЪТ

Господин К. настояваше пред хората, на които съставят хороскопи, да назоват на своя астролог една дата от миналото, някой ден, в който ги е споходило особено щастие или нещастие. Хороскопът би трябвало да позволи на астролога донякъде да разгадае тайната. С този си съвет обаче господин К. нямаше голям успех, понеже вярващите, макар и да получаваха от астролозите си сведения за неблагоприятно или благоприятно разположение на звездите, което да не съвпадаше с опита на питащите, в такъв случай те ядосано твърдяха, че звездите указвали само известни възможности, които навярно са съществували на посочената дата.

Господин К. се показва много учуден и зададе следващ въпрос:

— Не проумявам — рече той, — защо от всички създания само хората следва да се влияят от разположението на звездите. Все пак тези сили просто не биха пропуснали и животните. Но какво ще стане, ако даден човек, да речем Водолей, носи в себе си бълха, която е Телец, и той се удави в някоя река? Тогава бълхата навярно ще се удави заедно с него, макар и да има за себе си много благоприятно разположение на звездите. Това не ми харесва.

ПОГРЕШНО РАЗБРАНО

Господин К. посети едно събрание и после разказа следната история:

— В големия град Х. има един така наречен „Хумпф клуб“, в който съществувал обичай след обилна вечеря всяка година да се казва по няколко пъти „хумпф“. Към клуба се числели хора, на които било трудно постоянно да крият мнението си, но трябвало да установят, че всичките им изказвания се разбират погрешно.

— Впрочем чувам — добави господин К. и поклати глава, — че дори и това „хумпф“ се разбирало погрешно от някои, които смятали, че то не означава нищо.

ДВАМА ШОФЬОРИ

Когато запитаха господин К. за работния метод на двама режисьори, той ги сравни по следния начин:

— Познавам един шофьор, който добре владее пътните правила, спазва ги и умее да се възползва от тях. Знае как майсторски да

изпревари, после отново да поддържа равномерна скорост, да щади мотора на колата си и тъй, внимателно и смело, намира пътя си сред останалите превозни средства.

Друг един шофьор, когото познавам, постъпва иначе. Повече, отколкото за своя път, той е загрижен за общото движение и се чувства просто частица от него. Не използва правата си и не се самоизтъква. Кара в единодействие с колата пред себе си и колата зад себе си и изпитва постоянно удоволствие от придвижването напред на всички коли, та дори и на пешеходците.

ЧУВСТВО ЗА СПРАВЕДЛИВОСТ

Човекът, у когото господин К. бе на гости, имаше куче. Един ден то допълзя, показвайки с целия си вид, че се чувства виновно.

— Направило е някаква пакост, веднага му заговорете строго и с огорчение — посъветва господин К.

— Но аз не знам каква пакост е направило — възпротиви се домакинът.

— Това пък не може да знае кучето — настойчиво продължи господин К. — Бързо покажете своето изумление и неодобрение, иначе ще страда чувството му за справедливост.

ЗА ЛЮБЕЗНОСТТА

Господин К. ценеше много любезността. Той каза:

— Да забавляваш някого, макар и любезно, да оценяваш някого не според възможностите му, да бъдеш към някого само любезен, понеже той е любезен към теб, да разглеждаш някого ледено, когато той е пламенен, и пламенно, когато е леден, това не е любезно.

ГОСПОДИН КОЙНЕР И РИСУНКАТА НА ПЛЕМЕНИЦАТА МУ

Господин Койнер разгледа рисунката на малката си племенница. Тя изобразяваше кокошка, летяща над един двор.

— Защо твоята кокошка има всъщност три крака? — попита господин Койнер.

— Нали кокошките не могат да летят — отвърна малката художничка, — затова ѝ сложих трети крак, за да се отблъсква.

— Доволен съм, че попитах — каза господин Койнер.

Един приятел разказа на господин Койнер, че здравето му се подобрило, след като в градината обрал всички череши на едно голямо дърво. Пропълзявал до самия край на клоните и разнообразните движения, протяганията встрани и нагоре навярно му се отразили добре.

— Изядохте ли черешите? — попита господин Койнер, а когато получи утвърдителен отговор, каза: — Е, това са физически упражнения, който и аз бих си позволил.

ГНЕВЪТ И НАСТАВЛЕНИЯТА

Господин Койнер каза:

— Трудно е да наставляваш онези, към които изпитваш гняв. Но това е особено важно, защото тъкмо на тях им е особено нужно.

ЗА ПОДКУПНОСТТА

Когато пред едно общество от своето време господин Койнер заговори за чистото познание и спомена, че то може да бъде постигнато само чрез борба с подкупността, неколцина между другото го запитаха какво спада към подкупността.

— Парите! — каза бързо господин Койнер.

Тогава немалко в това общество възкликнаха „Ах“ и „Ох“ от учудване, а някои дори заклатиха глава от възмущение. А това ще рече, очаквали са нещо по-изискано. Тук пролича желанието подкупените все пак да може да се подкупват и с нещо изискано, духовно: все пак един подкупен човек да не може да бъде упрекнат, че му липсва духовност.

Мнозина, казват те, позволявали да бъдат подкупвани с почести. Тоест: не с пари. И докато на хората, за които е доказано, че неправомерно са получавали пари, парите им се отнемат, сега се заявява желание на онези, които също неправомерно са получавали почести, почестите да им се оставят.

Така мнозина, обвинени в ограбване, предпочитат да накарат другите да вярват, че са получавали пари, за да могат да властват, вместо да им кажат, че са властвали, за да получават пари. Но където

притежаването на пари означава власт, там с властта не може да се оправдае грабежа на пари.

ЗАБЛУДА И НАПРЕДЪК

Когато мислим само за себе си, не можем да повярваме, че правим грешки, и затова не напредваме. Ето защо трябва да мислим за хората, които според нас продължават да се развиват. Само така ще предотвратим нещо да спре.

ПОЗНАНИЕ ЗА ХОРАТА

Господин Койнер имаше слабо познание за хората, то каза:

— Познанието за хората е нужно само където има ограбване. Да мислиш означава да променяш. Когато мисля за някого, аз го променям, почти ми се струва, че той съвсем не това, което е, а е бил такъв само когато съм започнал да мисля за него.

ГОСПОДИН КОЙНЕР И ПРИЛИВЪТ

Господин Койнер вървеше през една долина и внезапно установи, че нозете му стъпват във вода. Тогава осъзна, че тази долина в действителност е морски ръкав и че е настъпило времето за прилива. Веднага се спря, за да се огледа за някоя лодка и докато се надяваше да зърне лодка, не помръдваше от мястото си. Но когато отникъде не се появи лодка, той изостави тази надежда и се занаява, че водата няма да се покачва повече. Едва когато водата стигна до брадичката му, той изостави и тази надежда и заплува. Бе осъзнал, че самият той е лодка.

ГОСПОДИН КОЙНЕР И АКТРИСАТА

Господин Койнер имаше за приятелка една актриса, която получаваше подаръци от някакъв богаташ. Затова тя имаше различни възгледи за богаташите от господин Койнер. Господин Койнер смяташе, че богаташите са лоши хора, но приятелката му бе убедена, че не всички са лоши. Защо смяташе тя, че не всички богатashi са лоши? Смяташе тъй не защото получаваше от тях подаръци, а защото приемаше от тях подаръци, тъй като бе убедена за самата себе си, че не би приела подаръци от лоши хора.

След като дълго размисля, господин Койнер остана с по-различно мнение за нея, отколкото тя за себе си.

— Прибирай им парите! — извика господин Койнер (използвайки неизбежното). — Те не са заплатили подаръците, а са ги откраднали. Отнемай от тези лоши хора заграбената плячка, за да можеш да бъдеш добра актриса!

— Та не мога ли да бъда добра актриса и без да имам пари? — попита приятелката му.

— Не — отвърна господин Койнер поривисто. — Не, не и не.

ГОСПОДИН КОЙНЕР И ВЕСТНИЦИТЕ

Господин Койнер срещна господин Вир, поборник срещу вестниците.

— Аз съм голям противник на вестниците — каза господин Вир, — не желая никакви вестници.

Господин Койнер каза:

— Аз съм голям противник на вестниците: желая други вестници.

— Напишете ми на едно листче — каза господин Койнер на господин Вир, — какви са изискванията ви, за да излизат вестници. Но искайте някакъв минимум. Ако например допускате подкупни журналисти, които да ги създадете, това ще ми е по-драго, отколкото ако изисквате неподкупни, защото иначе аз просто ще ги подкупя, за да подобрят вестниците. Но ако пък изисквате неподкупни журналисти, трябва да започнем да ги търсим, и ако не намерим такива, трябва да започнем да ги създаваме. Напишете на едно листче какви искате да бъдат вестниците и ако намерим някоя мравка, която да одобри листчета, можем веднага да започнем. Мравката ще ни помогне повече да подобрим вестниците, отколкото всеобщият ропот поради непоправимостта на вестниците. Защото по-скоро една-единствена мравка ще премести планината, отколкото да го сторят приказките, че не можело да бъде преместена.

Ако вестниците са средство за създаване на безредие, те са и средство за създаване на ред. Тъкмо хора като господин Вир чрез своето недоволство доказват значимостта на вестниците. Господин Вир мисли, че го занимава днешната незначителност на вестниците, но в действителност става дума за утрешната им незначителност.

Господин Вир смята човека за възвишен, а вестниците за непоправими, господин Койнер, напротив, смята човека за низък, а вестниците за поправими.

— Всичко може да се подобри — каза господин Койнер, — с изключение на човека.

ЗА ИЗМЯНАТА

Да се спазват ли обещанията? Да се дават ли обещания? Където трябва да се обещае нещо, там няма порядък. Значи трябва да се възстанови порядъкът. Човек не може нищо да обещае. Какво обещава ръката на главата? Че ще си остане ръка и няма да се превърне в крак. Защото на всеки седем години тя вече е различна ръка. Ако някой измени на някого, дали не изменя на онзи, на когото е дал обещание? Тъй като човек, на когото е обещано нещо, постоянно попада в различни обстоятелства и следователно постоянно се променя според обстоятелствата, как може да му се спазва обещанието, дадено всъщност на друг? Мислителят е изменник. Мислителят не обещава нищо, освен да си остане мислител.

КОМЕНТАР

За едного господин Койнер се произнесе:

— Той е голям държавник. От това, какъв е някой, не се заблуждава какво би могло да излезе от него.

Поради това, че днес хората биват ограбвани във вреда на отделната личност и не желаят това, не бива да се заблуждаваме, че като цяло желаят да бъдат ограбвани. Вината на ограбващите ги в лична вреда е толкова по-голяма, защото така се злоупотребява с едно във висша степен нравствено желание.

ЗА ЗАДОВОЛЯВАНЕТО НА ИНТЕРЕСИТЕ

Основната причина задето интересите трябва да бъдат задоволявани, се състои в това, че голямо количество мисли не могат да бъдат промислени, понеже накърняват интересите на мислителя.

Когато не можеш да удовлетвориш интересите си, нужно е да ги заявиш и да изтъкнеш тяхната различност. Само по този начин мислителят може да промисли мисли, които да обслужат интересите на

другите: по-лесно се мисли за чужди интереси, отколкото без никакви интереси.

ДВЕТЕ ЗАГУБИ

Когато настъпи времето на кървавите размирици, които мислителят бе предвидил и за които бе казал, че ще погълнат и самия него, ще го съсипят и заличат за дълго време, те го изхвърлиха от публичния дом. Тогава той набеляза какво иска да вземе със себе си в състоянието на крайно ограничение и в себе си се боеше, че то би могло да е много. Но когато го насъбраха и струпаха пред него, оказа се, че то не е повече от това, което един мъж можеше да отнесе и не повече от това, което един мъж можеше да подари. Тогава мислителят въздъхна и помоли да му сложат нещата в една торба, а то бяха главно книги и ръкописи, които не съдържаха повече знание от това, което един мъж можеше да забрави. Взе със себе си торбата, а също и едно одеяло, което избра според лекотата, с която се почистваше. Остави всички други вещи, с които някога бе заобиколен, и ги раздаде с израз на съжаление и с петте израза на съгласието. Това беше леката загуба.

Но се знае и за друга негова загуба, значително по-тежка. Защото по своя път в потайността той за известно време попаднал пак в един голям дом и там, малко преди кървавите размирици от неговите предсказания да го погълнат, разменил одеялото си за по-богато или за повече одеяла, а също и торбата си дал с израз на съжаление и с петте израза на съгласието, при което забравил и своята мъдрост, та заличаването му да бъде пълно. Това било тежката загуба.

БЕЛЕЗИТЕ НА ДОБРИЯ ЖИВОТ

Господин Койнер видя някъде един стар стол, изработен много красиво, и си го купи. Той каза:

— Надявам се да ми дойде нещо наум, когато размислям как трябва да бъде подреден един живот, в който стол като този изобщо няма да се набива на очи или удоволствието от него няма да бъде нито нещо срамно, нито отличително.

— Неколцина философи — сподели господин Койнер, — са се занимавали с въпроса колко добре трябва да изглежда един живот, който по всяко време в решаващо положение да може да се води по

последната мода. Ако разполагахме с добър живот, фактически нямаше да се нуждаем нито от големи подбуди, нито от много мъдри съвети и цялото това подбиране щеше да стане излишно — каза господин Койнер, изпълнен с признателност към този въпрос.

ЗА ИСТИНАТА

При господин Койнер, мислителя, дойде ученикът Тиф и каза:

— Искам да зная истината.

— Коя истина? Истината е известна. Искаш ли да знаеш истината за търговията с риба? Или тази за данъчната система? Ако ти кажат истината за търговията с риба и като резултат престанеш да заплащаш скъпата им риба, значи никога няма да узнаеш тази истина — каза господин Койнер.

ЛЮБОВ КЪМ КОГО?

За актрисата Ц. говореха, че се е самоубила от нещастна любов. Господин Койнер каза:

— Самоубила се е от любов към самата себе си. Във всеки случай не може да е обичала Х. Иначе едва ли би му причинила такава болка.

Любовта, това е желанието да дадеш нещо, а не да получиш. Любовта, това е изкуството да създадеш нещо със способностите на другия. За тази цел човек има нужда от уважението и отзивчивостта на другия. Тези неща може винаги да се предизвикат.

Прекаленото желание да бъдеш обичан няма много общо с истинската любов. Самолюбието винаги крие нещо самоубийствено.

КОЙ КОГО ПОЗНАВА?

Господин Койнер разпита две жени за мъжете им.

Едната разказа следното:

— Двадесет години живях с него. Спяхме в една стая и в едно легло. Хранехме се заедно. Той споделяше с мен всичките си дела. Запознах се с родителите му и общувах с всичките му приятели. Знаех всичките му болести, които сам той знаеше, и още няколко. От хората, които го познават, аз го познавам най-добре.

— Значи го познаваш? — попита господин Койнер.

— Познавам го.

Господин Койнер разпита и другата жена за мъжа ѝ.

Тя разказа следното:

— Често не се прибираше за дълго и никога не знаех дали ще си дойде. От една година вече не си е идвал. Не зная ще се върне ли. Не зная в богат дом ли е роден или в пристанищните улички. Домът, в който аз живея, е богат. Дали щеше да дойде при мен и в беден дом, кой знае? Той нищо не разказва, с мен разговаря само за моите дела. Тях познава добре. Зная какво ще ми каже, но наистина ли зная? Когато си идва, понякога е гладен, но понякога — сит. Обаче невинаги яде, когато е гладен, а когато е сит, не отказва да хапне. Веднъж се прибра с рана. Превързах му я. Друг път го донесоха на ръце. А веднъж изгони всички от дома ми. Когато го наричам „тъмна личност“, смее се и казва: „Кое е далеч, е тъмно, но което е пред очите ти, е ясно.“ Понякога обаче се мръщи заради това обръщение. Не зная обичам ли го. Аз...

— Не говори повече — каза господин Койнер бързо. — Виждам, че го познаващ. Никой човек не познава другиго повече, отколкото ти него.

НАЙ-ДОБРИЯТ СТИЛ

Единственото, което господин Койнер каза за стила, е:

— Трябва да може да се цитира. Цитатът е безличен. Кой са най-добрите синове? Онези, които правят да бъде забравен бащата!

ГОСПОДИН КОЙНЕР И ЛЕКАРЯТ

Лекарят С. каза с огорчение на господин Койнер:

— Говорих върху толкова много непознати неща. И не само говорих, но и лекувах.

— Сега вече познато ли е това, което си лекувал? — попита господин Койнер.

С. отговори:

— Не.

— По-добре е — каза бързо господин Койнер, — непознатото да си остане непознато, вместо да се умножават тайните.

ЕДНАКВИ Е ПО-ДОБРЕ ОТ РАЗЛИЧНИ

Хубаво е не че хората са различни, а че са еднакви. Еднаквите си допадат. Различните си дотягат.

МИСЛИТЕЛЯТ И ЛОШИЯТ УЧЕНИК

При господин Койнер, мислителя, дойде един лош ученик и му рече:

— В Америка имало теле с пет глави. Какво ще кажеш за това?

Господин Койнер отвърна:

— Не ще кажа нищо.

Тогава лошият ученик се зарадва и рече:

— Колкото си по-мъдър, толкова повече би могъл да кажеш за това.

Глупакът очаква много. Мислителят говори малко.

ЗА ПОВЕДЕНИЕТО

Мъдростта е последица от поведението. Понеже не е цел на поведението, мъдростта не може да подтикне никого да подражава нечие поведение. Както се храня аз, вие няма да се храните. Но ако се храните като мене, това ще ви е от полза. Каквото тук казвам: че поведението обуславя делата, сигурно е вярно. Но трябва да сложите в ред потребностите, за да бъде така.

— Често установявам — каза мислителят, — че имам поведението на баща си. Но не върша делата на баща си. Защо върша други дела? Защото съществуват други потребности. Но виждам, че поведението трае по-дълго от начина на постъпване: то се съпротивлява на потребностите.

Някой може да върши само едно, ако не желае да загуби лицето си. И понеже не може да следва потребностите, лесно загива. Но който притежава поведение, може да върши много неща, без да загуби лицето си.

КАКВО НЕ ОБИЧАШЕ ГОСПОДИН КОЙНЕР?

Господин Койнер не обичате да се сбогува, нито да поздравява, не обичате чествания, нито празненства, не обичате да завършва една работа, нито да започва нов период от живота си, не обичаше разплати, нито отмъщения, нито окончателни преценки.

ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕТО НА БУРИТЕ

„Когато мислителят попаднал в силна буря, седял в голяма кола и заемал много място. Първото, което направил, било да слезе от колата. Второто — да свали палтото си. Третото — да легне на земята. Така преодолял бурята чрез най-малкия си ръст.“

Като прочете това, господин Койнер каза:

— Полезно е да усвоиш възгледите на другите за някого. Иначе няма да го разберат.

БОЛЕСТТА НА ГОСПОДИН КОЙНЕР

— Защо си болен? — попитаха хората господин Койнер.

— Защото държавата не е наред — отвърна той. — Затова и начинът ми на живот не е наред, и бъбреците, мускулите, сърцето ми вече не са наред. Когато отида в градовете, всичко се движи или по-бързо, или по-бавно от мене. Говоря само на говорещи и слушам само, когато всички слушат. Цялата полза от времето ми идва от неяснотата, от яснотата не идва полза, освен тази, че е достояние само на едного.

НЕПОДУПНОСТ

На въпроса как може да възпитаеш някого да бъде неподкупен, господин Койнер отговори:

— Като го нахраниш.

На въпроса как може да накараш някого да дава добри предложения, господин Койнер отговори:

— Като се постараяш той да има дял в облагите от предложенията си и да не може по друг начин, тоест сам, да постигне тези облаги.

ПО ВЪПРОСА ЗА ВИНАТА

Една ученичка се оплака от изменническата същност на господин Койнер.

— Може би — защити се той, — твоята красота твърде бързо се забелязва и твърде бързо се забравя. Във всеки случай за това сигурно имаме вина и аз, и ти, кой друг?

И той си припомни потребностите при управляване на автомобил.

РОЛЯТА НА ЧУВСТВАТА

Господин Койнер бе с малкия си син на село. Една сутрин го откри, че плаче в ъгъла на градината. Попита го какво го измъчва и след като узна това, продължи по пътя си. Но когато на връщане момчето все още плачеше, повика го при себе си и му рече:

— Какъв смисъл има да плачеш при такъв вятър, щом никой не може да те чуе.

Момчето се сепна, схвана логиката и без да проявява повече чувства, се завърна при купчината пясък.

ЗА МЛАДИЯ ГОСПОДИН КОЙНЕР

Някой разказа за младия господин Койнер как го чул една сутрин да казва на едно момиче, което много харесвал:

— Снощи Ви сънувах. Бяхте много разумна.

ЛУКС

Мислителят често упрекуваше приятелката си заради стремежа ѝ към лукс. Веднъж откри при нея четири чифта обувки.

— Та аз имам четири вида крака — оправда се тя.

Мислителят се разсмя и попита:

— Ами какво правиш, когато някой чифт се повреди?

Тогава тя установи, че той все така нищо не проумява и каза:

— Заблудих се, имам пет вида крака.

Тогава мислителят най-сетне проумя.

СЛУГА ИЛИ ГОСПОДАР

— Който не се заема със себе си, полага усилия други да се заемат с него. Той става или слуга, или господар. Между слуга и господар почти няма разлика, освен за слугите и господарите — каза господин Койнер, мислителят.

— Тогава значи правилно постъпва оня, който се заема със себе си?

— Който се заема със себе си, не се заема с нищо. Той става слуга на Нищото и господар на Нищото.

— Значи правилно постъпва оня, който не се заема със себе си?

— Да, ако не дава основание други да се заемат с него, тоест да се заемат с Нищото и да бъдат слуги на Нищото, което не са те самите, или да бъдат господари на Нищото, което не са те самите — каза господни Койнер, мислителят, с усмивка.

АРИСТОКРАТИЧНА СТОЙКА

Господин Койнер каза:

— Веднъж и аз заех аристократична стойка (знаете: изправен, изпънат и горд, главата отнетната назад). Защото се намирах в покачваща се вода. Когато тя достигна до брадичката ми, заех тази стойка.

ЗА РАЗВИТИЕТО НА ГОЛЕМИТЕ ГРАДОВЕ

Мнозина живеят с мисълта, че големите градове или фабриките могат в бъдеще да вземат все по-големи, накрая дори необозрими размери. У едни това буди страх, у други — надежда. Няма сигурно средство, с което да се установи днес кое е вярно. Затова господин Койнер предложи, във всеки случай докато живеем, да не обръщаме особено внимание на това развитие, тоест да не се държим така, като че градовете или фабриките биха могли да се разраснат безмерно.

— Всичко — каза господин Койнер, — при развитието трябва, изглежда, да се съобразява с вечността. Кой би се осмелил по някакъв начин да наложи ограничения на слона, който оставя след себе си телето по размери? И все пак той става по-голям само от теле, но не и по-голям от слон.

ЗА СИСТЕМИТЕ

— Много грешки — каза господин Койнер, — се дължат на това, че не прекъсваме или пък много рядко прекъсваме говорещите. Така лесно се създава една измамлива цялост, която, понеже е цяла, а това никой не може да оспори, изглежда вярна и в отделните си части, макар отделните части да са верни само по отношение на цялото.

Немалко неприятности възникват или се проточват поради факта, че след изкореняването на вредните навици се предлага траен заместител на нуждата, останала да съществува след тях. Самата наслада поражда нуждата. Образно казано: За хората, които изпитват нуждата често да седят, понеже са слабовати, трябва през зимата да им се изграждат пейки от сняг, та през пролетта, когато младите хора са заякнали, а старите са си отишли, пейките също да изчезнат без особени мерки.

АРХИТЕКТУРА

В едно време, когато сред правителството владееха именно дребнобуржоазни схващания за изкуството, един архитект запитва др. Койнер да приеме ли една голяма строителна поръчка, или не.

— Стотици години са престоали грешките и компромисите в нашето изкуство! — викна отчаяният човек.

Др. Койнер отговори:

— Но не повече. След мощното развитие на средствата за унищожение вашите здания са само опити, почти необвързващи предложения. Нагледен материал за обсъждания сред населението. А що се отнася до малките отвратителни украшения, колонки и пр., постави ги като излишни, тъй че една остра мотика да може бързо да помогне на големите чисти линии да встъпят в правата си. Имай доверие в нашите хора, в бързото развитие!

АПАРАТ И ПАРТИЯ

По времето, когато след смъртта на Сталин партията се зае да разгърне нова производителност, мнозина завикаха:

— Ние нямаме партия, а само апарат. Долу апаратът!

Др. Койнер каза:

— Апаратът е костната система на управлението и на прилагането на властта. Твърде дълго вие сте виждали само скелет. Сега не съсипвайте всичко. Когато създадете мускули, нерви и органи, скелетът вече няма да се вижда.

**ЕРИХ МАРИЯ РЕМАРК (1898–1970) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЕРИХ МАРИЯ РЕМАРК

Ерих Мария Ремарк (1898–1970) е немски белетрист и есеист. Роден е в Оснабрюк, Северна Германия, в семейството на книговезец. В разгара на Първата световна война трябва да положи извънреден изпит и е изпратен на Западния фронт, където на няколко пъти е раняван. След войната Ремарк желае да стане музикант, после — художник, но сменя различни професии: прогимназиален учител, счетоводител, кореспондент, амбулантен търговец, посредник на фирма за надгробни паметници, в същото време свири на орган в една църква. Тогава написва първата си книга — малкия роман „Мансардата на бляновете“ (1920). Като редактор на хановерския рекламен вестник „Ехо континентал“ Ремарк пътува из много страни — Италия, Швейцария, България, Турция.

За няколко седмици през пролетта на 1928 г. Ерих Мария Ремарк създава роман, който ще му донесе световна слава — „На Западния фронт нищо ново“ (1929). Само до края на годината романът е преведен на двадесет и шест езика (също и на български — с три издания), а през 1930 г. е филмиран в САЩ. Норвежкият писател Бьорн Бьорнсон поисква официално да се присъди на Ремарк Нобеловата награда. В Германия обаче срещу писателя се надига враждебна вълна — обвиняват го в „литературно предателство към войника от Световната война“. Въпреки това Ремарк написва продължение на романа — „Обратният път“ (1931). И тази книга е обругана в Германия и тогава писателят се преселва в Швейцария.

През 1933 г. националсоциалистите публично изгарят „На Западния фронт нищо ново“ и „Обратният път“. Отнемат на Ремарк немското гражданство и той отива в Париж, а през 1939 г. емигрира в САЩ. Там се сближава с Лион Фойхтвангер, Бертолт Брехт и актрисата Марлене Дитрих. В 1947 г. писателят получава американско гражданство, а след войната се установява в Швейцария.

В емиграция Ерих Мария Ремарк създава още десет романа, сред които особена популярност добиват „Трима другари“ (1937),

„Триумфалната арка“ (1946), „Време да се живее и време да се мре“ (1954), „Черният обелиск“ (1956), „Нощ в Лисабон“ (1962) и посмъртно публикувания „Сенки в рая“ (1971). Всички тези творби увеличават славата му и го утвърждават като „майстор на лирическия натурализъм“. В чест на писателя родният му град Оснабрюк учредява през 1991 г. литературната награда за мир „Ерих Мария Ремарк“.

ЕРИХ МАРИЯ РЕМАРК

НЕБЕТО НЯМА ЛЮБИМЦИ

Клерфе спря колата пред една бензиностанция, където снегът бе разчистен, и натисна клаксона. Над телефонните стълбове грачеха врани, а откъм малката работилница зад бензиностанцията долиташе чукане върху ламарина.

Чукането престана и от работилницата излезе момче на около шестнадесет години в червен свитер и с очила със стоманени рамки.

— Напълни резервоара — каза Клерфе и слезе от колата.

— Супер ли?

— Да. Къде може тук човек да хапне?

Момчето посочи с палец към отсрещната страна на пътя.

— Ей там. Днес за обед имаха свинско със зеле по бернски. Да сваля ли веригите от гумите?

— Защо?

— Нагоре пътят е още по-заледен и оттук.

— Из целия проход?

— През прохода не може да минете. От вчера отново е затрупан. А пък с тази ниска спортна кола въобще не си правете илюзии, че ще успеете.

— Сериозно ли? — каза Клерфе. — Само разпалваш любопитството ми.

— А пък вие, моето — отвърна момчето.

Гостилницата не бе проветрявана отдавна и миришеше на прокиснала бира и дълга зима. Клерфе си поръча месо по швейцарски, хляб, сирене и гарафа бяло местно вино. Поиска да му сервират на терасата. Навън не беше много студено. Небето изглеждаше огромно и имаше цвят на тинтява.

— Да пръсна ли колата с маркуча? — викна момчето от бензиностанцията. — Закопняло е старчето за водица!

— Не. Почисти само предното стъкло.

Колата не бе мита отдавна и това веднага се набиваше на очи. Проливният дъжд, врхлетял го след Екс, бе превърнал червения прах

от крайбрежието на Сен Рафаел по капака на мотора и калниците в някаква мръсна, разядена тъкан. Към нея се бяха прибавили варовитите пръски от локвите на Средна Франция, а също и калта, запокитена върху каросерията от колелата на безчислените камиони, които трябваше да задминава.

„Всъщност, какво ме накара да се домъкна тук? — мислеше Клерфе. — За ски без друго е вече късно.“ Нима причина бе състраданието? Знаеше, че състраданието е лош спътник, но още по-лошо ставаше, когато то се превърне в цел на едно пътуване. „Защо впрочем не заминах за Мюнхен? Или за Милано? Но какво ще търся в Мюнхен или в Милано? Или където и да е другаде? Аз просто съм уморен — мислеше той. — Уморен съм от застоя, уморен съм и от честата промяна. А може би съм уморен само от необходимостта постоянно да взимам решения? Но какво има тук чак толкова да решавам?“

Клерфе изпи виното си и влезе отново в гостилницата.

Момичето зад тезгяха миеше чаши. Препарираната глава на една дива коза се пулеше със стъклените си очи над главите на посетителите към отсрещната реклама на някаква цюрихска пивоварна.

Клерфе извади от джоба си едно плоско шише, обвито в кожа.

— Бихте ли ми го напълнили с коняк.

— С „Курвоазие“, „Реми-Мартен“ или „Мартел“?

— С „Мартел“.

Момичето започна да мери коняка с чаша. Една котка се приближи и се загали в краката на Клерфе. Поиска също два пакета цигари и кибрит и плати сметката си.

— Километри ли са това? — попита навън момчето в червения свитер, като посочи спидометъра на колата.

— Не, това са мили.

Момчето подсвирна.

— Но какво търсите тогава в Алпите? Защо не летите с таратайката си по автострадата?

Клерфе го погледна. Видя бляскащите стъкла на очилата му, вирнатия нос, пъпчиците по лицето и щръкналите му уши. Същество,

заменило меланхолията на детството през войната с всички заблуждения на полузрелостта.

— Нещата не винаги стават, както трябва, синко. Дори и да са ти напълно ясни. Но понякога тъкмо в това се състои очарованието на живота. Загриваш ли?

— Не — отвърна момчето и подсмръкна. — Но телефони на спасителната служба ще намерите из целия проход. В случай че заседнете, достатъчно е само да ни позвъните и ние ще ви измъкнем. Ето ви нашия номер.

— Вече не изпращате ли санбернарски кучета с шишенца коняк на врата?

— Не. Алкохолът е много скъп, а и кучетата се изхитриха. Сами изпиват коняка. Затова си служим само с волове. Яки волове, удобни за изтегляне.

Момчето издържа погледа на Клерфе през бляскащите стъкла на очилата си.

— Само ти ми липсваше днес — каза той накрая. — Алпийски тарикат на хиляда и двеста метра височина! Може би те наричат още и Песталоци^[1] или Лафатер^[2]?

— Не. Казвам се Гьоринг.

— Какво?

— Гьоринг. — Момчето се озъби в усмивка — липсваше му един преден зъб. — Обаче малкото ми име е Хуберт.

— Да не си роднина на онзи...

— Не — прекъсна го Хуберт. — Аз съм от базелските Гьоринговци. Ако бях от онези, сега нямаше да точа тук бензин, а щях да получавам тлъста пенсийка.

Клерфе замълча за миг.

— Странен ден е днес — каза той след малко. — Кой можеше да очаква това? Все пак всичко хубаво, синко, желая ти успех в живота. За мене ти си изненада.

— А вие за мене не. Вие сте автомобилен състезател, нали?

— Как позна?

Хуберт Гьоринг посочи едва забележимия номер под мръсотията върху капака на мотора.

— Та ти си бил освен всичко друго и детектив! — Клерфе се качи в колата. — Може би е по-добре още отсега да те пратят в

затвора, за да се спаси човечеството от някое ново нещастие. Когато станеш министър-председател, вече ще бъде късно.

Той запали мотора.

— Забравихте да платите — заяви Хуберт. — За вас, четиридесет и две франкчета.

Клерфе му подаде парите.

— Франкчета! — каза той. — Това ме успокоява, Хуберт. В страна, където наричат парите с умалителни имена, не може да има фашизъм.

Един час по-късно колата заседна. Няколко снежни козирки се бяха срутили по склона и бяха засипали шосето. Клерфе можеше да обърне колата и да се върне обратно, но нямаше никакво желание да среща отново рибешкия поглед на Хуберт Гьоринг. Освен това не обичаше да се връща от пътя си. Затова остана да седи търпеливо в колата, пушеше цигари, отпиваше от коняка, вслушваше се в крясъка на враните и чакаше намесата на провидението.

Провидението се появи след някое време в образа на малка снегориначка. Клерфе раздели остатъка от коняка с шофьора. После мъжът го задмина, започна със своята машина да разчиства снега и да го трупва встрани от пътя, сякаш разрязваше някакво исполинско повалено дърво, а летящите му стърготини образуваха бяла окръжност, сияеща под лъчите на косото слънце във всички цветове на дъгата.

Двеста метра по-нататък пътят бе отново свободен. Снегориначката се отмести встрани и колата на Клерфе се промъкна покрай нея. Шофьорът махна с ръка. И той като Хуберт носеше червен свитер и очила. Затова Клерфе не завърза с него разговор, а само размени няколко безопасни мисли за снега и коняка — да се сблъска с втори Гьоринг в един и същ ден му изглеждаше прекалено много.

Хуберт го бе излъгал — горе проходът не беше затворен. Колата бързо набираше височина и внезапно пред очите на Клерфе се откри дълбоко долу долината — синкава и мека в припадащия здрач, с пръснати като в детска кутия за играчки селски къщици с побелели покриви, една островърха църковна камбанария, заледени пързалки, няколко хотела и първите светлини по домовете. За момент Клерфе спря колата и загледа надолу. След това започна бавно да се спуска по

завоите. Някъде там в един санаториум се лекуваше Холман, неговият втори пилот, разболял се преди една година. Лекарят бе установил туберкулоза, а Холман само се бе изсмял — заяви, че подобни неща едва ли могат да съществуват още във века на антибиотиците и чудотворните плесени, а и да съществуват, болните получават шепа таблетки, няколко инжекции и всичко се оправя. Но чудотворните средства съвсем не бяха толкова ефикасни и бързодействащи, както ги рекламираха, особено когато се прилагаха върху хора, израснали през войната и не винаги имали какво да ядат. Холман бе получил своя кръвоизлив по време на състезанието на хиляда мили в Италия — малко преди Рим — и Клерфе се бе видял принуден да го остави в депото. Лекарят бе настоял да бъде изпратен за няколко месеца на планина. Отначало Холман се бе разбунтувал, но накрая трябваше да се примири. Няколкото месеца обаче се бяха превърнали в цяла година.

Изведнъж моторът задави. „Пак свещите!“ — помисли Клерфе. Това му се случваше винаги щом престанеше да мисли за пътуването. Измина последната отсечка от наклона със загасен мотор и когато стигна равния път, спря и отвори капака.

Както винаги свещите на втория и четвъртия цилиндър бяха зацапани. Клерфе ги отвинти, почисти ги, монтира ги наново и запали мотора. Сега той работеше добре и Клерфе няколко пъти натисна с ръка педала на газта, за да изгони от цилиндрите излишното масло. Когато се изправи, видя, че отсреща по пътя се задава шейна, чиито коне се бяха подплашили от резките изрежавания на мотора. Те се бяха изправили на задните си крака и влачеха шейната напреко на шосето, право към колата. Клерфе се хвърли насреща им, улови левия кон за юздата и увисна на нея.

След още няколко скока животните спряха на място. Те трепереха, а главите им бяха обвити в парата от тяхното дишане. Очите им бяха диви и ужасени, сякаш очи на някакви допотопни същества. Клерфе предпазливо отпусна ремъците. Конете не помръдваха от мястото си, само пръхтяха и подрънкваха със звънчетата си. Забеляза, че не бяха обикновени впрегатни коне.

Един висок мъж с черен кожен калпак се изправи в шейната и заговори успокоително на конете. До него седеше млада жена, заловила се здраво за перилата на седалката. Лицето ѝ бе обгоряло от слънцето, а очите ѝ бяха необикновено светли.

— Съжалявам, че ви изплаших — каза Клерфе. — През ум не ми мина, че конете в този край не са свикнали на автомобили.

Мъжът продължи да се занимава с животните, след това отпусна юздите и полуизвърнат към Клерфе, каза хладно:

— Поне не на автомобили, вдигащи такъв шум! Но аз можех и сам да се справя с шейната. Благодаря ви все пак за опита да ни спасите.

Клерфе вдигна очи. Видя една високомерна физиономия, в която проблясваше едва доловима подигравка, сякаш непознатият учтиво се надсмиваше над Клерфе, че съвсем ненужно се е вмъкнал в ролята на герой. Отдавна не му се бе случвало да изпита такава неприязън към някого от прав поглед.

— Искях да спася не вас — отвърна той сухо, — а само колата си от плазовете на шейната ви.

— Надявам се, че при това не сте се изцапали ненужно. Мъжът отново се извърна към конете. Клерфе погледна жената. „Ето каква била работата — помисли си той. — Искан сам да изглежда герой!“

— Не, не се изцапах — отвърна той бавно. — Имах работа само с конете ви, но не и с вас!

Санаториумът „Бела виста“ бе разположен на неголямо възвишение над селото. Клерфе паркира колата на равното място до входа, където вече имаше няколко шейни. Изключи мотора и хвърли върху капака покривало, за да не замръзне водата в радиатора.

— Клерфе! — извика някой откъм входа.

Обърна се и за своя изненада видя Холман да тича към него. Очакваше да го намери в леглото.

— Клерфе! — извика Холман. — Ти ли си наистина?

— Доколкото истини съществуват, аз съм. Ами ти! Тичаш като младо момче! А пък аз си мислех, че си на легло.

Холман се засмя.

— Тук това се смята за старомодно. — Той потупа Клерфе по гърба и впери поглед в колата. — Още отдолу познах рева на „Джузепе“ и помислех, че халюцинирам. След това ви видях да слизате по склона. Каква изненада! Откъде идваш?

— От Монте Карло.

— Да знаеш как се радвам! — Холман не можеше да се успокои.
— И пристигаш с „Джузепе“, стария лъв! Вече си мислех, че сте ме забравили!

Той милваше галовно каросерията на колата. С нея бе участвал заедно с Клерфе в половин дузина състезания. В нея бе получил и първия си тежък кръвоизлив.

— Това е самият „Джузепе“, нали? А не някой негов по-млад побратим?

— Самият „Джузепе“. Но вече не участва в състезания. Купих го от фирмата. Сега вече е в пенсия.

— Също като мене!

Клерфе го погледна.

— Ти не си в пенсия, а в отпуска.

— Цяла година! Това вече не е отпуска. Но да влезем, трябва да отпразнуваме срещата! Какво пиеш сега, все още ли си на водка?

Клерфе кимна.

— Та при вас намира ли се водка?

— За гости ще се намери всичко. Това е модерен санаториум.

— Така изглежда. Има вид повече на хотел.

— Това спада към лечението, модерна терапия! Не сме вече пациенти, а курортисти. Думи като „болест“ или „смърт“ са табу. Никой не иска да мисли за тях, това е приложна психология. Много практично за поддържане на бодър дух, но въпреки това смъртта си взима своето. Какво си правил в Монте Карло? Да не би да си участвал в ралито?

— Да. Не четеш ли вече спортните новини?

За миг Холман се смути.

— В началото ги следях, а после се отказах. Идиотска история, нали?

— Не, съвсем разумна. Ще ги четеш, когато седнеш отново зад кормилото.

— Да — каза Холман, — когато отново седна зад кормилото и когато спечеля на лотария голямата печалба. С кого участва в ралито?

— С Ториани.

Двамата тръгнаха към входа на санаториума. Склоновете на планината червенееха в лъчите на залязващото слънце. Скиори се плъзгаха като черни точки сред снежния блясък.

— Красиво е тук.

— Да, красив затвор.

Клерфе не отвърна нищо. Той познаваше други затвори.

— Сега редовно ли участваш с Ториани? — попита Холман.

— Не. Ту с един, ту с друг. Чакам тебе.

Това не беше истина. От половин година Клерфе участваше в автомобилните състезания заедно с Ториани. Но понеже Холман не четеше вече спортната хроника, можеше спокойно да го излъже.

Лъжата подейства на Холман като вино. Изведнъж по челото му изби тънка ивица от капчици пот.

— Направи ли нещо в ралито? — попита той.

— Нищо. Финиширахме с голямо закъснение.

— Откъде потеглихте?

— От Виена. Това беше направо луда идея. На всяко кръстовище трябваше да чакаме. А и аз съвсем не се стремях да спечеля, исках само да изпробвам новата кола.

Холман се засмя.

— „Джузепе“ ти е отмъстил! Къде участва преди това?

Клерфе вдигна ръка.

— Хайде да пийнем нещо. И направи ми тази услуга — нека поне през първите дни да говорим за всичко друго, само не за състезания и автомобили.

— Но, Клерфе! За какво да говорим, бога ми!

— Само за няколко дни.

— Какво става с тебе? Да не се е случило нещо?

— Нищо. Просто съм уморен. Бих искал да си отдъхна и поне няколко дни да не чувам нищо за цялото това безобразие, по дяволите! Да не чувам за свръхбързи машини и за хора, летящи по шосетата с бясна скорост! Надявам се, че ме разбираш.

— Естествено — каза Холман. — Но какво се е случило? Станало ли е нещо?

— Нищо — отвърна Клерфе нетърпеливо. — Просто съм суеверен като всеки друг. Договорът ми изтича, а още не е подновен. Да не предизвикваме съдбата. Това е всичко.

— Клерфе — каза Холман, — кой е катастрофирал?

— Ферер. На едно глупаво, идиотско състезание по крайбрежието.

— Мъртъв ли е?

— Още не. Но трябваше да му ампутират единия крак. А онази лудата, която ходеше навсякъде с него, самозваната баронеса, отказва да го види. Седи в игралното казино и циври. За какво ѝ е инвалид! Но да вървим и дай да пийна нещо. Последният ми коняк изчезна в гърлото на един шофьор на снегориначка, който е далеч по-разумен от нас. Неговата машинка не превишава пет километра в час.

Седнаха в салона на една малка маса до прозореца. Клерфе се огледа.

— Всички тези хора болни ли са?

— Не. Има и здрави на посещение при болните.

— Разбирам. Онези с бледите лица са болните.

Холман се засмя.

— Това са здравите. Бледи са, защото едва отскоро са тук. Другите, с обгорелите като на спортисти лица са болните, живеещи отдавна в планината.

Едно момиче донесе чаша портокалов сок за Холман и малка гарафа с водка за Клерфе.

— Колко време ще останеш? — попита Холман.

— Няколко дни. Къде мога да отседна?

— Най-добре в хотел „Палас“. Има хубав бар.

Клерфе погледна към портокаловия сок.

— Откъде знаеш?

— Щом се „измъкнем“, отиваме там.

— Щом се „измъкнете“?

— Да. Понякога нощем, когато ни се иска да се почувстваме като здрави. Забранено е, но налегне ли те кафарът^[3], помага повече от безполезните дискусии с бога на тема твоята болест. — Холман измъкна от вътрешния джоб на самото си едно плоско шише и доля от него в чашата си.

— Джин — каза той. — Също помага!

— Не ви ли позволяват да пиете? — попита Клерфе.

— Не е абсолютно забранено, но така е по-просто. — Холман скри обратно шишето в джоба си. — Тук горе човек се вдетинява.

Пред входа на санаториума спря някаква шейна. Клерфе видя, че е същата, с която се бе сблъскал по пътя. От нея слезе мъжът с черния кожен калпак.

— Знаеш ли кой е това? — попита Клерфе.

— Жената ли?

— Не, мъжът.

— Един русин. Казва се Борис Волков.

— Белогвардеец?

— Да. Но по изключение не е нито бивш велик княз, нито бедняк. Говори се, че баща му съвсем навреме си открил банкова сметка в Лондон и съвсем не навреме останал в Москва, където го разстреляли. Разправят, че майката била зашила в корсета си смарагди с големина на орех. През седемнайсета година все още носели корсети.

Клерфе се засмя.

— Та ти си бил цяло детективско бюро! Откъде знаеш тези неща?

— Тук бързо узнаваме всичко един за друг — отвърна Холман с едва доловима горчивина в гласа. — Само след две седмици, когато приключи спортният сезон, това селце ще се превърне до края на годината в малко клюкарско гнездо.

Край масата им мина група дребнички хора, облечени в черно. Разговаряха оживено на испански.

— За такова малко селце санаториумът има съвсем международен вид — каза Клерфе.

— Прав си. Смъртта все още не е шовинист.

— Не съм съвсем уверен в това. — Клерфе хвърли поглед към входа.

— А онова жената на русина ли е?

Холман се извърна.

— Не.

В санаториума тъкмо влизаха русинът и жената от шейната.

— Да не би и двамата да са болни? — попита Клерфе.

— Да. Но не им личи, нали?

— Не.

— Това често се случва. За известно време човек изглежда по-цъфтящ от самия живот, а след това изведнъж рухва. Но такива болни си лежат по стаите, затова не ги виждаш.

Русинът и жената се спряха на входа. Изглеждаше, че той ѝ говори нещо настойчиво. Тя го слушаше внимателно, после тръсна

отривисто глава и с бързи крачки влезе в салона. Мъжът гледа известно време подире ѝ, след това излезе навън и се качи в шейната.

— Май се скараха — каза Клерфе не без задоволство.

— Подобно нещо се случва всяка минута. След като мине известно време, тук всеки започва малко да откача. Психоза на пленнически лагер — пропорциите се нарушават, дреболиите добиват значение, а същественото става маловажно.

Клерфе погледна внимателно Холман.

— Също и при тебе ли?

— При мене също. Не можеш постоянно да се взираш в една точка.

— И двамата ли живеят в санаториума?

— Само жената. Мъжът е на квартира.

Клерфе се изправи.

— Отивам в хотела. Къде можем да вечеряме с тебе?

— Тук. Имаме трапезария, в която се допускат и гости.

— Добре. В колко?

— В седем. В девет трябва да бъда в леглото. Като в училище.

— Като в казармата — каза Клерфе — или преди състезание. Спомняш ли си как в Милано треньорът ни гонеше като пилци по стаите на хотела?

Лицето на Холман просветна.

— Габриели? Той още ли е там?

— Естествено. Какво може да му се случи? Треньорите умират в леглата си, както генералите.

Жената, пристигнала с русина, отново се появи. На изхода я спря някаква сивокоса жена и започна да ѝ говори нещо тихо и енергично. Тя не отговори, а само рязко се обърна. За миг остана нерешително на мястото си, после забеляза Холман и се отправи към масата му.

— Крокодила не ме пуска да изляза повече — прошепна тя. — Твърди, че не трябвало да ходя на разходка с шейна. Щяла да съобщи за мене на Далай Лама, ако още веднъж се опитам...

Тя замълча.

— Това е Клерфе, Лилиан — каза Холман. — Разказвал съм ви за него. Пристигна най-неочаквано.

Жената кимна. Изглежда, не позна Клерфе и наново се обърна към Холман.

— Казва, че трябвало да бъда в леглото — продължи тя гневно, — само защото преди няколко дни съм имала малко температура. Но няма да позволя да ме затворят. Особено тази вечер! Вие лягате ли си?

— Не. Ще вечеряме в „Преддверието на ада“.

— Ще дойда и аз.

Тя кимна към Клерфе и Холман и се отдалечи.

— Навярно всичко това ти звучи като китайски — каза Холман.

— „Преддверието на ада“ наричаме помещението, в което се допускат гости. Далай Лама, естествено, е професорът, Крокодила е старшата сестра...

— А жената коя е?

— Казва се Лилиан Дюнкерк, белгийка с майка руския. Родителите ѝ са починали.

— Защо се ядосва толкова за празни работи?

Холман сви рамене. Изведнъж доби изморен вид.

— Вече ти казах, че тук всички малко откачат, особено когато умре някой.

— Умрял ли е някой?

— Да, една нейна приятелка, вчера, тук в санаториума. Това не засяга никого, но все пак винаги при такива случаи умира и нещо в тебе. Навярно частица надежда.

— Да — каза Клерфе, — навсякъде е така.

Холман кимна.

— Тук започват да измират, щом дойде пролетта. Повече, отколкото през зимата. Странно, нали?

1961

[1] Йохан Хенрих Песталоци — бележит швейцарски педагог. — Б.пр. ↑

[2] Йохан Гаспар Лафатер — швейцарски философ, поет и богослов. — Б.пр. ↑

[3] Кафар (фр.) — меланхолия, мрачни мисли, сплин. — Б.пр. ↑

ЕРИХ КЕСТНЕР (1899–1974) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЕРИХ КЕСТНЕР

Ерих Кестнер (1899–1974) е немски лирик, белетрист и автор на книги за деца, роден в Дрезден. Израства в дребнобуржоазна среда, в семейството на майстор-седлар и прислужница. През целия си живот запазва най-нежно отношение към майка си. В 1917 г., още ученик, Кестнер е мобилизиран и като артилерист участва в Първата световна война. Завършва гимназия с отличие и получава за това „Златната стипендия на град Дрезден“. Следва литература, история, философия и театрознание в Лайпциг, като дори успява да защити докторска дисертация. После се преселва в Берлин, сътрудничи на редица вестници със стихотворения, репортажи и рецензии и си създава име на блестящ хуморист и сатирик, както и на проникновен писател за деца. Тъничката му книга „Емил и детективите“ (1928) се разграбва, преди още да е засъхнало мастилото, романът скоро е преведен на двадесет и четири, а до днес вече на петдесет и девет езика. Една след друга излизат „Антон и Точица“ (1931), „Фабиан. Историята на един моралист“ (1931) и „Хвърчащата класна стая“ (1933), които го утвърждават като блестящ разказвач.

През 1933 по площадите в Берлин изгарят и „нездравите“ творби на д-р Кестнер. Сред тълпата, която мълчаливо наблюдава пламъците, е и самият писател. Обявен за „политически неблагонадежден“, той е изключен от Съюза на писателите, на два пъти е арестуван и като по чудо се изплъзва от ръцете на Гестапо. Лично Хитлер забранява издаването на творбите му в Германия, като властите му позволяват временно да публикува „аполитични“ книги само в чужбина, за да се набавя чужда валута за Райха. Така в Швейцария излиза романът му „Трима мъже в снега“ (1934). След края на Втората световна война Кестнер отива в Мюнхен, където заедно със завърналите се от емиграция приятели основава литературното кабаре „Ди Шаубуде“ — за него написва множество песни, оформили модерния немски градски шансон. Създава още книги за деца, между които „Двойната Лотхен“

(1949), „Конференцията на животните“ (1949) и „Малкият мъж и Малката мис“ (1967).

Още първата стихосбирка на Ерих Кестнер „Сърце върху талията“ (1928), а особено „Лирична домашна аптечка на доктор Е. К.“ (1936), разкриват собствен, неподражаем поетически стил, който остроумно използва и пародира езика на всекидневието. Този тон критиката назовава „нова обективност“. А писателят сам определя себе си като моралист, който се бори с еснафския морал, фалшивия патос и милитаризма. Затова си спечелва прозвището „будното око и съвестта на епохата“. Кестнер казва: „Аз съм като тенекиеното петле, което немирни деца са привързали скришом с въженце. Щом вятърът смени посоката си, всички други ветропоказатели се завъртат, освен мене. Просто не мога! Някои наричат това 'закостенялост', а други — 'характер'.“

Ерих Кестнер е удостоен за творчеството си с редица отличия, между които престижната литературна награда „Георг Бюхнер“ (1957) и наградата „Ханс Кристиан Андерсен“ (1960). В чест на писателя пресе-клубът в родния му град Дрезден учредява през 1994 г. културната награда „Ерих Кестнер“.

ЕРИХ КЕСТНЕР

ДВЕ МАЙКИ И ЕДНО ДЕТЕ

Осемгодишната Марлена тъкмо бе качила куклата Освалд върху лоста за тупане на килими в двора на Меркови — модерните кукли трябва овреме да отвикнат от виенето на свят, че току виж се наложило да пътуват със самолет, — когато на хоризонта се появи Пони, малката ѝ сестричка, и каза:

— Веднага да се прибираш вкъщи. Дошла е новата ни майка!

Марлена кимна с глава и оправи завивките в количката на куклата. Пони ѝ обърна гръб, заслиза бавно по неравната настилка и изчезна в рамката на вратата.

Децата на Меркови стояха учудени край Марлена. А едно от момчетата попита:

— А тя как се казва?

— Струва ми се, госпожица Щампфер — отвърна Марлена.

— Каква глупост — каза Херта Мерк, — щом е вашата нова майка, значи трябва да се казва госпожа Нириц, също като баща ти.

— Боже мой, ти си полудяла! — извика момчето. — Та баща ѝ съвсем не се казва госпожа Нириц!

И то протегна ръка, за да начертае върху челото на сестра си невидим кръст, с който да изрази нагледно степента на нейната глупост. Но тя го перна през пръстите. То ѝ отвърна. От това произлезе една от ония семейни разправии, каквито често се случваха у Меркови. Другите братя и сестри побързаха да вземат страна, за да не би да се изпари много бързо ожесточението на побойниците, и в последна сметка Марлена остана сама в двора. Битката се разрази надалеч от нея, сред бараките на близкия склад.

Марлена взе количката си и изчезна в посока към улицата.

Куклата Освалд продължаваше все така да стърчи върху високия лост, но неочаквано се ядоса, наклони се на една страна и падна на настилката. Остана там с вдигнати към небето ръце, притиснала страхливо гръб към земята. Но ненаранена. Тъй като беше от плат.

Излязла на улицата, Марлена предпазливо се озърна. После затика количката покрай фасадите на къщите и бързо кривна в една от пресечките, които водеха към улица „Опел“. Тук тя забави крачка, заразхожда се под големите брястове пред бившите артилерийски казарми като детска бавачка, с добродушно достойнство. И там, където вляво започваше голото поле с полските разсадници и цветарниците, тя спря за малко, поигра си с клоните, провесени над оградите, начупи си малки брезови клончета и ги сложи в количката. Откъсна три парички, които растяха край пътя, прибави цветята към клончетата и продължи пътя си. Чак до гробищата „Санкт Паули“.

А горе при четвърти парцел, където са гробовете от последната година, на един хълм, издигащ се над безбройните кръстове на старото гробище, тя отвори скърцащата решетка на една гробница, изтегли с мъка детската количка по трите стъпала нагоре, постави я близо до редицата от тисови дръвчета и седна върху малката зелена пейка до гроба. Загледа се над кръстовете, урните и ангелите надолу към града, чиито кули и газови резервоари плуваха във виолетова омара.

После покрай нея мина една от стариците, които поддържаха гробовете и поливаха саксиите. Тя кимна приятелски на детето. Но Марлена не я забеляза. Застанала на колене, тя отстрани изсъхналите клончета и цветя, постави на тяхно място трите парички и свежата брезова зеленина, като грижливо ги подреди върху гроба. После извади куклата Флорина от количката, настани я до една от паричките, сгуши се до гранитния блок и след като помълча малко, каза:

— А Освалд си седи все така на лоста. Напомни ми после да го приберем. Иначе ще остане там през цялата нощ и ще плаче. А може и да му се пръсне сърцето от страх. Стой спокойно!

Покрай тях минаха един господин и една дама, облечени в черно. На главата си той носеше блестящ цилиндър. Под стъпките им чакълът хруптеше.

Марлена погали Флорина по плъстените коси, поклати глава, като че ли отговаряше на някакъв въпрос, и каза:

— Госпожица Щампфер се нарича сега госпожа Нириц и поради това си мисли, че е наша майка. Ама че приумица, а? Все едно аз да отида у Меркови и да кажа: добър ден, от днес съм ваша дъщеря и се наричам Марлена Мерк. Разбираш ли! Ето, дори ти го разбираш, макар да си само кукла. А баща ми не разбира. Понеже сме си нямали вече

майка, казва той, трябвало да си намерим друга. Но ако човек си няма вече майка, значи си няма, и толкоз...

Марлена сложи куклата Флорина в скута си и попита:

— Много ли си изморена? — Заразглежда панорамата на града. После полугласно продължи:

— Да то разкажа ли една приказка? Историята на малката Марта, която била винаги сама? Тъй като майката на малката Марта била умряла. Един ден тя си помислила: „Защо да не й отида на гости?“ — и със спестените си пари купила един самолет. Тогава поставила самолета в едно голямо оръдие и сама се настанила в него. В раницата си носела мляко и сухари. Също и една кутия бонбони за майка си... После възпламенила оръдието. И самолетът се озовал право на небето. А на небето пишело: „Вход за живи забранен!“ Но Марта дала на пазача бонбоните и той я пуснал. Тя дълго търсила, улиците имали сини номера и на улица номер сто хиляди и единадесет седяла майка й, облечена в красив златен костюм. Но майката на Марта не забелязала нищо. Седяла на един сгъваем стол като в кино и разглеждала снимки, на които се виждали шестте й деца. Марта незабелязано седнала до майка си на стола, уловила я за ръката и извикала радостно: „Най-сетне те намерих! Не искам повече да бъда сама на земята! Престорих се на умряла и дойдох при тебе. А на пазача трябваше да дам твоите бонбони, но това не е чак толкова страшно, защото ще ти купя нови. Сега вече нищо не е страшно, защото отново съм при тебе, мила моя майчице, и...“

— Мила моя майчице — повтори малката Марлена и вече не можеше да вижда кулите на града, понеже заплака. Положи глава до трите парички върху гроба и закри лице с ръка.

Търговецът на коне Нириц седеше в гостната с онези, които бе поканил на сватбата — все негови сродници, както и един добър приятел — пак търговец. Лизбет, новата му жена, режеше кейка, наливаше кафе и подканяше компанията. Отвреме-навреме ставаше от мястото си и отиваше до съседната стая, където бяха децата и вдигаха весел шум.

— Току-що Роберт ми каза „мамо“, а Гертруда ме погали по ръката — разказваше тя полугласно на масата и се радваше. А

търговецът на коне Августин, приятелят на Нириц, каза, че точно така трябвало.

— Да, но къде се губи Марлена? — попита Нириц. — Тя бе много привързана към първата ми жена и откак Лизбет дойде при нас, почти не я виждам вкъщи.

— А пък при нас на улица „Търнър“, две къщи по-горе — започна да разказва една от зълвите, — живее вдовица с малкото си момче и вече две години иска да се омъжи за един Липолд, много симпатичен и порядъчен човек, работи в пощата. Обаче детето просто не позволява! Щом Липолд дойде у тях на гости, то започва да плаче и крещи, докато мъжът не си отиде. Дватамата са се отчаяли и не знаят вече какво да правят.

— Пони! — викна Нириц.

Малката дойде от съседната стая с голямо парче кейк в ръка.

— Повика ли Марлена?

— Повиках я. Тя кимна с глава и аз си тръгнах.

— Дали играе още при Меркови? — попита новата майка.

— Не.

— Но къде може да е тогава? В мазето? В някой обор? Или може би в сеното?

— Не, не е там.

— Но къде е тогава?

— Не искам да кажа.

— Я ела тук! — заповяда бащата. — Къде е Марлена? Искам да зная!

— Марлена е... Не, не, няма да кажа!

— Къде е?

— Марлена е... Сигурно е на гробищата. Най-често ходи там. Тя и мене заведе веднъж.

Компанията изглеждаше доста смутена. Бащата сведе глава и започна да си играе с верижката на часовника. А госпожа Августин зацъка с език.

— Добре. Отивай си в стаята! — каза бащата и малкото момиче се отдалечи.

Стана съвсем тихо. Чувахе се само как децата се смеят в съседната стая и потракват с чашите. Изведнъж новата госпожа Нириц

се изправи, взе шапката си, извади големия букет карамфили от вазата и уви цветята в бяла хартия.

— Отиваш да я доведеш ли? — попита мъжът.

— Да, ще я доведа. Не ми се сърдете, но трябва да ида.

— Това е много хубаво от твоя страна, Лизбет — каза една от зълвите.

После жената излезе. А търговецът на коне Августин каза на Нириц, че само можел да му честити такава съпруга. Дано си останела такава и занапред.

Забелязаха се една друга още отдалече. И сякаш за да се защити, детето плътно се притисна към решетките. Жената, съвсем бледа, се спря пред стъпалата и трябваше да вдигне очи, за да погледне малката си заварена дъщеря в лицето.

— Няма ли да се прибереш вкъщи? — попита жената.

Марлена едва забележимо поклати глава и не каза нищо.

— Защо ми се сърдиш, дете? Какво толкова лошо има в това, че искам да помогна мъничко на шест деца, които нямат вече майка? Знам, че човек може да има само една майка и когато тя умре, остава завинаги без майка... Но човек все пак има нужда от някого, Марлена!

Жената уморено приседна върху едно от стъпалата в нозете на детето, погледна своя сватбен букет и каза:

— Вярвай ми, все пак е по-добре, ако аз съм при тебе, отколкото да няма никой... Виждаш ли, някога аз също бях малко момиче като тебе. Не си ли помисляла за това? А моят баща не се ожени повторно, когато майка ми умря.

Струва ми се, това беше още по-тъжно и аз бях по-нещастна, отколкото си ти сега.

Марлена стоеше съвсем тихо зад седналата жена и слушаше внимателно.

— Като дете съм била винаги сама. Наистина баща ми не пътуваше из Холщайн, Белгия и Дания като твоя. Защото не беше търговец на коне. Но въпреки това почти не се задържаше вкъщи. Тогава аз сама заминах за Хамбург и станах продавачка в един магазин за ръкавици. Неделен ден излизах на разходка с приятелките си, но никак не им подхождах. Те бяха по-хубави от мене и се смееха повече. Така и никой не се ожени за мене. А толкова исках да имам деца...

Жената извади карамфилите от бялата хартия и сложи букета в скута си.

— И тъй, все повече остарявах — продължи тя, — и когато баща ти ме попита дали искам да бъда ваша майка, дойдох при вас. Не за да сменя починалата ви майка, а защото много обичам децата... Мислиш, че само ти си сама, Марлена. Аз съм много по-самотна от тебе...

Жената седеше приведена и много грижливо сгъваше копринената хартия. Тогава една малка ръка се промъкна край нея и взе букета карамфили. И когато жената се обърна, видя как Марлена нареждаше цветята върху гроба. След това детето сложи куклата си в количката, изтегли я през отворената решетка върху чакъла и каза тихо:

— Ела, изправи се. Така ще си изцапаш роклята.

Вървяха една до друга покрай редиците от гробове, без да проронят дума. Едва на улицата при разсадника жената посочи почти свенливо към количката ѝ попита:

— Как се казва тя?

— Флорина — отвърна малкото момиче, — а Освалд е все още на лоста.

ЕРИХ КЕСТНЕР

ПАУЛА ПРЕД КЪЩИ

Впрочем тя се казва Паула Шмид. Но тъй като я виждат да стои сред бадемовите дръвчета, люляковите храсти и сребърните ели в двора пред бащината си къща от седемнадесет години — а тя ги навърши през март, — наричат я просто „Паула пред къщи“. Тя е хубава като картинка, кожата ѝ е свежа, обича да се смее и никога не е боледувала сериозно. А това означава нещо за човек, който толкова години вече при всякакви време и през деня, и през нощта живее на открито, без да може да се помръдне от мястото си.

Професор Швердфегер, известният учен, който пръв направи изчерпателни изследвания върху детето — тогава Паула вече живееше в градината, — безупречно установи, че вместо крака то притежава корени, а по-късно определи Паула в медицинските тримесечни списания като „най-очарователната грешка на природата“. Църковните кръгове обаче приеха случая, за който дори обозначението „негативно чудо“ е твърде снизходително, като истински скандал. Въпреки това малката си растеше жива и здрава за радост и грижа на родителите си.

Лесно може да се разбере, че тя бързо се превърна в сензация. Нейни снимки и статии за нея се появяваха във всички вестници и списания. Портретът на детето, което според научни данни бе здраво вкоренено в земята и живееше сред цъфтящите храсти, като се надпреварваше с тях по жизненост, трогна и занимава месеци наред целия свят. Някои от чужденците, които бяха наводнили града, направиха на семейство Шмид предложения, на които не можеше лесно да се откаже. Едно списание им обеща значителна доживотна пенсия, в случай че се съгласят да записват факти или поне предположения, които биха могли ако не да задоволят любопитството на читателите, то най-малкото да го направят поносимо. Един импресарио им предложи невероятна сума, за да изрови детето, да го посади в саксия и срещу заплащане да го показва из световните градове. За чест на родителите трябва да се каже, че без дълго да се колебаят, единодушно отхвърлиха тази съблазън.

През първите години те се поддаваха понякога на едни или други по-незначителни изкушения. Така малката трябваше да стои усмихната пред къщата и да държи в ръцете си плакат, върху който стълпените край оградата зрители можеха да прочетат: „Аз също съм облечена от фирмата за детско облекло «Щайнар»“. Или, ако времето беше лошо, навличаха ѝ една мушама и всеки пет минути тя викаше весело: „«Имердихт» топли винаги!“ Или пък прилежно дъвчеше мармеладени хлебчета, а една табелка до нея осведомяваше, че конфитюрите на Крузе са най-добрите. Такива сравнително невинни истории донасяха също пари. А родителите ги използваха предимно за това да набавят първокласна градинска пръст.

С течение на времето други сензации привлякоха общественото внимание и Паула прекара сравнително нормално детство. Наистина трябваше да я освободят от училище. Въпреки това господин Корбгибел, сивокосият главен учител, стига да не валеше, я посещаваше заедно със своите маршируващи и пеещи ученици. Те носеха в градината на семейство Шмид навити на рула географски карти, черна дъска, бодро потракващия човешки скелет заедно с други учебни пособия. Така сред люляците, елите и жасмина учителят изнасяше своя малко сухичък урок. Окръжният училищен инспектор, който от време-навреме идваше на проверка, бе доволен. Паула учеше леко и четете много.

Но най-интересни и бяха книгите за пътешествия. Това бе лесно разбираемо за едно дете, чийто поглед не стигаше по-далеч от първия уличен ъгъл.

През свободните от учебни занимания следобеди до Паула сядаше майка ѝ и плетеше. Изпод ръцете и излизаха най-често вълнени чорапи без пети, с ципове вместо съединителен шев. Двете разговаряха помежду си, както и със съседите и познатите, или пък Паула рисуаше. Баща ѝ, трудолюбив мебелист, ѝ бе изработил статив и детето рисуаше всичко, каквото му попадне, с водни бои или цветни моливи. Картината „Нашият пазарен площад, който никога няма да видя“ от четири години виси в кабинета на кмета и той я показва на посетителите си не без гордост и умиление.

Днес вече Паула не рисува. Тя се усмихва на приятелките си, които се завръщат от работа или отиват да танцуват. Дали продължава да се усмихва, когато се стъмни и обожателите на момичетата ги

изпращат по домовете им, това не знаем. Наистина да стоиш цяла нощ прикована към земята сред тъмните храсти, да дишаш запъхтяно все едно люляково дръвче разперва длани и закрива очи, не е никак лесно. Трудно е да се усмихваш, когато кукумявки проблясват с очи, кучета лаят, а пияният автомонтьор раздрусва плета. И не помага много това, че родителите спят край отворения прозорец, гледащ към градината. Но кои освен момичето знае по-добре това?

Миналия петък към полунощ на госпожа Шмид се стори, че чува в просъница някакъв нежен глас, идващ от двора. „О, моя Дафнис!“ — шепнеше някой. А Паула хълцаше. Или просто госпожа Шмид бе сънувала? Когато на другата сутрин тя разказа всичко това на мъжа си, той поклати глава. Но преди да тръгне за работа, потърси еднотомната енциклопедия, която дъщеря му бе получила като училищна награда, и я прелисти. После махна с ръка на жена си и тихо и колебливо зачете: „Дафнис, гръцка нимфа, превърната в лавров храст, за да се запази от любовта на Аполон“.

Когато се приближиха до прозореца, по улицата тъкмо минават доктор Майер, новият съдебен заседател от околийския съд. Той свали шапка пред момичето и се усмихна меланхолично. Паула вдигна ръце. За един миг изглеждаше, че тя иска да се втурне подире му. Движенията ѝ напомняха лист, разлюлян от вятъра, който клонът не пуска да се откъсне. След това ръцете ѝ отново увиснаха. Без да помръдва, тя стоеше на мястото си помежду елите и храстите. И се опита да се усмихне. А родителите ѝ се прибраха в стаята.

ЕРИХ КЕСТНЕР

МИНАВА ЛИ НАСАМ ГОСПОДИН СТОБРАВА?

В ранния следобед кафенето е още полупразно. Само няколко посетители седят на масите и четат вестници. Прислужникът полива с гореща вода от една малка каничка краищата на пътеката, които са се подвили. Гардеробиерката седи зад своята преградка и брои дребни пари. Недалеч от нея се е облакът келнерът и така, че да не го забележат, чете спортния коментар за автомобилните състезания. Слаба работа. Някой си господин Дубшек е повикан на телефона. Не, кабината е от другата страна. И тогава в заведението влиза дребна възрастна дама. Под смешната ѝ хусарска шапчица се подава лице, което напомня много на Стария Фриц^[1]. Бледо, набръчкано и с голям нос, то стърчи над слабата дребна фигурка, за която има твърде много свободно място в плюшеното палто. Жената застава пред келнера и го гледа в очакване, докато той, оставяйки с неудовлетворение заниманието си, вдига глава. Тогава тя се усмихва едва-едва и казва с висок, хрипкав глас:

— Извинете, минава ли насам господин Стобрава?

— За какво ви е? — пита келнерът. Към такива, които не консумират нищо, той изпитва предварително изработено недоверие.

— Казаха ми, че всеки ден играел тук билиард.

— Игралните помещения все още са затворени.

— Извинете, а господин Стобрава винаги ли води и любовницата си тук?

Посетителите наострят уши. Гардеробиерката събърква в броенето. Ушите на прислужника почервяват.

— Мислех си — умолява дребната възрастна дама, — че бихте могли да ми кажете нещо по-точно. Преди ходеха в друго кафене. На „Щралауер щрасе“. Но сега тя се премести в нова квартира. Трябва да живее някъде наблизо. Вечер идвала обикновено тук. Просто ѝ загубих следите... Разбирате... Тогава... Ето, това е.

Изглежда, любовницата на въпросния господин Стобрава бе живяла по-рано при тази жена и ѝ дължеше пари. Позната история. Но

дали бе необходимо само заради това да се изкарват наяве тайните на семейството Стобрава пред чужди хора?

— Виждате ли, аз съм негова жена — казва дребната възрастна дама, сякаш моли да я извинят. Дори се опитва да се усмихне. — Разбира се, не желая да ви причинявам неприятности.

— При нас идват двама господа на име Стобрава — отбелязва келнерът. — Това име съвсем не се среща толкова рядко, както би си помислил човек.

— Нося снимката му.

От ръчната си чантичка ти вади една фотография. Групова снимка. От някакъв весел излет, който са направили някога. Заедно с роднините. Когато на една горска полянка един млад мъж си бе свалил шапката и бе попитал дали господата не биха желали да се фотографират. Господин Стобрава тъкмо бе в добро настроение и реши да се поохарчи.

— Този тук най-отпред, дебелият господин, това е господин Стобрава! — Тя говори за мъжа си, сякаш е негова икономка.

Келнерът разглежда снимката продължително.

— Единият от нашите господа Стобрава е по-дебел. А другият — по-висок.

— Той би могъл да бъде по-дебелият.

Снимката е правена преди повече от година.

Гардеробиерката вижда всичко през рамото на келнера, не казва нищо, а само от време-навреме поглежда с презрение към възрастната дама.

— Е — казва келнерът, — ще трябва да го търсите другаде, уважаема госпожо. Този на снимката не е от нашите господа Стобрава. А и те почти никога не водят със себе си жени!

Тя прибира снимката много грижливо.

— Много извинявайте — казва дребната възрастна дама и се обръща към изхода. Сега тя отново се усмихва и дава да се разбере, че е питала просто на шега. — Всичко хубаво!

— Всичко хубаво, уважаема госпожо — казва келнерът.

— Всичко хубаво — казва гардеробиерката.

Прислужникът скача от мястото си и дръпва настрана завесата пред вратата. Тя кимва и иска да излезе. В този миг се отваря външната врата. Чува се смях. В кафенето влиза младо момиче. Почти залепен за

нея, я следва дебел господин. Тя се смее. Студен, свеж въздух нахлува в заведението. Дребната възрастна дама е отстъпила назад и гледа втренчено господина. Той я забелязва, почервява, понечва да поздрави, после се отказва, окашля се. Младото момиче се оглежда нетърпеливо.

— Ела! — вика тя.

Той несигурно отвърща поглед от госпожа Стобрава.

Дребната възрастна дама излиза бавно през вратата. Тези, които гледат през прозореца, могат още да я видят. Тя е застанала на ръба на тротоара и крайно внимателно изчаква преминаващите коли, сякаш животът ѝ в този момент е извънредно скъп. Келнерът издава смешен звук. Прислужникът все така държи в ръка завесата на вратата. Посетителите четат вестници. После келнерът се отправя към бюфета и казва на госпожицата на бара:

— Две кафета, два пъти мляко и един маков щрудел за господин Стобрава.

[1] Стария Фриц — подигравателно прозвище на Фридрих Велики. — Б.пр. ↑

ЕРИХ КЕСТНЕР СЕБАСТИАН

Себастиан Щок беше бляскав събеседник, можеше да бъде наречен направо гений на разговора — докато бе опонент сам на себе си. Той страдаше от болестта, наречена „диалог“. Това е мания, която се смята за професионално заболяване на авторите на пиеси, тъй както тъкачите на ленени платна и боравещите с киселини, шлифовчиците на диаманти и конете в рудниците, пивоварите и оперните певци си имат свои болести. И тя се изразява просто в това, че човек може да мисли единствено в диалог. Разбира се, такова кратко описание може да звучи безобидно само за хора, които никога не са изпитали нейните мъки. Всъщност става дума за разновидност на манията за преследване, която в този случай наистина не е свързана с определени предметни комплекси, но затова пък се натрапва в единствената си форма на словесно изразяване (а именно — диалога).

Да речем, болният е получил сметката от шивача. Той вижда една необикновено голяма сума, поклаща глава, започва да се разхожда из стаята и да разговаря с шивача, който — забележете — изобщо не присъства. Отправя му всевъзможни упреци, оставя го предпазливо или дръзко да отговаря (като при това се опитва да имитира гласа му гласно или наум), търси нови и по-сполучливи доводи, така шивачът се ядосва, клиентът изгубва контрола над себе си и ето, скандалът е готов.

Страданието на Себастиан Щок бе доста по-болезнено от онова на неговите колеги по нещастие. Първо, защото не бе никакъв автор на пиеси и второ, защото притежаваше честолубието да превърне тайното си страдание в обществено приложим талант. Докато играеше и двете роли — собствената и тази на партньора си — в своето уединение, той беше истински майстор. Но появеше ли се действителен събеседник, започнеше ли той наистина да повишава глас и, за зла чест, да отговаря съвсем различно от онова, което Щок мислено му диктуваше, неуспехът бе повече от явен.

От този негов недъг не произлизаха материални щети. Той бе наследник на едно добре стопанисвано състояние. Само че през ония години, когато най-сигурните неща носеха най-силни разочарования, неговият недостатък му изигра заслужен номер. Бяха го препоръчали на един банков директор, който имаше възможност да го настани на работа, където нямаше да загуби нищо, а можеше да спечели. Случи се така, че тази финансова звезда на име Франк го покани на вечеря. Вероятно по време на кафето щеше да стане дума за молбата му. Но Себастиан Щок искаше да блесне още по време на яденето.

Дълго преди да се отзове на поканата, той бе подготвил програмата на своето появяване. На госпожа Франк (с която вече бе говорил по телефона) щеше да каже: „Досега познавах уважаемата госпожа, за съжаление, само по слух“, а на него, в случай че му подаде хляб на масата (за това Себастиан щеше да има грижата), щеше да рече: „Сърдечно благодаря за насъщния“.

Той бе горд с тези крилати фрази и разчиташе много на тях. Разбира се, обмислил бе и съответния израз на лицето си и се бе упражнявал пред огледалото. Духовитостта, която имаше намерение да поднесе на госпожата, щеше да подправи с небрежна светска усмивка, а определената за директора бележка се надяваше да подсили с многозначително намигване.

Но събитията се развиха другояче. Когато пристъпи прага на къщата им, видя, че насреща му се задава една изискано облечена дама, изпълнена с достойнство. Той направи безупречен поклон и каза със заплануваната небрежна светска усмивка, която, разбира се, излезе малко скована:

— Досега познавах уважаемата госпожа, за съжаление, само по слух.

Дамата го изгледа скептично и обясни, че госпожата и господинът се извиняват за момент и го молят да ги почака в кабинета на господин директора.

Себастиан кимна механично и пипнешком, като че ли бе ослепял, тръгна подир икономката. След това престоя около пет минути пред прозореца на една стая, която миришеше на кожа, като обмисляше трескаво дали да повтори опита си пред законната госпожа Франк, или не. Не можа да вземе решение. И когато се появи директорската двойка, той просто преглътна готовата фраза и се държа твърде

неумело, тъй като не бе съвсем на себе си. Седнаха на масата да вечерят и Себастиан започна да подготвя своята втора изненада, която — той мислено се закле в това — в никакъв случай не биваше да завърши с неуспех. Понятно е, че говореше съвсем малко, ядеше още по-малко и вместо това така упорито впиваше поглед в сребърната купа за хляб, че направи впечатление на господин Франк. Неочаквано сребърната купа се повдигна от мястото си и започна да се движи в зрителното поле на Себастиан, като се приближаваше все повече и повече към него. И сякаш от някакви тъмни дълбини до слуха му стигнаха думите:

— Скъпи господин Щок, мога ли засега по този начин да ви предложа насъщния?

Това не беше впрочем много изискано. Но може би причината бе само втрещеният поглед на Себастиан. Във всеки случай на него му се стори, че го поразява гръм. Той силно се изчерви, закашля се и от възмущение, че го бяха окрали, забрави да си вземе хляб. Франк го гледаше учудено и продължаваше с ангелско търпение да държи купата с хляб пред него. После на свой ред се ядоса и забеляза многозначително:

— Значи отказвате, господин Щок?

Франк и жена му започнаха да се хранят по-енергично, отколкото повеляваше апетитът им, само и само да не гледат повече своя странен гост. Себастиан почувства, че става сам на себе си досаден. Втресе го и усети, че в него се надига някакво сляпо смущение, което никой и нищо не можеше да възпре.

Нещо трябваше да се случи. Гласът му трепереше, като че ли произнасяше предсмъртната си молитва, когато каза:

— Досега познавах уважаемата госпожа, за съжаление, само по слух.

Франк и жена му се спогледаха и избухнаха в смях за около три минути. Тя едва не се разрева от удоволствие и нервност, само изражението на лицето ѝ отвреме-навреме, и то крайно неубедително, молеше за извинение. С прекъсвания успя да изрече:

— Да... нашата икономка... вече ни разказа... толкова е... забавно!

После продължи да се смее малко по-умерено, докато нейният съпруг се пляскаше по бедрата и викаше:

— Ай, да му се не види!... Но, скъпи господин Щок!... Откъде сте научили тази идиотщина?

Себастиан сковано се изправи, промърмори нещо и напусна трапезарията. После и къщата.

Най-сетне той тръгна да пътува, за да опита въздействието на това последно средство. И когато най-после един от опитите му по красноречие излезе сполучлив, това се превърна в негов лош жребий.

Себастиан бе отседнал в един голям планински хотел, правеше разходки по цял ден, а вечер сядаше на една масичка в салона и наблюдаваше другите, сякаш от тях го делеше някаква решетка. Виждаше как пият и танцуват, как флиртуват и дори малко пресилено подклаждат около себе си страсти. Така изтече една седмица. И самотата започна да го гнети.

Една вечер забеляза сред гостите един господин на име Урбан, когото бегло познаваше от родния си град. Урбан седна заедно с дъщеря си на отдалечена маса и се скри зад вестника си. Сърцето на Себастиан затуптя. Копнежът му да общува с някого стана непреодолим и в главата му загъмжа от крилати изрази. Най-сетне лицето му се озари щастливо. Спасителната, необикновената фраза, изглежда, бе намерена.

Щом оркестърът засвири за танц, Себастиан стана от мястото си и се отправи към оня ъгъл, където скупаеха Урбан и дъщеря му. Поклони се. Те видимо се зарадваха. И преди още да могат да кажат нещо, той ги заслепи с една дяволита усмивка, която нямаше край. След това се поклони още веднъж пред бащата и като натъртваше всяка дума, каза:

— Почитаеми господин Урбан, смее ли да ви помоля за ръката на госпожица дъщеря ви?

Той искаше да каже само: може ли да потанцува с нея? Едва ли някой ще оспори това. Но правеше ли се Урбан, че не знае, или наистина не знаеше нищо за манията на Себастиан? Търговецът на дървен материал Урбан се изправи на крака, тупна го здраво по рамото и извика:

— Браво, браво! Просто умирам за приятни изненади! Моля ви, седнете, нетърпеливи зетко! Ха-ха! Е, Ленхен, какво ще кажеш за това настойчиво предложение?

Ленхен Урбан пооправи фризурата си и заяви, че нямала нищо против.

Всеки разумен човек би се опитал най-енергично да изясни недоразумението. Но Себастиан Щок не беше от тях. Така той се ожени за една госпожица, с която искаше само да потанцува. Оттогава започна още по-често, отколкото преди, да се разхожда напред-назад из кабинета си. А когато неговата жена, Ленхен Щок, долепяше ухо до вратата — сега тя едва ли продължава да прави това, — дочуваше припрени стъпки и възбудено мърморене и се хващаше за главата.

ЕРИХ КЕСТНЕР

МЪЛЧАЛИВАТА ГОСПОЖИЦА

Тя беше много млада, много неопитна и много любознателна.

Той беше също така любознателен, не съвсем неопитен и почти двадесет години по-възрастен. Въпреки това той би могъл да научи нещо от нея, защото, макар и момиче, тя беше жена, а той, макар и мъж, беше дете.

Но те не достигаха до тези понятни мисли. А може би просто се страхуваха да достигнат.

В дните, когато тайно го посещаваше, за да може той отново и отново да рисува хубавото ѝ лице, разкривайки магията на чертите ѝ, тя го чуваше понякога да казва:

— Можете спокойно да разговаряте, докато работя. Та аз съвсем нямам намерение да ви фотографирам! Приказвайте спокойно, дете мое!

— Не съм дете — отвърщаше тя кротко.

И така, вместо нея приказваше той, докато погледът му напрегнато се местеше от лицето ѝ към листа и обратно. Тя мълчеше, поглеждаше го втренчено и от време-навреме казваше: „Аха“ или „Да, да“, или „Тъй, тъй“.

— Четете ли понякога любовни романи? — попита той веднъж. И когато тя както обикновено замълча, той продължи: — Зарежете ги, от тях нищо не може да се научи, дете мое.

— Не съм дете — каза тя кротко.

— Никъде — каза той — няма да срещнете такова долно лицемерие, никъде действителността и истината не се премълчават с такова хладнокръвие, както в любовните романи. Ако един писател поиска да опише как някой убива някого или го нарязва на малки късчета, или пък се обесва, или подпалва някой град, или мъчи някакво животно, точността му в описанието не знае граници. На никого не би хрумнало да го укорява за такива подробности. Никой институт не би се опитал да му ги забрани. Някои романи представляват истински

справочници за начинаещи разбойници и убийци. Осмели ли се обаче един автор да опише предмета на любовта, която все пак е най-голямото, ако не и единственото щастие за нас, хората, той направо е загубен. Най-добре ще стори да се убие, преди другите да са направили това. Нему е позволено да разбулва най-отвратителни неща. А най-красивото, дори само загатнато с думи, му е забранено. И ако въпреки всичко се опита да го направи, то е равностойно на смъртен грях. Основите на държавата, църквата и обществото щели да се разклатят. А постройките, издигнати върху тези основи, щели да рухнат като къщички от карти за игра. Пазителите на условностите треперят ден и нощ пред елементарната сила на щастието и любовта.

Тя го погледна втренчено и промълви: „Аха“.

— Впрочем — каза той друг един път — за двама души, които се обичат, или поне вярват, че се обичат, е направо невъзможно да се доближат истински един до друг. Предполагам, ще оспорите това твърдение, дете мое.

— Не съм дете — отвърна тя нежно.

— Един съвременен френски автор — продължи той — се е опитал да онагледя невъзможността за пълно сливане с помощта на твърде мрачна алегория. Всеки от двамата влюбени, твърди той, приличал на човек, защит в груб платнен чувал, така че не можел да вижда нищо и бил в състояние само едва-едва да се движи. В това печално положение те били изправени един срещу друг, всеки чувствал ощастливяващата близост на другия, усещал света на граниещото до болка привличане, но виждал само тъмнина — платното се докосвало грубо до другото платно, непохватно и неудовлетворяващо, и никой от двамата въпреки не знаел кой и какъв е другият в действителност. Сравнението не звучи твърде поетично и не е много утешително, но боя се, че отговаря на истината. В Библията се казва, че още Адам и Ева откъснали ябълката от дървото на познанието и я изяли. Аз считам това сведение за погрешно. Просто са забравили да го опровергават. Тя, тайнствената ябълка, продължава да си виси все така високо на дървото и завинаги ще си остане недостъпна за човека.

Тя го погледна втренчено и тихо каза: „Тъй, тъй“.

— Само че човек, забравяйки онова, което отдавна знае, се поддава твърде леко на мнението — каза той през един хубав следобед, — че официалната забрана на любовта у нас била стара като света. Но как стоят нещата в действителност? Винаги и навсякъде ли любовта е била прикривана като грях или безчестие? Сякаш нейното място е в затвора и е справедливо да бъде премълчавана като някой роднина, който има лошия навик да краде сребърни лъжици? Но не винаги е било така, това го знае всяко дете.

— Не съм дете — отвърна тя кротко.

— Не винаги е било така — повтори той. — Помислете си само за древните гърци, които с обожание са се прекланяли в храмовете пред телесната красота. Не навсякъде е било и не навсякъде е така. Помислете си за индийските книги по любовно изкуство и не забравяйте естественото, чистосърдечно схващане на японца по някои въпроси и процеси, които в днешния западен свят най-детински се премълчават или блудкаво се осмиват. Но как, питам аз, ще може човек да говори откровено за духовната, за божествената страна на любовта, ако презира, отхвърля и се срамува от земната любов? Така не само частта, но и цялото се превръща в лъжа.

Тя го погледна втренчено и каза: „Да, да“.

Такива или подобни неща ѝ приказваше той, докато отново и отново я рисуваше. Така или по подобен начин му отвърщаше тя с мълчание. Докато настъпи онзи следобед, в който той, наклонил глава, провери последните щрихи, кимна леко към листа и каза:

— По-добре не мога да го направя, дете мое!

Тя мълчеше.

— Би било лекомислено от моя страна — продължи той — да ви помоля да не прекъсвате посещенията си. Рисунката, като се има предвид моят талант, не е лоша. Искате ли да я видите, дете мое?

Тя мълчаливо стана от мястото си и пристъпи зад него.

Той се окашля. После попита:

— Мога ли да ви я подаря, дете мое?

— Не — каза тя. — Ще я закачим отсреща над дивана.

Той изненадано се обърна към нея. Тя се усмихна леко, погледна замислено от единия прозорец към другия и рече:

— Трябва да купим нови пердета. Ако... нямаш нищо против.
Той я погледна втренчено и промълви, посягайки към ръката ѝ:
— О, какво съм дете!

ЕРИХ КЕСТНЕР

ВСЕ ОЩЕ ИМА ДОН ЖУАНИ

Това, което искам да разкажа, преживях преди две години през зимата в един известен планински хотел. Оттогава новият сняг много пъти е сменил ланшния, но ще се опитам да изложа всичко по реда си.

В този хотел срещнах един мъж — трябва да бе на около четиридесет години, — за когото младите момичета и младите жени твърдяха, че се намирали изцяло в негова власт. Всички те бяха с различни характери, с различен цвят на косата, притежаваха различен житейски опит и различни фигури, бяха различно интелигентни и на различна възраст, както и с различно образование. Но по отношение на него бяха единомдушни: стига само да пожелаел и били в ръцете му. А по всичко личеше, че той често пожелаваше. Този мъж притежаваше някакъв нюх за съвършеното и когато минаваше през салона на хотела, имах чувството, че чувам как всички женски сърца се разтуптяват.

Мъжете, доколкото се опитваха да украсят пребиваването си в хотела с някоя малка авантюра, се оказваха в твърде неизгодна позиция. Сред тях се намираше един — бързо го почувстваха, — който ги превъзхождаше и при това по твърде тайнствен начин. Поведението му граничеше с нелоялна конкуренция. А нямаше дори инстанция, пред която да се оплачат. Положението бе направо ужасно, да не кажем смешно. Все пак за неутралния наблюдател бе забавно да вижда как появата на този мъж предизвиква страх и очакване и как този страх и очакване се носеха из залата заедно с него.

Можете да ми вярвате, съвсем не бях склонен да приемам като нещо безусловно доказано обаянието на този мъж, за което жените и момичетата си шепнеха замаяно. Дори се осмелих да изразя съмнение пред ония, които ме направиха нещо като свой доверител. Добре е известно, че посетителките на зимните курорти не пристигат в планината с определено монашески намерения. И с риск да прекрача границите на учтивостта, дадох да се разбере, че в това отношение храня известни съмнения.

Обстоятелството, че тези мои думи се оспориха твърде живо от участниците в разговора, не можа да ме разубеди. По-скоро бях склонен да повярвам във всеобщата разпуснатост на жените, отколкото в тайнственото въздействие на този мъж.

Обаче след като видях как едно от младите момичета получаваше всеки път силни пристъпи на страх, щом той се доближеше до него, и макар и тихо, започваше да потраква със зъби, как противно на установения тон в хотела, отказа на поканата му за танц, а и когато установих, че жени, чиито съпрузи се намираха недалеч от тях, се оставяха да бъдат въвлечени в най-лекомислени авантюри, любопитството ми нарасна до такава степен, че вече изпълвах вечерите си с това да не изпускам из очи опасния мъж.

Веднъж една от моите познати се появи твърде развеселена. Тя съобщи, че следобед в хотела щяла да пристигне нейна приятелка, известна като необикновено самоуверена и находчива личност. Било направо изключено да попадне в мрежите на този Дон Жуан.

И така, необикновената личност пристигна. Мъжът — абониран за всички новодошли — веднага я покани на танц. Преди да стане от мястото си, тя ни хвърли хитра усмивка. „Сега ще отмъстя за всички ви!“ — говореше нейният поглед. И затанцува с него. Той внимателно я наблюдаваше, после и каза няколко думи и я поведе обратно към масата ни.

Тя бе пребледняла, отпусна се тежко в креслото и заяви:

— Никога не съм смятала, че е възможно такова нещо!

След това съобщи подробности. Той я гледал изпитателно. После, без да му е дала и най-малък повод, започнал да ѝ говори неща, които не са позволени при първия танц. Просто нямала сили да го постави на място. Направо не успяла да потисне в себе си усещания, за които винаги е вярвала, че се намират в нейна власт.

— Да! — заявя тя и тази чистосърдечност правеше чест на ума я. — Ако ми беше заповядал да напусна веднага залата и да го последвам където и да било, щях да го направя!

После тръсна глава, сякаш да отпъди някаква натрапчива мисъл, и каза:

— Просто ужасно е, че съществуват такива неща! Колко малко можеш да разчиташ на себе си!

Същата вечер бяхме свидетели на друга малка сензация.

Мъжът танцуваше с една аристократка, която, както разбрах, му се изплъзвала досега със своята недостъпност. Когато за трети път минаха покрай нашата маса, дамата притвори очи, олюля се, едва не падна, прекъсна танца, извинявайки се, и се отправи към стаята си с походка, сякаш дълго време е била болна.

Досега пропуснах да опиша външността на този мъж. По-скоро отлагах това, защото едно такова описание в никакъв случай не би предложило на читателя разрешение на загадката. Мъжът бе среден на ръст, с набита фигура, доста брутални черти на лицето, тъмни очи и превъзходни зъби. Тези сведения едва ли могат да направят кой знае какво впечатление. За щастие, аз мога да го представя и с някои подробности. На бала с маски в хотела този мъж се появи като Дъглас Феърбанкс. Приликата му с киноартиста бе направо поразителна. Създаваше впечатлението, че е някой малко по-набит и по-груб брат на американеца. На мъжете в хотела никак не беше ясно как е възможно човек с такава външност да бъде Дон Жуан. Както и на жените, разбира се.

Тъй като нито външността на мъжа, нито впечатленията на жените можеха да ми дадат задоволително обяснение, а към нищо друго не изпитвах такъв жив интерес, аз сторих последното, което би могло да ми помогне. Приблжих се до мъжа и му признах какъв дълбок интерес е предизвикал у мене със своето забележително въздействие върху жените. Той само кимна с глава. После слязохме в бара, пихме по нещо и се разприказвахме. Навярно си мислеше, че искам да се запозная по-подробно с неговите авантюри, и започна да ми разправя една подир друга разни най-възмутителни истории. (Тези истории е по-добре да бъдат премълчани.) При това дори не се опитваше да украсява нещата и положително не преувеличаваше. Просто разказваше и дори се учудваше, че са могли да го сполетят подобни неща.

— Сам не разбирам на какво се дължи — каза той, — но жените направо се разсипват да тичат подире ми. И колкото повече остарявам, толкова по-млади ме преследват.

За онова, което всъщност ме интересуваше, той нямаше отговор. Наистина призна, че бил доста брутален в отношенията си с жените и че вероятно погледът му оказвал определено въздействие. И то често

против собственото му желание. Навярно съм разбирал, че неговият талант често му се струвал направо досаден и непочтен. После отново се впусна да разказва историите си. Материал имаше достатъчно. Когато се разделихме, вече бе съмнало и отидохме да спим.

Така и не узнах нищо повече от онова, което вече знаех. Единствената ми утеха беше, че и мъжът нищо не знаеше.

Няколко дни по-късно той ни напусна. Замина за Давос, откъдето възнамерявал да отиде в Африка на лов за лъвове и други диви животни. Авантюрите в Европа му се стрували твърде опасни. А освен това, като по-малък син и втори наследник на починалия си баща, живеел от значителните доходи на една фабрика в Рейнска област.

Жените видимо си отдъхнаха. Няколко брака отново влязоха в релси. Страните на няколко млади момичета отново поруменияха. Всички признаваха, че са изпитвали страх от този мъж, без това да пречи на останалите им чувства. Бяха се страхували, преди той да се доближи до тях. Бяха се страхували, докато се занимаваше с тях. Бяха изпитвали страх и когато ги изоставяше.

Сега вече него го нямаше и искам да разкажа само за една допълнителна сцена от целия този спектакъл, за която, макар и отсъстващ, той не бе съвсем невинен. Съпругата на един търговец, която бе пристигнала в планината без своята половинка, се яви един ден при директора на хотела и възмутено заяви, че са и откраднали най-скъпите вещи от личния гардероб. Ставаше дума за дамско бельо от Париж, за нощници, общити с брюкселски дантели, и за други ефирни тънки материи. Беше близко до ума, и навярно в случая съвсем правилно, да се усъмнят в хотелския персонал.

Директорът повика при себе си шефа на етажа, камериерката, чистачките и прислужниците, след това посети окрадената дама и без много заобикалки заяви, че нищо не може да предприеме, въпреки че подозрението си остава в сила. Дамата бе възмутена, каза, каквото се казва при подобни случаи, и заплаши, че ще уведоми местната полиция за случая.

— Именно това не бях препоръчал на уважаемата госпожа — отговори директорът предпазливо. — Тъй като полицията ще трябва да разпита персонала, първият въпрос, както обикновено, ще бъде дали са

забелязали да влиза или излиза някой от вашата стая, някой, който, да речем, се е заблудил и е сгрешил номера на стаята. Да се греши е човешко, уважаема госпожо, но персоналът твърди, че обикновено човек не обърква номера на стаята си най-малко четири пъти, и то по за около два часа. Пък и да сбъркаш толкова пъти и по за толкова дълго време една и съща стая — поне така мисли една от чистачките — било до известна степен странно. Навярно тъкмо това момиче е крадлата и аз ще я уволня при пръв удобен случай. Но при създалото се положение просто не зная какво да направя. Желаете ли да позвъня в полицията?

Съпругата на търговеца не пожела. Освен това тя не напусна хотела. Не се осмели. Понеже въпросният търговец щеше да пристигне след няколко дни. Стаята, съседна на онази, която бе дала повод за няколкото погрешни влизания, както и за кражбата на бельото, бе отдавна предвидена и резервирана за него. Той пристигна в уречения ден и час, направи впечатление на общителен гост и загрижен съпруг, на когото и през ум не му минава онова, което всички останали знаят, и заигра фаталната си роля за всеобщо задоволство. До момента, в който получи едно анонимно писмо и на следващия бал с маски за всеобщо смайване и дори за изненада на собствената си съпруга се появи в балната зала маскиран като Дъглас Феърбанкс и в полунощ в големия салон...

Впрочем това е съвсем друга история. Няма никаква връзка с описаното досега. Може би ще я разкажа някой друг път. А може би не.

ЕРИХ КЕСТНЕР

ЗАМОЖНОТО ДЖУДЖЕ

Една вечер преди известно време седяхме в Ница у „Максим“, изпихме половин бутилка „Шабли Тет“ от 1945 година и с критично око наблюдавахме скромното парижко ревю, в което четири лесно събличащи се и затова полуголи момичета даваха развълнувано да се разбере, че са забравили дрехите си на гардероба от чисто недоглеждане. И тогава в локала влезе една млада дама, която, изглежда, поддържаше интимни отношения с по-голямата част от мъжете посетители, усмихна се многозначително и въпреки напредналия час държеше за ръка дете. При по-близко разглеждане се оказа, че това е джудже. Но не някакъв лилипут със старческо лице, а доста приятен малък човек с умен поглед. Трябва да имаше към тридесет години и бе сложен съвсем хармонично, на височина бе колкото дете, което през 1954 година е трябвало да тръгне на училище. Младата дама го погали по добре оформената главичка, постави го внимателно до светлокафявата стена, облицована в дърво, и все така усмихната, напусна заведението, навярно с намерението из алеите на английския парк край брега на Средиземно море и под обсипания със звезди небесен свод да се отдаде на оня занаят, пред чиито неписани закони великани, джуджета и нормални хора са равни.

А симпатичното джудже стоеше на мястото си — спретнато облечено, скръстило ръчички пред гърди, подобно играчка-пълководец — и намираше за съвсем естествено посетителите да не гледат повече голите госпожици, а заедно с тях да вперят омагьосани погледи в него. Посрещаше спокойно любопитството, с което хората реагираха на неговата ненормалност, и от своя страна наблюдаваше подскачащите парижки голишарчета с такъв интерес, сякаш Палечко на братя Грим се канеше да си купи бял слон, само че още не знаеше още кой да бъде. В това време към джуджето притича управителят на заведението, приведе се до устата му и, изглежда, прие някаква заповед, защото даде знак с ръка на келнера. А той, висок и строен, повдигна малкото човече, понесе го подобно илюзионист говореща кукла към една маса

близо до подиума и внимателно го постави на стола. Така джуджето почти се изгуби от погледите ни. А съвсем се скри, когато келнерът донесе бутилка „Ирои“ в кофичка лед и наля на малкия посетител. Видяхме как две ръчички вдигат голямата чаша, видяхме една главичка, която се мъчи да погледне над масата и покрай кофичката с лед към салона. Видяхме как келнерът мина повторно и доля чашата му с шампанско.

Когато след около половин час се обърнахме, малкото човече беше изчезнало напълно. Но това бе само привидно. То бе положило главичката си върху покривката на масата и с полуотворени уста отспиваше в разхладителната сянка на кофичката с лед лилипутското си пиянство. Пет нормално големи чаши шампанско, отнесени към едно джудже, дават, естествено, съответно по-голям полезен ефект, отколкото при нас. Прикритите зад маската на суетно снизхождение усмивки на околните се умножиха, когато една от четирите гърли, използвайки паузата на ревюто и сега вече облечена, седна при джуджето. Келнерът я обслужи с шампанско и тя се зае с кадифени ръчички и плюшени погледи да разбуди задрямалия гост. Проведеният съзнателно и планомерно експеримент доведе до неочакван резултат. (Подобен не е рядкост при такива рисковани експерименти.) Джуджето се пробуди, погледна кисело в блузата на баядерката, даде знак, а също и няколко банкноти на келнера, нареди да го свалят от стола и промъквайки се несигурно между масите, при което стърчеше само перчемът му, напусна галантния храм на знойните музи. Навън то се покачи на един висок не повече от тридесет сантиметра велосипед и в самотно криволичене се заизкачва по едно тихо авеню.

— Сега ще падне! — заяви с вещина управителят на заведението. — Но няма да му стане нищо, не му е за първи път.

Речено — сторено. Велосипедът се преобърна. Малкото човече се изправи, качи се отново на превозното си средство и червената светлина на задния му калник изчезна със залитане в нощните сенки на палмите и кипарисите.

Както по-късно се разбра от разговора, това джудже бе доста заможно. То би могло, каза барманът, да си живее сравнително щастливо и доволно, но едно миниатюрно съществуване е свързано с големи разноски, а освен това е изпълнено с всевъзможни коварства. Така например ключовете от къщата са прекалено тежки. Ключалката

недостижимо високо. Окачалките за дрехи твърде широки. Ключът за осветлението на астрономическо разстояние. Столът, по който малкото човече трябва да се изкачва, за да достигне бутона, е направо мебелно изкопаемо, моряшките костюмчета от магазина „Детски рай“ не са подходящи за тридесетгодишни джуджета, а костюмите по поръчка са по-скъпи от тези за великани. Особено много дразни размерът на поедрите банкноти. Необходимият за тях портфейл изисква несъразмерни с костюма уродливи джобове. За едно джудже това е все едно някой от нас да натъпче в сакото си чанта с книжа. Малкото човече е подало вече няколко молби до държавата да пусне в употреба специални парични знаци за джуджета, но даже не са го удостоили с отговор. А понеже обичало музиката, джуджето си поръчало миниатюрен роял, за да може да взима октавите.

След третата чаша „Реми Мартен“ аз разказах на бармана за истинското удивление на служащите в противовъздушната отбрана, когато през войната заедно с мене пристигна и една прочута рота от лилипути, за да получат задължителните противогазови маски. По време на пробата джуджетата изглеждаха като гмурци в езеро със златни рибки от някоя картина на Босх. И най-малките номера газова маски се оказваха големи за малките бабаити.

Тогава мъжът зад бара доля чашата ми, вдигна своята и произнесе с пълни гърди:

— За здравето на обикновените хора!

ЕРИХ КЕСТНЕР

ЧУДЕСНА ВЕЧЕР

Поканите са нещо ужасно. За гостите. Домакинът все пак знае кой ще се появи в къщата му и какво — на масата. На него, за разлика от мене, е известно, че съседката ми отляво — госпожа Руктешел — е глуха, но е прекалено суетна да признае този малък недостатък. Известно му е също какво означава, когато в напредналите часове съпругата му влезе в стаята с прелестната шапка на госпожа Зендевайн и изчурулика: „Каква прелестна шапчица имате, мила моя? Я да видим как ви стои!“ Значението на този жест разбира само домакинът. Гостите могат най-много да предположат. И да си тръгнат.

Ах, колко е хубаво да се шляеш вечер из търговските улици непоканен от никого, да хапнеш някъде свински джолан, да пийнеш чаша бира и най-много да си побъбриш с някой непознат за последните цени на бензина! Но покани? Не! Животът е прекалено кратък!

Да вземем например поканата у Бурмистерови. Преди три седмици. Прекрасни хора — образовани, общителни, с музикални дарби. Нямам нищо против Бурмистерови. А и знаехме кой ще дойде освен нас. Издателят Торн със съпругата си, следователно стари познати. Ние бяхме точни. Мартинито бе така сухо, както може да бъде едно питие. Тори разказа няколко вица — нито съвсем стари, нито съвсем нови, — приятно отлежали. Лотхен ме поглеждаше отвреме-навреме, като че искаше да ми каже: „Виждаш ли, какво толкоз имаш против поканите?“ Да. И тогава вратата се отвори. Влезе едно куче. То трябваше да се наведе, толкова беше голямо. Датски дог, както разбрахме по-късно. Лотхен навярно си е рекла: „Приятелите на моите приятелки са и мои приятели“, защото поиска да погали животното. То изщрака със зъби. Подобно катинар. За щастие малко неточно.

— Внимавайте! — каза домакинът. — Само не го галете. На доктор Ример преди време това едва не му коства палеца. Кучето е обучено да скача на мъже.

Госпожа Торн, която седеше на кушетката, каза, като смигна:

— Обаче не и на жени.

При това, изглежда, бе направила някакво по-нескромно движение с ръка, защото догът се повдигна — елегантен като дресиран хановерски кон, — само с един скок прелетя напреко през стаята и се стовари върху госпожа Торн и кушетката така, че и двете запукаха по шеговете. Господин и госпожа Бурмистерови се притекоха бързо на помощ, изтеглиха с пъшкане своя любимец в средата на стаята и започнаха нежно да му се карат. След този случай домакинят привърза милото животно към една къса верига, съставена от стоманени халки. Отдъхнахме си предпазливо.

Тогава съобщиха, че вечерята е сложена. Спазвайки почтено разстояние, ние тръгнахме след кучето, което теглеше за веригата господин Бурмистер след себе си. Така се настанихме в съседната стая. Супата премина без инциденти. Понеже домакинят не яде. Но когато на масата се появиха котлетите с карфиол и холандски сос, нещата се промениха. Доста трудно се ядат телешки котлети в присъствието на датски дог.

— Не се страхувайте! — каза господин Бурмистер. — На животното му се спи и скоро ще се свие на кълбо. Само ви моля да не правите резки движения.

Ядохме като мишлета. С наострени уши. Едва се осмелявахме да дъвчем. Държахме лактите си плътно прилепени към тялото. Но животното съвсем не изглеждаше толкова сънливо. То започна да ни души отзад. Много бавно. Много подробно. После се спря до мене и завря лигавата си муцуна в моя карфиол. Бурмистерови се смяха от сърце, повикаха за чиста чиния, а пък аз попитах къде мога да си измия ръцете.

Когато няколко минути по-късно пожелах да изляза от тоалетната, дочух в коридора ръмжене. С такова ръмжене обикновено се предизвестява приближаването на някое по-голямо земетресение. Така че останах в тясното помещение и започнах да разглеждам тоалетните принадлежности на Бурмистерови. Когато десет минути по-късно се опитах наново да натисна дръжката на вратата, чух повторно ръмжене. Още по-заплашително от първия път. Е, добре! Останах на мястото си. Сресах се. Пробвах как изглеждам с път отляво. С път отдясно. Напръсках косата си с брилянтин.

След около половин час на вратата похлопа господин Бурмистер и се осведоми дали не ми е станало лошо.

— Не, не, но вашето кученце не ме пуска да изляза! — отвърнах тихо.

Господин Бурмистер се изсмя със своя свеж и дълбок мъжки смях. После каза:

— Към тази врата животното е особено бдително. Заради крадците. Знаете, крадците предпочитат да се вмъкват в къщите през тоалетните. Защо тъкмо през тях, никой не знае, но е така. Хайде, Цезар, ела!

Но Цезар явно не искаше да се помръдне. За нищо на света. Вместо това пристигна госпожа Бурмистер. И Лотхен. И семейство Торн.

— Бедният! — извика госпожа Торн. — Фруктовата салата беше превъзходна!

— Да ви разкажа ли най-новия виц? — попита господин Торн.

И понеже кучето бе концентрирало цялото си внимание върху мене, той изглеждаше в най-добро настроение. Ами аз? Дори не му отговорих. Напротив, залових се да съчинявам сонет. Молив си нося винаги със себе си. А хартия имаше предостатъчно.

Междувременно господин Бурмистер съобщи, че ще се обади на кучешкия дресьор. По някое време той похлопа и каза, че за съжаление човекът бил в болница. Дали е хлопал и по-късно, вече не зная. Покатерих се през малко тесния и за съжаление доста висок прозорец, скочих в градината, навехнах левия си крак и закуцуках към вкъщи. Докато намеря такси. Пари имах в себе си. Но не и ключ. Ако знаех предварително какво щеше да ми се случи, щях да си облека палтото, преди да вляза в тоалетната. В последна сметка, безкрайно огорчен, аз седнах върху циментовата ограда на градината и така си навлякох хрема.

Когато Лотхен пристигна с шапката ми, чадъра и палтото, тя ме погледна загрижено и малко учудено:

— Я виж ти! — каза тя. — Откога пък носиш такава прическа?

Както казах, поканите са нещо ужасно. И до днес още куцам.

ЕРИХ КЕСТНЕР

ПЪТЕШЕСТВИЕ В НЕИЗВЕСТНОСТТА

Житейският опит е за да бъде натрупван. Но с това човек не става по-умен! Поне така гласи народната мъдрост. И ако приемем, че милиони хора набират житейски опит ден след ден, според същата тази мъдрост излиза, че на земята живеят два милиарда умни хора по-малко, отколкото би трябвало. А това е вече нещо, за което заслужава да се поразмисли.

Една разновидност на житейския опит, при която само се натрупва, без да се научи нищо, представляват например изпълнените желания. На кого ли не са се изпълнявали едно или друго желание, колкото и да е бил придиричлив в претенциите си! И отказал ли се е впоследствие от тях? Не! Дори да бе възможно изпълнението на цели три желания — както става в приказките — едва ли човек би ставал по-умен от желание на желание!

Известни са, наистина, и изключения. Както в приказките, така и в живота. Ето, Госпожа Гроше например. И то не от приказките, а от Вайксдорф — едно прелестно кътче, сгушено между езерата край Дрезден. Госпожа Гроше действително се поучи от изпълнението на едно нейно желание — макар и с обратен ефект — и това никой не може да ѝ отрече. Събитието стана преди около двайсет години, ето защо трудно може да се твърди със сигурност, че и днес още живеят подобни склонни към поука хора. Някои мои приятели са на противно мнение.

И така, в Дрезден — поне по онова време — съществуваше едно полуофициално предприятие, наречено „Пътешествие в неизвестността“, което се ползваше с особена популярност сред съпругите на местните еснафи. Необходимо бе само да се отиде в сряда или събота на „Щюбелплац“, където чакаха няколко празни автобуса, да се заплатят няколко марки и с това се придобиваше правото за участие в излета, чийто маршрут бе обявен за „неизвестен“. Крайната цел — обикновено някоя от многобройните перли на местността — се запазваше от шофьора до последния момент в тайна.

Щом пристигнеха на определеното място, поднасяха на пътниците кафе със сладкиши. А привечер, развлечени и изморени от малката авантюра по най-приятен начин, жените се завръщаха по домовете си при очакващите вечеря и изчерпателен доклад семейства.

И стана така, че в ранното утро на една великолепна сряда госпожа Гроше — която впрочем бе съдържателка на една хубава гостилница-градина — заяви на мъжа си:

— Не съм си подала носа от къщи през цялата година! Човек не може да си позволи нищо. Затова ли се омъжих? Не, драги мой! Знаеш ли какво ще ти кажа? Отивам да направя едно „Пътешествие в неизвестността“!

— Както желаеш — отвърна съпругът. — Приятно прекарване.

И така, госпожа Гроше взе местния влак за Дрезден, на Нойщадската гара се прекачи в трамвай номер шест и щом пристигна на „Щюбелплац“ се настани в един от готовите за тръгване автобуси. Необикновеното пътешествие започна точно навреме и протече нормално изненадващо за всички, с изключение на госпожа Гроше. Нейната изненада бе от друг вид.

Навярно вече се досещате? Да? Точно така стана! Старателно пазената в тайна цел на пътешествието през онази сряда не бе нищо друго, а селската гостилничка на госпожа Гроше, която тя бе напуснала сутринта с твърдото намерение най-сетне да преживее нещо забележително.

— Браво че се връщаш! — извика мъжът ѝ, като усърдно разрязваше на парчета посипания с галета сладкиш с извара. — Бързо слагай чиста престилка и идвай да помагаш при сервирането!

Госпожа Гроше препаса чиста престилка и напълни догоре една табла с прибори за кафе и домашно приготвени сладкиши. Когато я вдигна, за да я внесе в градината, където нейните спътници вече се припичаха на слънце, госпожа Гроше каза — и това свидетелства за нейната повече от средна интелигентност в умението да се учим от житейския опит:

— Следващия път ще си остана направо вкъщи!

ЕРИХ КЕСТНЕР

ИСТИНАТА ЗА ГРАЖДАНИТЕ НА ШИЛДА

Наскоро ми попадна в ръце една от нашите стари народни книги с надслов „Чудноватите, необикновени, нечувани и досега неописани истории и деяния на гражданите на Шилда“. И понеже подправеният с див пелин, кимион и градински риган домашно приготвен език на старите хроники е така вкусен на сърцето, както селска наденичка, то аз я захванах. И се зачетох здраво. И направих едно откритие. Както става обикновено, открих, разбира се, само онова, което отдавна вече е било открито. Колумб обаче не се е чувствал кой знае колко огорчен от факта, че преди него на американския бряг са слезли викингите. Въпреки всичко той е бил изумен от откритието си. Нещо подобно стана и с мене. С най-големи подробности прочетох, че гражданите на Шилда — най-малко в първото си регистрирано поколение — съвсем не са били малоумни и тъпи, а напротив — притежавали над средна интелигентност и че тяхната пословична глупост почива на едно доброволно взето и добре обмислено решение. В илюстрираните издания няма и дума за това. Обичащите децата издатели и преработвачи са извършили, казано на съдебен език, злоупотреба и вече е дошло времето да се извести за тази злоупотреба и за разкритията.

И така: Шилда (или Шилдау, окръг Торгау, бивша провинция Саксония) е било малко градче с нивя, градини и обширна мера пред околоръстната стена. А гражданите му били прилежни, работливи, опитни, сърцати и разумни. Ако другаде някъде не знаели какво да правят, пращали пратеник в Шилда за добър съвет. Накрая дори запристигали пълномощници от далечни кралства, носели княжески подаръци и молили града да изпрати на техните монарси един или друг умен мъж за постоянен съветник. Така с течение на годините все повече и повече граждани на Шилда напускали своето родно място, печелили в чужбина почит и уважение и от време-навреме пращали пари вкъщи.

Това може да е добре и хубаво, но на Шилда не се отразило особено благоприятно. Защото така жените трябвало сами да засяват нивите, да колят добитъка и домашните птици, да настилат пазарния площад, да подковават коне, да определят поземления данък, да продават реколтата, да учат децата на четмо и писмо — накратко, всичко това било твърде много. Така Шилда започнала да пропада. Нивята запустели. Добитъкът измършавял. Общинският бюджет се разстроил. Децата станали дръзки и останали глупави. А жените от постоянни грижи, сълзи и караници погрознали. Най-сетне те написали писмо до мъжете си, в което казвали, че така повече не може, та да се прибират по домовете си по най-бърз начин.

Тогава живеещите в чужбина граждани на Шилда се сепнали, събрали си багажа, сбогували се с дълбоко опечалените князе и крале и с извънредна поща отпътували за родния си град. Там те се плеснали най-напред по челата, после запретнали ръкави и се заловили за собствените си дела. Няколко дни по-късно всички се срещнали в „Червения вол“ на бира и изплакали един на друг мъката си. А пред гостилницата вече чакали нови пет пратеници от чужди страни с настойчиви молби.

— Отпратете ги! — казал съдържателят на „Вола“. — Този път сами ще си използваме добрите съвети!

А после размислили какво да правят. И понеже дипломатията също спада към мъдростта, не можели току-тъй направо да отхвърлят почетните молби на чуждите владетели. По това били наясно. От друга страна, трябвало да спасят Шилда, защото всекиму ризата е по-близо до тялото от дрехата. При шестата чаша свинарят, който десет години бил таен съветник в Мантуа, си избърсал мустаците и решително заявил:

— Мъдростта беше наша гибел. Само глупостта може да ни спаси. Тя и никой друг! Затова нека за в бъдеще да се превърнем в глупци. Това няма да е много леко. Но кой би могъл да го направи по-добре и по-естествено от такива умни хора като нас?

Предложението било прието единодушно. И само четири седмици по-късно започнал строежът на онова триъгълно кметство, което влязло в историята с това, че „забравили“ да му сложат прозорци. С помощта на този трик и други остроумия гражданите на Шилда се сдобили с нова, коренно различна от предишната им

известност. Вече не ги викали в чужбина, а идвали при тях. Международният туризъм процъфтявал. Валутата се стичала. Търговският баланс станал положителен. Градът бил спасен. А на всичкото отгоре жителите му не загубили удоволствието си.

Точно това е станало, а не иначе. В нашите илюстрирани издания не пише нищо за него. Най-новата преработка, която си набавих, започва по следния начин: „Когато гражданите на Шилда изграждали своя град, забравили да построят училището. Оттук нататък те оглупявали все повече и повече“. Ах, просвета дево Мария! И това ще трябва да вярват децата! Напълно ли забравихте колко умни и хитри бяхте, когато още носехте къси панталони!

ЕРИХ КЕСТНЕР

ПРИКАЗКА ЗА ЩАСТИЕТО

Навярно бе на около седемдесет години старецът, който седеше срещу мен на масата в опушената кръчма. Белият му перчем изглеждаше така, сякаш по него бе навалял сняг, а очите му блестяха като чисто изметена ледена пързалка.

— О, колко глупави са хората! — каза той и поклати глава, а пък аз си помислих, че от косите му ще се разлетят снежинки. — Щастieto в края на краищата не е някакъв пушен салам, от който да си отрязваш всеки ден по едно парче.

— Вярно е — казах аз, — щастieto не може да бъде опушено. Въпреки че...

— Въпреки че?!

— Въпреки че тъкмо вие изглеждате, като че ли в комина на камината си вкъщи имате за опушване цял бут щастие.

— Аз съм изключение — каза той и отпи една глътка. — Аз съм изключението от правилото. Понеже съм човекът с едно неизпълнено желание.

Погледна изпитателно лицето ми и после заразказва своята история.

— Това се случи много отдавна — започна той и подпря глава на двете си ръце, — много отдавна. Преди четиридесет години. Тогава бях още млад и болен от живот като от зъбобол. Веднъж, когато бях много огорчен и седях по обед на една зелена пейка в парка, до мен седна един старец и като че ли между другото каза: „Е добре! Ние размислихме. Решихме да ти изпълним три желания“. Аз не отмествах поглед от вестника си, сякаш не бях чул нищо. „Пожелай си каквото искаш — продължи той, — най-красивата жена, най-голямото богатство или най-дългите мустаци — това е твоя работа. Но най-сетне бъди щастлив! Твоето недоволство вече ни действа на нервите“. Той приличаш на Дядо Коледа, само че в обикновени дрехи. Имаше дълга бяла брада, зачервени като ябълки бузки, провиснали вежди, направени сякаш от сребърния памук на коледно дърво. Не забелязах нищо

налудничаво в него. Може би само бе твърде добродушен. След като го разгледах подробно, забих отново поглед във вестника. „Въпреки че никак не ни засяга какво ще направиш с трите си желания — каза той, — все пак не би било лошо, ако предварително размислиш внимателно какво ще избереш. Понеже три желания не са четири желания или пет, а именно три. И ако, след като ги изпълним, продължаваш да бъдеш завистлив и нещастен, не виждам с какво бихме могли да помогнем повече както на тебе, така и на себе си.“

Не знам дали можете да се поставите в моето положение. Седях на някаква пейка и бях ядосан на Бог и на света. В далечината звънтяха трамваи. Отнякъде долитаха звуците на барабани и тропнети, с чиято помощ се сменяше почетната стража пред двореца. А до мен седеше само това старо дрънкало!

— И вие се разгневихте?

— Разгневих се. Имах усещането на парен котел преди пръсване. И когато той наново пожела да разтвори гарнираната си с бял памук старческа уста, аз треперещ от гняв извиках: „Слушайте, старо магаре, само за да не ми говорите повече на «ти» си позволявам да ви съобща първото си и най-съкровено желание. Вървете по дяволите!“ . Това не бе много изискано и любезно от моя страна, но просто не можех да постъпя другояче. Иначе душата ми щеше да се разкъса.

— И какво?

— Как какво?

— Какво стана със стареца?

— Ах, да! Естествено, той изчезна! Като отнесен от вятъра. На мига. Разтопи се в нищото. Погледнах дори под пейката. Но и там го нямаше. Просто ми прилоша от страх. Изглежда, това с трите желания бе вярно! И първото ми желание се бе вече изпълнило! Боже мой! А щом се бе изпълнило, значи добрият, мил, чуден дядка, какъвто ще да е, не само че бе изчезнал, не само че се бе махнал от пейката, но навярно се намираше вече при дяволите! Сигурно беше в ада. „Не ставай глупав — казвах сам на себе си, — ад изобщо няма, а също и дяволи.“ Но трите желания съществуваха ли? Ето, щом само пожелах, и старецът изчезна. По тялото ми преминаха горещи и студени вълни. Краката ми се подкосиха. Какво да сторя? Старецът трябваше да се върне отново тук, независимо дали имаше ад или не. Просто му дължах това. И за тази цел трябваше да употребя моето второ желание,

второто от трите! О, какво магаре бях! Или пък да го оставя там, където си беше? С неговите зачервени като ябълки бузки? „Като печени ябълки!“ — изтръпнах при тази мисъл. Направо нямах друг избор. Затворих очи и страхливо прошепнах: „Желая старецът да седи отново до мене!“ Знаете ли, дълги години след това дори и насън съм си отправял най-горчиви упреци, че така глупаво прахосах второто си желание, но тогава просто не виждах друг изход. И наистина нямаше друг.

— И какво?

— Как какво?

— Какво стана със стареца?

— Ах, да! Естествено, той се върна. На мига. Отново седеше до мене, като че никога не си бе отивал.

Впрочем личеше му, че е бил някъде, където е дяволски, искам да кажа адски горещо. Да, да! Рунтавите му бели вежди бяха обгорени. А и хубавата дълга брада бе пострадала. Особено по краищата. Освен това издаваше миризма на пърлена гъска. Старецът ме погледна и в погледа му се четеше упрек. После извади от малкото джобче на жилетката си едно гребенче, среса брадата и веждите си и с обидна в гласа каза: „Чуйте, млади човече, това, което направихте, не е много учтиво!“ Промълвих някакво извинение. Казах колко съжалявам за всичко, казах, че просто не съм повярвал на думите му за трите желания. И освен това, че съм се опитал да направя всичко, за да залича вината си. „Това е добре — каза той. — Наистина бе крайно време.“ После се усмихна. Усмихна се така мило, че едва не ми потекоха сълзи. „Е, имате още едно неизпълнено желание — каза той. — Третото. Дано постъпите с него малко по-предпазливо. Обещавате ли ми?“ Аз кимнах с глава и преглътнах. „Да — отвърнах, — но само ако ми заговорите отново на ти.“ Тогава той се разсмя. „Добре, моето момче — каза той и ми подаде ръка. — Остани си със здраве. И не бъди много нещастен. Обаче внимавай какво ще направиш с последното си желание!“ „Обещавам ви!“ отвърнах аз тържествено. Но него вече го нямаше. Изчезнал бе, като отнесен от вятъра.

— И какво?

— Как какво?

— Какво стана с вашето щастие?

— Ах, да! Моето щастие! — Събеседникът ми се изправи, откачи шапката и палтото си от куката на гардероба, погледна ме със своите блестящи от чистота очи и каза: — До последното си желание не съм се докосвал вече четиридесет години. Понякога съм бивал много близко до това. Но не! Желанията са хубави само тогава, докато още не са изпълнени! Останете си със здраве.

От прозореца го видях как пресече улицата. Снежинки танцуваха около него. Съвсем забрави да ми каже дали поне той е щастлив. Или пък умишлено не ми отговори? И това е възможно.

ЕРИХ КЕСТНЕР

ПРИКАЗКА ЗА РАЗУМА

Живял едно време един симпатичен възрастен господин, който имал нещастieto отвреме-навреме да измисля някои умни неща. Това ще рече — неговата привычка се превръщала в нещастие поради факта, че онова, което измислял, не запазвал за себе си, а обичал да го съобщава на специалистите по тези въпроси. И понеже бил богат и въпреки странните му хрумвания бил на почит, те трябвало, макар и с недоволство, да го изслушват внимателно. А навярно няма нищо помъчително за един специалист от това да изслуша с усмивка разни разумни предложения. Тъй като разумът — това всеки знае — опростява трудностите дотам, че те се явяват пред специалистите в един не съвсем желан и затова нетърпим вид. Те с право схващат разума като непозволена намеса в техните трудно придобити и с мъка защитавани права. Защото какво ще вършат бедничките, пита се човек, ако вместо тях управлява разумът? Отговор няма.

Един ден съобщили за симпатичния възрастен господин на едно заседание, на което се били събрали най-важните държавници на земята, за да отстранят — както гласял официалният бюлетин — раздорите и бедствията по света. „Всемогъщи боже! — помислили си те. — Кой знае какво пак е намислил да прави с нас и със своя глупав разум!“ После наредили да го въведат. Той влязъл, поклонил се малко старомодно и седнал. След това се усмихнал. И те се усмихнали. Тогава той взел думата.

— Господа държавни глави и владетели — казал той, — имам основание да вярвам, че съм достигнал до една твърде полезна мисъл, изпитана по отношение на нейната практическа приложимост, която бих искал да споделя във вашите кръгове. Моля да ме изслушате. Това уважение дължите не на мене, дължите го на разума!

Те заклатили своите държавнически глави, усмихвайки се мъчително, а той продължил:

— Вие сте се наели да осигурите на своите народи мир и спокойствие и, разумно погледнато, това трябва преди всичко да

означава, независимо от различните ви икономически схващания, че сте загрижени за благосъстоянието на всички народи по земята. Или може би се лъжа по този въпрос?

— Пази боже! — извикали те. — В никакъв случай! Какво си мислите, симпатични господине?!

— Колко хубаво е това! — казал той. — Тогава вашият проблем може да се счита за разрешен. Аз ви поздравявам, поздравявам и вашите народи! Сега се приберете по страните си и в рамките на вашите конституции отделете спорел силите си от държавния бюджет една сума, която дадох да изчислят съвсем точно и която ще съобща на края. С помощта на тази сума ще се направи следното: всяко семейство във вашите страни ще получи като подарък по една малка красива вила с по шест стаи, градинка и гараж, както и по един автомобил. И тъй като след всичко това събраната сума все още няма да е привършена, ще можете — това също е изчислено — да построите във всяко населено място на земята, наброяващо повече от пет хиляди жители, по едно училище и една модерна болница. Просто ви завиждам за успеха, който ще имате! Защото, макар и да не вярвам, че материалните ценности са най-висшето благо на земята, аз съм достатъчно разумен, за да ми бъде ясно, че мирът между народите зависи преди всичко от външното благополучие на хората. И когато казах, че ви завиждам, аз просто излъгах! Аз съм щастлив заради вас!

Симпатичният възрастен господин бръкнал във вътрешния си джоб и запалил къса пура.

По лицата на присъстващите се виждали криви усмивки. Накрая най-главният от държавните глави се размърдал и попитал с дрезгав глас:

— И колко голяма е предвидената за вашата цел сума?

— За *моята* цел? — попитал на свой ред симпатичният възрастен господин и в тона му се долавяло леко недоумение.

— Добре де, говорете! — извикал раздразнено вторият по важност държавен глава. — Колко пари ще са нужни за тази малка шега?

— Един билион долара — отвърнал симпатичният възрастен господин спокойно. — Един милиард има хиляда милиона, а един билион — хиляда милиарда. Става дума за една единица с дванадесет нули. — И отново запушил своята къса пура.

— Вие, изглежда, съвсем сте се побъркали! — извикал някой. Също държавен глава.

Симпатичният възрастен господин тъкмо сядал на мястото си и погледнал с учудване към извикалия.

— Как дойдохте до това заключение? — попитал го той. — Естествено, това са твърде много пари. Но последната война според данни на статистиката е струвала точно толкова!

Тогава държавните глави и владетели избухнали в неудържим смях. Едва не заревали. Удряли се силно един друг по бедрата, скачали на местата си, триели сълзите си от очите.

Симпатичният възрастен господин поглеждал безпомощно ту към един, ту към друг.

— Не мога да разбера напълно вашата веселост — казал той. — Няма ли да бъдете така добри да ми обясните какво ви разсмива чак толкова? Ако една продължителна война е струвала един билион долара, защо да няма същата цена и един продължителен мир? За бога, какво смешно има в това?

При тези думи всички се разсмели още по-силно. Това бил направо адски смях! Един от тях вече едва издържал на стола си, скочил, като държал своя тресящ се корем, и с последни сили извикал:

— Чуйте, стари глупако! Една война... една война е нещо съвсем друго!

ЕРИХ КЕСТНЕР

ПРИТЧА ЗА КОПЧЕТАТА

Имало едно време един човек, които вършел големи злочинства. Нападал хората, биел ги и ги ограбвал. И когато все пак един ден те го надвили, той не се и съмнявал, че те притежават пълното право и силата да постъпят с него безмилостно. Но той бил толкова беден и окаян, че сам не виждал какво може да им даде, а и те го били наобиколили, разглеждали го изпитателно и също не знаели какво да му вземат.

Те се съветвали, давали различни предложения и не могли да решат нищо, докато един от тях казал:

— Нека му вземем костюма. Наистина той е продупчен на няколко места и има петна, но може би някой от нас все пак би искал да ходи с него на работа. Или да дадем на едного самото, на другото жилетката, а на мене панталоните!

— Не — отвърнал друг. — Костюма не трябва да му взимаме. Защото му е единствен. Ако му го вземем, няма да постъпим нито много умно, нито съвсем по християнски. А и той няма да изглежда много красиво по риза. Освен това някой ден той пак ще има малко пари и тогава ще можем да му продадем някоя вратовръзка, сламена шапка или бастун. Естествено, това ще стане само ако му оставим костюма! Без костюм той няма да се интересува нито от вратовръзки, нито от сламени шапки.

Всички потънали в размишления, най-после един от тях извикал:

— Открих! Ще му вземем само копчетата. На човек винаги могат да потриват копчета, а освен това лесно ще можем да си ги разделим!

Това предложение се харесало крайно много на всички. Те приближили до човека и му казали:

— Искаме ти само копчетата от костюма. Ето та една ножица. Отрежи ги вместо нас! Една полезна работа, така или иначе, няма да ти навреди!

Тогава бедният човек паднал на колене и замолил да му оставят копчетата. За него и за неговия костюм, а също и за целия му следващ

живот тия копчета били крайно нужни, много по-нужни, отколкото на тях. Другите го изгледали с възмущение:

— Това, че ти искаме само копчетата — казали те, — е направо великодушно от наша страна. Би трябвало да разбереш това. Хайде, залавяй се за работа!

Човекът отишъл в един ъгъл и започнал едно по едно да изрязва копчетата си. Изрязал копчетата на ръкавите и тези отпред на самото, всички копчета на жилетката и най-сетне — със страх и трепет — онези на презрамките, както и другите, малките, които поне заради доброто възпитание са толкова необходими — и тях също!

Когато свършил това болезнено занимание, той им занесъл всичките си копчета, естествено, също и ножицата.

— Ето — казали те, — това вече е справедливо. Сега с тебе сме квит. И ако работиш усърдно, някой ден ще ти продадем една хубава пъстра вратовръзка.

— Сега няма да работя много — отвърнал човекът, — и едва ли някога ще си сложа вратовръзка.

— Но защо? — попитали те учудено.

— Защото — отвърнал той печално, — ще трябва да използвам ръцете си през останалия ми живот само за едно — да придържам панталоните си!

— Пак ли започваш? — попитали те остро и след това, взимайки ножицата и копчетата, продължили пътя си.

А човекът останал на това място до края на живота си, като конвулсивно придръпвал панталоните си. Тази гледка не била твърде красива и минаващите оттам винаги отвръщали поглед от нея... А копчетата? Копчетата лежали при другите в едно чекмедже, в което слагали неща, каквито човек по необясними причини просто не се решава да изхвърли.

ЕРИХ КЕСТНЕР

УЧЕНИКЪТ НА МАГЪОСНИКА

1.

Минцлаф бавно остави чашата на масата, облегна се в изпъстрения с нежни цветчета стол с висока облегалка и притворил клепачи, се вдълбочи в едва доловимите приятни усещания, които се носеха в него като пъстри детски балончета на фона на някакво вътрешно небе.

„Трябва по-често да пътуваш — каза си тон. — Не от географски съображения, не заради някакви си там красиви изгледи, глетчери, картинни галерии, пещери със сталагмити и рицарски замъци. Трябва да пътуваш по-често, за да бъдеш просто от време-навреме далеч от къщи. Само когато е на път, човек изпитва чувството, че живее като в приказка. Само странникът е едновременно и самотен, и щастлив!“

Не му беше напълно ясно дали това до известна степен романтично определение на пътуването нямаше стойност само за хора, които като него най-често предпочитаха да си остават въкъщи, а и в момента не изпитваше кой знае каква необходимост да разнищва този въпрос.

Вместо това той обходи с поглед уютно обзаведената чайна, в която се намираше от десет минути, след това се загледа през прозореца и одобрително поклати глава — навън тихо се стелеше сняг, а той още от дете обичаше вълшебния бял танц на снежинките и винаги имаше чувството, че танцуват единствено за него.

А в този град, където изобщо не го познаваха, никой не можеше да дойде, да го удари по рамото и — умно или глупаво — да му заразказва куп ненужни неща. Тук имаше чувството, че пее соло в някакъв невидим хор! Развеселен от тези мисли, той вдигна вежди. „Раздел: първо римско — мина му през ума. — Психическо състояние — човекът в естествена хармония със съдбата си и околния свят. Психически реакции — изменящи се според темперамента, дълбочината и трайността на усещанията; всички ведри настроения от

блаженство до пълно задоволство — възможни, нулева точка, както във всички раздели на «Минцлафовата система» — безразличието. Художествено противодействие — аполонова стойка и хармонична творба, от химна до идилията.“

С ироничен замах той бръкна във вътрешния джоб на сако си и извади оттам нещо, напомнящо многократно нагънат градски план. Естествено, това съвсем не беше план, освен ако човек е склонен да разглежда човешките души и градовете като нещо сродно. Не, това беше „Минцлафовата система“, а то означаваше: схема, в която скалата на психическите човешки състояния и спектърът на естетическите категории — например трагичното, комичното, сатиричното, хумористичното — бяха подредени прегледно в таблици. При добро желание на нея можеше да се гледа като на карта за климата и атмосферата на по-важните естетически понятия. А господин Владетелят на понятията, както Минцлаф сам се наричаше, си позволяваше от време-навреме да се гордее с нея, разбира се, в рамките на допустимото.

Естетите са странни хора! Те обичат изкуството, а също и порядъка, затова се стремят да внесат порядък в изкуството. Те подхождат към културата така, както на времето си Линей е подходил към цветята и дърветата. Но ще бъдем крайно несправедливи към подобни фанатици на порядъка, ако ги обявим за педанти. Не, те просто знаят съкровената тайна на всяка подредена дейност, а тя гласи: „Създава онзи, конто създава порядък!“ Който създава порядък, добива поглед върху взаимовръзките на явленията, а също и разбиране за значението на нещата. Като подрежда многообразието, той открива неговите закони. Тогава знанието кристализира в познание, а от своя страна ражда нови знания, често изненадващи, непредполагани и недостижими за простото изследване.

Такъв един чудак бе и господин Минцлаф, създателят на „Минцлафовата система“. Но това никак не му личеше. Неговият външен вид едва ли отговаряше на представата, която човек неволно си създава за изкуствоведа. Той по-скоро приличаше на леко меланхоличен играч на хоккей.

Точно преди два часа бе пристигнал в Мюнхен, бе оставил куфарите си в една хотелска стая и възнамеряваше още на следващия ден да продължи през Щутгарт и Цюрих за Давос.

Мюнхен той харесваше с това, че почти не го познаваше. Като студент бе бродил три дни из мюнхенските музеи. По-късно, когато бе вече тридесетгодишен, по време на едно краткотрайно посещение на града годеницата му — красиво като картинка и не особено умно момиче — избяга с един темпераментен скулптор, за което после и двамата съжаляваха, както и за всички по-нататъшни свои постъпки. Толкова бяха познанията му за Мюнхен, така че днес Минцлаф можеше да се наслаждава от сърце на първия ден от пътуването си, на това тихо потъване в неизвестността.

Той отново се облегна в удобния стол с висока облегалка. Навън все още валеше. От небето сякаш се сипеше захар върху шапките на дамите и господата, забързани по „Бринерщрасе“, и те приличаха на захаросани плодове.

Ето! Един захаросан пъпеш се търкулна от главата на някакъв важен минувач! Гладен ли беше вятърът? Минувачът затича в тръс. Какво би станало, помисли си Минцлаф, ако след всички тези крайно неприятни скокове минувачът намереше шапката си и установеше, че някакво невидимо същество е отхапало част от периферията ѝ?

Минцлаф протегна крака. Колко хубав, колко невероятно хубав е този живот, човек навярно разбира едва след като узнае колко ужасен, как шеметно ужасен е същият този живот!

Но ето, че някой седна на масата до Минцлаф.

В такъв миг на проникновение! Бе някакъв мъж с размери на гардероб, черната му коса бе гладко пригладена назад, а над устните му се извиваха онези елегантни мустачки, каквито най-често могат да се срещнат в Южна Америка или по филмите. Минцлаф бързо протегна ръка към „Минцлафовата система“, сгъна я и грижливо я постави във вътрешния джоб на самото си. Реши незабавно да напусне чайната.

Непознатият, изглежда, дори не чувстваше, че пречи. Поръча си нещо за пиене, потърка брадата си с ръка, разгледа маникюра на ноктите си, издуха някаква пращинка от съвсем новия си костюм и известно време остана замислен. После се наведе над масата и попита:

— Имате ли в себе си огледало?

Минцлаф поклати глава и каза ненужно високо:

— Не!

— Жалко — отвърна непознатият. — Трябва да ви кажа, че само преди половин час имах чудесна дълга брада. Фризьорът даже малко се ядоса, а младото момиче, което подрязваше ноктите ми, дори намери, че изглеждам невъзможно.

Минцлаф замълча и с горчивина помисли: „Положението не се е променило много!“

Тогава непознатият се изсмя.

Изкуствоведът недоверчиво вдигна поглед. В този момент към тях се приближи келнерката и сервира на новия посетител. Преди още Минцлаф да каже, че иска да плати, тя отмина.

Непознатият отпи една глътка, обърна се към оскърбения си съсед и приятелски каза:

— Извинете ме, че се изсмях. Но считам за необходимо да ви съобща своевременно, че умея да чета чужди мисли.

Минцлаф погледна за първи път другия в лицето и се изчерви. Мъжът имаше големи, великолепни очи, с поглед, на който трудно можеше да се устои. Минцлаф се смути. „Способността да се четат чужди мисли представлява крайно непочтен талант!“ — помисли той.

Тогава непознатият отговори, сякаш събеседникът му не само бе помислил това изречение, а го бе произнесъл ясно и отчетливо:

— До известна степен сте прав. Впрочем за един талант може да се мисли какво ли не, но човек просто го притежава и толкова! Нито може да го захвърли, нито да го изгори или да го подари на някого! Талантът не е брада.

Силен страх обхвана Минцлаф. Що за човек бе този непознат? Откъде идваше? Съществуваше ли изобщо телепатия с такава сила? И то между двама напълно непознати хора? Най-добре би сторил да плати и по-скоро да се маха оттук!

— Останете — каза непознатият. — Мисълта, че съм ви прогонил, ще ми е крайно неприятна. Останете! Направете ми това удоволствие! — И без да дочака отговор, продължи: — Казвам се Ламот. Барон Ламот.

Минцлаф се поклони и каза името си. „Съвсем глупаво е човек да си отваря устата при това положение — помисли си сега. — Та той знае какво ще кажеш, преди още да си произвел съответните звукови вълни!“

Барон Ламот кимна замислено и каза:

— Въпреки това разговор, в който само единият си отваря устата, е малко абсурден. Пък и подобно нещо в един локал се набива на очи, а пък аз, честно казано, за нищо на света не бих искал моят — ще си послужи с вашите мисли — непочтен талант да стане известен и на други хора. — Той млъкна за миг. — Искате да си помислите нещо? — каза той. — Изкажете го спокойно!

— Имам един въпрос към вас.

— Моля?

— Да не би, без сам да подозирам, да съм някакъв необикновено силен телепатичен медиум?

— Не, драги господине.

— Но ако вашият талант наистина не се спира пред никого...

— Пред никого, драги господине.

Минцлаф прокара длан пред очите си:

— Но това е просто невероятно! — Той снижи глас. — Това е грандиозно! Вие бихте могли за кратко време да завладеете борсите на всички континенти, да станете милионер или просто да изкорените чумата на банковите спекулации? Бихте могли да станете най-гениалният дипломат на страната си или безпогрешен криминалист!

— Дори бих могъл да излизам на сцената в кабаре — каза баронът. — Знам това. Но виждате ли, аз не желая. Намирам, че е твърде ниско да трупаш слава или пари от онова, което другите страхливо премълчават. Освен това самият аз притежавам много пари, и изглежда, прекалено малко честолюбие. Имам достатъчно имения с езера, гори и дивеч. Така че дори скуката не може да ме убеди да стана гений, милиардер или нещо по-лошо.

Баронът погледна с усмивка към своя пообъркан събеседник.

Минцлаф, който отново се почувства като пронизан от рентгенови очи, сви смутено рамене.

Ламот, развеселен, притвори дясното си око:

— Съществуват и други подбуди, за да работи човек, не само бягството от скуката, нали? Прав сте, драги господине. Но аз не си спомням да съм казал, че съм общоизвестен лентяй. А може би само съм го помислил? — Той го заплаши с пръст: — Или вече усвоихте четенето на чужди мисли?

— Но това е просто ужасно! — каза Минцлаф. — Във ваше присъствие човек би трябвало дори само от учтивост да отвикне да

мисли. Или да се научи да лъже в мислите си — но това граничи вече с невъзможното!

— Толкова несъвършени са хората! — каза баронът. Но изглежда това не го вълнуваше много. — И вие ме съветвате да извличам полза от тяхното несъвършенство? — попита той. — Човек никога не трябва да наднича през ключалката, дори ако тя води към някой празен или зле обзаведен череп! Освен за собствено удоволствие. С тази си мисъл вече имате право! — той се засмя обезкуражаваше.

Минцлаф срамежливо се съгласи.

— Простете ми, господин барон — каза той след малко, — но вие сте първият човек, на когото съм предложил да се издигне по непочтен начин!

— И таз добра! — Барон Ламот вдигна умоляващо ръце. — Не правете истории! Не е нужно да се извинявате? Аз ви посветих в една тайна и вашата фантазия ви изигра малка шега — това е съвсем естествено! — Той замълча няколко секунди, после се наведе към него и тихо попита: — Виждате ли онзи мъж със зеленото ловджийско яке?

— Виждам го.

— Случайно да сте чули какво си помисли току-що този юначага?

Преди Минцлаф да може да отговори, баронът поклати глава.

— Прощавайте, съвсем забравих, че не умеете... Ето, вижте на съседната маса, там седи мъж в зелено яке с кокалени копчета и зяпа безобидно с поглед на подранила теменужка, а още тази вечер ще се опита да измъкне от своя съсед по маса двадесет хиляди марки!

— Трябва да предупредим другия! — каза Минцлаф.

— Вече е късно — отвърна Ламот, като настойчиво разглеждаше нимфенбургската ваза, която стоеше на съседната маса, пълна с алпийски рози.

— Вече е късно?

— Да. Той е вече предизвестен. От съпругата на мъжа с якето. Аха, жената била с естествена червена коса! — Баронът се усмихна снизходително: — Мъжете са смешни същества: докато се хващат за гърлото, единият си мисли за косата на чуждата жена!

Минцлаф потъна в мълчание. На челото му, точно където завършваше носът, се появи отвесна бръчка, тясна и дълбока, напомняща белег от дуел.

— Стига! — каза баронът неспокойно. — Внимавайте, драги господине! Помислете бързо за нещо друго! За нищо на света не бих искал да се вмесвам в мислите, които имате сега!

Изкуствоведът трепна. Една стройна дама на име Хедвига, току-що прекосила — красива и гола — вътрешния му свят, изчезна уплашено в някакъв недостъпен мир, сякаш пометена от магическа пръчка. И от страх да не би младата дама отново да изплува иззад облаците на подсъзнанието все така гола, без да предполага, че споменът за нея се следи от един напълно непознат човек, Минцлаф започна да произнася наум като молитва таблицата за умножение на тринадесет: „13, 26, 39, 52, 65, 88...“

— Сбъркахте! — каза баронът. — 78! — После изви глава и повдигна вежди.

Двамата мъже на съседната маса бяха станали от местата си. Една едра елегантна дама пристъпи към тях и им подаде ръка.

— Но тя действително има червена коса! — промълви Минцлаф.

Баронът каза небрежно:

— Цветът е изкуствен. Въпреки че любовникът вярва в обратното. Виждате, дори четенето на мисли не винаги води до истината!

На съседната маса тримата бяха седнали, разговаряха тихо и любезно се усмихваха един на друг. Мъжът със зеленото яке бе сложил нежно длан върху ръката на жена си. Другият мъж ѝ поднесе табакерата си и подаде сръчно огън, при което двамата се спогледаха бегло, но явно съвсем свойски.

— Отлични комедианти! — промърмори баронът. — Майстори на лъжата. Човек се затруднява да следи безмълвните и невидими диалози на мислите им. Не забравяйте, драги господине, макар и да говорят последователно, тримата мислят в едно и също време.

— Господата играят на покер без карти — каза Минцлаф.

— И то на дяволски висок залог! — отвърна Ламот.

— Единият залага съществуването, а другият — живота си!

Минцлаф гледаше напрегнато към съседната маса. „Какво ли би станало — помисли си той, — ако изведнъж плътната завеса пред очите им се отдръпнеше и тримата погледнеха в главите си като в разтворени прозорци на някаква призрачна стая, и то само за една минута, а след това завесата отново се затвореше също така внезапно,

както се е отворила? Дали жената и двамата мъже щяха да захвърлят като горящи главни невидимите карти, с които играеха?“

— Имате опасни желания, драги господине — каза баронът. — Сериозно ли искате тримата да гледат в пъкъла в продължение на шестдесет секунди?

— Извинете, господин барон! Аз само си помислих...

— Само си помислихте?

В този миг един стол се сгромоляса на земята. Звъннаха чаши. Мъжът със зеленото яке бе скочил от мястото си и се улови за гушата. С широко разтворени, стъклени очи той гледаше към двамата на масата...

Другият се наведе силно напред, вкопчи се с една ръка за покривката и понечи да се изправи. Покривката се плъзна. Нимфенбургската ваза политна и бавно се обърна. Водата заля пръстите на мъжа и безшумно закапа по килима.

Сега лицето на жената изглеждаше сякаш облепено с изпомачкана копринена хартия.

— Не! — внезапно извика тя и изкриви от ужас очи. — Не!

Другите посетители се сепнаха и с неразбиращи погледи заследилих непристойната драма, която явно искаха да наложат на вниманието им.

Тримата стояха замръзнали в своите пози и за момент напомняха някаква странна скулптурна група от музей за восъчни фигури. Те не дишаха. Бяха като парализирани.

След това, като че отхвърлено с един замах, от тях отпадна булото на някаква магия. Жената се изправи като сомнамбул, грабна ръчната си чанта и залитайки, напусна локала. Чантата не бе затворена. Пудриерата ѝ падна на земята.

Мъжът в зеленото яке се строполи тежко на стола си.

Другият стана, направи няколко крачки, наведе се за пудриерата, вдигна я, хвърли я отново на земята и без шапка и палто излезе навън в снежната виелица.

Когато прекосяваше улицата, се чу как изскърцаха спирачките на някаква кола.

Минцлаф разтърка очи.

— За бога, господин барон! — промълви той.

Но непознатият вече бе изчезнал от масата.

Нощта, която последва този до известна степен странен ден — на това отгоре първа нощ от пътуването, прекарана в хотелско легло, разположено по обратен начин в стаята, — тази нощ протече за господин Минцлаф без сън.

През изминалия следобед, след като от масата изчезна загадъчният барон, Минцлаф трябваше да види още и как двама санитарии изнесоха мъжа със зеленото яке от възбудената чайна и го откараха с болнична кола. „Апоплектичен удар“ — бе констатира още преди това случайно озовалият се сред присъстващите лекар.

Би трябвало да има дни без нощи. Но дни без нощи няма. Вместо това има безсънни нощи...

Какво се бе случило с червенокосата жена, която така пронизително бе изкрещяла „Не!“? И какво бе станало с мъжа, който без палто и шапка излезе на улицата?

Как можа да му хрумне онова страшно желание? Естествено, той не можеше да очаква, че подобно желание ще се изпълни, и то от някакъв четец на мисли в една мюнхенска чайна! Четенето на мисли, колкото и призрачно да изглеждаше, все пак оставаше в рамките на възможното, но другото...

А то бе много, много по-лошо. Защото бе съвсем невъзможно и въпреки това се бе случило. Да омагьосаш трима души по такъв начин бе направо свръхестествено!

Разбира се, съществуват чудеса! Поначало няма нищо друго, освен чудеса. Но все пак това са чудеса от друг вид. Те са традиционни, те са — казано малко пресилено — естествени чудеса, независимо дали се касае за деление на клетката, за кокичета, за светлинни години, за любов, за убийство, или за електричество.

Но случилото се в чайната представляваше някакво съвсем недопустимо чудо! Минцлаф се бе опитал да въдвори порядък в преживяването. Това обаче не му се удаде. Когато едно ябълково дърво роди ябълки, се извършва едно нормално, едно разумно чудо. Но ако същото ябълково дърво започне да скача на въже или да свири на пиано — стига да не е насън или в приказките, — това е просто недопустимо? Направо неприлично!

А може би погрешно тълкуваше разигралата се между тримата сцена? Може би тя се намираше само във временна, но не и в причинна връзка с тайнствения барон?

Без съмнение младият мъж бе излязъл от равновесие и това обезпокоително състояние продължаваше вече двадесет часа, въпреки че Минцлаф бе напуснал Мюнхен рано сутринта и вече бе оставил зад себе си както Щутгарт, така и Цюрих — града с приказния мост, от който се виждат езерото и ледената верига на почиващите в небесната синева планински великани.

Влакът, в който седеше, отдавна бе прекосил западния бряг на езерото и сега летеше към белите, безмълвни планини. Отвреме-навреме Минцлаф прелистваше изследването на Бергсон „За смеха“. Понякога хвърляше поглед през прозореца, сякаш търсеше навън помощ и опора. Но пейзажи и книги, които човек отдавна познава, едва ли могат да действат така сензационно, че да изместят от съзнанието спомена за едно ново и при това напълно непонятно преживяване.

Съвсем предпазливо, почти на пръсти, той се опита да отклони мислите си в друга посока. Защо хора като него препрочитаха отново и отново петстотинте или хилядата книги, които отдавна вече са чели? Защо толкова много обичаше да пътува през същите пет или шест местности, които вече познаваше? И така, не беше ли четенето и пътуването едно и също нещо? Защо впрочем пътуваше, след като винаги отиваше на места, които отдавна бе открил? Що за странни експедиции в спомените бяха това?

Наистина никога, почти никога, не бе завиждал на хората, които жаждата за приключения подмамваше и хвърляше от една новост към друга, към трета. Но тях той разбираше по-добре, почти по-добре, отколкото себе си и себеподобните. Другите галопираха през въображаемите пространства на изпълнимите и неизпълними желания, докато тънката струйка в твърде малкия пясъчен часовник на живота им неудържимо изтичаше. Все пак това беше разбираемо.

Минцлаф се усмихна горчиво. „Тяхното любопитство — помисли си той — се мъчи да отговори на въпроса «Какво?»», а нашето — на въпроса «Защо?»“. Всъщност, сериозно погледнато, бе истинска дързост от страна на съдбата, едва създала човека, да го заличава без остатък от лицето на земята. На каква безименна сила се дължеше обстоятелството, че времето, отредено ни за живот, е тъй кратко? Кому

— в този или на онзи свят — доставяше удоволствие такава несправедливост? Трудно можеше да се приеме, че властващата съдба или закономерност си е направила зла шега с хората!

Защо човек да не може да живее двеста или триста години? Колко много би могъл да направи през един такъв живот и колко неща би преживял! Представата за това бе величествена и ни караше да затаим дъх, а болката, че в действителност не е така, свиваше сърцето. Човек представляваше двунога едnodневка! И дори някой да доживееше деветдесетгодишна възраст, положително прекарваше последните десет години от своето съществуване повече или по-малко оглупял и по-жалък от ненормално дете. За да не се отчайва постоянно, човек не трябваше да вярва в нищо! Дотам беше стигнал!

В този момент вратата на купето се отвори и Минцлаф вдигна поглед. В рамката на вратата стоеше барон Ламот!

Той кимна приятелски и попита:

— Позволено ли ми е днес да седна при вас, или ще ви безпокоя отново?

Без да дочака отговор, той хвърли куфара си в мрежата за багаж и седна срещу Минцлаф до прозореца.

— Аз също пътувам за Давос — заяви той сякаш между другото, докато сваляше ръкавиците си. — Впрочем не би трябвало да си блъските главата толкова много заради вчерашното малко приключение. Тримата — ако се пресметне точно — струваха по-малко от брилянтните обеци на жената.

— Може би.

— При това обещите съвсем не бяха толкова скъпи.

— Може би — повтори Минцлаф. — В момента много повече ме занимава нещо друго.

— Защо така ненадейно изчезнах ли? А може би исках да си спестя гледката на безмерно учуденото ви лице? Точно така, просто не бях в настроение да отговарям дори на само помислени въпроси. То би ни довело твърде далеч там, в чайната. Освен това трябваше да предпазя мъжа, който се бе втурнал на улицата без палто и шапка и, както мога да ви уверя, съвсем не на себе си, за да не бъде прегазен от един автомобил. — Баронът извади златна табакера и му предложи цигара.

Минцлаф поклати почти неучтиво глава.

Ламот запали цигара, кръстоса крак връз крак и продължи с непринуден тон:

— После мъжът бе отведен в полицейския участък и аз имах удоволствието да отида с него. Той трябваше да изясни причините, поради които бе изложил на опасност своя скъпоценен живот, както и този на тримата пътници в колата. Но от него не можах да изкопчат нито една сваятна дума. Мънкаше нещо несвързано и никой не разбра какво всъщност е станало. Един служител изрази пред мене безграничната си признателност за безстрашното ми поведение. Дори помоли за адреса ми. Но аз много бързах, тъй като трябваше да отида при шивача, за да взема оттам новия си фрак. — Барон Ламот потъна в съзерцание на маникюра си. — Фракът впрочем ми стои отлично — добави той.

Минцлаф мълчеше. Той бе преплел пръсти и ги стискаше така здраво, че ставите им бяха побелели.

Баронът късо се изсмя.

— Мислите ви са погрешни, драги господине! Днес няма да ви моля за огледало. Неприятно е да не знаеш със сигурност как изглеждаш, но аз вече посвикнах с новото си лице. — Той погледна през прозореца на купето. — Обичам планините повече от хората. Те са по-внушителни, разполагат с време й търпение и умеят да мълчат.

Минцлаф бе като замаян. Клепачите му трепереха. Помъчи се да избегне невъзмутимия поглед на чужденеца, погледа на неговите властни очи. Наведе се, заразглежда шарките по тапицерията на канапето и неочаквано заговори трескаво и припряно. Гласът му звучеше хрипкаво от възбуда:

— Защо ме преследвате? — попита той полугласно. — Или смятате, че досега не сте успели да ме смутите достатъчно? Разберете, че се страхувам от вас, ако непременно държите да знаете това! Но на мен не ми доставя удоволствие да се страхувам от някого, а и не съм свикнал, дявол да го вземе! Моля ви, идете в съседното купе! Плашете други хора, ако не можете да живеете без това! Навярно ще се намери по-благодарна публика от мене за безработни фокусници!

— Не съм убеден — чу той гласа на барона.

— Разбирам, че не съм избрал подходящ тон — продължи Минцлаф дрезгаво. — Също не съм забравил, че е достатъчно само да мисля това, което ви съобщавам. Но ми дойде до гуша да седя срещу

вас като глухоням, който има уста само за да се прозява. Не намирате ли, че е под достойнството ви да демонстрирате по такъв начин превъзходството си? С удоволствие ще ви дам писмено уверение, че ви считам за необикновен човек, макар че едва ли се интересувате от моето мнение!

Той се изправи и тръгна към вратата.

— Извинете моята невъзпитаност! Нервите ми не издържах. И тъй като не мога да изисквам от вас да напуснете купето, сам ще си отида! — И понечи да отворя вратата.

Обаче колкото и да дърпаше ръчката, вратата не се отваряше. Опита още веднъж. После бавно се обърна и с пребледняло лице погледна барона.

Ламот сви рамене и се усмихна, сякаш знаеше, че е напразно да дава каквито и да било разяснения.

— Така е — каза той след малко. — Вратата не се отваря само защото аз желая това. Дребен и глупав трик, признавам. Но в края на краищата какво друго остава на един безработен фокусник, освен от време-навреме да прави по някоя магия? Един талант може също да се превърне в лоша привычка. — Той изглеждаше едва ли не смутен. — Поставете се, моля ви, на моето място! Все пак не мога да ви оставя да напуснете купето в такова състояние. Бих искал да останете тук, защото въпреки всичко сте ми симпатичен! Нали ви казах това още в Мюнхен! В действителност съвсем не исках да ви плаша, а просто да ви направя впечатление, това бе всичко! Никак ли не ви трогва такова самопризнание?

Очите му блестяха. Той посочи с ръка към канапето.

— Седнете на мястото си! Постоянно се мъчите да избягате от мене. Но това няма да ви се удаде, можете да ми вярвате! Защото аз се нуждая от човек, който да знае какъв съм! И човекът, който ще узнае това, сте вие!

Минцлаф постоя още един миг нерешително до вратата.

— Не — каза баронът, — дори разбиването на стъклото няма да ви помогне. Би трябвало вече да сте разбрали, че умея не само да чета мисли.

Минцлаф седна колебливо в своя ъгъл до прозореца и се ядоса. Как можа да се покаже толкова недисциплиниран? Подобно нещо противоречеше напълно на неговата благородна цел:

самовъзпитанието. Нямаше съмнение, че от тази гледна точка държанието му бе лошо.

— Не само аз, но и вие сте суетен — каза баронът не без задоволство. — Човек, който не е в състояние да се изплаши, не е човек, а най-много глупак или касапско куче. Независимо от всичко, ще се опитам да ви спестя нови страхове, тъй като вие ги възприемате като оскърбление, а това не влиза в моите намерения. Най-добре би било внимателно да дозирам онова, което възнамерявам да ви съобщя.

Младият изкуствовед сбърчи чело.

— Имам чувството, че съм при зъболекар, който, съобразявайки се с пациента, протака със седмици някоя болезнена процедура.

— Както искате. Останете си с чувството, че сте при зъболекар — отбеляза другият. — И моля, приемоте първата доза: аз не се наричам Ламот и не съм никакъв барон!

— Това признание — каза Минцлаф — съвсем не ме изумява. Онова, което ме плаши повече от такива лъжи, е истината.

Непознатият продължи след кратка пауза, очевидно надсмивайки се над самия себе си:

— Понякога е много по-трудно да признаеш кой си, отколкото да обясниш кой не си.

Той захапа долната си устна и погледна замислено към стоманеносиньото небе, изопнало се — безоблачно и весело — над покрития с дълбок сняг блестящ пейзаж.

В този миг влакът влезе в тунел. Лампата на тавана замъждука. Стените на тунела блестяха от влага.

Двамата мъже стояха мълчаливо един срещу друг в полумрака. Непознатият бе свел поглед и наблюдаваше върховете на обувките си.

Постепенно изкуственият здрач избледня, докато най-сетне при изхода от тунела слънцето отново и с още по-голяма сила блесна над земята.

Минцлаф залепен притвори очи. Зад клепките му кръжаха искрящи трансмисии, златни снопове се заиздигаха нагоре като фантастичен фойерверк.

— Виждате ли онова самотно дърво? — попита другият.

Минцлаф запремига и погледна с полуотворени очи през прозореца. — Влакът тъкмо извиваше около един бял планински купен, на върха на който се издигаше грамадна ела.

— Наблизо няма хора — каза мнимият барон така тихо, сякаш говореше на себе си. — Изглежда, може да се рискува! — И добави по-високо: — Моля ви, отделете минута внимание на онова дърво!

Минцлаф прикова поглед в елата.

Изведнъж му се стори, че от безоблачното небе проблясва към земята ярка светкавица. Възможно ли бе това?

Ето! Върхът на елата се разлюля, като че ли върху дървото налиташе буря. Облаци сняг се посипаха от клоните. Огромното дърво се наклони на една страна. То се навеждаше все повече и повече. И най-последно, сякаш повалено от невидими секачи, падна бавно и беззвучно сред бялото поле. Сняг като кълбеста мъгла се вдигна нагоре и се спусна обратно на земята подобно на бързо изключен фонтан.

След кратко мълчание баронът каза делово:

— Извинете за малката природна драма!

Минцлаф, без да мисли, се опита да се засмее:

— Но моля ви се, няма за какво. Вашият начин да се представяте дозирано не е лишен във всеки случай от известна оригиналност.

— С удоволствие бих ви предложил нещо по-импозантно — заяви другият. — Но всеки съзнателен фокусник с чувство за отговорност познава граници, които, въпреки че е в състояние да преодолее, не нарушава без нужда, за да не постъпи неблагоприятно — само в изключителни случаи. Необмислената намеса в природните процеси, следващи своите собствени закони, лесно може да доведе до непредвидени усложнения.

— Стига да съм ви разбрал правилно, излиза, че относителното намаляване на чудесата през последните столетия отчасти се дължи на нарастващото хуманизиране на господата вълшебниците!

Баронът подръпна мустаците си.

— Ако не знаех кой сте, бих опънал и някои по-деликатни струни!

— Вие знаете кой съм?

— Доста добре, драги господине. Въпреки вашето младежки иронично поведение вие сте университетски професор, впрочем вече не сте, тъй като един ден решихте, че е по-важно да създадете порядък в собствената си глава, отколкото в не винаги склонните към това чужди глави.

Минцлаф не смееше да си поеме дъх.

— Вие пишете статии и книги върху основни понятия на изкуството, а сега пътувате за Давос, за да изнесете по покана на тамошното художествено сдружение една лекция. Първоначално възнамерявахте да отпътувате преди четиринадесет дни, но след това помолихте за четири седмици отсрочка, защото само един ден преди отпътуването си срещнахте случайно за втори път една красива, действително много красива, млада дама на име Хедвига. Тогава почувствахте — впрочем с право, — че тази втора среща не може да бъде случайна и останахте в Берлин, докато само преди три дни не получихте една забележителна телеграма, в която непознато лице ви съветваше незабавно и без предизвестие да заминете за Давос. Имам ли право?

— Защо е нужно да питате? — Минцлаф се поколеба. — А може би телеграмата бе от вас?

— Но аз ви познавам едва от вчера! Как бих могъл да ви пратя телеграма преди толкова дни?

— Дори това не би ме учудило — каза Минцлаф. — А сега, ако позволите, още един въпрос: по какви необикновени пътища добивате сведения за моя личен живот? Трябва да призная, че след всичко това бих се почувствал по-скоро успокоен, отколкото обезпокоен, ако най-сетне узная с кого имам удоволствието да разговарям! Вие попречихте на една врата от купето на Швейцарската федерална железница да се отворя. Посочихте ми едно дърво и го повалихте с поглед, преминавайки покрай него. Въпреки че едва от вчера ви се изпречих на пътя, вие познавате живота ми, като че ли месеци наред сте пращали подире ми най-малко цяла дузина детективи! До вчера ви смятах за човек с необикновени възможности, но днес...

Господинът, който не се наричаше барон Ламот, се наведе любезно напред.

— Но днес?

— Но днес вече не вярвам в това! Напротив, крайно неохотно стигам до едно убеждение, което, за съжаление, е в разрез с моя мироглед.

Минцлаф погледна другия в лицето почти мрачно и видя как зениците му се присвиха.

— Далеч съм от мисълта да ви обиждам! Въпреки това дължа да ви кажа следното: господин бароне, вие не сте необикновен човек —

вие, колкото и безсмислено да звучи това, изобщо не сте човек!

Ламот каза:

— Дори освободеното от предразсъдъци мислене създава предразсъдъци! Който не знае това, тежко му! И така, въз основа на няколко странни възприятия, излизащи извън рамките на обикновеното, вие считате за възможно, че въпреки човешката си външност аз не съм човек. Както ми се струва, ще се видите принуден да направите още една стъпка.

Минцлаф кимна тъжно с глава.

— Навярно така ще стане. Тъй като не е в моя стил да се задържам прекалено дълго на негативни констатации. А щом като не сте човек, възниква заплашителният, но неизбежен въпрос: кой или какво всъщност бихте могли да бъдете?

— Логиката го изисква — забеляза баронът. — Действително възниква такъв въпрос. И се опасявам, че не ви остава друг изход, освен смело да му намерите отговор. Не ме занимавайте само с понятието „сврхчовек“! Аз не съм човек, не съм звяр, но не съм и „сврхчовек“! Моля, имайте това по възможност винаги предвид!

Другият се поклони кратко и промълви:

— Няма да направя грешка!

— Мога ли да ви предложа нещо? — попита Ламот. — През изтеклия половин час вие узнахте, че аз пътувам под фалшиво име и титла и че не съм човек. Имам известни задръжки, за да ви се представя направо, затова ще ви предложа един метод, който ще бъде много подходящ за пъргавината на вашата фантазия. Предлагам ви всеки ден да правите по три догадки кой бих могъл да бъда и щом налуките верния отговор, играта се прекратява.

— По три догадки?

— Просто ви моля за това! Не е нужно да изговаряте гласно предположенията си, достатъчно е да си ги помислите.

— Е, добре — каза Минцлаф. — Да започнем тогава веднага!

Баронът даде съгласието си.

Другият си мислеше: „Сега трябва да застана както в детските години с лице към стената и да чакам да ми извикат: Ху-ху!“

— Нямам нищо против — каза Ламот.

Минцлаф отхвърли това:

— Нека караме по-кратко. Моля да внимавате! Започвам!

После сведе глава.

— Не познахте! — заяви баронът след кратко време. — Какво е второто ви предположение?

Младият мъж затвори очи, за да се съсредоточи по-добре.

— Не! Също невярно! Но не съвсем безинтересно. А третото?

Въз фантазията на Минцлаф кръжаха дузини от едва помислени наименования. „Това е безнадеждно!“ — помисли си той и съвсем безразборно накара едно от наименованията да изплува от мъглата в ясното съзнание.

— Отново невярно! — заяви господинът, който не бе човек. — Дори абсолютно погрешно! — Това прозвуча, като че ли той тържествуваше, загдето неговата загадка оставаше неразрешена. — Утре ще продължим нататък.

В този миг някой разтърси вратата на купето.

Беше келнерът от вагон-ресторанта, който разнасяше бульон и кафе.

— Позволете ми да ви обърна внимание, че вратата е все още омагьосана! — промълви Минцлаф.

— Наистина! — каза баронът. — Един момент, господине!

Секунда по-късно вратата се отвори от само себе си и келнерът едва не се просна на пода заедно с таблата, покрита с димящи купички.

Съдините иззвънтяха остро.

Мъжът пхна яркочервения си нос в купето.

— Извинете ме — помоли той. — Вратата трябва незабавно да се смаже. Желаете ли бульон?

3.

На „Давосплац“, крайната станция на Ретийската железница, двамата напуснаха влака.

Цели тълпи обгорели от слънцето младежи наизскачаха със смях от купетата. Към дървения концерт от потракващи ски, които пътниците изнасяха от вагоните и мятаха на рамо, се примесваше тропотът на тежки туристически обувки. Металните остриета на щеките дрънчаха по перона, а въздухът бе изпълнен от истинско вавилонско смешение на различни езици.

Баронът и Минцлаф изчакаха да отмине веселата компания.

После се погрижиха куфарите им да бъдат настанени в багажното помещение и едва след като с удовлетворение установиха, че това се уреди, напуснаха гарата.

Следобедното слънце все още грееше. Сини сенки бяха плъзнали по дебелиите повече от метър снежни дюшеци. Чистият и студен планински въздух се дишаше със забележителна лекота. Отнякъде долиташе валсова музика. Изглежда наблизо имаше пързалка.

Тръгнаха нагоре покрай кметството и стигнаха до една улица, по която, надувайки клаксони, леки коли и автобуси си пробиваха път.

Нямаше никакво съмнение: въпреки че бяха на хиляда и шестстотин метра височина, те се намираха в град!

Хотели-дворци с неизброими прозорци се опираха в белите склонове на планината. От двете страни на улицата се издигаха големи магазини и чужди консулства. Пъстри плакати оповестяваха вечерните прожекции на американски филми. По витрините човек можеше да види парижко вечерно облекло и фракове, ушити по последна мода.

Към двамата спътници се зададе кавалкада от десетина шейни. Плющяха камшици, весело пееха звънчета, пръхтяха коне.

Баронът се закова на място и погледна след тях.

— Толкова красиви жени! — каза той въодушевено. — Каква отлична идея, да дойдем тук!

Посред развеселеното множество от прибиращи се спортисти се бяха изправили трима негри. Те бяха наобиколили един местен жител, навлякъл кожа от бяла мечка, показваха белите си зъби и искаха мечкарят да ги фотографира. Бялата мечка говореше немски, английски и френски.

Минцлаф вдъхваше хладния въздух с такова блаженство, че звуците, които издаваше, приличаха повече на въздишки. Високо над планинските долини и над града, който бавно се обвиваше в мрак, искряха облени от слънцето ледени върхове. Беше като в приказка.

— Ей, мечтателю! — каза Ламот добродушно. — Отсреща забелязвам бюрото на Туристическия съюз. Ако не се лъжа, ще пожелаете да им се обадите.

Прекошиха улицата.

— Ще ви чакам пред входа — каза баронът.

Но вместо да влезе в сградата, Минцлаф остана като прикован на мястото си и изстинал се взираше в един плакат, залепен върху стената

на сградата. На плаката беше написано следното:

СРЯДА! СРЯДА!
По покана на Художественото сдружение
и Туристическия съюз в Давос
в големия салон на курортното казино
ще изнесе еднократна лекция
известният изкуствовед
проф. д-р АЛФОНС МИНЦЛАФ.
Темата на лекцията е:
„ХУМОРЪТ КАТО СВЕТОГЛЕД“
Следват дискусии!
Продажба на билети в бюрата
на дружествата-домакини.
Начало на лекцията 21 часа!
СРЯДА! СРЯДА!

Минцлаф разтърка очи и се приближи още една крачка. Прочете повторно плаката, предизвикал удивлението му. После промълви само:

— Да пукна, ако разбирам нещо!

Баронът поведе слияния си спътник нагоре по стъпалата към кафенето на курортното казино, вмъкна го през вратата, помогна му да си свали палтото и го настаня в едно кресло.

След като поръча две „Хенеси“, той каза:

— Така, а сега облекчете поразената си от гръм душа!

— Плакатът! — промълви другият.

— Точно така, плакатът!

Минцлаф се съвзе за миг и преди да продължи, пое дълбоко въздух.

— Тук знаят, че пристигам едва след четиринадесет дни!

И как могат при това положение да обявяват лекцията ми за сряда? — Той недоверчиво погледна барона в очите.

Баронът поклати развеселено глава.

— Не, не! С плаката имам толкова общо, колкото и с телеграмата!

Тръпки побиха Минцлаф.

— Давос се оказа възел от загадки! А може би от недоглеждаме да съм съобщил погрешна дата в туристическото бюро?

— Не ми се вярва — каза баронът.

Келнерката донесе коняка.

След като пиха, Минцлаф попита:

— В състояние ли сте да осветлите поне малко съвсем неясното ми положение? Навярно знаете поне отчасти как стоят нещата?

Ламот решително възрази:

— Въпреки че в действителност са ми известни някои неща, няма да ви кажа нито дума предварително.

— Но защо?

— Не е във ваш стил да надничате в чужди карти, дори ако в тях ще прочетете съдбата си. Бъдете малко по-принципен, млади човече!

— Съгласен съм, господин бароне. След като така тактично ме изоставяте, ще трябва сам да се опитам да скицирам полесражението. Въз основа на една телеграма без подател аз пристигам в Давос цели две седмици преди определения срок, без да съм се обадил на никого. Тук виждам един плакат, от който установявам, че лекцията ми ще се състои само след три дни и че аз, който в сряда, така да се каже, още няма да съм пристигнал, възнамерявам да говоря върху тема, която никога не ми е минавала през ум.

Внезапно той се изправи.

— Хайде, вървете! — каза баронът. — Така ще е най-добре. Аз ще ви чакам тук.

Без палто и шапка Минцлаф напусна кафенето.

Баронът си поръча още един „Хенеси“ и спокойно се огледа.

В центъра на голямото помещение няколко възрастни холандци и англичани играеха бiliarд. Застанали край масата във вечерни облекла, те бяха свалили саката на смокингите си и ги бяха окачили на закачалката. Останали по жилетки, сериозни и мълчаливи, те почистваха бiliarдните щеки, пречкаха се на пътя на келнерите или приведени по забележителен начин, се прицелваха съсредоточено, подобно на браконieri, и нанасяха ударите си върху покритата със зелено сукно маса. Топките от слонова кост потракваха, играчите се заслушваха понякога в този звук, а понякога не. Този, който свършваше, безмълвно и смирено отстъпваше мястото си на

противника, отбелязваше спечелените точки и се приготвяше да чака отново реда си.

— Ето ме и мене — каза Минцлаф и седна на мястото си.

Ламот го погледна изпитателно.

— Ако се не лъжа, лицето ви изразява още по-голяма обърканост, отколкото преди.

— Присмивате ли ми се?

— Не.

Минцлаф се засмя злобно.

— Директорът на Туристическия съюз не бе в бюрото си. Запитах един от служителите откога професор Минцлаф е в Давос.

— И какво ви отговориха?

— Мога ли преди това да ви задам един въпрос?

— Моля.

— Напълно ли сте сигурен, че ние с вас пристигнахме тук едва преди един час?

— Мога да ви се закълна в това — каза баронът.

— Въпреки всичко ние двамата дълбоко се заблуждаваме. Не е вярно, че току-що съм пристигнал в Давос. Тук съм повече от една седмица! — Минцлаф сбърчи чело. — Най-любезно и подробно ме осведомиха. Така например се оказа, че аз живея в грандхотел „Белведере“. Имам на разположение стая с баня и балкон с южно изложение.

— Но това е чудесно!

— През деня правя излети с шейна до романтично отдалечени местности, там закусвам на сняг и слънце и при желание се фотографирам. Щом поискам да бъда сам, за да размишлявам на спокойствие, разполагам с безплатни билети за въжената линия и оттам мога да предприемам самотни странствания със ски.

— Какво повече искате? — полита баронът. — Хората са се погрижили наистина както трябва.

— Вечер съм канен на много места. Тъй като тукашните образовани кръгове проявявали жив интерес към изкуството. А освен това се ползвам със славата на отличен събеседник.

— Каква приятна изненада! — каза баронът. — И какво смятате да правите сега?

— Още не зная точно. Но ако всичко това не е лъжа, възнамерявам да отида в грандхотела и да направя на място посещение на самия себе си, като при това използвам случая да ударя една плесница на някого!

— Не бива да правите това! Тъкмо вие не бива да го правите!

— Защо?

— Защото, като призван изследовател на комичното, на остроумието и на хумора, имате тежката задача да се издигнете над положението.

— Искате прекалено много от мене! — Минцлаф почука известно време с показалеца си по ръба на масата. — Трябва да знаете, че...

— Че тъй като сте поканен от Давоския Туристически съюз, имате съвсем малко пари в себе си. — Баронът го потупа по рамото. — Ако сега се втурнете в Туристическия съюз и посветите директора в положението, ще развалите удоволствието както за себе си, така и за мене. Представете си само колко весело ще бъде, когато ние с вас седнем в сряда сред зрителите в курортното казино, горе, в големия салон, и заслушахме блестящото изложение на вашето второ Аз!

— Обаче...

— Никакво обаче! — заяви Ламот категорично. — Щом като аз съм фокусник, парите не играят никаква роля. Можете да се настаните в най-елегантния хотел — аз ще направя магия на портмонето ви за каквато искате сума.

Той му подаде ръка над масата.

Минцлаф я стисна.

— Приемам предложението ви!

— Браво!

— Смятат ли се омагьосаните пари за фалшиви?

— Естествено.

— Не можете ли да направите магия за редовни пари?

— Дали парите са редовни, или не, зависи от това кой ги произвежда. Ако са печатани или сечени от държавата, те са редовни.

— Но така излиза, че вие сте Фалшификатор на пари.

— Аз? Как така?

— Имате ли разрешително да произвеждате пари?

— Аз нямам нужда от разрешително. Понеже не съм поданик на никоя държава и не съм подвластен на никой закон.

— Правилно! — Минцлаф доволно потри ръце. — Обичам, когато дори в необикновените неща има някакъв порядък. Винаги мечтая и за двете: за необикновени неща и за порядък.

— Това ми е известно — каза баронът.

— Тогава импровизираната комедия може да започне!

— След като си намерим квартира и вечеряме, ще се опитаме да направим кратко запознанство с мнимия господин Минцлаф. Вярвам, че това няма много да ни затрудни.

— Любопитен съм да разбера как изглеждам.

Баронът даде знак на келнерката и плати. След това излязоха. Холандците и англичаните край билиардната маса все така играеха.

Навън се бе стъмнило. Фенерите бяха запалени. Улиците изглеждаха съвсем безлюдни. Хотелите и пансионите бяха накичени с дългите трепкащи гирлянди на осветените прозорци. Навярно посетителите се преобличаха за вечеря.

Снегът ядно скърцаше под краката им. Бе толкова студено, че ноздрите замръзваха отвътре.

— Преди да сме забравили! — каза изведнъж баронът. — Как ще трябва да ви наричам отсега?

— Какво? — Минцлаф се закова на мястото си. Малко след това се засмя гръмко. — Наистина! Трябва да си измисля някакво друго име!

— Двама професори Минцлаф са наистина много за град Давос. Какво ще кажете за звучното име Килиан Ператонер?

— Килиан Ператонер? Изглежда ми прекалено бомбастично, не намирате ли?

— Тогава да продължим! Как ви се струва Ервин Йеневайн?

— Йеневайн е добре — каза Минцлаф. — Но, за съжаление, Ервин не става. Имам една приятелка, по-скоро имах една приятелка...

— И тази приятелка, която имате или сте имали, се нарича за нещастие Ервина, нали? — попита Ламот, като му смигна.

— Не, казва се Ало.

— Но това не е никакво име!

— Всъщност казва се Суматра! Там е родена. Но още като дете открила, че името на един остров не е лично име. И когато я зовели,

вече не се обаждала. Станало така, че започнали да се обръщат към нея само с „ало“. И това име и останало до ден-днешен.

— Нямам нищо против — каза баронът.

— И когато ние с Ало странствахме с раници на гръб през онова, което се нарича „божествената майка природа“, или както сега с вас стояхме под нощния, обсипан със звезди небесен свод и не знаехме кой е виновникът за доброто и злото в света, назовавахме тази тайнствена сила не бог, не съдба и не непонятност, а просто Ервин! Може би за да бъдем по-близо до тази сила, може би защото се плашихме повече от големите думи, отколкото от неизвестното, а може би за да намерим сили въпреки всичко да се усмихваме.

— Аха! — каза баронът. — Е, за Ало и Ервин ще говорим друг път. Тогава да ви наречем Лудвиг Йеневайн?

Минцлаф бе потънал в размисъл.

— А може би името Лудвиг също вече е включено в миросгледната ви система?

— Не, не. Лудвиг Йеневайн ми харесва. При условие, че няма да се наричам така до края на живота си.

— Обещавам ви — заяви баронът. — Да тръгваме, господин Йеневайн! Тази вечер ще посетим господин Минцлаф, в случай че вашият така наречен Ервин не възразява.

Една падаща звезда се стрелна по блещукащото небе, описа някаква тайнствена дъга и се стопи в нищото.

— При Ервин човек никога не знае на какво да разчита — каза младият изкуствовед.

4.

Баронът, който всъщност не беше никакъв барон, не се лиши от удоволствието да придружи Минцлаф, наричан сега Йеневайн, до един спокоен хотел, който изглеждаше населен предимно от англичани и англичанки, и да го настави в една уютна стая с баня и просторен балкон с южно изложение.

Едва тогава господата се разделиха, като се уговориха да се срещнат по-късно в бара на хотела, който в чест на дълголетието на английската кралица носеше името „Хотел Виктория“.

След като се погрижи за своето протеже, Ламот се качи на една конска шейна и си тръгна. Не му бе съобщил нищо по-подробно, а и

Минцлаф не бе питал за повече, понеже засега любопитството му бе заситено. Загадките от последните дни и часове го бяха погълнали изцяло.

Освен това той трябваше да разопакова куфарите си, да даде смокинга си за гладене, да обясни на швейцарската камериерка, че колкото и да е чудно, той не е англосаксонец, а трябваше и да се изкъпе. Най-сетне изникна и съвсем не леката задача да попълни формуляра за регистрация в хотела. Цял живот му бе трудно да се примири с името Минцлаф, а сега трябваше да свиква с новото си име.

Най-после формулярът бе попълнен със съответните лъжи.

И така, сега той бе доктор по филологическите науки, казваше се Лудвиг Йеневайн, по професия бе книгоиздател и живееше в Лайпциг. Освен това реши, че ако разговорът се насочи към целта на пътуването му, да обясни, че е посетил Давос, за да събере нови материали за Робърт Луис Стивънсън, издаването на чиято кратка биография го занимавало отдавна.

Стивънсън — това Минцлаф вече знаеше — бе посетил Давос през осемдесетте години на миналия век и тук, високо в планината, бе потърсил изцеление и бе започнал да пише романа „Преселниците от Силверадо“. Това, че един съвестен издател е пристигнал в Давос заради някои проучвания, би трябвало да изглежда съвсем правдоподобно.

И когато по пътя за столовата любезният хотелиер го поздрави, той, без много да му мисли, заприказва направо за мнимата цел на пътуването си.

Едва главният келнер му бе посочил малка маса, когато отново се появи съдържателят на хотела и сияещ, постави до чинията му за супа една книга. Тя носеше английското заглавие „Робърт Луис Стивънсън в Давос“ и бе написана от човек на име Локит, който бе живял в Давос повече от тридесет години като английски консул.

Минцлаф се направи, че отдавна познава този източник, но обеща при случай да го прелисти отново.

И това той стори колкото се може по-бързо, докато вечеряше, защото ако искаше да мине за познавач на Стивънсън, въпросното четиво можеше да му окаже голяма помощ.

Той продължи да прелиства книгата, докато, седнал в бара, очакваше Ламот.

Английските гости — повечето от тях във вечерно облекло, други в спортни дрехи — пиеха уиски и хвърляха остри метални стрели по един окачен на стената дървен кръг. Играта, въпреки че изглеждаше проста, съвсем не бе лесна.

Съпругата и синът на хотелиера дойдоха да попитат дали господин Йеневайн ще желае да вземе участие в състезанията по тенис в хотела. Все още приемали заявки.

Неговото твърдение, че бил твърде слаб играч, за да участва в състезания, не беше посрещнато с особено доверие.

Тогава те поискаха да се осведомят за някои други спортни намерения на новия гост.

И когато той им обясни, че вследствие на органично сърдечно страдание не му било разрешено да кара ски, а най-много кърки, и че по-скоро предпочитал да се разхожда сам през заснежените гори или да се пече някъде на слънце, те с нескривано съчувствие измериха с поглед високата му и снажна фигура. И може би сега им стана ясно защо той издава книги.

Най-сетне се появи Ламот.

В своя отлично ушит двуреден смокинг той приличаше на елегантен великан, на някакъв Язон или Тезей на новото време.

Присъстващите в бара дами бяха очаровани. Започнаха направо да го измерват с погледи. Той нямаше нищо против това, но и не прояви особен интерес.

— Добре ли сте настанен, докторе? — запита той, докато седеше в едно от удобните кресла.

— Отлично, господин бароне. Само че на някои не им харесва, че приличам на спортист, а всъщност не съм!

Ламот погледна строго в леденосините очи на една едра руса англичанка, която седеше на бара и хладно го наблюдаваше, сякаш присъстваше на конски пазар и преценяваше качествата на някой расов жребец.

После тя се наведе напред. Съседът ѝ започна да я увещава нещо. Но тя не му обърна никакво внимание.

— Един издател от Лайпциг съвсем не е длъжен да се занимава със зимен спорт — заяви баронът. — Още повече, щом бедният страда

от сърдечен порок. Впрочем вашето сърце не само органически не е в ред. То изобщо не е в ред.

Минцлаф поиска да попита какво има предвид Ламот, но не успя.

Защото англичанката се смъкна от високия си стол, направи две крачки към барона и застана като закована наред помещението. Погледът ѝ остана втренчен в Ламот. Облечена бе в сребриста вечерна рокля и приличаше на амазонка.

— Да — каза баронът полугласно. — Нека си остане там, където е! Не мога да понасям жени от този тип, трябва да знаете това. Навярно не само те са виновни, че нямат искрица огън в тялото си. Но винаги ме е възмущавало, че дори се гордеят с това и се удивляват на своята студена жажда за живот, вместо да се засрамят малко!

— Вашата способност да четете мисли е допринесла навярно немалко за тази антипатия.

— Това са човекоядки — каза баронът. После стана от мястото си. — Да тръгваме. Жената на Лот може да постои малко, превърната в каменна статуя.

Двамата напуснаха бара и вън в преддверието свалиха палтата си от закачалката. Когато малко след това се отправиха към изхода, чуха как хотелиерът казва на жена си:

— Какво се е случило в бара? Та те са се заковали на местата си като спящи царкини!

— А мисис Гоунт плаче! — допълни жената.

Мъжът безпомощно поклати глава, натъпкана с интернационален опит.

— Мисис Гоунт да плаче? Това е невъзможно!

А жената отвърна:

— Може би плаче по погрешка?

Ламот и Минцлаф се разхождаха вече четвърт час по главната улица. Хладният нощен въздух и чистото звездно небе им подействаха благотворно. Сега снегът бе по-хлъзгав и от паркет. Двамата господа бяха принудени да се уловят подръка.

Дрънкаха звънчета на шейни. Танцова музика долиташе от четирите посоки на света, тъй че тоналности и ритми се смесваха в някакъв пъстър шум. И странно, това не бе никак неприятно.

— Ще ми направите ли една услуга? — попита баронът. — Моля ви, не ми позволявайте да върша своеволия. Магиите ми започват да стават много! — В тона му се долавяше дълбоко разкаяние. — Твърдо бях решил да не напускам рамките на човешкото. Дали е вече привичка, или — което ми изглежда по-вероятно — суета, но държанието ми не е добро. Сцената в бара бе излишна!

— Студената англичанка още ли не е помръднала от мястото си? — попита Минцлаф. — И продължава ли да плаче?

— Ето ти тебе — разсърди се баронът. — Истинско щастие е, че ви срещнах! — Замълча за миг, а после каза: — Да, това ще се оправи! Сега вече малката компания може да се събуди от своя сън и да продължи да се държи, сякаш нищо не е било.

— Защо накарахте тази дама да се разплаче?

— За да бъде и тя поне веднъж тъжна — обясни Ламот.

— Както изглежда, и от мене не сте много доволен — каза Минцлаф. — Преди известно време заявихте, че сърцето ми не било в ред не само органически, но и въобще.

— Вие употребихте съзнателно последните десет години от досегашния си живот, за да унищожите истинската си същност. — Гласът на барона звучеше строго. — Вашата енергия е удивителна. Пожелайте да се превъзпитате и се превъзпитахте! Някога бяхте чувствителен човек и можехте да обичате. Когато беда сполетеше другите, страдахте заедно с тях. Помагахте, независимо дали искаха това от вас, или не. Не се страхувахте, че можете да загубите себе си. Все още имахте огън в тялото си и разбрахте, че човек не обеднява, когато се раздава.

Минцлаф вървеше мълчаливо до Ламот.

— Какъв дявол ви влезе в главата, че изменихте на себе си? — продължи баронът възбудено. — Защо счетохте човечността за слабост, а душата за недостатък? Издигнахте между себе си и живота китайска стена от нечупливо стъкло и решихте да си създадете „характер“. Като че ли светът не бе нищо повече от витрина!

— Не ми беше никак лесно.

— Само това липсваше, млади човече! Пратихте умишлено чувствата си на заточение и искате това да бъде лесно! Лесно ли беше на хората, които ви бяха близки? Които искаха да ви станат още по-близки и не можеха, защото между вас и тях стоеше вашата проклета

стъклена стена? Които трябваше да си строшат главите, когато въпреки всичко се опитваха да се доближат до вас? Вие задушихте сърцето си! По същия начин бихте си отсекли крак, само и само да станете „значителна личност“! Вие, немски фокуснико! Но, разбира се, един отсечен крак не израства отново, нали? Само не си мислете, че с душата това е възможно!

— Лесно ви е да приказвате! Вие не сте човек! — Минцлаф се спря на място. — Умеете да четете нашите мисли, затова ни се надсмивате. Някога опитвали ли сте да си представите как се чувства човек, който знае, че му е отредено да диша само някакви си шестдесет години и след това се разпада на прах? Какво изпитва, когато някой ден стане на тридесет години и погледне към двата пътя, които има — пътя, водещ към нищото, и пътя, идващ от нищото? Когато, застанал в зенита на живота си, оглежда своите планове, преценява желанията си. Стои, замислен над начинанията си, и скрива лице в длани! — Очите на Минцлаф гневно искряха. — Точно така, аз се превъзпитах! Не пожелах да пропиляя живота си като неделен следобед! Не исках нито слава, нито пари, нито щастие! Исках само да стана това, което съм, на което съм способен — нищо повече, но и нищо по-малко! Глупаво и безсмислено ли беше това, което опитах? Беше ли подло, че причинявах мъка на другите? А това, че сам аз не бях щастлив, нямаше ли своето оправдание? — Той се засмя горчиво. — Вие навярно поддържате отлични отношения с онези инстанции, които считат за своя чест, че са тапицирали земното кълбо със съвършенство и благодат. Предайте на господата моите почитания!

— Хайде, хайде! — каза Ламот. — Успокойте се. Този, когото вие и вашата малка приятелка наричате Ервин, ми е напълно непознат. Вие надценявате моите връзки. — Той улови Минцлаф за ръкава. — Няма да ви пусна да си тръгнете!

Минцлаф направи опит да се освободи.

Баронът се усмихна:

— Господин професоре! Нима ще поискате да ударите един безработен фокусник? Откажете се незабавно от тази си мисъл!

— Оставете ме на мира!

— Аз съм ваш приятел, независимо дали го желаете, или не! По тази причина имам право да ви обиждам! И го правя, за да забележите, че все още живеете. Сега сте извън себе си от гняв, а да си извън себе

си е вече нещо! Беше необходимо да ви поизмъча, защото което е необходимо, то неминуемо става!

— Трябва ли, следвайки старите обичаи, да се оттегля в манастир, за да не разочаровам вече никого? Да се крия зад стена от камък, вместо зад стена от стъкло?

— Не трябва да правите нищо друго, освен да живеете — каза баронът спокойно. — Това е съвсем просто и трябва отново да го научите. Ако смятате за необходимо, изисквайте от другите твърде много и никога твърде малко! Но отключете катинара на сърцето си, докато не е станало късно! Достигнали сте опасна близост с вашата цел. Вече отвикнахте да плачете — това не ви се удаде съвсем лесно! Сега идва ред на смеха. От него се отвиква още по-лесно. Няма да мине много време и макар да дишате още като човек, ще бъдете побезчувствен и от фотографията си!

— С тези ваши приказки вие само ме дразните, макар че ви се иска да ме уплашите! Нямате право и сам знаете това! Какво всъщност съм направил, ако погледнем по-сериозно? Заради работата се отказах от професорското си място, приключих и с личния си живот. Така стоят нещата.

— Така стоят нещата! — повтори Ламот подигравателно. — Господин професорът, за съжаление, няма време за сълзи и смях, понеже трябва да пише книги върху тези и други подобни досадни човешки привички. — Той се засмя на себе си. — А може би ще успеем да убедим господина, който ще изнесе в сряда лекция от ваше име, да ви отнеме не само името, но и мисленето, и писането на книги! Тогава ще можете безгрижно да се посветите отново на скъпоценния си личен живот, господин доктор Йеневайн!

— Съвсем забравих за онзи мошеник! — каза Минцлаф. — Къде ще го намерим?

— Ще ми достави голямо удоволствие да запозная господата! — отговори баронът. — Хайде, елате с мене, вие, атлете на духа!

БОДО УЗЕ (1904–1963) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

БОДО УЗЕ

Бодо Узе (1904–1963) е немски белетрист, есеист и публицист, роден в Рацат в семейството на пруски офицер. Отначало желае да последва военното поприще на баща си, но след поражението на Германия в Първата световна война тази мечта се осуетява и Узе се включва в различни паравоенни формации, като за известно време е редактор на различни нацистки вестници. През 1930 г. прекратява членството си в националсоциалистическата партия, потърсва контакт с Германската комунистическа партия и става неин член. Тогава започва да пише първите си разкази. След като през 1933 г. на власт в Германия идва Хитлер, писателят емигрира в Париж и е лишен от немско гражданство.

Във френската столица Бодо Узе създава първия си, почти автобиографичен роман „Наемник и войник“ (1935) и взема участие в Международния писателски конгрес за защита на културата (1935). След избухването на Испанската гражданска война в 1936 г. Узе се записва доброволец и се включва като военен комисар в интернационалните бригади. Разболява се и през 1938 г. се завръща в Париж. През 1939 г. писателят се преселва в САЩ, а на следващата година — в Мексико. Там създава художествено най-силната си творба — романа „Лейтенант Бертрам“ (1944).

След края на войната Бодо Узе се завръща в Източна Германия, където публикува романа „Ние, синовете“ (1948), сборниците с разкази „Света Кунигунда в снега“ (1949), „Мостът“ (1952), първата част на романа „Патриотите“ (1954), „Мексикански новели“ (1957) и сборниците с разкази „Пътешествие в синия лебед“ (1959), „Фреската“ (1960) и „Неделно мечтание в Аламеда“ (1961).

Бодо Узе си създава име като майстор на социалнокритическия разказ, изграден с ярък неусложнен език, но с дълбок, често приглушен лиризм. В 1963 г. става главен редактор на престижното литературно списание „Зин унд форм“. Отличен е с „Националната

награда на ГДР“ (1954), а от 1955 г. е член на Немската академия на изкуствата.

БОДО УЗЕ ПАЗАЧЪТ НА КУЛАТА

От три години местността носеше особен отличителен белег. Дванадесет кули се издигаха над равнината. Приличаха на водни кули: желязна конструкция със стълба по средата, горе — кръгла надстройка, обградена с перила. Кулите съвсем не бяха много високи, а също и не изглеждаха построени стабилно. Но който ги бе гледал в продължение на три години, започваше да вярва, че са поставени там за вечни времена. А кулите щяха да стоят само определено време — докато приключи унищожителната работа, която се извършваше под техен надзор. Наистина тя можеше да отнеме много време, но нямаше да трае вечно.

С тази мисъл се утешаваше и есесовецът Петер Клуге, който от три години беше на служба в една от тези кули. Това той изразяваше по следния начин: „Все някога трябва да се сложи край на тази мръсна паплач“.

Не можеше да си обясни как ставаше така, че него никой не сменяше на тази служба. Другите си отиваха след известно време — преместваха ги, уволняваха ги, препращаха ги на това или онова място. А Петер Клуге сигурно бяха забравили. Така си и оставаше той в караулното отделение и всяка нощ и всеки ден се качваше на своята кула. В началото направи опит да напредне — подаваше всевъзможни заявления до своите началници, по-късно, приблизително по времето, когато се появи Хайни Матисен, неговият приятел от Дахау и Бухенвалд, на Петер Клуге се стори по-разумно да не вдига много шум.

През зимата бе студено на кулата, страшно студено — въпреки филцовите ботуши и кожената шуба, а през лятото човек можеше да пукне от горещина. На всичкото отгоре понякога се случваше да задуха южен вятър, който навяваше върху кулата пушека от крематориума — тогава едва се издържаше от смрад.

Но когато не бе така студено, нито много горещо и когато не духаше южен вятър, службата на кулата съвсем не бе лоша.

Петер Клуге бе мечтателна натура. Когато по време на пост, особено нощем, можеше необезпокояван от нищо да се отдава свободно на мислите си, бе доволен от живота, че го е възкачил на една от тези кули.

Винаги бе имал желание да стане нещо по-особено. Още като малък за него нямаше достатъчно високо дърво. И ето, сега стоеше на своята кула.

*Роден, за да гледам,
пазач сред нощта,
на кулата предан,
харесвам света.^[1]*

Петер Клуге знаеше Гьоте още от времето, когато не се числеше към черната гвардия, а бе начинаещ прогимназиален учител. Той обичаше песента „Розичка в полето“ заради нейната дълбока печал. Жалко, че Гьоте не бе сътворил и „Лорелай“, тази още по-тъжна песен.

„Роден, за да гледам, пазач сред нощта...“ Гьоте също е наблюдавал от кула, издигнат над нещата и хората. Един от великаните на този свят, нашият най-голям поет — германец, германец като мене, си мислеше Петер Клуге от своята кула. И понеже притъмня, запали прожектора. Сега Петер Клуге пак можеше да гледа гората в далечината, над която се издигаше тежка колона от сив пушек. Преди няколко дни в тази гора бяха разстреляни четиристотин човека. Още тлееше кладата с техните трупове. Петер Клуге насочи прожектора към голото есенно поле, простиращо се между гората и лагера. Наторена с пепелта на изгорените трупове, иначе бедната почва изкарваше през пролетта чудесен зеленчук.

„Взрян в далечината...“ Как беше по-нататък песента на Гьотевия пазач? Петер Клуге не можа да си спомни... Впрочем сети се, че е свършил парите, и реши да поиска от Матисен назаем. Матисен бе приятел, на когото можеше да се разчита, а и винаги имаше пари в джоба си. Нищо чудно, заради парализирания си крак той служеше в камерите и пръв получаваше нещата, които вземаха от мъртвите.

Петер Клуге плъзна светлинния сноп по високата тройна ограда от бодлива тел, по дълбокия ров и по червената тухлена стена на

крематориума. Там стърчеше дървеното скеле, от което трите трупа на обесените днес висяха като траурни знамена. Петер Клуге се ядоса, понеже не му идваше наум втората строфа на песента. „Взрян в далечината...”

Светлината на прожектора се промъкваше по пустите лагерни улици и скачаше вътре в бараките през тесните отвори на прозорците. При мисълта как студената бяла светлина кара спящите да скачат в ужас по местата си, Петер Клуге се разсмя. Накрай завъртя прожектора отново встрани, така че ровът и лагерната ограда да бъдат осветени като през деня — точно така гласеше заповедта. Докато Петер Клуге чакаше смяната, внезапно го обзе изгарящо нетърпение. Днес точно бе пристигнал нов транспорт. Мъже, жени и деца скачаха от камионите и след това ги юрнаха като животни из лагерните улици.

„Взрян в далечината...”

Сетих се, сетих се, тържествуваше Петер Клуге и произнесе полугласно стиховете:

*Взрян в далечината,
съглеждам край мен
звездите, луната...*

Тези стихове изплуваха в паметта му, когато помисли за затворниците. Картината как се мъкнеха из лагера по странен начин го подсети за родното му място Валдгрунд в Бавария, където в селското училище бе научил и песента „Пазачът на кулата“. Към средата на годината, през първите дни на ваканцията, там пристигаха с местната железница летовници, които също така на тълпи, с куфари в ръка и раници на гръб, се изливаха по главната улица.

Наистина затворниците не можеха да се сравнят с летовниците във Валдгрунд, но все пак между посетителите на Валдгрунд имаше също много евреи, както и голямо количество чужденци — хора от друга раса, неумеещи да говорят по немски. Тогава малкият Петер Клуге им бе помагал да си пренесат куфарите и така бе получавал някоя и друга пара за почерпка. Е, сега бе нещо друго — тези, там долу, трябваше сами да мъкнат куфарчетата си, а той стоеше на кулата си и надзираваше. Ако понякога им помагаше, вършеше го с автомата

си. Няколко изстрела във въздуха бяха достатъчни, за да ги накара да тръгнат по-бързо. Наистина тук почерпка нямаше, но от време на време, когато водеха затворници на разстрел в гората, все намираха по нещичко в джобовете им.

Летовниците оставаха във Валдгрунд за по няколко месеца, а после си отиваха. Който идваше тук, също оставаше за по няколко месеца — в най-добрия случай няколко месеца — и след това изчезваше. Разликата бе там, че много от летовниците всяка година редовно се връщаха във Валдгрунд, а който си отидеше оттук, никога вече не се връщаше — или го зариваха, или го изгаряха, но завинаги го зачеркваха от списъците.

Петер Клуге — върнал се отново при Гьоте — се помъчи да си спомни последните стихове от песента „Пазачът на кулата“, но това не му се удаде. Нещо го подтикна да изчисли колко души приблизително бяха преминали през последните три години под неговата кула — хиляди, десетки хиляди, а може би стотици хиляди. Наистина грандиозна цифра, помисли си той с уважение, никой няма такава организация като нашата, в това отношение сме единствени. Но най-забележителното бе, такива мисли се въртяха из главата на Петер Клуге, че преди още да сме ги убили, унищожавашме душата в тялото им. Как иначе можеше да се обясни, че само при една заповед затворниците се разсъбличаха, скачаха в гробовете и голи лежаха върху прясно изкопаната земя, стотици хора, един до друг, преди да започнем да стреляме с автоматите.

Няма как, в морално отношение ние сме по-силните, така си каза Петер Клуге.

Но това задоволство не трая дълго. Неусетно го обзе някакъв страх, наистина не от големия брой на обесените, разстреляните или отровените в газовите камери — изпита страх пред много по-голямото количество хора, които още трябваше да се изстребят. Няма ли най-после да има край това? — запита се той. Погледна към плоските покриви на помещенията, където бяха душовете и трите газови камери, открояващи се на лунната светлина с белотата си. Вчера лагерът бе почти празен, днес отново е пълен до пръсване. Отсреща в гората се извършваха масови разстрели. В газовите камери цареше усърдна работа. В крематориумите работеха като луди. И тъй като въпреки всичко не успяваха да смогнат, изгаряха остатъка от трупите на

клада в гората. Но пристигаха все нови и нови транспорти, все нови и нови.

Няма да успеем, изведнъж си помисли Петер Клуге отчаяно, няма да можем да ги свършим. Само колко много хора има на света! Почувства се изморен и изчерпан.

След като го смениха от пост, все още потиснат, той слезе от кулата. Мислите му бяха малко объркани. Трябва да се запиша за болен, размисли той, но реши за всеки случай първо да вземе пари от Матисен.

С това намерение той отиде в отсрещната лавка. Зарадва се, когато сред гъстия тютюнев дим съзря познатото лице на приятеля си. Русият холщайнец се беше вече наредил добре. Иначе ясните му зелени очи сега гледаха мътно. Матисен поръча ракия на приятеля си.

Тъй като Петер Клуге не искаше да започне направо за парите, първо се оплака, че в действителност всичко му е дошло до гуша. Би трябвало да се изнамери някакво средство, така каза той, с което веднъж завинаги да се ликвидира цялата тази паплач.

— Фюрерът сигурно знае какво върши — каза мрачно Матисен, като гледаше втренчено пред себе си.

Той изпитваше носталгия. Мислеше за стопанството на баща си в Холщайнските марши. Беше го наследил брат му, като по-голям. И като наследник на стопанството го бяха освободила и от военна служба. Човек или се ражда с късмет, или не. Матисен бе тъжен, не му бе вкусна и слабата ракия, която продаваха в лавката. Пиеше му се пелинова ракия или домашно мюнхенско пиво. Той заприказва за старите времена, за веселите времена, които бяха прекарвали заедно в лагера Дахау, а по-късно и в лагера Бухенвалд.

Петер Клуге имаше друго мнение по тези въпроси и затова презрително каза:

— Как само можеш да правиш сравнение? Та онова беше просто детска градина!

— Кой не си спомня с удоволствие младостта! — каза холщайнецът. — Вярно е, тук съществува масово производство, но човек не може да си изкара разноските.

— Ти ли казваш това? Та ти си най-добре от всички... — каза Петер Клуге и поиска да премине бързо към парите, които му бяха необходими.

Матисен упорито клатеше ръбестия си селски череп.

— Само като си помисля... — продължи той. — Помниш ли малкия евреин в Дахау? Зилбершпиц, Зилберщам — е, вече не помня името му. Но се сещаш за кого говоря, нали? За малкия, който винаги трябваше добре да ми оближе ботушите. Веднъж цял ден го водих със себе си на кучешка каишка и накрая го накарах да опаса тревата пред бараките.

Сега Клуге трябваше да се засмее.

— Беше толкова сухо — припомни той на приятеля си. — Цял месец не бе паднала нито капка. Тогава дойде Зандлер и каза, че само ако куче запаса трева, ще завали.

— Е, и нямахме ли чудесна буря на другия ден? — попита Матисен.

Петер Клуге отново се разсмя. Но нито мускул не трепна по лицето на Матисен. Той улови приятеля си за ръката.

— Пий още едно — настоя той и продължи почти шепнешком: — А после отчето в Бухенвалд? Него го биех, докато се побърка. Всяка сутрин един по мутрата. Винаги само един, и то не много силен. Обаче всяка сутрин, планомерно, всяка сутрин. След два месеца го откараха в лудницата. Само като си помисля...

С въздишка той замлъкна. Гледайки през чашата си, Петер Клуге, потънал в размисъл, наблюдаваше приятеля си. Чувстваше вътрешна потребност да разясни някои неща на Матисен.

— Да, в началото беше така — каза той колебливо. — И си мислехме, че вършим кой знае какво чудо. А то бе просто детинска игра, повтарям го. Виж, тук — това е истинската работа. Да се изтребят тези малоценни хора, да се унищожат до крак — това е девизът. Дори и да загубехме войната, след двадесет години още...

— Не говори глупости, няма да загубим войната — каза Матисен и се върна на мисълта си: — Помниш ли след това червените, червените, а? Там човек можеше истински да се развилнее. Виждаш ли, ето това ми липсва на мене. Тук всичко се извършва масово. Дори и да си хванеш някое човече, какво можеш да направиш. Дори не го знаеш какъв е: поляк, русин или грък. А там си бе съвсем друго. Знаеш точно с кого си имаш работа. Познавахме братчетата, а?

Сега той обхвана с ръка раменете на Клуге.

— Само като си помисля! За всеки човек си имаш отделен метод; едва сега разбирам какво ми липсва тук...

— Да, да — каза Петер Клуге недоумяващо и се отказа да разяснява тези неща на приятеля си, защото стана късно и трябваше най-после да получи парите.

— Днес пак пристигна нов транспорт — каза той.

— Пак — потвърди Матисен.

Свали ръката си от рамото на Петер Клуге и заблъска с юмруци по масата, така че чашите задрънчаха.

— Казвам ти — упорстваше той, — стотици, хиляди... Та това е същинска механизирана кланица. Къде остава човешината?

Петер Клуге стана неспокоен.

— Но какво ти е днес? — попита той.

— На мене ли? — каза възбудено Матисен. — Та ти пръв започна за това.

Главата му пламтеше. Той гледаше втренчено приятеля си с изцъклени очи.

— Чуй, Хайни — омекна Петер Клуге, понеже знаеше, че не бива да се противоречи на Матисен, когато е на градус, иначе той бе най-добродушният човек на земята. — Чуй, Хайни, знаеш ли песента „Пазачът на кулата“?

Матисен помисли известно време.

— Я запей малко — подкани той приятеля си, — за да се сетя.

— Не, тя не става за пеене — каза Петер Клуге. — Това е стихотворение от Гьоте.

— Щом не става за пеене... — каза Матисен разочаровано и попита: — От кой Гьоте?

— Нали го знаеш, дето е написал „Фауст“ — отвърна Петер Клуге и прибави извинително: — Всъщност той не е притежавал истински боен дух. Мъж без оръжие — така го наричаха. И това си е право.

Матисен не слушаше какво му говорят. Петер Клуге виждаше как той се напруга да си спомни нещо. И тогава заговори за парите.

— Колко? — попита Матисен. — Сто? Е, това не е дреболия — и след малко добави великодушно: — Но за тебе, винаги.

След като плати сметката, оказа се, че му остават още седемнадесет марки.

— Я ела с мене отсреща — покани той Петер Клуге. — За тебе все ще се намери още нещо.

Матисен спеше в гардеробното помещение, където бе наредил да му преградят нещо като стая.

Двамата тръгнаха. Нощта беше студена и ясна. Звездите блестяха. Минаха покрай високото дървено скеле, от което висяха телата на тримата обесени затворници.

— Само там е бедата — оплака се Матисен по пътя, — че момчетата от газовите камери ми взимат много.

Петер Клуге не го разбра.

— Понякога отскачам дотам — каза тихо Матисен, — когато карат жени. Тогава гледам през прозорчето. Какво да прави човек? Иначе тук нищо не се случва. Това е все пак единственото, което човек може да си позволи.

— И колко плащаш за това? — попита Петер Клуге.

— Не е малко — каза само холщайнецът, отвори вратата към склада за дрехи и вмъкна Петер вътре.

Обаче в чекмеджето на Матисен се намериха само още двадесет и пет марки.

— Трябва ли непременно да са сто? — запита той и отново се заоплакваше: — Казвам ти, направо ме ограбват. — Но като видя разочарованото лице на приятеля си, додаде бързо: — Да видим какво има, какво няма в моята каса за скъпоценности.

Касата за скъпоценности се оказа едно дървено сандъче, което Матисен измъкна изпод леглото. Той бавно отключи двата катинара и отвори капака на сандъчето.

— Това съм отделил за себе си! — каза Матисен, изпълнен с гордост, и показва часовниците, гривните, запалките, табакерите, перодръжките и пръстените, които в безпорядък се валяха в сандъчето.

— Избери си каквото ти харесва! Днес нещо съм се разпуснал — каза той. — Само че по-бързо, за да не ни изненада някой.

Но Петер Клуге, надвесен над сандъчето, не можеше така бързо да се реши. Накрая се спря на една перодръжка и на една златна верижка. Тя бе къса, съставена от дебели брънки, една от които бе разкъсана. Навярно е служела като гривна и е била откъсната със сила от някой мъртвец. Между брънките личеше малка плочка, върху която бяха гравирани няколко думи.

— Благодаря ти — каза Петер Клуге и сумтейки, се изправи.

— Дай да видя какво си избрал, стар разбойнико! — извика Матисен, взе верижката и я претегли на ръка. — Не е лоша! — забеляза той с одобрение. — Такова нещо не пада тук всеки ден.

При това погледът му се спря върху гравираниите букви.

— Зайденщам! — прочете той и улови Петер Клуге за рамото. — Зайденщам, това беше името! Човече, Петер, погледни само: Зайденщам! Та това е моят малък евреин от Дахау. Той е бил тук и аз нищо да не зная. Помисли си само! Причината е, че тук се работи на конвейер. Превърнали сме се в машини! Зайденщам! С какво удоволствие щях сам да се заема с него, с добрия стар Зайденщам. Бил е тук. И са го очистили като някакво говедо...

Петер Клуге държеше в ръка верижката, която Матисен му върна. С учудване гледаше как от зачервените очи на приятеля му текат сълзи. Смути се и не знаеше какво да направи.

— Благодаря ти — повтори той и побърза да си отиде.

Навън в светлината на залязващата луна блестяха дванадесетте кули. При техния вид се успокои. Утре пак ще съм там горе, помисли си той, „на кулата предан“.

1949

[1] Из „Фауст“ на Й. В. Гьоте. — Б.пр. ↑

БОДО УЗЕ МОТОЦИКЛЕТЪТ

Лекарят ми каза да се грижа за Хелмут, който бе тежко ранен при нападението на църквата в Кинто. Всеки следобед изнасяхме леглото му на терасата и аз се припичах заедно с него на слънце.

От мястото, където седяхме, се виждаше част от морския бряг с кокетните бели вили, бивши летни резиденции на андалуски фермери и барселонски търговци. Сега малките морски бани се бяха превърнали в болница на интернационалните бригади. Ранените, облечени в своите дочени войнишки дрехи, се грееха на слънце, налягали по вълнолома, а някои се къпеха в спокойните сини води на морето. Всеки следобед наблюдавахме една и съща гледка. Залезеше ли слънцето зад планината, морето ставаше неспокойно. Къпещите се излизаха от водата, а Хелмут придръпваше сивото вълнено одеяло към брадата си. Зъзнеше.

— Защо напуснах Германия ли? — повтори той въпроса ми. — Ах, това е дълга история!

Погледнах го отстрани. В онзи миг тясното му лице просто светеше, изпито и бледо.

— Уморен ли си? — попитах.

Той обърна глава към мене и аз отново бях изненадан от израза на спокойните му кестеняви очи. От тях се излъчваше някаква особена твърдост — твърдост не само на волята, но и на цялото същество. Това, че той се усмихна, можех да отгатна само по бръчките, които се образуваха около крайчеца на очите му, тъй като той бе придръпал одеялото чак над устата си. Изпод одеялото гласът му звучеше сякаш от много далече.

— Уморен, казваш? Не! Впрочем от ден на ден ставам все по-добре. Вече три дни нямам температура. Това не е ли чудесно? А лекарите искат да отложат ампутацията. Може би ще успеят да спасят крака, така казват.

— Наистина ли? — казах само и се засраших от колебанието в гласа си.

— Ако всичко върви добре — пошегува се Хелмут, — пак ще мога да играя футбол.

— Толкова ли е важно това за тебе?

— Преди — каза Хелмут — бях направо луд по футбола. И сега, разбираш, понякога не мога да си пожелаю нищо по-хубаво, освен пак да мога да играя. Не мисли, че бях нещо особено. Никога не съм играл в големите клубове. Дотам не можах да стигна. Но в нашия фабричен отбор в Щутгарт все пак струвах нещо като ляв аут. И заради това трябваше да напусна Германия.

— Заради това ли?

— Не точно заради това. Но като си помисля как се завъртяха нещата, виждам, че всичко започна оттам. Започна с това, че в предварителната среща за окръжната купа вкарах три гола. Тогава хората от нашия клуб — всички до един побъркани по футбола — не можеха да си намерят място от радост, нали разбираш? Вечерта празнувахме. Аз трябваше да седна до председателя на клуба Борнекамп. Той беше бригадир на формовъчния цех. Но ние го наричахме между нас просто „гушата“, защото под брадичката си имаше нещо като воденичен чувал. Освен това бе и най-пияният човек, какъвто можеш да си представиш. Всяка сутрин обръщаше по осем или десет бири. Калфата трябваше да заравя шишетата в пясъка на формите, за да не ги открият инженерите.

Но през онази вечер не беше нужно да крие нищо и той изпи не само десет шишета. Не пиеше, а просто лочеше своята бира. Накрая — как стана това, не можах да разбера — останах сам с него. Другите излязоха по-умни и се бяха измъкнали навреме. Нищо друго не ми оставаше, освен да го заведа у тях. Това не беше кой знае каква радост за мене, казвам ти. Той бе огромен човек, а коремът му бе като бъчва. Но най-трудното бе по стълбите. Останал без дъх, най-сетне успях да го довлека до третия етаж. Преди още да съм натиснал звънеца и да изчезна, вратата се отвори. Пред мене застана едно момиче, почти дете. Но, казвам ти, беше наистина красива.

Забравих яда си към колегите от отбора, които ме бяха насадили така; забравих яда си към стария, когото бях мъкнал близо половин час из улиците. Знаех само, че пред мене стои това момиче. Виждах само нея. И докато я гледах, имах усещането, че в онзи миг светът направо се промени за мене. Чувствах, че я обичам. Е, това е такава една дума!

Човек я казва и все пак нищо не казва с нея. Защото, ако само ти опиша какво ми беше, докато я гледах, когато до мене се клатушкеше пиян като свиня баща ѝ и трябваше да го подпирам с една ръка, за да не падне...

Хелмут млъкна и по челото му се появиха бръчки. Навярно размисляше нещо, защото ме поглеждаше с очакване, като че аз, именно аз, можех да намеря думи за това, което бе изживял. По блясъка на очите му познах, че температурата му отново се е покачила, и затова предложих:

— Ако искаш, можеш да ми разкажеш останалото утре.

— Не, не — каза той и гласът му издаваше колко важно е за него да завърши тази история.

— Тя бе дъщеря на Борнекамп. Живееше сама с него. Помогнах ѝ да сложи стария на легло. Това никак не бе лека работа, а беше и неприятна. В края на краищата тя бе момиче! След като свършихме това, седнахме в кухнята и пихме горещо кафе. Масата бе покрита с мушама на сини и червени квадрати. Аз духах кафето си и я наблюдавах. Докато бе чакала стария, тя се бе приготвила за сън. Русата ѝ коса бе развързана и падаше свободно по раменете ѝ. Облякла бе зимно палто, а отдолу бе само по нощница. Краката ѝ бяха боси. Казах ѝ, че ще се простуди, тъй като подът на кухнята бе покрит с плочки, а прозорецът бе отворен. Тя само сви рамене. Не говорехме много. Само се гледахме един друг. По-късно ми дойде наум, че през онази вечер не можех да разпозная цвета на очите ѝ. Това стана чак по-късно. Днес, когато си помисля за нея, зная, че очите ѝ са сиви, светли като перли. Когато поставих ръка върху нейната, тя не я отдръпна. Така останах при нея до сутринта. Преди още старият да се е събудил, аз си обрах крушите.

В тъмното небе над морето проблясваха първите звезди. Гласът на Хелмут изведнъж доби нотка на особена увереност.

— Сега си спомням нещо — продължи той, — което може би ще ти обясни всичко. Трябва да имаш предвид, че тогава в главата ми се въртяха съвсем други неща. На първо място един мотоциклет. Като формовчик получавах немалко. По пътя за фабриката имаше един магазин и там на витрината бе изложена една машина: два цилиндъра, седемстотин и петдесет кубика, четири скорости, резервоарът боядисан в бяло и синьо, а никелираните части блестяха. Всяка сутрин

се спирах пред него. За мене мотоциклетът излъчваше някаква светлина като коледно дърво. Когато стоях пред него, имах чувството, че слушам музика. С такава машина човек може да вземе която си иска височина. И въпреки че през онази сутрин не идвах от къщи и можех да отида до фабриката по по-къс път, не можах да издържа на изкушението и минах пак покрай магазина. Както всяка сутрин и този път загледах втренчено през стъклото новичкия блестящ мотоциклет, но изведнъж разбрах, че вече не усещам нищо такова като коледни светлини или музика, или нещо друго. Вече не чувах вятъра в ушите си, както става, когато летиш по пътя, яхнал такъв един звяр. Вече не виждах мотоциклета, който стоеше съблазнително на мястото си. В стъклото на огледалото отпред виждах нейното лице, такова, каквото го бях видял през нощта, когато седяхме в кухнята един срещу друг, а между нас бе масата, покрита с червено-синя мушама.

Още веднъж си направих сметка — това бе станало вече моя привичка — колко пари съм спестил за мотоциклета. Бях събрал вече приблизително три четвърти от сумата. След няколко седмици сигурно щях да имам и останалите пари: Но докато обмислях това, вече знаех, че от цялата работа не може и няма да излезе абсолютно нищо.

Така и стана. Кете забременя от онази първа нощ. За повечето хора е направо нещастие, ако това стане толкова бързо. Но за нас не беше така. Ние се обичахме, освен това аз имах парите за мотоциклета. Взех под наем едно малко жилище, набавих мебели, а също люлка и количка за детето — взех всичко наведнъж. След това се венчахме. Старият Борнекамп се напи като последния простак. Кете и аз го заведохме да спи, както бяхме направили през първата нощ, и след това си отидохме в нашето жилище. С остатъка от парите, които бях спестил за мотоциклета, платихме на доктора и на акушерката. Детето излезе момиченце и го нарекохме Клара. Изобщо всичко стана много добре. Имам предвид не само раждането. Всичко вървеше добре.

Хелмут направи малка пауза. Беше се стъмнило. Чувахме как вълните се плискат нагоре по тесния плаж и се разбиват във вълнолома.

— Е — попита Хелмут колебливо, — да ти разказвам ли още за Кете, за живота ни заедно, за нашия съвместен живот?

Неочакваната плаха нотка в гласа му издаваше колко дълбоко го вълнува споменът за радостите на онези изминали дни. И като че

повече от тази нотка, отколкото от думите му, повече от смущението, в което той изведнъж изпадна, аз добих представа за същността на жена му.

— С нея се разбирахме много добре, докато не се промени всичко.

Хелмут продължи да разказва съвсем делово:

— Навярно си чул нещо за тежките загуби, които понесохме в Щутгарт през тридесет и пета година. Два пъти един след друг бяха арестувани ръководствата на нашата нелегална партийна група. По онова време аз не вършех кой знае колко. От време на време вмъквах по някой и друг позив във фабриката. Веднъж на няколко седмици участвах в обсъжданията. Имах работа само с хора, на които се доверявах.

Няколко седмици след разгрома на нашата организация един човек ме причака по пътя от фабриката за вкъщи. Познавах го още от младежкото движение.

Беше смешно как той ме вмъкна в една църква и там седнахме един до друг на една пейка. Той говореше, сключил ръце за молитва, отправил поглед право към олтара. Сигурно знаеш как стават тези неща, но когато някой изведнъж ти каже цялата истина в очите, тази проклета истина, която през цялото време сам си чувствал в себе си, но не си го признавал, тогава вече не можеш да се измъкнеш. И изведнъж пред тебе се изправя задача, приличаща на бездънна пропаст или връх, стигащ до небето. Каквото и да е, все едно дали падаш надолу или се изкачваш нагоре, това те тегли и увелича все повече и повече. И вече няма връщане. Казах: „Да, ще участвам и аз“. Освен това бях и малко горд, че се обръщат към мене, разбираш ли? Не си мисли, че не знаех с какво се залавям. Тогава си спомних за приятелите и познатите, които бяха откарани с кучета в концлагери, затвори и поправителни колонии. Познавах и някои, на които бяха отрязали главите. Въпреки всичко казах „да“. Чувствах неудържимото желание да участвам и аз във възстановяването на движението.

Когато през онази вечер се прибрах вкъщи, пържените картофи бяха прегорели и Кете с треперещи устни изслуша това, което в моето смущение успях да скалъпя. Очите ѝ помръкнаха и вече не приличаха на перли, а в тях се появи някаква тежка, мрачна сивота на ноемврийското небе. Това направо ме поразиха тогава. За първи път я

лъжех и тя веднага разбра. Но какво можех да сторя? Истината не можех да ѝ кажа.

Нашата работа напредваше бавно, усложняваше се и, естествено, бе много опасна. Мъчително и търпеливо трябваше да се свързват разкъсаните нишки. На уплашените и недоверчиви членове на организацията трябваше отново да се вдъхва доверие. А през онова време това съвсем не бе лека работа. Имаше си и скрити пътища, потайни срещи и казани шепнешком думи. Понякога бе по-лесно да убедиш недоверчивите, отколкото да вдъхнеш кураж на обезверените. Често в един такъв разговор ти се раздаваш напълно и се прибираш въщи уморен, празен и сам обезсърчен. Но най-трудно беше с онези, които ти казват: „Ти ме познаваш добре. Знаеш, че можеш да разчиташ на мене. Щом настъпи моментът, веднага ще се включа и аз“. За всичко това, естествено, не можех и дума да кажа на Кете. Постоянно трябваше да измислям нови и нови лъжи, когато се прибирах вечер късно или веднага след вечеря пак излизах. Това все още се търпеше. Но как можех да ѝ обясня моите настроения, възбудата ми, след като току-що съм се измъкнал от клопка, устроена ми от полицията: моето униние, когато нещо не вървеше; радостта ми от някой малък успех. Кете усещаше, че в живота ми се е вмъкнало нещо друго, нещо по-силно от нея. И тя страдеше от това.

Веднъж, като протест срещу някакви мерки на дирекцията, в предприятието проведохме десетминутна стачка. По онова време това бе нещо много. Аз се радвах, подсвирквах си и пях през цялата вечер. Кете навярно се учудваше на този пристъп на веселост. Това може би ѝ даваше повече основание за ревност, отколкото моята мълчаливост и затвореност.

Скоро след този инцидент се случи така, че докато една вечер бях на обсъждане у приятели, полицията блокира квартала. Не можех да се прибера в къщи. Приятелите ме скриха на покрива. Имах късмет и не можах да ме пипнат. На другия ден, когато след работа се прибрах въщи, Кете не промълви нито дума. Никога обаче няма да забравя погледа, с който ме посрещна. Тя стоеше в кухнята пред печката и държеше малката на ръце.

Аз също не можах да кажа нищо. Отидох в стаята ни и се хвърлих в леглото. Затворих очи. Разбирах притеснението, отчаянието и обвинението в нейния поглед и това свиваше сърцето ми. Все пак я

обичах и ми причиняваше болка, че трябва да я наскърбявам. Повече не можех да издържам да ни разделят така тайни и недоверие. През онази вечер бях готов да ѝ разкажа всичко. Обаче, когато тя си легна до мене в леглото, в мене изведнъж се разбуди отново страхът от последната нощ, страхът на подгонения — страх от затвора, страх от изтезанията, от смъртта, страхът да не загубя живота си. А най-хубавото нещо в живота ми бе тя, която лежеше до мене със сивите си очи и полуотворена уста. Вкопчих се в нея, прегърнах я. Тя напразно се отбраняваше срещу моята отчаяна, жадна за живот страст. Мисля, че през онази нощ нейната любов се обърна в омраза. Това са също само думи. Всъщност тя ме обичаше още, както и аз я обичах. Но най-лошото бе нещо друго. Фактът, че вече бях готов да ѝ разкажа всичко, ме направи недоверчив към самия мене. Трябваше да се пазя от Кете. Още повече се затворих в себе си, станах още по-студен и чужд към нея, прострях между нас още няколко километра мъчителна безкрайност. Това бе може би най-тежкото време. Тази принуда ме правеше вътрешно несигурен. Сънят ми стана неспокоен, измъчвах ме кошмари. На няколко пъти Кете трябваше да ме буди, тъй като моите стенания и викове не я оставяха да спи. За мен бе истинско облекчение, когато накрая тя донесе от дома на баща си един дюшек и отсега нататък започна да спи в кухнята. Помислих си, че тя се е примирила с това, че нашият съвместен живот се е раздвоил, така както реката се раздвоява в своето течение, когато на пътя ѝ се изпречи преграда.

Но се лъжех.

Един ден, както си вървах по пътя, в мене възникна чувството, че съм следен. Обърнах се, върнах се няколко крачки, но не открих нищо подозрително. Накрая пак тръгнах по пътя си, но в мене отново се обади чувството на преследвания. Недоволен от себе си, отказах се от задачата си и се прибрах вкъщи. Жилището ни бе заключено, малката Клара седеше сама в креватчето си и плачеше. Кете се прибра едва покъсно. Не ми каза къде е била.

Може би седмица след това трябваше да се срещна с един куриер, пратен от Швейцария с указания и нелегални материали. Срещата ни се състоя в едно голямо кафене недалеч от гарата. Когато дойде куриерът, бях много изненадан, защото това бе жена. Докато разговаряхме, стори ми се, че в потока хора, минаващ покрай

широките витрини на кафенето съзирам Кете. Веднага си казах, че се заблуждавам. Моите мисли се занимаваха твърде много с нея. Беше ли й се удало да ме направи ревнив? С усилие си наложих да слушам думите на другарката. След като ми предаде своите поръчения, тя ми връчи бележката за куфара с печатни материали, който бе оставила на гарата. И в този миг вратата на кафенето се разтвори и вътре се втурна Кете. Погледът ѝ бе насочен към мене, сивите ѝ очи гледаха студено, неподвижно и твърдо. Не разбрах какво крещеше тя, само забелязах, че всички хора вдигнаха глави и загледаха към мене и другарката. С няколко крачки Кете бе при нас. Тя продължаваше да крещи и заудря другарката с малките си свити юмруци. Около масата ни се натрупа народ. Един келнер с бяла развяваща се престилка изтича на улицата и повика полицаи. Хванах Кете и докато се борех с нея, видях как другарката бързо се промъква през тълпата. Полицаят бе насочил вниманието си към нашата група и не забеляза другарката. Тя стигна до изхода на кафенето и изчезна. Тогава пуснах Кете да си върви. По ръцете ѝ, там, където я бях държал, останаха синини. Очите ѝ бяха пълни със сълзи. Така я видях за последен път. Тръгнах си. Бележката от гардероба бях мушнал в устата си, за да мога да я глътна веднага, в случай че полицаят ме арестува. Но не се стигна дотам.

Останах в града още два дни, след това другарите решиха, че трябва да замина. Кете нямаше да ни остави на спокойствие. Тя щеше да изложи на опасност не само мене, но и нашата работа. Така повече и не видях Кете. Никога вече не чух нищо за нея, макар че веднъж ѝ писах от Париж, където останах за кратко време. Какво е станало с малката, също не зная...

Аз се изправих и повиках сестрата, която ми помогна да внесем леглото на Хелмут в стаята. Там светлината го заслепи, той замига и на сбогуване улови здраво ръката ми, като каза:

— Заминах за Швейцария. Другарите ми намериха един мотоциклет — два цилиндъра, четири скорости, — същата машина, каквато на времето исках да си купя. Тя бе още съвсем нова или най-малкото много добре запазена. Никелираните ѝ части блестяха, а резервоарът бе боядисан в синьо и бяло. С нея достигах до сто километра в час, когато пътувах към швейцарската граница.

БОДО УЗЕ МАРШ ПРЕЗ СЕПТЕМВРИ

Войникът се прибра вкъщи чак на сутринта. Веднага се хвърли в леглото и сега здраво спеше. В осем часа майка му потропа на вратата. Той не я чу. Тя го остави да спи още половин час, въпреки че бе много развълнувана заради телеграмата. След това влезе в стаята и го разтърси. За да обхване рамото му, бяха нужни и двете ѝ ръце.

— Ставай, Херман!

Войникът отвори наполовина очи и кимна с глава.

— Трябва да ставаш — каза майката, — дойде телеграма!

— Какво? — попита той полугласно.

По съненото му лице премина израз на учудване. После със затворени очи и високо вдигнати вежди се усмихна недоверчиво.

Старата жена с въздишка дръпна пердетата от малките прозорци, за да влезе светлина в стаята. Мъжът в леглото се протегна, гърдите му бяха гъсто покрити с руси косъмчета.

Щом жената излезе, той скочи на крака и като шляпаше с босите си стъпала по пода, отиде в ъгъла, където на желязна подставка стоеше каната с вода. Той повдигна леко каната и заизлива водата в гърлото си. Усещаше силна жажда, тъй като цяла нощ бе пил. По-добре да беше бира, помисли си той. Бирата е най-доброто нещо при махмурлук.

Като остави каната на мястото ѝ, той с неодобрение разглежда лицето си в огледалото; изглеждаше малко подпухнало. После сложи легена на пода, влезе в него и изсипа остатъка от водата върху главата си. Естествено, по-голямата част се изля встрани. Водата потече по тясната ивица линолеум и занавлиза в широките цепнатини по пода.

Влагата по тялото му го освежи и той не бързаше да се облече.

Майката отново отвори вратата, но се изплаши от голия мъж, които всъщност ѝ бе син.

Херман бързо навлече панталоните си и извика:

— Хайде, можеш да влизаш вече!

— Вчера като че ли си беше забравил часовника? — попита тя и поклати глава, после видя разляната на пода вода.

— Трябва да я избърша, иначе ще протече! — каза тя недоволно и донесе от кухнята парцал. Синът видя как тя се наведе и започна да бърше пода.

— Толкова ядове за такава дреболия! — каза той.

Тя хвърли мокрия парцал в легена и вдигна поглед към сина си.

— Какво пише в телеграмата? — попита тя.

— Още не съм видял. Но къде си я сложила?

— На масата, на масата! — скара се майката. — Не виждаш ли с пиянските си очи?

Дебелите пръсти на войника разкъсаха хартията и тя остро изшумя.

Жената все така стоеше на колене и го гледаше: главата му с дебелия нос, голите гърди, покрити с руси косъмчета. Всичко това е мое — мислеше си тя. Гордееше се със сина си. Срамуваше се заради несресаните си коси и мръсната кърпа, която бе вързала около врата си. Погледът на малките ѝ сиви очи бе нежен и изпълнен със страхопочит.

— Още вчера е трябвало да замина — каза Херман бавно.

Погледът му се вдигна от хартията и падна върху скрина отсреща. Там под стъклен похлупак стоеше булченият венец на майка му. Молците бяха прояви няколко дупки в копринената възглавничка.

— Но минаха само два дни — каза майката. — Нали имаш отпуска за една седмица?

Войникът сви рамене.

— Отпуската отиде по дяволите — каза той тъжно. Сви хартията на руло и лицето му придоби зъл израз.

С въздишка, която ѝ бе станала вече привычка, майката се изправи.

— Ще ти сваря кафе — опита се да го успокои тя. — На баща ти винаги помагаше.

Войникът остана до масата. Долната му устна бе издадена напред и той гледаше мрачно пред себе си. Значи, трябваше да замине! Беше го яд. Беше го яд, че цялата нощ прекара в пиянство. По-добре след киното да беше отишъл с Ема. Но чувстваше жажда и остана да виси в кръчмата, въпреки че ѝ беше обещал да я настигне. Пиенето вървеше едно след друго и колко изпиха — пет или шест литра — вече не помнеше. А освен това пиха и греяна ракия с тинтява, която

миришеше на земя. Мислеше си, че все ще му остане време и за Ема. Дебелият бе вдигнал наздравица: „За нашия вермахт, можем да се гордеем с него!“ И така Херман не отиде при Ема.

— Не е на добро — каза майката и сложи кафето на масата. — Какво ще търси телеграма при нас? И ето, че трябва да заминеш.

Той си взе парче хляб. Имаше и кисели краставички. После си наля кафе в голямото тенекиено канче и седна на масата. Майка му стоеше като вдървена. Побутна към него каната с мляко и го гледаше как яде.

— Значи, заминаваш — повтори тя.

Войникът дъвчеше, мускулите по лицето му се движеха.

— Можеше поне да ми оправиш печката — започна отново майката. — Само пуши и не ще да гори. А и вратичката на гардероба е повредена. Не се затваря. И сега всичко ще си остане така.

Войникът дъвчеше и гледаше към масата.

— Да — каза той, — сигурно ще остане така.

— И то тъкмо сега, когато застудя — завайка се тя. — Как ще изкарам зимата, щом печката не тегли? Това ми струва двойно повече въглища.

Той не отговори. Тогава старата жена каза:

— Нищо не мога да разбера. Първо ти дават отпуска, а после те викат обратно. Тук няма никакъв ред.

— Пък може и да им трябва, майко — обясни той и се засмя, защото изведнъж му се прииска да не заминава.

— Но не си само ти там! — избухна майката и заудря с кокалчетата на пръстите си по масата. — Защо те викат обратно? — попита тя.

Докато той изпиваше остатъка от кафето си, тя повтори, изпълнена с недоверие:

— Защо те викат обратно?

Херман побутна празната чаша пред себе си, без да смее да погледне майка си.

— Откъде да знам — каза той накрая, когато тя попита за трети път.

Старата жена изведнъж вдигна ръце и ги протегна пред себе си с разперени пръсти.

— Ще има война! — първо прошепна тя, а после извика с всичка сила: — Война, война!
— Глупости! — каза Херман. — Всичко това са глупости.

Отпътува с първия влак. През това време есента бе още красива. Дърветата бяха покрити с пъстри листа, голите полета изглеждаха съвсем чисти, а в малките градинки по гарите цъфтяха божури, едри като детски главички.

Когато Херман пристигна в ротата си и се яви пред фелдфебела, онзи дори не го наруга, а направо го прати в помещението. Там се приготвяха за поход. Не можеше да бъде нищо друго. Все пак Херман бе изненадан. Хюнхен, който всъщност се казваше Алоис Хун, но заради нежния му характер го наричаха Хюнхен^[1], тъкмо притягаше токите на раницата си, Щакелбергер си лъскаше ботушите, а дългият вюрцбургец си закопчаваше колана и нагласяше ремъците.

Когато видяха Херман, те го посрещнаха с думите:

— Ама ти тук ли си вече, Херман?

Той не можеше и да очаква нещо друго. Отиде при шкафчето си, измъкна оттам нещата си, преоблече се и стегна раницата си. При това мислеше за Ема и за майка си.

Настъпи безпорядък. Вместо да потеглят веднага, в дванадесет часа раздадоха обед, а след това имаше още един час почивка. Херман бе изморен и му се искаше да поспи, но другите не го оставяха на мира.

— Имаш късмет — каза Хюнхен, — поне си бил вкъщи.

— Само два дни — изруга Херман, — и това наричаш късмет!

Щакелбергер пишеше писмо, но нещо не му вървеше. Вюрцбургецът гледаше през рамото му и го подиграваше:

— Но ти направо си идиот! Брат не се пише с „д“!

— Когато стане време за картофите — каза той, — фелдфебелът ми е обещал отпуска.

— Остави го да пише — каза Хюнхен на вюрцбургеца. — Все пак ти си истинска свиня, Франц!

Франц Ланге бързо се извърна. Хюнхен погледна към Херман и се окуражи. Изправи се и пристъпи до вюрцбургеца.

— Тъй вярно. Истинска свиня си — повтори той. — Бяхме се уговорили да сме единни. Но ти винаги си се перчил. Искаш да покажеш, че си нещо по-добро, а си само едно мускулесто говедо!

Сега Ланге погледна към Херман, който се бе изправил на леглото си. Ако Херман не беше там, Франц Ланге, вюрцбургецът, просто щеше да смаже Хюнхен. Но сега не се осмеляваше.

Херман каза:

— Човек само трябва да си обърне гърба и започва театър. Ти наистина си свиня, Франц!

Той пак легна и твърдо се наклони да спи. Дявол знае какво още щеше да им докара този ден на главата.

— Виждаш ли — тържествуваше Хюнхен, — Херман също казва, че си свиня.

— Не се закачай — изръмжа вюрцбургецът и отново започна да подиграва Щакелбергер: — Братко, сигурно при вас картофите са страшно големи!

Хюнхен се хвърли на леглото, съседно на Херман. Сумтеше силно, кашляше и се оплакваше:

— Имам ужасна хрема. Наскоро марширувахме цели два часа през нощта и под дъжда. Измокрихме се до кости. Старият излезе за малко от колата, погледа известно време как маршируваме и си замина обратно вкъщи. Стояхме като мокри торби.

Франц Ланге не го свърташе на едно място:

— На нашия Хюнхен никак не му понася — издюдюка той с язвителна усмивка. — Понеже е мамино синче!

— Кога най-после ще си затворите човките — изруга ги Херман. — Най-сетне искам да спя!

Но сега бе ред на Хюнхен.

— Ти си мамино синче! — каза той на дългия вюрцбургец от леглото си. — Тебе са те тъпкали със стар бял хляб. Ако и моят баща бе фурнаджия, от мене също щеше да излезе нещо.

— Човек трябва да внимава, когато си избира родители — каза вюрцбургецът подигравателно.

Хюнхен почервения.

— Моят баща е паднал на фронта — каза той плахо.

— Баща ти ли? — попита Ланге и щеше да се пръсне от смях поради вица, който пареше на езика му. — Може би имаш предвид

майка си? — извика той през сълзи. — Паднала е майка ти! Ти си едно копеле, незаконородено! Всички го знаем.

Перото на Щакелбергер дращеше шумно по хартията.

— Аз съм човек като всеки друг. Баща ми е паднал на фронта, преди да може да се ожени за майка ми — каза Хюнхен полугласно и затвори очи, сякаш вече спеше.

Вюрцбургецът свирна с уста. Щакелбергер се бе навел нашироко над масата, пъшкеше и проклинаше. Писмото му беше много важно.

Херман бе така изморен, че не можеше да заспи. През цялото време мислеше за Ема и за майка си, но повече за Ема. Тя очакваше той да се ожени за нея. По професия Херман бе формовчик. Наистина работата беше тежка, но се печелеше добре. Изкарваше по шестдесет марки на седмица, а когато имаше достатъчно работа — и по седемдесет. Разбира се, имаше и удръжки, но въпреки всичко възнаграждението бе добро. Човек само трябваше да внимава с пиенето, иначе щеше да стане като дебелия Борнекамп, на когото Херман като калфа трябваше винаги да заравя шишета с бира в пясъка на формите, за да не ги види майсторът. Веднъж беше забравил. И сега още се смееше, щом си спомнеше как Борнекамп напразно ровеше в пясъка за шишетата. Но и такъв бой изяде тогава, какъвто не бе ял през живота си, и вече никога не забравяше да заравя шишета в пясъка. Впрочем във вреда на Борнекамп, защото след като Херман изучи занаята, Борнекамп го уволниха — дебел като свиня и с течащи очи. Той вече нямаше сили в ръцете и при леенето неговите форми се разпукваха. Тогава стана общ работник в рейнското пристанище и накрая съвсем пропадна. Разбира се, за това допринесе и нещастният брак на дъщеря му, едно хубаво момиче. Така или иначе, с алкохола човек трябва да внимава. Херман искаше да се ожени за Ема. В мислите си не беше никак скромен. Представяше си как ще имат жилище с две стаи и кухня. Мислеше си как скоро ще им се родят деца. Беше го много яд, че онази вечер не тръгна с нея. Ема бе едра и здрава. Каквото ѝ трябваше, сигурно щеше да си го намери някъде другаде.

Наистина човек не можеше да знае какво ще стане сега. Херман чуваше майка си да шепти: „Ще има война!“ Сега Ема щеше да я потърси и да пита за него. Може би трябваше да ѝ пише, но се срамуваше.

— Херман — каза тихо Хюнхен до него. — Херман, наистина имаш късмет, че поне си бил вкъщи. Впрочем как изглежда своята?

— Много едра — прошепна той в своята умора и се зачуди сам на себе си. — Има руси коси и тъмни вежди.

— Това е хубаво — каза Хюнхен. — При нас у дома също има две такива, те са сестри.

— Не — отговори Херман, — тях не можеш да ги сравняваш с нея.

В коридора една врата се затръшна със сила. От плаца прозвуча пронизителният звук на пищялка. Щакелбергер стоеше безпомощно в средата на стаята с писмото си в ръка, сред тичащите войници. Накрая пъхна писмото в джоба си, препаса си колана и хукна след тях.

Цял час батальонът стоя на плаца. Веднъж офицерите дадоха на ротата „свободно“, но тъкмо хората се прибраха в помещенията, когато прозвуча обратна команда и всички наново се строиха и зачакаха на казармения плац. Подчинените чувстваха, че сред офицерите цари несигурност. Когато пристигнаха транспортъорите, хората започнаха да се качват на тях без желание. Междувременно небето се заоблачи. И в този сив следобед те отпътуваха по посока на изток.

Франц Ланге поиска да запее, но започна много фалшиво и тъй като никой не го последва, той скоро се отказа. Но затова пък започна да разправя как преди също така пътувал из страната, само че с щурмоваците.

— Ако не бяхте пътували тогава, сега и ние нямаше да пътуваме — каза Херман сухо.

— Е, в това няма съмнение — каза вюрцбургецът, който не го разбра.

Но всички други го разбраха, включително и тези, които не чува добре думите, а само гласа му.

Разбраха го, защото всичко беше така, както си беше, и защото знаеха, че може да има война. Не смятаха, че сега е тъй важно да се води война, всеки разсъждаваше, че за него има по-важни неща за вършене.

Щакелбергер размисляше дали брат му ще може сам да се оправи с картофите; Херман си мислеше, че трябва да престрои

печката на майка си; Хюнхен, часовникарят, си спомняше за своята лодка „русалка“. Нямахте да бъде лошо сега да се спусне с нея надолу по Майн, гроздето по склоновете тъкмо бе узряло. Но вместо надолу по Майн сега той пътуваше нагоре по Баварските планини, пътуваше към войната.

Само вюрцбургецът бе в добро настроение, махаше на момичетата, които стояха на улицата в пъстрите си рокли, и веднъж дори каза:

— Сега вече ще развеем знамето с пречупения кръст в Бохемия!

— Затваряй си устата! — изруга някой.

От камиона те гледаха към полето с многото рязко разграничени една от друга ниви и с ясните силуети на паянтовите къщи. Техните бели варосани стени блестяха в ранната вечер. От земята се надигаше тъга.

Седяха по пейките с оръжие между коленете, притиснали гърбове към облегалките. Клатушкаха се насам-натам, а каските танцуваха на главите им. Гледаха в мрака, който се спускаше над страната, и се опитваха да разберат какво става с тях. Всеки имаше своя малък дял от живота и сега трябваше да го жертва заради войната. Защо това бе добре, никой не знаеше. И все пак никой войната не сварваше неподготвен. Кой не бе си мислил още отпреди, че някой ден „и това ще стане“? Е, този ден бе настъпил.

Хюнхен попита Херман:

— Ще се ожениш ли за нея?

— Положително — отговори Херман, при това се плесна по коляното.

— Все пак човек не се жени за коя да е... — каза колебливо Хюнхен.

— Разбира се, не за всяка — добави Херман.

— Очакваш ли да има дете от тебе? — искаше да знае Хюнхен. Но Херман поклати глава.

До него седеше Щакелбергер, той все още държеше писмото в джоба си. Минеха ли през някое село, той се навеждаше навън от камиона, гледаше към къщите и дворовете и съобразяваше колко ниви и колко глави добитък има селото. Колкото повече се изкачваха по Баварските планини, толкова по-малки ставаха къщите, толкова потесни дворовете. Боже мой, каква бедност се простираше от двете

страни на пътя! Щакелбергер клатеше глава. Човек може да си помисли, каза той, че това вече не е у нас.

Не след дълго колоната спря. Подофицерите, които бяха заели удобните места отпред при шофьорите, скочиха на земята и веднага завикаха:

— Вляво и вдясно строй се!

Имаше още време да изпуснат по една цигара. Нагоре по шосето крачеха двама офицери с надменна стъпка. Те бяха още съвсем млади.

— След три дни ще прием оригинална пилзенска! — каза единият със смях.

Другият отговори с мрачен глас:

— При укрепления бая ще се озъбим!

По-младият се засмя като на хубав виц:

— Още при първия изстрел момченцата ще побегнат — каза той.

Спря се при групата на Херман и поиска огън.

— Радвате ли се, че всичко вече тръгна? — попита той.

Вюрцбургецът бързо извика:

— Тъй вярно, господин лейтенант!

Другите обаче мълчаха. Това се почувства съвсем ясно и като че душеше нещо, лейтенантът вдигна смешния си чип нос.

— Баби такива! — изруга той със звънлив глас. — Нямате ли малко огън в кокалите?

Той кимна на подофицера да се приближи и заповяда:

— Отсега нататък да се пее!

Също и подофицерът покряска малко, но млъкна, когато видя сериозните и равнодушни лица на войниците си. Те се накачиха отново по колите и им заповядаха да пеят.

— Получихте си го! — каза вюрцбургецът. Той веднага запя една песен.

През шума на моторите и тропота на колелата от другите коли се дочуваха от време на време откъслеци от някоя песен, само няколко такта, от които не можеше да се долови никаква мелодия. Всеки път се чуваше нещо различно. Не пееха една и съща песен.

Херман попита Щакелбергер:

— Престроявал ли си някога печка?

— Разбира се — отвърна селянинът. — Какво ли не прави човек! Когато къщата ни изгоря, осигурителното дружество я построи наново.

Но печката не искаше да гори. Три пъти я построявахме наново, нищо не помагаше.

— Така ли? — попита Херман.

— В комина бяха зазидали една филцова шапка — поясни Щакелбергер, като се хилеше. — Имали някаква разпрания с архитекта. Естествено, печката не може да тегли, ако в комина има филцова шапка. Но това разбрахме едва по-късно.

— Трудно ли е? — попита Херман.

— Кое? Да престроиш печка ли? Не всеки може.

На едно кръстовище камионът с двамата офицери спря. Лейтенантът стоеше прав до шофьора. Когато покрай него мина камионът с Херман, Щакелбергер и Хюнхен, той размаха ръце във въздуха и нещо извика. Но през шума не можаха да разберат нищо.

— Виж! — каза Хюнхен и побутна Херман. — Този иска на всяка цена да основе певческо дружество.

— При това друсане човек може да си отхапе езика — каза Щакелбергер, като че искаше да се оправдае, задето не пее.

Херман изруга:

— Стигнахме дотам, че не можем дори да си държим устата затворени, ако ни се иска.

— Пейте де, пейте! — подканваше другите вюрцбургецът. Той гледаше мрачно, пред себе си и каза с патос: — С песен към смъртта! — Някъде бе прочел това и то му харесваше. Всичко зловещо му харесваше. Като дете често бе тичал през пролетните вечери надолу по Майн, когато реката излизаше от бреговете си. Тогава изпитваше страх от клокочещата стихия. Сега също се страхуваше, но се пъчеше и злорадстваше: — По всичко личи, че вече напълнихте гащите!

Хюнхен искаше да възрази нещо, но Херман му направи знак да мълчи. Вюрцбургецът забеляза това и погледна гневно към Хюнхен.

Нощта прекараха в една плевня, недалеч от някакво планинско село. От сухия глинен под се надигаше остра задушлива миризма. Навън вятърът свиреше в дърветата и през пролуките на дъските ставаше ледено течение. Не носеха достатъчно одеяла, а слама не можаха да намерят никъде. Въпреки че се притискаха един в друг, обвити в шинелите си, през цялата нощ мръзнаха.

На сутринта раздадоха бойни муниции. Мъглата лежеше плътно над планината и въздухът бе напоен с такава влага, че всичко се

намокряше за съвсем кратко време — грубият униформен плат на бойните куртки и кафявите картонени кутии с картечните ленти. Освен по деветдесет патрона всеки един получи и по три ръчни гранати. Изглежда, ставаше сериозно и вюрцбургецът не вдигаше вече толкова шум, както предишния ден. Впрочем калъфи за ръчни гранати имаха само част от войниците. Фелдфебелът предложи на капитана да раздаде гранати само на онези войници, които бяха получили и калъфи. Но твърдоглавият ротен командир настоя на заповедта си: „По три гранати на човек!“

Така трябваше да се помъчат да сместят някак си ръчните гранати из багажа си. Някои ги пъхваха в коланите си, други ги закрепваха по раниците си. След това продължиха своя марш нагоре в планината. Често вървяха по съвсем тесни планински пътеки, така че трябваше да се движат един след друг. Въпреки вятъра мъглата не се вдигаше. Накрая разбраха, че се движат не в мъгла, а в облаци, които вятърът довяваше от долината.

На сутринта Щакелбергер искаше най-после да изпрати писмото си, но тогава прочетоха заповед от фелдфебела, с която се забраняваше на войниците да пишат до второ нареждане. Щакелбергер трябваше отново да пъхне писмото в джоба си, където то вече се бе достатъчно измачкало. Поради това младият селянин бе в лошо настроение. В писмото си той съветваше брат си да не продава свинете още сега, ами да изчака. Пишеше му, че ако избухне война, цените навярно ще се покачат. Ако от тази проклета война той имаше само вреда, поне брат му да не дава свинете на безценица. Ядосваше го, че трябва да мъкне добрия съвет в джоба си. Зад Щакелбергер вървеше Хюнхен, следван от Херман.

Хюнхен се отдалечи малко от селянина и попита тихо зад себе си:

— Как мислиш, дълго ли ще трае това, имам предвид войната?

— Не — прошепна Херман, — защото на всичко скоро ще му се види краят!

— Какво ще направиш? — попита Хюнхен. Гласът му прозвуча възбудено.

— Ще премина оттатък, при пръв удобен случай.

Хюнхен се обърна към Херман с големи уплашени очи. Лицето на Херман бе спокойно. Той тихо каза:

— Ти прави каквото искаш, води война за Хитлер, остави се да те убият за Хитлер. Колкото до мене, ще имат да вземат!

— Значи, ще избягаш! — прошепна Хюнхен. В гласа му се чувстваше разочарование.

— Години наред ги гледаме като кучета в очите, оставяме се да ни тъпчат, както си искат. Хубаво! Но сега и да воюваме за тях? Не, това няма да го бъде, моето момче!

— Значи, ще избягаш? — повтори Хюнхен упорито.

— Просто ще отида при онези, срещу които воюваме — прошепна Херман.

Един клон удари Хюнхен през лицето. Той изруга, после запита гласно:

— А какво ще стане с твоята Ема?

— Какво може да стане с нея? — изръмжа Херман. — Сега не мога да мисля за това. Мога само да извършва онова, което е правилно.

Излязоха на една широка просека, редиците на походната колона се оформиха наново. Целият почервенял, Хюнхен вървеше между Щакелбергер и Херман, който му каза шепнешком:

— Ако сега искаш да ме издадеш...

От яд сълзи изскочиха в очите на Хюнхен.

Щакелбергер каза:

— Ако трябва да престрояваш вашата печка, мога да ти помогна. Имам опит в това. Нашата престроявахме три пъти, въпреки че това не помогна, защото в комина бяха заврели филцова шапка... Една такава широка, каквито носят хамбургските дърводелци.

През почивката Хюнхен седна близо до Херман под едно дърво. Бе много развълнуван от разговора им и искаше да го запита нещо. Хюнхен бе вярващ католик и бе убеден, че войната е нещо нехристиянско, въпреки че много свещеници я обявяваха за необходимост. Но това, което искаше да направи Херман, бе направо безсмислена авантюра. Обаче все не успяваше да говори с него. Дългият вюрцбургец хвърли раницата си до тази на часовникаря и седна на земята, ослушвайки се какво говорят другите. Херман и Щакелбергер разменяха мисли в какво трябва най-много да се внимава при престрояването на една печка.

Откакто сутринта бяха раздали бойни муниции, вюрцбургецът изпитваше страх и посред бял ден. Той се ядосваше на другарите си, че

не му обръщат внимание.

Най-много го бе яд на Хюнхен и както седеше до раницата му, размисли дали не би могъл да изиграе някоя шега на вятърничавия часовникар. Със своите черни, подобни на копчета очи той погледна към раницата на Хюнхен, която бе закопчана лошо. Трита ръчни гранати бяха прикрепени под капака. Вюрцбургецът протегна ръка и почувства между пръстите си една от тенекиените капачки на гранатите. Погледна към Хюнхен, който се бе заслушал в Херман. Херман смяташе, че скарата на печката трябва да се сложи достатъчно високо, за да може въздухът да циркулира добре.

— Една добра печка — възрази пестеливият Щакелбергер — трябва не само да гори, но и да задържа топлината.

С два пръста Франц Ланге отвъртя капачката на гранатата. Когато тя падна в ръката му, той се засмя. Подофицерът щеше хубаво да насоли задника на Хюнхен, когато откриеше липсата. Вюрцбургецът пхна капачката в джоба си и после се премести заедно с раницата си към друга група.

Хюнхен искаше най-после вече да пита Херман, но той отново се бе заслушал в Щакелбергер.

— Разбираш ли, трябва да предадем целия булгур, до последното зърно! — оплакваше се селянинът. — А, естествено, и рапицата. Но на нашата нива няма много от нея. Освен това имаме малко хмел. По-рано гостилничарят в селото сам вареше пиво и за хмела получавахме бира. Сега трябва да го продаваме, за да си платим данъците. И какво остава? Едните картофи, човече, само едните картофи!

Хюнхен трябваше просто да се намеси в разговора им, но въпросът му към Херман го затрудняваше. Той не се решаваше. Херман кимаше към Щакелбергер и не обръщаше внимание на Хюнхен, иначе щеше да забележи, че той иска нещо от него.

Прозвуча команда за строяване. Войниците метнаха раниците на гръб, препасаха се и се строиха по местата си. Както винаги Хюнхен притча последен в строя. Той видя как Херман ядосано се оглежда за него. Сега, по време на похода, вече ще го пита. Бързо влезе в строя. При това почувства, че нещо в раницата му не е в ред. Бързо мушна дясната си ръка под мишницата по посока на пагона и прокара разперените си пръсти по раницата. Със средния си пръст закачи някакъв шнур.

„Изиграли са ми някоя шега и са ми закачили нещо“ — помисли си той и дръпна силно шнура.

— Той освободи предпазителя! — извика някой зад него. Хората се хвърлиха в гората.

Хюнхен вдигна длан към очите си. Между пръстите си стискаше шнура, на чийто край се люлееше предпазителният пръстен. Чу как Щакелбергер крещи: „Света дево Марийо!“ Стоеше съвсем сам, с длан пред очите, от която висеше шнурът, и не можеше да се помръдне.

Нямаше го и Херман. Чуваше как вятърът свири във върховете на дърветата. Лейтенантът се бе хвърлил посред просеката на земята. Той бързо се изправи и хукна присвит към гората.

Всичко стана много бързо. Хюнхен задърпа раницата си, върху която висяха газовата маска и оръжието. Но не можеше да я свали от гърба са.

Просеката се изпразни. От гората иззад дърветата с ужасени погледи гледала към него другарите му. Те бяха впили нокти в кората на борове.

Хюнхен, сам със смъртта и със своя страх, тичаше в кръг. Кестенявата му коса бе залепнала на челото. Той крещеше:

— Не искам, не искам!

Никой не го чуваше добре, защото мъжете в гората също крещяха иззад дърветата. Те пыскаха и ругаеха, а някои от тях повръщаха. Гледката бе ужасна и непоносима, но въпреки това никой не можеше да откъсне поглед от Хюнхен. Той умираше за тях, показваше им как става това, колко ужасно е това. Хюнхен се олюляваше и се въртеше в кръг. Херман коленичи и стреля в него, но не го улучи, въпреки сребърните си нашивки за отличен стрелец. Херман се хвърли на земята и заби глава в пръстта.

По средата на просеката стоеше Хюнхен. Той вече не крещеше. За миг си спомни, че искаше да пита нещо Херман, но какво точно, вече не знаеше.

Трите гранати експлодираха едновременно. Вдигна се жълто-червен пламък. Огнени късове от гранатите се врязаха в стволовете на дърветата и от тях се посипаха клонки. Влажният въздух в просеката се пропи с горчивата миризма на барут.

От Хюнхен не бе останало нищо освен двата му крака, обути в къси ботуши. До една купчина дърва намериха по-късно и дясната му

ръка.

Как само изглеждаше ротата, когато се строи наново! Това бе колона от призраци, толкова бледи бяха лицата им. Мъжете крачеха вяло. Нямаха повече сили. Мястото между Щакелбергер и Херман бе празно. Селянинът бе увил около китката си една броеница с малки пъстри зърна. Гранатите върнаха обратно, само който имаше калъф за тях, можеше да ги задържи. Вятърът като че бе заспал. Гората с високите си дървета се възправяше около ротата тиха и тържествена. Въздухът все така миришеше на барут. Войниците маршируваха с омекнали колене, уморените им стъпки глъхнеха по мъха на камъните.

Дребният лейтенант, който водеше ротата, тъй като капитанът бе отишъл с коня си напред, погледна походната колона и заклати глава. Повече не можеше да се върви така в траурен марш. Та те отиваха на война! А за това, как се отива на война, лейтенантът имаше съвсем определени представи.

Той заповяда още веднъж да спрат. Посред гората с креслив глас той държа кратка реч. Каза, че Алоис Хун е загинал в изпълнение на своя дълг. После нареди да продължат в маршова стъпка и заповяда със звънлив глас:

— Дай тон за песен!

За момент войниците вдигнаха глави. Те здраво стискаха зъби и устните им бяха свити. Продължиха да маршируват безгласно.

„Не — помисли си лейтенантът, — трябва ли да вляза във войната с такова жалко стадо? Та това е просто позор, истински позор!“

Очите му блестяха, когато се обърна и изкрещя за втори път с висок гърлен глас:

— Дай тон за песен!

Вместо да запеят, войниците престанаха да вървят в крак. От маршовата колона те гледаха към младия офицер с втренчен поглед, с широко отворени, почти заплашителни очи, което за миг го смути и той почувства страх. Схвана безсмислието на заповедта си, но не искаше да отстъпи. Не можеше да даде право на войниците! Затова изрече заповедта си за трети път.

Тогава ротата просто спря да върви. Войниците, които само от една дума се бяха хвърляли на земята и от една дума се изправяха обратно, които трябваше да изпълняват всяка команда, без да

разсъждават, които стреляха, когато им се заповядваше, и които трябваше да са готови да бъдат застреляни, ако заповедта изискваше това, тези войници спряха мълчаливо своя марш по собствена воля. Тяхната обезсърченост се бе обърнала в гняв, техните бледи лица бяха изкривени от злоба. Безсмислената смърт на Хюнхен ги накара да потреперят пред безсмислието на тяхната собствена смърт, към която ги водеха. В сърцата им се надигаше диво озлобление.

Чипоносият лейтенант стоеше пред своята рота, свил конвулсивно устни. Той си наложи да срещне погледите на войниците. Но глуповатото му детско лице потрепваше. За малко щеше да се разплаче. Херман гледаше към него през рамото на вюрцбургеца, чиято глава малодушно висеше помежду раменете.

Но както бързо вълната на възбуждение обхвана ротата, така бързо тя се и разпръсна. Насам препускаше капитанът. Наведен напред от седлото, галещ с дясната си ръка мокрия врат на коня, той изслуша рапорта на лейтенанта. После поклати глава, даде свободно и разреши на войниците да запушат. Капитанът застана начело на ротата и тя продължи своя марш.

Щакелбергер попита Херман:

— На колко беше, на деветнадесет или на двадесет?

— На деветнадесет — отговори Херман.

Щакелбергер поклати глава.

Те продължиха своя марш, но не влязоха във война. Без нито един изстрел те окупираха страната, която им бе предоставена от една обезглавена и предадена армия.^[2] Завърнаха се само след няколко седмици. Без да знаят защо, честваха ги като победители, но те с удоволствие приеха да бъдат чествани.

От преживяванията си през време на мирната окупация те не запазиха много в спомените си. Но не забравиха смъртта на Хюнхен, а също и онова, което се случи след нея. Когато си спомняха за всичко, те сигурно си мислеха: „За малко и...“

Впрочем, когато се завърнаха, им дадоха отпускат. Щакелбергер се прибра вкъщи много късно, картофите бяха вече извадени, а свинете — продадени. Херман обаче намери сгоден случай да престои печката на майка си и за това много му помогнаха съветите на Щакелбергер. С Ема отидоха на кино и след това я изпрати до вкъщи. Щяха да се оженят, след като изтечеше войнишката му служба.

Вюрцбургецът също получи отпуски и често седеше във фурната на баща си до болницата „Свети Йохан“. Вечер разказваше в тясната стаичка как е било, когато тръгнаха на война. Слушаха го и няколко професори от университета, които пиеха своята чаша мозелско вино.

1949

[1] Хун — кокошка, Хюнхен — пиленце. — Б.пр. ↑

[2] Според Мюнхенската спогодба от 1938 г. Чехословакия отстъпва без съпротива на хитлерова Германия западната си Судетска област. — Б.пр. ↑

БОДО УЗЕ СВЕТА КУНИГУНДА В СНЕГА

С Шефи се запознах покрай младия Лернау, който един ден в края на лятото на 1937 година я доведе горе при мене. Наистина тогава посещениято на двамата не ми дойде съвсем на сгода, защото възнамерявах да работя. Но Лернау със свойствената си естественост се настави удобно в креслото ми. Шефи стоеше боязливо до своя приятел, изправена на дългите си нозе, малко смутена от неговия доста интимен тон, който наистина не бе съвсем подходящ при тъй голямата разлика във възрастта ни.

Нейното смущение ме трогваше. Извадих бутилка коняк и тя ми помогна в кухнята да измия чашите, в които бе засъхнала акварелна боя. След това пихме.

— Този път обаче си го получи! — тържествуваше Лернау. Той говореше за гребните състезания от последната неделя, където отборът на Вюрцбургския университет загуби с осем точки.

— Трябва да се съгласиш все пак — възразих аз, — че вюрцбургският отбор бе всъщност по-добрият, но имаше крайния коридор.

— Какво искаш да кажеш? — избухна Лернау, който бе винаги готов да спори.

— Разстоянието между двата бряга бе съвсем тясно. Дори и три лодки не можеха да се движат едновременно — обясних аз.

Шефи седеше на ниското африканско столче, което ми бе оставил Улман, преди да замине за Франция. Сключила бе ръце на коленете си и от време на време поглеждаше към мен с кадифения зрак на големите си кестеняви очи.

— Местата бяха предварително определени с жребий. И ако вюрцбургците не са имали късмет, това си е тяхна работа. Но във всеки случай ги биха!

Лернау държеше на своето. Едва сега ми мина през ум, че той членуваше в победилия Бамбергски гребен клуб, към който се числеше

отбраното общество на града ни. Оставих му радостта и му налях наново. Лернау започна да говори глупости.

— Ядосва ли те главата ти — извика той, — прати я на бесилото! Ако пък там има навалица, сложи я обратно на раменете си.

Той си имаше няколко подобни изрази, които употребяваше за щяло и нещяло. Сам той дълго се смя на своето остроумие и пожела да ми разкаже историята с бедната госпожа Габелсбергер, която изненадали с любовника ѝ в ботаническата градина. Целият град говореше вече за това. Прекъснах го и го попитах за работата му. Каза, че сега рисувал един „Маршируващ воин“.

— Абсолютен, категоричен — извика той. — Разбираш ли? Контрастни тонове, остър контур!

Той скочи от мястото си и се заразхожда напред-назад из ателието. Русата му коса падаше върху челото, той се смееше с изкривена усмивка. Впрочем той се смееше винаги и на всичко.

Щефи бе като омагьосана от него. Лернау продължи да говори за своята картина:

— Израз на това време. Неумолимо, грандиозно, опасно. Символ на войнствена Германия. Знамена трябва да рисуваме, знамена!

Той се спря до масата и изпразни чашата, която повторно му бях налял. Може би в онзи миг той вярваше в това, което говореше. Но аз бях сигурен, че вярваше само в онзи миг. Спомних си предишните му работи. Някога той рисуваше добре. Как така се бе покварил!

Преди години той получи едно предложение за работа в западните области на Германия, което се оказа пагубно за него. Под покровителството на индустрията Новият музей първоначално подкрепяше с богати средства онова изкуство, което се стремеше към реалистичен израз. По-късно обаче, когато господата от стоманата и възглицата откриха в себе си „социална съвест“ и се обявиха за кафявата диктатура, за превъоръжаването на страната и за нова война, те пожелаха да имат под сивото небе на своите димящи комини също и едно „стоманено изкуство“ — естетически израз на жаждата им за власт и по-високи печалби, който се нарече в литературата „копнеж по хилядолетния райх“. По онова време много хора обърнаха гръб на Есенската фондация, но не и Лернау. С лека ръка той прие набързо патоса на големите лъжи и сега рисуваше „маршируващи воини“.

Чувствах като свое задължение веднъж завинаги да поговоря с него за това. Но не го правех. В онова време човек премълчаваше всичко важно.

Да, това бе отличителният белег на онези години — човек премълчаваше важното. Никой не се осмеляваше да говори за него, да пише или да го изразява в картини. То бе забранено! Затова хората се пазеха от него. И накрая вече дори не им минаваше през ум да помислят за него — не само защото бе забранено, не само защото вече така бяхме свикнали с всички тези забрани — сблъскването с важното бе крайно болезнено за нас и затова се пазехме от него.

А и с какво моят съвет можеше да помогне на младия Лернау? Предварително знаех, че няма да ме послуша. Той жадуваше за успехи, а тъкмо сега те му се изпречваха на пътя, по който вървеше като „маршируващ воин“. Ползваше се с известност, отвсякъде го посрещаха доброжелателни, често дори прекалено възторжени критики. Първите лъчи на славата го докосваха със своята многообещаваща светлина.

За мене дори и преди това много не се говореше, а по онова време бях направо забравен.

Впрочем Лернау бе онзи, който постоянно ме тормозеше с думите: „Свил си се като прилеп в дупката си и само мухлясваш! А навън светът си върви по пътя!“

Онзи ден той бе особено упорит, навярно искаше да направи впечатление на Шефи. Ядосваше ме, че трябва да играя ролята, която той ми налагаше с държането си, и тъй като не можех да кажа важното, трябваше да прибегвам към различни оправдания.

— Нека светът да си върви по пътя — казах аз. — Моята работа е да рисувам картини. Достатъчно дълго е трябвало да върша други неща. Най-напред следвах право, защото баща ми така искаше. Когато той почина и вече мислех, че съм свободен, дойде войната. Четири дълги години! След войната трябваше първо да работя в една банка, понеже нямах пари. Така станах на тридесет и две, преди да мога да почна да рисувам. Имам много да наваксам. Нека светът да си върви по пътя, аз рисувам!

Лернау се засмя и издекламира:

*Градинка малка, спретната желая
и къщичка, далеч от този свят.
Там чудни репички ще си копая...
Да пази господ от такъв живот!*

Този път нашият разговор не завърши както най-често в обикновения спор. Лернау по-скоро имаше да ми направи предложение. А именно — да съм изпрател две картини за мюнхенската изложба, която се подготвяше за пролетта. Тя имаше някакво патриотично название, което вече съм забравил. Но тогава изненадата ми бе голяма, още повече когато Лернау обясни, че бил упълномощен да ми направи такова предложение. Както му е редът, щяла да последва и писмена покана.

Докато траеше нашият разговор, Щефи скучаеше. Тя стана от мястото си и започна да се разхожда из ателието. Изглежда, изпитваше някакво страхопочитание пред моите картини, най-малкото избягваше да ги погледне. Застана до прозореца и се загледа надолу към реката. Когато мелницата заработи и подът на ателието се затресе, тя се обърна към нас със слаб вик на изненада.

Лернау внимателно ме наблюдаваше, докато аз гледах към Щефи, която стоеше изправена до прозореца с мълчаливото си, добро лице. Тя ми харесваше и той в своята суетност се гордееше от това. С тази млада жена той се надуваше както със своите мускули или както с грозната си и доста лекомислена конска глава.

След като двамата си отидоха, аз, все още озадачен от предложението на Лернау, се зарових отново в моите скици.

Търсех един пейзаж, който някога бях скицирал набързо: горния мост при кметството със статуята на Света Кунигунда. Накрая ми се видя глупаво да се ровя толкова дълго за него. Взех блока си и се отправих към острова, на който бе кметството. От ателието ми в Екертовата парна мелница до там имаше само няколко крачки.

На моста се залових веднага за работа. Но не излизаше нищо свястно. В този час на деня имаше за нашия град сравнително оживено движение по улиците и ме смущаваха хората, които се спираха до мене и надничаха през рамото ми.

Затворих блока и в лошо настроение се отправих към къщи. По пътя отново размишлявах къде ли съм могъл да пхна тази скица, но не ми идваше нищо наум. Накрая отхвърлих проекта си да рисувам моста на Кунигунда. Отказах се без сериозна причина и ми беше мъчно, тъй като нямах определена задача за следващите дни, а пък аз обичам да има ред в живота ми.

Вечерта прекарах в бездействие до моя прозорец. Би трябвало да я запълня с подготовката около картината: с опъването на платното, избирането на боите и четките.

Малката рекичка шумолеше покрай старото воденично колело, чиито лопати бавно изгниваха. От години вече мелницата се задвижваше от модерни турбини, но тръскането на воденичните камъни все така караше цялата постройка да трепери. От време на време някоя риба подскачаше от потока и с плясък потъваше обратно.

Мислех за Лернау и за неговата приятелка. Колко различни бяха те! Без да може сам да се владее и същевременно властолюбив, такъв беше той. И се възползваше най-безогледно от всичко, което можеше да допринесе с нещо за неговия блясък. Чувствах, че трябва да се пазя от него. А тя бе изпълнена с преданост и добродушие и като че не бе от това време. Мислено я пренасях в онези години, когато стиховете на Рилке и Хофманстал намираха все още отзвук. Заведох я дори още по-далеч във въображението си — не бяха ли пели за нея Демел и Лиlienкрон? Това бяха поетите на моята младост.

Обзе ме уплаха. От реката се надигаше мъгла и аз трябваше да затворя прозореца. При моята възраст жени наистина вече не ме интересуваха. Съжалявах, че живея сам. Сигурно бих могъл да раздам още малко нежност, но да играя на любовник — това вече не беше за мене.

Запалих лампата, отворих една книга и реших да бъда предпазлив. В такова окаяно положение изпаднах още първата вечер, откак я видях.

Когато се срещях с Щефи, аз се държах съобразно с намерението си. Нашият град е наистина много малък и човек неминуемо се сблъсква на всяка стъпка. От онзи ден аз често се натъквах на нея — било в клуба на стрелковото дружество, където си пиех кафето, било по време на малкото ми излизания из града. Насила си налагах да бъда хладен към нея. При това ми се струваше, че тя се радва на нашите

срещи. Лернау дойде няколко пъти в ателието ми, като в повечето случаи я водеше със себе си. Тя ставаше по-разговорлива при тези посещения, които сега ми бяха по сърце. Тя дори намери в себе си смелост за някои невинни закачки. Но аз не отвърщах на тях. Прикривах се зад възрастта си като зад щит. „Деца мои“, казвах аз на двамата и възприех известна бащинска роля.

Играех тази роля достатъчно добре, за да заблудя Лернау. Но доколкото си мислех, че по този начин ще мога сам да се предпазя, бе вече твърде късно и напразно. Аз използвах тази роля, за да се приближа по възможност повече до Щефи. Та не беше ли съвсем естествено и разбиращо се от само себе си, че ръката ми се осмеляваше грижливо да оправя разпилените коси по челото ѝ? Скоро съществуваха вече и някои безобидни малки тайни между нас, а от нейна страна се появи към мене едно сърдечно доверие. За късо време от нея и за нея знаех повече, отколкото Лернау в своята суетност би могъл да узнае някога, тъй като неговата суетност го правеше ненаблюдателен. От ден на ден тя се приближаваше все повече към мене.

Преди бях казал на Лернау, че нямам картини за пролетната изложба. Това означаваше, че ателието ми бе пълно, но нито една картина не намирах подходяща. Всъщност чувствах, че мястото ми не е на тази изложба. Полу на шега, Лернау предложи да направя портрет на Щефи. Веднага дадох съгласието си и определихме деня на първия сеанс.

От дълго време не бях рисувал портрети и затова ми хрумна да разгледам старите си работи. Смъкнах от таванската стаичка потъналите в прах картини. Това, което открих обаче, когато наредих картините из ателието си, ме изпълни с горчиво недоволство. Нито една от тях не ми харесваше. Твърде пресметливо и навярно също твърде крещящо бях съпоставил най-прецизно контрастните тонове. А пък всички задни планове бяха грешни! Там, където трябваше да са светли, бяха тъмни; където трябваше да бъдат плоски, бях вмъкнал най-прилежно перспектива.

Зад месестото и въпреки това изпълнено с горчивина лице на търговеца Бинг — каква радост ми бе доставила светлината върху пълните му синкавочервени страни — се простираше по непонятен начин буреносен пейзаж. Бинг бе пребит при пожара в синагогата. Не

се ли съзираше в портрета му предчувствие за насилствения му край? Не беше ли изписано от моята ръка на челото му?

Обзе ме смущение, когато се огледах сред картините си: това бе цяла галерия от мъртъвци, ревю на убити и самоубийци!

През последните години бях рисувал дванадесет портрета. Девет от моите модели сега бяха мъртви. Те не бяха починали, а бяха умрели от насилствена смърт, подобно на художника Маркус, когото една сутрин намериха в реката при решетките на воденичното колело, или подобно на Флориан Гайерс, ратай от пивоварната, когото те застреляха. Естествено, аз знаех за тяхната смърт, тъй като всичко бързо се разнасяше, въпреки че никой никога не споменавахе и дума по тези неща. Това, за което обаче и не бях помислил, когато получавах вестта за смъртта им, да, това, за което и не бях помислил тогава, бе, че всички бяха минали през ръцете ми. Аз ги бях рисувал.

Сега, когато разглеждах един подир друг техните портрети, струваше ми се, че по лицата им е изписан един и същ белег. Аз ги бях рисувал! Но не изглеждаха ли като мъртъвци още на портретите си, които бях рисувал по времето, когато те се радваха на живота?

В синя ленена куртка, с червендалестото си детско лице под русата коса, стоеше пред мене Матиас, синът на дърводелеца, който изработваше рамките ми. От полуотворената му уста не излизаше смях, той крещеше — в ужас пред страшната смърт. Две години изминаха откак го бях рисувал — тогава той бе петнадесетгодишен. Какво стана с него, дори родителите му не узнаха. Спомням си, старият Шойфеле ми показва в работилницата си писмото, което му бяха изпратили от управлението. От тесните му старчески очи сълзите тихо капеха върху хартията. Матиас бе починал внезапно в трудов лагер и бил незабавно погребан в най-близкото гробище, това на селото Франкенхайм.

Поначало не съм суеверен, но сега ми се струваше, че и по лицата на останалите трима, които още бяха живи, откривам същия белег на ужасния край.

Колкото да бяха различни и тримата — капитан Карл Зьолднер, кавалер и човек на живота; плешивият интелегент и безскрупулен редактор Нойзел и старата маркитантка, която бях рисувал на пазарния площад заедно с нейния щанд, пълен с ряпа — колкото да бяха различни и тримата, около устата на всеки от тях витаеше знакът на

смъртта, а в очите им се отразяваше някакъв ужас, за който нито аз, нито те сме могли да знаем, когато ми позираха за портретите си.

До вечерта стоях между картините, непрекъснато разглеждах ту една, ту друга, сравнявайки портретите на мъртвите с портретите на живите. Объркан и измъчен от тежко чувство за отговорност, накрая с един нож, който донесох от кухнята, нарязях последните три картини и ги изгорих. След това наистина ми олекна.

Смеях се на страховете си, но с малко принуден смях. Нима имах някаква вина, че моите модели бяха обесени или удавени, че бяха разстреляни или пребити? Това бе направило времето. А времето бе станало по-бързо, по-размирно! Аз не бях виновен!

Имало е на света и други художници, които са преживели същото нещастие със своите модели. На кого би дошло на ум да вини Ханс Холбайн за смъртта на Томас Мор? Не той е заповядал да отсека главата на Ана Болейн. Съдбата на красивата и нещастна Джейн Сиймор е била решена не от него.

Той е рисувал не само тези трима, но и мнозина други още, станали жертва на своето време, така както моите модели станаха жертва на нашето време. Той е рисувал не само жертвите, но и техния убиец — крал Хенри — най-яркия образ на времето, в което е живял художникът.

Бях много възбуден. През онези дни човек трябваше да разговаря за всичко сам със себе си. Ако Улман бе още тук, може би щяхме да си поговорим. Но повече от година Улман живееше във Франция. И сега се питах: не трябваше ли и аз да тръгна с него?

Когато Щефи дойде на следващия ден, тя носеше бледорозова рокля с бяла накъдрена якичка, изправена към кестенявите ѝ коси и подчертаваща линията на врата ѝ. Бе малко смутена и изглеждаше по-красива от всякога. Седна до прозореца, който гледаше към реката. Но там светлината бе твърде остра и ние преместихме тежкото кресло навътре в ателието.

След това нагласих статива. Бавно и тържествено изстисках боите върху палитрата. Изпитвах някакво колебание от първия допир на четката до платното. Отново ме обзе чувството на несигурност, някакъв суеверен страх. Искаше ми се да захвърля и четки, и палитра.

Обаче изкушението, което представляваше нейната спокойна красота, бе по-силно от моите страхове, а много по-силна бе

надеждата, че ще мога да прекарам насаме с нея няколко спокойни часа, както и задачата да рисувам това нежно, искрящо лице, това толкова човешко лице, каквото рядко можеше да се срещне по онова време. Защото дори и лицата на хората бяха претърпели промяна — бяха станали по-студени, по-безизразни, по-плоски. Мислите ли, че няма да останат следи по лицата, когато хората, живеещи в онова време, премълчаваха всичко? Разбира се, че ще останат, но да забележат това можеха само хора като нас.

И така с трепереща ръка започнах да рисувам портрета на Шефи. Задния план нарисувах в тъмно, тежкосиньо. От лицето на Шефи се излъчваше някаква задушевност, както от иконите на ранното Средновековие.

Обикновено разговарях с моделите си, за да ги развличам. Но този път просто не знаех какво да говоря и затова я помолих да изпее някоя песен. От няколко години старите народни песни бяха дошли отново на мода и тя знаеше немалко от тях. Най-напред тя затананика тихо, като преминаваше от една мелодия към друга. През полуотворения прозорец от реката достигаше до нас мирис на гниещо дърво и утринна мъгла, кречеталото на мелницата тракаше и цялата къща се тресеше.

Шефи пееше.

Аз работех. Проклинах и ругаех, докато нанасях боите върху платното. После изведнъж спрях. Като че дойдох на себе си и в мене отново се събудиха старите страхове. Оставих палитрата и четките на масата и покрих платното с една кърпа.

— Не, така нищо не става — казах ядосано.

Тя ме гледаше като дете, уловено на местопрестъплението.

— Тези нови бои не стават за нищо — обясних. — Трябва да видя дали не мога да намеря по-добри.

След това Лернау дойде да я вземе. Той се пръскаше от важност. Бе получил някаква особена поръчка във връзка с подредбата на пролетната изложба в Мюнхен. Какво точно беше, не можах добре да разбера. Но известно ми бе, че той има връзки с всевъзможни „директори по изкуството“ и други влиятелни хора. Той съобщи, че скоро ще трябва да замине.

Как се зарадвах на тази вест! Обаче Шефи трепереше, когато за раздяла улови ръката ми.

След втория сеанс между мене и Лернау избухна глупав спор. Аз бях нервен и все още потиснат от суеверните си страхове. Това ме правеше раздражителен и не можех да понасям самотоволството, с което Лернау се представяше за мой покровител и насърчител.

— Да, ако не бях аз — наистина така каза той, — ти и занапред щеше да си висиш в тъмната дупка. Но само почакай, с твоя талант не бива така дълго да се криеш, ние ще те изкараме на светло.

Той говори дълго в този тон. По-рано аз понасях това и се отбранявах, при което изневерявах на убежденията си, както направих тогава, когато Лернау за първи път доведе Шефи при мене. Но сега вече не можех да продължавам така. Обичах Шефи и не исках да скривам от нея нещата, които действително ме вълнуваха. Тъй забравих всякаква предпазливост и от устата ми се изля всичко, което с мъка се бях научил да премълчавам през онези години.

Във възбуждението си навярно не постъпвах много умно.

— Не ми трябва помощта ти — извиках аз. — Стотици пропъдихте, стотици накарахте да замлъкнат! Не им позволявате да работят, не им позволявате да излагат. Сега ви е неудобно от празнотите в музеите ви, затова искате да ги попълните. И за тази работа трябва да послужи аз като заместител, нали?

— Боже мой — каза Лернау нетърпеливо и ме загледа с престорена уплаха, — нима си загубил всяка увереност в себе си?

— Моята увереност в силите ми е на по-здрава почва, отколкото твоята — изрекох с острота. — На мене не ми е нужно да се виждам утвърден чрез изложби, ласкателни критики и добре платени поръчки.

— Ето че от своите неуспехи правиш цяла теория — каза Лернау, без да се засегне особено и с тон на вътрешно превъзходство. — Ти си озлобен, старче, и това лесно се проумява. По-рано не говореше ли съвсем друго? Спомням си един разговор с червенокосия Улман...

— Той имаше в малкия си пръст повече талант, отколкото ти в цялата си ръка!

— Така ли?

Сега и Лернау се възбуди и аз се радвах, че най-после го изкарах от спокойствието му.

— Той трябваше да си дигне чуковете! — извика Лернау. — И той е един от евреите, които никога не са липсвали в дома ти. И за

какво го защитаваш сега, не мога да разбера. Тогава и двамата се бяхте хванали за косите.

Лернау отново се успокои. Дори се засмя.

— Когато Улман заговори за самотността на художника, за неговата необвързаност, за вътрешната и външната свобода, как само кипна ти тогава! Ти беше, който твърдеше, че изкуството трябвало да бъде свързано с действителността — да, да, точно това бяха думите ти! Е, какво искаш — ето, аз съм свързан с действителността! Изкуството трябвало да има своя мисия, да изпълнявало определена функция — това бяха също твои аргументи. Ти казваше: изкуството се нуждае от поръчка. Е, аз...

— Как само обръщаш нещата! — прекъснах го. — Аз говорех за два вида поръчки — за материална и за морална поръчка. Не може да не си го разбрал. Наистина ти получи материалните поръчки, но от другите при тебе не може да се намери и следа. Защото точно това, което ти наричаш действителност, е лъжа! Понякога се питам — така му казах тогава — какво в действителност е по-страшно — вашите аутодафета, или онова, което наричате ваше творчество. Във всеки случай единственото, което все още заслужава да се види по музеите, са празните петна, където са висели изгорените от вас картини!

Повече не можех да се владея и тропях с юмруци по голямата работна маса. Нещо, което никога не бях признавал дори и на себе си — съзнанието за пустотата и горчивата сухост на нашия живот, за безплодността и теснотата — така страшно ме обзе всичко това, че биех с юмруци по масата, сякаш тя бе вратата на този огромен затвор, в който ни държаха.

Отворих чекмеджето и хвърлих на масата репродукциите на изхвърлените от музеите картини, които бях купил тайно, тъй като бяха иззети от книжарниците.

— Погледни тук — извиках на Лернау и навярно добих малко патетичен вид. — Погледни тук! Това са пътните знаци на нашата борба. От тези цветове намира стремежът към свобода. С тези форми е изразен нашият копнеж към царството на вечната истина.

Хванах Щефи за ръката.

— Погледнете това! — извиках. — Те не могат да ви държат сяпа завинаги. Не чувствате ли в тези картини какво означава да

бъдеш човек? Колко добра и зла е същевременно човешката кръв? Колко беден и грандиозен е духът?

Пред нас на масата лежах репродукции — добри, изпълнени със занаятчийска грижливост репродукции. Младият Лернау се приближи, целият почервенял. Сведе погледа на големите си и малко изпъкнали очи. С върховете на пръстите, като че ли се гнусеше да ги докосне, той започна да ги обръща една след друга.

— Има известен безпорядък, но, изглежда, колекцията ти е пълна. Все евреи. Ах, не, тук е и Колвиц с нейната бедняшка миризма.

Аз стоях до него задъхан...

— Барлах — продължи Лернау, — разбира се, той не би трябвало да липсва. А тук, о, какво е това? Наистина Рембранд! Трябва да ти се признае, че действително си в течение на нещата. Дискусията върху него още не е завършила. Леман-Хилдесхайм наистина го нарича художник на гетото, а това е и моето мнение, ако искаш да знаеш...

Лернау не се усмихваше, той се озъби, взе в ръка репродукцията на „Йосиф разказва сънищата си“ и я скъса на две. До края на живота си ще помня звука от разкъсаната хартия, така остро и страшно прозвуча той. Посегнах да уловя ръката на Лернау. Но преди още да съм го докоснал, към него се втурна Щефи. Тя го ухапа така силно по ръката, че той изкрещя.

— Полудяла ли си, Щефи? — извика той и завря в устата си окървавената ръка.

Репродукцията, разкъсана на две, падна на пода. Щефи не прояви никаква загриженост към Лернау, тя коленичи и с нежно, благородно движение съедини двете разкъсани половини. Тя остана коленичила на земята и заплака.

— Йод има на нощната масичка — казах на Лернау и се обърнах към Щефи. — Не плачи — помолих я и замълчах. Не, не можех да я утеша, на самия мене всичко изглеждаше така безутешно! — Плачи! — извиках към нея и въпреки болката си бях очарован от нейното бързо, страстно участие. — Да, плачи! Плачи, има достатъчно причини за това. Плачи, плачи, за да те чуят!

Лернау бе дръпнал завесата към малката съседна стая, в която се намираше леглото ми. Той обля ръката си с вода, за да охлади раната.

— Плачи — казах на Щефи, — не крий сълзите си. Плачи, ако не можеш да сториш друго...

Моите ръце лежаха върху треперещите ѝ рамене — две набръчкани ръце, с тъмни косъмчета по тях, прорязани от дебели жили, по които течеше уморена кръв.

Лернау затвори чешмата и се върна в стаята.

Все още търкаше лявата си наранена ръка. Намокрил бе с вода и бе сресал назад русите си коси така, че челото му бе голо, а лицето му бе чисто.

— Ще съжаляваш за това, рано или късно — каза той сухо.

Щефи се изправи на крака и той я изведе от ателието. От вратата тя ми хвърли още един тъжен многозначителен поглед. Чувах как стъпките им отекват по дървените стълби.

Какво бях направил, за бога! Как стана така, че наговорих неща, които би трябвало да премълчавам? Аз получавах малка пенсия и бях независим. Не разчитах на поръчки и можех да подреждам живота си, както искам. Защо ми трябваше по такъв начин да се набърквам в това, което Лернау наричаше „свят“ и „действителност“?

Говорил бях по същия начин, както говори Улман през онази последна вечер, преди да замине за Франция. Но той се разприказва едва през последната вечер, и то в разговор само с мене, на когото имаше доверие.

— Тръгвай с мен — подканяше ме той. — Тръгвай с мен, тук скоро вече няма да може да се диша!

Но какво щях да правя аз във Франция или където и да е другаде, накъдето водеше пътят на емиграцията? Аз бях свързан с този франконски пейзаж, с неговите бели паянтови сгради, с неговите хълмове и потоци, с неговите кафенооки момичета, с богатствата му от времето на готиката, ренесанса и барока. Това бе пространството, в което аз живеях, това бе въздухът, който аз дишах. Изпитвах страх от горещото слънце на Ван Гог.

Онова, което ме занимаваше през следващите дни, бе не толкова заплахата на Лернау, който въпреки младостта си имаше влияние и положително можеше да ми навреди, колкото грижата за Щефи.

Така бях свикнал с нея, че сега болезнено чувствах липсата ѝ. Странното бе, че никъде вече не я срещах, нито в стрелковия клуб, нито по време на разходките си, които умишлено удължавах.

За моя изненада един ден в ателието ми отново се появи Лернау заедно с нея. Отначало не знаех какво да мисля, но само един поглед в

очите на Шефи ме успокои.

Смеейки се, Лернау клатеше глава, русите му коси се пръскаха в безпорядък.

— Ядосва ли те главата ми, прати я на бесилото! Ето, давам ти я! — извика той и се държеше така, сякаш между нас не се бе случило нищо.

Не дадох да се разбере колко облекчен се чувствах. Дори казах:

— Лернау, вътре в себе си ще признаеш, че съм прав.

— Стига, стига! — извика той и запуши ушите си с ръце. — Да не започваме отново!

Тук аз трябваше да продължа да настоявам на своето, наистина усещах това, но в онзи миг мислех само за Шефи и треперех при мисълта, че можеха отново да ми я отнемат. И така изтърпях всичко, слушах бляскавите думи на Лернау, които би трябвало да ми служат за предупреждение, слушах неговите шеги и неговия смях и накрая чух новината, която всъщност го бе подтикнала към такъв великодушен жест на опрощение — той заминаваше за Мюнхен. Там го очакваше високо платена държавна работа.

— Виждаш ли, затова дойдох тук горе при теб въпреки всичко. Шефи ти има доверие, за нея ти си като баща — само какъв удар ми нанесе той с тези думи — и знам, че ще се чувства добре при тебе.

Изпихме бутилка вино за помирение и раздяла. Лернау искаше да види портрета на Шефи, но аз не се съгласих да му го покажа. Той не настоя повече.

— Сега всичко тръгва напред по златното трасе на живота — каза Лернау. Пожелах му приятно пътуване.

Забележително бе, че след неговото заминаване почти никак не напредвах с портрета на Шефи. Чувствах се смутен, тъй като сега бях сам с нея по един съвсем друг начин. Струваше ми се, че и тя чувства същото. В началото тя ми разказваше от време на време за писмата, които получаваха. Лернау ми пращаше поздравя. След време тя вече не споменаваха името му. Погледът ѝ стана угрижен. Навярно не пристигаха повече писма. Постепенно лицето ѝ започна да се променя. По него се изписа някакъв израз на търпение, врязаха се черти на твърдост, каквито преди не се забелязваха. Нежността и мекотата обаче, които бяха определяли досега характера на лицето ѝ, намаляха,

започнаха да изчезват. Така тя растеше пред очите ми и зрееше. Толкова повече я обичах и намирах, че става все по-красива.

При никоя работа досега не се бях сблъсквал с толкова трудности, както при този портрет. Три пъти започвах отначало и все не можех да свърша. Накрая вече се питах дали причината за това е наистина само неудовлетворението от постигнатото, или пък променящият се израз в лицето на Шефи, или дори тъкмо желанието да не приключвам скоро с тази работа. Защото безспорно от време на време пак ме стягаше за гърлото страхът, който ме бе обзел при разглеждането на старите ми портрети. Освен това за мене имаше и един друг повод, който ме караше да протакам колкото се може повече работата.

Хубаво бе да виждам Шефи край себе си. Тя ми помагаше да въдворявам ред в ателието, носеше ми цветя, правеше ни кафе в следобедните часове. Понякога дори се заемаше с бельото ми. Радвах се на тези малки доказателства за доверие, наслаждавах се на тихите работни часове, прекарани с нея, на полугласните разговори, на тихия ѝ смях, когато в усърдието си над работата започвах да ругая.

Понякога си мислех, че би било добре, ако живеехме заедно с нея. Подобни мисли ме плашеха, но не можех да се предпазя от тях. Вече не владеех себе си. Нещо ме движеше, подобно на реката под моя прозорец, която бързаше към морето и по която сега се плъзгаха ледени блокове, тъй като този път зимата бе дошла много рано и с голяма бързина. Паднал бе сняг и всичко бе замръзнало. По ъглите на големите прозорци над реката ледените цветя простираха тайнствените си ветрила.

Да, аз обичах Шефи. Знаех какви грижи я потискат и треперех при мисълта, че някой ден можеше да дойде при мене и да ми каже, че Лернау ѝ е писал и че всичко е пак наред. Сърцето ми се разтуптяваше, когато я чувах да се качва по стълбите. Заслушвах се изпитателно в стъпките ѝ и си отдъхвах, щом разпознаех същите колебливи, провлечени, малко тъжни стъпки, с които моето ухо бе вече привикнало.

После отварях вратата, поглеждах в лицето ѝ, срещах милата ѝ и все пак твърда усмивка и бях щастлив.

Целувах ръката ѝ, обхващах раменете ѝ с ръка и я отвеждах до креслото при прозореца. После двамата гледахме към реката и

ледените блокове. Аз я обичах.

Междувременно бях започнал да рисувам горния мост при кметството със статуята на Света Кунигунда. Вършех това, за да се отвлека от опасната страст, която ме бе обзела. Освен това исках да забравя и трудностите, които ми създаваше портретът на Щефи. Исках да си докажа, че все пак съм мъж. Всяка сутрин още по здрач се измъквах от леглото и мъкнех статива и рамката към горния мост при кметството. Преди още да съм стигнал дотам, пръстите на ръцете ми въпреки кожените ръкавици ставаха ледени и се вдървяваха. Така че трябваше първо да ги стопля на малката желязна печка с дървени въглища, която ми вършеше добра услуга въпреки старостта си. Тук работата потръгна по-бързо, отколкото очаквах. И една сутрин открих, че картината ми е вече завършена.

Бях доволен и исках да я покажа на Щефи. Затова я поставих на статива.

През този ден тя се забави. В неспокойно очакване седях в ателието си, притварях очи и изпитателно наблюдавах картината: мостът, от светъл сиво-бял камък, с величествената фигура на светицата в края на парапета, отзад малката рекичка, покрита с ледени блокове. Небето, цялото в бели облаци и сняг. Бяло и бяло — нищо друго! Почти заслепяваше очите. Цветът бе разкъсал всички форми, те се извисяваха съвсем свободно заедно с полета на мостовата конструкция в пространството и срещаша опорна точка в дребната изправена женска фигура, склонила своята коронована глава към сключените за молитва ръце. Бяло и бяло, и пак бяло!

Бях ли доволен? Неочаквано нещо в мене се разбунтува срещу монотонността, срещу безцветната, безутешна мелодия в нея.

Взех палитрата и изстисках върху нея боите, които първи ми попаднаха под ръка — охра, прускосиньо и кармин, въпреки че не знаех какво бих могъл да рисувам с тях в моя снежен пейзаж. След това се реших, хванах шпатулата и в сиво-бялото небе отворих син прозорец.

Рисувах върху дърво. Стативът пъшкеше под ударите на шпатулата и отстъпваше все по-назад. Рисувах, като проклинах и ругаех, това бе стара моя привичка, докато не докарах статива чак до стената. Тогава спрях и избърсах потта от челото си. Какво глупаво

възбуждение заради малко прускосиньо! Но то се извисяваше наистина като знаме на радостта от живота сред цялата белота на картината.

Запалих цигара и погледнах през прозореца надолу към Регниц. Мелницата работеше, къщата се тресеше и ехтеше. Но къде се губеше Щефи?

Когато се обърнах наново, картината с Кунигунда ми бе станала вече съвсем чужда. Каква евтина радост представляваше този син триъгълник: трезв, жалък, прозаичен — прекалено удобен изход! Подобно неодялан пън, той смачкваше цялата картина, разрушаваше хладната сериозност в нея, банализираше тържествената ѝ строгост. Толкова посредствена изглеждаше тази картина и така глупава.

Издърпах статива от ъгъла, хванах го за единия крак и със скрибуцане го затеглих по неравните дъски на пода. След това започнах да закривам синята пролука в небето. От нея трябваше да остане съвсем малко, само една кратка, изпълнена с надежда въздишка.

После прибавих малко охра към бялото на натрупания сняг върху парапета на моста, само колкото опналият се напреко през картината свод да стане малко по-светъл. Трябваше да стане по-бял от бялото.

Три пъти се наложи да придръпвам статива от стената до средата на стаята, докато най-сетне бях готов.

Тогава се почувствах уморен и същевременно много самотен. Къде се губеше Щефи?

Беше ми студено и ме боляха очите. Навярно не можеха да понесат толкова много белота. Четири туби с боя употребих за тази картина, четири големи туби.

„Хвърляш парите на вятъра, стари глупако!“ — ругаех сам себе си.

Щефи дойде, когато вече се смрачаваше. Тръгнах към нея, прекосявайки стаята. Тя не се извини. Седнахме до широкия прозорец и наблюдавахме как навън мракът се превръща в тъмнина. През зимата това става бързо. Най-напред предметите, къщите от отсрещния бряг и църквата „Санкт Йозеф“ загубиха своя цвят, а после и формата си. Дебелата ъглеста църковна кула се сплеска в неясен силует, къщите се превърнаха в сенки. Скоро вече не можехме да различаваме дори ледените блокове, които се разбиваха и отминаваха под прозореца. От моста ни смигаха уличните фенери. В тяхната светлина виждахме как

бавно се сипе снегът. Мълчахме напрегнато, сякаш искахме да чуем падането на снега.

— Вали — казах.

Щефи се сви в креслото, навярно й бе студено.

Тогава казах:

— Когато гледаш към светлините отсреща, имаш чувството, че усещаш мокрите снежинки върху ресниците си.

Щефи не отговори. Това ме натъжи. Бях работил през целия ден и я бях чакал така дълго. Сега бях уморен и ми се искаше да й покажа картината с Кунигунда и да чуя от нея няколко ласкави думи.

Тя заговори за Лернау. Месеци наред не бе споменавала името му. Сега най-последно бе пристигнало писмо от него. Хартията зашумя в ръката й.

Понечих да запаля лампата, но тя не позволи. Треперейки от студ в креслото, свита на топка, тя говореше в тъмното. Лернау й пишеше, че всичко между тях е свършено. Бил се сгодил в Мюнхен. Щефи назова и името на годеницата му. Тя произлизаше от много влиятелно семейство.

Едва можах да изчакам, докато тя изрече тези думи. Тогава й разказах всичко, всичко, което чувствах към нея. Тъмнината и нейната безпомощност ми дадоха смелост. Щефи стана от креслото и се наведе над мене. Мълчаливо ме погали с ръка по главата, после като чужда си отиде. Когато затвори вратата след себе си, две четки се изтърколиха от масата и паднаха на пода. Дълго слушай светлия, трептящ звук от падането на двете тънки пръчици.

Щефи не дойде повече и портретът й остана незавършен. За изложбата в Мюнхен пратих само картината със Света Кунигунда в снега. Журито я отхвърли. Но не само това. Картината не ми върнаха обратно, а бе предадена за една специална изложба на „изроденото изкуство“.

ЕЛИАС КАНЕТИ (1905–1994) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ ЕЛИАС КАНЕТИ

Елиас Канети (1905–1994) е австрийски белетрист, есеист и драматург от еврейски произход, роден в Русе (Русчук). През 1911 г. семейството му се преселва в Манчестър, Англия, където на следващата година умира баща му. Ученическите си години момчето прекарва в Австрия, Швейцария и Германия. През 1924 г. Канети става студент по химия във Виенския университет и в 1929 г. завършва докторат. През двадесетте години негов литературен и философски образец става критикът на културата Карл Краус. Влияние над него упражняват също Франц Кафка, Георг Бюхнер и психоаналитичната школа на Зигмунд Фройд. Основни теми в творчеството му стават смъртта и агресията.

Тези идеи Елиас Канети vyplъщава в пиесите си „Сватба“ (1932) и „Комедия на суетата“ (1934). В 1935 г. писателят публикува създадения още през 1931 г. единствен свой роман „Заслепенето“, който остава незабелязан от критиката и е преоткрит едва в годините след Втората световна война.

През 1938 г. след присъединяването на Австрия към нацистка Германия и започналите гонения на евреите Канети е принуден да се пресели в Англия. Отнесъл в Лондон своите видения от детството в крайдунавския Русчук и младежките си преживявания главно във Виена, той се заема да осмисли човешкото съществуване, проблемите на властта, масовите движения, смъртта, безумието и в Лондон започва да работи над философския си труд „Маси и власт“, който завършва едва през 1960 г. Други по-значими произведения са записките му „Провинцията на човека“ (1973), характерологичните му етюди по образец на Теофраст „Подслушвачът“ (1974), есеистичният сборник „Съвестта на думите“ (1975), автобиографичните книги „Спасеният език“ (1977), „Факел в ухото“ (1980) и „Игра с очи“ (1985) и записките „Тайното сърце на часовника“ (1987).

Творчеството на писателя е отличено с „Голямата литературна награда на Баварската академия за изящни изкуства“ (1969), „Голямата

австрийска държавна награда“ (1967), престижната немска награда „Георг Бюхнер“ (1972), наградите „Нели Закс“ (1975), „Йохан Петер Хебел“ (1980) и „Франц Кафка“ на град Клостернойбург (1981). В 1981 г. Елиас Канети получава Нобеловата награда за литература, породена от книгата му „Спасеният език“, в която описва спомените си от най-ранните години. Прочути са думите му: „Всичко, което преживях по-късно, вече ми се бе случило в Русчук“. В чест на писателя родният му град Русе учредява през 2005 г. националната литературна награда „Елиас Канети“.

AUS „DER OHRENZEUGE. FUENFZIG CHARAKTERE“

ЕЛИАС КАНЕТИ РЕВЪЛОТО

Ревълото ходи всеки ден на кино. Не е нужно да дават нещо ново, привличат го и стари филми, стига да изпълнят предназначението си — да изтръгнат от очите му обилни сълзи. Той седи в тъмното, незабелязван от околните, и чака да се сбъднат надеждите му. Светът е студен, безсърдечен и ако той не чувства топлата влага по страните си, не му се живее.

Рукнат ли сълзите, на душата му става хубаво, тогава той седи притихнал, без да помръдва, гледа да не изтрива нищо с кърпичката си, всяка сълза трябва да му дари топлината си докрай и ако тя стигне до устните или до брадичката, ако дори успее да потече по шията и плъзне чак до гърдите — той приема това с благодарна сдържаност и става, едва когато е окъпан обилно в сълзи.

Ревълото невинаги е поменувал толкова добре; имало е времена, когато е трябвало да разчита само на собственото си нещастие, а щом то не е идвало или пък дълго се е бавело, той често е имал чувството, че ще се вкочани от студ. Оглеждал се е неуверено в живота дано зърне някъде човешка гибел, страдание или неутолима скръб. Ала хората невинаги умират, когато ти се ще да потъгуваш, повечето имат жилави души и се инатят. Случвало се е да очаква покъртително събитие, цялото му тяло вече блажено се е отпуснало. Но ето че — вече е вярвал, че е съвсем близо до целта — ето че не се случва нищо, а той е прахосал сума време, сега трябва да се оглежда за нов случай и да почне да подклажда надеждите си отначало. Нужни са били много разочарования, преди ревълото да осъзнае, че никой през собствения си живот не е сполетяван от достатъчно премеждия, та да е напълно доволен.

Опитвал е какво ли не, опитвал е дори с изблици на радост. Но всеки, който има известен опит в тези неща, знае, че радостните сълзи

не са нищо особено. Дори когато пълнят очите, което понякога се случва — те не рукват; а пък що се отнася до трайността на въздействието им, това е направо жалка история. Също и гневът, и яростта едва ли дават по-добър резултат. Съществува един-едничък повод, на който може да се разчита: човешката загуба, при това за предпочитане пред всички останали е непоправимата загуба, особено когато сполита хора, които не я заслужават.

Ревльото има зад гърба си дълги години на чиракуване, но сега вече е майстор. Кое то не му е отредено, получава го от другите. Щом те нямат отношение към него — непознати, далечни, красиви, невинни, велики — тяхното въздействие става неизчерпаемо. Самият той обаче остава невредим и спокойно си тръгва от киото за вкъщи. Там всичко си е по старому, той не се тревожи за нищо, а утрешният ден не му създава грижи.

1974

ЕЛИАС КАНЕТИ СЛЕПЕЦЪТ

Слепецът не е сляп по рождение, но е станал такъв без особена мъка. Той има фотоапарат, който мъкне навсякъде и изпитва удоволствие да държи очите си затворени. Движи се като насън; преди още да зърне нещо, вече го е заснел, защото после, когато снимките се сложат една до друга, еднакво големи, еднакво малки, винаги четириъгълни, подредени, обрязани, обозначени, номерирани, документирани и изложени за показ, тогава всичко се вижда много по-добре.

Слепецът си спестява усилията да разглежда нещо предварително. Той събира онова, което би видял, трупа го и му се радва, сякаш са пощенски марки. Пътешества по света заради своя фотоапарат, нищо не е за него прекалено отдалечено, прекалено бляскаво, прекалено странно — той го набавя за фотоапарата си. После заявява: „Аз бях тук“ и показва, ако не можеше да покаже, нямаше да знае къде е бил, светът е заплетен, екзотичен и богат, кой ще ти запомни всичко.

Слепецът не вярва в нищо, което не е заснето. Хората само приказват, перчат се, дрънкат глупости; неговият девиз е: „Покажи снимките!“ Едва тогава се знае какво човек е видял в действителност, той го държи в ръката си, може да го посочи с пръст, едва тогава спокойно може да си отвори очите, вместо безсмислено да ги пилее преди това. Всичко в живота има своето време, прекаленото си е прекалено, човек трябва да пести погледа си за снимките.

Слепецът обича да окачва на стената своите увеличени снимки и да гощава с тях приятелите си. Два или три часа трае подобно празненство — мълчание, озарения, указания, напътствия, шегички. Веселата глъчка, когато нещо е поставено наопаки, участието, когато забележат, че нещо се показва за втори път! Няма думи да са опише колко приятно се чувства човек, когато снимките са увеличени и всичко трае достатъчно дълго. Ето най-сетне възнаграждението за непоколебимата слепота по време на цяло едно пътешествие.

Отваряйте се очи, сега можете да гледате, сега му е времето, сега би трябвало да сте там, сега е нужно да го докажете!

Слепецът съжалява, че и другите могат да го докажат, но той го доказва по-добре.

1974

ЕЛИАС КАНЕТИ ПОДСЛУШВАЧЪТ

Подслушвачът не се стреми да види, затова пък дважд по-добре чува. Той идва, спира се, незабелязано се спотайва в ъгъла, гледа в някоя книга или витрина, чува, каквото има да чуе и се отдалечава безразличен и унесен. Човек би казал, че него изобщо не го е имало, той тъй добре умее да изчезва. Вече е другаде, вече отново слухти, знае всички места, където може да се чуе нещо, съхранява го добре и нищо не забравя.

Нищо не забравя той, трябва да видите подслушвача, когато настъпи време да избълва чутото. Тогава е съвсем друг, тогава става двойно по-дебел и с десет сантиметра по-висок. Как ли го прави, може би носи специални високи обувци за дърдоренето? Може би се подпълва с възглавници, та думите му да звучат по-тежко и по-важно? Той не прибавя нищо, разказва съвсем точно и мнозина биха си пожелали да са мълчали някога. Тук всички модерни апарати са излишни: неговото ухо е по-прецизно и по-надеждно от всякакъв апарат, тук нищо не се изтрива, нищо не се премълчава, колкото и грозно да е — лъжи, силни думи, проклетия, неприличия от всякакъв вид, ругатни на далечни и слабо познати езици; дори когато не разбира нещо, той го отбелязва точно и го предава непроменено, щом му го поискат.

Подслушвачът не може да бъде подкупен от никого. Когато се касае за ползата, която единствено той принася, не би се съобразил нито с жена, нито с деца, нито с брат. Коего е чул, чул го е — тук сам господ бог не може нищо да промени. Ала Подслушвачът разкрива и човешки страни: както другите имат почивни дни, в които си отдъхват от работата, така и той понякога — макар и рядко — спуска капациите на ушите си и престава да трупа чути неща. Това става съвсем просто: той кара хората да го забележат, като ги гледа в очите и онова, което те говорят в такива случаи, е съвсем безинтересно и недостатъчно, за да ги предаде на заклание. Когато е изключил тайните си уши, той е приветлив човек, всеки му се доверява, всеки иска да изпие с него по чашка, разменят се безобидни фрази. Тогава никой не подозира, че

разговаря лично с палача. Просто да не повярваш колко невинни са хората, щом не ги подслушват!

1974

ЕЛИАС КАНЕТИ ЛУННАТА БРАТОВЧЕДКА

Насън Лунната братовчедка получи откровение, че има роднини на Луната. Беше го предчувствала, защото в която и страна да идеше, винаги се натъкваше на хора, които ѝ се струваха познати и близки. Това не бяха приятели, никога по-рано не ги бе виждала, пък и те не разбираха езика ѝ. Причината бе по-скоро във външността: наклонът на главата, заоблеността на ноктите, изпълнената с очакване поза на краката. Чувстваха се взаимно привлечени, преди още да бяха забелязали тези подробности. На оживения централен площад в някой екзотичен град пред нея, която се открояваше сред останалите, ненадейно изникваше човек. Той тръгваше така уверено насреща ѝ, сякаш предния ден се бяха разделили. Нескрито я обгръщаше с поглед, а и на нея той вече бе направил впечатление повече от всички. И макар понякога да са възможни грешки — все пак невероятно е двама непознати, които никога преди не са се срещали, да грешат по едно и също време, по един и същ начин. А и твърде скоро се установява, че тук няма никакви кроежи, защото щом ненадейно изникналият не желае нищо, а просто се поддава на своето чисто удивление, щом тя съзира, че в душата си човекът изпитва същото, каквото и тя, това сигурно означава нещо.

Лунната братовчедка не изпуска никой ненадейно изникнал, било то мъж или жена, но предпочита жените, понеже при тях по-бързо могат да се предотвратят недоразумения, които лесно водят до разочарования. Прави малък опит и обикновено се намира трети език, на който да се разберат. Те сядат някъде, разказват си откъде са и скоро привидното разстояние се стопява. Много се е странствало на този свят и по неизброими причини хората са напущали страната си. Земята е малка, днес това е известно, и отдалечеността не означава много. Едва са споменали някое име, което говори нещо и на двамата, и при малко търпение и повечко такт установяват — просто да не повярваш, — че произлизат от една и съща фамилия и може би дори са предчувствали съществуването на другия. Който притежава усет за

подобни неща, който има открити очи и спомени, не му се налага да бере грижи с чужденци, защото навсякъде намира роднини.

— Водя си ги на книга — казва Лунната братовчедка, — и само по този начин пътувам. Не познавам страна, в която да не открия роднини. Светът не може да е толкова лош, както говорят. Защо всички не търсят своите фамилии? Вместо като ходи в чужбина да бъде там чужденец, човек да пътува, за да се чувства у дома си.

Тя е доказала верността на своето предчувствие и където да се намира, усеща се отлично, защото първото нещо, което извършва, след като пристигне някъде, е: да открие своята фамилия. Справя се и в най-малките страни и дори в някоя държава да живееха не повече от десетина човека, поне един от тях съвсем сигурно щеше да се окаже неин роднина.

Когато се подготвяше първият полет до Луната, тя се погрижи да прати послание до тамошната си братовчедка. Убеди един от пилотите колко важно е да установи този контакт и той обеща, щом стъпи на Луната, най-напред да предаде писмото ѝ. Още не знаем със сигурност дали е намерил нейната братовчедка. Но всичко е възможно и щом се установи, че и този път чувството ѝ не я лъже, прозвището „Лунната братовчедка“, както сега подигравателно я наричат, ще се превърне в нейна почетна титла.

ЕЛИАС КАНЕТИ СЪБЛАЗНЯВАНАТА

Съблазняваната не може да излезе на улицата, без да я преследват мъже. Още ненаправила и три крачки, вече са я забелязали и тръгват подире ѝ; заради нея някои прекосяват улицата. Тя няма представа на какво се дължи това, може би на походката ѝ, но в походката си тя не намира нищо особено. Не поглежда към никого, та да се каже, че предизвиква мъжете с поглед. Не е облечена екстравагантно, не употребява специален парфюм — изящна, такава е тя, изящна и изтънчена, а косата ѝ... може би пък причината е в косата? Е, тя не си е избирала косата, но я носи по безподобен начин.

Тя си пожелава единствено спокойствие, но глътка въздух все пак трябва да вземе и не винаги успява да избегне улицата. Сегиз-тогиз се спира пред някоя витрина и веднага зърва в стъклото мъж, застанал зад гърба ѝ с намерението да ѝ досажда — и ето че наистина я заговаря. Тя изобщо не го слуша, може да си представи какво ѝ приказва той и не отвърща веднага, това би означавало прекалена чест. Но когато мъжът стане дотам нахален, че вече е невъзможно да се отърве от него, тя изведнъж се извърща и съвсем отблизо гневно просъсква в лицето му, тъй близо, че косата ѝ докосва вратовръзката му:

— Но какво искате от мене? Не ви познавам! Не ми досаждайте! Аз не съм някоя си!

На какво се надяват всички? Защо не ѝ вярват? Тя изобщо не вдига очи, дори не знае как изглеждат тези мъже. Ала думите ѝ не намаляват нейното обаяние, а мъжът става все по-нахален, може би поради въздействието на косата ѝ върху неговата вратовръзка. Но тя трябва да му го каже съвсем отблизо, за да не привлече вниманието. Иначе какво ще си помислят хората, ако чуят гневните ѝ думи? Но мъжът се държи тъй, сякаш тя е някоя си и погалва с ръка косата ѝ. Да не бяха хората, сега той щеше да си получи плесница. Но съблазняваната знае какво дължи на себе си, сподавя гнева си и се спасява пред следващата витрина. Ако и сега не се отърве от мъжа, мълчаливо го оставя да крачи с нея от витрина на витрина, вече не го

удостоява и с една думица, а внимава да не идва отново прекалено близо до вратовръзката му. Накрая обезсърчен, той се отказва. Но съблазняваната все още чака да ѝ кажат:

— Извинявайте, виждам, че не сте някоя си.

Съблазняваната е жена, тя все пак държи на външността си и не може да си позволи да се лиши от витрините. Сменила е парфюма си, за да намери спокойствие, ала нищо не помага. Дори косата си боядисва различно, изпробвала е вече всички цветове, но мъжете винаги искат от нея едно и също, всички постоянно я преследват. Тя има нужда от рицар, който да я брани от тези мъже, къде ли ще го намери?

1974

ЕЛИАС КАНЕТИ МЪЖЕЛЮБЕЦЪТ

Мъжелюбецът не жадува за мъже, както може да се помисли от наименованието му, но дважд повече за качествата на мъжа. Тях той търси, усвоява ги, на тях се посвещава. Няма смелост, няма сила, които той да не съзре, да не постигне, да не глътне. Хора, които търпят поражение, той не забелязва, за него светът се състои само от победители.

Мъжелюбецът докара на майка си големи главоболия, когато поиска да излезе от корема ѝ. Още ненавършил четири месена, той захвана да дращи и тропа отвътре. Бесен поради затворничеството си, той я тласкаше насам-натам и клетата жена вече не знаеше какво става с нея, не можете да спи, не можеше да седи, сновеше като замаяна, той не ѝ даваше миг покой. Когато най-сетне се появи преждевременно на бял свят, той я ухапа, макар още да нямаше зъби.

Като малък мъжелюбецът нанасяше удари наляво и надясно, пердашеше всекиго, който поискаше нещо от него. На четиринадесет години той изчезна и повече не го видяха. Къде ли можеше най-сетне да е отишъл? Майката не бе много загрижена, той щеше да си пробие път тъй уверено, както я бе ухапал без зъби.

А той бе прехвърлил океана. Умееше да живее сам и да не споделя нищо с никого. Хора, които преуспяваха, го привличаха, хора, които се проваляха, той отминаваше. При първото боксово състезание, на което присъства, разбра какво му е нужно. Крещя за победителя, докато пресипна. Но победеният се изправи, не бе пребит. Когато го видя, че не е мъртъв и че му позволяват да си тръгне, залитайки, изпита отвращение. Това не бе за него. Но имаше нещо по-добро: оръжията. Изстрелите убиват, изстрелите са сериозно нещо. Той от сърце обикна оръжията, набави си някои, захвана да търгува с тях, търгуваше все по-уверено и по-дръзко.

Мъжелюбецът стана на младини милионер. Все още тук-там имаше войни и мъже, които воюват. Той сам наблюдаваше войните, при които изгледите бяха добри, въоръжаваше наемници, беше щедър и отпускаше заеми. На географската му карта светваха точки, където ѝ

да избухнеше война. Тогава той се мятеше в самолета си и пристигаше своевременно, излагаше се на опасност, сключваше договори и продължаваше към следващата война. С всеки командир на наемници в света се познаваше лично. Избягваше разните убеждения, това бе работа за слабаци. Който желаше просто да пердаши другите и нищо повече, можеше да разчита на него.

Мъжелюбецът е уверен, че нещата не се променят. Докато съществуват мъже, които заслужават това име, те ще се пердашат един-друг. А известно е, че на света има премного хора и мъжете са затова да премахват излишните.

1974

МАКС ФРИШ (1911–1991) — ШВЕЙЦАРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

МАКС ФРИШ

Макс Фриш (1911–1991) е швейцарски белетрист, есеист и драматург. Роден е в Цюрих през 1911 г. в семейството на архитект-строител и най-напред изучава германистика. Но след като през 1933 г. в Германия идва на власт Хитлер, Фриш се изпълва с неудовлетворение от „хуманитарните дисциплини“, прекъсва следването си и става журналист на свободна практика. Пътува из Чехословакия, Унгария, Сърбия, Босна, Далмация, Турция; обикаля пеш из Гърция и опознава нейните старини.

През 1934 г. Макс Фриш публикува първата си книга — романа „Юрг Райнхарт“. Изживява мирогледна криза, решава да скъса с литературата и да се отдаде на „положителна“ професия. Така през 1936 г. Фриш започва да следва архитектура в Швейцарския политехнически институт, дипломира се и дълго време работи като квалифициран архитект. Междувременно за романа си получава авторитетната литературна награда „Конрад Фердинанд Майер“ на град Цюрих (1938). И въпреки решението си да изостави литературата, продължава да пише и публикува първия си значителен роман „Мъчни хора“ (1943). В Цюрихския драматичен театър е поставена и първата му пиеса-реквием „Ето че те отново пеят“ (1945). Следват драмите „Санта Крус“ (1946), „Когато войната свърши“ (1949), „Граф Йодерланд“ (1951) и големият му световен успех — комедията „Дон Жуан или Любовта към геометрията“ (1953). Слава на белетрист му донасят романите „Шилер“ (1954), „Хомо Фабер“ (1957) и „Ще се нарека Гантенбайн“ (1964). През последните години на живота му вниманието привлякоха повестта му „Монтаук“ (1975), драмата „Триптих“ (1978), както и повестите „Човекът се появява през холоцена“ (1979) и „Синята брада“ (1982). В творчеството си писателят разглежда отчуждението на съвременния човек от света, от себеподобните и от самия себе си, загубата на индивидуалната самоличност и нравствени устои, като излага възгледите си на хуманист и моралист.

Макс Фриш е удостоен с редица други литературни отличия, между които наградата „Вилхелм Раабе“ на град Брауншвайг (1955), престижната литературна награда „Георг Бюхнер“ (1958), „Голямата художествена награда на град Дюселдорф“ (1962), „Литературната награда на град Йерусалим“ (1965), наградата „Фридрих Шилер“ на провинция Баден-Вюртемберг (1965), Голямата швейцарска награда „Шилер“ (1973) и наградата „Хайнрих Хайне“ на град Дюселдорф (1989). В чест на писателя град Цюрих учредява през 1998 г. литературната награда „Макс Фриш“.

МАКС ФРИШ

БУРЛЕСКА

Една сутрин идва някакъв непознат мъж и ти, няма как, даваш му чиния супа и цял хляб. Защото, според неговия разказ, той безспорно е претърпял несправедливост, а ти не би искал да си отмъстят на теб. А че някой ден ще бъде отмъстено, в това няма съмнение, казва мъжът. Във всеки случай не можеш да го отпратиш, даваш му супа и хляб, както казахме, и дори нещо повече: даваш му право. Отначало само с мълчанието си, после с кимане на глава, накрая с думи. Съгласяваш се с него, защото иначе, тъй да се рече, ще трябва да признаеш, че сам вършиш несправедливост, а тогава може би ще започнеш да се страхуваш от него. А ти не искаш да се страхуваш. Също тъй не искаш да поправиш своята несправедливост, защото това би имало твърде много последствия. Ти искаш мир и спокойствие, толкоз! Искаш да си останеш с чувството, че си добър и порядъчен човек, тъй че няма как, предлагаш му и легло, понеже той, както тъкмо узнаваш, е изгубил своето поради претърпяна несправедливост. Той обаче казва, че не желае нито легло, нито стая, а само покрив над главата си; казва, че ще се задоволи и с тавана ти. Разсмиваш се. Обичал таваните, добавя той. Още докато се смееш, това ти се вижда някак зловещо, най-малкото странно, обезпокоително, напоследък четеш твърде често за палежи: но, както казахме, ти искаш спокойствие, тъй че не ти остава друго, освен да потиснеш надигащото се в гърдите ти подозрение. Защо да не спи на тавана, щом иска? Показваш му пътя, резето, устройството, спускащо стълбата, а също ключа, с който се пали лампата. Сам в хубавото си жилище с цигара в уста, премисляш много пъти едно и също, дори вестника си не можеш да прегледаш както следва, между редовете четеш все едно и също: трябва да имаме доверие, не бива винаги да допускаме веднага най-лошото, когато не познаваме някого, пък и защо тъкмо този да е подпалвач? Все пак решаваш на другия ден да му посочиш пътя, вежливо, без да го обиждаш с някакво подозрение. Не взимаш решение да не вършиш несправедливост; това, както казахме, би имало твърде много последствия. Решаваш само да

бъдеш вежлив и любезно да го отпратиш. Нощта прекарваш лошо; задушно е, а историите с действителни подпалвачи, които тъй упорито се натрапват в ума ти, са прекалено нелепи; едно прахче за сън ти дарява заслужения покой...

А на другата сутрин, виж ти, къщата си стои непокътната! — Твоето упование, твоята вяра в човека, дори когато обитава тавана ти, са устояли на изпитанието. Чувстваш немалък подтик да бъдеш благороден, добър, отзивчив^[1]; например като му предложиш закуска. Седнали един срещу друг, докато пиете заедно кафе и всеки яде с лъжичка яйцето си, ти се срамуваш за своята подозрителност, чувстваш се подъл и във всеки случай ти е невъзможно да го отпратиш. Пък и за какво!

Минава седмица, той продължава да живее на твоя таван и ти окончателно се изпълваш с чувството, че си превъзмогнал всякакъв страх. Когато един ден той довежда свой приятел, който също иска да спи на тавана ти, можеш само да се поколебаеш, ала не и да възразиш. Колебаеш се, защото този човек веднъж вече, бог знае защо, е лежал в затвора и току-що е излязъл на свобода. Разбира се, само него ти никога не би пуснал на тавана си. Той е и много по-нахален от първия, навярно такъв го е направил затворът, и ти си леко уплашен, понеже той съвсем открито признава, че е лежал за палеж. Но тъкмо тази откровеност, тази прямота ти внушават доверието, което би искал да изпитваш, за да имаш мир и спокойствие. Вечерта, когато въпреки дългите прозевки не можеш да заспиш, прочиташ отново драмата „Апостолите“ от Макс Мел, онази легенда, която ни показва силата на истинската вяра, пиеса, изпълнена с красива поезия; заспиваш с удовлетворение, което прави прахчето за сън почти излишно...

А на другата сутрин, виж ти, къщата си стои непокътната! Твоите познати се хващат за главата, не могат да те разберат, всеки път питат какво правят онези двама на твоя таван и ти лазят по нервите, тъй че все по-рядко сядаш на постоянната си маса в кръчмата; те просто искат да ти развалят спокойствието. И донякъде, между нас казано, вече са успели; във всеки случай ти започваш да следиш двамата приятели и не без успех; сам по себе си фактът, че те внасят малки варелчета на твоя таван, не може да разклати вярата ти в човека, още повече че го вършат съвсем открито, а на твоя по-скоро шеговит въпрос за какво са им тези варелчета, те съвсем естествено отговарят,

че са жадни. И действително, лято е, а на тавана, казваш си, трябва да е много горещо.

Веднъж, когато ти застана на пътя им, те изпуснаха едно варелче от стълбата и внезапно замириса на бензин. За миг, признай си, ти се изплаши. Попита, това бензин ли е? Без да прекъсват работата си, двамата не направиха и опит да отрекат, а на твоя по-скоро шеговит въпрос, дали пият бензин, ти разказаха такава невероятна история, че ти наистина можеше само да се разсмееш, за да не стоиш там като магаре. По-късно обаче, сам в жилището си, заслушан в бодрото трополене на варелчетата, които направо вонят на бензин, ти вече съвсем сериозно не знаеш какво да мислиш. Дали наистина злоупотребяват с твоето благородно доверие? За известно време, със запалка в ръка и незапалена цигара между сухите устни, ти си изпълнен от решението да изхвърлиш двамата приятели, просто да ги изхвърлиш. И то още днес! Или най-късно утре. Ако не си отидат сами. Защото не е толкова просто, напротив; ако не са подпалвачи, ти извършваш спрямо тях голяма несправедливост, а това ще ги озлоби. Срещу тебе. Такова нещо ти не искаш. В никакъв случай! Всичко друго, само не и да страдаш от гузна съвест. А после винаги е толкова трудно да предвидиш бъдещето! Оня, който от всеки видян факт вади заключения и си дава сметка за всичко, което знае, навярно може да предвиди нещо, но затова пък няма нито миг спокойствие; да не говорим за догадките. За какво говори всъщност фактът, че мъкнат бензин на тавана ти?

Единият, приятелят на първия, само се бе засмял, отвърщайки, че искали да подпалят целия град. Това може да е просто шега или празно самохвалство. Ако имаха сериозни намерения, никога не биха го казали. Колкото по-често си повтаряш тази мисъл, толкова по-убедителна ти се струва тя; а това ще рече: успокоява те. А другият дори добави: „Чакаме само благоприятен вятър!“ Нелепо е да се плаши човек от подобни приказки; крайно недостойно е. За миг си помисляш за полицията. Но за да не станеш смешен, ако вдигнеш лъжлива тревога, прилепаш ухо към тавана на стаята — а това съвсем не е толкова просто — горе обаче е съвсем тихо. Дори чуваш как единият хърка. И изобщо за полиция не може да става и дума; най-малкото, защото, самият ти подлежиш на наказание, задето седмици наред държиш в къщата си такива хора, без да си ги регистрирал. Но преди

всичко, разбира се, човешкото в тебе те възпира от подобна стъпка. Защо чисто и просто не кажеш на двамата приятели, че не искаш на тавана си бензин? Откровеността винаги печели. А после изведнъж се разсмиваш, задето едва сега ти е хрумнало: как ще запалят твоята къща, щом самите те са на тавана! Въпреки това, вече по пижама, отново се покатерваш от креслото на скрина и оттам на гардероба. Той наистина хърка. Половин час по-късно отдъхваш и ти...

А на другата сутрин, виж ти, къщата си стои непокътната! Слънцето грее, вятърът се е обърнал, облаците се носят над градските покриви и ако приемем, че двамата наистина имат лоши намерения, тъкмо тогава няма да е лесно просто да ги изхвърлиш; нито пък разумно, защото, докато си техен приятел, поне тебе ще пощадят. Приятелството винаги печели! И ако тази сутрин се качваш горе с намерението да ги поканиш на закуска, то това съвсем не е лукавство, нито пресметливост, а една от онези сърдечни потребности, които внезапно изпитваме и които, както с право си казваш, не бива винаги да потискаме. Стълбата към тавана вече е спусната, вратата отворена, дори не трябва да чукаш. Таванът, в който от вежливост отдавна не си влизал, е пълен с малките варелчета, а единият, приятелят от затвора, тъкмо е застанал до прозорчето и протяга навън влажния си пръст, за да определи посоката на вятъра. Другият, за жалост, вече е излязъл, но щял да се върне. Значи, от твоята закуска няма да излезе нищо. Но положително щял да се върне по някое време през деня, щом съберял необходимото количество талаш, обяснява ти приятелят му все тъй шеговито. Талаш? Оставаше само да заговори за фитил. За миг отново се чувстваш малко объркан, малко стъписан, което обаче не искаш да издадеш. Всъщност знаеш, че няма човек, който да е така нахален, както този тук си дава вид, само защото смята, че се страхуваш от него. Решил веднъж завинаги да не се страхуваш, да си запазиш мира и спокойствието, ти се правиш, че нищо не си чул, а впрочем що се отнася до закуската, това наистина може да стане и друг път. Приятелският ти жест сам по себе си има стойност. А може би ще заповядат на вечеря? С удоволствие, казва този особняк, стига да имат време и да не се наложи да работят; това зависело от вятъра. Той действително е особняк. И, естествено, ти си немалко любопитен дали наистина ще дойдат на вечеря, дали изобщо желаят приятелството ти. Може би трябваше по-рано да им засвидетелстваш това свое

приятелство. Но по-добре сега, казваш си, отколкото прекалено късно! С право се отказваш от някаква специална, бомбастична вечеря; все пак изваждаш от избата вино, за да го изстудиш за всеки случай. За жалост, когато към девет часа вечерта те най-после пристигат, вече не може да се седи на терасата; прекалено ветровито е. Дали е намерил талаш? — питаш ти, за да придадеш по-скоро задушевна нотка на разговора. Талаш? — казва той и поглежда приятеля си така, както се гледа предател. Тогава, бог знае защо, самият ти се разсмиваш, накрая се разсмиват и те. Талаш, не, талаш не намерил, но набавил нещо друго: конци за бърсане, от един гараж. Набавил — можеш да не се съмняваш, че това означава само едно — откраднал. Изобщо те имат много своеобразни възгледи за справедливост и несправедливост. След първата бутилка — ненапразно си изстудил виното — ти разказваш как също си вършил несправедливости. И понеже те мълчат, разказваш все повече и повече, докато отпушваш втората бутилка — за тяхното приятелство това си струва. Очевидно те се чувстват като у дома си; приятелят, по-нахалният, включва твоя радиоапарат, за да чуе прогнозата за времето. После ти поискват само още едно: кибрит. Не би направил по-голяма грешка, ако сега отново трепнеш; с подозрение не се гради приятелство. За какво им е тоя кибрит? Успяваш да избегнеш всякакво обидно треперене и да предложиш цигари, сякаш нищо не ти минава през ум, а после — едно не лошо хрумване — поднасяш им огън със собствената си запалка, която след това отново пъхаш в джоба си. Разговорът продължава, тоест те слушат, поглеждат те и пият вино. Искреното ти признание колко несправедливости си извършил не ги затрогва повече, отколкото изисква учтивостта; изобщо те изглеждат твърде разсеяни. Отказват третата бутилка, която вече държиш между коленете си. Тъй като въпреки това я отваряш, ще трябва да я пиеш сам. Само на раздяла, когато изразяваш известни надежди, че хората се сближават и си помагат, те още веднъж помолват за кибрит. Без цигари. С право си казваш, че един истински подпалвач щеше да е по-добре съоръжен и им даваш и това: кутийка с жълти кибритени клечки. А на другата сутрин, виж ти, вече си станал на въглен и дори не можеш да се учудиш на собствената си история...

[1] „Бъди благороден, добър, отзивчив...” — строфа от стихотворението на Й. В. Гьоте „Божественото“ — Б.пр. ↑

МАКС ФРИШ ШИНЦ

Хайнрих Готлиб Шинц, адвокат, баща на четири здрави деца, най-голямото от които скоро ще се жени, е петдесет и шест годишен, когато един ден, както сам обича да казва, се сблъсква с духа...

Шинц — името му вече издава това — произлиза от добро семейство; желанието да се сблъска с духа е имал още от младини; свири на пиано и като студент пътува немалко: Париж, Рим, Флоренция, Сицилия. После Лондон, Берлин, Мюнхен, където прекарва една година. Колебае се между история на изкуството и естествознание; адвокатската професия — отчасти решение на баща му, също именит адвокат — не закъснява да му донесе обичайните успехи, брак и почетни длъжности, между тях и някои с истинско значение, по-голямо от общественото: зимна помощ, грижа за паметниците, преквалифициране на бежанци, дружеството за изкуство и тъй нататък... Срещата му с духа съвсем не остава незабелязана, седмици наред тя е дори предмет за разговори в трамваите; въпреки околния свят, доколкото един средно голям град може да се нарече така, вижда в това клиничен случай, безспорно загадъчен, безспорно сензационен, безспорно покъртителен, ала без последици за околния свят.

Една неделна сутрин вали сняг и Шинц, както е навиквал да прави от години заради здравето си, отива в гората, придружен от кучето си. Израснал в този край, където се издига още дядовата му къща, той познава гората като живота си. Познава я и кучето му — един дог. Немалко се учудва, когато познатата просека не се появява, но все пак не се смущава. Поспира за известно време, същото прави и кучето му, изплезило език; вали сняг, ала не много силно, та по тази причина Шинц да е сбъркал пътя. Пътят се вижда ясно, липсва само просеката. Кучето трябва да потърпи, докато Шинц си запали малка пура; той обича да върши това, когато не знае как да постъпи — било като адвокат, или по-рано като майор. Една пура дарява спокойствие. Да изчезнат дървета, цели групи, дори половин гора, може винаги да

се случи; но да изчезне просека — не е за вярване. Това може да стане евентуално в поезията, казва си Шинц; когато някой поет иска да покаже, че по приказен начин е изтекло много време или нещо от този род. Шинц е начетен. Продължава нататък, за да не кара кучето да тича повече, премисля това-онова, докато пуши пурата си; все някога проклетата просека ще се появи. На времето и той е правил опити в поезията; няма защо да се смее на това. Както казахме, желанието да се сблъска с духа му е познато от младини. Сетне дойде времето, посветено на естествените науки; хубаво време, Шинц обича да си спомня за него, за микроскопа и така нататък. Все е останало това-онова, не само известни познания, които може и да са поизбледнели, но и навикът да показва на децата си как изглежда дървото под лупа и да им обяснява как водата се изкачва от корените до клоните. Но всичко това сега децата изучават в училище. Шинц носи у себе си лупата, дори когато е сам. А сетне историята на изкуството при Вьолфлин; тогава в Мюнхен. Също тъй добро време; Шинц обича да си спомня и за него; в дружеството за изкуство той понякога е единственият, който не разтяга локуми; на това го бе научил старият Вьолфлин, пред когото само веднъж се бе изложил, а малко по-късно вече зарязва историята на изкуството. Това-онова все пак е останало, Дюрер и тъй нататък. Светът, ако един средно голям град може да се нарече така, навярно не греши, когато смята Хайнрих Готлиб Шинц за духовно издигнат човек; макар че, от своя страна — и това е забележително, — той никога не говори за духа; избягва тази дума, сякаш я ненавижда, заобикаля я по всякакъв, често много остроумен начин, сякаш е нещо непристойно; най-малкото, той е твърде сдържан в своята област и всъщност не му липсва предчувствието, че духът, истинският, е нещо направо страшно, нещо като земетресение, което не бива да се призовава, нещо катастрофално, което унищожава всичко съществуващо, нещо гибелно, ако не си дорасъл за него благодарение на изключителните си дарби...

Просеката не се появи.

В пет часа вечерта — а Шинц са го очаквали за обяд — започва да се здрачава и скоро вече нищо не се вижда. Шинц присяда на един отсечен дънер, радостен, че съзира следи от човешки труд; все пак неусетно го е обзела известна уплаха. До него стои кучето, запъхтяно и някак изплашено, объркано. „Каквито са кучетата преди

земересение!“ — помисля си Шинц. Повече пури няма. Вали непрестанно. Тишина. Пъхтенето на дога само сгъстява тишината между стволовете на дърветата. По едно време пада сняг от една близка ела, но безшумно. „Сигурно е така, когато човек е глух“. Тогава Шинц прави нещо, което вършат начетените хора: позволява си остроумието да погледне на положението си откъм литературната му страна; здрачът, неуловимо изтичащото време, тишината между стволовете на дърветата, догът — всичко това е много поетично, някак познато, а и страхът, че внезапно е оглушал, не е лишен от скрит смисъл. Шинц е с ясно съзнание; не си подсвирква, но малкото остроумие да приема положението си откъм литературната му страна не е по-различно от случая, когато едно момче трябва да слезе в зимника и си подсвирква. Това също съзнава. Изтупва мокрия сняг от шапката си, решен да стане и да продължи пътя си. Накъде? Догът вижда как господарят му вдига от земята един счупен клон, някакъв чеп; заскимтява с надеждата, че ще му го подхвърлят, затичва напразно. По едно време неволно удря с чепа по един дънер. Не от страх, че е оглушал! Просто тъй. Как само кънти: глухо, почти беззвучно, макар да удря все по-силно, докато чепът не се счупва. Истински кънтящ звук не се получава. Разбира се, причината е снегът. Всичко е сякаш от памук. Как може човек внезапно да оглушее? Хваща дога за каишката. Не му остава нищо друго, освен да върви. Но преди всичко Шинц си казва: „Не подлудявай сам себе си!“ Това пък вече няма никакъв смисъл. Всяка гора свършва някъде! Те впрочем все още вървят по пътеката — Шинц и догът, чието ръмжене му подсказва, че някой идва. Откъм гърба им. Само да не си помисля сега, че това е духът. Догът залайва така, че вече трябва да хване по-здраво каишката. Задминава го мъж в лоден, навярно лесничей, дървар, любител на природата или неделен излетник, който избягва тълпите.

— Извинете... — казва Шинц.

Макар че пот е избила на челото му, той е свършено спокоен, радостен, че слуша собствения си глас как пита за пътя към града; при това трябва здраво да държи лаещото куче, не успява да разгледа по-отблизо непознатия.

— Вие сте се заблудили?

— Да — усмихва се Шинц, — никога досега не ми се е случвало...

Шинц сам долавя колко чудовищно прозвучава това: човек, който никога през живота си не се е заблуждавал! И добавя:

— А познавам тази гора като самия себе си.

Кучето не се успокоява.

— И къде искате да отидете?

— В града — отвръща Шинц, — откъдето идвам...

Лесничейт разглежда дога.

— Откъдето идвам — повтаря Шинц. — Преди да е настъпила нощта.

Догът се нахвърля сякаш срещу крадец, едва не го поваля, така че Шинц почти не смогва да каже нещо разумно. Проклетият дог се държи просто като звяр, едва тогава се забелязва какво грамадно животно е. За щастие, лесничейт не проявява страх, само интерес. Впрочем, що се отнася до пътя за града, лесничейт казва онова, което и сам Шинц би могъл да си каже:

— Защо просто не се върнете?

— По същия път?...

„Защо не...“ — помисля си Шинц.

— Или пък, ако искате да дойдете с мене... впрочем не зная, в тази посока разстоянието е почти същото, може и тъй, и тъй...

Шинц се колебае.

— Много любезно от ваша страна...

По пътя — Шинц е решил да върви напред — догът пак се държи съвсем прилично. Мъжът наистина е лесничей. Разговарят за догове. Всичко е съвсем обикновено; защо пък да не е! Естествено, не говорят непрекъснато. Има такива коларски пътища, които опасват гората околоръст. Шинц е капнал от умора, но е доволен, за него часът вече няма значение, само да стигне града. Литературното, стаената мисъл, че се връща в града по друг път, мисъл, която го занимава на всеки петнадесет минути мълчание — всичко това няма особено значение, щом мъжът в лодена, който става все по-невидим в мрака, отвори уста; наистина, той не говори като дух. По едно време ругае държавата, макар да е неин служител; имал ядове с някакъв консорциум. Все още вали. После разговарят за целулоза, при което Шинц проявява познанията си по естествени науки, а това довежда лесничей до погрешни предположения, ето защо Шинц се вижда принуден да назове истинската си професия.

— Вие сте адвокат?

— Да.

— Хм.

— Защо не?

Лесничет му разправя един случай: така и така, той разказва доста подробно, тъй че Шинц — по професионален навик — тук-там прави опит да се намеси, за да съкрати добре познатите му неща. Случай като хиляди други. Но лесничет не позволява да му попречат да изложи всичко подробно.

— Не — възразява той, — този човек не е извършил кражба, не казвам такова нещо, човекът бе в страшна нужда, защото един ден...

— И тогава е извършил кражба...

— Не.

— Но нали казахте...

— Не — повтаря той с упоритата настойчивост на някои прости хора, които са лишени от нерв и мислят малко мудро: — Казвам ви, човекът бе в страшна нужда, защото един ден...

Шинц не е на бюрото си, а в гората; друг избор няма, освен да слуша, хванал за каишката големия си дог. Няма телефон, който да прекъсне разговора им, нито госпожица, която да влезе и да даде на доктора явен предлог да стане — нищо подобно няма. Шинц трябва да го изслуша.

Светлините на града все още не се появяват. Случаят не е глупав, трябва да признае, но, тъй или иначе, не е необикновен и Шинц не може да проумее защо е длъжен да слуша всичко с такива подробности. От време на време, когато стигат до разклонение на пътя, разговорът секва. Шинц съзнава, че лесничет му е нужен. Поне до първите улични фенери. Не му остава нищо друго, освен да чуе продължението на историята. Не че мъжът не търпи намесата му на специалист. Шинц може винаги да каже какво мисли за делото — лесничет не го прекъсва, ала не отстъпва и от своето!

— Разбирам! — казва той любезно. — Но не беше тъй, вие, естествено, не можете да знаете; защото един ден... По някое време Шинц казва:

— Ще ме извините!

Вече не може другояче, трябва да отиде настрана, за да си свърши работата зад едно дърво. Догът души наоколо, лесничет чака,

снегът се сипе тихо между стволите.

— Ще ви настигна! — вика Шинц.

Тишина... За да удължи паузата, той не само привежда в ред дрехите си по-старателно от друг път, но сваля шапката си, за да изтърси снега, дори палтото си — съблича го за същата цел. Претърсва всички джобове, дано открие някоя пура. Напразно. Най-сетне, оправил се напълно, умишлено въоръжен с нова тема за разговор, нагазва обратно в снега; снегът е вече дълбок, крачолите на панталоните му са мокри.

— Ето ви и вас! — казва Шинц облекчен и в добро настроение. — Знаете ли, като момчета играехме в тази гора на разбойници; веднъж ми се случи следното...

Лесничейт слуша.

— По риза! — завършва разказвачът. — Стоях само по риза, честна дума, само по риза и тъй трябваше да се върна в града.

Смеят се.

— Този лесничей — добавя Шинц след няколко крачки може би сте били вие!

— Може би.

Мълчание.

— И после — чува се гласът на лесничей, — после тази история, разбира се, продължи; както казах, човекът бе в страшна нужда, нямаше никакъв избор, както и вие признахте. Един ден открадна велосипеда и ето че се започна, някой ден сигурно ще ме повикат за свидетел...

Това е бил последният опит на Шинц да се изплъзне от историята с велосипеда. Малка, ала подробна, обикновена, заплетена, но все пак истинска история... Когато най-после стигат до първите улични фенери, вече е почти среднощ. В града снегът не се е задържал, само дето навсякъде е мокро — снежинките бавно падат под градските дъгови лампи, една лимузина минава през пръскащите локви, не се вижда човек, за щастие, има още един трамвай — последният, тъй че Шинц — дано лесничейт го разбере — не може да се сбогува дълго. Качва се бързо с кучето! Оттам Шинц размахва мократа си шапка, без да вижда лесничей в тъмното.

— Ама че време! — казва той.

Кондукторът не отговаря, а само подава билета, един за Шинц, един за грамадното куче, което остава на платформата, докато Шинц с удоволствие сяда... На светло всичко изглежда тъй, сякаш никога не е било...

Шинц, естествено, не си взима ключ, когато прави сутрешна разходка с кучето. Но Бимба и без друго не е заспала; тя е извън себе си!

— Дори не ми телефонира! — възкликва тя.

Единственото му желание е: да влезе в банята, преди тя да го попита къде е бил. Няма да повярва. Прозява се; малко попресилено, за да не се наложи да приказва.

— Но къде беше?

Никакъв отговор; той си събува обувката, всъщност доволен, че си е пак вкъщи, и само привидно ядосан, за да не го разпитват. Напразно! Бимба го познава, знае, че той няма да каже нищо: не желае разговор, а гореща вана. Бимба я пълни, ядосана на свой ред, но все пак донася чиста хавлиена кърпа, слага я мълчаливо, вбесена от мъжките му трикове — имам си ядове, остави ме на мира! И кучето, което яде в трапезарията, е вир-вода. Децата вече спят, също и прислужницата.

— Как тъй не искаш да хапнеш нищо? — казва Бимба. — Ще направя чай, яйца, останало е и студено месо...

— Благодаря.

Бимба го поглежда...

— Готлиб, какво ти е?

— Нищо — отвръща той. — Уморен съм...

Ваната е готова.

— Благодаря — казва той.

По едно време тя го целува, за да разбере дали е пил. Никаква следа. Шинц ѝ връща целувката, за да може най-сетне да се окъпе.

— Да нямаш температура?

— Глупости — отвръща той.

— Положително имаш температура!

— Хайде, остави ме — казва той.

— Защо не можеш да кажеш къде си бил целия ден? Не разбирам. Дори не ми телефонира! Седя цял ден, тревожа се като луда... а ти се връщаш среднощ и дори не казваш къде си бил...

— В гората! — изкрещява той.

Вратата се затръшва... Дано децата да не са се събудили — държа се крайно невъздържано, крайно нешинцовски. Къпането продължава три четвърти час. Когато Шинц излиза, розов и сякаш възроден, Бимба седи с разплакани очи.

— Но какво има?

— Не ме докосвай! — казва тя.

Почти два часа е, чудесно би било да можеше сега да поспи, ако Бимба не плачеше. Жена на четиридесет и четири години, майка на четири здрави деца, най-голямото от които скоро ще се жени, хълца, раменете ѝ се тресат! Само защото съпругът ѝ си е позволил цял един неделен ден да се заблуди в гората.

— Бимба — казва той и погалва все още красивата ѝ коса, — утре е понеделник!

— Моля, никой не ти пречи да си лягаш.

— Наистина бях в гората...

— Ако това започне отново? — изплаква тя.

— Кое?

— Защо лъжеш? — казва тя внезапно без сълзи. — Ако е някоя жена, защо не кажеш?

Пауза.

— Няма никаква жена.

Пауза.

— Пък и да има! — изведнъж закрещява той. — Излъгах те, да, излъгах те! Цял живот съм те лъгал...

Бимба не проумява нито дума, четвърт час той крачи нагоре-надолу, Хайнрих Готлиб Шинц, без да е пил — тя знае това, — крачи нагоре-надолу и крещи, толкова по-силно крещи, колкото повече тя се мъчи да го усмири, изрича неща, които нямат никакъв смисъл и обръщат всичко с главата надолу, наистина всичко, не остава непокътнато нищо свято, нито една дума, която довчера е имала някаква стойност, която цял живот е значела нещо... — А може би наистина има температура. Другояче Бимба не съумява да си обясни дивите му крясъци... Тя не казва почти нищо; само веднъж:

— Готлиб, не съм глуха.

Никога Бимба не го е виждала такъв.

На другата сутрин, както се каза, е понеделник, работен ден, децата трябва да отидат на училище, закусват на крак, с чанти под мишници, макар че Шинц не обича подобно нехайство — на другата сутрин, когато Шинц и неговата Бимба закусват заедно, всичко е сякаш отново наред: нито дума за среднощната сцена. Бимба, по пенъор, който ѝ стои особено добре, препича филийки, както обикновено в понеделник, когато още не са докарали пресен хляб; Шинц преглежда сутрешния вестник и, без да гледа, като се доверява само на ръцете си, отрязва края на яйцето — накратко, навикът си казва своето, всяка дума си отива отново на мястото... За температура е излишно да се говори, Шинц я е премерил.

— Слава богу — казва Бимба. — Можеше да се простудиш до смърт.

Сега тя вече вярва за гората.

— За всеки случай следобед пак ще я премерим! — заявява тя. — Анита си е навлякла истинска настинка. (Анита се нарича догът.)

Понеделникът минава както обикновено, текущата работа не донася нищо особено, Шинц се чувства напълно добре, тъй че не връщат билетите за „Кавалерът на розата“. След театъра — всичко е както обикновено — изпиват по чаша вино; Бимба е в черно кожено палто. Неволно тя се отнася особено нежно с него, както към болен. Шинц го забелязва по-осезаемо от нея: в държанието ѝ има нещо закрилящо, сякаш е майка, която не иска хората да разберат, че детето ѝ страда от епилепсия. Понеже се чувства прекрасно, това не го обижда; все пак го забелязва, надява се, че това донякъде трогателно отношение скоро ще изчезне. Несвойствено за Бимба! Ала не иска да каже нищо. „Мила моя — би трябвало да рече, — не съм се побъркал!“ Вън на улицата Шинц си купува вестник, всичко е както обикновено; когато се връща при колата, Бимба е вече на кормилото. Искала пак да покара! Шинц мълчи.

— Иначе ще се отуча — заявява тя.

На път за вкъщи Шинц не проронва нито дума, това е нещо рядко за него, но вече се е случвало. Все пак Бимба казва:

— Какво ти е, Готлиб?

— Какво трябва да ми е?

— Ами мълчиш...

— Нищо — отговаря той. — Уморен съм...

— Щайнхофер наистина беше великолепна.

— Да.

— Станала е по-зряла — казва Бимба. — Не намираш ли?

Никакъв отговор.

— Намирам я великолепна.

„Ако това продължава така — мисли си Шинц, — ще стане ад.“
Кое ако продължава? Той не знае. Но че ще стане ад е сигурно...
Заклучва гаража, докато Бимба, при все че вали, чака на стълбището.

— Влизай вътре! — извиква той.

Тя чака. Изведнъж, изчерпал самообладанието си, той пак отключва гаража, пали електричеството, отваря колата.

— Но какво има? — вика Бимба.

Шинц си е забравил вестника.

— Ти си влез! — вика той.

Но Бимба чака, дори е слязла няколко стъпала, сякаш се бои, че Шинц може да вземе колата и пак да замине. „В гората! При любовницата си в гората!“ — мисли той; нарочно се бави, докато отново заключва гаража. „Чака като болногледачка!“

Тъй минава понеделник.

Също и вторник, и сряда, и четвъртък... В четвъртък Шинц има ново дело, най-обикновено — обвинение в кражба, но не кражба на велосипед! И той веднага си спомня за това, какъвто си е малко литературно настроен; нямаше да се изненада, ако беше тъкмо историята, която лесничейт толкова подробно му бе разказал. Но животът не е такъв, пълен с остроумие и дързост. Откраднат беше не велосипед, а кола, един ситроен. Шинц изслушва историята — подробна, но обикновена, заплетена, но все пак истинска история. Готов е да се заеме с делото, както е правил открай време, а именно — добросъвестно; не върши нищо по-различно от друг път: дири справедливостта; излага нещата тъй, както ги вижда — и скандалът е готов! (Неговият първи скандал.)

Хайнрих Готлиб Шинц, адвокат, син на именит адвокат, известен и навсякъде уважаван човек в един средноголям град, баща на четири здрави деца, учещи в гимназията или вече дипломирали се, Хайнрих Готлиб Шинц застава пред съда, на който цели три десетилетия е оказвал почит, и заявява: „Не! Този човек не е извършил кражба, не

повече, отколкото господинът, комуто принадлежи колата, човекът е бил в страшна нужда, защото един ден...”

„Не! Този човек не е извършил кражба...” Това по-късно се превръща в крилата фраза, единственото, което Шинц оставя след себе си на тази земя... Другите остроумия, изречени по време на този пръв малък скандал, не са достатъчно общовалидни, за да устоят на времето; едно от тях гласи:

— Знаете ли най-новото?

— Какво е то?

— Шинц не е вече защитник на правите.

— А на кои?

— На левите.

На тази шега се смеят много хора, дори самият Шинц — не се смее само Бимба, научила всичко от едно обаждане по телефона, издържано в този смисъл: „Но какво се е случило с вашия уважаем съпруг?”. Ненапразно Бимба се е подготвила за всичко. След онова среднощно избухване в неделя. Приема новината почти с облекчение. Дано е само това! Достатъчно е неприятно, защото, естествено, се появява във вестника. Шинц го прочита на закуска, не съвсем равнодушен, ала не и възбуден.

— Това не е вярно — казва само той.

Много подла дописка.

— Веднага ще им пиша — заявява той, като оставя вестника и си налива кафе. — Трябва да се коригират.

След два дни писмото му се връща обратно и това порядъчно го засяга. Пак на закуска. Бимба е още в банята, когато идва пощата. Той пхва плика в джоба на халата си, преди Бимба да влезе.

— Знаеш ли — казва Бимба, — все пак трябва да идеш на лекар...

„Все пак“ — казва тя, защото от седмици вече тайно си мисли за това. Шинц го забелязва по-осезаемо от нея. А онова, за което тя мисли, е: невролог. Да, да. Да го наречем: психиатър... Той изгребва с лъжичка яйцето си; половин час по-късно го повръща, но прави всичко Бимба да не забележи.

— Къде отиваш?

Никакъв отговор.

Същата сутрин Шинц отива при своя приятел, който наистина не му е колега, но затова пък е истински приятел, всъщност — единственият, макар приятелството им да е малко едностранно — за Шинц то означава нещо повече, отколкото за другия. Той е музикант. Мил човек, който на драго сърце се съгласява с теб! Шинц знае, че не е от особено значение, ако Алексис се съгласи с теб! Значи, просто си му симпатичен. Но сега не става дума за това. Алексис е емигрант — ето кое е важно: чужденец. Като свидетел няма голяма тежест; но просто е свикнал. Алексис се радва, когато го търпят; не обича да се натрапва. Но е изискан човек, малцина са като него. За Шинц е важно само Алексис да прочете двата текста — дописката във вестника и собственото му писмо. И после да каже как намира писмото — правилно или погрешно, дръзко, пресилено. Само без пресилвания...

— Нужен ми е съветът ти.

Алексис е още в леглото.

— Зная.

— Та ето какво...

Телефонът звъни, Алексис вдига слушалката. Шинц чака, изправя се малко припряно, отива до прозореца, за да изпуши една цигара... Бимба се интересува дали съпругът ѝ не е случайно у Алексис... След минута, без да е изложил своя въпрос, Шинц си тръгва, неудържим като капризно момче; мъж на петдесет и шест години, доктор Шинц, адвокат, председател на дружество за изкуство.

Алексис се обажда на Бимба.

— Какво е станало у вас? — пита той.

Бимба плаче...

Така и продължава — всичко е малко смешно, малко дребнаво, малко пресилено. Шинц отива в редакцията на вестника. Познават се от обществените места и трябва да го приемат; правят го не без любезност, ала не им се удава да убедят Шинц, че писмото му, ако става дума за него, е невъзможно.

„Не, този човек не е извършил кражба...“

Господата само се споглеждат, мълчат, както бе мълчала Бимба, когато Шинц крачеше нагоре-надолу и изричаше неща, които обръщат всичко с главата надолу, наистина всичко, не остава непокътнато нищо свято, нито една дума, която цял живот е значела нещо...

— Добре — казва главният редактор, — да се върнем на въпроса! Значи настоявате да публикуваме вашето писмо...

— Да.

— Господин докторе — казва редакторът, — в отговор мога да ви заявя само едно: готов съм, но ви предупреждавам.

Развълнуван от несъмнено човечния тон, Шинц взима още веднъж писмото си в ръце, макар в края на краищата да знае съдържанието му. Редакторът смята за свой дълг като човек да предупреди Шинц; повтаря го още няколко пъти. Шинц, естествено, не желае да се покаже твърдоглав. Дали това не е поза, вижте ме колко съм смел? За редактора съвсем не е смелост, че Шинц държи на своето, за него това е просто лудост; изразява го по-меко, нарича го нетактичност. И Шинц не го смята за смелост; писмото му наистина не казва нищо, което да не се разбира от само себе си. Не е да речем: „Ще ви науча аз вас, аз, Хайнрих Готлиб Шинц!“ А просто: „Защо да премълчавам онова, което мисля“. Когато някой заговори за смелост, той почти се плаши; но не може да намери в това нищо смело.

— Както желаете — казва редакторът.

Тъй че писмото му остава.

— И няма да задраскате нищо?

— Не — казва Шинц, — та това са едва страничка и половина...

С чантата в лявата ръка Шинц се сбогува, както обикновено — учтиво, гледа другия в очите; те го изпращат като човек, който отива на фронта...

На другата сутрин, пак на закуска, той вижда писмото си вече във вестника. Горے на втора страница, на видно място, има и кратък послеслов, в който редакцията, както твърди, предоставяла на читателите да си съставят мнение за такъв един адвокат... Това е първото, което Шинц преглежда. После зачита собствения си текст; ала буквите, привикнали да изразяват точно противното, сякаш отказват да предадат неговия смисъл. Ред след ред Шинц все повече бледнее, за първи път забелязва, че нещо се е случило, че се е променил, че онова разбиращо се от само себе си, което иска да каже, е в противоречие с всичко наоколо, а окончателно и непримиримо противоречие. Затова ли е било предупреждението? Едва сега, сякаш пробудил се, забелязва и заглавието, което са поставили отгоре:

„Не, този човек не е извършил кражба...“ В този миг Шинц разбира, че с него е свършено; поне като адвокат; поне в този град.

Останалото е като лош сън. Той, струва ми се, е вече почти разказан. Решението бе взето още тогава в гората, когато Шинц тръгна с лесничея — напред, вместо назад, идваше от своя град и искаше да се върне пак в своя град. Догът, хубавата Анита, малко след това умря; всяко куче все някога умира; Шинц упорито се противи да придаде на тази естествена смърт нещо повече, ала тя все пак го жегва. Струва му се, че е загубил последния си свидетел, последния си спътник; един ден Шинц се озовава на границата, сам, по-различно отпреди, когато е пътувал за Париж, Рим, Флоренция, Лондон, Мюнхен; без багаж, доста брадясал, той стои в някакво тясно голо помещение, където трябва да се съблече, да остане само по риза — Шинц се колебае, сякаш не може да повярва, но инспекторът повтаря:

— Само по риза.

Претърсват му всеки джоб, не грубо, но безцеремонно. Шинц няма представа какво дирят. Нито е преплувал някой поток, нито е пълзял нощем из нивите; пътувал е с влак. Без багаж. Може би това е причината да изглежда подозрителен. Паспортът му е редовен, дори на ярка светлина. Оръжие няма, нито кюлчета злато, нито дори никакви писания, нищо, което да изпадне от долните му гащи. Ала подозрението си е подозрение. Шинц прави опит да стои спокойно, да не говори нищо. Онези, които го опипват, също мълчат. Тяло на застаряващ мъж — това е всичко, което намират. Дори и между подметките на обувката му, които разпарят въпреки уверенията му под честна дума, няма нищо. Шинц може пак да се облече. Инспекторът напуска голата килия с неговия паспорт в ръка; стражарят остава. През отвора на вратата Шинц вижда как останалите пътници вече затварят проверените си или непроверени куфари, господа и дами, кожени палта, кутии за шапки; носачите поемат пъстроцветните пакети.

— Ще бъдете ли любезен — казва Шинц — да затворите вратата...

Стражарят прави това с ритник.

— Само спокойно! — отвръща той. — Така или иначе, няма да хванете влака.

— Как тъй?

Стражарят носи пушка.

— Как тъй? — пита Шинц.

Стражарят би могъл да му бъде син.

— Готово ли е?

Пита не стражарят, а трети човек, който отново отваря вратата, и пак не я затваря докрай: влиза и излиза. — „Готово ли е?“ — нищо друго, освен „Готово ли е?“. Шинц се старае да не мрази; службата им е такава, казва си той, противна служба, посред нощ да навличаш униформа, да чакаш закъснелите влакове, да гледаш хора, които пътуват на море или на планина, да претърсваш хора, които са причина, задето изобщо трябва да има такава служба. Шинц се мъчи да обе обезобразените си обуца и да не мрази. Възрастен човек като него, в момента с доста занемарен вид, панталони с тиранти, риза без яка, като добавим и зеленикавата светлина — Шинц разбира, че тук не може да очаква добрите маниери, които господата от вестника все още съблюдаваха, преди да изберат заглавието:

„Не, този човек не е извършил кражба...“

Колко бързо ставаш известен.

— Седнете — казва инспекторът, когато Шинц с палто на ръка и отново с вратовръзка застава пред масата. — Моля, седнете!

Шинц остава прав.

— Искам да ви обърна внимание — заявява той, — че влакът ми тръгва след четири минути.

— Това не ме интересува.

Пауза.

— Щом искате, стойте прав.

Шинц сяда, няма никакъв смисъл да засяга хората, службата им е такава, противна служба!

— Шинц, Хайнрих Готлиб...

— Да.

— Доктор по право.

— Да.

— Адвокат.

— Да — отвърща Шинц. „Остава само — помисля си той — този идиот сега да ми прочете колко съм висок.“

— Роден...

— Да!

Отвън се чува пухтенето на локомотива, готов да потегли всеки миг. Шинц хапе устни, идиотът се рови в паспорта му, сякаш не е виждал паспорт.

— Закъде пътувате?

— За чужбина.

— Питам, закъде пътувате.

— Казах, за чужбина.

Пауза.

— Питам ви за последен път.

Шинц се мъчи да не мрази, да не стоварва омразата си към всички върху този човек, който седи там с паспорта му в ръка, да не мрази, да не мрази... „Само да не загубя самообладание — мисли си той, — трябва да се махна оттук, трябва, не мога да издържам при вида на такава несправедливост и да мълча, да чета вестници, които твърдят обратното, да гледам хора, които се отнасят към мен като към клет болник, като към дете с епилепсия, да усещам как се страхуват от следващата ми нетактичност, тази майчинска загриженост да не би да кача нашата кола на тротоара, този приятелски съвет да не пуша толкова и да не се задълбочавам прекалено в никое дело, мълчанието, когато се обяснявам, неизречената надежда, че най-после ще ида на невролог — не издържам повече, трябва да се махна оттук!“ А влакът още не е заминал, пухтящият локомотив, изпълнен до пръсване с пара...

— Закъде пътувате?

— Не е ваша работа.

Шинц скача.

— Моля — казва инспекторът.

— Не е ваша работа! — крещи Шинц. — Не е ваша работа!

Да се крещи е толкова нешинцовско, забелязва го всеки път, съжaliaва за това всеки път, не защото сега този идиот ще го глоби... съжaliaва, защото не му подобава... Готлиб, беше казала тогава Бимба, не съм глуха... Не са глухи ли! Всички са глухи! Чуват, че крещиш, а не — какво крещиш. Това е! Разбира се, че са глухи, в противен случай сами себе си не биха изтърпели, биха умрели като дога, защото са чули, а не могат да го кажат, като дога! Така си мисли той, докато инспекторът също се изправя и сухо се усмихва:

— Моля, можете да си вървите.

Паспорта му захвърля в чекмеджето, чекмеджето заключва, ключа скрива в задния джоб на панталоните си, които подчертават дебелия му задник. Шинц разбира, взема палтото си, излиза, но не стига далеч — младият стражар го настига:

— Трябва да се върнете.

— Защо?

— Трябва да се върнете.

Шинц се връща; инспекторът стои, пали си лулата, така че известно време не може да говори; после казва:

— Затворете вратата като благовъзпитан човек, господин докторе.

Шинц преглъща. Инспекторът пуши, зает вече с друго. Шинц затваря вратата като благовъзпитан човек... Три часът сутринта, пак вали като из ведро, той преминава нелегално границата, Хайнрих Готлиб Шинц, адвокат, човек без документи.

Бимба плаче.

Децата се срамуват в училище.

Няколко нощи Шинц се вижда да нощува по плевни, все в полудрямка, нащрек, докато е в граничната зона. Така приблизително — мисли си той — Алексис, емигрантът, който като свидетел няма голяма тежест, е преминал нашата граница; човек много бързо става емигрант. Пуснал си някъде корен и толкоз, там ти е родът, там ти е къщата; и внезапно се виждаш емигрант. Това е вече често явление! Виждаш нещата малко по-иначе, не както са те учили; не можеш да попречиш на вестниците да пишат обратното... Един ден те съобщават, че Шинц е заловен, и то зад граница. Както гласи служебният израз, той трябва да бъде екстерниран. Екстерниран! За семейството му това е невъобразим удар. Само Бимба се държи великолепно; остаряла е, почти няма контакт с околния свят. Не че хората я отбягват! Хората съвсем не са такива; само че Бимба не ги понася, не понася дори мълчанието им. Тя не поддържа всичко, което Шинц е казал или сторил; например жалкия му спор с вестника; но в случая с колата, дори и Бимба, колкото повече размишлява, при това насаме, дори и Бимба намира, че този човек не е извършил кражба. Смешно, как започваш да гледаш по-иначе на нещата, когато, макар и за малко, обичайното ти обкръжение изчезне! И как то изчезва, когато

започнеш да гледаш по-иначе на нещата; тогава вече не е смешно; Бимба е много остаряла...

Пред него отново седи инспекторът:

— Шинц, Хайнрих Готлиб?...

— Доктор по право.

Шинц мълчи.

— Адвокат! — казва инспекторът, който този път не държи паспорт, а обява за издирване на престъпник, и добавя: — Защо живеете под фалшиво име?

Шинц мълчи.

— Преминали сте нелегално границата. Собствената ви страна ви е отнела документите...

— Не е вярно.

— Значи не сте преминали границата? — изрича директорът, без да скрива гордостта си от убедителния начин, по който води разпита: — Значи не се намирате в тази страна?

— Не са ми отнели никакви документи.

— А защо тогава нямате документи?

На първо време Шинц се задоволява с кратка злорада усмивка, вади отдавна непрана носна кърпа, каквато за един Шинц е била допустима само през момчешките години — сива и захабена, влажна, противна; после казва:

— То е дълга история...

Скоро сам той вече не си я спомня!

— Следователно с това признавате — заявява инспекторът, — че не се казвате Бернауер, а Шинц, Хайнрих Готлиб, адвокат?

— Да.

Шинц се изсеква, не му е нужно стъкло на прозорец, за да разбере как изглежда! Без пари за нови ризи, няколко нощи в третокласни чакални по гарите, където ръбовете на панталоните му изчезват, няколко нощи на открито, без топла вода. Сапун от обществени тоалетни, палто, което, така да се каже, е станало твой приют, и ето ти одеянието на подозрителен тип. Не разчитай на лицето си, на своите черти! Забрави „Кавалерът на розата“, забрави дружеството за изкуство, забрави грижата за паметниците; знанията ти служат само за да те направят окончателно подозрителен. Човек като теб, който си има дом и кола, защо ще напуска града си? Защо е нужно

да се наричаш Бернауер?... Можеш да подпишеш протокола — първия от многото, които ще последват, — когато бъде изготвен; има само още няколко въпроса.

— Господин докторе — казва инспекторът, докато разтваря все още скромното му досие, а тонът му при думата „доктор“ дори не е подигравателен, а съвсем почтителен, защото един обикновен скитник е разобличен като важна птица, — а имате ли връзки с някой си Бекер?

Шинц се сепва.

— Бекер, Алексис, емигрант...

Шинц мълчи.

— Да или не?

Шинц мълчи.

— Моля — усмихва се инспекторът, — може би ще си спомните, като ви покажа снимката му...

Шинц има чувството, че се изчервява.

— Снимката впрочем е стара — казва инспекторът. — Доколкото знаем, приятелят ви вече не носи мустаци.

Шинц мълчи.

— Не искам да ви притеснявам, господин докторе, ще имате достатъчно време да размислите за всичко — казва инспекторът с почти колегиалния тон на смъртни врагове, които познават правилата на играта си: — Освен това твърде вероятно познавате някой си Марини...

— Марини?

— Франческо Марини.

— Не...

— Или Степанов.

— Степанов?

— Осип Степанов.

— Не!

— Или Еспинел...

— Не! — казва Шинц.

— Родриго Еспинел.

— Не! — повтаря Шинц.

— Имената му не допринасят с нищо към делото — казва инспекторът. — Но ако го познавате, спомнете си лицето му, много

характерно лице, никой не може да го забрави, след като веднъж го е видял...

При тези думи му показва снимката.

— Истинска глава на Христос!

Шинц бледнее.

— Спомняте си, нали, господин докторе?

Шинц държи снимката: лесничейт с лодена! „Искат да ме подлудят — мисли си, — искат да ме подлудят!“ Той е, човекът с лодена, един лесничей в неделен ден, застанал пред своите дървета, който позволява да му направят снимка, малко е смутен — лоша снимка, но ясна, любителска снимка. Шинц я поставя обратно на масата, неволно и малко припряно, сякаш тя изгаря пръстите му или тежи като камък... Междувременно инспекторът си е взел цигара, запалва я; после казва:

— Познавате ли този човек?

Килията, която Шинц получава, е съвсем прилична. Прониква дори слънце, има прозорец, малко нависоко, тъй че не се вижда нищо от света, само един комин, и то когато Шинц се изправи върху нара си. Нарът е твърд, но чист, нищо недостойно. В три часа следобед слънцето изчезва; малко след това забива часовник от някаква кула. За Шинц значи много, дето прозорците му не гледат към някакъв зид, или дори към сенчеста стена, ами към небето. Очевидно килията му е на най-горния етаж; във всеки случай често се чува пърхане на гълъби, сегиз-тогиз някой прелита край решетката. Понякога Шинц е направо весел: „Та човек не бива да нарушава границата!“ — казва си той. Килията е малка; напомня за познатия му манастир във Фиезоле. Изобщо всички тези спомени! Първият му страх, когато се озовава тук: сега само да не загуби вярата в невинността си! „Снимката с лесничей — казва си той — бе просто истерия!“ Не беше я разгледал както трябва; уплашен бе и я остави. Уплашен от един лоден, каквито ги има с хиляди! „Тогава — казва си Шинц с право — съвсем не видях ясно лицето, вече се здрачаваше, малко след това настъпи нощта.“

Не се оставяй да те подлудят! Дори наистина да е било така, мисли си той друг път, какво съм прегрешил? Видял съм го, добре, поприказвал съм с него, добре, но преди всичко говореше той. „Друго какво? — казва Шинц, като внезапно спира да крачи напред-назад. — Какво ме интересува този Марини, този Степанов, или както му е там

името?“ После ляга на нара. „Искат да ме подлудят — казва си той доста по-спокойно. — Искат да ме подлудят.“ Отвън се чува кудкудякане на кокошки. До известна степен това е хубаво. Прозорец, изпълнен с небе; решетката пред него не е дотам лоша; Шинц съвсем не възнамерява да скочи долу и да се убие, нито пък да полети над комините. Все някога — разсъждава той — ще има съд. От време на време се дочуват клаксони на коли, но доста отдалеч; зад дървета, зад някакъв стопански двор или нещо подобно. Кой знае, може би цялата сграда е била някога манастир. При пътуванията си Шинц е видял толкова много стари манастири; понякога се опитваше да си представи — ами ако трябва да живее в такава една килия? После идваше Бимба, въодушевена от някаква аркада около манастирския двор. Слизат долу, възхищават се на фреските, после бавно излизат, над площада — слънце, насреща — малък ресторант. Фреските: свети Себастиан със стрелите в тялото си, избиването на младенците във Витлеем, един свети Христофор, трите известни кръста на Голгота; множество измъчени, но красиви лица! Припомня си Вьолфлин! И тъй нататък. За щастие, децата им са вече големи. Понякога Шинц просто застава до стената, с лакти, опрени на нея, обхванал глава с ръце, тъй че не вижда нищо; с отворени очи. Небето е отчайващо. Не може да спи. Сънищата правят всичко тъй безкрайно. Все някога ще му донесат храна. Тогава ще разбере дали са стражари или санитарки; дали е затвор или лудница. Единствено това го плаши! Никъде на света да не бъдеш вече пълноценен свидетел! Когато стъпките приближават, той не отмества глава от стената; вратата се отваря, Шинц си остава така, вратата се затваря. Шинц поглежда: сложили са чинии — тенекиени, но чисти, картофена супа и хляб, някакъв малко смешен съд с прясна вода... Седмици като години, години като седмици, разпити, които буквално се повтарят, имена, които Шинц не знае; сегиз-тогиз го изпълва съзнанието, че всичко е само сън, но то не променя нищо; колкото пъти се събуди, вижда решетките пред небето, а всяка сутрин, когато се разсъмва, чува как кукуригат петлите.

Най-после идва краят.

Един ден Шинц се вижда, както му е познато от снимките, по риза и панталони, с късо въже около китките. Не е сам. Намират се в някакъв училищен двор — чакъл, кестените цъфтят с бели и червеникави свещи. Часове наред, без да разбира нищо. Войниците,

които ги пазят, носят униформи, каквито Шинц досега не е виждал. По всичко изглежда — нов поврат в историята, шапките са други, друга е кройката на панталоните, различен е начинът, по който държат пушките. Вече е сравнително светло, пред изгрев-слънце. Онова, което занимава Шинц повече от непознатите униформи — впрочем той единствен от групата говори немски, — е малкият кокошарник на портиера, където за първи път вижда двата петела, които бе чувал всяка заран — тази сутрин още не са кукуригали... На стълбището към гимнастическия салон се появява човек без униформа, сравнително младо момче с лента на ръкава; чете някакъв списък:

— Степанов, Осип.

— Да.

— Бекер, Алексис.

— Да.

— Шинц, Хайнрих Готлиб.

— Да.

Другите са се вторачили в чакъла. Всеки повикан от групата бива отведен от един войник — там, в гимнастическия салон, все още ярко осветен, макар че се развиделява. Естествено, няма да ги разпъват на кръст, а ще ги бесят. Приспособлението е смешно просто, почти като гимнастически уред; спуснати са три въжета с халки, а на тях има по една тънка примка с клуп. Отдолу са сложени набързо сковани магарета с по три стъпала. Шинц разсъждава: „Но това не може да е сериозно!“ — без обаче да се надява, че по тази причина няма да го извършат. Ясно му е също, че никога вече няма да узнае в какво всъщност се състои престъплението му. А и това наистина не играе никаква роля; вече дотам я е докарал. Пак минава някое време. Тримата повикани ги поставят с гръб един към друг, тъй че да не могат нито да разговарят, нито да се виждат. Шинц забелязва маса, направена от две препятствия за бягане и една дъска, върху нея желязна пръчка, ръкавици, каквито носят заварчиците, три малки клещи, горелка, една многократно нажежавана тел — това е достатъчно, могат да ги мъчат, колкото си искат. Един униформен говори с човек, напomniaц лекар, който няколко пъти свива рамене. И след като очевидно двамата не стигат до какво решение, униформеният се обръща, в ръка държи три снимки; още веднъж сравняват всекиго със снимката му. Тогава идва младото момче с лентата на ръкава, посочва им местата. Отляво

Бекер, Степанов — в средата, отдясно Шинц. Примките трябвало сами да си сложат на вратовете. До него наистина е лесничеят. Той казва:

— Защо ме предадохте?

Шинц загубва гласа си.

— Защо ме предадохте?

Без да го упреква, лесничеят му помага да си сложи примката, както вече е помогнал на бедния Бекер, сякаш сам той безброй пъти е бил бесен. Шинц го поглежда и казва:

— Нищо не разбирам.

Лесничеят се усмихва:

— Не аз ви заговорих, господин докторе, а вие, попитахте ме за пътя...

— Не — отвърща Шинц.

— Както и да е.

Тъй като Шинц не може да понася неговото лице на Христос, започва да крещи, сякаш от това би могъл да се събуди, крещи тъй, както само човек може да крещи:

— Не! Не! Не!

Тогава за последен път Шинц чува своя глас... Събужда се облян в пот, душейки се със собствената си ръка, ала все пак невредим; не забелязва веднага, че Бимба го гали по челото, Бимба е остаряла, усмихва му се, в края на леглото стои лекар. Бимба раздвижва устни, ала не казва нито дума — и лекарят раздвижва устни, но никой не издава звук. Шинц е глух. Когато разбира това, затваря очи, сякаш, щом ги отвори пак, всичко ще се промени. Не се променя нищо — те само движат устни. Когато понечва да им каже, че вече не ги чува, забелязва, че е и ням.

След тази случка Шинц живее още седем години, без да напуска родния си град. На шестдесет и три години умира от естествена смърт. И то не без да е уважаван. Странната му нетактичност наистина не е забравена, но е простена, на улицата поздравяват глухонемия господин винаги любезно; както вече се каза, околният свят, с изключение на Бимба, гледа на всичко това като на клиничен случай, безспорно сензационен, безспорно покъртителен, ала без последици за околния свят.

МАКС ФРИШ

ПЛАТ ЗА МЪЖКИ КОСТЮМ В ТЕЛЕСЕН ЦВЯТ

Ролф се бе качил в нощния влак слепешката, безразлично му бе закъде ще пътува, доволен като беглец, доволен, че изобщо е успял да хване влак в полунощ. На път, мислеше си той, може би ще понесе всичко по-леко, а и в никакъв случаи не искаше, след като в първия миг на ужас се бе държал съвсем прилично, да се мярка повторно пред очите на жена си. Пък и навярно очакваше нещо от прекосяването на границата. Колкото по-далеч, толкова по-добре!

И тъй Ролф седеше в нощния влак, пътник без багаж, седеше сам във второкласното си купе. В Милано, в утринния здрач, влакът имаше престой в безлюдната остъклена гара, някакъв италиански железничар похлопваше с чукчето си по колелата, а иначе целият свят, изглежда, сладко спеше като Сибила — вече освободена от грижи, след като бе разказала всичко на съпруга си. В ума му се въртяха планове, изпълнени с момчешка отмъстителност, а чакането в пустата гара правеше безцелността на пътуването му още по-осезаема. Изведнъж някъде изкукурига петел, малко след него втори, после трети, накрая закукурига цял товарен влак, пълен с птици, докарани тук за сутрешния пазар. После, когато колелата най-сетне наново затракаха, Ролф въпреки всичко успя да заспи, пробуждаше се сегиз-тогиз със съзнанието, че с полуотворена уста човек има глупава физиономия, ала както и преди, бе сам в купето, направи всичко, за да може да спи, понеже колкото по-дълго спеше, толкова по-голяма бе надеждата, че когато се събуди, всичко ще се окаже само лош сън.

В Генуа вече грееше слънце. Всъщност много изморен, тъй че му се щеше като просяците да седне на стъпалата, Ролф застана пред аркадите на гарата, пътник без багаж, затова пък с ненужно палто на ръка, а и малко небръснат, взираше се в уличното движение с неговия вой на клаксони, с неговите тракащи и дрънкащи трамваи в сенчестите оврази на тесните улички, с тълпите хора, всички сякаш забързани към една и съща цел. Е, това бе значи Генуа. Цигара вече си бе запалил. А сега какво? Забеляза, че някакъв човек, навярно сарафин, не го изпуска

от очи и го следи отдалеч през аркадите, тъй че побърза да се махне оттук. В някакъв евтин бар, сред хамали и шофьори на таксита, наобиколен от шумни просяци, докато някакъв мръсен и чорлав прислужник бършеше каменния под между прекалено елегантните му обувки, той изпи едно черно кафе и отбеляза отсъствието на каквото и да било чувство у себе си.

„Дали ще се разведем, или пък нещата ще се разрешат по някакъв друг начин — бе казала тя — самата аз още не зная. Единственото, което бих искала сега, е да ме оставиш на мира.“

Друго изявление на съпругата му:

„Няма какво да ми връщаш свободата. Та какво означава това? Аз сама ще си взема свободата, щом ми е нужна.“

Най-вече това изречение, изглежда, разяри съпруга до такава степен, че сега в Генуа, посред бял ден, той си говореше сам на висок глас и вече не знаеше накъде всъщност върви. А и това нямаше никакво значение. Попаднал бе някъде сред складове, железопътни линии и варели с катран. Да, имаше дори моменти, когато я ругаеше на висок глас, съпругата си отвъд Алпите, ругаеше я с думи, които му действаха толкова по-благоотворно, колкото по-просташки звучаха. Това бяха изрази с такава неприкрита и груба циничност, каквито никога досега не бяха излизали от устата му.

Когато неочаквано го заговориха, той много се смути. Всъщност нямаше и най-малкото желание да се запознава с прелестите на Генуа. Ала никога досега през живота си не се бе усещал тъй беззащитен. Имаше чувството, че по лицето му се чете всичко, каквото в безпорядък минаваше през ума му, и в момента не намираше сили да отпрати застаналия на пътя му лодкар и тъй накрая се предаде за една обиколка на пристанището.

Морето се откри пред очите му като сиво олово с петна от преливащо във всички цветове машинно масло. Ролф седеше на застаната с окъсани възглавници пейка, в напрегната поза като „Мислителят“ на Роден, глух, естествено, и с двете уши за обясненията, включени в цената. От борда на един кораб бликаше гореща кухненска вода. А после преминаха над потънал товарен параход; неговият обрасъл с водорасли стоманен скелет стърчеше застрашително от мръсните дълбини. Отдалеч долитаха удари на чукове за занитване. За Ролф, разбира се, всичко изглеждаше като на

филм, цветно и дори с миризма, но все пак филм; всичко протичаше сякаш не в настоящето. От време на време до слуха му достигаше накъсано, раздухвано от вятъра и повтаряно от ехото бучене на корабна сирена, не можеше да разбере откъде идва, пък и защо, тъй като нито един от големите параходи очевидно не се канеше да отплува. Бе гореше. Синкава воняща мъглица виснеше над пристанището. Само някаква омазнена рибарска моторница премина с пукот покрай тях и от това шамандурите се разклатиха, а зеленясалите им вериги зловещо се мярнаха в мрачните дълбини. Тъй продължиха да гребат покрай кейове и докове — всичко тук, все едно от дърво или камък, бе почерняло от сажди и машинно масло. Поне времето минаваше. Тук-там проблясваше коремът на мъртва риба, ветрееше се моряшко бельо, от някоя каюта долиташе пеещ глас, тук бе всичко, което може да предложи една пристанищна обиколка, дори и един сив военен кораб с кожуси на оръдията, планини от въглища с накацали бели чайки по тях, в далечината натрупаният като грамада град върху склона, Генуа, отново почти недействителна...

По-нататък Сибила бе казала:

„Сега не бих искала да ми задаваш други въпроси. Срегнах един мъж, ето, казвам ти го, и той е съвсем различен от теб. Повече сега наистина не мога да ти кажа. Може би действително го обичам, сама още не зная. Сега само те моля да ме оставиш на мира.“

Ролф приключи своята обиколка на пристанището с израз на човек, когото са хлопнали с дъска по главата и заплати, колкото му поиска мошеникът. Сега единственото му желание бе да пие вино, много вино.

Историята с плата започна още пред ресторанта, и то с това, че някакъв американски моряк го запитва за една улица. Откъде можете Ролф да знае! Ала морякът тръгна заедно с него. Американският му акцент звучеше неподправено, тъй че езикът, на който говореше, бе за Ролф почти непонятен. Все пак Ролф проумя нещо: в два часа, а това ще рече съвсем скоро, морякът трябваше да отплава и действително един кораб в пристанището стоеше под пара, а пакетът бе подарък за някакъв италиански приятел от войната. Сам Ролф бе в беда, по дяволите, ала изгубилият всякаква надежда моряк не го оставяше на мира със своята крайно заплетена история за омотания с канап пакет, на който в последна сметка трябваше да се намери купувач, тъй като

италианският приятел от войната не можеше да бъде открит, и то малко преди заминаването на неговия безспорно стоящ под пара кораб; понеже нямаше никакъв смисъл да мъкне обратно за Америка този великолепен плат за мъжки костюм. Ролф не прояви никакъв интерес. За да се отърве от моряка и се добере до своето вино, той махна на някакъв минувач, доста по-млад и ненабиващ се на очи генуезец, който може би знаеше къде се намира въпросната улица, или пък имаше нужда от плат за костюм. И с това — баста! Обаче генуезецът, видимо раздразнен, че го задържат в целеустремения му ход, не разбираше американски, а морякът — италиански. Ролф трябваше да влезе в ролята на преводач. Тази работа не му бе по вкуса; та не затова бе пътувал цяла нощ за Генуа, а и опасението, че може да го забъркат в някоя предварително скроена история, естествено, също не му излизаше от ума. Но каква можеше да бъде тя? А и неговият италиански бе също тъй жалък, както и английският му, при това нямаше никакви изгледи, двамата да я докарат някога до сделка, след като младият генуезец проявяваше толкова малко интерес към плата, както и Ролф, и въобще изслуша цялата история с явна неохота. Ролф на два пъти направи опит да си тръгне, но възбуденият моряк, който без преводач бе просто загубен, го връщаше обратно. След дълги пазарлъци (през това време Ролф поне забрави за съпругата си) генуезецът им смигна, с което очевидно засвидетелства готовността си за незаконна търговия, и ги поведе през ставащи все по-тесни улички със стъпала и деца, през криволичещи оврази, изпълнени с пъстро пране и човешка врява, като накрая в полумрака на някакъв проход се съгласи да разгледа плата за продан. Ролф пушеше цигара, станал за известно време излишен като преводач; всичко се извършваше безмълвно. Генуезецът, с жалкото си чувство за превъзходство, далеч по-несимпатичен от моряка, който постоянно поглеждаше часовника си, изтегли от пакета две-три нишки, облиза ги и ги огледа на слабата светлина, процеждаща се от сенчестите задни дворове.

— Е, вълна, то се знае, не е! — заяви той. — Във всеки случай не и чиста вълна, може би петдесет на петдесет.

Ролф преведе, както и преди, донякъде смекчавайки изразите. И тъй последно — трийсет хиляди лири!

Когато най-сетне се стигна до плащането, оказа се, че за съжаление генуезецът има у себе си само десет хиляди, останалите,

естествено, са вкъщи, морякът от своя страна нямаше вече никакво време да чака. Ами сега? Може би преводачът ще се притече на помощ? Това бе, естествено, уловката, Ролф го съзнаваше при цялата си разсеяност, но разтвори не особено натъпкания си портфейл, напук на цялото си недоверие, и то не от състрадание към мнимия моряк, а от най-обикновен страх да не се покаже еснаф. Морякът, полублагодарен, полувбесен от това, докъде са я докарали изнудвачите, сгъна трийсетте хиляди лири, от тях двадесет хиляди получени от Ролф, измърмори нещо за сбогом и хукна. Бе един и половина! Впрочем генуезецът, колкото и противно да се бе държал с моряка, по отношение на Ролф се показва джентълмен — не искаше да вземе пакета, да го носел Ролф, докато си получи лирите, един вид като залог: вече усещаше недоверието му. И отново поеха през улички на нищетата, Ролф стиснал под мишница завързания пакет, докато генуезецът, който през целия път обидено мълчеше, накрая каза:

— *Mia casa, attenda qui, vengo subito!*^[1]

Ролф видя някакъв портал в стил ренесанс, доста поолющен, нямаше и понятие къде се намира, някъде в Генуа. Откъм недалечното пристанище дрезгаво забуча параходна сирена. А може би тук нямаше измама. Лятната обедна жегата дори в тази сенчеста уличка с нейните плесения от влага зидове; тишината, тъй като бе далеч от транспортните възли; неговата сънливост след нощта във влака, но не само това — едва преди двадесет и четири часа Ролф бе още в Лондон като участник в някакъв международен юридически конгрес, а след това (вчера) доста неспокойният полет със самолета, вечерята с необичайно жизнерадостната съпруга, после заключената врата на стаята ѝ, нейното признание и така нататък, утринният здрач в Милано с кукуригащите петли — всичко това за едно денонощие бе малко множко. А сега в тази уличка сред плесен и нищета, където помията от кухните се стичаше по зидовете на къщите, сега отново това прозрение, че един факт, след като човек го е забравил за известно време, не престава да съществува, не, отново и отново и пак отново просто изниква пред очите му нейното лице, озарено от щастието с друг мъж, не, това не е някакъв лош сън, а е по-действително от тази Генуа с нейните улички и деца и с този реален зид отпреде му, при това тази жегата, от която човек постоянно разхлабва вратовръзката си, при това този овързан пакет, който просто трябваше да мъкне — всичко

това не му предлагаше никакъв друг изход, освен да заспи, да потъне в тягостен сън с риск да бъде измамен от генуезеца.

Бе около четири часът, когато Ролф се събуди, приседнал до някакъв зид с проклетия пакет на колене като възглавница. От някакъв генуезец, който да го събуди, като му носи лири, нямаше, естествено, и следа! В съседния двор играеха деца, някаква майка крещеше: „Еторе, Еторе!“, друга — един тон по-високо: „Джузепина, Джузепина!“ — а пък долу на уличката седеше чужденец със златен часовник на ръката и напразно чакаше своите двадесет хиляди лири.

Ролф се изправи. При по-подробно разглеждане се оказа, че обраслият тук-там с мъх ренесансов портал, в който бе изчезнал генуезецът, не води към някакъв дом, а чисто и просто към съседната уличка. Ролф не помръдваше, сякаш едва сега проумя: „Сибила е в прегръдките на друг мъж, да, така е!“ Докато се вършете онази търговия с моряка, Ролф бе попоглеждал младия генуезец, полусъзнателно преценявайки дали Сибила би могла да обича тъкмо такива коси, такива уши, такива устни, такива ръце — всеки мъж можеше да бъде онзи другият. Ролф знаеше само това: „Той е съвсем различен от теб!“ Тъй че можеше да става дума за няколко милиона мъже. Всъщност, след както вече бе застанал от другата страна на неводещия за никъде ренесансов портал, Ролф изпита почти радост, че повече няма да види младия и отракан генуезец. Но така бе загубил почти всичките си налични пари. Но по-лошото бе, че претърпя поражение, и то тъкмо сега, когато заради съпругата си би искал да бъде мъж на място, да, това бе по-мъчително от загубата на двадесет хиляди лири, бе непоправимо. Не се решаваше дори да погледне какво има в завързания пакет с така наречения плат за мъжки костюм, който му бе останал като залог. Така или иначе сега можеше да мисли само за някой евтин хотел, където не би направил прекалено голямо впечатление, че целият му багаж се състои единствено от този вързоп.

И така, Ролф се озова в някаква хотелска стая с тапети на цветчета, плувнал в пот и доста безпомощен — не знаеше какво да прави в тази Генуа. Хвърли завързания с канап пакет и гардероба, наля от каната вода в легена и се опита да се измие бе сапун, без четка за зъби, без сьонгер...

[\[1\]](#) — Ето моя дом, почакайте тук, веднага се връщам! (ит.) —
Б.пр. [↑](#)

МАКС ФРИШ

ИСТОРИЯТА НА ИЗИДОР

Изидор бил по професия аптекар, следователно добросъвестен човек, при това припечелвал съвсем не зле, бил баща на неколцина деца и мъж в разцвета на годините си. Излишно е да подчертаваме, че Изидор бил примерен съпруг. Въпреки всичко, трудно понасял постоянно да го разпитват къде е ходил. От това можел да побеснее, естествено, само вътрешно — външно не давал да се разбере нищо. Да прави скандали не си струвало, защото както вече казахме, бракът му бил щастлив.

Едно прекрасно лято съпрузите предприели, както тогава било на мода, пътуване до Майорка и независимо от нейните вечни въпроси, които скрито го дразнели, всичко вървяло от добре по-добре. По време на отпуска Изидор умее да бъде изключително нежен. Живописният Авиньон очаровал и двамата и те обикаляли из града, уловени подръка. С пристигането им в Марсилия се навършвали точно девет години от сватбата на Изидор с жена му, която човек трябва да си представя като достойна за любов съпруга. Средиземно море блестяло като на рекламен плакат! За скрит гняв на съпругата, която вече се разположила в парахода за Майорка, в последния момент Изидор решил да си купи вестник. До известна степен той може би сторил това от чист инат в отговор на нейните постоянни разпитвания къде отива. За бога, сам той трудно можел да каже. Просто до тръгването на парахода оставало още малко време и му се прищяло, ей така, по мъжки да се поразтъпче. От чист инат, както вече казахме, Изидор забил нос в купения френски вестник и докато съпругата му фактически вече пътувала за живописната Майорка, той най-сетне бил сепнат от корабната сирена, вдигнал очи и открил, че съвсем не седи до жена си, а се е озовал на някакъв доста мръсен товарен параход, също под пара, натъпкан догоре с мъже в жълти униформи. Тъкмо вече освобождавали големите въжета. Онова, което Изидор успял още да види, било само как вълноломът се отдалечава. Дали загубил съзнание от ужасната жегата, или от юмручния удар в брадата, който му нанесъл

някакъв френски сержант, не бих могъл да кажа; затова пък смея да твърдя с увереност, че в Чуждестранния легион Изидор, аптекарят, прекарал значително по-суров живот от преди. За бягство не можело да става и дума. Жълтият форт, където Изидор се възпитал да бъде мъж, се извисявал самотно сред пустинята, чиито слънчеви залези той се научил да цени. Наистина сегиз-тогиз, стига само да не бил прекалено уморен, той си спомнял за своята съпруга и навярно щял дори да ѝ пише, ако писмата не били забранени. Франция все още воювала за изгубените си колонии, тъй че Изидор скоро пообиколил света, нещо, за което по-рано не можел и да мечтае. Разбира се, той забравил аптеката си, както други криминалното си минало. С течение на времето Изидор дори престанал да тъгува по страната, претендираща в документите му да е негова родина. И години по-късно Изидор проявил истинска почтеност, когато една прекрасна утрин прекрачил прага на градинската порта — брадясал и измършавял, с тропическия шлем под мишница, за да не уплаши с необичайния си вид съседите, които отдавна смятали аптекаря за покойник. От само себе си се разбира, че на колана на Изидор висял револвер.

Това станало една неделя, на рождения ден на съпругата му, която, както вече споменахме, той обичал, макар през всичките тия години да не ѝ пратил дори една картичка. За миг, при вида на своя непроменен дом, все още уловен за дръжката на градинската порта, несмазана и скърцаща като някога, Изидор се поколебал. Петте му деца, които до едно приличали на баща си, ала със седем години поголеми — това поразило Изидор, — още отдалече се развикали:

— Папи! Папи!

Връщане назад нямало. И Изидор продължил напред като мъж, закален в сурови боеве, окрилян от надеждата, че скъпата му съпруга, ако се окажela вкъщи, няма да му иска обяснения. Той крачел по моравата, сякаш се завръщал както обикновено от аптеката си, а не от Африка и Индокитай.

Съпругата, загубила ума и дума, седяла под нов слънчобран. Великолепният ѝ пенъоар Изидор виждал също за първи път. Прислужницата, също новост за него, незабавно донесла чаша за брадатия господин, когото очевидно без всякакво съмнение, но и без недоброжелателство сметнала за новия домашен приятел. Изидор промълвил, че тук, в страната, е доста хладничко и смъкнал засуканите

си ръкави. Децата сияели от щастие, че могат да си поиграят с тропическия шлем, което, естествено, не минало без кавги, а когато на масата се появило и ухаещото кафе, идилията била пълна: неделна утрин с камбанен звън и празнична торта! Какво повече можел да иска Изидор? Без да обръща внимание на новата прислужница, която вече подреждала приборите, Изидор протегнал ръка към съпругата си.

— Изидор! — казала тя, безсилна дори да му налее кафето, тъй че брататият гост трябвало сам да се обслужи.

— Какво има? — попитал той нежно, додето наливал и нейната чаша.

— Изидор! — изхлипала тя през сълзи.

Той я прегърнал.

— Изидор — запитала тя, — но къде беше толкова време?

Мъжът, сякаш изведнъж зашеметен, оставил чашата си на масата — просто бил отвикнал да е женен, — изправил се и с ръце в джобовете отстъпил към един розов храст.

— Защо не прати поне една картичка? — запитала тя отново.

След тези думи Изидор безмълвно издърпал от слисаните деца тропическия шлем и с отривисто, обиграно движение го наложил на главата си — зрелище, което оставило незабравимо впечатление у децата за цял живот: папи с тропически шлем и кобур, всичко не само истинско, но и явно износено от употреба! А когато съпругата добавила:

— Знаеш ли, Изидор, наистина не биваше да правиш това! — Изидор почувствал, че му е дошло до гуша от домашен уют, измъкнал (отново с отривисто, обиграно движение, предполагам) револвера от кобура и отправил три изстрела точно в средата на пухкавата, още неначената и украсена със захарен каймак торта, което, както навярно всеки може да си представи, предизвикало значителна свинщина.

— Но, Изидор! — изпищяла съпругата, тъй като пенъоарът ѝ бил изпръскан от горе до долу с каймак и ако невинните деца не били свидетели на това посещение, продължило впрочем не повече от десет минути, тя щяла да сметне всичко за халюцинация.

Наобиколена от петте си деца, подобна на Ниоба^[1], тя видяла само как Изидор, без каквото и да било чувство за отговорност, преминал с нехайни крачки през градинската порта, с невъзможния тропически шлем на главата. След преживяното душевно сътресение

бедната жена вече не можела да зърне торта, без да си спомни за Изидор. Всички познати живо ѝ съчувствали и на четири очи (общо взето, не по-малко от осемнадесет чифта очи) я съветвали да поиска развод. Ала безстрашната жена не губела надежда. Наистина, виновността на Изидор не подлежала на съмнение. Но тя очаквала неговото разкаяние, посветила се изцяло на петте деца, създадени от Изидор, и цяла година като същинска Пенелопа отблъсквала предложенията на младия адвокат, който я посещавал не само от служебни подбуди и я подтиквал към развод.

И наистина, след като изминала една година и отново настъпил рожденият ѝ ден, Изидор се завърнал, седнал на масата, след като поздравил, смъкнал засуканите си ръкави и пак позволил на децата да си поиграят с тропическия му шлем. Ала този път щастието им да имат баща не траяло и три минути.

— Изидор! — възкликнала съпругата. — Но къде беше пък сега!

Изидор се надигнал — този път без да стреля, слава богу, дори не отнел на невинните деца тропическия шлем — не, той просто станал, засукал обратно ръкавите си и прекрачил прага на градинската порта, за да не се върне никога вече.

Молбата за развод бедната съпруга подписала не без сълзи, но така или иначе това трябвало да стане, още повече че Изидор не се обадил в законния срок. Така аптеката му била продадена, с втория си мъж съпругата заживяла в скромност и въздържание, а след като изминал предвиденият от закона срок, бракът бил официално скрепен от службата за гражданско състояние — накратко, всичко влязло отново в релсите, което било особено важно за подрастващите деца. Отговор на въпроса, къде папи е прекарал остатъка от земния си живот, не дошъл никога. Нито веднъж не получили дори илюстрирана картичка. А мами и не желала децата да разпитват много-много; та нали самата тя никога не получила от папи отговор на своите въпроси...

1954

[1] Ниоба (мит.) — древна фригийска царица, майка на седем сина и седем дъщери, които Аполон и Артемида избили със стрели, защото Ниоба в гордостта си обидила майка им Лета, като я нарекла

бездетна; в нещастieto си Ниоба се превърнала в сълзяща скала. —
Б.пр. [↑](#)

МАКС ФРИШ ФЛОРЪНС

Чуех ли потропването на нейните токчета по дървената веранда, аз изскачах иззад прокъсаната завеса на моята барака, за да я зърна, но най-често със закъснение; а после започвах да чакам, докато тя отново се покаже с кофа в ръка, плисне помията срещу моята ограда и ми кимне, понеже в същия миг се появявах, заслепен от страст. Тя казваше: „Здравей!“ И аз казвах: „Здравей!“ Не смея да опиша усмивката ѝ, белите ѝ зъби сред смуглото лице; тази усмивка познаваме от научно-популярните филми, от списанията, от вариетето, а удивителният ѝ глас звучи от грамофонните плочи, почти нейният глас... А когато, пак „съвсем случайно“, се оказвах също в градината си, Флорънс казваше: „Как е твоята котка?“ Защото веднъж, преди няколко месеца, я бях запитал дали е виждала моята омразна котка, едно грациозно животинче, което заради злобното му фучене една нощ бях натикал в хладилника. За историята с хладилника Флорънс, разбира се, не знаеше нищо, но вероятно се досещаше за моята тайна война с тази черна котка (тя бе сива, казваше се Little Grey^[1], но в нощите зад моя затворен прозорец изглеждаше черна). Флорънс смяташе, че трябва да я обичам повече, тази котка. Но моята любов принадлежеше на Флорънс; това тя усещаше много добре, котката. А навярно и Флорънс...

Когато Флорънс не си бе вкъщи и не се чуваше удивителният ѝ глас, аз тръгвах из квартала да я търся, обикалях бар след бар, но в повечето случаи напразно. Веднъж обаче наистина я намерих.

Всеки знае как негрите танцуват. А нейният партньор бе също мулат — сержант от американската армия. Около двамата се насъбра тълпа, така хубаво танцуваха; въодушевените зрители запляскаха с ръце, все повече и повече ускоряваха ритъма, до неистовост. Сержантът, строен момък с тесни бедра на лъв, с нозе от каучук и с полуотворена щастлива уста, с невиждащи от екстаз очи, момък с гръден кош и плещи на Микеланджелов роб, остана съвсем без сили и се отказа. Флорънс продължи да танцува сама. Сега би трябвало да

скоча и да заиграя с нея, стига да можех. Флорънс все още танцуваше сама, когато се появи друг, завъртя я, едва докоснал пръстите ѝ, сетне сам закръжи около нея, после я прихвана с длан и със замах я преве почти до пода, след това я сграбчи за бедрата и я вдигна тъй високо, че главата ѝ едва не се удари в ниския таван на залата; при това Флорънс направи с ръка тъй царствен жест, изпълнен с такова блаженство и тържество, че аз, с моето лишено от изразителност тяло, се почувствах като недъгав, а Флорънс се спусна върху паркета леко като птица; тя продължи да танцува, аз чувах вече само глухия тътен на тамтами от девствената гора, беззвучно трептене, някаква изпълнена, с бяс тишина, докато тя още и още продължаваше да танцува. Отпаднах и трети, и четвърти танцьор. И тогава изведнъж, без никакви признаци на умора, Флорънс се разсмя и спря — съвсем непринудено, като дете, щастливо дете, на което са позволили да се повози на въртележката и още сияе от радост — запромъква се между масичките към изхода, навярно за да си сложи пудра, но ме забеляза и каза: „Здравей!“ Аз също казах: „Здравей!“, а тя дори добави: „Радвам се да те видя!“, и това бе за мен почти утеха в сладостно-горчивото ми смущение, защото съзнавах много добре, че никога и в нищо не бих могъл да бъда партньор на това момиче.

Толкова по-силно жадувах за нея.

А сетне, в един горещ неделен ден отново чух дълго липсващото ми потропване на нейните токчета, застанах зад завесата и виждам: баща ѝ, докерът, в официален черен костюм, заприличал наполовина на келнер, наполовина на пастор, се разхожда насам-натам с метла в ръка и премиа задния двор; всички храсти вече са украсени с пъстри ленти, също и моята ограда от катранени варели, а Флорънс в крещящо ярка вечерна рокля, шарена като папагал, мъкне от къщата кресла. Изглежда в градината се подготвяше някакво празненство. Майката на Флорънс — също една такава Майка Земя — изнесе гигантска торта, постави я на застланата с бяла покривка маса, а над нея прикрепил черен чадър за дъжд, за да не се разтопи тортата на слънцето: сетне започна да я украсява с цветенца. Зад моята завеса аз споделях вълнението им. Докато докерът бе загрижен главно за чистотата на стълбището и се старал в градината му да не остане нито една хартийка, сухо клонче, нито дори кибритена клечка, да не говорим за една празна консервена кутия (нея той хвърлил през моята ограда), с две

думи, докато бащата се бе отдал целият в служба на метлата си, майката и дъщерята бяха затънали до гуша в работа — на масата се появи голяма купа с боле^[2] (също под чадъра), чаши от всякакъв вид и големина, а лека-полека започнаха да пристигат и гостите — цели семейства с деца на най-различна възраст, жените в пъстри вечерни тоалети, тъй че градината скоро заприлича на волиера, мъжете обаче, разбира се, до един в черни костюми и бели ризи. Един от гостите пристигна с автомобил „неш“, но не отпреди няколко години, а последен модел; гостът имаше и очила с рогови рамки.

Беше много горещо. След първите поздравления изглежда роднините нямаше какво повече да си кажат. Сержантът от американската армия също се въртеше наоколо. Дори къдрокосите малчугани с широко ококорени очи се държаха съвсем прилично и благопристойно — момченцата в бели ризки, а момиченцата с яркоцветни панделки на късичките си плитки. Възрастните се разположиха в креслата, кръстосаха нозе; някои запалиха пури. Наред с няколкото дами, които според цвета на кожата си вече не бяха негърки и негърското в тях можеше да се познае само по пластиката на лицата им, по зъбите им и по невероятно стройните им глезени, но преди всичко по животинската грация на движенията им: движението на китката изтича още от рамото, обръщането на главата започва още от гърба, предава се на плещите; бавни или бързи, движенията им са винаги съвършени, несъзнателни и меки, без сковаване в останалите части на тялото, те струят, излитат или дремят в покой, но винаги са в хармония едно с друго — накратко, наред с момичетата като Флорънс, вече отървали се от къдравата коса, сред роднините имаше и други, истински африканци със сиво-черна кожа и сиво-виолетови устни, с ръце катет боксови ръкавици, бащи, които караха своите гладкокоси дъщери да се чувстват с тях крайно неловко. Гостът, пристигнал с новия „неш“, изглежда даваше тон на празненството; бе много горещо, както вече казах, но на никого и през ум не му минаваше да съблече черното си сако — скучните условности, разговорите с пура в уста, общите фрази, благоприличието на многобройните деца, напомнящо ми цирков номер с дресирани животни, вдървеността на роднинските любезности, липсата на каквото и да е преживяване, несвободното държане и безотрадните усилия на отделните семейства в рода да покажат, че и те що-годе разбират от изискани обноски: тази пълна

кариката на бял дребнобуржоазен бит, в който няма и помен от Африка, бе за тях, струва ми се, голямото преживяване; сега те се държаха действително като бели.

Когато при мен се позвъни и таткото-докер ме покани на боле, аз, разбира се, отидох, като не забравих да надяна също бяла риза и най-тъмното си сако. Щом се появих, всички казаха: „Радваме се да ви видим!“, а като завързахме разговор, не пропуснаха въпроса: „Как ви харесва Америка?“ Сержантът от американската армия с тесните хълбоци на лъв и плещи на Микеланджелов роб, както узнах, прекарвал тук само отпуската си, иначе отбивал военната си служба във Франкфурт, за да държат руснаците по-далеч от Америка. Аз на свой ред попитах: „Как ви харесва Франкфурт?“ и по усърдните му хвалебствия разбрах, че всички нас, европейците, той слага в един куп. След това обаче, най-после!, към мен пристъпи моята прекрасна Флорънс, подаде ми чаша боле и каза:

— Това е Джо, моят съпруг!...

Честитих им.

— А как е твоята котка?

В онзи неделен ден те се бяха венчали, а Джо остана още цели три седмици в отпуска; искам да кажа, че през следващите три седмици не виждах Флорънс в бащиния ѝ дом... Влюбен до уши, аз не можех да изтърпя толкова дълго, без да зърна Флорънс поне по време на неделното богослужение; тъй че сега вече узнах към коя църква принадлежи. Тя се наричаше „Втора оливетска баптистка църква“ и представляваше една барака, която едва се отличаваше от заобикалящите я складове и хамбари, ала дървената ѝ фасада претендираше за готически стил от двайсетте години, струва ми се, на нашия век. Вътре на сцената, отляво и отдясно на микрофона, висяха две големи знамена, американското и бяло, а помещението, ако не смятаме едно черно пиано, бе общо взето голо и пусто като гимнастически салон.

Многобройното паство мърмореше странни звуци, а най-отпред стоеше негър в светъл неделен костюм и задаваше въпроси, в които всеки път се съдържаеше думата „грях“; хората кимаха с глави, някои се провикваха: „О да, Господи, о да!“ Въпросите, отначало задавани с делнично спокоен тон, се повтаряха с незначителни промени, но макар гласът да не се повишаваше, прозвучаваха всеки път все по-

внушително и по-настойчиво. Някъде в тълпата млада жена завика: „Зная, Господи, зная!“ Повечето мърмореха, някои се взираха безучастно в пространството, но жената закрепна пронизително и започна да произнася цели фрази, да пищи, да стене, човек оставаше с впечатление, че трябва да ѝ се притече на помощ. Негърът в светлия неделен костюм, неотклонно повтарящ своите въпроси, вече не бе отделна личност, а само човешки съсъд на някакъв глас, който се изливаше над паството; въпросите му станаха призови, песен, накрая се превърнаха във вопъл, висок и скръбен, който ме пронизваше до мозъка на костите. Сякаш издалеч, подобно на ехо, му отвърщаше мърморещото паство, едни с наведени глави, други закрили лица с ръце. Стенещата жена бе скочила от пейката си — млада негърка с глуповата шапчица на главата, с бели ръкавици, които протягаше към небето, подрусвайки червената си чантичка. „Господи! — виеше тя. — Господи! Господи!“ И изведнъж, неспирана от никого, тя рухна на колене, изчезна от погледа ми и заохка, както навярно охкат в стая за изтезания — това бяха стонове на безкрайна мъка, вече неразличими от стонове на сладострастие; гласът ѝ се разтопи в ридания. Общата молитва обаче вървеше към своя край, питащият глас ставаше все по-настойчив и по-настойчив и най-сетне замря, просто потъна в блажена премала, последва миг на безмълвие, на отпадналост; сетне дойде отпускането, сведените глави отново се надигнаха, някаква матрона седна на пианото и засвири игрива мелодийка, църковни служители засноваха сред множеството и зараждаха пъстри ветрила, принесени в дар, както личеше по надписа върху тях, от някакъв фризьор „задъгъла“ и всички започнаха да си веят...

Флорънс не видях, но затова пък открих Джо в неговата униформа; Джо стоеше облегал на стената, скръстил ръце, с безучастен вид, сякаш гледаше на целия този народ от висотата на своя Франкфурт. Бе ужасно горещо. Един засмян пастор застана пред микрофона и използвайки паузата, напомни, че господ-бог някога също е спасил бедните деца на Израил, че господ-бог много добре знае колко трудно се припечелва в наши дни един долар и затова той не се гневи на колебаещите се, защото господ-бог е безкрайно търпелив и по тази причина на колебаещите се дава още веднъж възможността да пуснат в паничката своята лепта. В това време енорияшите бърбеха помежду си не принудено и весело като в приятна компания.

Когато господ-бог най-сетне бе вече доволен от събраните подаяния, матроната на пианото удари един наелектризиращ акорд — човек имаше чувството, че влиза в дансинг — и щом в залата се възцари тишина, приглуши тона и засъпровожда проповедта с едва доловим, почти беззвучен и състоящ се само от ритъм джаз, който незабелязано, но ефектно замираще, щом пасторът пристъпеше към тържествени послания: „Господ-бог знае, че ние сме бедни, но господ-бог ще ни възведе в обетованата земя и ще ни уварди от комунизма!...“ Наоколо размахваха ветрилата, които фризьорът бе дарил под формата на реклама, а в слънчевите лъчи танцуваха прашинки. Миришеше на бензин, на пот, на парфюм. Изнемогнах под заслепяващото ме слънце, което проникваше през една прокъсана завеса; седях до някаква дама в черна копринена рокля и до стар негър с пепелява коса, същински Чичо Том, който с треперяща ръка прикриваше палавото си внуче от мен, чужденеца, невнушаващ му особено доверие. Пред мен седеше млад работник; той слушаше проповедта, както войник — последните съобщения от фронта. Малко по-нататък виждах една кафеникава, доста светла и извънредно красива моминска шия, гъсто покрита с бяла пудра. (Ах, това страстно желание да имаш бяла кожа и гладка коса и тези вечни усилия да бъдеш друг, не както си създаден!)

След молитвата, когато отново седнахме, страничните врати се разтвориха и от двора, отдето проникваше вонята на бензин, се появи ангелски хор — двайсетина негърки в бели одежди. Флорънс бе сред тях! Заедно с хора влязоха и двайсетина негри с бели ризи и черни вратовръзки, всеки с по една черна книга в ръката. Сега сцената бе пълна с хора. Тържествено, като че бяхме вече в обетованата земя, прозвуча пианото, а след него гласовете: отначало тихо, сякаш жужене на ливада в горещ летен ден; от много далеч долиташе вековечна жалба, глуха и монотонна като морски прибой, бавно нарастваща, постепенно заливаща всичко, някаква буря от гласове, ту гневни, ту ликуващи, величава песен, която отново замира, загубва се, но не престава съвсем, безбрежна река от копнеж, огромна като Мисисипи; някакъв мъжки глас като звънка фанфара се извисява още веднъж над всичко, силен и самотно твърд, блажен в упованието си, а после остава само странното трептене, безгласното жужене на окъпана в летен зной ливада, жегата в залата, танцуващите прашинки в заслепяващите

слънчеви лъчи, нахлуващи през прокъсаната завеса, миризмата на бензин, на пот, на парфюм...

След три седмици Джо изчезна.

Отново слушах потропването на нейните токчета; Флорънс бе тук, макар и омъжена, тя дори подвижна към моя прозорец и аз се втурнах по стръмните стълби, по чудо без да се препъна, въпреки че изтръгнах колчето, подпирателно перилата, и се озовах при оградата от катранени варели, където вече стоеше Флорънс зад къпиновите храсти.

— Какво е станало с твоята котка?

Флорънс дори държеше в ръцете си тази твар.

— Не знаеш ли, че е ранена? — каза тя. — Ужасно ранена!

От муцуната на котката капеше кръв.

— И не ти ли е жал за нея? — каза Флорънс. — Ти си жесток, не я обичаш!

С тези думи тя ми подаде животинчето през оградата.

— Длъжен си да я обичаш!

— Защо да съм длъжен?

— Разбира се, че си длъжен!

Това бе моят роман с тази мулатка и днес още, чуя ли потропване на токчета, спомням си за Флорънс; но уви, винаги се сещам и за котката...

1954

[1] Малка сивушка (англ.) — Б.пр. ↑

[2] Боле — изстудено бяло вино с ром, подправено с плодове. — Б.пр. ↑

МАКС ФРИШ В ПЕЩЕРАТА

Една лятна заран, когато моето каубойско ежедневие вече ми бе поомръзнало, подкарах коня си и навлязох в прерията по-далеч от обикновено, по-далеч отколкото бе необходимо. Яздех, потънал в размишления, без определена цел. Дори пуснах коня в тръс. След около пет часа, през което време почти не се обръщах назад, достигнах до червените скали, които от седмици наблюдавах как се извисяват на хоризонта. Сkochих от врания си кон, привързах го към една дъбова фиданка и се закатерих нагоре, примамен от все по-обширния изглед, който се откриваше към останалата вече зад мен безкрайна равнина — зеленикава и тук-там сребристосив океан от суша.

Бе горещо, жужащо от насекоми пладнe, аз изнемогнах от жажда и тръгнах да диря извор, ала напразно, тъй като цялата местност бе карстова. И изведнъж — както газех с тежките си ботуши през сухите, покрити с бодли храсталаци — пред мен се откри дупка, по-скоро цепнатина в скалата, наподобяваща зинала паст на акула, ала огромна и черна като нощ. Никой от моите другари не бе разказвал някога за тази пещера. Чиста случайност бе, че сред хълмистата пустош се натъкнах на нейния вход, тъй като той се откриваше пред очите едва в непосредствена близост. А може би там имаше вода! Откъм пещерата не долиташе нито звук, цареше мъртва тишина и аз никога няма да забравя как само за да задоволя любопитството си, направих първите няколко крачки, а сетне започнах да се спускам в тъмното ѝ гърло, внимателно, залавяйки се за последните храсти; протягайки шия, аз се взирах в зеещата бездна, ослепял от гъстия мрак.

Никой не ме заставяше да влизам в пещерата и въпреки това се усещах със свито сърце, но направеното откритие не ми даваше мира. Изпод ботуша ми се откърти камък, търкулна се и полетя с бодри подскачания надолу — шумът отекваше все по-надалече и по-надалече, долавяше се все по-глухо, но не преставаше да кънти, додето аз — един каубой! — не пребледнях. Наистина вече не знаех чувам ли още търкалящия се камък, или само така ми се струва. Дъхът ми секна

от страх, но се овладях и не побягнах. Слушах как сърцето ми бие до пръсване, около мен цареше мъртва тишина. Тогава извиках с всичка сила: „Hallo!“^[1], и обхванат от безразсъден страх, сякаш това не бе собственият ми глас, сякаш ме застрашаваше опасност да попадна в ноктите на някой дракон, аз бързо се запромъквах през бодливите храсти обратно към слънцето, подгонен от ехото.

Озовал се на повърхността, аз се изсмях на себе си. По-скоро, опитах се да се изсмея. Защото тук светеше обедното слънце, отново чувах добре познатото ми жужене на насекомите, долавях шепота на вятъра във високите стебла на тревите, а пред очите ми се простираше безкрайната тексаска равнина — този необятен океан от суша, който през онези дни виждах всеки ден. Въпреки това в мен остана някакво зловещо усещане, сякаш все още чувах трополенето на падащия камък.

Нощта бе вече настъпила, когато се завърнах в ранчото. Оправдах закъснението си с една дръзка лъжа. За своята пещера не отроних нито дума дори пред Джим — моя най-добър приятел, който спеше до мен; той придърпа хамака ми, искаше да узнае къде наистина съм скитосвал през целия ден, но аз не пожелах да го лиша от чувството на сладостна завист, оставих го да си мисли, че някъде на тази безлюдна равнина (месеци наред виждахме само мъже, коне и стада) съм срещнал едно свободно момиче. В знак, че искрено споделя радостта ми и че също тъй искрено ми завижда, Джим ме ръгна в ребрата. Но за моята пещера, както вече казах, не обелих зъб.

Трудът в ранчото бе тежък, работната ръка не достигаше, а на туй отгоре и един от нас се бе разболял. Трябваше да чакам цели две седмици до следващия си свободен ден.

Разбира се, още в ранни зори (след като описах широк кръг, за да не попаднат на следите ми) аз се отправих, пришпорвайки коня си, към моята пещера, като този път носех фенер, за да проникна в нейния мрак; бях подготвен за всичко, само не и да не мога вече да я открия. Отдавна бе минало пладне, а аз все още се лутах нагоре-надолу по хълмовете, може би съвсем близо до входа, а може би и на една миля от него, защото навсякъде погледът ми съзираше едни и същи хълмове и долчинки, едни и същи магарешки тръни, кактуси и агавета. А между тях тук-там проклетите фиданки на отровен дъб. Обезсърчен и изнемощял, така и не открил пещерата, аз поех обратно, по-убеден от всякога, че в тази пещера е скрито приказно богатство, може би злато,

плячкосано някога от испанските завоеватели, а сетне изгубено; нима не минаваше оттук пътят на прочутите търсачи на приключения Васкес Коронадо и Кабеса де Вака? Най-малкото, което можех да очаквам в тази пещера, бяха исторически ценности, но не бе изключено да намеря и скъпоценни камъни, останали от индианците — цялото съкровище на някое измряло племе. Дори трезво погледнато, всичко изглеждаше възможно.

Вечерта, когато се строполих без сили в хамака си, приятелят ми, естествено, се захили на моята страшна отпадналост, а също и на мълчанието ми.

— Как е името й? — попита той.

— Хейзъл — казах аз и се обърнах на другата страна.

Тъй минаваха седмица след седмица.

Моята пещера сред скалите започна постепенно да се превръща в някакъв призрак, който в действителност не можех да намеря, макар че още няколко пъти ходих в тази местност, винаги снабден с фенер и ласо, натъпкал единия си джоб с храна, а другия — с карбид. В дъното на душата си вече сам не вярвах на своето откритие, когато една вечер — вече притъмняваше и бе крайно време да се връщам в ранчото — зърнах цял облак прилепи. Сякаш излизаха изпод земята — милиони прилепи... Те изскачаха от моята пещера!

С фенер и ласо, което по маниера на алпинистите премятах през зъберите на скалите, аз без особен труд се добрах до първата подземна кухня, а тя бе огромна. Доколкото успях да я разгледам в сгъстения се мрак, тя имаше размерите на Нотър Дам. Освен прилепи по стените, които моят фенер едва-едва осветяваше, и отломки от глинени съдове, не намерих нищо друго. Навярно тази най-горна пещера някога действително е служила за убежище на индианците. След като се поразходих из подземния храм, лека-полека престанах да изпитвам страх; наистина тук-там съзирах пролуки в стените и фенерът ми осветяваше неголеми параклиси, ала дракони с пламтящи очи, бълващи огън и жупел така и не видях, разбира се.

Вече почти усещах самодоволна гордост, че съм открил такава величествена пещера, а наедно с това и леко разочарование, че на тайната ми е сложен край, когато изведнъж — никога не ще забравя този миг! — светлината на фенера ми просто потъна в земята. Дъхът ми замря от ужас — точно под нозете ми зееше бездна, не смеех да

помръдна; с две думи твърдта под мен бе изчезнала! Погледнах нагоре с надежда, че ще видя пролуката, през която проникваше дневната светлина, но междувременно на земята бе паднала нощ. Зърнах няколко звезди, няколко слабо мъждукащи искрици в безкрайната далечина, а около мен се извисяваха скупчени черни скали; спомних си търкулналия се изпод ботуша ми камък, неговото продължително отекване от все по-далечни дълбини и не намерих в себе си сили да се върна обратно; струваше ми се, че всяка крачка води към смъртта. Накрая коленичих, привързах фенера за ласото си и спуснах бледата му светлинка в злокобния мрак, за да измеря дълбочината на бездната; фенерът се полюляваше в празното пространство. Не след дълго обаче (както вече казах, стоях на колене на самия ръб на пропастта и чувах само ударите на сърцето си) започнах да различавам нова пещера със също тъй величествени размери. Ала тя не приличаше на Нотър Дам, а напомняше сън; някакъв друг, внезапно изникнал свят, в който няма нито скали, нито прилепи, а приказно царство от стотици и стотици проблясващи сталактитови колонии. Това бе вече откритие! За човек, който умее да се катери по скали, не бе невъзможно да се спусне в тази приказка. Ала как щях да изляза оттам? Съзнавах обаче, че ако сега се върнех назад, цял живот щях да съжалявам и да се измъчвам.

Страхът ми премина в дръзка самоувереност. Внимателно, с цената на най-големи усилия (ала без да мисля за обратния път) запълзях надолу и накрая, целият в драскотини, след безразсъдно смел скок достигнах дъното на чудната пропаст, откъдето вече не се виждаха звездите. Всичко зависеше от светлината на моя фенер. Въпреки голямата си възбуда, проявявах в действията си разум, на който сам се удивлявах: веднага отбелязах скалата, по която трябваше да изпъля обратно, като я опуших с дима от фенера си и, сякаш някой ме бе научил, написах в саждите голяма цифра „едно“. Едва тогава се огледах наоколо. Подмамен от лабиринта, който се откриваше пред погледа ми, аз запристъпвах подир светлината на фенера си, наполовина щастлив, като че бях достигнал целта на всичките си копнежи, и наполовина обзет от ужас, сякаш вече бях загубен, прокълнат заради любопитството си никога вече да не видя слънцето, звездите, които допреди малко все още съзирах, нито дори бледата луна, никога вече да не препускам с коня си из прерията, да не вдъхвам уханието на тревите ѝ, да не зърна повече човек и никой никога да не

чуе гласа ми. Извиках: „Hallo?“, а сетне: „How are you?“^[2], ала тук дори нямаше истинско ехо. На всеки десет крачки правех знак със сажди. Горе на земята, мислех си, скоро ще настъпи утро. По едно време реших да проверя дали мога да намеря мястото, откъдето щях да изляза (скалата, отбелязана с номер „едно“), достатъчни ли са моите пътеводни знаци. Те бяха достатъчни, ала докато открия знак номер „едно“, целият плувах в пот, а в пещерата, естествено, бе доста хладно. Зъзнях и това ме караше да се движа, да предприемам нови и нови проучвания; на душата ми бе леко, сякаш държах в ръце нишката на Ариадна, и тръгнах на другата страна, запусках се все по-надолу и по-надолу, обзет от някакво безразсъдство въпреки цялата си предпазливост (нито веднъж не пропуснах да оставя знак със сажди); сърцето ми се свиваше, когато чувах еката на моите препъващи се крачки, от които проумявах колко необятен е този мрак в недрата на земята, изпълнен с нови и нови тайни, до които не се бе докосвал още никой. Не беше ли моят фенер първата светлинка, проникнала в тази приказка, първият лъч, разкрил за погледа всички тези подземни зали с техните проблясващи клони? Зад гърба ми, едва отминато от моя фенер, всичко потъваше отново в мрак, сякаш никога не бе съществувало, и трудно можеше да се разбере какво всъщност бе то — чернотата на скалите или чернотата на празното пространство. Сред мъртва тишина се стичаха капки от хилядолетието. Накъде отивах? Вероятно просто исках да достигна последната пещера, от която по-нататък няма път, където свършва неизвестността, където камъните, отронени под ботушите ми, не политат с глъхнещ шум в още по-дълбоки бездни.

Ала чак дотам не стигнах. Един човешки скелет, внезапно изникнал в светлината на фенера ми, разбуди в мен такъв ужас, че изкрещях и в първия миг дори побягнах, но се спънах, разбих стъклото на фенера, от лицето ми потече кръв. Чувството, че съм попаднал в клопка и подобно на този мой предшественик никога не ще се измъкна от нея, тъй че ще трябва да избирам — или да умра от глад, или да се обеся на ласото си, скова душата и тялото ми; краката не ме държаха и аз седнах, заоблизвах топлата кръв, която се стичаше по лицето ми, и трябваше да напрегна целия си разум, за да си внуша, че скелетът в осветения кръг съвсем не е собственият ми скелет. Някак бе излязло от ума ми, че разполагам с ограничени запаси от светлина и вероятно

този скелет (тъй преценявам днес) бе моето спасение. Мислех само как да изляза оттук. Дали човекът, видял преди мен всички тези пещери, е бил индианец, или бял, не знам; изведнъж се оказа, че нямам повече време да търся следи, които биха ми дали отговор на този въпрос.

Добрах се до изхода едва по здрач. Слънцето догаряше зад облак от стрелкащи се прилепи; горе на земята всичко изглеждаше както преди, сякаш нищо не се бе случило. Конят ми цвилеше, измъчен от жажда. Изтощен се отпуснах върху топлата земя, целият изпоцапан с кръв и сив пясък, и се опитах да хапна нещо. От страх да не умра от глад като моя предшественик там долу, до този момент не се бях докоснал до храната, която носех със себе си. Гранясалото овнешко месо (по онова време от овнешко ми бе дошло до гуша), естествено, ми се стори като дар божии. При това, макар че небето още бледнееше, аз не изгасих фенера си, сякаш заедно с неговата светлина можеше да изчезне всичко: и луната, която тъкмо изгряваше над виолетовата равнина, и звездите над прерията, дори слънцето, което сега висеше над океана отвъд планините и вече осветяваше Китай.

В ранчото здравата ме ругаха.

Да обясня на Джим смислено всичко, което бях видял, се оказа трудно, дори невъзможно при моите оскъдни знания по геология. Разказах му за варовиковите скали, за огромните пространства на образуваните от тях сводове. Джим не ми вярваше, смяташе, че преувеличавам в преценките си, ала при по-късното проучване на пещерите (днес туристите пристигат тук с автобуси от Карлсбад, щата Ню Мексико) те се оказаха с още по-големи размери: голямата зала е широка шестстотин фута^[3], висока триста и петдесет фута, дължината ѝ е повече от километър и се намира на дълбочина седемстотин фута под земята, при това съвсем не е най-ниската пещера.

Представлява пресъхнала подземна река, издълбала някога тази планина; защо е пресъхнала, не зная. Трябва да е била могъща река, много пъти по-голяма от Рио Гранде, която кротко си тече през близките долини. Може би, подкопавайки планината, реката се е изгубила в земните дълбини, може би климатът се е променил и вече валежите не са били достатъчни, за да я подхранват, не зная — във всеки случай подземната река е пресъхнала и пещерите, издълбани от нея за стотици хиляди години, са останали празни и безводни. Срутиванията увеличавали кухините, срутивания, които са се повтаряли

отново и отново, докато се появил здрав слой, превърнал се в носещ свод; днес каменните сипеи вече не се виждат, а пукнатините са обрасли със сталактити. А ето какво е станало после: оскъдната дъждовна влага се е просмуквала от зелената повърхност през тесните цепнатини и пролуки, капела е в празните кухни и там се е изпарявала. Тъй е започнало второто действие — украсяването на пещерите; при изпарението на водата варовикът се отделя обратно. По този начин възникват сталактити: каменните висулки, които се спускат от тавана, а също и сталагмити: издигащите се от дъното на пещерата колони — гигантски образувания, за чието оформяне са били нужни според геолозите петдесет до шейсет милиона години. Тези периоди от време ние наричаме еони; човек навярно може да ги изчисли, но не и да ги обхване с разума си, не е в състояние дори да си ги представи във въображението.

Не е лесно да се опише как изглежда онова, което се е създало и продължава да се създава в тези пещери — капка по капка, но са се процедили цели океани вода, а за един човешки живот нарастването на каменните грамади може да се измери едва с милиметри. Джим във всеки случай не ми повярва, макар че тогава му разказах само за горните пещери; а колкото по-надълбоко се спускаш, толкова по-причудливи, по-невероятни и по-богати са каменните образувания, спускащи се от сводовете като алабастрови воали — бели, жълтеникави, проблясващи в светлината на нашия фенер; ала не само воали, цели готически катедрали висят там с главата надолу, по-нататък започват водопадите от слонова кост — безшумни и замръзнали, сякаш времето внезапно е спряло. А после отново виждаме зъби на акули, разкошни свещници, бради; влизаме в зала, пълна със знамена — музей на извънвременната история — класически гръцки драперии, изпъстрени с опашки на северни дракони. Всички форми, които някога е родила в бляновете си човешката душа, тук са повторени във вкаменелостите и са съхранени изглежда за вечността. И колкото по-надълбоко проникваш, толкова по-пищни са коралите, които израстват от дъното на пещерите; пристъпяме сякаш през заснежена елова горичка, сетне отново изниква вампир, появява се пагода или мъртъв версайски фонтан; всичко зависи от гледната точка на наблюдателя — някаква странна Аркадия на мъртвите, Хадес, в който е слязъл Орфей. Тук не липсват и

вкамненени дами, чиито надиплени каменни воали сякаш бавно ги поглъщат, воали от кехлибар, и никоя човешка любов не е в състояние да освободи тези пленнички; а в зеленото езерце са разцъфнали водни лилии, но и те от камък, разбира се, тук всичко е от камък. Отново и отново зейват черни бездни, които фенерът не може да освети; хвърляш камък в тях и те побиват тръпки, дори когато екотът от падането отдавна вече е заглъхнал. Разбираш, че лабиринтът няма край, дори да ти се удаде да прекосиш цялата пропаст. Въпреки това те тегли все напред и напред... Приведен, преминаваш под сноп отправени към теб копия и пристъпваш в покоите на никога неживяла кралица; от трона ѝ висят като дъждовни капки мраморни пискюли, над него е надвиснал облак от блещукащи балдахини. Какво ли не може да се види тук: цели редици от скулптурни фалоси с гигантски размери, между които крачиш като по карфиол, хващаш се за някакво изящно гърло, което може да е и на птица, и на бутилка; растения, животни и човешки мечти — всичко е събрано тук като в подземен арсенал на метафорите. Последната пещера, до която достигнах, е отново различна от другите: тук всичко е филигран, саркофаг с порцеланови лилии, тук вече не можеш и да допуснеш съществуването на скали, камо ли да ги видиш — всичко е покрито със сталактити, гладки и сякаш стъклени, орнаментът е по-изкусен и по-сложен от арабския, трудно е да различиш кое е горе, кое долу, сводът и дъното са се сраснали, спускащите се надолу образувания се сплитат в прегръдка с издигащите се нагоре — мраморни джунгли, поглъщащи сами себе си, безмълвни и бездиханни като вселената и все пак подвластни на времето. И това творение на вечността — с очите си го виждам — ще се осъществи и ще изчезне: и тук всичко е преходно.

Следващия път дойдох заедно с Джим.

Вече бяхме двама, тъй че можехме да се охраняваме един друг, пък и екипировката ни бе по-добра (два фенера, запас от гориво за сто и двадесет часа, храна за почти цяла седмица — най-вече овнешко месо, но също ябълки и бренди, освен това три ласа, тебешир за бяла маркировка и часовник — нещо крайно важно!), така че ние се осмелихме да проникнем много по-надалеч от мястото със скелета на моя предшественик и достигнахме тъй наречения „Dome Room“^[4], където се случи нещастieto.

Това стана в шейсет и седмия час на съвместното ни приключение, тоест на третия ден, ако мерехме преживяното в дни, както горе на земята, а не в секунди и еони, и недалеч от мястото, където днес на туристите поднасят лека закуска, преди да ги издигнат с асансьора обратно на слънчева светлина. Джим се подхлъзна, строполи се на няколко метра по-долу, застана и веднага ме упрекна, че не съм го обезопасил с ласото, което бе чиста глупост, понеже аз вървах преди него и се излагах на не по-малка опасност, тъй че обезопасяването бе изцяло негово задължение. Нервите ни бяха обтегнати до крайност, на това се дължаха и ругатните; впрочем ние, естествено, веднага се помирихме. Джим навярно, си бе счупил левия крак. Ами сега? Дадох му да пийне бренди, казах му няколко утешителни думи, а в себе си размислях какво наистина ще правим сега. Можех да нося на гръб моя приятел само на равно, но да изпъля с такъв товар догоре, до земята, нямах сили. И аз глътнах малко бренди, сетне казах:

— Само не се вълнувай, Джим, все някак ще се измъкнем горе!

Прегледахме заедно крака му, намокрехме и него с бренди; може би не бе счупен, а само навехнат. Въпреки болките си и напук на моите доводи Джим с мълчаливо упорство се мъчеше да обуе веднага ботуша си. Наистина ли се боеше, че изведнъж мога да го изоставя на произвола на съдбата? До този момент и двамата почти не бяхме спали; принудителната почивка и брендито ни накараха да го почувстваме. Моят план представляваше самото благоразумие: предложих да духнем фенерите, за да спестим гориво, и да поспим няколко часа, а сетне с нови сили да поемем по обратния път, който щеше да бъде за Джим наистина мъчителен, а за мен — изнурителен. Храна имахме за още три дни, по-лошо бе положението със светлината. За втори път се скарахме, когато Джим отказа да изгаси своя фенер. Всяка капка гориво можеше да се окаже скъпоценна!

— Ако сега не си благоразумен, Джим, ние сме загубени! — казах аз.

Джим отвърна:

— Искаш да ме налееш с бренди и да офейкаш, докато аз спя, това е цялото ти благоразумие!

Разсмях се, защото не заслужавах това недоверие, все още не. След няколко часа, тъй като никой от нас не спеше, а само зъзняхме, аз

казах:

— Хайде да тръгваме нагоре!

Обвил с ръка шията ми, настървен и обзет от решителност да преодолее болките, Джим закуцука до мен, но така и не пожела да ми прехвърли товара си — ласото, фенера, торбата с храна. Напредвахме по-лесно от очакваното; където не можехме да вървим наедно, Джим ме следваше на четири крака, но заради постоянния му страх, че мога да офейкам, по-нататък го оставях да пълзи винаги пред мен. Маркировките с тебешир до голяма степен изпълниха предназначението си; въпреки това се отклонявахме от пътя, оплитахме се в безцелни криволичения, от които още повече се обърквахме, тъй че когато след неколкочасово лутане откривахме някоя стара маркировка, облекчено въздъхвахме. В себе си и двамата съзнавахме, че с куцукане и пълзене лесно няма да се изкатерим до изхода. При това се намирахме (според днешните сведения) на седемстотин фута под земята! Признавам, че изпитвах страх от мига, в който щеше да се разбере, че не е по възможностите ми да извлека моя приятел по почти отвесните на места скали; какво щяхме да правим тогава? Разполагахме със светлина за още петдесетина часа, ако Джим не ме мамеше — часовникът бе у него.

— Покажи да видя! — казах аз.

Той само се хилеше и показваше циферблата отдалеч:

— На, гледай!

Питах се дали не е преместил стрелките. Но каква полза! С лъжа няма да сътвориш светлина. Беше ми жал за него, разбира се, кракът го болеше, но това ставаше все по-маловажно. Важно бе времето. Та знаех ли колко часа ще са ми нужни, за да се измъкна сам на земята? След злополуката не бяхме турили троха в устата си. „Rock of Ages“^[5] наричат сега мястото, където се разигра последното действие на нашето приятелство. Изведнъж Джим се разрида:

— Никога няма да изляза оттук!

— Глупости дрънкаш, глупости! — казах аз.

След като опитах веднъж и втори път да изтегля Джим с ласото (през цялото време той изпитваше див страх, че мога да се изкатеря преди него и горе да отрежа въжето — може би понятен страх), бяхме вече не само и двамата изчерпани, но и двамата ранени. Получих драскотина на челото. Не знам дали от страх да не се освободя от

въжето, Джим изведнъж го бе дръпнал, или пък се бе подхлъзнал по гладките като стъкло камъни, още повече че можеше да стъпва само на десния си крак; така или иначе, неговият тласък бе достатъчен, за да ме събори долу. Джим отрече да го е направил преднамерено. Разранените ми ръце ме тревожеха повече от драскотината на челото, макар че кръвта от нея се стичаше в лявото ми око. Бях напълно отчаян.

— Дрънкаш глупости, глупости! — каза Джим.

Неговата самоувереност само засили недоверието ми и въпреки цялата ми изтощеност, събуди моята бдителност; усещах се като някакво дебнещо животно, докато Джим превързваше ръцете ми, като за това дори пожертва ръкава на собствената си риза. Той бе трогателен; но каква полза! В действителност единият от двамата ни винаги бе много трогателен — ту Джим, ту аз. Сякаш се люлеехме на люлка. А времето си течеше. Когато отново наруших ужасната тишина около нас и попитах колко е вече часът, Джим не пожела да ми покаже циферблата: за мен това бе знак, че се намираме в открита борба, колкото и да се правехме на приятели.

— Защо ме дебнеш постоянно? — каза Джим.

Отвърнах му със същите думи.

По едно време, когато за малко бях престанал да го наблюдавам, той започна тайно да ръфа последните останки от своето овнешко месо. Навярно си мислеше, че каквото е в корема му, никой не може да му го вземе. И действително, лека-полека настъпи часът, когато овнешкото в торбите ни вече можеше да стигне само за единия от нас, за по-силния. Един счупен крак и две разранени ръце: е, добре, какво означаваше това — болки; ала най-сетне човек може да се катери и с болки, поне да се опита, додето още има сили, да се докопа сам до дневната светлина, до живота; но това трябва да стане веднага, докато не са те напуснали силите, додето още има гориво, поне за един фенер.

— За какво мислиш? — попита Джим.

— Какво чакаме? — попитах аз.

Въпреки мъчещия ме глад, реших да пестя моето овнешко и да чакам — може би той щеше да изяде всичко, а сетне да отслабне от глад и тогава аз щях да бъда по-силният. Но се страхувах, че сега, със своето овнешко в корема, Джим навярно имаше повече сили и тъй тази

моя тактика ме принуждаваше да не заспивам в никакъв случай; иначе той можеше да ме ограби и аз щях да бъда загубен.

Така, не знам в продължение на колко часа, ние се държахме един другото в шах, бърбейки за плановете си там горе, на зелената земя. Джим го привличаха градът, особено Ню Йорк, и жените, които тъй дълго му бяха липсвали в нашето ранчо, а мен ме блазнеше (в онези часове) животът на градинар, по възможност в някоя плодородна местност. Какво търсехме тогава в този забравен от бога мрак? Все още горяха и двата фенера. Джим имаше право, това бе разточителство, идиотско разточителство! Но защо той не изгасяше своя? Защото ми нямаше доверие и макар да приказваше през цялото време за приятелство, смяташе за напълно възможно, че съм в състояние да го изоставя, да захвърля единствения си тогавашен приятел в този гибелен мрак. Попитах дали го боли кракът, дали е гладен, или жаден.

— Джим! — каза ми той (тогава мен също ме наричаха Джим, в Америка това име е много разпространено). — Джим, ние не бива да се изоставяме, разбираш ли, трябва да бъдем разумни!

— Тогава изгаси фенера си! — отвърнах аз.

— Нямаме време, Джим, трябва да вървим, трябва да се опитаме! — каза той.

След приблизително пет часа се добрахме до следващата пещера, но бяхме толкова изтощени, че веднага се проснахме на земята. Торбата с последните късчета овнешко месо пяхнах под главата си, а ремъка омотах около дясната си ръка, за да се събудя, в случай че Джим бръкне вътре. Когато се събудих, Джим бе разбил фенера ми, за да сложи край, както каза, на моето идиотско разточителство. Заедно с това ме замоли да му дам половината от останалото ми овнешко; той хленчеше:

— Та ти не можеш да ме оставиш да умра от глад!

Пред нас, осветена сега от единствения ни фенер, блестеше почти отвесната стена — онова опасно място, което обаче веднъж вече бях преодолял сам. Джим бе окончателно изчерпан от катеренето и аз му казах откровено какво мисля:

— Дай ми фенера, ще ти отстъпя последните останки от моето овнешко и ще се опитам сам да изкача тази стена.

Защото бе глупаво да вися на ласото с още един грохнал — аз с изранени ръце, той със счупен крак, когато тук човек трябваше да се катери като маймуна. Казах още:

— Ако успея да се измъкна, Джим, тогава и ти си спасен; ще дойдем тук и ще те изтеглим, това е повече от ясно.

Той отвърна:

— Ами ако паднеш, Джим, заедно с моя фенер?

Закресях:

— Ами ти, Джим, ако се подхлъзнеш с твоя къпоав крак и ме събориш долу, както веднъж вече направи, каква полза, господи Исусе Христе, ще имаш тогава, че ще лежим и двамата в пропастта!

Джим отказа да ми даде фенера.

— Джим — каза той, — не можеш да ме оставиш да кисна сам е този мрак, не си в състояние да го направиш?

Всеки път, когато единият от нас се осмеляваше да прояви открито себелюбието си, другият излизаше насреща му с проклетия си морал. Знам, че и аз върших абсолютно същото.

— Джим — казах аз, — нямаш право да искаш от мен да умра от глад заедно с тебе, Джим, само защото си счупил крака си и не можеш да се изкатериш по скалата, не бива да искаш това от мен, Джим, ако си ми приятел!

Още веднъж, за последен път, ние се разчувствахме, припомнихме си нашия съвместен живот в ранчото, всевъзможните радости, които си бяхме създавали; да, в истинността на нашето приятелство не можехме и да се съмняваме, през дългите месеци на каубойския си живот без жени ние бяхме стигали до нежности, наистина не редки между мъже, но дотогава непознати за Джим и за мен. Ето и сега, докато държеше здраво фенера, и то така, че да не мога да го достигна, с другата си ръка, с лявата, Джим приглади окървавените ми коси на челото и ние за малко да се хвърлим в обятията си и да се разрежем от сърце — ако не ставаше въпрос за фенера.

Преценявах, че запасът ни от светлина ще стигне за още шест или седем часа. Изкачването до най-горната пещера, където в краен случай можеше да ни помогне и едва проникващата дневна светлина, щеше да трае, знаех го от опит още седем или осем часа, ако, разбира се, не объркам пътя. Решението трябваше да бъде взето, и то сега, тук

пред тази стена. Какво има да приказваме! И двамата желаем да живеем, по възможност почтено; но когато другият иска да те убие със собствената ти почтеност?

— Дай ми фенера, Джим, и аз ще ти дам последното месо — казах още веднъж.

Джим се изсмя така, че се уплаших, никога по-рано не го бях чувал да се смее така.

— Джим? — попитах плахо. — Какво си намислил?

Без да каже нито дума, понеже всичко бе повече от ясно, той отвърна вече с действия. Бързо, доколкото му позволяваше счупеният крак, той докуцука до стената, очевидно решил да си сменим ролите, да вземе със себе си единствения фенер, сам да се опита да преодолее опасната скала, а на мен да остави в замяна овнешкото месо.

— Джим! — казах аз и го задържах тъкмо пред стената, пред този зелен каменен водопад, където той вече бе намерил белия тебеширен кръст, маркировката ни за изхода, и търсеше издатини, за които да се залови.

— Остави ме! — отвърна той.

От страх запелтечих глупости:

— Ако някога си ми бил приятел... — и тъй нататък.

В този миг в светлината на люшкащия се фенер, който Джим стискаше в протегнатата си ръка, за да не мога да го достигна, ние отново зърнахме познатия скелет на нашия предшественик — скелет на човек, който, превит одве на същото това място и в пълна самота (а може би и те са били двама?), е пукнал като животно; от този миг нищо вече не можеше да съдържа нашия ням и натрупван с часове ужас, остана ни, естествено, само едно разрешение — инстинктивният юмручен бой.

И започна борба на живот и смърт между двамата приятели — жестока, ала кратка; защото който се подхлъзнаше първи, отиваше по дяволите, продънваше се в черните бездни, обезобразен, занемял...

Не зная кой от двамата приятели всъщност започна смъртоносната битка, навярно по-честният, във всеки случай от пещерата се измъкна само единият — навярно по-силният...

- [1] „Хей!“ (англ.) — Б.пр. ↑
- [2] „Как си?“ (англ.) — Б.пр. ↑
- [3] Фут — единица за дължина, равна на 30,48 см. — Б.пр. ↑
- [4] „Сводеста зала“ (англ.) — Б.пр. ↑
- [5] „Скала на вековете“ (англ.) — Б.пр. ↑

МАКС ФРИШ РИП ВАН УИНКЪЛ

Рип ван Уинкъл, потомък на онези безстрашни ван Уинкълровци, които по времето на Хенри Хъдсън заселили Америка, бил по рождение безделник, при това, както изглежда, добросърдечен момък, който ловял риба не заради улова, а за да може да си помечтае на воля, понеже главата му била пълна с „мисли“, нямащи нищо общо с действителния му живот. А неговата действителност била една примерна жена, на която всеки в селото съчувствал или се удивлявал — никак не ѝ било леко с такъв мъж. Рип навярно сам разбирал, че трябва да се заложи за някаква работа, да овладее някоя мъжка професия и затова обичал да се представя за ловец — това занимание имало за него предимството, че по цели дни можел да скита по безлюдните места, където никой не го виждал. Най-често се завръщал, без да е застрелял дори и един гълъб, натоварен само с угризения на съвестта. Неговата къщичка била най-занемарената в цялото село, да не говорим за градината му. Никъде бурените не растели толкова буйно, както в неговата градина, а от всички селски кози винаги неговите се загубвали и падали в пропастите. Но това не огорчавало Рип, понеже за разлика от своите прадеди, които надничали, жадни за дела, от старите си портрети, той имал вътрешен живот. По цели дни седял пред своята неугледна къщурка, подпрял глава с юмрук, и размислял защо не е напълно щастлив. Имал си жена и две деца, а не бил щастлив. Очаквал нещо повече от себе си и продължавал да очаква дори когато му чукнали петдесетте лазарника, макар че добрата му жена и другарите му по чаша се присмивали.

Единствено Бауц, неговото рунтаво куче, го разбирало и размахвало опашка, щом Рип метнел пушката си на рамо и потеглял на лов за катерици. Тежката пушка с множество украшения бил наследил от своите прадеди. Навярно те щели да се усмихнат под мустак, ако чуели как Рип разказва за ловните си приключения; той се завръщал от гората винаги с повече преживелици, отколкото с улов. И понеже от разказите му не можело да се приготви печено, на жена му — майка на

две деца — отдавна й било дошло до гуша. Тя често го гълчала и го наричала лентяй, и то пред всички, което Рип не можел да понася. И ставало тъй, че търсейки слушатели за своите истории, той се заседявал почти всяка вечер в селската кръчма и макар че от разказите му не можело да се пригответи печено, винаги се намирали един-двама, готови да го слушат. Великолепната му пушка и умореното куче в краката му били достатъчни доказателства, когато Рип разказвал за ловните си приключения. Хората не се отнасяли лошо с него, понеже Рип не обиждал никого, напротив, изглежда той винаги изпитвал малко страх от живота и хората и се нуждаел от съчувствие и обич. Навярно си и попиивал. Ако пък някой нямал желание да го слуша, това не създавало главоболия. Във всеки случай по-рано от полунощ те никога не се прибирали вкъщи, Рип и неговото куче, което винаги подвивало опашка, щом чуело стъпките на госпожа ван Уинкъл, тъй като всяка вечер имало разпавии, от които Рип разбирал толкова, колкото и кучето му, безкрайни разпавии, докато накрая Рип свалял ботушите си и ставало повече от ясно, че така не може вече да продължават, но всъщност това им било ясно от дълги години.

Веднъж те отново тръгнали на лов за катерици, Рип и вярното му куче. През селото преминали със стегната стъпка, ала щом се изгубили от очите на хората, Рип направил, както обикновено, първата си почивка и леко позакусил, а Бауц следял да не се появи някой зад хълма. За това, както обикновено, Бауц получил няколко кокала, а Рип натъпкал лулата си и запушил, за да даде време на смелото си куче, шумно глождещо голия кокал, да се наслади докрай на удоволствието. Най-сетне те отново поели в утрото през хълмистата долина над блестящия Хъдсън, великолепен край, нещо, в което човек може да се убеди и днес. А и катерици имало в изобилие! Бог знае защо, пред хората Рип винаги се представял за ловец! Потънал в мисли — никой няма да узнае за какво, — той бродел из гората. Тук се въдели и зайци, дори една сърна изскочила насреща му. Рип се заковал на място и с ръце в джобовете, пушка на рамо и лула в устата, заразглеждаше учуденото животно с благоговение. Сърната, която очевидно изобщо не го сметнала за ловец, продължила спокойно да пасе. „Но нали съм ловец!“ — казал си Рип, спомнил си изведнъж за вечерите в кръчмата и за вярната си съпруга, тъй че свалил пушката, прицелил се в сърната, която за миг вдигнала към него очи, и натиснал спусъка. Ала в пушката

му нямало барут! Странно — кучето залаяло, макар че не се разнесъл изстрел, и в същия този миг откъм дола долетял глас:

— Рип ван Уинкъл! Рип ван Уинкъл!

Някакъв човек със странен вид, запъхтян под тежък товар, се появил неочаквано от каменистия дол. Той крачел приведен, тъй че лицето му не се виждало, но Рип останал поразен от дрехите му. Странникът бил облечен в сукнена жилетка и бели панталони с пъстри панделки, също като хората от старите портрети, да, имал и козя брада, каквато някога носели прадедите на Рип. На плещите си мъкнел едно доста големичко буренце с бренди. Рип не чакал дълго да го викат, а се приближил към непознатия.

— Ти си учтив човек! — казал странникът с козята брада. — А също и услужлив човек!

И с тези ласкателни думи, които доставили огромно удоволствие на Рип, странникът търкулнал буренцето върху плещите му, тъй че на Рип вече не му било до въпроси.

Най-напред тръгнали нагоре по баира, сетне се спуснали в някакъв друг дол. Рип никога не бил идвал насам. Също и Бауц, вярното му куче, се усещало чуждо в този край, притискало се в краката на господаря си и скимтяло. Защото откъм дола долитал тътен като от гръмотевици. Най-сетне от натъртените плещи на Рип смъкнали тежкото буре, тъй че той вече можел да се изправи и огледа.

— Това е Рип ван Уинкъл! — казал странникът с козята брада.

Рип видял, че се е озовал в обществото на доста възрастни господа с непреклонни тържествени лица, с холандски шапки и старомодни накъдрени яки.

Никой не отронил нито дума, само Рип леко се поклонил. Оказало се, че господата тъкмо играели на кегли. Ето откъде идвал тътенът и грохотът в дола! Рип трябвало начаса да напълни стаканите с бренди и достолепните старци отпили по една немалка глътка, сетне мълчаливо се върнали към играта си, а Рип, в желанието си да се покаже учтив човек, се заловил да нарежда кеглите им. Само от време на време набързо успявал да сръбне от своя стакан. А брендито било хвойново, любимото му питие! Ала кеглите с оглушителен трясък бързо се разлитали на всички страни и ехото отеквало из цялата долина. Рип затънал до гуша в работа, а трясъкът и грохотът не преставали. Едва успявал да нареди тежките и неустойчиви кегли и да

протегне ръка към хвойновото бренди, когато на площадката излизал следващият възрастен господин, примижавал с лявото око, прицелвал се и запокитвал своята каменна топка, а тя прогърмявала като същинска гръмотевица. Това общество било доста странно, както вече казахме, никой не отронвал нито дума, тъй че и Рип не се осмелявал да проговори, да попита кога ще го освободят от тежката му ангария. Ала възрастните господа с техните холандски шапки и старомодни накъдрени яки, каквито носели прадедите му, били изпълнени с недостъпно достойнство. И Рип постоянно, когато за кой ли път нареждал кеглите, изпитвал досадното чувство, че зад гърба му се подсмиват, ала не можел да се обърне, защото, неуспял още да отдръпне ръка от последната кегла, която едва бил закрепил, вече дочувал зад гърба си заплашителния грохот на търкалящата се каменна топка и трябвало бързо да отскочи встрани, за да не премаже тя нозете му.

Нямал край този робски труд! Буренцето с бренди сякаш не свършвало. Рип отново и отново трябвало да пълни стаканите, отново й отново господата отпивали по глътка и без да кажат нито дума, се връщали към играта си.

Имало само едно спасение: да се събуди!...

Слънцето вече се къпело в кафеникавата вечерна омара, когато Рип се надигнал и разтъркал очи. Било време да се прибира вкъщи, крайно време! Но напразно подсвирквал на кучето си. За миг, още замаян от съня, Рип потърсил с очи долината и играчите на кегли със старомодни накъдрени яки и холандски шапки, ала всичко било изчезнало! В далечината, както от памтивека, проблясвал Хъдсън и ако от нейде, помахвайки с опашка, изскочело вярното му куче, Рип нямало и минутка повече да умува върху съня си. По пътя за вкъщи щял да обмисли какво ще разкаже този път в кръчмата. Тези негови истории малко му напомняли неустойчивите кегли, които винаги трябвало да нарежда, за да ги разпиляват другите. От Бауц обаче нямало и следа! Най-сетне Рип посегнал към пушката си в тревата, но — о, чудо! — тя била обрасла с хвойна! И не само това — цялата била покрита с ръжда, превърнала се била в най-окаяната пушка на света! Дървената ложка била изгнила. Рип поклатил глава, повъртял пушката в ръце и я захвърлил в храстите, сетне се изправил. Слънцето вече залязвало и Рип дълго не можел да повярва, че избелелите кости край

ловджийската му торба са скелетът на Бауц, сетните останки на вярното му куче. Но какво друго можели да бъдат? Всичко било действителност, той не сънувал. Рип се почесал по бузата и открил старческа брада, стигаща до пояса му. Изминали били години. Но колко? Във всеки случай бил късен час и подгонен от глада, а може би и от любопитството да узнае дълго ли му остава да живее след онази глупава игра на кегли, Рип се завърнал в родното си село. Но не могъл да познае нито улиците, нито къщите. Всичко му било чуждо! Само неговата къщурка стояла на старото си място, още по-занемарена от преди, празна и без стъкла на прозорците. Обитава я вятърът. Но къде била Хана, жена му? В душата му се прокраднал страх. Старата кръчма, където винаги можело да се узнае всичко, Рип също не намерил. Той стоял безпомощен и самотен, объркан и уплашен, наобиколен от непознати деца. Тогава Рип плахо попитал за старите си другари по чаша, ала хората го отпраждали на гробището или просто свивали рамене. Накрая (с тих глас) попитал и за самия себе си:

— Нима няма никой, който да познава Рип ван Уинкъл?

Всички се разсмели. Рип ван Уинкъл, ловецът на катерици, им бил добре известен и заразкаждали доста смешни истории за човека, който, както всяко дете знаело, преди двадесет години паднал в някаква пропаст или пък бил хванат от индианците. Какво му оставало да прави? Рип плахо попитал за Хана, жената на ловеца на катерици, и като чул, че отдавна била умряла от скръб, горко заплакал и се накарал да си върви.

— Ами ти кой си? — запитали го хората и той се замислил.

— Един господ знае! — казал Рип. — До вчера още си мислех, че знам, но днес, след като се събудих, вече не знам.

Хората почукали с пръсти по челата си, смятайки го за побъркан. Той напразно им разправил чудната история с играта на кегли, кратката история за това как проспал живота си. Те не разбирали за какво им говори, а и Рип не можел да го разкаже другояче. И скоро всички се разотишли, останала само една млада и доста красива жена.

— Рип ван Уинкъл бе мой баща! — казала тя. — Какво знаеш за него?

Рип дълго се взирал в очите ѝ и навярно се борел с изкушението да ѝ каже, че той е баща ѝ. Но нима бил човекът, когото всички очаквали, ловецът на катерици с неговите истории, които винаги малко

се поклащали и тъй лесно се разпилявали, когато хората се разсмивали? Накрая Рип казал:

— Баща ти е мъртъв!

Тогава си тръгнала и младата жена и Рип останал сам. Болка пронизала душата му, но иначе не можело и да бъде. А дали не било по-добре изобщо да не се пробужда от своя сън?

Рип поживял още няколко години в селото като чужденец в един чужд свят. И не настоявал да му вярват, когато разказвал за Хенри Хъдсън, откривателя на тази река и на този край, за неговите стари капитани, които от време на време се събирали в долините да поиграят на кегли. А когато споменавал, че там трябва да търсят и техния стар Рип ван Уинкъл, хората само се подсмивали. Наистина в горещите летни дни понякога иззад хълмовете долита неясен тътен, напомнящ трополене на кегли, ала старите хора винаги смятали това за най-обикновена далечна буря. А може би така си и било...

1954

МАКС ФРИШ ПЛАНТАЦИЯТА

Разстоянието между Паленке и плантацията, измерено по права линия, възлиза на не повече от седемдесет мили, а по пътя, в случай че съществуваше път, най-много на сто мили — истинска дреболия, но път, естествено, нямаше; единственият път, който водеше в нужното ни направление, свършваше при развалините, просто се изгубваше сред мъхове и папрат...

Все пак се придвижвахме напред.

Трийсет и седем мили през първия ден...

Редувахме се на кормилото.

Двайсет мили през втория ден...

Ориентирахме се просто по слънцето, но се движехме, естествено, зигзагообразно, промъквахме се през гъсталака, който се оказа впрочем не чак толкова непроходим, както изглеждаше отдалеч — често се натъквахме на поляни, срещяхме дори стада, но без пастири; за щастие не попадахме на по-големи блата.

Далечни светкавици...

Но до дъжд не се стигна нито веднъж.

Онова, което ме нервираще, бе дрънченето на бидоните в колата; спирах на няколко пъти, за да ги закрепвам, но след половинчасово друсане по коренища и гнилак, те се раздрънкваха отново...

Марсел си свирукаше...

Въпреки че седеше отзад, където друсането бе най-силно, той си подсвиркуваше като хлапак и се радваше като ученик на екскурзия; с часове си тананикаше френски детски песнички:

„Il était un petit navire...“^[1]

Херберт млъкна много по-рано.

Почти не говорехме за Йоахим...

Херберт не можеше да понася лешоядите, при това те не ни правят нищо, поне докато сме живи, наистина нищо; само смърдят отвратително, но друго не може и да се очаква от тези твари, които се хранят изключително с мърша; на вид са отблъскващи и винаги ги

срещаш на цели ята, изобщо не можеш да ги разгониш, когато са налетели на мърша, не помага никакъв клаксон, те само размахват криле и подскочат около разкъсания труп, без да се отдалечават от него... Веднъж, когато на кормилото бе Херберт, той внезапно изпадна в истински бяс, даде пълна газ и колата се вряза направо в средата на черната паплач — вдигна се цял облак от черна перушина!

И всичката тази гадост се полепи по колелата на колата.

Сладникавата воня ни съпровождаше часове наред, докато накрая преодоляхме отвращението и се заловихме с пръсти да изчоплим гнусното кърваво месо от грайферите на гумите... грайфер подир грайфер... За щастие имаме ром!... Ако не беше ромът, отдавна да бяхме обърнали назад... най-късно на третия ден... не от страх, а от благоразумие.

Нямахме никаква представа къде се намираме.

Някъде на осемнайсет градуса северна ширина...

Марсел все пееше „Il etait un petit navire“ или дърдореше едва ли не до разсъмване — за Кортес и Монтесума (това по вървеше, все пак е исторически факт) и за залеза на бялата раса (просто бе прекалено горещо и прекалено влажно, за да му се възразява), за гибелната и мнима победа на западноевропейската технокрация (Кортес, представител на технокрацията, понеже познавал барута!), разсъждаваше върху индианската душа и върху какво ли не още, изнасяше цели лекции за неминуемото възраждане на старите богове (след хвърлянето на водородната бомба!) и за умъртвяването на смъртта (буквално!) с помощта на пеницилина; за оттеглянето на душата от всички цивилизовани райони на земята; за душата в *maquis*^[2] и пр. Херберт се сепна в съня си при думата „*maquis*“, която много добре познаваше, размърда се и попита: „Какви ги говори този?“ Казах: „Глупости като всички хора на изкуството!“ И го оставихме да развива теорията си за Америка, която уж нямала бъдеще, *The American Way of Life*^[3] — опит да се разкраси животът с козметични средства, но животът не търпял козметика...

Опитах се да заспя.

Търпението ми се изчерпваше единствено, когато Марсел започваше да прави изказвания по повод на моята дейност, съответно за ЮНЕСКО — инженерът бил последен представител на белите мисионери, индустриализацията — последно евангелие на една

отмираща раса, а жизненият стандарт — заместител на житейския смисъл...

Попитах го дали е комунист.

Марсел отрече.

На третия ден от пътуването ни, когато отново се провирахме през храсталаците без каквато и да е ориентация, просто с курс към Гватемала, установих, че всичко ми е дошло до гуша.

Смятах, че трябва да се върнем обратно.

— Понеже е идиотщина — казах — да продължаваме наслука, докато ни се свърши горивото.

Херберт извади своята географска карта...

Особено много ме нервирах саламандрите — във всяка баричка, във всяка едnodневна локвичка — гъмжило от саламандри; изобщо навсякъде тази вакханалия на размножението, просто вонеше на съвокупления и цъфтяща разплутост.

Където и да плюне човек, пониква нещо!

Познавах вече тази карта, мащаб 1:500,000, на която дори с лупа не можеш различи нищо — бяла хартия, синя рекичка, права като конец държавна граница и една градусова линия на географската ширина — това бе всичко... Смятах, че трябва да се върнем обратно. Не изпитвах страх (от какво ли?), но просто не виждах никакъв смисъл. Само заради Херберт продължихме да се мъкнем напред, за нещастие, защото скоро действително стигнахме до някаква река, поточно речно корито, което не можеше да бъде нищо друго, освен Рио Усумасинта — граница между Мексико и Гватемала — отчасти пресъхнало, отчасти запълнено със застояла вода, която сякаш не помръдваше. Да се премине на другия бряг не бе лека работа, дори да намерехме брод, но Херберт не ни даде и минутка почивка, при все че много исках да се изкъпя; той подкара колата покрай брега и не спря, докато не намерихме мястото, където можеше да се премине и където (както по-късно се изясни) бе преминал и Йоахим.

Нагазих в реката.

Марсел също реши да се изкъпе и двамата легнахме по гръб във водата, здраво стиснали устни, за да не нагълтаме жабунясалата вода — мътна, топла и воняща; от най-слабото движение на повърхността се издигаха мехури; въпреки всичко — вода! Досаждаха ни само

безчислените водни кончета и Херберт, който даваше зор да продължим, както и мисълта, че може да има змии.

Херберт остана на брега.

Нашият ландроувър бе затънал до осите в мазната мергелна глина (или каквото там беше), а Херберт зареждаше резервоара с бензин...

Гъмжеше от пеперуди.

Неочаквано забелязах във водата ръждясал бидон, от което можеше да се заключи, че и Йоахим (а кой друг?) е зареждал колата си на това място. Не казах нищо и продължих да се къпя, докато Херберт се опитваше да изкара ландроувъра от лепкавата кал.

Смятах, че трябва да се върнем обратно.

Останах във водата, въпреки че внезапно ме обзе погнуса — рояците отвратителни насекоми, пукането на мехурите наоколо, мъждивото отражение на слънцето и застоялата вода, а щом се изпънеш по гръб и погледнеш нагоре към небето, то сякаш се превръща в паница, пълна с всевъзможни зеленчуци — над теб се извисяват пъстри ветрила от дълги цял метър листа, между тях разкошен акациев филигран, разни лишеи и надземни коренища — всичко, застинало в пълна неподвижност, от време на време само някоя червенокрила птица се стрелва над реката, иначе мъртва тишина (стига Херберт тъкмо в този миг да не дава пълна газ), а небето — белезникаво, слънцето — сякаш омотано в памук, лепкаво и знойно, заобиколено от кръгове с всички цветове на дъгата.

Смятах, че трябва да се върнем обратно.

— Понеже е напълно безсмислено — каза, — никога няма да намерим тази проклета плантация...

Предложих да гласуваме.

Марсел също смяташе, че трябва да се върнем, тъй като отпуската му вече изтичаше; и когато Херберт все пак успя да измъкне колата на другия бряг, оставаше само да го убедим, че е безсмислено да продължаваме без какъвто и да е ориентир. Отначало той ме изруга, тъй като не можеше да опровергае доводите ми, след това се умълча и заслуша, без да ме прекъсва; всъщност почти го бях убедил, когато Марсел се намеси, ни в клин, ни в ръкав.

— Voila — извика той — les traces d'une Nash!^[4]

Помислихме, че се шегува.

— Mais regardez — възкликна той, — sans blague!^[5]

Втвърдените следи бяха отчасти залети с вода, така че можеха да бъдат и на някоя индианска талига; на други места обаче в почвата ясно се очертаваха ръбестите отпечатыци от автомобилни гуми.

С това вече имяхме необходимия ориентир.

Иначе аз не бих продължил, както вече казах, и тогава всичко (не мога да се освободя от тази мисъл!) би се развило съвсем другояче...

Но този път нямаше връщане назад.

(За съжаление!)

Сутринта на четвъртия ден видяхме на полето двама индианци с големи криви саби в ръце, също като онези двама, на които Херберт се бе натъкнал още в Паленке и които бе сметнал за убийци; а кривите саби се оказаха най-обикновени мачете.

Скоро след това се появиха и първите тютюневи плантации...

Надеждата да пристигнем още преди падането на нощта ни правеше по-нервни от всеки друг път, при това жегата бе направо непоносима; наоколо се простираха тютюневи плантации, прорязани от изтеглени като конец канавки — дело на човешка ръка; не се виждаше обаче никакъв човек.

Отново изгубихме следата...

И отново търсене на отпечатыци от автомобилни гуми!

Слънцето скоро слезе на хоризонта. Покачихме се върху покрива на нашия ландроувър и пъхнали пръсти в уста, засвирихме колкото ни държат силите. Изглежда бяхме вече съвсем близо до целта. Свирихме и надавахме сигнали с клаксона, докато слънцето бавно потъваше сред зеления тютюн, сякаш подпухнало, приличащо в омарата на мехур, пълен с кръв, противно като отрязан бъбрек или нещо от този род.

Такава беше и луната.

Оставаше само да се изпогубим в тъмнината, докато търсехме пипнешком пропадналата сякаш вдън земя следа. За целта всеки от нас трябваше да обходи определен участък и ако открие нещо, което да му заприлича на отпечатыци от гуми, да свирне. Подсвиркваха само птиците.

Продължихме да се лутаме така на лунна светлина, докато Херберт не се натъкна на ято лешояди, ръфаци трупа на едно магаре — той изкрещя неистово и псувайки, захвърля камъни по черните птици, обзет от неукротим бяс. Гледката бе наистина отвратителна.

Очите на магарето бяха изкълвали и представляваха две кървави дупки, както и езикът; докато Херберт все още ги замеряше с камъни, лешоядите невъзмутимо продължаваха да изтеглят червата от ануса на животното.

Така започна четвъртата ни нощ... За пиене няхаме вече нищо. Усещах се изморен до смърт; земята, нагорещена през деня, излъчваше топлина като печка; всичко наоколо бе залято от синкава лунна светлина; обливах се в пот — клекнал, обгърнал глава с ръце. Въздухът искреше от светулки.

Херберт шареше насам-натам.

Единствено Марсел спеше.

По едно време престанах да чувам стъпките на Херберт и повдигнах глава — той бе застанал недалеч от мъртвото магаре, вече не хвърляше камъни по безшумно подскачащите около мършата пици, а просто стоеше и гледаше. Лешоядите ръфаха трупа през цялата нощ...

Когато луната най-после се скри зад тютюневия хоризонт, така че влажната омара над полята вече не изглеждаше като мляко, аз все пак заспах; но не за дълго.

Отново слънце!

Магарето лежеше с разкъсан търбух, а лешоядите, натъпкани до гуша, клечаха по дърветата наоколо, неподвижни като чучела. Потеглихме напред, отново напосоки; Херберт, като представител, на фирмата „Хенке-Бош“, на която принадлежаха тези плантации, а също и като племенник на собственика, пое в свои ръце отговорността, както и кормилото и без да пророни дума, подкара колата направо през тютюневите насаждения, което бе пълна идиотщина — зад нас оставаше широка ивица от премазани стъбла — но просто няхаме друг избор, тъй като на нашите многократни сигнали и свирения с уста никой не отговаряше...

Слънцето се издигаше все по-високо.

Накрая се натъкнахме на група индианци — служители във фирма „Хенке-Бош“, Дюселдорф, — които ни казаха, че техният сеньор е мъртъв. Трябваше да превода, тъй като Херберт не разбираше испански. Как така мъртъв? Те свиха рамене. Техният сеньор бил мъртъв, повтаряха те, а един от тях изяви готовност да ни покаже пътя и затича редом с колата в индиански тръс.

Останалите продължиха работата си.

За бунт следователно и дума не можеше да става.

Постройката, до която приближихме, се оказа американска барака, покрита с гофрирана ламарина! Единствената врата бе залостена отвътре. Там свиреше радио. Завикахме и затропахме на Йоахим да отвори.

— Nuestro Senor ha muerto...^[6]

Донесох от колата гаечен ключ и Херберт изкърти вратата. Не можах да позная Йоахим. За щастие, бе го направил при затворени прозорци; лешояди бяха накацали по околните дървета, по покрива на бараката, но прозорците бяха здраво затворени и те не можеха да проникнат вътре. Мъртвецът се виждаше добре през прозореца и въпреки това индианците всяка сутрин бяха отивали на работа, без дори да им дойде наум да разбият вратата и да свалят обесения от примката — телта, с която го бе направил, се бе впила дълбоко в шията му. Учуди ме откъде неговият радиоприемник, който веднага изключихме, черпи ток, но сега не това бе най-важното...

Фотографирахме трупа и го погребяхме.

Индианците безпрекословно изпълняваха всяко нареждане на Херберт, макар тогава той още да не знаеше испански; веднага видяха в него новия си господар... Пожертвах още ден и половина, за да убедя Херберт, че за бунт тук и дума не може да става и че брат му просто не е издържал на този климат — нещо, което напълно разбях; не знам каква муха бе влязла в главата на Херберт, но той не искаше и да чуе за заминаване оттук, твърдо решен самият той „да издържи“ на климата. Ние с Марсел трябваше да се връщаме. Изпитвахме съжаление към Херберт, но за никакво оставане не можехме и да помислим, независимо, че не виждахме и никакъв смисъл; крайно време беше Марсел да се върне в Бостън при работата си, аз също трябваше да продължа, по-точно да се върна обратно по маршрута Паленке-Кампече-Мексико сити, за да взема оттам самолет; да не говорим, че бяхме поели задължението в срок от една седмица да върнем ландроувъра на любезния му собственик. Чакаха ме моите турбини. Не зная как си го представяше Херберт, но той дори не разбираше испански, както вече казах, и аз сметнах, че не е другарско от наша страна така безотговорно да го оставим сам сред индианците. Заклевахме го да тръгне с нас, но напразно! Херберт имаше на

разположение един неш-55, който аз попрегледах; колата се намираше в някаква индианска колиба и бе защитена срещу дъжд само с покрив от палмови листа; по всичко личеше, че отдавна не е използвана — издраскана, цялата в кал, но в движение. Лично проверих мотора, тогава той все още бе в пълен ред, макар и наблъскан с тиня; изпробвах го — работеше изправно; имаше и достатъчно запас от бензин. В противен случай, разбира се, не бихме оставили никога Херберт сам. Ние просто не разполагахме повече с време — нито Марсел, нито аз; Марсел трябваше да се завърне при своите симфоници, в края на краищата всеки от нас си имаше своята професия, независимо дали Херберт го проумяваше или не — той само сви рамене, без да възрази нищо и едва-едва ни махна с ръка; когато вече седяхме в ландроувъра, Марсел и аз, и го подканихме за сетен път, Херберт поклати глава. На всичко отгоре небето се задръсти от облаци и изглежда всеки миг щеше да рухне проливен дъжд; трябваше да побързаме, преди пороят да заличи собствените ни следи.

1957

[1] „Имало едно малко корабче...“ (фр.) — Б.пр. ↑

[2] Гъсталак, шума; също наименование на френските партизани по време на хитлеристката окупация (фр.) — Б.пр. ↑

[3] Американският начин на живот (англ.) — Б.пр. ↑

[4] — Ето следи от някакъв неш! (фр.) — Б.пр. ↑

[5] — Но вижте, няма майтап! (фр.) — Б.пр. ↑

[6] — Нашият господар с мъртъв... (исп.) — Б.пр. ↑

МАКС ФРИШ

ЩРИХИ ОТ ЕДИН ЖИВОТ

Няма нищо за казване. Ала той и за това не говори. Жена му опитва всичко, за да го накара да си отвори устата — напоследък прибегва дори до скандали, но накрая винаги избухва в сълзи: той не ѝ възразява. Просто стои до прозореца с ръце в джобовете, сякаш обмисля какво да отговори. Безмълвен. Когато най-сетне се обръща, пита я дали вече е нахранила кучето.

От година на година става все по-лошо.

Имат гости. Всички приказват, на никого не прави впечатление, че той, през цялото време зает като домакин, мълчи. Най-често гостите отбелязват: „Прекарахме чудесна вечер!“ Единствено жена му е печална: след като всички са си отишли, тя казва: „По-рано ти имаше свое мнение!“ Той не оспорва. „Та няма ли какво да кажеш?“ Естествено, ако се насили, би могъл да каже нещо; просто му се струва, че вече всичко е казал някога. В най-добрия случай онова, което той говори, интересува другите, но не и него.

На около четиридесет години е, значи още не е стар.

Отначало жена му обяснява всичко с брака им. Та нали има такива случаи — семейства, в които просто вече няма какво да си кажат! Тя тръгва да пътува и прочее, за да освежи брачния живот. Когато подир три или четири седмици се завръща, той я чака на гарата или на летището и ѝ маха с ръка. Взима веднага куфара ѝ, целува я... Ала няма нищо за казване...

Има думи, които той никога не произнася... Знае какво означават, когато ги чува от устата на другите; когато сам ги изрича, не значат нищо, същите тези думи...

При това е адвокат, ръководи организацията на доверените попечители, председател е на съюза на домопритежателите. Затънал е до гуша в работа, върши хиляди досадни неща, но дори от това не се оплаква. Ежедневно се сблъсква с различни хора, с всевъзможни истории. „Защо нищо не разказваш?“ Тогава той включва телевизора. „Ех и ти, с твоя футбол!“

Като малък бе казал веднъж в зоологическата градина, че рибите не могат да говорят, понеже са под водата; иначе имат желание, но...

Хората го обичат. Харесва им неговото безмълвие. Винаги ще се намерят достатъчно други, желаещи да разкажат нещо. Затова най-често е напълно достатъчно да влезе в ролята на слушател. Когато е на гости, той е от хората, които дълго се заседяват, без да забележат, че е станало време за тръгване, и просто тихомълком продължават да си седят... Когато остане сам, също не му идва нищо наум.

Когато жена му каже: „Но ти все пак трябва да мислиш нещо!“, той става, сякаш разговорът е приключил, и излиза да нахрани кучето, което само маха с опашка и гложди кокали, без да го насилва да говори.

Клиентите го ценят заради това, че не изказва какво мисли; за тях е достатъчно да застъпва интересите им.

Неговото хоби: шахматът. На никой шахматист не би дошло наум да запита по време на партия: „За какво мислите в момента?“ Необходимо е само в определеното време да направи следващия си ход, безмълвен като дървените фигурки. Търпение, когато другият обмисля позицията си, невъзмутимо спокойствие и прочее. Той не се чувства притеснен, ако другият ненадейно каже: „Шах!“ На това няма нужда да се отговаря. Затова той е благодарен за всяка изиграна партия, дори и ако след двучасова игра загуби — часове без разговор...

В колата веднага пуска радиото.

Изказват се мнения за Насър и Израел, за трансплантацията на сърца, за Улбрихт и за Щраус, за лечебния ефект на саридона, за списание „Шпигел“, за женското изборително право в Швейцария, за разни общи познати, за давностния срок на военните престъпления — всеки си има мнение, без това не може: затова жена му казва: „Хайнер е на същото мнение!“, докато той отваря нова бутилка.

Кучето започва да играе все по-важна роля. Разхожда се с него часове наред. Жена му не понася да върви дълго с един мъж, който трябва да употреби усилие, за да промълви веднъж: „Виж там един заек!“ А заприказва ли тя от своя страна, той само слуша и щом дойде ред да ѝ отговори, изведнъж спира: претекст — наслаждава се на природата... Когато се разхожда с кучето, не забелязва, че часове наред не изказва каквото мисли, а когато не мисли нищо, това пък не забелязва кучето.

Ако обича нещо, това са филмите. Заговори ли се обаче за кинотворби, предизвикващи противоречиви мнения, той редовно ги пропуска. Предпочита уестърните.

Само хората, които не го познават, му задават общоприетия въпрос: „А вие как мислите?“ В подобни случаи той отговаря нещо, но би могъл да каже и обратното. Сетне винаги се чувства малко объркан — както някога в училище, когато след отговора му учителят рече: „Съвсем вярно!“

Напие ли се, започва да говори, и то без да си задава въпроса има ли да каже нещо. На другия ден не си спомня нищо и това го гнети; не знае какво може да е приказвал от девет вечерта до четири сутринта.

Сега и дъщеря му забелязва, че той няма какво да каже. Той е просто баща. Когато го запита нещо, той показва знания в една или друга област, но не му идва нищо друго наум; обяснява й например какво е „идиосинкразия“ (както е в речника), а сетне отново си дава вид на много зает и се залавя с тревокосачката. Когато дъщеря му се затвори въщи и скучае, той размишлява какво ли я е натъжило, осведомява се. Позволява й почти всичко. Чете Мао, за да я разбере; после играе с нея на пинг-понг.

Лекарят му е забранил да пуши. Но той не може да остави цигарите сред хора, които очакват от него да каже нещо.

Един ден се озовава в болница. Операция. Наслаждава се на тези три седмици — достатъчно е само да казва, че почти не усеща вече болки, додето посетителят му бърби за времето, за жегата в града, за развод в познато семейство и прочее.

По-късно нещата не вървят вече и с кучето. Когато му подхвърля шишарка, то не се втурва подире й. Кучето не идва и когато го вика. Забавлява се само...

Един ден, по повод на някакво официално тържество, трябва да произнесе реч от името на управителния съвет. Справя се отлично, говори не без чувство за хумор пред двете кинокамери. Когато се вижда по телевизията, сам намира, че приказва много добре. Така все още върви: стига да не трябва да казва какво мисли.

Когато е сам въщи, случва се неочаквано да се озове в кухнята и да си изпържи две яйца на очи, макар че не е гладен. Щом не върши нищо, човек се изправя пред опасността да започне да мисли.

По-рано бе имал свое мнение. Вярно е. Спомня си. Например негово бе мнението (повече, отколкото на Дорис), че трябва да се оженят. Днес няма вече мнение и по този въпрос.

Понякога насън му се иска да каже нещо, но се събужда при мисълта, че трябва да говори.

Това няма нищо общо с Дорис.

Смущава го обстоятелството, че хората, щом се съберат някъде, веднага знаят за какво да приказват; също и по телефона или на улицата — щом се поздравят, и вече им е ясно за какво ще говорят.

Сега вече отбягва всички случаи, когато трябва да слуша собственото си мълчание. Спира се често пред строителните площадки — слуша бумтенето на пневматичните чукове, грохота на багерите и прочее; ала всеки шум рано или късно спира...

По-рано за известен период, докато е мълчал, е говорел може би на себе си: все още е знаел какво премълчава в дадения момент, знаел го е дословно.

Външно не му личи нищо.

Възнамерява да се самоубие, но това се осуетява от факта, че в писмото, което смята, че дължи на жена си, няма какво да й каже.

Погребенията никога не са му били неприятни, дори когато е уважавал покойника. Всички в черно, неколцина разстроени, всички признават, че не знаят какво да кажат, ръкостискания; просто няма нищо за казване...

По-късно го извършва и без писмо.

**АЛФРЕД АНДЕРШ (1914–1980) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

АЛФРЕД АНДЕРШ

Алфред Андерш (1914–1980) е немски белетрист, есеист и поет, роден в Мюнхен в семейството на бивш офицер от кайзеровата армия. В годините на икономическата криза младият Андерш чете Верлен и Рембо, но се възхищава и от духовната сила, която излъчват работническите политически водачи, изучава марксизма и влиза в Комунистическия младежки съюз през 1930 г. Когато на власт идва Хитлер, през 1933 г. Андерш е арестуван и хвърлен в концентрационния лагер Дахау. Само неговата младост и репутацията на баща му го спасяват от смърт. Години наред Андерш изкарва прехраната си като книжарски служител в Мюнхен, работи в различни индустриални предприятия в Хамбург и Франкфурт на Майн като специалист по рекламата. В края на 1940 г. го призовават във Вермахта и пътищата на Втората световна война го отвежда във Франция и Италия, където в 1944 г. дезертира — до края на войната остава военнопленник в САЩ.

След завръщането си в Германия Андерш се заема с публицистична и обществена дейност — става редакционен помощник на Ерих Кестнер в мюнхенския „Нойе цайтунг“, а в 1946 г. заедно с Ханс Вернер Рихтер започва да издава литературното списание „Дер Руф“ с подзаглавие „Независим орган на младото поколение“. На следващата година американските окупационни власти забраняват списанието, тогава Андерш и сътрудниците му сформират свободното литературно сдружение „Група 47“ — за дълги години „Група 47“ ще бъде най-авторитетният литературен форум във Федералната република.

След дълги преговори с издателските къщи най-сетне в 1952 г. Алфред Андерш успява да публикува автобиографичната си книга „Черешите на свободата“. Тя бързо му спечелва известност, защото изразява идеи и чувства, владеещи голяма част от интелигенцията на следвоенна Германия. В 1957 г. излиза и първият му роман „Занзибар или последното основание“, където писателят прави равностойна на

преживяното през време на фашистката диктатура в Германия. В 1958 г. Андерш изоставя всички постове и задължения и се преселва в Швейцария, където заживява на свободна писателска практика — в 1973 г. приема швейцарско гражданство. Допълнителна слава му донасят романите „Червенокосата“ (1960), „Ефраим“ (1967), „Винтершпелт“ (1974) и новелата „Бащата на един убиец“ (1980). Няколко години преди смъртта си Андерш публикува сборник със стихотворения под заглавие „Възмущавайте се, небето е синьо!“ (1977), в които изследва начините, по които човек се доближава или отдалечава от основната си цел — свободата.

Започнал литературния си път сравнително късно, още с първите си творби Андерш се откроява като „политически писател“, ангажиран с борбата за преодоляване на фашисткото минало и за опазването на страната от въвличането ѝ в нова война. Така той вижда взаимовръзката между изкуството, живота и морала. Или, както сам пише: „Литературата — това е работа над въпросите, които поставя времето.“ За творчеството си Алфред Андерш е удостоен с наградата „Нели Закс“ (1967) и „Голямата литературна награда на Баварската академия за изящни изкуства“ (1975).

АЛФРЕД АНДЕРШ ОКОЛОСВЕТСКО ПЪТЕШЕСТВИЕ ПО НЕМСКИ МАНИЕР

Първото повиквателно в живота си двадесет и две годишният по онова време Йохан Бенедикт Цимерман получи през 1899-та година в Монастир, където беше служител и помощник на мосю Перо, търговски агент на една голяма винарска фирма в Лион. Той нерешително повъртя в ръцете си листчето, което му бяха донесли в стаята на малкия хотел, където бе отседнал, и мрачно загледа към улицата и синьото балканско небе на деветнадесети век, простряло се над полегатите покриви на къщите с турски керемиди. Писмото, отправено до него от германското посолство в Константинопол, съдържаше недвусмисленото предупреждение да не се отклонява повече от военната си повинност и по тон и съдържание звучеше доста категорично. Йохан Бенедикт беше бесен, понеже македонският живот му харесваше, гледката на минаретата, кръчмите, в които на малки масички със сърби, гърци и българи се пиеше тъмножълто, тежко и гъсто вино, миризмата на рози и овнешка лой, изпълваща уличките. Щом се сети за мадам Перо, с която прекарваше нощите, когато шефът му пътуваше по търговски дела, той се размисли дали просто да не остане. Връзката му с нея тъкмо бе стигнала до онази точка, когато самата представа за шумолящото ѝ бельо и нейното сладко, изискано лице под високо вдигнатите ѝ коси вече го правеше неспокоен. Едва много по-късно се сети и за Барбара; нощницата на Анжелик Перо през онези дни му беше по-близка от фустите на Барбара Вайц от Кенцинген край Кайзершул, неговата годеница.

Остана в Монастир, за да изчака мосю Перо, който точно в този момент беше на път. На третия ден възстарият грандсеньор с развяно палто и цилиндър слезе от пътната кола, която го беше откарала при лозарите от околността.

— Вашият кайзер има нужда от вас — каза той и съчувствено стисна ръката на Йохан Бенедикт. — Надявам се, не срещу Франция — добави той загрижено и направи пауза. — Мислете за мадам, когато

мислите за Франция — отбеляза след това небрежно, без да трепне мускул по лицето му.

Загорялата от слънцето физиономия на Йохан Бенедикт потъмня още повече и той дълбоко се поклони пред Анжелик, която си бе сложила малко руж.

На другия ден отпътува с влака за Салоники и там взе кораб за Златния рог. Разнебитеният турски крайбрежен параход, с който тръгна, акостира на един кей откъм страната на Истанбул, тъй че Йохан Бенедикт трябваше да мине по моста на Галата до Пера, където се намираше германското посолство. Мостът тънеше в кръжащи облачета прах и ярка, трепкаща слънчева светлина, сред която се мяркаше в далечината забитото в небето минаре на Султан Ахмедовата джамия. Безброй деца раздираха горещата, жълта омара с крясъците си и просеха, вкопчени за полите на Йохановия тежък шаячен жакет, под който върху жилетката се поклащаше златна верижка за часовник. На главата си носеше бомбе, между него и високата твърда яка извираха капчици пот, а той размахваше бастуна си в отбрана, което сякаш удвояваше суматохата наоколо. Уморен, потен и гладен, той най-последно потъна в лабиринта на уличките от другата страна и след известно лутане намери сградата на посолството. Наредиха му да почака в една стая, където вече се бяха разположили неколцина избягали немски моряци, скитници и мизерни на вид околосветски пътешественици, все хора, на които преследването от страна на отечеството и димът на угризенията, извил се над изгорените повиквателни, съвсем очевидно бяха донесли падението. Сред тях той изглеждаше странно в безупречното си облекло. След многочасово чакане най-последно гласът на някакъв санитарен подофицер го изтръгна грубо и навярно завинаги от бляновете, в които, разкайвайки се за своето послушание, той се виждаше отново блажен до копринената плът на Анжелик. Започна дълъг, издевателски военен преглед, който привечер внезапно бе прекъснат. Пред вратата им поставиха часови и им дадоха да разберат, че трябва да прекарат нощта върху пода. Сготвеното по турски ядене, което им донесоха, не можеше да се вкуси. На другата сутрин най-последно се появи един офицер, който приключи военния преглед.

— Вие ще станете добър моряк — каза той на Йохан Бенедикт, след като щателно огледа едрото му и здраво тяло.

А той за миг си спомни прохладните сводове, под които се бе изучил за надзорник на винарска изба, и си помисли, че сега ще има да чака още две години, докато стигне до управител, но после се примири с неизбежното и си каза, че двете години бързо ще минат.

Годните за военна служба веднага бяха строени в малка колона и тръгнаха, конвоирани от санитарния подофицер и двама моряци. Пак минаха по моста на Галата, там пак лудуваха децата, но този път Йохан Бенедикт не изпита притеснение, а само лека досада. Започнаха да пеят и да хвърлят дребни монети сред децата. После една йола ги откара на борда на „Лорелай“, кораб на Негово величество, стационарна яхта, която служеше на германския посланик в Турция и затова бе закотвена в рейда на Константинопол. Йохан Бенедикт веднага намери корабния готвач и му предложи пари, след което онзи донесе франкфуртски кренвирши с кисело зеле. Вълчи глад бе връхлетял Йохан Бенедикт и сега той стръвно го засищаше, скрит в камбуза на готвача. Едва когато изпи и три бутилки силна бира, той се присъедини отново към другите и отиде да го облекат. Цивилния си костюм сгъна грижливо в куфара, който носеше със себе си, но бомбето и бастуна не можа да смести никъде. Обзет от внезапен порив, изтича на палубата и с широк замах запрати и двете във вълните.

— Тези вещи можеха да ми влязат в работа, ако ми ги беше дал! — рече със съжаление един флотски подофицер, който стоеше наблизо.

Двамата загледаха подир странните отличителни белези на един друг живот, които под лъчите на залязващото слънце поеха по танцуващите вълни на Босфора към Егея.

На другия ден започна службата. Йохан Бенедикт зачислиха към новобранците, които при следващото пътуване на „Лорелай“ за Германия трябваше да бъдат зачислени към някоя постоянна корабна рота. Но понеже засега нямаше изгледи за подобно пътуване до родината, обработваха ги на борда. Йохан Бенедикт мразеше най-много онзи дял от обучението, който носеше високопарното название „моряшка подготовка“, а действително се състоеше почти само в гребане. Върху твърдите пейки на лодките той ужасно протъркваше задните си части, а през останалото време от деня се разхождаше с разранен задник. В сравнение с това стрелковото обучение на оръдията — малокалибрени топове на „Лорелай“ — бе истинска почивка.

Вечер, уморен до смърт, той присядаше за малко върху ръба на койката и се вторачваше в някой тъмен ъгъл на екипажното помещение. Дремеше сред дима на лулата си и смътно усещаше, че тялото му не става здраво и гъвкаво, а само сковано и безчувствено. Но той имаше късмет, защото само след два месеца дойде избавлението в лицето на някакъв военен лекар, който прегледа новобранците върху борда на „Лорелай“, за да установи тяхната годност за тропически условия. След завършването на прегледа — естествено, Йохан Бенедикт също бе признат за годен да служи в тропически географски ширини — яхтата напусна пристанището на Константинопол и през протока на Галиполи пое на юг. Слух подир слух се носеше от уста на уста сред екипажа, но една сутрин съзряха през нежното було на ранната омара очертанията на гръцкото крайбрежие. В Пирея вече чакаше цяла флотилия транспортни кораби, които гъмжаха от войници и моряци на тълпи и скоро отплаваха в открито море. Веселото оживление на борда, възбуденото сноване на хиляди мъже, които не знаеха какво ще стане с тях, замря сред влажната жегата на Суецкия канал и Червено море. Бавно напредваха корабите край полегатите окрайнини на пустинята и сиво-белите, сякаш надупчени от шарка кубове на къщите в Исмаилия и Аден, докато най-после Индийският океан примеси към разтопеното олово на лениво клокочещото в жегата море малко по-лека синева, бриз от палми и ванилия. Сега вече нямаше съмнение: войната в Китай привличаше като магнит десетхилядитонните товарни параходи с натъпканите в трюмовете войници. Понякога Йохан Бенедикт се чудеше, че през цялото пътуване очите му бяха приковани към източния хоризонт, на който някой ден се появяваше Сингапур или крайбрежието на Суматра, а съвсем рядко обръщаше поглед назад, в онази посока, където знаеше, че се намира почти напълно мирната от сто години Европа, която трябваше да напусне, за да бъде свален върху бреговете на един обрасъл с джунгли, опасен и войнствен континент. Една мрачна февруарска вечер на 1900-на година те навлязоха в залива на Дзяоджоу, в който източноазиатската крайцера ескадра вече бе пуснала котва и с белоснежната си окраска и жълти надстройки блестеше направо зловещо.

Не останаха дълго в Циндао, а с кораби ги пренесоха до Дагу-Баре, където лорд Симор сформираше международния експедиционен корпус. Йохан Бенедикт би искал да опознае по-добре малките селца и

градове около устието на Байхъ. Пъстрите униформи на моряците и войниците от Англия, Франция, Германия, Русия, Америка и Япония преминаваха през глиненожълто море от извити покриви, ленти с лозунги, непроницаеми лица и дебнещо мълчание. Но веднага го причислиха към един взвод на германския морски батальон, който имаше за задача да охранява намиращата се в строеж железопътна линия от Тиендзин до Пекин, докато беше в ръцете на съюзниците. Понякога завързваха престрелки с отреди на организацията за борба с чужденците, но, общо взето, китайците, спокойни и приветливи хора, ги приемаха любезно, тъй че Йохан Бенедикт, като се замислеше как е попаднал в тази страна, не стигаше до никакъв задоволителен отговор. В сравнение с жителите на Балканите, които според опита му изобщо не можеха да си представят спор, без да приключи с юмручен удар или изваден нож, тези търпеливи, отглеждащи ориз селяни с дълги лъскави одеяния бяха идеални партньори за безкрайни дипломатически преговори, за игри със скрити карти, за разговори и безшумни маневри, каквито мосю Перо умееше да провежда. Тук нещо се върши погрешно, мислеше си Йохан Бенедикт.

Нощем патрулираха на малки отреди край линиите на железопътното трасе, за да осуетят нападенията. Една нощ доловиха в далечината подозрителни шумове на железопътното платно. Долепиха уши до релсите. Накрая изпратиха напред Йохан Бенедикт и един друг войник, за да разузнаят и предотвратят да не попадне целият патрул в клопка. Нощта бе тъмна, а мъглата прииждаше на влажни валма от полята към железопътното платно. След известно време забелязаха някакъв човек, проснат върху релсите. Лежеше възник, ръцете му бяха отменати над главата и вкопчени в пръстта. Наведоха се над него. Тъкмо когато Йохан Бенедикт установи, че гърлото на човека е прерязано, чу до себе си съскащ вик и стон и преди още да се изправи, получи страхотен удар по тила. Олюля се назад, видя другаря си паднал върху мъртвия, а пред себе си призрачната фигура на огромен китаец, който замахваше за нов удар. Халосал го бе с острието на грамаден старинен меч и в матовия блясък на метала Йохан Бенедикт съзря набръчкано първобитно лице над развяната широка селска дреха. Но щикът, който носеше откопчан на колана си, бе по-бърз от сабята на стареца и Йохан Бенедикт го улучи по голия череп с такава сила, че го разцепи до корена на носа. Поток от кръв обля моряшката му яка, а

мечът на великана, който в смъртта си сякаш искаше да го прегърне, падна зад гърба му на земята. Строполи се, а старецът се просна върху него и това беше късметът на Йохан Бенедикт, защото могъщото тяло го покри точно когато в мрака започнаха да стрелят партизаните. Но тогава пристигнаха другарите му и откриха огън. Те бяха предимно изкусни стрелци, които мигновено се прицелваха там, където блясваше пламъкът от дулото на някоя допотопна кремъклияка. И понеже китайците още не се бяха научили след всеки изстрел да се претъркулват на няколко метра встрани, пехотинците преброиха в утринния здрач, когато призраците се разнесоха, двадесет и два трупа, проснати в храсталаците и рововете на околността. Те самите бяха дали само един-единствен убит, войника, който придружаваше Йохан Бенедикт, улучен от сабята на стареца, която при втория удар се бе приплъзнала по дебелия, мек плат на Йохановата синя моряшка шапка откъм плоската си страна, тъй че той се отърва с една наистина огромна, набъбваща цицина. Разгледаха гигантското туловище и се учудиха на масивните, издути гърди на стареца и на нещо меко, което в смъртта му бе покрило тялото. Когато прегледаха трупа, откриха, че пред себе си имат исполинска старица. Занемяха и сведоха очи към великанката. Просната така, тя изглеждаше сякаш на хиляда години.

Историята имаше неприятен край, понеже ги смъмриха, че въпреки съществуващата заповед не са докарали саботьорите живи. Отказаха се от групово обвинение, но някакъв английски военен прокурор се заинати заради „случая“ Йохан Бенедикт, защото се оказа, че старата китайка била прочута и отдавна търсена главатарка на банда. По това време експедиционният корпус се събра отново край Дагу-Баре, за да се подготви за прочутия поход към Пекин. В това състояние на припряно чакане въздухът сякаш от само себе си се зареди с национално честолубие и интернационални прения. Така един ден Йохан Бенедикт се озова пред първата инстанция на един съставен предимно от англичани военен съд, който го осъди да изтърпи осемнадесет часа „на колело“. Това, естествено, предизвика протест от страна на германците. Второто разглеждане на делото се състоя пред смесен трибунал, а на един нисичък японски адвокат бе възложена защитата на обвиняемия. Той произнесе тричасова пледоария. Йохан Бенедикт седеше безмълвно на подсъдимата скамейка и отговаряше едносрично на въпросите, които му задаваха.

Широкото му, спокойно, макар и не съвсем добродушно лице се взираше недоумяващо в униформите на висшите офицери, които с интерес следяха хода на делото. Сметнаха присъдата до наказание с продължителност четири часа и след това съдебно решение Йохан Бенедикт се завърна в бараковия лагер, където бе настанен корпусът. Тази вечер в немските квартири цареше глухо недоволство. Английските военни полицаи, които се появиха на сутринта, за да конвоират Йохан Бенедикт, трябваше да си пробият път сред вълна от открити заплахи. Отведоха го до едно оръдие, което бяха изкарали в средата на лагера, и с ремъци го привързаха за едно от колелата. И ето че неволният околосветски пътешественик застана там и се загледа в лицата на проходящите, които почти до един бяха неприятно засегнати от случилото се или дори, ако бяха немци, свиваха юмрук в джоба. Германски офицери се приближаваха до Йохан Бенедикт и с предизвикателна любезност разговаряха с него. Така всичко щеше да бъде по-поносимо за него, ако за свое собствено удивление не се улавяше постоянно, че мисли за старата китайка, която бе убил. В тези часове нейните черти се врязаха неизличително в паметта му. Тя му изглеждаше като прамайка на целия китайски род, като жена от старо предание, чието убийство представляваше някакво светотатство. „И точно на мене ли трябваше да се случи“, си мислеше Йохан Бенедикт и усещаше спиците на колелото, които почти приятно се впираха в гърба му, като начало на покаянието за някаква неведома вина. Светът ставаше все по-загадъчен за него.

Ето защо остана мълчалив сред шумната тълпа германски моряци и войници, които го заобиколиха, след като изтекоха четирите часа на позорния стълб. Триумфално потеглиха с него към една от най-големите чайни в околността, за която знаеха, че е посещавана най-вече от английски наемници. Завзеха заведението и веднага присвоиха всички момичета, които бяха още свободни. Въздухът се изпълни с напрежение. Момичетата възбудено шепнеха, а кимоната им шумоляха като хартия. Тогава един нисичък, набит немски моряк, който не си беше намерил момиче, се приближи до един британец, потупа го по рамото и улови ръката на дребното, пъстроцветно създание, което този Томи, грамаден шотландски планинец, държеше през кръста. Шотландецът замахна и стовари юмрука си в лицето на моряка. Това беше сигналът. С мощен яростен вик се разрази германското

възмущение от унижението на Йохан Бенедикт и всички се заловиха систематично да изхвърлят от чайната с бой оказалите се в малцинство британци. Те се отбраняваха смело, но накрая и последният от тях, облян в кръв, трябваше да напусне полесражението, последван впрочем от германците, които добре съзнаваха, че всеки миг ще пристигне военната полиция, за да предприеме арести. Боязливото вайкане на една малка китайка, чиято изкусно изградена фризура бе пострадала, остана да виси още известно време във въздуха над това средище на нежна, но сега опорочена наслада, над тази нарушена идилия от изящни порцеланови купички и фини облачета оризова пудра, които в по-мирни часове обикновено се издигаха като някакъв жертвен дим.

Инцидентът щеше да има лоши последици, ако още същата нощ не бе пристигнала заповед за потегляне. Но раздразнението в английското главно командване от историята в чайната бе дълбоко и неизлечимо, а пък германските моряци и войници се смееха съучастнически всеки път, когато през следващите седмици правеха все по-печални и по-безнадеждни опити да си пробият път през един океан, чиито вълни, веднъж разделени, безшумно се сключваха зад гърба им — така че германското войнство се хилеше злобно и казваше „Аха!“, когато през тези дни на нарастващо злочестие от палатката на лорд Симор непрекъснато долиташе заповедта: „The Germans to the front!“^[1] Старшият флотски подофицер Петерсен, взведен командир на Йохан Бенедикт, превръщаше недоволството си от това съмнително и свързано с опасности благоволение в канонада от ругатни, която завършваше всеки път с думите: „Не можахте ли, похотливи пръчове, да оставите момичетата на тези Томита?“ Така с ругатни и смях те преминаваха през Китай, но постепенно настъплението се превърна в отстъпление и трябваше да сформират карета, за да се отбраняват срещу напиралите отреди на бандитите. Един ден вместо в Пекин те се озоваха отново на крайбрежието, където поведоха скучен гарнизонен живот. През юни трябваше да щурмуват фортовете при Дагу, а имаше и още една експедиция във вътрешността — тя протече малко по-успешно от първата и този път, предвождани от граф Валдерзее, действително стигнаха до Пекин. Но все пак това беше спокоен период. Междувременно Йохан Бенедикт бе повишен във флотски подофицер, понеже беше добър войник, спокоен и твърд;

числеше се към една малка окупационна част в градчето Дзянлин. Нямаше никаква работа и той завърза отношения с едно момиче от единствената чайна в Дзянлин. Когато забеляза, че чаят го настройва мрачно, момичето го запозна с вкуса на тънката, горчива оризова ракия, която сервираха също в чаени купички. Но в действителност той копнееше за бутилка бадско вино, за кайзерщулско или синьо бургундско, което се отглеждаше по западните склонове на Шварцвалд. Жадно четеше писмата от Барбара, които пристигаха редовно всеки месец; те бяха изпълнени с равно, спокойно чувство и само рядко пронизвани от зов на нетърпение; самият той пращаше в Кенцинген нежни и топли слова и се радваше, че годината 1901-ва изтичаше и приближаваше денят на неговото уволнение.

И действително един ден в началото на 1902-ра пристигна заповед да се натоварят на кораби големи групи от стационарираните в Китай германски войски. Сред тях се оказа и частта на Йохан Бенедикт. С чувство на страхотно облекчение той се покатери по подвижната стълба на транспортния кораб. Отплаваха обратно за Сингапур, но когато оставиха след себе си Малакския проток, поеха курс на юг-югозапад.

— В Дар ес-Салам ще ви прехвърлят на други кораби — обясняваха момчетата от екипажа. — Имаме заповед да се върнем оттам в Дзяоджоу, та и останалите да се приберат по-бързо вкъщи.

Така прекосиха Индийския океан, минаха покрай Сейшелите и се радваха, че гратис можеха да хвърлят поглед и в Черния континент. В рейда на Дар ес-Салам имаше цяла флота германски кораби и всички бяха издигнали отечествения вимпел. С два взвода на Първи морски батальон Йохан Бенедикт попадна на крайцера „Ястреб“. Вечерта им позволиха да слязат на сушата; останаха удивени от странния вид на негрите банту и от красотата на индийките, чиито светли саронги фосфоресцираха в сянката на палмите. Нощта прекараха на палубата, под трептящия от жегата мрак на африканския небосклон, в който леко се полюшваха бордовите фенери, раздвижени от ритъма на морето. Пробудиха се от странни сънища едва когато вече се намираха в открито море, и с учудване забелязаха, че носят на кораба все още сочи на юг. Внезапно Йохан Бенедикт и другите началници бяха повикани при капитана и зачислени на служба.

— Подофицер Цимерман, вие отивате в муниционен склад номер едно — каза старшият офицер на Йохан Бенедикт.

Когато, клатейки глава, напуснаха офицерския стол, чуха на палубата вик:

— Всички на бойна позиция!

Йохан Бенедикт почувства, че някой го хвана за ръкава.

— Я виж там! — извика му един от неговите другари, като сочеше възбудено към мачтата.

Тогава всички видяха, че корабът на Негово величество „Ястреб“ е спуснал отечествения вимпел.

Пътуваха дълго и постепенно заобиколиха нос Добра надежда. Не видяха крайбрежието, но отгатнаха маршрута по това, че корабът все по-явно взимаше курс на север. Това странстване сякаш нямаше край! Завладяло ги бе дълбоко униние и втрещено гледаха във водната пустош. Когато питаха капитана или офицерите къде отиват, отговаряха им с вдигане на рамене — корабът пътувал със запечатана заповед. Сутрин Йохан Бенедикт се взираше с мъртви очи в изгрева на безмилостно пламтящото слънце от жълт разтопен пясък, а вечер — в тъмнопурпурното възлизане на нощта. След като бяха на път вече близо две седмици, една вечер в далечината пред носа на кораба изплува от вълните фина и равна крайбрежна ивица. Машините веднага спряха и се възцари дълбока тишина. „Людерицланд“, каза един офицер, който стоеше до Йохан Бенедикт при перилата на борда, и посочи напред. Не съществуваше нищо друго, освен тази тясна брегова линия далеч на изток, над която сега пълзеше нощта, равномерното дишане на прииждащото от океанската шир мъртво вълнение и бордовите стени на кораба, напомнящи скални откоси пред бездната на един континент, пред бездната на времето. С дрънчене котвата потъна в дълбините.

През нощта раздадоха пушки и муниции и определиха екипажите за десантните лодки. Когато мракът се изгуби на запад, видяха, че междувременно и другите кораби са пуснали котва право срещу брега. Точно в седем часа навсякъде спуснаха лодките и те бързо поеха към равната пясъчна ивица. Греблата биеха във водата, а малките кърмови флагове в черно, бяло и червено плющяха в насрещния вятър. С момчетата от групата, която водеше, Йохан Бенедикт стоеше в една от лодките и напрегнато се взираше към брега,

където изплуваха няколко къщи. Изведнъж съзнанието му угасна сред свистящия вихър на куршумите, който ги връхлетя. Той инстинктивно се сгъна зад тялото на един от гребящите моряци, който внезапно изпусна дървото и с тежка въздишка се просна върху бордовия ръб. Един от морските пехотинци, улучен от куршум, падна зад борда. Почти всички лодки започнаха да се въртят на място, понеже никой вече не обслужваше кормилото. Сред внезапно настъпилата тишина дочуха откъм брега триумфиращи викове. Йохан Бенедикт лежешком предпазливо напипа едно от греблата, други последваха примера му и така приведоха лодката отново в ход по посока на „Ястреб“. Имаха трима убити и неколцина ранени, а и Йохан Бенедикт започна войната срещу племето хереро с одраскване от изстрел над китката.

Към обяд канонерките и малкият крайцер се приближиха до брега и откриха огън с бордовите си батареи. Така им се удаде да направят втори опит за десант. Привечер бяха изкопали вече първите позиции в крайбрежния пясък на пустинята Намиб. Това беше първата нощ от много седмици, в която Йохан Бенедикт вече не си мислеше за възможното завръщане в родината. Криеше се зад бруствера, слушаше тътена на далечни бури и гледаше проблясванията на светкавиците, които падаха някъде навътре в страната, върху африканската земя.

Нужно им бе време до есента на 1903-та, за да потушат въстанието на племето бонделцварт, а когато извършиха това, вождът Самуел Махереро от Окахандя, където бе и резиденцията му, изпрати срещу тях ордите на своите хереро. Отдавна бяха оставили зад себе си пустинята Намиб и бяха преминали през степта на север. Стадата антилопи гну в далечината вдигаха вихрено пясъка на пустинята Етоша. В сражения и походи премина цялата година до битката при Ватерберге. Отново настъпи дъждовен период с влажна жега и поройни бури. Йохан Бенедикт дочу в треска вестта за края на Махереро, но до 1905-та година трябваше да се бият против дивите пълчища на Хендрик Витбой; сред самотната, мъртва пустош от лава в планината Науклуфт вече не получаваха поща. И по време на целия следващ дъждовен период Йохан Бенедикт не чу нищо повече за Барбара. Сега той носеше лятна моряшка шапка, а около измършавялото му лице, върху което очите пламтяха дълбоко в орбитите, растеше буйна светла брада — брадата на човек, който някога е бил благ и спокоен. Когато прекосяваше някое от напълно

безлюдните села, обземаше го страх от тишината в кръглите сводести колиби около празната кошара за добитъка. И със същото чувство, с което преди години в Китай бе разглеждал старата партизанка, сега се взираше в трупове на убитите хереро, които в смъртта си показваха между раздраните устни своите изпилени зъби, а пясъчноцветната вечерна светлина обливаше кожените им одеяния и железните им накити. Но най-после обкръжиха последните останки в планините Карас и край Великата рибна река и под командването на полковник фон Даймлинг ги прогониха от изворите, с изстрелите на далекобойни и скорострелни пушки ги пропъдиха от последните водоизточници, които притежаваха. И те избраха жадна смърт.

Навярно това беше причината, поради която лицето на Йохан Бенедикт не се изкриви в усмивка, макар около него да бушуваше шумна радост, когато един горещ юлски ден на 1906-та година той премина с отряда на завърналите се колониални войски по булеварда Юнгфернщиг в Хамбург. Това лице стоеше все още вцепенено под сянката на тамариксов храст и слушаше воплите на загиващия от жажда черен народ, които долитаха до него от безводната пясъчна равнина Омахехе. Взираше се в лицата, гледаше надолу по улицата и се чудеше, че светът не се е променил след 1899-та година. Все още от зданията се развяваха знамената в черно, бяло и червено, все още лицата на хората бяха румени и сити, а както винаги жените повдигаха грациозно полите си над уличния прах.

След като го уволниха и отчислиха от морска служба, той замина за Кенцинген, където Барбара го посрещна на гарата. Установи, че през седемте години и тя не е станала по-млада, но лицето и под нежните кестеняви коси бе все още красиво и добро, и той се почувства много доволен, че ласките ѝ са станали заедно с нея на двадесет и пет години. Още в първата година на брака си те добиха дете, дъщеря, а в 1910-та година и син. Йохан Бенедикт стана управител на една изба за шампанско в Емендинген. Опитваше вината и наблюдаваше ферментацията в бутилките. От време на време се напиваше и тогава не се прибираше вкъщи, а лягаше на някоя поляна, гледаше звездите как кръжат над него и мислите му превръщаха нощния силует на Кайзерщул в очертанията на фортовете при Дагу. Несъзнателно се пазеше да не се разприказва пред хората. Затова ставаше все по-мълчалив, а Барбара казваше, че сега го обича още повече отпреди,

защото знае, че не е ням, а само потаен. В неделни дни понякога правеха излети с децата. Разглеждаха катедралите в Щрасбург и Фрайбург, а от Брайзахското възвишение хвърляха поглед към Елзас и Горен Рейн. Безкрайно ясно и точно се очертаваше близката картина от лозова шума, тополи и светли южни къщи пред нежната омара на далечните Вогези.

Но Йохан Бенедикт най-много обичаше да броди из блатистите гори по брега на Рейн, където комарите пееха своята песен в жегата, а бръшлянът се виеше около акациите. Сред зелената пустош, седнал край някой от глиненокафявите пресушени ръкави на Рейн, той забравяше времето, като пушеше лулата си или си подсвиркваше някоя песен.

Така се нижеха дните на Йохан Бенедикт Цимерман, когато през август 1914-та година го застигна второто повиквателно в живота му.

1958

[\[1\]](#) Германците на предни позиции! (англ.) — Б.пр. [↑](#)

АЛФРЕД АНДЕРШ

ТРИ ФАЗИ

Малко бира се беше разляла; върху тъмнокафявия плот на масата се образува локвичка. Внимавах да не намокря вестника „Роте фане“, който четях. По стените висяха реклами за „Пауланско пиво“. (Втората ограда от бодлива тел скоро щеше да бъде готова, а утре щяха да раздадат раираните затворнически дрехи.) Някои работеха вече от две седмици на войнишкото гробище; не бяха имали късмет да ги разпределят в транспорти за други лагери. (Другарите седяха по столовете в гостилницата и разговаряха полугласно. Вслушвах се в шумовете от улицата.) По време на вечерната проверка обявиха състава на една наказателна рота; и моето име бе сред разпределените. (През целия ден, в който ме разпитваха, се надявах, че утре ще тръгне транспорт, та да ми бъде спестено поне гробището.) Бирените локвички не ми допадаха; те нямаха нищо общо с чистичките томовете на Ленин и Ъптон Синклер, които си купувах всеки месец, щом спечелех малко пари. Беше угнетяващо да седим тук и да чакаме. (След вечерната проверка есесовецът Валдбауер дойде в бараката. Каза, че сигурно няма да е чак толкова лошо, и събра отново писмата, които тайно пускаше вместо нас.) Трябваше да ни откарат в Неапол. В проблясващото сред жегата море виждахме закотвени кораби, но това не бяха определените за нас транспортни параходи. (Хайни Зауерланд, който в онези дни беше политкомисар на ГКП в Нойхаузен и се числеше към окръжния комитет, престана да свири на пианото „Червеният Вединг“. С полуслепите си очи той зачете някакъв текст; държеше го съвсем близо до лицето си. Светлината в гостилницата „Фолкартсхоф“ беше мъждива.) По онова време Вили Франц още не се беше обесил в килията си, но вече играеше шах толкова лошо, че с лекота го биех. Слагахме дъската винаги на един пън пред бараката. („Ако работиш на гробището, пазят те негри“, разказваха ония, които са били там.) Повечето другари бяха лошо облечени, но имаха умни глави и всеки от тях беше човек с характер. Аз тъкмо бях свършил Лениновия „Материализъм и емпириокритицизъм“; всичко бе съвсем

ясно: движението също е само материя и не съществува бог. Само бирените локвички и мрачното чакане някак не отговаряха на това. (Преди два часа в лагера пристигна транспорт със сто евреи от Нюрнберг; сега те се настаняваха в своята барака.) (Предишната нощ немски самолети бяха извършили нападение над Анцио. Лампите около лагера бяха изгасени; лежахме проснати на земята, увили главите си с одеяла, за да се предпазим от отломки. Но не се случи нищо.) Когато вратата се отвореше, в гостилницата нахлуваше поток студен въздух. Тогава, в началото на зимата през 1932–1933 г., бяхме вече почти нелегални.

Преди обяд ни остригаха косите. Това накара песимистите да твърдят, че ще прекараме дълго време в лагера. Един млад евреин не го остригаха изцяло, а му обръснаха три ивици от челото до тила през гъстата черна коса. Гледахме гладко остриганите си глави и се закачахме един-друг. Все още не схващахме съвсем положението. (На другия ден действително колоните потеглиха. Напуснахме своите cages^[1] и се качихме на камиони, които ни чакаха пред лагера. Шофьорите на камионите бяха негри. Те свалиха задните капаци и завикаха: „Come on!“^[2] Закатерихме се неохотно и застанахме плътно един до друг. Двама негри от караула се покачиха при нас, седнаха върху отново затворените капаци и сложиха карабините на коленете си. После всички trucks^[3] потеглиха. (В онази вечер очаквахме манифестация, оповестена от СА. Ние самите отдавна вече не се осмелявахме да провеждаме демонстрации. Кратките нелегални ударни демонстрации на Младежкия съюз бяха забранени от ЦК като „сектантски“. Това бяха акции, при които другарите от съюза по тайна заповед се срещаха в някой партиен локал. По даден сигнал образувахме маршируващ отряд и преминавахме по някои работнически улици.) След като ни остригаха косите, есесовецът Щайнбреноер ни накара да маршируваме със строева крачка покрай група негови началници. По обед из бараките се разнесе слухът, че в лагера докарали Ханс Баймлер и веднага го натикали в тъмен карцер. Това бе водачът на ГКП в Бавария. Бяхме напрегнати до крайност. (Още от сутринта слънцето грееше ярко и припичаше. Пътищата, по които се движеха камионите, бяха каменисти, а местността бе съвсем опустошена. Край входа на гробището ни чакаха много войници негри. Един бял офицер контролираше раздаването на белове, криви лопати и

кирки.) Носехме със себе си червеното знаме и крещяхме лозунги като: „Работници, борете се против извънредните наредби!“ — „Влезте в ГКП, партията на работническата класа!“ и „Долу хитлерофашистите!“ След десетина минути чувахме отдалеч воя на дежурния полицейски патрул и се разпръсвахме. За такива акции вече не можеше да става и дума въз „Фолкартсхоф“. Само седяхме и поръчвахме бира, та гостилничарят да си изкара разноските. Ако СА ни нападнаха, щяхме да се бием. Но само малцина от нас действително се бяха били, искам да кажа, физически. Разговарях с Шмелер, студент по музика, за Хегеловата диалектика. Формулата „теза-антитеза-синтеза“ можеше да се разбере съвсем лесно. Нужно бе само да се приведе примерът с яйцето. Разчупването на яйчената черупка представляваше въоръженото въстание. Но имах смътното чувство, че всичко е прекалено просто. (Под словосъчетанието „наказателна рота“ никой не можеше да си представи нищо определено. На другата сутрин трябваше да отидем в барака, където нямаше дървени нарове, тъй че щяхме да спим на сламениците върху бетонния под. И то през април. Но и с това щяхме да се справим. Всеки, който се числеше към наказателната рота, скоро бе обгърнат от ореол. Чувствахме, че представляваме някакъв елит. Небето над лагера бе още светло. Там, където залязваше слънцето, трябваше да бъде Дахау.) Разпределиха ни на работни отреди и на групи се разпръснахме из местността. Над гробището се носеше сладникава миризма на трупове. Започнахме да копаем гробове. Варовитата пръст беше суха и твърда. Тя падаше на буци от сребристо лъскавите белове. (Изведнъж ми стана съвсем ясно, че вече никога няма да си седим така спокойно в гостилницата „Фолкартсхоф“ с рекламните плакати за „Пауланско пиво“ по стените. Вече никога Зауерланд нямаше да разяснява решенията на Централния комитет, а функционерите, които можеха да говорят, да стават и да взимат думата един подир друг. От щанда за наливно пиво откъм улицата деца отнасяха в кани бира за вечерята. Докато във студеният, сух зимен вятър свистеше в ъглите на работническите къщи, аз прочитах в разлените бирени локвички вестта за смърт и самота. Но все още чаках някакъв пратеник, който високо да възвести, че сега вече нещо ще стане.) „Евреите няма да останат дълго“, мислехме си ние. Това бяха все търговци, лекари и адвокати. Невъзможно бе да останат сред нас. Досега в лагера бяхме само ние, комунистите. Евреите

гледаха от прозорците на своята барака. Бяха кротки и носеха хубави дрехи. В шест часа подбраха двама от тях да носят вода. Щайнбрeнер дойде в лагера и закрещя: „Голдщайн! Бинзвангер!“ Те трябваше да вдигнат една бъчонка за вода и заедно с Щайнбрeнер излязоха през портала. В ужасната жегата се подаваха от ръка на ръка бидони с вода, но тя миришеше на хлор, с който я дезинфектираха, същия хлор, с който ръсеха трупoвете, и след няколко глътки човек с погнуса отпускате чашата. Когато прекъсвахме работата и вдигахме очи, виждахме около себе си дървените кръстове, сред огромни квадратни площи. Щом изкопаехме един ред ями, отвеждаха ни да пълним чувалите.

В този миг чухме вън тропота на бързи стъпки, а после вратата се разтвори и в рамката ѝ се появи Берч. Подскочихме, понеже лицето на дългия Ханс Берч бе цялото обляно в кръв, а той изкрещя: „Идва СА!“ Имаше рана на главата си и кръвта се стичаше по износеното му сиво палто. Бишоф, който беше изпил вече много бира — говореше се, че той е ръководителят на забранения Червенофронтoвски боен съюз, — изрева: „След мен!“ Някои измъкнаха стоманени пръчки и боксове от саката си и заедно с него изхвъркнаха на улицата. В това време Берч с мъка се опря на тезгяха. Лицето му бе тебеширенобяло и кървавочервено, един металоработник, който от две години беше без работа, а гостилницата бе тъмна, мрачна, един мюнхенски работнически локал, средище на ГКП, с бирени локвички по масите. Преди да се притечем на помощ на Берч, неговият поглед премина през нас и се пречупи в прозорците, зад които по пътищата на годините се промъкваше здрачът.

Тази вечер за първи път чухме звука на изстрели, предназначени за нас. Всички стояхме изправени пред стената, където бяха разстреляни Голдщайн и Бинзвангер. Шибацият пукот ни връхлетя, когато седяхме между бараките и дъските и сърбахме вечерната си супа. От това разговорите ни секнаха, но супата си изядохме до края. Само евреите престанаха да ядат; още не бяха така изгладнели като нас. Голдщайн и Бинзвангер не се завърнаха, макар да ги чакахме и понякога шепнешком да се питахме за тях. На другата сутрин се строихме в карето. Есесoвците носеха дълги сиви шинели и приличаха на статуи в мрачния мъглив априлски ден. Някакъв глас над нас каза: „Застреляни при опит за бягство!“

Дадоха ни гумени ръкавици и високи гумени ботуши, за да не се заразим. От една купчина вземахме дълги бели ленени чували и ги мятахме през рамо. Трупите лежах в дълги редици на една свободна площ в средата на гробището. Отдалеч изглеждаха безформени, издути, наръсени с хлор купчини. В това гробище събираха мъртвите, които намираха на бойното поле при Нетуно. Много от тях бяха лежали на земята вече седмици наред. Станали бяха синьо-черни и вече се разлагаха. Воняха. Някои, които бяха мъртви не от толкова отдавна, все още имаха светла кожа на лицата и под парцалите на дрехите си. Други пък бяха без ръце, без крака или дори без глави, защото бяха лежали под огъня на полевата и морската артилерия. Мухите се трупаха по тях на черни рояци. Издигащото се слънце все повече разпускаше вдървеността на трупите, правеше телата меки и пихтиести. От тях изтичаше черен сок. Тъпчехме подпухналите телесни купчини в чувалите. Телта в края запоявахме. После отнасяхме чувалите на дървени носилки при гробовете и ги хвърляхме в ямите. Те падаха на дъното с глух шум.

1958

[1] Клетки (англ.) — Б.пр. ↑

[2] „Хайде!“ (англ.) — Б.пр. ↑

[3] Камioni (англ.) — Б.пр. ↑

АЛФРЕД АНДЕРШ

ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЕТО НА ЕДИН ОВЕН

1.

През изтеклата година много пътувах. В средата на февруари заминах за Швейцария, за да доведа вкъщи единадесетгодишната си дъщеря. Жена ми я бе завела към края на януари в Монтана и я бе настанила там в един скъп детски дом. Седмица по-късно се обадохме, за да разберем как е. Когато чу моя глас, дъщеря ми избухна в сълзи. „Защо плачеш, върлинке?“ — попитах аз. След десетата си година тя изведнъж много израсна. „Ако продължаваш така да растеш — закачам я понякога, — след време ще имаш мъж-върлина и деца-върлинки.“ Тя промълви по телефона, че плачела от радост, тъй като всичко било толкова хубаво. Това не прозвуча много убедително. „Искаш ли да се върнеш вкъщи? — попитах аз. — Да дойдем ли да те вземем?“ — „Не — отговори тя, — та тук е толкова хубаво.“ Тя проточи думата „хубаво“ малко неестествено. След като се поуспокои, тя ни разказа, че в детския дом две деца се били разболели от скарлатина. Жена ми и аз се разтревожихме. Поисках да ме свържат с мадам Ролен и тя ни увери, че и двата случая били безупречно изолирани, а Моника се чувствала отлично, била най-веселото дете в дома и имала блестящ апетит. Няколко дни по-късно се обадохме повторно. Моника отново се разплака и този път каза, че предпочитала да се върне вкъщи. Жена ми също разговаря с нея. След като сложи слушалката, тя помисли малко, а после каза, че Моника навярно изпитва носталгия и затова устройва малко театър. Знаех, че има право, но си дадох вид, че предполагам нещо по-сериозно. Докато приготвях куфара си, чувствах, че жена ми размишлява върху моето отношение към Моника, но тя нищо не ми каза. Навярно си мислеше също, че би било по-добре, ако замина при Клаус във Франкфурт. Знам, че не смята за съвсем правилно, задето пренебрегвам Клаус, но когато от време на време ме моли да го навестя, гласът ѝ не съдържа упрек. Аз много ценя това у нея. Преди няколко години тя започна да събира порцелан и оттогава у нея

настъпи някаква промяна. По всичко личи, че семейните проблеми не я интересуват вече толкова силно. Аз нямам нищо против това нейно увлечение, защото така се създава вкъщи приятно хладна атмосфера. Впрочем тя се заблуждава, ако смята, че към Моника имам някакво по-специално отношение, породено от комплекса баща-дъщеря. Просто смятах, че една носталгия е вече нещо достатъчно лошо, а човек и без това не знае какво може да се случи в един детски дом. Странно бе обаче, че аз изобщо реагирах така чувствително. По-рано бих оставил нещата сами да се успокоят — не от безразличие, а просто защото съществува един инстинкт, който ни подсказва да оставим някои събития да се развиват, без да се намесваме. От известно време обаче съм изгубил този инстинкт. Когато в Кьолн взех бързия влак за Базел, за първи път почувствах съвсем ясно, че в мен той е изчезнал. Много ме обезпокои фактът, че при някои положения реагирам свръхчувствително, но нищо не мога да направя срещу това.

В Базел взех бързия влак, който през Лозана има връзка за Валис. Когато пристигнах в Монтана, вече се бе стъмнило. Тук в планината въздухът е почти винаги съвършено чист и действа възбудително. Аз не проявявам особен интерес към Валис с неговия опияняващ като шампанско въздух и вечната му кристална чистота, лишена от нюанси и полутонове. Местности, в които всичко е постоянно така напрегнато, твърде бързо ми омръзват. Възможно ли беше същото да изпитва и Моника? При това този въздух на хиляда и петстотин метра височина прави човека психически нестабилен.

Бързо отидох в детския дом. В присъствието на мадам Ролен, надзирателките и другите деца Моника не посмя да се хвърли в прегръдките ми, но застана пред мен, сияеща от радост. Тя бе загорила от слънцето. Уверих се, че не е избухнала епидемия от скарлатина и че изобщо всичко е в ред. Мадам Ролен се усмихна, когато пожелах да взема Моника със себе си в хотела. Там двамата вечеряхме много благовъзпитано. Аз разпитвах Моника, но тя не ми каза нищо обезпокоително. Дванадесетгодишното момиче, с което делили стаята си, разказа тя, вече се парфюмирало. Не успях да изкопча нищо повече, навярно нямаше и какво друго за разказване. Всъщност какво биха могли да си говорят или да правят малките момичета, които вече опитват парфюм? Не знаех, а навярно никога нямаше и да го узная. Моника, като послушно дете, се прибра в стаята си и когато след

половин час влязох при нея, тя вече спеше, отпусната и спокойна. Единадесетгодишна, тя имаше вече зад гърба си няколко чистопробни истерични сцени, само и само да наложи волята си, но сега тя отново беше дете. Една от двете ѝ късички плитки се подаваше зад ухото и висеше към земята. На сутринта ще трябва да помоля камериерката да заплете наново плитките ѝ, преди да отпътуваме. Проявявах голямо разбиране към нейната истерия. Дори може би прекалено голямо. По пътя за вкъщи, отдалечавайки се от планинския въздух, който я бе направил психически нестабилна, тя прочете две книжки и похрупваше шоколад, докато аз размишлявах защо бях проявил такова разбиране към нея и пожертвах два дни от моето време, при все че тъкмо сега бях особено заангажиран в моите сделки. Когато влакът спря във Франкфурт, аз реших все пак да се поинтересувам малко и от Клаус.

2.

След този първи пристъп на нервозна сантименталност, каквато досега не познавах у себе си, имах през месец май в Холандия едно много особено преживяване. Аз притежавам акции от една фабрика в Алфен от моя бранш — производство на фина хартия — и поради развитието на Общия пазар се налагаше да се преговаря за сливането на предприятията. Впрочем това, че моята нервна система очевидно е станала по-раздразнима, съвсем не ми вреди в търговските работи, дори напротив. След преговорите директорът дьо Ври ме закара до гарата в близкия Лайден. Разстоянието Кьолн-Лайден обикновено изминавам с колата си, но тъкмо тогава няхах кола, защото вече се бях отървал от мерцедеса си, а още не бях получил новата „Ланчия“. Сега, като размишлявам, ми се струва, че тази смяна на автомобилните марки е също последица на новите и обезпокоителни процеси в моя вътрешен мир. Преди те да настъпят, аз държах на стабилността, на здравите качества на колата и на нищо друго. И сега си спомням добре как огромната, извита като птица лимузина „Ланчия-Фламиния“, след като я видях за първи път, се превърна за мен в идея фикс. Тежкият и солиден дангалак в моя гараж изведнъж вече не ме задоволяваше и оттогава аз жадувах за колата, която, щом я зърнех някъде, събуждаше у мен желанието да я погала.

В Лайден пристигнахме доста рано — беше три часът, а моят влак заминаваше малко преди четири. Дьо Ври ме разведе из града, който не е особено голям и е запазил, доколкото това е възможно, своя холандски вид. То ми се случи, когато тръгнахме по „Рапенбургвал“. „Рапенбургвал“ е улица-канал — това ще рече, че по средата ѝ протича един зелен канал, покрай който има липи, а от двете му страни са уличните платна, които са толкова тесни, че по тях може да премине само една кола. Тук-там някой мост прехвърляше канала, по който плуваха черни ладии. Къщите от двете страни на „Рапенбургвал“ са високи, стари и великолепно поддържани; някои от тях представляват дворци от златния век на Холандия. И тогава чух — това имах предвид, когато преди малко казах „то ми се случи“, — чух, че тези къщи шепнат. Не слушах повече какво ми говори дьо Ври, вдигнах яката на палтото си и вървах замаян и потиснат покрай шепнещите къщи. Въпреки че усилено се вслушвах, не можах да разбера нито дума от шепота на къщите, но беше извън всякакво съмнение, че те съвсем тихичко разговарят помежду си. Обзе ме силен страх, защото веднага помислих за наченките на някакво душевно заболяване, за първите пристъпи на натрапливи представи. Та човек може да заболее душевно така, както заболява от рак или левкемия. Когато стигнахме края на „Рапенбургвал“, дьо Ври ме запитва дали не се чувствам добре, защото изведнъж съм бил станал много бледен. Отговорих, че нищо ми няма, въпреки студената пот, която усещах по гърба си.

Успях да се разделя с дьо Ври още при билетните гишета на Лайденската гара. Излязох на перона, но не се качих на влака, а след като дьо Ври пое към колата си, обърнах се и тръгнах към изхода. След като се уверих, че колата на дьо Ври е изчезнала от площада пред гарата, бързо и крадешком се върнах в старата част на Лайден. Тръгнах по „Рапенбургвал“ и установих, че не съм се заблуждавал. Къщите все така шептяха. Вървах бавно и съвършено спокоен покрай канала. Въпреки моите опасения, налагах си от време на време да спирам и да разглеждам къщите. Те имаха зелени, черни и тъмночервени входни врати с блестящо излъскани месингови чукчета, а големите им прозорци с бели рамки бяха вдълбани в стените от ръждиви тухли. Къщите ми изглеждаха съвсем чужди. Предишната нощ бях сънувал в хотела на Алфен един сън, от който не можех да си спомня нищо повече освен това, че бях гол, а кожата на цялото ми тяло имаше

тъмнозелен цвят. Така чужд като тези къщи, така чужд изглеждах сам на себе си в този сън. Впрочем къщите вече не шептяха, а бяха започнали да пеят. Пееха тихо, с дрезгави монотонни гласове. Песента им звучеше сплотено, единодушно и заплашително. Над тях небето беше изпълнено с бледа и тиха синева — типично холандско небе през май. От време на време покрай мен преминаваха коли. Усещах, че се страхувам. Без съмнение бях жертва на натрапливи представи.

Свих в един проход между къщите, на чийто край забелязах дървета, и попаднах в някакъв обществен парк. Следобедът междувременно бе изтекъл. Седнах на една пейка и запуших от моите малки холандски пури. Те ми действат успокоително. Обикновено пуша или черни цигари „Голоаз“, или, особено когато искам да се отпусна, тези малки бледокафяви пури „Суматра“. Докато пушех, постепенно започна да ми става ясно какво всъщност желая. Желаех да остана в Лайден. Това представляваше силен порив на съвсем определеното желание да изчезна от света. Най-напред трябваше да си взема стая в някой хотел, а след това щях да опитам да наема някое жилище в една от къщите на „Рапенбургвал“. Чувствах, че ми е абсолютно необходимо да проникна в тайната на тяхната песен, да заживея с техния шепот. След известно време обаче този порив отслабна. Размислих, че ще ми бъде много трудно да изчезна безследно. Това навярно би се отдало на някой човек без значение, но аз съм водещ индустриалец в моя бранш, донякъде заможен, а също така обременен с онова, което се нарича традиция, семейство и обществено положение. Най-после започнах отново да възприемам нещата около себе си. Седях в един много хубав парк, изпълнен със стари дървета, цъфтящи храсти и лехи с нежно оцветени лалета. Младежи с чанти в ръце се разхождаха наоколо. Когато си тръгнах, разбрах, че се намирам в парка на Лайденския университет. Къщите на „Рапенбургвал“ вече бяха престанали да шептят, когато в падащия здрач поех пътя към гарата.

3.

Оттогава, слава богу, съм пощаден от халюцинации от подобно съмнително естество. Все пак онова, което ми се случи, беше достатъчно, за да ме накара веднага след завръщането си да посетя професор Тийле във Франкфурт. Години наред вече Тийле е моят

частен лекар; той е интернист със световно име, но аз ходя при него не поради голямата му известност. Проявявам слабо доверие към лекарите, изобщо колкото повече остарявам, проявявам все по-слабо доверие към хората, но при Тийле открих следното: когато му се струва, че е намерил нещо сериозно, той издава това с едва забележима промяна в интонацията на гласа си. Това е голямо преимущество, защото повечето лекари са перфектни лъжци.

Тийле ме прегледа и видимо остана много доволен. „Вие сте поотслабнали, господин Йонен“ — каза той и закива одобрително. В продължение на няколко години бях натрупал тлъстини и сега си спомням за това време с леко отвращение. Преди две години почти за един ден промених живота си — без особено усилие започнах да спазвам една добре обмислена диета и се залових, отначало предпазливо, а после все по-усърдно, да играя тенис. Оттогава почти целият ми корем изчезна, но въпреки това, като тип, аз съм си все още по-скоро тежък мъж, отколкото „лека категория“. Тийле не остана особено доволен от електрокардиограмата, но каза, че щом нямам оплаквания, не съществува основание за безпокойство. Това прозвуча искрено. Добави още, че трябва да бъда по-предпазлив с пушенето. Тогава му разказах за моето преживяване в Лайден. Той ме изслуша много внимателно, а след това известно време барабани с пръсти по плочата на писалището си. „Преходната възраст — каза той най-сетне. — Преходната възраст при мъжа. В нея могат да се случат подобни работи. Но все пак, малко рано за вас, господин Йонен. Вие едва след две години навършвате петдесет.“ Внимателно се вслушвах в интонацията, с която говореше, но не можах да открия нищо особено. „А какво е положението с интимния живот? — запита той. — В ред ли е всичко?“ Навярно самият той не очакваше отговор на своя въпрос, защото бързо добави: „Бихте могли все пак, ако желаете, да се подложите на психоанализа. Това може би съвсем няма да е толкова глупаво във вашия случай.“ Този път гласът му доби нещо дебнещо, нещо лукаво и преценяващо. Тийле не е лекар, а тигър, който издебва и напада пациента в подходящия момент. „В такъв случай можем да говорим само за Цюрих“, постанови той и ми даде адреса на един цюрихски психоаналитик. „Ще ви коства едно малко състояние, каза той, но си заслужава.“

Когато застанах отново долу на тротоара пред рекламата на „Таунус“, чувствах се облекчен. Общо взето, бяха здрав, независимо от обичайните явления на възрастта. Душевните екстравагантности, на които бях жертва от известно време, не се дължаха на никакво органично заболяване. За някакви консултации в Цюрих, за да бъдат те изяснени и отстранени, изобщо не можеше да става, и дума; чувствах се достатъчно стар, за да се справя сам с моята малка невроза или каквото там беше.

В същия момент моята придобита отскоро свръхчувствителност ми изигра нова шега. Спомних си за Клаус и реших да отида да го видя. Често пътувам за Франкфурт и всеки път си помислям, че в този град живее Клаус, но досега, въпреки молбите на жена ми, която от време на време го посещава и му дава пари, винаги съм отказвал да се видя с него. Както разправят, той следвал нещо, но какъвто си го познавам, той положително само посещава безразборно лекции и живее от случайна работа, както и от непонятното благоволение на странни приятели. Клаус върви по лош път. Той е много надарен, за десет минути ще свърши нещо, за което на други са нужни два часа, и то ще го свърши добре. А ето че върви по лош път. Върши това така, между другото. В действителност той би искал да върши нещо голямо, нещо истинско и добро, но му липсва издръжливост. Впрочем той винаги е тъжен, винаги е обзет от някаква безцелна и непреодолима тъга. Обаче той е тъжен, без да е сантиментален и поради това може да бъде и весел, и остроумен, и забавен. В компаниите му навярно много го ценят. Когато ние му дойдохме до гуша и когато вече не можеше да открие нищо ново вкъщи, той ни напусна — половин година преди матурата си. Най-напред изчезна само за една седмица, после се завърна, доста разкаян дори, но само четири седмици по-късно ни напусна завинаги. Втори път не го потърсих, помолих също и жена ми да не го търси. Цяло лято той се скита някъде на юг, а после чухме от познати, че се бил установил във Франкфурт. След време и той ни се обади. По всичко личеше, че положението му е доста окаяно.

Докато пътувах с таксито, с изненада открих, че съм запомнил неговия адрес. Но аз помнех не само адреса му, но и него самия — такъв, какъвто си е. Това ме раздразни и ме обхвана някакво лошо чувство. Улица „Лайпциг“ се оказа шумна, изпълнена с трамваен звън дребнобуржоазна улица. От жена си знаех, че живее в сутерена на

номер 73. Сутеренът беше обзаведен като техническо бюро, но беше прашен и правеше впечатление на занемареност. Открих Клаус в едно преградено с дъски помещение в дъното на сутерена. Още беше в леглото, при все че скоро щеше да стане дванадесет, но когато ме видя, той така бързо скочи и се облече, сякаш бе сянка. Той с нищо не даде да се разбере, че е изненадан, но изглеждаше истински зарадван. „О, татко, ти ли си!“ — каза той. Повървахме с него няколко минути по улица „Лайпциг“, после изминахме същия път обратно, като при това разговаряхме за неговото следване. Давах си вид, че приемам всичко сериозно. Клаус е висок, слаб и чернокос; дори и в най-парцаливи дрехи той изглежда елегантен. Не мога да разбера от кого е наследил елегантната си външност — във всеки случай не от мене. Разпитах го за неговите момичета, но явно нямаше някое, което да го занимава особено сериозно. Докато се разхождахме напред-назад, аз съзнавах, че при никакви обстоятелства и с никакви средства повече не може да му се помогне. Същевременно чувствах съвсем сигурно, че нещо съм пропуснал при това момче, нещо непоправимо. Това бе отвратително чувство. Дадох му две банкноти от по сто марки и той ги прие както подобава — без следа от раболепие, но и без арогантност, съвсем просто и безгласно зарадван. Той си запали цигара, аз го погледнах и забелязах, че ръцете му треперят. Застанали на улицата, ние си поговорихме още малко за най-различни неща и през цялото време ръцете му трепереха. Това ме разстрои — по-рано, преди да получа тези мои пристъпи на раздразнение, треперещите ръце на Клаус не биха ми подействали толкова силно. Сигурно съм бил все пак доста разстроен, защото дори не ми дойде на ум да го поканя на обед. Вместо това избягах. Набързо се сбогувах с него, качих се на трамвая и се върнах в центъра на града.

4.

Когато се завърнах в Кьолн, разказах на жена си за посещението си при Клаус. Тя ме изслуша със своя маниер, привидно безучастна. Откакто започна да събира порцелан, тя стана по-хладна. Хладна и безучастна. Беше след вечеря и ние седяхме в голямата всекидневна на нашата къща в Тийленбрух. Преди шест години възложих постройката на къщата на един модерен архитект и жена ми я обзаведе с голям вкус — не в обичайната смесица от съвременни мебели и барок, каквато

може да се срещне днес навсякъде, а изцяло със старинни рейнски мебели, айфелски ракли и шкафове от Юлийската област — останали от нашите фамилни притежания. Тези вещи в едно модерно жилище не изглеждат тежки, а по-скоро спокойни и ценни. Бащата на жена ми е притежавал тухларна фабрика в Райнланд, така че и тя също произхождаше от стара индустриална фамилия, от един бранш, който, подобно на хартиения, е повече занаят, отколкото индустрия. Жена ми е дребна, слаба и винаги безупречно облечена; от няколко години косите ѝ започнаха да сивеят и тя ги боядисва дискретно в тъмночервен цвят. Все още е твърде приятна наглед, ако не се смята това, че почти ѝ липсва брадичка. По-рано това не ми се набиваше така силно в очи, но сега все повече ме смущава. Освен това тя употребява прекалено много грим — той ѝ придава нещо блестящо и звънящо, което ме нервира.

„Много мило от твоя страна, че най-после се сети и за Клаус“ — каза тя, след като завърших разказа си. На езика ми беше в отговор някаква острота, но в този момент влезе Моника, вече по пижама, за да каже „лека нощ“. Тя се заумилква около мен и започна своята дълга церемония с нейното „лека нощ“, каквато ни устройва всеки път, за да остане още малко будна. Нашата всекидневна — впрочем подобно помещение наистина не би могло вече да се нарича всекидневна — има един огромен прозорец и докато Моника разказваше училищни истории, аз разглеждах червените светещи букви на голямата пивоварна „Вуле“ в Делбрюк. Когато строих къщата, тя все още беше обградена отвсякъде с гора, но преди две години градът просече гората на югоизток и оттогава всяка нощ гледаме от нашия голям панорамен прозорец тези червени рекламни букви. Наистина е смешно да построиш къща за четвърт милион и вместо звезди да виждаш нощем червената светеща дума „Вуле“.

„Моника, ти наистина вече трябва да си лягаш“, каза жена ми и Моника послушно тръгна, без да покаже, че прави някаква разлика между мен и майка си в нежността на целувките си. Тя е умно дете.

След като тя излезе, казах на жена си: „Никога не си ми споменавала, че ръцете на Клаус треперят. Доколкото изобщо си спомням, ти никога не си ми казвала какво е всъщност неговото положение.“

„Треперят му ръцете? — попита тя учудено. — Никога не съм го забелязала.“

От няколко години поддържам връзки и с други жени — дами от кръга на нашите познати. Подобни епизоди произтичат обикновено от събиранията, които посещаваме или сами устройваме вкъщи по обичая. Такива връзки имат в началото винаги голямо очарование — една чужда жена, в това има нещо тайнствено. То започва винаги с някаква предварителна нагласа, въпреки че в повечето случаи в нашите кръгове не се поема особено сериозен риск. Не знам дали това „живеене, за да се живее“ при нас е израз на култивираност или на някакъв по-сложен вид варварство. Впрочем на въпроса на професор Тийле бих могъл да дам съвсем точен и успокоителен отговор. След като мине известно време, аз обикновено съм доволен, ако подобна връзка се прекрати; най-дългата от тях продължи веднъж половин година и аз все още съм запазил сантиментални спомени от нея. Дали жена ми забелязва нещо от това, нямам представа. Във всеки случай тя не се издава с нищо. Изглежда, нейното хоби да събира порцелан я е погълнало изцяло. Веднъж някой ми обясни, че една колекционерска страст може лесно да придобие голяма задълбоченост.

„Ах, знаеш ли — чух как жена ми казва със смях, — Клаус е превъзходен артист. Когато иска, може блестящо да предизвика състрадание.“

Не можех да я погледна, толкова я мразех в този момент. Вместо това гледах към витрината с нейната порцеланова сбирка, разположена отляво на нашия голям панорамен прозорец, малко отделена от стената, така че човек да може да мине зад нея и да разгледа всички предмети от всички страни. Жена ми колекционира предимно порцелан от Челси, но притежава и няколко ценни староберлински екземпляра. Нямам нищо против тези неща, в най-добрия случай ги намирам мили. Но те не направиха жена ми по-мила, а само хладна и безучастна. Веднъж направих опит да придам на нейното поведение друг обрат и на един публичен търг при Бьорнер купих за нея един китайски екземпляр, който от пръв поглед ми се наби в очите — един много стар, глазиран в нефритовозелено полегнал овен, внушителен и невероятно семпъл, без каквито и да било орнаменти. Тя много му се зарадва, когато ѝ го поднесох. „Все пак знаеш ли — каза тогава тя, — това, естествено, не е порцелан, а фаянс.“ Въпреки това тя търпеше

овена в своята колекция или просто не се осмеляваше да го изхвърли оттам, за да не ме наскърби. Оттогава той лежи, затворен в себе си, заплашителен и чужд сред нежния европейски порцелан.

Аз се изправих внезапно и отидох до витрината. Малкият ключ стърчеше в ключалката, отворих вратичката и извадих овена.

„Какво правиш там?“ — чух да казва жена ми с тих и пронизителен глас.

„Също и аз съм артист — отвърнах аз, — като Клаус — казах, — може би не толкова превъзходен.“

Все още не я гледах, но знаех, че се е изправила, стои замръзнала на мястото си и ме наблюдава, с гръб към прозореца, зад който просветва червената дума „Вуле“.

Запратих овена с все сила на земята. Подът на нашата всекидневна е покрит със сиви каменни плочи, а на мястото, където стоях, нямаше килим. Овенът се пръсна на хиляди парчета. Когато някакъв фаянсов предмет се удари в земята, той не се счупва, той направо се пръска. Овенът не се беше счупил, той се беше превърнал в купчинка фаянсови късчета и това стана за миг — как да кажа, — той просто изведнъж престана да съществува. Изчезнал бе като с магическа пръчка.

След това погледнах жена си. Тя все така стоеше замръзнала на мястото си. Лявата си ръка, свита в юмрук, притискаше към устата си. В това положение не виждах, че ѝ липсва брадичка. Тя остана така още секунда, после бързо излезе. Накитите по нея иззвънтяха.

Гледах още известно време мястото, където бе стояла тя, а след това отново преместих погледа си върху фаянсовите отломки в нозете ми и неочаквано трябваше да се засмея. Бях извършил нещо, над което се присмиват карикатуристите — бях счупил в яда си фаянсов предмет. Това, че в случая този предмет представляваше древна китайска надгробна статуетка на две хиляди години, описана в трудовете по история на изкуството, не променяше обстоятелството, че се бях държал като герой на хумористичен вестник.

Отидох в кухнята, намерих метла и лопата и събрах късчетата. След това изпразних една цигарена кутия и сложих в нея останките от овена. Влязох в моя кабинет — в него също спя — и скрих кутията зад няколко книги. След това взех луминал. Станал съм не само свръхчувствителен, си помислих аз, притежавам не само една

хубавичка малка невроза, водеща до умствено разстройство, но периодически започвам да ставам истеричен. Изживях няколко потискащи минути, преди луминалът да упражни въздействието си.

1963

АЛФРЕД АНДЕРШ БРАТЯ

Братята Кин минаха бавно през парка „Йениш“, излязоха от него и прекосиха пустата улица.

— Я виж, няма коли! — каза Якоб. — Днес всички си седят по домовете, за да не пропуснат извънредните съобщения.

По крайбрежния път между улицата и Елба Франц Кин пое надолу по реката. Якоб го следваше. Водата се оттегляше към морето.

— Отлив — каза Франц.

— Да — отвърна Якоб, — знаех го от по-рано, у дома проверих в календара на приливите и отливите.

Той обожаваше Хамбург и Северна Германия. Франц също, но не чак толкова, колкото Якоб.

Срещаха групи неделни излетници.

— По-малко са от друг път.

— Все пак още са доста много.

— В Хазелдорфските марши^[1] сигурно днес няма жива душа.

Мислеха за равните ливади, окастрените върби, каналите с тръстика, където гниеха лодки.

— Да бяхме отишли там — каза Франц.

— В такъв случай трябваше да тръгнем по-рано — отвърна Якоб.

Сега съжаляваха, че цяла сутрин са седели пред радиоапарата в жилището на Франц.

— И тук не е лошо — рече Якоб.

— Ах, глупости! — каза Франц.

Слънцето бе слязло наполовина отвъд реката. Спряха, понеже Якоб искаше да фотографира. Той направи две снимки, една на югозапад, в контражур, а другата, с гръб към слънцето, на пристанищните съоръжения на изток. При това той бе свел очи над матовото стъкло на своя ролайфлекс; при първата снимка линията на хоризонта, далечната дига на Алтес Ланд, се проточваше като тъмна черта високо в кадъра, между сивата проблясваща водна повърхност и плоския правоъгълник на небето, което изглеждаше почти бяло; при

втората нефтените резервоари на петролното пристанище, хелингите във Валтерсхоф и доковите ванти по-ниско навътре в пристанището бяха добре осветени — червени, ръждиви и черни, в долния край на равносиньото есенно небе.

— На черно-бялата снимка няма да излезе нищо от това — каза Якоб. — Жалко, че още не се намират добри цветни филми.

Франц наблюдаваше брат си, който упорито се взираше в матовото стъкло.

Якоб беше по-нисък от него, по-як, набит, косата му бе червеникава, също и лицето му, което изглеждаш винаги като възпалено. Брадичката му представляваше мощен квадрат, който се издаваше напред, когато Якоб размишляваше за нещо или проучваше някакъв предмет, както сега. „В цялото ни семейство няма такава брадичка“, помисли Франц.

— Ти трябва да рисуваш — каза той. — Защо не се запишеш в класа по рисуване?

Якоб разглеждаше изображението върху матовото стъкло по-дълго, отколкото бе нужно, преди да натисне бутона. После затвори шахтовия визьор.

— Човек не може ей тъй просто да рисува — рече той, когато отминаха нататък. — Ти нищо не разбираш.

Той се учеше в местното художествено училище и се обучаваше по шрифтове, типография и графични техники.

— Поне да правеше скици — каза Франц. — Чувам, че по рисуване на голо тяло класът ви бил отличен.

— Я ме остави на мира! — отвърна Якоб. — Нямам желание за такова нещо.

Отново се спряха и наблюдаваха едно самолетно ято, което идваше откъм града и прелетя на юг над Елба. Под бързия му полет висяха неподвижно в кръг около пристанището привързаните балони, издигнати от няколко дни. Едва след като самолетите изчезнаха, те отново се раздвижиха; люлееха се жълти сред синия ефир.

— Може би войната вече е започнала — каза Якоб.

— Възможно е — отвърна Франц.

— Все пак трябваше да останем при радиото.

— Ще го узнаем достатъчно рано.

— Любопитен съм дали веднага ще ни повикат, когато се започне.

— Ти трябва до втръсване да им повтаряш пред военната комисия за своето ТБЦ — каза Франц. — А освен това си още и много млад.

Якоб бе седемнайсетгодишен. Две години бе прекарал на легло с костна туберкулоза, от десетата до дванайсетата си година.

— През ноември навършвам осемнайсет — рече той. — А ТБЦ-то е напълно излекувано.

Франц не му възрази повече. При тази външност — солиден, почти тромав, щяха положително да го обявят годен за военна служба.

— Във всеки случай ще отидеш в някоя моторизирана част. Мене със сигурност ще ме пратят в пехотата. — А може би изобщо няма да викат онези, които са били в концлагер? — рече Якоб.

— Би било много хубаво, за да е вярно — отвърна Франц.

Преди седем години, когато бе на възрастта на Якоб, той членуваше в Комунистическия младежки съюз в Мюнхен, където живееха тогава братята Кин. Докато гледаше повърхността на реката, той си припомни годините, прекарани в някои предградия на Мюнхен.

— Все пак Хамбург е нещо по-добро от Мюнхен — каза той.

— То се знае — отговори Якоб.

— Но няма да останем тук за дълго — рече Франц.

Стигнали бяха до Бланкенезе и вървяха по крайбрежната улица. Този ден в кафенетата нямаше много хора. Малките капитански къщички оттаят по склона бяха боядисани обилно с бяла блажна боя. Издути и бели, те се гушеха в тъмната предесенна зеленина на своите градини.

— А може пък да почна да рисувам — каза Франц.

Той винаги говореше такива неща, които озлобяваха Якоб и го правеха неспокоен. Франц искаше да рисува, Франц искаше да пише. Вместо това бе служител в рекламния отдел на една фабрика за хартия и пишеше текстове за търговски обяви. На всичкото отгоре вече бе женен и имаше дете. „Никога няма да рисува — помисли си Якоб. — Не и с тая кратуна!“ Франц беше с една глава по-висок от Якоб, строен, имаше бледо и плоско лице с много високо чело, носеше рогови очила с дебели стъкла, минус десет диоптъра. Макар да изглеждаха много различно, братя Кин все пак си приличаха.

Например имаха същите кестеняви доста малки очички и същите къси, остри коси, само дето при Якоб бяха червеникави, а при Франц — тъмнокафяви.

— Какво имаш утре сутринта? — попита Франц.

— Ръчен набор — отговори Якоб.

— Сигурно е интересно!

— Доста е скучно.

Не искаше да признае пред Франц, че от известно време бе развил вкус към графическите дисциплини. Идеята да стане график беше на Франц. Той даваше на майка им добавка към пенсията, за да може да плаща училищната такса на Якоб.

— Навярно ще можеш да набереш едно мое стихотворение — каза Франц.

Той си представи какво би било да види някога напечатано нещо свое.

Якоб никога още не бе виждал стихотворение на по-големия си брат. И се зарадва като глупак.

— Ще трябва да почакаш още няколко месеца — отвърна той. —
Още не съм стигнал дотам.

— Жалко — рече Франц, — дотогава вече ще бъда кой знае къде.

— Е, мога и да опитам — каза Якоб.

— Хайде да се махаме от тези къщи! — рече Франц.

На Якоб му се искаше да пие кафе и да хапне сладкиш в някое кафене, но не каза нищо. Възнамеряваха да стигнат до подножието на високия бряг, където пясъчната ивица ставаше по-широка, особено когато имаше отлив като сега. Не бяха се уговаряли, но това бе ясно отпреди.

— Вече е пет часът — каза Франц.

Сега светлината падаше по-полегато, озаряваше хоризонтално празното пространство над водата. Едва подухваше вятър.

— Съпругът трябва навреме да си е вкъщи — рече Якоб.

Отвъд Швайнезанд два рибарски кораба от Финкенвердер отплаваха по течението.

— По-надалеч сигурно вече не могат да отиват — каза Франц. —
Цялото Северно море било минирано.

По време на разходката не бяха видели нито един заминаващ морски кораб като друг път в неделните следобеди, когато скитаха из

Хазелдорфските марши. Там корабите сякаш пътуваха през ливадите, когато човек ги гледаше от полето зад дигата, понеже тогава не се виждаше Елба. Тук, зад Бланкенезе, нямаше дига, а висок бряг, който реката бе издълбала от гееста^[2]. Якоб се взираше нагоре, където отделни борове се свеждаха над ръба на разседа; някои от корените им вече висяха във въздуха. Той размисли дали да направи снимка, но после се отказа, макар че графично всичко изглеждаше много добре.

Когато стигнаха там, където отливът бе разкрил пясъчни площи, те първо седнаха върху ниския откос, после измъкнаха лулите си и ги натъпкаха. Якоб имаше кожена торбичка за тютюн, докато Франц извади тютюна от фабрично пакетче. Той си послужи със запалка. На Якоб му трябваше доста време, докато запали лулата си, понеже кибритените му клечки непрекъснато гаснеха. Франц го наблюдаваше.

— Вчера взех от нашата училищна библиотека „Долна Елба“ от Линде — каза Якоб, когато тютюнът му най-после затегли равномерно. — Страхотна книга! Снимките са остарели, но въпреки това са чудесни, знаеш ли, толкова стари фотографии с плаки, каквито днес вече никой не прави. Ей, сигурно има великолепни марши, особено върху десния бряг на Елба. Чувал ли си някога за Вилстерските марши?

— Естествено — отвърна Франц. — Това са маршите, където още се издигат старите вятърни мелници, които прехвърлят водата от един канал в друг. Стоят в редици покрай каналите.

„Той винаги знае всичко“, помисли си Якоб. След известно време попита:

— Но още не си ходил там, нали?

— Не.

Франц Кин се бе преселил преди две години в Хамбург. Първата година, преди още да повика майка си и Якоб, дори в неделя най-често отиваше във фабриката. Там можеше по-добре да пише, отколкото вкъщи, особено през времето, когато жена му износваше детето. Понякога ставаше от масата си в рекламния отдел и гледаше надолу към пустия фабричен двор или пък отиваше в машинното помещение. Хартията висеше от рулата на твърди широки ленти.

— Някой ден трябва да идем там заедно — каза Якоб. Той още си нямаше момиче.

— Не зная — отвърна Франц, — ако има война, вероятно вече ще загубя желание.

— Така си е — рече Якоб. — А когато свърши, направя фотоалбум за маршите. Или може би само за Вилстерските марши. Стига да се измъкна невредим.

Братята Кин произхождаха от Южна Германия, но техните предци бяха северногерманци — северногерманци, славяни и французи.

— Трябва непременно да прочетеш Джоузеф Конрад, „Морското огледало“! — каза Франц. — Главата, в която описва устието на Темза. След войната искам да видя устието на Темза. А също и Лондон, и някои други неща.

„Темза не може да има нищо, което да липсва на Елба — помисли си Якоб. — Човек трябва да се съсредоточи върху едно нещо.“

На открито лулите им бързо догоряха. Станаха тръгнаха по пясъка към водната ивица. Водата все още се оттичаше.

Търсиха миди, прибраха няколко дребни белезникави раковини. Якоб намери една зелено-жълта триъгълна мида с фини радиални ребра.

— На Амрум ще намерим съвсем други — каза той.

— Следващото лято.

— От това вече няма да излезе нищо — отвърна Франц.

Сега слънцето висеше ниско над Алтес Ланд. Пясъците, по които вървяха, проблясваха червеникаво.

Когато на гарата в Бланкенезе се качиха във вагона, бяха доста уморени. В Алтона трябваше да сменят влака. Там видяха вестници, извънредни издания, от които узнаха, че войната е избухнала. Всички хора четяха новините, сгъваха вестниците, пъхаха ги в джобовете си и тръгваха към своите влакове. Франц слезе на Дамтор, понеже живееше в Епендорф. Якоб продължи до Берлинер тор, където трябваше да вземе трамвая. Той живееше с майка си на Хорнер Вег.

1971

[1] Марши — обширни блатисти пространства край море или океан. — Б.пр. ↑

[2] Геест — високо плато край море или река. — Б.пр. [↑](#)

**ВОЛФГАНГ ХИЛДЕСХАЙМЕР (1916–1991) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ ВОЛФГАНГ ХИЛДЕСХАЙМЕР

Волфганг Хилдесхаймер (1916–1991) е немски поет, белетрист, художник, драматург и автор на радиопиеси. Роден е в Хамбург в еврейско семейство. Младежките си години прекарва в Холандия и Манхайм, пребивава в Англия и Палестина, където родителите му емигрират през 1933 г., след като на власт в Германия идва Хитлер. Хилдесхаймер следва живопис и графика в Лондон. По време на войната служи в английската армия и участва като преводач в Нюрнбергския процес. От 1952 г. се установява в Швейцария като писател на свободна практика, става член на Немската академия за език и литература в Дармщат и на литературното сдружение „Група 47“.

Литературния си път Волфганг Хилдесхаймер започва с гротескни сатирични разкази, насочени срещу морала на немския дребен буржоа — „Безмилостни легенди“ (1952). Публикува романа „Раят на фалшивите птици“ (1953) и сборниците с разкази „Отнасям сова в Атина“ (1956) и „Напразни записки“ (1963). Насочва се към драмата и си създава име като автор на поредица от пиеси в стила на „театъра на абсурда“. Голям интерес предизвиква романът му „Тинсет“ (1965), изграден като асоциативна поредица от истории, които анализират нарушеното самосъзнание на съвременния човек. Следват романът „Мазанте“ (1973) и романизираната биография „Моцарт“ (1977).

За творчеството си Волфганг Хилдесхаймер е отличен с наградата „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1966), престижната литературна награда „Георг Бюхнер“ (1966) и „Голямата литературна награда на Баварската академия за изящни изкуства“ (1982).

ВОЛФГАНГ ХИЛДЕСХАЙМЕР

ПРАЗНИК В АТЕЛИЕТО

От известно време в ателието до моето жилище се устройват шумни празненства. Свикнах с това обстоятелство и шумът обикновено вече не ме смущава. Но понякога има върхови моменти, тогава гостите се развилняват и аз се виждам принуден да отправя оплаквания към хазяина. След като бях сторил това няколко пъти, той пристигна една вечер, за да се убеди лично в гюрултията. Но както се случва обикновено, тъкмо в този момент бе настъпил спокоен период, вследствие на което хазяинът отхвърли оплакванията ми като неоснователни. Надявах се поне зрително да мога да го убедя в нетърпимостта на положението, отворих гардероба и го помолих да хвърли поглед към празненството през една цепнатина на задната преграда, тъй като зад гардероба има отвор в стената с размерите на параходен люк в кабина от втора класа. Известно време той се визира през цепнатината, но единственият му отговор, след като се измъкна от гардероба, бе някакво неопределено сумтене. Той си тръгна, а когато след няколко часа оттатък наново се бяха развилнели, погледнах през пролуката, хазяинът бе вече ревностен участник в празненството.

Донякъде потресен, крачех напред-назад из стаята, но както винаги при подобни случаи махалообразното ми движение се затрудняваше от строгия, непоклатим порядък на вещите. Дори при най-слабо съприкосновение кристалният сервиз, нареден върху полиците, зазвънтява, масата от тиково дърво се разлюлява, макар че постоянно пъхам цигарени кутии под краката ѝ, а пъргавата финландска ваза се преобръща при най-незначителен повод, сякаш това е единственото ѝ предназначение. Най-накрая се спрях пред картината „Синя младост“ от Пикасо. „Колко великолепни са — помислих си — тези така приличащи на оригинала печатни копия, колко съвършена е съвременната репродукционна техника!“ След такова ядосване аз отклонявам мислите си по други пътища, по този и други подобни начини, след като съм преживял неприятност и укротен, но не и успокоен, пристъпвам след това към хладилника, за да

изпия чаша студен ментов чай, превъзходно питие за такива случаи. Още при първата глътка добивам потвърждението, че в борбата с вътрешната си разгневеност отново съм излязъл победител. Обикновено след това, макар и не винаги, си нареждам пасианс. По всичко личи, че в жилището, което отдавна вече смятам за свое собствено, не са се променили навиците на предишните обитатели, макар че вече аз живея в него. Те се коренят в обстановката и подредбата на помещението. Атмосферата обуславя действията на обитателите и често си мисля, че би трябвало да се преселя в някоя делова кантора, но превръщането на тази мисъл в реалност се осуетява от недостатъчната ми решителност, освен това не знам каква точно трябва да бъде тази кантора. „Но в края на краищата всеки ден не се празнува“, си казвам често, макар и да не е съвсем вярно.

Все по-рядко надзъртам през отвора в стената. Забелязвам, че отгатак съставът на гостите се мени. Хора, които присъстваха в началото, вече са си отишли, а на тяхно място са пристигнали други. Някои дори ми се струват удвоени, както например поетът Бенрат, когото сякаш постоянно откривам на различни места в едно и също време — странна, почти тенденциозна зрителна измама! Забелязвам, че Герда Щоер си е боядисала косата — навярно с багрилата, които някога ми принадлежаха; разпознавам госпожа Халдорф, която за последен път видях преди осем години като Мария Стюарт (впрочем едно незабравимо преживяване!), госпожа фон Хергенрат вече я няма — може би междувременно е починала? — но джамджията, да, той все още е тук и присъства през цялото време.

Той беше тук и през оня следобед, когато ателието все още ми принадлежеше, през оня паметен следобед, когато след продължителен безплоден период пожелах отново да се заломя с рисуването. Тогава той подменяше няколко счупени стъкла на прозорците и тихо почукваше с чука си.

Жена ми лежеше в съседната стая и спеше, а навън валеше дъжд. Настроението през този следобед все още се е запазило в паметта ми. С предусещането, че след седмици напразно търсене най-сетне съм по следите на вдъхновението, разбърквах със задоволство боите и с наслада вдъхвах ароматичното ухание на емулсиите.

Джамджията работеше тихо и мълчеше. „Той няма да ми пречи“, помислих си аз. Но когато поставих върху статива лененото платно,

той заяви:

— И аз рисувам.

— Така ли? — казах аз хладно, навярно произнесох и едно „ах“, но във всеки случай коментарът ми бе едносричен.

— Да — продължи той насърчен въпреки това, — рисувам с водни бои планински пейзажи. Но не толкова модерно като някои, при които човек не може да разбере кое е горе и кое долу. Рисувам това, което виждам.

Той говореше с нападателната самоувереност на дилетанта.

— Познавате ли художника на пейзажи Линертсридер? — продължи той. — Аз рисувам като него.

Отвърнах, че не познавам такъв художник на пейзажи и реших засега да не започвам работа, докато джамджията не си отиде. Познавам деликатните граници на моето настроение — ако дам простор на раздразнението си, концепцията на предстоящата ми картина щеше незабавно да се разклати. Седнах в един фотьойл, запалих цигара и се опитах да отложам за по-късно желанието си за творчески акт, но съвсем нежно и внимателно, за да не го прогоня.

Но преди още джамджията да бе привършил работата си, пристигна госпожа фон Хергенрат. Престанах да се занимавам с отдалечаване на желанията си и потиснах една въздишка на примирение. Нужно бе да запазя самообладание, тя бе меценатка и в значителна степен допринасяше за моето препитание. А както е известно, изкуството зависи от хляба — това е готов да потвърди всеки, който нищо не разбира от тези неща.

— Идвам — каза любезната госпожа, — за да видя какво правите. — При това се огледа, сякаш ме търсеше сред картините ми. — Чувам, че преживявате безплоден период.

В момента наистина няхах настроение да обсъждам с госпожа фон Хергенрат капризите на музата си. Поради това я уверих, че е тъкмо обратното — радвам се на пълнокръвна творческа енергия. При тези думи с жизнеутвърждаващ жест посочих към наредените наоколо картини като към свидетели. Наистина те бяха стари и госпожа фон Хергенрат ги бе разглеждала вече по няколко пъти, но аз можех да се опаням на нейната слаба памет. Тя така и не позна картините и се нахвърли върху тях с нова и пламенна критика, при което често казваше обратното на онова, което бях запомнил като нейно предишно

мнение. Донякъде измъчен, както винаги при подобни случаи, аз я слушах, без да възразявам. Добре, че поне джамджията бе онемял. Безмълвно продължаваше да почуква по прозорците. Забелязах, че дъждът е понамалял. Времето сякаш бе спряло.

Този сънлив следобед доби съвсем нова насока, когато в стаята внезапно нахълта Енгелхард — този непоносим компаньон с неговата убийствена сърдечност, на която обаче човек в никакъв случай не трябва да се гневи, защото, подобно на отлежало камемберско сирене, той е съвсем мек под своята неприятна обвивка, а това в последна сметка го прави още по-нетърпим. Ето че и той ми дойде до главата! Потръпнах при мисълта за удара по гърба, който той щеше незабавно да ми нанесе. Той първо целуна ръка на госпожа фон Хергенрат, после се спусна към мене и замахна. При това изкрещя нещо като „Ей, старо момче!“, а след това запита:

— Как върви изкуството?

— Криво-ляво — казах аз. Отговорът на подобен въпрос променях незначително от случай на случай. Никога не успях да намеря такъв отговор, който да е кратък и в същото време изчерпателен, а това и не бе нужно, тъй като интересуващите се, изглежда, винаги оставаха доволни от тези мъгляви думи.

— Виждам — продължи той и се присъедини към госпожа фон Хергенрат, за да разгледат няколко особено слаби творби, — музата ти те целува неотклонно. Това трябва да се полее. Той измъкна от джоба на палтото си бутилка коняк. За способността му да осъществява единствената си цел в живота — така нареченото „повдигане на настроението“ — човек наистина можеше да му завижда. — Даровит дявол, нали? — попита той госпожа фон Хергенрат. Имаше предвид мене.

В момента отивах да донеса чаши и поради това не можах да видя дали придружи думите си с ръгане отстрани, което му беше навик.

Сега и жена ми се присъедини към нас. Звукът от отваряне на бутилка я събужда винаги, събужда я дори от разстояние, дори тогава, когато кухненският будилник е безсилен да извърши това. Тя дойде при нас и ни поздрави сдържано. Имах чувството, че освен мен не може да разпознае никого друго — винаги след следобедния сън й беше малко трудно да се ориентира в живота, но след няколко чашки

алкохол тя отново се издигаше до своите наистина малко своеобразни висоти. Енгелхард ѝ подаде една препълнена чаша. След това пожела да налее и на госпожа фон Хергенрат, но тя сложи длан върху чашата и заяви, че никога не пие по това време на деня. Тази забележка съдържаше, естествено, и острие, насочено към мене — един меценат, чийто облагодетелстван се отдава посред бял ден на нетворческа дейност, трябва да си отваря очите. Но Енгелхард не обърна внимание на тази изтънченост. Прилагайки своето забавно умение да убеждава, той успя да я придума за една така наречена „половин чашка“. С това се създаде основа за преодоляване на първоначалното ѝ намерение и малко след това тя усърдно се предаде, както се казва, на коняка.

За съжаление не ми се удаде да попреча на Енгелхард да предложи една глътка и на джамджията. До този момент той продължаваше да чука безсмислено по прозорците, макар че отдавна вече би трябвало да е привършил работата си. Тук явно му харесваше. В отговор на поканата на Енгелхард той само се приближи към масата и каза:

— Аз съм напълно съгласен — и буквално изля — едва ли може да се изрази по друг начин — течността в гърлото си.

— Аз също рисувам — каза той след това на Енгелхард, сякаш за да бъде оправдано приемането му в нашия кръг.

— Кой ли не рисува? — отвърна глупаво другият, но за тези думи джамджията не можа да се залови и затова въвлече жена ми в някакъв, разбира се, едностранен разговор върху изкуството.

Седяхме така, когато вратата се отвори и в стаята влезе някаква непозната за мене двойка — навярно съпружеска. Тъй като жена ми, увлечена в пиенето, бе забравила задълженията си на домакиня, аз станах от мястото си и поздравих двамата любезно, доколкото ми бе възможно при създалото се положение. Мъжът се представи, но аз не разбрах името му — при представяне не съм разбрал досега нито едно име, тъй като всяко име ме посреща неподготвен, — и каза, че идвал с препоръка на Ебертен от Париж.

— Аха, Ебертен! — казах аз и закимах с глава, сякаш си припомнях прекараните заедно с него дни от моя живот, макар че никога не бях чувал за него. Представих съпружеската двойка на жена ми и на другите, при което измърморих няколко гласни, каквито ми се струваше, че бях доловил в тяхното име, при това подчертах, че идват

с препоръка на Ебертен, но, изглежда, това име не събуди у никого никакъв спомен. Жена ми донесе чаши, а Енгелхард измъкна от другия джоб на палтото си втора бутилка и така двойката бе въввлечена във веселбата.

По някакъв начин нещата бяха излезли извън границите на самоконтрола. Най-напред ме обезпокои гледката, която представляваше джамджията; той бе поставил длан върху ръката на госпожа фон Хергенрат и в момента ѝ обясняваше, че рисува това, което вижда, но тя не го слушаше, а тихичко си тананикаше нещо. Освен това ме бе обзело някакво чувство на безпомощна меланхолия. Видението на предстоящата ми картина се бе стопило, а музата ми бе побягнала със забулено лице. Не бе оставила нищо след себе си, освен острото ухание на терпентин. Погледнах към непознатата съпружеска двойка. И двамата пушеха пури. Изглежда, се чувстваха добре. Жената тъкмо разказваше на жена ми, че Ебертен се бил преместил на „Рю Марбо“ и — за съжаление — все така плащал данък на старата си привичка. Ако трябваше да съдя по изражението на лицето ѝ, касаеше се за нещо по-страшно от взимане на наркотици.

Междувременно Енгелхард, господарят на положението, бе позвънил по телефона на още няколко души — той самият наричаше този акт „свикване под знамената“ — и им бе обяснил, че при мен има празник. Подкани ги да дойдат и те и да домъкнат със себе си приятели, роднини, но преди всичко бутилки с възможно най-концентрирано съдържание. С голям труд успях да възпра джамджията да стори същото. Потупах го дружелюбно по рамото и му обясних, че при струпването на много хора човек загубва личния контакт, а същественото на всяко човешко общуване в крайна сметка е разговорът. За моя изненада той като че проумя това.

Първа пристигна Герда Щоер, заобиколена от двама по-възрастни господа — безукорни, с маниери, родени покровители. Те се спогледаха в недоумение. Но когато тяхната рошоглава питомка поздрави жена ми на изопачен детски език, те се усмихнаха един другиму одобрително и започна размразяването, което не можеше да бъде възпряно вече от нищо и от никого.

Тогава нахълта шумната тълпа на гостите, всеки от тях зареден с една или повече бутилки. Някои измежду тях ми бяха познати, така например Вера Ербзам, сърдечна приятелка на жена ми, която винаги

ми бе правила мили очи, докато един ден ѝ разказах, че баща ми работи в една хлебопекарна в Добрицбург и оттогава само ме поглежда подозрително. Въпреки всичко тя бе дошла у нас, водейки със себе си някакъв млад мъж, когото също познавах бегло — бе някакъв стажант или референт, ако това изобщо не бе едно и също. Той се държеше като годеник, навярно неин.

Освен това тук беше и някаква филмова съпружеска двойка със загадъчен произход, наричаха се Ди Полани, но навярно това не бе истинското им име, а, изглежда, не бяха и истинска съпружеска двойка. Някога бях рисувал жената, при което, помня, си бе свалила черните очила.

Чух как Енгелхард, който междувременно бе поел ролята на домакин, се обръща към госпожа Ди Полани с „дарлинг“ и с това обогатяваше панорамата на световите, върху чиято територия се придвижваше със сигурност, с още едно женско деколте.

Не е необходимо да се спирам по-нататък върху отделни лица. За да се прецени справедливо обстановката, е достатъчно само да кажа, че още преди падането на нощта гостите се бяха превърнали в еднородна маса, в която постоянно потъваха трезвените новодошли, за да се превърнат почти в същия миг в членове на това общество.

— Целият живот би трябвало да представлява празник в едно ателие — чух да казва недалеч от мене някакъв млад колега.

— Целият живот е само празник в едно ателие — заяви братият мъж до него. Той бе художествен критик, също така известен и със сполучливите си импровизирани афоризми. Дойде ми на ум, че го бях поканил на вечеря, но той, изглежда, се бе примирил с новото положение. Седеше, вгълбен в себе си, усмихваше се мечтателно в чашата си и постоянно потупваше с върха на обувката си дебелия Шмит-Холвег, който лежеше на пода — огромен и пиян. Той бе скулптор, носеше своето призвание с някаква болезнена ожесточеност, на която даваше израз, ломотейки нещо неразбрано, и изглеждаше така, сякаш сам Рабле го е създал в пияно състояние.

Малко преди полунощ бях притиснат до стената, и то с лице към нея. Покрай мен се въртеше някакво вакханално шествие и ме затрудняваше дори да се извърна малко настрани, за да седна поне върху собствените си картини. В това отчаяно положение открих един чук в джоба на моя съсед. Това бе джамджията. Извиках: „Ако обичате

за малко“, макар че тук учтивостта съвсем не бе на място, тъй като човек едва ли вече можеше да разбере думите на другия, измъкнах чука от джоба му и започнах с него да разбивам стената.

Тъй като не можех да замахвам много, ако не исках да нараня гостите си, работата бе уморителна и напредваше съвсем бавно. Най-напред започна да се кърти мазилката на дребни парченца, след това се разрони бетонът, който започна да пада под формата на чакъл и пясък и скоро образува под краката ми цяла купчина. Обществото зад гърба ми навярно бе достигнало своя върхов момент във веселбата, но това не ме интересуваше. През пиянския шум дочух от противоположния ъгъл някакъв женски глас да пее една неприлична песничка. При нормални обстоятелства това би ме накарало да се чувствам неловко заради госпожа фон Хергенрат, но сега, когато се канех да се измъкна от ателието, това ми бе безразлично. Впрочем скоро ми стана ясно, че тази, която пееше, бе госпожа фон Хергенрат. Явно тя притежаваше качества, за които дори не бях подозирал, тъй като, изглежда, те се нуждаеха от известно отпускане, за да се проявят напълно.

Отворът растеше. След известно време пробих стената и можах с помощта на нахлулия светлинен сноп да разгледам спалнята на моите съседни. Те се наричаха Гислих, навярно все още се наричат така и в известен смисъл отново са мои съседни. Това бяха хора с модерна нагласа, при това порядъчни. Навярно това последно качество сега вече е претърпяло известна промяна, и то в полза на първото качество — няма да отрека моята вина за това.

Двамата се бяха изправили в леглата си, запалиха лампата и ме поздравиха учудено, но не и нелюбезно. Трябва да кажа, че те проявяваха известно мило снизхождение към мен, каквото хората на изкуството срещаха съвсем рядко у своите простосмъртни близки, а най-вече в подобни необикновени ситуации. Може би още със събуждането си те бяха осъзнали веднага, че са хора с модерна нагласа. От смущение поздравих съвсем лаконично и продължих да работя с чука, докато отворът не достигна размерите, каквито има и до днес. След това запитах малко неловко:

— Може ли да вляза? — и без да дочакам отговор, се промъкнах вътре.

След като изтърсих с ръка бетонния прах от раменете си, за да не изглежда това нощно посещение съвсем импровизирано, казах:

— Моля да ме извините за безпокойството в този така късен час, но идвам да ви покана на едно празненство в ателието, каквото тази нощ се провежда при мен. — Мълчание. — Оттатък е много весело.

Семейство Гислих се спогледаха — реакция, от която с облекчение разбрах, че моята покана е предмет на разискване. Пожелах незабавно да се намеся отново, но тогава господин Гислих каза, както ми се стори, с малко сладникава усмивка, че ми благодари за любезната покана, но една съпружеска двойка на техните години, макар и с модерна нагласа, едва ли ще се чувства на мястото си в едно общество от хора, чиято обща цел в живота, а именно изкуството, обуславя и една обща съдба, каквато те — семейство Гислих — не споделяли.

— Но тъкмо хората на изкуството — казах аз — притежават способността да накарат всеки страничен човек да почувства веднага, че между тях е като у дома си. Освен това оттатък при мен има пъстра смесица от най-различни гости — от благородни меценати до прости занаятчии. За първи път през тази нощ проявявах такава словоохотливост, с която в последна сметка успях да заинтересувам семейство Гислих с празника, да, дори ми се удаде да ги увеща да не се обличат и да отидат оттатък в нощно одеяние, като им казах, че там всички са съвсем леко облечени. Това наистина бе лъжа, но аз чувствах у себе си растящата необходимост най-после да остана сам.

Те се надигнаха от леглата си. Господин Гислих носеше някаква раирана пижама, а тя бе облечена с нощница. Той ѝ помогна да си сложи пенъора, сякаш той бе с вечерно палто, и се заразхожда нетърпеливо из стаята, докато тя сресваше косата си пред тоалетното огледало. Удало ми се бе наистина да разпаля в тях вътрешен огън и впоследствие си задавах въпроса коя от съблазните е изиграла решаваща роля — дружелюбността на хората на изкуството или присъствието на благородните меценати? Когато поглеждам сега през отвора на стената, мисля си, че причината навярно е била лъжата за леко облечените гости, която в ужасяващи размери се превръща вече в истина.

През отвора се промъкна най-напред господин Гислих. Навярно оттатък веднага откри твърда почва под краката си, защото подаде галантно ръка на жена си, сякаш ѝ помагаше да се покачи върху високите стъпала на някакъв файтон. Трябваше също да я подхвана и

от моята страна, тъй като размерите на госпожа Гислих бяха значителни, впрочем такива са и до днес. Тя също стъпи на твърда почва. Най-после бях сам.

С известно усилие изтласках тежкия гардероб пред отвора в стената, на което място той стои и до днес. Стана значително по-тихо, тъй като дрехите в гардероба поглъщаха шума. Освен това навярно в празненството бе настъпила някаква умора, някакъв тих период между два върха.

Изчерпан се строполих върху едно от двете легла и се опитах да обмисля положението си, но бях много изморен и не можех да смея непосредствените впечатления от преживяното — в края на краищата имах зад себе си една изнурителна вечер. Отдалеч долетя писъкът на локомотивна свирка и още си спомням как се зарадвах, че през шума на празненството в съседното помещение — сега вече го възприемах само като някакво бучене — долавям и други звуци. През завесите видях, че започва да се развиделява, настъпваше денят, към който се устремявам, когато съм с ясно съзнание, преминавайки покрай дълга върволица от картини, спомени и смътни предчувствия. В това време дочух кукуригането на петел — „Единствената функция на пернатото създание, която му осигурява поетични превъплъщения“, помислих си аз и забелязах, че както и друг път при необичайни положения мислите ми текат самоволно. След това заспах. Събудих се късно подир обед. Погледнах през отвора в стената. Празникът беше още в разгара си и аз вече знаех, че ще продължи завинаги.

**ЙОХАНЕС БОБРОВСКИ (1917–1965) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ ЙОХАНЕС БОБРОВСКИ

Йоханес Бобровски (1917–1965) е немски поет, белетрист, есеист и преводач, роден в Тилзит, Източна Прусия. Израства в дома на железопътен чиновник, а в 1928 г. семейството се преселва в Кьонигсберг (днес Калининград), града на философа Имануел Кант. Още от юношеските си години Бобровски развива интерес към историята и изкуството на германските, славянските и прибалтийските народи, увлича се от старинна музика, сам свири на орган и рисува. В 1937 г. започва да следва в Берлин история на изкуството, но е призован във Вермахта. Прекарва цялата Втора световна война на фронта като ефрейтор, воюва в Полша, Франция и на Източния фронт — в Прибалтика и при Новгород, — където създава и първите си стихотворения. В самия край войната Бобровски попада в плен и остава в съветски трудов лагер край Ростов на Дон до 1949 г. След завръщането си в Германия работи до смъртта си като редактор в издателство и в 1955 г. публикува своите „Пруска елегия“ в списание „Зин унд Форм“.

Под перото на Бобровски излизат четири стихосбирки — „Сарматско време“ (1961), „Реки на сенчестата земя“ (1962), „Знаци на времето“ (1967) и „Сред гъсталаците на вятъра“ (1970) (последните две посмъртно), — в които с неповторима пластичност и изразителност обрисова природата и хората на Прибалтика и северните части на Русия и Германия, където се сблъскват, за да се оплодят взаимно славянската с немската култура. Световна слава му донасят романите „Воденицата на Левин“ (1964) и „Литовски пиана“ (1966), както и сборниците с разкази „Бьолендорф и празникът на мишките“ (1965) и „Предупредителят“ (1967) (посмъртно).

Йоханес Бобровски е смятан за най-значителния немски поет след Втората световна война. Творчеството му се съизмерва с това на френския нобелист Сен-Джон Перс и възпламенява духа с художествената си мощ и замайващото си своеобразие. Книжовното дело на Бобровски е удостоено с много литературни отличия, между

които австрийската награда „Алма Йохана Кьониг“ (1962), наградата на „Група 47“ (1962) (ФРГ), наградата на Берлинската академия на изкуствата „Хайнрих Ман“ (1965) и международната награда „Charles Veillon“ (1965).

ЙОХАНЕС БОБРОВСКИ ЕПИТАФИЯ ЗА ПИНАУ

Пред дома на Кант няма дървета. Нима улицата е тъй тясна? Защо човек не може да мине покрай двуетажната съборетина, без да обере стената с ръкав или рамо? И да не отнесе, за кой ли път, следи от светлата мазилка? Някой ден — това може да се каже още отсега — скритите за погледа тухли ще се появят на бял свят: ярки червени петна, на които ще липсва зеленият цвят, понеже пред дома на Кант няма дървета. Зад къщата, покрай едната стряха, има градинка. Но това е малко. Там обаче, долепен досами къщата, е навесът за кокошките. Тъй че имаме поне тези странно мърморещи птичи гласове — те спорят помежду си или не, човек никога не знае, а само се заслушва и ако в този миг бакърджията заблъска в работилницата си долу на Шлосберг и камбаната на дворцовата кула хрипливо отмери верния или погрешен час, ще липсва само припряното потропване на бастуни с остри тенекиени накрайници и големи сребърни топки, черни или тъмнокафяви бастуни, за да бъде пълна картината — цяла симфония от звуци, достатъчна, за да си представим английския град Лондон, разположен на река Темза, или пък стихияен пожар в Стокхолм, който с учтив поклон стихва пред дома на Сведенборг^[1].

Но ето че нетърпеливите бастуни приближават и тропотът им набира сила. Истинска беда са тези бастуни! Особено за онзи, който е искал да чуе симфонията. Хапвайте си, кокошчиците ми, казва старицата и се връща в кухнята. Там стои Кант в кафявото си фракче и от една жълта кутийка ръси пиперек над хубавата гозба.

А в това време бастуните са пристигнали пред пътната врата. Всеки от тях изчатква кратко и сухо върху каменната плоча пред прага, сякаш поставя точка след стремителния марш — от Юнкергартен, от Щайндам, от Лицентграбен. Преди всичко точност, господа!

И тъй, бастуни под мишници — и право в къщата! Снажният Шефнер избоботва, обръщайки се към стените: Благословен да бъде домът!, а Лампе, слугата, казва: Моля най-покорно, господин военен съветник, и сменя наметалото му. А професор Шулц се промъква по-

близо, мята палтото си връз плещите на слугата и му нахлузва шапката си, а Лампе уплашено измърморва: Да, да, господин кралски проповедник, да, да! Трябваше най-напред от него да започна, минава през ума на Лампе, докато елегантният Мотерби вече нетърпеливо тика бастунчето си в кръста му, не много силно, естествено: Та ние сме поканени, приятелче!, и хвърля палтото си право на перилата, където впрочем вече е разположил одеянието си господин придворният книжар Кантер. Така всички кръжат из преддверието, Боровски и Васиянски също, първият дългнест и сух, вторият нисичък и валчест, Шефнер най-широк в талията, Шулц надолу все по-солиден, кукли, ромбове, кегли, сред тях грациозно снове контето Мотерби. А сега — нагоре по стълбата. Там вече стои Кантер пред разтворената врата, хвърлил е бърз поглед към трапезата — всичко наред, — тъй че успокоено поглежда надолу към стълбищната площадка, забелязва във вратата на кухнята развените поли на Хамановия фрак, но ето че и те изчезват, вратата е затворена, а Лампе се провира между господата по стълбите и, стигнал вече горе, казва сдържано и стегнато: Господин професорът е в кухнята, но веднага идва. А долу вратата пак се отваря и старата готвачка подвиква: Да, да, веднага идва, а ти, господин Лампе, слизай долу!

Тъй че Лампе се оттегля. Господата вадят красивите хронометри, всички едновременно, от дворцовата кула тъкмо бие дванадесет и понеже за миг става тихо, чуват се не само камбанните удари, но между тях тракането и хриптенето на ударните механизми.

Долу в кухнята, където е малко задимено, стоят Кант и Хаман. Та казвате, Пинау?

Познавам ги и аз, добри хора, обажда се готвачката.

Говорим за сина, казва Кант.

Хубавеляк, чернокос, отбелязва старицата.

Книгководителят Пинау, казва Хаман, е мъртъв, тази заран чувам изстрел в съседното помещение и изтичвам веднага, а Пинау лежи на пода, стрелял в лицето си, убит на място.

Какво му имаше на Пинау, пита Кант, та нали беше на служба в митницата?

Много мислеше... Хаман отново налага шапката си, която е прехвърлял от ръка в ръка, редувайки я с бастуна и с наметалото.

Пишеше, съчиняваше стихове... Искаше невъзможното, казва Хаман. А Кант бързо и едва чуто отвръща: Та нали и вие също?

Горе господата се разхождат по светлия паркет, приближават до прозореца, после се отдръпват, кръжат около масата. Но къде се губи стопанинът? А, ето, появява се Лампе със супника, а след него, сякаш литнал нагоре по стълбите, Кант, дребен и лек, а заедно с него — в прекалено дълъг фрак, с палто в ръка и шапка на глава, същински гарван с раздърпани криле, попаднал в пореден въздушен вихър, при това с черен бастун — митническият управител Хаман.

При мен не е слушал лекции, казва Кант, слушал ли е изобщо при някого?

С тези думи влиза в стаята, малко озадачен, понеже чува зад гърба си Хаман: Да, при мен.

Шулц многозначително поглежда Боровски, пастора на Нойросгертската енория, и двамата поклащат глави, което означава: Хаман? Та той не е нито бакалавър, нито магистър, но това поклащане чудесно подхожда към завъртелия се наново танец на кегли, ромбове, кукли и знам ли какво още.

Кантер, с широко разперени ръце, които сключва зад гърба си, сякаш иска да обхване въздуха зад себе си, така да се каже, да прегърне света, най-малкото града или по-точно: трите града, от които се е състоял този свят до неотдавна, да ги вземе в обятията си, заедно със седемте им хълма и ги пренесе в дар на Великия човек, на Мъдреца, какво говоря: на самата Световна премъдрост. При това две-три ситни стъпки напред. Ами Шефнер! Кратък, пламенен поклон: все едно влюбен поет смъква сам от възвишеното си чело лавровия венец, от чисто възхищение... Ето тъй изглежда! А Шулц, който като математик най-точно знае какво представлява именитият колега: звезда! От първа величина, разбира се. А останалите описват около Кант кръгове и елипси, отново малък прелестен танец, тъй като камбаните са ударили вече дванадесет, а от кулата градските музиканти надуват с все сила своите тръби, изпълняват своя бодър обеден хорал, който кънти над покривите и нахлува във всеки дом, сякаш трябва на беден и богат да духат горещата супа.

Кант, самата вежливост, възкъсната му фигурка се завърта, кланя се наляво и надясно и всички бързо заемат местата си на трапезата.

Тежкият в седалището Шулц със слаба въздишка. Ала първият въпрос отново лети към Хаман. Кант изрича: Та какво казахте преди малко?

Говорехме за Пинау, отвърща Хаман и се намества срещу Кант.

Господа — това е пак Кант, — книговодителят Пинау от тукашната митница тази сутрин се е застрелял. *Cavalierement*^[2], както е и живял. Господин Хаман ще ви запознае с подробностите.

Васиянски уплашено: Пинау? И ето сега всички знаят: Пинау, син на порядъчни, сиреч бедни хорица, многократно доказал прилежание, първи започнал зимните къпания в Прегел, извършил и други похвални дела, а и стихове съчинявал — но какво можеше да излезе тук от него, без потекло, никакво поле за дейност; е, навярно Кантер (това никой не изрича гласно, понеже Кантер присъства) е можел да го вземе при себе си или Корф, или пък Хипел, е, винаги е възможно нещичко да се направи; но все пак си имаше добра службица и ето — Пинау стрелял с пистолет в лицето си, лежал на пода посред празната писарска стая, все още под черно барутно облаче, което така и не искало да се снижи над него.

Защо се застрелва човек като Пинау, казва Шефнер, а за Мотерби това е направо загадка, не знае какво да отговори. Но кой ли знае? Живееше си съвсем нелошо, книговодител в митницата, искаше да се жени, бяха му обещани шест дръвчета от Щокмаровия парк. Няма служебни причини, нали, господин Хаман?

Оживен разговор. Той привежда куклите, кеглите, ромбовете, дори пирамидата Шулц, в поривисто движение. При все че всички остават по местата си. Да, човек би трябвало да е глух: тогава би се насладил изцяло, като на бал с маски.

Кант повдига гладкото си лице към невъзпитания Хаман, който отново е метнал левия си крак с мръсната обувка върху празното съседно кресло, и му виква през масата: А вие знаете ли причината? А Хаман отвърща: Да, и Шулц трябва най-сетне да произнесе дългоочакваната молитва.

Тъй че Кант казва: Господа, да пристъпим към обяда. Господин кралски проповедник, моля! А Шулц ... събираш ни всекидневно около даровете свои, събирай ни, Господи, и около трона си.

[1] Имануел Сведенборг (1688–1772) — прочут шведски теолог и философ, смятан за чудотворец, понеже точно предсказал пожара в Стокхолм, както и деня на своята смърт. — Б.пр. ↑

[2] Дръзко (фр.) — Б.пр. ↑

ЙОХАНЕС БОБРОВСКИ

ПИСМО ОТ АМЕРИКА

Грей ме, грей ме, грей ме!, пее старата жена и се върти съвсем бавно и отмерено, после ритва от нозете си дървените обувки, те политат, описвайки дъга, към плета, а тя се завърта още по-бързо там, под ябълковото дръвче. Грей ме, мило слънчице!, пее тя, докато се върти. Навила е ръкавите на блузата си и размахва голите си ръце, а от клоните на дръвчето върху ѝ се спускат дребни, накъсани сенки, слънчево пладне е и старата жена се върти, пристъпяйки ситно-ситно. Грей ме, грей ме, грей ме!

На масата вътре в къщата има писмо. От Америка. Там пише:

Мила моя майчице. Известявам ти, че няма да пътуваме за към вас. Ще стигнем само за няколко дни, казвам на жената, и след още няколко дни, казвам на Алис, ще си бъдем пак у дома. Писано е: уважавай баща си и майка си, а пък щом бащата е вече покойник, и гробът му значи е там, а пък майката е вече стара, така казвам, ако сега не отидем, значи никога да не отидем. А жената казва: Слушай Джон, тя ме нарича Джон, там е хубаво, разказвал си ми, но то е било порано. Човек е млад или стар, вика тя, и младият не знае какво ще бъде, когато остарее, и старият вече не знае какво е било на младини. Тук ти вече си станал нещо, мястото ти, значи, не е там. Така казва жената. И е права. Ти знаеш, баща ѝ ни приписа магазина, работата върви добре. Повикай майка си, нека да дойде тук, казва тя. Но пък ти ни писа, майчице, че не можеш да дойдеш, понеже все някой трябвало да остане там, тъй като всички сме се разотишли.

Писмото е още по-дълго. Идва от Америка. А най-накрая, пише: Твой син Йонс.

Слънчево пладне е и е хубаво. Къщичката е белосана. До нея има обор. И оборът е белосан. А ето и градинката. Малко по-надолу по склона е дворът на съседа, а след това е селото, покрай реката, а шосето извива към него, заобикаля го и повторно поема към реката, после се връща и навлиза в гората. Хубаво е. И е слънчево пладне. Под

ябълковото дръвче старата жена се върти. Размахва голите си ръце. Мило слънчице, грей ме, грей ме!

В стаята е прохладно. От тавана се полюлява китка див пелин, гъмжи от мухи. Старата жена взима писмото от масата, сгъва го на две и го занася в кухнята при огнището. После се връща в стаята. Помежду двете прозорчета виси огледалото, в долния му ляв ъгъл, между стъклото и рамката, е пхната една снимка. Фотография от Америка. Старата жена измъква снимката, сядва на масата и надрасква на гърба: Това е синът ми Йонс. А това е дъщеря ми Алис. Отдолу написва: Ердмута Гауптате, родена Атале. После размотава ръкавите на блузата си и ги приглажда с ръка. Платът е хубав, бял, осеян с дребни сини точки. От Америка. Тя се изправя и докато върви към огнището, размахва снимката във въздуха. На времето, когато дядото пристигна тук от Тауроген и остана завинаги, тогава, на времето, той казваше, че е останал заради ръцете й, такива бели ръце нямала никоя там, горе, откъдето идвал, а и тук, където е останал. Тридесет години приказваше само за това. Дядото.

Човек е млад или стар. Но какво му трябва на стария човек? Светлината на деня притъмнява, сенките избледняват, нощите не донасят сън, а пътищата стават по-къси. Остават още два или три пътя, накрая — само един.

Старата жена слага снимката при огнището, до сгънатото писмо. После изважда кибрита от шкафа и го поставя до тях. Ще сварим млечице, казва тя и излиза да донесе дърва.

ХАЙНРИХ БЬОЛ (1917–1985) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ХАЙНРИХ БЬОЛ

Хайнрих Бьол (1917–1985) е немски писател, роден в Кьолн в семейството на мебелист. Той е един от най-значителните представители на следвоенната немска литература. Творчеството му обхваща романи, разкази, есета, драми, радиопиеси и поезия. В 1939 г. Бьол започва да следва германистика и класическа филология в Кьолнския университет, но е призован във Вермахта и шест години участва във Втората световна война, воюва и на Източния фронт, но накрая попада в американски и английски пленнически лагери. В 1945 г. писателят се завръща в разрушения си роден град и продължава следването си по германистика. Публикува кратки разкази, които го изиявяват като проникателен психолог и сатирик, майстор на малката форма.

Още първата книга на Хайнрих Бьол — новелата „Влакът пристигна навреме“ (1949) — му създава известност и допринася за наградата на литературното сдружение „Група 47“ (1951). Следват сборникът с разкази „Странниче, пристигнеш ли в Спа...“ (1950) и романите „Къде беше, Адам?“ (1951) и „И не каза нито дума“ (1953). Световно признание си спечелва с романите „Дом без стопани“ (1954), „Билярд в девет и половина“ (1959), „Възгледите на един клоун“ (1963) и „Групов портрет с дама“ (1971). Бьол се занимава активно и с проблемите на тероризма и политическата борба в страната си. Като резултат създава романите „Изгубената чест на Катарина Блум“ (1974) (преведен на повече от тридесет езика) и „Грижовна обсада“ (1979). Последният му роман, литературен паметник на град Бон, тогавашна столица на ФРГ, е „Жени пред речен пейзаж“ (1985).

В годината на Нобеловата награда за литература (1972) Хайнрих Бьол издава и книга с поезия. В нея с дълбоко проникновение обрисова картината на обществения живот във Федерална република Германия. Тази картина е мрачна, угнетяваща, но в нея има и упование. И като поет Бьол проявява мъжеството да бъде безпощадно критичен към всички прояви на бездуховност и насилие над човека и все пак да

търси и намира пролуки за светлината, за вярата, надеждата и любовта. Той е убеден в способността на поезията, на литературата и изкуството да променят света — да го изпълват с повече човечност и мъдрост. Посмъртно са публикувани още две негови стихосбирки — „Идем отдалеч“ (1986) и „Ангелът — когато го търсиш“ (1987).

За творчеството си Хайнрих Бьол е удостоен и с престижната литературна награда „Георг Бюхнер“ (1967). Провъзгласен е за почетен гражданин на град Кьолн, като през 1985 г. родният му град учредява в чест на писателя наградата „Хайнрих Бьол“ за изтъкнати постижения в областта на немската литература.

ХАЙНРИХ БЬОЛ

КОГАТО ВОЙНАТА ИЗБУХНА

Когато войната избухна, аз лежах на прозореца, бях навил ръкавите на ризата си, взирах се над портала и караулното помещение към телефонната централа на полковия щаб и чаках моя приятел Лео да ми даде уречения знак — да се приближи до прозореца, да свали кепето си и отново да го наложи; лежах, щом можех, на прозореца и говорех, щом можех, по телефона на военни разноски с едно момиче в Кьолн и с майка си — а когато Лео се приближеше до прозореца, свалеше кепето си и отново го наложеше, аз щях да изтичам долу на казармения плац и да чакам в обществената телефонна будка, докато се позвъни.

Другите телефонисти седяха гологлави, по долна риза, а когато се навеждаха, за да включват и изключват или да вдигнат някоя клапа, от отворените им ризи се поклащаха знаците за самоличност и отново се прибираха, когато те се изправеха. Единствен Лео беше с кепе, за да може да го свали и ми даде знака. Той имаше едро розово лице, белезникаво руси коси, идваше от Олденбург и първият образ, който създаваше у хората, беше чистосърдечен, вторият беше невероятно чистосърдечен, а никой не се занимаваше по-дълго с Лео, за да зърне нещо повече от тези два образа; той изглеждаше скучен като момчешките образи върху рекламите за сирене.

Беше горещ следобед, продължаващата дни наред пълна бойна готовност вече беше загубила напрежението си и превръщаше цялото изтичащо време в злополучни неделни часове, казармените плацове се простираха голи и пусти и аз бях доволен, че поне мога да откъсна глава от другарите си по помещение. Оттатък телефонистите включваха, изключваха, вдигаха клапи, бършеха потта си, а Лео седеше сред тях с кепе върху гъстата си, белезникаво руса коса.

Изведнъж забелязах, че ритъмът, в който включваха и изключваха, се промени, движенията на ръцете загубиха механичната си, обиграност, станаха неточни, а Лео три пъти вдигна ръце над главата си: знак, който не бяхме уговорили, но все пак от него разбрах,

че е станало нещо извънредно; после видях как един телефонист взе каската си от комутатора и я наложи; той изглеждаше смешен, както седеше там и се потеше по долна риза, знакът за самоличност се поклащаше, а на главата си имаше каска — но не можех да му се присмея; мина ми през ум, че слагането на каска означаваше нещо като „готов за бой“ и почувствах страх.

Момчетата, които зад мен в помещението дремеха по леглата си, станаха, запалиха цигари и образуваха двете обичайни групички; тримата кандидати за учителска длъжност, които все още се надяваха, че ще ги освободят по „народнообразователни съображения“, отново подхванаха своя разговор за Ернст Юнгер; другите двама — болногледач и търговски помощник — започнаха разговор за женското тяло; не разказваха мръсни вицове, не се смееха, а разговаряха така, както двама изключително скучни учители по география биха беседвали за навярно интересната топография на град Ване Айкел. И двете теми за разговор не ме интересуваха. За психолозите, за проучващите човешката душа и за онези, които тъкмо са завършили вечерен университетски курс по психология, може би ще е любопитно да узнаят, че моето желание да разговарям по телефона с момичето в Кьолн се усили в сравнение с предишните седмици; отидох до шкафчето си, извадих си кепето и го наложих, после се облегнах на прозореца с кепето на главата: това беше знак за Лео, че искам спешно да говоря с него. Като знак, че ме е разбрал, той ми махна с ръка, а пък аз облякох куртката си, излязох от помещението, спуснах се по стълбището и пред входа на щаба зачаках Лео.

Беше станало още по-горещо, още по-тихо, казармените плацове бяха още по-пусти и занапред нищо не отговаряше на моята представа за пъкъл така, както тези горещи, тихи и пусти казармени плацове. Лео пристигна много бързо; сега и той си бе сложил каска и показваше един от петте други образа, които познавах у него: опасен за всичко, което не му харесваше; този образ той приемаше, когато имаше вечерна или нощна служба, седеше пред комутатора, подслушваше тайни служебни разговори, съобщаваше ми съдържанието им,

внезапно измъкваше щепсела, прекъсваше тайните служебни разговори, за да осъществи един абсолютно таен разговор с Кьолн и аз да приказвам с момичето, после аз поемах обслужването на централата, а Лео се обаждаше първо на своето момиче в Олденбургски окръг, след това на баща си; междувременно той режеше от шунката, изпратена от майка му, дебели колкото пръст парчета, тях нарязваше на кубчета и ние си хапвахме кубчета от шунка. Когато нямаше много работа, Лео ме обучаваше на изкуството да познавам по начина, по който падаше клапата, военния чин на телефониращия; отначало смятах, че е достатъчна самата припряност, за да се отчете степента на военния чин: ефрейтор, подофицер и т.н., но Лео умееше точно да различава дали иска връзка някой ефрейтор натегач, или някой уморен полковник; дори различията между ядосани капитани и раздразнени старши лейтенанти — много трудни за разпознаване различия — той отчиташе по падащата клапа, а в течение на вечерта се появяваха и другите му образи: решителна омраза, стародавно коварство; в тези образи той изведнъж ставаше педантичен, изричаше своите „Говорите ли още?“ и „Тъй вярно!“ съвсем безупречно и с обезпокояваща бързина разменяше щепселите така, че служебният разговор за ботуши се превръщаше в спор за ботуши и мунициии, а разговорът за мунициии ставаше препирня за мунициии и ботуши, или пък в частния разговор на някой главен фелдфебел с жена му внезапно се намесваше някой старши лейтенант: „Настоявам за наказание, настоявам!“ После Лео светкавично разменяше щепселите пак така, че ботушарите отново разговаряха за ботуши, другите за мунициии, а пък жената на ротния фелдфебел отново можеше да се оплаква на мъжа си от болки в стомаха. Когато изядяхме шунката и най-после идваше смяната на Лео, двамата тръгнахме през тихия казармен плац към нашето помещение — тогава изникваше последният образ на Лео: глуповат, по някакъв начин невинен, но това съвсем не беше детска невинност.

Във всяко друго време щях да се изсмея на Лео, когато застана пред мен с каска на главата — този символ на страхотна важност. Той гледаше покрай мен над първия, над втория казармен плац към конюшните; образите му се меняха от номер три на номер пет, от пет на четири и с последния си образ той изрече:

— Има война, война, война... Те я постигнаха.

Нищо не отвърнах, а той каза:

— Разбира се, искаш да говориш с нея, нали?

— Да.

— Аз говорих с моята — продължи той. — Няма да роди, не знаей дали да се радвам или не. Как мислиш?

— Радвай се — отговорих. — Смятам, че не е хубаво да имаш деца по време на война.

— Всеобща мобилизация — каза той, — пълна бойна готовност, скоро тук ще гъмжи от народ... И ще мине много време преди да можем пак да излизаме с колелата.

(Когато имахме отпуски, пътувахме с колелата през полето из селата, селянките ни пържеха яйца на очи и ни мажеха филии с мас.)

— Първият военен виц вече се появи — рече Лео. — Заради проявена особена способност и заради особени заслуги към телефонното дело аз съм повишен в подофицер... Отивай сега в кабината и ако до три минути не се позвъни, ще се разжалвам поради некадърност.

В телефонната кабина се облегнах върху телефонния указател на „Главна пощенска дирекция Мюнстер“ запалих си цигара и през една пролука в стената от армирано стъкло загледах към казармения плац; можах да видя само някаква жена на главен фелдфебел, мисля, в блок 4; с една жълта лейка тя поливаше своите герании; чаках и поглеждах ръчния си часовник: една минута, две и се уплаших, когато действително се позвъни, уплаших се още повече, когато веднага чух гласа на момичето в Кьолн:

— Мебелна къща „Майбах“, на телефона Шуберт...

— Ах, Мари, има война, война — казах аз.

— Не е вярно — отвърна тя.

— Така е.

После половин минута мълчахме и накрая тя рече:

— Да дойда ли?

Преди още да отвърна спонтанно „Да, да, да!“, подчинявайки се на състоянието си, закрепця гласът на някакъв вероятно доста висш офицер:

— Муниции ни трябват, трябват ни спешно муниции!

Момичето каза:

— Там ли си още?

Офицерът ревеше:

— Свинщина!

В тези мигове аз намерих време да размисля какво в гласа на момичето ми изглеждаше странно, почти злокобно: той звучеше така съпружески, а аз внезапно осъзнах, че нямам никакво желание да се женя за нея. Казах:

— Вероятно ще потеглим още тази нощ. Офицерът ревеше:

— Свинщина! Свинщина! Изглежда не му идваше нищо по-добро наум; а момичето рече:

— Още мога да хвана влака в четири часа и към седем да бъда там.

А пък аз отвърнах по-бързо, отколкото бе учтиво:

— Много е късно, Мари, много е късно.

След това вече чувах само офицера, който очевидно почти щеше да се побърка; той крещеше:

— Ще получим ли най-после муниции или не? А пък аз с каменен глас (бях научил това от Лео) казах:

— Не и не, няма да получите никакви муниции, дори да пукнете! После окачих слушалката.

Беше още светло, когато товарехме ботуши от железопътни вагони в камиони, но когато товарехме ботуши от камиони в железопътни вагони, беше тъмно и все още беше тъмно, когато отново товарехме ботуши от железопътни вагони в камиони, после пак стана светло, а ние товарехме бали сено от камиони в железопътни вагони и все още беше светло, а ние все още товарехме бали сено от камиони в железопътни вагони; но после пак стана тъмно и точно два пъти по-дълго, отколкото бяхме товарили бали сено от камиони в железопътни вагони, товарехме бали сено от железопътни вагони в камиони. По едно време пристигна една по военно натъкмена походна кухня, раздадоха ни много гулаш с малко картофи, получихме истинско кафе и цигари, които не трябваше да заплащаме; това сигурно беше по тъмно, понеже си спомням как един глас каза: „Силно кафе и цигари безплатно, най-сигурният белег, че има война.“ Нямам спомен за лицето, към което спадеше този глас. Отново стана светло, когато замарширувахме обратно към казармата, а като свихме по улицата

покрай Казармата, срещнахме първия потеглящ за фронта батальон. Отпред маршируваше малък оркестър и той свиреше войнишката песен „Към града, към града!“, после идваше първа рота, обозните ѝ коли, после втора, трета и накрая четвърта рота с тежките картечници. Върху никое, върху нито едно лице не видях следа от възторг; на улицата, естествено, стояха хора, също момичета, но не видях никой да затъкне китка цветя в пушката на някой войник; дори във въздуха не се долавяше и полъх от възторг.

Леглото на Лео бе непобутнато; отворих шкафчето му (степен на доверие между мене и Лео, която кандидатите за учителска длъжност с поклащане на глава определяха като „прекалена“); всичко беше на мястото си; снимката на олденбургското момиче — то се бе облегнало на колелото си пред една бреза, — снимките на Леовите родители, тяхното стопанство. До шунката имаше бележка: „Преместват ме в щаба на дивизията, скоро ще ти се обадя, вземи цялата шунка, аз имам още. Лео.“ Не докоснах шунката и заключих шкафчето; не бях гладен, а на масата бяха отрупани дажбите за два дни: хляб, лебервурст в консервни кутии, масло, сирене, мармалад и цигари. Един от кандидатите за учителска длъжност, който ми беше най-несимпатичен, обяви, че е повишен в ефрейтор и за времето, докато отсъства Лео, е назначен за старши по помещение; той започна да разпределя дажбите; това продължи много дълго; интересувах се само цигарите, а тях той разпредели накрая, понеже не пушеше. Когато най-после получих цигарите, разкъсах пакета, легнах с дрехите на леглото и запуших; гледах другите как ядат. Мажеха дебело лебервурст върху хляба и приказваха за „отличното качество на маслото“, после спуснаха затъмнителните пердета на прозорците и си легнаха; беше много горещо, но няхах желание да се събличам; през няколко пролуки слънцето проникваше в помещението и сред една от ивиците светлина седеше повишеният в ефрейтор и си пришиваше ефрейторския знак. Никак не е лесно да пришиеш един ефрейторски знак: той трябва да е поставен на определено по устав разстояние от шева на ръкава, освен това двата външни края на триъгълника не бива да са разкривени; кандидатът за учителска длъжност трябваше няколко пъти да отшива обратно знака — седя там поне два часа, отшиваше, пришиваше и не изглеждаше, че ще загуби търпение; във промеждутъци от около четирийсет минути преминаваше в маршова стъпка военният оркестър

и аз слушах как от блок 7, блок 2, блок 9, а после от конюшните долита „Към града, към града!“, приближава се, закънтява с пълна сила, след това отново затихва; измина време почти точно за три „Към града, към града!“, докато ефрейторът пришие своя знак, а и той все още не стоеше, както трябва; после аз приключих с цигарите и заспах.

Следобед не се наложи нито да товарим ботуши от камиони в железопътни вагони, нито да товарим бали сено от железопътни вагони в камиони; трябваше да помагаме на полковия вещеви фелдфебел; той се смяташе за организаторски гений; бе поискал толкова помощници, колкото броя облекло и снаряжение имаше по списък; само за платнищата му трябваха двама, а освен това и един писар. Двамата с платнищата излизаха напред, просваха ги грижливо изпънати и подведени върху бетонния под на конюшната; щом разстелеха платнищата, единият се приближаваше и върху всяко от тях поставяше по две якички; другият — по две носни кърпи, после идвах аз с котелките, а докато се разпределяха всички вещи, при които по думите на фелдфебела размерите не играеха роля, той подготвяше с по-интелигентната част на отряда вещите, при които размерите играеха роля; куртки, ботуши, клинове и така нататък; беше натрупал там цели камари военни книжа, избираше според ръста и теглото куртките, клиновете и ботушите и ни заклеваше всичко да е по мярка, „стига само тези посерковци да не са затлъстели прекалено в цивилния живот“; всичко трябваше да се извърши много бързо, взвод след взвод, и то се извършваше бързо, взвод след взвод, а когато бе сложено всичко, влязоха запасняците, всеки бе отведен до своето платнище, върза краищата му, взе вързоп на гръб и отиде в помещението си да се преоблече. Много рядко се налагаше някой да смени нещо, и то само когато прекалено бе затлъстял в цивилния живот. Също така рядко някъде липсваше по нещо: четка за обувки или прибор за ядене, и всеки път се оказваше, че някой друг има две четки за обувки или два прибора за ядене, обстоятелство, което според фелдфебела потвърждаваше теорията му, че не работим достатъчно механично и „прекалено задействаме мозъка си“. Аз изобщо не задействах мозъка си и затова на никого не липсваше котелка.

Докато първият войник от съответната готова за екипировка рота мятеше на рамо своя вързоп, първите от нас вече трябваше да разстилат следващото платнище; всичко вървеше гладко; през това

време новоповишеният ефрейтор седеше на масата и вписваше всичко във военните книжки; трябваше да отбелязва почти във всяка графа единица, само при якичките чорапите, носните кърпи, ризите и гащите — двойка.

Въпреки всичко възникваха празни минути, както фелдфебелът ги наричаше; тях можехме да използваме да се подкрепим; сядяхме върху наровете на конегледачите и ядяхме хлебчета с лебервурст, а също хлебчета със сирене или с мармалад, а когато самият фелдфебел имаше няколко празни минути, идваше при нас и ни разясняваше разликата между военен чин и военна длъжност; смяташе за страшно интересно това, че самият беше вещеви подофицер — „това е моята военна длъжност“, — но имаше звание фелдфебел — „това е моят военен чин“, — така например казваше той, един ефрейтор може да бъде направо вещеви подофицер, та дори и прост редник; той изобщо не успяваше да изчерпи темата и постоянно конструираше нови и нови случаи, някои от които почти вече навеждаха на представата за държавна измяна: „Например възможно е да се случи — говореше той — някой ефрейтор да стане началник на рота, та дори батальонен командир.“

Десет часа подред слагах котелки върху платнища, спах шест часа и отново десет часа слагах котелки върху платнища; после пак спах шест часа и все още нямах вест от Лео. Когато започнаха третите десет часа за разнасяне на котелки, ефрейторът започна навсякъде да вписва двойка там, където трябваше да стои единица, а където трябваше да отбелязва двойка, вписваше единица. Смениха го, сега му наредиха да разнася якички, а другият кандидат за учителска длъжност бе провъзгласен за писар. И през третите десет часа аз останах при котелките, фелдфебелът смяташе, че съм се проявил изненадващо добре.

През празните минути, когато седяхме върху наровете и ядяхме хляб със сирене, хляб с мармалад или хляб с лебервурст, се пускаха най-странни слухове. Разказаха историята за някакъв доста прочут пенсиониран генерал, който по телефона получил нареждане да се яви на един от островите в Северно море, за да поеме там командването на особено таен и особено важен отред; генералът извадил от гардероба своята униформа, целунал жената, децата и внуците, потупал за сбогом любимия си кон, отпътувал с влака до някаква гара

на Северно море и оттам поел с наета моторница към онзи остров; безразсъдно отпратил моторницата обратно, преди да се увери в наличието на своя отред; надигащият се прилив му отрязал пътя и той — така разправяха — с насочен пистолет принудил един селянин от острова под заплаха за живота да го върне с лодката си на сушата. Следобед историята имаше вече своя вариант: в лодката между генерала и селянина от острова се състоял един вид двубой, и двамата паднали зад борда и се удавили. Страшно ми беше, че тази история — а и някои други — се възприемаше наистина като престъпна, но и като смешна, а пък аз не можех да я възприема нито като едното, нито като другото; не бях в състояние нито да одобря мрачната, обвиняваща дума „саботаж“, която служеше един вид като морален камертон, нито пък можех да се присъединя към смеха им или да се хия с тях. Войната сякаш отнемаше на смешното неговата комичност.

По всяко друго време песента „Към града!“, която изпълваше сънищата ми, почивката и малкото будни минути, също и неизброимите мъже, които с картонени кутии в ръка притичваха от трамвая в казармата и след един час отново я напускаха с „Към града!“, дори речите, които понякога слушахме с половин ухо, с вечно появяващата се дума „сплотеност“ — всичко бих възприел като смешно, но всичко, което преди беше смешно, вече не беше такова, аз вече не можех да се смея или усмихвам на онова, което беше за смях; нито дори на фелдфебела, нито на ефрейтора, чийто знак все още стоеше накриво, а той понякога слагаше върху платницата по три вместо по две якички.

Все още беше горещо, все още август, а четири пъти по шестнайсет часа са само четирийсет и осем, два дни и две нощи, ми стана ясно едва когато се събудих в неделя към единайсет и за първи път, откакто Лео бе преместен, можах отново да се излегна на прозореца; кандидатите за учителска длъжност вече бяха в градски униформи и готови за църква, поглеждаха ме полуподканящо, но аз само казах:

— Вървете, ще дойда по-късно.

Ясно можеше да се забележи радостта им, че най-после ще излязат без мен. Винаги, когато отивахме на църква, те ме гледаха така,

сякаш искат да ме афоресат, понеже нещо в мен или в униформата ми им се струваше недостатъчно изрядно: блясъкът на ботушите, положението на якичката, ремъкът или прическата; възмущавах се от мене не като бойни другари (за това, според мен, обективно биха имали право), а като католици биха се радвали, ако аз не показвах така ясно, че действително посещаваме една и съща църква; неприятно им беше, но просто не можеха да сторят нищо, понеже във военната ми книжка бе отбелязано: вероизповедание — римокатолическо.

Този неделен ден радостта им беше толкова голяма, задето могат да излязат без мене, че направо виждах как спретнати, напети и пъргави крачат покрай казармата към града. Понякога, когато имах пристъпи на съчувствие към тях, ги облажавах, че Лео беше протестант; мисля, просто не биха понесли, ако и Лео беше католик.

Търговският помощник и болногледачът още спяха; трябваше едва следобед в три да бъдем отново в конюшната. Останах още малко облегнат на прозореца, докато стана време да тръгвам, за да отида в църквата веднага след проповедта. Тогава, докато се обличах, отворих още веднъж шкафчето на Лео и се уплаших: то беше празно, имаше само една бележка и голямо парче шунка; Лео беше заключил обратно шкафчето само за да намеря бележката и шунката. На бележката пишеше: „Пипнаха ме и ме изпращат в Полша — ето че ти се обаждам!“ Мушнах бележката в джоба си, отново заключих шкафчето и се облякох; бях съвсем замаян, когато отидох в града и влязох в църквата; не ме съживиха дори погледите на тримата кандидати за учителска длъжност, които се озъртаха за мен, после заклатиха глави и се извърнаха обратно към олтара. Вероятно искаха бързо да установят дали все пак не съм дошъл след събирането на пожертвованията, та да направят предложение за моето афоресване; но аз бях дошъл действително преди пожертвованията, не можеха да сторят нищо, а и аз бих искал да си остана католик. Мислех за Лео и изпитах страх, мислех и за момичето в Кьолн и се почувствах малко подлец, но бях съвсем сигурен, че гласът ѝ звучеше съпружески. За да ядосам другарите си по помещение, още в църквата разкопчах яката си.

След литургията се облегнах във на църковния зид в един сенчест ъгъл между сакристията и изхода, свалих кепето си, запалих

цигара и загледах как покрай мен минават богомолците; размислях как да намеря някое момиче, с което да се разходим, да пием кафе и може би да отидем на кино; имах още три часа време и после отново трябваше да слагам котелки върху платнища. Искаше ми се момичето да не е прекалено глупаво и да е мъничко красиво. Мислех и за своя обяд в казармата, който сега пропадеше и че навярно трябваше да кажа на търговския помощник да вземе моя котлет и десерт.

Изпуших там две цигари, гледах как богомолците стоят на групи, после се разделят, а когато тъкмо палех третата цигара от втората, отстрани върху мене падна сянка, погледнах надясно и видях, че човекът, който хвърляше сянка, бе още по-черен от самата сянка: това беше капланът, който отслужи литургията. Изглеждаше много приветлив, още не много стар, може би точно на трийсет, рус и малко прекалено добре охранен. Първо погледна разкопчаната ми яка, после ботушите ми, след това непокритата ми глава и накрая кепето ми, което бях сложил до себе си на един цокъл, но оттам то бе паднало на паважа; най-после погледна цигарата ми, а после и лицето ми — добих впечатлението, че нищо от онова, което видях, не му се хареса.

— Какво се е случило? — рече той най-сетне. — Грижи ли имате?

И преди още да кимна в отговор на този въпрос, той продължи:

— Искате ли да се изповядате?

„По дяволите — помислих си, — нямат нищо друго в главите си, освен изповеди, и то само определена част от тях.“

— Не — отвърнах. — Не желая да се изповядам.

— Тогава? — рече той. — Какво ви тежи на сърцето?

Звучеше така, сякаш вместо „сърце“ спокойно би могъл да каже „корем“. Очевидно беше много Нетърпелив, поглеждаше моето кепе и усещах, че се дразни, задето още не вдигам кепето. С удоволствие бих превърнал неговото нетърпение в търпение, но в последна сметка не аз него, а той мене беше заприказвал; затова го запитах — като глупаво заеквах — дали не познава някое мило момиче, което би се съгласило да се разходи с мен, да пием кафе и може би вечерта да отидем на кино; не е нужно да бъде царица на красотата, но все пак да е мъничко хубава и по възможност да не е от добро семейство, понеже тези момичета най-често са толкова глупави. Бих могъл да му дам адреса на един каплан в Кьолн, когото да попита, ако трябва да му се обади по

телефона, за да се увери, че съм от добро католическо семейство. Говорих дълго, накрая малко по-плавно, и наблюдавах как лицето му се променяше: отначало то беше почти благо, на път да стане почти любезно, това беше в началния стадий, когато още ме смяташе за особено интересен, може би дори мил случай на слабоумие и от психологическа гледна точка ме намираше за крайно забавен. Преходите от благо към почти любезно, от почти любезно към развеселено можеха да се установят много трудно, но после съвсем внезапно — и то в мига, когато заговорих за телесните достойнства, които момичето трябваше да притежава — той стана пурпурночервен от гняв. Уплаших се, понеже веднъж моята майка ми бе казала, че е опасно, когато прекалено охранените хора внезапно стават пурпурночервени в лицето. Тогава той започна да ми крещи, а крещенето винаги ме довежда до раздразнено състояние. Крещеше колко разпуснат съм изглеждал с отворена „рубашка“, нелъснати ботуши, а кепето „в калта, да, в калта“, колко порочно било да пуша цигара след цигара и дали случайно не бъркам един католически свещеник с някой сводник. В своята раздразненост отдавна вече не се боях за него, просто бях бесен. Запитах го какво го засягат моята якичка, моите ботуши, моето кепе, дали случайно не смята, че трябва да замести моя подофицер...

— И изобщо — казах аз, — ти и другите като тебе постоянно говорите да идваме при вас със своите грижи, а когато ви разкажем грижите си, ти и другите като тебе се разгневявате.

— Ти и другите като тебе? — викна той, задъхан от гняв. — Да не би да сме пили брудершафт?

— Не — отвърнах, — не сме пили брудершафт...

Но той, естествено, нямаше и понятие от теология. Вдигнах кепето си, наложих го на главата, си, без да го погледна и тръгнах напърно през църковния площад. Той викна подире ми, че трябва да си закопчая яката и да не бъда толкова твърдоглав; едва не се извърнах и не му креснах, че той е твърдоглав, но после си спомних как моята майка ми бе казала, че на един свещеник може да се каже истината, но трябва по възможност да се избягват дързостите — затова, без да се обръщам повече, се запътих към града. Оставих якичката си просто да се люлее на врата ми и размислях за католиците; имаше война, но те гледаха човек първо в якичката, после в ботушите. Говореха да

споделяме с тях грижите си, а когато им го разкажехме, те се разгневяха. Крачех бавно из града и търсех някое кафене, в което не трябва на никого да отдавам чест; глупавото козируване ми разваляше цялото удоволствие от кафенето; поглеждах всички момичета, които срещах, гледах ги и отзад, дори краката им, но сред тях нямаше нито една, чийто глас да не бе звучал съпружески. Бях отчаян, мислех за Лео, за момичето в Кьолн, искаше ми се да ѝ пратя телеграма; почти бях готов да рискувам един брак, само и само веднъж да бъда насаме с някое момиче. Спрях се пред витрината на едно фотоателие, за да размисля на спокойствие за Лео. Боях се за него. В стъклото на витрината видях своето отражение — с разкопчана яка и мътночерни ботуши, вече вдигах ръце, за да закопчая яката, но после това ми се видя прекалено досадно и отново отпуснах ръце. Снимките във витрината на ателието бяха много угнетяващи. Там висяха почти само войници в градска униформа; някои се бяха снимали дори с каска на главата и аз тъкмо размислях дали намирам тези с каските по-угнетяващи от другите с фуражките, когато от магазина излезе някакъв фелдфебел със снимка в рамка; снимката беше доста голяма, поне шейсет на осемдесет сантиметра, рамката беше лакирана сребристо, а снимката показваше фелдфебела в градска униформа и каска; той беше още млад, не много по-възрастен от мене, най-много двайсет и една годишен; отначало понечи да мине покрай мене, после се сепна, спря се и аз дори се подвоумих дали да вдигна ръка и да му отдам чест, но той каза:

— Остави това... Но яката все пак бих закопчал, и куртката, може да дойде някой по-придирчив от мене.

После се засмя и си тръгна, а след този случай аз предпочитам (относително, разбира се) онези, които се снимат с каски пред другите, които се снимат с фуражки. Най-добре щеше да бъде Лео да стои с мен пред фотоателието и да разглеждаме заедно снимките; можеха да се видят също младоженци, деца, приели първото причастие, студенти с емблемите на своите корпорации, с фльонги около коремите и висулки по верижките на часовниците и аз дълго размислях защо не носят фльонги в косите; на някои от тях това съвсем не би стояло лошо. Нуждаех се от компания, а нямах.

Вероятно капланът си мислеше, че страдам от сексуален глад или пък че съм антиклерикален нацист; но аз нито страдах от сексуален

глад, нито бях антиклерикал или пък нацист. Просто се нуждаех от компания и то не мъжка, а това беше толкова просто, че ставаше безумно сложно; та в града имаше и леки момичета, дори продажни (градът беше католически), но леките и продажните момичета винаги веднага се обиждаха, ако човек не страдеше от сексуален глад. Стоях дълго пред фотоателието; до ден-дневен в чужди градове винаги разглеждам фотомагазините; навсякъде виждам почти същото и навсякъде то е еднакво угнетяващо, макар че не навсякъде има студенти с емблемите на своите корпорации. Вече беше почти един часа, когато най-сетне си тръгнах и затърсих някое кафене, в което не трябваше на никого да отдавам чест, но във всички кафенета те бяха насядали със своите униформи и всичко свърши с това, че аз все пак отидох на кино за първата прожекция от един и петнайсет. Спомням си само седмичния кинопреглед: крайно неблагоприятно изглеждащи поляци малтретираха крайно благоприятно изглеждащи немци; в киното беше толкова пусто, че незастрашен от нищо можах да пуша по време на прожекцията; беше горещо през последната неделя на август 1939 година.

Когато се завърнах в казармата, отдавна бе минало три часа, но по някаква причина заповедта в три отново да разстиламе платници и върху тях да слагаме котелки и якички, бе отменена; дойдох тъкмо навреме, за да се преоблека, да хапна хляб с лебервурст, за няколко минути да се излегна на прозореца и да чуя откъслечи от разговорите за Ернст Юнгер и за женското тяло; и двата разговора бяха станали още по-сериозни, още по-скупни; болногледачът и търговският помощник сега вплитаха дори латински изрази в своите обсъждания и това ги правеше още по-противни отколкото и без друго бяха.

В четири ни извикаха вън и аз вече мислех, че отново ще товарим ботуши от камиони във вагони или от вагони в камиони, но този път товарихме в камиони перилен препарат „Персил“ в картонени кутии, натрупани в гимнастическия салон, а от камионите ги разтоварвахме в залата на колетната пощенска служба, където отново ги трупяха накуп. Кутиите с „Персил“ не бяха тежки, адресите върху тях бяха написани на машина; образувахме верига и така през ръцете ми преминаваше кутия след кутия; вършихме това целия неделен следобед до късно през нощта, а почти нямаше празни минути, през

които да хапнем нещо; щом натоварехме догоре камиона, заминавахме за главната поща, отново образувахме верига и разтоварвахме кутиите. Понякога изпреварвахме някоя колона, пееща „Към града!“ или пък пресрещяхме друга; междувременно имаха вече три военни оркестъра и всичко вървеше по-бързо. Беше вече късно, след полунощ, когато отнесохме последните кутии — дланите ми си спомняха за множеството котелки и установиха само незначителна разлика между кутиите с „Персил“ и котелките.

Бях много уморен и исках да се хвърля с дрехите в леглото, но на масата имаше голяма купчина хляб, консервни кутии с лебервурст, мармалад и масло, а другите настояваха всичко да се разпреди; исках само цигарите, но трябваше да чакам, докато дажбите се разпределят точно, понеже ефрейторът, естествено, отново разпреди цигарите накрая; движенията му бяха особено бавни, навярно, за да ме възпита в умереност и благоприличие и да ми засвидетелства презрението си заради моя ламтеж; когато най-после получих цигарите, легнах с дрехите в леглото, запуших и ги гледах как си мажат хлебчета с лебервурст, слушах как хвалят отличното качество на маслото и съвсем съдържано се препират дали мармаладът е от ягоди, ябълки и кайсии, или само от ягоди и ябълки. Ядоха много дълго и аз не можех да заспя; тогава чух стъпки по коридора и знаех, че са за мене: изпитах страх, но и облекчение, беше странно, че всички, които седяха на масата, търговският помощник, болногледачът и тримата кандидати за учителска длъжност, спряха да дъвчат и ме загледаха, а стъпките се приближаваха; сега ефрейторът сметна за уместно да ме нахока, той се изправи и изкрещя:

— По дяволите, вие, събуйте си ботушите, когато лягате в леглото!

Има неща, в които не искаш да повярваш и аз до днес не вярвам, макар ушите ми добре да си спомнят, че той изведнъж ми заговори на „вие“; аз изобщо бих предпочел още от самото начало да си говорим на „вие“, но това внезапно „вие“ прозвуча толкова смешно, че за първи път, откакто имаше война, аз отново се засмях. В това време вратата на помещението рязко се отвори и пред леглото ми застана ротният писар; беше много възбуден и само от възбуда, макар да беше подофицер, не ме нахока, че пуша в леглото с ботуши и дрехи. Той каза:

— Вие, след двајсет минути готов за поход в блок четвърти, разбрано?

— Да — отвърнах аз и се изправих.

Той добави:

— Там се явете пред главния фелдфебел.

Отново казах „да“ и започнах да опразвам шкафчето си. Изобщо не забелязах, че ротният писар е още в помещението; тъкмо пяхнах снимката на момичето в джоба на панталона си, когато го чух да казва:

— Трябва да ви направя едно тъжно съобщение, тъжно, и все пак причина да се гордеете; първият загинал от полка беше ваш другар по помещение, подофицер Лео Зимерс. — При втората половина на изречението се бях обърнал и сега всички, също и подофицерът, ме гледаха; бях съвсем пребледнял и не знаех да се гневя ли, или да кротувам; после тихо казах:

— Та още не е обявена война, той не може да загине, а и не би загинал — и внезапно изкрещях: — Лео няма да загине, той не... Знаете много добре!

Никой не рече нищо, също и подофицерът, а докато опразвах шкафчето си и слагах в раницата предписаните партакеша, чух как той напусна помещението. Струпах всички вещи върху столчето, за да не се обръщам; от другите не долавях нито звук, дори не ги чувах да дъвчат. Прибрах си вещите много бързо: хляба, лебервурста, сиренето и маслото оставих в шкафчето и го заключих. Когато вече трябваше да се обърна, видях, че са успели безшумно да се напъхат в леглата; хвърлих върху леглото на търговския помощник ключа от моето шкафче и казах:

— Опразни всичко, каквото е останало, то е твое.

Макар да ми беше несимпатичен, все пак от петимата беше най-симпатичният; по-късно съжалих, че не си тръгнах съвсем безмълвно, но още нямах двајсет години. Затръшнах вратата, вън взех от стойката пушката си, слязох по стълбите и долу видях на часовника при канцеларията, че вече е почти три часът. Беше тихо и все още топло през този последен понеделник от август 1939 година. Хвърлих ключа от шкафчето на Лео някъде по казармения плац, когато отивах към блок четвърти. Там вече бяха строени всички, военният оркестър тъкмо се подреждаше пред ротата, а някакъв офицер, който бе държал речта за сплотеността, в този миг прекосяваше плаца; той свали

фуражката си, избърса си потта от челото и отново наложи фуражката. Приличаше ми на трамваен служител, който прави почивка на крайната спирка.

Главният фелдфебел пристъпи към мене и каза:

— Вие ли сте човекът от щаба?

— Да — отговорих.

Той кимна; изглеждаше блед и много млад, малко безпомощен; гледах покрай него към тъмната, едва различима маса; можах да разпозная само блещукащите тропети на военния оркестър.

— Случайно да не сте телефонист? — попита главният фелдфебел. — Защото тъкмо един отпадна.

— Да — отвърнах бързо и с възторг, който навярно го изненада, защото той ме погледна въпросително. — Да — повторих аз, — фактически съм обучен за телефонист.

— Добре — каза той, — идвате ми тъкмо навреме, наредете се някъде накрая, по пътя всичко ще стане ясно.

Преминах надясно, където тъмната сивота малко се проясни; когато наближих, дори различих лица. Застанах в края на ротата. Някой кресна:

— Надясно, ходом марш! И още не бях вдигнал крак, когато те вече запяха своето „Към града!“

ХАЙНРИХ БЬОЛ КОГАТО ВОЙНАТА СВЪРШИ

Вече съмваше, когато приближихме към немската граница. Отляво се виждаше широка река, а отдясно — гора; по краищата ѝ можеше да се разбере колко е дълбока. Във вагона беше станало съвсем тихо, влакът бавно напредваш по вече възстановената железопътна линия, минаваше покрай разрушени домове и раздробени телеграфни стълбове. Момчето, което седеше до мен, свали очилата си и внимателно ги почисти.

— Боже мой — ми прошепна то, — имаш ли някаква представа къде се намираме?

— Да — казах аз. — Реката, която току-що видя, се нарича у нас Рейн, а гората, която виждаш отдясно, се казва Райхсвалд. Скоро ще бъдем в Клеве.

— Ти тукашен ли си?

— Не.

Вече ми бе станал досаден. Подлуди ме цяла нощ да ми разправя със своя тънък ученически глас как тайно чел Брехт, Тухолски, Валтер Бенямин, а също Пруст и Карл Краус. Разказваше ми още, че искал да следва социология, а също и теология и че щял да допринесе за установяването на нов ред в Германия. Когато в утринната дрезгавина спряхме в Неймехен и се каза, че вече сме на немската граница, той страхливо разпита наоколо дали някой не би искал да размени конци за две цигарени угарки. Никой не се обади и тогава аз предложих да откъсна военните емблеми от яката си — мисля, наричаха ги петлици, — за да ги разнищим на тъмнозелени конци. Свалих куртката си и наблюдавах как той грижливо изрязва емблемите с парче тенекия, после ги разнищи, а след това наистина се залови с така получените конци да пришие нашивките си на портупей-юнкер към своите пагони. Попитах го дали тази шивашка дейност трябва да се обясни с влиянието на Брехт, Тухолски, Бенямин и Карл Краус, или може би някакво неосъзнато влияние на поета Юнгер го подтиква да възстанови с оръжието на Палечко своя военен ранг. Той се изчерви и каза, че с

Юнгер отдавна си бил разчистил сметките. Когато пристигнахме в Клеве, преустанови своята шивашка дейност и седна до мен, все още с оръжието на Палечко в ръка.

— Не мога да се сетя нищо във връзка с Клеве — каза той. — Абсолютно нищо. На теб идва ли ти нещо наум?

— Да — казах аз. — Замъкът на Лоенгрин, фирмата за маргарин „Лебед със синя кордела“, а също и Ана фон Клеве, една от жените на Хенрих VIII.

— Наистина — каза той — Лоенгрин... Но вкъщи ние купувахме маргарин от фирмата „Санела“. Няма ли да вземеш угарките?

— Не — казах аз. — Задръж ги за баща си. Искам да вярвам, че той ще те напердаши, когато се прибереш вкъщи с тези нашивки на раменете.

— Това ти не го разбираш — каза той. — А за Прусия ми идват наум Клайст, Франкфурт на Одер, Потсдам, Принц фон Хомбург, Берлин.

— Е — казах аз. — Доколкото си спомням, Клеве също е стар пруски град... А някъде отгатък, върху отсрещния бряг на Рейн, се намира едно градче, което се казва Везел.

— Дявол да го вземе — каза той, — ама разбира се, майор Шил.

— Отвъд Рейн прусаците никога не са стигали — казах аз, — те са имали само две предмостови укрепления: Бон и Кобленц.

— Прусия — каза той.

— Генерал Бломберг — казах аз. — Трябват ли ти още конци?

Той почервения и млъкна.

Влакът се движеше бавно. Всички се блъскаха пред отворената врата на вагона и разглеждаха Клеве. По перона на гарата се разхождаха английски часови — лениви и безстрастни, равнодушни и въпреки това нащрек; ние все още бяхме военнопленници. На пътя имаше табела с надпис: „За Кьолн“. Някъде горе сред пожълтелите дървета се издигаше замъкът на Лоенгрин. Над Долни Рейн се спускаше октомври, над нас синееше истинско холандско небе. Спомних си за моите братовчедки в Ксантен, за лелите в Кевелар, за провлаченото наречие и шушукането на контрабандистите из кръчмите, за шествията на Свети Мартин, за сладкарите и Брьогеловия карнавал и за онази миризма на сладкиши, която се носеше навсякъде.

— Опитай се да ме разбереш най-после — каза малчуганът до мене.

— Остави ме на мира — казах аз.

Макар и още да не беше мъж, навярно скоро щеше да стане такъв и по тази причина го мразех. Той изглеждаше обиден от моя отговор и седна, за да направи последните бодове на своите пагони. Не изпитвах никакво съжаление към него. Неумело, с изцапани от кръв палци, той забиваше иглата в синия плат на своята пилотска куртка. Стъклата на очилата му бяха толкова замъглени, че не можеше да се разбере дали плаче, или само така изглежда. На мене също ми се плачеше — след два, най-много след три часа щяхме да бъдем в Кьолн, а оттам не беше далеч до мястото, където живееше жената, за която се бях оженил и чийто глас никога не бе звучал съпружески.

Неочаквано иззад склада на гарата се появи някаква жена и преди още часовете да разберат какво става, тя вече стоеше пред нашия вагон и от една синя кърпа развиваше нещо, което в първия момент помислих за дете. Това беше хляб. Тя ми го подаде и аз го взех. Той бе тежък, аз се олюлях за миг и едва не паднах от потеглящия влак. Хлябът беше тъмен и още топъл, а аз исках да извикам „благодаря!“, но тази дума ми се стори глупава, а влакът вече набираше скорост и аз така и останах, коленичил с тежкия хляб в ръка. И до ден-дневен не знам нищо повече за тази жена, освен че носеше черна кърпа на главата си и не беше млада.

Когато се изправих с хляба, във вагона бе станало още по-тихо. Всички гледаха в хляба и от техните погледи той ставаше още по-тежък. Познавах тези очи, познавах и хората, на които принадлежаха тези очи. Месеци наред бях размишлявал къде се простира границата между омразата и презрението и не бях я намерил. Известно време ги разделях на такива, които си пришиват нашивки, и на такива, които не си пришиват. Но това трая, докато ни преместиха от американския лагер, в който беше забранено носенето на отличителни знаци, в един английски лагер, където носенето на нашивки беше разрешено. Към онези, които не си пришиваха нашивки, изпитвах известни симпатии до момента, в който, разбрах, че те не притежаваха изобщо военен чин, за да могат да си пришият някакви отличителни знаци. Един от тях, Егелхехт, дори направи опит да свика нещо като съд на честта, който трябваше да ми отнеме правото да бъда немец. (Истински желях този

съд, който никога и не се състоя, да притежава властта да ми отнеме това право!) Това, което те не знаеха, беше, че аз ги мразех независимо дали са нацисти, или не, мразех ги не заради техните нашивки и политически възгледи, а заради това, че бяха мъже — мъже от същия пол като онези, с които трябваше да прекарам заедно цели шест години. Понятията „мъж“ и „глупав“ бяха станали за мен почти равностойни. Някъде отзад се чу гласът на Егелхехт:

— Първият немски хляб, и да го дадат тъкмо на него! Той хълцаше и аз самият едва не се разхълцах. Те никога не биха разбрали, че това не беше само заради хляба и че вече бяхме прекосили немската граница, но най-вече поради това, че за първи път от осем месеца бях почувствал за миг докосването на женска ръка.

— Ти — каза Егелхехт тихо — може би ще отречеш и това, че този хляб е немски?

— Да — отговорих аз. — Ще приложа един типично интелектуалски трик и ще си задам въпроса дали брашното, от което е приготвен този хляб, не е от холандски, английски или американски произход. Хайде, ела! — казах аз. — Вземи хляба и го раздели, ако това ти доставя удоволствие.

Мразех повечето от тях, някои ми бяха безразлични, а Палечко, който последен се присъедини към „нашивкаджиите“, ми беше вече досаден. Въпреки всичко ми се струваше редно да поделя хляба с тях. Сигурен бях, че той не беше предназначен само за мен.

Егелхехт бавно излезе напред. Той беше висок и слаб — висок и слаб като мене. Бе на двадесет и шест години, както и аз. В продължение на три месеца той се бе опитвал да ми втълпи, че един националист още не значи нацист и че понятията чест, вяроност, отечество и порядъчност никога не биха могли да изгубят стойността си. На неговия мощен словесен поток аз противопоставях винаги само пет думи — Вилхелм II, Папен, Хинденбург, Бломберг и Кайтел. Него го вбесяваше, че никога не споменах Хитлер, не произнесох името му дори и тогава, когато на Първи май часовият тичаше из лагера и крещеше през една говорителна тръба:

— Hitler is dead, dead is hi!^[1]

— Хайде — казах аз. — Вземи и раздели хляба.

— Пребройте се — каза Егелхехт. Аз му подадох хляба, а той съблече шинела си, постла го с хастара нагоре върху пода на вагона,

приглади хастара с ръка и постави отгоре хляба, докато наоколо започнаха да се преброяват.

— Тридесет и втори — каза Палечко и настъпи тишина.

— Тридесет и втори — повтори Егелхехт и ме изгледа, защото аз бях на ред и трябваше да кажа: „Тридесет и трети“, но аз не казах нищо, обърнах се и загледах навън към селския път със старите дървета край него — наполеоновите тополи, наполеоновите брястове, под които бяхме почивали с моя брат, когато от Веце тръгнахме с велосипеди към холандската граница, за да купим евтино шоколад и цигари.

Чувствах, че онези зад мен са ужасно обидени. Разглеждах жълтите табели по пътя, на които пишеше „За Калкар“, „За Ксантен“, „За Гелдерн“, чувах зад себе си шума от джобното ножче на Егелхехт и усещах как обидата се съгъстява в буреносен облак. Те винаги бяха обидени за нещо — обиждаха се, когато някой английски часови им предложеше цигара, обиждаха се и когато не им предложеше; бяха обидени, когато аз ругаех Хитлер, а Егелхехт се обиждаше смъртно, когато не ругаех Хитлер. Палечко бе чел тайно Бенямин и Брехт, Пруст, Тухолски и Карл Краус, но щом прекосихме немската граница, побърза да си пришие нашивките на портупей-юнкер. Извадих от джоба си цигарата, която бях получил за моите нашивки на щабен ефрейтор, обърнах се и седнах до Палечко. Гледах как Егелхехт разделя хляба — най-напред на две, след това половинките на четири, а всяка четвъртинка на осем части. Така на всекиго щеше да се падне по един голям залък тъмен хляб във формата на кубче, което преценявах на около шестдесет грама.

Егелхехт вече се канеше да раздели и последната осминка и всеки разбираше, че онези, на които се паднат средните филии, ще получат най-малко пет или десет грама повече, тъй като хлябът бе изпъкнал в средата, а Егелхехт бе нарязал филиите еднакво дебели. Накрая обаче той отрязва изпъкналите части на двете средни филии и каза:

— Тридесет и три. Да вземе първо най-младият.

Палечко ме погледна, изчерви се, наведе се, взе едно парче хляб и веднага го пъхна в устата си. Така всичко протече гладко, докато дойде ред на Бувие, който винаги говореше за самолети и едва не ме беше подлудил с брътвежите си. Той взе своето парче хляб, след него

беше мой ред, а след мен — на Егелхехт. Аз обаче не помръднах. С удоволствие бих си запалил цигарата, но нямах кибрит, а и никой не ми предложи. Които вече си бяха взели парчето хляб, уплашено престанаха да дъвчат, а онези, които още не бяха го получили, не разбираха какво става, но все пак схванаха, че не желая да поделя хляба с тях. Те изглеждаха обидени, докато другите (които вече бяха получили дела си) бяха само смутени. Аз се опитвах да гледам навън към наполеоновите тополи, наполеоновите брястове, към накъсаната от пролуки алея, в които синееше холандското небе, но опитът ми да се покажа безучастен не сполучи. Страхувах се от сбиването, което щеше да последва. Аз не умеех да се бия, а дори и да умеех, това нямаше много да ми помогне — те щяха да ме смажат от бой, както някога в лагера при Брюксел, когато бях заявил, че предпочитам да съм мъртъв евреин, отколкото жив немец. Извадих цигарата от устата си — от една страна, защото в този момент тя ми изглеждаше смешна, от друга — защото исках да я запазя невредима при сбиването. Гледах към Палечко, който седеше до мен и бе почервенял като цвекло. Тогава Гугелер, който беше на ред след Егелхехт, взе своето парче хляб и веднага го пхна в устата си, а останалите направиха същото. Бяха останали само три парчета хляб, когато напред излезе един, когото дори не познавах добре — беше пристигнал в нашата палатка на времето в лагера при Брюксел. Той беше вече на възраст, почти петдесетгодишен, дребен, с тъмно, покрито с белези лице. Когато в лагера започвахме да се караме, той никога нищо не казваше, а излизаше от палатката и започваше да тича покрай оградата от бодлива тел като човек, който неведнъж е правил това.

Не знаех дори малкото му име, беше облечен в съвсем избеляла тропическа униформа, а на краката си носеше ниски цивилни обувки. Сега той излезе от задната част на вагона и тръгна право към мене, застана отпреде ми и каза с изненадващо мек глас:

— Вземи хляба!

След като аз не го взех, той поклати глава и каза:

— Дяволски умеете да придавате на нещата символична стойност. Та това е хляб, и нищо друго! Жената го даде на теб, хайде, ела!

Той взе едно парче хляб, пхна го в дясната ми ръка, която безпомощно висеше надолу, и стисна пръстите ми около хляба. Очите

му бяха съвсем тъмни, но не черни, а лицето му издаваше, че е видял не един затвор. Аз кимнах с глава, раздвижих мускулите на ръката си, за да задържа хляба, а през вагона премина дълбока въздишка на облекчение. Егелхехт взе своето парче хляб, а след него и възрастният в тропическата униформа.

— По дяволите — каза възрастният. — Вече дванадесет години, откак съм напуснал Германия, но постепенно започвам да разбирам, че всички сте побъркани.

Още преди да успея да сложа хляба в устата си, влакът спря и ние слязохме.

Пусто поле, ниви с цвекло, никакви дървета. Няколко белгийски часови с фландърски лъвове на фуражките и яките тичаха покрай влака и викаха:

— Излизайте, излизайте всички!

Палечко остана до мен, избърса стъклата на очилата си, погледна към табелката на гарата и каза:

— Веце. Идва ли ти нещо наум?

— Да — казах аз. — Намира се северно от Кевелар и западно от Ксантен.

— Ах, да — каза той. — Кевелар, Хайнрих Хайне.

— А Ксантен е известен със Зигфрид, в случай че си забравил.

Мислех си, че във Веце живееше леля Хелене. Но защо не продължихме за Кьолн? От Веце не беше останало много нещо виждаха се само няколко червеникави петна от разрушени сгради между върховете на дърветата. Леля Хелене бе имала във Веце голям магазин, истински селски магазин, и всяка сутрин ни бе пъхала в джобовите пари, за да се возим с лодка по Неерс или да ходим с велосипеди до Кевелар. Спомних си за неделните проповеди в църквата, които заплашително звучаха над главите на местните контрабандисти и прелюбодейци.

— Хайде! — каза — белгийският часови. — Побързай, или не ти се иска да се прибереш вкъщи?

Влязох през вратата на временния лагер. Най-напред трябваше да преминем покрай един английски офицер, който ни връчи по една банкнота от двадесет марки, а ние трябваше да подпишем разписка. След това трябваше да отидем при лекаря. Той беше немец, беше млад

и ухилен. Лекарят изчака, докато се съберем дванадесет или петнадесет души в стаята, и каза:

— Който се чувства толкова болен, че не може още днес, още днес да се прибере вкъщи, трябва само да вдигне ръка.

Неколцина от нас се разсмяха на този страшно остроумен виц, а след това минахме покрай неговата маса, получихме по един печат върху документите си за освобождаване и излязохме през другата врата. За миг останах пред отворената врата, чух как лекарят отново каза: „Който се чувства толкова болен...“, и след това отминах. Когато вече бях в другия край на коридора, чух отново да се смеят. После продължих към следващия пункт — това беше един английски фелдфебел, застанал наред полето до един непокрит нужник. Фелдфебелът рече:

— Покажете военните си книжки и всички документи, които са ви останали.

Рече го на немски и когато пленниците показаха военните си книжки, той посочи към нужника и им заповяда да ги хвърлят там. После добави, все тъй на немски:

— Побързайте за увеселението!

Повечето се разсмяха на този виц и въобще аз установих, че немците неочаквано добиват чувство за хумор, ако хуморът е чуждестранен. Дори Егелхехт се беше засмял на думите на американския капитан в лагера, който бе посочил телените мрежи и бе казал: „Момчета, не вземайте нещата толкова трагично, най-после вие сте на свобода“.

Английският фелдфебел подкани и мен да си покажа документите, но аз не притежавах други, освен документа за освобождаване. Военната си книжка бях продал на някакъв американец срещу две цигари, така че казах:

— Нямам други документи.

Това така го ядоса, както на времето и американския фелдфебел, на чийто въпрос: „Член ли сте на Хитлеровата младеж, Щурмовите отряди или Нацистката партия?“, бях отговорил с „не“. Тогава той ме беше наругал и ме беше наказал с допълнителна работа, като при това спомена за някакво сексуално преживяване с моята баба, чиято същност не разбрах поради слабите си познания на американския жаргон. Всичко, което не отговаряше на тяхното клише, ги вбесяваше.

Така и сега английският фелдфебел почервения от гняв, изправи се и започна да ме претърсва. Не беше нужно да търси дълго, за да намери моя дневник — той беше дебел, направен от хартиени торби и скрепен с телени кламери. В него бях отбелязал всичко, което ми се бе случило от средата на април до края на септември — от взимането ми в плен от американския сержант Стивънсън до последните ми бележки, които бях направил във влака, докато пътувахме през мрачния Антверпен и аз четях по стените на къщите: „Vive le Roi“^[2] Това бяха повече от сто страници хартия от книжни торби, гъсто изписани. Побеснелият фелдфебел ми го отне, хвърли го в нужника и извика: „Didn't I ask you for paper?“^[3] След тези думи аз можех да си тръгна.

Стояхме скупчени пред лагерната врата в очакване на белгийските камиони, които, както ни се каза, трябваше да ни закарат до Бон. Защо точно в Бон? Някой обясни, че Кьолн бил под карантина, тъй като бил заразен от трупове, а друг добави, че ще трябва тридесет, дори четиридесет години да изгребваме развалините и за това дори няма да ни дадат коли, а ще трябва да ги разчистваме с кошове. За щастие, не виждах край себе си никой от онези, с които бях живял в една палатка или пътувал в един вагон. Бръщолевенето, което излизаше от все още непознати за мене уста, ми беше донякъде по-малко противно, отколкото от онези, които вече познавах. Отпред някой каза:

— И тогава той прие хляб от евреина.

А друг добави:

— Това са типове, които ще запеят новата песен. Отзад някой ме побутна и попита:

— Какво ще кажеш за сто грама хляб срещу една цигара?

Той протегна ръка под носа ми и аз видях, че това беше едно от парчетата хляб, които Егелхехт бе разделил във вагона. Поклатих глава. Друг някой каза:

— Белгийците продават цигарите по десет марки парчето. Това ми се видя доста евтино — в лагера немците ги продаваха по сто марки.

— Някой иска ли цигари?

— Да — казах аз и пъхнах моята банкнота от двадесет марки в нечия непозната ръка.

Тук всеки въртеше търговия. Това беше единственото, което ги занимаваше сериозно. Срещу две хиляди марки и една износена униформа един получи граждански костюм — размяната и преобличането се извършиха сред чакащата тълпа, когато изведнъж чух някой да вика:

— Към костюма спадат и долните гащи, това е повече от ясно! Както и вратовръзката.

Някой продаваше ръчния си часовник за три хиляди марки. Но главен предмет на търговия беше сапунът. Идващите от американски лагери притежаваха много от него — някои и по двадесет парчета, — тъй като всяка седмица бяха раздавали сапун, но никога не бе имало вода. Идващите от английски лагери изобщо не бяха получавали сапун. Сега зелените и червени калъпчета преминаваха от ръка на ръка. Някои бяха проявили върху сапуна своя изобразителен талант и бяха направили от него кученца, котенца и джуджета, а сега изведнъж се оказваше, че скулптурните амбиции намаляваха търговската му цена — неоформените парчета имаха по-висока цена от оформените, тъй като при тях съществуваше опасност за загуба в теглото.

Непознатата ръка, в която бях пъхнал банкнотата от двадесет марки, се появи действително отново и ми бутна две цигари в лявата ръка, и аз бях почти трогнат от подобна честност, но това трая само докато узнах, че белгийците продават цигарите по пет марки парчето. Навярно тези сто процента печалба представляваха почетна норма като между бойни другари.

Тук останахме около два часа, зад телените мрежи и в спомена си виждам само ръце — търгуващи ръце, които подаваха сапун отдясно наляво и отляво надясно, а пари — отляво надясно и отдясно наляво. Имах чувството, че съм попаднал в някакво змийско гнездо — от всички страни и на всички страни се движеха ръце, протягаха се над раменете и главата ми и предаваха стока и пари в различни посоки.

Палечко бе успял отново да се приближи до мен. Седнахме заедно в белгийския камион, който потегли към Кевелар, прекоси Кевелар, изви към Крефелд и се отправи към Нойс. Над полето и селищата се стелеше тишина, почти не срещяхме хора, а само тук-там животни. Тъмното есенно небе се беше спуснало ниско над нас. От

лявата ми страна седеше Палечко, а от дясната — белгийският часови. Гледахме под чергилото на камиона към шосето, което аз толкова добре познавах — брат ми и аз често бяхме пътували по него. Палечко отново се опитваше да се реабилитира, аз всеки път го пресичах, но той започваше отново и отново, само и само да се покаже остроумен. Просто не можеше да се откаже от това.

— Положително нищо не можеш да се сетиш за Нойс — каза той. — Какво ли всъщност би могъл да се сети човек за Нойс?

— Шоколадената марка „Новезиа“ — казах аз. — Известен е още с киселото си зеле и с манастира Квиринос. Но ти навярно никога не си чувал за „Тиванския легион“?

— Не — каза той и отново почервения. Попитах белгийския часови дали е вярно, че Кьолн е под карантина и че е заразен от трупове, а той каза:

— Не, но градът представлява тъжна гледка. Ти тамошен ли си?

— Да — казах аз.

— Готви се за най-лошото... Имаш ли още сапун?

— Да — казах аз.

— Ела — каза той и извади от джоба си пакет тютюн, разтвори го и поднесе под носа ми светложълтия, ситно нарязан тютюн. — За два сапуна ще стане твой. Кажи, не е ли почтена сделка?

Аз кимнах, потърсих в джоба на шинела си сапун, дадох му две парчета и пяхнах обратно пакета с тютюн. Докато прибере сапуна в джобовете си, часовият ми даде да подържа автомата му. Когато му го връщах, той въздъхна и каза:

— Още известно време ще трябва да носим тези проклети неща. На вас съвсем не ви е толкова лошо, колкото си мислите. Но защо плачеш? Посочих надясно:

— Рейн.

Пътувахме към Дормаген. Видях как Палечко понечи да отвори уста и бързо казах:

— За бога, млъкни най-после!

Навярно възнамеряваше да ме попита дали ми идва наум нещо за Рейн. Слава богу, сега той бе дълбоко обиден и до Бон не промълви нито дума.

В действителност в Кьолн бяха оцелели някои сгради. На едно място дори видях пътуващ трамвай, а също хора, та и жени. Една от тях ни махна с ръка. Извихме от Нойския път към околоръстните улици и минахме по тях, а пък аз през цялото време очаквах да се разплача, но не ми идваха сълзи. (Бяха разрушени даже сградите на осигурителното дружество по околоръстните улици, а от Хоенщауфенските бани бяха останали само няколко светлосини плочки. През цялото време се надявах, че камионът ще завие надясно, тъй като бяхме живели близо до Каролингския пазар. Но камионът не зави, премина по околоръстните улици към площад Барбароса, през Саксонския пазар, през Салийския пазар, а пък аз не правех и опит да се озърна наоколо и сигурно нямаше да забележа нищо, ако на Клодвигплац началото на колоната не бе попаднало на задръстване и ние не бяхме спрели пред къщата, в която бях живял. И така, аз погледнах към нея. Определението „напълно разрушена“ е неправилно. Само в изключителни случаи една къща може да бъде „напълно разрушена“ — тя трябва да бъде три или четири пъти улучена от бомби, а най-сигурно е, ако след това се запали. Къщата, в която бях живял, според канцеларската терминология беше наистина „напълно разрушена“, но не и в чисто технически смисъл. Това значи, че аз можах да я позная — познах входната врата и копчетата на звънците, а ми се иска да вярвам, че една къща, на която се познават входната врата и копчетата на звънците, не може да бъде, строго погледнато, „напълно разрушена“. Но от къщата, в която бях живял, можеха да се разпознаят и други неща — две помещения в сутерена бяха почти непокътнати, а в партера, по някакъв абсурден начин — дори три. Една останка от стена поддържаше третото помещение, което изглеждаше наклонено и навярно не би издържало проверката с нивелир. От нашето жилище на първия етаж бе останало здраво още едно помещение, но то бе разделено отпред по посока към улицата. Над него се издигаше висок, тесен фронтон с празни дупки вместо прозорци. Но най-интересното бяха двамата мъже, които се разхождаха из нашата всекидневна така, сякаш нозете им отдавна бяха свикнали с нейния под. Единият от тях откачи една картина от стената — гравюрата от Терборх, която баща ми толкова обичаше, — излезе с нея напред и я показва на трети мъж, който стоеше долу пред къщата, но той поклати отрицателно глава като някой, който отказва да вземе

предмет, продаван на търг, а мъжът горе се върна обратно и окачи отново гравюрата от Терборх на стената. Той дори я подравни и мене ме трогна тази проява на прецизност — мъжът се отдръпна назад, за да провери дали картината виси добре, и кимна доволно с глава. В това време вторият мъж откачи другата картина от стената — медна гравюра от Лохнер, изобразяваща Кьолнската катедрала, — но, изглежда, и тя не допадна на третия мъж, който стоеше на улицата. Тогава напред излезе отново първият, който бе закачил обратно гравюрата от Терборх, сви ръцете си на фуния и извика:

— Виждам едно пиано.

Мъжът долу се засмя, кимна с глава, на свой ред сви ръцете си на фуния и извика:

— Отивам да донеса въжета.

Аз не забелязвах пианото, но знаех къде се намира — отдясно в ъгъла, който не се виждаше от улицата и в който се беше скрил мъжът, свалил гравюрата на Лохнер.

— Къде си живял в Кьолн? — ме запита белгийският часови.

— О, тук някъде — казах аз и направих неопределено движение с ръка по посока на западните предградия.

— Слава богу, най-последно тръгваме! — каза часовият. Той отново взе в ръце своя автомат, който бе поставил пред себе си на пода на камиона и оправи фуражката си. Фландърският лъв отпред на фуражката му бе доста замърсен.

Когато излязохме на Клодвигплац, можах да откроя причината за задръстването. Тук се извършваше нещо като полицейска хайка. Навсякъде се виждаха коли на английската военна полиция, в тях имаше цивилни лица с вдигнати ръце, а наоколо се блъскаше истинска човешка тълпа — мирна, но все пак възбудена. Изненадващо много хора в един толкова тих, разрушен град!

— Това е черната борса — каза белгийският часови. — От време на време полицията прави чистка.

Още преди да напуснем Кьолн, вече излезли на пътя за Бон, аз се унесох в сън и засънувах мелничката за кафе на майка ми. Мъжът, който напразно бе предложил гравюрата от Терборх, спусна мелничката с едно въже на улицата, но мъжът долу не я прие и другият

отново я изтегли горе, отвори вратата към антрето и се опита да я закачи там, където беше висяла — отляво зад кухненската врата. Но на това място вече нямаше стена, и въпреки това мъжът опитваше отново и отново. (Тази любов към реда ме трогна дори в съня ми.) С показалеца на дясната си ръка той търсеше куката на стената, но не я намери и се закани с юмрук към сивото есенно небе, което не предлагаше място за мелничката за кафе. Най-после той се отказа, пак завърза въжето около мелничката, излезе напред, спусна я долу и отново я предложи на третия мъж, онзи отново я отхвърли, а първият мъж я изтегли обратно горе, отвърза въжето и пхна мелничката под сакото си, сякаш беше някаква скъпоценност. След това той намота въжето, сви го в нещо като диск и го хвърли в лицето на третия мъж, който стоеше долу. През цялото време се безпокоях за съдбата на мъжа, който напразно бе предложил гравюрата на Лохнер, но така и не можах да го открия — нещо ме възпираше да погледна към ъгъла, в който се намираше пианото и писалището на баща ми. Чувствах се нещастен, като си представех, че той би могъл да прочете бележниците на баща ми. Сега мъжът с мелничката стоеше пред вратата на всекидневната и се опитваше да я закачи на таблата на вратата — той изглеждаше твърдо решен да осигури на мелничката за кафе трайно място и аз почувствах, че го обичам, преди още да открия, че той е всъщност един от многото наши приятели, които майка ми бе утешавала под мелничката за кафе, един, който беше убит от бомба в самото начало на войната.

Още преди да пристигнем в Бон, белгийският часови ме събуди.

— Стани — каза той, — разтъркай си очите, виж, свободата е вече близо.

Аз се изправих, като мислех за многото хора, седели под мелничката за кафе на майка ми — избягали от училище ученици, на които тя разсейваше страха от класните работи, нацисти, които се опитваше да поучи, и ненацисти, които се мъчеше да подкрепи. Всички те бяха седели на стола под мелничката за кафе, бяха получавали утеха и упреци, защита и отсрочка. С горчиви думи техните идеали бяха разрушавани и с кротки думи им бе предлагано онова, което щеше да надживее всички времена — милостта към слабите, утехата за преследваните.

Минахме покрай старите гробища, пазара, университета, а след това се появи Бон. През Кобленцката порта влязохме в дворцовия парк.
— Сбогом — каза белгийският часови.

А Палечко се обърна към мен с изморено детско изражение на лицето:

— Пиши ми все пак някой път!

— Добре — казах аз, — ще ти изпратя целия си Тухолски.

— Чудесно — каза той, — а също и Клайст, нали?

— Не — казах аз. — Само онова, което ми се повтаря.

Пред вратата от бодлива тел, през която окончателно излязохме на свобода, стоеше един мъж помежду два големи коша за пране. Единият кош бе пълен с ябълки, а в другия имаше няколко парчета сапун. Мъжът крещеше:

— Витамини, приятели! Една ябълка срещу парче сапун!

Почувствах как в устата ми се насъбира слюнка — вече почти бях забравил как изглеждат ябълките. Дадох му един сапун, получих една ябълка и веднага я захапах. Спрях се и загледах как другите излизат през вратата. Мъжът нямаше нужда да вика повече, търговията вървеше безгласно — изваждаше от коша една ябълка, получаваше за нея парче сапун, което хвърляше в празния кош. Звукът, който издаваше падналият на дъното сапун, беше или тъп, или остър. Не всички купуваха ябълки, защото не всички притежаваха сапун, но търговията вървеше така бързо, като в магазин за самообслужване. Когато изядох моята ябълка, мъжът вече беше напълнил до половината своя кош със сапун. Всичко се извършваше мигновено, гладко и без много приказки. Дори крайно пестеливите и пресметливите не можеха да устоят при вида на ябълките и аз изпитвах съжаление към тях. Ето как ласкаво родината посрещаше завръщащите се — с витамини.

Измина доста време, докато в Бон открия телефон. Най-последно момиче от пощенската служба ми обясни, че телефони са получили само лекарите и свещениците, и то само в случай, че не са били нацисти.

— Такъв ужас изпитват от „вълколаците“^[4]! — каза момичето. — Нямате ли случайно някоя цигара за мене? Извадих от джоба си пакета с тютюн и рекох:

— Да ви свия ли цигара?

Тя каза, че можела сама, и аз видях как извади цигарени книжки от джоба на палтото си и много умело и бързо си сви една дебела цигара.

— На кого искате да се обадите? — попита тя, а когато отговорих: „На жена си“, засмя се и каза, че съвсем не съм ѝ изглеждал женен.

Аз също си свих цигара и я попитах дали няма някаква възможност да продам един сапун, тъй като ми трябват пари за път, а нямам нито пфениг.

— Сапун! — извика тя. — Покажете ми го. Намерих едно парче сапун в подплатата на шинела си, тя го измъкна от ръцете ми, помириса го и каза:

— Боже мой, истински „Палмолив“! Колко ли може да струва? Знаете ли, ще ви дам петдесет марки за него.

Погледнах я учудено, а тя каза:

— Знам, че ще ви дадат за него и осемдесет марки, на аз не мога да си позволя това.

Не исках да приема петдесет марки, но тя настоя, пхна банкнотата в джоба на шинела ми и излезе тичешком от пощенската служба. Беше много красива — с онази зажадняла красота, която придава на женските гласове особена похотливост.

Това, което ми направи най-силно впечатление в пощенската служба, а и по-късно, докато се разхождах из Бон, беше, че никъде не видях пъстро облечени студенти, както и това, че навсякъде миришеше на лошо — миришеха всички хора, всички помещения и аз разбрах защо момичето се беше зарадвало толкова на сапуна. Отидох на гарата и се опитах да разбера как бих могъл да стигна до Оберкершенбах (там живееше онази, за която се бях оженил), но никой не ми даде отговор. Знаех, че това селище се намира в Айфел, недалеч от Бон, но никъде не намерих географска карта, в която да проверя точното му разположение. Навярно картите бяха забранени заради „вълколаците“. Винаги съм знаел къде точно се намира дадено място и това, че не успях да науча нищо определено за този Оберкершенбах, ме правеше неспокоен. Прехвърлих в ума си всички адреси в Бон, които знаех, но не открих между тях нито един лекар или свещеник. Най-после си спомних за един професор по теология, който заедно с един приятел

бяхме посетили малко преди войната. Той беше имал някакви разпавии с Рим във връзка със списъците на забранените книги и тогава ние отидохме при него просто за да му засвидетелстваме нашите симпатии. Вече не помнех наименованието на улицата, но знаех къде се намира — тръгнах надолу по Попелсдорфералее, свих наляво, след това още веднъж наляво, открих къщата и се почувствах истински облекчен, когато прочетох на входната врата името на професора. Вратата отвори самият професор — той изглеждаше много остарял, отслабнал, прегърбен и доста побелял. Аз казах:

— Навярно вече не си спомняте за мен, господин професоре. Веднъж, когато имахте разпавии с Рим и с църковните списъци, ви бях дошъл на гости. Мога ли да поговоря с вас за малко?

Той се засмя, когато казах думата „разпавии“, а когато свърших, каза „Моля!“ и ме въведе в работния си кабинет. Това, което ми направи впечатление, беше, че тук вече не миришеше на тютюн. Всичко останало беше непроменено — многото книги, картотечните кутии, а също декоративните каучукови дръвчета. Казах на професора, че доколкото ми е известно, само свещениците и лекарите имат телефони и че на всяка цена трябва да говоря с жена си. Той ме остави да му обясня всичко — нещо много рядко за него, — а след това каза, че макар и да бил свещеник, нямал телефон.

— Виждате ли — каза той, — аз не давам причастие.

Предложих му тютюн и изпитах съжаление към него, когато видях как гледа към моя тютюн. Винаги изпитвам съжаление към старите хора, когато им се налага да се лишат от нещо, което обичат. Ръцете му трепереха, докато си пълнеше лулата, и то не само защото бе стар. Когато най-после я запали — аз няхах кибрит и не можех да му помогна, — той ми каза, че не само лекарите и свещениците имат телефон, но също и онези кафе-шантани, които „никнат навсякъде, където има войници“. Трябвало да опитам в някой от тези кафе-шантани, такъв един имало точно на ъгъла. Когато на раздяла оставих на писалището му тютюн за няколко лули, той се разплака и през сълзи ме попита дали съзнавам какво върша, а аз отговорих, че съзнавам, и го убедих да приеме тютюна като закъсняла отплата за мъжеството, което бе проявил някога в разпавиите с Рим. С удоволствие бих му подарил и парче сапун — имах още пет или шест в хастара на шинела

си, — но се страхувах, че от радост може да му се пръсне сърцето — той беше толкова стар и изнемощял.

Определението „кафе-шантан“ беше твърде изискано за заведението, в което се озовах, но това ме смути по-малко, отколкото английския часови пред входа му. Беше младо момче и когато заставах пред него, ме изгледа строго. Посочи ми табелата, която забраняваше достъпа на немци в заведението, но аз му обясних, че тук работи сестра ми, че току-що съм се завърнал в милото си отечество, а ключът от къщата е в нея. Той попита за името на сестра ми и мене ми се стори, че ще е най-сигурно, ако назова най-немското от всички немски женски имена, затова казах: „Гретхен“.

— Да — каза той. — Това ще е онази русокосата — и ме пусна да вляза вътре.

Ще спестя описанието на обстановката в заведението, като ще насоча читателя към съответната литература по въпроса, а също и към филмите и предаванията по телевизията от този род. Ще си спестя дори описанието на Гретхен. (Виж за това по-горе.) Важното беше, че Гретхен схвана твърде бързо положението и се съгласи срещу хонорар от едно парче „Палмолив“ да уреди телефонна връзка с пасторството в Кершенбах (за което се надявах, че още съществува) и да помоли да повикат на телефона жената, за която се бях оженил. Гретхен говореше свободно английски по телефона и ми обясни, че нейният приятел ще се опита да ме свърже по служебната линия, така щяло да стане по-бързо. Докато чакахме, аз ѝ предложих тютюн, но тя имаше по-хубав от моя. Поисках да платя обещаното като хонорар парче сапун предварително, но тя отговори, че вече се отказвала от него, не искала да приеме нищо за тази услуга и когато настоях да ѝ платя, се разплака и ми изповяда, че един от братята ѝ бил в плен, а другият убит. Изпитвах съжаление към нея, защото никак не е хубаво, когато момичета като Гретхен започнат да плачат. Дори ми призна, че и тя като мен била католичка, и вече се канеше да извади от едно чекмедже снимката си с първото причастие, за да ми я покаже, когато телефонът иззвъня, Гретхен вдигна слушалката и каза: „Моля, господин свещеника“, но аз вече бях чул, че гласът, който се обади, не беше мъжки. Гретхен каза: „Момент“, и ми подаде слушалката. Бях толкова възбуден, че не можах да я задържа, слушалката просто се изплъзна от

ръката ми, и, за щастие, падна в скута на Гретхен. Момичето я вдигна, долепи я до ухото ми, а аз казах:

— Ало... Ти ли си? — Да — каза гласът на жена ми. — А ти... Ти къде си?

— Аз съм в Бон — казах аз. — Войната свърши... за мен.

— Господи — каза тя, — просто не мога да повярвам. Не... Това не може да бъде истина!

— Истина е — казах аз, — така е... Получи ли тогава картичката ми?

— Не — каза тя, — каква картичка?

— Когато ме заловиха в плен... Тогава ни разрешиха да изпратим по една картичка.

— Не — каза тя. — Вече осем месеца не знам нищо за тебе.

— Ах, тия свине — казах аз. — Тия проклети свине... Кажи ми само, моля те, къде се намира този Кершенбах?

— Аз... — Тя заплака толкова силно, че не можеше повече да говори, чувах я как хълца и преглъща, докато най-сетне успя да промълви: — ... на гарата в Бон. Ще дойда да те взема.

Повече не чух гласа ѝ, някой каза нещо на английски, което не разбрах.

Гретхен долепи слушалката до ухото си, послуша се за един миг, поклати глава и я окачи. Погледнах я и разбрах, че вече не мога да ѝ предложа сапун. Също така не можех да ѝ кажа „благодаря“ — тази дума ми изглеждаше твърде глупава. Повдигнах безпомощно рамене и си тръгнах.

Върнах се обратно на гарата, а в ушите си още чувах гласа на жената, който никога още не беше звучал съпружески.

1949

[1] Хитлер е мъртъв, той е мъртъв! (англ.) — Б.пр. ↑

[2] Да живее кралят! (фр.) — Б.пр. ↑

[3] Нали ви питах за документи? (англ.) — Б.пр. ↑

[4] Вълколаци — терористични фашистки групи в Германия към края на Втората световна война. — Б.пр. ↑

ХАЙНРИХ БЬОЛ

КРАЙ МОСТА

Закърпиха ми нозете и ми дадоха работа, която мога да извършвам седнал: броя хората, минаващи по новия мост. Доставя им удоволствие да доказват усърдието си с числа, просто се опияняват при вида на това безсмислено нищо, съставено от няколко цифри. И ето че по цял ден, да, по цял ден като часовников механизъм мърдам беззвучно устни и трупам бройка след бройка, та вечерта да им подаря триумфа на едно число.

Лицата им засияват, когато им съобща резултата от моята смяна и колкото по-голямо е числото, толкова по-ярко сияят. Но имат основание да си лягат доволни, понеже хиляди и хиляди хора дневно минават по техния нов мост...

Статистиката им обаче е невярна. Съжалявам, но е така. Аз съм човек, на когото не може да се разчита, въпреки че умея да създавам впечатление за порядъчност.

Тайно ми доставя радост от време на време да премълчавам някого, а после, в мигове на състрадание, да им подарявам неколцина в повече. Тяхното щастие е в моите ръце. Когато съм ядосан, когато нямам цигари, посочвам само средната бройка, понякога дори по-малко и от средната. А когато сърцето ми тупка, когато съм радостен изливам великодушието си в петцифрено число. Това ги прави тъй щастливи! Всеки път направо изтръгват сведението от ръката ми, очите им блестят, тупат ме по рамото. Без нищо да подозират! След това започват да умножават, да делят, да пресмятат в проценти, сам не зная какво. Изчисляват колко хора минават по моста за една минута днес и колко ще са минали за десет години. Те са влюбени в глаголното бъдеще, бъдещето време е тяхната специалност. Все пак съжалявам, но сметката им е невярна...

Когато по моста мине моята малка любима — а тя минава два пъти дневно, — сърцето ми просто замира. Неуморното тупкане на сърцето ми направо секва, докато тя не завие по алеята и не се изгуби от погледа ми. И всички, които в това време прекосяват моста, остават

ненанесени. Тези две минути принадлежат на мен, само на мен и никой не може да ми ги отнеме. Също и вечер, когато тя се завръща от своя сладолодов бар и по отсрещния тротоар отминава покрай безмълвната ми уста, която трябва да брои, да брои — сърцето ми отново замира и аз се връщам към броенето едва когато очите ми вече не я виждат. А всички, които са имали щастието да се изнижат през тези минути пред слепия ми взор, не влизат във вечността на статистиката: мъжки сенки, и женски сенки, нереални същества, които няма да маршируват в бъдещето време на статистиката.

Ясно е, че я обичам. Но тя не знае нищо, а пък и аз не бих искал да го узнае. Не бива и да подозира по какъв ужасен начин проваля всички изчисления, нека все тъй безгрижно и невинно крачи с нежните си нозе и развява дългата си кестенява коса към сладолодовия бар и нека там я дарят с много бакшиши. Обичам я. Съвсем ясно е, че я обичам.

Неотдавна ме подложиха на проверка. Колегата, който седи от другата страна и брои автомобилите, ме предупреди навреме и аз дяволски внимавах. Броях като луд, едва ли един километражен уред би броил по-добре. Самият главен статистик бе застанал от другата страна на моста и после сравни своя резултат, получен за един час, с моя. Имах само една бройка по-малко от него. Беше преминала моята малка любима, а аз за нищо на света не бих допуснал това красиво създание да бъде пренесено в бъдещето време; тази моя малка любима не бива да бъде умножавана и делена и превърната в някакво процентно нищо. Сърцето ми се раздираше, когато трябваше да продължа броенето, без да мога да я изпратя с поглед. На колегата отсреща, който брои автомобилите, бях страшно благодарен. Отнасяше се направо за моето съществуване.

Главният статистик ме потупа по рамото и заяви, че съм способен, благонадежден и верен.

— Грешка от една бройка на час не е голяма — каза той. — И без това прибавяме известен процент за евентуални пропуски. Ще предложи да ви преместят да броите конските каруци.

Конските каруци, естествено, са царска работа. Конските каруци означават неподобно безделие. На ден минават не повече от двайсет и пет конски каруци, а да прехвърляш в мозъка си по една цифра на половин час е истинско безгрижие. Да, конските каруци са нещо

чудесно. Между четири и осем часа движението на конски каруци по моста изобщо е забранено, така че ще мога да се разхождам или да отивам в сладоледовия бар, ще мога дълго да я гледам или дори да я поизпращам, когато си тръгва за къщи — моята малка непретроена любима...

1950

ХАЙНРИХ БЬОЛ ЧОВЕКЪТ С НОЖОВЕТЕ

Юп държеше ножа за върха и небрежно го поклащаше. Беше дълъг, тънко наточен нож за хляб и се виждаше, че е остър. С внезапно движение той го хвърли високо над себе си, ножът се завъртя с бръмчене нагоре, подобно перка, лъскавото острие се замята като златна рибка в снопа последни слънчеви лъчи. Горе ножът се удари, изгуби вибрацията си и рязко полетя надолу — право към главата на Юп. Със светкавична бързина Юп постави на главата си едно дървено трупче, ножът звънко се заби в него и остана там да се люлее. Юп свали трупчето от главата си, освободи ножа и с нервно движение го запрати към вратата, където той остана да трепти известно време, преди да се успокои и падне на пода...

— Гадна история — каза Юп тихо. — Знам добре, че след като са дали парите си на касата, хората непременно искат да видят нещо, при което здравето или животът висят на косъм, също както в стария римски цирк, най-малкото искат да знаят, че е възможно да се пролее кръв, разбираш ли?

Вдигна ножа от земята и с рязък замах на цялата ръка го заби в горната напречна рамка на прозореца така, че стъклата звъннаха и едва не паднаха изпод ронещия се маджун. Това хвърляне — уверено и властно — ми напомни онези мрачни часове от миналото, когато Юп разхождаше джобното си ножче нагоре-надолу по гредите на бункера.

— Готов съм да направя всичко, само за да причиня гъдел на господата — продължи той. — Ако трябва, бих си отрязал и ушите, но, за съжаление, няма да се намери никой, който да ми ги залепи обратно; а без уши — по-добре да си бях останал в плен. Ела!

Той блъсна вратата и след като ме пусна да мина пред него, излязохме на стълбището. Останки от книжни тапети висяха по онези места, където лепилото е било повече и не е позволило да ги откъснат, за да запалят печката с тях. След това прекосихме някаква занемарена баня и се озовахме на нещо като тераса, чийто трошлив бетон беше обрасъл с мъх. Юп вдигна ръка.

— Разбира се, номерът оказва толкова по-силно въздействие, колкото по-нависоко излети ножът. Но горе ножът трябва да срещне някакво препятствие, където да изгуби вибрацията си и съвсем рязко да полети надолу — право към моя никому ненужен череп. Ето виж!

Той посочи железните подпори на някакъв порутен балкон, които стърчаха във въздуха над нас.

— Тук тренирах цяла година. Гледай внимателно.

Хвърли ножа нагоре, той се заиздига с чудна равномерност и настойчивост; струваше ми се, че се изкачва съвсем леко и без усилия, като птица. Удари се в една от подпорите, с главозамайваща скорост полетя надолу и се заби дълбоко в дървеното трупче. Самият удар бе навярно трудно поносим, но Юп дори не трепна. Ножът беше потънал на няколко сантиметра в дървото.

— Слушай, това е великолепно — извиках аз, — славна работа, и те сигурно ще го оценят! Та това е истински номер!

Юп равнодушно измъкна ножа от дървото, хвана го за дръжката и го вдигна.

— Оценяват го. Плащат ми по дванадесет марки на вечер, като ми разрешават между два по-големи номера да си поиграя с ножовете. Но моят номер е доста обикновен: един човек, един нож, едно дървено трупче, нали разбираш? Ако имах поне някоя разголена жена, на която ножовете да профучават на милиметър покрай носа! Тогава щяха да са във възторг. Ама ха намери ми такава жена де!

Той тръгна пред мен и ние се върнахме в стаята му. Юп внимателно постави ножа на масата, до него дървеното трупче, после потри ръце. След това седнахме на сандъка до печката и млъкнахме. Аз извадих от джоба си моя хляб и попитах:

— Мога ли да те поканя?

— О, с удоволствие, но първо да сваря кафе. А после ще дойдеш с мене и ще видиш как работя на сцената.

Той сложи дърва и постави тенджерата направо на огъня.

— Просто да се откаеш — каза той, — имам чувството, че изглеждам прекалено сериозен, може би все още приличам на фелдфебел, а?

— Глупости, та ти никога не си бил фелдфебел. Усмиваш ли се, когато ти ръкопляскат?

— Разбира се. И се покланям.

— Не знам. Аз не бих могъл. Не бих могъл да се усмихвам сред гробища.

— Това е голяма грешка, именно сред гробища човек трябва да се усмихва.

— Не те разбирам.

— Та те съвсем не са умрели, разбираш ли, никой не е умрял!

— Това разбирам, но не го вярвам.

— Все още си подпоручик. Е да, разбира се, това не минава току-тъй. Но, бога ми, радвам се, когато мога да им доставя удоволствие. Те са напълно изгаснали и аз ги погъделичквам малко, а те ми плащат за това. Може би ще се намери някой, един-едничък, който, като се прибере вкъщи, ще си мисли за мене. „Тоя с ножовете, дявол да го вземе, не знае какво е страх, а мене все ме е страх, дявол да го вземе“ — ще си каже може би той, защото всички те постоянно се страхуват. Мъкнат страха със себе си като някаква тежка сянка, а пък аз се радвам, когато го забравят поне за миг и малко се посмеят. Това не е ли достатъчно, за да се усмихнеш?

Мълчах и слушах кипенето на водата. Юп наля в кафявото тенекиено канче, после пихме на смени и изядохме моя хляб. Вън започна тихо да се смрачава и стаята се изпълваше с нещо като приятно сиво мляко.

— Ти с какво се занимаваш впрочем? — попита Юп.

— С нищо... пробивам си път в живота.

— Тежка професия.

— Да, за този хляб трябваше да отбера и изчукам сто камъка. Наемен работник съм.

— Хм... искаш ли да видиш още един от моите фокуси? Понеже кимнах, той стана, запали лампата и отиде до стената, а там дръпна някаква приличаща на килим завеса. Върху червеникаво боядисаната стена личаха грубо нарисувани с въглен контури на мъж: на мястото, където би трябвало да е главата, стърчеше странна, приличаща на буца подутина — това навярно заместваше шапка. Като разгледах по-отблизо, видях, че фигурата е нарисувана върху умело замаскирана врата. С любопитство наблюдавах как Юп измъкна изпод мизерното си легло хубав кафяв куфар и го постави на масата. Преди да го отвори, той се приближи към мене и сложи отпреде ми четири угарки.

— Свий две тънички — каза той.

Промених мястото си, така че да мога да го гледам и същевременно да се възползвам по-добре от меката топлина, излъчваща се от печката. Докато развивах внимателно угарките, като за подложка използвах хартията от хляба, Юп щракна ключалката на куфара и измъкна оттам някакъв чудноват несесер; това беше един от онези общити с много джобове платнени несесери, в които нашите майки обикновено пазеха приборите за ядене от чеиза си. Юп пъргаво развърза шнура, остави намотания вързоп да се разгъне върху масата и там се показаха дузина ножове с дървени дръжки, каквито по времето, когато нашите майки танцували валс, са наричали „ловен комплект“.

Разделих тютюна от угарките поравно върху двете хартийки и свих цигарите.

— Ето — казах аз.

— Ето — каза също Юп, а след това: — Благодаря.

После ми показа целия несесер.

— Това е единственото, което спасих от имуществото на родителите си. Всичко друго е изгоряло, затрупано, а каквото е останало — разграбено. Когато се върнах от плен, парцалив и жалък, не притежавах абсолютно нищо. Докато един ден ме намери една представителна възрастна дама, близка на моята майка, и ми предаде това красиво куфарче. Няколко дена преди да бъде убита от бомбите, майка ми го занесла у нея на по-сигурно място. Странно, нали? Така е, пред страха от гибелта хората се опитват да спасят най-ценните си вещи, но никога най-необходимите. И ето, аз вече притежавах поне съдържанието на този малък куфар: кафяво тенекиено канче, дванадесет вилици, дванадесет ножа и дванадесет лъжици, а също и големия нож за хляб. Лъжиците и вилиците продадох — една година живях от тях, — а с ножовете се упражнявах, с тринадесетте ножа. Сега внимавай...

Подадох му горящата хартия, с която бях запалил цигарата. Юп залепи цигарата на долната си устна, закрепил шнура на несесера към едно по-горно копче на якето си и пусна несесера да се разгъне по ръката му, така че той я покри като с някакво странно военно украшение. После с невероятна бързина започна да вади ножовете от несесера и преди още да съм разбрал как прави това, светкавично ги запокити и дванадесетте в човешкия силует на вратата — а той наподобяваше онези ужасни, олюляващи се фигури, които към края на

войната ни пресрещаха от всички плакати и всички възможни кътчета като предвестници на гибел. Два ножа стърчаха в шапката, по два имаше над всяко рамо, а останалите бяха наредени по три покрай висящите отстрани ръце...

— Страхотен си! — извиках аз. — Нямах грешка! Това е истински номер, само още нещичко за аромат и... готово!

— Липсва само човекът, а още по-добре жената. Ах!

Той събра ножовете от вратата и внимателно ги нареди обратно в несесера.

— Никой не се наема. Жените са много страхливи, а мъжете много скъпи. Но разбирам, работата е опасна.

Отново със светкавична бързина той хвърли ножовете, но сега по такъв начин, че целият черен човек остана разделен в гениална симетрия на две половини. Тринадесетият голям нож, подобно смъртоносна стрела, стърчеше на мястото, където би трябвало да бъде сърцето.

Юп дръпна още веднъж от тънката завита хартийка, натъпкана с тютюн, и хвърли късичката угарка зад печката.

— Хайде — каза той, — трябва да тръгваме. Протегна глава към прозореца, измърмори нещо като „проклето време“ и после добави:

— Сега е осем без нещо, в осем и половина излизам на сцената.

Докато той прибираще ножовете в малкия кожен куфар, аз надникнах през прозореца. Под дъжда полуразрушените вили като че тихо ридаеха. Иззад високата, сякаш олюляваща се стена на тополите долиташе скърцането на трамвая. Обаче никъде не можах да открия часовник.

— Но как разбра колко е часът?

— По усет, това също е част от тренировките ми.

Погледнах го, без да разбирам нищо. Той ми помогна да се облека и след това навлече винтягата си. Моето рамо е малко повредено — не мога да си движа ръцете повече от определен ъгъл, но достатъчен, колкото да чукам камъни. Сложихме си шапките и излязохме в тъмния коридор. Зарадвах се, че сега поне чувам някакви гласове из къщата. Смях и приглушен говор.

— Ето тъй — каза Юп, докато слизахме — се помъчих да открия някои космически закони.

Остави куфара си на стълбищната площадка и протегна ръце встрани така, както на някои антични картини е изобразен Икар, готвещ се за полет. На съсредоточеното му лице се появи странен хладно-мечтателен израз, нещо полуналудничаво, полумагическо, нещо студено, което ме изплаши.

— Ето тъй — повтори той тихо, — просто прониквам в атмосферата и усещам как ръцете ми се удължават все повече и повече, докато навлязат в пространство, където владеят други закони. Ръцете ми пробиват някакъв покров, а там горе властват странни възшебни сили, които аз улавям, да, просто улавям, после изтръгвам техните закони, сграбчвам ги полукрадливо, полупохотливо и ги отнасям със себе си!

Ръцете му конвулсивно се свиха и той ги притегли към тялото си.
— Хайде — каза Юп и лицето му доби отново разсъдлив вид.

Последвах го замаян...

Навън ръмеше тих, хладен и упорит дъжд. Вдигнахме яките си и зъзнейки, потънахме в себе си. Мъглата на здрача се стелеше по улиците, но вече оцветена от синкавата сянка на нощта. Тук-там от приземията на разрушените вили мъждукаха мизерни светлини, смазани от непосилната черна тежест на огромната пустош. Неусетно улицата премина в разкалян полски път. Сред запустелите градини отляво и отдясно в сгъстения се мрак сякаш плуваха тъмни дъсчени бараки, наподобяващи заплашителни джонки в плиткото устие на някаква река. После прекосихме трамвайната линия, потопихме се в тесните шахти на предградието, където сред купищата смет и развалини бяха оцелели в мръсотията няколко къщи. Неочаквано излязохме на една много оживена улица. Човешкият поток ни повлече и след малко свихме в тъмната пресечка, където ярката реклама на „Седемте мелници“ се отразяваше в лъщия асфалт.

Входът на вариетето беше пуст. Представлението беше започнало отдавна и през изтърканите червени завеси долиташе до нас неравният шум от тълпата.

Юп се засмя и посочи една снимка на рекламното табло: той, облечен в каубойски костюм, се мъдреше между две сладко усмихнати балерини, чиито гърди бяха обсипани с блестящи пайети. Отдолу имаше надпис: „Човекът с ножовете“.

— Хайде — каза Юп отново и преди да се опомня, ме дръпна в някакъв едва забележим, нисък вход.

Заизкачвахме се по тясна вита стълба, осветена едва-едва. Миризмата на пот и грим издаваше близостта на сцената. Неочаквано при една извивка на стълбите Юп се спря, остави куфара, сграбчи ме за раменете и тихо попита:

— Имаш ли смелост?

Толкова дълго бях очаквал този въпрос, че сега неговата внезапност ме изплаши. Сигурно не съм изглеждал много смел, когато казах:

— Смелостта на отчаянието.

— Това е истинската смелост — извика той със сподавен смях.
— Е?

Аз мълчах и изведнъж вълна от див кикот се плисна по тясното стълбище, изля се върху нас като мощен поток, толкова силен, че аз се изплаших и неволно потреперих зиморничаво.

— Страх ме е — казах тихо.

— Мене също. Нямах ли ми доверие?

— Имам ти, разбира се... но... е, хайде — казах дрезгаво, бутнах го да върви и добавих: — Всичко ми е безразлично.

Влязохме в тесен коридор, където отляво и отдясно бяха наредени много кабинни от шперплат. Някакви пъстри фигури сновяха край нас, а през една пролука на мизерно изглеждащите кулиси се виждаше сцената, на която клоунът отваряше огромната си уста. Отново ни заля дивият кикот на тълпата, но Юп ме дръпна зад една врата и заключи след себе си. Огледах се. Кабината беше съвсем тясна и почти гола. На стената висеше огледало, а на един самотен пирон беше окачен каубойският костюм на Юп. Върху разкривения стол се виждаше овехтяла колода карти за игра. Юп беше обзет от някаква нервна трескавост; свали от гърба ми мокрото палто, хвърли каубойския костюм на стола, окачи палтото ми на пилона, а след това и винтягата си. Отсреща, зад стената на кабината, върху една боядисана в червено дорийска колона видях електрически часовник, който показваше осем и двадесет и пет.

— Пет минути — мърмореше Юп, докато навличаше костюма си.

— Да направим ли репетиция?

В този миг някой потропа на вратата на кабината и извика: „Пригответе се!“

Юп закопча якето си и наложи шапката, тип „дивия запад“. Извиках с конвулсивен смях:

— Няма ли най-напред за проба да екзекутираш осъдения на смърт?

Юп грабна куфара и ме измъкна навън. Там някакъв плешив човек наблюдаваше последните манипулации на клоуна върху сцената. Юп му пошепна нещо на ухото, което аз не разбрах; мъжът уплашено вдигна очи, погледна ме, след това погледна Юп и поклати решително глава. Юп отново му пошепна нещо.

Всичко ми беше безразлично. Ако щат и жив да ме набучат на кол, рамото ми е повредено, изпушил съм една тънка цигара, утре за седемдесет и пет камъка ще получа три четвърти хляб. Да, но утре... Кулисите сякаш щяха да се срутят от аплодисменти. С уморено и разкривено лице клоунът се олюляваше и пристъпваше между кулисите към нас, спря се за няколко секунди навъсен, после се върна на сцената и се поклони с любезна усмивка. Оркестърът свиреше „туш“. Юп продължаваше да шепне нещо на ухото на плешивия мъж. Клоунът се връща три пъти и три пъти излиза обратно на сцената, като се покланяше с усмивка. После оркестърът засвири марш и Юп, грабнал куфарчето в ръка, с твърда стъпка се появи на сцената. Посрещнаха го вяли ръкопляскания. С уморени очи наблюдавах как Юп прикрепил картите на очевидно предварително приготвените гвоздеи и как след това надупчи всяка една от тях по средата с по един нож. Ръкоплясканията се оживиха, но само толкова. След това под тихото тремоло на барабана той изпълни номера с големия нож за хляб и дървеното трупче и въпреки всичкото си безразличие, почувствах, че номерът наистина е малко сух. Срещу мене от другата страна на сцената гледаха няколко леко облечени момичета... Неочаквано плешивият мъж ме сграбчи, повлече ме към сцената, поздрави Юп с тържествено движение на ръката и каза с престорен полицейски глас:

— Добър вечер, господин БоргалеВСКИ.

— Добър вечер, господин Ердменгер — каза Юп със същия тържествен тон.

— Ето, вода ви този конекрадец, този въшлив дрипльо, господин БоргалеВСКИ, за да го погъделичкате малко с чудесните си ножове,

преди да го обесим... този дрипльо...

Намерих гласа му направо смешен, неумело подправен, като книжни цветя и евтин грим. Хвърлих поглед към зрителната зала и от този момент, изправен пред това трептящо, похотливо, горящо от нетърпение хилядоглаво чудовище, спотаено в мрака, сякаш готово за скок, аз окончателно претръпнах.

Всичко ми стана абсолютно безразлично, ярката светлина на прожекторите ме заслепяваше и в износения си костюм и разкривените обувки сигурно наистина съм приличал на конекрадец.

— О, дайте го насам, господин Ердменгер, бързо ще се справя с този мъжага.

— Чудесно, погрижете се за него и не пестете ножовете.

Юп ме улови за яката, докато господин Ердменгер, ухилен и с разкрачена походка, напусна сцената. Отнякъде хвърлиха въже и Юп ме привърза към основата на една дорийска колона, зад която изправи боядисана в синьо реквизитна врата. Усещах нещо като замайване от своето безразличие. Отдясно ме обливаше зловещият трептящ шум от настървената публика и аз разбрах, че Юп имаше право, когато говореше за нейната кръвожадност. Някаква похотливост изпълваше сладникаво миришещия блудкав въздух. С тремолото си, създаващо сантиментално напрежение, с мрачното си сладострастие оркестърът засилваше впечатлението на някаква зловеща трагикомедия, в която ще се пролее истинска кръв, предварително платена актьорска кръв... Гледах втренчено право пред себе си и вяло се отпуснах, тъй като здраво затегнатото въже наистина ме държеше. Оркестърът звучеше все по-тихо, докато Юп делово измъкваше ножовете от картите и ги прибираще обратно в несесера, при което ми хвърляше мелодраматично свирепи погледи. След като прибра и последния нож, той се обърна към публиката, гласът му също прозвуча неприятно подправен, когато каза:

— За вас, почитаеми господа, ще обкича с ножове този господин, но искам първо да се уверите, че не хвърлям тъпи ножове...

Измъкна от джоба си някаква връв и със зловещо спокойствие заизважда нож след нож от несесера, докосваше ги до връвта и така я нарязва на дванадесет парчета, като прибираще всеки нож обратно.

През цялото това време аз гледах някъде далеч над него, далеч над кулисите, далеч и над полуголите момичета, гледах, струваше ми

се, в някакъв съвсем друг живот...

Напрежението в зрителната зала наелектризира въздуха. Юп се приближи до мен, привидно дозатегна въжето, при което ми прошепна с мек глас:

— Стой съвсем, ама съвсем неподвижен и ми имай доверие, мили мой...

Това протакане повиши напрежението почти до краен предел, сякаш всеки миг нещо щеше да избухне в празното пространство; обаче той внезапно протегна ръце встрани и те увиснаха като две тихо пърхащи птици, а по лицето му пробягна отново онзи израз на магическа концентрация, който така ме беше смаял на стълбището. С този магически жест той като че заклинаше зрителите. Стори ми се, че това е предупредителен знак за мене.

Върнах погледа си от безкрайната далечина и се възрях в Юп, който сега стоеше право насреща ми, тъй че очите ни бяха на една линия. После той вдигна ръка, насочи я бавно към несесера и аз отново разбрах, че това е знак за мене. Стоях неподвижен, съвсем неподвижен, после затворих очи...

То беше някакво прекрасно усещане, което продължи може би две, може би двадесет секунди, не знам точно. Докато слушах тихото съскане на ножовете и ме докосваше късата и остра въздушна струя, когато те се забиваха покрай мен в реквизитната врата, изпитвах чувството, че вървя по много тясна гледа над някаква безкрайна пропаст. Вървя съвсем уверено и все пак усещам целия ужас от опасността. Обзема ме страх и същевременно пълната сигурност, че няма да се сгромолясам. Не броих ударите, но въпреки това отворих очи в момента, когато последният нож се заби във вратата до дясната ми ръка...

Бурните аплодисменти ме свестиха окончателно. Отворих широко очи и погледнах преbledнялото лице на Юп, който се втурна към мене и с треперещи ръце заразвързва въжето. После ме повлече към средата на сцената близо до рампата. Той се поклони и аз се поклоних. Сред засилващите се ръкопляскания Юп сочеше мене, а пък аз него; след това той ми се усмихна и аз му се усмихнах, после и двамата се поклонихме на публиката.

В кабината не промълвихме нито дума. Юп хвърли надупчената колода карти върху стола, свали ми палтото от пилона и ми помогна да

го облека. След това окачи отново каубойския си костюм, облече винтягата си и двамата си сложихме шапките. Когато отворих вратата, срещу нас се втурна дребният плешив мъж и извика:

— Хонорарът ви е повишен на четиридесет марки!

Той връчи на Юп няколко банкноти и тогава аз разбрах, че сега Юп е мой шеф, и се усмихнах; той също ме погледна и се усмихна.

Юп ме улови за лакътя и един до друг слязохме по тясната, слабо осветена стълба, която миришеше на стар грим. Когато стигнахме до изхода, Юп каза с усмивка:

— А сега да си купим цигари и хляб...

Но едва час по-късно осъзнах, че вече имам някаква истинска професия; професия, при която е необходимо само да застана на сцената и малко да помечтая. За дванадесет или двадесет секунди. Бях човекът, по когото хвърлят ножове...

1950

ХАЙНРИХ БЬОЛ

ДЖУДЖЕТО И КУКЛАТА

Маршрутите ни са точно определени. Всяка сутрин напускаме града в различни посоки, отряд от шестима анкетъори, които служат на статистиката. Беше още тъмно, когато този ден взех влака в Кьолн, катедралата ми се видя много широка, широка и насечена, а после станах свидетел на странно мрачна игра: когато влакът спря в Дойц, никой не слезе, нито се качи, но машинистът, началникът на гарата и кондукторът все пак си размениха сигнали: размахваха се лампи, прозвучаха викове и свирки, докато буталата на локомотива отново не се завъртяха. Едва след Мюлхайм забелязах как започна да просветва зад хълмовете, разположени източно от Кьолн, от здрача рязко изскочи една кула, озарена от внезапен слънчев лъч и аз видях, че е едва шест часа.

Опитваме се да провеждаме нашите анкети по най-разнообразен начин, отхвърляме всичко формално, отказваме се от въпросници. Служат ни само бележник и молив, а също планът към който сме длъжни да се придържаме. Най-новата идея на шефа е да посещаваме хората колкото е възможно по-рано, „пред лицето на делника, тъй да се каже“ — неблагоприятна и трудна работа.

Така трябваше скоро да закопчая обратно палтото си и да посегна към шапката си, защото във някакъв глас извика: „Опладен, Опладен!“

Трябваше да вървя от гарата около осем минути, преди да стигна посочения адрес: малка къща от червени тухли.

Натиснах копчето на звънеца и зачаках. Чаках дълго. Но всичко оставаше тихо. Хората минаваха по улицата покрай мене, странни погледи ме пронизваха, но отвътре не се чуваше нищо, а жълтеникавата завеса на прозореца не помръдваше: само едно порцеланово джудже с хармоника на скута седеше върху подпрозоречната дъска между стъклото и завесата и с тъпите си пръсти търсеше някаква мелодия, която изглежда не можеше да

намери. То се хилеше неопределено и едва когато се вгледах по-дълго, забелязах, че клечи върху пепелник, а от кухия му капак стърчи цигара.

Позвъних още веднъж, но тогава към мен се приближи една жена, която малко преди това бе минала с кана за мляко.

— Кого търсите?

— Майкснер — казах аз.

Тя поклати глава:

— Но той умря.

— А жена му?

— В болница е.

Тя си тръгна, клатейки глава, и по едно време се обърна, понеже аз продължавах да стоя и се взирах в лицето на джуджето. После бавно закрачих обратно към гарата. Не сме упълномощени при такива случаи да проявяваме инициатива и да посещаваме други адреси. Умрелият си е умрял и в сумарните списъци минава като тиренце в определената графа.

Взех влака за Дюселдорф, внимателно изрисувах кръст зад опладенския адрес и зачетох вестник, но непрекъснато виждах пред себе си безнадеждния израз върху порцелановото лице на джуджето, чието хилене не ми изглеждаше случайно.

В Дюселдорф бързо напуснах гарата. В нашата работа грешките са почти изключени. Дори трамваите са ни посочени и те неизбежно ни отвеждат в най-голяма близост до къщите, които трябва да посетим. Качих се на трамвая, подадох пари на кондуктора и след десет минути слязох пред един магазин за цигари. Натиснах дръжката на вратата му. Зад една грамада от кутии за пури се надигна някаква жена; беше едра и тромава и създаваше впечатлението за нещо изкуствено, понеже движеше ръцете си само от лактите надолу, а горните им части държеше притиснати към тялото. Взрях се в лицето ѝ.

— Моля? — попита тя.

Поех дълбоко дъх, за да си кажа урока, в същото време извадих от джоба легитимацията си и я държах в ръка. Имам навика умишлено да изломотвам встъплението си, а също да задавам въпросите бездушно, за да подсиля впечатлението за деловитост. Освен това не гледам хората. Така че се взирах над рамото ѝ към някакъв турчин с фес, чиято цигара безсмислено димеше между пръстите му, а той се хилеше срещу една джамия.

— Идвам от Института за проучвания — казах аз, — стремим се чрез разпитване на всички слоеве от населението, във всички области, по всяко време на деня да изучим мнението на хората за някои неща. Ще ви бъдем благодарни, ако ни разрешите няколко въпроса. Не е нужно да подчертавам, че всяка дискретност...

— Питайте — каза тя спокойно.

Устата ѝ се беше отворила и по лицето ѝ пробяга усмивка, която сякаш ѝ причини голяма умора.

— Вярвате ли в бог? — попитах аз.

Дланите ѝ се откъснаха от тезгяха, тя се улови за сърцето, после за главата, съвсем повдигна тежките си клепачи, тъй че зърнах големите ѝ спокойни, сиви очи. Накрая тя кимна.

— Как си представяте бог?

— Бог е тъжен — каза тя тихо, — ние трябва да го утешим.

Замълчах за миг, казах „благодаря“ и си тръгнах.

Двайсет минути по-късно зададох същите въпроси на един мъж, който стоеше неподвижно зад пердето на прозореца и наблюдаваше уличното движение. Наричаше се Балун, изхабените му зъби изглеждаха синкави, ръцете му бяха силно окосмени. Той си играеше с ресните на завесата, а пепелявосивата му плешива глава имаше до смърт тъжен вид, когато той се обърна към мене и каза:

— Бог съществуваше, но те го убиха и той не възкръсна.

Третата къща беше полуразрушена. В коридора някакво дете играеше в една локва, останала там още от последния дъжд. Детето беше бледо и кротко, а на стълбището чух да пее женски глас. Жената пееше хубаво. Детето тихо пригласяше. Внимателно се заизкачвах по стълбите. На първия етаж имаше отворена врата: зърнах гърба на една жена, сведена над масата, да разточва тесто. Беше тази, която пееше. При шума на стъпките ми тя замълча и се извърна: бледото ѝ лице, обгърнато от кичури черна коса, ме гледаше спокойно.

— Госпожа Дийц? — попитах аз.

Тя кимна, а пък аз изломотих урока си, сам завладян от този замайващ ритъм, който се получава при подчертаното ломотене.

Отначало жената замълча. Избърса ръцете си в престилката и се вторачи в мен с отворена уста:

— Бог — каза тя, — има два бога, бог на богатите и бог на бедните.

Дишайки тежко, зададох втория въпрос. Тя не мисли дълго.

— Единият е строг и безсилен — каза тя, — а другият е благ, но могъщ... могъщ.

— Благодаря ви — отвърнах аз, но не си тръгнах.

Ние се погледнахме, за миг настъпи тишина, после се усмихнахме и аз се спуснах по стълбите.

Трябваше да тичам до гарата, за да хвана връзка. Навярно се бях усмихвал прекалено дълго и бе станало късно. Потърсих си място за сядане, извадих бележника и записах дюселдорфските резултати. Впрочем шефът е недоверчив към писаното слово повече, отколкото към изреченото — той възнамерява да ни раздаде малки апарати за запис, които да възпроизвеждат диалога дословно, а за нас ще остане само кратко описание на обстановката. Но очевидно неговите работодатели досега се бояха от разноските.

Към дванайсет бях в Гелзенкирхен. Започнало беше да вали и аз бавно крачех под дъжда из града; тръпчивият въздух напомняше миризмата на пътуващ влак, горчива и силна, дори когато стигнах до един по-тих квартал. По развалините в гъста колония растяха глухарчета и докато търсех номера на къщата, се озовах пред един магазин за колониални стоки: рекламните табла блестяха мътно в дъжда, а стоките сякаш плуваха зад мокрите стъкла като в аквариум. Влязох в съседната сграда: това беше фризьорски салон. Всичко бе тихо, а магазинът като че бе потънал в здрач. В дъното проблясваше синкаво един плакат, който възхваляваше гумени стоки, наред с lika на някакъв предоволно усмихнат господин — изглежда възхитен от един крем за бръснене. В огледалата над умивалниците зърнах самия себе си: имах безпомощен вид. Извиках „Ало!“, зачаках, но нищо не се помръдваше. В някаква съседна стая изглежда играеха деца, чувах приглушените им крясъци. Седнах, натъпках лулата си, запалих я и взех от закачалката едно илюстрирано списание. Беше отпреди близо три седмици. На корицата се мъдреше някаква киноактриса, отдавна вече забравена, но тук още я смятаха за най-красивата жена на столетието, а на втората страница видях човечното лице на един генерал, който тържествено уверяваше, че е невинен — за какво, не пишеше.

В този миг вратата на салона се разтвори и вътре се втурна младо момиче. Нейното весело усърдно лице ми се стори познато.

Бележникът в ръката ѝ ми обясни всичко.

— Добър ден, майсторе! — извика тя. — Идвам от Института за проучвания, ще разрешите ли няколко въпроса?

— С удоволствие — отвърнах аз, запалих лулата си и заизпусках гъсти облаци.

— Вярвате ли в бог?

— Да — казах аз.

— Как си представяте бог?

— Аз съм християнин.

— О — възкликна тя, — чудесно... Наистина ли?

— Наистина — казах аз.

— Много благодаря.

Тя скри бележника си, спусна се по стълбите и затръшна вратата след себе си. Изправих се бавно и се уплаших, когато собственикът на салона внезапно застана до мен. Беше млад мъж, косата му бе разчорлена, а самият той изглеждаше сгорещен. Усмиваше се.

— Прощавайте — каза той, дълго ли чакате?

— Не, не — отвърнах аз с усмивка.

— Какво обичате?

— Ножчета за бръснене, моля — казах аз, — десет броя. Но бързо.

Той притича до лавицата, даде ми една кутийка, аз хвърлих пари и изскочих навън. Настигнах колежа си на тъгла и я проследих. Вървях много дълго след нея под дъжда, почти през целия град, покрай металургични заводи, огромни постройки, рудници, през оживени улици и един голям парк. Тя посещаваше същите адреси, които ми бяха определени за следобед. Очевидно бе извършена някаква грешка от отдел „Пътни планове“.

Вече беше късно, когато уморен най-сетне тръгнах подир нея към гарата. Но нямах никакво желание да се прибирам вкъщи. Близко до гарата влязох в едно кино, там беше топло и тихо, и заспах малко след започването на главния филм. Когато излязох, все още валеше. Взех някакъв влак, който пътуваше на юг, заспах седнал и се събудих едва когато влакът спря. Така дремех, докато един глас не извика в мрака: „Опладен... Гара Опладен...“. Сkochих, взех шапката си от мрежата и бързо слязох. Едва когато застанах пред бариерата, а влакът замина, като бавно се измъкна покрай мен в тъмнината, проумях, че

вече няма какво да търся в Опладен. Следващият влак заминаваше едва след един час и не ми дойде нищо друго наум освен бавно да се запътя към къщата, където бях ходил сутринта. Още отдалече видях, че е осветена. Бързо се приближих, на табелката открих, че името Майкснер вече е покрито от друго. От отсрещната страна на улицата разгледах джуджето: осветено отзад, то изглеждаше почти като живо. Някаква млада жена прекоси стаята, облечена с червеникав пеньоар, и внезапно завесата се повдигна, едно момиченце по нощница се облегна на подпрозоречната дъска и закрепил куклата си до стъклото. Куклата беше стара и мръсна, но аз вдигнах ръка и ѝ махнах. Детето се уплаши, направи рязко движение, блъсна джуджето и то падна на пода. Чух как се разби на парчета, издрънча съвсем за кратко. Детето изчезна, куклата още стоеше там, косо облегната на стъклото, някакво чорлаво същество. Махнах ѝ още веднъж и бавно си тръгнах: от една друга стая сега долетяха викове и разбрах, че момиченцето яде бой. Децата винаги ядат бой, почти винаги без вина и винаги напразно, а аз се надявах, че няма да го бият.

Когато отново се спрях, вече беше тихо и аз се помолих баща ми да не го пердаши още веднъж. Може би той беше умрял, или работеше нощна смяна, а може би все пак щеше да повярва, че вън действително е стоял някакъв черен мъж и е махнал на куклата.

Съвсем бавно закрачих обратно към гарата.

1950

ХАЙНРИХ БЬОЛ

ЧОВЕКЪТ, КОЙТО СЕ СМЕЕ

Когато ме попитат за професията ми, обзема ме смущение: изчервявам се, заеквам — аз, иначе известен като самоуверен човек. Завиждам на хората, които могат направо да кажат: „Аз съм зидар.“ На фризьора, книговодителя или писателя завиждам за простотата на отговора, който дават, тъй като всички тези професии се обясняват от само себе си и не изискват допълнителни разяснения. На такъв въпрос аз обаче съм принуден да отвърна: „Смея се.“ А това очевидно е недостатъчно и на втория въпрос, дали с това си изкарвам прехраната, трябва да отговоря „Да“, ако не искам да лъжа. Действително живея от смеха си и то съвсем не лошо, защото, казано на търговски език, смехът ми се котира добре. Никой не умее да се смее така майсторски като мене, никой не владее до такова съвършенство тънкостите на моето изкуство.

Дълго време — за да избягна досадните обяснения — казвах, че съм артист. Но моите мимически и говорни способности са тъй незначителни, че това определение ми се струваше доста далеч от истината. А пък аз обичам истината и тя е: професията ми е да се смея. Това обаче съвсем не означава, че съм комик или клоун. Аз не разсивам хората, а изобразявам как те се смеят: смея се като римски император или като чувствителен абитуриент; смехът на седемнайсетото столетие ми е така добре познат, както и смехът на деветнайсетото, и ако трябва, мога да възпроизведа смеха на всички епохи, на всички обществени слоеве, на всички възрасти. Просто съм се научил на това, както другите се научават да поставят подметки на обувки. В гърдите ми се таи смехът на Америка, смехът на Африка, бял, червен, жълт смях — и срещу съответен хонорар пускам необходимия според режисурата смях.

Без мен не могат — смехът ми звучи от грамофонни плочи, от магнетофонни ленти, а режисьорите на радиопиеси се отнасят към мен с уважение. И аз се смея меланхолично, добродушно, истерично. Смея се като кондуктор или като чирак в хранителната промишленост;

утринен смях, вечерен смях, нощен смях и смях по здрач; накратко, когато и където има нужда от смях, използват мене.

Повярвайте ми, такава професия съвсем не е лека, още повече, че моят специалитет е заразителният смях. С него станах необходим и на третостепенните комици, които с основание треперят за ефекта от номера си. Почти всяка вечер обикалям вариететата като един вид клакьор, за да се смея заразително на слабите места от програмата. Това обаче следва да се извършва с чувство за мярка. Моят сърдечен, буен смях трябва да прозвучи в точно определен миг — нито по-рано, нито по-късно. Щом този миг настъпи, аз избухвам в смях, цялата публика заревава след мене и ефектът е спасен.

После изтощен се промъквам към гардероба, навличам палтото си, щастлив, че най-после работният ми ден е приключил. Вкъщи най-често ме очаква телеграма: „Вашият смях спешно необходим. Запис вторник.“ И само след няколко часа седя в претопления бърз влак и проклиnam съдбата си.

Всеки ще разбере, че след работа или когато съм на почивка, нямам особено желание да се смея. Доячът се радва, ако за миг може да забрави кравата, а зидарят е щастлив, когато не мисли за хоросана. В дома на дърводелеца най-често вратите са повредени или пък чекмеджетата трудно се отварят. Сладкарите обичат кисели краставички, месарите — марципан, а хлебарят предпочита колбасите пред хляба. Бикоборците обичат да хранят гълъби, а боксьорите пребледняват, когато от носовите на децата им потече кръв. Разбирам всичко това, защото никога не се смея след работа. Напълно сериозен съм и хората — може би с право — ме смятат за песимист.

През първите години на брака ни жена ми често казваше: „Хайде де, засмей се!“ Но с времето ѝ стана ясно, че не съм в състояние да изпълня това нейно желание. Щастлив съм, ако имам възможност да отпусна напрегнатите си лицеви мускули, обтегнатите си нерви. А това върша най-добре при пълна сериозност. Да, дори смехът на другите ме дразни, понеже веднага ми напомня за работата. И семейният ни живот си тече мирно и тихо, тъй като жена ми също отвикна да се смее. От време на време само я улавям да се усмихне, тогава се усмихвам и аз. Разговаряме тихо, защото мразя шума на вариететата, шума на студията. Хората, които не ме познават, ме смятат за затворен човек.

Може би съм такъв, защото много често ми се налага да си отварям устата, да се смея.

С неподвижна маска на лицето преминавам през своя собствен живот. От време на време само си позволявам лека усмивка и често си мисля, дали изобщо някога съм се смял. Струва ми се, не. Моите братя и сестри казват, че винаги съм бил сериозно момче.

Така аз се смея по най-различни начини, но не познавам собствения си смях.

1952

ХАЙНРИХ БЬОЛ

СЪДБАТА НА ЕДНА КАФЕНА ЧАША БЕЗ ДРЪЖКА

В момента съм отвън, върху корнiza на прозореца, и бавно се пълня със сняг. Сламката в мен е здраво замръзнала в сапунената течност, а наоколо подскочат врабци — рошави гадини, боричкащи се за трохичките хляб, които са им подхвърлили. За кой ли път треперя за живота си — ако някое от тези охранени врабчета ме блъсне, аз ще се разбия на бетонния плочник, сапунената течност ще остане там — овална и замръзнала, сламката ще се пречупи, а моите парчета ще бъдат сметени и хвърлени в кофата за боклук.

През запотеното стъкло съзирам смътно светлинките на коледното дърво, съвсем слабо до слуха ми достига песента, която пеят вътре — крясъците на врабците заглушават всичко.

Никой от онези там вътре, естествено, не знае, че съм се появил на бял свят под едно подобно коледно дърво точно преди двадесет и пет години, а двадесет и пет години са доста солидна възраст за една скромна кафена чаша. По-представителните ни роднини, които дремят неизползвани зад стъклените витрини на шкафовете, имат значително по-дълъг живот от нас, обикновените чаши. Моите родители, братята и сестрите ми, дори и моите деца отдавна вече не са между живите, докато аз прекарвам двадесет и петия си рожден ден върху корнiza на някакъв прозорец в Хамбург сред компанията на кряскащи врабци...

Баща ми бе проста кухненска чиния, а майка ми — уважавана от всички купичка за масло; имах петима братя и сестри — две кафени чаши и три чинийки, но семейството ни се порадва на щастието да живее заедно всичко на всичко няколко седмици. Повечето кафени чаши умират млади, и то поразени от внезапна смърт. Така двама от братята ми и една от милите ми сестрици бяха съборени от масата още на втория ден от Коледа. Много скоро трябваше да се разделим и със скъпия ни баща — заедно със сестра ми Йозефина, една от чинийките, и любимата ни майчица аз отпътувах на юг, опакован в парче вестник и пхнат между една пижама и някакъв пешкир. Пристигнахме в Рим,

където ни бе съдено да служим на сина на нашия собственик. Там тоя следваше археология.

Този период от живота ми — аз го наричам „моя римски период“ — бе извънредно интересен за мене. Юлиус, така се наричаше студентът, ме вземаше всеки ден със себе си в Каракаловите бани — едни грамадни развалини — и там се сприятелих с една бутилка, която придружаваше мен и господаря ми на път за работа. Бутилката се казваше Хулда и двамата лежахме често с часове в тревата, докато Юлиус работеше с лопатата. По-късно аз се сгодих с Хулда и през втората ми римска година ние се оженихме, въпреки острите упреци на майка ми, която смяташе женитбата с една обикновена бутилка за недостойна. Изобщо майка ми стана малко особена: чувстваше се дълбоко оскърбена, че я употребяват като табакера, подобно на милата ми сестрица Йозефина, която смяташе за непоносима обида, че служи вместо пепелник.

С Хулда, моята жена, преживяхме истински щастливи месеци. Заедно с Юлиус опознахме всички древни паметници наоколо — гроба на Август, Виа Апия, Римския форум. За последния си спомням винаги с тъга, защото Хулда, любимата ми жена, бе разбита именно тук от камъка, хвърлен от някакъв римски хлапак. Смъртта ѝ бе причинена от къс мрамор с големината на юмрук, част от някаква статуя на богинята Венера.

На читателя, склонен да следи и нататък моите мисли и готов да признае и на една кафена чаша без дръжка способността да изпитва болка и да обладава житейска мъдрост, мога вече да съобщя, че врабците край мен отдавна са изкълвали трохите, така че сега поне не съществува непосредствена опасност за живота ми. Междувременно върху запотеното стъкло на прозореца се е появила пролука с големината на супена чиния и сега вече виждам съвсем ясно коледното дърво; виждам и лицето на моя приятел Валтер, който е притиснал нос към стъклото и ми се усмихва. Само допреди три часа, преди още да бъдат раздадени подаръците, Валтер си играеше с мене и пускаше сапунени мехури. Ето и сега той сочи с пръст към мене, но баща му поклаща глава и посочва новичкото влакче, което Валтер е получил за Коледа, но Валтер на свой ред тръсва глава и докато стъклото отново се замъглява, аз вече знам, че най-много след половин час ще бъда на топло в стаята...

Радостта от удоволствията през римските ми години бе помрачена не само от смъртта на жена ми, но в много по-голяма степен от чудатостите на майка ми и роптанията на сестра ми. Когато вечер седяхме наредени един до друг в шкафа, те непрекъснато ми се оплакваха от погрешно разбраното им предназначение. Впрочем и на мене ми предстояха някои унижения, трудно поносими за една кафена чаша с достойнство — Юлиус започна да пие от мен ракия! Да се каже за една кафена чаша „от нея вече са пили ракия“ е все едно да кажеш за някой човек „видели са го в непорядъчна компания“. А от мене се изпи доста много ракия.

Тези унижителни времена продължиха, докато от Мюнхен в Рим бе изпратен един мой братовчед — чашка за яйца — заедно с един кейк и една риза. Отсега нататък за пиене на ракия служеше братовчед ми, а пък аз бях подарен от Юлиус на една млада дама, пристигнала в Рим със същата цел, както и той.

Тъй както в продължение на цели три години можех да гледам от прозореца на римското ни жилище гроба на Август, така и сега, след преминаването ми на нов адрес, можех през следващите две години да гледам църквата „Санта Мария Маджоре“. Наистина така се разделих с майка си, но затова пък отново изпълнявах първоначалното си предназначение — от мене пиеха кафе. Два пъти дневно ме измиваха и ме поставяха в едно хубаво спретнато шкафче.

Тук обаче също не ми бяха спестени някои унижения. Моето общество в симпатичното шкафче се състоеше от една порцеланова фруктиера! През цялата нощ и много, много часове от деня трябваше да понасям компанията на тази фруктиера, и то в продължение на две години! Тя бе от рода Хурлеванг и бе видяла бял свят в родовия дворец Хурлеванг в Хюрцених на река Хюрце. Бе деветдесетгодишна, но през дългия си живот бе преживяла твърде малко неща.

На въпроса ми, защо непрекъснато стои в шкафчето, тя високомерно отговори: „От една фруктиера не може да се пие!“ Тя бе красива, имаше нежен сиво-бял цвят със ситни зелени точици. Всеки път, щом някоя моя дума я оскърбяваше, тя пребледняваше дотолкова, че зелените точици можеха да се видят съвсем ясно. Без никакъв умисъл аз я оскърбявах доста често — най-напред с предложението си за женитба. Когато ѝ поднесох сърцето и ръката си, тя тъй пребледня,

че аз се уплаших за живота ѝ. Трябваше да минат няколко минути, докато възвърне първоначалния си цвят и промълви:

— Моля ви никога вече не споменавайте за това! Моят годеник ме очаква зад една витрина в Ерланген!

— Откога? — запитах аз.

— От двадесет години — отвърна тя. — Сгодихме се през пролетта на 1914, обаче внезапно ни разделиха. Аз прекарах войната в огнеупорната каса на Осигурителната банка във Франкфурт, а той в мазето на нашия дом в Ерланген. След войната, в резултат на спор за наследство, аз се озовах зад една витрина в Ерланген. Едничката ни надежда е, че Диана (така се наричаше нашата господарка) ще се омъжи за Волфганг, сина на дамата от Ерланген, чиято витрина обитава моят годеник. Тогава ще бъдем отново заедно, зад витрината в Ерланген.

Мълчах, за да не я оскърбя отново, защото отдавна бях забелязал, че Юлиус и Диана не са безразлични един към друг. При една екскурзия до Помпей Диана бе казала на Юлиус:

— Ах, знаете ли, действително имам на разположение някаква чаша, но от нея едва ли може да се пие кафе.

— Ах — бе отвърнал Юлиус, — ще ми позволите ли да ви избавя от това затруднение.

По-късно, когато вече престанах да се домогвам до ръката на фруктиерата, започнахме да се разбираме чудесно с нея. Когато вечер седяхме един до друг в шкафчето, тя винаги казваше:

— Моля ви, разкажете ми нещо, само по възможност не толкова просташко...

Това, че от мен бяха пили кафе, мляко, какао, вино или вода, тя намираще за крайно интересно, но когато ѝ разказах как Юлиус е пил от мене ракия, тя отново падна в несвяст и си позволи неоснователната (по мое скромно мнение) забележка:

— Дано Диана не хлътне по този недодялан момък!

По всичко обаче личеше, че Диана ще хлътне по недодялания момък — книгите в нейната стая започнаха да се покриват с прах, седмици наред от пишещата машина се подаваше един-единствен лист, на който бе написано само половин изречение: „Когато Винкелман посетил Рим...”

Сега вече ме измиваха надве-натри и дори неопитната фруктиера започна да проумява, че срещата ѝ с нейния годеник от Ерланген става все по-проблематична, тъй като, макар и да получаваше оттам писма, Диана ги захвърляше без отговор. Диана стана особена — започна (с известно колебание съобщавам това) да пие от мене вино. Когато още първата вечер разказах за това на фруктиерата, тя едва не се катурна от мястото си, а щом дойде на себе си, заяви:

— Не мога да си позволя да бъда занапред притежание на една дама, която си позволява да пие вино от кафена чаша!

Добрата фруктиера дори и не предполагаше колко скоро ще се изпълни желанието ѝ! Не след дълго тя се озова в заложената къща, а Диана измъкна от машината листа със започнатото изречение „Когато Винкелман посетил Рим...“ и написа писмо на Волфганг.

Не мина много време и пристигна отговорът на Волфганг. Чух Диана да говори на себе си:

— Значи така, не го интересувам аз, а глупавата му фруктиера!

Видях как тя измъкна от тома „Въведение в археологията“ разписката от заложената къща и я постави в един плик. От това мога да предположа, че добрата фруктиера вече живее заедно със своя годеник зад витрината в Ерланген, а така също съм убеден, че Волфганг отдавна си е намерил подходяща жена за съпруга.

За мене последваха забележителни времена — заедно с Диана и Юлиус се завърнах в Германия. Двамата бяха без пари и ме ценяха като скъпа вещ — от мен можеха да пият бистрата и свежа вода, която си наливах от чешмите по гарите. Не отидохме нито в Ерланген, нито във Франкфурт, а пристигнахме в Хамбург, където Юлиус си бе намерил работа в някаква банка.

Диана се бе разхубавила, а Юлиус изглеждаше малко по-блед отпреди. Аз обаче бях отново с майка си и сестра си, а те, слава богу, като че се чувстваха мъничко по-доволни от живота. Когато вечер стояхме наредени един до друг върху кухненската печка, майка ми обичаше да казва: „Ех, ако не масло, поне маргарин...“, а сестра ми дори започна да се надува, че държат в нея наденица. Моят братовчед обаче направи кариера, каквато рядко се удава на една чашка за яйца — служеше вместо вазичка. В него поставяха различни цветя — жълтурчета, парички, дребни маргаритки, — а когато Диана и Юлиус закусваха яйца, тя ги опираше до ръба на чинийката.

Юлиус се поуспокои, а Диана стана майка. След това започна война и аз често си мислех за фруктиерата, която навярно пак се намираше в огнеупорната каса на някоя банка и въпреки че неведнъж ме бе обиждала, от сърце ѝ желях в огнеупорната каса да бъде и годеникът ѝ. Заедно с Диана и най-голямото дете прекарах войната в Люнебург, където често имах случай да наблюдавам замисленото лице на Юлиус, когато се завръщаше в отпуск и с часове разбъркваше кафето си в мене. Много пъти Диана се плашеше, когато Юлиус бъркаше кафето си толкова дълго, и възкликваше:

— За бога, какво ти е? Та ти разбъркваш кафето с часове!

За мене е направо необяснимо, че Диана, а също и Юлиус са забравили, както изглежда, колко дълго време вече съм с тях и допускат да мръзна въвн на студа! Ето, сега към мене се промъква някаква котка и животът ми отново е в опасност, докато в стаята Валтер плаче за мен. Валтер ме обича, дори ми е измислил име — нарича ме „руска чашка“. Аз му служа не само като „ракетна площадка“ за неговите сапунени мехури, но и като хранилка на животните му, като вана за къпане на дървените му куклички, служа му също да си размива в мен боички, да си забърква лепило от брашно... Сигурен съм, че ще ме повози на новото влакче, което му подариха.

Валтер плаче упорито. Слушам го и изпитвам безпокойство за семейното щастие, което бих искал да съхраня по някакъв начин, поне за тази вечер. Малко ме натъжава все пак, като виждам колко бързо остаряват хората — нима Юлиус вече е забравил, че една кафена чаша без дръжка може да е много по-важна и ценна от някакво си нововеничко влакче? Изглежда, наистина е забравил, защото твърдо отказва на Валтер да ме внесе в стаята, чувам го как ругае, чувам не само Валтер, но и Диана да плаче, а щом Диана заплаче, мене ми прилошава — аз обичам Диана.

Наистина Диана бе виновна да остана без дръжка — когато ме опаковаше при пренасянето ни от Люнебург, тя не ме уви както подобава и аз трябваше да се лиша от дръжката си. Но въпреки това бях ценна вещ — в онези времена дори една кафена чаша без дръжка имаше стойност — и много е чудно, че когато вече можеха да си купят чаши, именно Юлиус бе този, който пожела да ме изхвърли на боклука, но Диана му каза: „Юлиус, наистина ли искаш да изхвърлиш тази

чаша?“, а той се изчерви и отвърна: „Ах, извинявай!“, и така животът ми бе спасен.

Дълги и горчиви години служих вместо паничка за бърснене, а ние, чашите, никак не обичаме да свършваме като панички за бърснене! Малко късно сключих втори брак с една порцеланова кутия за фиби. Втората ми жена се казваше Гертруде, отнасяше се добре с мене и не ѝ липсваше мъдрост. Цели две години стояхме един до друг върху стъклената поличка в банята.

Ето, че незабележимо се е стъмнило. Валтер все така плаче в стаята и аз дочувам Юлиус да споменава нещо за неблагодарност. Мога само да поклатя глава — колко глупави са все пак хората! Тук навън е тихо, вали сняг, котката отдавна е изчезнала нанякъде, но ето, че отново ме обзема страх — прозорецът шумно се разтваря, Юлиус ме сграбчва и по начина, по който ме хваща, разбирам колко е ядосан. Дали ще ме счупи?

Наистина трябва да си кафена чаша, за да разбереш колко страшни са тези мигове, когато предчувстваш, че ще бъдеш запратен в стената или на пода! В последния момент обаче ми се притече на помощ Диана. Тя ме измъкна от ръцете на Юлиус, поклати глава и тихо каза:

— Нима тази чаша искаш да... Неочаквано Юлиус се усмихна и каза:

— Извинявай, но толкова се ядосах...

Отдавна вече Валтер е престанал да плаче, отдавна Юлиус седи до печката с вестника си в ръка, а Валтер наблюдава от скута му как в мен се разтапя замръзналият сапунен разтвор, вече е измъкнал сламката. И ето, сега аз стоя в средата на стаята — една мръсна и стара чаша без дръжка сред многото съвсем нови вещи — и се изпълвам с гордост, че аз възобнових семейното щастие, макар че навярно би трябвало да се упреквам, че аз го и наруших. Но какво съм виновен, че Валтер обича повече мене, отколкото новото си влакче?

Единственото ми желание е Гертруде, която почина преди една година, да бе още жива, за да види лицето на Юлиус — сега то изглежда така, сякаш той е прозрял нещо много важно...

ХАЙНРИХ БЬОЛ

САМОПРИЗНАНИЯТА НА ЕДИН КУЧКАР

С известно колебание признавам, че моята професия наистина ме изхранва, но ме подтиква към действия, които не винаги мога да извърша с чиста съвест: чиновник съм в данъчната служба за кучета и работата ми е да кръстосвам просторите на нашия град и да издирвам нерегистрирани песове. Под маската на мирен гражданин, закръглен и дребен, с пура средно качество в устата, аз обикалям из паркове и тихи улици, завързвам разговор с хора, които разхождат кучета, отбелязвам си имената и адресите им, приятелски галя кучето по врата, като зная, че в скоро време то ще ни донесе петдесет марки.

Регистрираните кучета разпознавам отдалеч, някак си подушвам песа с чиста съвест, който стърчи до някое дърво и се облекчава. Специален интерес проявявам към бременните кучки, които очакват щастливото рождение на бъдещи данъкоплатци. Наблюдавам ги, точно си отбелязвам деня, в който ще се окучат, и проследявам къде отнасят малките, изчаквам ги, без да подозират нищо, да отраснат до възраст, когато никой вече не се решава да ги удави — и тогава ги предавам на закона. Може би е трябвало да си избира друга професия, понеже самият аз обичам кучета и така постоянно изживявам терзания на съвестта: в душата ми се борят любов и дълг, и честно си признавам, че понякога побеждава любовта. Има кучета, които просто не мога да издам, при тях — както се казва — си затварям и двете очи. Особена благост ме изпълва сега, още повече че и собственото ми куче не е регистрирано — един мелез, който жена ми отхранва с любов, неразделен другар на децата ми — те дори не подозират на какво незаконно същество даряват чувствата си.

Животът наистина е пълен с опасности! Може би трябва да бъда по-предпазлив, но обстоятелството, че до известна степен съм блюстител на закона, ми дава сили постоянно да го нарушавам. А службата ми е тежка! Часове наред клеча из трънаците на предградията в очакване да доловя лай от някоя временна постройка или яростно джафкане от барака, в която предполагам, че се крие

подозрително куче. Или пък се спотайвам сред развалините и издебвам някой фокс, за когото зная, че не притежава данъчен картон и не носи на врата си регистрационен номер. После уморен и изпоцапан се прибирам у дома, пуша пурата си до печката и галя козината на нашия Плутон, който върти опашка и ми припомня парадокса на моето съществуване.

Лесно ще се разбере, че неделен ден умея да ценя радостите от една дълга разходка с жената, децата и Плутон, понеже тогава мога да проявявам към кучетата само платоничен интерес — в неделя дори нерегистрираните кучета не подлежат на наблюдение.

Само че за в бъдеще ще трябва да избира друг път за нашите разходки, защото вече втора неделя срещам своя шеф, който всеки път се спира, поздравява жена ми, децата ми и гали козината на нашия Плутон. Но странно — Плутон не го обича, ръмжи, скача насреща му, а това ме безпокои в най-голяма степен, принуждава ме да се сбогувам набързо и започва да буди подозрение у шефа ми, той намръщен наблюдава капките пот, които избиват по челото ми.

Може би ще е по-добре да регистрирам Плутон, но доходите ми са малки; може би трябва да избира друга професия, но съм пет десетгодишен, а на моята възраст човек вече не променя така лесно службата си; във всеки случай, опасностите в моя живот стават нещо постоянно и стига да можеше, бих регистрирал Плутон. Но това вече е невъзможно. С най-непринуден тон жена ми разказа на шефа как имаме животното от цели три години, как то се е сраснало със семейството ни, как не се разделя от децата и други подобни шеги, които не ми позволяват да регистрирам Плутон едва сега.

Напразно се опитвам да облекча душевните си терзания, като удвоявам служебното усърдие.

Но нищо не помага; изпаднал съм в положение, от което не виждам изход. Наистина е казано да не връзваш устата на вола, когато вършее, но аз не зная дали моят шеф притежава достатъчно гъвкав ум, за да следва библейски мъдрости. Така че съм загубен; някои навярно ще ме сметнат за циник, но как да не стана такъв, щем постоянно се занимавам с кучета...

ХАЙНРИХ БЬОЛ

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ЕДИН МЛАД КРАЛ

Когато бях тринайсетгодишен, ме провъзгласиха за крал на Капота. Тъкмо си седях в стаята и се бях заел да изтрия от оценката „незадоволителен“ под едно мое съчинение сричката „не“. Баща ми, Пиг Ги I, крал на Капота, бе отишъл за един месец на лов в планината и аз трябваше да му пратя съчинението си по кралския вестоносец. Разчитах на лошото осветление в ловните хижи и търках усилено, когато внезапно чух пред двореца силни възгласи: „Да живее Пиг Ги II!“

Малко след това в стаята се втурна моят камериер, още на прага се хвърли по очи и предано зашепна:

— Ваше величество, благоволете да ми простите задето тогава ви обадох на господин министър-председателя за пушенето!

Раболепието на камериера ми бе противно, посочих му вратата и продължих да търкам. Моят домашен учител имаше навика да пише оценките с червено мастило. Тъкмо бях протрил дупка в тетрадката, и отново ме прекъснаха: влезе министър-председателят, коленичи до вратата и извика:

— Да живее Пиг Ги II, да живее, да живее, да живее! — после добави: — Ваше величество, народът иска да ви види.

Бях много объркан, оставих гумата, изтупах мръсотията от ръцете си и попитах:

— Защо иска да ме види народът?

— Защото сте крал!

— Откога?

— От половин час. Всемиловичият господин баща ви е бил застрелян по време на лов от един красак.

(Красак е съкращение на „Крайни садисти на Капота“)

— О, тези красаци! — извиках аз.

След това последвах министър-председателя и от балкона се показах на народа. Усмивах се, махах с ръце и бях много объркан.

Тази спонтанна демонстрация трая цели два часа. Едва привечер, когато се стъмни, народът се разпръсна; няколко часа по-късно той отново мина край двореца във факелно шествие.

Върнах се в стаята си, накъсах тетрадката за съчинения и пръснах парченцата в задния двор на кралския дворец. По-късно узнах, че оттам ги събрали колекционери и ги продали в чужбина, където днес се съхраняват под стъкло доказателствата за моите затруднения в правописа.

Последваха месеци, изпълнени с напрежение. Красаците направиха опит за преврат, но бяха смазани от усаците. („Умерени садисти на Капота“) и от армията. Погребаха баща ми и аз бях коронован в катедралата на Капота. Сега трябваше да участвам в заседанията на парламента и да подписвам закони — но, общо взето, царуването ми харесваше, защото спрямо домашния си учител вече можех да прилагам други методи.

Ако по време на устния урок попитах: „Ще благоволите ли, ваше величество, да ми изброите правилата за действия с неправилни дробни?“, аз отговорих: „Не, не благоволявам“ и той не можеше да стори нищо. Ако кажех: „Ще сметне ли ваше величество за непоносимо, ако помоля ваше величество да ми опише — да речем в три странички — какви са били подбудите на Вилхелм Тел да убие Геслер?“, аз отвърях: „Да, смятам това за непоносимо“ и му заповядах сам да ми изброи подбудите на Вилхелм Тел.

Така почти без усилие получих известно образование, изгорих всичките си учебници и тетрадки и се отдадох на истинските си страсти: играех на топка, забивах джобното си ножче във вратата, четях криминални романи и водех дълги беседи с директора на дворцовото кино. Разпоредих да се доставят всички мои любими филми, а в парламента се обявих за училищни реформи.

Това беше чудесно време, въпреки че парламентарните заседания ме изморяваха. Външно успях да създавам впечатление на угрижен млад крал, но се облягах изцяло на министър-председателя Пелцер, който бе приятел на баща ми и братовчед на покойната ми майка.

Обаче след три месеца Пелцер ме подкани да се оженя. Той каза: — Трябва да дадете пример на народа, ваше величество!

От женитбата не се страхувах, лошото бе само, че Пелцер ми предлагаше единайсетгодишната си дъщеря Ядвига — слабичко,

дребно момиче, което често виждах да играе на топка в двора. За нея говореха, че е глупава, вече за втори път повтаряше пети клас, беше бледа и изглеждаше злобна. Поисках от Пелцер време да си помисля, сега вече наистина се угрижих, цели часове прекарвах облегнат на прозореца в стаята си и наблюдавах Ядвига, която играеше на топка или на дама. Облечена беше малко по-добре, от време на време вдигаше поглед към мене и се усмихваше. Но усмивката ѝ ми се струваше изкуствена.

Когато определеното време изтече, пред мен се яви Пелцер в парадна униформа: той беше снажен мъжага с жълтеникаво лице, черна брада и искрящи очи.

— Благоволете, ваше величество — каза той, — да ми съобщите решението си. Намери ли моето чедо милост в очите на ваше величество?

Когато направо казах „Не!“, стана нещо ужасно: Пелцер откъсна еполетите от раменете си, галоните от гърдите си, хвърли в краката ми своя портфейл — беше от изкуствена кожа, — заскуба брадата си и закрепця:

— Такава е, значи, благодарността на капотските крале!

Положението бе неловко. Без Пелцер бях загубен. Размислих набързо и казах:

— Моля ви за ръката на Ядвига.

Пелцер се хвърли на земята, горещо целуна върховете на обувките ми и си прибра еполетите, галоните и портфейла от изкуствена кожа.

Венчахме се в катедралата на Хулдебах. На народа раздадоха бира и колбаси, имаше и по осем цигари на човек, а по мое лично предложение всеки получи по два гратисни билета за въртележките. Осем дни не стихна шума и веселбата около двореца.

Сега помагах на Ядвига в уроците, играехме на топка и на дама, яздехме заедно, поръчвахме си — щом ни се приядеше — марципан от дворцовата сладкарница или пък ходехме в дворцовото кино. Царуването все още ми харесваше, но един неприятен инцидент сложи край на моята кариера.

Когато навърших четиринадесет години, бях произведен в чин полковник и провъзгласен за командир на осми кавалерийски полк. Ядвига стана майор. От време на време трябваше да яздим покрай

строения полк, да посещаваме вечеринки в казиното, а на всеки голям празник да закичваме ордени върху гърдите на заслужили войни. Самият аз получих цял куп ордени. Но тогава стана тази история с Поскопек.

Поскопек беше войник от четвърти ескадрон на моя полк. Една неделна вечер той дезертирал, за да последва отвъд държавната граница някаква циркова ездачка. Заловиха го, вкараха го в ареста и военният съд го осъди на смърт. Като командир на полка трябваше да подпиша присъдата, но отдолу аз просто написах: „Помилва се на четиринадесет дена арест. Пиг Ги II.“

Тази забележка имаше ужасни последици: всички офицери от моя полк откъснаха еполетите от раменете си, галоните и ордени от гърдите си и накараха един млад лейтенант да ги хвърли в моята стая. Цялата армия на Капота се присъедини към метежа и до вечерта стаята ми се изпълни с еполети, галони и ордени: гледката беше ужасна.

Наистина народът ме възхваляваше, но още същата нощ Пелцер ми извести, че цялата армия преминала към красаците. Навън гърмяха, стреляха, а бесният лай на картечниците раздираше тишината около двореца. Наистина усаците ми бяха изпратили лична охрана, но през нощта Пелцер премина към красаците и аз бях принуден да бягам с Ядвига.

Набързо събрахме дрехи, банкноти и скъпоценности, усаците реквизираха едно такси и едвам се добрахме до граничната гара на съседната държава; там изтощени се отпуснахме в едно спално купе втора класа и заминахме в западна посока.

Откъм границата на Капота се чуваха изстрели, диви крясъци, цялата ужасна музика на размирицата.

Пътувахме четири дни и слязохме в един град, който се наричаше Викелхайм: смътни спомени от уроците по география ми подсказваха, че Викелхайм е столицата на съседната държава.

Междувременно ние с Ядвига опознахме неща, които започнахме да ценим: миризмата на влака — горчива и остра, вкуса на кренвирши в съвсем непознати гари; можех да пуша колкото си искам, а Ядвига почна да разцъфтява, понеже вече не й тежеше бремето на уроците.

На втория ден от престоя ни във Викелхайм навсякъде бяха разлепени афиши, които привлякоха вниманието ни: „ЦИРК ХУНКЕ

— Прочутата ездачка Хула и нейният партньор Юрген Поскопек.“ Ядвига бе много развълнувана и каза:

— Пиг Ги, помисли за насъщния. Поскопек ще ти помогне.

В нашия хотел всеки час пристигаше телеграма от Капота, която съобщаваше за победата на усаците, разстрела на Пелцер, реорганизацията на армията. Новият министър-председател — казваше се Шмит и бе водач на усаците — ме молеше да се завърна и да поема отново от ръцете на народа стоманената корона на Капотските крале.

Няколко дена се колебах, но накрая победи страхът на Ядвига от уроците. Отидох в „Цирк Хунке“, потърсих Поскопек и той ме посрещна с буйна радост.

— Спасителю на моя живот — извика той от вратата на фургона си, — какво мога да сторя за вас?

— Осигурете ми насъщния — казах скромно. Поскопек бе трогателен. Застъпи се за мен пред господин Хунке и отначало продавах лимонада, после цигари, след това гулаш в „Цирк Хунке“. Дадох ми фургон и след кратко време станах касиер. Приех името Тюкес. Вилхелм Тюкес, и от този миг вече не ми досаждаха с телеграми от Капота.

Там ме смятат за умрял, за безследно изчезнал, а пък аз кръстосвам с фургона на „Цирк Хунке“ света, с все по-разцъфтяващата Ядвига. Дишам въздуха на чужди страни, разглеждам ги и се радвам на голямото доверие, което ми оказва господин Хунке. И ако от време на време не ми идваше на гости Поскопек и не ми разказваше за Капота, ако жена му, красивата ездачка Хула, не ме уверяваше всеки път, че мъжът ѝ дължи на мене живота си, изобщо нямаше да се сещам, че някога съм бил крал.

Но неотдавна открих фактическото доказателство за моето предишно царуване.

Гастролирахме в Мадрид и една сутрин ние с Ядвига се разхождахме из града, когато едно голямо сиво здание с надпис „Национален музей“ привлече вниманието ни.

— Хайде да влезем — предложи Ядвига.

И ние влязохме в музея, а после се озовахме в една голяма странична зала, над която висеше табелка: „Палеография“.

Без да подозираме нищо, заразглеждахме почерците на различни президенти и крале; така стигнахме до една витрина, на която бе

залепена тясна бяла бележка: „Кралство Капота, от две години република.“ Видях почерка на моя дядо Вук Х — част от прочутия Капотски манифест, който той бе съставил собственоръчно; открих лист от ловния дневник на баща ми и накрая — късче от моята училищна тетрадка, мръсна хартия, върху която прочетох: „Койту са учи, той щи спулучи“.

Засрамен погледнах Ядвига, но тя само се усмихна и рече:

— Това за тебе е вече минало, безвъзвратно.

Бързо напуснахме музея, защото бе станало един часът; в три почваше представлението, а в два аз трябваше да отворя касата.

1953

ХАЙНРИХ БЬОЛ В СТРАНАТА НА РУЮКИТЕ

Големите способности на Джеймс Уодръф са известни отдавна на тесен кръг специалисти и съобщавам накратко за тях, за да изразя своето старо чувство на благодарност и вина, защото макар от години да сме скарани, все пак Джеймс Уодръф бе мой професор. Той завеждаше (завежда я все още) единствената в света Катедра по рууюкски изследвания; с право го смятат за основател на рууюкските изследвания и въпреки че през последните тридесет години е имал само двама ученици, неговите заслуги не могат да се пренебрегнат, понеже той откри това племе, проучи неговия език, нрави и религия; проведе две научни експедиции до един негостоприемен остров южно от Австралия и макар да е платил данък на някои заблуди, неговите заслуги остават безценни за науката.

Първият му ученик беше Бил ван дер Лое, за когото обаче може да се каже само това, че в Сиднейското пристанище му хрумна нещо по-добро, стана сараф, ожени се, навъди деца, а по-късно във вътрешността на Австралия завъртя скотовъдна ферма. Бил е загубен за науката.

Вторият ученик на Уодръф бях аз. Тринайсет години от живота си прекарах в изучаване на езика, нравите и религията на рууюките; още пет години хвърлих в следване на медицина, та да живея сред рууюките като лекар; при това се отказах от държавния изпит, защото рууюките — с право — не се интересуват от дипломите на европейските университети, а от способностите на лекаря. Освен това след осемнайсетгодишно следване нетърпението ми най-после да се запознат с истински рууюки бе прераснало в криза, така че не желяех да чакам нито седмица, нито ден повече, за да зърна живи екземпляри от един народ, чийто език говорех свободно. Стегнах раници, куфари, една походна аптека, кутията с инструменти; проверих пътническата си чекова книжка и — за всеки случай — направих завещанието си, понеже имам селска къща в Айфел и притежавам правото за ползване на една овощна градина край Рейн. После взех такси за летището и си

купих самолетен билет до Сидни, откъдето трябваше да ме качи на борда си един китоловен кораб.

Моят професор Джеймс Уодръф ме изпрати. Самият той бе вече доста грохнал, за да рискува още една експедиция, но на раздяла за втори път ми тикна в ръцете прочутото си съчинение „Народ близо до Арктика“, макар добре да знаеше, че мога да кажа това съчинение наизуст. Преди да се кача в самолета, Уодръф ми извика: „Брувал дойдой дурабой!“, което (в свободен превод) би могло да означава „Да те закрилят духовете на въздуха!“ Точният смисъл навярно беше „Нека вятърът не праща срещу тебе злите си духове!“, понеже основният поминък на руюките е риболовът и милостта на ветровете е за тях нещо священо. Вятърът не прати срещу нас зли духове и аз кацнах невредим в Сидни; там се качих на китоловния кораб и след осем дни той ме свали на малък остров, който по думите на моя професор е обитаван от П-руюките — те се отличават от истинските руюки по това, че в азбуката си имаха буквата „П“.

Обаче островът се оказа ненаселен, във всеки случай не и населен от руюките. Цял ден се скитах между сухи ливади и стръмни скали, наистина открих следи от руюкски къщи, при строежа на които вместо хоросан използват нещо като рибен туткал, но единственият човек, когото срещнах на този остров, бе някакъв ловец на миещи се мечки, изпълняващ поръчки на европейски зоологически градини. Намерих го пиян в палатката му и след като го събудих и уверих в добрите си намерения, той ме запита на доста посредствен английски за някоя си Рита Хейуърт. Понеже не успях добре да разбера името, той го написа на едно листче като похотливо въртеше очи. Не познавах жена с такова име и не можах да му дам истинските сведения. Цели три дни бях принуден да търпя обществото на този простак, който говореше почти само за филми. Накрая, след като му подписах чекове за осемдесет долара, успях да купя от него една гумена лодка и с риск за живота при спокойно море загребах към отсрещния остров, отдалечен на осем километра, на който трябваше да живеят истинските руюки. Тези данни поне се оказаха верни. Още отдалеч забелязах хора по брега, видях проснати рибарски мрежи и един навес за лодки. Загребах усърдно и когато си приближих; достатъчно, замахих с ръце и завиках:

— Йой вуба, йой вуба, бувейда гуал! (От морето, от морето идвам, за да ви помогна, братя!).

Но като дойдох по-наблизо, установих, че вниманието на хората е привлечено от друг плавателен съд. От запад с бумтене се приближаваше някаква моторница; хората размахваха кърпи и аз доплавах до острова на моите мечти, незабелязан от никого, понеже моторницата пристигна заедно с мене и всички се втурнаха към кея.

Изнурен изтеглих лодката си на пясъка, отворих шишето с коняк, което пазех в походната си аптека, и отпих едра глътка. Да бях поет, щях да кажа: „Един блян потъна в дълбините!“, макар бляновете да не потъват.

Изваках пощенската моторница да се отдалечи, метнах багажа си на гръб и се запътих към сграда, на която висеше непретенциозният надпис „Бар“. Там един брадат руюк седеше на висок стол и четеше пощенска картичка. Изтощен се отпусках на една дървена пейка и промълвих:

— Дойдой крув мали. (Вятърът пресуши гърлото ми.)

Старецът остави картичката, изгледа ме учудено и каза на някаква смесица от руюкски и филмов английски:

— Ела, мое момче, говори ясно какво иска, бира или уиски?

— Уиски — отвърнах вяло.

Той се изправи, бутна под носа ми пощенската картичка и каза:

— Тука четеш, какво на мене пише мой внук.

Картичката носеше пощенско клеймо от Холивуд и на гърба ѝ бе написано едно-единствено изречение: „Създател на моя създател, идва през Голямата вода, тук се правят доларите!“

Останах на острова до идването на следващата пощенска моторница. Вечер седях в бара и пропивах пътническите си чекове. Там вече никой не говореше чист руюкски, само дето често споменаваха името на някаква жена, която отначало сметнах за митическа фигура, но впоследствие произходът ѝ ми се изясни: Зара Леандър.

Трябва да призная, че и аз се отказах от руюкските изследвания. Наистина, отлетях обратно при Уодръф и поспорих с него върху употребата на думата „буал“, понеже настоявах, че означава „вода“, но Уодръф се инатеше, че значела „любов“ Ала отдавна вече тези проблеми са изгубили значение за мен. Дадох селската си къща под

наем, отглеждам плодове и все още храня мисълта да увенчая следването си по медицина с държавен изпит, но вече станах на четирийсет и пет. А заниманието, на което някога се посвещавах с научна сериозност, днес за мен е само хоби — това особено възмущава Уодръф. Докато работя над моите овощни дръвчета, аз си тананикам руюкски песни; особено много обичам една от тях:

*Вои суал буваха
брувал нуи лоа
грага бау, грага виува
моа деива буваха.*

*(Защо те тегли далечината, сине мой,
всички ли добри духове те изоставиха?
Там няма риба, няма милост
и майка ти ще плаче за своя син.)*

Руюкският език е много подходящ и за ругатни. Когато едрите търговци искат да ме измамят, аз промърморвам: „Грага вейта!“ (Дано благополучието те отмине!) или: „Пихал громхит!“ (Дано се задавиш от рибена кост!) — една от най-страшните руюкски ругатни.

Но кой ли на тази земя разбира още руюкски, освен Уодръф! От време на време му пращам сандък с ябълки и пощенска картичка с думите: „Вау бауи“. (Почитаеми учителю, лъгал си се!), на което той обикновено, също с пощенска картичка, отговаря: „Хугай!“ (Изменник), а пък аз си паля лулата и гледам към Рейн, който от край време си тече там в долината.

1953

ХАЙНРИХ БЬОЛ ГАРА ТИБТЕН

Бездушните хора не могат да разберат защо проявявам такава добросъвестност и примирение в една професия, която според тях е недостойна за мен. Наистина моята работа не отговаря на образованието ми, не е била прославяна в безбройните песни, изпети над люлката ми, но тя ми доставя удоволствие и ме храни: аз казвам на хората къде се намират. На онези мои съвременници, които вечер взимат влака на гарата в родния си град и потеглят за далечни краища, през нощта се събуждат на нашата гара, объркано се взират в тъмнината и не знаят дали не са задминали целта си, дали са още далеч от нея или може би вече са я достигнали (защото нашият град крие разнообразни забележителности и привлича немалко туристи) — на всички тях аз казвам къде се намират. Щом пристигне влак и колелата на локомотива замрат, включвам високоговорителя и произнасям бавно в нощта:

— Гара Тибтен... Вие сте в Тибтен! Пътниците, желаещи да посетят гроба на Тибурций, трябва да слезат тук!

Откъм пероните ехото се връща в кабината ми — от тъмнината звучи тъмен глас, сякаш оповестява нещо съмнително, макар че изрича самата истина.

Тогава някои грабват куфарите си и трескаво скачат върху слабо осветения перон, понеже целта им е била Тибтен — виждам ги как слизат по стълбите на подлеза, после отново изплуват на перон номер 1 и подават билетите си на сънения чиновник при бариерата. Нощем рядко пристигат хора с търговски амбиции — пътници, които възнамеряват да покрият нуждите на своите фирми от тибтенските оловни рудници. Най-често, идват туристи, привлечени от гроба на Тибурций — римски младеж, самоубил се преди хиляда и осемстотин години заради някаква тибтенска красавица. Върху надгробния му камък, на който всеки може да се възхити в нашия градски музей, личи надписът: „Той бе още момче, но любовта го срази!“ Тибурций

пристигнал тук от Рим, за да закупи олово за баща си — военен доставчик.

Наистина не беше нужно да посещавам пет университета и да придобивам две докторски титли, за да изричам нощ след нощ в тъмнината: „Гара Тибтен! Вие сте в Тибтен!“ И все пак тази моя дейност ме изпълва със задоволство. Произнасям думите си тихо, така че да не разбудя спящите, но будните да ги чуят, и влагам в гласа си точно толкова настойчивост, та дремещите да се сепнат и да размислят не е ли Тибтен тяхната цел.

Късно сутрин, когато се събудя от сън и погледна през прозореца, виждам пътниците, подмамени през нощта от моя глас, да сноват из нашето градче, въоръжени с рекламните проспекти, които пътното ни бюро щедро разпраща по целия свят. Докато са закусвали, те вече са прочели, че сегашната форма на името Тибтен се е получила от латинското „Тибуртинум“, изтъркано от употреба през вековете; после се отправят към градския музей и там се възхищават на надгробния камък, положен преди хиляда и осемстотин години в чест на този древноримски Вертер. От червеникав пясъчник е изваян профилът на момче, което напразно протяга ръце към едно момиче. „Той бе още момче, но любовта го срази...“ За крехката му възраст свидетелстват я предметите, намерени в гроба му: фигурки от слонова кост — две слончета, конче и куче, които — както твърди Бруслер в своята „Теория за гроба на Тибурий“ — са служили за игра, подобна на шахмата. Но аз се съмнявам в тази теория и съм сигурен, че Тибурий просто си е играел с тези предмети. Малките фигурки от слонова кост не се различават по нищо от онези, които тук получаваме като добавка при покупката на четвърт килограм маргарин и са имали същото предназначение — с тях са играели децата...

Може би на това място съм длъжен да насоча вниманието към отличното произведение на нашия местен писател Фолкер фон Фолкерсен, който написа превъзходен роман под заглавие: „Тибурий, една римска съдба, осъществена в нашия град“. Все пак смятам, че творбата на Фолкерсен заблуждава, понеже и той се придържа към теорията на Бруслер за предназначението на играчките.

Самият аз — тук най-сетне трябва да направя едно признание — притежавам оригиналните фигурки, намерени в гроба на Тибурий. Откраднах ги от музея и ги замених с онези, които получавам като

добавка при покупката на четвърт килограм маргарин — две слончета, конче и куче. На цвят са бели като играчките на Тибурций имат същата големина и същото тегло и — което ми се струва най-важното — имат същото предназначение.

Така в нашия град пристигат туристи от цял свят, за да се възхитят на надгробния камък на Тибурций и на играчките му. Плакати с надпис „Come to Tibten“ висят из чакалните на гарите в англосаксонския свят и когато нощем изричам, своите думи: „Гара Тибтен! Вие сте в Тибтен! Пътниците, желаещи да посетят гроба на Тибурций, трябва да слязат тук...“, аз примамвам от влаковете онези мои съвременници, които вече са победени от изкушението на нашите плакати по гарите в родните си градове. Разбира се, те виждат надгробния камък от пясъчник, чиято историческа автентичност е несъмнена. Съзерцават трогателния профил на един римски младеж, който, сразен от любовта, се удавил в някаква наводнена шахта на оловните рудници. И тогава погледите на туристите се плъзват към фигурките — две слончета, конче и куче; именно чрез тях те биха могли да проникнат в мъдростта на този свят, но не го правят. Покъртени съотечественички и чужденки трупат рози върху гроба на момчето, в негова чест се пишат стихове; дори моите фигурки — кончето и кучето (трябваше да изконсумирам един килограм маргарин, за да станат мое притежание!) — вече са обект на поетически опити. „Като нас си играл ти с конче и куче...“ — гласи стих от поемата на един небезизвестен лирик. А те си лежат там — безплатните добавки на фирмата „Клюсхенерски жълтъчен маргарин“ — върху червено кадифе под дебело стъкло в нашия градски музей и свидетелстват за моята консумация на маргарин. Често, преди да ида следобедна смяна на работа, влизам за минутка в градския музей и ги съзерцавам — те изглеждат като истински, жълтеникаво обагрени, и по нищо не се различават от фигурките, които се търкалят в моето чекмедже, защото аз хвърлих оригиналите при другите, получени като добавка при покупката на „Клюсхенерски маргарин“, и напразно се опитвам да ги разпозная.

После замислен отивам на работа, окачвам шапката си на закачалката, събличам самото си, слагам сандвичите си в чекмеджето, подреждам цигарените хартийки, тютюна, вестника и щом пристигне влак, произнасям думите, които съм длъжен да кажа:

— Гара Тибтен! Вие сте в Тибтен! Пътниците, желаещи да посетят гроба на Тибурций, трябва да слязат тук...

Произнасям думите си тихо, така че да не разбудя спящите, но будните да ме чуят, и влагам в гласа си точно толкова настойчивост, та дремещите да се сепнат и размислят не е ли Тибтен тяхната цел.

И не мога да разбера защо според хората тази професия е недостойна за мен...

1953

ХАЙНРИХ БЬОЛ НЕЩО ЩЕ СТАНЕ ЕДНА ДИНАМИЧНА ИСТОРИЯ

Навярно към най-забележителните периоди от живота ми спада времето, което прекарах като служител във фабриката на Алфред Вунзидел. По природа съм склонен по-скоро към размисъл и безделие, отколкото към труд, но от време на време трайни финансови затруднения ме заставят все пак да приема някое така наречено „място“, защото както с размисъл, така и с безделие се изкарват доста малко пари. Та бях изпаднал пак в критично положение, затова се обърнах към посредническата служба за настаняване на работа и с още седем другари по нещастие ме изпратиха във фабриката на Вунзидел, където трябваше да ни подложат на изпит за годност.

Още външният вид на фабриката ме изпълни с недоверие: тя беше построена изцяло от стъклени тухли, а пък моята неприязън към светли сгради и помещения е толкова силна, колкото и неприязънта ми към всякакъв труд. Но още по-недоверчив станах, когато в светлата, боядисана във ведри тонове лавка веднага ни сервираха закуска. Хубавички келнерки ни поднесоха яйца, кафе и препечен хляб, а в изработени с вкус гарафи имаше портокалов сок. Златни рибки допираха важните си муцунки в стените на светлозелени аквариуми. Келнерките бяха толкова жизнерадостни, че едва не се пръскаха от жизнерадост. Струваше ми се, че само с крайно усилие на волята се съдържат да не тананикат постоянно. Изглеждаха препълнени с неизпети песни като кокошки с неснесени яйца. Веднага се досетих, че и закуската влиза в изпита за годност — нещо, което моите другари по нещастие дори не подозираха. Затова задъвках всеотдайно, като човек, който има пълното съзнание, че влива в тялото си драгоценни вещества. Извърших нещо, което иначе никоя сила на света не би ме накарала да направя — пих на гладен стомах портокалов сок, оставих непобутнато кафето, едно яйце и по-голямата част от препечения хляб, станах и — жаден за действие — закрачих напред-назад из лавката.

Така бях първият, когото отведоха в изпитната зала. Там на изящни маси вече бяха сложени анкетните листове. Стените бяха боядисани в такова зелено, което би накарало фанатиците на обзавеждането като омагьосани да възкликнат: „Очарователно!“ Вътре нямаше никой, но бях съвсем сигурен, че ме наблюдават и затова се държах като жаден за действие човек, който не мисли, че го наблюдават — нетърпеливо измъкнах писалката от джоба си, отворих я, седнах на най-близката маса и придърпах анкетния лист към себе си, както холериците придърпват сметката в някоя гостилница.

ПЪРВИ ВЪПРОС: Смятате ли за правилно, че човек има само две ръце, два крака и две уши?

Тук за пръв път пожънах плодовете на моята склонност към размисъл и без колебание написах: „За моя делови устрем дори четири ръце, крака и уши ще бъдат недостатъчни. Човек е устроен твърде зле.“

ВТОРИ ВЪПРОС: Колко телефона можете да обслужвате едновременно?

И тук отговорът беше толкова лесен, колкото решаването на уравнение от първа степен. Написах: „Ако телефоните са само седем, ще съм неспокоен. Едва при девет ще се почувствам напълно натоварен.“

ТРЕТИ ВЪПРОС: Какво правите през свободното си време?

Моят отговор гласеше: „Не познавам израза «свободно време». На петнадесетия си рожден ден го изличих от речника си, защото «В началото бе делото»“.

Получих мястото. Всъщност дори при девет телефона не се чувствах достатъчно натоварен. Кресях в телефонната слушалка: „Действайте незабавно!“ или: „Направете нещо! — Нещо трябва да стане! — Нещо ще стане! — Нещо е станало! — Нещо е трябвало да стане!“ Но най-често — защото ми се струваше, че подхожда повече на атмосферата — си служех с повелително наклонение. Особено интересно беше през обедната почивка, когато в лавката, обградена от безмълвната жизнерадост на келнерките, поглъщахме богатите на витамини ястия. Във фабриката на Вунзидел гъмжеше от хора, страдащи от манията да разказват историята на живота си, както обичат да правят всички енергични натури. За тях историята на техния

живот е много по-важна от самия им живот. Достатъчно е да се натисне копчето и те я избълват най-добросъвестно.

Заместникът на Вунзидел се наричаше Брошек. Донякъде си беше създал име с това, че като студент изхранил с нощен труд седем деца и една парализирана жена, в същото време работил успешно на четири места като търговски представител, а на всичкото отгоре за две години взел с отличие два държавни изпита. Когато един репортер го запитал: „Но кога спите, Брошек?“, той отговорил: „Да се спи е порок!“

Секретарката на Вунзидел пък изхранила с плетене един парализиран мъж и четири деца, същевременно направила докторат по психология и география, отглеждала овчарски кучета и под името „Вамп 7“ се прочула като певица в бар.

Самият Вунзидел беше от онези хора, които сутрин, още неотворили очи, вече са решени да действат. „Трябва да се действа“, мислят те, докато енергично завързват шнура на хавлията си. „Трябва да се действа“, мислят те, докато се бръснат и победоносно гледат косъмчетата от брадата си, които измиват заедно с пяната от самобръсначката — тези остатъци от окосмяването са първата жертва на техния делови устрем. Дори когато задоволяват интимните си нужди, това ги изпълва с удовлетворение — водата шуми, хартията е употребена. Нещо е станало. Яде се хляб, връхчето на яйцето е отрязано.

При Вунзидел дори най-незначителното действие се превръщаше в дейност; как само си слагаше шапката, как — тръпнещ от енергия — си закопчаваше палтото, как целуваше жена си — всичко това беше дело.

Когато влизаше в кабинета си, вместо поздрав той викаше на секретарката си: „Нещо трябва да стане!“ А тя бодро викаше в отговор: „Нещо ще стане!“ После Вунзидел тръгваше от отдел на отдел и навсякъде извикваше своето радостно „Нещо трябва да стане!“ Всички отговаряха: „Нещо ще стане!“ А когато влезеше в моята стая, аз също сияещ виках в отговор: „Нещо ще стане!“

Още първата седмица увеличих броя на обслужваните телефони на единадесет, а втората седмица минах на тринайсет. Сутрин в трамвая ми правеше удоволствие да измислям нови повелителни форми или да спрягам глагола „ставам“ в различни времена, различни

залози и наклонения; цели два дни си повтарях едно-единствено изречение, което много ми харесваше: „Нещо би трябвало да стане.“ Следващите два дни се спрях на друго: „Това не е бивало да стане.“

Така започнах наистина да се чувствам натоварен, когато действително нещо стана. Един вторник сутринта — още не бях седнал, както трябва, на стола си — Вунзидел нахлу в стаята ми и викна своя поздрав: „Нещо трябва да стане!“ Но нещо необяснимо в израза на лицето му ме затрудни да отговоря веднага радостно и бодро, както беше предписано: „Нещо ще стане!“ Изглежда съм се забавил повечко, защото Вунзидел, който иначе рядко крещи, сега изрева: „Отговорете! Отговорете, както е предписано!“ И аз му отговорих тихо и неохотно като дете, което са накарали да каже: „Аз съм лошо дете.“ С голямо усилие от устата ми излезе изречението „Нещо ще стане!“, и едва го бях произнесъл, когато наистина нещо стана. Вунзидел се строполи на пода, при падането се изви встрани и се просна напърно пред разтворената врата. Веднага разбрах какво е станало и то се потвърди, когато заобиколих бюрото си и се надвесих над падналия: той беше мъртъв. Поклатих глава, прескочих Вунзидел, минах, бавно по коридора до стаята на Брошек и влязох, без да чукам. Брошек седеше на бюрото си, в двете си ръце държеше по една телефонна слушалка, в устата си бе пъхнал химикалка и с нея правеше бележки в един блок. А под бюрото му беше инсталирана плетачна машина, която той обслужваше с босите си крака. По този начин разнообразяваше гардероба на семейството си.

— Нещо стана — казах тихо.

Брошек изплю химикалката, остави двете слушалки и колебливо оттегли краката си от плетачната машина.

— Но какво е станало? — попита той.

— Господин Вунзидел почина — отвърнах.

— Не! — възкликна Брошек.

— Наистина — казах, — елате!

— Не! — повтори Брошек. — Не може да бъде! Но нахлузи пантофите си и тръгна след мен по коридора.

— Не! — продължаваше той, дори когато застанахме над трупа на Вунзидел. — Не! Не!

Не му възразявах. Внимателно обърнах Вунзидел по гръб, затворих му очите и го загледах замислено.

Изпитвах почти нежност към него и за първи път ми стана ясно, че никога не съм го мразил. С нещо в израза на лицето си той ми напомняше дете, което упорито не желае да се откаже от вярата си в Дядо Коледа, макар доводите на другарите му от улицата да звучат така убедително. — Не! — повтори пак Брошек. — Не!

— Нещо трябва да стане — казах тихо на Брошек.

— Да! — отвърна той, — нещо трябва да стане.

И то стана: погребяхме Вунзидел, а мене определиха да нося след ковчега му венец от изкуствени рози, понеже съм надарен не само със склонност към размисъл и безделие, но също с осанка и физиономия, които отлично подхождат на черни костюми. Очевидно съм изглеждал чудесно с венеца изкуствени рози в ръка след ковчега на Вунзидел, защото получих предложение от един изискан погребален институт да постъпя в него като щатен опечален.

— Вие сте роден за опечален — каза директорът на института. — Ще получите необходимото облекло. Лицето ви е направо великолепно.

Уведомих Брошек, че напускам. Като причина посочих, че при него се чувствам недостатъчно натоварен, че въпреки тринайсетте телефона голяма част от моите способности остава неизползвана. Още след първото си щатно траурно шествие бях убеден, че най-после съм намерил своята професия и си казах: „Това е мястото, определено за тебе!“

Потънал в размисъл, стоя зад ковчега в гробищната църква, стискам в ръка скромен букет цветя и слушам „Ларго“ от Хендел — една пиеса, на която не се обръща достатъчно внимание. Станах постоянен посетител на гробищното кафене — там прекарвам времето между служебните си участия. Но понякога тръгвам и след ковчези, за които нямам разпореждане. Купувам с мои пари букет цветя и се присъединявам към чиновника от службата за социални грижи, който пристъпя след ковчега на някой бездомник. От време на време отивам при гроба на Вунзидел, защото именно на него дължа възможността да открия истинската си професия — една професия, при която отдаването на размисъл е направо желателно, а безделието е дори задължение.

Много по-късно ми дойде наум, че така и не се бях заинтересувал какво всъщност произвежда фабриката на Вунзидел.

Навярно сапун.

1954

ХАЙНРИХ БЬОЛ

НЕИЗБРОИМИ ГОСТИ

Не съм против животните, напротив, обичам ги и ми прави удоволствие вечер да галя козината на нашето куче, докато котката лежи в скута ми. Приятно ми е да гледам как децата хранят костенурката в дневната. Дори малкият хипопотам, който държим във ваната, ми е оживял на сърцето, а пък питомните зайчета, които скачат на свобода из цялото жилище, отдавна вече не ме дразнят. Освен това свикнах да заварвам вечер и неочаквани гости: някое писукащо пиленце или бездомно куче, което жена ми е подслонила. Понеже моята жена е много добра и не гони никого от вратата, нито човек, нито животно, отдавна към вечерната молитва на децата ни е прибавена безсмислицата: „Господи, прати ни просяци и животни.“

По-лошото е, че жена ми не може да откаже на различните агенти и амбулантни търговци и поради това у дома се трупат неща, които според мене са излишни: сапуни, ножчета за бръснене, четки и вълнена прежда; а из чекмеджетата намирам документи, които ме безпокоят: застрахователни договори и фактури от най-различен вид. Синовете ми имат застраховка за образование, а дъщерите ми за зестра, но до сватбата или до полагането на втория държавен изпит не можем да ги храним с вълнена прежда, нито със сапун, а дори ножчетата за бръснене се понасят от човешкия организъм само в изключителни случаи.

Мисля, не е трудно да се разбере, че от време на време ме обхваща леко нетърпение, въпреки че ме познават като спокоен човек. Често се улавям, че със завист гледам как питомните зайчета са се разположили удобно под масата и спокойно хрупат моркови, а тъпият поглед на хипопотама, който ускорява наслаяването на мръсотията в банята ни, ме кара понякога да му се изплезя. Костенурката, която със стоическо спокойствие хруска марулеви листа, ни най-малко не предполага какви грижи вълнуват сърцето ми: копнеж по горещо ухаещо кафе, по тютюн, хляб и яйца и по приятната топлинка от ракията, сгряла гърлата на претоварените от грижи хора. Единствената

ми утеха тогава е Бело, нашето куче, което също като мене се прозява от глад. А дойдат ли и други неочаквани гости: мъже, небръснати като мене, или майки, които хранят бебетата си с топло мляко и размекнат сухар, тогава вече ми трябва голямо самообладание, за да запазя спокойствие. А го пазя, защото то е почти единственото нещо, което още притежавам.

Има дни, когато само при вида на току-що сварени жълти картофи устата ми се пълни със слюнка, тъй като нашата кухня — признавам го с известно смущение и като се изчервявам — отдавна вече не отговаря на определението „буржоазна“. Заобиколени от гости — животни и хора, ние само от време на време си позволяваме по някой импровизиран обед на крак.

За щастие покупките на ненужни вещи ще бъдат дълго невъзможни за жена ми, тъй като нямаме вече никакви налични пари, доходите ми са блокирани за неопределено време, а пък аз се виждам принуден да се преобличам така, че никой да не ме познае и да продавам вечер ножчета за бръснене, сапун и копчета далеч под тяхната цена, защото положението ни стана съмнително. Все още притежаваме няколко центнера сапун, различен асортимент копчета и към полунощ аз се олюлявам към къщи, вадя от джобовите си една по една банкнотите; моите деца и моите животни ме наобикалят с жадни очи, тъй като в повечето случаи купувам по пътя хляб, ябълки, мас, кафе и картофи — храна, от която впрочем силно се нуждаят и децата, и животните. И в нощния час ние се събираме на весела вечеря: около себе си виждам доволни животни, доволни деца, моята жена ми се усмихва, в такива моменти оставяме вратата на дневната отворена, за да не се чувства хипопотамът изолиран от компанията, и тогава неговото радостно грухтене долита от банята. Най-често моята жена ми доверява, че в килера е скрит още някой гостенин, когото ми показват едва след като съм се наял и съм укрепил нервите си. И ето, че на масата седат, потривайки ръце, разни свенливи, небръснати мъже, на пейката между децата се настаняват жени, затопля се мляко за пицци бебета. Така се запознавам и с животни, които не са ми толкова известни: чайки, лисици и прасета, а веднъж имаше и една малка едногърба камила.

— Нали е сладка? — попита жена ми и аз по неволя отвърнах:

— Да, сладка е.

Обезпокоен, наблюдавах неуморното мляскане на това животно с пантофен цвят, което ни поглеждаше с каменносивите си очи. За щастие камилата остана само една седмица, а търговията ми потръгна: качеството на стоката, моите ниски цени се бяха разчули наоколо, ето защо ми се удаваше да продам от време на време дори връзки за обувки и четки — артикули, които обикновено не се търсят. Така стигнахме до привидно благоденствие, а жена ми, схванала съвсем погрешно икономическото положение, издигна лозунг, който ме обезпокои: „Ние преуспяваме!“ Във всеки случай аз виждах как нашите запаси от сапун се топят, как ножчетата за бръснене намаляват и дори резервите ни от четки и вълнена прежда вече не бяха кой знае какви.

Тъкмо по това време, когато чувствах необходимостта от душевна подкрепа, както си седяхме една вечер всички заедно, изведнъж в къщата се почувства някакъв трус, който напомняше земетресение от средна величина. Картините по стените се залюляха, масата се заклати и парчето пържена кървавица се изтърколи от чинията ми. Понечих да скоча, за да се ориентирам в обстановката, но забелязах по лицата на децата си потиснат смях.

— Какво става тук? — изкрещях аз и за първи път в моя богат на преживявания живот изгубих самообладание.

— Валтер — каза жена ми тихо и остави вилицата, — та това е Воло!

Тя започна да плаче, а срещу нейните сълзи аз съм безпомощен, тъй като ме е дарила със седем деца.

— Кой е този Воло? — запитах уморено и в същия момент къщата отново се разтресе.

— Воло — каза най-малката ми дъщеря — е слонът, който държим в мазето.

Трябва да призная, че бях объркан, вярвам, всеки ще ме разбере. Най-едрото животно, което бяхме прибирали досега, бе едногърбата камила; един слон ми изглеждаше все пак доста голям за нашето жилище, тъй като още не се ползваме от богатата на социалното жилищно строителство.

Жена ми и децата, неиздаващи ни най-малък признак на обърканост, обясниха, че животното било оставено у дома на сигурно

място от един фалирал цирков директор. Без особен труд го вкарали в мазето по дъската, по която внасяме въглищата.

— Сви се на топка — каза най-големият ми син, — наистина интелигентно животно.

Не се усъмних в това, примирих се с присъствието на Воло и бях въведен триумфално в мазето. Животното не беше особено голямо, клатеше уши и по всичко личеше, че се чувства добре при нас, още повече, че една бала сено стоеше на негово разположение.

— Нали е сладък? — попита жена ми, но аз се поколебах да отговоря. „Сладък“ не ми се струваше най-подходящата дума.

Въобще семейството остана разочаровано от ниската степен на моето въодушевление, а жена ми каза на излизане от мазето:

— Това е подло от твоя страна. Нима искаш да го продадат на търг?

— Какво значи търг — казах аз — и какво значи подло? Впрочем укриването на вещи, предназначени за продажба на търг, се наказва от закона.

— Това не ме интересува — каза жена ми. — На животното не бива да му се случи нищо.

Посред нощ ни разбуди цирковият директор, срамежлив и тъмнокос човек, и попита дали бихме намерили място за още едно животно.

— Това е всичкото ми имущество, последното, което притежавам. Само за една нощ. Впрочем как е слонът?

— Добре е — каза жена ми. — Тревожи ме само храносмилането му.

— Ще му мине — каза цирковият директор. — От смяната на обстановката е. Животните са така чувствителни. Е, ще вземете ли за една нощ и котката?

Той гледаше в мене, а жена ми ме сръга и рече:

— Не бъди толкова коравосърдечен де!

— Коравосърдечен? — казах аз. — Не, коравосърдечен не желая да бъда. — Нямам нищо против, пусни котката в кухнята.

— Тя е отвън, в колата — каза човекът.

Предоставих на жена си настаняването на котката и се мушнах обратно в леглото. Когато си лягаше, жена ми изглеждаше нещо бледа и ми се стори, че трепери.

— Студено ли ти е? — попитах аз.

— Да — каза тя. — Побиват ме странни тръпки.

— Това е само от умора.

— Може би — отговори жена ми и ме погледна някак особено.

Спахме спокойно, само насън аз все още виждах особения поглед на жена си, отправен към мене, и по някаква непонятна причина се събудих по-рано от обикновено. Реших веднъж и аз да се избърсна.

Под масата в кухнята лежеше средно голям лъв; той спеше съвсем спокойно, само опашката му помръдваше едва-едва и предизвикваше шум, сякаш някой си играе с много лека топка.

Предпазливо се насапунисах, като се стремях да не издавам звук, но когато обърнах надясно лицето си, за да обърсна лявата си страна, видях, че лъвът е отворил очи и ме гледа втренчено. „Приличат действително на котки“ — помислих си аз. Какво си мислеше лъвът, не ми бе известно. Той продължи да ме наблюдава, а пък аз се избърснах, без да се порежа. Трябва само да добавя, че е забележително преживяване да се бърснеш в присъствието на лъв. Моят опит по отношение на хищните животни бе минимален и аз се ограничих да поглеждам само строго към лъва. Избърсах се и се прибрах в спалнята. Жена ми тъкмо се беше събудила и понечи да каже нещо, но аз я отрязах по средата на думата, като извиках:

— Какво още има да говорим?

Жена ми се разплака, а пък аз поставих ръка на главата ѝ и казах:

— Все пак трябва да се съгласиш, че е някак необикновено.

— А какво не е необикновено? — каза жена ми.

Нищо не можах да отговоря на това. Междувременно зайците се бяха разбудили, децата шумяха в банята, хипопотамът — името му бе Готлиб — надаваше вече своите тръбни звуци, Бело се протягаше, само костенурката още спеше, въпреки че почти винаги спи.

Пуснах зайчетата в кухнята, където под шкафа стоеше тяхната паница с храна: зайчетата подушиха лъва, лъвът — зайчетата, а моите деца, каквито са непринудени и свикнали да общуват с животни, отдавна вече бяха в кухнята. А лъвът сякаш почти ми се усмихваше, моят трети син веднага му измисли име: Бомбилус. Тъй му и остана.

Няколко дни по-късно си прибрах слона и лъва. Трябва да призная, че без съжаление гледах как слонът си отива, намирах го

глупав, докато спокойната, приятелска сериозност на лъва бе спечелила сърцето ми и заминаването на Бомбилус ми причини болка. Така бях свикнал с него: въпреки че той бе първото животно, което се радваше на истинска симпатия от моя страна.

1954

ХАЙНРИХ БЬОЛ ТЪРСИ СЕ ЧИТАТЕЛ

Моят приятел има странна професия: той не се свени да се нарича писател, само защото притежава известни латентни познания по правопис, смътно владее няколко правила от синтаксиса и изпълва на пишеща машина страница след страница със стилистични упражнения, които нарича ръкопис, щом от тях се образува купчина.

Дълги години той гриза из степите на културата сухата трева на това изкуство, докато най-после намери издател. Малко след излизането на книгата му аз го срещнах в състояние на най-дълбоко униние. Историята му наистина бе угнетяваща: според сметката на неговия издател, в продължение на половин година са били разпратени за рецензиране 350 екземпляра, без приспадане на хонорар, излезли бяха няколко добри отзива, а 13 екземпляра бяха действително продадени — така за моя приятел се очертаваше вземане от 5,46 марки. Но той беше получил 800 марки аванс и при добра продажба този аванс щеше да бъде върнат за около 150 години.

Но продължителността на човешкия живот е, общо взето, помалка; ако не говорим за някои почти митични турци, тя се определя на 70 години, а при всички достопаметни напрежения, с които бе обременено нашето „загубено поколение“, можем спокойно да махнем още 10 години.

Посъветвах моя приятел да напише втора книга. След излизането ѝ тя бе посрещната радушно в професионалните среди, числото на рецензентските екземпляри надхвърли 400, а след половин година бройката на продадените възлизаше на 29. Свих на моя приятел две цигари, потупах го по рамото и му предложих да напише трета книга. Но странно, той схвана това като ирония и обиден се оттегли.

Междувременно той беше влязъл в литературната история под името Транспарент-Вит, а една книга върху него, както се оказа, се купуваше повече от книгите му.

Близо половин година не го видях: изглежда отново препускаше из полетата на самотната гениалност. После се появи при мен и

разкаян призна, че е започнал трета книга. Предложих му да размножи тази своя работа на циклостил и да я предложи на книжарниците в тираж от 30 до 50 екземпляра. Но истинското печатарско мастило го беше омагьосало, освен това отново бе взел аванс, очакваше второ дете и твърдеше, че не желае да се чувства виновен за безработицата на неколцина словослагатели и печатари, опаковчици и разносвачки. (Неговото социално чувство винаги е било много силно!)

Междувременно за него бяха излезли близо 100 положителни отзива и бяха продадени повече от 90 екземпляра от двете му книги. Неговият издател организира акция, която нарече „Търси се читател“. До всички книжарници разпратиха рекламни листовки, според чието съдържание всеки купувач на книга от Вит трябваше да бъде задържан и незабавно да се съобщи за него в издателството, за да се направи опит за установяване на контакт между автор и читател.

И успехът от тази акция не закъсня. Един месец след организирането ѝ някъде в крайната северна част на страната се появил човек, който запитал за книга от моя приятел, получил я и я платил. Собственикът на книжарницата изпратил веднага телеграма: „Появи се купувач на Вит — какво да правим?“ Междувременно той задържал купувача с разговор, налял му кафе, отворил пред него кутия с цигари — все действия, които купувачът наистина приел с учудване, но все пак понесъл спокойно. Тогава пристигнала светкавична телеграма с отговора на издателя: „Купувача пратете при мен — поемам всички разноси.“ За щастие, клиентът се оказал старши гимназиален учител, бил във ваканция и нямал нищо против да направи безплатно пътуване до Южна Германия. Първия ден стигнал до Кьолн, там пренощувал в един добър хотел, после поел покрай красивия Рейн на юг и изпитал голяма наслада от пътуването.

Втория ден следобед към четири часа той достигнал целта, отишъл с такси от гарата до издателството и прекарал един приятен час на кафе и сладкиши с прелестната съпруга на издателя. После го снабдили с нови пътни пари, откарали го обратно на гарата и той отпътувал — този път във втора класа — до онова тихо градче, където моят приятел служеше на музите. Междувременно там отдавна се било появило на бял свят второто дете: жената на приятеля ми била отишла на кино — почивка, която въпреки всички финансови притеснения, не бива да се отказва на писателските жени. И така купувачът заварил моя

приятел тъкмо когато онзи притоплял млякото за вечеря на децата си и за да ги усмири, им пеел песен, в която преобладавала една мръсна дума. Тази дума хвърли лоша светлина върху младата немска литература...

Моят приятел поздравил с възторг своя читател, пхнал в ръцете му мелничката за кафе и бързо приключил бащинските си задължения. Скоро кипнала и водата за кафето и разговорът можел да започне. Но и двамата били толкова стеснителни хора, че отначало доста дълго се гледали един друг с нямо възхищение, докато моят приятел не избухнал с възгласа:

— Вие сте гений... завършен гений!

— О, не — отвърнал гостът благо, — по-скоро вие!

— Заблуда! — казал моят приятел и най-сетне налял кафе. — Основният белег на гения е неговата рядкост, а вие спадате към порядъка човешка порода, отколкото аз.

Посетителят се опитал да приведе скромни възражения, но го вразумили доста грубо:

— Нищо подобно! — рекъл моят приятел. — Да напишеш книга далеч не е толкова трудно, както сега го правят. Да намериш издател е играчка, но да купиш книга — това аз наричам гениално дело... Но сипете си мляко и захар.

Човекът си сипал мляко и захар, после стеснително измъкнал от десния вътрешен джоб на палтото си купената далеч на север книга и помолил да му напишат посвещение.

— Само при едно условие — казал моят приятел твърдо, — само при условие, че вие ми напишете посвещение върху моя ръкопис!

От една лавица той взел дебела папка, изтеглил от нея пакет изписани листове, сложил го до чашата с кафе на своя гост и казал:

— Направете ми това удоволствие!

Гостът смутено извадил автоматична писалка и колебливо написал в долния край на последната страница от ръкописа: „С искрено почитание. Гюнтер Шлегел.“

Но половин минута по-късно, докато моят приятел още размахвал своя ръкопис над печката, за да изсъхне мастилото, гостът измъкнал от левия вътрешен джоб на палтото си пакет изписани на машина листове и помолил моя приятел да представи в издателството

за преценка тази работа, на която гледал като на свой принос към младата литература.

Моят приятел ми разказа, че за няколко минути онемял от разочарование. Тревогата за съдбата на този човек го изпълнила с дълбока горчивина.

Така те отново поседели няколко минути безмълвно един срещу друг, докато моят приятел не казал тихо:

— Умолявам ви, не правете това... Лишавате се от своята оригиналност!

Гостът упорито мълчал и стискал здраво ръкописа си.

— Вече няма да получавате пътни пари — продължил моят приятел, — вече няма да ви поднасят сметанови сладкиши. Жената на издателя ще ви покаже най-киселата си физиономия. Заради вас самия ви умолявам: оставете това!

Но гостът клател глава, а моят приятел в горещото си старание да спаси един човек не се побоял да донесе сметките от издателството. Но всичко това не интересувало Шлегел.

Тук моят приятел обикновено прекъсваше разказа си и аз допускам, че той просто се е скарал със своя посетител. Всеки път на това място възникваше пауза, а моят приятел замислено разглеждаше свитите си юмруци и мърмореше нещо неразбираемо. Узнавах само, че след кратък поздрав Шлегел си тръгнал и оставил ръкописа си на масата.

Междувременно романът на Шлегел „Горко ти, Пенелопа!“, разказ за завърналите се от войната, събуди основателен интерес в професионалните среди. Шлегел изостави учителското поприще, тъй че се отказа от една истинска професия, за да се посвети на друга, която аз все още не мога да приема за професия...

ХАЙНРИХ БЬОЛ КАТО В ЛОШИТЕ РОМАНИ

За вечеря бяхме поканили семейство Цумпен — мили хора, запознанството с които дължа на моя тъст. След нашата сватба той се старае да ме свързва с хора, които могат да ми бъдат полезни в работата, а Цумпен е в състояние да ми помогне — той е шеф на една комисия, възлагаща поръчките за големите жилищни комплекси, а пък с женитбата си аз станах участник в предприятие за изкопни работи.

Чувствах се нервен тази вечер, но жена ми Берта ме успокои:

— Фактът — каза тя, — че той изобщо ще дойде, вече означава нещо. Само се постарай да насочиш внимателно разговора към поръчката. Знаеш, че утре е търгът.

Стоях зад перденцето на входната врата и чаках Цумпен. Пушех, размазвах с крак угарките и ги бутах под изтривалката. Малко покъсно застанах зад прозореца на банята и се замислих — защо ли все пак Цумпен прие поканата; едва ли толкова държеше да вечеря с нас, а фактът, че търгът за голямата поръчка, до която се домогвах и аз, щеше да стане утре, би трябвало да го притеснява така, както притеснява мене.

Мислех си и за поръчката — това бе наистина голяма поръчка, от нея щях да спечеля двайсет хиляди мерки и много ми се искаше да имам тези пари.

Берта ми беше избрала костюма — тъмно сако, малко по-светъл панталон, а цветът на връзката — неутрален. Тези неща тя е научила вкъщи и в пансиона при монахините. Също така какво се поднася на гостите, кога се предлага конякът, кога вермутът, как се подбира десертът. Приятно е да имаш жена, която добре знае тези неща.

Но и Берта се чувстваше нервна — когато сложи длани на раменете ми, те за миг докоснаха шията ми и аз усетих, че палците ѝ са влажни и студени.

— Всичко ще се уреди — каза тя. — Ще получиш поръчката.

— Боже мой — отвърнах, — става въпрос за двайсет хиляди марки, а ти знаеш как добре можем да ги използваме.

— Никога — рече тя тихо — не се споменава името господине във връзка с пари!

Пред къщата ни спря тъмна лека кола, марката ми беше непозната, но изглеждаше италианска.

— Спокойно — прошепна Берта, — изчакай да позвънят, остави ги да постоят две-три секунди, после иди бавно до вратата и отвори.

Гледах как семейство Цумпен се изкачва по стъпалата: той беше слаб и висок, с посивели слепоочия, от онзи тип мъже, които преди тридесет години наричаха „коцкари“. Госпожа Цумпен беше от мършавите тъмнокоси жени, при чийто вид винаги си помислям за лимони. По лицето на Цумпен разбрах, че му е ужасно скучно да вечеря с нас.

После се позвъни, аз изчаках една, изчаках втора секунда, отидох бавно до вратата и отворих.

— Ах — казах аз, — наистина колко мило, че дойдохте!

С чаши коняк в ръка обиколихме нашето жилище, тъй като семейство Цумпен пожела да го разгледа. Берта остана в кухнята, за да изстиска от една туба майонеза върху пикантните сандвичи; това тя прави много красиво, във формата на сърца, меандри, малки къщички. На семейство Цумпен се хареса нашето жилище; двамата се спогледаха и се усмихваха, когато видяха голямото писалище в кабинета ми, в този миг и на мене то се стори доста големичко.

Цумпен похвали един малък шкаф в стил рококо, който бях получил от баба си като подарък за сватбата, а също и една барокова мадона в спалнята.

Когато се върнахме в трапезарията, Берта вече беше сервирала — и това беше направила много красиво — изящно и все пак непринудено. Вечерята премина в уютна атмосфера, приказвахме за филми и книги, за последните избори; Цумпен похвали различните сортове сирене, а госпожа Цумпен — кафето и пастите. После показахме на семейство Цумпен снимките от нашето сватбено пътешествие — изгледи от бретонското крайбрежие, испански магарета и улични снимки от Казабланка.

После отново пихме коняк, а когато станах, за да донесе кутията с годежните ни снимки, Берта ми направи знак и аз не ги донесох. За две минути настана пълно мълчание, понеже вече нямаше за какво да говорим, а всички мислехме за поръчката — аз мислех за двайсетте

хиляди марки и ми хрумна, че от данъците можех да си приспадна шишето с коняк. Цумпен погледна часовника и рече:

— Жалко, вече е десет, трябва да си вървим. Прекарахме толкова приятна вечер! А госпожа Цумпен каза:

— Беше чудесно и се надявам да се видим някой ден у нас.

— С удоволствие ще дойдем — каза Берта.

Постояхме още половин минута, отново всички мислехме за поръчката и аз чувствах как Цумпен очаква да го дръпна настрана и да си поговорим. Но аз не направих това. Цумпен целуна ръка на Берта, а пък аз минах напред, отворих вратите и подържах на госпожа Цумпен вратичката на колата.

— Защо — попита Берта меко — не поговори с него за поръчката? Нали знаеш, че утре е търгът.

— Боже мой — казах аз, — просто не знаех как да насоча натам разговора.

— Виждаш ли — каза тя меко, — би могъл под някакъв предлог да го поканиш в кабинета си и там да си поговорите. Не забеляза ли, колко много се интересува от изкуство. Трябваше да кажеш: „Там имам и един свещенически кръст от осемнайсети век, може би ще пожелаете да го видите.“ А пък после...

Мълчах, а тя въздъхна и си сложи престилката. Последвах я в кухнята, подредихме неизядените сандвичи в хладилника, а пък аз залазих по пода и затърсих капачката на тубата с майонеза. Прибрах остатъка от коняка, преброих пурите — Цумпен беше изпушил една, изчистих пепелниците, издох на крак още една паста и погледнах дали в каната има още кафе. Когато се върнах в кухнята, заварих Берта с ключовете от колата в ръка.

— Какво има? — попитах.

— Естествено, трябва да тръгваме — каза тя.

— Закъде?

— Отиваме у семейство Цумпен — каза тя, — какво си мислиш.

— Но вече е десет и половина.

— Дори да е полунощ — каза Берта, — доколкото зная, става въпрос за два-сет хиляди марки. Не си мисли, че са толкова благонравни.

Тя влезе в банята, за да се нагласи, а пък аз стоях зад нея, видях как изтри червилото от устните си, после ги начерви отново и за първи

път забелязах колко широка и груба е нейната уста. Докато ми оправяше възела на връзката, можех да я целуна, както правех винаги, когато тя ми слагаше връзката, но сега не я целунах.

Кафенетата и ресторантите в града бяха ярко осветени. По терасите седяха хора, а в сребърните чашки за сладолед и кофичките за шампанско се отразяваха светлините на уличните лампи.

Берта ми хвърляше насърчителни погледи, но когато спряхме пред дома на семейство Цумпен, остана в колата, а пък аз веднага натиснах звънеца и се учудих, колко бързо се отвори вратата. Госпожа Цумпен никак не изглеждаше изненадана, че пак ме вижда. Беше в черен домашен костюм с широки развяващи се крачоли, бродирай на жълти цветчета, и сега повече от всякога си помислих за лимони.

— Извинете — казах, — бих искал да поговоря с вашия мъж.

— Той излезе — рече тя, — ще се върне след половин час.

В коридора зърнах множество мадони: готически и барокови, та дори в стил рококо, ако изобщо има такива.

— Добре — казах аз, — ако позволите ще намина пак след половин час.

Берта си беше купила някакъв вечерен вестник — четеше, пушеше, а когато седнах до нея, каза:

— Мисля, че можеше да поговориш и с нея.

— Но откъде разбра, че той не е вкъщи?

— Понеже зная, че сега седи в „Гафел-клуб“ и играе шах, както всяка сряда по това време.

— Можеше да ми го кажеш по-рано.

— Разбери — рече Берта и сгъна вестника, — искам да ти помогна, искам сам да се научиш да уреждаш тези неща. Достатъчно беше само да позвъним на татко и той с едно обаждане по телефона щеше да свърши работата вместо теб, но аз искам сам да получиш поръчката.

— Добре — казах аз, — какво да правим сега? Да чакаме ли половин час или да идем веднага и да говорим с нея?

— По-добре да идем веднага — отвърна Берта. Слязохме от колата и се качихме заедно с асансьора.

— Животът — каза Берта — се състои в това да сключваш спогодби и да правиш отстъпки.

Госпожа Цумпен и сега не се изненада, както и преди, когато се появи сам. Тя ни поздрави и ние я последвахме в кабинета на мъжа ѝ. Госпожа Цумпен донесе бутилка коняк, наля и още преди да съм изрекъл нещо за поръчката, ми тикна в ръцете една жълта папка. „Жилищен комплекс «Елхова идилия»“ прочетох аз и уплашено погледнах към госпожа Цумпен, към Берта, но и двете се усмихваха, а госпожа Цумпен рече:

— Отворете папката.

И аз я отворих; вътре имаше втора, розова папка и на нея прочетох: „Жилищен комплекс «Елхова идилия» — изкопни работи“. Отворих и тази папка и видях, че моята оферта е на първо място; в горния ъгъл някой беше написал с червен молив: „Най-евтиното предложение!“

Почувствах, че се изчервявам от радост, усетих как сърцето ми заби по-силно и си помислих за двайсетте хиляди марки.

— Боже мой — казах тихо и затворих папката; този път Берта забрави да ме упрекне за тези думи.

— Наздраве! — рече госпожа Цумпен с усмивка. Е, да пийнем!

Пихме, после аз станах и казах:

— Може би е невъзпитано, но навярно разбирате, сега бих искал да се прибера вкъщи.

— Добре ви разбирам — отвърна госпожа Цумпен, — има да се уреди само още една дреболия. Тя взе папката, прелисти я и каза:

— Вашата оферта е с трийсет пфенига на кубически метър по-ниска от тази на следващия конкурент. Предлагам да увеличите цената с още петнайсет пфенига: така пак си оставате най-евтиният кандидат, но ще получите четири хиляди и петстотин марки повече. Хайде, направете го още сега!

Берта извади своята писалка от чантичката си и ми я подаде, но аз бях прекалено възбуден, за да мога да пиша; дадох папката на Берта и наблюдавах как със спокойна ръка промени основната цена, написа отново крайната сума и върна папката на госпожа Цумпен.

— А сега — каза госпожа Цумпен, — само още една дреболия. Извадете чековата си книжка и напишете чек за три хиляди марки — да бъде чек, платим в брой и шконтиран от вас.

Тя каза това на мене, но Берта извади от чантичката си нашата чекова книжка и попълни чека.

— Но той няма покритие — казах тихо.

— След търга ще получите аванс и тогава чекът ви ще има покритие — рече госпожа Цумпен.

Може би, докато ставаше всичко това, аз изобщо не го проумях. В асансьора Берта каза, че е щастлива, но аз мълчах.

Берта избра друг път към къщи, минахме през тихи квартали, виждах светлините на отворените прозорци, по балконите седяха хора и пиеха вино. Беше светла и топла нощ.

— За Цумпен ли беше чекът? — само попитах тихо по едно време.

А Берта също така тихо отговори:

— Естествено.

Погледнах малките кафеникави длани на Берта, с които тя кормуваше сигурно и спокойно. „Ръце — помислих си, — които подписват чекове и изстискват туби с майонеза.“ Погледнах по-нагоре към устните ѝ — но и сега не изпитах желание да ги целуна.

Тази вечер аз не помогнах на Берта да вкара колата в гаража, не ѝ помогнах и при измиването. Налях си голяма чаша коняк, качих се в кабинета си и седнах зад моето писалище, което беше прекалено голямо за мен. Разсъждавах върху нещо, станах, отидох в спалнята и загледах бароквата мадона, но и там не си изясних онова, върху което разсъждавах.

Телефонен звън прекъсна размишленията ми. Вдигнах слушалката и никак не се изненадах, когато чух гласа на Цумпен.

— Жена ви — каза той — е допуснала малка грешка. Увеличила е основната цена не с петнадесет, а с двайсет и пет пфенига.

Помислих за миг, а после казах:

— Това не е грешка, направено е с мое съгласие.

Отначало той замълча, после се разсмя и каза:

— Значи предварително бяхте обмислили различните възможности?

— Да — отвърнах.

— Добре, тогава напишете още един чек за хиляда.

— Петстотин — казах аз и си помислих: „Става като в лошите романи, точно така.“

— Осемстотин — рече той.

Разсмях се и отвърнах:

— Шестстотин.

И макар да нямах никакъв опит, знаех, че сега той ще каже „седемстотин и петдесет“, а когато наистина го каза, отвърнах: „Добре“ и затворих телефона.

Още не беше станало полунощ, когато слязох по стъпалата и занесох чека до колата на Цумпен; той беше сам и се разсмя, когато му подадох сгънатия чек.

Прибрах се бавно вкъщи, но Берта все така не се виждаше никъде; не дойде при мене и след като се качих в кабинета; не дойде и когато повторно слязох, за да си взема чаша мляко от хладилника и аз знаех какво си мисли тя. Мислеше си: „Той е длъжен да свикне с това и трябва да го оставя сам, за да го проумее.“

Но аз никога не го проумях, то беше направо непонятно.

1956

ХАЙНРИХ БЬОЛ УНИЩОЖИТЕЛЯТ

От няколко седмици се мъча да не влизам в досег с хора, които биха могли да ме запитат за професията ми, защото ако трябва да назова с истинското име работата, която извършвам, ще се вадя принуден да изрека една дума, способна да всее ужас у всеки мой съвременник. Тъй че предпочитам по-абстрактния път и ще изложа своята изповед на книга.

Само преди няколко седмици аз все още бях готов за устна изповед по всяко време, дори сам търсех повод за това, наричах се откривател, частен учен, при нужда студент, а в патоса на начеващото алкохолно опиянение — непризнат гений. Наслаждавах се на безгрижната слава, която излъчва една протрита яка, вирех нос и приемах като нещо разбиращо се от само себе си неохотно отпускания ми кредит от недоверчивите търговци, които виждаха как изчезват в джобовете на палтото ми маргарин, кафе-заместител и долнокачествен тютюн. Така, потопен в тази атмосфера на занемареност, аз сутрин, обед и вечер вкусах от медовината на бохемството — дълбокото радостно чувство, че живееш в несъгласие с обществото.

Ала от няколко седмици всяка заран към седем и половина взимам трамвая от тъгля на Ронцрасе и скромно показвам като всички други абонаментната си карта на кондуктора. Облечен съм в сив двуреден костюм, нося зелена риза и зеленикава вратовръзка, закуската ми е сложена в плоска алуминиева кутия, а в ръката си стискам сутрешния вестник, навит на руло. Имам вид на гражданин, комуто се е удало да се спаси от по-дълбоки размишления. След три спирки ставам от седалката, за да я предложа на някоя от по-възрастните работнички, качили се при временните жилища. След като съм пожертвал мястото си от чувство на социална солидарност, аз продължавам да чета вестника си прав, от време на време се обаждам с помирителен глас, когато сутрешната нервност прави моите съвременници несправедливи, и коригирам някои по-груби политически и исторически грешки (като да речем обяснявам на

спътниците си, че между SA и USA съществува все пак известна разлика). Щом някой пъхне цигара в устата си, аз дискретно тикам под носа му запалката си и човекът запущва утрешната си цигара, запалена от моето дребно, ала надеждно пламъче. Така аз завършвам образа на изискан гражданин, все още достатъчно млад, за да бъде наречен и благовъзпитан.

Очевидно съм успял да си наложа маската, която изключва всякакви въпроси относно работата ми. Навярно минавам за образован господин, който върти търговия с добре опаковани и приятно миришещи стоки като кафе, чай, подправки или пък с малки скъпоценни вещи, радващи окото, като бижута и часовници; минавам за човек, упражняващ професията си в някоя уютна старомодна кантора, по чиито стени висят потъмнелите от времето маслени портрети на прадеди-търговци; за човек, който към десет часа телефонира на съпругата си, придавайки на привидно безстрастния си глас оттенък на нежност, от който може да проличи неговата любов и загриженост. И тъй като взимам участие в обичайните трамвайни шеги, понеже не скъпя смеха си, когато на Шлифенщрасе чиновникът от градската администрация всяка сутрин изкрещява: „Подсилете ми левия фланг!“ (не беше ли всъщност десния?), понеже не забравям да коментирам както събитията на деня, така и резултатите от тотото, навярно минавам за човек, който, макар и състоятелен — както показва качеството на костюма ми, — корени своята жизнерадост дълбоко в принципите на демокрацията. Целият съм обгърнат от атмосферата на порядъчност, както Снежанка от стените на стъкления саркофаг.

Щом камион задмине трамвая и затъмни за миг прозореца, аз се оглеждам в стъклото и проверявам лицето си: не е ли прекалено мрачно и дори болезнено? Ревностно заличавам следите от замисленост и се мъча да придам на физиономията си израза, който би трябвало то да има — нито много съдържан, нито пък фамилиарен, нито повърхностен, нито задълбочен.

Изглежда, маскировката ми е сполучлива, защото, когато слизам на Мариенплац, за да се изгубя в лабиринта на Стария град, където е пълно с уютни старомодни кантори, нотариални бюра и дискретни канцеларии, никой не подозира, че през един заден вход аз влизам в сградата на „Убия“ — фирма, която може да се похвали с това, че дава хляба на триста и петдесет души. При входа на доставчиците

портиерът ме посреща, усмихва ми се, аз минавам покрай него и слизам в приземието — там именно започвам работата си, която трябва да бъде свършена до осем и половина, когато служителите ще нахълтат в канцелариите си. Дейността, която упражнявам всяка сутрин (между осем и осем и половина в приземието на тази достопочтена фирма, служи изключително на унищожението. Аз унищожавам печатните пощенски пратки.

Пропилях дълги години, докато открия своята професия и я направя математически обоснована. Изписах цели научни трактати, множество таблици и схеми покриваха — и все още покриват — стените на моето жилище, години наред се катерех по абсциси и ординати, затъвах в теории и се наслаждавах на леденото опиянение, което пораждат формулите. Ала откак практикувам професията си и виждам моите теории осъществени, мене ме изпълва печал, каквато навярно обзема един генерал, слязъл от висините на стратегията в низините на тактиката.

Прекрачвам прага на работното си помещение, сменям самото си с една сива престилка и се залавям незабавно за работа. Разтварям чувалите, които портиерът е донесъл в ранните утринни часове от централната поща, и ги изпразвам в двете дървени корита, изработени по мои чертежи и окачени вдясно и вляво над работната ми маса. Така трябва само да протегна ръце — почти като плувец — и започвам бързо да сортирам пощата. Най-напред отделям писмата от печатните пратки — въпрос на чиста рутина, тъй като ми е достатъчен само един поглед върху пощенската такса, за да определя кое какво е. Познаването на различните тарифи ми спестява сложни допълнителни разсъждения. Обигран от дългогодишни експерименти, аз извършвам цялата работа за половин час; часовникът показва осем и половина, аз чувам над главата си стъпките на служителите, които нахълтват в канцелариите си, позвънявам на портиера и той отнася сортираните писма в различните отдели.

Винаги ме обзема някаква тъга, когато виждам портиера да слага в една тенекиена кутия с размери на ученическа чанта онова, което е останало от съдържанието на три пощенски чувала. Би трябвало да тържествувам, защото тъкмо ефективността на моята теория на унищожението е била години наред предмет на частните ми

изследвания. Ала, чудно нещо, аз не тържествувам — да излезеш прав не винаги е причина да се чувстваш щастлив...

След като портиерът си е отишъл, остава ми да прегледам огромната планина от печатни пратки, да не би сред тях да се е скрило някое погрешно таксувано писмо или да се намира някоя сметка, пусната като печатна пратка. Почти винаги тази работа се оказва излишна, защото точността в пощенския трафик е направо изключителна. Тук трябва да призная, че пресмятанията ми в тази насока не се потвърдиха — бях надценил числото на злоупотребите с пощенски такси.

Твърде рядко се оказва някоя пощенска картичка, писмо или пусната като печатна пратка сметка да са убягнали от вниманието ми — към девет и половина аз позвънявам на портиера и той отнася в отделите останалите обекти на прилежното ми издирване. Сега вече настъпва моментът, когато имам нужда да се подкрепя. Жената на портиера ми донася кафето, аз изваждам от плоската алуминиева кутия сандвича си, закусвам и бърборя непринудено с жената за нейните деца. Оправил ли е междувременно Алфред успеха си по аритметика? Преборила ли се е Гертруд с правописа? Алфред не е оправил успеха си по аритметика, докато Гертруд се е преборила с правописа. Узрели ли са доматиите както трябва, наддават ли питомните зайчета, успешен ли е опитът с пъпешите? Доматиите не са узрели както трябва, зайчетата обаче наддават, докато опитът с пъпешите е все още без резултат. Сериозно разискваме въпроса — трябва ли картофите да се зазимяват в мазето, или не, както и някои педагогически проблеми — да просвещаваме ли децата си полово, или да оставим те да ни просвещават...

Към единадесет часа жената на портиера ме оставя, като най-често ме моли да ѝ запазя няколко туристически проспекта, понеже ги събира, а пък аз се усмихвам на увлечението ѝ, тъй като за туристическите проспекти съм запазил сантиментални спомени — като дете и аз събирах туристически проспекти, измъквах ги от кошчето за хартиени отпадъци на баща ми. Твърде рано ме обезпокои обстоятелството, че моят баща хвърля в кошчето кореспонденция, която току-що е приел от раздавача, без дори да я удостои с поглед. Това деяние накърняваше вродената ми склонност към икономия — там нещо бе проектирано, написано, отпечатано, бе сложено в плик,

облепен с марки, бе минало през всички тайнствени пътища, по които пощенската служба превежда кореспонденцията ни, за да достигне тя до нашите адреси; бе обременено с потта на художника, на писателя, на печатаря, на пощенския стажант, който е залепил марките; на различни равнища и по различни тарифи то бе струвало пари; и всичко това, без дори да бъде удостоено с поглед, да свърши в кошчето за отпадъци!

Още единайсетгодишен придобих навика, щом баща ми отиде в службата си, да измъквам от кошчето захвърлените вещи, да ги разглеждам, сортирам и скътвам в една ракла, където държах играчките си. Така едва дванадесетгодишен аз бях собственик на внушителна колекция от оферти за вино „Ризлинг“, притежавах каталози както за изкуствен мед, така и по история на изкуството, а сбирката ми от туристически проспекти се разрасна до цяла една географска енциклопедия. Далмация ми бе тъй добре позната, както и фиордите на Норвегия; Шотландия ми бе тъй близка, както и Закопане; горите на Бохемия ме успокояваха, както вълните на Атлантика ме възбуждаха. Получавах предложения за шарнири, едноетажни вили и копчета; политически партии молеха за гласа ми, различни фондации — за парите ми; лотарии ми обещаваха богатство, религиозни секти — бедност. Оставям на читателя да си представи как изглеждаше колекцията ми, когато, навършил седемнадесет години, в пристъп на внезапна апатия я предложих на един вехтошар и той ми наброи за нея седем марки и шестдесет пфенига.

Придобил междуременно зрелостно свидетелство, аз поех по стъпките на баща си и сложих крак върху първото стъпало на онази стълба, която щеше да ме изведе нагоре към административната служба.

За тези седем марки и шестдесет пфенига си купих пакет милиметрова хартия и три цветни молива, а опитът ми да пусна корен в административната кариера се превърна в истинско ходене по мъките, понеже, докато изпълнявах ролята на нещастен стажант в администрацията, в мен дремеше един щастлив унищожител. Цялото ми свободно време бе посветено на подробни пресмятания. Секундомерът, моливът, сметачната линейка и милиметровата хартия станаха инструменти на моята амбиция — изчислявах колко време е необходимо, за да отвориш печатна пратка с малък, среден или голям

размер, с илюстрации или без илюстрации, да я разгледаш бегло и да се убедиш в нейната безполезнаост, а след това да я хвърлиш в кошчето за отпадъци: процес, изискващ минимално пет, а максимално двадесет и пет секунди; ако печатната пратка притежава някаква привлекателност поради текста или илюстрациите, това може да продължи и минути, а често дори четвърт час. Изчислявах също минималните производствени разноски при продукцията на печатни пратки, като водех фиктивни преговори с различни печатници. Неуморно подлагах на нова и нова проверка резултатите от изследванията си, внасях подобрения (едва след две години ми дойде наум, че в пресмятанията си трябва да включа и времето на чистачките, които изпразват кошчетата за отпадъци). Прилагах получените резултати върху предприятия, в които са заети десет, двадесет, сто или повече служители и така дойдох до заключения, които един стопански експерт без колебание би определил като обезпокоителни.

Следвайки един вътрешен стремеж към лоялност, аз предложих проучванията си най-напред на моето учреждение. Ала макар и да бях подготвен за евентуална неблагоприятност, размерът на тази неблагоприятност направо ме ужаси — бях обвинен в немарливост при изпълнение на служебните си задължения, бях заподозрян в нихилизъм, обявен за душевноболен и уволнен. За огорчение на добрите си родители, аз изоставих многообещаващата кариера, залових се за нова, после зарязах и нея, разделих се с топлината на бащиното огнище и — както вече казах — задъвках залъка на непризнатите гении. Вкусих всички унижения, предлагайки напразно тук и там откритието си, и прекарах четири години в блаженото състояние на асоциалност — и то с такава последователност, че моята перфокарта в централната картотека, след като отдавна бе белязана със знака за „душевно болен“, се сдоби и с тайния знак за „асоциален тип“.

Предвид на тези обстоятелства всеки ще проумее колко смутен бях, когато най-после някой — и то директорът на „Убия“ — проумя убедителността на моите разсъждения, и колко дълбоко ме засегна унижението да трябва всеки ден да нося зеленикава вратовръзка. Ала налага се и занаят да идвам на работа маскиран, тъй като треперя да не бъда разкрит. Докато безобидно се смея на поредния виц за генерал Шлифен, аз страхливо се мъча да придам на лицето си необходимия

израз, защото няма по-големи честолюбци от плиткоумните шегобийци, които населяват сутрин трамвая. Понякога се боя и от това, че трамваят е пълен с хора, извършили предния ден работа, която аз още тази сутрин ще унищожа — печатари, словослагатели, художници, писатели, които съставят рекламни текстове и графици, гравьори, опаковчици и стажанти от най-различни браншове. Всяка заран от осем до осем и половина аз безогледно унищожавам продукцията на почтени хартиени фабрики, на порядъчни печатници, на графически гении, текстовете на талантиливи писатели. Лакирана хартия, гланцова хартия, меден дълбок печат — без ни най-малка сантименталност завързвам всичко на удобни пакети за търговеца на стара хартия, тъй както излиза от пощенския чувал. За един час аз унищожавам резултата от двеста работни часа и спестявам на „Убия“ други сто часа, така че (тук трябва да навляза в собствения си професионален жаргон) достигам общо взето концентрацията 1:300.

Щом жената на портиера си тръгне с празната кана за кафе и туристически проспекти, аз приключвам работа. Измивам ръцете си, свалям престилката и обличам сакото, взимам сутрешния вестник и напускам през задния вход сградата на „Убия“. Разхождам се из града и размишлявам как бих могъл да избягам от тактиката и да се върна към стратегията. Защото онова, което някога ме опияняваше като математическа формула, сега ми носеше разочарование, тъй като се оказа извънредно лесно изпълнимо. Реализираната стратегия може да се прилага на практика и от неквалифицирана работна ръка. Може би ще се опитам да назнача унищожители в пощенските станции или пък в печатниците — така биха се оползотворили огромна енергия, парични средства и интелигентност, биха се направили икономии от пощенските такси. А може да се стигне дотам, туристическите проспекти да се проектират, рисуват, оформят, но да не се печатат. Всички тези проблеми се нуждаят все още от щателно проучване.

Ала чисто унищожителната работа в пощенското дело едва ли повече ме интересува — подобренията, които могат да се внесат там, произтичат от основната формула. Отдавна вече се занимавам с изчисления, отнасящи се до амбалажната хартия и опаковките — това е все още девствена област и досега нищо не е направено. Тук въпросът е да се спестят на човечеството онези безполезни усилия, под чийто гнет то пъшка. Всекидневно се извършват милиарди

разопаковъчни манипулации, разхищава се енергия, която, ако се оползотвори, би стигнала да промени облика на Земята. Важно би било да се разрешат експерименти в универсалните магазини — дали трябва да се премахнат опаковките, или наред с щанда за опаковане да се постави обигран разопаковчик, който да разгъва току-що увитата стока и веднага да балира амбалажа за търговеца на стара хартия? Това са все проблеми, които чакат да бъдат премислени. Във всеки случай ми е направило впечатление, че в редица магазини клиентите горещо умоляват да не им се опакова купената вещ, ала се виждат принудени да я приемат увита в хартия. В нервните клиники се увеличават случаите с пациенти, получили нервна криза при разопаковането на шише парфюм, кутия бонбони или при отварянето на пакет цигари. Сега аз проучвам обстойно случая с един млад човек, мой съсед, който се прехранва с горчивия хляб на литературен рецензент, понякога обаче не можел да упражнява професията си, понеже не бил в състояние да развърже изпратените му пакети с книги, омотани с оплетена връв. Дори когато тези му усилия се увенчаели с успех, той не успявал да проникне през многослойната гумирана хартия, с която била слепена същинската опаковка от велпапе. Младият човек има доста объркан вид и, казват, започнал да рецензира книгите, без да ги чете, а пакетите подреждал на етажерката си неразпечатани. Оставям на фантазията на читателя да си представи какви последствия би могъл да има този случай за духовния ни живот.

Докато между единадесет и един се шляя из града, вода си бележки за различни подробности. Без да се набивам в очи, обикалям из универсалните магазини, разглеждам щандовете за опаковане, спирам се пред тютюнопродавниците и аптеките и си записвам дребни статистически данни. Понякога и аз купувам по нещо, за да изпитам на гърба си цялата тая безсмислена процедура и определя колко усилия са необходими, за да получиш действително в ръцете си предмета, който искаш да притежаваш.

Така, облечен в моя безупречен костюм, между единадесет и един аз завършвам образа на човек, който е достатъчно състоятелен, за да си позволи и да безделничи; който влиза към един часа в някой добре уреден малък ресторант, разсеяно избира най-скъпото меню и върху бирената подложка прави някакви бележки, които могат да означават както борсови курсове, така и лирически опити; човек, който

знае как да похвали или порицае качеството на месото с такива аргументи, които и пред най-опитния келнер издават познавача, а при избора на десерта изискано се колебае дали да вземе сирене, сладкиши или сладолед и завършва бележките си върху бирената подложка със замах, който свидетелства, че все пак това са били борсови курсове. Поразен от резултата на моите пресмятания, аз напускам малкия ресторант. Докато се оглеждам за някое уютно кафене, където ще мога да прекарам времето си до три часа и да прочета вечерния вестник, лицето ми става все по-замислено. А в три часа отново влизам през задния вход на „Убия“, за да се саморазправам със следобедната поща, която се състои изключително от печатни пратки. Нужен ми е не повече от четвърт час, за да издира от целия куп десетте или дванайсетте писма; после дори да не е необходимо да си измивам ръцете, само ги отупвам от праха и занасям писмата на портиера. След това напускам сградата, взимам трамвая на Мариенплац и съм радостен, че прибирайки се вкъщи, не е нужно да се смея на вицовете за генерал Шлифен. Щом брезентът на някой камион затъмни прозореца на трамвая, поглеждам лицето си — то е отпуснато, а това ще рече замислено, почти мрачно — и се наслаждавам на преимуществото, че не е необходимо да променям израза си, тъй като никой от сутрешните ми спътници не е приключил още работния си ден. На Ронцрасе слизам, купувам си няколко пресни хлебчета, парче сирене или салам и малко мляно кафе и се качвам в тясното си жилище, чиито стени са покрити с таблици и схеми, различни диаграми с възбудени криви; и между абсцисите и ординатите долавям контурите на някаква трескавост, която все повече и повече нараства — нито една от моите криви не се снишава, нито една от формулите ми не ми дарява успокоение. Пъшкайки под бремето на икономическата си фантазия, докато заври водата за кафето, аз подреждам сметачната си линейка, бележките си, моливите и милиметровата хартия.

Мебелировката на жилището ми е бедна, то прилича повече на лаборатория. Пия кафето си на крак и изяждам набързо едно намазано с масло хлебче — вече не съм онзи епикуреец, какъвто все още бях по обед. Измивам си ръцете, запалвам цигара, включвам секундомера и започвам да разопаковам лекарството за укрепване на нервите, което съм купил през време на сутрешната си разходка из града — външна

амбалажна хартия, целофанена обвивка, картонена кутийка, вътрешна увивна хартия, упътване за употреба, прикрепено с гумено пръстенче: всичко тридесет и седем секунди. Разходът на нерви при разопаковането е по-голям от нервната енергия, която лекарството би ми дарило. Но може би това се дължи на субективни причини, които не желая да включвам в пресмятанията си. Ала несъмнено е едно — че опаковката има по-голяма стойност от съдържанието и че цената на двадесет и петте жълтеникави хапчета в никакъв случай не отговаря на стойността им. Това обаче са съображения, които могат да навлязат в сферата на морала, а пък аз бих искал по принцип да стоя по-далеч от каквото и да било морал. Моите изследвания са в областта на чистата икономика.

Куп предмети чакат да бъдат разопаковани от мен, безброй фишове искат да бъдат систематизирани: зелени, червени, сини тушове, всичко стои готово. Обикновено, докато си легна, става късно и когато заспя, продължават да ме преследват моите формули; над мен се сгромолясват планини от безполезна хартия, някои формули експлодират като динамит и техният взрив прогърмява като шумен смях — това е собственият ми смях, смехът ми над вица за генерал Шлифен, породен от страха ми пред чиновника от градската администрация. Може би той има достъп до перфокартите в централната картотека, издирил е картата ми и е установил, че освен знака за „душевно болен“, тя съдържа и онзи другия, много по-опасния знак за „асоциален тип“.

Няма нищо по-трудно за заличаване от такава една нищожна дупчица върху някоя перфокарта и може би смехът ми над вица за генерал Шлифен е цената, която плащам за своята анонимност. Защото драговошно не бих направил устна изповед за това, което на книга ми идва някак по-лесно: аз съм унищожител.

1957

ХАЙНРИХ БЬОЛ

АНЕКДОТ ЗА ПАДАНЕТО НА ТРУДОВИЯ МОРАЛ

В едно от пристанищата на западноевропейското крайбрежие бедно облечен мъж се е излегнал в рибарската си лодка и дреме. Турист в елегантен костюм тъкмо зарежда фотоапарата с нов цветен филм, за да заснеме идиличната картина: синьо небе, зелено море с игриви белопенести вълнички, черна лодка, червена рибарска шапка... Щрак! И още веднъж: щрак! И понеже хубавите неща са по три, а сигурното си е сигурно, трети път: щрак! Резкият, почти враждебен звук раздвижва дремещия рибар и той в просъница се изправя, в просъница търси с ръка цигарите си, но преди още да ги е намерил, усърдният турист вече е заврял под носа му своята цигарена кутия и е тикнал една цигара не направо в устата му, а в дирещата ръка. После едно четвърто: щрак! — това на запалката — довършва поривистата учтивост. От това едва доловимо и трудно обяснимо излишество на прибързана любезност възниква дразнещо смущение, което туристът — владеещ местния език — се опитва да преодолее с разговор.

— Днес сигурно ви чака добър улов.

Рибарят поклаща отрицателно глава.

— Но казаха ми, че времето е благоприятно.

Рибарят кима утвърдително с глава.

— Значи няма да излезете в морето?

Рибарят поклаща глава, нервността на туриста расте. Очевидно той е взел присърце благополучието на бедно облечения мъж и му е мъчно за пропуснатия случай.

— Ах, навярно не се чувствате добре!

Най-после рибарят преминава от мимическия език към истинската, говорима реч.

— Чувствам се великолепно — казва той. — Никога не съм се чувствал по-добре!

Той се изправя, протяга се, сякаш за да демонстрира атлетическото си телосложение.

— Чувствам се фантастично!

Изразът по лицето на туриста става все по-нещастен, той просто не може повече да сдържа въпроса, който, така да се каже, застрашава да пръсне сърцето му:

— Но защо тогава не излизате в морето?

Отговорът идва бързо и акуратно:

— Защото сутринта вече излизах.

— Уловът беше ли добър?

— Толкова добър, че няма нужда да излизам повече. В кошовете имам четири омара, налових и почти две дузина скумрии...

Рибарят, най-послед разсънен, става по-разговорлив и успокоително тупва туриста по рамото. Тревожният израз по лицето на последния е за рибаря проява на неуместна, но трогателна загриженост.

— Имам достатъчно дори за утре и за вдругиден — казва той, за да облекчи душата на чужденеца. — Ще запушите ли от моите?

— Да, благодаря.

Цигарите са вече в устите, следва едно пето: щрак! и чужденецът, клатейки глава, сяда на ръба на лодката и оставя камерата, понеже сега ще му трябват и двете ръце, за да придаде на речта си изразителност.

— Не искам да се бъркам в личните ви работи — казва той, — но само си представете, че днес излезете в морето и втори, и трети, а може би дори и четвърти път и наловите три, четири, пет, а може би дори и десет дузини скумрии... Само си го представете!

Рибарят кимва.

— Ако излизахте — продължава туристът — не само днес, но и утре, и вдругиден, да, всеки благоприятен ден по два, по три, а може би и по четири пъти, знаете ли какво би станало тогава?

Рибарят поклаща глава.

— Най-много след една година ще можете да си купите мотор, след две години — втора лодка, след три или четири години навярно ще можете да имате малко корабче, а с две лодки или корабчето ще ловите, естествено, много повече, един ден ще имате две корабчета, ще... — тук гласът му за няколко секунди се задавя от възторг — ще си построите малък хладилник, може би и работилница за опушване на риба, а по-късно и фабрика за рибни сосове. Със собствен хеликоптер ще обикаляте морето, за да издирвате рибните пасажи и ще давате по

радиото нареждания на своите кораби. Ще си извоювате правата над съомгата, ще отворите рибен ресторант, ще експортирате омарите си без посредници направо за Париж — и тогава...

Отново възторг задавя речта на чужденеца. Клатейки глава, опечален до дъното на душата си, почти загубил вече удоволствието от отпуската си, той гледа към мирно прииждащия прилив, в който весело подскачат неуловените риби.

— И тогава... — казва той, но възбудата отново сковава речта му. Рибарят го потупва по гърба като дете, което се е задавило.

— Какво тогава? — пита тихо той.

— Тогава — казва чужденецът с кротък патос, — тогава ще можете спокойно да си седнете тук в пристанището, да си дремете на слънце и да гледате прекрасното море!

— Но аз правя това и сега — казва рибарят, — седя си спокойно в пристанището и си дремя, попречи ми само вашето щракане.

Всъщност поученият по този начин турист се оттегли, потънал в размишления — защото досега беше вярвал, че се труди, за да дойде денят, когато няма да е нужно да работи повече, и в него не остана и следа от състрадание към бедно облечения рибар, а само мъничко завист.

ХАЙНРИХ БЬОЛ

ПЪТУВАШ МНОГО ЧЕСТО ЗА ХАЙДЕЛБЕРГ

Вечерта, докато седеше по пижама на ръба на леглото и чакаше да чуе новините в полунощ, той си запали още една цигара и се опита да открие в паметта си онзи миг, в който този хубав неделен ден му се беше изплъзнал. Утрото беше слънчево, свежо и прохладно като през май, макар да беше юни, и все пак жегата, която щеше да настъпи към обяд, вече се чувстваше: светлината и температурата му напомняха за минали спортни дни, когато между шест и осем, преди работа, тренираше.

Сутринта около час и половина кара велосипед по странични пътища между предградията, между семейни градинки и промишлени предприятия, покрай зелени поля, вили и паркове, покрай голямото гробище чак до покрайнините на гората, които започваха далеч зад границите на града: по асфалтираните участъци даваше темпо, проверяваше ускорението, бързината, пробваше спринтове и установи, че все още е в добра форма и навярно пак можеше да рискува един старт при аматьорите; дори в краката си усещаше радост от издържания изпит и взе решение отново да тренира редовно. Професия, вечерна гимназия, печелене на пари, следване — много малко успя да направи в тези неща през изтеклите три години; щеше да му е нужна само нова бричка; нямаше проблем, ако утре се спогоди с Кронзоргелер, а без съмнение щеше да се спогоди с него.

След тренировката — гимнастика върху мокета в квартирата, душ, чисто бельо, после излезе с колата извън града, за да закуси при родителите си: кафе и препечени филии, масло, пресни яйца и мед върху терасата, която баща му бе пристроил към къщичката; красивите жалузи — подарък от Карл, а в затоплящата се утрин — успокоителната, стереотипна фраза на родителите: „Сега вече си на крачка от успеха, сега вече си на косъм от успеха.“ Майка му казваше „на крачка“, баща му — „на косъм“, и пак това приятно припомняне на страха от изтеклите години, за който не си натякваха, а взаимно го споделяха: разговори за някогашния електротехник и окръжен

шампион при аматьорите, както и за издържания вчера изпит, превъзмогнат страх, който започваше да се превръща във ветеранска гордост; и пак искаха от него да им каже как се нарича това или онова на испански: морков или автомобил, небесна владичица, пчела и усърдие, закуска, вечеря и вечерня, и колко щастливи бяха, когато остана и за обяд и ги покани за вторник в квартирата си на празненството по случай изпита: баща му отиде с колата да купи сладолед за десерт, а той изпи и едно кафе, макар че след един час щеше отново да пие кафе при родителите на Карола; дори гаврътна една вишновка и се разбъбри с тях за брат си Карл, за снахата Хилде и за двете им деца Елке и Клаус, за които единодушно смятаха, че ги разглезват — с всичките тези панталони с ресни и касетофони, и пак между другото облекчителните въздишки: „Сега вече си на косъм, сега вече си на крачка от успеха.“ Тези „на крачка“, тези „на косъм“ го правеха неспокоен. Той стигна до успеха!

Оставаше само разговорът с Кронзоргелер, от самото начало настроен приятелски към него. Та нали се бе проявил във вечерния университет с курсовете си по испански, а в испанската вечерна гимназия с курсовете си по немски.

По-късно помогна на баща си при измиването на колата, на майка си при плевенето на бурените, а когато се сбогува, тя донесе от хладилната камера моркови, спанак и торбичка череши, всичко опаковано така, че да се запази прясно, сложи му ги в една хладилна чанта и го накара да чака, докато набере от градината лалета за майката на Карола; в това време баща му провери гумите, помоли го да пусне мотора да работи, преслуша го недоверчиво, после се приближи до сваленото стъкло на вратичката и попита:

— Все още ли пътуваш толкова често за Хайделберг, и то по аутобана?

Това прозвуча така, сякаш въпросът се отнасяше до мощността на старата му, доста раздрънкана кола, която трябваше два пъти, а понякога и три пъти седмично да се справя с тези общо осемдесет километра.

— За Хайделберг? Да, още пътувам по два-три пъти седмично. Ще мине още време, докато мога да си позволя да имам мерцедес.

— Ах да, мерцедес — рече баща му, — онзи човек от правителството, от културата, струва ми се, вчера отново ми докара

своя мерцедес да го прегледам. Настоява само аз да го обслужвам. Как му беше името?

— Кронзоргелер.

— Да, той. Много мил човек, дори без ирония бих го нарекъл изискан.

Тогава дойде майка му с букета и каза:

— Поздрави Карола от нас, и господата, естествено. Нали ще се видим във вторник.

Малко преди да потегли, баща му се приближи още веднъж и рече:

— Не пътувай много често за Хайделберг с тази таратайка!

Карола още не беше се върнала, когато той пристигна в дома на семейство Шулте-Бебрунг. Тя се бе обадила по телефона с молба да му предадат, че още не е готова с отчетите си, но че ще побърза; да започват с кафето.

Терасата бе по-голяма, жалюзите, макар и избелели, бяха полуксозни, всичко бе по-елегантно, а дори в едва забележимата занемареност на градинските мебели, в тревата, израснала между фугите на червените каменни плочи, имаше нещо, което го дразнеше също така, както някои празни приказки при студентските демонстрации; тези неща и облеклото бяха неприятните моменти между Карола и него — тя винаги го упрекуваше, че се облича прекалено коректно, прекалено буржоазно. Разговаря с майката на Карола за зеленчукови градини, с баща ѝ за колоездене, установи, че кафето е по-лошо отколкото вкъщи и се опита да не позволи на своята нервност да премине в раздразнителност. Та това бяха наистина мили, прогресивни хора, които го бяха приели без никакви предразсъдъци, дори официално — с годежна обява; впрочем той истински ги обичаше, дори майката на Карола, чието често възклицание „очарователно“ отначало му лазеше по нервите.

Накрая д-р Шулте-Бебрунг — малко смутен, както му се стори — го покани в гаража и му показа новия си велосипед, с който сутрин редовно навърташе „няколко кръгчета“ — около парка и старото гробище; разкошна бричка; похвали я с възторг, изобщо без завист, яхна я и обиколи градината, обясни на Шулте-Бебрунг как действат

мускулите на краката (спомни си, че възрастните господа в дружеството винаги получаваха схващания), а когато слезе от колелото и го опря до стената в гаража, Шулте-Бебрунг го попита:

— Как мислиш, за колко време ще стигна с тази разкошна бричка, както ти я наричаш, да кажем, до Хайделберг?

Това прозвуча някак случайно, безобидно, още повече че Шулте-Бебрунг продължи:

— Защото аз съм следвал в Хайделберг, тогава също имах колело и оттам дотук, още с млади сили, вземах разстоянието за два часа и половина.

Той наистина се усмихваше без задни мисли, заговори за светофари и задръствания, за автомобилното движение, което тогава още почти не е съществувало; с колата — бил пробвал — отивал до кантората за тридесет и пет минути, а с колелото — само за тридесет.

— За колко време стигааш с колата до Хайделберг?

— За половин час.

Споменаването на колата направи името Хайделберг да звучи вече не толкова случайно, но в онзи миг дойде Карола, а тя беше приветлива, както винаги, хубава, както винаги, малко разчорлена, личеше й, че действително е уморена до смърт, и сега, докато седеше на ръба на леглото с втора, още незапалена цигара в ръка, той наистина не знаеше дали неговата нервност, а може би вече раздражителност, премина върху нея, или тя беше нервна и раздражена, а това зарази и него. Естествено, тя го целуна, но му прошепна, че днес няма да излезе с него. После заприказваха за Кронзоргелер, който толкова го бе похвалил, говориха за щатни бройки, за пределите на окръжното управление, за колоездене, тенис, испански, а дали той ще получи шестица или само петица. На нея самата едва писали тройка на изпита. Когато го поканиха да остане за вечеря, той се оправда с умора и много работа, а и никой особено не настоя да не си тръгва; скоро на терасата отново захладя; той помогна да внесат в къщата столове и съдове, а когато Карола го изпрати до колата, го целуна изненадващо поривисто, прегърна го, притисна се в него и каза:

— Знаеш, че много, много те обичам и съм убедена, че си чудесно момче, но имаш един малък недостатък: пътуваш много често за Хайделберг.

Тя бързо се прибра в къщата, замахна му с ръка, усмихваше се, изпрати му въздушни целувки, а в огледалото на колата той можа да види как тя все още стои там и усърдно маха.

Едва ли можеше да бъде ревност. Та тя знаеше, че той ходи там при Диего и Тереса, помага им при превода на молби, при попълване на формуляри и въпросници, съставя заявления и ги преписва на машина — за полицейския отдел за чужденци, службата за социални грижи, профсъюза, университета, трудовата борса; знаеше, че става въпрос за намиране на места в училището и в детската градина, за стипендии, надбавки, дрехи, почивни домове; та тя знаеше какво прави той в Хайделберг, няколко пъти бе идвала с него, прилежно бе писала на машина и показва учудващи познания по канцеларския немски език; дори няколко пъти бе завела Тереса на кино и в кафене, а от баща си поиска пари за един чилийски помощен фонд.

Вместо да си отиде вкъщи, той отпътува за Хайделберг, но не намери Диего и Тереса, а също и Раул, приятел на Диего; при обратния път попадна на задръстване, към девет намина при брат си Карл, той му донесе бира от хладилника, а Хилде му опържи яйца на очи; гледаха заедно по телевизията репортаж за пробегата Тур дьо Сюис, при който Еди Меркс не направи добро впечатление, а когато си тръгна, Хилде му даде една книжна торба с износени детски дрешки за „този мил мършав чилиец и жена му“.

Ето че най-после стана време за новините и той ги заслуша с половин ухо — мислеше за морковите, спанака и черешите, които трябваше да прибере в камерата за дълбоко замразяване; все пак си запали втората цигара: някъде — може би в Ирландия? — провеждаха избори; срутвания; някой — дали не беше наистина федералният президент? — се изказа много положително за вратовръзките; някой официално опроверга нещо; курсовете се покачваха; Иди Амин си оставаше изчезнал.

Не допуши до края втората цигара, смачка я в една недоизядена кофичка с кисело мляко: действително беше уморен до смърт и скоро заспа, макар думата „Хайделберг“ да ехтеше в главата му.

Закуси скромно — само хляб и мляко, разтреби, изкъпа се и грижливо се облече; когато си слагаше вратовръзката, помисли за

федералния президент — а може би беше федералният канцлер? Четвърт час преди уреченото време седеше на пейката пред кабинета на Кронзоргелер; до него се беше разположил един шишко, облечен модно и небрежно; познаваше го от лекциите по педагогика, но не знаеше името му. Шишкото му прошепна:

— Аз съм комунист, ти също ли?

— Не — отвърна той, — не, наистина не, не се сърди.

Шишкото не остана дълго при Кронзоргелер, когато излезе, направи движение, което навярно трябваше да означава „край“. После секретарката го покани да влезе, беше приветлива, вече не дотам млада, но винаги се отнасяше любезно към него — изненада го това, че тя леко го перна по носа за кураж, смяташе я доста студена за подобно нещо. Кронзоргелер го посрещна вежливо; беше мил човек, консервативен, но мил; обективен; не беше стар, най-много в началото на четиридесетте, привърженик на колоездачния спорт, много го беше поощрявал; отначало заговориха за пробегата Тур дьо Сюис — дали Меркс блъфираше, за да подценят силите му в Тур дьо Франс, или действително не беше във форма; Кронзоргелер смяташе, че Меркс е блъфирал; той, напротив, смяташе, че навярно Меркс наистина е бил почти на края на силите си, известни признаци на изчерпване не могат да се симулират. После заговориха за изпита; дълго обсъждаха дали все пак могат да му пишат шестица; по философия се бил провалил; но иначе — отличната работа във вечерния университет, във вечерната гимназия, някакви участия в демонстрации, имало само — Кронзоргелер се усмихваше наистина мило — един-единствен дребен недостатък.

— Да, зная — каза той, — пътувам много често за Хайделберг.

Кронзоргелер почти се изчерви, във всеки случай смущението му беше очевидно; той беше чувствителен, сдържан човек, почти стеснителен, такава прямота не му прилягаше.

— Откъде знаете?

— Чувам го от всички страни. Където и да отида, с когото и да заговоря. От баща си, от Карола, от нейния баща — непрекъснато чувам само едно: Хайделберг. Чувам го съвсем ясно и се питам: ако завъртя телефона на „Точно време“ или на „Справки — гарата“, дали няма да чуя пак: Хайделберг.

За миг изглеждаше така, сякаш Кронзоргелер ще се изправи и ще положи успокояващо длани върху раменете му, той наистина издигна ръце, но отново ги отпусна, положи длани върху писалището си и каза:

— Не мога да ви изразя колко ми е неприятно. Следях вашия път, един труден път, със симпатия, но има сведения за този чилиец, които не са много благоприятни. Нямам право да пренебрегна тези сведения, нямам право. Имам не само предписания и нареждания, имам не само указания, но получавам и съвети по телефона. Вашият приятел... предполагам, че той е ваш приятел?

— Да.

— Сега няколко седмици ще разполагате с много свободно време. Какво смятате да правите?

— Ще тренирам усилено, отново ще карам велосипед и смятам често да пътувам за Хайделберг.

— С велосипеда?

— Не, с колата.

Кронзоргелер въздъхна. Явно страдаше, истински страдаше. Когато му подаде ръка, той прошепна:

— Не пътувайте за Хайделберг, повече от това не мога да ви кажа. — После се усмихна и добави: — Мислете за Еди Меркс.

Още докато затваряше вратата зад себе си и прекосяваше преддверието, той помисли за други възможности: преводач, екскурзовод, кореспондент с испански в някоя посредническа фирма. За спортист-професионалист беше много стар, а електротехници имаше вече достатъчно. Забравил беше да се сбогува със секретарката, върна се и ѝ махна с ръка.

ВАЛТЕР ТОМАН (1920–2003) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ВАЛТЕР ТОМАН

Валтер Томан (1920–2003) е австрийски белетрист, роден във Виена. Следва психология във Виенския университет и става доцент, като се вдълбочава в изучаването на психоанализата. През 1946 г. публикува първите си стихотворения. По-късно става професор по клинична психология в университетите „Харвард“ и „Брандайс“ в Бостън, САЩ. През 1964 г. се установява в Ерланген, Германия, където преподава психотерапия в университета.

В литературните си творби Валтер Томан обрисова ирационалния живот на своите съвременници, за да разкрие механизмите на социалните им заблуди. По-значимите му произведения са прозаичните сборници „Своенравната камера“ (1950, 1961), „Световният театър на Бусе“ (1951), стихосбирката „Народ от магарешки тръни“ (1955), романът „Селото с дракона“ (1959) и сборникът с разкази „Благодатната зараза“ (1959), както и литературно-психоаналитичното изследване „Семейни констелации“ (1965). Следват клинично-белетристичните му творби „Лечими отдалечения“ (1994) и „Повиквания за бърза помощ“ (1994).

ВАЛТЕР ТОМАН

СВЕТОВНИЯТ ТЕАТЪР НА БУСЕ

От дълго време вече не бях доволен от живота си. Рано трябваше да си избира професия, тъй като майка ми бе починала при моето раждане, а баща ми загина при злополука малко преди да завърша училище и да отида да уча занаят. Така и не започнах да уча занаят, а веднага се хванах на редовна работа. От нея можех да поминувам, но занаят никога нямаше да науча.

И тъй, станах опаковчик на шоколади — работа, която може да се проумее за минутка и да се овладее за една седмица до такава степен, че да не можеш да научиш нищо повече в нея. Всъщност това изобщо не е работа. Моето задължение е само да наглеждам машината, която извършва всичко, да внимавам манипулациите да са според предписанието, както и да я храня с хартия. Последното е съвсем лесно, а що се отнася до останалото — нейното правилно функциониране, когато забележа, че нещо не е в ред, трябва само да натисна копчето на един звънец. Тогава идва машинният техник и набързо отстранява повредата.

Работата ми е лека, но затова пък, откак навърших четиринадесет години, получавам все една и съща заплата. Не мога да работя на парче, понеже работата извършва машината, пък и да внимавам по-добре от преди, също е невъзможно, тъй като трябва само да гледам дали нещо не функционира правилно, а това се вижда от опакованите шоколади, които излизат от нея. Отначало се опитах да изуча устройството на машината, за да откривам неизправностите, преди още да е пострадала някоя опаковка. Но от това никой нямаше нужда, тъй като за тази работа си имаше машинен техник, и когато все пак веднъж му позвъних, за да му покажа разхлабения винт на един лост от моята машина, той хвърли поглед към шоколадите — наистина винтът още не бе паднал, а бе само разхлабен — и ме наруга. Каза, че не можел да идва заради всеки разхлабен винт, имало винтове, разхлабени вече от десет години, а все още държали; и най-накрая се оплака пред ръководството на предприятието, което от своя страна ми

отправи строго предупреждение. Обясниха ми, че едно второ предупреждение ще бъде равнозначно на уволнение.

И така, никой не иска да върша нещо повече, освен да натискам звънеца, щом на изхода на машината се появи лошо опакован шоколад, и единственото, което можех да подобря, беше бързината на моите реакции. От една секунда успях да ги сведа по-малко от половин секунда, а това ще рече: когато машинният техник дойде, на изхода на машината има само един лошо опакован шоколад, а не два. Всъщност звънецът на техника е свързан с устройството за изключване на машината. По-рано за тази цел си имаше отделен лост и макар че с него се вършеше същата работа, тъй като най-напред спирахме машината, а само секунда по-късно позвънявахме на техника, това положение бе променено. На техника е потребна най-много една минута, за да пристигне на мястото, откъдето го викат, и според нас една секунда закъснение нямаше особено значение. Но, така или иначе, един ден свързаха на всички наши машини звънеца за повикване с лоста за спиране, а ние само си казахме: „Да става, каквото ще!“

Във всеки случай аз съкратих времето на реакциите си до половин секунда. На изхода на машината се появява вече само един лошо опакован шоколад и с това спестявам на предприятието два или три шоколада, тъй като всички повредени шоколади остават за нас. Но дори и с това не ми се удаде да постигна повишение на заплатата си. Тъкмо обратното, от думите на ръководството добих впечатление, че те съвсем не желаят ние да съкращаваме времето на реакциите си. Щом машината покажела някаква неизправност, трябвало да изчакаме спокойно излизането на два или три шоколада. Всъщност всички повредени шоколади, намиращи се в машината, се падат на машинния техник — това прави понякога седем или осем броя — и предприятието навярно не желаете да си налагаме особени ограничения, за да не завиждаме на техника. Съображения от производствено-психологическо естество се налагаха срещу съкращаването на времето на нашите реакции и макар че сигурно не е забранено да съкращаваме времето на реакциите си и да се задоволяваме с един-единствен шоколад, чувствам, че вече едва ме търпят заради тази моя половин секунда.

Така че, откак станах четиринадесетгодишен, получавам все една и съща заплата, а изгледите за някакво увеличение, преди да съм завършил живота си, са незначителни; в това отношение не мога да направя нищо и навярно никога няма да се оженя.

След като завършеше работният ми ден, винаги се разхождах дълго, разглеждах витрините и рекламите, а веднъж седмично изпивах чаша бира или отивах да гледам някой евтин филм. В случай че се откажех и от бирата, и от киното, можех да поканя през следващата седмица някое момиче със себе си, но това бе всичко. Едно момиче, с което искаш да завържеш сериозна връзка, би трябвало да се покани още един път на чаша бира или поне на чаша бира след киното, а за подобно нещо моята седмична надница бе недостатъчна. Затова, когато след седмица отново имах пари за двама души, вече не можех да придумам момичето да дойде с мене на кино или на чаша бира, дори да предложех да му платя билета, пък аз да почакам отвън и после да го почерпя чаша бира, без, разбира се, аз да пия — ех, най-много една глътка от нейната чаша. Всички те не желяеха и да чуят повече за мен след втората ни среща и причината за моето недоволство бе не толкова работата ми и моята неизменна заплата, колкото положението с момичетата.

Миналата седмица, по време на една от разходките ми — а те, слава богу, не ми струват нищо, — минах покрай някакво бюро, над което висеше надпис „Световният театър на Бусе“. Най-напред помислих, че това е бюро за продажба на билети, но когато прочетох обявлението, залепено върху стъклото на витрината, въображението ми разкри цял един свят от възможности. В обявлението пишеше, че всеки, който пожелае, може да бъде приет — не били необходими никакви специални познания освен тези, които кандидатът вече притежавал; всеки щял да получи роля съобразно с таланта си, като за всяка степен на талант имало място. А бюрото било отворено по всяко време на денонощието. Кандидатът трябвало само да влезе.

Никога не ми беше минавало през ум, че мога да сменя професията си. Познанията ми бяха прекалено специализирани и — преди всичко — прекалено незначителни, а никога не съм могъл да установя дали имам талант; бюрото бе отворено по всяко време, следователно и в този момент. Какво друго ми оставаше, освен да вляза и да попитам.

Намерих се в помещение, в което нямаше нищо друго освен ниска стара маса и един стол. Зад масата седеше тъмнокоп слаб човек, който тъкмо събираше колонки от цифри в една огромна книга, разтворена пред него. В първия момент той не вдигна глава и аз вече почти съжалявах, че съм влязъл, въпреки че не исках нищо повече от едно съвсем необвързващо сведение. Всъщност бюрото на „Световният театър на Бусе“ бе обзаведено малко мизерно; отвън това не можеше да се види, защото както вратата, така и задната част на витрината бяха от матови стъкла. Накрая аз се покашлях, а след като се покашлях и повторно, човекът вдигна глава и ме запита какво обичам.

Казах, че желая да се осведомя относно приемането в „Световният театър на Бусе“.

— Името ви? — запита той вместо отговор или каквото и да е обяснение.

— Хайнрих Винтер — отвърнах аз.

— Къде живеете?

— „Трюбгасе“ 13, стая номер 91.

— Какъв сте по професия?

— Опаковчик на шоколади.

— Къде?

— В концерн „Каукаубоне“.

Човекът записа всичко дума по дума в книгата, която бе разгърнал сега на друго място.

— Извинете — казах аз, докато той още пишеше, — но исках само да попитам. Още не знам дали ще бъда приет при вас.

— Това е без значение — отвърна мъжът. — При всички случаи трябва да запиша тези данни. Какви особени таланти имате?

— Не знам. Ако знаех, сигурно нямаше да съм тук.

— Какво? — избухна човекът. — Нима си мислите, че при нас постъпват само хора без талант?

— Не съм казал подобно нещо, но лично аз...

— От какво сте недоволен в живота си?

— От това, че не получавам увеличение на заплатата си. Тя е твърде ниска, че дори няма да мога да се оженя.

— Приет сте — заяви мъжът, стана, потупа ме по рамото и ми стисна ръката.

— Наистина ли съм приет? — промълвих аз. — И какво място имате за мен? Къде да ида? Каква ще бъде заплатата ми? Откъде ще я получавам?

— По-спокойно, драги мой! — каза човекът, като се усмихна с крайчеца на устните си. — При нас всичко си върви по реда и винаги едно след друго. Но най-напред си платете приемната такса.

— Приемна такса? Колко?

— Пет шилинга, драги мой! Но ако не можете да платите толкова, стига и един шилинг.

През тази седмица все още не бях пил бира и не бях ходил на кино, така че имах точно един шилинг. Извадих го и заплатих. Мъжът хвърли монетата в чекмеджето, което при отварянето зазвънтя от хилядите монети в него, записа сумата в книгата и ме накара да се разпиша. След това каза:

— Сега за сега ще живеете на „Трюбгасе“ 13, стая номер 91, и ще работите в концерна „Каукаубоне“ като опаковчик на шоколади. Утре започвате работа при същата машина — досущ както вчера и днес, — а в края на седмицата ще получите заплатата си от касата на предприятието и ще носите името Хайнрих Винтер. И тъй, на добър час!

Мъжът ми стисна ръката, като при това лекичко ме заизтласква към вратата. Благодарих му и се запътих към къщи. След като извървах няколко крачки, цялата тази работа ми се видя малко съмнителна, върнах се, влязох отново при мъжа и го заварих, както и първия път, да събира колонки от цифри в своята книга. Сега обаче той веднага вдигна глава и викна:

— Добре, че се върнахте! Забравих да ви кажа номера, под който сте заведен при нас. Никак не е труден за запомняне. Точно хиляда и едно. Това число се дели на тринадесет. Опитайте вкъщи, ако все още умеете да делите.

— Извинявайте — казах аз, — но също така забравихте да ми кажете каква роля ще играя и изобщо какво трябва да правя занапред.

— Но нали вече ви го казах? Ще играете ролята на Хайнрих Винтер. Сега се прибирате вкъщи, а утре отивате на работа. Сега за сега всичко ще си остане, както е било.

— А пък аз си помислих, че ще играя в театър...

— Но вие играете, драги мой, вие играете. Нали заплатихте един шилинг и се разписахте?

— Но така за мен не се променя нищо. Не съм ви дал моя шилинг за това...

— Напротив, дали сте го именно за това. Не забравяйте — вие играете не в „Театърът на Бусе“ или в какъвто и да е друг театър, а в „Световният театър на Бусе“. Ударението поставяме на „световен“!

— Как само ме изиграха! — промълвих аз и си тръгнах.

Измина вече цяла седмица, откак съм приет в „Световният театър на Бусе“, и макар че през първите дни кипях от яд, сега от време на време ми минава мисълта, че все пак не са ме изиграли. В джоба си пак имам един шилинг; ако не пия бира и не отида на кино, ще имам два шилинга и следващата събота ще съм в състояние да покана на кино или на чаша бира някое ново момиче, а мога да опитам пак и при някое от старите момичета с двойното си предложение — то да гледа филма, пък аз да почакам отвън, а после да го почерпя чаша бира, от която евентуално да отпия една глътка, и си спомням думите на човека от „Световният театър на Бусе“, че сега за сега всичко ще си остане, както е било. И поставям ударението на „сега за сега“.

ЕРИХ ФРИД (1921–1988) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЕРИХ ФРИД

Ерих Фрид (1921–1988) е австрийски поет, белетрист, есеист и преводач, роден във Виена в еврейско семейство. След Аншлуса на Австрия през 1938 г. и смъртта на баща му вследствие на разпити в Гестапо Фрид емигрира в Лондон, където остава да живее и упражнява различни професии — общ работник, млекар, библиотекар, стъклар. В 1950 г. става редактор на списание „Блик ин ди велт“, а след това сътрудник на немската секция на БиБиСи (до 1968 г.) и на лявото литературно списание „Кюрбискерн“.

Първите публикации на Ерих Фрид са стихосбирките „Германия“ (1944) и „Австрия“ (1945). През 1963 г. поетът става член на свободното литературно сдружение „Група 47“. В творбите си с типичен виенски „черен хумор“ Фрид създава застрашителни „модели“ на света, като провокира читателя към заемане на житейска и гражданска позиция. И в следващите си поетически книги, между които „Предупредителни стихове“ (1964), „Нападки“ (1967), „Въпроси на времето“ (1968), „Покана за безпокойство“ (1972), „Противоотрова“ (1974), „Тъй дойдох сред немците“ (1977), „Шарении“ (1977) и „100 безотечествени стихотворения“ (1978), Фрид излага своя опит в позитивното превъзможване на миналото и настоящето. Лириката му си служи с архитипични мотиви и символи и е богата на културни асоциации, възникващи от неочаквани словесни образувания, в които понякога са вплетени изрази от древни мъдрости, от народни приказки и детски римушки. Стихосбирките му „Любовни стихотворения“ (1979) и „Каквото е“ (1983) се превръщат в най-четените лирически книги в немскоезичната общност след Втората световна война.

Прозата на Ерих Фрид е силно повлияна от света на Франц Кафка и обрисова един демоничен свят на насилие и безизходица. Особена значимост добива романът му „Един войник и едно момиче“ (1960), както и сборниците с текстове „Деца и глумци“ (1965), „Почти всичко възможно“ (1975) и „Безмерността на всички неща“ (1982).

За творчеството си Ерих Фрид е отличен с виенската „Почетна награда за литература“ (1973), с „Prix International des Éditeurs“ (1977–1978), „Австрийската почетна награда за литература“ (1978), „Литературната награда на град Виена“ (1980), „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1983), „Австрийската държавна награда“ (1986) и престижната награда „Георг Бюхнер“ (1987). В 1988 г. писателят става почетен доктор на университета в Оснабрюк. В негова чест през 1990 г. е учредена австрийската международна литературна награда „Ерих Фрид“.

ЕРИХ ФРИД ПРАВОТО НА ГЛАС

Макар да звучи доста опростено като всички подобни изявления, шефът твърди, че идеята му хрумнала, когато чул за някакъв човек, прославил се с магнетофонни записи на птичи гласове — най-напред в Англия, а сетне и в други страни, които все още имали високо мнение за Англия.

Самият той наистина събирал птичи гласове, но само по изключение, доколкото и птиците издават звуците, които го интересували и на чието съхраняване бе посветил остатък от живота си, откак идеята го бе завладяла — колекционирал предсмъртни стонове.

Предсмъртни стонове на животни в много случаи се набавяли сравнително лесно — чрез участие в ловни излети или пък в някое сафари, чрез подкупване на касapi или управители на кланици и чрез други подобни методи. За щастие не му липсвали средства, без които едва ли би могъл да подхване сериозно тази си дейност. На своята парична щедрост той дължеше дори крайно интересния предсмъртен стон на едно агне, заклано нощем в олтара на някаква църква при отслужването на черна литургия. Този стон бе доста продължителен не само поради особения и необикновено бавен начин на умъртвяване — ехтенето под църковния свод му бе придало своеобразие, постигнато от малко други предсмъртни стонове, нещо като приливи и отливи на отчаянието.

Като убеден хуманист шефът наистина не одобрявал да се убиват хора или животни изключително заради предсмъртните им стонове, ала момчетата, които работели за него, поне в началото не винаги били така добросъвестни. Пускането на множество безстопанствени кучета върху аутобана набавило някои предсмъртни стонове, които наистина влязоли в колекцията. Но заради този случай доставчикът им бе уволнен без предупреждение. Шефът обичал животните, а навярно дори и децата. Той самият едва в последния момент успял да осуети разпръскването на захаросани бадеми на

особено опасно кръстовище пред очите на завръщащи се от училище първолаци. Предпочиташе седмици наред търпеливо да чака на известни места, където стават произшествия, за един-единствен органично възникнал предсмъртен стон, вместо да си затваря очите пред някои по-активни снабдителни методи. С това той си спечели сред своите помагачи име на светец.

Сам той, естествено, отхвърляше подобни легенди. Дори признаваше колко горчиво, въпреки всички човеколюбиви съображения, е било понякога разочарованието му, когато някое дете или пък сляпа бабичка, струващи му се вече на път да увенчаят живота си с първокласен предсмъртен стон, в последния миг са били дръпнати от случаен минувач. Ала настояваше да останат верни на принципа за ненамеса в хода на събитията. В един наново и наново обсъждан от сътрудниците му случай, при който някакъв разпален млад помощник бе турил крак на обхванатия от спасителен порив минувач и с това бе сложил кръст на намерението му, шефът, макар да включи в колекцията си така добития стон, все пак порица постъпката на своя помощник. Впрочем в този случай не бе прегазено застрашеното дете — звучащият извънредно внушително дори на лента предсмъртен стон служеше като възпоминание за спасителя, който се бе препънал в крака на помощника и от тласъка на собственото си рязко движение бе полетял върху пътното платно. Естествено, за свое оправдание помощникът изтъкна, че съвсем не ламтял да отнеме живота на спасителя, а само искал да предотврати намесата му в детската съдба. Шефът обаче изрази мнението, че той й неговият екип по никакъв начин не бива да въздействат върху междуличностните отношения на шофьори, проходящи спасители й жертви на пътни злополуки, а всичко това би трябвало да се разглежда като естествен ход на нещата, в който те не се намесват — нито, да речем, с предупредителни призови, за да спасят някое застрашено момиче, нито пък с одобрителните подвиквания, за да насърчат един многообещаващ шофьор.

На шефа обаче не даваха мира значителните затруднения при записването на предсмъртни стонове тъкмо в случаите, когато те се явяват в най-голямо количество, да речем, при военни кампании или при масови екзекуции. А това означава, че при военните действия от последните години общият брой предсмъртни стонове на неговите

собствени фронтови сътрудници, записани от оцелелите им апарати, значително превишава количеството предсмъртни стонове на действителните участници във войната. Още по-трудно бе набавянето на предсмъртни стонове при масови екзекуции в построените специално за целта съоръжения или пък изстребването на жени и деца в някое село или бежански лагер. Въпреки честото им провеждане от някои армии, подобни акции се държаха в най-строга тайна чак до последния миг, а нерядко и дълго подир това. Ако все пак се запишеха сетните стонове на жертвите — истински великолепни екземпляри по своя род — заедно с оргиастичните крясъци на убийците, лентите се конфискуваха на границата на съответната страна и навярно се унищожаваша от добросъвестни и явно неподкупни чиновници — глухи за всякакви възражения, че по този начин на изстребителната акция се отнема голяма част от нейното историческо и културно значение.

Ето че се оказваше по-лесно да се пристигне с извънреден самолет на мястото на железопътна катастрофа или земетресение — често пъти дори преди спасителните отреди. Също така по-големите или по-малките епидемии, които настъпват понякога след бойни действия или гражданска война, нерядко предлагаха много добри възможности за звукозаписи. Наистина някои пуристи в тази област отхвърлят подобни експонати, като твърдят, че това не са предсмъртни стонове в същинския смисъл, а по-скоро ридания, охкания и сетно изхъркване.

Същото важи и за многобройните записи на „финални звуци“, както ги нарича шефът, на умиращите в копторите из градовете на Гватемала или в други страни на свободна Латинска Америка. Сумите, които трябваше да се плащат там на роднините за записването на онези сетни звуци, най-често не бяха по-високи от обичайното в града възнаграждение за любовните услуги на проститутките от двата пола. Изобщо един обигран в статистиката сътрудник обърна внимание на шефа, че местните такси на проститутките предлагат, общо взето, надеждна основа за приблизителната предварителна калкулация на разходите по предсмъртните стонове на гражданите от съответно населено място.

Само сегиз-тогиз особени обстоятелства вдигаха цените неподобаващо високо. Когато, да речем, трябваше да се запишат

действително внушителните стонове на млади пациенти, умиращи от белодробен рак — преди всичко онова характерно, особено пронизително хъхрене, — оказа се, че на болничната управа трябва да се изплати непредвидено едра сума. И то защото една контраоферта на цигарените фабриканти бе повишила цената над всяко очакване. Наистина голяма част от тази сума бе прибрана обратно, понеже шефът се задължи пред сразените цигарени фирми все пак да не превръща записаното хъхрене в основа на радиопредаването, за което бе получил предложение.

Още от самото начало шефът бе наясно по въпроса за моралното основание на своята дейност. Негово необоримо убеждение бе, че умиращите имат поне правото да бъде продължен животът на техните последни стонове и издихания, да, че посредством подобни звукозаписи се осигурява свободата на словото *in extremis*^[1], както го наричаше шефът. В началото той наистина удряше на камък с отделни проекти, както, да речем, с известната дългосвиреща плоча „Симфония на предсмъртните стонове“, която смяташе за принос към модерната музика, а намери отклик главно на секспазара като съпровод за садисти и мазохисти, но това никога не успя да го разколебае в неговата дейност.

В последно време шефът привлече вниманието особено с изследванията си чрез звукоусилвателни устройства, с които внесе своя принос за разширяване пределите на науката. Не само от ракообразните, особено когато се варят живи, но и от рибите, дори от умиращите насекоми и някои червеи при достатъчно звукоусилване могат да се доловят ясни предсмъртни стонове. Да не говорим за гъсениците и ларвите, в чиито сетни звуци, както казва той, цялата жалба на техния неизживян живот намира дълбоко покъртителен израз, който се нуждае само от съответното електронно усилване, за да му бъде признато правото на съществуване и му се проправи пътят към нашите сърца. Тъкмо това била задачата, заявяваше отново и отново шефът в последно време — да се помогне на всяка твар поне пред кончината си още веднъж да извиси своя глас. Голямото многообразие на тези гласове си остава удивително — от така наречената предсмъртна песен на морските таралежи и морските звезди до станалото почти също тъй прочуто трополене на мравките. Все още почти непроучени са преди всичко предсмъртните стонове на

неоформените живи организми — от воплите на човешкия ембрион до зародишния ропот на различните животински видове. Така че и в тази насока могат да се очакват многобройни, отчасти естетически необикновено богати изненади. Наистина сам шефът често пъти е изтъквал първенството на етиката пред естетиката и в нови и нови настойчиви изявления е давал израз на надеждата си, че разпростирането на познанията за предсмъртните стонове над почти всички твари и стадии на умиране с течение на времето ще засили и задълбочи нашата отзивчивост и чувство на солидарност с всички тези твари и с това ще накара да затрептят в сърцата и душите ни струни, които могат, както той казва, да придадат на живота ни тържествен оттенък и да породят у нас благозвучия, които един ден ще доразвият, разкрасят и облагородят собствените ни предсмъртни стонове, за да станат те достоен принос към величавия край на нашата планета.

1975

[1] В последния миг (лат.). — Б.пр. ↑

**ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ (1921–1990) —
ШВЕЙЦАРИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ

Фридрих Дюренмат (1921–1990) е швейцарски белетрист, есеист и драматург, а също поет и художник. Роден е в Конолфинген, кантон Берн в семейството на протестантски пастор. Следва теология, философия, естествени науки и литература в Цюрих, а после и в родния си град. Работи като график и театрален критик.

Дюренмат си създава световно име преди всичко като драматург, който с моралистичен патос дири своята нравствена позиция отвъд идеологиите и класовата борба. На сцена излиза трагикомедията му „Писано е“ (1947), но успех му донася комедията „Бракът на господин Мисисипи“ (1952). Най-често поставяните му драми са „Посещението на старата дама“ (1956), „Франк V“ (1959), и особено „Физиците“ (1962).

Но литературния си път Дюренмат започва като прозаик. Написва разкази, повлияни от мрачните внушения на Франц Кафка и Ернст Юнгер. В тях се води мистична борба между световните сили на доброто и на злото. През 1950 г. излиза сборникът „Градът“ и първият му роман „Съдията и неговият палач“. Следват романът „Подозрението“ (1951), прозаичната комедия „Един грък търси гъркиня“ (1955), новелата „Авария“ (1956) и романът „Обещанието“ (1958). През следващите години Дюренмат публикува самостоятелно издание на новелата „Тунелът“ (1964) и повестта „Сгромолясването“ (1971). Накрая идва и книгата „Зимната война в Тибет“ (1981) — зловеща „антиутопия“, в която от хуманистични позиции се разглеждат последиците от една Трета световна война. Така Фридрих Дюренмат се утвърждава и като майстор на психологическата проза, като сатирик с остър усет за гротескното и абсурдното.

В последното десетилетие от живота си Фридрих Дюренмат публикува и книга със стихове, в която се изразява като предупредител за нещастията, които дебнат човешкия род. Посмъртно излиза и „Възможното е страшно. Избрани стихотворения“ (1993).

За творчеството си писателят получава много отличия, сред които културната награда „Шилер“ на град Манхайм (1959), Голямата швейцарска награда „Шилер“ (1960), „Австрийската държавна награда за европейска литература“ (1983), наградата „Жан Паул“ на провинция Бавария (1985), наградата „Фридрих Шилер“ на провинция Баден-Вюртемберг (1986) и престижната награда „Георг Бюхнер“ (1986). В 1969 г. писателят става почетен доктор на университета „Темпъл“ във Филаделфия, САЩ.

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ ИЗОБРАЖЕНИЕТО НА СИЗИФ

Тази зима случаят ме отведе в едно село на френска Швейцария, но самотното време, което прекарах там, се е запазило в паметта ми само като някакъв сън. Наистина, ясно виждам белите, нагънати като едри вълни хълмове, но малобройните къщурки призрачно са се скупчили в грамада от стълбища, коридори и неприветливи помещения, из които аз възбудено снова. От онези загубени седмици само едно преживяване остана загнездено в душата ми тъй, както пред очите ни дълго още се мерзелее светло петно, когато внезапно погледнем слънцето. Тогава от разкривената стълба, която се губеше някъде в мрака, надникнах през един полузамръзнал прозорец в ярко осветена стая, където всичко се разиграваше ясно, но съвсем безшумно. Така всяка подробност се съхрани в съзнанието ми и дори бих могъл да назова цветовете на дрехите, които децата носеха тогава; особено добре си спомням огненочервеното, извезано със злато жакетче на едно русо момиче. На кръглата маса децата редяха голяма къща от карти за игра и беше странно да се следят извънредно предпазливите им движения. Но после, когато постройката беше вече завършена, те почнаха да я развалят. Ала не я разрушиха с бърз замах, както очаквах, а като вземаха внимателно всяка карта, докато след големи усилия, съответстващи точно на онези, с които беше направена, къщата от карти изчезна. Странната случка ми напомни за гибелта на един човек, живял дълго преди това. Защото, докато скришом гледах към децата, струваше ми се, сякаш зад спокойната картина, която ми се представяше в стаята, припламва втора, по-мрачна и по-странна от първата, но някак сродна с нея — отначало мъглява, после все по-ясна. И както чрез тайнствени заклинания се призовава някой покойник, така, подбудено от играта на децата, съзнанието ми възпроизведе оня клетник, за когото тъй дълго не се осмелявах да мисля — ала не страшно, а притъпено от здрача на спомена, но с ясни очертания, защото неговата същност внезапно ми се разкри от картината. Както настъпващият ден понякога първо ни показва контурите на хоризонта,

а после отделните предмети, така у мен изплуваха различните черти на този човек.

Също тъй се събудиха и тъмните предположения, оформили се около личността му. Идва ми наум, че лежащите тогава на масата карти ми припомниха за слуха, който му приписваше някаква тайна страст към играта. Дълго гледах на това като на легенда, изтъкала се около този странен човек заедно с много други, без да подозирам ужасната ирония, която го обгръщаше. Тогава ме бе подвело обстоятелството, че той се заобикаляше с неща, неподвластни на мига, но неговите думи трябваше да ме предупредят, понеже често обичаше да казва, че разбирал от изкуство повече от всички нас, защото бил обречен на мига и можел да го съзерцава тъй спокойно, както ние — звездите. Днес също ми се струва важно, че дори името му ми е убягнало, но мисля, спомням си, че студентите го наричаха Червеното палто. Как е получил това име — ако някога го е носел, — ми е изчезнало от ума, но навярно известна роля тук е изиграло предпочитанието му към червения цвят.

Но както често се случва при хората, обладаващи голяма власт над другите, и неговата се коренеше в скрито престъпление, на което той дължеше огромното си състояние — за него чувахме баснословни неща. Такива престъпления рядко се извършват от лична злост, те са необходимо оръдие за онези хора и с тяхна помощ те се вмъкват в обществото, което е затворено за тях.

Но престъплението на Червеното палто беше странно като всичко, което той предприемаше; странен беше и начинът, по който пропадна, ала тук не мога да премълча, че ми е трудно да възстановя в съзнанието си без празноти външните събития, довели до неговия провал. Може би това е заложено в същината на спомена — неща, които сме преживели във времето, той представя пред очите ни само външно и извън времето, тъй че ни обзема чувство на несигурност, понеже долавяме тайно несъответствие между нашия спомен и действително случилото се. Също така никога не си спомняме с еднаква яснота всички епизоди от едно събитие — някои от тях остават скрити в непроницаем мрак, други заблестяват извънредно ярко, ето защо твърде често грешим в последователността на отделните моменти, като ги подреждаме по степента на яркост и така неволно се отклоняваме от действителността. Също тъй в призрачна светлина ми

се яви и онази нощ, в която за първи път почувствах силата на Маелстромата^[1], увеличащ Червеното палто в бездната.

Тогава към края на есента се събрахме у един от най-богатите и най-нещастни хора на нашия град, който само преди няколко години умря в страшна немотия. Виждам ясно как с лекаря, който по онова време се грижеше за мен през дългата ми болест, влизам в малката съседна стая, чиито стени заглушаваха шума на празненството до някаква тайнствена музика. Също тъй ми се струва, че тогава водехме твърде обстоен разговор, отговарящ на характера на моя партньор, при който се стараех да опровергая някакво постоянно повтаряно възражение, заключаващо се в особено твърдение, което вече съм забравил. Това беше уморителен, диалог, движещ се в безнадежден кръг. Замълчахме едва когато съзряхме една картина, висяща на стената в тежка рамка, върху която на малка площ прочетох името на холандеца Йеронимус Босх. С голямо удивление разгледахме малката картина, която бе нарисувана върху дърво и изобразяваше преизподнята с нейните най-ужасни и най-тайни мъчения, тревожна поради странното разположение на червения цвят. Струваше ми се, че се вирам в разжарено огнено море, чиито пламъци образуват безброй нови и нови форми, и едва след известно време схванах законите, които навярно лежаха в основата на картината. Преди всичко ме сепна обстоятелството, че погледът ми, насочен от похватите на загадъчния живописец, постоянно се връщаше към: някакъв гол човек, който, почти скрит от неизброимото множество на измъчваните, търкаляше огромна скала нагоре по един хълм, извисяващ се застрашително в задния план сред море от тъмночервена кръв. Това можеше да бъде само Сизиф — според преданието най-хитрият измежду хората. Проумях, че тук е заложен центърът на тежестта в картината, около който всичко кръжеше като около слънце. В същото време обаче у мен се надигна чувството, че картината на стария майстор пресъздава съдбата на Червеното палто като в йероглифно писмо, но тогава не бях в състояние да го дешифрирам. Може би алените петна в картината събудиха това подозрение, което се разрасна до пълна увереност, когато Червеното палто пристъпи в стаята заедно с домакина, един banker. Те влязоха, без да говорят, не бяха маскирани, както повечето,

а носеха вечерно облекло и крачеха със свършената невъзмутимост на двама светски мъже — очите им обаче гледаха втренчено. Разбрах, че между двамата се е случило нещо ужасно, което щеше да ги направи смъртни врагове и по някаква неизвестна за мен причина бе свързано с картината.

Но всичко трая само няколко мига. Банкерът се върна в залата с доктора, а Червеното палто ме въвлече в странен и неясен разговор за Сизиф, разкриващ все повече ония застрашителни области, в които духът обикновено блуждае с неохота; а и под думите му сякаш се разгаряше фанатизмът, който срещаме у хора, решени да пожертват света за идеята си. Макар че в съзнанието ми са се запазили само откъслечи от нашия разговор, все пак си спомням — тогава бях убеден от думите му, че към тази стара картина, от която през целия разговор той не откъсна очи, го тласнала силна и особена любов. Само бегло си припомням някои загатвания за тайнствени паралели, които можели да се доловят между Сизифовото мъчение и същността на преизподнята. После той заговори подигравателно за иронията, присъща на адските мъки, която сякаш пародирала вината на низвергнатия, тъй че мъчението му по ужасен начин се удвоявало.

Останалата част от разговора ми е убегнала като тежък сън, дори вече не зная как сме се разделили; от празненството, продължило до късно сутринта, си спомням само няколко наподобяващи домашни духове маски в черно и искрящо жълто, които тогава носеха танцьорките.

След това, принуден от болестта си да се прибера рано вкъщи, много преди края на празненството поех заедно с доктора през гъстата мъгла, която от време на време проблясваше белезникаво; също бяха нарушени пространствените отношения и ние се движехме като в изба, където тайно сме проникнали. Чувството за непосредствена опасност се засилваше от факта, че пред нас постоянно се виждаха очертанията на някакъв човек, когото упорито се опитвахме да настигнем, понеже предполагахме, че е Червеното палто, а към него докторът отдавна проявяваше все по-нарастващ интерес. Но намерението ни всеки път се проваляше от това, че фигурата се държеше по-различно, отколкото очаквахме в онзи миг, ето защо постоянно изпадахме в страшно заблуждение. Докато продължавахме да вървим така и боязливо да се вираме в крачещия пред нас човек, който ту почти изчезваше, ту

внезапно отново се озоваваше осезаемо близо, докторът заразказва за Червеното палто — съвсем тихо, като човек, боящ се да не го чуят. Главните моменти в неговия разказ произтичаха от обстоятелството, че Червеното палто правел многократни опити да придобие картината в свое владение — както докторът научил, — но всякога претърпявал провал пред банкера, който отхвърлял и най-добрите предложения. С това докторът свързваше предположението си, което първоначално не обоснова по-подробно, като заяви, че Червеното палто щял да прибегне до всички средства и нямало да се спре дори пред престъпление, за да се сдобие с изображението на Сизиф. Опитах се да го успокоя и си спомням, че изпитвах известен яд, защото всеки разговор с доктора вземаше все същия обрат към неустановеното, тъй като той никога не се позоваваше на реални неща, а винаги се впускаше в тъмни предположения и догадки като по незначайни потайни пътища.

Докторът, за когото все още мисля с най-голяма благодарност, притежаваше виртуозната способност да открива съмнителното във всяко явление и обичаше да посочва нещата само тогава, когато вече се движеха към пропастта. Така той ме обезоръжи главно с аргумента, че преди години Червеното палто вече е притежавал картината и я продал за огромна сума, след като я бил купил от някакъв вехтошар за няколко жълтици; също тъй имало основания да се смята, че преди това е бил много беден. Преди да се оттегля в жилището си, докторът, който ме бе изпратил до дома, отбеляза с усмивка — а днес тя все повече и повече ми се струва подигравателна, — че не бивало да пренебрегвам един слух, претендиращ да хвърля известна светлина в тъмното минало на Червеното палто. Говорело се, че на младини той бил живописец с немалък талант и не било изключено печалбата, която добил от старата картина, да е станала за него причина да изостави изкуството; имало някои признаци, които потвърждавали такова едно схващане.

Тъй завърши този разговор — с мрачни предзнаменования, още повече че един сериозен обрат на болестта ме задържа за по-дълго в стаята. Ето защо приписвам на тогавашния си съвсем затворен начин на живот обстоятелството, че толкова време за мен остана в тайна жестоката борба за притежаването на картината, разиграла се между

Червеното палто — тогава вече достигнал шестдесетгодишна възраст — и банкера. А и докторът, за да не ме тревожи, дълго я премълчаваше.

Това било борба между двама противници, предпочитащи да действат на скрито, където цари всякакъв произвол. Битката била продължителна и предпазлива, фантастична само поради факта, че се водела за притежанието на една картина, битка с най-фини и най-тайни оръжия, в която всяка атака и всяко отстъпление били предмет на безконечни размишления, а всяка стъпка можела да донесе гибел — борба, разиграваща се сред вечния сумрак на кантори, в преддверията на министерства и в зле отоплени бюра, в помещения, където човек се осмелява само да шепне, там, дето се извършват ония неща, за които до нас само понякога достигат неточни сведения, както за всички събития, решаващи се под повърхността на живота и едва докосващи лицата на онези, които взимат в тях най-пагубно участие. Освен това те били равностойни противници, ако имаме предвид крайната решителност, залегнала в основата на тая борба, но Червеното палто имал предимството на първия ход, което при подобни положения често е от първостепенно значение. Също тъй в този призрачен дуел му се падала ролята на нападателя, докато банкерът се виждал винаги притиснат в защита и при това с неудобството, че действията му се диктували от суетата, която не му позволявала да се откаже от картината и тъй да се спаси, а пък демоничната алчност на Червеното палто към картината произтичала от някаква тъмна сила, кореняща се в самото зло и затова способна да действа с несломима мощ. Така този двубой между един едър индустриалец и една голяма банка, който хвърлял един срещу друг все повече тръстове и най-сетне довел до икономическа катастрофа, се проточил много години, подобно на коварна болест, носеща смърт, и дълго победата оставала ничия. Но постепенно огромният капитал на банкера се стопил, понеже Червеното палто постъпвал като ония шахматисти, които не се плашат и от най-големите загуби, щом чрез тях могат да постигнат мъничко предимство, и като пожертвал цялото си състояние, успял да съсипе това на банкера и да придобие картината в своя власт.

Какво е било основанието му да се обърне към мене, не се осмелявам да гадая, но не мога да кажа, че поканата му ме свари неподготвен — посрещнах я по-скоро като нещо неминуемо.

Беше едно от последните ми излизания из нашия град, малко преди да се наложи да го напусна (поради обстоятелства, които ще обясня по-късно). Вече бях минал по дългите улици на покрайнините, през работническите квартали, които ми изглеждаха като изпълнени със странни зъбери древни местности, с дълбоки оврази и геометрични сенки, ясно очертани върху асфалта. Беше късна нощ, само неколцина пияни се клатушкаха още наоколо, ревейки диви песни, а някъде ставаше бой с полицията. Ето че стигнах до къщата му долу край реката, заобиколена от крайбрежни храсталаци, малки семейни градинки и издигащи се възходящо в широк полукръг блокове за даване под наем — дълга сграда с различни покриви, първоначално състояща се от четири пристроени, нееднакво високи здания, чиито междинни стени бяха съборени, а прозорците им блестяха на лунната светлина. Главният портал бе широко разтворен и това ме обезпокои, още повече че трябваше да се покатеря по купчина преобърнати саксии с растения, за да стигна до него, но вътре на първо време не намерих онова безредие, което бях очаквал. Крачех из огромни помещения, осветен само от луната, чиито лъчи мъждиво проникваха през стъклата; струваше ми се, че по стените висят картини с неизмерима стойност и вдъхвах уханието на редки цветя; през сребристия мрак обаче навред съзирах бележките на секвеститорите, налепени по всички предмети. Докато напредвах пипнешком — електрическият ток явно бе прекъснат, защото неведнъж напразно опитвах да включа осветлението, — проумях същността на лабиринта, таящ в утробата си мига на най-големия ужас, който се подготвя от постепенното, равномерно засилване на страха и настъпва тогава, когато непосредствено след някой внезапен завой се натъкваме на косматия минотавър. Скоро обаче по-нататъшното ми придвижване се затрудни. Бях стигнал до части от сградата, където имаше само малки прозорци с решетки, поставени високо горе; прибавяше се и това, че тук килимите бяха навити, а мебелите — разместени. Ето защо сред този нарастващ

безпорядък скоро вече не знаех къде съм. Струваше ми се, че на няколко пъти се връщам в една и съща стая. Завиках, та да ме забележат, но никой не отговори, веднъж само ми се счу далечен смях. Най-после намерих пътя, като се изкачих по една вита стълба. Влязох в нещо като таван, голям сайвант — доколкото си спомням — с греди надлъж и нашир, подпиралци покрива, с различни подове, нееднакво високи и поради това свързани с железни неподвижни стълби. И тук домопритежателят бе устроил всичко скъпо и чрез умели приспособления бе го направил удобно за живеене, макар че не можех да схвана смисъла на един такъв таван. Сетне от дъното, откъм една огнеупорна стена, към мен проблесна някакво червено сияние. С мъка се катерех по разни стълби и после слизах по други. Никъде не се виждаха прозорци, тъй че освен огъня от камината нямаше друга светлина; но и тя беше неравномерна — ту лумваше тъй силно, че всички предмети в помещението ясно се открояваха: талпи, греди, мебели, а по стените и тавана сенките танцуваха като дивашки фигури, ту почти угасваше, тъй че се озовавах в дълбок мрак някъде на подовете или стълбите в това необозримо пространство. Все повече се приближавах до светлината на огъня. Като се покачих по една разбъркана купчина от съборени стелажи с дебели томовете, стигнах до камината. Край нея седеше стар, грохнал човек с изпокъсани, мръсни дрехи, които му бяха прекалено широки, небръснат, някакъв клошар, както изглеждаше, с озарен от сиянието на пламъците гладък череп — внушаващо ужас видение, в което едва постепенно разпознах Червеното палто. На коленете си държеше картината на холандеца, в която бе вперил неподвижни очи и на чиято рамка също бе залепена бележка. Поздравих и доста дълго след това той вдигна поглед. Изглежда, че в началото не ме позна; също тъй не знаех беше ли пиан, защото по пода се търкаляха няколко празни бутилки. Най-сетне той заприказва с дрезгав глас, но не си спомням какво говореше. Може би думите, които фъфлеше, са били подигравателни и са оповестили гибелта му, загубата на имотите му, на фабриките и тръстовете му, или пък необходимостта да напусне къщата и нашия град. Но онова, което последва, аз проумях едва когато зърнах децата в стаята да редят своята къща от карти за игра и също тъй мъчително да я развалят. С мършавата си старческа ръка той нетърпеливо плесна дясното си бедро.

— Ето че седя тук с мръсните дрехи от моята младост — изведнъж викна той гневно, — с дрехите на моята бедност. Мразя тези дрехи и тази бедност, мразя нечистотията, измъкнах се от нея и сега отново затънах в това лепкаво тресавище.

Той запокити насреща ми една бутилка, която се разби някъде в дъното зад мен, понеже отскочих встрани. Поуспокои се и ме загледа с необикновени, сякаш пробождащи очи.

— Може ли от нищо да се направи нещо? — запита той дебнещо, на което аз поклатих недоверчиво глава. Той тъжно кимна. — Имаш право, момко, имаш право! — После откъсна картината от рамката и я хвърли в огъня.

— Какво вършите! — викнах ужасено и се спуснах да измъкна картината от пламъците. — Изгаряте Босх!

Но той ме отхвърли назад с такава сила, каквато не очаквах от този старец.

— Картината не е истинска — разсмя се той. — Трябваше да знаеш това, докторът го знае отдавна, той винаги знае всичко отдавна.

Камината се разгоря опасно и ни заля с трепкащото си пурпурно сияние.

— Вие самият сте я фалшифицирали — рекох тихо, — затова искахте отново да я притежавате. Той ме погледна заплашително.

— За да направя от нищо нещо — каза той. — С парите, които спечелих от тази картина, натрупах състоянието си, беше хубаво състояние, достолепно състояние, и ако тази картина бе преминала отново в мое владение, щях да създам от нищо нещо. Каква точна сметка в този окаян свят!

После пак се втренчи в огъня, седеше там в раздърпаните си, мръсни дрехи, беден, както някога, безпаметен — някакъв сив просяк, неподвижен и немошен.

— От нищо нещо — шепнеше той отново и отново, тихо, така че бледите му устни едва се помръдваха, непрестанно, като цъкането на някакъв призрачен часовник: — От нищо нещо, от нищо нещо...

Тъжно се отвърнах от него, пипнешком намерих пътя си през секвестрираната къща и не забелязах как съм излязъл на улицата и как от всички страни към къщата, която бях напуснал, внезапно се втурнаха хора с широко отворени очи, изпълнени с ужас; и струва ми се, че надникнах в тия очи едва когато се поразтопи ледът върху

стъклото, през което, години по-късно, видях децата, техните карти и ръце върху кръглата маса, а пред мен в здрачината се мержелееше само рамката на прозореца, която неподвижно обгръщаше едно празно пространство.

1945

[\[1\]](#) Маелстром — водовъртеж край норвежкия остров Москенесьой — Б.пр. [↑](#)

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ ТЕАТРАЛНИЯТ ДИРЕКТОР

Човекът, чиято жертва щеше да стане градът, вече живееше сред нас, но ние още не му обръщяхме внимание. Забелязахме го едва когато почна да се набива в очи с държание, което ни се струваше смешно, а и в ония години много му се подиграваха. Но когато насочихме погледите си към него, той вече бе поел ръководството на театъра. Присмивахме му се не както правим обикновено с хора, които ни забавляват с простодушното или остроумието си, а както понякога вземаме на подбив непристойни неща. Но е трудно да се определи какво в началото на появата му будеше смях, още повече че по-късно пристъпваха към него не само с раболепие — това приемахме и като израз на страх, — но и с откровено възхищение. Преди всичко фигурата му бе странна. Беше нисък на ръст. Тялото му сякаш нямаше кости, тъй че от него се излъчваше нещо слизесто. Беше без коса, нямаше дори вежди. Движеше се като въжеиграч, който се бои да не загуби равновесие — с безшумни стъпки, чиято бързина безредно се променяше. Гласът му бе тих и пресеклив. Когато влизаше в досег с някой човек, винаги насочваше погледа си към неодушевени предмети. Но не може да се каже със сигурност кога за пръв път доловихме проявлението на злото у него. Навярно това стана, когато започнаха да се забелязват известни промени на сцената, приписвани нему. Навярно — но и то е съмнително, защото поначало промените в естетическата сфера още не свързваме със злото, когато за пръв път възбудят интереса ни; всъщност тогава ги приехме повече като безвкусица или пък се смеехме на предполагаемата му глупост. Наистина тези първи представления в театъра под негова режисура още нямаха значението на онези, които по-късно щяха да станат прочути, но бяха налице зачатъци, набелязващи неговия план. Постановките му още в този ранен период се отличаваха например с една характерна склонност към карнавалното, а също тъй личеше и оная абстрактност на сценографията, която по-късно толкова бе изтъквана. Тези особености не се натрапваха, но се множаха признаците, че той преследва

определена цел, която ние долавяхме, но не можехме да преценим. Той сякаш наподобяваше паяк, канещ се да изплете гигантска мрежа: при това изглеждаше, че действа без план, и навярно тъкмо тази безплановост ни подвеждаше да му се присмиваме. Естествено, с течение на времето за мене не можеше да остане скрито, че той незабележимо се стреми да се издигне; след избирането му в парламента това се наби в очите на всички. Като злоупотребяваше с театъра, той се гласеше да примами тълпата на такова място, където никой не подозираше опасност. Но аз осъзнах тази опасност едва когато промените на сцената бяха стигнали до степен, която разкриваше тайната цел на действията му: също като при шахматна игра, ние разбрахме погубващия ни ход много късно — чак след като беше изигран. После често се питахме какво кара масите да се стичат в неговия театър. Трябваше да признаем, че на този въпрос едва ли можехме да дадем отговор. Струваше ни се, че това е някакъв зъл нагон, подтикващ хората да търсят убийците си, за да се предадат във властта им; защото ония промени говореха, че той се стреми да подкопае свободата, като доказваше нейната невъзможност, тъй че изкуството му представляваше безогледна атака срещу смисъла на човечеството. Това намерение го довеждаше дотам, да изключва всяка случайност и да обосновава всичко най-педантично, ето защо събитията на сцената се развиваха под някаква чудовищна принуда. Също тъй забележително бе как той постъпва с езика — потискаше елементите, в които отделните поети се различаваха, тъй че естественият ритъм се изопачаваше, за да се постигне равномерният, изнервящ ход на тъпчеци бутала. Актьорите се движеха като марионетки, а властта, диктуваща поведението им, не оставаше на заден план — главно тя се разбулваше като безсмислено насилие, ето защо ни се струваше, сякаш надникваме в машинна зала, където се произвежда субстанция, предназначена да унищожи света. Тук следва да се спомене още как той използваше светлината и сянката — те не му служеха, за да насочи към безкрайни пространства и по този начин да създаде връзка със света на вярата, но да разкрие пределите на сцената, понеже чудновати кубически блокове ограничаваха и възпираха светлината, а той бе майстор на абстрактната форма; също тъй чрез тайни приспособления бе избегната всяка полусянка, поради което на човек му се струваше, че действието се развива в тесни

затворнически помещения. Използваше само червено и жълто като някакъв огън, който дразнеше очите. Но най-сатанинско от всичко бе, че всяка случка незабелязано придобиваше друг смисъл, а видовете започваха да се смесват — една трагедия се превръщаше в комедия, докато комедията се фалшифицираше като трагедия. Тогава често чувахме за бунтовете на онези нещастници, жадуващи да променят съдбата си със сила, но все още бяха малцина хората, които вярваха на слуха, че двигателят на тия събития трябвало да се търси у него. В действителност обаче беше така: от самото начало театърът му служеше само като средство да постигне онази власт, която по-късно щеше да се окаже сурово господство на най-страшно насилие.

Онова, което на времето ни пречеше да обхванем по-отблизо тези процеси, беше обстоятелството, че за един благоразумен човек нещата около актрисата започнаха да се развиват все по-застрашително. Съдбата ѝ беше странно свързана със съдбата на града, а той се опитваше да я унищожи. Но когато намеренията му към нея станаха ясни, положението му в нашия град бе тъй затвърдено, че жестоката участ на тази жена вече можеше да я сполети, участ, която щеше да стане гибелна за всички — нямаха сили да я отклонят дори ония, които бяха прозрели същността на неговата съблазън. Актрисата беше победена, понеже презираше властта, която той въплъщаваше. Не може да се каже, че беше прочута, преди той да поеме ръководството на театъра, ала заемаше положение, което наистина не беше високо, но бе неоспоримо; тя трябваше да благодари и на всеобщото внимание, че можеше да упражнява своето изкуство без отстъпките, които се налагаше да правят на обществеността другите, имащи по-големи цели и чието положение бе с повече тежест. Показателно е, че той успя да я унищожи чрез това обстоятелство, понеже знаеше как да докара човека до гибел, като използва добродетелите му.

Актрисата не беше се подчинила на неговите наредби. Не обръщаше внимание на промените, които ставаха в театъра, ето защо все по-очевидно се различаваше от останалите. Но тъкмо това наблюдение ме изпълваше със загриженост, защото беше видно, че той не предприема никаква стъпка, за да я принуди да се покори на наредбите му. Планът му беше тя да се откроява. Наистина, казват, че веднъж ѝ бил направил забележка за играта, малко след като бе поел театъра; но никога не можах да узная нещо по-положително за този

раздор. Оттогава обаче той я остави на мира и не предприемаше нищо, за да я махне от театъра. По-скоро все по-открито я поставяше на преден план, тъй че с течение на времето тя зае първото място в театъра, макар да не бе дорасла за тази задача. Тъкмо този негов похват ни караше да бъдем недоверчиви, защото нейното изкуство и неговите схващания бяха до такава степен противоположни, че едно спречкване помежду им — колкото по-късно, толкова по-опасно — изглеждаше неизбежно. Също бяха налице признаци, че положението ѝ започваше решително да се променя. Ако в началото играта ѝ бе посрещана от тълпата възторжено и с единодушни похвали, които бяха лекомислени (смятаха я за неговото голямо откритие), сега се занадигаха гласове на упрек, че не била дорасла за неговата режисура и че свидетелствало за рядкото му търпение (и човечност) това, дето все още я държал в привилегировано положение. Но тъй като особено нападаха придържането ѝ към законите на класическата драматургия, сега пък я взеха под закрила тъкмо ония, които бяха разбрали истинските недостатъци на изкуството ѝ — една нещастна борба, която, за жалост, ѝ даваше сили да не напусне доброволно театъра; може би по този начин тя щеше да се спаси, макар че нашият град едва ли вече би съумял да му се изплъзне. Но решаващият обрат настъпи чак тогава, когато почна да проличава фактът, че нейното изкуство има особено въздействие върху тълпата и то бе за нея мъчително — състоеше се в това, че захванаха да ѝ се смеят тайно, а после и по време на представление; въздействие, което той, естествено, бе пресметнал точно и се опитваше да разшири все повече. Бяхме смутени и безпомощни. Не бяхме предвидили жестокото оръжие на неволната комичност. Макар и да продължаваше да играе, беше сигурно, че тя забелязваше всичко и — както предполагам — съзнаваше по-добре от нас неизбежния си провал.

По онова време бе завършена една архитектурна творба, за която в нашия град отдавна се говореше и която бяхме очаквали с голямо нетърпение. Наистина този строеж възбуди много спорове, но тук трябва да спомена — преди да взема отношение към него, — че и до днес за мен щеше да е непонятно как той е успял да си набави средствата за този нов театър, ако не беше възникнало едно подозрение, което не мога току-така да отхвърля. Тогава обаче още не бяхме в състояние да повярваме на слуха, свързващ този строеж с ония

безсъвестни кръгове в града ни, които открай време се стремяха само към безгранично увеличаване на богатствата си и срещу които се насочваха бунтовете, повлияни също от него. Както и да е, този строеж, който днес трябва да бъде разрушен, приличаше на богохулство. Трудно е обаче да се говори за сградата, която външно се разкриваше като чудовищна смесица от всички стилове и форми, без да ѝ се признае и нещо величествено. Зданието не показваше живото, което може да намери израз в бездушната материя, щом изкуството я преобрази, а съзнателно целеше да изтъкне мъртвото, което е извънвременна неподвижна маса. Но всичко това ни се предлагаше без умереност, разголено и безсрамно, без никаква красота, с железни портали — ту извънредно големи, ту ниски като затворнически врати. Сякаш сградата бе струпана от грубите ръце на някакъв циклоп — безсмислени мраморни блокове, о които безцелно се опираха колони; но това бе само привидно, защото всичко в този строеж бе пресметнато да има определено въздействие, което целеше да озлостоти човека и го тласне във властта на абсолютния произвол. Така например в противовес на тия сурови маси и брутални пропорции стояха отделни предмети, изработени занаятчийски с такава точност, че — както ги славеха — се схождали до една десетохилядна от милиметъра. Поужасна бе вътрешността със зрителната зала. Тя имаше за образец гръцкия театър, но формата ѝ ставаше безсмислена, понеже над нея се простираше странно издут таван, тъй че когато пристъпвахме в тази зала, сякаш не отивахме да видим пиеса, а да присъстваме на някакво празненство в търбуха на земята.

Така се стигна до катастрофата. Тогава очаквахме представлението с безмълвна напрегнатост. Седяхме бледи, притиснати един до друг във все по-широки кръгове, втрени в завесата, която закриваше сцената и на която като подигравателен фарс бе изобразено разпятие: но и това не бе прието като светотатство, а като изкуство. После започна представлението. По-късно се говореше, че разюздани сили от улицата извършили тази революция, но тогава в залата седяха онези представители на града ни, които най-много се славеха с блясъка и културата си, а в директора на театъра честваха великия артист и революционер на сцената, в цинизма му съзираха дух и не подозираха колко скоро този обесник се гласеше да премине от естетичното, на което му се възхищаваха, в области, които вече не бяха

естетични; преди началото на представлението сред гръмогласните приветствия на ликуващата публика президентът на страната му връчи Шекспировата награда — както за него, така и по случай откриването на новата сграда. Коя творба на класиците се игра при освещаването, дали беше „Фауст“, или „Хамлет“, вече не си спомням, но режисурата беше такава, че като се вдигна завесата с разпятието, този въпрос загуби значението си още преди да може да бъде поставен: това, което сега се разиграваше пред очите ни, често прекъсвано от въодушевените ръкопляскания на правителствените лица, публиката и университетския елит, нямаше вече нищо общо с някой класик или с творбата на друг поет. Страшно насилие вилнееше над актьорите като ураган, който хвърля едно връз друго сгради и дървета, за да ги остави после проснати на земята. Гласовете не звучаха човешки, а тъй, както навярно биха говорили сенки, сетне обаче внезапно, без преход, преминаваха в тон, наподобяващ лудешкото барабанене на диви племена. Сediaхме в театъра му не като хора, а като богове. Наслаждавахме се на една трагедия, която в действителност беше нашата собствена трагедия. Но после се появи тя и аз никога не бях я виждал така непохватна, както в онези мигове, предшестващи смъртта ѝ, но и никога така чиста. Ако в началото, когато тя пристъпи на сцената, тълпата избухна в смях — тъй точно пресметната бе появата ѝ, че да подежда като цинична поанта, — скоро този смях се превърна в ярост. Тя сякаш бе осквернителка, която се одързостяваше да се възправи срещу сила, която, макар и да смазва всичко, все пак опрощава всеки грях и сменя всяка отговорност; и аз разбрах, че всъщност това бе причината, поради която тълпата се изкушаваше да се отрече от свободата и да се предаде на злото, защото вина и изкупление има само в свободата.

Тя заговори и нейният глас им се струваше гавра с ония жестоки закони, в които човекът вярва тогава, когато желае сам да се въздигне в бог и заличава границата между добро и зло. Проумях намерението му и сега вече знаех, че той целеше да предизвика гибелта ѝ пред очите на всички и с одобрението на всички. Планът му беше съвършен. Той бе разкрил една бездна, в която тълпата се втурваше жадна за кръв, за да заиска нова и нова смърт, защото само тъй можеше да бъде постигнат безпаметният унес, който единствено дава способност да не замръзнеш в безкрайно отчаяние. Тя стоеше като престъпница сред

хората, превърнали се в зверове. Осъзнах, че има страшни мигове, в които се извършва смъртоносен поврат и тогава невинният почва да изглежда на хората виновен. Така нашият град бе готов да присъства на онова деяние, което означаваше бесен триумф на злото. Защото от тавана към сцената се спусна някакво приспособление — може би леки метални тръби и телове, към които бяха прикрепени скоби и ножове, както и стоманени пръчки със странни съчленения, свързани едно с друго по особен начин, тъй че приспособлението наподобяваше сякаш огромно извънземно насекомо; всъщност забелязахме го чак когато бе сграбчило жената и я вдигаше нависоко. Едва стана това и тълпата избухна в нестихващи ръкопляскания и викове „браво“. А когато към актрисата се запускаха нови и нови скоби, които я преобърнаха, зрителите се запревиваха от смях. Щом ножовете почнаха да режат роклята ѝ, тъй че тя увисна гола, от вклинените една в друга човешки маси се изтръгна крясък, който навярно бе възникнал някъде, разпространяваше се все по-надалеч с бързината на мисълта, извисяваше се до безкрайност, все повече се усиляваше и предаваше от уста на уста, докато всичко се превърна в един рев: „Убий я!“ И под бушуването на тълпата тялото ѝ бе разсечено от ножовете така, че главата ѝ отхвъркна сред изправилите се на крака зрители, те я уловиха, изцапани с кръвта ѝ, и тя полетя като топка от един към друг. А когато хората заизлизаха от театъра, като се блъскаха и тъпчеха, подхвърляйки пред себе си главата, когато се изляха по кривите улички в дълги люшкащи се редици, аз напуснах града, в който вече пламтяха ярките знамена на революцията и хората се нападаха като зверове, обкръжени от НЕГОВАТА паплач, а щом се пукна зората на новия ден — вече подчинени на НЕГОВИЯ ред.

1945

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ СТАРЕЦА

Тъй мощно се носеха танковите части по хълмовете, че всяка съпротива стана невъзможна. Въпреки това мъжете се биеха, сякаш вярваха в чудо. Разделени на отряди, те се окопах в земята. Някои се предадоха, повечето паднаха и само малцина избягаха в горите. Накрая битката приключи тъй внезапно, както понякога спират бурите. Останалите живи хвърлиха оръжието и с вдигнати ръце тръгнаха към врага. Ужас скова хората. Чуждите войници плъзнаха из страната като скакалци. Завзеха старите градове. С тежки стъпки крачеха по уличките, а щом се свечереше, прогонваха хората по къщите. През селата се движеха тежки бронирани коли, често прегазваха колибите и те рухваха върху тях, понеже в селата още не беше стихнала съпротивата. Това бе отпор, който тлееше тайно в присвитите очи на момчетата, в предпазливите движения на старците, в стъпките на жените. Тази съпротива отравяше въздуха и чужденците дишаха сякаш в страна, в която е настъпил мор. От горите изникваха мъже ту единично, ту на отряди и изчезваха отново в непристъпните лесове, където никой чужденец не се осмеляваше да ги последва. Още нямаше сблъсъци с врага, но хората започнаха да намират мъртви техните сътрудници. После избухна въстанието. Младежи и старци се хвърлиха със стари пушки срещу врага, а той като отърсен от кошмар нанесе удар; виждаха се жени да нападат с вили и коси. Битката продължи едно денонощие, после въстанието бе потушено. Обградиха селата, събраха жителите и ги покосиха с картечници. Опожарените гори осветяваха нощите седмици наред.

После настъпи тишина като в гроб, когато пръстта покрие ковчега. Хората крачеха с вдигнати глави, сякаш нищо не се бе случило. Погребаха мъртвите си. Селянинът се върна към плуга си, занаятчията — в работилницата. Но дълбоко в душите им се зараждаше нещо мощно, което дотогава не познаваха: омразата. Тя ги обсеби докрай, изпълни ги с огнена сила и обагри живота им. Това не бе дива и несдържана ненавист, устремена към прибързани действия,

за да просъществува; това бе омраза, умееща да чака с години, и тя тихо се напластяваше в тях, но не на повърхността, а в глъбините, слята с цялото им същество, без потребност от изход навън, затова пък пронизваща душите като меч, ала не за да ги унищожи, а за да ги закали с жарта си. Но както светлината на онези звезди, които се движат в безкрайни далечини, намира пътя към нас, така и тази омраза намери пътя към една личност съвсем в дъното на нещата, някъде в неосветеното пространство, невидима като повечето обитатели на бездната; за тази личност те не знаеха нищо определено, а само това, че от нея произлизат всички ужаси на пъкъла, които трябваше да изтърпят; и омразата на потиснатите се насочи с такава мощ към тази личност, която наричаха Стареца, че чуждите войници им станаха безразлични и често им изглеждаха жалки. С инстинкта на омразата усещаха, че тези хора, на вид еднакви в своите униформи, стоманени каски и къси тежки ботуши, не ги измъчват от жестокост, а защото са изцяло под властта на Стареца. Тези войници постъпваха като безропотни инструменти, лишени от свобода, надежда, смисъл и страст, изгубени в чужда страна, сред хора, презиращи нахлулия в страната им чужденец, както се презират оръдия за изтезания или както смятат палача за човек без чест. Над всички тегнеше огромна принуда, потиснати и потисници бяха оковани заедно като роби в галера, а законът, който ги управляваше, бе властта на Стареца. Хората бяха озлобени един срещу друг, всяка човечност помежду им бе изчезнала и колкото повече растеше омразата сред народа, толкова по-жестоки ставаха чуждите войници. Измъчваха жени и деца, за да не чувстват страданията, на които сами бяха подложени. Всичко бе необходимост, както в учебниците по математика. Вражеската армия представляваше огромна сложна машина, която притискаше и смазваше страната, но все някъде се намираше мозъкът, който я управляваше и преследваше с нея своите цели, човек от плът и кръв, когото можеха да мразят от все сърце, а това беше Стареца — за него се осмеляваха да говорят само шепнешком, и то в тесен кръг. Никой не беше го виждал, никога не чуваха гласа му, дори не знаеха името му; жестоките наказателни разпоредби, които трябваше да търпят, носеха подписите на равнодушни генерали, но те се подчиняваха на Стареца, макар да нямаха никаква представа за него и навярно си въобразяваха, че действат по собствена воля.

Това, че потиснатите знаеха за Стареца и го мразеха, представляваше тяхната тайна сила, с която превъзхождаха враговете. Чуждите войници не мразеха Стареца, те не знаеха нищо за него, така както винтчетата на една машина не знаят нищо за човека, на когото служат; те не мразеха и народа, когото потискаха, но чувстваха, че той става все по-могъщ в омразата си, насочена към нещо непознато им, но сигурно тайно свързано с тях. Виждаха, че народът се отнася към тях с все по-голямо презрение и ставаха все по-жестоки и по-безпомощни. Не разбираха какво вършат и защо са сред тези чужди хора, които изпитваха такава убийствена и упорита омраза. Над тях витаеше нещо, на което служеха като животни, дресирани за едно или друго. Така живеяха като призраци, които бродят през дългите зимни нощи.

Над всички обаче — над чуждите войници, селяните и хората в старите градове — денонощно кръжаха гигантски сребърни птици, подчинени пряко на Стареца, както смяташе народът. Кръжаха много високо, така че съвсем рядко се долавяше бръмченето на моторите им. От време на време се спускаха като лешояди от своите висини, за да хвърлят смъртоносния си товар над селата, които лумваха в червени пламъци под тях, или над собствени колони, неизпълнили достатъчно бързо заповедите.

Накрая обаче омразата на потиснатите се нажежи до онази степен, когато дори слаби хора стават способни да извършат чудеса; така на една млада жена бе отредено да намери онзи, когото мразеше повече от всичко на света. Не знаем как се добра до него. Можем само да предполагаме, че прекомерната омраза дарява с ясновидство и прави хората неуязвими. Стигна до него, без никой да ѝ попречи. Намери го сам в малка старовремска зала, чиито прозорци бяха широко разтворени, а през тях нахлуваше слънчевата светлина и цвърченето на птиците; по стените личаха стари книги и бюстове на философи. Нищо не беше изключително и не подсказваше, че в тази зала ще бъде той, и все пак тя го позна. Седеше приведен над голяма карта, огромен и неподвижен. Погледна я спокойно, положи ръка върху едно куче, легнало в краката му. Нищо в този поглед не я заплашваше, но не съдържаеше и въпроса откъде е дошла. Тя се спря и разбра, че е изгубила играта. Но въпреки това измъкна револвера от диплите на дрехите си и го насочи към Стареца. Той дори не се усмихна. Гледаше равнодушно към жената, а накрая, когато проумя, протегна леко ръка,

както постъпваме с деца, наумили си да ни подарят нещо. Тя се приближи и положи револвера в дланта му, която кротко го обгърна и бавно го остави на масата. Всички тези движения бяха съвсем безшумни и в тях имаше нещо детинско, но и ужасно безсмислено и незначително. После той сведе поглед и се взря в картата, сякаш вече бе забравил целия случай. Тя понечи да избяга, но тогава Стареца заговори:

— Дошли сте да ме убие — каза той. — Това, което искате да сторите, е напълно безполезно. Няма нищо по-маловажно от смъртта. — Говореше бавно, а гласът му беше звучен, но той сякаш не придаваше на думите си никакво значение. — Откъде сте? — попита после, без да отмества поглед от картата, а когато тя назова името на града, последва дълга пауза, в която той усърдно затърси по картата и накрая каза, че този град би трябвало да е разрушен, понеже е отбелязан с червен кръст. После млъкна и започна да тегли дълги линии по картата, надлъж и нашир. Това бяха плътни, странни линии, с чудновати криви и своеобразна симетрия, които принуждават окото да ги следва, но неминуемо объркват разсъдъка. Тя стоеше на няколко метра от него и гледаше как той като тъмна грамада се свежда над картата. Стоеше в светлината на залязващото слънце, която покриваше Стареца с меко злато. Той не обръщаше внимание нито на слънцето, нито на жената, която искаше да го убие, но не успя. Виташе в пустотата, там, където вече няма човешки отношения и отговорност към другите. Не мразеше хората, не ги презираше, не ги забелязваше и жената усети, че навярно тук се крие тайният извор на неговата власт. Така стоеше пред него като осъдена, неспособна да го мрази, и чакаше смъртта да дойде от неговата ръка. Тогава обаче жената разбра, че той е забравил за нея и деянието ѝ, че може да си тръгне, когато поиска, но също, че това е неговото отмъщение, по-унищожително от смъртта. Бавно се запъти към вратата. И тогава черното куче в краката му силно залая. Тя се извърна назад към Стареца, а той вдигна поглед. Ръката му взе револвера, с който тя искаше да го убие. После видя оръжието в разтворената му длан, което ѝ се поднасяше. Така с нечовешки и безкрайно оскърбителен жест той хвърли мост над бездната помежду им и разкри съкровената същност на своята власт, която в последна сметка трябваше да се самоунищожи като всичко на този свят, чиято същност е абсурдна. Гледаше го в очите, обърнати към нея без присмех

и без омраза, но и без доброта; те дори не подозираха, че той ѝ връщаше всичко, което ѝ бе отнел — нейната омраза и силата да го убие. Спокойно пое оръжието от ръката му, а когато стреля, почувства онази омраза, която хората понякога питаят към бога. Той успя грижливо да положи на масата молива, с който чертаеше по картата, после обаче бавно се свлече като посечен престарял свещен дъб, а кучето спокойно облиза лицето и ръцете на мъртвия, без да обърне и най-малко внимание на жената.

1945

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ СИНЪТ

Един хирург, който си бе спечелил име като главен лекар на прочута клиника, както и с научните си изследвания и се радваше на всеобща популярност поради благодеянията си към бедните, за смайване и учудване на приятели и колеги изостави своята професия на върха на кариерата си, публикува във всички вестници на страната женитбени обяви, запозна се най-добросъвестно с многото предложения, посети всички публични домове в града, води дълги разговори с всяка проститутка, проучи характера и средата на всяка жена, която срещнеше, и така с чудноватото си начинание предизвика навсякъде неодобрително поклащане на глава и размишления, понеже го познаваха като ерген със строги нрави; накрая се домогна до благоволението на една осемнадесетгодишна красавица, дъщеря на богат фабрикант, и след като я подлъга да заживее в дома му, по брутален начин и насила я накара да забременее, преодолявайки нейното безмерно отвращение; а когато единствено под негов надзор тя роди в частната му клиника, той, независимо от това, че младата жена почина от неспирен кръвоизлив, веднага след раждането качи сина си в автомобил и с бясна скорост го отнесе в една вила, която бе построил сред запустял парк на петдесет километра от града; там го отгледа без чужда помощ, дори без помощта на майка, така че живееше с него винаги гол, изпълняваше му всяко желание, но го остави без познание за Доброто и Злото и толкова умело осуетяваше всяко общуване с хора, че синът вярваше да са той и баща му единствените хора на земята; така светът свършваше с парка, докато бащата му доведе една уличница, повикана от най-долнопробния публичен дом, след което синът, току-що навършил петнадесет години, напусна парка без съпротивата на бащата, гол като новороден, но само след час се върна да поиска дрехи, а след още двадесет и четири часа набързо уби един човек, който бе отказал да му даде храна без заплащане, и преследван по петите от полицията и нейните кучета, с окървавени ръце и лице потърси отново убежище при баща си, а той го прие, без

да разпитва, отблъсна полицаите с картечница, а когато те подновиха битката, зае рамо до рамо със сина си позиция в една стая и независимо че полуразрушената от ръчни гранати вила лумна в пламъци, се защитаваеше бясно срещу превъзхождащите ги нападатели, които се криеха зад дърветата и храстите в парка, отново и отново ги обръщаше в бягство и осея земята с трупове, докато накрая един куршум раздроби рамото на сина му и облян в кръв, той се просна тежко ранен в ъгъла на стаята, а после, полузадушен от проникващия дим, забълва страшни проклетия срещу баща си и го упрекна, че го е превърнал в звяр, тъй че хората, макар да не знае защо, го преследват като животно и пускат подире му кучета, при което бащата, без да му трепне окото, застреля сина.

1946

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ ПИЛАТ

*„На онези отвън обаче им се въздава всичко
чрез иносказания, та с виждащи очи да гледат и
да не разбират и с чуващи уши да слушат и да не
проумяват.“*

Когато разтвориха тежките железни порти в другия край на залата срещу неговия трон, когато от разкритата гигантска паст нахлу тълпата, а легионерите с труд я удържаха, като сплитаха ръцете си на верига и гърбом отблъскваха буйстващите, той проумя, че човекът, когото простолюдието изкарваше напред като щит, не е никой друг, а самият бог; но не се осмели да го докосне втори път с поглед, понеже се страхуваше. Освен това се надяваше да спечели време, като не гледа бога, за да вникне в ужасното си положение. Ясно му беше, че появата на бога го отличаваше пред всички хора, но съзираше и заплахата, скрита в едно такова отличие. Ето защо плъзна поглед по оръжията на легионерите, провери по привычка подбрадниците дали са добре притегнати, състоянието на оръжията, надеждността на движенията и здравината на мускулите, после с кос поглед изгледа тълпата, а тя се вкамени и се превърна в неподвижна, сега вече беззвучна маса, пред която, обхванат от стотици алчни ръце, спокойно стоеше богът, но той все още се пазеше да го погледне. Затова сведе очи към един свитък, който бе разпрострян на коленете му и съдържаеше повеления на императора. Размисли какво го възпира да отдаде почести на бога пред целия народ. Осъзна мига, в който богът го бе докоснал с поглед. Спомни си, че зърна погледа му, когато бе едва отворена вратата, през която въведоха бога — тогава видя само тези очи и нищо друго. Не бяха по-различни от човешките очи, не изглеждаха по-властни или озарени от сиянието, което го възхищаваше при гръцките изображения на божества. Не личеше в тях и презрението, което боговете питаят към хората, когато забродят по земята, за да погубят цели родове, нито

пък онова упорство, което тлееше в очите на престъпниците, когато ги изправяха пред него — при бунтовниците срещу империята или при глупците, които умираха със смях. В тези очи личеше безусловно покорство, а то навярно представляваше коварна преструвка, понеже така се заличаваше границата между бог и човек и бог ставаше човек, а човек — бог. Ето защо не вярваше в смирението на бога, а човешкият му образ му се струваше лукавство, за да изкушава хората. Преди всичко смяташе за важно да разбере как богът приема неговото държание; защото го вълнуваше прозрението, че трябва да предприеме действия по отношение на бога. Смущаваше го страхът, че с движението на очите си надолу към разгърнатия свитък е проиграл решителния миг, понеже в това богът можеше да съзре неуважение. Ето защо сметна за най-добре да потърси по лицата на своите войници знак, който можеше да подкрепи такова подозрение. Уж разсеяно вдигна очи, замислен, без да бърза и без да издава страха си, тъй че загледа легионерите сякаш с удивление, сякаш не разбираше защо са в тази зала. Не откри обаче нищо обезпокоително, но и нищо, което да отстрани подозрението му; защото веднага си каза, че легионерите умеят да скриват мислите си; все пак възможно бе и да им е безразлично как се държи той към бога, понеже не го бяха разпознали. Затова се реши за втори път да изгледа тълпата, а тя изтръпна под погледа му. Видя как предните се задърпаха назад, тъй че тълпата се скупчи в средата на залата, понеже в същото време задните, жадни да разтълкуват погледа му, се забутаха напред. Лицата стояха открити пред него, а понеже ги движеше омразата, изглеждаха му толкова грозни, че му се повдигаше. Размисли дали да не заповяда на легионерите да затворят вратите и после да нареди да се нахвърлят от всички страни върху тълпата с голи оръжия; но се уплаши да стори това пред един бог. Буйството на тълпата обаче и яростта, с която тя бе обхванала бога, му внушиха увереността, че хората ще поискат от него смъртта на бога; при това неволно извърна лице към вързания, макар да чувстваше прекомерен страх да срещне за втори път очите на бога. Но осанката му бе такава, че задържа погледа си дълго върху нея. Богът нямаше висок ръст, а фигурата му бе на невзрачен човек. Ръцете му бяха вързани отпред, подути и посинели. Дрехите висяха по тялото му разкъсани и мръсни, тъй че на много места се виждаше плътта, по която личаха червени ивици от камшик. Съзря, че този облик на бога е

най-ужасният, с който може да заблуди човека, и че на бога навярно му е хрумнало в миг на невъобразима ненавист да се яви в тази жалка маска. Най-силно го ужаси обаче това, че богът не пожела да го погледне отново; макар да се страхуваше от погледа му, все пак мисълта, че богът го презира, бе за него непоносима. Богът бе свел глава, страните му бяха бледи и хлътнали, а по лицето му сякаш се разливаше дълбока печал. Очите му гледаха навътре, сякаш всичко бе много далеч от него — тълпата, която го бе обхванала, войниците с тяхното снаряжение, но и онзи, който седеше пред него като съдник и бе единственият, познал истината. Искаше му се времето да се върне назад и богът да го погледне като тогава, когато портите се разтвориха, а той съзнаваше, че трябва да коленичи пред него, да възкличава и се моли и да го назове бог пред легионерите и целия народ. Но когато видя, че богът повече не се интересува от него, закърши ръце, като че искаше да накъса свитъка върху коленете си. Сега вече знаеше, че богът е дошъл да го убие. И стана тъй, че падна назад в трона си, лицето му се обля в студена пот, а свитъкът се откъсна от ръцете му и падна пред нозете на бога. Но като зърна лицето на императорския пратеник, сведено към него, отегчено и морно, даде заповед с тих глас, сякаш се касае за нещо незначително, после се обърна към един префект, току-що завърнал се от Галилея, и го повика с ръка, а в това време пратеникът с равнодушен глас високо повтори заповедта; и докато префектът му докладваше, загледа подир тълпата, която с ропот се оттегляше през отворените врати в дъното: но повече не видя бога, тъй плътно го обгръщаха хората като своя тайна.

Сега портите бяха отново затворени и залата пред него бе пуста. Даде знак всички да си отидат. Облегна се назад и погледна към свитъка, който леко докосваше крака му. Ръцете му спокойно обхващаха края на облегалката; с едва приведена глава слушаше как офицерите се отдалечават; остана само един роб. После внимателно плъзна очи по залата, недоверчиво, сякаш трябваше да открие следите на бога. Разглеждаше масивните стени без украса и разчленявания, металните плоскости на вратите, през които тълпата бе отмъкнала бога, изрисувани със странни орнаменти в яркочервен цвят. Обзе го дълбоко безчувствие, каквото досега не познаваше. Страхът го

парализираше. Той се таеше навсякъде, в него и в тежките зидове. Надигна се и мина покрай роба. По тесен коридор напусна кулата и излезе на двора. По ъгловите кули и високите зидове се открояваха срещу тъмносиньото небе няколко легионери. Каменната настилка блестеше на слънцето. Когато прекосяваше двора, струваше му се, че се движи през огън, тъй силно го обгръщаше светлината. Стигна до главната сграда, която се издигаше пред него като тромав, лъскав куб, и влезе в преддверието. После се изкачи по стълбите, разположени срещу входа и извеждащи нагоре към множество малки стаи с проходи в стените и високи прозорци, тесни и с решетки, през които едва струеше светлината на следобеда. Стените бяха голи, понеже рядко живееше в столицата на омразната му страна; все пак подът бе покрит с килими и възглавници. В най-голямата стая чакаше пратеникът, който вече се бе настанил. Седна до офицера, но не докосна ястията и пи съвсем малко вино. Спокойно отговаряше на пратеника и внимателно слушаше разговора. Тайно жадуваше да насочи приказките към бога; но се боеше, понеже нямаше доверие в пратеника, тъй че го дебнеше с поглед. Започна да задава определени въпроси за войската, което обърка офицера, понеже разговорът неочаквано премина по същество. Така можеше в мислите си като от скривалище да проследи отново с извънредна яснота всеки момент от срещата си с бога. Не вярваше много, че Ирод ще задържи бога, понеже предчувстваше, че само нему е отредено да знае истината. Страхуваше се, че богът ще се върне при него, тъй като при него бе дошъл и при никой друг; усещаше странно желание този миг вече да е преминал. Бездната между човек и бог беше безкрайна, а сега, когато богът бе прехвърлил мост над тази бездна и бе станал човек, той трябваше да загине от бога и да се разбие в него като някой, когото вълните запокитват в подводна скала.

Когато пристигна вестносецът и му съобщи, че богът, изпратен от Ирод, е доведен вързан пак пред крепостта, съпровождан от буйството на тълпата, заповяда да въведат бога вътре, за да го отделят от множеството, а след това изчака, докато легионерите докарат бога в преддверието на главната сграда. После се изправи и мина край бюста на императора до вратата, като по навик спря поглед върху мрамора и чуждата увенчана глава, която кротко се мержелееше пред него и потъваше в мрака. Тръгна по дългия коридор, водещ към стълбите; до стените му стояха легионери. Фигурите се отделяха от сенките,

озарени от пламъците на факлите, които тук бяха вече запалени, тъй че по мъжете струеше трепкаща светлина, а тя на нови и нови жълти и червени вълни се плискаше в обкованите с желязо щитове. Стигна до изхода, който се разкри пред очите му като светъл четириъгълник; оттам можеше да погледне надолу към преддверието и отново в паметта си зърна погледа на бога. За миг сякаш се поколеба; но после направи няколко следващи крачки тъй решително, че рязко отблъсна встрани копията на легионерите и пристъпи в светлото помещение на преддверието. Леко извил глава, гледаше в земята. С ужас виждаше легионери, в чиито очи блестеше подигравка. Богът стоеше неподвижно между тях. Ръцете му все още бяха вързани, но сега на раменете му висеше бяло наметало, изцапано с човешки изпражнения. Видя унижението на бога, но разбра също, че вината е негова, понеже бе изпратил бога на Ирод. В това съзря потвърждение, че всичко, което бе предприел за спасението си, водеше към вечното му проклятие, ето защо отново се върна по пътя покрай легионерите, без да се интересува повече от бога.

Заповядал бе бичуването на бога да стане по време на третата нощна стража, но отиде още преди това на определеното място между главната сграда и кулата, разположена най-близо. Изминалият ден бе горещ под жаркото слънце, търколило се по безоблачното небе и над двора; сега обаче над всичко се стелеше нощта, още без луна, пронизвана само от острия пламък на звездите; изглеждаше, сякаш светът не бе нищо друго освен неосветените повърхности на тези стени и тези кули, които стърчаха в небето като стеноломи, едно пространство, необхванато на дълбочина, което все пак можеше да се измери с точен и определен брой крачки. Стигна до кола, който бе определил за бога и сега се издигаше остро от земята към нощта, едва осветен от факлата в ръката на един роб. Когато обхвана с пръсти дървото, усети гвоздеи и чепове, които одраскаха кожата му и я разкървавиха. После се обърна към стената на главната сграда, където в нишата на една малка странична врата бе сложено кресло, и след като седна, нареди на роба да угаси факлата, понеже му се стори, че вече чува стъпките на легионерите; но мина още доста време, преди да заехтят гласовете. По крепостната стена, издигаща се косо пред него,

забеляза слаб отблясък на далечни факли; той се усилваше пред широко разтворените му очи и най-последно стените се осветиха така ярко, че се откриха ясно огромните каменни блокове. Колът се очертаваше съвсем отчетливо пред крепостната стена, тъй че сянката му, права като стрела, преминаваше по земята, после рязко се пречупваше в стената и поемаше нагоре по зида, за да потъне в безкрая на нощта; но тъй като факлите се приближаваха, сянката се мятеше насам-натам като полудяла стрелка на гигантски часовник. По озарената повърхност на земята пълзеше към кола тъмна маса и се разпростираше на всички страни, после нахлу в пространството като плътна смесица от безформени глави, буйно разлюлени пера на шлемове и сгърчени ръце; най-последно пред очите му се появиха легионерите — безредна купчина от тела и оръжия, а сред тях и такива, които издигаха факли високо в нощта; звучаха смехове и викове, понеже никой не подозираше, че той чака неподвижно в креслото си и едва долавя тежкото дишане на роба зад себе си. Посред легионерите обаче, невидим за него, сигурно вървеше богът, понеже там всичко се блъскаше и движеше; но острият му поглед забеляза как натам с рязък замах политаха дръжки на мечове и юмруци, тъй че понякога шествието спираше, понеже всичко напираше към средата и удряше, а после се откъсваше с пронизителен смях и хората отново се отправяха към кола; щом стигна до него, тълпата го обкръжи — но тя бе тъй многобройна, че не можеше да разпознае бога. Един легионер се изкатери по кола и закрепил факлите в кръг около върха му, след което хвърлил надолу едно въже и скочи сред тълпата, а тя с гръмки крясъци бързо се струпала около кола и ужасно се блъскаше; факлите над нея я осветяваха ярко и фантастично, тъй че сенките политаха на всички страни от човешката купчина като листенца на странно и огромно цвете, което изведнъж се е разтворило, но после тълпата се пръсна и разби на отделни хора, които бягаха от светлината на огнената корона, за да насядат в мрака — някои толкова близо до него, че нозете му почти ги докосваха. Но той седеше, без да помръдва и без да забелязва всичко това; защото страшен се появи пред очите му бог. Беше гол и полуиздигнатите му ръце бяха омотани с въжето, което, косо опънато от тежестта им, висеше на кола. Богът стоеше малко отдалечен от ствола, самотен до това дърво под бездънно тъмното и все пак огнено небе, напълно видим в светлината, която го

заобикаляше като обръч, тъй че бе затворен в този кръг и олицетворяваше властта на онзи, който седеше неподвижно срещу бога в мрака на страничния портал. Сянката на бога обаче израстваше от светлинния кръг на факлите и проникваше в сърцето му, тъй че всичко, което се случваше сега, се разиграваше между него и бога; защото всички неща, легионерите и пламъкът на факлите, колът, издигнат към небето, строгите каменни блокове на стените, твърдата повърхност на земята, лекото дишане на роба и огнените тела на звездите — всичко съществуваше само защото съществуваше бог, той и нищо друго, съществуваха, защото между бог и човек няма друго съгласие освен смъртта, няма друга милост освен проклятието, няма друга любов освен омразата. И като си помисли това, изправиха се легионери в нощта, която ги скриваше, само неколцина от тях, и голи до кръста тръгнаха от всички страни към бога — някои ярко осветени, а други само смътни силуети. Бичовете в ръцете им се огъваха като змии, игриво се увиваха около мощните мишци, после се свиваха и леко плъзваха по земята като свирепи животни с безформени оловни глави. Мъжете наобиколиха бога като в танц. Докосваха като на игра тялото му с тесните бичове, а после внезапно в бесен гняв заудряха по него, при което оловните глави дълбоко се впиваха в тялото на бога, тъй че кръвта му заизвира от плътта; това изпълни онзи, който седеше спокойно, с безкрайна мъка, защото тайно бе очаквал, че бичовете ще се плъзгат по бога като по мрамор. Сега обаче видя как богът рухна, сразен от страшните удари на легионерите, тъй че нозете му се повлякоха по земята, понеже ръцете бяха изтеглени от въжето високо нагоре, а тялото се мятеше в кръг под напора на бичовете, отново и отново поразявано от свистящите удари на легионерите; те танцуваха полуголи около бога, за да го налагат от всички страни, обливани от трепкащата светлина на факлите, която хвърляше призрачни сенки върху каменната настилка, простряла се като огледало, като тънък лед над бездънно море. Но после, когато тялото увисна безжизнено, те се отдръпнаха от бога с вкаменени лица; бичовете лежаха уморено в дланите им и хората бавно изчезнаха в нощта, тъй че единствен той остана срещу бога, докато заглъхваха безредните стъпки на легионерите. Сега факлите пламтяха по-спокойно; но скоро щяха да загаснат и смола капеше по окървавеното тяло, което се извиваше около дървото на кола. И стана тъй, че той се надигна от креслото си и

бавно пристъпи към бога. Дойде толкова близко до него, че можеше да го докосне; а и виждаше съвсем ясно голото тяло на бога. Тялото не изглеждаше красиво, понеже плътта бе сбръчкана и раздрана; личаха също дълбоки рани, някои от които гнояха, а всичко бе обляно в кръв. Но не видя лицето на бога, понеже главата му висеше между раменете. Когато обаче разгледа това тяло, обезобразено и грозно като всяко изтезавано човешко тяло, и когато въпреки всичко във всяка рана и във всеки струпей по тази плът разпозна бога, тръгна, стенийки, в нощта, докато зад него факлите над бога угаснаха.

Превит като животно от ужас, лежеше без сън някъде между голите стени на своите покои, а по тях се отразяваше пламъкът на маслената лампа. Крееше, потопен в погнусата на душата си, самотен сред хората и непроницаем за онези, които преминаваха пред погледа му, без да го развълнуват; приличаше на някой, който в зимните нощи съзира по пътя хора, призрачни в светлика на луната. Ръцете му самотно се лутаха по шарките на килимите, впиваха се във възглавниците или, треперейки, хващаха потира с виното. Случваше се погледът му косо и странно да се плъзне към лика на императора, белеещ в мрака, с устни, които сякаш се усмихват нереално, както се усмихват мъртвите сред своите гробове и се изгубват в здрача. После безмълвно се взираше в роба, избягващ погледа му, в който призрачно мъждукаше непозната завист. Все пак на сутринта при първия лъч на слънцето нареди да дойдат флейтисти и монотонната мелодия погали слуха му; ала нищо не бе в състояние да го развълнува, понеже гледката на бога вече не оставяше духа му.

После се опита да се освободи от бремето си за сметка на тълпата, понеже не успя да подтикне бога към действие. Мястото, което определи за своето начинание, бяха стълбите, извеждащи към големия портал на главната сграда, а времето — ранното утро, последвало онзи ден, в който срещна бога за първи път, а после всичко се разигра само за няколко дни. Стълбите и главният портал лежаха в сянката, която като тясна лента преминаваше покрай главната сграда и падаше върху малка част от площада и тълпата. Хората, пели през

нощта подигравателни песни за бога, се бяха появили още в зори пред портите на крепостта и с диви викове се бяха излели в двора, чиято просторна площ сега изпълваха, равнодушни, че се намират във властта на легионерите, заобиколили народа с голи оръжия. Когато от своите покои стигна до преддверието, зърна през отворената порта, че богът и Варава вече стоят пред тълпата, малко по-високо, както бе заповядал; но излезе спокойно от здрача на залата и внезапно се появи между бога и разбойника тъй могъщ в бялата си мантия, че простолюдието се вкамени под погледа му. Гледаше с безразличие към хората, които се простираха до безкрая пред него — с лица, в които зачервените очи изглеждаха като ръждиви гвоздеи, а между жълтите зъби тежко и безформено лежаха черни езици. Сякаш тълпата имаше само едно лице и това бе лицето на всички хора — страшен, заплашителен лик, от който струеше ужасният покой, спуснал се върху света; този лик бе изправен сега срещу бога и разбойника, срещу истината и насилието и ето че с един-единствен пронизителен вик пожела смъртта на бога. И понеже богът търпеше всичко това, заповяда на един роб да му донесе съд с вода и в знак на своята невинност изми ръцете си, без да се интересува повече от беснеещата тълпа; но когато се обърна и видя безмълвното лице на бога, разбра, че тълпата не може да го освободи от бремето му, понеже той единствен знаеше истината. Затова бе принуден да извършва към бога жестокост след жестокост, понеже познаваше истината, без да я разбира; и скри лице в дланите си, от които още капеше водата.

От този миг нататък имаше чувството, че се движи като мъртъв сред мъртви. Провери приготовленията за разпъването на кръст и наблюдава как легионерите се гаврят с бога. Стоеше пред бога със спокоен поглед и равнодушно се взираше в него; също тъй позволи да сложат на бога трънен венец. После поиска да му покажат кръста и заповяда да изправят пред него неодяланото дърво и внимателно прекара длани по кората. След като подбра легионерите, гледа дълго след шествието, докато през крепостната врата изчезнаха хората, помъкнали със себе си бога, който, смазан под огромния кръст, се олюляваше посред отряда. Извърна се и не забеляза детето на един роб, което с хленч тичаше през двора подир бога, преминал вече под

порталния свод. Завърна се в покоите си и поиска да му приготвят ядене. Лежеше неподвижно до масата и сякаш отдалеч слушаше свирнята на лидийските музиканти, които с пълни бузи надуваха инструментите си, докато отвъд тежките зидове, обграждащи покоите му, притъмня. Слънцето помръкна. Небето окаменя, тъй че хората в помещението изтръпнаха. Музикантите откъснаха флейтите от бледите си устни и с широко разтворени очи се завзираха към покритите с решетки прозорци. Посред небето висеше неподвижно мъртвото слънце без светлина върху матова повърхност като гигантска топка, покрита с дълбоки дупки. Последва и земен трус, който събори всичко едно върху друго, тъй че хората високо закрепяха и се запритискаха към земята. Съзнаваше, че сега богът с ужасно чудотворство е слязъл от кръста, за да изпълни най-сетне своето отмъщение. Стана и излезе. Нареди да му доведат коня и потегли с малка свита. Конете пристъпяха плахо, сякаш обзети от силен страх. Улиците на града бяха пусти, хлътнали в разбитата земя, а над нея тегнеше небе, в което вече не личеше нито ден, нито нощ. Лицата на спътниците му бяха пепеляви, а шлемовете им се поклащаха като охлювни черупки върху голите глави, от които очите се вираха без блясък. Уплаши се и когато погледна ръцете си; защото бяха като странни паяци, сгърчени около юздите на коня му. Излязоха от града и продължиха да яздят към хълма, на който се издигаха кръстовете. Минаваха покрай хора, които с притиснати към тялото колене клечаха покрай пътя и произнасяха високо и бързо безсмислени думи. Някои се хвърляха пред жребците, но без вик и после оставаха да лежат, смазани от копитата. Палмите бяха прекършени по средата, а маслиновите дръвчета — изпочупени. Гробовете в скалите бяха широко разтворени, от тях висяха труповете, а костеливите ръце се поклащаха като знамена в млечния въздух. Насреща се олюляваха групи прокажени и с развените си наметала приличаха на черни птици; гласовете им долитаха като пронизителни писъци. Пътеката се изкачваше към скалите. Осеяна бе с разплескани самоубийци, хвърлили се от канарите. Конете ставаха все по-неспокойни, колкото повече наближаваха мястото с издигнатите кръстове — средният от тях трябва да е на бога, сега сигурно стърчеше в небето празен и пуст, а на него може би се облягаше самият бог, гол и красив, и с висок смях се готвеше да разкъса оня, който яздеше към него. Слънцето все още висеше изпепелено и неподвижно в

зенита, сякаш времето вече не съществуваше. Мракът също се бе сгъстил, тъй че едва не се блъсна в кръста, който внезапно се извиси пред него в тъмата и той с труд разпозна, че това е кръстът на бога. Вече искаше да обърне коня, за да потърси по-нататък; но когато на изток изгря огромна зелена комета, видя, че кръстът не е напуснат, както си мислеше. Най-напред съзря нозете. Бяха пронизани от гвоздей, а като плъзна поглед нагоре, над него тежко се надвеси тялото с изпънати ръце, диво протегнати към небето; точно над главата му се свеждаше мъртвото лице на бога.

А когато след три дни рано в зори при него дойде вестоносецът и му съобщи, че богът е напуснал през нощта гроба си, тъй че са го намерили празен, незабавно препусна нататък и там дълго се взира в пещерата. Беше пуста, а закривалият я тежък камък лежеше разчупен на земята. Извърна се бавно. Зад него обаче стоеше роб и тогава той видя лицето на Пилат — разрасна се пред него безмерно като долина на смъртта, пепеляво в ранния зрак на утрото, а когато двете очи се разтвориха, в тях имаше студ.

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ КЛОПКАТА

За първи път почувствах погледа му сред тълпата на улицата. Спрях се, когато все пак се обърнах, не открих никого, който да ме наблюдава. Край мене крачеха само хората, които в късния следобед изпълваха улиците на града: делови мъже изчезваха в гостилниците, влюбени стояха пред витрините, виждах жени с малки деца, студенти, проститутки, които започваха още колебливо първата си разходка преди настъпването на нощта, а ученици се изливаха на тълпи от своите училища; но оттогава вече не ме напусна увереността, че някой ме следи. Често се сепвах, когато излизах от къщи, защото знаех, че в същия миг той тръгва от входа на мазето, където се е прикривал, или от уличния фенер, на който се е бил облегал; сгъва вестника, който уж е четял, решен да продължи преследването, понякога да ме заобикаля, за да намери ново прикритие, ако ненадейно спра. Често часове наред стоях неподвижно на едно място или се връщах по пътя си, за да го пресрещна. После, макар и седмици по-късно, вече свикнал с неопределения страх, който ми вдъхваше, започнах да му поставям клопки; така дивечът сам се превърна в ловец. Но той бе по-сръчен от мене и винаги се изплъзваше от уловките ми, докато една нощ случаят ми предостави възможността да го хвана.

Спусках се по улиците на стария град. Светеха малко фенери. Звездите горяха със зловещ пламък, макар че утрото не беше далеч. Излязох от аркадите и прекосих едно кръстовище, но спрях на пътя, объркан от мъглата, която изникна току пред мен — неясна плътна стена от стъкло, през която звездите мъждукаха и изчезваха. В този миг на неподвижност чух за първи път стъпките му зад мене. Те приличаха на моите и ги наподобяваха така изкусно, че не бих могъл да ги различа от еката на собствените си стъпки. Бяха тъй близо, че мислено виждах как фигурата му излиза от аркадите и се отправя към по-осветената улица. Тогава непознатият се сепна. Зърна моя силует, който се открояваше в мъглата. Стоеше нерешително пред мен под аркадите, но в сянката не се виждаше. Когато бавно тръгнах към него,

той рязко се обърна, а пък аз бързо закрачих към аркадите. Надявах се да съзря непознатия, когато излезе от тъмното и пристъпи в светлината на фенера, който гореше по-нагоре. Той обаче сви в малка уличка, която свършваше с някаква врата, тъй че с бягството си се озова в моя власт. Чух го как се блъсна във вратата и се замята в клопката, докато аз стоях в началото на уличката. Той дишаше тежко и ускорено.

— Кой сте вие? — попитах.

Той не отговори.

— Защо ме преследвате? — попитах пак.

Той млъкна. Стояхме така, а утрото вече просветнаше през вдигащата се мъгла. Постепенно различих в мрака на уличката една тъмна фигура с разперени ръце като разпната на вратата. Не можах обаче да пристъпя в уличката. Между мене и човека, който в здрача на настъпващото утро притискаше гръб към вратата, зееше бездна и аз не се решавах да премина през нея, понеже нямаше да се срещнем като братя, а като убиец и неговата жертва. Тогава го оставих и си тръгнах, без да ме е грижа повече за него.

Когато се опитвам да възпроизведа решаващите събития в живота му, мога да се позова на самия него; но тогава се мъчех от ударенията на думите му и движенията на ръцете му да отгатна нещо от онова, което той премълча през онази лятна нощ, когато ми разкри съдбата си. Той пристъпи към масата ми под гъстите дървета, където светлините на града и на големия мост прозираха през стволовете, и щом зърнах лицето му, разбрах, че гледам очите на моя преследвач.

— Дълга ви обяснение, господине — подхвана той и седна, — още повече че не ви отговорих, когато ме заприказвахте.

Поръча си чаша перно и я пресуши на един дъх.

— Преследвах ви — продължи той, — нещо повече: огледах всеки час от вашия живот, проучих следите ви.

— Следите ми? — отвърнах смаян.

— Всеки оставя следи. Ние сме дивеч, който преследват и понякога убиват. Проучих не само вас, не само как живеете, какво ядете, какво четете, как упражнявате професията си, но наблюдавах и вашите приятели.

— Какво желаете? — попитах.

— Искам да ви разкажа живота си — отговори той.

— И затова ме преследвахте?

— Естествено — засмя се той. — Трябва да имам доверие в човека, на когото ще разкажа живота си. Трябва да го познавам като самия себе си. Елате!

Станахме и той продължи да говори. Начинът му на изразяване звучеше странно. Приказваше, сякаш се самоотричаше — равнодушно, но понякога през смях; все пак ме разтърси с огромното си отчаяние. Заедно бяхме съвсем кратко, но той проникна така дълбоко в мене, че и до днес смуцава сънищата ми. Тогава виждам лицето му, което странно се променяше, докато крачехме из уличките на нашия град, защото изглеждаше сякаш всеки миг ще се пръсне и ще се разтвори извътре. Не ми разказа коя го е родила и кой е баща му, премълча и професията си, а и никога не узнах името му, но навярно той бе висш чиновник. Разкри ми как е бил изкусен, и то не от злато или жена, а от самия себе си. Победила го смъртта, която била част от него, както ръката е част от тялото или очите са част от лицето, но той вярвал, че я държи в ръцете си като карта, която хвърляме в игра като решаващ коз. Но тази карта била фалшива, защото в действителност го тласкал страхът от смъртта, но го спотайвал така дълбоко в себе си, че го смятал за любов към онова, от което се страхувал, и се отчаял, защото не можел да преодолее този страх. Гледах челото и ръцете му и сега знам, че никога не е вкусил радост поради мисълта за своята смърт. От младини бил решил да се самоубие. Изучавал смъртта, купил си оръжие, произвел най-редките отрови, конструирал си гилотина. Играел си със смъртта, докато проиграл самия себе си, а животът му се превърнал в лъжа; чрез самоубийството се надявал да постигне свобода и да избяга от страха, който дори го накарал една сутрин да напусне службата си и да тръгне да дири мястото на смъртта си.

Тогава с намерение да сложи край на живота си той напуснал в късния следобед топлия вагон, който го обгръщал със замръзналите си прозорци, и дори не успял да хвърли поглед към ниските хълмове, защото нощта настъпила рано и бързо. Близко до малката гара се издигали в здрача няколко къщи като спящи животни, а по улиците се стелел сняг и жълта светлина от някакъв фенер, тъй че той крачел като

насън. Настъпило било времето, което прекарвал в малкото гранично село между хълмовете и край реката, изгубен сред белите зимни дни — те го обвивали с дълбоко мълчание и в тях потъвал животът му. Катерел се по хълмовете и по широко нагънатите планински гребени покрай високите плата, които се трупали пред далечните планини със заснежени елхови гори и изоставени села. Вървял часове наред сред загадъчен мрак, а вятърът свистял край него като бързи стрели в нощта. Краката му стъпвали по прозрачния сняг, върху който сянката му се очертавала синя и огромна. Дърветата се извисявали черни към светлото небе, а понякога насреща му крачел човек, плътно увит в рунтавата шуба и присвил очи сред зачервеното си лице. Понякога стоял на моста на реката, която мътно пъплела под него, влачела лед и гнили дърва, после се изкачвал по зимната улица, водеща на север, където край него пърхали черни птици и го докосвали с крилете си. В селото обаче се появявал по-рядко и наблюдавал хората. Стоял и зъзnel между къщите, разположени на разстояние една от друга и отдалечени от пътя — село без църква и гробище, без център и форма. В мръсните мизерни жилища виждал да седят свити и недоверчиви хора. Селото било пълно с пришълци, за които никой не знаел откъде идват и къде отиват, какви намерения имат и на какви странни езици разговарят помежду си. Те стояли разкрачени посред пътя с широки карирани палта, ръкомахали, а по ръцете им имало златни пръстени с блестящи диаманти. Често се опитвали да преминат границата, като подкупвали стражите, които стърчели на постове си или пиели в дълбокия мрак на лавките, мъже, които можели да се видят в селото само когато пияни се клатушкали по пътя към жените си, легнали в малки стаички под покривите, похотливи и белоноги, обливани от луната, която галела телата им. Тогава настъпвали нощите, пълни с кръв. Те отеквали от кратки, сухи пушечни изстрели, а той чувал виковете, които бавно заглъхвали в горите, но всичко това възприемал сякаш отдалеч и безучастно. Мислел за своята смърт с все по-дълбока наслада и крачел без посока. Навлязъл в гората, през която преминавала границата. Елите имали прави стволове, а под снега се криел бял мъх. Между стволовете светлеела скала и той се изкачил на нея. Под краката му се простирала поляна, закътана сред пустошта на зимната гора. Понякога сърни притичвали леко и плахо по поляната, или граблива птица се реела над високите ели, а сянката ѝ бързо се

плъзвала по снега, докато вятърът довявал крясъка на някое животно от гората. По едно време обаче, малко преди да се здрачи, от храсталака изскочил един мъж и се втурнал през поляната, която го обгърнала с бяла светлина. Изстрел пронизал тишината. Мъжът разперил ръце и паднал в снега, сякаш съборен от вихрушка. Като тъмна, безформена маса лежал в средата на полето, ръцете му били заровени в снега и от него бликало най-напред нещо черно и се разпростирало по чистата повърхност, накрая обаче станало искрящо червено и сега той разбрал, че на мястото, където лежал нещастникът, през тялото му преминавала границата, станала видима поради кръвения кръг, обгърнал мъртвия.

Другата нощ вече вярвал, че е близо часът на смъртта му. Поел на път, но когато стигнал до поляната, вече било ден. По клоните имало ледени висулки, а докато се промъквал през последните храсти, зърнал отдалеч мъртвия. Снегът възпирал краката му, когато излязъл на голото място. Зад елите незабелязано било изгряло слънцето, защото небето блестяло в ярка светлина. Студът прониквал през палтото и дрехите му, а по кожата си усещал болка. Мъжът лежал в снега по очи. Кръвта вече не се виждала, по неподвижната фигура се стелел тънък, прозрачен слой. Застанал с наведено лице пред мъртвия и заочаквал откъм тъмните стволове да дойде куршумът. Стоял целия ден пред трупа. Пронизвала го влага. За секунди слънцето, огромно и червено, се показало над поляната, но отново потъвало зад елите, пак се появявало, пак изчезвало и все така. Часове стоял средменящата се светлина, неподвижен очаквал жадно смъртта, както приятел очаква друг приятел. После му се сторило, че по снега се приближават стъпки. Вдигнал очи — от другата страна на границата срещу мъртвия стояла жена.

— Коя си ти? — попитал.

— Неговата жена — отвърнала тя, засмяла се и докоснала с крак мъртвия. Стояли така и мълчали.

— Не ти ли е мъчно? — запитал той най-после.

— Не — отговорила тя. После се навела и измъкнала един пръстен от свитата длан на мъртвия, като я разтворила с усилие. — Вече не му трябва — добавила тя.

— Откъде идваш? — попитал той след малко.

— От селото — отвърнала тя и посочила зад себе си натам, където знаел, че отвъд границата има село. — А ти какво правиш тук?

— Искам да се самоубия — казал той.

— Защо? — попитала тя.

— Защото обичам смъртта.

— Значи си палач? — засмяла се тя.

— Имаш право — отговорил той, — аз съм палач.

Те се гледали един друг, две бели лица сред растящите сенки.

— Слънцето залязва — казала тя. — Искаш ли да дойдеш с мене?

— Ще дойда — отвърнал той и прекрачил мъртвия.

Тя вървяла няколко крачки пред него. Гората от другата страна на границата била по-рядка, но стволовете на дърветата били по-мощни, а дивечът по-многоброен. По едно време близо пред него ударил куршум, но жената не променила спокойния си ход; едва по-късно забелязал, че челото му кърви. Когато излезли от гората, забелязали в ниското светлините и очертанията на едно село; между залязващия ден и настъпващата нощ поели към него. В нозете им на широки вълни се простирало полето, а в сумрака два гарвана ги съпровождали с костените си човки.

„Тук винаги има птици — помислил си той, — постоянно пърхат край мен, приятелите на душата ми, птиците на мъртвите.“

Залаяли кучета, някакъв кон зацвил. Стигнали до чуждото село. Къщите били струпани около една църква, а на площада личал в падащата нощ стар и полуразрушен кладенец. Бил покрит с лед, тъй че приличал на огледало, но той не видял лицето си, когато се надвесил над гладката повърхност.

— Никого ли няма тук? — попитал той и се озърнал.

— Всички са из горите — казала жената и тръгнала през снега към една къща. Качили се по стълба, която водела нагоре покрай дългата страна; от улуците се спускали дълги цял метър ледени висулки, а вратата се отворила много трудно. — Дай ми ръка — подканила го жената, тъй като вече не я различавал в мрака на вратата. Тя го повела във вътрешността на къщата, през коридори и по нови стълби. Вървели в пълна тъмнина, той дори не съзирал очертанията на

прозорци и му се струвало, че е проникнал в сърцевината на всички неща.

Къщата изглеждала стара, понеже дъските, по които стъпвал, понякога потъвали под краката му. Една врата се затръшна зад него. Жената пуснала ръката му и той останал сам. Чувал само стъпките ѝ. После и тя се спряла. Припламнала кибритена клечка и тя запалила свещ. Намирали се в малко помещение. Прозорците били заковани с дебели дъски. В средата на стаята имало голяма груба маса, на нея била сложена свещта. Пред масата имало стол, а до стената легло. Нищо друго нямало в тази стая, нито огледало, нито картина, нито скрин, накъдето и да погледнел, виждал само старо дърво, голо и нерендосано, с жилки, които като вени прорязвали повърхностите и се сливали с неговата и нейната сянка.

„Това е стаята, в която ще умра, знаех, че ще изглежда така — помислил си той и погледнал към жената. — Искam да умра с нея, няма смисъл да го правя сам“ — си казал отново. После се засмял.

— Защо се смееш? — попитала жената.

— Смея се, понеже всичко е толкова просто — отговорил той и мълкнал. Сега разбрал към какво се е стремил през целия си живот, защо е дошъл в самотното селце край границата, в този край, изпълнен със сняг и гори, защо е изоставил всичко, което е имал — поста си, влиянието си, парите си, защо постоянно е отлагал своята смърт: дирел човека, с когото да умре.

Когато най-после дишането ѝ се успокоило, а плътта ѝ, изнурена, се отделила от неговата, двамата бързо заспали и му се явил сън. Стоял на стълби, извеждащи надолу в нощта. Стълбите били широки, не виждал перила, изобщо нищо, което да ги ограничава, изглеждали като наклонена плоскост, простираща се на всички страни в безкрайността. Стъпалата, издялани от гранит, били мокри. По малките равни площадки, които прекъсвали стълбите, се били насъбрали локви. Нощта без никакви светлини се стелела над каменните късове и той имал чувството, че се движи в дълбока тъмнина. Все пак можел да прозре през мрака на около петдесет стъпала нагоре и надолу, сякаш притежавал очи, виждащи и без светлина, а това го правело неспокоен. Надолу по стълбите, под краката му, на същата височина и над него се

валяли огромен брой хора. Той се носел сред тях като в поток, вълна сред другите вълни, и разбирал, че открай време е частица от този поток, а пътят му не може да е друг освен непрекъснатото спускане в бездната пред него. Слизал надолу по стъпалата и през малки площадки, все по-надолу, покрай фенери, които без светлина и изкривени стърчали в пустотата. Заедно с него надолу се влачели жени, изпепелени от мъките на ражданията, косите им висели на рошави кичури над мършавите тела. Деца ревели пронизително и странно. До него имало мъже, които мълвели непонятни думи, а ръцете им правели едни и същи кръгови движения като крила на вятърни мелници. Движел се покрай хора, които със скръстени ръце клечали на стъпалата, извърнати към бездната, а после надавали силни викове и скачали от мястото си. Без страх вървял надолу като някой, който крачи по познат и привичен път, но с напредването на времето нещо се променило в бездната и му отнело увереността. В необятната безнадеждност на пропастта, към която се спускали стълбите, той забелязал далечно сияние и при слизането то увеличавало силата си, но тълпата още не го възприемала; неотклонно, вълна подир вълна, тя се носела към него. Само тук-там в определени лица той долавял тръпен страх. Продължавал да слиза така към нарастващата светлина, сякаш прекосявал векове, впил запленени очи в онова, което бездната му разкривала. С усиляването на сиянието, което напирало отдолу като червен облак, картината постепенно се променяла. Ако досега очите му виждали някаква неопределена маса, която потъвала в мрака, тъй че само най-близките хора се различавали добре, силуетите пред бездната вече започвали да се открояват извънредно ясно. Сигурно и други съзирали сиянието, понеже забелязал как от време на време някой не се движел заедно с тълпата, а започвал да се изкачва нагоре, невъзпиран от никого. Все по-ясно се очертавало огромно огнено море, в което се изливала човешката маса. Виждал как от дълбините се издигат пламтящи газови мехури, а от пяната на разжарената лава изниквали протуберанси като огнени цветя. На възбог се носели рев и стенания, виждал сгърчени ръце, протегнати в проклятие към небето, което неподвижно виснело над всичко, без слънце и луна — черно свещеническо расо, което покрива глождеща рана. Но тълпата не се сепвала, макар да се увеличавал броят на онези, които пълзели нагоре. Със затворени очи хората до него и над него ускорявали крачките си,

увличали със себе си по-долните и напирали към нарастващия вой на онези, които пламъците вече докосвали. Тогава с ужас забелязал как една фигура се устремила нагоре и с мощни движения на ръцете разблъсквала изливащата се насрееща ѝ тълпа. Когато мъжът беззвучно се стрелнал покрай него, сторило му се, че вижда овъглени дрехи, ръце и крака, покрити с рани от изгаряне. Появата и изчезването на мъжа го разтърсили. Съзрял безумието на своето положение и осъзнал, че е загубен, ако не действа. Не помръдвал, а после с внезапна решителност се извърнал. В първия миг си помислил, че огромната човешка маса ще го убие; тя се трупала над него до безкрая на небето като пирамида от глави, тела и крайници; но после се закатерил нагоре, едно стъпало, второ и все повече. По лицата на хората, които вървели насрееща му, сиянието на огъня червенеело като кръв; на няколко пъти бил готов да се върне — толкова ужасна била гледката, — но се изкачвал все по-високо. Понякога виждал как някой го съглежда, сепва се, после се обръща и запъхтян поема край него нагоре по стълбите, докато накрая с пронизителен крясък се завърта и отново избира пътя към бездната. Отгоре човешкият поток се изливал все по-плътно насрееща му и често трябвало с две ръце да разбутва тълпата, но все пак му се струвало, че отблясъкът на огъня по лицата вече не е толкова силен. Заизкачвал се по-бавно, а с време масата на слизащите хора се поразредила. Освен това му направило впечатление, че хората вече не са облечени като него, дрехите им били по-старовремски, а вече виждал и някои с одежди, носени през средновековието. Изглежда, се връщал назад във времето, колкото по-високо се изкачвал. Когато по-късно се обърнал, от огненото море съзрял само неясно слабо сияние в дълбината. Хората станали по-малобройни. Насрееща му вече не се изливал плътен поток. Освен това му се сторило, че отгоре идват фигури, които някога видял да се изкачват, понеже носели дрехи като неговите. Проблеснали и първите одежди от древността — римски тоги и гръцки хитони. Ясно се очертавали отделни групи, разстоянията между които нараствали. Отначало те представлявали случайни пролуки в непрекъснатата верига, но сега той обхващал с поглед изцяло групите, които постепенно ставали не по-големи от двадесет души. Забелязвал, че хората от една група сякаш били сродни. Одежията станали странни. Често виждал такива, за чието съществуване дори и не предполагал. Като пъстри накити потъвали в бездната. Започнал да

наблюдава отделни хора, но картината по стълбите се била променила. Далечното сияние отстъпило пред дълбоката нощ, а тъмнината нагоре се увеличавала. Продължавал да се изкачва. Сега стълбите се виждали само като слабо осветено пространство от десет стъпала; хората тихо се появявали и изчезвали, сякаш родени от пустотата и потъващи в пустотата. Жалобните звуци били стихнали отдавна и слухът му долавял само еднообразния екот на бързащите надолу стъпки. Групите се разделили и вече срещал отделни хора, които слизали сами, загърнати в космати или гладки кожи. Така човечеството преминало покрай него, устремено към бездната. Идвали последните хора. Тъмни орди, голи и скупчени като животни.

Често се случвало да остане задълго сам и да не вижда никого. Но когато се спирал и се вслушвал в нощта, все още чувал да приближават стъпки отгоре. А и мнозина преминавали покрай него, без да може да ги види, понеже стълбите нямали край и на ширина, а това му станало ясно едва сега и често се замислял, че някъде в безкрайното пространство, на същата височина като него се изкачва друг човек, негов двойник, също отправил поглед към стъпалата на стълбите. Нощта се простирала като кръг около него, тъй че забелязвал слизащите, едва когато изниквали съвсем близко — с гигантски глави, сред които очите блестели като бели камъни, а ниските им чела стърчели като юмруци, подобни на животни същества, безредно пръснати сред мрака на първобитните времена. После изчезвали и те. Той се изкачвал и вече не срещал никого, който да се появи отгоре, а когато се спирал — това ставало все по-често, — не чувал да се приближават стъпки. Само далече отдолу долитал екотът от преминалите покрай него, но след някое време всичко потънало в неизразимата дълбочина на бездната. Стоял сред пустотата. Олюлявал се. Но в този миг дочул отгоре да се приближават стъпки с все по-голяма скорост, сякаш падал камък. Спрял изкачването и вдигнал очи натам, където нощта се състоявала в непроницаема, безмълвна стена, от която към него се носели стъпките. Тогава отпреде му изникнал човек, запокитен като стрела от пастта на мрака, овъглените му ръце били издигнати към небето в израз на безкраен ужас. Той обаче останал неподвижен. Изглеждало сякаш летящият ще се сблъска с него. Но непознатият, привлечен от бездната, ударил лицето си в гранитните стъпала, завъртял се и изчезнал дълбоко под него в нощта,

след като по гръб, с главата надолу, светкавично се плъзнал по стълбите в пропастта. Сега останал съвсем сам. Продължил да се изкачва мъчително, понеже пустотата го обърквала. Мислел си, че ще е по-добре да крачи в пълна тъмнина, защото странната прозрачност на нощта сковавала движенията му. От нищо не бил възпиран в изкачването, освен от самия себе си. Струвало му се, че крачи на едно място в огромна каменна мелница. Мъчел се да насочи мислите си към нещо друго. Опитал се да наблюдава тялото си и така да се съсредоточи върху някакъв предмет. Виждал как при изкачването глезенът му изниква под преместеното напред коляно, за кратко остава в зрителното му поле, докато отново изчезне под тялото. Изглеждал сам на себе си странен и чужд като насекомо, а движенията му сякаш били на някаква нереална машина. Отвърнал поглед от себе си и отново се взрял в нощта. Вървял безкрайно нагоре през празното пространство и празното време. Плашели го мислите му. Представял си, че ненадейно стълбите ще свършат и ще съгледа отвесно под себе си червените облаци, които се трупали в дъното на пропастта. Тази представа му причинявала непоносима мъка, макар нищо да не подсказвало за такава възможност. Предоставен бил на самия себе си. Потискало го и това, че не знаел какво да очаква от своето изкачване. Макар да вярвал, че стълбите ще имат край и че ще стигне там, откъдето идвали всички хора, мислите му се обърквали, понеже не проумявал какво е накарало хората да започнат това ужасно спускане. Еднообразието на стълбите опустошавало духа му, а млечната озареност на мрака, прострял се по стъпалата, влажният гранит и все същият екот на неговите стъпки стягали душата му. Изчезнали площадките, които от време на време прекъсвали изкачването и предлагали малко разнообразие, тъй като не били разположени равномерно и можел да брой стъпалата между тях. Сега се изкачвал по стълбите безспир. На няколко пъти тръгвал по продължение на едно стъпало вляво и вдясно, често крачел с часове, но не стигал до никакъв край. По едно време му се сторило, че дочува далечни стъпки, но били на такова разстояние, че заглъхнали. Отчаян се катерел косо по стълбите и крещял с все сила, за да възпре онзи, който навярно някъде се спускал. Искал да го попита защо върши това и да го помоли да се изкачат заедно, за да се спасят и двамата, но спирал, останал без дъх и облян в пот. Усещал студа на блоковете под краката си и леда на

безкрая по своето чело. Отново се заизкачвал. С изпънат врат се взирал пред себе си и привеждал тялото си далеч напред. Ръцете му се движели безцелно, а нозете му се препъвали. Вървял неравномерно и докато се катерел, у него бавно се зародил страх, който нараствал с всяка крачка. Паднал и, окървавен, отново с мъка се изправил, после пак паднал. Останал дълго да лежи и притискал лице към мокрия гранит, който овлажнил дрехите му. След това запълзъл като животно и се изкачил по още няколко стъпала сред нарастващия ужас. Самотата била като камък, като мъртва звезда, неизмерима, без светлина, с безжалостна плътност и сблъскани атом до атом. Пустотата лепнела по него, всмуквала го безкръвната паст на Нищото. Стоял неподвижно. Всяка следваща стъпка била безсмислена, била равносилна на неподвижност. Вече имало смисъл само в едно: да слезе отново при хората, без дъх, едно падащо тяло, две протегнати ръце, две мъртви очи, една крещяща уста, за да се слее с участта на човечеството, което потъвало в преизподнята, обгаряно от серните изпарения на пламтящите морета. Невъзможно било да стои сам, изправен срещу себе си, впил очи в собствените си очи, без отдръпване, без света, без възможност да говори, да се моли, да проклина, да крещи, понеже всичко, което извършвал, пространството безшумно поглъщало и превръщало в нищо празното време. Усещал в себе си тежест, която го тласкала надолу в пропастта. Все още се противял. За последен път. После пред него сама се разтворила бездната на света. Закрил очи с две ръце и се хвърлил в пропастта, която разперила прегръдки, страшна в своето величие, увенчана от чудовищни жертвени огньове, отекваща като бронзова камбана, която възвестява отчаянието на хората; и докато потъвал в утробата ѝ, проехтял неговият вик: „Милост, къде има милост, безответен е нейният лик.“

— Викаш насън — каза тя и го разтърсила.

Събудил се и видял лицето ѝ, сведено над неговото. Очите ѝ били равнодушни. „Тя знае какво имам наум“, помислил си той и едва сега забелязал, че над него виси кръст — самотен и черен, закован с пирон сред стената. Станал и се облякъл, нахлузил палтото си. Зъзнел. Жената също станала. Той се облегал на стената. Свещта все още горела.

„Ще изчакам, докато угасне“, помислил си и стиснал оръжието.

— Очите ти винаги ли са така празни? — попитала тя.

— Да — отвърнал той, — винаги.

После отново млъкнал. Заедно с жената гледал пламъка, който кротко горял. Ръцете ѝ като отсечени лежали на масата. Без израз и неподвижно държала дланите си надолу, сякаш била забравила тези ръце на масата и те били ненужни предмети отляво и отдясно на свещта, по чийто ствол се стичала лой. Над всичко витаело лицето ѝ, което се вкаменило и се сляло с тишината на стаята. После той видял, че свещта догаря. Пламъкът замъждукал. Смалявал се и пак пораствал, а с него стаята се оживявала като някакво дишащо същество. Сиянието играело по жената. Като ярък лъч пламъкът просветнал още веднъж между ръцете ѝ, а после се свил в себе си и умрял в мрака. Нощта на смъртта настъпила напълно. Все още замаян от съновиденията си, най-после той се изпълнил с ясно и уверено съзнание, каквото още не познавал в живота си, обзела го пламтяща радост. Вялостта на душата му изчезнала, сляп сред мрака на стаята, той виждал ясно и отчетливо. Пиел тишината на този час като вода, поднесена на умиращ от жажда, готов да разтвори вратите, които го отделяли от Нищото, от безграничната самота на вселената, от плаващите пустини между бледите съзвездия, решен да пристъпи прага заедно с онази жена, която дишала някъде в тази стая — жертвено животно, очакващо безмълвно смъртоносния удар на жреца.

Стоял дълго в тъмнината, след като стрелял — веднъж, после още няколко пъти, без да се прицелва; но знаел, че е улучил. След това пристъпил към средата на стаята, без да успее да се убие.

— Искам да живея — казал на висок глас, докато опипом я търсел. — Искам да живея. — А после още веднъж: — Да живея!

Опипал масата, повърхността ѝ му се сторила в мрака безкрайна, с цепнатини, които проследил като линии на човешка длан. С пръсти докоснал нещо твърдо и минало доста време, докато установи, че това е главата на жената. За първи път се разтреперил. Опипал тялото и косите ѝ, усетил, че ръката му става кървава от това тяло.

След всичко застанал посред селото, което все още изглеждало безлюдно. Селският площад бил заледен и блестял. Навел се над кладенеца и разбил леда с оръжието си. Когато потопил ръка във водата, от него се отмила кръв и плъзнала като тъмен облак под лунния диск, който жълтеел в кладенеца като груба паница — можел да посегне към нея. Закрачил по плочника покрай пусти прозорци.

Отминавал къщи с островърхи покриви, а сянката му пълзяла плътно по земята пред него. После стигнал до алеята. От двете страни съвсем ясно се откроявали под небето гигантски дървета. Напирали от земята и се вкопчвали в облаците като ръце, потъващи в тресавище. Вървял между тях с равни стъпки, а сянката му го съпровождала. От време на време излизал вятър, виел отдалеч и фучал в дърветата, погвал луната през пустите поля и тя се търкаляла над хълмовете, огромна като къща — бледа глава, покрита с циреи и дупки, от които изпълзявали гигантски мухи и зелени буболечки. Но когато луната залязла, не станало тъмно, а всичко се простирало пред него без сянка, безжалостно и нереално. Крачел напред по неволя. Лицето му се преобразило. Станало непроницаемо и бледо като угасналата луна сред елите. Безкраен бил пътят му по алеята, безкрайно било небето над него, пронизано от плавния полет на птиците, неговите спътници — крясъкът им достигал отдалеч до слуха му, в техния летеж се събирало всичко, което го заобикаляло: дърветата и небето, светлината и пътят, по който вървял, но и целият му безсмислен живот с лъжата и престъплението, мъртвото тяло на жената върху масата с дълбоките цепнатини и кръвта в кладенеца. После внезапно зазвънели камбаните в селото. Той дочул далечните тревожни викове. Откъм хоризонта като бързи стрели полетели към него мотоциклети, с пищене го обгърнали облачетата на изстрелите. Хвърлил се на земята, допълзъл до един ров и хукнал през полето, светлинните снопове го улавяли и отново го изгубвали. Гората го скрила, но почти заедно с него в гъсталака нахлули преследвачите му. Куршумите им раздробявали стволите на дърветата. Вече виждал бялото на очите им, разкривените лица, ножовете, които вече измъквали от палтата си, но тогава завалял сняг — беззвучно се спуснала огромна покривка, студена и нежна ръка, ослепила всички. Така стигнал невредим до поляната и без затруднения прекрачил мъртвия; беззвучно се заличили зад него следите му, далечни и безполезни отеквали последните изстрели на преследвачите. Поел през гората, загърнат в разкъсаното си палто, недокоснат от утрото, което просветлявало някъде зад падащите грамади сняг. Сред виелицата изникнали и пак изчезнали първите къщи на селото. До кръста в снега стояли мъже с големи лопати и проклинали безсмисления си труд, защото навявало все по-силно. Стигнал до гостилницата, платил, никой не питал за него. Взел първия

влак и поел обратно към столицата — без мисъл, без тъга, без воля, — а няколкото къщи, незамръзналата река и ниските хълмове изчезнали зад прозореца.

Всичко, което извършил след това, е без значение, понеже, каквото и да било, нямало смисъл. Той станал човек като другите, човек с положение, оженил се, сдобил се с деца, къща, автомобил, любовница, но всичко това било смешно, защото включвало една тайна — напразния опит с развяното знаме на смъртта да се проникне в Нищото; сърцето, изпълнено с копнеж по великия Студ.

Вървахме през предградията и надолу по реката, после минахме покрай кея и под високите сводове на мостовете. С напредването на разказа му се променяше и неговото държание. Вече не се оставяше да го водят, а несъзнателно направляваше нашата разходка в лятната нощ, докато влязохме в някаква изоставена фабрика и се озовахме сред скупчени бели постройки, между тях комини и полуразрушени високи пещи, всичко потънало в избуяли бурени; само площадката, на която стояхме, изглеждаше в добро състояние, големите каменни плочи прилепваха плътно. Посред двора се сбогувахме; обзет от смъртен страх, той каза, че е по-добре да се разделим преди настъпването на утрото. Все пак се извърнах още веднъж към него — той стоеше с вдигнато оръжие насреща ми. Разбрах, че съм попаднал в ужасна клопка. Той ми бе разказал за престъплението си само за да ме погуби като човек, който знае тайната на неговото отчаяние; така се подвеждаше за втори път да извърши убийство — като не успяваше да бъде човек, искаше да е поне чакал, който броди нощем из равнината, животно, лочещо кръв.

После обаче отмести оръжието си от мене, а очите му се наляха със сълзи; щом стреля, и рухна на земята, сякаш желаше да се слее с каменната повърхност, върху която падна и чиито улеи се изпълниха с неговата кръв.

1950

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ КУЧЕТО

Още в първите дни след идването ми в града видях на малкия площад пред кметството неколцина души, скупчени около един дрипав мъж, който на висок глас четеше библията. Кучето, което го придружаваше и лежеше в нозете му, забелязах едва по-късно и се учудих, че такова грамадно и отвратително животно не е привлякло веднага вниманието ми, защото то бе съвсем черно, с гладка мокра козина. Очите му бяха сернистожълти, а когато разтвори огромната си паст, с боязън забелязах зъби със същия цвят; целият му вид бе такъв, че не можех да го сравня с никакво друго живо същество. Не можех повече да понасям гледката на могъщото животно и отново обърнах очи към проповедника — набит човек, чиито дрехи висяха на парцали по тялото му; но кожата му, която светлееше през дупките, беше чиста, както впрочем и окъсаното му одеяние бе извънредно добре изпрано. Библията обаче, по чиято подвързия блестяха злато и диаманти, изглеждаше разкошна. Гласът на мъжа бе спокоен и твърд. Думите му се отличаваха с изключителна яснота, тъй че речта му въздействаше просто и сигурно, направи ми също впечатление, че никога не си служеше с притчи. Тълкуванието му на библията бе спокойно и без фанатизъм, и ако все пак думите му не убеждаваха, причината бе само във вида на кучето, което лежеше неподвижно в нозете му и разглеждаше слушателите с жълтите си очи. Тъй че отначало ме заплени странната връзка между проповедника и животното му и това ме изкуши отново и отново да диря този човек. Той проповядваше всеки ден по площадите на града и в уличките, но не беше лесно да го откривам, при все че вършеше дейността си до късна нощ, тъй като градът, иначе ясно и просто проектиран, ме объркваше. Също така той вероятно излизаше от дома си по различно време и никога не подчиняваше дейността си на някакъв план, защото така и не успях да открия някакво правило в появата му. Понякога цял ден говореше непрекъснато на един и същи площад, понякога обаче сменяше мястото всеки четвърт час. Кучето винаги го придружаваше, то

крачеше до него — черно и грамадно, — когато той кръстосваше улиците, и се отпускате тежко на земята, щом мъжът почнеше да проповядва. Той никога нямаше много слушатели и повече стоеше сам, но можех да забележа, че това не го смущава — не напускаше мястото, а продължаваше да говори. Виждах често как се спира сред някоя малка уличка и започва да се моли на висок глас, докато недалеч от него хората отминаваха по по-широката улица, без да му обръщат внимание. Тъй като все не ми се удаваше да открия сигурен метод, чрез който да го намирам и трябваше да предоставям това все на случая, опитах се да издира жилището му, ала никой не бе в състояние да ми даде сведения за него. Затова веднъж го следвах целия ден, но се наложи да правя това няколко дни, защото вечер той винаги се изгубваше от очите ми, тъй като се стремях да остана скрит за него, та да не разбере намерението ми. Но скоро, късно през нощта, най-сетне го видях да влиза в една къща на улица, където знаех, че живеят само най-богатите хора на града и това силно ме учуди. Оттук нататък промених държанието си към него, вече престанах да се крия, за да бъда колкото се може по-наблизо, тъй че той трябваше да ме забележи; ала не го безпокоях, само кучето ръмжеше всеки път, щом пристъпех към тях. Тъй изминаха няколко седмици и веднъж в късното лято, след като завърши тълкуванието на Йоановото евангелие, той дойде при мен и ме помоли да го придружа до къщи; но докато крачехме по улиците, не промълви нито дума повече, а когато влязохме в къщата, вече бе тъй тъмно, че в голямата стая, където ме въведоха, гореше лампата. Помещението бе разположено по-ниско от улицата, тъй че от вратата трябваше да слезем по няколко стъпала; също не видях стените, дотолкова бяха покрити от книги. Под лампата имаше голяма проста чамова маса, до която седеше момиче и четеше. То бе с тъмносиня рокля. Не се обърна, когато влязохме. Под единия от двата сутеренни прозореца, затулени със завеси, имаше дюшек, а до противоположната стена — легло; до масата стояха два стола. Край вратата стърчеше печка. Но като се приближихме до момичето, то изви глава, тъй че зърнах лицето му. Подаде ми ръка и посочи един стол, след което забелязах, че мъжът вече лежи на дюшека, а кучето се сви в нозете му.

— Това е баща ми — рече момичето. — Той вече спи и няма да чуе, като разговаряме. А голямото черно куче няма име, просто една

вечер дойде при нас, когато баща ми започна да проповядва. Не бяхме заключили вратата и тъй то успя с лапи да натисне дръжката и да скочи вътре.

Стоях като зашеметен пред момичето и тихо попитах какъв всъщност е бил баща му.

— Беше богат човек с много фабрики — отвърна то и сведе очи.
— Остави майка ми и братята ми, за да възвестява на хората истината.

— Мислиш ли, че това, което баща ти възвестява, е истината? — попитах аз.

— Истината е — каза момичето. — Винаги съм знаела, че е истината и затова дойдох с него в това мазе и двамата живеем тук. Но не знаех, че ще се появи и кучето, когато човек възвестява истината.

Момичето млъкна и ме погледна, сякаш искаше да ме помоли за нещо, което не смееше да изрече.

— Тогава изгони кучето — отговорих аз, но момичето поклати глава.

— То няма име и затова няма да си иде — рече то тихо.

Момичето видя, че стоя нерешително и седна на единия от двата стола до масата. Тогава седнах и аз.

— Страхуваш ли се от това животно? — попитах.

— Винаги съм се страхувала от него — отвърна то. — А когато преди една година дойде майка ми с адвокат и с братята ми, за да приберат баща ми и мене, те също се страхуваха от нашето безименно куче, тогава то застана пред баща ми и ръмжеше. И като си легна, се страхувам от него, дори още повече, но сега всичко се промени. Сега дойде ти и аз вече мога да се смея на животното. Винаги съм знаела, че ще дойдеш. Разбира се, не знаех как изглеждаш, но един ден, това знаех, ти щеше да дойдеш с баща ми, привечер, когато лампата вече гори и улицата стихва, за да отпразнуваме нашата сватбена нощ в тази стая наполовина под земята, в леглото ми край многото книги. Там ще лежим един до друг, мъж и жена, а отсреща на дюшека ще спи татко, сякаш дете в тъмнината, а голямото черно куче ще бди над клетата ни любов.

Как бих могъл да забравя нашата любов! Прозорците се открояваха като тесни правоъгълници, които се рееха хоризонтално някъде в пространството над нашата голота. Лежахме тяло до тяло, отново и отново потъвахме един в друг, прегръщахме се все по-жадно,

а уличните шумове се смесваха със залутания вик на страстта ни — понякога залитащите стъпки на пияни, сетне тихото ситнене на проститутките, веднъж продължителният, еднообразен тропот на минаваща колона войници, сменен от ясения звук на конски копита и от глухото търкаляне на колелата. Лежахме заедно под земята, обгърнати от топлия ѝ мрак, вече без страх, а от тъгла, където на дюшека си спеше мъжът, беззвучен като мъртвец, ни гледаха втренчено жълтите очи на кучето, кръгли дискове на две серни луни, които дебнеха нашата любов.

Така настъпи пламтяща есен, жълта и червена, след която късно — едва тази година — дойде зимата, мека, без необикновения студ на миналите години. Но никога не ми се удаде да измъкна момичето от неговото мазе, за да го запозная с приятелите си, да идем с него на театър (където се подготвяха важни неща) или да се разходим заедно из здрачните гори, които се простираха по възвишенията, заобикалящи като вълни града: то все седеше там, до чамовата маса, додето се върнеше баща ѝ с голямото куче, додето ме привличаше в леглото си под жълтата светлина от прозорците над нас. Но когато се запролети, когато в града още имаше сняг, мръсен и мокър, стигащ до един метър по сенчестите места, момичето дойде в стаята ми. Слънцето грееше косо през прозореца. Беше късен следобед и аз бях сложил цепеници в печката, когато се появи то, бледо и треперящо, навярно и зъзнеше, защото дойде без палто, както си беше винаги, с тъмносинята си рокля. Само обувките му още не бях виждал, те бяха червени и подплатени с кожа.

— Ти трябва да убиеш кучето — рече момичето още от прага на стаята ми, без дъх и с разпусната коса, с широко отворени очи.

Тъй призрачна бе появата му, че не посмях да го докосна. Отидох до шкафа и извадих револвера си.

— Знаех, че някога ще ме помолиш за това — казах аз, — тъй че купих оръжие. Кога трябва да стане?

— Сега — отвърна тихо момичето. — И баща ми се страхува от животното, винаги се е страхувал, сега разбирам.

Прегледах оръжието и облякох палтото си.

— Те са в мазето — каза момичето, като сведе поглед. — Татко лежи на дюшека цял ден, без да се помръдне, толкова много се страхува, дори не може да се моли, а кучето е легнало пред вратата.

Тръгнахме надолу към реката и сетне поехме по каменния мост. Небето бе обагрено от тъмно, застрашително зарево като при пожар. Слънцето тъкмо залязваше. Градът бе по-оживен от друг път, изпълнен от хора и коли, които се движеха сякаш сред море от кръв, тъй като сградите отразяваха вечерната светлина с прозорците и стените си. Вървахме през множеството. Бързахме през все по-гъстото движение, минавахме през колони спиращи автомобили и люшкащи се автобуси, които приличаха на чудовища със зли, мътносвяткащи очи, покрай възбудено жестикулиращи полицаи със сиви каски. Пробивах си път тъй решително, че момичето изостана назад; най-послед, запъхтян и с разкопчано палто, се втурнах нагоре по улицата срещу все по-виолетовия, все по-могъщ здрач.

Но пристигнах твърде късно. Когато се спуснах към мазето с оръжие в ръка и отворих вратата с ритник, видях тъкмо как грамадната сянка на страшното животно се измъква през прозореца, като счупи стъклото, а на пода като белезникава купчина сред черна локва лежеше мъжът, разкъсан от кучето тъй ужасно, че вече не можеше да се разпознае.

Когато, треперещ, се облегнах на стената и потънах сред книгите, вън с вой пристигнаха колите. Дойдоха мъже с носилка. Смътно зърнах някакъв лекар пред мъртвия и тежковъоръжени полицаи с бледи лица. Навсякъде се тълпяха хора. Завиках момичето. Втурнах се надолу през града, минах по моста и се озовах в стаята си, но не го намерих. Затърсих отчаяно, неуморно, без да се храня. Полицията бе вдигната на крак, а също и войниците от казармата, понеже се страхуваха от грамадното животно, и те запретърсваха горите в разгънатата верига. Лодки кръстосваха мръсната, жълта река, ровеха във водата с дълги пръти. Когато настъпи пролетта с топли поройни дъждове, които се изливаха непрекъснато, задириха из кухините на каменоломните, като викаха с високо вдигнати факли. Слязоха в канализационните шахти и прегледаха тавана на катедралата. Но не намериха момичето, а кучето повече не се появи.

Три дни след това късно през нощта се прибрах в стаята си. Както бях изтощен и загубил всякаква надежда, хвърлих се в леглото с дрехите, но дочух долу на улицата стъпки. Изтичах до прозореца, отворих го и се наведох навън в нощта. Под мен улицата се простираше като черна лента, още мокра от дъжда, който бе валил до

среднощ, тъй че уличните лампи се отразяваха в нея като сраснали златни петна, а оттатък, покрай дърветата, крачеше момичето с тъмната си рокля и червените обувки, обгърнато от дългите кичури на косите си, които блещукаха синкаво в нощната светлина; до него, сякаш тъмна сянка, мека и безшумна като агне, вървеше кучето с жълти, кръгли, искрящи очи.

1951

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ ТУНЕЛЪТ

Един дваисет и четири годишен мъж, потънал в тлъстини, та да не го издебне и наближи много ужасното, което той съзираше (това бе неговата дарба, може би единствената), с навик да затъква отворите на плътта си, понеже тъкмо през тях можеше да нахлуе чудовищното, затова пушеше пури („Ормон Бразил 10“), над очилата си носеше други, тъмни очила, а в ушите си натъпкваше памучни тампони — този млад човек, все още зависим от родителите си и зает с мъгляво следване в един университет, който отстоеше на два часа път с влака, взе един неделен следобед обичайния влак — заминаване седемнайсет и петнайсет, пристигане деветнайсет и дваисет и седем, — с цел на следния ден да посети един семинар, от който впрочем вече бе решил да избяга. Когато напусна родния си град, слънцето грееше на безоблачния небосвод. Беше лято. В това приятно време влакът трябваше да профучи между Алпите и Юра, покрай богати села и малки градчета, после по протежението на една река, а след по-малко от дваисет минути, точно след Бургдорф, потъваше в малък тунел. Влакът бе претъпкан. Дваисет и четири годишният мъж се бе качил отпред и сега с мъка си пробиваше път назад, потеше се и правеше малко глупаво впечатление. Пътниците седяха плътно притиснати, мнозина върху куфари, купетата от втора класа също бяха пълни, само местата в първа класа бяха почти незаети. Когато младият човек, лашкан от влака насам-натам, залитащ ту срещу един, ту срещу друг и докосващ кореми и бюстове, най-сетне се пребори с неразборията от семейства, новобранци, студенти и любовни двойки, откри в последния вагон места, и дори толкова много, че в купето — а в третокласните вагони купета се срещат рядко — можеше да се настани свободно на цяла седалка. Насреща му в това затворено помещение седеше мъж, още по-дебел от него, и играеше шах сам със себе си, а в ъгъла към коридора, на същата седалка, се бе разположило червенокосо момиче и четеше роман. Така младият човек вече бе седнал до прозореца и тъкмо си бе запалил една „Ормон Бразил 10“,

когато дойде тунелът и той му се видя по-дълъг от обикновено. Много пъти бе изминавал това разстояние, вече цяла година всяка събота и неделя, но всъщност никога не бе отдавал значение на тунела, а само го бе предугаждал. Макар неведнъж да бе искал да му посвети изцяло своя интерес, винаги когато се появеше тунелът, той бе зает с мисли за нещо друго, тъй че не забелязваше краткото потапяне в мрака — тъкмо решаваше да му обърне внимание и вдигаше очи, тунелът вече бе отминал, тъй бързо профучаваше влакът през него, пък и тъй къс бе малкият тунел. Младият човек и този път не свали тъмните си очила, когато навлязоха в тунела, понеже не мислеше за него. Слънцето сега грееше с пълна сила и местността, през която пътуваха, хълмовете и горите, далечните хребети на Юра и къщите на градчето бяха сякаш от злато — тъй ярко блестеше всичко в привечерната светлина, тъй ярко, че той осъзна внезапно настъпилия мрак на тунела, а навярно и причината задето преходът му се видя по-дълъг, отколкото очакваше. В купето бе съвсем тъмно — поради краткостта на тунела лампите не бяха запалени, понеже всяка секунда в прозореца трябваше да се покаже първият бледен зрак на деня, светкавично да нарасне и мощно да нахлуе с обилен, златен блясък; когато обаче мракът продължи, младият човек свали тъмните си очила. В този миг момичето запали цигара, явно раздразнено, че не може да чете по-нататък романа си, както на него му се стори в червеникавото припламване на кибритената клечка; ръчният му часовник със светец циферблат показваше шест и десет. Той се облегна в ъгъла между стената на купето и прозореца и се замисли за обърканото си следване, на което никой не вярваше много-много, за семинара, който утре трябваше да посети, но на който нямаше да отиде (всичко, което той вършеше, бе само предлог да запази порядък зад фасадата на делата си, и то не самия порядък, а само идеята за порядък пред лицето на ужасното, заради което потъваше в тлъстини, пяхаше пури в устата и памучни тампони в ушите си), а когато отново погледна циферблата, бе шест и четвърт, но все още не излизаха от тунела. Това го обърка. Наистина сега запалиха лампите, в купето стана светло, червенокосото момиче можеше да чете по-нататък романа си, а дебелият господин отново заигра шах сам със себе си, вън обаче, зад прозореца, в който сега се отразяваше цялото купе, се простираше все още тунелът. Младият човек излезе в коридора, където някакъв висок мъж със светъл шлифер

крачеше напред-назад, увил около врата си черно шалче. „Защо ли му е при това време?“ — помисли си той и надникна в другите купета на вагона — там четяха вестници и приказваха. Върна се отново в своя ъгъл и седна, сега тунелът трябваше да свърши всеки миг, всяка секунда; ръчният му часовник показваше вече почти шест и дваисет; той изпита раздразнение, че досега е обръщал тъй малко внимание на тунела, който продължаваше вече четвърт час, и ако се пресметнеше скоростта, с която се движеше влакът, сигурно бе внушителен тунел, един от най-дългите в Швейцария. Тъй че по всяка вероятност той бе сбъркал влака, макар и в момента да не си спомняше за толкова дълъг и внушителен тунел на двадесет минути път от родния му град. Ето защо попита дебелия шахматист дали влакът е за Цюрих, на което онзи отговори утвърдително. Младият човек каза, че не му е известно на това място по линията да има толкова дълъг тунел, но шахматистът, подразнен, задето втори път го прекъсват в някакви негови сложни размишления, отвърна, че тъкмо в Швейцария имало много тунели, извънредно много, и макар да пътувал из тази страна за първи път, това веднага се набивало на очи, а също бил прочел в един статистически справочник, че никоя друга страна не притежава толкова тунели като Швейцария. Сега обаче трябвало да се извини, наистина ужасно съжалявал, но бил зает с важен проблем на защитата Нимцович и не бивало повече да се отвлича. Шахматистът бе отговорил учтиво, но решително, младият човек разбра, че от него не може да очаква разяснения. Затова се зарадва, когато в купето влезе кондукторът. Уверен беше, че билетът му е невалиден; дори когато кондукторът — бледен, сух и по впечатлението, което оставяше, нервен човек — каза на момичето, чийто билет взе най-напред, че то трябва да смени влака в Олтен, дваисет и четири годишният мъж все още не губеше надежда, тъй непоклатимо бе убеден, че е взел по невнимание друг влак.

— Навярно ще трябва да доплатя, билетът ми е за Цюрих — каза той, без да изважда от устата си своята „Ормон Бразил 10“, и подаде карнетката.

Като провери билета, кондукторът отговори, че господинът не е сбъркал влака.

— Но ние пътуваме в тунел! — извика сърдито и доста енергично младият човек, решен най-сетне да си изясни смущаващото положение.

Кондукторът каза, че преди малко са задминали Херцогенбухзее и вече приближават Лангентал.

— Така е, господине, сега е шест и двайсет — добави той.

— Но от двайсет минути ние пътуваме в тунел — упорстваше младият човек.

Кондукторът го гледаше с недоумение.

— Това е влакът за Цюрих — рече той, като сега се взря и в прозореца, после, сякаш малко обезпокоен, повтори: — Шест и двайсет е, скоро ще бъдем в Олтен, пристигаме на осемнайсет и тридесет и седем. Сигурно се е развалило времето, съвсем внезапно, затова е тази тъма, може би е излязла буря, да, тъй трябва да е.

— Глупости — намеси се в разговора мъжът, който бе зает с проблем на защитата Нимцович, ядосан, че все още протяга в ръка билета си, а кондукторът не го забелязва, — глупости, ние пътуваме в тунел. Ясно се вижда скалата, гранит, както личи. В Швейцария има най-много тунели в целия свят. Прочетох го в един статистически справочник.

След като най-сетне взе билета на шахматиста, кондукторът с почти умоляващ глас отново ги увери, че влакът е за Цюрих; тогава двайсет и четири годишният мъж поиска да говори с началника на влака.

— Той е напред — отвърна кондукторът. — Но влакът наистина е за Цюрих, сега е шест и двайсет и пет, а според лятното разписание след дванадесет минути пристигаме в Олтен, та аз пътувам с този влак всяка седмица по три пъти.

Младият човек тръгна да търси началника. Прекосяването на претъпкания влак му се удаде още по-трудно от преди, когато бе преминал същото разстояние обратно; влакът, изглежда, се движеше с необикновена скорост; грохотът, който създаваше при това, бе ужасен; ето защо младият човек отново натъпка в ушите си памучните тампони, които бе махнал при качването във влака. Хората, покрай които минаваше, се държаха спокойно; влакът по нищо не се различаваше от другите влакове, с които бе пътувал в неделните следобеди, а и никой не му се видя обезпокоен. В един вагон с купета втора класа някакъв англичанин стоеше в коридора до прозореца и сияещ от радост, почукваше по стъклото с лулата, която пушеше.

— Симплон^[1] — каза той.

Също и във вагон-ресторанта всичко бе като друг път, само дето нямаше свободни места; а тунелът все пак би могъл да направи впечатление на някого от пътниците или на келнерите, които сервираха виенски шницели с ориз. Младият човек откри началника на влака, когото позна по червената чанта, при изхода на вагон-ресторанта.

— Какво обичате? — попита началникът на влака, висок, спокоен, с грижливо подрязани черни мустаци и с очила без рамки.

— Ние сме в тунел от двајсет и пет минути — каза младият човек.

Началникът на влака не погледна към прозореца, както очакваше двајсет и четири годишният мъж, а се обърна към келнера.

— Дайте ми кутия „Ормон 10“ — каза той, — пуша същата марка като господина.

Но келнерът не можеше да изпълни поръчката му, защото нямаша от тези пури; тогава младият човек, доволен, че е намерил допирна точка, предложи на началника една „Бразил“.

— Благодаря — отвърна той, — в Олтен едва ли ще намеря време да си набавя пура, тъй че наистина ми правите голяма услуга. Пушенето е важно нещо. Мога ли едва сега да ви помоля да ме последвате?

Той отведе двајсет и четири годишния мъж във фургона, който се намирал пред вагон-ресторанта.

— По-нататък е вече машината — каза началникът на влака, след като влязоха в помещението, — ние сме в началото на влака.

Фургонът бе осветен от слаба жълта лампа, по-голямата му част тънеше в мрак, страничните врати бяха залостени и само през един малък прозорец с решетки проникваше тъмнината на тунела: наоколо бяха натрупани куфари, много от тях облепени с етикети на хотели, имаше няколко велосипеда и една детска количка. Началникът на влака окачи червената си чанта на една кука.

— Какво обичате? — попита той отново, ала не погледна младия човек, а започна да попълва таблици в една тетрадка, която бе извадил от чантата.

— От Бургдорф нататък ние се намираме в тунел — отговори решително двајсет и четири годишният мъж, — а толкова грамаден тунел няма по тази линия, аз пътувам по нея натам и обратно всяка седмица, познавам пътя.

Началникът на влака продължаваше да пише.

— Господине — рече той накрая и пристъпи близо до младия човек, тъй близо, че телата им почти се докоснаха, — господине, едва ли мога да удовлетвори любопитството ви. Как сме попаднали в този тунел, сам не зная, не намирам никакво обяснение. Все пак ви моля да размислите — движим се по релси, следователно тунелът трябва да извежда нанякъде. Нищо не доказва, че с тунела нещо не е в ред, освен, естествено, това, че не свършва.

Началникът на влака, който все още държеше своята „Ормон Бразил“ между устните, без да я запалва, бе изрекъл всичко извънредно тихо, но с голямо достойнство, все пак достатъчно отчетливо и категорично, та думите му се разбраха ясно, макар грохотът на влака във фургона да бе много по-силен, отколкото във вагон-ресторанта.

— Тогава ви моля да спрете влака — каза младият човек припряно, — не проумявам нито дума от онова, което казвате. Щом нещо не е наред с този тунел, чието наличие вие сам не можете да обясните, длъжни сте да спрете влака.

— Да спра влака? — отвърна другият бавно. — Разбира се, и за това съм помислил.

После затвори тетрадката и я сложи обратно в червената чанта, която се полюшваше на куката, след това акуратно запали своята „Ормон“.

— Да дръпна ли внезапната спирачка? — попита младият човек и посегна към дръжката на спирачката над главата си.

В същия миг обаче политна напред и се блъсна силно в насрещната стена. Детската количка се затъркаля към него, плъзнаха куфари; странно олюляващ се, началникът на влака също се понесе през фургона с протегнати напред ръце.

— Летим надолу — рече началникът и се облегна в челната стена на вагона до двайсет и четири годишния мъж.

Ала очакваното блъсване на фучащия влак в скалата, онова разбиване и хлътване на вагоните един в друг не последва, по-скоро тунелът сякаш отново тръгна равно. Вратата в отсрещния край на фургона се разтвори. В ярката светлина на вагон-ресторанта се мяркаха хора, които вдигаха един към друг чаши за наздравица, после вратата отново се затвори.

— Елате в локомотива — каза началникът на влака, като замислено и изведнъж сякаш странно заплашително погледна двайсет и четири годишния мъж в лицето.

След това той отвори вратата, до която двамата се бяха облегли, но горещият въздушен поток ги връхлетя като буря с такава сила, че под напора на тоя ураган те отново се заклатушкаха към стената; същевременно страхотен тътен изпълни фургона.

— Трябва да допълзим до машината — изкрещя началникът на влака в ухото на младия човек, но и така думите му едва се чуваха.

После той изчезна в рамката на отворената врата, през която се виждаха ярко осветените, мятаци се насам-натам прозорци на локомотива. Двайсет и четири годишният мъж решително го последва, макар да не схващаше смисъла на това катерене. Платформата, на която излезе, имаше от двете страни железни перила и той се вкопчи в тях; ала ужасното бе не чудовищната въздушна струя, която поотслабна, щом той наближи машината, а непосредствената близост на тунелните стени, и макар да не ги съзираше, понеже трябваше изцяло да съсредоточи вниманието си върху машината, той все пак ги предугаждаше, пронизван от тропота на колелата и пищенето на вятъра, ето защо му се струваше, че със звездна скорост лети към някакъв каменен свят. Покрай локомотива се проточваше тесен перваз, а отгоре като перило бе закрепена щанга, която на еднаква височина над перваза обхождаше машината; изглежда, това беше пътят; скока, на който трябваше да се реши, той прецени на един метър. Тъй че накрая успя да се залови за щангата. Като се притискаше към локомотива, той запълзя по перваза; пътят стана страшен едва когато достигна надлъжната страна на машината, сега той изцяло беше изложен на мощта на ревящия ураган и на застрашителните скални стени, които, ярко осветявани от фаровете, летяха насреща му. Спаси го само това, че началникът на влака го изтегли през една малка врата обратно в локомотива. Изтощен, младият човек се облегна до машинното отделение и изведнъж стана тихо — щом началникът затвори вратата, стоманените стени на огромния локомотив заглушиха грохота до такава степен, че той почти вече не се чуваше.

— Загубихме и нашите „Ормон Бразил“ — каза началникът на влака. — Не беше много разумно да се пали пура преди това катерене,

но при своята продълговата форма те лесно се разчупват, щом не се носят в кутия.

Младият човек бе доволен, че след опасната близост на скалните стени може да спре мисълта си върху нещо, което го връщаше към всекидневието, а само допреди по-малко от половин час той все още се бе намирал в него, в тези еднообразни дни и години (еднообразни, защото живееше единствено с мисълта за мига, който сега бе достигнал, мига на сгромолясването, внезапното разтваряне на земната твърд и страшното пропадане във вътрешността на земята). От десния джоб на самото си той извади една кафява кутия и повторно предложи на началника пура, сам пхна една в устата си и двамата предпазливо запалиха от огъня, който началникът на влака предложи.

— Високо ценя тези „Ормон“ — каза началникът, — човек трябва само здравата да дърпа, иначе гаснат.

Думите му породиха у двайсет и четири годишния мъж подозрение, понеже той почувства, че началникът на влака също предпочита да не мисли за тунела, който все още продължаваше да се точи навън (все още имаше възможност да свърши така изведнъж, както внезапно свършва някой сън).

— Осемнайсет и четиридесет — каза младият човек, като погледна часовника си със светец циферблат, — сега вече би трябвало да сме в Олтен.

Той мислеше за хълмовете и горите, които допреди малко още съществуваха, позлатени от залязващото слънце. Така двамата стояха и пушеха, облепени до стената на машинното отделение.

— Казвам се Келер — рече началникът на влака и дръпна от своята „Бразил“.

Младият човек не мирясваше.

— Катеренето по машината никак не беше безопасно — отбеляза той, — поне за мене, несвикнал на подобни неща, затова бих желал да зная защо ме доведохте тук.

— Не мога да ви кажа — отговори Келер, — просто исках да спечеля време, за да размисля.

— Време, за да размислите? — повтори двайсет и четири годишният мъж.

— Да, така е — отвърна началникът на влака и продължи да пуши.

Машината изглежда отново започна да се накланя напред.

— Можем да идем в командната кабина — предложи Келер, но остана все тъй нерешително до стената на машинното отделение.

Тогава младият човек тръгна по коридора. Отвори вратата на кабината и се закова на място.

— Празна е — обърна се той към началника на влака, който сега също се бе приближил, — командната кабина е празна.

Двамата влязоха, залитайки от страхотната скорост, с която машината, увличаща със себе си вагоните, влиташе все по-навътре в тунела.

— Моля — каза началникът и натисна няколко лоста, а също изтегли внезапната спирачка. Машината не се подчиняваше.

— Ние направихме всичко, за да спрем влака, веднага щом забелязахме промяната в пътя — увери го Келер, — но машината летеше все по-бясно.

— И тя ще продължи да лети все по-бясно — отговори двайсет и четири годишният мъж, като посочи скоростомера. — Сто и петдесет километра в час? Пътувал ли е някога влакът със сто и петдесет километра в час?

— Боже мой — каза началникът, — никога не се е движил с такава скорост, най-много със сто и пет.

— Именно — отвърна младият човек. — Скоростта се увеличава. Уредът показва сега сто петдесет и осем. Ние падаме.

Той пристъпи напред, ала не можа да се задържи прав, а притисна лице към предното стъкло, тъй невъобразима бе вече скоростта.

— Къде е машинистът? — извика той и се втренчи в скалните маси, които в ярката светлина на фаровете се стрелваха нагоре, летяха бясно насреща му и изчезваха над него, под него и от двете страни на кабината.

— Той скочи от влака — извика в отговор Келер, който сега седеше на пода, опрял гръб в пулта за управление.

— Кога? — продължи упорито да разпитва двайсет и четири годишният мъж.

Началникът на влака се поколеба да отговори, първо запали наново своята „Ормон“, влакът се наклоняваше все повече, затова краката му бяха на височината на главата.

— Още след първите пет минути — каза накрая той. — Безсмислено беше да правим опити за спасение. Онзи от фургона също скочи.

— Ами вие? — попита двацет и четири годишният мъж.

— Аз съм началник на влака — отговори другият, — пък и винаги съм живял без надежда.

— Без надежда — повтори младият човек.

Сега той лежеше по корем, взрян в бездната, от която го предпазваше предното стъкло на командната кабина. „А тогава ние сме седели в купетата си и не сме знаели, че всичко вече е загубено — мислеше си той. — Вярвали сме, че нищо не се е променило, а ямата вече ни е поглъщала в утробата си и ето че сега летим като Корей и цялата му дружина^[2] към нашата бездна.“

— Аз трябва да се върна във влака — извика началникът, — по вагоните сигурно е настъпила паника. Всички ще се втурнат назад.

— Сигурно — отговори двацет и четири годишният мъж, като мислеше за дебелия шахматист и червенокосото момиче с романа; после подаде на началника останалите си кутии „Ормон Бразил 10“: — Вземете ги, при обратното катерене пак ще загубите вашата „Бразил“.

— Няма ли да дойдете и вие? — запита началникът на влака, който се бе изправил и сега с усилие запълзя нагоре по фунията на коридора.

Младият човек гледаше безполезните инструменти, тези смешни лостове и ръчки, които го заобикаляха, сребристи в бляскавото осветление на кабината.

— Двеста и десет километра в час — рече той. — Не вярвам, че при тази скорост ще стигнете до вагоните над нас.

— Това е мой дълг — извика началникът на влака.

— Разбира се — отговори двацет и четири годишният мъж, без да извърне глава към безсмисленото начинание на началника.

— Трябва поне да опитам — викна началникът още веднъж.

Той вече бе пропълзял високо горе в коридора, като се подпираше с лакти и хълбоци в металните стени; но когато машината се наклони още повече, за да започне ужасното сгромолясване към утробата на земята, тази цел на всички неща, началникът на влака увисна в своя отвор право над двацет и четири годишния мъж, който, извил лице надолу, лежеше в дъното на машината върху сребристото

предно стъкло на командната кабина; силите напуснаха началника, той се строполи върху пулта за управление и облян в кръв, допълзя до младия човек, като обгърна раменете му.

— Какво да правим? — изкрещя началникът на влака през грохота на отскачащите насреща им тунелни стени в ухото на двайсет и четири годишния мъж.

А той не помръдваше тлъстото си туловище, което вече не го предпазваше, а се беше отпуснало неподвижно върху отделящото го от бездната стъкло — през него младият човек жадно всмукваше бездната със своите за първи път широко разтворени очи.

— Какво да правим?

— Нищо — отвърна другият безмилостно, като не отвръщаше лице от убийственото зрелище, но в гласа му звучеше някаква призрачна ведрост.

Той лежеше, обсипан със стъклени късчета от строшения пулт за управление, а двата памучни тампона, грабнати от внезапно нахлулата въздушна струя (в стъклото лазеше първата пукнатина), като стрели полетяха нагоре в отвора над тях.

— Нищо. Бог ни остави да паднем и затова сега се сгромолясваме върху него.

1952

[1] Симплон — голям тунел в Алпите, свързващ Швейцария с Италия. — Б.пр. ↑

[2] Корей и цялата му дружина (библ.) — според Стария завет левитът Корей въстанал против Мойсей начело на двеста и петдесет размирника. „И отвори земята устата си и погълна тях, домочадието им и всичките Корееви хора с всичкия им имот. И слязоха живи в ада те и всичко тяхно, а земята ги покри и те погинаха, отделени от обществото“. Числа 16: 32, 33. — Б.пр. ↑

ФРИДРИХ ДЮРЕНМАТ ХИЖАТА

Петима медици се бяхме изкачили от Киентал по един от склоновете на Блумлиските Алпи. Вече съм забравил къде точно възнамерявахме да идем, никога не съм се славил като голям планинар, а още по-малко като добър географ. Доколкото си спомням, беше през юли хиляда деветстотин и осма година. Тогава лятото бе много горещо. Помня добре. Спряхме се да нощуваме в една планинска хижа край някакво пасище. За отбелязване е, че от всичко преживяно през онзи ден в главата ми е останал най-ярък спомен от тази хижа. Понякога все още я сънувам и се събуждам, плувнал в пот, но всъщност без да си представям онова, което се разигра в нея. Вероятно е била една най-обикновена алпийска хижа, каквито остават необитаеми през зимата, така че ужасното в нея е само плод на моето въображение. Мисля, че е така, защото винаги я виждам пред очите си обрасла с влажен мъх, а подобно нещо, струва ми се, не е характерно за алпийските хижи. Човек чете за свърталища на вещици, без да знае какво всъщност представляват те. Сега разбирам на какво ми е наподобявала тази хижа. Наоколо се издигаха огромни бели борове, а недалече от входа ѝ бълбукаше изворче. Гредите на хижата също не бяха черни, а по-скоро белезникави и загнили, а навсякъде из пукнатините им вирееха дървесни гъби. Допускам, че и те са само допълнителна украса, създадена от въображението ми. Толкова години са изминали от деня на тази случка, че сънищата и действителността са се оплели в неразлъчно цяло. Много добре си спомням, че тогава бях обхванат от някакъв необясним страх. Той се промъкна в мен още докато се изкачвахме към хижата през едно осеяно с камънак пасище, което не бе използвано през онова лято и в чийто край се издигаше постройката. Убеден съм, че и другите, с изключение само на Еменбергер, изпитваха същия страх. Разговорите ни пресекнаха и ние крачехме мълчаливо. Вечерта се спусна над планината, преди още да бяхме стигнали до хижата, и изглеждаше още по-зловеща поради тъмночервената светлина на залеза, тя озаряваше пред погледа ни

непоносимо дълго, както тогава ни се стори, този обезлюден свят, изваян само от лед и камънак. Това кърваво, извънземно осветление оцветяваше лицата и ръцете ни и ни се струваше, че крачим по планета, която кръжи на по-голямо разстояние от слънцето, отколкото нашата. Веднъж стигнали до хижата, ние нахълтахме в нея като подгонени. Не ни затрудни нищо, понеже вратата ѝ не бе заключена. Още в Киентал ни бяха казали, че можем да преспим в тази хижа. Вътрешността ѝ бе направо мизерна; нямаше нищо друго освен няколко одъра. В слабата светлина на залеза забелязахме слама на тавана. Към него водеше черна, разкривена стълба, по чиито стъпала бе полепнала кал от миналата година. Еменбергер донесе от изворчето вода с някаква странна припряност, сякаш предварително знаеше какво ще се случи. Но, разбира се, това бе невъзможно. После накладохме огън в примитивното огнище. Намерихме и някакъв котел. И тогава, в обзелото ни странно състояние, съчетание от страх и умора, един от нас се нарани смъртоносно.

Беше дебел луцернец, син на гостилничар, който като нас следваше медицина. Защо и как, никой не може да узнае, но година по-късно той изостави следването, за да поеме гостилницата на баща си. Същият този човек пострада, докато се качваше по стълбата, за да донесе слама изпод покрива. Едно от стъпалата изведнъж се счупи под тежкия, малко непохватен момък и при падането, за нещастие, той се натъкна на една стърчаща от стената греда, която го удари през гръкляна. Ударът беше толкова силен, че стенойки, момъкът остана да лежи на земята. В първия момент помислихме, че си е счупил нещо, но след няколко минути той започна да диша тежко и задавено. Изнесохме го навън и го положихме върху някаква пейка. Сега той лежеше, облян от зловещия зрак на вече залязлото слънце, струящ, пясъчно-червен от плуващите високо сдиплени облаци. Състоянието на пострадалия будеше сериозни опасения. Издраното му до кръв гърло бе много оттекло, той извиваше главата си назад и се мъчеше да си поеме дъх, а адамовата му ябълка подскачаше конвулсивно. С ужас установихме, че лицето му все повече и повече потъмнява и става почти черно сред отблясъците от кървавата жарава на хоризонта. Широко разтворените му очи се белееха като мокри камъчета върху лицето му. Ние правехме отчаяни опити да му помогнем с компреси. Напразно. Гърлото му подпухваше все повече и повече и

съществуваше опасност от задушаване. Отначало пострадалият бе обхванат от трескаво безпокойство, но после изпадна в явна апатия. Дишането му се превърна в свистене и той вече не можеше да говори. Съзнавахме, че животът му е в най-голяма опасност и въпреки това бяхме безсилни да му помогнем. Липсваше ни всякакъв опит, а навярно и нужните познания за това. Макар и да ни бе известна една животоспасяваща операция, която помагаше в такива случаи, никой не се осмеляваше и да помисли за нея.

Единствен Еменбергер се овладя и не се поколеба да действа. Той прегледа обстойно раната, после дезинфектира във врящата на огнището вода джобното си ножче и с него направи един разрез, наречен на медицински език трахеотомия, към който се прибъгва само в крайни случаи и при който се пробива напреко гръклянът между адамовата ябълка и ларинксовия хрущял, за да се достави на пострадалия въздух. Ужасна бе не самата операция, макар че в случая се налагаше да бъде извършена с помощта на джобно ножче. Ужасяващо бе нещо друго: то се разигра между двамата и се отпечата върху лицата им. Изглежда, пострадалият бе вече почти напълно задушен от липсата на въздух, но очите му бяха широко разтворени и вероятно е видял всичко, което стана, макар и като насън. Докато Еменбергер правеше разреза, за бога, неговите очи също бяха широко разтворени, лицето му бе разкривено, от погледа му сякаш се изливаше нещо сатанинско, някаква безкрайна радост, че причинява страдание. Просто не знам как да го определя по друг начин, но тогава, макар и за секунда, аз изпитах нечовешки ужас, защото всичко свърши много бързо. Струва ми се, че аз единствен го почувствах, тъй като другите бяха извърнали очи, не намирайки сили да наблюдават операцията. Също така мисля, че моето преживяване до голяма степен е плод на въображението ми и че за него са допринесли както мрачната хижа, така и злообното осветление през онази вечер.

Странното в цялата история е, че луцернецът, на когото Еменбергер чрез тази трахеотомия спаси живота, не желаше повече да говори с него, дори не му благодари, за което получи упреци от много хора. Оттогава за Еменбергер се заговори с голямо уважение. Смятаха го за светило от най-голяма величина, но неговото развитие бе доста странно. Всички мислехме, че ще започне да прави кариера, но той явно не се интересуваше от нея. Трескаво изучаваше различни

дисциплини. Занимаваше се с физика, математика. Изглежда, не можеше да намери удовлетворение в нищо, защото бяха го срещали на лекции по философия и теология. Държавният му изпит премина блестящо, но той не се отдаде на лекарска практика, а работеше като заместник на различни места. Работи и при мен. И трябва да призная, че пациентите бяха възхитени от него с изключение на неколцина, които не можеха да го понасят. Така той водеше неспокоен и самотен живот, докато най-после емигрира. Публикуваше доста странни статии. Между тях бе и един трактат върху научната обосновка на астрологията, трактат, който представлява най-съвършената софистика, каквато някога съм чел. Доколкото ми е известно, никой от нас не дружеше с него и той постепенно се превърна в безнадежден циник, още по-неприятен и от обстоятелството, че никой не можеше да се мери с него по остроумие. Той предизвика нашето удивление с факта, че в Чили неочаквано се промени и там, отвъд океана, започна да развива трезва научна дейност. Навярно се дължеше на климата или на другата околна среда. В Швейцария той отново стана такъв, какъвто го познавахме открай време...

1953

**ХАНС КАРЛ АРТМАН (1921–2000) —
АВСТРИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ХАНС КАРЛ АРТМАН

Ханс Карл Артман (1921–2000) е австрийски поет, белетрист, драматург и преводач, роден в Санкт Ахац ам Валде край Виена в семейството на общар. На деветнадесетгодишна възраст е призван в армията, участва като обикновен войник във Втората световна война и е тежко ранен. След края на войната следва сравнително езикознание във Виена и води живота на „странстващ студент“. Пътува из Холандия, Белгия, Франция и Испания. Установява се с прекъсвания в Австрия и Швеция.

Ханс Карл Артман е смятан за централна фигура в модернистично насоченото поколение австрийски поети от „Виенската група“. В творбите си, написани предимно на виенско наречие, Артман съчетава барокови елементи и черти на фолклора с похвати на съвременните литературни направления, като провежда сложни езикови експерименти. По-значимите му произведения са стихосбирките „Рими, стихове, формули“ (1954), „С черно мастило“ (1958) и „Вербариум“ (1966), а също сборниците с проза „За ония хусари и други въжеиграчи“ (1959), „Търсене на вчерашния ден“ (1964), „Послание в бутилка“ (1967), „Началните букви на знамето“ (1969), „Пътешествие към остров Нантукет“ (1969), „Колко още, скъпа“ (1971), „От страната на Виена“ (1972), „Под прикритието на една шапка“ (1974), „Гонитбата на д-р У.“ (1977), „Новини от север и юг“ (1978) и „Грамматика на розите“ (1979).

За творчеството си Ханс Карл Артман е удостоен с редица отличия, между които „Голямата австрийска държавна награда за литература“ (1974), „Литературната награда на град Виена“ (1977), „Литературната награда на град Залцбург“ (1991), наградата „Франц Грилпарцер“ (1992), престижната награда „Георг Бюхнер“ (1997) и „Литературната награда на провинция Щирия“ (1999). Членува в Берлинската академия на изкуствата. В чест на писателя град Виена учредява през 2004 г. литературната награда „Х. К. Артман“.

ХАНС КАРЛ АРТМАН В ЧЕРНО МОРЕ

Хиляда и петстотин тонният товарен параход „Дейлирампъл“ бе прекосил Дарданелите и сега пореше Черно море с курс към Одеса. Корабът идеше от Веракрус и караше махагоново дърво. До нос Матапан и без друго дългото плаване бе протекло без тежки произшествия. Но от три дни капитан Шеймъс Мърдок страдаше от малария, която му създаваше много тревоги: макар да бе човек с достатъчни медицински познания, причината ѝ оставаше за него съвсем непонятна. И понеже от всичко най-мразеше да седи бездеем в каютата си, въпреки силната треска той не слизаше от командния мост на „Дейлирампъл“. Казваше си, че положително ще издържи оставащите по-малко от два дни до Одеса, а пък сетне някой руски лекар за добро или зло можеше да се погрижи за него.

Беше петък, около четвърт час преди полунощ. Заедно с кормчията Йонас Нилсон капитанът стоеше на открития команден мостик, когато изведнъж в звездната, макар и безлунна тиха нощ съвсем отчетливо и ясно долови камбанен звън. Озадачен, той се обърна към своя кормчия и го попита какво мисли за това странно явление — доколкото все пак знаел, на борда на „Дейлирампъл“ не се намирал нито англикански, нито лутерански, нито католически храм, а на тази ширина в Черно море нямало и следа от пристанище или суша...

Кормчията го увери, че лично той не чувал и най-слаби звуци на камбана, нито пък долавял нещо. Може да е ударил корабният часовник, понеже било около четвърт час преди полунощ. И добави:

— Вятърът, който сега духа от север, става дяволски студен, капитане. Мисля, че ще е най-добре да идете в топлата каюта...

— И дума да не става! — избухна капитанът. — Проклетата треска рано или късно ще ме събори. Ако стоя тук, поне ще си спестя усилието да слизам по чугунените стъпала!

Кормчията млъкна след тези думи, но сегиз-тогиз хвърляше угрижен поглед към своя началник, като чуваше тракането на зъбите

му.

— Но това е невъзможно! — изтръгна се след малко от устата на капитана. — Виждаш ли тъмното петно там отсреща? Нима може да е вече суша?

— Най-рано след два дни ще видим бряг — рече кормчията, — защото Одеса отстои оттук на толкова и толкова морски мили...

Появи се бриз и корабът се заклати малко по-силно.

— Подхвани ме, внезапно ми се зави свят... — промълви капитанът. Но веднага след това впи поглед в далечината. — Не, остави ме, чакай! — Не виждаш ли там как изникват черни платна?

Кормчията отговори отрицателно: не забелязвал никакви платна.

— Но така е! — викна гневно капитанът и упорито зауверява, че не е сляп, а корабът отсреща бил руски или влашки тримачтов платноход...

— Капитане — каза кормчията, — вие имате силна треска, идете си в каютата!

— По дяволите твоята треска! — кресна капитанът. — Очите ми се здрави и нямам нужда от очила, за да зърна черната фигура на командния мостик. А на борда гъмжи от дребни като джуджета човечета. На главите си носят червени цилиндри... Червени цилиндри, обвити със също такива ленти. Това са червени траурни ленти. А невъзможно дългият комин зад главната мачта бълва огромни серни облаци дим към светлото нощно небе... Сега вече съвсем ясно мога да различа чертите на обличения в черно човек на командния мостик: муцуната му е страшна, има тънка китайска брада, сякаш изникваща от кървавочервената рязка на устата, която се откроява сред восъчното лице!

— Капитане, въобразявате си безумни неща. Идете в каютата!

Капитанът стана зловещо спокоен.

— Нима не съзираш чудовищните му ноктести лапи, идиот? Ето, вземи далекогледа и виж сам, щом не вярваш!

За да не дразни повече капитана, кормчията прилепи далекогледа до окото си и се заозърта. Накрая отпусна тръбата:

— Въпреки най-доброто си желание не мога да видя нищо — рече той.

— Но аз с просто око виждам как сега спускат лодка! — възкликна капитанът. — Джуджетата с ужасните си шапки гребат към

нашия кораб. Не чуваш ли плисъка на водата? Съвсем ли оглуша?... А посред лодката, високо изправен, стърчи ужасният мъж. Брадата му се развява като флаг под вятъра. Плешивият му череп блести на звездната светлина. Ето, вдига ръка. Маха ни. Вика нещо на език, който не разбирам. А може би... Да, това е трансилвански... Велики боже, сега вече го разпознавам! Нилсон, ние сме загубени!

При тези думи капитанът на „Дейлирампъл“ се строполи, но кормчията успя да го улови в последния момент. Хюиш и Милз, двамата моряци на вахта, отнесоха изпадналия в несвяст в неговата каюта.

— Проклето суеверие! — промърмори кормчията. — Такива страхотии не биха ми дошли наум дори при четиридесет и пет градуса температура...

След известно време на командния мостик се появи Милз.

— Ей, кормчийо! — рече той. — Махагон ли караме или някакъв цирк?

Нилсон, кормчията, се извърна с неохота към питащия:

— От къде на къде цирк? Караме махагон от Мексико за Одеса, за луксозни спални на русите.

— Хм — каза Милз, странно замечтан, — в такъв случай лилипутите с червени цилиндри, които подскочат из трюма, сигурно са пътници без билет!

ИЛЗЕ АЙХИНГЕР (Р. 1921) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ИЛЗЕ АЙХИНГЕР

Илзе Айхингер (р.1921) е австрийска поетеса и белетристка, родена във Виена в семейството на учител. Нейни роднини и близки са депортирани и ликвидирани в концлагер. Като полуеврейка Айхингер е преследвана от националсоциалистите, а по време на Втората световна война е призована на трудова служба. В 1945 г. тя записва медицина, но прекъсва следването си, за да завърши първия си роман. Работи като редактор в издателство във Виена, а по-късно във Франкфурт на Майн. Голям литературен интерес предизвикват есето ѝ „Призив към недоверие“ (1946), в което тя настоява „да бъдем недоверчиви към яснотата на собствените си намерения, дълбочината на собствените си мисли и добронамереността на собствените си постъпки“, както и романът ѝ „По-голямата надежда“ (1948).

Илзе Айхингер се откроява като майстор на психологическия разказ със сборниците си „Реч под бесилото“ (1951) и „Прикованият“ (1953). Писателката става член на литературното сдружение „Група 47“ и в 1952 г. получава наградата му за разказа си „Огледална история“ (1949). Следват прозаичните сборници „Където живеея“ (1963), „Елиза, Елиза“ (1965), „Новини от деня“ (1970) и „Лоши думи“ (1976). В произведенията си писателката най-често с помощта на притчата и гротеската рисува един свят, в който звучи безнадеждност и страх пред анонимните сили в живота. Своите събрани стихотворения от 1955 до 1978 г. Илзе Айхингер публикува под заглавие „Подарен съвет“ (1978).

За творчеството си писателката получава редица отличия, между които наградите „Имерман“ на град Дюселдорф (1955) и „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1955), „Литературната награда на Баварската академия за изящни изкуства“ (1961), австрийската награда „Антон Вилдганс“ (1968), наградите „Нели Закс“ (1971) и „Розвита“ на град Бад Гандерсхайм (1975), престижната награда „Георг Тракл“ (1979), наградите „Петрарка“ (1982), „Франц Кафка“ на град Клостернойбург (1983), „Мари Луизе Кашниц“ на Евангелистката

академия в Туцинг (1984), наградата „Гюнтер Айх“ (1984) за лирика, „Голямата литературна награда на Баварската академия за изящни изкуства“ (1991) и „Австрийската държавна награда за европейска литература“ (1995).

ИЛЗЕ АЙХИНГЕР

ОГЛЕДАЛНА ИСТОРИЯ

Щом някой избутва леглото ти от залата, щом видиш, че небето позеленява и щом поискаш да спестиш надгробното слово на викария, то е време да се надигнеш, тихо, както децата се надигат сутрин от постелята, когато през щорите на прозорците заблещука светлина; да се надигнеш скришом, за да не те забележи сестрата, и — бързо!

Но той, викарият, вече е започнал, долавяш гласа му — млад, усърден и неудържим, — ето, чуваш го да говори. Нека бъде така! Нека хубавите му думи потънат в сивотата на дъжда! Гробът ти е отворен. Нека прибързаната му увереност угасне, та да ѝ се помогне. Щом го оставяш да говори, в края той вече няма да знае дали е започнал. И понеже не знае, дава знак на носачите. А те не питат много и измъкват обратно ковчега ти. Вдигат венеца от капака и го връщат на младия мъж, застанал от страни с наведена глава. Младият мъж поема венеца си и объркано заглажда с ръка лентите му. За миг повдига чело и дъждът напръсква страните му с няколко сълзи. После погребалното шествие тръгва обратно край гробищните зидове. В грозната малка църквица отново запалват свещите, а викарият произнася заупокойната молитва, за да можеш да живееш. Той стиска силно ръката на младия мъж и в смущението си му пожелава „много щастие“. Това е неговото първо погребение и той се изчервява до уши. И преди още да е поправил грешката си, младият мъж също изчезва. Какво можеш да сториш, щом на опечаления си пожелал „много щастие“? Нищо друго не ти остава, освен да съживиш покойника и да го изпратиш обратно у дома му.

Сега катафалката с ковчега ти се катери обратно по дългата улица. Вляво и вдясно се извисяват здания, а по прозорците им има жълти нарциси — цветята, от които сплитат венци, — но ти не можеш да сториш нищо срещу това. Деца притискат личица към стъклата на затворените прозорци. Вали, но все пак някое от тях изтичва през вратата. То увисва отзад на катафалката, прогонват го и то остава

назад. Детето вдига ръце над очите си и гледа подире ви със злоба. Ами къде другаде да се повози, щом живее на гробищната улица?

На кръстовището катафалката ти изчаква зелена светлина. Вали по-слабо. Капки танцуват по покрива на колата. Отдалеч достига дъх на сено. Улиците са чисто измити, а небето спуска длани над покривите. От учтивост катафалката върви малко зад трамвая. На тротоара две момчета се обзалагат кой ще премине по-напред. Момчето, заложило на трамвая, ще изгуби. Ти би могла да му кажеш предварително, но заради едно обзалагане още никой не се е вдигал от ковчега си!

Имай търпение. Нали е ранно лято? Утрото бавно се стапя. Пристигате навреме. Преди още да се е стъмнило и децата да са изчезнали от тротоарите, катафалката свива в двора на болницата; заедно с нея през входа се шумгува и една лунна ивица. После идват мъжете и вдигат ковчега ти. А катафалката весело си отива.

Те вкарват ковчега през страничния вход и го понасят през двора към моргата. Там празният постамент те очаква — черен, висок, полегат; поставят ковчега отгоре и отново го отварят. Един от тях ругае, понеже пироните са заковани много здраво. Тази проклета педантичност!

Малко по-късно пристига младият мъж и носи венеца — вече бе крайно време! Мъжете оправят лентите на венеца и го поставят най-отпред: можеш да бъдеш спокойна — венецът стои добре. До следващия ден увехналите цветя ще станат отново свежи и ще се затворят в пъпки. През нощта оставаш сама, с кръст между дланите. Също и през деня ще имаш достатъчно спокойствие. След това дълго вече няма да имаш възможност да лежиш толкова тихо.

На другия ден при теб отново идва младият мъж. И понеже не вали дъжд, за да го дари със сълзи, той само гледа втренчено пред себе си и мачка в ръка каскета си. Едва преди да поставят ковчега обратно на носилката, той закрива лице с длани. Плаче. Ти няма да останеш повече в моргата. Защо плаче той? Капакът на ковчега е открехнат, ранно утро е. Весело цвърчат врабчета. Не знаят, че е забранено да се будят мъртвите. Младият мъж се отдалечава с внимателни стъпки, сякаш стъпва между чаши. Вятърът е хладен и улисан в играта си като малко дете.

Внасят те в болничната сграда и те качват по стълбището. Изваждат те от ковчега. Леглото ти е току-що оправено. Младият мъж е забил поглед през прозореца надолу към двора, там два гълъба се гонят в любовната си игра и гукат високо. Той потръпва и се извърща.

Ето, вече си сложена отново в леглото. И отново са превързали брадичката ти, а това те прави така неузнаваема! Мъжът закрепва и се хвърля към тебе. Другите кротко го отвеждат настрана. „Пазете тишина“ — гласят табелите по стените, болниците са претъпкани, мъртвите не бива да се будят преждевременно.

Откъм пристанището долита рев на корабни сирени. Дали известяват заминаване, или пристигане? Кой знае? Тихо! Пазете тишина! Не бъдете мъртвите преди време, мъртвите спят леко. Но корабните сирени продължават да реват. Скоро ще трябва да свалят превръзката от главата ти — искат, или не. После ще те изкъпят и ще сменят бельото ти, а някой бързо ще се наведе над сърцето ти, бързо, докато все още си мъртва. Не остава много време и за това са виновни корабите. Постепенно утрото притъмнява. Някой повдига клепачите ти и вижда бялото на очите ти. И престават с приказките си, че най-последна намерила покой; слава богу, думите умират на устните им! Но потърпи още! Ето, те вече си отиват. Никой не иска да стане свидетел, защото дори днес изгарят на клада за подобно нещо.

Оставят те сама. Тъй сама те оставят, че ти отваряш очи и виждаш зеленото небе; тъй сама те оставят, че започваш да дишаш — тежко, дълбоко и хрипкаво, сякаш котвена верига се спуска във водата. Ти се изправяш и викаш името на майка си. Колко е зелено небето!

— Бълнуването свършва — прошепва някакъв глас над тебе, — започва агонията!

Ах, какво знаят те!

Върви сега! Мигът вече е настъпил! Наоколо няма никого. Върви, преди да са се завърнали, преди шепотът им отново да се е усилил, изтичай надолу по стълбището, покрай портиера и през утрото, което се превръща в нощ. В мрака птиците пищят, сякаш болките ти ликуват. Иди си вкъщи! И легни отново в леглото, макар че то непоносимо скърца, а постелите са събрани накуп. Там ще оздравееш по-скоро. Там само три дни ще се бунтуваш срещу себе си и до насита ще пиеш от зеленото небе; там само три дни ще отказваш

супата, която ти носи жената от горния етаж, а на четвъртия ще я приемеш.

А на седмия ден, отреден за почивка, на седмия ще излезеш от къщи. Болките те подгонват, но ти, разбира се, ще намериш пътя. Най-напред наляво, после надясно и пак наляво, напърно през пристанищните улици, които са толкова бедни, че могат да водят само към морето. Поне младият мъж да бе наблизил, но сега него го няма — в ковчегата ти изглеждаше много по-хубава! Сега лицето ти е изкривено от страдание, болките престанаха да ликуват. Сега, докато тичаш, по челото ти отново има пот, не, там в ковчегата ти беше по-хубава!

На улицата деца играят на топчета. Ти се втурваш към тях, втурваш се, сякаш се връщаш към нещо изгубено, ала никое от тях не е твоето дете. Та как може твоето дете да е сред тях, когато бързаш при старицата, дете живее до кръчмата? Нали цялото пристанище знае с какво тя си изкарва пари за ракията?

Тя вече е на вратата. Вратата е отворена и старицата ти подава мръсната си ръка. Тук всичко е мръсно. На комина са окачени жълти цветя, същите, от които сплитат венци, пак същите! А старицата се разтапя от любезност. — И тук стълбите скърцат. А корабните сирени реват, където и да идеш, те навсякъде реват. Болките те разкъсват, но ти не бива да викаш. Корабните сирени могат да реват, но ти не бива да викаш. Дай на старицата парите за ракията! Едва след като ѝ дадеш парите, тя ще запуши устата ти с двете си ръце. Старицата е съвсем трезва от изпитата ракия. Тя не сънува неродени деца. Невинните малки мъртъвци не се осмеляват да я обаждат на светиите, дори грешниците не се осмеляват. Но ти, ти се осмеляваш!

— Съживи детето ми!

Никоя още не е искала това от старицата. Но ти го искаш. Огледалото ти дава сила! Помътнялото огледало, изцапано от мухи, те кара да искаш това, което още никоя не е искала.

— Съживи го, иначе ще накъсам жълтите ти цветя, ще издера очите ти, ще разтворя прозорците ти и ще викам из цялата улица, за да чуе нещо, което отдавна ѝ е известно, ще крещя...

И тогава старицата се изплашва. И в страха си изпълнява молбата ти, там, в помътнялото огледало. Не знае какво прави, но в помътнялото огледало тя успява. Страхът става ужасен и най-после болките отново ликуват. Преди да закрещиш, ти си припомняш

люлчината песен „Спи, детенце, спи!“. Преди да закрешиш, огледалото те хвърля надолу по тъмната стълба и те кара да вървиш, да тичаш. Не тичай толкова бързо!

По-добре вдигни поглед, защото там долу до оградата, при празното място за строеж, можеш да налетиш на един мъж, на един млад мъж, който мачка в ръка каскета си. По това ще го познаеш. Същият, който за последен път бе мачкал каскета си край твоя ковчег — но ето го и него! Стои облегнат на оградата, сякаш никога не се е помръдвал от мястото си. Ти се хвърляш в обятията му. По лицето му пак няма сълзи, дай му от своите. И се сбогувай с него, преди да си се вкопчила в ръката му. Сбогувай се! Ти няма да забравиш, макар той да го забрави: в началото хората си казват „сбогом“. Преди двама да тръгнат заедно, трябва завинаги да се разделят до оградата три празното място за строеж.

После тръгвате. Има един път, който извежда покрай въглищните складове към морето. Мълчите. Ти чакаш първата дума — оставяш я на него, за да не остане на тебе последната. Какво ли ще каже той? По-бързо, преди да сте достигнали морето, което прави хората безразсъдни! Какво казва той? Коя е първата дума? Нима е толкова трудна, че го кара да се запъва и да свежда поглед? Или може би купищата въглища, извисяващи се над оградата, хвърлят сенки под очите му и го заслепват с чернотата си? Първата дума — най-после той я казва — е името на една улица. Така се нарича улицата, където живее старицата. Възможно ли е това? Преди още да си му споменала, че очакваш дете, той ти говори за старицата; преди да е казал, че те обича, той ти назовава улицата? Успокой се! Той не знае, че ти вече си ходила там; дори не би ти повярвал, той не знае нищо за огледалото. Едва е произнесъл думата, и вече я е забравил. В огледалото всичко се казва, за да бъде забравено. Така ти едва си промълвила, че очакваш дете, и вече нищо не помниш. Огледалото обръща всичко наопаки. Купищата въглища се отдалечават от вас, ето ви на морския бряг, а на границата, до която стига погледът ви, виждате белите лодки с платна, огънати като въпросителни. Мълчите, морето попива думите от устните ви, морето поглъща всичко, което искате още да си кажете. Оттогава нататък много пъти ще се изкачвате по брега с чувството, че слизате, ще се прибирате по домовете си, сякаш ги напускате, ще излизате от тях, като че се връщате.

Какво шепнат тези хора в бели престилки?

— Това е агонията!

Нека си приказват!

Един ден небето ще стане съвсем бледо, толкова бледо, че бледнината му ще блести. Нима има друг блясък освен този на бледността?

Същия ден в помътнялото огледало ще се отрази Обречената къща. „Обречена“ наричат къща, която ще бъде разрушена, наричат я „обречена“, защото не намират по-точна дума. Това не трябва да ви плаши. Сега небето е съвсем бледо. И както небето в своята бледнина, така и къщата очаква блаженство в края на обречеността. От много смях лесно се стига до плач. Ти плака достатъчно. Свали венеца от главата си. Сега скоро ще можеш да разпуснеш и плитките си — всичко е в огледалото. А зад всичко, което правите, се простира зеленото море. Когато напуснете къщата, то ще бъде пред вас. Щом скочите от изкъртените прозорци, вече ще сте забравили. В огледалото всичко се прави, за да бъде простено.

Оттук Нататък той те уговаря да идете в къщата. Но в разпалеността си вие се отдалечавате от това място, а също и от морето. Не се обръщате и Обречената къща остава далеч зад вас. Крачите нагоре по реката, а срещу вас тече собственото ви вълнение и изтича надолу към морето. Скоро настойчивостта му отслабва. А и ти вече не си склонна, двамата ставате все по-плахи. Това е отливът, който морето изтегля от всички брегове. Дори реките спадат по време на отлив. А на отсрещния бряг най-сетне отново се виждат само върховете на дърветата наместо короните. Под тях спят бели дъсчени покриви.

Внимавай, сега той скоро ще заговори за бъдещето, за многото деца и за дългия живот, а страните му ще горят от възбуда. Те ще запалят и твоите. Ще спорите дали да имате синове или дъщери, а ти ще предпочиташ синове. Той ще настоява покривът на къщата ви да е от керемиди, а ти ще искаш... Но вече сте отминали твърде далеч нагоре по реката. Обзема ви страх. Дъсчените покриви на отсрещния бряг са изчезнали, там се простират само ливади и влажни пасбища. А тук? Внимавайте да не объркате пътя. Притъмнява — тъй безизразно, както само утрото притъмнява. Бъдещето остава зад вас. Бъдещето е път покрай реката надолу към ливадите. Върнете се!

Какво ще стане сега?

Три дни по-късно той вече не се решава да обгърне рамото ти с ръка. След още три дни те пита за името, а и ти за неговото. Сега не знаете нищо друго за себе си освен имената. Пък и за повече не питате. Така е по-добре. Не сте ли вече загадка един за друг?

Ето че отново крачите мълчаливо. Ако сега той задава някакъв въпрос, то е дали ще вали. Кой може да знае? Ставате си все по-чужди. Отдавна сте престанали да говорите за бъдещето. Виждате се вече съвсем рядко, но все още не сте си напълно чужди. Почакайте, имайте търпение. Един ден и това ще стане. И един ден той ти е вече толкова чужд, че в някаква тъмна улица пред една разтворена врата ти го обикваш. Всичко с времето си. Твоето време е настъпило!

— Няма да трае дълго — мълвят онези над тебе. — Това е вече краят!

Какво знаят те? Нима всичко не започва едва сега?

Настъпва денят, когато го виждаш за първи път. И той те вижда. За първи път, това значи — за последен. Но не се страхувайте! Не е нужно да си казвате сбогом, отдавна сте го сторили. Колко е хубаво, че вече сте си го казали!

После идва и онзи есенен ден, изпълнен с очакване всички плодове да се превърнат обратно в цвят. Това е есента с белите изпарения и със сенките, пръснати като стъклени късчета под краката ти, в които би могла да се нараниш или спънеш, когато са те пратили на пазара за ябълки, и ти се спъваш и падаш, изпълнена от радост и надежда. Някакъв млад мъж се притичва на помощ. Той небрежно е заметнал сакото си през рамо, усмихва се, мачка каскета си и не знае какво да каже. Но вие сте много весели в тази последна светлина на деня. Ти му благодариш и отмяташ глава, а забодените ти плитки се разплитат и разпиляват.

— Ах — казва той, — нима още не ходиш на училище?

След това се обръща и си тръгва, като подсвирква някаква мелодия. Така се разделяте, без дори още веднъж да се погледнете, напълно без болка и без да съзнавате, че това е раздяла.

Сега отново можеш да играеш с братчетата си и да се разхождате по брега на реката, по крайречния път под елите, а на отсрещния бряг между върховете на дърветата, както винаги, са белите дъсчени покриви. Какво ли ще ти донесе бъдещето? Синове не. Донесло ти е

братя, плитки, за да танцуват по раменете ти, и топки, за да излитат от ръцете ти. Не му се сърди — бъдещето ти е донесло най-хубавото, което съществува. Училището може да започне.

Все още си доста голяма, все още през голямото междучасие трябва да маршируваш в редица из училищния двор, да шепнеш на ухо, да се изчервяваш и да се смееш с ръка пред устата. Но почакай още една година и отново ще можеш да лудуваш на воля, да протягаш ръце към клоните, надвиснали над зидовете. Вече си изучила чуждите езици, ала не ще се отървеш само с това. Много по-трудно е да усвоиш собствения си език. А пък още по-мъчно ще се научиш да четеш и да пишеш, ала най-трудното е да забравиш всичко. И ако на първия изпит трябва да знаеш всичко, на последния не бива да си спомняш вече нищо. Ще издържиш ли на това? Ще бъдеш ли достатъчно послушна? Ако вече си обзета от нужния страх, за да приемаш всичко безропотно, и това ще мине благополучно. Най-сетне захвърляш синята шапка, каквато носят всички ученици, и се разделяш с училището. Пак е есен. Цветовете отдавна вече са се превърнали в пъпки, пъпките в нищо, а нищото — отново в плодове. Навсякъде малки деца, които като теб са издържали последния си изпит, се прибират по домовете си. Всички вие вече нищо не си спомняте. Ти си отиваш вкъщи, баща ти те очаква, а братчетата крещат с все сили и те дърпат за косите. Ти ги усмиряваш и утешаваш баща си.

Скоро идва лятото с дългите си дни. Скоро майка ти умира. Ти и твоят баща, вие двамата, я докарвате от гробищата. Три дни тя лежи сред пращящите свещи, както ти някога. Духнете свещите, преди да се е разбудила! Но ето че майка ти усеща миризмата на восък, повдига се на ръце и тихо ви укорява за разточителството. После се изправя и се преоблича.

Добре, че майка ти умря, иначе едва ли щеше да се справиш сама с братчетата си. Но тя е вече между вас. Сега за всичко се грижи тя, а също те научава как да си играеш по-хубаво; човек никога не успява да се наиграе! Това е много трудно изкуство. Но все пак то не е най-трудното.

Най-трудното си остава да забравиш да говориш и да отвикнеш да ходиш — да фъфлиш безпомощно и да пълзиш по земята, та накрая да те повият в пелени. Най-трудното си остава да изтърпиш всички

нежности и само да кокориш очи. Имай търпение! Скоро всичко ще свърши — бог е определил деня, в който ще бъдеш съвсем слаба.

Това е денят на твоето раждане. Ти се появяваш на света, отваряш очи и отново ги затваряш от силната светлина. Светлината затопля всички части на тялото ти, ти мърдаш на слънцето, ти си тук, ти живееш. Баща ти се привежда над тебе.

— Това е краят... — казват онези над тебе. — Тя е мъртва.

Тихо! Нека си приказват!

1949

**ХЕРБЕРТ АЙЗЕНРАЙХ (1925–1986) —
АВСТРИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ХЕРБЕРТ АЙЗЕНРАЙХ

Херберт Айзенрайх (1925–1986) е австрийски поет, белетрист, есеист и автор на радиопиеси, роден в Линц. Желает да стане артист, но е призван в армията и като войник във Втората световна война е тежко ранен и попада в плен. След завръщането си следва германистика във Виена и започва да пише. Няколко години е сътрудник на културната редакция на Радио Хамбург. Тогава публикува значимото си есе „Творческото недоверие или Доколко австрийската литература е австрийска литература?“, което има за тема националната идентичност на родната книжовност.

За художествените творби на Херберт Айзенрайх е характерно сътъкновението между духовния мир на човека и конформизма на следвоенното австрийско общество. Литературният път на писателя започва с новелата „Покана да живеем ясно“ (1951) и диалозите „Себастиан или Малкият шанс и големият риск на мъченика“ (1953). След това Айзенрайх публикува първия си роман „Също и в техния грях“ (1953) по мотиви на Достоевски. С дълбок психологизъм се отличават книгата му с разкази „Зъл хубав свят“ (1957), повестта „Прадядото“ (1964) и прозаичните сборници „Тъй да се каже, любовни истории“ (1965), „Приятелите на жена ми“ (1968), „Една красива победа и 21 други недоразумения“ (1973) и „Синият магарешки бодил на романтиците“ (1976). Излизат и избраните му стихотворения „Изгубени находки“ (1976), както и два сборника с размишления „Мъдрости за грошове“ (1985) и „Мемоари на ума“ (1986) с общото подзаглавие „Из бележките на един софист“.

Творчеството на Херберт Айзенрайх е отличено с „Австрийската държавна награда за литература“ (1958), „Голямата художествена награда на провинция Северен Рейн-Вестфалия“ (1965), австрийската награда „Антон Вилдганс“ (1969) и литературната награда „Франц Кафка“ на град Клостернойбург (1985).

ХЕРБЕРТ АЙЗЕНРАЙХ БАЛОНИ ЗА ПУСКАНЕ

Слънцето още не бе изгряло, ала откъм морето, чиито близък прибой зад ръба на скалния купен не се виждаше и поради посоката на вятъра не се и чуваше, още от ранни зори струеше почти равна, широка, часове наред едва променяща се бледа светлина, сякаш далеч някъде е лумнал ярко над водата чакал слънчев лъч, плъзнал се е по огледално заоблената повърхност чак досами брега и там, препъвайки се, загубва своя устрем, прескача хълмистата рамка и потъва навътре в сушата, където скоро изчезва в нейната трептяща черна бездна. Звездите висяха много високо в небето, под тях сегиз-тогиз прелитаха разпарцалени облаци, като че вятърът ги отронваше на късове от тъмнотата на сушата.

Той лежеше по гръб с извити на една страна бедра, от което тялото му бе неестествено изпънато и със здравата си лява ръка размазваше едно листо от стърчащия пирей, сред който се бе заврял. Помириса пръстите си, но щом само помръдна ръката си, прониза го болка през целия гръден кош и поради болката не усети никаква миризма. Сетивата му не можеха да преодолеят болката. Единственото, което все още надделяваше над болката, бе мисълта му. С помощта на мисълта бе преминал и бе устоял през всички болки, а онова, което си мислеше, откак лежеше сразен сред пирея, бе една-едничка непрестанна мисъл. Не бе никаква особена мисъл, знаеше това. Не съществуваше мисъл, която да е особена. Не бе и мисъл, която утешава или дори помага, защото утешителни или дори помагачи мисли не съществуваха. Тъй че би могъл да мисли и за нещо друго, понеже помощ и утеха даряваше не някакво съдържание на мисълта му, а простият факт, че мислеше. Затова би могъл да мисли и за нещо друго, но понеже вече се бе заловил за тази мисъл, а и поводът за нея му се бе натрапил, мислеше си какъв ли ще бъде денят. И с тази мисъл надмогваше болката.

Да! Мисленето все още си бе останало най-доброто нещо, най-доброто, а също и най-главното нещо. Да, така беше.

— Чуй! — прошепна единият от двамата мъже, които седяха край него. — Като че каза нещо! — заослушва се, но другият махна сърдито с ръка, тъй че след известно време той пак се върна в предишната си прилекнала поза, от която се бе надигнал.

Да! Както всеки човек, и той би трябвало да извърши известни неща през живота си, би трябвало да ги извърши така, както всеки друг човек трябва да ги върши; само че той вършеше каквото вършеше, без да се уповава на стойността на своето дело; тъй че тук все пак се различаваше от многото други хора, които някога бе срещал. Всички те бяха суетни. Но понеже и той би трябвало да направи нещо, тъй както всеки човек трябва да прави нещо, щом веднъж се е озовал на тази земя, за да не трябва да иде и се обеси като някой, който не го бива вече за нищо друго, или пък никога не го е бивало за нищо друго... Затова винаги бе вършил всичко толкова добре, колкото можеше, и след като отначало само бе обмислял как едно нещо може да се направи най-добре, после бе започнал да върши предимно неща, които го подтикваха към усилено мислене, за да може да ги овладее, както трябва, а накрая вече бе вършил само такива, които можеше изобщо да овладее единствено, ако мислеше: неща, чието извършване бе рисковано само дотолкова, доколкото рискът произлизаше в мисълта и свършваше в мисълта.

Да! Най-голямо удоволствие му бе доставяло винаги мисленето; и само с известно пренебрежение би могъл да каже, че никога през живота си не е вършил нещо, което да не е извършено заради мисленето. Така години наред бе управлявал хотела, а също бе служил на партията и бе тласнал напред някои нейни дела, при все че цялата работа му бе безразлична като нещо чуждо, но бе го вършил, за да може да размисля как такава една работа ще се извърши най-добре. По същата причина бе развъждал блатни бобри и бе изучил книговецство, бе аранжирал и изложби — някъде на промишлени стоки, другаде на картини. Измислял бе и рекламни текстове — за автомобилни гуми, на които тон самият не се возеше; на цигари, които не му бяха по вкуса; а и за държавния заем, за който сам той не бе склонен да запише и пукнат петак. А и филмите тогава бе направил само за това, понеже му бе минало през ум, че навярно умее да прави всичко друго, но не и филми.

— Бе чудо-човек, знаеше и две, и двеста — каза единият от двамата мъже, които като гарвани клечаха край него. Той още не бе завършил думите си, когато забеляза, че другият го поглежда, и разбра, че другият е схванат как му се иска направо да онемее, още в началото на изречението си. И когато другият го погледна, без да отрони нито звук, ръката му се протегна и докосна челото на лежащия човек. Челото бе набръчкано и тези бръчки трепнаха при слабия допир на пръстите. Мъжът, който бе проговорил, погледна другия с поглед на човек, възстановил правата си, лицето му възвърна доволения си израз и той оттегли ръката си. След това тихо каза: — Не, струва ми се няма никакъв смисъл да го измъкваме оттук. И най-слабото движение ще го довърши. Най-добре е да го оставим да си лежи, както си е. Единственият му шанс е в това да лежи мирно. — Тялото му се сви обратно в ъгловатата приклепнала поза, от която се бе привел напред, а когато другият не отговори, и той млъкна. Другият искаше да каже, че с приказки всичко се разваля, но не го каза. Двамата се загледаха навътре в морето, отвърнали очи от лежащия човек помежду им сред ниския, остър пирей, обрасъл почти навсякъде по кората от навяна пръст върху скалния купен като проказа по кожата на земята.

Да! А също бе писал. Но дори и писането не бе толкова добро и толкова важно нещо като мисленето, а писал бе само за да може да размисля как едно нещо може да се опише най-добре — действително събитие, душевно преживяване или просто морски слънчев изгрев. Ала каквото и да бе, той го описваше единствено заради мисълта и когато бе написал подобно нещо, и когато не намираше повече средства да опише историята по-добре, унищожаваше листа. Не изгаряше написаните листове, а ги хвърляше смачкани в кошчето за боклук; после някой ден с тях заедно с други отпадъци подпалваше печката. Не желаше да има нищо общо с хората, чиято професия се състоеше в писането; те бяха суетни; а заради пари не си струваше. Той пишеше, за да трябва да размисля как едно нещо може да се опише най-добре, а после, когато вече знаеше, че с помощта на онова, до което се бе добрал с мисълта си, би могъл да напише цял куп твърде добри неща, продължаваше да пише, за да трябва да мисли как едно нещо трябва да бъде описано по най-верния начин.

И по тази причина бе обичал най-различни жени; никога определен тип. Оженил се бе пак по същата, единствена подбуда в своя

живот. Впрочем никога не бе вършил нещо в живота си, което да не е от полза за мисленето му, а много неща, почти всичко, бе извършил всъщност само за да трябва да мисли. Мисленето бе негова страст и вината не беше негова, ако извън мисленето му светът изглеждаше така дяволски различно — опърничав, глупав и покварен. Не, вината не бе в него, а светът, тъй както бе в мисълта му, имаше своето оправдание. Баста!

Двамата мъже се оборавиха от мрачната си занесеност и първият прошепна:

— Сега вече го чу, нали? Чу ли го, или не? — Другият, макар също да бе чул къркоренето, поклати намусено глава и двамата продължиха да се ослушват за къркоренето, което звучеше остро като сухи съчки в устата, гърлото и гърдите на лежащия човек и се взираха в устните му, които беззвучно се движеха. Първият се приведе до беззвучно говорещата уста, но не можа да чуе какво казва; чуваше само сухото къркорене и виждаше движението на устните. Двамата се ослушваха, докато къркоренето престана, после първият каза:

— Чува се съвсем тихо; идва от дробовете. Затова се чува така тихо.

Другият сложи ръце на гърдите си и отвърна настойчиво:

— Аз не чух нищо. Нищо, абсолютно нищо не чух.

— А може би бълнува — настоя първият.

— Ти бълнуваш — възрази му вторият.

— А може би трябва да ни каже още нещо; нещо важно. — Той се приведе още веднъж съвсем близо до устата на лежащия човек. — Вече нищо — отбеляза той, вдигайки отново глава.

— Какво нищо?

Въпросът дойде съвсем внезапно.

— Сега пак утихна.

— Най-добре щеше да бъде — каза вторият — да нямам вече нищо общо с цялата тази мръсна история. Аз, аз още от самото начало не исках да имам нищо общо с тази работа. Да рискуваш живота си за една такава глупава и мръсна история — просто не си струва. За подобно нещо наистина не си струва. Искане ми се никога да не бях се захващал с цялата тази работа.

— За бога, също и аз — каза първият навъсено. Двамата млъкнаха; последвалата тишина трептеше в ушите им.

Да! Той бе мислил извънредно много; с помощта на мисълта си бе овладял нещата на света — света или действителността; той се бе запознал с цял куп дяволски самомнителни хора, които знаеха за това още стотина други имена. Имената обаче не го интересуваха, интересуваше го само да не се остави да бъде смазан от тези неща, а да ги овладее. И тъй той бе надделял над всевъзможни неща и ги бе подчинил под свой контрол, а когато извън мисълта му нещата често биваха другояче, вината не бе негова. Това с нищо не го засягаше. А в последна сметка мисленето до такава степен се бе превърнало в негова страст, че нещо, което не можеше да намери място в мисълта му, за него въобще преставаше да съществува; единственото, което бе съществувало, без да е намерило напълно място в мисълта му, бе той самият; той самият, тялом и духом, все още не бе намерил място в мисълта си. Известно време той търпеше това, но после нещата стигнаха дотам, че вече не намираще никаква друга подбуда за мисленето си освен себе си, освен самия себе си, тялом и духом, и поради това се бе захванал с тази лудешка история, при която се залагаше всичко на карта; и сега вече трябваше да стане нещо в неговото мислене, и то нещо съвсем радикално; да, именно в мисленето му. Защото каквото и да ставаше с него сега, след като бе започнал тази история, то не бе нищо друго освен най-крайното му, най-дръзкото от всичките му предизвикателства към неговото мислене, към това жадно, никога ненасищащо се мислене... и докато си мислеше всичко това, той се усещаше твърде жалък, малодушен и победен, а не се бе случило нищо и ето че лежеше сразен, преди изобщо да бе навлязъл, както трябва, в тази работа, лежеше тук сред тези остри, щръкнали трънаци и знаеше, че всичко свършва, преди да е достигнало до своя истински край.

Сегиз-тогиз притъмняваше, като че вятърът с внезапен порив оттласкваше назад мъждукащата светлина, която струеше откъм морето. Един от облаците, които вятърът бавно тикаше пред себе си подобно стенобойна машина, изведнъж се разпръсна при сблъскването си със светлината и се посипа на хиляди ситни капчици върху земята и върху двамата клекнали мъже, които бяха вдигнали яките си, и върху лежащия помежду им човек. Единият от тях каза:

— Във всеки случай не беше страхливец. Беше куражлия човек. Но все пак — продължи той — заради една такава кучешки мръсна

история...

А той, който лежеше слаб, смазан и неподвижен помежду двамата недодялани здравеняци и знаеше съвсем точно, че не му остава кой знае колко много време, завря се по-дълбоко в жилавия, невисок храсталак; с подвижната си лява ръка размаза едно листо и помириса пръстите си; слабото движение вече не му причини болка, но така и не усети никаква миризма — сетивата му бяха отишли по дяволите. И той си помисли, че понякога му бе минавало през ум как би използвал последните си минути за съвсем други неща — може би щеше да дири в съзнанието си някакъв спомен, тъй както жените ровят в издутите си дамски чанти и търсят нещо, някаква вещ, за която не са сигурни дали не са я оставили някъде в къщи — чантата пред корема, опряна в скута, единият крак, стъпил само на пръсти, леко повдигнат, горната част на тялото леко извито встрани и приведена напред, главата високо вдигната и отметната косо назад към тила, без да поглежда, доверявайки се изцяло на осезанието на пръстите, които ровят в тъмната утроба на чантата; със следи на нетърпение по лицето, макар че няма какъде да бързат.

О, да! Защо не мислеше за жени? Защо не мислеше за всички онези неща, за които не знаеше точно дали ги бе пропуснал или ги бе отстранил от себе си, дали ги бе пренебрегнал умишлено или само от разсеяност? Всъщност бе очаквал, че ще мисли за подобни неща; ала не стана така и понеже не стана така, не можеше да се принуди да мисли за тези неща, защото сега вече бе принуден да мисли за обстоятелството, че именно онова, което бе очаквал, не ставаше. Но и с това би се справил, каза си той.

— Какво ли си мисли човек като този тук, докато лежи тъй и просто чака да замине на оня свят? — каза единият от двамата мъже. Каза го по-скоро на себе си, отколкото на другия мъж, а и онзи не му отговори нищо. Краткият ситен дъждец бе престанал, още няколко порива на вятъра, и небето бе изчистено от облаци, а след това и вятърът изчезна. Над морето се простираха тюркоазните отблясъци на слънцето, което вече се бе изкатерило над сушата иззад облачната верига на хоризонта.

И все пак! Сега имаше чувството, че е устоял на не една ожесточена атака: да, дори бе отвърщал на ударите с удар, чудесно бе контрирал. Но всъщност още първата атака го бе сварила неподготвен,

бе раздвижила почвата под нозете му... и изведнъж откри, че мрази всичко това, с безсилната омраза на малко дете, което бие ръба на масата, където се е ударило; че го мрази и че то ще изчезне завинаги. Не мразеше болките, те бяха вече далеч от сетивата му и не бяха оставили нищо след себе си освен едно почти външно, обвинящо го като воал чувство на безсънна умора, на сладка премала, каквато човек изпитва в дъжделивите есенни следобеди, когато през лятото е валило вече твърде много, а човек е намерил убежище в телесната топлина и в тихата благодарност за спокойствието, предоставено му сред самия център на бурята... но дори и това чувство си бе вече отишло, когато той поиска да размисли върху него; той бе пропаднал през това чувство като през спасителна мрежа от тънка копринена хартия и сега това чувство се носеше над него и отлиташе. Още първата атака го бе пречупила, бе го парализирала за останалата част от тази битка; още с първата атака този негов дяволски противник, който просто не можеше да бъде овладян, му бе отнел всички шансове; с юмручен удар бе избил от мозъка му закона на мисленето и сега му диктуваше хода на битката — о, и то каква битка! Повръщаше му се от такъв начин на борба.

— Заради една такава глупава, мръсна история... — започна първият още веднъж, а когато другият отново не отговори нищо, продължи с въпроса, който го занимаваше още отпреди: — Какво ли си мисли човек като този, докато лежи и чака да се пресели на оня свят? Какво ли навярно си мисли?

Другият погледна намусено мъжа, който бе задал въпроса, и отвърна:

— Какво си мисли ли? Всевъзможни гадости си мисли! — След това отвърна очи, а и първият вече не го погледна, понеже и двамата усетиха, забелязаха го един в друг, че изпитват такъв голям страх, както никога досега през живота си.

Не! Точно това не бе очаквал. То бе не само по-отвратително, отколкото някога си го бе мислил, но на всичкото отгоре и съвсем различно. Наистина често бе размислял върху него и винаги бе наблюдавал внимателно, когато някои умираше, а през войната го бе и описал, след като се бе консултирал с един лекар, за да не допусне някаква анатомическа неточност; бе описал как лежат смазани, притиснати към земята, докосвайки я с много по-голяма повърхност на тялото, отколкото лежащ жив човек, докато само преди малко са имали

все още и обем, и маса, и тегло, но тъй, както лежаха, изглеждаха, сякаш дете би могло леко да ги натовари върху плещите си и да ги понесе; изглеждаха различно от онези, които бяха умрели в леглото си и лежаха на смъртния одър внушителни и закръглени, както в леглото, което меко е приемало извивките на тялото им. Всичко това бе описал много пъти, бе описал и каквото има още да се описва в тази връзка и всичко останало. Но сега тук, на това място, трябваше да направи откритието, че всички тези неща бяха съвсем различни, дяволски различни от онова, което някога си бе мислил — бяха много по-малко явни, много по-малко мъчителни, почти благопристойни, безболезнени и съвсем не цинични. Мъчителното и циничното бе привнесъл именно той с мислите си. И докато мислеше това, усети някакъв мощен тласък, които сякаш изкара вътрешностите му навън, и почувства, че с него става нещо твърде окаяно. А единият от двамата мъже, подскачайки от своята приклепнала поза, викна уплашено:

— Сега бълва кръв. Съвсем светла, пенлива кръв. Боже мой, сякаш около устата му тече бирена пяна! — После се обърна към другия: — Какво говорех! Не казах ли веднага, че е от дробовете? — И повтори тържествуващо: — Не го ли казах веднага?

— Избърши тази мръсотия! — каза другият уморено, а първият избърса с носната си кърпа пяната от устата на лежащия човек. Кърпата не пхна обратно в джоба си, а я хвърли на земята.

Слънцето все още се тулеше зад облачната верига на хоризонта, но цялото пространство се изпълваше видимо с неговата светлина, а нещата придобиваха определена форма, дори тук в сянката, където всичко изглеждаше все още мъгляво. Но мястото, където бяха тримата мъже, неудържимо се въртеше към слънцето.

Също тъй знаеше, че сега действително е твърде късно за каквато и да била корекция и за всичко. Живял бе с всички онези неща, които бяха доловими за мисленето му, и се бяха нагодили към него и ето, най-сетне бе подхвърлил сам себе си, с тяло и душа, на мисленето като последно, като най-крайно предизвикателство, а мисленето не бе приело това предизвикателство. И това той бе забелязал отдавна, само че не бе искал да го признае; бе се съпротивявал срещу тези атаки на истината и това бе последната му грешка. Това бе изтръгнало и последното късче здрава почва изпод нозете му, бе го подрязало чисто и акуратно и оттогава той бе започнал да пада, а когато забележа

падането си, вече бе твърде късно. И въпреки това не се предаде, а с последните жалки останки от съпротивителните си сили размисляше какво е станало — дали нещата около него се възнасят, лишени от тегло и маса, плоски, мъртви, и олекнали от него, който е бил техният живот, отдалечават се от него, от живота си, отделят се от победения живот; дали нещата се издигат над своя живот, или пък самият той потъва сред нещата, които бяха представлявали неговият живот, слиза под тяхното равнище, все по-дълбоко и по-дълбоко; или пък се извършва и едното, и другото едновременно: въздигането на освободените от него неща и неговото собствено падане, невъзпирано вече от никое от нещата — ужасен разрыв, разделящ го с всичко. Овладал бе нещата на света с помощта на мисленето си, сега обаче те му се изплъзваха; тъкмо сега, когато бе нужно да ги задържи; когато бе нужно да се задържи о тях. Досега те се бяха подбивали с него, разкривайки му своята привидна отстъпчивост; сега обаче му се изплъзваха, като не му оставяха нищо друго, освен него самия, сред неговия излязъл от релсите свят, който той бе смятал вече за подреден и стабилен. И сега бе отново в самото начало, непроменен, без прираст и без никакво участие в каквото и да било; и сега бе твърде късно за всичко. Откри, че мисленето не му е принадлежало: че по-скоро той е принадлежал на мисленето си, бил е негов крепостник и сега, изхвърлен от служба при господаря, трябва да загине най-мизерно. Откри, че неведнъж е бил побеждаван и че тъкмо нещата го бяха затрили, да, направо го бяха затрили. И сега виждаше как горе балонът се отдалечава, един от балоните, които винаги бе искал да има от пъстрите гроздове натрупани балони на годишния панаир. Тъй като бяха бедни, много рядко получаваше такъв балон. Веднъж получи един, когато баща му, опитващ тогава щастието си като търговец на добитък, се завърна от народните празненства в един друг град, а един или два пъти получи балон по време на местния годишен панаир, веднъж един при надбягвания с шейни, а по-късно още няколко пъти без особен повод. Когато получи балон, омотаваше конеца около дребното си юмруче и по опъна на конеца разбираше, че би могъл по всяко време да пусне балона на свобода; по опъна на едва видимия конец, чийто край бе намотан неколkokратно около юмука му, усещаше своя контрол, усещаше своята власт над балона, а онова, което истински го въодушевяваше, бе възможната свобода на неговия

балон и той се бореше срещу тази свобода, мереше силите си по нея и й се съпротивяваше с надеждата, че ще бъде победен. Веднъж отвърза балона от ръката си и го пусна, но не на открито, а вътре в стаята, където балонът се вдигна до тавана и увисна там — тъй той все още го държеше под своя контрол, а след известно време постави трикракото столче на масата, покачи се отгоре му и прибра балона, върна го обратно в свое тотално притежание, в обсега на абсолютната си власт, а същото вършеше по-късно и с другите балони. Никога не пусна балон на открито, при все че това бе най-голямото му желание. Задържаше балоните под свой контрол дотогава, докато всичкият газ отлетеше от тялото им, а това често траеше по няколко дни и този техен край го караше да потъва в земята от срам. Тогава гледаше как смачканата кожица лежи окаяно на земята и онова, което му се набиваше в очи, бе именно краецът, който преди това бе едва забележим; краецът бе необходим само за да може той да усеща своя контрол над балона, за да може да упражнява властта си над него; и сега краецът бе станал излишен, противен и вдъхващ срам. Ала никога не пусна балон на свобода. Веднъж получи един — това бе последният му балон — и докато го държеше в ръцете си, каза си: този ще бъде. И го улови съвсем изкъсо, понеже му се струваше, че тъй най-добре ще усеща опъна на краеца в малкото си юмруче; а някакъв друг хлапак, злонравен или може би просто палав, вдигна от земята една неизгаснала цигарена угарка и я натисна в ципата на балона; балонът се пръсна с трясък, усети в ноздрите си зловонната миризма, а след това безкрайно бавно плъзна погледа си от дребното си юмруче към краеца, който сякаш под въздействието на някаква магия сочеше към земята, а долу се поклащаше мъничка и забулена в лек дим разкъсаната ципа и това бе всичко, което бе останало от балона. А това бяха останките и на всички други балони и парченцето раздърпана, опърлена кожица на края на краеца, който се изплъзна от ръката му, падна на земята и остана да лежи там, за да изчезне съвсем, и оттогаз вече не обичаше балони. Защото оттогава започна да мисли, че най-важното на този свят е да се овладеят нещата и се вземат под контрол, а по-късно, колчем помислеше за това, отдаваше все по-малко значение на обстоятелството, че просто не бе проснал на земята, не бе натупал с малкото си юмруче онзи хлапак, който му спуска балона. Това не бе направил, ала бе започнал да мисли, а това, това беше важното.

Оттогаз насетне никога вече не пожела да има балон, а и не получи повече, а дотогава това бе най-голямото му желание. Неговото най-голямо желание, неговото единствено истинско желание до този момент бе да получава балони, да получава балони, за да ги пуска на свобода. Ала никога не го стори; винаги му бе жал — не заради балона, а заради възможността да усеща властта си над него. И винаги си казваше: ще бъде следващият, а след това отново следващият и знаеше съвсем сигурно, че следващия ще пусне, а после бе вече твърде късно. Никога не го стори, при все че желанието му да пусне балон на свобода бе по-силно от това — да го получи и да го задържи до жалкия му край. Когато пожелаваше да му подарят балон, желаше го само, за да може да му дари свободата. Но никога досега не се бе признал за победен в битката срещу тази свобода и изведнъж бе вече твърде късно, а след това постепенно взе да забравя за голямото си желание и когато вече имаше да върши други неща — цялото това размотаване с многото професии, с ортаци, с жени и с какво ли не още, — тогава вече отдавна бе забравил за истинския си копнеж; тъй като сега въпросът бе да оправдае победата си над свободата; и изведнъж, за едно само тупкане на изнуреното му сърце, повярва, че разбира всичко.

— Какво ли навярно си мисли човек като този? — попита единият от двамата, които клечаха край него. — И в какво ли вярва? — продължи той. — Дали човек като този изобщо вярва в нещо?

Другият не отвърна нищо, а първият хвърли крадешком изпитателен поглед към лицето на лежащия човек и видя, че на един пръст разстояние от основата на носа му виси една къпина и понеже си помисли, че тази къпина би могла да подразни човека, дръпна клонката встрани, а гъвкавото стръкче отскочи обратно, перна остро слепоочието на лежащия човек и извивайки се повторно, го шибна през челото. Той дори не помръдна. Мъжът пречупи клонката и я остави да се люлее. След това отново се вторачи в лицето на лежащия човек. Слънцето озаряваше морето, чиято металическа повърхност вибрираше като от много далечни удари с чук — ефирно тънката медна ламарина трептеше изпод ударите на слънцето, което блъскаше отгоре ѝ с безброй остри лъчи. Дребни вълни се търкаляха към брега, виолетово-кафяви в горната си част, и се отливаха обратно в дълбоката метална зеленина на огледалната повърхност. Но тук, където двамата мъже клечаха край лежащия човек, се стелеше все още сянка. Онзи,

който бе прегънал клончето, продължаваше да се взира втренчено в лицето на лежащия човек, а когато той вече не отместваше очи и погледът му стана съвсем прям, другият мъж го попогледна набързо и каза:

— Ако пък този вече не е на оня свят...

Първият, който седеше по-наблизо, заопипва несръчно челото на лежащия човек, което бе гладко, както сега морето, а след това се опита да усети пулса му; ала пръстите му трепереха тъй силно, че не бе в състояние да напипа пулса и понеже се срамуваше от другия, затрепери още по-силно. Ала и другият нямаше никакво желание да търси пулса и изобщо само бе чакал да се свърши всичко: и много по-високо, отколкото досега бяха говорили, той каза на първия:

— Ясно, вече е на оня свят.

А този се зарадва, че може да отдръпне пръстите си от ставата на лежащия човек, и когато двамата се изправиха, тихичко каза:

— Отиде си, без да гъкне.

— Ах, остави ме на мира! — каза другият грубо и изпъна скованите си от дългото клечане крака; ала първият продължи несмутимо:

— Без дори да гъкне. Само веднъж потрепна съвсем леко; сякаш нещо не му беше добре. Но после отново се успокои. После пък му беше съвсем добре.

— Сигурно му е било добре — отвърна вторият през рамо, вече тръгвайки. — Наистина не му оставаше нищо друго.

Човекът все така лежеше на земята. Малко по-късно първият каза:

— С няколко ивици лейкопласт все още можеше да се направи нещо. Зигзаговидна превръзка, една ивица връз друга; тогава въздухът не може да излезе.

— Да не си се побъркал! — отвърна другият гръмогласно.

Ала първият продължи несмутимо:

— Обаче куршум в гърдите е винаги лоша работа. Куршум в гърдите е почти толкова лошо, както куршум в корема.

— А не е да не беше куршум в гърдите — каза вторият, загубил доста от предишната си самоувереност. Усещаше се ужасно безпомощен, а първият побърза да отвърне:

— Ако не беше куршум в гърдите...

Двамата тръгнаха и никога вече не заговореха за това.

„Защо ме изоставят?“ — мислеше лежащият човек.

„Защо ме изоставят? Та те ме оставят съвсем сам? Защо ме изоставят?“

Слънцето висеше вече пълно и окръглено в небето и поемаше своя път. Започваше ден като всеки друг ден.

1954

ХЕРБЕРТ АЙЗЕНРАЙХ

ЕДИН МИГ ЛЮБОВ

Тя дори не вдигна очи, когато той стана от мястото си и напусна локала. Знаеше, че е твърде късно да вдига очи, да го погледне, да му посвети дори едничък миг — за това бе твърде късно, твърде късно бе за всичко. Почувства го отново в момента, когато той стана и си тръгна.

Два часа преди това скитането из нощния град го бе довело в този квартал и като завършек на всичко го завря тук, без каквото и да е намерение, без цел и определена представа, без идея. Нямаше дори желание да завърши весело един радостен ден. Не изпитваше необходимост да почувства, че отново е в добра форма, след като дълго му бе липсвала. По-рано, дни наред, чак докато заспеше неспокойния си сън, усещаше едва доловима болка в лимфния възел под лявото си ухо, предизвиквана от също тъй едва забележимо възпаление на венците. И тази болка подклаждаше в подсъзнанието му постоянна досада, която се обаждаше най-неочаквано, подобно на мишка под дъсчен под. През последната нощ обаче бяха изчезнали и причината, и последиците. Събудил се бе с онова чувство на облекчение, което именно позволява на човек да открие колко потиснат всъщност е бил преди, без дори да го е съзнавал.

Предобед, след като приключи другата кореспонденция, написа и онова благодарствено писмо, което на времето бе пропуснал да изпрати, а след това, когато положението бе станало съвсем неловко и трябваше да измисля някакви невероятни извинения, бе изпитал още по-силни притеснения и бе започнал да отлага от ден за ден написването на писмото. Сега, когато най-сетне свърши тази работа, поводът за писмото се бе отдалечил неусетно с цели три месеца, но въпреки всичко го написа — написа го без увъртания, като направо си призна пропуска. И окуражен от уреждането на този въпрос, подир обед посети един от съдружниците си, за когото си бе втълпил, че го е разсърдило протакането на едни преговори. Ала каква бе изненадата

му, когато се оказа, че предизвиканото по негова вина закъснение не само не бе навредило на сделките им, но дори бе принесло известна полза. Протакането на преговорите бе изнервило друг техен съдружник, с когото се бяха оплели в твърде мъгляви спекулации, и го бе подтикнало към доста необмислена стъпка, което ги постави и двамата, без да са си мръднали пръста, в по-изгодна позиция — едва ли биха постигнали това с умишлени действия.

Слънцето светеше ярко — а това не се бе случвало често през тази година — когато той, вече на път за вкъщи, се отби в един ресторант на открито и седна наред празната градина. Повечето от боядисаните в бяло и червено столове бяха сгънати и облежани до стената на сградата. Отвътре долиташе женски глас, който ругаше някого; до слуха му достигна шум от затръшване на врата. Сред прашната сивота на застланите с чакъл пътеки тук-там помежду масите блестяха маслено-кафяви кестени. Той отпиваше от бирата и пушеше лулата си, а няколко закъснели пчели, раздразнени от тютюневия дим, бръмчаха край ушите му с приятно ленив звук, напомнящ му за късно лято.

Тук го свари припадащата вечер и го заля, заля го вълната на здрача, надигаща се в миг от равната повърхност на деня и постепенно нарастваща, за да замре бавно в нощта и да дочака идващото утро с няколко пръски мръсна пяна, които слънцето бързо ще изсуши. Той бе изпълнен с онази ведрост, която идва не от нещо друго, а от отсъствието на дребните, микроскопични неприятности, които обикновено помрачават живота, тъй както варовикът размътва бистрата вода. Изпълнен бе с тази ведрост до последната фибра на тридесетгодишното си тяло и се чувстваше вдъхновен за най-достойна изява, за щастие, за елегантност. И тогава отиде в локала, тласкан именно от тази нужда за елегантност — впрочем твърде бледа и охтичава дума, за да изрази цялата поредица от последователни импулси, подтикнали го да прекрачи прага на локала с онова усещане за блясък, с което келнерите в изисканите ресторанти поднасят ястията или, казано малко по-грубо, поднасят себе си. По-точно: мигът, в който застана на входа на заведението, бе за него като някакво раждане, тъй както в мига, в който проговорваме, се ражда изречението — стига да

не е заучена фраза или глупава сентенция. Влезе в локала, понесен от увереността, че е пълновластен господар на себе си, негубещ дори за момент равновесие в пространството на своето самообладание. В това разположение на духа си поръча вино, същото като онова, което вече бе пил другаде, и в краткия миг, в който вдигна очи с долепена до устните чаша, видя лицето ѝ.

Тя, и тя бе пила вино, наистина по-малко, но пиеше по съвсем друг начин; и когато слагаше чашата си обратно върху дървения плот на масата, привидно кротко, а всъщност само уморено, понякога ѝ се искаше чашата да се пръсне на парчета. И тя бе отправила поглед към отсрещната маса, където той седеше сред приятели, от време на време оставяше шумните си събеседници, за да пусне монета в мюзикбокса, и чак по-късно се случи тъй, че той танцува с нея. Танцуваха три, четири или пет пъти, той я въртеше, огъваше и мъкнеше подире си из широкото само няколко стъпки пространство между бара, масите и разтворената двойна врата, през която блещукаше късната нощ, подобно на светлина на лампа през ключалка. След това той я запrikaзва, говореше ѝ незначителни думи, без преднамереност, без цел, думи, необременени от смисъл, думи, елегантни като самия него, като всяко от движенията му, с които я бе омагьосал, с магията на неговото щастие. И за това кратко време тя забрави всичко: танцуваше назад през годините, отбелязани върху лицето ѝ като отметки за приходите и разходите в книгата на педантичен счетоводител, танцуваше назад към някакъв детски свят, който вече едва можеше да си припомни, и още по-назад, и още по-далеч, и забравяше, че отдавна вече е много късно за живот като този, който ѝ предлагаше мъжът, увличащ я към него в танца. Много късно, да, но много късно откога? Все някога в нейния живот трябва да е настъпило някакво събитие, неизличително от съзнанието ѝ, трябва да се е случило нещо, което тогава може би още не е било събитие, а само неясно начало на събитие, но все пак начало — мъчително и непреодолимо, първото разядено място в тъканта на щастieto, мястото, където някой ден, много по-късно, тя, тъканта, щеше да се прокъса.

Никой не може да каже кога нещо започва истински. Една война не започва с първия изстрел, разрушаването на един дом не започва с падането на парче мазилка от тавана и човек не почва да се чувства нещастен от момента, в който се сблъсква с първата несправедливост. И тъй, мъжът виждаше върху лицето ѝ не само нейния живот, през който вече бяха прекарали своя път кой знае колко чужди живота, издълбали следи като колела върху гола земя, но той виждаше и онова, което, кой знае по какви причини, бе останало неизживяно... В много лица се бе взираше той по този начин, най-често нощем из кръчмите и вертепите, по ъглите на улиците, под сводовете на вратите — там вечерта утаяваше изхвърлените на брега корабокрушенци, преди да ги предаде на немилостивото утро: много лица, набраздени като маневрени полигони, разядени, опустошени, станали неузнаваеми; лица, изоставени на произвола на съдбата от своите някогашни пълновластни собственици, които вече са се отказали от тях, загубили са ги, неспособни, или просто без капка воля да противопоставят своя собствен живот на онзи, чуждия, преминаващ през техния. Но тя като че все още упорстваше. Изпод мрежата от заплетени белези и зашифровани знаци, неизлечимо вдълбани в лицето ѝ, се прокрадваше непокътната нейната красота. На мъжа му се струваше, че е необходимо само да отдръпне завесата, изтъкана от мъка, мизерия и неизброими унижения, за да блесне тази красота. И както тя танцуваше назад към своите спомени, които бяха почти неотделна част от сегашното ѝ съществуване, така и той за малко забрави, че животът е огромен диск с горна и долна страна, без връзка между двете, без нищо общо, и още от самото начало те са разединени по силата на неразгадаема участ. Не желаше да приеме, че и това лице, белязано вече от стотици бръчки, някой ден ще бъде напълно опустошено. И насочи цялата си бликнала решителност срещу тази заплаха — за миг се почувства способен да извърши всичко необходимо за спасението на това лице от окончателна разруха. Но спасение нямаше и той го знаеше; разярен и безпомощен като вързано на синджир куче, можа само да установи, че съзнанието му за безсилие е по-мощно от всякакъв стремеж да поправи вече станалото.

Когато на следващата заран се събуди с металически вкус в устата, той все още се съпротивяваше срещу това горчиво съзнание и първата му мисъл бе, че трябва някак да се пребори с всичко и че може

би само любовта би съумяла да направи живота пълен. Ала си даде и точна сметка какво всъщност се бе случило предната вечер — мислейки за спасението ѝ, той за миг я бе възвисил и сега тя щеше да падне още по-ниско. После престана да мисли за това, за сетен път само си припомни лицето ѝ, в което красотата бе проблеснала още веднъж, подобно на изящната фасада на обхваната от пламъци сграда, от която огънят вече е унищожил всичко, с изключение на външните стени, сред които, пръскайки искри, се сгромолясва покривът. Припомни си лицето ѝ с вперените в него безжизнени очи, под които като надиплени завеси тегнеха необикновено големите, потъмнели и осеяни с бръчки торбички, напомняха дреха, която една жена е оставила да се свлече.

Преди още мъжът да бе станал от мястото си и да бе напуснал локала, тя вече знаеше, че е твърде късно за всичко, твърде късно дори да се опитва да си спомни кога всъщност бе започнало това, което трябваше да приключи тази вечер. И ако преди да си тръгне, мъжът се бе обърнал още веднъж, той нямаше да види повече лицето ѝ. Защото тя се бе отпуснала на масата и свеждаше глава все по-ниско над чашата с вино, забила поглед в нея като слепец в старо, мръсно огледало.

1959

ЗИГФРИД ЛЕНЦ (Р. 1926) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЗИГФРИД ЛЕНЦ

Зигфрид Ленц (р. 1926) е немски белетрист, есеист и драматург, роден в Люк, Източна Пруссия, в семейството на митнически чиновник. Още като ученик е мобилизиран във военноморските сили, откъдето дезертира. След края на Втората световна война Ленц следва философия, английска филология и литературознание в Хамбург. После работи като журналист и редактор в авторитетния всекидневник „Ди Велт“.

Още първият роман на Зигфрид Ленц „Имаше ястреби в небето“ (1951) е посрещнат с интерес, това му дава възможност да премине на свободна практика и да предприеме пътуване в Африка (Кения). Писателят става член на литературното сдружение „Група 47“ и заедно с Гюнтер Грас подкрепя Германската социалистическа партия и Източната политика на Вили Бранд. Следват романите „Дуел със сянката“ (1953), „Мъжът сред потока“ (1967), „Хляб и зрелища“ (1959) и „Градски разговори“ (1963). Особено висока оценка и световен успех му донася романът „Час по немски“ (1968). Следващите му романи са, „Образецът“ (1973), „Музей на родния край“ (1978), „Загубата“ (1981), „Учебен плац“ (1985), „Звукова проба“ (1990), „Бунтуването“ (1994), „Наследството на Арне“ (1999) и „Бюро за намерени вещи“ (2003).

Зигфрид Ленц се откроява и като майстор на краткия разказ. Сред прозаичните му сборници личат „Тъй нежна бе Зулейкен“ (1955), „Ловци на подигравки“ (1958), „Корабът-фар“ (1960), „Гласовете на морето“ (1962), „Нарушителят на правилата“ (1965), „Събрани разкази“ (1970), „Айнщайн прекосява Елба при Хамбург“ (1975) и „Зяпач“ (2004).

За Зигфрид Ленц може да се твърди, че е сред социално най-ангажираните писатели на Германия. В една своя реч той казва: „В нашия свят чрез знанието си художникът става съучастник в глада и в безправиято, в преследването на хората, но и в техните дръзки мечти, затова не приемам, че тъкмо той може да си присвои привилегията на

невинността.“ От 2003 г. писателят е гост-професор в Дюселдорфския университет „Хайнрих Хайне“.

Творчеството на Зигфрид Ленц е удостоено с редица отличия, между които литературните награди „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1962), „Герхарт Хауптман“ (1970), „Андреас Грифиус“ (1979), „Томас Ман“ на град Любек (1984), „Вилхелм Раабе“ на град Брауншвайг (1987), „Жан Паул“ на провинция Бавария (1995) и „Самуел Богумил Линде“ (1998), както и наградата „Гьоте“ на град Франкфурт на Майн (1999).

ЗИГФРИД ЛЕНЦ НОЩ В ХОТЕЛА

Нощният портиер прекара изядените върхове на пръстите си по схемата на хотела, повдигна съжалително рамене и се извърна наляво, при което платът на униформата му се опъна опасно под мишниците.

— Това е единствената възможност — каза той. — В този късен час няма да намерите никъде стая с едно легло. Естествено, ако искате, бихте могли да проверите и в някой друг хотел. Но трябва да ви кажа още отсега, че ако се върнете пак при нас, едва ли ще можем вече да ви услужим. Свободното легло в двойната стая, което — не знам по какви причини — не желаете да вземете, навярно ще е заето вече от някой уморен пътник.

— Добре — каза Швам. — Ще взема леглото. Само бих желал — нещо, което навярно ще разберете — да зная с кого ще деля стаята си. Питам не от предпазливост, съвсем не, тъй като няма от какво да се опасявам. Моят съквартирант — човекът, с когото прекарваш една нощ, все пак би могъл да се нарече почти съквартирант — вече там ли е?

— Да, той е в стаята и спи.

— Значи спи — повтори Швам, поиска адресна карта, попълни я и я връчи обратно на портиера. После се качи по стълбите.

Швам неволно забави крачка, щом откри стаята с посочения му номер, затаи дъх, с надеждата да дочуе някакъв шум, който непознатият би могъл да издаде, а после долепи око до отвора на ключалката. Стаята бе тъмна. В същия маг дочу, че някой се качва по стълбите и трябваше да действа. Естествено, можеше да продължи, като си даде вид, че се е заблудил в коридора. Другата възможност беше да влезе в стаята, в която бе законно настанен и където в едното легло вече спеше някакъв човек.

Швам натисна дръжката. Затвори вратата след себе си и заопипва с длан по стената, за да открие ключа на лампата. Изведнъж се закова на мястото си — край него (веднага схвана, че там някъде са леглата) се чу мрачен, но енергичен глас:

— Почакайте, не палете, ако обичате, лампата. Ще бъде любезно от ваша страна, ако ме оставите на тъмно.

— Очаквахте ли ме? — попита Швам уплашено, обаче отговор не последва. Вместо това непознатият каза:

— Гледайте да не се спънете в патериците ми и внимавайте да не паднете върху куфара ми, който се намира приблизително по средата на стаята. Аз ще ви напътствам до леглото ви — направете три крачки покрай стената, после се обърнете наляво и след като направите още три крачки, ще можете да докоснете таблата на леглото си.

Швам се подчини, стигна до леглото, смъкна дрехите си и се пхна под одеялото. Вслуша се в дишането на другия и разбра, че дълго няма да може да заспи.

— Впрочем — проговори той колебливо след известно време, — името ми е Швам.

— Така ли? — каза другият.

— Да.

— Може би сте дошли за някакъв конгрес?

— Не. А вие?

— Не.

— По служба?

— Не, не би могло да се каже.

— Поводът да дойда тук е вероятно най-странният, който би могъл да доведе някого в този град — каза Швам.

На близката гара някакъв влак правеше маневра. Земята се тресеше, а леглата, в които лежаха двамата мъже, потрепваха.

— Да не би да искате да се самоубиете в този град? — попита другият.

— Не — каза Швам. — На самоубиец ли ви приличам?

— Не зная на какво приличате — отвърна другият. — Тъмно е в стаята.

Швам обясни с плахо оживление в гласа:

— Да пази бог, не това е причината. Знаете ли, имам син, господин... (другият не назова името си), един малък хлапак, заради него съм тук.

— В болница ли е?

— Как така? Той си е здрав, може би действително е малко бледичък, но иначе е напълно здрав. Искях да ви обясня защо съм тук,

тук при вас, в тази стая. Както вече казах, заради моето момче. То е ужасно чувствително, истинска мимоза, реагира, щом само сянка падне върху него.

— Значи все пак е в болницата.

— Не — извика Швам, — вече ви казах, че е здрав във всяко отношение. Само че е застрашен да се разболее. Този малчуган има душа, крехка като стъкло, оттам идва заплахата.

— Защо не се самоубие? — запита другият.

— Но моля ви, как може едно дете като него, още незряло, на такава възраст? Защо говорите така? Не, момчето ми е застрашено по следната причина: всяка, ама всяка сутрин, отивайки на училище — той ходи на училище винаги сам, — трябва да стои пред една железопътна бариера и да чака да мине ранният влак. И той, хлапакът, наистина стои там, маха с ръка на влака, маха с всичка сила, приветливо и отчаяно.

— Е, и?

— После — каза Швам, — после отива на училище, а когато се върне в къщи, е разстроен и замаян. Не е в състояние да учи уроците си, не му се играе, не му се приказва — и така е вече месеци наред, всеки божи ден. Ще ми погине момчето.

— Но какво го кара да се държи така?

— Виждате ли — каза Швам, — ето това е странното. Момчето маха с ръка на влака и никой пътник — както тъжно отбелязва то, — никой пътник не му отговаря. И така дълбоко взима това присърце, че ние — жена ми и аз — сме изпаднали в най-голяма тревога. То маха с ръка, а никой не му отговаря — разбира се, пътниците не са длъжни да правят това, а би било абсурдно и смешно да се издаде наредба в подобен смисъл, но...

— И вие, господин Швам, искате да облекчите неволята на вашето момче, като вземете утре ранния влак и помахате в отговор на малкия?

— Да — каза Швам, — да...

— Мене — каза непознатият — децата не ме интересуват. Дори ги мразя и ги отбягвам, тъй като заради тях — в буквалния смисъл на думата — загубих жена си. Тя умря при първото си раждане.

— Моите съболезнования — каза Швам и се изправи в леглото си. Приятна топлина обля тялото му. Почувства, че сега вече ще може

да заспи.

Другият попита:

— За Курцбах ли ще заминете?

— Да.

— И не ви обземат никакви съмнения при това ваше намерение.

Ще бъда по-откровен, не се ли срамувате да мамите момчето си? Понеже онова, което смятате да извършите — трябва да признаете, — е измама, чиста лъжа.

Швам каза с раздразнение:

— Как си позволявате, моля, отде-накъде ви идват подобни неща наум?

Отпусна се тежко в леглото, зави се презглава, полежа известно време, размишлявайки, и после заспа.

Когато на следващата сутрин отвори очи, установи, че е сам в стаята. Погледна часовника си и се уплаши — до влака оставаха още пет минути и бе изключено да го хване.

Подир обед — не можеше да си позволи да остане още една нощ в града — пристигна потиснат и разочарован вкъщи.

Вратата отвори неговото момче — щастливо и извън себе си от радост. То се хвърли насреща му, заблъска с юмручета по бедрото му и извика:

— Един пътник ми отговори, маха ми много дълго!

— Имаше ли патерица? — попита Швам.

— Да, имаше и бастун. Накрая завърза носната си кърпа за бастуна и го размахва от прозореца, чак докато го изгубих от погледа си!

ЗИГФРИД ЛЕНЦ НАЧАЛОТО НА НЕЩО

Хари Хопе слезе трудно по кея. Издал напред тяло, хванал в една ръка картонен куфар, а в другата — завързана кутия, той се бореше с напора на снежната буря, започнала още в здрача на онази предновогодишна утрин. Откъм складовете, откъм блестящо мокрите планини от въглища лъхаше студ; ледени блокове плуваха в черната вода на реката, кръжаха във водовъртежите, блъскаха се и се разбиваха в зида. Поривистият вятър връхлиташе над тях, вдигаше вълнички и къдреше откритите пространства на водата сред носещите се ледени блокове. Хопе се появи под вихъра на снежната буря, отначало като видение, измъчено подобие на самия себе си; появи се върху външния край на кея, напрегнат, с наведена глава под ударите на вятъра, който сякаш искаше да откъсне ръцете му с багажа и притискаше палтото към тялото, заслиза неудържим към зелената митническа барака. Едва когато застана на завет пред бараката, за първи път вдигна очи и се взря в сивото лице на един мъж, който беше облегал рамо на бараката и го наблюдаваше. Беше старец с мръсно яке, с огромни обувки на краката; на гърба му висеше сплескана раница, от която се подаваше зидарски нивелир. В ръцете си държеше синкаво блестящ трион, омотан по средата с парчета от чувал. Стоеше, без да помръдва, движеше само покрития с белези остатък от показалеца си, плъзгаше го по синкаво блестящата лента на триона. Хопе остави куфара и завързаната кутия, изтръска снега покрай врата си, изтупа обувката си о дървената барака и се приближи към човека с триона, който го наблюдаваше внимателно и недоверчиво. Застанал на завет, Хопе видя пътя, който бе изминал, погледна надолу към плуващите ледени блокове и към реката: снегът падаше косо, като зад опънати телове на бяла решетка скриваше другия бряг, корабостроителницата, голия насип, а щом вятърът заблъскаше решетката, снегът се разлетяваше във вихър, сякаш експлозия го изхвърляше нагоре и го връщаше обратно към водата. Докато лицето му беше обърнато към реката, Хопе крадешком погледна към стареца, който стоеше там недоверчив и

неподвижен и само леко прокарваше остатъка от показалеца си по триона.

— Мръсен ден — каза Хопе и се обърна тъй, че почти докосна стареца, огледа го за миг и после заговори в сивото му лице: — Корабът ми е заминал, беше тук на котва, на този кей... Не може да са тръгнали отдавна. Той е кораб-фар, бяхме на ремонт в корабостроителницата.

Човекът с триона мълчеше, лицето му не трепна, без да помръдва, той остана облегнат о стената на бараката.

— Тук беше закотвен — каза Хопе и посочи мръсния кей, — беше завързан на това място. Навярно сте го видели, не може да са отплували отдавна.

— Не — каза старецът, — не.

Той преглътна, поклати глава така, сякаш никога нищо не е виждал, а дори и да е видял, не беше склонен в този миг или пък изобщо някога да признае. Сега показалецът му лежеше кротко върху лентата на триона, погледът му се откъсна от Хопе и се отправи към реката, откъдето през снежната виелица като откъслечни стенания до тях долитаха призивните сигнали на някаква моторница. Самата моторница не се виждаше.

— Не може да са тръгнали отдавна — рече Хопе.

Старецът мълчеше, безучастно загледан над него, повдигна равнодушно рамене, втренчи очи в кръжащите ледени блокове, които изглеждаха млечносини, бяха гладко измити по краищата, а в средата носеха вкоравени буци сняг, парчета дърво или смачкани консервени кутии.

— Няма никакъв смисъл — каза Хопе и почувства, че го е казал на себе си, — не си струва да чакам. Те скоро ще пристигнат на мястото. Отивам си в къщи.

Взе си куфара и завързаната кутия, погледна още веднъж надолу към реката, кимна към гърба на неподвижно застаналия старец и тръгна. Мина между складовете, после по една прорязана от релси площадка и пое нагоре по стръмна улица, където мръсни деца играеха някаква безшумна игра: мълчаливо и гневно те изчакаха, докато той отmine. Под заслона на един изронен зид стигна до края на стръмната улица, пресече ветровити градински площи, стигна до един подлез на метрото и сви в една улица, която се състоеше само от бараки, кръчми

и, естествено, отоплени вариетета. Над една стена със съскане прелетя бомбичка-жабка, остана да мъждука за миг на земята, после внезапно заподскача с безразборни слаби експлозии и се озова върху трамвайните релси.

Хопе се спря, обърна се, погледна нерешително към черния подлез за метрото, към набитата жена с дългото палто, която продаваше вестници на едно сгъваемо столче пред входа, и докато гледаше назад, си помисли: „Тя ще го узнае много скоро...“ Пред него смътно се появи лицето на Ане, лице, бяло и пухкаво като хляб, излъчващо само чистота и упрек; мислеше за нея, чуваше гласа ѝ, все същия обвинителен тон, който превръщаше всяко изречение в морна заповед, мислеше за въздишките на досада в движенията ѝ, когато почистваше трохите от неговия край на масата или измитаše цигарената пепел от стола; мислеше си за нейния поглед, в който се таеше ранното разочарование от брака, и още докато си припомняше това, забеляза, че върви нататък по улицата с бараките и кръчмите.

Откъм града се чуваха далечни глухи гърмежи, оръдейни изстрели, които прозвучаваха сподадено в снежната виелица; Хопе се сепваше всеки път. Насреща му се зададе стара, силно гримирана жена; в едната си ръка носеше шише с мляко, а в другата — охранено жълто куче; тя го погледна със заплашителен израз на лицето, той отстъпи в страни и тя сви зад него в един вход. Мина край някакви заравнени развалини и стигна почти до края на улицата, срещаше умърлушени лица, лица, изпълнени с очакване, вдъхваше задушливата миризма на вряща лой, която долиташе от ветровитите бараки. Зад него някаква ракета се стрелна косо във въздуха, издигна се с неистов вой и се пръсна; улицата на бараките и кръчмите вече оповестяваше настъпващата Нова година.

Хопе погледна кутията си, тя бе потъмняла от влагата, картонът се беше размекнал от долната страна, връвта прерязваше пръстите му. Бавно мина в страни, тръгна към един мокър железен парапет и заслиза по циментовите стъпала на една приземна кръчма, „Тя ще го узнае много скоро — помисли си той. — А щом Ане узнае, че съм изпуснал кораба, ще изкара мен виновен и ще престане да ми говори, както майка ѝ е преставала да говори с нея, когато е искала да я накаже. За нея мълчанието никога не е било нещо друго, освен наказание. Много скоро ще направи това...“ Остави кутията, натисна набраздената

дръжка на вратата и почувства как дръжката леко и безшумно поддаде, а щом я пусна, вратата се отвори. Пред една кафява плъстена завеса, точно пред него, стоеше мъж с каскет, чието лице бе осеяно със сини точки като от сачми. Двамата изненадано се погледнаха, после мъжът мина край него и по циментовите стълби се изкачи на улицата. Хопе дръпна завесата и влезе в кръчмата, пристъпи в полутъмното помещение, изпълнено с топъл, сладникав мирис; подът бе посипан със стърготини, масите бяха грубо рендосани и проблясваха матово в здрача. Кръчмарят, огромен мъж в сив пуловер, стоеше зад тезгяха, сякаш залостен там за цял живот — сега той вдигна глава от вестника си, огледа обувките на Хопе, палтото и багажа му, после се усмихна:

— Лош ден — рече той.

— Да — отвърна Хопе.

Седна край една рендосана маса. Над него с втречени червеникави очи лениво плуваше из цигарения дим препарирана риба-трион — въртеше се леко върху скрибуцащи телове. По тавана преминаваше мъждива следа от сажди, минаваше косо през помещението и изчезваше зад зачервения кюнец на едно кюмбе. Масата до печката беше заета; там седяха мъж и жена: те изпитателно загледаха Хопе, само за няколко секунди, после заприказваха шепнешком.

— Паула — викна кръчмарят, без да вдига очи от вестника.

Зад една завеса се обади женски глас, изтрака капак на тенджерата, отекнаха забързани стъпки, чу се тиха ругатня; завесата гневно се отмести и иззад тезгяха излезе една жена — млада, с черен пуловер, с бяла престилка и плаха усмивка. Пристъпи усмихната към Хопе, притисна тяло о ръба на масата му, почака и изведнъж усмивката изчезна от лицето ѝ, замени я лека уплаха, която я накара неволно да отстъпи.

— Хари — каза тя, — о, Хари.

— Да — отвърна той и погледна покрай нея в някакво рекламно огледало, където се появи размазано лицето му с пепеляворусата коса, с полегато високо чело, с дълбоко хлътналите очи, обрамчено от златните букви на една реклама за ракия. Взираше се равнодушно в умореното си лице — беше още младо, зачервено от студа навън, на брадичката бе лепнато късче хартия, закриващо порязаното при бръснене.

— Знаеше ли, че съм тук? — попита Паула.

— Не — рече той, — не знаех. Случайно влязох тук. Изпуснах кораба си тази сутрин.

— Пътувал си по море?

— Не, бях на кораб-фар, само вахта. Стояхме на котва край Миненцвангсвег, при подвижните пясъци.

— А сега?

— Сега нищо — рече той. — Бяхме на ремонт в дока, а те заминали много рано или пък аз съм дошъл късно на кея.

— Сега работя тук — каза тя, — оттогава. Трябваше да започна нещо.

Той кимна, погледна бледото ѝ лице, малката ѝ уста с извърнати устни, напомнящи устните на закръглените гробищни ангелчета. Черната ѝ коса беше гладко причесана, на шията си, по която не се виждаше нито една бръчка, тя носеше тънко герданче.

— Какво ще вземеш? — запита тя.

— Ракия — каза той, — една малка ракия и бульон.

— Бульонът не струва — извика мъжът, който седеше на масата до печката и поклати предупредително глава. Беше пиян. Очите му приличаха на изпъкнали копчета, а рязко стесняващото се лице без брадичка му придаваше вид на плъх.

— Е? — попита Паула.

— И двете — каза Хопе.

Тя се обърна, плъзна строг поглед към дребния пиян мъж и се скри зад завесата.

Опушените стени на кръчмата бяха покрити с фотографии, те опасваха в две редици цялото помещение. И сега Хопе откри, че това са снимки на прочути борци в свободен стил: вторачени, с прибрани брадички и свити юмруци, те гледаха от стените към масите, с мрачна враждебност преценяваха всеки, който седеше там. Дребният пиян мъж наблюдаваше как Хопе разглежда редиците снимки и викна презрително:

— Трици, нямат нищо в главите си, освен трици, а пък бицепсите им са напompани с въздух. Попитай Хенриета, момчето ми, тя знае.

— Дръж си устата — каза Хенриета.

Тя с въздишка се изправи до него — едра жена с мазна кожа, дебела, с печално младо лице. Облечена бе в износено кожено палто,

което я обгръщаше като проскубана козина. Месестите ѝ пръсти се впиваха в дланите, вратната ѝ артерия пулсираше. Тя отметна гъстата си, повехнала коса, повдигна краищата на палтото си и отпи една глътка.

— Е, къде е твоят Янkel Бубеску? — изкряска дребният мъж до нея. — Нали щеше да се върне? От три години го чакаш. И какво? Какво сега? Може би някой е изкарал въздуха от бицепса му, а и от мозъка му? Може би твоята „пантера от Пшемисъл“ се е превърнала в стара велосипедна гума?

— Той ще се върне — каза Хенриета тихо.

Дребният пиян мъж с очи като копчета се разсмя.

— Защо — викна той, — защо пък мислиш, че ще се върне?

— Защото е най-изисканият мъж на света. Никога досега в тоя град не е имало по-благороден мъж от Бубеску, никой не може да се мери с него.

— Страхопъзльо беше той, а в главата си нямаше нищо друго, освен трици. Накара те да го чакаш три години, а годинките си отлетяха, фют — няма ги вече.

Кръчмарят спокойно вдигна очи от вестника си, поглед на дребния мъж и рече:

— Бубеску беше изискан мъж, в този локал друго не може да се говори за него.

— Такъв ви е локалът — каза дребният мъж и свирна тънко и пронизително като плъх.

— Ти себе си гледай — каза Хенриета.

Завесата зад тезгяха се раздвижи, изду се, излезе Паула, отиде със смутена усмивка до масата на Хопе, сложи пред него купичка димящ бульон, чаша ракия и докато сервираше, каза — Хопе знаеше, че го бе премислила още зад завесата:

— Аз се омъжвам, Хари.

Той не отговори, вдигна чашата, кимна ѝ, после отпи; напрегнат, отметна глава назад, пусна алкохола да потече по болящите го кътници, глътна и потрепера.

— Пак ли зъбите? — попита тя.

— Отказах се — рече той, — изглеждат много добре, но всичките се клатят. Накрая ще ми остане само езикът, за да си ближа раните.

— Лечението не ти ли помогна тогава?

— Никакво лечение не ни помага вече — каза Хопе. — Просто трябва да ни направят наново, да подменят всичко.

Това, което ни липсва, е едно ново начало.

— Ти си ужасен, Хари.

Тя предпазливо седна на стола до него, видя багажа му до крака на масата, загледа го как разбърква бульона, как извади фидето и нарязания зеленчук и после мъчително, със затворени очи засърба бульона, издаде напред устни и пое хладен въздух. Всяка глътка го облекчаваше.

— А ти, Хари — запита го тя, — женен ли си?

— Почти — каза той.

— Какво значи да си почти женен?

— Значи всичко, което можеш да си помислиш.

— Не трябваше да идваш, Хари.

— Веднага си тръгвам.

— Няма нужда да си тръгваш, защото аз съм тук. Това не би променило нищо.

— Тогава донеси ми още една ракия — рече той.

Паула стана, наведе се, вдигна кутията, безмълвно я занесе до кюмбето и я постави така, че почернялото от влага дъно да бъде обърнато към печката, в която огънят пращеше и пукаше. Хопе я наблюдаваше с крайчеца на очите си, разбъркваше бульона и си мислеше: „Значи дотук, а сега всичко отначало, както на времето.“

Паула застана зад тезгяха, наля чашата му и когато той я погледна в лицето, тя се усмихна; после донесе пълната чаша, взе празната от масата и колебливо поостана до стола му, пъкнала ръка под чистата, избеляла от пране престилка.

— Трябва да поговорим — каза той.

— Не може, тук не.

— Тогава по-късно, само да е днес.

Тя не отговори. Обърна се и с празната чаша изчезна зад завесата, която за миг се изду и пак се отпусна. В кръчмата влезе премръзнало момиче с връзка вестници; носеше вълнени чорапи и кафяви ръкавици, на които бяха отрязани палецът и показалецът; повъртя се плахо из кръчмата, приклезна за реверанс пред кръчмаря,

сложи един вестник на тезгяха и излезе, съпроводено само от шляпащия звук, който издаваха шушоните му.

Хопе отпи, наклони глава и пусна алкохолът да потече по зъбите му, когато дребният пъян мъж в ъгъла до печката се изправи и викна:

— Как се казваш? Откъде идеш всъщност?

Измъкна се от мястото си и залитайки, дойде до масата на Хопе, издърпа един стол и седна, като го загледа с недоверчив интерес. Лицето му без брадичка се сведе ниско над масата. Кракът му ритна картонения куфар на Хопе.

— Ама че скапан куфар — каза той, — с него ли смяташ да заминеш?

— Смятах.

— И сега какво?

— Сега нищо, оставам тук.

— Не си струва да останеш тук. На някой параход ли работиш?

— Да.

— Е? Защо не си на парахода си?

Той удари рибата-трион, тя се завъртя, задвижи се със скрибуцане върху теловете, люшка се известно време и накрая спря.

— Да не си изпуснал парахода си? — запита той и когато Хопе замълча, добави: — Не бързай да се радваш, момчето ми, познавах мнозина, които искаха да сменят парахода и си мислеха, че животът е пред тях. Само не бързай да се радваш.

Отстъпи от масата и като се опираше върху облегалките на столовете и ръбовете на масите, тръгна към ъгъла до печката, където съхнеше кутията на Хопе. Погледна пренебрежително кутията, без да се държи никъде, тялото му се люлееше напред-назад, накланяше се встрани, сякаш всеки миг можеше да захлупи лице върху горещата печка, но все пак не падна, всяко люшкане, всяко движение, което го теглеше надолу, той парираше с рязко противоположно движение и ето че внезапно ритна с десния си крак омекналото дъно на кутията — върхът на обувката му проби картона, кутията се блъсна с трясък в печката, а от силата на собствения си удар дребният пъян мъж политна назад към тезгяха. Когато се блъсна с гръб в тезгяха, една огромна ръка се протегна покрай крановете за бирата, спонтанно, сякаш не принадлежеше на ничие тяло, сграбчи горния край на якето и вдигна здраво дребния мъж; тогава Хопе видя сянката на друга ръка, която

бързо разсече въздуха и с ръба на дланта улучи мястото между шията и ключицата. Дребният пиян мъж гледаше учудено, с невярващи очи. Усмиваше се слисано и тази усмивка остана на лицето му, когато ръката, която го държеше здраво, рязко го отхвърли. Той се завъртя веднъж около себе си и се строполи върху една маса.

— Съжалявам — рече кръчмарят, — видях го твърде късно.

— Кутията вече си бе изпяла песента — отвърна Хопе.

— Дай на Луди моя коняк — каза Хенриета.

Протегна чашата с коняка през масата, кръчмарят я взе, отнесе я бавно към тихо стенещия човек, който лежеше с лице върху плота на масата. Хопе помогна на кръчмаря да обърне главата на Луди и да му даде да изпие коняка.

— Добър човек е — рече кръчмарят. — Само че днес има лош ден.

— Да го заведе ли у дома му?

— Неговият дом е тук.

Паула отмести завесата и уплашено загледа дребния мъж. Лицето му бе разкривено, клепачите — не съвсем затворени. Тънка струя слюнка течеше от устата му. Адамовата ябълка подскачаше задавено по жълтеникавата му шия. Хопе усети как пръстите на Паула обхванаха китката му, ужасът ѝ се изразяваше в нарастващия натиск на пръстите ѝ.

— О боже, Хари — каза тя.

— Той е добре — рече Хари, — поне не е по-зле, отколкото може да бъде човек в неговото положение. Сега ще дойде на себе си.

Кръчмарят вдигна дребния мъж, погали изпитите му страни, помириша го и доволен, го пусна обратно на масата. Без да каже дума, той се върна при вестника си зад тезгяха.

— Смяната ми ще дойде скоро — каза Паула тихо.

— Толкова по-добре.

— Ще отидем ли някъде тогава?

— Сигурно. Където искаш.

— Радвам се, Хари.

— Да.

Вратата на кръчмата се отвори, те не чува, почувстваха го само по нахлулата въздушна струя, някаква малка мръсна ръка се провря през плъстената завеса, нищо друго, освен една ръка, която бързо

хвърли на пода две-три яркозелени книжни топчета, бомбички, които експлодираха с виолетов пламък. Паула се запромъква към вратата, но преди да стигне до завесата, вратата се затръшна със смях и те чува бягащи стъпки във по стълбите.

Паула се върна.

— Ужасно е — каза тя.

— Днес е последният ден на годината — отвърна Хопе.

— Но защо трябва да гърмят?

— Понеже днес е позволено.

— Вече трябва да вървя.

— Ще чакам — каза той.

Дребният мъж с лице на плъх се раздвижи на масата, първо вдигна клепачи и запремигва, после се изправи и учудено се усмихна на всички. Разтърка си шията. Избърса с ръкав устата си. Нежно погали рибата-трион, наруга я приятелски.

— Добре ли се чувстваш? — попита Хенриета.

— Много добре, Хенриета. Да направим ли една игричка?

— Готово.

— И нито дума повече против Янкел Бубеску — каза той. — В него имаше нещо.

Отидоха при един игрален автомат, закачен до стъклената витрина. Във витрината имаше цигари, желирани котлети, гарнирани с краставички, нарязана пушена змиорка, чиято кожа бе почнала да се къдри, ролки дропсови бонбони и пакети тютюн. Те запускаха дребни монети в отвора на автомата, натискаха надолу една ръчка, докато щракнеше; бляскавите циферблати се въртяха все по-бързо и по-бързо, докато вече не можеше да се различи нито цифра, нито разделителна линия; тогава тя рязко натискаше едно копче, въртенето на диска постепенно намаляваше, спираше с щракване и в този миг пламваше една лампичка; а понякога, когато шумът на автомата стихваше, когато тишината сякаш означаваше вече загуба и подкана за ново залагане, с предизвикателно закъснение прозвучаваше звън, дрънчене на последователни тласъци и през отвора с козирката автоматът изплюваше обратно няколко гроша. Хопе ги наблюдаваше как играят, чуваше как щрака ръчката, чуваше отекващия звук на отскачащите стоманени пружини, бръмченето на въртящите се кръгове и реши да

поиграе. Но преди още да стане, кръчмарят вдигна глава, озърна се, и понеже срещна само погледа на Хопе, му каза от тезгяха:

— Това е тъкмо за ден като днешния.

— Кое? Какво е станало?

— Каквото пише тук — каза кръчмарят. — Оттатък край устието блъснали някакъв кораб, пак тези панамци, с един от техните танкери; ударили го точно в средата и го потопили, никой не се спасил.

— Кога е станало това?

— Пише го в днешния вестник, случило се е тази сутрин сред снежната виелица, в мрака. Бил е кораб-фар, един от старите резервни кораби, отивал на постоянното си място. Даден е и списъкът на загиналите — целият екипаж, всичките единадесет души.

— Единадесет? — попита Хопе.

— Имената им са напечатани. Измъкнали двама, но те умрели на борда на този панамец.

Хопе се изправи, отиде до тезгяха, взе мълчаливо вестника и се обърна — първото, което видя, беше снимката на своя кораб: високата фарова кула по средата, двете мачти с вантите, скъсания бушприт, който правеше кораба-фар да прилича на разнебитен платноход, а по средата на бордовата стена различи името, изписано с големи букви, източени чак до ватерлинията, и прочете: „Лунд II“. Стоеше и гледаше втренчено вестника. Погали с пръсти снимката, видя как корабът спокойно се поклаща на дългата котвена верига, помисли си: „Бродерсен, стария Тис...“, видя как лъчът на фара кръжи равномерно в нощта, чу как Йоргенсен вика откъм въдицата за скумрии на кърмата, как ледените блокове се блъскат в борда там долу...

— Има ли нещо? — попита кръчмарят.

— Нищо — каза Хопе.

Остави вестника на тезгяха, погледна напечатаните с получер шрифт имена на загиналите, прочете: „Хари Х., 32-годишен, женен...“, и не продължи по-нататък. Бутна вестника към кръчмаря, вестникът се плъзна и падна в една бирена локва, намокри се, появи се петно. Кръчмарят бързо го вдигна, размаха го насам-натам и поклати глава. Хопе се върна на масата си, седна, извади от джоба си смачкан пакет цигари, измъкна една цигара, потъркаля я върху плота на масата и пак я пхна в пакета. Помисли си: „... трябва да купя вестник, старата при подлеза за метрото няма да има да ми развали, десет пфенига, да го

прочета сам...“ Вдигна картонения куфар на масата, щракна една след друга ключалките и сведе глава зад вдигнатия капак. Пръстите му заопипваха вътрешните стени на куфара, завряха се под завързаното на кръст съдържание: синия пуловер, плетената шапка, гладката и студена мушамена торбичка с приборите за бърснене; Хопе измъкна мушамената торбичка, сложи я на един стол, после затвори куфара и го остави под масата. Седеше неподвижен в полумрака на кръчмата.

— Ей — каза дребният пиян мъж, — какво има? Какво ще кажеш за една игричка?

— Сега трябва да си вървя — каза Хопе.

— Значи няма?

— Може би по-късно.

Плати на кръчмаря, пхна мушамената торбичка в джоба на палтото си и донесе кутията си от ъгъла край печката: бързо нагласи скъсания картон върху дупката, почука дъното и взе куфара и кутията в едната си ръка.

— Пак ще се върна — каза той.

Кръчмарят кимна.

Навън един мустакат инвалид посипваше сгурия върху циментовите стъпала на кръчмата. Хопе почака, наблюдаваше как поривът на вятъра грабва сгурията от лопатата на малки струи, слушаше скърцащите стъпки на инвалида, който, без да му обръща внимание, продължаваше старателно да сипе. И докато чакаше, усети как от студения въздух го заболяха оголените му венци. Последната лопата сгурия се посипа върху обущата на Хопе, инвалидът се обърна, хвърли лопатата в кофата от мармалад и със скърцане се изкачи по стъпалата. Хопе тръгна след него. Когато стигна горе, чу името си: на вратата стоеше Паула, свита и настръхнала от студа. Тя бързо се качи по стълбата, остана едно стъпало под него и го изгледа.

— Отиваш ли си вече? — попита тя.

— Ще се върна.

— Кога?

— Веднага, Паула. Влез си вътре.

— Трябва да говоря с теб, Хари.

— Знам. Няма да се бавя.

Той тръгна обратно по улицата, по която бе дошъл, мина край бараки и кръчми, край младежки заведения — жалки вариетета, пред

които сега стояха напети портиери със златни галони, напъхали едрите си длани в ръкавици. Продължи нататък покрай коли с малки колела — стари циркови фургони, където се продаваха книжки с любовни съвети и кренвирши, покрай увисналата шатра на борците кечисти, клатена от вятъра, и стигна до подлеза за метрото. Даде монета на набитата вестникарка, измъкна един вестник изпод брезента, с който бе застлано съгваемото столче, и се прислони зад някаква бетонна стена. Разтвори вестника. Потърси снимката на своя кораб и докато търсеше, имаше чувството, че всички минувачи го гледат, че всички лица надничат иззад яките на топлите дрехи, недоверчиви, сковани от тайни подозрения и догадки. Хопе сгъна отново вестника и го пхна във вътрешния си джоб. През ветровитите градински площи стигна до стръмната улица, мина под черни от влагата дървета, край големи храсти, опасващи двете страни на пътя, и вече бе стигнал до изронения зид, когато насреща му се изпречиха две деца.

— Трябва да ни помогнеш — каза едно момче.

— Нямам време — отвърна Хопе.

— Играем на топка.

— Тогава продължавайте да играете.

— Не можем — рече момчето, — Руди го няма. След последната игра изчезна. Търсим го вече два часа, но никой не може да го намери.

— Случва се — каза Хопе и отмести мръсните деца.

Тръгна надолу по улицата и стигна до кея, после пак застана на завет до зелената митническа барака. Мъжът с триона бе изчезнал. Хопе остави багажа си, облегна рамо о стената на бараката и извади вестника. И прочете всичко отново; видя още веднъж потъмнялата снимка на своя кораб, окастрения бушприт, който винаги му напомняше отрязан рог на риба-меч... чу гласовете им, гласа на Бродерсен, гласа на Йоргенсен... проследи кръжация лъч над зелено проблясващата вода... сенките на изникващите в нощта кораби... там, при подвижните пясъци, закотвени на дълга верига край Миненцвангсвег... четеше и четеше: „Хари Х., 32-годишен, женен“. Помисли си за Ане, каза си: „Сега Еверс ще седи при нея с изгладените си панталони и топлото си съчувствие, ще ѝ съобщи внимателно, че мъжът ѝ, един от най-добрите ни моряци, е станал жертва на злополука; началникът на кантората, Еверс, с прискърбие, което му отива, прискърбие с мярка, ще заяви: «Да, мъжът ви беше сред най-

добрите и ние ще помогнем, където трябва да се помогне, ще почетем паметта му»“.

Хопе погледна към реката — вятър и сняг, загледа надолу към плуващите ледени блокове, смачка вестника и го хвърли в реката. Запаля цигара. И като пушеше облегнат на бараката без прозорци, изведнъж се озърна, излезе от заслона и огледа кея, взря се в прозорчетата на складовете, стоеше и слушаше острия звук на далечен трамвай; после се върна, вдигна без колебание кутията и я пусна близо до кея между ледените блокове: до слуха му стигна глух плясък, сякаш чу дълбока доволна въздишка. Спокойно хвана картонения куфар, замахна с него назад, като че беше диск, изхвърли ръка покрай хълбока си и с широко движение запрати куфара в реката. Куфарът улучи един леден блок, закачи го и се плъзна в откритата вода. Не потъна. Напои се с вода и се понесе надолу по реката, заклещен между ледените блокове. Хопе почака, докато куфарът и кутията изчезнаха зад бялата снежна решетка, после хвърли угарката си и бавно пое през снежната виелица нагоре към града.

1958

ЗИГФРИД ЛЕНЦ

ЛЮБИМАТА ХРАНА НА ХИЕНИТЕ

Той седеше с гръб към стената, под препарираната глава на един глиган, а до него седяха двете жени. Чувах как жените го увещават, още от входа на кръчмата долових упрека в гласовете им и заплашителните предупреждения, които хвърляха в младото му, неподвижно лице — ту нетърпеливо, ту с нежно възмущение те го увещавах, а той седеше и мълчеше. Младият американец не каза нито дума, когато двете жени станаха едновременно; не се изправи, не ги погледна, когато си взеха чантите и бутнаха един пакет под масата му, а после, хванати подръка, се отправиха покрай мен към изхода. Държаха се подръка много плътно, отминаха, като си шушукаха, и аз зърнах чистата им, розова кожа, поддържаните им коси, върху които носеха еднаквите си плоски шапки, напомнящи яйца на очи с виолетки. Видях ги още веднъж как минаха отвън край витрината, подръка, с нежността на приятелки-съзаклятнички; и двете се усмихваха.

Останахме сами. Той изпи на големи глътки чашата си, поръча си допълнително двоен коняк, запуши и с неподвижно лице продължи да седи под препарираната глава на глигана, който, сковано ухилен, се пулеше през цигарения дим с изкуствените си очи. Извитите му бивни изглеждаха крехки, изсъхнали; пясъчножълти, те се издигаха към очите му. Изпих един обикновен коняк, погледнах към мъжа: седеше замислен, с атлетическо телосложение и младежки вид, с разкопчано палто от камилска вълна и плътно пригладена коса. Изглеждаше добре; приличаше ми на мъжа от плаката, чиито приятели му завиждат, задето получава от жена си като подарък само спортно бельо.

Той сложи крак върху пакета, който двете жени му бяха поверили; крачолът на панталона му се повдигна, показва се ластичният край на чорапа и част от крака — мускулест, с гладка кожа. Много пъти мършавият келнер идва на масата му, слагаше пълна чаша и отнасяше празната, видях, че бяха все двойни коняци, които той изпиваше на големи глътки, без да промени израза на лицето си. Най-

после сякаш му дожаля за келнера; поръча цяла бутилка, сам си наля и сложи шишето на издрасканата мраморна маса.

И сега той се обърна; сякаш разбуден от издрънчаването на бутилката върху мрамора, вдигна глава, поогледа опушените тапети, откри над себе си главата на глигана, а след това и мене в моя ъгъл. Усмихна ми се тъжно. Отвърнах на усмивката му, той посочи с палец към главата на глигана и каза:

— Знаете ли кога за последен път са му дали да пие?

— Тази сутрин — отвърнах аз.

— Добре — добави той, — тогава няма от какво да се боим.

Ненадейно вдигна бутилката и я протегна към мен подканящо.

— Какво ще кажете — рече той, — преди оня там горе да е ожаднял...

Взех си чашата и се преместих на масата му. От него долиташе мирис на много скъп одеколон за бръснене; шията му беше без бръчки, никъде по зъбите му не се виждаха пломби. Той уверено ми напълни чашата, каза „хайде“ и пихме до дъно.

— За какво? — попитах аз.

— За всичко, което мразим — отвърна той.

Докато говореше, цигарата се люлееше между устните му. Имаше кафяви, полегатото разположени очи, тънки вежди и видях, че лицето му е без бръчки под очите.

— Още по едно? — запита той.

— Да не бързаме — казах аз.

— Те скоро ще се върнат. Трябва да сме привършили, когато дойдат. Нямаме много време.

— Добре тогава — отвърнах аз, — съгласен съм.

Той пак напълни чашите, хвърли поглед през витрината и съблече палтото си, като се полуизправи, изпъна назад ръце и пусна палтото да се плъзне надолу. Улових погледа му и попитах:

— За първи път ли сте в Германия?

— Не — каза той, — аз не, но жена ми и дъщеря ми, те са за първи път тук.

— Дъщеря ви?

— Марджъри, да. Тъкмо отидоха да си купуват обувки.

— Тук има здрави обувки — рекох аз.

— Ах — каза той с погнуса, — те навсякъде си купуват обувки, най-напред в Париж, после в Италия, а сега и тук.

На лицето му се появи израз на примирено презрение, на унило озлобление, той смачка горящия край на цигарата си и хвърли угарката в пепелника, та чак се вдигна прах.

— Обувки — рече той презрително, — където и да идем, първо искат да видят обувки. Сякаш Европа няма какво друго да предложи, освен магазини за обувки. Това пътуване ще стане причина до края на живота си да ходя бос. Мразя ги.

— На почивка ли сте тръгнали? — попитах аз.

Той ме погледна изненадано, с доброжелателен израз, който ме изплаши; бързо доля чашата ми, измъкна за двама ни цигари от пакетчето си, запали ги и аз почувствах, че възнамерява да ми довери нещо: младото му лице се приведе към мене над издрасканата мраморна маса, усетих по-силно мириса на много скъпия одеколон за бръснене.

— Мразя ги — повтори той, — никой не може да си представи колко ги мразя.

— И дъщеря си ли? — попитах аз. — Също и Марджъри?

— Няма разлика между двете, поне за мен не съществува никаква разлика: те са жени.

Въздъхна, издаде напред полуотворените си устни, сякаш щеше да духа гореща супа; очните му ябълки се зачервиха по края, кожата на лицето му настръхна, побиха го тръпки, предизвикани от алкохола и спомените, нещо измъчено се появи в държанието му, той изнурено се опитваше да предотврати затварянето на левия си клепач, изплъзването на погледа... Започваше да се напива. Мислех за жените, с които пътуваше, за розовата им кожа, мислех за съзаклятническата им нежност и за това, че най-напред ги бях взел за сестри, и докато ги виждах пак пред очите си: шушукащи, хванати подръка, предизвикателно здрави, открих, че изпитвам състрадание към него. Тогава казах:

— Много съжалявам.

— Благодаря — каза той, — не беше напразно, сега знам какво да правя и ще го сторя. Сега се пробудих. Това пътуване ми отвори очите.

— Понякога едно пътуване е добро за тази цел.

— Приятелю — каза той, — това пътуване пожелавам на всеки, който поне малко държи на жените.

— Неприятности ли имахте?

— Не сме прекосили океана, за да купуваме обувки, приятелю. Първо заминахме за Париж, защото се ходи в Париж, но нямахме намерение да останем там. Искахме да идем в околностите на Берне, нагоре в Нормандия, да намерим една равна горска поляна край буйна река; така се бяхме уговорили. През войната сред утринния здрач в началото на ноември се наложи да кацнем принудително на тази горска поляна край Берне — с прострелян бензинопровод. Бях пилот и сега исках да видя още веднъж тази поляна, от която не очаквах много, но която не ни разочарова, когато приземих машината и я спрях току пред буйната река. Исках да видя тази келява поляна, която после, след като закърпихме бензинопровода, ни позволи дори отново да излетим. Ето причината, поради която искахме да идем в околностите на Берне.

— И какво стана? — запитах аз.

— Не я видях повече — каза той. — Останахме в Париж, те не можеха да се откъснат оттам, купуваха обувки. Не напуснахме този град, докато не изтече времето, определено за Франция. Заминахме за Италия, малката поляна така и не видях.

Той говореше тихо, сега без презрение, без озлобление, в гласа му звучеше равнодушие, убедителна обективност; напомняше ми глас, който понякога чувам по радиото: той идва до мен отдалеч, от невидима тъмница, предполага някакво отношение, не допуска никаква възможност за възражения и не иска друго, освен да му дадеш право. И аз му давах право: бях на негова страна, понеже жените с розовата кожа му бяха попречили да види своята поляна, да изпита плахото щастие, като открие отново следите на приземяването; и аз му кимнах решително. Той доля чашите, изпи своя двоен коняк на големи глътки и примирено се усмихна.

— А в Италия? — попитах аз.

— Италианците правят най-хубавите обувки — каза той. — Марлена Дитрих си купува обувки само от Италия, Сорая също, и всеки, който поне малко държи на себе си, трябва да купува обувките си при макаронаджиите.

— Познавахте ли Италия?

— Приятелю — каза той, — когато отидох за първи път в Италия, имах орден втора степен. А сега заминахме затам, защото исках да намеря един човек. Не знаех как се казва, знаех само, че живее в планината край един мост. Тогава ми бяха възложили задачата да разруша моста и аз отлетях, за да им я изпълня, но по време на нападението на моста се появиха овце, цяло стадо в праха под мен, и един човек, който караше овцете. Не можехме да чакаме, не можехме да помолим овцете да освободят моста; изпълнихме задачата и още докато летяхме обратно, реших да потърся по-късно човека, който караше овцете, и да му занеса нещо.

— Жив ли беше?

— Ние купувахме обувки — рече той. — Не видях човека, защото не ме пуснаха да ида дотам. Можеха да излизат сами, пазаруваха без мене, но когато се връщаха в хотела, исках да ме заварят. Мислех, че ще умрат, получаваха нервни кризи и обриви, ако не ги чаках. О, мразя ги, мразя тези нежни оплаквания, кротките им упреци, а най-много ги ненавиждам, когато подмятат за своята незащитност или апелират към така наречения джентълмен в нас... Известна ли ви е любимата храна на хиените, приятелю? Това са обувките, за бога...

Цигарата подскачаше между устните му, димът се виеше край лицето му, издигаше се и се сгъстяваше под четинестата глава на глигана, чиято зурла беше тъй широко разтворена, че напуканият гипсов пълнеж в устната кухня проблясваше с розовия си цвят. Младият американец се взря в мен с болезнена доброжелателност, доля чашата ми, вежливо ме подкани да я изпия и аз пих. Лицето му бе леко подпухнало от алкохола, погледът му вече не беше уверен, но гласът му не се променяше. Звучеше тихо и ми въздействаше с убедителната си обективност, тъй че не се осмелявах да дирия възражения. Давах му право, както на оня глас по радиото.

— А от Италия дойдохте при нас?

— Да — отвърна той, — от Италия дойдохме тук. И по пътя се молах рояци мравки да нападнат немските магазини за обувки. Молитвата ми не бе чула, приятелю. Щом зърнах първия магазин за обувки, те се спряха, но този път не се предадох така лесно; този път съм заложил нещо на карта. На четиридесет километра оттук, след едно нападение над този град, те ме улучиха, цялата ми опашка бе

отнесена, тъй че трудно можехме да скочим. Но аз скочих, парашутът се отвори добре, понесох се надолу и видях косо под себе си реката. Но веднага след това, когато парашутът ми вече се беше разтворил, видях, че над мене пада Чарлз с разперени ръце, а подире му плющяха и се развяваха въжетата и парашутът, който не се разтваряше. Така летеше надолу и аз се надявах, че ще падне върху парашута ми. Но той дори не го докосна, а префуча покрай мен; успях да хвана въжетата му и да ги задържа. С моя парашут двамата паднахме в реката. Чарлз бе ранен, удави се.

— Това стана на четиридесет километра оттук?

— Не повече. Тогава войната свърши за мен. А сега искам да ида на гроба на Чарлз и да му кажа, че съм тук. Бяхме приятели от училище. От четири дни сме в този град и още не съм заминал при него... О, мразя ги! Но сега знам какво да правя.

Поривисто сграбчи бутилката, стисна я; видях как ставите на пръстите му побеляха, как устните му се свиха и изведнъж той се облегна назад и ритна с крак пакета под масата. Пакетът се плъзна между краката на стола ми, продължи нататък по средната пътека на кръчмата и стигна чак до кафявата плюшена завеса на входа.

— Обувки — каза той, — вътре има обувки: любимата храна на хиените.

Мършавият келнер подаде подозрително глава през плъзгащата се кухненска врата.

— Плаща! — извика американецът.

Келнерът дойде и той плати.

Когато, без да бърза, обличаше палтото си, видях как във зад витрината двете жени слизат от едно такси — бързо, с плоските си шапки, които така напомняха яйца на очи с виолетки. Едната от тях — не можах да определя дали бе Марджъри, или майка ѝ — носеше завързан пакет. Отметнаха плюшената завеса на входа, вдигнаха без учудване пакета, който лежеше там, и дойдоха на масата ни. Той бе много спокоен. Равнодушно позволи на една от жените да го целуне по бузата. Лицето му остана неподвижно, когато му подхвърлиха двата пакета през издрасканата мраморна маса. Взе ги безмълвно. Чаках, чаках нещо, което смятах, че трябва да се случи, но не се случи нищо. Той ме погледна само веднъж, с израз на необяснима благодарност, после тръгнаха към таксито: той знаеше какво да прави.

1960

ЗИГФРИД ЛЕНЦ

ДЕБЕЛИНАТА НА КОЖАТА

Брунsvик беше поръчал масажист вкъщи и аз пристигнах у тях още преди закуска. Съобщих за себе си — вече ме очакваха. Отвори ми едно момиче с измъчено лице; отведе ме по една стълба до тясна врата, потропа и ме пропусна да вляза.

Той лежеше върху застлано с рунтава кожа канапе, неподвижен, с вяло отпуснати месести ръце. Беше се проснал по лице. В светлината на прозореца меката плът на гърба му леко лъщеше; чистата тлъстина по врата му беше дълбоко надиплена, увисналата му брадичка високо навирена на една страна — той дишаше учестено и напрегнато. Отдолу се чу вой на куче.

— Влизайте — каза Брунsvик, — започвайте.

— Да, веднага — отвърнах аз и се подготвих за масажа. Лекичко мацнах по малко мазен крем върху гърба му, върху меките хълбоци, на врата и всеки път той потрепваше от хладното докосване на мазнината, от слабия натиск на пръстите ми.

— Сега ще мине — успокоих го, — веднага ще премине.

Той вдигна лице и кимна, видях, че Брунsvик е съвсем млад.

Пак прозвуча, висок и гневен, воят на кучето под нас, и когато се вслушах, Брунsvик каза:

— Нямам нищо против да започнете.

И аз започнах: леко размазах крема, втрих го в жълтеникавата кожа, предпазливо подхванах меката плът и гърба и изтеглих една линия от горе до долу, докато той тихо въздишаше и пухтеше.

— Добре — изпъшка той, — така е добре.

В същия миг кучето пак зави, сякаш от някаква внезапна болка, и аз попитах:

— Чувате ли?

— Да — рече той, — чувам.

— Изглежда, на кучето му има нещо.

— Сигурно — отвърна Брунsvик, — гладно е. Кучето вие от глад, всяка седмица е тъй. Ще свикне.

— Ваше ли е кучето? — запитах.

— Да — каза той.

Близко до потъналата дълбоко в тлъстина плешка открих буца, опипах я леко, натиснах с длан, раздвижих буцата с палец: сега Брунsvик стенеше, блъскаше лице във възглавницата, но аз не спирах.

— Ето я тук — казах аз.

— Да — рече той, — на рамото.

Грижливо очертах с върховете на пръстите си контурите на буцата, забарабаних слабо, после пак натисках, докато Брунsvик не простена тихо:

— Достатъчно — помоли той, — недейте вече там.

Мълчаливо се заех с другото рамо и когато кучето отдолу почна да скимти, запитах:

— Какво му е на кучето ви?

— Нищо — изпъшка той, — съвсем нищо. Но за него е по-добре да погладува. Ден и половина в седмицата трябва да гладува. Такова едно куче трябва да знае от кого получава храната си и че храненето не е нещо всекидневно.

Освен това на кучетата добре им действа гладът. Който обича кучето си, трябва да го оставя да гладува.

— Сигурно — казах аз, — но ден и половина е много.

Сега заблъсках и замачках увисналата плът на хълбоците, затъркалях я между палците и показалците на двете си ръце, щипех и подръпвах, а Брунsvик затвори очи от мъчително блаженство. Той тихо захърка, у него своевременно настъпи непреодолима сънливост: „Скоро — мислех си, — скоро ще заспи!“ Размачквах отпуснатите, месести ръце, разтривах ги с продължителен натиск чак до бицепса — или поне до мястото, където трябва да се намира бицепсът: от устата на Брунsvик се изтръгна лек, сладостен стон, неясен копнеж за сън.

Изведнъж се чу скимтенето на кучето — звънко, нетърпеливо, радостно. Брунsvик недоверчиво повдигна глава, послуша се и когато скимтенето бе последвано от възбуден лай, той се надигна, махна ми да остана на мястото си и отиде до прозореца. И докато стоеше там и недоверчиво се заслушваше, аз го разглеждах: белите, лишени от мускули крака, увисналата тлъстина по хълбоците, жълтеникавия извит врат. Учестено се повдигаше и спускаше меката, неокосмена

гръд, предпазливо се движеха малките очички в бледите възглавнички от мазнина. Радостният лай на кучето не се повтори.

Уморен, Брунsvик се върна на канапето, позасмя се, търкулна се върху рунтавата кожа и ми кимна да продължа с масажа. И докато обработвах с ръбовете на дланите си задника му — удрях здраво, за да стегна плътта, — вратата се отвори. В стаята надникна момичето с измъченото лице, останало почти без дъх, с разширени от страх очи. Прекъснах масажа, а Брунsvик попита:

— Закуската готова ли е?

— Да — отвърна момичето тихо.

— Получихте ли всичко? Топла пушена змиорка, прясна майонеза?

— Всичко е готово — рече момичето. — Сега змиорки ни изпращат от рибарския магазин, всяка сутрин.

— Веднага свършваме — каза Брунsvик.

— Ами кучето — смънка момичето.

— Чак утре на обед ще му дадеш нещо.

— Не — каза момичето, — кучето... струва ми се, че кучето умира. Някой му подхвърли нещо през оградата. То го изяде и сега лежи под френското грозде и трепери. Може би са му дали нещо отровно, защото постоянно виеше.

— Ще отида да видя — казах аз, — ще сляза долу.

Момичето ме заведе, показва ми градината и черното френско грозде, а под храста лежеше кучето. Мършаво куче на кафяви петна: кротко, с прострени лапи, то лежеше на една страна в тревата под френското грозде. Муцуната му бе полуотворена, по ноздрите му имаше дребни зеленикави мехурчета от пяна; сега вече то не трепереше, беше мъртво.

— Какво да правя с него? — попита момичето.

— Нищо — казах аз.

Бавно се върнах в къщата, влязох в стаята с канапето, където бяха нещата ми. Брунsvик бе изчезнал. Събрах всичко, облякох шлифера, взех си чантата и излязох в коридора. Тогава се отвори една врата, вратата към трапезарията — Брунsvик седеше сам на масата, седеше гол, наметнат с раирана хавлия, пред него имаше кафе, блюда с пушена змиорка, колбаси, птиче месо, крехка сланина, яйца, и докато

мажеше с лъжица майонеза върху парче хляб, той ми се усмихна и викна:

— До утре, до утре по същото време.

— Да — отвърнах аз, — да.

Ала знаех, че изричам лъжа.

1960

ЗИГФРИД ЛЕНЦ НАКАЗАНИЕТО

Не, Кристине, няма да ям, само една ракия ще пия, нищо друго. Къде е той ли? В пансиона, сам го закарах обратно, след като всичко свърши; нашият съдебен лекар му направи успокоителна инжекция, но тя не помогна, през цялото пътуване старецът трепереше. Какво казваш? Вярно, ще се успокои, но утре всичко ще започне отначало, нали познаваш татко, той ще обжалва оправдателната си присъда, пак ще идва в службата ми и ще мъкне нови и нови списъци на прегрешенията си, пак ще подлуди прокуратурата и ще се опитва да ги убеди, че трябва да го изправят на съд.

На съд! Едничкото, за което още живее: да бъде осъден. Заради неоказана помощ, заради престъпно недоносителство или просто понеже е бил на война. Нали знаеш, че в това е станал истински артист, успял е да направи от живота си цяла верига от провинения; не бива да подценяваме един стар околийски лекар, дори понякога да прави впечатление на леко побъркан. Мания, да; както други събират бирени чаши или картини, така той пък събира основания за обвинение, за самообвинение.

Планът ли? Имаш предвид нашия план? Проведохме го, естествено, както Олаф, Гюнтер и аз го бяхме скроили; не мога постоянно да искам от колегите си да се занимават с въображаемите престъпления на татко, затова и съставихме този план и всички вярвахме, че не е лош. А и отначало — налей ми още една ракия — нещата потръгнаха много добре. Благодаря!

Трябваше да зърнеш отнякъде татко как се появи на своя процес: засмян, в черен костюм, с хризантема в илика, представи си; аз не знаех къде да се дяна, а той изглеждаше като дърт сватбар от оня мръсен сорт, дето са готови да отвърнат на всяко намигане. Как само мина по площада! Как размахваше бастуна си и леко почукваше стълбовете на фенерите! Може би дори си подсвиркуваше, не зная, във всеки случай го наблюдавахме от прозореца и имахме чувството, че виждаме един щастлив човек, който бърза за своя процес.

Дали подозираше нещо ли? Не, Кристине, нищо не подозираше, вярваше, че назначеното за разглеждане дело против него е отплата за упоритостта, с която бе подклаждал обвинението срещу себе си. До самия край не разбра, че това е привидно съдебно заседание, чрез което искахме окончателно да го излекуваме от манията му, от болезнените му самообвинения, с които играеше по нервите на всички. Искахме да се отървем от него, затова разработихме в службата този план, затова се уговорихме. Олаф, Дитер и Гюнтер се съгласиха на тази игра заради мене, нали ги познаваш, искаха да ми помогнат. И те като мен останаха слисани, когато забелязаха татковата веселост, а сетне и бурното задоволство, с което той поздрави горе на стълбите Адам Кул.

Кой е този ли? Роден е също в Маграбова като татко, двамата се знаят от младини, Кул е работил в пощата, сега той бе дошъл като свидетел на обвинението. Представи си, татко не само го бе изровил, но му бе и опреснил спомените; за да проведе своя процес, той сам се бе погрижил да има свидетел на обвинението. Видяхме, че докато се поздравяваха, той подари нещо на Адам Кул; жестовете му, цялото му отношение към този човек, който щеше да свидетелства против него, издаваха благодарност. Той внимателно го улови подръка и както двамата влязоха в сградата на съда, свели глави, плътно допрени един до друг, усмихнати, човек би могъл да ги вземе за съучастници, които са наумили нещо. Да, ние също бяхме изпълнени с упование.

Питаш къде сме провели заседанието ли? Дори не в съдебната зала, просто използвахме голямата следователска стая, там не се набиваше толкова в очи, че липсва публика, но татко бе изпаднал в такова въодушевление, че нищо не забелязваше. Той бе извоювал своя процес и само да бе видяла с какво усърдие зае мястото на подсъдимия и заотвърща на въпросите на Олаф. Олаф бе поел обвинението, аз играех ролята на съдебен заседател, Дитер представяше съдията, а Гюнтер бе служебен защитник. Но такъв подсъдим като татко още не е виждала цялата прокуратура. На всеки въпрос той даваше поне три отговора, и то не само с готовност, но обладан от желанието да внуши на съда определена представа за самия себе си, а тук вече ти би почувствала колко методично той се стремеше да се разобличи. Всичко, всяко едно сведение той, така да се каже, превръщаше в самообвинение. Не, Кристине, той не се обвиняваше, за да създаде смекчаващи обстоятелства; още от първия миг имах чувството, че

желае да бъде осъден. Трябваше само да го чуеш как обрисова служебното си поприще; докторската му работа била написана от негов колега; изключили го от академията „Албертина“, понеже като студент с много семестри зад гърба си извършил незаконен аборт; написал донос срещу своя предшественик и по този начин изобщо му се удало да стане околийски лекар. Така започна.

Дали всичко това е истина ли? Да, Кристине, боя се, че е истина. Най-напред, виждаш ли, когато той започна да се самообвинява по този начин, когато застана пред нас, заусуква го и замоли да му вярваме, ние, естествено, се спогледахме развеселени: ето, значи, накъде върви работата. Ала скоро ни стана ясно, че сме се заблудили и че всичко, което той изкарваше наяве срещу себе си, повече или по-малко отговаря на истината. Повече или по-малко: с това искам да кажа, че то отговаряше на неговата субективна истина. Да беше видяла радостта, с която позореше името си! Нетърпението, с което излагаше пред съда своите прегрешения? Когато Олаф заговореше, татко клатеше глава или пък с неодобрителни жестове даваше да се разбере, че не е съгласен със своя обвинител: не се чувстваше достатъчно изобличен, подobaващо заклеямен и понякога негодуването му просто преливаше, той скачаше, взимаше думата и не само подсилваше и разширяваше обвинението, но отправяше упреци към съда. За какво ли? Защото не било възбудено по-рано дело срещу него; мислел, че фактите, които с течение на времето довел до знанието на съда, били напълно достатъчни, за да го изправят на подсъдимата скамейка.

Имаш право, Кристине, в списъка, който той ни домъкна, фигурираха значителни провинения, ала те бяха тъй универсални, отнасяха се за толкова много хора, че ние не ги взехме под внимание. Какво можехме да сторим? Той искаше например да бъде осъден за това, че е участвал във войната и можел да потвърди под клетва, че с негово съдействие били убити двама или трима вражески войници. Какво правосъдие трябваше да приложим тук? Отхвърлихме молбата му с мотивировката, че това е извършено по заповед и при извънредно положение. Да, така е: този път бяхме подбрали нещо конкретно, обозримо, една история, която той ни бе сервира на най-накрая и която искахме да проследим поради факта, че бе успял да представи свидетел на обвинението. Именно Адам Кул.

Добре, налей ми още една чаша, но не я пълни догоре. Благодаря! И тъй, представи си: голямата следователска стая, татко, усърден и щастлив на сложения отпред стол за подсъдимия, от дясната му страна Адам Кул върху една фиктивна пейка за свидетели, пред тях — мнимия съд; при това трябва да ти кажа, че него изобщо не го смущаваше, дето ме вижда като съдебен следовател. И аз мисля като тебе: стигал му е прокурорът. И тъй, след разпита дойде ред на обвинението. Когато Олаф го обвини, че е сътрудничил на тогавашната власт, татко закима отривисто и одобрително и отпрати към Адам Кул подканващ поглед, за да го насърчи в потвърждаването на обвинението.

Олаф припомни последните седмици на войната, когато всичко бе загубено, когато очевидно вече нямаше никаква надежда, когато оставаше само едно: да спасяваш себе си и другите. Ала това не се отнасяше за онези, чиято власт се сгромолясваше. Те изискваха последно хвърляне в бой, последен отпор, последно свикване на всичко годно за военна служба. Към тази последна войска трябвало да бъде зачислен и Адам Кул, те я били нарекли народно опълчение. Но Адам Кул не желяел това, той не проумявал защо трябва да се рискува в последната минута и за да не го подберат, взел да симулира. Какво ли? Ще ти кажа: заразправял, че зрението му от ден на ден се влошава, че не само трудно различава хората, но и въобще не може да ги разпознава, затова молел да го освободят от опълчението.

Симулантът бил пратен на лекар, при околийския лекар, който трябвало да потвърди болестта. Точно така, Кристине, това е съвсем допустимо, още повече, че татко бе един от последните лекари, останали в града, всички други бяха изчезнали. И тъй, вероятно Адам Кул се е явил при татко, а той го прегледал и се направил, че вярва на приказките му, но сторил това само за да приспи вниманието на симуланта. „Исках да му внуша увереност — заяви татко пред нашия съд, — просто защото по този начин можех най-лесно да го изоблича.“ Какво казваш? Имай малко търпение.

Най-напред трябва да си представиш тази сцена: Кул, свидетелят на обвинението, се опитва да предаде всичко в по-безобидна светлина, твърди, че нещата можели да бъдат и далеч по-лоши, или пък заявява: „Важното е, че всичко свърши добре!“ В резултат на това подсъдимият се разгневява и предупреждава свидетеля да не омаловажава

събитията. Подсъдимият, тъй да се каже, апелира към свидетеля да утежни положението му и старият Кул тъжно признава, че татко е правил с него какво ли не: драснал клечка кибрит пред очите на симуланта, накарал го — сигурна проба — да мине през една ниска врата; във всеки случай поставил му множество клопки и накрая успял да изобличи Адам Кул: татко го издебнал как получава пенсията си и брои парите. Кул заяви пред нашия съд: „В последна сметка господин докторът разкри намеренията ми и съобщи където трябва, както повеляваше дългът му“. А татко веднага скача: „Можех да прикрия свидетеля. Ала не го сторих. Изобличих го и го предадох в ръцете на властниците, а те го пратиха в наказателна рота, след като най-напред го бяха осъдили на смърт.“

Трябваше да видиш с очите си, Кристине, как подсъдимият поправяше свидетеля в своя вреда: Кул фактически изтъкна, че господин докторът само бил изпълнил дълга си; това раздразни татко дотолкова, че с хапливи той думи заобяснява на Адам Кул, че изпълнявайки сляпо този наложен му дълг, бил нарушил друг, много по-голям дълг. А и за Адам Кул нещата не се развили благоприятно, неговата рота попаднала в плен, а самият той прекарал повече от четири години в един лагер край Ледовития океан; сърдечното страдание, което си довякъл оттам, не е симулация. Татко пое върху себе си отговорността за всичко, което бе препатил неговият свидетел. Призна се за виновен в смисъла на обвинението и помоли да бъде осъден. Призова съда при произнасянето на присъдата да има предвид и останалите му прегрешения.

Имаш право: татко превъзхождаше всеки прокурор и на всички опити на Гюнтер да го защити реагираше не само с негодуване, но и с хапливи подмятания. Никога през живота си не си присъствала на подобно нещо — как само опровергаваше своя защитник! Татко трябваше да бъде многократно предупреждаван и призоваван към ред. Действително враждебността, с която понякога поглеждаше към Гюнтер, съвсем не бе привидна. Ето вярната дума: безмилостно! Той се бореше безмилостно за полагащото му се наказание или нека кажем: за онова наказание, което по негово убеждение законно заслужаваше. Колкото по-на зле отиваха нещата, колкото по-значителен изглеждаше неговият случай, толкова повече растеше задоволството му.

Да, Кристине, след това съдът се оттегли на съвещание. Ние отидохме в съседната стая, запушихме, наблюдавахме татко и Адам Кул, които се приближиха до прозореца и заговориха шепнешком; татко явно отправяше упреци към своя главен свидетел на обвинението. Ние нямаше за какво да се съвещаваме. Бяхме му уредили процес, бяхме — поне така си мислехме — го направили щастлив.

Присъдата ли? Ти си също тъй нетърпелива като татко. Той едва изчака присъдата, трябваше да го зърнеш как скочи от стола си, когато влезе съдът, жаден да узнае решението, което смяташе, че е заслужил. Целият се преви напред и застина в очакване, додето ние седнахме, а Дитер се изправи, за да прочете присъдата. Не, тя не бе написана, по време на заседанието Дитер само си бе набелязал няколко точки, те му бяха достатъчни. Татко отправи поглед, изпълнен с надежда, към Адам Кул, сетне към Дитер, изглеждаше тъй уверен, че вината му е установена веднъж завинаги и че сега съдът ще я потвърди.

Дитер съвсем не е отговорен за последствията, той обоснова съдебното решение убедително, аз дори се удивих докъде се разпростря: описа още веднъж положението в края на войната, упомена извънредните закони, военните съдилища и трябваше да признае, че в такива времена симулантството следва да се наказва. Татко наостри уши и заразмахва недоволно ръце. А когато Дитер, макар и да не похвали поведението на подсъдимия, все пак го представи така, че да бъде прието с разбиране, татко се приближи до масата на съда и тихо запротестира. Какво казваш? Именно когато след това последва оправдателната присъда, татко престана да се владее — той, от чието държание ти винаги си се възхищавала — улови ръцете на Дитер и го закле да мотивира справедливо присъдата му. Дитер бе установил, че по онова време на татко е липсвало съзнанието за неправомерност на деянията му, ето защо съдът следвало да произнесе оправдателна присъда, естествено, поради липса на доказателства.

Какво направи Адам Кул ли? След като бе прочетена оправдателната присъда, той просто отиде при татко и му честити. Знаеш ли какво му рече? „Ето виждате ли, господин докторе, и аз винаги съм бил на това мнение; а сега можем да си останем приятели.“ Татко ли? Той не забеляза протегнатата ръка на Кул и очевидно не бе чул и благопожеланията му. Помоли съда да издаде нова присъда.

Дишаше тежко, бе тъй възбуден, че повиках нашия съдебен лекар: той му направи успокоителна инжекция. Нали ти казах вече: сам го закарах в пансиона.

Звъни ли се? Не отваряй, може би е пак той, може би мъкне нов обвинителен материал срещу себе си. Какво казваш? Но как иначе? Трябва да го оправдаем; боя се, че дори Олаф, Дитер и Гюнтер да се съгласят да изиграят всичко още веднъж, боя се, Кристине, че и следващия път ще трябва да го оправдаем.

1979

МАРТИН ВАЛЗЕР (Р. 1927) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

МАРТИН ВАЛЗЕР

Мартин Валзер (р. 1927) е немски белетрист, есеист и драматург. Роден е във Васербург край Боденското езеро в дома на гостилничар. Към края на войната момчето е призовано в редовете на Вермахта като помощник в противовъздушната отбрана. След поражението на Германия Валзер следва философия, история и литературознание в Тюбингенския университет и прави докторат върху творчеството на Франц Кафка. Написва няколко радиопиеси, което му помага да си намери работа като режисьор в радиото и телевизията.

Първата белетристична творба на Мартин Валзер веднага привлича вниманието — малкият сборник разкази „Самолет над дома“ (1955). След излизането на книгата Мартин Валзер получава наградата на литературното сдружение „Група 47“ и става негов член. Тогава създава произведението, което го утвърждава като един от най-ярките и обещаващи млади немски автори — романа „Бракове във Филипсбург“ (1957). Наградата „Херман Хесе“ (1957), която получава за този роман, дава възможност на писателя да заживее на свободна практика край Боденското езеро. Там Валзер написва романа „Полувреме“ (1960), с който започва своята „сага“ за приспособенеца Анселм Кристлайн. Следващият роман от тази поредица е „Еднорогът“ (1966). Тук наред с обществената картина във Федералната република писателят изобразява владеещия в страната „литературен бизнес“. Тази тема той разработва основно в повестта си „Фикция“ (1970). Социално-политическият ангажимент на Валзер намира най-силен израз в повестта „Болестта на Галистл“ (1972). В следващата си творба, романа „Крушението“ (1973), Валзер се разделя със своя основен герой — „виртуоза на приспособяването“. Мотивът за психическата обремененост на съвременния човек е в основата и на романа „Отвъд любовта“ (1976). В 1978 г. излиза повестта на Валзер „Бягащият кон“, която става литературно събитие. Следва поредица от романи, сред които личат „Душевен труд“ (1979), „Домът с лебедите“ (1980), „Писмо до лорд Лист“ (1982), „Прибой“ (1985), „Лов“ (1988),

„Бликащият извор“ (1998), „Смъртта на един критик“ (2002), „Мигът на любовта“ (2004) и „Цъфтежът на страха“ (2006).

Години наред литературната критика във ФРГ напада Мартин Валзер, оспорва постиженията му, ту го нарича „талант, избрал погрешно темата си“, ту „остроумен палячо на революционната левица“. Но за творчеството си писателят получава още редица литературни отличия, сред които наградите „Герхарт Хауптман“ (1962), „Фридрих Шилер“ на провинция Баден-Вюртемберг (1980), престижната литературна награда „Георг Бюхнер“ (1981), наградата „Рикарда Хух“ (1990), „Голямата литературна награда на Баварската академия за изящни изкуства“ (1990) и наградата „Фридрих Хьолдерлин“ на град Бад Хомбург (1996). Мартин Валзер е член на Берлинската академия на изкуствата, Саксонската академия на изкуствата, Немската академия за език и литература в Дармщат и ПЕН-центъра на ФРГ.

МАРТИН ВАЛЗЕР

САМОЛЕТ НАД ДОМА

Малкото ѝ име вече съм забравил. Семейството се наричаше, струва си се, Бергман. Бях поканен за празненството по случай рождения ден на дъщерята. Когато влязохме в градината, всичко беше вече подготвено. Рожденицата тичаше насам-натам, настаняваше всеки поотделно на стола му, сякаш с това приключваха грижите за госта; накрая, вече поизтощена, тя най-сетне сама седна начело на празничната трапеза. Освен това майка ѝ седеше до нея.

Макар че всичко се извършваше под сенките на високи стари дървета, беше горещо. Там, където слънцето намираще пролука през листака и клонците в градината, то прогаряше огнени петна. Наистина, широко разпрострялата се удобна вила засланиаше градината откъм улицата, но насекомите вдигаха по-голям шум, отколкото трамваят. И все пак те не бяха тъй неприятни както самолетите, от които нашият град страда вече няколко години — сред техния вой съдините в шкафовете ден и нощ звънтят, домовете ни пъшкат под бясно прелитащите им сенки. В тази зелена градинска бърлога не долавяхме нито звук от тях; наслаждавахме се на песента, която идеше от танцуващите нагоре-надолу облаци насекоми.

Домакинята все още седеше до дъщеря си. След като изпи кафето си, което искаше да вкуси заедно с гостите, тя стана и се сбогува. До този миг от време на време над чашите се прошепваше по някоя дума, но сега замря и най-тихото шушукане. Всички гледаха подире ѝ как крачи към къщата, видяха как се изкачи по двете стъпала към терасата, там се обърна и махна с ръка още веднъж на всички, а особено на дъщеря си, седемнайсетгодишната, сякаш се разделяха завинаги. Да, тя изглеждаше печална, всички съзряха как изведнъж отпусна длан във въздуха като увехнало листо, после рязко се обърна и потъна в дома, изчезна в дълбините на стаите. Спогледахме се. Очите на момичетата се разшириха, дишането им се учести, те все още безпомощно свиваха рамене, но сетне около масата избухна врява, вдигнаха я момичетата, начело с рожденицата. Те се заливаха от смях,

разтърсвани от някаква веселост, която не разбирах и която напомняше по-скоро пристъп.

Където и да погледнех, изникваха широко зинали уста, проблясващи зъби, разкривени от кикот лица, размахани във въздуха, предимно голи ръце, чиито китки отпуснато се мятаха. Момичетата бяха повече на брой. Ние, няколкото млади мъже, седяхме поединично, над нас летяха техните движения и дрехи. Сред цялото това женско буйство изглеждахме вдървени и сковани. Понякога се опитвахме да разменим погледи през бушуващите над нас ръце, тела и коси, или дори думи, ала не успявахме; момичетата се бяха превърнали в буен поток, ние се носехме сред него като залутани дървени късове, вече без никаква цел, плувахме безмълвно към нашето крушение и гибел. Какво си подвикваха те над главите ни, не можехме да разберем. Отначало направихме опит да се вслушаме в гласовете им, дори да се присъединим, ала напразно. Прибавяше се и това, че не се познавахме. Всеки от нас бе доведен от някоя измежду тези приятелки, набързо бе извършил церемонията по представянето, сетне се бе озовал на някой стол, тъй отдалечен от най-близко седящия мъж, че бе невъзможно да завържем разговор и малко да се опознаем. Докато на трапезата все още властваше домакинята, можеше да се помисли, че ние сме добре дошли гости, донякъде имащи значение за протичането на празненството. По-късно това светкавично се промени — наистина не би могло да се каже по друг начин. Ако приятелките внезапно се нахвърлеха върху нас, вържеха ни, замъкнеха ни до стените на къщата и ни убиеха с ками или сатъри, не бих се учудил много. Утешаваше ме само обстоятелството, че всички приказваха и викаха, без да се вслушват една в друга. По такъв начин те не можеха да се споразумеят за нищо, а камо ли да постигнат единомислие по спорни въпроси? Но може би нашето убийство за тях вече не беше спорен въпрос? Може би само за това ни бяха поканили? Опитах се да поразпитам Пиа, моята братовчедка, която ме бе довела тук, но тя ме отблъсна, без дори да ме удостои с поглед. А може би те имаха обичай за всеки рожден ден да принасят в жертва шепа млади мъже? Установих, че и по лицата на моите събратя междуременно бе изчезнала и последната следа от веселост.

Покрай корените на косите им избиха ситни капчици пот и заблестяха; сякаш някой ги бе нагиздил за ужасяващо тържество.

Трябваше ли да извикаме домакинята? О, тази нежна рожденица! А пък аз си бях помислил, че още от самото начало тя се е изтощила от цялата празничност! Сега там, начело на трапезата, гъвкавото ѝ тяло се виеше във въздуха като камшик в ръката на звероукротител, а от устата ѝ, която преди почти не се забелязваше, се изтръгваха пронизителни крясъци и те като ракети прелитаха над дългата редица от приятелки и пръснати тук-там мъже: момичетата се смееха все по-шумно, а ние потръпвахме. Дирейки помощ, обърнах глава към къщата и... се вцепених: вратите и прозорците сега бяха затворени, железните щори бяха спуснати, вилата изглеждаше така, сякаш собственикът ѝ е починал или е заминал на околосветско пътешествие. Само на таванския етаж от един прозорец на мансардата махаше с ръка някакъв човек. Той изглеждаше стар, едва ли не стогодишен. Махнах му в отговор. Забеляза ме и след по-малко от четвърт час той се зададе зад ъгъла на къщата, запъти се право към мен и какво мислите направи: измъкна ме, а сетне измъкна и събратята ми по беда от тази женска джунгла! Напълно спокойно и с разбиране той един подир друг ни извлече на сушата и ни настави върху стъпалата, водещи към терасата. С благодарност вдигнахме към него очи и ако в този миг той посочеше с пръст пред себе си и заповядаше: „Тука, куш, куш!“, щяхме да се сгушим в нозете му като избавени от смърт кучета. Но той ни изненада със съвсем друго, като каза, че трябвало да проявим малко състрадание към момичетата! Както въдичарят наблюдава рибата, която все потчаяно се мята на смъртоносната кукичка, но вече не може да му избяга, така и ние сме седели на масата, съзерцавали сме страха на момичетата и сме ги накарали да почувстват, че тази приятно зелена градинска бърлога още същия следобед ще стане тяхно лобно място. Трябвало да проявим малко състрадание, най-вече към Бирга (да, така се казваше тя, сега вече си спомням името на рожденицата). Той бил дядо на Бирга и наблюдавал със загриженост развитието ѝ. За жалост родителите ѝ не намирали нужното време, за да предпазят Бирга от опасностите, които днес застрашавали едно момиче. Единствено той разполагал с време, но вече нямал сили. Като изрече тези думи, той едва не се разплака.

И ето че това нежно създание навлизало в години, а какво били годините за едно тъй чувствително момиче като Бирга? Хищна паст

били те, нищо друго, а всеки месец представлявал зъб, който от кой по-остър! И той ни замоли да вземем Бирга под своя закрила!

— Зная — възкликна старецът, — че вие сте вълците, дето сноват край вратите на градината, за да се нахвърлят върху нея, щом само си подаде носа на улицата! Зная колко е глупаво да моля за вашата закрила! И все пак го върша. Тя може да бъде спасена само ако се опита и най-глупавото, най-безсмисленото. Ужасно е да гледаш от мансардата как тя ви пада в ръчичките, на вас, младите мерзавци!

Ние го слушахме и дишахме все по-учестено.

Той закрещя:

— Ето, погледнете родителите! Затвориха вратите и прозорците, спуснаха железните щори, за да не виждат, да не чуват нищо! Те предадоха Бирга на вас, не вярват вече в спасението. Изтичах долу, защото някой ми махна, изскочих от къщата през пералнята, защото вярвам в невъзможното: оставете Бирга на мира!

Забелязах, че моите събратя се надигнаха бавно от стъпалата и устните им се отлепиха от зъбите. Слънцето, което тук-там проникваше през листака в градината, ни шареше черни-бели, черни-бели, черни-бели. Ние се взирахме нататък към момичетата, които внезапно бяха престанали да крискат, с преbledнели лица се трупаха около масата и впираха очи в нас.

— Така, значи — промълви някой.

Дядото разпери ръце, застана отпреде ни и се развика, че понякога сънувал как риби разкъсват Бирга.

— Колко неприятно! — рече някой от нас и отмести дядото настрана.

Тогава Бирга се отдели от масата, втурна се насам и закрещя на дядо си, който я гледаше разтреперан като подритнато животно:

— Защо не си остана горе! Ние щяхме да се справим! Ти ни предаде на тях! Ние щяхме да се справим! Ти ни предаде на тях!

Ала ние все тъй стояхме, дишахме дълбоко и шумно, като гледахме към момичетата, никой не помещаваше крак, а и момичетата вече не се движеха. Сега всички усещаха колко е горещ този следобед. Короните на дърветата виснеха по-ниско, а листата бяха отпуснати и нажежени, те овлажняваха жегата, ала не я спираха. Беше толкова тихо, че се чуваше как клоните поскърцват. И вероятно щяхме да останем тъй завинаги, или пък по-късно щяхме бавно да се разотидем

— един бог знае какво щяхме да направим — във всеки случай и до днес нещата щяха да останат нерешени, ако внезапно над дома, съвсем ниско над комините и дърветата не се бе раздал тътен, оглушителен рев — над главите ни мощно прогърмя някакъв стоманен колос, самолет, и той ни откъсна от стълбите, бясно прелитащата му сянка ни увлече със себе си, тъй че ние пометохме дядото и се втурнахме към масата: дори сега от зиналите уста на момичетата не се изтръгна нито звук, само очите им се разшириха още повече — и преди да отшуми ревът на моторите, преди дори да изчезне сянката на самолета, ние овладяхме градината, дома и момичетата. Тъй бързо овладяхме всичко, че даже не си отмъстихме. Въпреки това от прозореца на мансардата дядото плачеше и риданията му се издигаха над нас, проникваха далече в бъдещето.

1955

МАРТИН ВАЛЗЕР

ПРЕБИВАВАНЕ, ИЗПЪЛНЕНО С ОПАСНОСТИ

Когато ме обзе желанието да се просна в леглото, наистина нямах представа докъде ще доведе това. Още не бе настъпила вечерта. Но не мога да кажа, че бях уморен. Както винаги и този следобед бях прекарал няколко часа на прозореца, за да погледам как вън хората се влачат по улиците. Едни живееха вляво от мен, други вдясно. Да ги различавам по друг начин, вече беше невъзможно. Дали се дължеше на очите ми или на хората, и днес не мога да кажа.

Оня следобед се откъснах от прозореца по-рано от друг път и както бях облечен, се проснах в леглото. Ръцете ми се разпериха вляво и вдясно от мен и застинаха. От този миг нататък не направих ни най-малък опит да се помръдна. Отначало си мислех, че се дължи на умора, после си рекох, че е прищявка и удоволствие да се правя на неподвижен. Скоро вече не можех да кажа дали доброволно продължавах да лежа, или към това ме принуждаваше някаква болест, а може би и нещо по-лошо. Просто лежах. Но животът продължаваше своя ход. Не че трябваше да изляза, за да упражнявам някаква професия. Бях свикнал да стоя в стаята. Но днес и най-уединеният човек е обременен със задължения, ако иска да живее. А кой не иска да живее?

Ето че най-напред дойдоха мъжете от фабриката за лед: както винаги те бяха нахлузили на ръцете си големи червени гумени наръкавници до раменете, внесоха в стаята ми бели ледени късове, които притисках като кърмачета до кожените си престилки, и ги положиха на масата. Те ме поздравиха, прибраха парите, които намериха на обичайното място, и като измърмориха с дебелите си устни няколко извинения, бързо се измъкнаха през вратата. Ледът на масата се топеше. Водата на тънки вадички пълзеше през праха, покриващ пода.

Когато влезе примигващият служител от електростанцията, за да си получи парите за газта и тока, той се спря умислен пред малките потоци. Навярно никога не му бях вдъхвал особено доверие и тесните

мръсни поточета, лъкатушещи сега из стаята, изглежда, потвърждаваха онова, което през всичките тези години той си бе мислил за мен над огромната си касова книга. Но моите измерителни уреди бяха винаги в ред; пломбите блестяха цели-целенички пред изпитателния му поглед, а парите преминаваха всеки път от масата в ръката му, преди още той да си е направил сметката. Тъй че нямаше причини да се оплаква. И въпреки това изпуктя враждебно насреща ми, преди да се извърне и да затвори вратата зад гърба си. По-рано не би се осмелил да го стори. Вероятно сега е решил да изчака и следващия месец с надеждата, че дотогава в моята стая ще се натрупат в голямо изобилие доказателства за неговите догадки.

Докато той бе още в стаята ми, аз дори не се опитах да отворя уста, макар да чувствах, че ако оставям свободно да избуяват мисли като неговите, това ще ускори окончателната ми гибел. Защо не си отворих устата? Защо не изрекох нито дума? Защо? Защо? Въпросът се люлееше известно време над главата ми, но сетне прошепна, че не бил никакъв въпрос, а само усмивка, която незабавно ще се разсее под тавана на стаята и никога вече няма да се появи. Така и стана. Изведнъж се стопи, а пък аз продължих да лежа най-спокойно и вече бях забравил заплахата на инкасатора, която той с мъка сдържаше в израза на лицето си.

Да, така бе тогава, в първите дни на моята парализа. Едва покъсно ми мина през ум, че това безмълвно излежаване би могло да се нарече парализа. Но никога не успях да усвоя напълно такова едно обяснение. Наистина за секунди се оставих да ме понесе благодатната увереност, че съм парализиран и че една тъй тежка парализа сигурно ще предизвика уважението на света. Но когато се размислих по-дълбоко за света, веднага отхвърлих представата, че ще се появя като парализиран. Хора от рода на инкасатора биха изисквали месечната такса и от един парализиран, може би дори биха настоявали той да припечелва парите си като мечка на панаир. Но дори светът да не гъмжеше от инкасатори, мислех си аз, дори тогава не ми се искаше да бъда обявен за парализиран. Та аз лежах на леглото си доброволно. Вярно, че не можех да се помръдна, но нали аз, аз самият се бях проснал тук! Не бях взел изрично решение да не се движа повече, но нали аз бях този, който вече не се движеше! Или не беше тъй? В онези дни мислите се тълпяха като облаци в главата ми. Не можех да ги

възпра да приемат всякакви форми; дори форми, които жестоко ме измъчваха, пицяха, крецяха, жилеха и вилнееха из мене.

По онова време още се радвах, когато вратата се отвореше и в стаята ми влезеха хора.

Но ето че дойде старецът с хитрото сбръчкано лице, който твърдеше, че идвал само да ми донесе млякото. Този лицемер можеше да се позове на това, че вече от години е мой доставчик на мляко. Сякаш още от първия път не бе съвсем ясно, че млякото е само бяло питие във фабрична бутилка, което той можеше да постави за секунда в ъгъла, за да премине после към същинските си дела. Когато най-напред ме завари проснат в леглото, бръчките по лицето му се разиграха тъй радостно, че той не бе в състояние да ги обуздае. А вероятно вече не се и опитваше да го стори; за какво му беше вече да се преструва? Виждах как надеждата напирала в очите му и едва не му пресича дъха. Неотдавна съвсем изненадващо от повехналото си старческо лице той провесил червен език и облизал челото ми, сякаш искаше да го опита на вкус. Когато прибрал езика обратно в устата си, старецът изглеждаше напълно доволен от резултата. После каза:

— Да повикам ли участъковия лекар?

Лежах и мълчах. Той повтори въпроса си. Разбира се, напразно. На този най-опасен от всички въпроси, дори да бе още възможно, аз никога не бих отговорил. Той се почувства безпомощен. Тогава за пръв път ми стана ясно какво оръжие може да представлява моето безмълвно излежаване. Той отново и отново ме питаше да доведе ли участъковия лекар. Питаше напразно. После гневно прокара още веднъж език по лицето ми и със злобно пъхтене се измъкна през вратата. Докога ли ще мога да го прогонвам по този начин? Ще стигне ли мълчанието ми за в бъдеще да спра отиването му при участъковия лекар?

При следващото си посещение той остави две бутилки мляко в стаята, макар че нито една от многото бутилки на пода не бе докосната, камо ли изпита. Разбира се, млякото отдавна се бе вкиснало и изпълваше помещението с възкисела миризма. Старецът се олюляваше между шишетата, броеше ги, милваше ги с ръка и ги преместваше ту тук, ту там, за да направи безпорядъка пълен. Сред това, както винаги, затърси из чекмеджетата на масата ми, докато намери възнаграждението си за доставеното мляко. Когато не откриеше пари в

брой, той често дълго ровеше из шкафа, диреше предмети или дрехи, които да го задоволят. Но всеки път, преди да излезе от стаята, той се дотъртяше при мен, проверяваше с език и ръце лицето ми и питаше да повика ли участъковия лекар. Мълчанието, с което отвърщах на въпросите му, разкривяваше гневно лицето му. И за да не се задуши от злоба, той трябваше пак с пъхтене да избяга от стаята.

Не се гордеех особено. Дори за миг не забравях колко лесно бе да ме унищожат докрай. Това, което тъй добре ми се удаваше пред този, въпреки цялата си хитрост все пак глупав старик, можеше при друг посетител да ми донесе гибел.

Дори амбулантните търговци не успях да прогоня съвсем лесно. Те нахълтваха с големи кошници и раници и разстилаха стоката си навсякъде, където намереха място. А това, че мълчах и ги оставях да си вършат своето, силно разпалваше търговското им усърдие. Ето, това се казва клиент, който с такова спокойствие позволява да бъдат изложени и най-незначителните артикули! От тази стая ще си излязат с весели сърца. Но тук явно се чувстваше крещяща нужда от неща, далеч надминаващи стоките, които те разнасяха в кошница из улицата. Ах, надежди, надежди!

Най-сетне изпълнените с укор очи на тези най-чувствителни сред всички търговци се вдигаха от изложените предмети към мене и чакаха с едно-единствено махване на ръка да закупя всичко онова, което те с мълчаливото ми съгласие бяха внесли в стаята. Мълчанието тегнеше между нас. Накрая очите, които се взираха в мен, се раздвижваха и ето че ме запронизваха с дълбока омраза. Издигаха се юмруци, изплзваха се езици. Добре че вече бях отвикнал да се страхувам за себе си. Амбулантните търговци се виждаха измамани. Смятаха, че са станали жертва на самонаслаждаващ се скъперник, на безподобен кождер.

Колко опасни можеха да бъдат за мен тези възмутени посетители. Ако те решеха, че поради жестокото ми и коварно държане могат да се надяват на обезщетение или поне на удовлетворение от държавната власт, тогава полицията направо щеше да довлече след себе си участъковия лекар. Но, изглежда, в своя труден занаят амбулантните търговци бяха натрупали вече толкова горчив опит, че гневът им съвсем не беше устремен към този опасен за мене изход. Те се обезщетяваха единствено с предмети от моята покъщнина. При тях това ми се зловидеше по-малко, отколкото при всеки друг. Но какво

щеше да стане, когато стаята ми се опразни? Какъв изход ще потърси тогава гневът им? А дори да избягна тази опасност, как щях да избягна другата, която възникваше всекидневно от съквартирантите ми?

Никога не съм разговарял с тях. Но те винаги се възмущаваха от това, че по-рано всеки следобед прекарвах по няколко часа на прозореца и гледах навън. Те крещяха насреща ми в хор, а из тъмните коридори на къщата шепнешком си предаваха слухове, отнасящи се до мене. Сега аз им липсвам. А преди да си направят труда да намерят друг противник, който да ги сплоти, противник, за когото още не могат да знаят дали с него ще им е тъй лесно както с мене, преди да си направят този труд, те ще опитат всичко, за да ме изкарат отново на прозореца като явен противник, от когото имат нужда. Ако това не им се удаде — а то сигурно няма да им се удаде, — тогава ще си отмъстят, понеже съм се измъкнал като техен враг. Те вече се промъкват покрай стените вън в коридора и нервно палят кибритени клечки. Вероятно чакат само хазаинът да ги запита за причината на безпокойството им: тогава могат да поискат да се извърши основно разследване на последните нередности. И ако хазаинът се намеси, за два часа участъковият лекар ще бъде тук — тогава аз съм загубен.

Да, сега вече трябва да си призная, че с нищо не съм в състояние да прогоня участъковия лекар. До днес все някак успявах да преградя пътищата, които биха го довели тук: старецът, дето носеше млякото, бе твърде глупав, задоволяваше се с малки грабежи от моите шкафове; амбулантните търговци бяха тъй угнетени, че не се осмеляваха да предприемат решителни стъпки; но ако на вратата отново се появи инкасаторът, долови с носа си възкиселата миризма на безпорядъка и, примигвайки отбележи, че броячът на електромера не е мръднал от последния път, макар plombата да блести цяла-целеничка, да, тогава... тогава ще е напълно естествено да обърне гръб и да се отправи към следващия електромер. Но тъй като напълно естествените неща никога не се случват, от безредно нахвърляните из стаята предмети той ще изтегли нишка и вече няма да я изпусне, додето не намотае цялата стая на прилично кълбо, което след това да занесе за изследване в кабинета на участъковия лекар.

А дори да успея да отблъсна този инкасатор, кой ще ми помогне срещу кресливите гласове на мъжете от градската служба за извозване на сметта? Два пъти седмично огромната кола влиза в улицата, два

пъти седмично тези мъже скачат от множеството стъпала на машината, нахълтват в стаята ми и искат обяснение защо е празна кофата за смет. Вероятно се страхуват, че аз ще направя работата им излишна, че може би съм някой всемогъщ изобретател, който превръща сметта в друго вещество. Все още успяват да намерят в стаята ми предмети, които могат да подмятат във въздуха и тържествуващо да изнасят. Но постепенно товарът им става тъй малък, че сигурно вече изглежда смешно, когато тези широкоплещести мъже излизат на улицата с моите дъсчици, сякаш вършат някаква неотложна работа. А и пеят при това! Какво ще стане, когато един ден могъщата им сили се разбушува съвсем напразно из голата ми стая? Ще се развикат така, че ще прокънти из всички улици и ще стигне до ушите на участъковия лекар. А няма да мине много време — това вече ми е съвсем ясно, — когато стаята ми ще бъде напълно опразнена.

Междувременно другите наематели продължават да разнасят всевъзможни слухове, докато привлекат вниманието на хазаина. А вероятно той е чул и от кварталните търговци, че вече не ходя в магазините им на покупки. Днес става така, че търговците охолно възбуждат официално разследване, когато някой клиент престане да ги посещава. Но хазаинът, който е непрекъснато в движение, вероятно начаса е поел задължението да вземе работата в свои ръце. Сега той е чул достатъчно. Ще се спусне още веднъж безшумно и стремително по перилата на стълбището, ще прекоси цялата къща. От време на време ще прекъсва между два етаж бясното си летене, ще се вслушва по коридорите, ще чуе, каквото трябва да чуе, а после бързо и уверено ще се плъзне до пътната врата и ще излезе на улицата.

Всичко това ми е известно.

Участъковият лекар ще го посрещне с разперени ръце пред входа на кабинета, ще му благодари с широко зинала уста, тъй че ще проблеснат златните му зъби, и ще каже, че отдавна знае за този случай, но може да отиде само ако го повикат.

Тъкмо затова бил дошъл, ще отвърне моят хазаин, и широко и тържествено ще махне с ръка. Сега вече двамата могат да се прегърнат, както правят влюбените. По пътя за насам те ще трябва един-друг да се възпират, за да не хукнат в прекалено задъхан бяг. Участъковият лекар ще влезе в стаята, ще поглади загрижено с дясната ръка тъмната си

дълга брада, както е чувал, че е правил Роберт Кох. Но хазаинът ще остане до вратата, сякаш безкрайно изненадан, че ме сварва в леглото.

Аз пък вече няма да имам време да обърна внимание на хазаина, защото моят заклет враг най-после ще протегне ръка към мене.

Успях да объркам, да заблудя и да възпра всички с моето безмълвно излежаване. Те се задоволиха с малка плячка от моята стая. И ако стаята бе тъй неизчерпаема като волята ми да лежа безмълвно в нея, тогава моето мълчаливо пребиваване нямаше да има край, при положение, че ми се удаде да се изплъзна и на участъковия лекар. Зная, че досега това не ми се е удало, че той всеки миг ще влезе в стаята, и също, че няма да търпи безмълвното ми излежаване. Дори самият аз съм се отказал вече да диря обяснения за мълчаливата си неподвижност в леглото. Поел съм върху себе си всички мъки на това съмнително залежаване. Най-сетне потуших в душата си и всички въпроси. Аз просто лежах и пазех тишина.

Но това не значи нищо за участъковия лекар! Той ще застане пред мен, ще улови ръката ми, а после ще се наведе ниско, любопитно ще подръпне клепача на окото ми и накрая ще ми зададе въпроса, които така отбягвах. Ще ме запита:

— Признавате ли, че сте мъртъв?

Може би, не, положително моите опити са му били противни. Тогава той ще каже:

— Хайде, признайте, че сте мъртъв!

— Да, с ваша помощ!

Така ще му отговоря, за да го накарам да почувства с какво високомерие е смазал един велик опит. В тези последни думи, които трябва да успея да изрека, ще вложа цялата омраза, цялата ненавист, които заслужава унищожителят на едно толкова необятно начинание.

МАРТИН ВАЛЗЕР

ПО ДИРИТЕ НА ЕДНА ЖЕНА

Като спирах на всяка крачка, сякаш бях млад, неопитен въжеиграч, на когото е още трудно да пази равновесие, с отпуснати покрай бедрата длани и със затаен дъх, аз пристъпих в залата и се оставих на потока от посетители да ме понесе към редиците от столове: така човек пристъпва в църква на чужда религия. Всеки от присъстващите в залата бе за мен посветен в тайнството, чувствах се наблюдаван от всекиго, оглеждан дори с подозрение, тъй като бях нов в това дружество, а може би секта, партия или нещо още по-лошо! Вече почти се разкайвах, че съм се осмелил да вляза.

Но как иначе можех да намеря дамата, която вървеше пред мен по тротоара. Бях приковал очи в тила ѝ, точно на мястото, където от малката трапчинка между нежните жили косите ѝ се издигаха в прическа, която не съм в състояние да опиша, понеже не можех да откъсна поглед от трапчинката. И изведнъж този тил зави наляво.

Всъщност забелязах това едва пред входа на залата, където тя изчезна, когато разпоредителят ме подкани да оставя палтото си на гардероба. Безмълвно се подчиних, за да мога само след миг да последвам отново моята дама. Най-сетне бих искал да зърна и лицето ѝ. Но като влязох в залата, вече не я видях. Надявах се да я открия, когато всички присъстващи заемат местата си.

Това продължи доста дълго.

Отначало сякаш никой нямаше намерение да сяда. Всички сновяха насам-натам, стискаха подаваните им ръце, мнозина, изглежда, бяха приятели или поне толкова добри познати, че се осмеляваха да се тупат по раменете. Разбира се, аз нямах никакво желание да седна пръв; сновях също тъй усърдно насам-натам, макар и не толкова уверено като другите, провирах се през редиците от столове и по страничните коридори и все още таях надеждата да намеря дамата, заради която се бях вмъкнал тук. Видех ли някоя жена, бързо се присламчвах зад гърба ѝ, оглеждах тила и косите ѝ, но всеки път изпитвах разочарование, защото постоянно попадах на непознати

тилове и съвсем чужди коси. Пред мен току изникваше някой дебел като колона врат, който отдавна бе загубил оная нежна трапчинка, а може би никога не я бе притежавал! Още по-лошо изглеждаха сухите като чирози вратове, чиито жили образуваха остри като нож хребети, над които шумоляха твърди коси. Никъде не успях да открия този врат и трапчинката на тила, които ме бяха увлекли тук. А вече се раздаде звън, хората засноваха още по-трескаво насам-натам, ръкостисканията престанаха, групичките се разпръснаха, всеки си потърси място, където след нови поклони наляво и надясно внимателно седна.

Още веднъж огледах редовете, напънах погледа си така, че усетих парене в очите, после се отпуснах на първия попаднал ми стол и реших да се поозърна по време на програмата, за която все още нямах никаква представа; преди всичко обаче исках да използвам антракта — ако имаше такъв, — за да продължа диренето си. Обхванат от общото оживление, което премина като полъх по редовете, аз също извърнах глава напред и видях там сцена със завеса — в същия миг завесата потрепна, раздели се и пропусна някакъв господин.

Господинът се запъти към трибуната, издигната в самия край на сцената... но по-нататък това престана да ме интересува, отклоних поглед и отново съсредоточих вниманието си върху редовете.

Някой заговори. Вероятно господинът на трибуната. Дирех жената. Господинът произнасяше реч. А пък аз бавно обхождах с очи залата като с търсеци прожектори и се стараех да не въртя глава, за да не разберат съседите ми колко малко ме занимава ораторът.

От време на време, когато ми се стореше, че някой е забелязал невниманието ми, аз замирах за няколко секунди и потръпвах от страх да не ми направят публична забележка. В такива мигове решавах да преустановя диренето и да изчакам антракта, но веднага ме обземаше опасението, че може би няма да има антракт и следователно трябва да открия жената сега — и продължавах да търся. Не знаех колко време говори ораторът, не знаех колко оратори се смениха.

Понякога избухваха аплодисменти, за които бях много благодарен. За мен това беше добра възможност да се огледам по-бързо, да диря по-интензивно. Ръкоплясках заедно с останалите, дори повече от другите, и жадно гледах на всички страни, преструвах се, че търся някой познат, за да му кимна, с което да го уверя колко е хубаво,

дето слушахме такива речи. Макар че аплодисментите бяха чести и продължителни и аз понякога скачах от мястото си и дръзко оглеждах залата, сякаш исках да подканя събранието към още по-бурни овации, така и не успях да открия онази жена. Но вече бях запленил от нейния тил; а на когото му се е случвало подобно нещо, ще разбере, че в края на събранието не можех да се залъжа с някое евтино утешение от рода например, че е най-добре да предоставя на случая да ме срещне повторно с тази жена. „Ами ако случаят не пожелае...“ мислех си; не, не, не можех тъй лесно да се предам! Попитах един разпоредител в залата кога е следващото събрание. Той ми отвърна, че ако желая да установя по-тесни контакти, мога да му оставя адреса си — той щял да има грижата да получавам покани за всички мероприятия.

Дадох му адреса си и прибавих почерпка, която далеч превишаваше възможностите ми. Бях толкова щастлив! Очевидно бях попаднал в истинско дружество, чиито мероприятия се посещаваха почти винаги само от членове. Вероятно тя също членуваше тук. Тогава рано или късно щях да я открия. Направо ликувах, когато след няколко дни получих първата покана и — кой може да опише радостта ми! — формуляр, който трябваше само да попълня, за да стана член на това дружество. Не бе по силите ми да прочета устава, понеже твърде много ме вълнуваше мисълта, че ще стана член на дружество, към което се числи и тя. Когато излязох и от второто събрание, без да съм я зърнал, бях малко покрусен, но веднага си казах, че всъщност нямам никакви причини за това. Как можех да очаквам случаят да ме сложи тъкмо на този стол, от който бих могъл да открия нейния тил! Трябваше да продължа диренето си по някаква система. Задачата ми се облекчаваше значително от факта, че дружеството бе набелязало обширна програма от мероприятия за години напред. Като начало установих по списъка на членовете какъв е броят на жените в дружеството. А по-нататък трябваше да бъда представен на всяка една от тях. Това изглеждаше нескончаема работа, изискваше голяма обиграност: съвсем не бе достатъчно да промърморя срамежливо името си пред поредната дама или да се взирам в лицето ѝ, доколкото е прилично и възможно; трябваше, едва видял лицето ѝ, да се присламча зад гърба ѝ, за да огледам нейния врат и трапчинката на тила. Досега аз бях неразговорлив човек. Но необходимостта на обществено място да се взирам в тиловите на толкова много жени, старателно и подробно

да сравнявам тази гледка с образа, запечатал се в паметта ми, задачата, която вечер след вечер трябваше да разрешавам, като спазвам добрия тон и приличието, направи от мен, неразговорливия човек, изкусен празнодумец. Въпреки че на многобройните събрания постоянно бях зает с тези мои лични проблеми, не можех да попреча на речите, които тук непрекъснато се държаха, някак между другото и независимо от волята ми да проникват в ушите ми, да се разпростират и утаяват в подсъзнанието ми. Макар никога да не схващах с будно внимание какви цели преследва моето дружество, само за няколко години в главата ми се натрупаха куп подробности — отломки от множество речи, вероятно пасажите, произнасяни най-гръмко: но когато ми се задаваха въпроси, с помощта на такива откъслечни изрази, които успявах дословно да извличам от подсъзнанието си, аз можех да отговарям като добър и заинтересован член. А по такъв начин бе неизбежно за един средноинтелигентен човек просто от само себе си да не изгради смислови връзки между неволно доловените фрагменти. За себе си смея да твърдя, че никога не съм изграждал подобни връзки преднамерено, защото твърде много бях зает с диренето на моята дама.

Наистина с течението на времето и това дирене се превърна в дейност, протичаща от само себе си. Без особени усилия вечер след вечер бивах представян на жените в дружеството — те сякаш нямаха край — и без да си давам точна сметка какво върша, бързо се присламчвах зад гърба на поредната дама. Разочарованието, че отново и отново не намирам търсения врат, постепенно се притъпи. Сега за мен беше важно да мога да отметна в списъка на членовете като проверена и тази дама. Навярно на един или друг член на дружеството му е направило впечатление, че аз толкова се натискам да бъда представен на всички дами, навярно се присмиваха на манията ми да оглеждам хубаво дамите отзад, но никой не ми пречеше, а това ми беше достатъчно и ме изпълваше с дълбока благодарност към дружеството. И ако един ден някой дойдеше при мене с молба веднъж и аз да произнеса реч или да изготвя реферат, въпреки пълната си незаинтересованост, щях да се отзова на поканата.

Да напусна редовете на дружеството само защото с хода на годините броят на дамите, подлежащи на проверка, все пак значително бе намалял, сърце не би ми дало. Позабавих темпото на диренето, за моите разследвания използвах вече всяко пето, а по-късно дори едва

всяко десето събрание. Дълбоко ме удивляваше, че пропускам цели събрания, без да следвам набелязания план. По-нататък дори се отказах да проуча всички дами и реших съвсем да изоставя издирванията. Възможно бе тази, която дирех, да е напуснала дружеството, възможно бе да е променила прическата си или дори цвета на косата си, възможно бе вратът ѝ да е напълнял — все едно: безчислените речи на събранията бяха затрупали всичко, бяха го засипали с пустинните пясъци от невзрачни думи. А днес вече съм стигнал дотам, че трябва да положа усилия, ако искам да си спомня как някога съм използвал събранията на дружеството за съвсем лични цели. Помисля ли за това, обзема ме срам, а от угризения на съвестта страните ми поруменяват.

Утешава ме мисълта, че прегрешенията ми принадлежат на далечното минало. Наистина понякога още се улавям да надничам зад рамото на някоя дама, на която току-що съм бил представен, докато устните ми изричат деликатен претекст, за да оправдаят пред обществото непреодолимото влечение, тласкащо ме зад гърба на моята събеседница; но аз успявам своевременно да се дръпна, промърморвам някакво извинение, за миг се правя на разсеян, а после бързо се съвземам и напълно съсредоточено гледам право в лицето жената насреща. Тези пристъпи повече не ме безпокоят. Те постепенно намаляват, а дори когато се появят, мога лесно да ги овладея; до известна степен те са безцелни и едва след като поразмисля, разбирам, че са остатъци от миналото ми.

Когато си спомням за това минало, намирам утешение най-вече в ползата, която, смятам, че съм донесъл на дружеството благодарение на своя опит. Веднъж именно бе поставен на гласуване въпросът, дали хора, които не членуват в организацията, трябва да се допускат до събранията или не. Мнозина се изказаха за строг контрол при входа на залата, за да се попречи на непознати лица да се наслаждават на нашите събрания. Аз се обявих против този възглед. При удалата ми се възможност произнесох единствената си реч по време на цялото си пребиваване в дружеството. Нашите врати, казах аз, трябва да останат отворени за всички, независимо кой ще проникне от улицата и с какви намерения! Дружеството, продължих аз, би трябвало да има достатъчно сили, за да претопи в себе си подобни пришълци! При това споменах „могъщото лоно на нашето дружество“ и пожънах бурни

аплодисменти. В резултат на моята реч нашите врати останаха отворени, ще бъдат отворени и занапред. Смятам, че мога да се гордея с това, защото как иначе ще набираме нови членове!

1955

МАРТИН ВАЛЗЕР

НОВОТО ЖИЛИЩЕ

Женени бяхме отдавна, имахме и дете, дъщеря. И ето, един ден Герда, жена ми, заяви:

— Лека-полека почва да ме хваща яд на баща ти, че не те е пратил да изучиш нещо друго, освен да поправяш велосипеди.

Е, аз съм весел човек и свивам устни най-вече, за да си подсвирквам. Но когато чух жена ми да говори така, устните ми сами се извиха по необичаен за мен начин и от тях излезе свистене, каквото никога още не бях чувал. Спомних си, че подобно свистене издаваха падащите снаряди във филмите, които обичам да гледам в съботни дни. Но тъй като тези ситуации мога да понасям единствено като зрител — настанен в удобно кресло най-малко на десетия ред, та и по-назад, аз се извърнах и се помъчих да забравя думите на жена си.

Ала това не ми се удаде, не можах да ги забравя, защото още на другия ден Герда каза:

— Да знаеш само как се срамувам от хората! — А очите й блеснаха, сякаш ме погледна през тесни, добре обшити илици на ново палто.

Сега обаче трябва най-старателно да изложа развитието на нещата, ако искам да бъда добре разбран! А пък аз го искам, защото оттогава на плещите ми започна да се трупа вина, която вече ме смазва.

С жена ми се запознахме в киното. Да, така започна всичко. Една събота. Четиринайсети ред. На екрана един широкоплещест мъжага с тропически шлем летеше ниско над джунглата в малък самолет. Накрая той все пак успя да изтръгне бялата жена от жилестите лапи на чернокожия дивак, който тъкмо се канеше да я замъкне в тръстикова колиба. Когато мъжагата със самолета и широките плещи притисна жената до гърдите си, а дивакът се загърчи в локвата от собствената си кръв, изтичаща от огнестрелната рана, и напразно извърташе оскъдното бяло на очите си към унесената в прегръдка двойка чистоплътни европейци — аз облекчено въздъхнах, изпухтах, и

случайно погледнах надясно, а седящото там момиче в този миг също въздъхна и погледна наляво, където седях аз.

В събота винаги обличах хубавия си костюм. Тънкият ми врат стърчеше над яката, а блестящата вратовръзка приятно и пленително се спускаше върху гърдите ми. Така се запознахме. И дори се оженихме.

— Как ли ще я караме с шестдесет и пет марки седмично? — попитах аз тогава съвсем предпазливо, като виждах колко нежни са ръцете й.

Тя направо ми забрани такива въпроси и се обиждаше всеки път, когато си позволявах подобни разсъждения. В работилницата оставах да работя извънредно, а вечер се занимавах с изобретения, за които човечеството скоро щеше да чуе. По-точно казано, това бе желание на Герда — всяка вечер да стоя приведен над закрепения върху дъската за гладене лист и да чертая нови проекти. Заради нея нахвърлях върху хубавата хартия всевъзможни линии. Ала скоро се захванах да майсторя неща от ламарина, тел и подобни добре познати ми материали. Огъвах, извивах, нижех и създавах разни чудновати изделия, а Герда ме наблюдаваше строго, накрая доволно се усмихваше и казваше:

— Ще пиша на родителите си, за да им докажа най-сетне, че дъщеря им е попаднала в ръцете на мъж, напълно достоен за тях.

Тогава не обръщах много-много внимание на тези приказки. Едва днес проумявам значението им.

Уви, изобретенията ми не получиха подобаваща оценка от съвременниците ми. Бях конструирал звънец за велосипед, свързан със задната спирачка. Отхвърлиха го, понеже разни всезнаещи специалисти намериха, че е твърде късно да се звъни, след като е натисната спирачката. Звънецът, твърдяха тези господа, трябва да направи спирането излишно, само така е оправдано използването му в ускоряващото се все повече движение по пътищата. Е, добре. Не желаех да споря. Възлагах надежди на бъдещите поколения и продължавах да си подсвирквам. Подтикван от Герда, с течение на времето все пак успях да патентовам четири изобретения. Наистина признавам, че патентоването ми изглеждаше почти излишно при вида на моите изобретения.

Сега Герда настояваше да сложим на пътната врата табелка, където под името ми да стои чуждата дума „инженер“. Аз не позволявах.

— Ех, когато изобретенията ми спечелят признание, тогава може — отвърщах аз.

Така живеехме на първо време с приходите от моя труд в работилницата и бяхме доволни — аз повече, Герда по-малко. Но ето че се помина чичото на Герда, стар ерген, прекарал дните си в най-изискания квартал на града. С какво друго се е занимавал, не ми беше известно. Докато беше жив, Герда понякога му ходеше на гости и сега наследи апартамента му. Това бе за нас голям успех! Като изразих искреното си съчувствие на съседите, аз напуснах нашата сякаш още по-обедняла улица. А пък Герда дори не намери време да се сбогува с тях.

Когато се нанесохме във владенията на покойния чичо, нито веднъж не се блъснахме повече в оскъдните си мебели. Бяхме ги разпределили равномерно по всичките шест стаи и след като се поразходихме за първи път из апартамента, установихме, че тези коварни зали просто са погълнали мебелите ни. Тук-там откривахме по някой самотен стол, но затова трябваше да се приближим съвсем и да го опипаме с ръка. Все пак бяхме страшно горди с огромното жилище, което не ни струваше нищо, понеже бе изцяло собственост на милия чичо. Сега всяка сутрин закусвахме на големия балкон и махахме с ръка за поздрав към другите балкони — редом с нас, над нас и под нас, — залепени за грамадните тихи сгради. Бяхме радостни и желаехме да поддържаме добри отношения със съседите. Ала наоколо седяха хора, които не се помръдваха. Колкото и да се взирах, никога не видях някой да махне с ръка, да кимне с глава или пък да отвори уста. Сутрин новите ни съседи се измъкваха от стаите си и излизаха по балконите. Но движенията им бяха тъй бавни — ако това изобщо бяха движения, — че просто не можеше да се забележат. Е, добре, казвах си, от самолет не се вижда. Тези хора изглеждаха със стотици години по-стари от пъргавите, винаги готови да подадат ръка за поздрав и вечно забързани хорица, които населяваха старата ни улица. Тези тук навярно се страхуваха да не би при някое по-рязко движение да загубят и малкото си устойчивост и да се разпаднат на купчинка бяло брашно. Докато закусвах, те седяха вдървени и сериозни. Сякаш от всяка уста

към чинията водеше невидима тръба. Предполагах, че по такава система от тръби скъпоценната храна достига до вътрешностите им. След закуската сякаш с натискането на някакво копче те заедно със столовете си изчезваха обратно в стаите. Няколко минути по-късно от градинките пред къщите безшумно изпълзяваха огромни автомобили, в които зад изпънатите шофьори седяха, облежнати в дъното и отново неподвижни, среброкосите господа, на чиито глави някой междувременно бе наложил високи цилиндри. Жените на тези господа се измъкваха по-късно също така безшумно, но в по-малки автомобили. Едва тогава из улицата се разнасяше слаб шум: подрънкваха крехки съдини и бръмчаха моторите на удобни домакински уреди.

Ако се случеше да изкарам своя велосипед тъкмо в мига, когато някоя от тези мощни коли поемаше пътя си, винаги усещах полъх на безкраен студ, от който кожата ми настръхваше и в най-жаркия летен ден, а свирукането ми внезапно замръзваше на устните. Но само за миг, после отново се съвземах и заподсвирквах така, че безмълвната улица страхливо зазвънтяваше.

През цялото това време не се замислях много за тази улица. Имахме си жилище, не трябваше да плащаме наем за него, макар да бе толкова голямо, че нерядко се налагаше дълго да обикалям и опипвам, докато открия Герда, сгушена под някоя огромна стена. Какво ме бе грижа, че улицата често изглеждаше замръзнала? Нима аз бях прогонил птичките от градинките пред къщите? Това бяха сторили онези, които бяха изкоренили всички дървета и храсти, а на тяхно място бяха издигнали чугунени украшения. Наистина изкусно изработени, но без всякакъв живот. Тук-там бяха посадили растения-джуджета, жалки подобия на истинските, тъжно напомнящи за гора и действителни дървета. Нима тези така сдържани във всяко отношение хора се страхуваха от дърветата с естествена големина? Или се бояха, че напролет облаците от цветен пращец ще раздразнят чувствителните им лигавици или ще предизвикат бунт в грижливо охраняваните им вътрешности?

В началото смятах това за каприз, но сега мисля, че е някаква болест, която още няма име. Докато го смятах за каприз, казвах си, че хората тук са мръднали поради особените условия на живот. Мислех си: те може би не знаят, че човек наистина умее да се движи, без

непременно да си счупи ръката или врата. Затова сутрин често излизах на балкона и правех кратка гимнастика. Не някакви опасни упражнения или главоломна акробатика, о не, това и на мен ми е противно. Само едно-две протягания на свеж въздух, малко разиграване на ставите и сегиз-тогиз някое детско раздвижване на мускулите. Мислех си: въпреки че старците наоколо не ме поглеждат — това съвсем не е и нужно, — ако очите им още можеха изобщо да виждат, то моите скромни движения все пак трябваше да впръснат искрица живот в зениците им; а може би щях да успея да раздвижа тези зеници още веднъж, преди да угаснат. Може би ледът в погледите ще се стопи, това ще се предаде на вратовете, главите ще започнат да се извързват, после и раменете, и по всички балкони наоколо ще започне танц, който по-късно ще доведе до едно истинско ръкостискане. Така си мечтаех, но — напразно. Продължавах своите упражнения и сигурно ме забелязаха. Защото сякаш задвижени от един-едничък мощен мотор, старците наоколо се отвърнаха от мен. Бавно, едва забележимо завъртени около оста си, всички те обърнаха гръб на нашия балкон. А когато започнах да си подсвирквам, заизвивах устни както никога дотогава и заместих, дори надминах всички прокудени птички, моите странни съседи изчезваха в стаите си така незабележимо, както охлювите се прибират в твърдите си черупки, щом се подразнят чувствителните им рогца. Как можех да разбера тези съседи? Из улиците, които познавах, бе съвсем друго. Там хората се срещаха вечер пред къщите, надничаха си през прозорците, ако пък някой се изплюеше в поставената на корниза саксия, най-много да замърморят жените и да решат помежду си как да накажат мъжете. А тук? По всички балкони все едни и същи неразличими лица от дремещ гипс и мъртъв варовик.

Разбира се, Герда забелязваше как оставахме все по-изолирани и сами. Тя си бе по цял ден въщи и узнаваше неща, които аз само предугаждах. Стана и по-различна отпреди. По-рано докато закусвахме на балкона, тя така звънко се смееше, че гласът ѝ отекваше надалече. Разказвах ли нещо, тя пляскаше с ръце, а движенията ѝ, когато се суетеше около масата, бяха сръчни и пъргави. Сега вече тя не се смееше. От време на време само повдигаше вежди, но много бавно и предпазливо, сякаш вършеше нещо забранено. Звучното пляскане на ръцете ѝ се бе ограничило до едва забележимо потропване с кутрето

по покривката на масата. А и масата тя слагаше само в стаята, после бавно я изтикваше на балкона като някой тежко болен и внимателно стъпваше подире ѝ. Забрани ми да подсвирквам, а избухнех ли в звучен смях, поглеждаше ме неодобрително. Всеки ден ми даваше нови наставления как да бутам велосипеда до вратата, как да я отварям и затварям. Така карахме до деня, в който се стигна до изреченията, отбелязани неслучайно от мен в началото на моя разказ. Ония изречения, в които тя направо заяви, че професията ми нищо не струва. Каза това, без да движи устни. Очите ѝ съвсем бяха изгубили блясъка си. Думите ѝ, пълни с неодобрение и упрек, бяха тъй тежки, че проглушиха ушите ми и аз потънах в тъпа безчувственост. Започнах все по-дълбоко да се замислям и да свиря все по-мрачни мелодии. Постепенно разбрах, че Герда се е заразила от онази болест, за която още не бях намерил име. Колкото повече я наблюдавах, толкова по-ясно проумявах, че никога няма да успея да я излекувам. Без да забележа, през стените се бе промъкнала онази парализа и бе завладяла Герда с присъщата за заболяването упорита мудност. Опитвах се да я раздвижа, да накарам устните ѝ да се засмеят, но болестта вече се бе вкоренила дълбоко и нея. Герда не ми позволяваше да кажа нищо. Всяка моя дума приемаше като обида, като непристойно държане. И непрекъснато трябваше да чувам, че постъпките ми са типични за един монтьор на велосипеди.

— О! — казвах само, обръщах се и започвах да си подсвирквам наум.

Накрая направих последен опит: помъчих се сам да се заразя от тази болест. Каквито и странности да забелязвах — а те от ден на ден ставаха все повече, аз ѝ подражавах във всичко. Движех се тъй бавно, че често по цял ден крайниците ми изтръпваха и ме сърбяха до полудя. За всяко изминато разстояние употребявах тройно повече време, отколкото ако вървах нормално. Мерех скоростта си с хронометър и забележех ли, че съм се движел непристойно бързо, връщах се и изминавах разстоянието повторно. Закуската често се протакаше до обяд, така че на работа отивах едва следобед. От само себе си се разбира, че загубих мястото си в работилницата и за това не може да се упрекне майсторът.

— Добре че баща ти не доживя да види срама ти — рече ми той.

— Аз съм женен човек — многозначително отвърнах напосоки и си тръгнах.

Вече по цели дни седях вкъщи и като призрачен охлюв пълзях покрай огромните стени. Станах още по-бавен, ала не и по-спокоен. Всичко, което потисках в себе си, с всеки изминат ден се натрупваше все повече, все по-смразяващо и почти ме задушаваше. Герда ме наблюдаваше и одобрително помръдваше лявото си ухо. Според нейните разбирания това беше почти необуздан израз на чувствата ѝ. Ето защо по бледите ѝ бузи преминаваше лека розовина — белег на срам.

Така продължи, докато една сутрин вече не можах да издържам. Беше топъл пролетен ден. Седяхме вдървени на балкона, сякаш бяхме снежни човеци, останали от зимата. Герда наливаше чай и изля малко от врящата течност върху ръката си. На кожата ѝ се изду мехур, но тя само едва повдигна лявата си вежда на по-малко от милиметър. Болката обаче, която несъмнено я измъчваше, я накара да извърне очите си нагоре, тъй че виждах само бялото им. Гледката не бе приятна, но аз неволно се разсмях. За първи път от толкова време. И този отначало напълно безобиден смях сякаш даде сигнал за бунт на цялото ми тяло, по нервите ми премина разтърсваща тръпка, мускулите ми подскочиха, ръцете запляскаха, а от устата ми рукна неудържим смях, който на нови и нови вълни рязко и пронизително отекна сред мъртвата тишина на улицата. Герда се смрази. Съседите на цели семейства заизчезваха по стаите си. А пък аз рипнах и извиках:

— Вървете по дяволите!

После се втурнах надолу по стълбището и спрях своя бяг едва когато зърнах първите хора, които отиваха на работа макар и с горестни лица, но с бодри движения.

Накратко казано: аз отново се трудя в моята работилница. Вечерта минах още няколко пъти по онази безжизнена улица. По балконите пак стояха като истукани същите хора. Всяко лице като другите. Сред тях вече не можех да позная Герда.

През идните дни ще прибера дъщеря си. Смятам, че тя едва ли ще липсва на Герда. Детето е твърде палаво и само ще причинява неприятности на Герда и на цялата улица. А може би тя дори няма да забележи, когато тайно се промъкна в апартамента и взема детето. Защото вече имах впечатлението, че откак не живея на тази улица,

всеобщата вцепененост там страшно се е засилила. Ако аз по някакъв начин съм нарушавал техния покой, сега вече нямаше никакви пречки за окончателното им вкаменяване.

А тъкмо от това исках да спася дъщеря си.

Но ако и тя, като порасне, също започне да ми поставя прекомерни изисквания, ще се опитам да ѝ докажа, че на този свят не съществува причина да се стремя да бъда нещо друго, а не монтьор на велосипеди. Всичко останало, ще ѝ кажа, е грешно и нездравословно надничане в чужди прозорци. И ако тя не иска да разбере, че е хубаво да има баща, който е придобил известна сръчност в поправянето и на най-развалените велосипеди, тогава вече мога да я върна на онзи балкон и да я сложа до мумията на майка ѝ. Дори няма да кажа „Вървете по дяволите!“, а ще напусна балкона, къщата, градинката и улицата пак така бързо, както някога, когато не можех да сдържа в гърдите си този вик.

1955

МАРТИН ВАЛЗЕР

РАСТАТ ОПЛАКВАНИЯТА ОТ МОИТЕ МЕТОДИ

Дързостта, необходима, за да станеш касоразбивач и посред бял ден да се втурваш по блестящия каменен под в банковата зала — тази дързост ми липсваше, когато моите възпитатели ме заподтикваха да си избира професия. На драго сърце бих станал лесничей, но ми се струваше, че дори за тази професия, е нужна дързостта на касоразбивач. Почти за всяка професия, ако се разгледа по-отблизо, трябва да притежаваш дързостта на човек, който със зареден или — както по-често се случва — с незареден пистолет в ръка нахълтва в банковата зала, приковава всички в своята власт, взема каквото му трябва, а после заднишком, при това с усмивка на уста, безследно изчезва.

Накрая се реших да стана портиер. И станах портиер в една фабрика за играчки. Разбирам защо тази професия изпълва мнозина от моите колеги с високомерие и дори след работно време те запазват каменния израз на лицето си, а с ръце продължават да правят отпращащи движения.

Аз не станах като тях, макар че с всички сили се старая да изпълнявам службата си безмилостно. От първия ден се почувствах като у дома си в моята стъклена будка. Един-единствен път ми обясниха предназначението на копчетата, с които мога да отварям поверените ми врати, и веднага схванах всичко. Списъка на вътрешните телефони в сградата научих наизуст още от първо прочитане. Наистина — признавам — към първите посетители се държах малко боязливо: страхувах се да не ми зададат въпроси, на които не бих могъл да отговоря; още не бях сигурен дали ще успея да формулирам исканите сведения така, както би очаквал посетителят. А колко лесно може да се провали един портиер! Пристигат във фабриката господа с най-изискан вид, а портиерът не знае угодно ли е на началниците му да приемат тъкмо този или онзи господин.

А всеки в сградата се смята за началник на портиера. Портиерът няма колеги, има само началници. И на всекиго е длъжен да угоди.

Мислите си, че портиерът трябва само да посегне към вътрешния телефон, да позвъни в канцелариите и да попита дали ще приемат или не господин еди-кой си. Но онези от канцеларията са толкова чувствителни, че нерядко само от едно запитване изпадат в ужасно раздразнение — тогава по телефона така нахокват портиера, че му струва голямо усилие да запази самообладание и да не избухне в плач. Това не бива да прави, защото допрял глава до стъклото и съсредоточил цялото си внимание върху портиера, пред него стои посетителят и чака незабавен отговор. А пък този отговор не бива да съдържа и частица от ругатните, с които високоплатеният и префинен господин от канцеларията току-що е натъпкал ушите на портиера. Напротив, задача на портиера е веднага да преведе гневните крясъци на обезпокоения господин в съжалителна усмивка, в учтив жест, който до такава степен да утеши посетителя, че още по пътя към вратата той да забрави за отказа. А такова преводаческо изкуство не се научава лесно, можете да ми вярвате. Често дори ми се налага да извивам назад глава заедно с телефонната слушалка и да я завирам в хастара на висящото зад гърба ми палто, та да заглуша раздразнения глас от канцеларията, понеже има нареждане от най-високо място — от самия собственик — никой посетител, какъвто и да е той, да не се обслужва грубо. Макар това нареждане на дирекцията да важи за всички, все пак портиерът е този, който трябва да му даде живот на практика. Вършил съм го винаги с удоволствие, защото тъкмо това нареждане одобрявам повече от всяко друго в предприятието.

Ето защо си създадох навика колкото се може по-рядко да посягам към телефона. Сам изпитвам посетителите и отсъждам дали основателно настояват да се срещнат със закупчика, с прокуриста, с ръководителя на проектантския отдел, с лавкаджийката, та дори с някой от директорите или шефа на „Личен състав“.

Възможно е в началото на дейността си да съм отправял някои посетители твърде бързо. Но постепенно придобих способността да разпитвам всекиго достатъчно дълго — незабелязано, не като детектив или таен агент, а някак между другото, обикновено в хода на доста приятен и за двете страни разговор, но все пак с необходимата щателност, така че в края на разговора да имам пълна представа дали това посещение е важно за фирмата ни и с чиста съвест да взема решение да отпратя ли посетителя или не. Когато обаче ще отпратя

някого — а повечето трябва да отпращам — през време на разговора съумявам да го убедя, че за него няма никакъв смисъл да се среща с господина от фирмата, когото е искал да види. По всички отрасли, каквито има при нас, придобих такива познания, че веднага мога да кажа на някой търговски представител, желаещ да говори със закупчика за доставка на бяла ламарина, дали неговите оферти имат изгледи за успех или не. Също така се научих да усмирявам роптаещи търговци на дребно, които настояват да се срещнат с шефа по пласмента, селски стопани, предлагащи да доставят продукти за нашата лавка, анемични изобретатели, които на групи от тримачетирима се опитват да нахълтат при ръководителя на проектантския отдел и да го увещават да приеме негодните им изобретения за играчки; дори на решително гледащи писатели и художници, имащи намерение лично да се разправят с нашия шеф по рекламата заради всички писма-откази, аз съм в състояние да пресека и най-лошите помисли, макар че тъкмо изобретателите и хората на изкуството — трябва да кажа това за чест на селските стопани и търговските представители — се убеждават най-трудно с разумни приказки.

Така че на входа аз представям — не мога да го нарека другояче — цялото ръководство на предприятието, а все по-бързото покачване на оборота не на последно място се дължи на обстоятелството, че аз защитавам ръководителите на фирмата ни — а тъкмо те са най-уязвимите — от досадни посетители. За съжаление точно тези господа изобщо не забелязват нищо. Преди всичко не разбират, че ми е нужно време, без каквато и да е била грубост, действително да убедя всеки отделен посетител в безполезността на посещението му. Поради дългите разговори, които ми се налага да водя с твърдоглавите посетители през прозорчето на моята будка, само половин час след началото на работния ден пред гишето се събира опашка, която от минута на минута става все по-голяма. И било че някой невъзпитан посетител се възползва от тълпата като прикритие и без да е съобщено за него, се вмъкне в предприятието, било че някой от ръководителите бърза да излезе и поради опашката от чакащи загубва една секунда от времето си, във всеки случай растат оплакванията от моите методи за обслужване на посетителите. Работел съм прекалено бавно, крайно мудно, недостатъчно делово — такива думи трябва да слушам! А всичко тези упреци и оплаквания са тъй късогледни, издават такова

неразбиране на моята професия, че аз изобщо не мога да се защита. Искане ми се да видя какво ще стане, ако започна да отпращам посетителите троснато и на бърза ръка! Наистина тогава предприятието ще е винаги празно, но в дирекцията няма да имат и минута покой от протестни обаждания по телефона, ще пострада репутацията на фирмата, оборотът ще спадне. Неслучайно дирекцията е наредила да не се обижда нито един посетител. Естествено, аз не мога да изтичам при директора и да го помоля да запуши устата на онези, които се оплакват от мен. Той просто ще ми каже, че трябва да върша едното, без да допускам другото. Как обаче учтиво да убедя посетителя, че фирмата не може да го приеме, щом трябва да го отпратя бързо? За да убедиш някого, че е спечелил голяма награда, е достатъчно едно-единствено изречение. Но да напишеш в главата му, че неговото изобретение, рекламен текст, ламарина или зарзават не интересуват фирмата, и то да му го втъпиш така, че той да си отиде със славословия за фирмата — нека някой от противниците ми се опита да стори това за две минути. Но какво мога да направя?

Опашката пред моята будка става от ден на ден по-дълга. Понеже вече зная с какво ме застрашава, тя ме прави неспокоен, а също неуверен — думите ми не се леят, както по-рано, потя се, заеквам, изразходвам повече време, не успявам да вдъхна на посетителя такава разтуха, с каквато иначе го дарявах винаги. Случва се вече някой да ми подхвърли ругатня, да затръшне вратата и побеснял да излети навън. Какво мога да направя? Вече нищо не съм в състояние да променя.

Най-сетне трябва да призная защо така подробно описвам развитието си в професията: за оправдание, за да намеря съчувствие поне някъде извън моето предприятие, защото утре ме викат при шефа на „Личен състав“. Отначало помислих, че става дума само за напомняне, за един вид предупреждение. Но вече не вярвам. В опашката, която вчера се бе извила пред гишетото ми, имаше един груб тип с присвити устни. Поиска да съобщи за него при шефа на „Личен състав“, викали го. Още докато пръстът ми се насочваше към шайбата на телефона, аз го попитах по какъв въпрос иска да говори с шефа на „Личен състав“, а той отвърна, че се кандидатира за обявената вакантна длъжност портиер.

Номера на „Личен състав“ набрах вярно още от първия път и съобщих за посетителя, само дето след това чувствах пръста, с който

завъртях шайбата, като измръзнал.

Типът влезе в сградата и след половин час се върна развеселен. Дори си подсвиркуваше. С възхищение гледах подире му. Ех, да притежавах неговата дързост, мислех си аз. Или изобщо дързост. През всичкото време малко се бях срамувал, че съм станал прост портиер. Сега разбрах, че дори за това е нужна дързостта на касоразбивач. Онази дързост, която все още напразно диря у себе си.

1955

МАРТИН ВАЛЗЕР

УПРАЖНЕНИЯ ЗА ПРЪСТИТЕ НА ЕДИН УБИЕЦ

Когато ида на погребението на главния кмет, ще нося на лицето си най-доброто изражение — очите ми ще са забулени от сълзи. Мъките, които той ще трябва да изтърпи, докато го убия с непохватните си ръце, състоянието, в което ще го намерят — полуудушен, полунамушкан (навярно без друго ще трябва да ми се притече на помощ и някой сърдечен удар), обещанията, които той вече няма да може да изпълни — всичко това ще му осигури съчувствие, на каквото в никакъв случай не би могъл да разчита при по-сетнешна кончина. Двамата господа от полицията вероятно едва след погребението ще ме помолят да им предоставя китките си — при портала на гробището, северния изход. Ако те и дотогава не вземат решение, ще трябва бързо да замина. Познавам нервите си.

Но защо, ще запита човек, защо изобщо е нужно всичко това? И ако е нужно, защо тъкмо главният кмет трябва да се прости с живота? Тъкмо това искам да обясня, дори само за да ядосам прокурора, когото яснотата на моето самопризнание ще сведе до обикновен четец. На съдията и неговите помощници аз ще помогна с моята любов към истината, а може би дори с пълно разкаяние. Впрочем изисквам малко множко от себе си, като си налагам пълно разкаяние, преди още ножът ми да е опрял в раираното сако на главния кмет. Надявам се, че платът не е прекалено здрав. Нарочно изчаках лятото. От друга страна пък, в това време на годината при такова необичайно напрежение дори на човек без склонност към изпотяване могат да овлажнеят ръцете — забиваш ножа, а той се изплъзва от дланта ти и главният кмет ти се смее в лицето, каква ужасна представа. Да продължа нататък с голи ръце, да стисна неговия съвсем не тънък и вероятно никога не напълно сух врат в донякъде ефикасна хватка, това би могло да надхвърли ако не моята решителност, то поне силите ми. Не искам да се впускам в разсъжденията си прекалено надалеч, най-сетне могат да ми се притекат на помощ и някои обстоятелства. Аз трябва да съм готов да ги използвам. Например пресата за притискане на писма,

мастилницата, златният градски ключ, който навярно виси на стената и представлява отличен чук. Стига да не се заплетат съвсем в педантични разработки, сигурно ще възникне възможност и за нещо спонтанно. Това не означава, почитаеми съдии, че непредвиденият предмет, който ще стоваря в слепоочието на моята жертва, по-късно ще послужи като доказателство за непреднамереността на деянието ми. Трябва да знаете, че при осъществяването на моя замисъл съм включил в сметките си всички случайности.

Едно обаче е нужно да се каже в моя защита: самият главен кмет ме принуждава да го убия, защото откак ме е открил сред своите съграждани, той иска почти всекидневно да ми се напомня, че ме смята за убиец. Не подценявам познанията му за хората. Може би има право. Но моля ви, наоколо гъмжи от убийци, а колко рядко стават убийства. От мене обаче той изисква, тъй да се каже, последователност — аз съм длъжен да потвърдя своята виновност. Той ме мрази. Е, добре, аз се храня в гостилница на столови начала, но все пак това още не обяснява всичко. Виждате ли, градът се олюлява в обедния камбанен звън, клатушка се към супата, а в супата плават мазни кръгчета като очите на главния кмет и молят да го преизберем. Тогава аз се усмихвам. Това признавам. От друга страна, аз го разбирам. Мога да си представя колко страда той от неблагодарността на населението. Самият аз понякога лежа нощем буден и чувствам болката на Християндемократическия съюз. Та нали нашият главен кмет сложи отново покриви на всички сгради, а когато минава покрай къщите, нито една от тях не сменя покрива си, за да му благодари! Разбирам каква болка му причинява това. Въпреки всичко той всеки ден праща подставени лица, които да ме принудят да извърша убийството, преди още да се е кандидатира за преизбиране. Той иска да ме премахне от пътя си. Праща в дома ми шестнайсетгодишни момичета — най-малко две-три трябва винаги да стоят на полутъмното стълбище. Щом отворя вратата, те се притискат едно в друго, шумолят с роклите си, кискат се, кълчат нозе и извиват шии, та да се оголят колкото може повече и ръцете ми сами да изхвъркнат от джобовете на панталоните. Понякога, когато отказвам да изляза от стаята си, той просто прекарва под прозореца ми тълпи от пъстри, копринени момичета, докато аз не скоча от мястото си. Дори собствената си дъщеря праща на улицата, заповядва ѝ да мине край мене и да ми хвърли поглед на питомно

зайче, тъй да се каже, плачещо за ножа. Моето свръхчовешко самообладание би затрогнало или дори примирило всеки друг, ала то подтиква главния кмет към все нови и нови предизвикателства. Отляво на стаята ми понастоящем се е настанила една стара мома. Вероятно някоя от пенсионираните му секретарки. Тя притежава глас, от който ти настръхва кожата. Главният кмет ѝ отпуска от някакъв специален фонд толкова много пари, че тя може всеки ден да кани и угощава до късно през нощта всички останали пенсионирани служители в града. А те заедно имат поръчението до сетния си дъх да спорят кой от тях е работил между 1921 и 1923 година в отдел А-2, Б-4, А-5 и К-3. От четири години спорят само за това. Ако някой ми каже, че не го вършат по поръчение, значи просто никога не е живял в стая, от която трябва да слуша как шестима или осмина пенсионери от града спорят върху административното попълнение на 1921–23 година. Положително някой от тях е предложил просто да идат до кметството и да проверят в личен състав досиетата, но старата мома осуетява това, защото вероятно тя единствена е посветена в нещата — поне отчасти. „Един политически противник, който живее в съседство, трябва да бъде омаломощен“ — сигурно са ѝ дали такива или подобни обяснения. Но че тя е жертвата, която трябва да ме превърне в убиец, това положително са премълчали. А междувременно аз вече толкова я мразя, че не мога да се реша да ѝ отворя очите. Не бива повече да я срещам, трябва да призная — дотам съм стигнал, че ръцете ми могат и да не ме послушат. А да не я срещам, съвсем не е просто. Тя ме чува, когато се прибирам или излизам, колкото и шумно да спорят нейните колеги и колежки. Това е доказателство, че спорът за нея е без значение. Тя го раздухва съгласно поръчението, сетне наостря уши, за да чуе, когато се прибирам или излизам, изхвърква навън и ми задава смешни въпроси. Например: „Колко е часът?“ Въпреки това аз успявам по чорапи да се промъкна незабелязано покрай вратата ѝ. Но какво да правя с инвалида, когото главният кмет е настанил отдясно на стаята ми? Той е осакатен от фугасна граната. Но само външно. Неговите убеждения, охотата му да пее, и то заедно с мене, насладата му от едно добро сръбване, когато може да го направи с мене — всичко това е останало цяло и невредимо. От друга страна, той дори не застъпва политическите възгледи на главния кмет, тъй хитро е скроено всичко. Той е либерал, макар и бивш работник.

— Нужна е конкуренция, който може, може — крещи той и се олюлява устремно с празния си ръкав. — Всеки трябва да се защитава, по-добрият оцелява.

Понастоящем, естествено, той бил инвалид, останали са му само един крак, една ръка и половин лице, бил свършен човек, това било повече от ясно; също разбирал, че така и трябва да бъде; никъде не можел да престои по-дълго от половин година, накрая хората го изхвърляли, но той нямало да позволи да го затворят в приют, бил свободен човек, все още свободен — тъй крещи, докато падне мъртво пиян и аз мога да се заема с пренасянето му. Главният кмет наистина го е подбрал добре. Е да, това за него е играчка, наредил е да му дадат досиетата на жилищната служба, издирил е най-лошия измежду всички съквартиранти и после ми го е тропосал за съсед.

Всеки, който познава горчивия ми житейски опит, ще си помисли, че съм комунист. Кого иначе главният кмет ще преследвал тъй ожесточено? Или пък, че може би зная нещо за миналото му. Не, нищо не зная, не съм и комунист. Ще ми бъде неприятно, ако бедните комунисти бъдат обременени сега и с моето деяние.

А може би главният кмет ме мрази, защото не гласувах за него?

Не, тъй леко не бива да се гледа на нещата. Хората, които не гласуват за него, той презира, дори съжалява, мъчно му е за тях, понеже не проумяват какъв добър кмет е. Мене обаче той мрази — а ме мрази, защото го смятам за лош пианист, това е. Вече казах, че се храня в гостилница на столови начала. Там неведнъж съм се изпускарал да изрека мнението си за клавириното изкуство на нашия главен кмет. Моите съседни по маса, които ден след ден нагъват същата храна и навярно очакват от живота нещо повече от мене, макар че сигурно няма какво повече да очакват, не пропускат случай да похвалят клавириното изкуство на главния кмет. Те очевидно повече разбират от музика и от клавирно изкуство. И особено се гневят на критиката ми, понеже си признавам, че ми липсва слух за този вид изкуство. Всеки от тези столуващи — и това пробуди недоверието ми — сякаш чува различна музика, когато свири главният кмет. Говори ли за нея, силезиецът хлипа по силезийски, малкият фризьор смята, че долавя в тази музика неща, които го издигат над гребена и ножицата, а човекът от пътническото бюро, който сяда на нашата маса, вижда бъдещето си успокоително ясно като на туристически плакат, щом посети концерт

на главния кмет. Дори това, че дава толкова често концерти, те смятат за негова особена заслуга. А колко пъти, когато човек влезел в кметството или само минел покрай сградата, от стаите на главния кмет се разнасяла неговата неповторима клавирна музика. Всъщност пианото вече не било пиано, изпод пръстите на главния то звучало като цял оркестър.

Аз пък казвам, че нищо не чувам. Сегиз-тогиз слушам главния кмет, това е вярно. Посещавам събрания и открити заседания на общинския съвет наистина рядко, но откак зная, че съм преследван, правя го все по-често; познавам главния кмет, доколкото може да се познава един главен кмет, известни са ми дори някои гримаси на личния му референт, но онова, което досега съм чул от главния кмет, никога не е било музика.

— Но тогава вие сте немусикален по общественноопасен начин — казват ми в такива случаи.

— Е, добре — отвърщам, — да оставим това.

Днес съжалявам, че съм си признавал очевидната липса на слух. Това, естествено, е било доложено на главния кмет и оттогава той знае, че в града живее човек, който дори дръзва да твърди, че той изобщо не свири на пиано. Аз също разбирам, че главният кмет вече не може да диша спокойно, докато аз се разхождам на свобода. Така че той трябва да ме превърне в убиец, защото това е най-простото нещо. Много по-трудно е да подведеш към кражба човек, който има препитание. Главният кмет познава хората. Но колкото и добре да разбирам главния кмет, не мога да му доставя удоволствието да заколя жертвите, които ми подхвърля. Щом с такова неотвратимо лукавство и последователност иска да ме докара до убийство, а той го иска и дори е в състояние да го направи, както постепенно се убеждавам, то аз пък искам с моето убийство да си отмъстя на човека, който ми го натрапва, а това е самият той, главният кмет.

Тъй че това е, почитаеми съдии, обяснението за убийството, което иначе навярно би могло да ви се стори загадъчно. Впрочем, когато за първи път вляза в кабинета на моя главен кмет, ако наистина чуя клавирна музика, веднага ще се оттегля под някакъв предлог. Но ако, напротив, в този кабинет намеря само главния кмет и надлъж и шир не звучи никаква музика, тогава ще използвам спонтанно всички обстоятелства, притекли ми се на помощ, и с въздишка ще извърша

убийството, което се изисква от мене. Сега не мога повече да изчакам, най-късно след четири седмици той отново ще облече по-дебели сака и бог знае колко ката бельо. От друга страна пък, през някой хладен октомврийски ден бих държал ножа по-здраво. Това трябва да се обмисли и прецени от всички страни. И аз още веднъж ще го обмисля и преценя от всички страни.

1964

МАРТИН ВАЛЗЕР

ПРОБЛЕМЪТ С МОЯ ВЕЛИКАН

Да, да, аз продавам своя великан. Ще ви струва само толкова, колкото можете да извадите от джоба си от един път; при условие, че държите парите си по джобовете като мене. Ако вземете моя великан, препоръчвам ви да носите парите си в джобовете. Той често изведнъж пожелава някое лакомство и тогава едва ще ви остане време да бръкнете в джоба си, да изберете от подскачащите монети две и да се втурнете във входа на близкия магазин — трябва много бързо да се върнете, иначе той ще седне на тротоара и от скръб не ще може да се помръдне поне половин час. Най-добре е винаги да носите със себе си нещо сладко и да му го пъхате в устата, щом само забележите, че го обзема този лаком копнеж. Тогава той се спира, кожата му придобива такъв цвят, сякаш в главата му пламва сливовосиня светлина, чертите на лицето му се свъсват, очевидно иска да премисли нещо докрай, а това значи, че е крайно време за някое лакомство. Щом устата му се изпълни със сладост, отново ще задиса дълбоко и ще ви последва навсякъде, където пожелаете. Поради високия му ръст и изобщо поради телосложението и начина му на действие трябва да го наричам великан. Себе си обаче трябва да наричам негов придружител. Той ли се присламчи към мене, аз ли към него — така или иначе, това стана преди още да ни е поочукал животът. И понеже бе много отдавна, излишно е да се пита кой е виновният.

Всъщност той е ням. Поне ако се съди по това, което може да изрази с думи. Но си има своите склонности. Често започва да души наоколо, нататък, където синее далечината. Тогава аз определям вместо него: „Сливовата страна — казвам, — нали?“ той кима поривисто с глава. Ах, трудно е да го разбереш. Не ти струва никакви данъци. Но и да се отървеш от него, не можеш. Слава богу, хората ни гледат. А щом останем сами, той се заиграва с дванайсет стари одеколонови шишета и с безброй сливови костилки. Всеки път с израза на човек, поел тежка отговорност, той отново и отново нарежда сливовите костилки върху картата на Южна Америка. Опитвах се да го науча да замеря шишетата

с костилките и така да възпроизведе някаква мелодия или поне своеобразен ритъм, който да убеди хората в нашите възможности. Той обаче не проявява никакви наклонности към изпълнителското изкуство. Не го казва, но ми дава да го разбере. Естествено, аз се надявах да мога да стана негов професионален придружител. Да му акомпанирам на пиано или на нещо друго: „Иначе за какво ти е такъв великан?“ — често съм си казвал. Умножавах на пръсти и с разперена длан изчислявах и броях пред очите му парите, които можехме да спечелим заедно, ала говорех на вятъра. Нашият живот не премина в пътешествия, обвеян от слава и съпътстван от безсрамно примадващи афиши. Той просто излъга надеждите ми да стана богат и всемогъщ с помощта на неговата необикновеност. Той е стеснителен. А може би наистина е глупав. Има дарби, но не се поддава на никакво обучение. Начертава с тебешир на пода седем нотни линии, нарежда по тях сливови костилки като ноти и после си пее мелодиите, които е нахвърлял: прости католически напеви, напомнящи за алпийските предпланини. Но щом кажа: „Е, хайде сега да разучим това!“, той млъква, разпръсва сливовите костилки и ляга по корем на пода. Тъй че от него и композитор няма да излезе.

Така аз станах придружител на един за нищо непригоден великан. Затова много обичам да си представям как ще се разделя с него. Навярно само няколко мига след раздялата ще бъде вече нов човек, такъв, от когото най-сетне да се боят. Само да се отърва от моя великан! Да върви по дяволите, ако трябва! А и мястото му съвсем не е тук. Всъщност мястото му е в музиката. Да, той трябва да постъпи в музиката. Но как да го уредя там? Аз ръкомахам, главата ми е пламнала от проекти, отправям към него очи, изпълнени с нескрита омраза. Той ме поглежда отвисоко и се усмихва тъй широко, че в усмивката му като в люлка могат да се приспят близнаци. Великанският нрав е всеизвестен. Но мене, човека на живота, той само измъчва с великанския си нрав. „Ти, кралю на глупците — крещя нагоре, — лунно цвете! О, ти, мой скръбен слон и угрижен кашалот, моя истинска горест!“ Но като всички музикални натури той възприема думите откъм буквалната им страна. Така че признавам: отдавна се мъча да го продам. Но всеки директор ми казва право в очите:

— Та вие на нищо не сте го научили. Какво умее?

— Да плаче — отвърщам аз.

— Ах, да плаче — чувам в отговор, — да плаче! Това е все пак нещо. Е, хайде, великанчо, почвай да плачеш.

Тогава аз не издържам. Не позволявам да говорят така на моя великан. А той вече започва да души, лицето му добива цвят на слива и във всяко от очите му съзирам по една от неговите наистина красиви валчести сълзи, тъй че гневно го улавям за ръката и го повличам след себе си навън. Няма да допусна да го правят на маймуна.

А дали не заплаква, защото чува, че искам да го продам?

След това, притиснат от нуждата, аз се опитам да извися плача му на по-високо равнище. Очевидно с плач можеше да се припечели нещо. Но от неговия плач така и не излезе сценичен номер. Сам по себе си плачът е добра предпоставка, но моят великан просто не е артист. А плач, който не се поднася художествено, си остава най-обикновен рев, тъй че привикналата към съвършенство публика ще ни освирка.

В тесен кръг имаме по-голям успех. Аз говоря, а той плаче. Говоря бързо, с кратки, сухи и отсечени фрази, раздиплям света с думи, хвърлям ярка светлина върху онова, което пожелаете, а той го оплаква. Около нас се тълпят хора, смеят се подobaващо и ни предлагат напитки. Ще рече, гледат ни с удоволствие. Няма съмнение, двамата сме смешни. Ала не се боят от нас. А без това няма успех. Тъй че трябва най-сетне да се отърва от този мой великански придатък. Наистина всички почести, които ни се оказват сега, могат да се приемат и като артистичен хонорар. Но няма афиши. Няма зала. Няма боязън. А значи няма и блестящи рецензии. По пътя за дома аз го ругая. Той ме изнася на ръце по стълбите, нарича ме „мое малко величество“, обелва ми портокала, който някаква дама е напъхала в джоба му. Сам той предпочита сливи. Затова често му се присмивам, като го наричам „моя сливов крал“. Така наистина намеквам и за общия ни произход, и в същото време дебело подчертавам, че единствено поради неговата неповратливост все още водим борба под сините сенки на сливовите дървета в нашата родина. Заради него не можем да забравим, че произхождаме от този сливов край. Той самият е неуловимата, търкаляща се синя сливова маса, златисточервената плът, обвита с кожа от синя слана. За да залича спомените от паметта му, понякога с леден глас го наричам „Фриц“. А той за

хиляден път си мисли, че наистина съм забравил името му и със снизходителност, от която чак те заболява сърцето, отвръща:

— Но аз се казвам Йозеф!

Разбира се, той има и добри качества. Например постоянно очаква аз да се простудя. „Болният — промърмори той веднъж под носа си — умее да цени!“ И щом само дам вид, че съм се простудил, той запретва ръкави. Веднага сварява пюре от сливи и въпреки нежеланието ми увива шията ми с компрес от горещо сливово пюре, разтрива прасците ми с горещ сливов, сок, излива в гърлото ми гореща сливова ракия и пъха под кръста ми торбичка с горещи сливови костилки. Той се радва, когато се противя на неговото лечение: тогава може истински да се наложи. Щом най-сетне ме потопи окончателно в това сливово блаженство, той си измива ръцете като някой голям лекар и ми подхвърля, че се гордее с мене.

— Ах, Йозеф — отвръщам, — какво ли можем да очакваме още?

Той веднага долавя съдбовния тон в думите ми, сбърчва в дива загриженост великанското си лице и аз с ужас виждам, че се опитва да мисли и наистина вече мисли, почти в несвяст присяда върху ръба на леглото и бавно, за да не разстрои мислите си, изрича:

— Може да завали дъжд. Ако имаме късмет, може и дъжд да завали. Но нека бъдем скромни, и дъждът е достатъчен. Ако пък не е дъжд, значи пак ще е дъжд. Честно казано, при нашето положение дори и дъждът е много, или поне дъждът. Какво ще кажеш?

— Ах, Йозеф — отвръщам, — ако не бях толкова болен, бих желал да седна сред хора, в края на краищата на човек му се ще да поприказва с някого.

Той внимателно позатяга компреса и мълчи. Не е от тези, които винаги искат последни да имат думата. Наистина двамата тъй отдавна сме се слели в душите си, че едва ли това има някакво значение. Е, хора, махнете го от мен, купете го, купете моя великан! Сигурно някъде е построена грамадна сграда, където всички се трудят най-усърдно, всичко е в пълен ред, но въздухът в помещенията е все тъй незадоволителен, а защо: защото в зданието никой още не е плакал. В такъв случаи действително мога да препоръчам моя великан. Той е също тъй подходящ и за член на управителен съвет, застрашен от липса на гъвкавост, понеже в известен смисъл господата са станали много хитри и се смятат за врили и кипели във всичко. А

възможностите на моя великан могат да се сравняват само с тези на морето. Да предположим, че нощем се въртите в леглото — в такъв случай винаги ще си мислите, че се отвръщате от него или пък че се обръщате към него. Когато той е наблизо, и най-простите движения добиват смисъл. Онази малко окаяна и неспокойна лекота, която днес се промъква у всекиго и прилича на постоянна неизличима кашлица, той ще пропъди от вас със строгост и сливови заклинания — това ви обещавам. Ще направи от вас действително нещо като клоун. Съберете кураж, приближете се и погледнете поред в раздалечените му сливовосини очи. Елате в събота. В събота винаги го настанявам пред кафенето на Херцогсщрасе. Ако минете покрай него, наречете го спокойно „палавник“. Това му харесва. Да, стига да предявите и най-малките изисквания към него, и ще разпалите честолюбието му. Струва ми се, че сега той много би желал да се прочуе. По здравословни причини. Само, моля ви, не го товарете с нищо, докато седи така. Моля, имайте предвид, че докато седи така, в главата му се трупат мисли. Никак не му е леко. Седи, брои крачолите на панталоните си, а лицето му става като на древноруски заточеник. Не забравяйте какво голямо място заема у него паметта! Той още помни звънтенето на сервиза за кафе от първия ми брак! Теменуженото фъфлене на един кандидат-свещеник! Падащите сливи насън. Вижте го как опипва лицето си, той търси устните си. Сега накланя срамежливо глава. Онова, дето се плъзва между устните, е езикът му. Искане му се да близне от вашия сладолед, господа. Сам той не желае сладолед. Моля ви, не го утешавайте, додето седи с извърнато надолу лице. Най-добре е известно време да се държите също като зимното слънце. Наистина, докато седи тъй засрамен и хълцайки се мъчи да прибере езика си, с него лесно би се справило някое съвсем малко момиченце. То трябва само да му каже, че днес има още да пазарува, и той веднага ще го увие грижливо в шала си и ще офейка с него, докато суровата съдба ги изгуби от очи сред пъстрото изобилие в магазина за деликатеси „Бьом“. Внимание, сега той трепери. Това умее да прави по-хубаво от сърна през януари. Не винаги му се удава тъй добре както днес. Също като някой градинар той е зависим от могъщи процеси. Това например нарича „молитва“. Не казвайте, че просто си остъргва лулата. Няма как, нарича го молитва и толкоз. С палеца, който сега прокарва по отвора на лулата, той всеки миг ще се прекръсти. Ето, сега някой би

могъл да седне на дясното му коляно. Ало! Ало! Никой ли не е свободен? Няма ли желаещи? Вижте, коляното му се люлее, макар никой да не седи на него. Това, което чувате, е неговата песен „Дий, дий, конче!“ Ако седеше някой на коляното му, щеше да излезе очарователно представление с песен, а така всичко изглежда малко излишно.

Моля ви, разберете: ако не дойдете в събота, ако не се намери желаещ да поязди огромното му коляно, ще трябва самият аз да го възседна и се оставя да ме клати напред-назад, докато той по своя воля не прекрати люлеенето. Инак ще разруши половината град, ако коляното му остане празно. И така, моля, в събота. Може и в неделя, ако не успеете. Всъщност винаги. Очаквам, тъй да се каже, вашите предложения. Ако до нула часът никой не дойде, ще трябва да го заведа при касапина. Няма да повярвате колко много яде такъв един великан. И понеже в своето униие (което може да се окачестви като неизвестен досега вид глад) той вече се е нахвърлял върху мене, не ми остава нищо друго, освен с няколко подкупващи тиради да го представя на касапина. Ако пък той се окаже изверг, ще трябва сам да изведа моя скъп великан на товарната гара, да му обясня, че се впускаме в решително приключение, двамата да се промъкнем в тъмното до рампата и аз да го набутам във вагона малко преди вратата да се захлопне. На първо време това няма да е жестоко. Той обича коне дори повече от стари одеколонови шишета. Познавам го. Преди още влакът да е прекосил прохода Бренер, моят великан ще пее заедно с конете хорали, каквито никой не е пял след битката при Лойтен.

Дано само в последния миг не ме погледне с някое от раздалечените си очи. В такъв случай най-покорно ще го поведе към къщи. Да, в това мога да ви уверя: сдобие ли се веднъж с него, вече няма да ви е лесно да се разделите. Сега например той тъкмо е коленичил върху картата на Южна Америка, разпръснал е сливови костилки из Суринам и от едно одеколоново шише внимателно излива вода над своите сливови костилки и над Суринам, а изражението на лицето му е такова, сякаш върши нещо много добро за тази страна.

Но ако скоча и викна: „Хайде, ставай бързо да тръгваме за Суринам, да им помогнем!“, той ще ми посочи малката локва, покриваща Суринам на картата, и ще отвърне: „Вече посадих в Суринам сливови дръвчета.“ При това ще ме погледне така, че по-

добре да се проваля вдън земя пред него и пред неговия покрит със сливи Суринам. В такива случаи аз обикновено коленича наблизо и двамата прекарваме вечерта над картата, сричаме далечни географски названия и с известно достойнство решаваме къде в скоро време ще посадим сливови дръвчета.

1964

МАРТИН ВАЛЗЕР ДЪЛГ В ЩУТГАРТ

Влиянието, което необозримите за мен разписания на влаковете оказват върху моята съдба, се усилва с всяко ново пътуване. Така и в Щутгарт исках само да изчакам свръзката. И навярно е моя вината, че престоят ми се удължи с девет месеца. Не биваше да се поддавам на навика си да излизам пред гарата. По всички гарови площади на света дебнат всевъзможни изненади. За нещастие каменните грамади на зданията, натрупани едно върху друго навсякъде по хълмовете, ми напомниха Вавилон, както бе изобразен в един изпълнен с жегата, пурпур, жени и задни дворове роман. Там долу, в дъното на Кьонигсщрасе, вече съзирах да се полюляват и клатушкат първите балдахини, очаквах всеки миг да изникнат и слоновете, които носеха балдахините. Но това не стана. Щутгарт си бе Щутгарт. Вече бях готов в края на краищата да се примиря с това лишено от събития пребиваване, заобиколен навсякъде от лозници. Но пред очите ми някаква жена посегна с ръка във въздуха там, където преди миг бе вратата на трамвая. Натоварена с покупки, тя направи още два скока, напомняйки с високия си ръст издъхваща камила, която за сетен път се изправя, после отпусна ръце и рамене, а чантата, мрежата и пакетите се плъзнаха по неустойчивото ѝ тяло и шумно тупнаха върху плочите. Но тъкмо понеже бе висока и силна, сега тя стоеше явно безпомощна под жаркото слънце. Приблжих се инстинктивно. Беше плувнала в пот. Лицето, шията и, въобще цялата видима част от кожата ѝ бе покрита с червени петна. Главата ѝ вече се накланяше, ъглите на устните бяха увиснали, не биваше да се бавя. Наоколо се хилеха хора, чиято съдба бе незасегната от жегата. Но аз вече бях успял да хвана такси, изскочих от колата и пред погледите на зрителите отведох младата жена, уредих превоза с такава увереност, сякаш всичко бе уговорено предварително. С тежка въздишка тя се свлече до мен на задната седалка, само назова улицата и след това напълно затвори големите си очи. Поех си въздух. Покупките шумоляха.

Вилата, в която трябваше да се разиграе всичко, се издигаше над Амайзенбергщрасе и заедно със страничните крила наподобяваше малка катедрала. Платих, натоварих се с покупките и се заизкачвах по стръмните стъпала, но още под дървения навес долових смехове и викове, поисках от учтивост да си тръгна, обаче трябваше да бъда представен от госпожата на нейните приятели, които седяха на меки кресла в прохладния полумрак, пиеха и похапваха.

— Запознайте се с този любезен човек! — възбудено извика домакинята и отново излезе от стаята, за да се преоблече.

Върна се бързо в домашна дреха и с обновена кожа, за да ни изброи какво ще ни сервира незабавно. След това онзи, който говореше най-много, продължи да приказва. Викаха му Ханзи, а също и Меклин. Домакинята домъкна количката с онова, което беше приготвила, приведе се над всекиго по няколко пъти, накрая пронизително си пое дъх и се отпусна на една табуретка — всички кресла бяха заети, — после като първолаче вдигна два пръста в знак, че трябва веднага да разкаже нещо, насочи всеобщото внимание върху мен и описа историята на запознанството ни така, сякаш по нейното описание можеше да се създаде вълнуваща приключенска книга за деца. Но тя започна с покупките и навярно бе много уморена, за да прескочи нещо. На мен разказът ѝ също ми се видя прекалено дълъг, макар че всичко имаше за цел да се представи намесата ми в най-тежкия миг като деликатен подвиг.

През това време влакът ми бе отдавна заминал. Останах да пренощувам. А защо на следващия ден не отпътувах и защо подир една седмица потърсих и намерих стая, за да удължа престоя си, проумях едва след като всичко вече свърши.

Вилата от червеникави тухли, която фактически всички наричаха „катедралата“, тогава бе собственост на архитекта Фино Рукхабер, който обитаваше тази сграда от чиста арогантност. Жена му, онази жена, която бях отвел с таксито, се казваше Урсула, но не ѝ викаха Уши, а Уше. Навярно високият ѝ ръст, душевната ѝ мудност и може би нейното независимо от сезона униние я бяха предпазили от това да я наричат Уши.

Мъжът ѝ Фино строеше из цялата страна, строеше понякога дори в Тенерифе, тъй че Уше бе благодарна, когато идваха приятели и оживяваха червеникавата отвън и мрачната отвътре „катедрала“. През

онова лято на петдесет и първа, когато открих Уше, а след това вече просто не можех да си тръгна, Фино тъкмо строеше дом на покойниците в едно провинциално градче край аутобана. На третия ден подир обяд той се завърна и ни обясни фините механизми, които той и сътрудниците му бяха измъдрили, за да може мъртвите чрез система от ролки, ленти, врати и клапи да бъдат транспортирани напълно автоматично от хладилните камери в залата, а от залата в пещите на крематориума.

На всички ни се искаше да изразим възхищението си от идеите на Фино. Но без специални познания, без владееене поне на терминологията не могат да се правят комплименти, които да задоволят един експерт. Най-лесно беше за Ханзи Меклин. Всички знаеха, че той презира разговорите за архитектура.

— Затова с него сме толкова добри приятели — казваше Фино и след парадоксалното изявление пускаше своята облекчаваща хлапашка усмивка.

Ханзи Меклин гледаше как се напругаме да измислим донякъде правдоподобни комплименти за Фино. Слава богу, намеси се Уше. Тя можеше да спори с Фино за всеки шарнир, познаваше всички способности за пренасяне на сили. Проблемите на хигиената ѝ бяха тъй близки, както проблемите на статистиката. Все пак имах чувството, че тя не би изрекла и една дума по проекта, ако този следобед поне някой от нас бе в състояние да беседва с Фино. По-късно узнах, че Уше си е набавяла от кантората на мъжа си фотокопия от всичките му проекти. Нощем е проучвала плановите на Фино, покрай другото е четяла списания по неговата специалност, поне онези, които са били на европейски езици. Очевидно не беше от жените, които се омъжват и след това се оставят да ги издържат. Ханзи Меклин, който е бил свидетел при бракосъчетанието на Рукхаберови, казваше за Уше:

— Ако беше се омъжила за синолог, сега щеше да говори свободно китайски!

Нищо чудно, че Уше бе подредила „катедралата“ така, както изискваше по онова време изтънченият вкус. Приятелите на Рукхаберови дори твърдяха, че Уше чисто и просто предугаждала какви пепелници ще се внесат от Скандинавия през следващата есен.

Никога не можах да разбера защо Фино не се разведряваше при тези разговори, които в края на краищата водеше пред всички нас само

с жена си. Та нали имаше възможност да ни покаже с гордост каква събеседница е израсла край него. Ала не, той се мръщеше. Уше, която единствена можеше да почувства как е привързан той към своите проекти, се мъчеше да спаси темата на разговора, блестеше от компетентност и жажда за знания, желаше доброто както на нас, така и на Фино, развиваше дейност на дипломат от ООН в Африка, който снове между две настъпващи едно срещу друго племена, приказваше, питаше, задаваше въпроси дори когато Фино отдавна бе престанал да отвърща, продължаваше да говори сама, докато разговорът загубеше всякакъв смисъл, докато станеше очевидно, че сме се разединили напълно и всъщност всеки седи сам в стаята и размишлява за враждебността. Мъчителността на тези мигове всеки свързваше в себе си тъй тясно с упоритите опити на Уше да спаси положението, че фактически цялата вина падаше върху нея. Когато напускахме вилата, когато край градинската врата Фино се сбогуваше с нас, като сподавяше въздишката си, всички без предварителна уговорка внезапно установяваха, че Уше отново ни е развалила следобеда.

Но аз все още не разбирах какво общо имам всъщност с Уше и нейните приятели.

Вечерта, преди отново да поеме към своите строежи, Фино беше тъй весел, за каквото би го сметнал всеки, който виждаше за първи път този огромен млад мъж.

Той изкусно строши в шепа три чаши, без да се нарани, пи, не отрони нито дума за архитектура, танцува с Уше, помоли ни да се грижим за жена му, заяви, вероятно на шега, че я предоставя изцяло на наше разположение. След това замина, а Уше остана с мокри от плач очи, с пръст в уста и с Ханзи Меклин като негов заместник. Но порядъчен. С Ханзи в „катедралата“ нахлу музиката. Уше се пренастрои за Ханзи. Тя усещаше за каква музика би искал да разговаря той в момента, приказваше за тази музика и учудващото бе, че може да води разговор на тази тема. Всички плочи, които купуваше Ханзи, купуваше и Уше. Ала тя не беше само ревностна подражателка. Отново и отново изненадваше Ханзи с плочата, която той, както сам признаваше, възнамерявал да купи след два-три дни.

Жените в нашия кръг, най-вече няколкото неомъжени дами, понякога се надсмиваха на усърдието на Уше. Вероятно понеже самите те бяха прекалено лениви, за да вървят в крак с най-важните новости.

Лично аз не можех да допринеса с нищо особено за веселото прекарване в „катедралата“, понеже от музика разбирам също тъй малко, колкото и от архитектура. Въпреки това останах. Не проумявах защо, но си признавах, че причината е вероятно Уше. А понеже тогава отново работех като фотограф, нещата можеха да се наредят. Разбира се, фотографирах и Уше, но я помолих да не показва на никого снимките. Както и да я заснемех, дори когато правех това, без тя да забележи, снимките винаги показваха Уше като жена, готова да извърши всичко, което не може да се иска от нея. „Но все пак го върша с удоволствие“ — говореше лицето ѝ от всички снимки, то се усмихваше мъчително над градинската врата, усмихваше се великодушно над подноса с чая, усмихваше се сърдечно при поливането на цветята, усмихваше се трагично над пощенската кутия и замечтано над грамофонната плоча, която държеше наклонена.

Да, може би останах заради нея. Ала не проумявах защо съм останал заради нея. Фино се завърна, а Ханзи отново бледнееше от неприязън, когато никой не искаше да слуша с него плочи. Фино се одързости да признае направо, че може да живее и без музика, стигна дори дотам да заяви, че изобщо нищо не разбирал от музика. Никога по-късно не срещнах човек, който да направи толкова смело самопризнание:

— За последен път пях в пленническият лагер — каза Фино. — Плувах по гръб в едно езерце край Тифлис, над себе си виждах синьото небе и тогава почувствах нужда да запея.

Ханзи потръпваше от презрение. Уше се измъчваше, личеше си. Тя трябваше да ги сдобри. Но Фино, този красив мъжага, се запревива от гняв, когато Уше се опита да наложи мирно разбирателство между него и Ханзи. Той просто не разбираше защо трябва да се помирява с приятеля си. Уше призна, че страда от този спор.

— Ах, ти пак ли страдаш! — закрещя Фино и прокара могъщата си длан напреко през главата си, като ни показва, че разрошва трогателния си хлапашки перчем, както в древността размирниците са разкъсвали дрехите си.

След подобни сцени ние се сбогувахме със стъклени гласове. По пътя за дома Ханзи скърцаше със зъби и проклинаше Уше. Това бе странното: проклинаше Уше, а не Фино, с когото се бяха сдърпали. Уше, която разбираше и двамата, и затова искаше да ги помири.

Най-сетне всичко ми стана ясно. От един път започнах да гледам с други очи на онова, което се говореше за Уше. Жените казваха, че тя непрекъснато върти опашка. Мъжете казваха, че за жалост не могат да направят тази услуга на Фино. Изведнъж и аз започнах да съзирам във всяко движение на Уше предложение.

Отидех ли сам при нея на чай, заварвах я да седи и да прелиства някое основно ръководство по отглеждане на догове. Спомнях си, че само преди няколко дни бях споменал за любовта си към договете.

През зимата Фино се заседа повече у дома си. Сега виждах само как той се владее. Произнесеше ли без особено натъртване името на жена си, съзирах в спокойствието му достойна за възхищение волева проява. Когато нощем ни изпращаше до градинската врата, той казваше:

— Добре ви е на вас!

Ханзи отвърщаше жлъчно:

— Сам си си виновен!

Фино махваше с ръка. Имах чувството, че той гледа мене, само мене. Усещах, че ме упреква за нещо. Може би ме смяташе за неблагодарник? Но какво очакваше той от мене?

Когато се реших, бе вече краят на януари. Бях прозрял, че това е мой дълг. Уше страдаше от простуда, кашляше сухо и сподели с нас, че всяко вдишване ѝ причинява болезнен бодеж. Когато подробно и картинно записва болките си, за да ѝ съчувстваме, Фино скочи и излезе от стаята. Тя се загледа подир Фино, ала така, сякаш той бе отишъл вече много далеч; вираше се във вратата, сякаш тя беше самата далечина, клепачите ѝ се поотпуснаха. После се втрени в мен, усмихна се, бързо погали ръката ми и каза:

— Той е преуморен.

В началото на февруари Фино замина в планината. Уше ми разказа, че глезените ѝ са твърде слаби за ски. След второто счупване на глезена лекарят ѝ забранил всякакви по-нататъшни опити. Разбира се, въпреки това тя пробвала още веднъж. Едва след третото счупване трябвало да проумее, че не може повече да бъде спътничка на мъжа си в планината.

Не бях си направил точен план. Най-добър съм, когато импровизирам.

Уше ме посрещна, облечена в жълтата си домашна дреха. Все още кашляше. Попита с тих глас как са приятелите. Наля чая така, че пролича как дори това движение ѝ причинява болка. Отпусна се в креслото, ръцете ѝ увиснаха над облегалките, залюляха се. Но тя се усмихваше. Така да се каже, смело. Приблжих се. Когато усети ръката ми, тя затвори очи и се изтегна още повече в креслото. Сложих дланта си върху очите ѝ и заразтривах зеленикаво проблясващите ѝ клепачи. Дълбоко потъналите в лицето ѝ ъгли на устните се съживиха. Сега вече тя бе щастлива. Като дете, което вечер, преди да заспи, моли родителите си да кажат на малкия Исус, че през целия ден е било послушно, така Уше прошепна молбата си към мен:

— Обещай ми, че Фино ще узнае...

Казах ѝ, че може да бъде съвсем сигурна и докато все още разтривах седефените ѝ клепачи, с другата ръка сипах праха в чая. Замислено и без да докосвам ръба на чашата, аз го разбърках. Освободих очите ѝ едва когато държах в ръка шишето с ром и налях така, че да види как доливам полупразната чаша с рома, като многозначително се усмихвам. Долях и на себе си ром, подканих Уше да пием, дръзко ѝ показах как се пие наведнъж и после седнах върху облегалката на креслото, за да поема главата ѝ. Взех празната чаша от ръката ѝ, огледах дъното, сложих чашата настрана и предадох тялото си на бързо работещите ѝ ръце. Някаква дългосвиреща плоча се извъртя до края. Но прахът вече действаше. Ръцете на Уше отмаляха. Тя политна към мене. Погъделичках я. Уше само изцърка като съвсем малко мишле. Погъделичках я още веднъж — повече не издаде звук. Тържествено отнесох едрата Уше в кухнята, поставих я внимателно на стола, притиснах я плътно до ръба на масата, прострях дългите ѝ ръце върху покривката, положих главата ѝ върху тях и с грижливи, нежни движения извърнах лицето ѝ в посока към газовата печка. С две дръпвания скъсах предпазителя на крана, завъртях го до края, погледнах още веднъж Уше. Никога не беше се усмихвала толкова щастливо както в този миг. По пътя до прозореца и обратно до вратата така или иначе трябваше да мина край нея, затова целунах вече малко влажните ѝ слепоочия. После обаче, поради силно струящия газ, наистина бе време да си тръгвам.

В съседната стая изпих голяма глътка коняк, после се запусках към Кьонигсщрасе, където множество хора тичаха презглава сякаш по

тревога: имаше карнавал. Завързах копринения си шал на триъгълна кърпа пред лицето, маскирах се като обикновен престъпник и се включих в празненството.

При погребението минах в редица с Ханзи и другите покрай спокойно вторачения Фино, стиснах му ръката, усетих сърдечното му ръкостискане, промълвих моите съболезнования и приех неговата благодарност. Ханзи, вместо да каже нещо, потупа приятеля си по лявото рамо. Двамата се спогледаха.

Останах още няколко дни, после внезапно реших да замина от Щутгарт. Фино и Ханзи не възразиха. Не ме и изпратиха. Тъй че сам прекосих бавно площада пред гарата, който поради силния студ беше почти безлюден; само трамваите дрънчаха, спираха, изчакваха и най-дебелите бабички да се качат, после потегляха с тласък и отминаваха. Влакът ми не беше претъпкан, но приятно оживен от хора, които са имали работа в Щутгарт.

1964

МАРТИН ВАЛЗЕР

СЛЕД СМЪРТТА НА ЗИГФРИД

На третия ден след смъртта на своя колега Зигфрид Брахе куриерите на една фирма (която не е желателно да назовем тук) се събраха в коридора край канцелариите на главното управление. Може да се каже, че денят едва започваше — беше пет часът сутринта.

В шкафчето на починалия колега Луциус Норд бе намерил списък с имената на всички куриери. Може би тъкмо този списък го бе навел на мисълта да свика куриерите на общо събрание. Луциус беше единственият, който през всичките години куриерска служба не бе загубил нито ръка, нито око, нито дори ухо. Нищо чудно, че той се чувстваше непълноценен сред колегите си. Може би това чувство за непълноценност го подтикна да се застъпи за правата на куриерите попламенно, отколкото бе прието сред тях.

Тикайки своите колички, куриерите се разминават из дългите коридори и само езикът е тяхно оръжие. С безнадеждния си облик те украсяват количките, поскърцващи под товара на книжа с различна дата. А когато седят в стаята си, куриерите се допират един друг с лакти и понасят неизбежните притеснения, на които си обречен, когато прекарваш дълго време в едно помещение с другари по съдба и не очакваш от живота големи промени.

И така, на третия ден след смъртта на Зигфрид споменатият Луциус Норд, който бе приел това име, след като стана куриер, колегата му Баф, наричан от другарите си Бефхен, и Питер Нал — тези тримата дойдоха първи и започнаха да подреждат пристигащите, сякаш съвсем точно знаеха къде трябва да застане всеки; върху списъка, останал от Брахе, те старателно отбелязваха кръстче подир кръстче, да, държаха се почти като началниците на отделите, в чиито приемни те всекидневно оставяха книжния си товар.

Под ръководството на Бефхен се строиха в полукръг. Едного той хващаше с месестата си десница за колана и го придръпваше напред, другиго изтласкваше с желязната си левица педя назад. Зад полукръга

тържествено и заплашително бяха наредени куриерските колички. Това бе идея на Питер Нал, който познаваше готическите наредби.

Луциус се изкашля. Откъм здрача на коридора вече подслушваха няколко чистачки. Но Бефхен по различен начин извърщаше чистачка след чистачка и на бърза ръка (защото левицата му бе по-бърза) ги блъсваше в гърба, тъй че те една след друга потъваха в неизвестността. При всяко блъсване той произнасяше заклинателно: „Това не те засяга!“ или горделиво надценявайки силата си, казваше: „Дим да те няма!“

Но да се върнем на Луциус Норд.

— Приятели — започна той, — възникват следните въпроси: Какво се случи, когато на заседанието на началник-отделите съобщиха за смъртта на Зигфрид Брахе? Наистина ли всички станаха на крака, за да го почетат с едноминутно мълчание? Не е ли просто лицемерие, когато, за да почетат паметта на Брахе, стана и началникът на „Личен състав“, който при всеки удобен случай наричаше покойния „куриер-радикал“? И колко трая всъщност едноминутното мълчание? Поинтересува ли се някой? Или тъкмо от това се интересуваха всички и само гледаха часовниците си, вместо да помислят за Зигфрид Брахе? Направиха ли се иронични забележки? Способен ли е изобщо директорът да съобщи за смъртта на един куриер без ирония? А след смъртта на Зигфрид ще пускат ли пак леля му в сградата и в куриерската стая? Няма ли да ни зададат въпроса, какво ще търси тя там? Не е ли време да се обявим против оповестените проверки на куриерската стая? Докога трябва да чакаме отново да окачат в стаята ни зимното разписание на влаковете? Ако пък го окачат, да протестираме ли или не? Не трябва ли да заявим, че разписанието смущава необходимия за куриерите отдых, понеже всеки, който иска да узнае нещо за влаковете, безцеремонно нахлува в куриерската стая? Ако пък не ни дадат новото разписание, да протестираме ли пак, като заявим, че е наше старо извоювано право разписанието да виси в куриерската стая?

Да се съгласим ли с упрека, че когато тялото на Зигфрид Брахе било отнесено в куриерската стая, там имало много котки? Трябва ли куриерската стая по всяко време да е в състояние да приема телата на колеги, покосени от смъртта при изпълнение на служебните си задължения? И какво отношение има това към котките, обитаващи

куриерската стая? Нима можеше да се попречи на котките да ближат Зигфрид Брахе? Трябваше ли да им се попречи? И дали са го направили, понеже е бил мъртъв, или това е станало по-рано? Защо началникът на „Личен състав“ се интересува близали ли са котките Зигфрид или не? А може би не разрешава това на покойния, понеже е бил куриер-радикал? Защо изобщо в сградата се промъкват котки и защо, след като влязат в сградата, те безпогрешно откриват пътя към куриерската стая? Наистина ли причината е в колбасите? Има ли фирмата право да проверява шкафчетата в куриерската стая? Проверява ли фирмата и шкафчетата в канцелариите? Ако не, защо ще проверява нашите шкафчета? Наистина ли само заради котките? Или искат да съберат сведения за лелите, които някои чувствителни възрастни куриери сегиз-тогиз довеждат със себе си? Или търсят избягалия касиер в шкафчетата на куриерите? Или пък изчезналата секретарка на директора? А настояването за проверки не е ли просто мярка на директора с цел да отклони вниманието от скандалния факт, че е изчезнала секретарката му? И ако е така, трябва ли куриерите да помогнат на директора да излезе от затруднението си? А това ще рече: трябва ли доброволно да поемат върху себе си някакъв неизвестен дял от вината за това изчезване с надеждата, че един ден директорът ще даде израз на признателността си към куриерите? Но няма ли куриерите да проявят слабост и гузна съвест, ако приемат за необходимо благоволенieto на директора? Няма ли с това да докажат, че вече не са в състояние да градят благополучието си само с трудови заслуги? Няма ли враговете на куриерите веднага да обърнат внимание върху този шахматен ход? Не сме ли длъжни тъкмо сега да се държим безупречно? Но кое съсловие в сградата е оцеляло досега с безупречно поведение? Нима тъкмо куриерите трябва да ускорят гибелта си чрез безупречно поведение? Може ли да се изисква това от тях, като се има предвид примерът на останалите отдели? Нима куриерите трябва да поддържат, да речем, началника на „Личен състав“, който само гледа как да ги съкрати? Не трябва ли като последно средство срещу началника на „Личен състав“ да създадем отбор от инвалиди и по този начин да популяризираме нашата фирма сред обществеността? Има ли право началникът на „Личен състав“ — както виждате, не заобикалям въпроса за инвалидите, — има ли той право и занапред да третира колегите, които не дължат инвалидността си на войната като

второразредни куриери? А може би той иска да забие клин между нас? Нима наистина само поради пропуски в образованието думата „интрига“ е за куриера смешна чуждица? А пък нашето единство дава ли на началника на „Личен състав“ правото да ни нарича „хорица“? Какво иска да каже с това? Можем ли да търпим и занапред началникът на „Личен състав“ да наказва шофьори, допуснали злополука, като ги прави куриери? Засяга ли това нашата чест или не? По този начин не се ли увеличава изкуствено броят на куриерите със склонност към алкохола? А може би тази практика на началника на „Личен състав“ да е само хитра маневра, за да подкопае престижа на куриерското съсловие? Нима ние сме наказателната рота на фирмата? Длъжни ли сме да търпим, дето началникът на „Личен състав“ с наредба забранява на куриерите да зяпат в коридорите по чуждестранните гости? Не е ли това пак шахматен ход с цел да бъде затруднен куриерът да повиши квалификацията си, да бъде стеснен неговият кръгзор? Защо например събуди подозрение обстоятелството, че на гроба на Зигфрид куриери от други фирми изпяха песен? Нямаме ли право да поддържаме връзки с куриери от други фирми?

Какво подозрение трябва да възникне тогава у нас?

Трябва ли куриерът да гледа с примирение на толкова много въпроси? Или да решава въпросите по маниера на началник-отделите? Изобщо трябва ли куриерът да приеме, че има въпроси, свързани с неговата професия, или просто да смята, че тук става дума за общи въпроси, тоест за въпроси, които ще останат да съществуват и когато началникът на „Личен състав“ постигне целта си и премахне куриерите? Може ли куриерът да изисква от противната страна да представи доказателства, че тези въпроси възникват само поради съществуването на куриерите? Изобщо има ли право куриерът да изисква нещо? Или трябва да предостави на фирмата ролята на изискващия? Нима куриерът е човек, който само изпълнява изисквания, без сам да има такива? И ако е тъй, плаща ли му се за това достатъчно добре? Ако куриерът бе по-добре платен, щеше ли изобщо да възникне въпросът, дали директорът е способен да съобщи за смъртта на един куриер без ирония? От друга страна обаче, трябва ли и куриерът да започне да настоява за повече пари, та с това да повиши своя престиж? Нуждае ли се куриерът от подобно нещо? Положително

не! Благодарение на своята професия, която му отваря вратите на всички канцеларии в сградата, куриерът има здраво самочувствие. Но какво мислят околните? Защо началникът на „Личен състав“ нареди да оповестят на дъската за обяви, че куриерът Зигфрид Брахе е починал от сърдечен удар, а не сметна за уместно — както преди три седмици, когато умря шефът на снабдителния отдел — да съобщи за сърдечен инфаркт? Може би с това той искаше да унижи дори след смъртта своя враг, нашия колега Зигфрид Брахе, понеже Зигфрид беше куриер-радикал? Или куриерът никога не ще бъде достоен да умре от сърдечен инфаркт?

Луциус Норд говореше без предварителни бележки и трибуна, но за тази реч си беше купил със собствени средства чифт обувки с много дебели меки подметки. При всеки пореден въпрос повдигаше токове, залюляваше се напред, докато застанеше само на пръсти, едновременно с това повишаваше глас и новите му подметки изскърцваха всеки път, щом Луциус достигнеше върхната точка, а въпросът се увенчаваше с въпросителен знак. Не че поначало бе решил да задава само въпроси! Просто не намирал какво друго да каже, сподели той по-късно. А стръмно извисяващата се мелодия на всеки въпрос и едновременните движения на стъпалата направо увлекли неопитния оратор. Никой не може да каже докъде още биха го увлекли те. И тъй като сложните стечения на обстоятелствата предпочитаме да наричаме случайности, може би трябва да наречем случайност и това, че тази сутрин директорът и началникът на „Личен състав“ влязоха заедно в сградата — много преди началото на работното време — и се зададоха по коридора.

Ако речеш, можеш да обясниш всичко. Понякога началниците обичат да идват малко по-рано, за да засрамят множеството бързащи да пристигнат навреме. Или случва се куриер да не пусне някое писмо в съответната кутия, а в такава голяма сграда е трудно да върнеш обратно погрешно отправеното писмо, затова пък при добра организация може съвсем точно да се проследи дирята към виновния и ето че той от своя страна пожелава да поправи грешката си, с други думи, изиграва ролята на Юда. Така или иначе, директорът заедно с началника на „Личен състав“ се зададоха по дългия коридор. Те разговаряха помежду си като двама велики спортисти от различни дисциплини, поели към стадиона; бърбеха както например филмова

звезда приказва с изследовател на космическото пространство. И двамата не бързаха, държаха се непринудено и издаваха нещо от онова очарование, което винаги може да се наблюдава при общуването между двама души, принадлежащи към елита, но които поради различните си професии не се смятат за конкуренти.

Почти тържественият и, благодарение на сплотяващите длани на Бефхен, все още безупречен полукръг не уплаши двамата господа.

Това може да е доказателство за съществуването на Юда. Но може да означава и друго: тези двама господа не се плашеха лесно.

А Луциус Норд? Като видя, че двамата господа вежливо поздравиха и се канеха да минат между него и слушателите му, той схвана в каква неприятна неизвестност ще се окажат куриерите, ако сега само се разменят утринни поздрави и шефовете се скрият зад лъскавите врати. А той не искаше да се озове в ролята на човек, заловен на местопрестъплението.

Луциус не разполагаше с много време. Не успя дори да се повдигне на пръсти, но все пак токовете му можаха да се чукнат, когато извика:

— Господин директор, разрешете да доложа, куриерите дискутират по революционни въпроси!

Това, че бе заговорил направо директора, а не се обърна първо към началника на „Личен състав“, начаса го изпълни с тревога. Но отговорът на директора бързо го успокои:

— Браво, момчета! Само така!

Неколцина куриери повториха:

— Само така.

Всички проследиха с поглед двамата господа, видяха как всеки от тях влезе в различна, а именно — в своята стая. Тогава полукръгът тутакси се разпадна, куриерите се затупаха един-друг по раменете, някой предложи да запеят песен, но други бяха вече при количките си.

Сега всеки искаше да стигне колкото се може по-скоро до количката си. Затичаха объркано насам-натам, построената от колички крепост се оказа голяма пречка, но накрая всеки намери своята, вкопчи се в нея, и сериозно забързан, се отдалечи.

Който малко след това срещнеше някой от куриерите, усещаше, че от тях се излъчва нещо празнично. Психологът на фирмата доктор Гадер, като не знаеше за случилото се, твърдеше, че дори през късния

следобед установил в погледите на отделни куриери някакво просветление.

Няколко дни по-късно Луциус Норд обяви в куриерската стая, че по мнение на ръководството не може да се иска от многото куриери инвалиди да дискутират по революционни въпроси прави в коридорите, затова за в бъдеще на куриерите се предлагало да провеждат дискусиите си в голямата заседателна зала на фирмата. Когато Луциус Норд добави към това, че ръководството на фирмата изрично е разрешило на куриерите да взимат със себе си и количките, за няколко мига в куриерската стая се възцари пълна тишина. Доктор Гадер отново би могъл да установи някакво просветление.

Луциус Норд, който все още носеше обувките с дебели меки подметки, се повдигна на пръсти и рече:

— Приятели, какво повече искаме?

1964

ХЕРТА КРЕФТНЕР (1928–1951) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ХЕРТА КРЕФТНЕР

Херта Крефтнер (1928–1951) е австрийска поетеса и белетристка, родена във Виена. Следва с прекъсвания германистика, англицистика, психология, философия и естетика във Виена, където се увлича по екзистенциализма на Жан-Пол Сартр. Изпитва силно литературно влияние от творбите на Георг Тракл и Райнер Мария Рилке.

Още в 1948 г. Херта Крефтнер публикува стихотворението „На един уличен цигулар“, което я откроява като ярък поетически талант. През лятото на 1949 г. пребивава за няколко седмици в Норвегия, където изживява мъчителна самота и изпада в дълбока депресия, съпроводжана с мисли за самоубийство. След като се завръща в родината, Херта Крефтнер установява връзка и си кореспондира със значими австрийски писатели, между които Ханс Карл Артман, Фридерике Майрьокер, Джени Ебнер и Андреас Окопенко. През 1950 г. заминава за Париж, за да търси вътрешна опора и творческо упование. В резултат публикува „Парижки записки“ (1951), за които получава наградата на сп. „Нойе веге“. Въпреки тези литературни успехи, изпитва все по-мъчителна резигнация и не успява да завърши дисертацията си върху „Стиловите принципи на сюрреализма, установени у Франц Кафка“. През есента на 1951 г., на двадесет и три годишна възраст, се самоубива във Виена.

Херта Крефтнер създава литературен свят на гротескна лиричност, като обрисува виенската атмосфера с нейната предметна красота и музика на всекидневието, внушава чувството за неповторимост на човешкото съществуване и тъга по изплъзващия се миг. По-значимите ѝ произведения са стихосбирката „Синята светлина“ (1950) и посмъртните сборници с разкази „Обрезвачите на дървета“ (1951), „Любовна двойка“ (1951) и „След като се самоубия“ (1951). Посмъртно излизат и книгата със стихотворения, скици и дневници „Защо тук, защо днес?“ (1963), а също книгата със стихотворения, писма и проза „Хладни звезди“ (1997).

ХЕРТА КРЕФТНЕР ЛЮБОВНА ДВОЙКА

Безчовечни обстоятелства пречеха на двойката да създаде собствено домашно огнище. След няколко седмици на отчаяни и напразни опити да намерят разрешение, те се примириха с участието да прекарат живота си по стълбищни площадки, чужди коридори, входове, чакални и градински пейки. Лека-полека в това битие на безразборни срещи те внесоха ред и системност. Както други хора си създават известни правила в своите жилища (хранят се в установени часове, четат сутрешните вестници на един и същи стол, приемат гости в уречени дни), така и те свикнаха да придават на съвместните си деяния облика на порядък и делничност.

По принцип парични въпроси обсъждаха само във вестибюлите на лекари с голяма практика. Пред сестрата, която се грижеше за приемните часове, твърдяха, че очакват някаква болна леля; преди последният пациент да изчезне в бялата амбулатория, двамата с израз на съжаление напускаха чакалнята. След подобно уреждане на нещата той обикновено не я целуваше на стълбите; изобщо хората не се хвърлят в прегръдките си, когато зад ъгъла тъкмо свива агентът, изтръгнал съгласието им да купят на изплащане неговата прахосмукачка.

Всяка сутрин те прибираха пощата от абонаментните си кутии и понеже не живеяха в един квартал, срещаха се на средата на пътя; зад някоя входна врата откъм слънчевата страна на улицата, в проникващата вътре светлина четяха писмата си и вестника, за който се бяха абонирали, като нерядко се гневяха на чистачките заради зацапаните стъкла на прозорците.

Доколкото бе възможно, вършеха делата си заедно, но във всеки случай се срещаха за обяд в някой ресторант, където на гостите предлагаха проста и питателна храна.

Естеството на работата им случайно позволяваше и на двамата да разполагат свободно с късните следобеди. Посещаваха кафенета, естествено, само в редки и наложителни случаи; да речем, когато

дневната температура бе паднала под нулата повече от средното равнище или пък не успяваха бързо да намерят къща, в чийто вход прозорците да предлагат по това време на деня достатъчно светлина, та в нишите им да напишат някое неотложно писмо. Публичността на кафенетата ги отблъскваше. (Познавам само малцина, които предпочитат шума и пушека на подобни заведения пред тихия уют на дома си.) Обикновено пребиваваха в парковете, за да четат, докато позволява дневната светлина. Бързо бяха схванали по-голямото удобство на градинските пейки в сравнение с шезлонгите; независимо от изгодата, че при тях не се плащаше за седенето (никой не бива да смята двамата за скъперници, които не си позволяват нищо; просто съберете всекидневната такса за години наред и я умножете по две), и тъй, независимо от всичко, пейките предлагаха, от една страна, по-голяма свобода за движение на тялото, от друга, позволяваха на влюбените да се притискат по-задушевно. Но колкото и да ги радваше съществуването на добрите, здрави дървени пейки (скоро откриха предимствата на отделни пейки пред други с оглед на светлината и сянката, защитеността от вятъра, честотата на посетителите), те все пак изпитваха тайно и сладостно влечение към каменните балюстради, каквито все още могат да се открият из някои паркове в нашия град. На тях обичаха да сядат в слънчеви дни или когато лек ветрец се провираше между ниските колонки, носещи мраморните плочи, и разхлаждаше нозете им, които се люлееха наедно. Там, върху светлите мраморни плочи, понякога той ѝ четеше на глас, а тя гледаше как ръцете му прелистват страниците. На балюстрадите ги обземаше мощният копнеж по пустини и морета, по кораби и камили.

Щом заздравеше, двамата ставаха, за да се приберат вкъщи, както казваха. Никога нямаха наум установена къща, а и рядко се случваше повторно да посетят една и съща сграда, ала с време предпочитанието им ги водеше в определена посока. Никога не влизаха в къща, която оставяше вратите си отворени и равнодушно показваше входовете си на всички непознати. Вмъкваха се винаги през врати, които трудно и бавно се поддаваха на ръцете им, а зад железните си решетки криеха пусти и тъмни коридори. Избягваха къщи с множество фирмени табелки; нотариуси, адвокати, търговски кантори, лекари — те привличаха хора в сградата дори по това време на деня. А двамата обичаха да слушат само собствените си стъпки как

отекват по стълби и коридори. Обикновено веднага зад вратата се целуваха. Хълбок до хълбок, понеже бяха еднакво високи, те се качваха по етажите. Откриваха стълбища с дълбоки прозоречни ниши, където не достигаше никакъв поглед от шпионките на вратите. Там се любеха, плътно и жарко притиснати един в друг. Или се качваха до вратата на тавана и присядаха на последното стъпало. Там понякога слушаха как вятърът шумоли в керемидите. Или пък се облягаха на перилата, където стълбището прави полукръг и всеки поглед откъм горния или долния етаж се възпира от дебелата колона, около която стълбите завиват. По-късно, когато светнеха лампите и къщата се оживяваше от хора, завръщащи се по домовете си, те оставаха кротко облегнати един до друг и тихо разговаряха. На въпросите, които понякога им задаваха, отговаряха любезно, че чакат свои познати, които живеят зад ей оная врата, ала още не са се прибрали.

В светлината на уличните лампи и светофарите се отправяха към трамвая, щом удареше девет; защото в този час заключваха пътните врати. Никога не се изпращаха до къщите, в които живеяха като квартиранти; не можеха да понасят раздялата пред входа.

С време двамата си изнамериха малки развлечения; подобно на хората, които през прозорците наблюдават минувачите и упражняват върху тях мислите си, те строяха догадки за външността и домашното обзавеждане на хора, по чиито входни табелки пишеше Кранцмахер, Фукс или Рьотелщайн.

Поради служебна работа случайно им се наложи да посетят една къща в предградията три поредни дни. Забелязаха, че кухненският прозорец на ъгловото жилище от втория етаж през целия ден стои отворен, а отвътре се разнася музика от радиото и оглася стълбището. Затова си създадоха навика да прекарват там следобедите. Ала седенето пред таванската врата скоро им опротивя, понеже всеки ден в пет и половина някаква възрастна жена се качваше на тавана да простира бебешки дрешки. За да се отърват от възкиселата миризма на пелените, отказаха се от музиката.

Едва дълги дни по-късно си признаха, че въпреки всичко не могат да забравят бебешките дрешки. В последните лъчи на октомврийското слънце двамата седнаха на една мраморна балюстрада и заобсъждаха възможността да имат дете. Този ден пропуснаха „да се приберат вкъщи“; пазачът на парка ги завари безмълвни, когато

правеше последната си обиколка. След това дълго време те вече не търсеха в къщите необезпокоявани кътчета; случваше се да се облегнат до вратата на портиера, а наемателите непрекъснато влизаха, излизаха, минаваха покрай тях, но потънали в разговор, те не ги забелязваха. Естествено, съзираха затрудненията, които щеше да им създаде едно дете. Докато бе кърмаче, ще се налага да спи при майката, ала по-късно ще може всяка втора нощ да бъде с бащата. Сигурно щяха да възникнат усложнения и с детската количка. Трябваше да изминават пеша по-големи разстояния от преди, защото не можеше току-тъй да качат количката в трамвая; или пък трябваше да носят детето подред, което, макар да бе по-уморително, иначе криеше някои преимущества, тъкмо-що се отнасяше до пребиваването им в къщите; защото, от една страна, твърде трудно биха пренасяли количката цели няколко етажа, но, от друга страна, пък постоянното обитаване на често тъмните входове щеше да е неприятно и сигурно нездравословно за детето. Изобщо може би най-голямата опасност идваше от крехкостта на малкото същество. Макар че се надяваха да предадат на детето собственото си здраво телосложение (двамата не се бояха от дъжд и вятър), все пак оправдана бе тревогата им, че течението, на което човек постоянно е изложен по стълбищата и входовете, няма да му се отрази благотворно, че понякога ще се налага да влизат в заведения, за да го подсушат, и рязката промяна в температурата може да му навреди. Ала двамата имаха здрави възгледи за живота и забравяха всички несгоди, щом си представяха как при вида на слънцето над някоя светлинна шахта детето им за първи път ще се засмее.

Седмица по-късно откриха някаква къща в ремонт. До най-горе можеше да се стигне само по скелето, ала на самия етаж още не бяха започнали работа. Проследиха зидарите, когато напуснаха къщата и после се покатериха по скелето. Безшумно изчакаха, докато угасне светлината в по-долните етажи и скръцне ключът на пътната врата. Подпрозоречната дъска бе широка и ниска и двамата бяха видели долу в двора една изсъхнала акация. Преди да се върнат зидарите, те се събудиха върху забравената изтривалка пред едно от празните жилища.

Не много време след това той за първи път я накара да го чака половин час. Тя седеше във вестибюла на доктор Х., който, колкото пъти отвореше вратата на кабинета си, хвърляше към нея поглед като риболовна кукичка. Тя не му обръщаше внимание, както не

забелязваше и времето, което течеше. Най-сетне той дойде, изгарящ от висока температура. По съвета на доктор Х. тя го заведе в болница, където след няколко дни той умря от възпаление на белите дробове — естествен резултат от начина му на живот.

Тя чака детето още два месеца, ала нощта зад разклатеното скеле бе останала без последствия. Тогава тя се отказа да живее сама по стълбищни площадки, чужди коридори, входи, чакални и градински пейки. Студените следобеди се нижеха страшно бавно. Още през януари тя прие предложението на доктор Х.

1952

ЕРИХ КЬОЛЕР (1928–2003) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ЕРИХ КЬОЛЕР

Ерих Кьолер (1928–2003) е немски белетрист, есеист и драматург, роден в Карлсбад (днес Карлови вари) в семейството на шлифовчик на порцелан. След години на скитане из Западна Германия и Холандия, през които сменя различни професии, той прави опит да се запише във френския Чуждестранен легион, но не успява и през 1950 г. се завръща в ГДР, където става селскостопански работник.

В 1956 г. Ерих Кьолер публикува първата си книга — новелата „Конят и неговият господар“, — в която засвидетелства любовта си към природата и света на животните. След това Кьолер завършва литературния институт „Йоханес Р. Бехер“ в Лайпциг. Издава още новелата „Дяволската мелница“ (1959), романа „Търсачи на съкровища“ (1964) и сборника с разкази „Нилс Харланд“ (1968). Следват прозаичният сборник „Жабокът или Нещото под шапката“ (1976), романът „Зад планините“ (1978), сборниците с разкази „Пътуване около Земята за осем дни“ (1979), „Историите на Киплаг“ (1980) и „Хартмут и Йоана“ (1980), както и романът „Щуре и немското сърце“ (1990).

В творбите си Ерих Кьолер описва предимно живота на малкото село и като се основава на популярни фантастични митове и легенди, възхвалява живителната сила на полезния човешки труд. За творчеството си писателят е отличен с литературните награди „Фриц Ройтер“ на град Шверин (1957) и наградата на Берлинската академия на изкуствата „Хайнрих Ман“ (1977).

ЕРИХ КЬОЛЕР НИЛС ХАРЛАНД

Като млад човек бях много общителен. Сред дружина от момчетии на моята възраст се чувствах добре и в безопасност. Винаги се числях към някоя група, никога не заставах помежду две партии и с готовност се подчинявах на неписаните закони, от които се ръководеше нашата млада компания, без самият аз да давам някога направляващия тон.

Един ден този тон, за чийто произход никога не се интересувах, изискваше от всички нас да се хвърлим в една река и да се спуснем по бързея през един полуразрушен бент.

Още през пролетта силен ледоход бе повредил водната преграда. През мястото на пробива насъбралата се вода се изливаше с шум в долното корито на реката. Да се оставиш на бързея да те прекара през отвора и да те хвърли долу, беше, скромно казано, не съвсем безопасно, но ако се размислеше с хладен разум, съществуваше известна възможност човек да се промъкне без последствия. Преди всичко плувецът трябваше да се насочи към средната част на водопада, за да може тялото му да бъде отхвърлено с най-мощния поток далече надолу по реката.

Обаче тъкмо в средата си бързеят се извисяваше най-застрашително. Който се уплашеше от това и се опитахше да се промъкне малко встрани, според моите пресмятания трябваше съвсем безпомощен да попадне в някой от водовъртежите от двете страни на главната струя, която в долната част на бента се сблъскваше с връщащите се обратно води. Никой не се бе опитвал и не се знаеше дали човек изобщо има сили да се измъкне от тези водовъртежи.

На мен самия никога не би дошло и на ум да рискувам живота си на толкова опасно място, но за да не мина за страхливец, аз се присъединих към плувците. Веднъж попаднал в течението, аз строго се придържах към установената от мене закономерност. Държах се точно в средата на водния поток, отначало бях вдигнат върху някакъв воден хълм, който имаше формата на бизонска гърбица. Всичко ставаше със

замайваща бързина. Но в това мигновено, почти безтегловно състояние имах достатъчно време да прокълна цялата авантюра, която, така анонимно зародена, може би щеше да ми струва в следващите секунди живота. След това бях хвърлен в ревящото, запенено гърло, бях потопен дълбоко, погълнат, преобърнат няколко пъти, задавен — но най-сетне, малко преди да изгубя съзнание, бях изплют на повърхността като някаква трудно смилаема хапка.

Когато най-после отново почувствах около себе си вода, а не тази блъскаща се, виеща се материя, вече се намирах далече от бента. Значи, моите пресмятания се бяха оказали верни! Но гордостта ми бързо се изпари, когато се озърнах за приятелите си. Поне неколцина от тях трябваше най-късно сега или всеки момент да подадат глави от все още клокочещите води. Съвсем сам допълзях до брега. Изпълнен с ужас, разглеждах реката. Но нито един от моите приятели не изплува. Най-после тръгнах обратно нагоре по течението и се дотърсих до останките на бента — реката ме бе отнесла далече надолу. А там при бента стояха всички те, да, всички — все още запъхтени, стройни, обгорели от слънцето — стояха скупчени и приказваха оживено за безразсъдството да искат да се спуснат по бързея при това ниво на водата. Както изглеждаше, те изобщо не бяха забелязали, че един от тях липсва.

Виждате ли, в този миг трябваше да се изправя срещу тези герои — защото след подобен случай единствен аз, в продължение на няколко секунди, притежавах пълната възможност да изоблича ръководния тон в нашата група. Но нямаше ли всички единодушно да се опълчат срещу мене? Нима всички те в последния миг, като по сигнал, не се бяха отказали разумно от първоначалната идея и с усилие се бяха отдалечили от опасното течение?

Единствен аз не бях почувствал този предупредителен знак на груповото съзнание. Може би ми липсваше някаква съвсем определена способност да действам заедно с останалите? Може би онова стадно чувство у другите беше по-вярно, а само с мен нещо не бе в ред?

И така аз, победителят на реката, се отдалечих тихичко по крайбрежните поляни. Разбира се, съвсем лесно можех да се удавя, тъй като сега вече знам, че при срещата си с Нилс, отшелника, само затова сбърках, защото преди решителния миг бях пропуснал да се упражня в изграждането на една човешка общност.

След онзи случай стигнах до убеждението, че човек може да се уповава единствено на себе си. Така започнах да отбягвам другите. Природните явления ми се струваха по-умно устроени от човека.

Оттук нататък изострях своя ум изключително в общуването си с неодушевления свят. Предприемах смели начинания. И понеже се отказвах при това от каквато и да е чужда помощ, всяко изкачване по скалите, всеки скок, всеки преценяващ поглед добиваха толкова по-голямо значение за мен. Превърнах се в съвършен природен човек, единствен в моето родно място, и все повече и повече заживях като единак.

С увеличаващата се зрелост на разума и на телесните ми сили, предприемах все по-продължителни пътешествия. Вече обичах самотата, обичах това „да разчиташ само на себе си“. Най-последен ден потеглих на път, за да завладеем света. Така достигнах до холандската граница. На моите навици не отговаряше да вървя по отъпканите човешки пътища, снабден с редовно подпечатан паспорт. Кой можеше да знае какъв тон владееше в момента сред хората? Не, аз щях да прекося границата съвсем сам, напреко през полето, нощем, така както ми харесваше, а не както бе предписано.

Прекарах деня в някаква пресъхнала канавка, над която се виеха къпини. Щом се здрачи, тръгнах на запад. Необичайният пейзаж ми предлагаше маса изненади в тъмнината. На пътя ми постоянно се изпречваха дълбоки трапища — понякога сухи, понякога изпълнени с вода, но винаги обградени от непроходими трънаци. Когато се стъмни съвсем, за моя досада се натъкнах на едно блато. Накрая, след като пипнешком изминах още известно разстояние, затънах окончателно в тресавището. Отначало тинята стигаше само до глезените ми, след това до прасците, а когато се обърнах, за да тръгна назад — заливаше вече коленете ми. Съвсем ясно усещах как затъвам все по-дълбоко. Обаче не загубих присъствие на духа. Напротив, всички мои способности, придобити в трудни моменти, се оживиха. Вместо да продължавам да тъпча безсмислено на едно място, аз легнах върху тинята и се опитах, увеличавайки повърхността на тялото си, да се задържа отгоре. Наоколо беше тъмно като в рог. Прелитащите край мен светулки усилваха впечатлението за някаква безкрайна усамотеност.

Отвсякъде замайващо миришеше на гнилота. Облаци комари напяха безкрайна, обтягаща нервите монотонна мелодия. С мъчително чувство установих, че прогизналата растителна маса под мен поддава все повече и повече. Където сложех коляно или лакът, развласената тъкан бързо се разкъсваше. С всяко движение затъвах все по-дълбоко. Горният пласт на тресавището, съставен от лишеи, треви и разложени коренища, ме предаваше видимо във властта на блатото. Когато усетих, че хладната каша потича в гърба ми, от устата ми се изтръгна див животински вик. И напук на всички мои предразсъдъци последният дъх на този вик се превърна в едно задавено: „Помощ!“

Извиках само веднъж, понеже веднага си дадох сметка, че един призив към човешка отзивчивост предполага най-напред наличието на едно човешко ухо, което да го чуе. Но къде можеше да се намери такова сред този пущинак, в който сам се бях натикал, и то посред нощ? В същото време обаче, докато в устата ми беше още този единствен вик, прониза ме пълното съзнание за огромната опасност, която ме застрашаваше. Отчаяно запротяхах ръце пред себе си и така ми се удаде да се заловя за една от онези странни тревисти туфи, които на дневна светлина изглеждат като малки четинести островчета, разпръснати из тресавището. И тъй като бях легнал напреко върху тинята, макар и затънал до брадата, успях да се довлека до тази малко по-сигурна туфа и да легна върху нея. Едва усетил, че не потъвам повече, аз се наругах за безсмисления си вик, с който само изплаших блатните кокошки.

Така останах до разсъмване върху това олюляващо се островче, което едва ли бе по-голямо от колелото на каруца. Честна дума, новото ми положение, въпреки нощния студ, съвсем не ми изглеждаше толкова лошо. Още при първите светлини на новия летен ден аз различих няколко подобни, обрасли с трева туфи на неголямо разстояние една от друга и така бях спасен. Прекосих тресавището и за през деня се пяхнах зад един храст, където се припичах на слънце. През следващата нощ се изкъпах в една малка рекичка, изпрах ризата и панталоните си в нея, а след това с мокри дрехи на гърба вървах през цялата нощ.

Не мислете, че се чувствах зле или че страдах от самота. Във всичко, което се случи, аз още веднъж намирах най-добро потвърждение на самия себе си. Единствено гладът, като някакъв

свиреп придружител, ми създаваше грижи. До настъпването на утрото бях вече така изтощен, че слънцето ми се струваше много горещо, а сенките много хладни. В скривалището си мечтаех за вкусното мляко, което най-после издоих от една от многото местни крави на едно пасище, докато не ме откри едно куче, което аз дори не забелязах и което се хвърли с лай върху мене. Едва когато някакъв селянин ме раздруса за рамото, аз дойдох на себе си. Човекът ми даде да ям, качи ме за малко на каруцата си и за съжаление след това ме предаде на полицията.

И така бях заловен и препратен обратно на немска територия. Съдията, пред когото бях изправен там, нарече моя начин на живот с баналния израз „скитничество“. Той ме закле да стана порядъчен човек. И когато от трите предложения за работа, които той ми направи, аз незабавно избрах торфището, намиращо се в близост до границата, по необяснима за мен причина той потри доволно костеливите си ръце. Имах чувството, че ме освобождава с тайната надежда, че ще се срещнем още веднъж. Изглежда, нямаше особено много работа в това затънтено място между Емз и холандската граница.

Той поиска да узнае защо желая отново да се завърна в тресавището. Какво можех да му отговоря? Онзи смътен копнеж към самота в мене, моята склонност към романтика — как можех да обясня това на един човек, за когото само фактите и доказателствата имаха някакво значение? Тресавището със своите вечни мъгли, с дъжделивите летни месеци, с тъмните меки пътища, с четинестите оплетени върби, със сиво-зелените тръстики и жълто-сивите камъши, с набъбналите храсталаци от острица — всичко това неудържимо ме привличаше.

В торфището, където скоро след това пристигнах, заварих двама души — един майстор и един полицай. Торфеният майстор контролираше хода на работата, а полицаят надзираваше групата затворници. Тези арестанти всеки ден тикаха вагонетките, преместваха релсите на теснолинейката, обслужваха багера и пресите, подреждаха торфените тухли в купчини да съхнат. Ако към тях прибавех и полицая, който едва ли прекарваше дните си по своя воля в това забравено и от бога място, то оставаше само един, който бе свързан по-тясно с тресавището: Нилс Харланд — торфеният майстор.

Той беше набит, червендалест и с жълтеникав оттенък на кожата човек, с високо полегатото чело и сиви като мъгла очи. Гъстите му, съвсем безцветни вежди често надвисваха над лицето му, напоени с влага. Неговата кожа ми се струваше пропита от стотици мъгли, обезцветена, ощавена, прогизнала и лугава. Целият този човек, колкото и силен да бе, изглеждаше, като че всеки миг е готов да се разтвори в изпаренията, които се надигаха от долината.

Жилището му беше посред тресавището. Това бе проста, покрита с камъш и обмазана с кал постройка, по чиито външни греди избуяваха червени и лилави, бледорозови и шоколаденокафяви, проблясващи воднисто, кървящи колонии от дребни дървесни гъби. Нилс живееше тук съвсем сам. Той бе пестелив на приказки, муден в движенията си, силен и благодушен. Погледнеше ли го някой в очите, добиваше чувството, че гледа през него. Това се дължеше на много големите му сиво-жълти очи. Човек с твърд поглед можеше лесно да проникне в мъгливите отвърстия върху лицето на Нилс. И там той съзираше отново раздвижените изпарения на тресавището.

Арестантите не обичаха много Нилс. Техните разбити души се нуждаеха от опора, а в бездънните очи на Харланд погледът не можеше да срещне нищо друго освен изпарения. Торфеният майстор ме покани да живея в неговата „къща“. Тъй като и без това не знаех къде да отседна — всеки ден трябваше да навлизам с арестантите в тресавището, а нощите си трябваше да прекарвам в някакъв градски приют, — предложението му можеше да ми бъде само добре дошло. Навярно той си въобразяваше, че в мен ще открие някаква надеждна и полезна опора, тъй като бях млад, пъргав и здрав момък, неизпитващ страх от страничните пътеки на живота. За себе си Харланд, изглежда, изпитваше, напротив, чувството, че представлява вече само някаква мъглива обвивка, разядена от тресавището, а също и човек, комуто вече се привиждат призрази, „духовидец“ — както казваха тук, — и който рано или късно сам ще се превърне в призрак.

Честно да си призная, едва прекарал два дни в неговото жилище и вече ми се мяркаше мисълта, че аз ще го наследя.

Някои хора възприемат тресавището като нещо непоносимо. Твърде възможно е задушливите изпарения, тъмната растителност, непроходимите долини наистина да действат с време потискащо върху душата. Но на мен то ми действаше привлекателно. Едва ли можех да

намеря другаде по-ярък контраст с моето хълмисто родно място, което бог знае колко пъти бях пребродил. Виждате ли, аз съм тъмнокос, черноок, с кожа, която лесно обгаря на слънцето. Нима нямах тъкмо поради това по-голяма вътрешна наклонност към тази влажна, безслънчева област? Нима не притежавах, така да се каже, по-здрава, по-трудно размекваща се ядка в душата, отколкото, да речем, Нилс Харланд? Въпреки това отначало виждах в него по-скоро съмишленик, чието наследство с пресни сили ще продължа да ръководя. Но как само се разочаровахме един от друг!

Една вечер той измъкна от чекмеджето някакъв навит пергамент и със заговорнически израз ме покани да го разгледам. Учуден се надвесих над масата. И в бледата светлина на нашата миньорска лампа пред мен се разгърна някаква планиметрична скица.

— Какво е това? — попитах доверчиво.

— Тресавището — отговори той.

Оказа се, че това бе план за обезводняване на блатото. И така Нилс Харланд съвсем не беше мой съмишленик и верен другар от тресавището, като мъглите, а понасяше самотата единствено с надеждата някой ден да може да нанесе на блатото смъртоносен удар. С едва сдържано вълнение той ми изнесе цяла беседа за това, без да забелязва, че с всяка своя дума ме отблъсква все повече от себе си.

Имах чувството, че надвесен над своя план за култивиране на тресавището, Нилс-мъглата отново събираше своите разлети очертания. Гледах упорития му врат и за първи път в живота си се впуснах в политически размишления. Та точно през тресавището се простираше границата. Струваше ми се, че тя минава оттук само заради него. Едва ли би могла да съществува по-съвършена погранична линия между две държави. Обаче винаги се говори, че различните държави желаят да имат икономическо сътрудничество. И ето че пристига Харланд със своите планове, които имат за цел да унищожат естествената граница — тъй като едно пресушено блато не представлява вече никакво препятствие. Дано само държавите не се споразумеят! Единствено това можеше да спаси моето тресавище.

— А пък аз мислех, че обичаш този пущинак! — казах разочаровано.

Едва сега той разбра.

— Ах, така-а-а-а... — проточи той.

И в спокойната жълтеникава светлина на миньорската лампа — видях това съвсем ясно — очите му заблестяха с червеникав пламък. Не можех да не забележа как той изведнъж се отчужди от мене — за него аз не бях вече способният да се справя с живота сътрудник, приятел и помощник в борбата срещу блатото.

Междувременно навън се бе извил силен вятър. Нилс се заслуша по привичен начин как вятърът вие в комина.

— Да, да, то положително ме обича — каза той загадъчно. — Дивото тресавище ме вика. Преди известно време чух оттам вик, сякаш човек се дави в блатото. Първо изкрещя като животно, но после викът се превърна в нещо като „помощ!“. Но как иначе тресавището би викало човек, когото иска да притежава? Вече два пъти успях да му се измъкна. И ето, сега ме подмамва с викове за помощ.

Той се изсмя язвително. Тогава установих, че никога по-рано не бях го слушал да се смее.

— Най-напред — продължи той — то ме подлъга с едно блуждаещо пламъче. Още като малък много исках да притежавам такова пламъче. Тогава затънах, но все пак успяха да ме спасят. И оттогава то ме привлича, тегли ме към себе си. И въпреки че никой не познава този район по-добре от мене, попаднах за втори път в клопката му. И сега то ме вика на помощ...

Усетих как косата ми постепенно се изправя. Значи, в онази нощ съм можел най-спокойно да се удавя.

— Твърдиш, че те вика тресавището — креснах аз, — но ако това е било човек, крещящ за помощ!

Лицето на Нилс стана по-бяло от пергамента върху масата.

— Знам, че беше човек... Но вик от онази посока, в черната като катран нощ... това вече не е нищо друго, освен тресавището...

Ръката му върху плана се сви в юмрук. Попитах:

— И какво направи след това?

— Какво направих ли? — повтори той тихо. — Погледнах часовника си, определих каква е посоката, прецених какво е разстоянието, после се прибрах у дома и си легнах. И не можах да заспя цяла нощ.

— Значи, тресавището е погълнало човека? — запитах ледено.

Лицето на Харланд попадна в моята сянка. Сега очите му изглеждаха черни. Той изкрещя заплашително:

— Но защо ме питаш? Защо? Защо?

Струва ми се, вече споменах, че не обичам безразсъдствата. Единствено събитията, които се поддаваха на моята преценка, можех да посрещна с известно лекомислие. Но сега, изглежда, Харланд подушваше с някакво свое сетиво нещо чудовищно в мен. Това ме накара да се усъмня изведнъж в умствените му способности. Затова бавно започнах да отстъпвам към стръмната дървена стълба, която водеше към тавана. Гореше моето легло. Усещах страх. Нилс бавно ме следваше.

— Защо ме питаш за това? — настояваше той твърдоглаво. — То беше вик, който се издава само веднъж в живота, когато е вече съвсем късно за спасение. Или мислиш, че не разбирам? Защо ме питаш тогава? Разбери, викът не се повтори повече!

Почувствал зад гърба си стълбата, аз започнах внимателно и настойчиво да го уведолявам:

— Щом викът не се е повторил, може би изобщо не е съществувал, не мислиш ли? Щом не се е повторил, навярно е бил само сетивна измама, не е ли така? Сетивни измами или, както ги наричат, халюцинации — често се случват, но много рядко се повтарят. А когато човек живее сам, и още повече тук, лесно може да му се приучи нещо. Но дали нещо реално съществува, може да се провери само от неговото повторение. А ето, ти твърдиш, че си чул този вик само веднъж! И какво си чул? Чул ли си изобщо нещо? Кой може да ти потвърди това? Нищо, което виждаш и чуваш, само със собствените си очи и уши, не е сигурно. Щом като никой не може да ти го потвърди, не можеш да си напълно убеден, че ти се е случило. Или започва да ти се струва, че си го сънувал, или наистина си го сънувал и си мислиш, че е действително.

Уведолявах го тихо, настойчиво, докато пипнешком се изкачвах стъпало по стъпало нагоре по стълбата и стигнах до тавана, където влязох през капака. Веднага тръгнах капака и го залостих с едно резе.

Междувременно навън вятърът се бе превърнал в буря. Сред бученето на въздушните струи ми се струваше, че различавам някакви сподавени поривисти ругатни. Те идваха от ъглите и ръбовете на постройката, където въздушните маси от армията на бурята се блъскаха в подветрената страна и се завъртаха във вихрушка. Откъснатите се въздушни духове мърмореха и се караха високо и

яростно — просто си ги представях съвсем живо, в черни развети дрехи, разгневени, защото не можеха безпрепятствено да продължат своя бяг след голямата армия на годеницата на ветровете.

Лежах на моя нар, без да мога да заспя. Мислите ми кръжаха около Харланд. Горното тресавище, от което той добиваше торф, се бе наслоило през дългите години на своето създаване върху едно по-предишно долно тресавище. Този горен пласт се движеше по посока на границата и постепенно се сливаше с долното тресавище. Вероятно същото се повтаряше и от холандската страна. Така по средата на тресавището верига от вирчета, както и едно лениво лъкатушещо поточе образуваха естествена ос на симетрия за цялата околност. От същото коварно блато аз тогава едва се измъкнах. И към него бе насочена цялата омраза на Харланд. Той би го пресушил с удоволствие до дъно. Но не биваше да се източва цялата вода от тази огромна растителна гъба, защото щеше да се повреди горният пласт на тресавището и торфената почва скоро щеше да се разпадне на сух, неплодороден прах. Чрез една добре пресметната от Нилс система от баражи водната наличност трябваше да бъде поставена под контрол. Излишните води трябваше да се отведат от тресавището и с помощта на помпени инсталации щяха да се препратят на юг, за да заситят нуждите от вода в промишлеността. Поне така ми бе обяснил Харланд. В същото време обаче той изчерпваше систематично горния пласт на тресавището, от който добиваше торф. Така в равномерно издълбаните ями се насъбираше подпочвена вода и образуваха големи кални локви. Багерът хвърляше землистия горен растителен пласт като отпадък обратно в изкопаните ями. Там тази богата на хумус пръст засилваше растежа на водните растения — тръстика и шавар, камъш и острица, папур и бърдуче, бамбук и хвощ избуяваха наново в тези ями. Така по местата, където се е добивал торф и за чието запазване Нилс би трябвало да предвиди специални мерки, се разрастваха нови и нови блатата.

Ако Харланд искаше да осъществи мечтата си за едно добре разработено тресавище, трябваше да заинтересува властите, като им докаже, че с неговия проект се спечелва полезна обработваема площ. Освен това за своята работа той се нуждаеше от извънредно много пари. Заради тези пари той добиваше евтино и търсено торфено гориво. Но трябваше само да се погледнат обезторфените блатясали

целинни площи, гълтащи хектар след хектар. Може би някой ден Харланд все пак щеше да насъбере достатъчно капитал за своя проект, може би именно тогава, когато вече никой няма да му вярва, защото, за да се сдобие с парични средства, той междувременно бе превърнал голяма част от годните за обработване площи в блата.

Така че аз вече не се страхувах за съдбата на тресавищната романтика. Виждате ли, никога преди не бях срещал през живота си папур сред природата — тъй наречените „езерни пури“. В моето родно място ги използват като любима украса на домовете тъкмо защото не се срещат в нашия край. Оттогава аз не можех да се освободя от представата, че тези застрашени от изчезване, но така почитани от езерните рибари блатни растения крият в себе си някакво благородство. Каквото е за другите хора розата, това бяха за мене тези горди, кадифенокафяви, валчести, трудно достъпни вретена с мечовидни листа. Обитаващи най-вече долното тресавище, те растяха не само в местата, от които Харланд възнамеряваше да ги прокуди, но завладяваха зад гърба му нови жизнени пространства и го следваха като свита навсякъде, където той работеше. След като установих това, единственото, което можех да изпитвам повече към торфения майстор, бе съжаление.

Още в началото той се бе заловил да ме обучава за нещо като бригадир. От онази вечер обаче той престана да се занимава с това. Но аз вече бях усвоил най-важното. Измерването на новите експлоатационни обекти, техниката на обезводняването и добиването на торф, както и изготвянето на работния план, който на известни промеждутъци трябваше да се изпраща в учреждението — всичко това не изискваше бог знае какви умопомрачителни способности. При тези големи необработваеми площи не се държеше на особена точност. За данъчната служба бе напълно достатъчно да има приблизителен поглед върху размера на нашето посегателство над природата, за да не бъде ощетена държавата като собственик с цели хектари. Аз вече бях свикнал напълно с работата си. Но докато дните, през които се вадеше торф, ми харесваха много, то вечерите, прекарвани заедно с торфения майстор, все повече ми дотягаха. Сега, щом като арестантите си заминаха, той отиваше в долното тресавище, шляпаше с високите си гумени ботуши през папурището, скачаше безразсъдно от туфа на туфа, от храст острица към друг и с дълга рибарска кука ровеше из

тинята. Постепенно той претърси всички разклонения на блатото в онази посока, от която някога бях извикал. Когато се завръщаше, косата му чернееше от пот. Тогава погледът му гореше и той дишаше тежко. Обаче винаги, преди да настъпи нощта, той вече страхливо се бе завърнал в къщи. Ядеше толкова малко, че скоро и аз загубих апетит за белия хляб, олденбургското сирене и консервената бира. Понякога, докато вечеряхме, той скачаше от масата, отваряше прозореца и се заслушваше в нощта на тресавището, в която изкрякваше най-много някой сънен блатен паток или прозвучаваше отдалеч, подобно кух удар на гонг, крясъкът на воден бик.

Така той стоеше заслушан в нощта, без да забелязва, че на мен ми е студено. Влажният студ на почвата навлизаше през отворения прозорец и торфеният огън се свиваше навътре в нашето огнище.

Веднъж — това бе през една от онези светли звездни нощи, когато почвеният мраз още в началото на септември плъзва по тресавището — аз се събудих от някакъв странен шум в долната част на хижата. Предпазливо се измъкнах от леглото си и пристъпих към таванския капак. След като го повдигнах, можах да погледна към леглото на Нилс. За спане той използваше някакъв старинен диван до задния прозорец и се завиваше с кожух от овчи кожи. Сега той бе седнал на кревата и, изглежда, не забелязваше, че завивката му се е смъкнала на пода. Седеше на кревата и си скубеше косите. После започна да си нанася удари с юмруци по лицето, като охкаше при всеки удар. След това разкъса ризата на гърдите си, а после заби ноктите си в костеливите си бузи. След това натисна с палец предните си зъби, сякаш искаше да ги счупи. От време на време с широко разтворена уста и извърнати очи той се мъчеше на пресекулки да си поеме въздух. А след това отново удряше главата си с юмруци.

Навярно щях да се отдръпна и да го предоставя на него самия, понеже самият аз, предоставен сам на себе си, се чувствах най-добре. Но започнах да изпитвам страх за живота му. Ударите, които си нанасяше, бяха изпълнени с такава несдържана ярост, че едва ли се контролираха от някаква разумна мярка. За да дам повече време на Нилс, вдигнах умишлено шум, докато слизах по стръмната оборска стълба. След това прекалено дълго търсих ключа на лампата. Като ме чу, Харланд веднага се пхна в леглото и бързо придърпа към себе си кожуха. Когато запалих лампата, той се преструваше на заспал. Но не

се чуваше дишането му. Изпод бялата кожа на слепоочията му се виждаше съвсем ясно как тупкат вените му. Устните му бяха разцепени. Тогава той отри с опакото на дланта носа си, забеляза кръв по ръката си и се опита да я скрие от мене.

— Стори ми се, че чух нещо — казах аз смутено.

— На човек често му се причуват разни неща в тресавището, особено нощем — отвърна той.

— Но на мен ми прозвуча като удари.

— Защо онова, което човек чува нощем, да не звучи някой път и като удари?

— По носа ти има кръв.

— Да, имах кръвотечение.

— А устните ти са разцепени.

— То е от треската. Още не познаващ това, твърде отскоро си на тресавището.

— Хайде, престани най-последно! — троснах се аз. — За глупак ли ме мислиш? Разбери, никой не е потънал в тресавището. Защото този, който извика тогава, бях аз. Повярвай ми, това бях аз. Искях да мина границата, по моя си начин.

Харланд опипа носа си. С една носна кърпа избърса предпазливо и устните си. Накрая попита недоверчиво:

— Нали никой не беше викал? Не ми ли каза ти, че сигурно съм се заблудил? — Той се изправи на крака. — А сега изведнъж излиза, че някой е викал. И така — викал ли е някой, или не? — Бос, по долни дрехи, той седна на ръба на леглото. — Това беше предсмъртният вик на човек. А сега излиза, че същият този човек си седи жив-живеничък срещу мен, макар че вече е изкрещял сетния си вик!

Попитах го кротко:

— Но нима не си затъвал и ти в блатото? И ти си викал, но все още си жив.

— Аз крещях, докато ме откриха! — Нилс отново се изправи и пристъпи към мен. — Оттогава знам, че няма човек, който да може да се измъкне сам оттам, а още по-малко такъв, който е извикал само веднъж. Но каква е тази мръсна игра, която разиграваш с мен?

Съвсем отблизо видях как лицето му се наля с кръв.

— Кой те прати при мен? Какво правиш тук? Кой си ти, за бога?

Докопах с ръка облегалката на един стол, въпреки че познавах Нилс като миролюбив човек. При това вперих поглед в широко разтворените му очи с цялата твърдост, която открих в себе си, защото погледът ми не можеше да намери никаква опорна точка в тези бездънни мъгляви кладенци.

Нилс се спря посред стаята.

— Тук съм преживял тридесет години и повече — каза той с разтреперан глас. — И сега се появяваш най-после ти. Но защо тъкмо сега? И защо си толкова черен, куче такова?

Наистина за съвсем кратко време, докато работех на откритото торфище, което привлича слънчевите лъчи, бях почернял по-силно от другите — хора от една светлокожа раса. Навярно оскъдното нощно осветление допринасяше моят загар да изглежда съвсем черен.

Нилс изпъшка:

— Разиграваш някаква мръсна игра с мен, проклети блатни дяволе! Искаш да ме съсипеш точно сега, когато си несигурен за мръсната си работа. Защото видя моя план. — Той се изсмя остро. — Внимавай! Няма да ме объркаш! И сега мога да ти кажа, че никой не е викал. Никой никога не е викал! Не съм чул нищо — ако щеш сто пъти да ме баламосваш, ще бъда непоколебим. Не се е случило нищо! — При тези думи той се залови здраво за масата.

Поех си дъх. Чувствах се донякъде поласкан, че ме ругаят с прозвището „блатен дявол“. Свикнал във всяка възможна или невъзможна ситуация да откривам особени тонове, сега си дадох точна сметка. Блатен дявол — та това беше първото истинско име, което си бях спечелил. Защото какво е виновно малкото дете за името, което му се прикачва за цял живот, без да го е заслужило с нищо, само благодарение на необузданата фантазия на родителите му? Прозвищата са винаги по-истински от кръщелните имена. Те посочват особеностите на човека — за негова чест или срам.

Блатен дявол, това не беше чак толкова лошо.

— Ето, виждаш ли — троснах се веднага по-повелително на босия човек пред мене, — виждаш ли! Разбира се, че никой не е викал — нито аз, нито някой друг. Изобщо нищо не се е случило. Всичко това ти си си въобразил. Добре, че най-после сам го разбра. А сега пак си легни. Утре аз сам ще ръководя работата. Изглежда, си паднал от

леглото доста зле, право върху лицето си. В такъв вид в никакъв случай не можеш да се покажеш пред хората.

Простете ми, но суровият тон, който употребих, напълно преобрази Нилс Харланд — човек, двойно по-възрастен от мен, двойно по-едър от мен, човек с банкова сметка, за която аз винаги само ще мога да мечтая, — преобрази този мъж в една напълно безпомощна личност. Той послушно се остави да го заведе до леглото му. Неискрено би било от моя страна, ако премълча, че тази власт, която имах над него, ме накара да се почувствам извънредно горд.

— Мислиш ли, че нищо не се е случило? — попита той несигурно още веднъж.

— Мога да ти се закълна! — извиках аз. — А сега плюсвай се вече в леглото! Утре светът отново ще ти изглежда съвсем друг.

През следващите няколко дни аз ръководих сам предприятието. Харланд се бе наредил здравата. Всъщност би трябвало да отиде на лекар. Посъветвах го да направи това, но той решително се възпротиви. Не би представлявало никакъв проблем за мене, докато Нилс-мъглата се излекуваше някъде на спокойствие, да ръководя по-продължително време добиването на торф, включително воденето на търговските книги. Но той страхливо отхвърляше от себе си всяка мисъл за пътуване. Така той предпочете да се скрие от света в своето обиталище, там той лекуваше раните си и подхранваше омразата си към блатото.

Грешка беше от моя страна, че се заклех. Съвсем по-грешно бе да се заклевам, че през онази нощ от тресавището не е долетял никакъв звук. Във всеки случай пред Нилс бе съвсем неуместно да се заклевам.

Едва се свързах от сътресението на нашата нощна среща и повярвах, че съм го успокоил, но после той отново ме запитва:

— Значи, наистина никой не е викал и ти можеш да го потвърдиш?

— Заклех ти се — казах аз, изпълнен с предчувствия.

Нилс се зачуди.

— Но как можеш да потвърдиш нещо, на което не си присъствал?

— Да ме вземат дяволите! — изплъзна се от устата ми. — Мога, защото познавам тези приумици. Когато човек живее продължително

време сред тресавище, започва да чува, че някой вика тук и там. Не знам кога точно започват тези неща. При това най-често чува просто кряска на някоя попадийка, воден бик, блатна сова или дори някоя жаба. Заек, изненадан от невестулка, може да извреци — всички крещят един през друг. Когато човек живее дълго време сам, зажаднява да чуе звука на друг човешки глас. И така му се причува, че някой вика. И, разбира се, се заблуждава. Ето, т о в а мога да ти потвърдя.

Разбира се, давах си сметка, че говоря на човек, който от години живее сред тресавището. Но тук трябва да подчертая, че той не беше вече съвсем на себе си. Освен това аз бях тъкмо в най-впечатлителната възраст. Нима не може денят на един млад човек — що се отнася до силата на впечатленията и проникването в нещата — да се сравни с десет дни от живота на един зрял, даже застаряващ човек? На младежа му се струва, че слънцето грее по-силно, денят му изглежда по-дълъг, а нощта — по-къса, вятърът — по-подвижен, а мъглата — по-гъста. Спокойно и с удоволствие можех да сравня моите пет седмици, прекарани сред тресавището, с неговите петдесет — без да става нужда да преувеличавам.

Естествено, все още допусках някои груби грешки. Така например не трябваше да ругая. В такъв случай може би щях да успокоя Харланд. В този край хората са още суеверни. Смята се, че който ругае, е напълно непоправим човек. В такива случаи Нилс винаги мърмореше:

— Така се познава дяволът! Неговата молитва е ругатнята. Затова той се е вселил в тебе — черния човек от тресавището. И иска да ме побърка.

Младостта, твърдя аз, това е наполовина нетърпение. А където цари нетърпение, там страдат възрастните. Усещах как нетърпението ме разяжда. Насъбираше се из всички кътчета на тялото ми и се изливаше в юмруците ми. Твърдоглав безумецо, крещеше моето търпение, няма ли най-после да ти се върне умът в главата? Проклети стари тъпако, насила ли трябва да те вразумя? И аз виках:

— Забранявам ти да ме наричаш дявол, чуваш ли? Само посмей да го кажеш още веднъж!

Ако поискаше, Нилс Харланд можеше с една ръка да ме изхвърли през вратата. Но аз чувствах, че никой не бе по-далеч от мисълта да посегне върху мене, отколкото той. Затова продължавах:

— Само посмей да го кажеш още веднъж!

Той уплашено клатеше глава и понеже го виждах толкова покорен, още повече настоявах:

— Значи, нищо не си чул, така ли е? Казвам ти, че не е имало нищо, разбра ли? А сега ми отговори — чул ли си нещо, някакъв звук, някакъв вик, нещо като „помощ“?

Той поклати глава.

— Добре тогава — казах доволен и опрях юмруци в хълбоците си. — И да го забравим веднъж завинаги!

Не позволявах на Нилс да се явява пред хората от торфището в това разбито състояние. Така той се мотаеше из къщи и преглеждаше търговските книги. Това ще рече, че докато аз ръководех добиването на торфа, той през целия ден не вършеше почти нищо, защото, надвесен над книгите, гледаше пред себе си с отсъстващ поглед.

Естествено, полицейският надзирател и затворниците се заинтересуваха от отсъствието на Харланд. Обясних им, че е болен.

— Някаква особена блатна треска, знаете.

Откъде можех да предположа, че тъкмо това бездействие оказваше разрушително влияние върху него!

Всеки ден му носех производствените данни, които се получаваха от измерването, експлоатацията, пробите за влажност, постъпилите поръчки, извозването, консумацията на гориво, и ведомостите за заплатите на затворниците. Нилс преглеждаше тези данни само с един бегъл поглед. Щом можеше, избягваше да ме гледа. Страхливо се пазеше от всякакъв досег с мене. Понякога обаче забравяше за моето присъствие. Тогава започваше да си мърмори нещо, но веднага млъкваше, щом само се покашлювах.

Един ден той пак така изглеждаше потънал в себе си. Протегна ръката си напред и започна бавно да я повдига, като си мърмореше:

— Това е направо ужасно...

— Кое е направо ужасно? — попитах аз недоверчиво.

Нилс се уплаши:

— Нищо, нищо...

— Слушай — казах грубо, — трябва да свикнеш да ми отговаряш винаги изчерпателно. Не мога да понасям тези недомлъвки!

— Нали не казвам, че някой е викал? — отбраняваше се Нилс. Белезите от ударите по лицето му бяха получили досадно тъмно

оцветяване. Открояваха се върху светлата му, почти безцветна кожа като мъртвешки петна. Ако го видеха така, навярно всички щяха да си помислят, че аз съм го бил. Кой щеше да повярва, че човек като него ще посегне сам на себе си — мина ми през ума. Направих няколко крачки към него. Отдавна бях установил, че изпитва страх, когато го доближавам.

И сега Нилс бързо се сви зад масата. Покорно протегна отново ръката си напред и започна да я повдига.

— Това — каза той.

— Кое, по дяволите?

Харланд присви врата си.

— Само като си представи човек, че нещо излиза от блатото! От памтивека сме свикнали само с обратното.

С бързо движение пригладих косата си, защото внезапно почувствах, че се изправя. Нилс продължи:

— Отначало се подават две ръце. Те разтварят сплъстените треви и излизат пипнешком навън, като опипват всичко наоколо си. След тях следва кичур коса, после едно черно чело, съвсем бели очи, извърнати навътре. Щом като се покаже устата, от нея излиза вик. Отначало звучи като „помощ“, но веднага се превръща в животински рев, точно така, защото всичко е ясно и тя си казва: сега вече съм горе, сега мога да стана животно, най-последно... — Харланд закима с глава. — Да, това е същото същество, което блатото ражда — в утробата му е с човешки образ, но изскочило навън, веднага се превръща в животно!

Хвърлих се към Нилс, за да го раздрусам. Но той бързо се измъкна покрай ръба на масата.

— Ей, ти — изкрещях аз, — ти си се побъркал! Ти си полудял! Престани веднага!

Нилс клатеше глава.

— Това е направо ужасно — повтори той. — Животното излиза навън и има два крака. Чуваш го как шляпа и как кълколи водата, когато измъква краката си от тинята. Излиза от тресавището, което всичко друго поглъща. И трябва да е ужасно, това същество, което, вместо да потъне в блатото, изскача от него...

Веднага схванах накъде бие. Този път обаче, след като се бях примирил с прозвището „блатен дявол“ като нещо все пак ласкателно, ме раздразни начинът, по който Нилс искаше да принизи това

нарицателно име. Ядоса ме упоритостта, с която напругаше последните остатъци от своя разум, за да оскверни духовете, заплашващи да замъглят разсъдъка му.

Значи, някакво ужасно същество, мислех си аз, е дошло при тебе от тресавището. При това аз само исках да имам своето спокойствие. Но ще ти го върна тъпкано, приятелче. Кой, по дяволите, те кара да си внушаваш подобни щуротии?

Струва ми се, вече споменах за способността си бързо да преценявам какви възможности крият и най-странните събития. С бързината на светкавица ми мина и сега през ума как мога да накажа Харланд по оригинален начин за неговите кощунства. С един скок се намерих на масата и клекнах, наподобявайки жаба. Изпънах врат и се озъбих. През облещените си зъби изръмжах срещу него:

— Молим, тишина!

Лицето ми се намираше точно срещу неговото, така че Харланд би могъл да ми развали цялата игра с някоя звучна плесница, но Нилс не пожела да разкъса крехката тъкан на мига. Противно на това, той отскочи обратно на дивана и промърмори:

— Света Дево Марийо!

После легна с лице към стената. И сякаш обхванат от треска, треперейки, се зави с кожуха презглава.

След тази случка изминаха още два дни, през които не разговаряхме. На полицейския чиновник и на затворниците съобщих:

— Сега вече той е по-добре. Може би скоро ще дойде.

Обаче черните петна по лицето му започваха да се открояват все по-ярко върху бледата му кожа.

Така настъпи онази вечер. Никой от хората още не беше го виждал.

Навън вече се бе стъмнило. Под един малък навес зад къщата бумтеше нашият малък генератор, който зареждаше акумулатора. Нилс се бе надвесил отново над своя план за разработване на тресавището. Полицейският надзирател ни бе донесъл пресни съестни продукти. Всичко, което му бях написал на едно листче, той бе купил най-добросъвестно.

Сипах захар в чашата си, а отгоре налях пенлива консервна бира. Бира със захар можех да пия цял живот.

Внезапно Нилс се хвърли към прозореца. Разтвори го с трясък и започна да се ослушва.

— Няма ли да престанеш вече? — попитах аз.

— Някой вика! — каза Нилс разтреперан. — Някой извика откъм тресавището!

— Отново не си с ума си — казах примирително, тъй като пенестата бира вече ми бе действала.

— Ето, не чуваш ли?

Не чувах нищо. Единствено под навеса монотонно бумтеше нафтовият мотор: „Тю-ке-тю-ке-тю-ке“. Докато този уютен шум, с който можеше да се свикне така лесно, както с тракането на воденично колело, с ромоленето на поточе или пляска на морския прибой, навлезе отново в съзнанието ми, Нилс скочи пъргаво през прозореца. Преди още да вдигна погледа си, аз вече го чувах да се отдалечава с бързи стъпки. Объркан, останах така още един миг и се вслушвах в тъпо отекващите по меката почва крачки. Значи, така звучи, когато някой върви през тресавището, стрелна се натрапчиво през ума ми. След това изведнъж ми стана много топло. Та той вървеше към блатото! Не съм в състояние да определя колко дълго трае чувството за ужас, но аз не се забавих повече от времето, нужно за това чувство, честна дума.

Тогава се спуснах подир Нилс. Въпреки всичко не можах да доловя никакъв звук повече от него. Допрях ухото си до земята. Но гробовно студената тинеста почва не предаде повече никакви стъпки.

Луната вече бе изгряла. Беше загубила своята червеникава окраска и сега висеше сребриста над тресавището. Бе призрачно светло, толкова светло, че ми се струваше да виждам навсякъде край мене торфения майстор. Затичах се към района, в който растеше острица. Започнах да се спирам все по-често и по-за дълго, за да се ослушвам. Тогава започна да ми се струва, че оттук или оттам, а накрая, че отвсякъде дочувам пляскане на вода. Извиках името му, но Нилс не отговори. Трябваше все по-внимателно да гледам къде стъпвам. Започна да ме обзема мъчителен страх от хладната тиня под краката ми. Така напредвах все по-бавно и все по-трудно. Но накъде? Не извика ли някой оттам? Къде? Къде?

Съдията от Бентхайм бе последвал своя добър инстинкт, когато ме изпрати на работа в торфището. Ето че сега му бях създал работа в

тази толкова бедна откъм интересни произшествия област. Сега аз навлизам всеки ден заедно с арестантите в тресавището и се превърнах в един от тях.

Цели три дни премълчах за изчезването на Харланд. След това вече нямах никакви надежди, че той ще се върне от папурището. Загатнах за някои неща на нашия полицейски надзирател и един ден по-късно тук пристигнаха полицаи с кучета. С мен се държаха много любезно, защото това, което ги интересуваше, беше да намерят безследно изчезналият торфен майстор. Обаче достигнали до района, в който растеше острица, кучетата направиха засечка.

Да, и след това, както се разбира от само себе си и както обикновено се прави, ме подложиха на разпит. Питаха ме кога бил тръгнал за тресавището, как така и защо съм чакал цели три дни, преди да съобщя за случилото се. А след това ме запитаха дали не бил изчезнал много преди това. Торфокопачите казаха, че вече четиринадесет дни не са виждали торфения майстор. След всичко това, за да бъда разпитан по-основно, трябваше да ме отведат в града.

И ето че аз пак заставах пред моя съдия. Разказах му всичко — от игла до конец. Премълчах единствено за моята склонност към самота и за обстоятелствата, които я бяха предизвикали. Не исках да оставя впечатление, че очаквам смекчаващи вината обстоятелства. Напротив, представих всичко така, че съдът се видя принуден да признае извършването на самоубийство. Освен моите показания нямаше други опорни точки в делото. Подбудите останаха неизяснени. Но в моята вменяемост никой не се съмняваше. Затова бях наказан с цялата строгост на закона. Освен това в торфището не искаха да се лишат от обучена работна ръка.

Оттогава не се е променило нищо в моя живот освен това, че вече нощувам в една солидна къща в града. Хижата на Нилс, заедно с целия инвентар, бе заключена и запечатана. Никой не подозираше нищо за плана, който се намираше в чекмеджето му. Сега торфеното предприятие ще бъде продадено на търг или ще се оглави от държавен посредник, но какво променя това? Аз все така ще излизам на работа в тресавището. След като ме освободят — но дотогава има още много време, — вероятно ще проникна в хижата и ще измъкна плана на Нилс. Ще остана да живея в областта, макар че ще ми липсват пари, за да осъществя някога този проект. Може би някой ден държавата ще се

заинтересува от него. Но не е сигурно. Също така не е сигурно какво ще стане с моята душа.

Понякога, когато от района, в който расте острица, долети крясък на попадийка — особено това проточено „кйууууве“, — сърцето ми трепва. Не беше ли това вик за помощ?

Някой ден няма ли да чуя как духът на Нилс Харланд ме зове от тресавището? И ще имам ли достатъчно сили да не му отдам значение?

Това ми предстои да узная.

1968

**РАЙНХАРД БАУМГАРТ (1929–2003) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

РАЙНХАРД БАУМГАРТ

Райнхард Баумгарт (1929–2003) е немски белетрист, есеист и литературен критик, роден в Бреслау (днес Вроцлав) в семейството на лекар, което след края на Втората световна война е прогонено от родното си място. Баумгарт следва история, германистика и англицистика в Мюнхен, Фрайбург и Глазгоу, където получава докторска степен с тезата „Ироничното и иронията в произведенията на Томас Ман“ (1953). Преподава немски език в Манчестър, а след това е редактор в Мюнхенско издателство. Става член на литературното сдружение „Група 47“, чиито срещи посещава редовно по покана на основателя му писателя Ханс Вернер Рихтер. През 1966 г. Баумгарт е гост-доцент по поетика във Франкфуртския университет, а от 1990 г. е професор по литературознание в Берлин. Създава си име като литературен критик и теоретик, но още първите му художествени творби привличат вниманието на читателите.

Романът на Райнхард Баумгарт „Градината на лъвовете“ (1961) внушава идеята, че края на едно дело винаги носи чертите на началото на някое друго. А романът „Домашна музика. Немски семеен албум“ (1962), изграден от отделни разкази, анализира иронично душевното и интелектуално състояние на „порядъчния“ гражданин по времето на Третия райх. Афористичното повествователно майсторство на Баумгарт намира израз в сборника с дванадесет разказа „Броненосецът Патъомкин“ (1967). Следват романът „Ванфрид. Картини от един брак“ (1984), „Щастие и отломки. Три дълги истории, четири кратки“ (2002) и посмъртно публикуваната мемоарна творба „Някога. Един живот в Германия“ (2004).

Във франкфуртските си лекции, озаглавени „Изгледи за романа или има ли литературата бъдеще?“ (1968), Райнхард Баумгарт се противопоставя както на културно-политическите условия във ФРГ, така и на социалистическата книжовна продукция, като изразява убеждението си, че литературата не бива да бъде „идеологическо транспортно средство“. За творчеството си писателят е отличен с

наградите „Йохан Хайнрих Мерк“ (1987), „Адолф Гриме“ (1988) и „Фридрих Меркер“ (1991).

РАЙНХАРД БАУМГАРТ БРОНЕНОСЕЦЪТ „ПАТЪОМКИН“

Когато лъжеш, бе казала тя, намирам, че е хубаво, защото знам, че искаш да ме щадяш. Кое то в последна сметка е по-хубаво от голата истина. Това бе Тини Абуш, разведена Абуш, родена Бор — най-красивите ключици южно от Майн (твърдеше Луфт) — сега Абуш, Гюнтер Щабман и Норберт Покорни хвърлиха три пъти по три лопати черен хумус върху ковчега в гроба. Само Покорни, последен, загреба с лопатката чакъл и деветото хвърляне изтрополя глухо в светлината на деня. Топло късно лято. Пред изхода на гробището, точно отсреща, Щабман видя да се полюлява знаменцето над количката за сладолед, вече бъркаше в джоба на самото си за дребни пари, когато се опомни. Но си помисли, че Тини — ако сега Тини бе още между тях — щеше да им маха вече с ръка, ближейки сладолед край знамението.

На погребения, бе казала тя, само ме напушва смях. От това, че някой може да бъде взет на сериозно само защото вече не съществува! Изглежда ми глупаво, така ли е?

В колата Абуш каза:

Тини щеше да си купи сладолед още пред гробището, а ти — почти го направи, Щабман.

Покорни си подряза една хаванска пура.

Значи, нямаше никакви роднини?

Напротив, имаше, но отгатак.

Някаква леля и племенница Гавличек се бяха обадили с телеграма от Карлмарксщат (Кемниц, каза Абуш). Или не са могли, или не са искали да дойдат.

Иначе — само брат в Чили.

Знам.

И те отпътуваха мълчаливи, целите в пот и в черно. Абуш на волана, до него Покорни, изпускащ синкав дим. Жаден съм, каза Щабман от задната седалка. Това бе по-скоро глад.

В кухнята на Тини Щабман веднага застана пред разтворената врата на хладилника, с пилешка кълка напреко пред лицето си:

Извинявай, каза той. Но за какво? — попита Абуш. Та това е купувала все още тя — каза Покорни. Тези още пресни припаси — така бе протоколирала в понеделник вечер криминалната полиция — свидетелстваха по-скоро за внезапно взето решение.

Тя лесно забравяше. Бе припряна. Забравяше и онова, което се готвеше да запита. Искам да знам, казваше често, с искрици страх в светлите, широко разтворени очи, искам да знам... Но какво, Тини? Погледът ѝ се връщаше от празното пространство към събеседника срещу нея, до нея: Забравих. Казах ли нещо? Само се занасяте!

Абуш видя месото да виси на светли влакна от пилешкия крак. Сега му се искаше да знае дали Тини е купила това заклано пиле пак така изгодно под стойността му в магазина за самообслужване на Шмьоле, където младият Шмьоле, седнал пред касата, събираше цифри и разпознаваше Тини по краката в неоновата светлина, и вдигайки глава, четеше погрешно цените на етикетите или просто пропускаше някой пакет. Не знам какво да правя, бе питала тя. В края на краищата той го върши умишлено, трябва ли да го поправам? Само искам да знам... И отново забравяше какво. Щабман гризеше с полузатворени очи остатъци от костната става. Застанала над младия Шмьоле, Тини само раздвижваше устни за поздрав, а той кимаше. Че всичко това вече е под земята — устните ѝ, главата, ключиците и нозете, можеше да си представи единствено Покорни, той хлопна капака на кофата за смет върху угарката от изпушената пура.

Винаги когато ни наричаше матроси... — проговори Щабман във всекидневната.

Както се и държахме, каза Покорни.

Откъм коридора влезе Абуш, блестящ в бялата си риза, и прецени външната температура на трийсет, а в стаята на четиридесет градуса. А чия е електрическата самообръсначка там, стоеше под тоалетното огледало? Пред полицията бе заявил — моя.

На Тини, искам да кажа: тя я купи.

За всички?

За всички случаи, каза Покорни.

А кой написа П О Т Е М К И Н над тоалетното огледало?

С какво? — попита Щабман.

Патъомкин, каза Покорни, така се произнася.

По почерка — сигурно Луфт.

Който си спести ходенето до гробището.

Не можеха *всички* да бъдат там, каза Абуш.

Извинявай, каза Щабман, но в края на краищата ти остави момичето.

На вас, каза Абуш.

Вина, съдебни разноси, възнаграждения на двамата адвокати — всичко в процеса по развода Абуш бе поел върху себе си, дори възнамеряваше да ѝ поднесе цветя на последното дело. В този вторник Абуш излезе от седмичното съвещание с ръководителите на отделите и още на вратата госпожица П. тикна пред гърдите му букета с карамфили, но Абуш не докосна цъфналите стръкове. Шофьорът понесе букета по стълбите и коридорите като сведена към земята факла. С ред перлени потни капчици върху горната устна, Тини седна до него на задната седалка след произнасянето на присъдата, пламнала от щастие или възбуда, а навън студен мартенски вятър подбираше първия прахоляк. Чувствам се отлично, бе казала тя, не се смятай задължен да гледаш тъжно. Тогава Абуш пхна обратно карамфилите под задното стъкло на колата и се отказа от намерението си: имаме юбилей в службата, каза той зад невъзмутимия тил на шофьора си, следобед. Тръгнаха за летището. Не желая парите ти, бе казала тя, но искам да пътувам — за две години пропътувах банковата си сметка до нула. Такава, каквато беше, тогава двадесет и четири годишна, би заминала на юг и без средства, така че той ѝ предложи да поеме всички разноси по пътуването срещу представен отчет, допълнително. Тя се изсмя и сложи нежно пръсти върху устните му, сякаш бе произнесъл нещо прелестно неприлично. През май обаче пристигна все пак първата купчина квитанции, между тях и за стая с две легла, както можеше да се очаква. Никога не би разпитвал за подробности, тя щеше да си разкаже всичко. Върху чековете тя разпознаваше неговия рязко наклонен наляво подпис, а той, вместо пътеописания, четеше само цифрите на разходите. Едва през ноември Абуш видя и нейната помургавяла кожа.

Късно следобед, в края на ноември, Абуш бе позвънил на входа на нейните две стаи и половина с южна тераса морзовото „М“, съкращение на „това съм аз“, както обикновено прекрачи прага и прекоси по опнатия килим обляното от насрещна светлина пространство, без цветя, без цел, това ще рече, не можеше да си

спомни за никаква цел. Искам да знам, бе казала тя, любовна връзка ли е, когато си с разведения си мъж? Защо започна за втори път подобно нещо, ако не и същото, той не можеше да каже, сигурно и тя, но той във всеки случай не.

Донесох го миналия петък, каза Щабман и посочи уискито. Покорни размачкваше късчета лед в едрите си юмруци. Разтопената вода изцеждаше върху челото и страните си. После се закашля в една червена кърпа.

През зимата Абуш не искаше да го виждат, че остава през нощта при своята разведена жена, затова винаги привидно си тръгваше с други гости, после извърташе кормилото наляво, четири пъти наляво, и след пропътувания четириъгълник спираше на мястото, откъдето бе потеглил преди малко, за да позвъни отново на вратата морзовото „М“. Стоеше като нов посетител в светлината на входа, облечен в зимно палто. Няма да се омъжа, бе казала тя, за тебе няма. Искам да знам, тогава в края на ноември, наистина ли ми се изтърси така, без никаква цел?

Да, бе казал Абуш: бях забравил как изглеждаш.

А сега вече знаеш ли?

Стоеше до хладилника със студен пилешки крак в ръка и я погледна над кокала, дъвчейки спокойно. Почерняла, каза той, пак почерняла и осемнадесет години по-млада от мене. Утре ще забравя отново всичко.

Плътоядци такива, каза тя, хвърли поне този оглозган кокал!

Попита я дали е уморена.

Пияна, отвърна тя. Мисля за Патъомкин.

За стрелбата?

За другото, каза тя, знаеш много добре, и бе отишла в банята, откъдето не можеше да го чуе как гризе кокала, но го чу да се смее. Защо ли се изсмя? Сега във всеки случай Абуш не можеше да си спомни.

Потейки се, Абуш стоеше в слабото течение пред прозореца, обхванат от погнуса или тъга, не можеше да различи точно. Зад антените на покривите слънцето потъваше в сивия фронт на надигащата се буря. Едва сега му дойде на ум, че върху писалищната й маса бе прочел бегло разписанията за Амстердам — за влак и за самолет. Най-късно с настъпването на вечерта щеше да завали.

Значи, Луфт иска да вземе жилището, за момичето си.

Кое? — попита Покорни.

Сега Абуш седеше във фотьойла срещу двамата на кушетката и срещу светлината; пред себе си виждаше мраморната маса, а над нея, напърно, краката на Тини без чорапи, така както миналия вторник, както бе винаги след единадесет, когато Луфт бърбореше. Покорни изпускаше кръгчета дим, а Щабман се присмиваше над Петер Шьомих.

На прожекцията на Потемкин, на Патъомкин, всички ли бяха? — попита Абуш, но Покорни каза раздражено, че що се отнасяло до него, никога не би гледал този филм, изобщо не гледал художествени филми, а само седмични прегледи и трилъри. Какви ги приказваш, каза Щабман, нали теорията за Айнщайн и Патъомкин произлиза от теб?

Теория! — каза Покорни. Обаче тогава, миналото лято, всяка вечер разговаряха за Кенеди, за фалита на Луфт и за Б Р О Н Е Н О С Е Ц А П О Т Е М К И Н — тогава постепенно се разбра кой не е бил на прожекцията. Например по правилното произношение, тъй като още тогава Абуш бе казал Потемкин, а Покорни, поглеждайки към неговите осветени от свещите пръсти, го бе поправил: Патъомкин.

Изчерпателно, повторно, Луфт бе заговорил с възторг за стълбата в Патъомкин, кадри и контракадри помежду слизащи по стъпалата гвардейски ботуши, стълбата, мъртви или полумъртви жени, деца, старци. Едно клане не бива да изглежда така красиво на филм, каза Петер Шьомих, възторгът ви доказва само грешката в замисъла. Ако мисли така, каза Луфт, моля, нека се обоснове по-ясно. От гняв и интелигентност лицата им изтъняха, дори широкото лице на Щабман. И всичко това, както винаги. Така че Тини, стенойки, опъна кафеникавите си плажни нозе върху масата и с това искаше да каже: край!, каза го и тогава забелязала, че Покорни и сега не се бе разпалил, нито за, нито против стълбата. Обикновено той винаги допълваше нещо, макар и бавно. Него, каза най-после Покорни, не го занимавала умело предадената кървава баня. Ами какво? Месото, каза Покорни и млъкна. Момичето на Луфт свирна неволно от страх или възхищение през зъби. Раздразнена, госпожа Щабман хвърли поглед към лятната ѝ блуза. Хайде, хайде, каза Тини на Покорни. Месото, обади се отново Покорни, мрачно и нападателно? Нужно ли е да им го обяснява? Тези

късове разложено месо в началото на филма, посред морето, заобиколени от матроси и готвачи с гневно разкривени, няма крещящи устни, това не било обикновено месо за чорба, нито някакъв пътеуказател към социализма, при който месото ще бъде напълно предпазено от развала и червясване. Ами какво тогава? — попита Луфт. Тяхната собствена плът, каза Покорни, на матросите. Главата на Тини бързо се спусна към голите ѝ колене, изглежда, се смееше. Луфт захапа момичето си за косата или за меката част на ухото. Това е тяхната плът — каза самотно Покорни, — тяхното бъдеще, тяхната смърт. Те се разбунтуват, защото им се припомня това от червейчетата, от зеленикавото месо. Черното, каза Шьомих, филмът е черно-бял. За зрителите, каза Покорни, за матросите зелено. С една дума, с думите на Покорни: това е готика, Айзенщайн е низвергнат християнин. След това тишина, наредко само радио Люксембург, в заден план. Главата на Тини се вдигна, почервенияла от капачките на коленете ѝ. Тогава Шьомих заговори за алегорията: не, той не можел да се съгласи, Луфт — беше на страната на Босх, явно срещу Шьомих и срещу Покорни, който продължаваше да съзерцава своите безупречни, спокойни пръсти и оказваше мълчалива съпротива. Всъщност последната дума остана у него. И така, каза Абуш и стана от мястото си, след него и другите.

Абуш обиколи бавно с колата си правоъгълника на нощните сгради, изтегли ръчната спирачка, после позвъни, влезе и измъкна от хладилника чинията със студеното печено пиле. Не знаел как изглежда. Именно почерняла, дванадесет години по-млада за него.

Хвърли ли вече кокала? — извика Тини, все още от банята, после влезе в стаята, облечена в нещо синьо прозрачно. Или мислиш, че ще загубя и малкото си разум, щом мисля за Патъомкин? Но ти идваш и веднага най-напред изгълтваш половин пиле.

Леденостудено, каза Абуш. Бих искал да имам малкото ти разум.

С кокала в ръка, на височината на раменете си между палеца и показалеца той сякаш изведнъж откри нейната шия, с един поглед, като на снимка, която не може да му отвърне.

Не ме докосвай, каза тя, не днес.

Какво си въобразяваш, изкрещя той, сега вече откъм кофата за смет, какво си въобразявате всички вие, квачки такива?

Повръща ми се, каза тя, а на вас никога, плътотядци, матроси. Виж тук и тук: над двата лакътя вчера я бе ухапал. Не, не се вижда

нищо, отгоре е напудрено.

Абуш само поклати глава.

Как, каза тя, все пак го виждаш? Зелено ли е? Червейчетата влизат ли, или излизат?

В банята Абуш изруга пред мокрото си лице по адрес на Покорни, педераста, лицемерно набожния католик. Или е бил толкова хитър, че не ти е показал още маслените си картини? В тях всичко гние, синкавозелено-синьо, а от кокалчетата, разхвърляни наоколо, можеш да си направиш броеница и да се молиш. В синьо разтвореното легло обаче, в неговото старо, в нейното ново легло, той я изглежда като враг. Прекалявам ли, попита тя, прекалих ли? Легнал до нея, в тъмнината, той се престори, че диша дълбоко и равномерно, без да е заспал, а на сутринта тя видя, че той пак лежи на същата страна върху възглавницата — очите му будни, отправени към нея. Той знаеше, тя знаеше: в утринния здрач тя изглеждаше много бледа и подпухнала. Сега пък ти мислиш за това, каза тя.

А ти? Чувстваш ли се вече по-добре?

Продължавай, продължавай да мислиш за това, каза тя.

Разведеният Абуш тикна изяденото до половина сутрешно яйце зад каната с кафе, мълчаливо погледна отдясно и отляво ръцете й над лактите, все така покрити с пудра. Сякаш му бе прехапала устата.

Ако откриеш някое червейче, каза тя, моля те, не крещи.

Абуш се изправи, с кърпата за ядене пред устните си, тръгна пипнешком, сякаш без очила, късогледо, към вратата на банята. Вътре се изжабури. После отиде в кухнята само за да погледне часовника.

Как успяваше тя, Абуш не проумяваше, а сигурно й се удаваше без никакво разписание, как успяваше само да регулира трафика на своите посетители, ако и без това всички осем или дванадесет не бяха се уговорили с нея за една и съща вечер? Те пристигаха неочаквано или предварително известили за себе си, минаваха по опнатия килим в коридора, позвънили по различни начини на звънеца, естествено, Луфт, а също и Покорни, най-сетне разведеният Абуш и Алфред Хезе, Петер Шьомих, Щабман дори удвоен — всеки от тях поотделно като окъпан в някакво съчувствие към разведената, с някоя бутилка или най-малкото книга джобно издание, непринудено под мишницата. Произнасяха „ти“ със съвсем нова интонация. Понякога сутрин тя избърсваше дръжките на вратите, за да не лепне от тях тази смесица от

различна пот. При това не всички искаха едно и също, с изключение на Луфт или Шьомих, чиито колена под панталоните по време на някой разговор върху японското филмово изкуство или някоя лекция по застрахователна математика скоро се отъркваха в нейните колене под чорапите. Ръцете на Луфт, макар и дребни, улавяха в една хватка нейното дясно и неговото ляво коляно, докато си даваше вид, че е потънал в размисъл. После Тини изговаряше няколко вироглави изречения за еманципацията, но той вече разкопчаваше блузата ѝ, отдолу нагоре; далече, като детонация, тя чуваше как седефените копчета изскачат от илиците. Очевидно разведените жени изпускат някаква миризма. Всички изглеждаха, като че постоянно вдъхват дълбоко въздух.

Заубах остави след себе си рубинов пръстен върху нощната масичка. Покорни — касета плочи с грегорианска музика в кухнята. Единствено разведеният Абуш, който идваше с първия нощен хлад и натискаше върху звънеца своето морзова „М“, се показва разсеян дори и на Коледа, като забрави да донесе подарък. Сърдит си, каза тя, заради сметките от Микена. Той я разгледа внимателно, преценяващо, като при това от време на време изтриваше бързо съвсем сухото си чело. Сред другите, когато бяха заедно, той седеше мълчаливо, по-възрастен от тях, а също отличаващ се със своите английски, неконфекционни дрехи. Тогава му бе приказвано твърде много за твърде много неща. Но тия не биха могли, каза той на Тини, да внушат авторитет дори на куче. И това е критерий! — каза Тини. Тези момчета или господа, колкото и да се представяха за пламенни или хитри, бяха за нея само въплъщения на случайността, матроси.

Рано пролетта тя се бе записала за пътуване в четири туристически бюро, късно есента в разстояние на осем дни загуби кафеникавия си тен и всякакви спомени от лятото. Беше ѝ студено. Сега Абуш все пак ѝ донесе подаръци, две нагревателни лампи и одеяло от мохер, под което четеше сега обявленията за работа вместо туристическите проспекти. Луфт ѝ се изсмя по телефона: няма да намериш нито едно бюро, отоплено до двадесет и пет градуса. Но за какво ти е? — попита Абуш. Толкова пари, колкото имаш, няма да спечелиш и за десет години. Повръща ми се, каза тя. Започваш отново! Не можеш ли да се изразяваш по-ясно? Искам да знам дали не мога и аз да върша нещо полезно, нещо по-полезно... Абуш издърпа белите

си маншети от ръкавите на синия английски костюм от камгарен плат. Но какво? Съгласи се, че три чужди езика са все пак капитал. С тях можеш да помагаш в търговските отношения между четири страни, ако това ще те удовлетвори. Това — не. Разведеният Абуш избърса отново сухото си чело.

Към седем най-после позвъни Луфт, пусна момичето си да мине напред по коридора и нарече тримата на кушетката пред масата, с право или не, пияници: точно така си го представях. Гробището щеше и мене да разстрои.

Ти ли написа онова над тоалетното огледало? — попита Абуш.

Луфт изчисти стъклото с две ръце: това е от Тини.

Нима вече забравихте почерка ѝ? Все пак Патъомкин дължи тя на тебе, Покорни, тук ти забърка нещо. Приказвала ли е с някого от вас толкова много за това? Не, с Щабман никога.

Изправяйки се, Абуш, разведеният Абуш, бутна с надигащото се коляно чашата с уиски от облегалката на фотьойла върху килима, може би от недоглеждане. Заедно с него се наведе и момичето на Луфт, брадата му се удари в рамото ѝ или в ключицата ѝ, той изруга зад поставената пред устата носна кърпа. Тъкмо искал, затова ѝ станал, да ѝ предложи синия фотьойл. Тя направи опит да се засмее, но само показа два ослепителни реда зъбен емайл.

Най-напред във всекидневната, после в коридора Луфт започна да измерва с крачки помещенията и умножавайки дължината по ширината, да изчислява жилищната площ. Момичето му, бъдещата наемателка, не желаше да влезе в спалнята. Абуш, Щабман и Покорни стояха стълпени в рамката на вратата, докато Луфт балансираше със своите еднометрови крачки пред и покрай светлосиньото покрито легло: плюс банята и кухнята, да кажем още десет квадратни метра — в този квартал — това е направо подарък.

Станало е в спалнята, нали? — попита момичето на Луфт.

Ето ви чаша, ето уиски, а това е вашият фотьойл.

Зайци такива, каза Покорни и направи опит да се изправи на кушетката: нима не трябва да говорим повече за това? Но меко, почти внимателно се изтърколи обратно върху тапицерията.

На този свят нямаме постоянно място, каза Луфт, трябваше да си излееш болката на гробището.

Разбира се, каза Покорни. Защото какви само му ги е надрънкарал онзи изсушен църковнослужител, всичко се свеждало само до „алилуя“, „посмъртно блаженство“ и така нататък, все лесно заучени шарлатани и нито дума за смъртта и разложението на тялото. Не ме гледайте така, изкрещя той, макар че никой не го гледаше в този момент, и продължи да говори за податливостта на очите към загниване, нищо не се скапвало така бързо, както клепачите и оттам именно се промъквали червеите във вътрешността на главата, в мозъка. Докато Абуш, застанал до прозореца, отново размишляваше кого ли е искала тя да посети в Амстердам и защо все пак не го е направила.

Моля, каза той, жилището е все още мое.

Дългокрака, с тесен таз, още с тъмни косъмчета по горната устна — точно така бе описала момичето на Луфт жена му, — на Щабман му хрумна, че тия щяха да го направят след първата вечеря, безразборно като мъже.

Тя ще го купи, каза Луфт на Абуш, после се уточни: аз ще го купя, за нея.

Сега момичето все пак бе седнало на леглото в спалнята, с дълги успоредни пищали, до нея Луфт. В рамката на вратата, зад две чаши е Щабман и Абуш. Бяха видели Покорни да заспива изтегнат на кушетката. От хладилника Щабман измъкна останките от печеното пиле и разкъса несъпротивляващото се гръдно месо с дръжката на лъжицата, като заяви, че смята, или по-скоро попита Абуш дали и той не смята, че ето, и след три дни, човек още не може да го проумее, искам да кажа, тя беше такава, нали разбираш, че бих се ужасил, ако сега се завърти отвън ключът на входната врата. Абуш мълчи и разбира или може би също смята така.

Не намираш ли, че отзад изглежда почти като Тини, въпреки че Тини бе руса?

Не, казва Абуш, само в краката, и то отпред.

Всъщност как се казва тя?

Сега момичето лежи диагонално, стройно, върху синкавата покривка на леглото. Вече свиквам, каза то, ще върви. Само че не бих искала още да оставам тук сама.

Тук няма да останете сама, каза Щабман, дъвчейки.

Момичето се обърна по корем.

А Луфт? Покорни? Абуш и Щабман слязоха в „Приютът“, там двамата висяха край бара над две чаши бира.

Сама ли остана горе? — попита Луфт.

Тя свиква, каза Щабман.

Абуш набра номера върху монетния автомат и изчака единадесет пъти да прозвъни без отговор край нейното или на Тини легло.

Някой трябва да се качи, каза Луфт.

Жилището е мое, каза Абуш, все още, като разтърсваше пред очите си връзката с ключове.

Влезе и запали лампата в коридора, видя спалнята празна, гостната, кухнята, канапетата. Само натисна предпазливо дръжката на вратата на безшумната баня, резето бе сложено. Смътно жужеше паметта му, пак не му идваше на ум името ѝ. Ало, каза той. Ядоса се на възтоплия си, задушевен глас, вече искаше да извика, когато резето се отмести. Тя стоеше пред него всред червените гънки на хавлията. Изкъпах се, каза тя, чиста съм. Абуш виждаше само ключицата ѝ.

Извинявайте, каза той.

Но за какво?

Не бива да си мислите...

Не мисля абсолютно нищо, каза тя и събра пъстрите си неща от кахления под. Може да ме зяпа, който си иска.

Абуш крачи напред-назад по шестте метра на постлания в коридора килим. Струва му се, че долавя някакъв шум зад вратата на спалнята, някакви влажни носови и гърлени звуци, проверява шума и себе си. Но тя вече излиза, зачервената глава над полата и блузата, и го пита за часа. Абуш е отрезвен, унижен. Тя измъква от ръката му дръжката на вратата, отново полъх на спарен въздух откъм стълбището. Най-послед е сам.

Завинаги — опитва се да мисли. За години, мисли си той, за месеци наред. Пръстите му оправят една картина в коридора, сега пъстроотпечатаният букет цветя расте отново право нагоре. Разведен вдовец, мисли той, педант.

Всеки момент пред прозорците ще закапе дъжд... Снема жакета от куката в гардероба и сега стои тъмен, може сам да се види отзад, в рамката на вратата към всекидневната. Така стои. Така се вижда. Така би искал да остане, завинаги, би искал да мисли.

Почивайки си във фотьойла, вижда първите дъждовни капки да пръскат през долната дъска на прозореца в стаята, свежи, хладни. Няма да избърше локвата на пода.

Абуш се бе запознал с нея в Сен-Жан дьо Люз; тя работеше в една компания за колективни пътувания, която имаше за задача да насърчава немско-френската дружба и се издържаше от печалбите. Три чужди езика знаеше тя, говореше (освен френски) също английски, испански, освен това напълно достатъчен за пътуванията италиански. Той пристигна с колата пред входа и тя се качи. В Нарбон на шофьора бе купен билет обратно за Германия. Абуш караше през безветрения Прованс и се опитваше да пее.

В едно рибарско кафене в Леванте гледаха на бледия телевизионен екран избора на Сарагат. Преброяването на гласовете траяло часове, каза Абуш. След това я попита.

С положителност тя не очакваше нищо от един брак или поне нищо определено. „Бъдеще“ бе за нея дума без съдържание. Най-добре, пожела тя, още в кафенето, да хвърлят ези-тура. Абуш, съвсем развеселен, останал съвсем без разум, каза: моля.

Когато и след третото морзово „М“ вратата не се отвори, вече нищо не можеше да го изненада. В хладилника намери червено бордо, единствения белег на евентуална обърканост. Четири пъти го превключваха по телефона с префектурата, докато най-послед съобщи за загубата на своята разведена жена. Празнотата в мозъка му го изпълваше по-скоро с недоверие, беше ли изобщо потресен? Застанал пред тоалетното огледало, един от двамата криминални служители попита за самоличността на този Потемкин. Патъомкин, каза Абуш и си изми ръцете.

Обадиха се по телефона и две туристически бюра. Той анулира пътуванията, които Тини бе записала за септември.

На лелята и племенницата Гавличек написа две ръкописни страници.

В един сън Абуш преплува заедно с момичето на Луфт две или три езера. В последното говори нещо за търговия и докосна с единия си крак нейния крак, за което, плувайки, се извини. Тя извика: какво? Но езерото, сега вече бурно и солено, заливаше с вълните си лицето му

и отговора му. После тя застана в хавлия пред тръстиките, виждаха се само главата, шията и ключиците ѝ, обвинява главата му, докато той се оплакваше от недостига на нови имена за търговските артикули, с червената хавлия. Искаше, но не можеше да си отвори очите. Някъде свиреше, все така в съня му, вероятно транзисторно радио, Вивалди и чембало. Сега се чувстваше добре, спял, какъвто беше. Нещо притисна меко очните му кухини, изглежда, бяха нейните голи пръсти.

В жилището още преди края на месеца сложи в ред нейното движимо имущество. Сега, според прощалното писмо, фотокопие от което представи неговият адвокат, той бе наследник. Изпитателно вдъхваше миризмите на трите гардероба, но те не му напомняха за нищо. Четвъртият гардероб бе празен, намери само една ракета за тенис. Подаръците, доколкото ги позна, рубиновия пръстен на Заубах, касетата с раннохристиянска музика, гравюрата от Бюфе на Луфт положи на леглото в спалнята. Пушейки, гледаше колекцията и кашляше.

Когато четеше съобщения за намерени непознати, за някаква удавена във Вупер плувкия, за заловена във Визбаденския парк блондинка без документи и без памет, на около двадесет и осем години, той направи откритие, което го смая или уплаши. Ако Тини се бе запиляла нанякъде, за което винаги копнееше — искам да знам, какво ще правиш тогава, — сигурно би чувствал липсата ѝ. Докато тя пътуваше, шест или осем месеца през годината, можеше почти да я забрави, тя щеше все някога да се върне. Но щом тя се разположеше в своите две стаи и половина, трябваше непременно да я види. Сега не му липсваше нищо. Имаше сигурност. Тя бе мъртва.

В края на октомври по време на едно пътуване за Базел нареди на шофьора да спрат и се опита да получи в Етлингген предишната стая. Отговориха му, че за съжаление тази стая с две легла била запазена за два дни. Абуш нареди да му се напомни при обратното пътуване.

В Базел му се удават след това търговските решения по-лесно от друг път. Той прозира нервността на партньорите си и неочаквано изгодно се включва в основаването на една рекламна агентура. При обратното пътуване шофьорът на два пъти му напомня за Етлингген. Ранна октомврийска мрачевина се спуска отляво над Рейнската долина. Всъщност Абуш, както по-рано Тини, бе хвърлил една монета върху килима в базелския хотел. Три пъти прочете върху монетата цифрата,

което трябваше да означава: не, няма да се ноцува в Етлинген. Сега вече Абуш не върши това, което би направила Тини: да се противи на божиято предопределение. Той ще пътува в нощта, на север и към къщи.

1967

ТОМАС БЕРНХАРД (1931–1989) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ТОМАС БЕРНХАРД

Томас Бернхард (1931–1989) е австрийски белетрист, поет и драматург, роден в Хеерлен, край холандския град Маастрихт, където събират границите си Холандия, Белгия и Германия. Израства като извънбрачно дете в Горна Бавария, в близост до Залцбург. Под влияние на своя дядо изучава музика и вокално изкуство. На шестнадесет години се разболява от туберкулоза и постъпва в търговско училище. Когато го завършва, следва драматургия и актьорско майсторство в Залцбургския Моцартеум и получава стипендия в Академията по музика и изобразително изкуство във Виена. После работи като съдебен репортер, пребивава в Югославия и Сицилия, една година е библиотекар в Лондон, пътува из Полша, а от 1965 г. живее уединено в селцето Олсдорф, Горна Австрия.

Литературният път на Томас Бернхард започва с повестта „Тримата влъхви от Св. Вит“ (1955), но вниманието привлича стихосбирката му „На земята и в пъкъл“ (1957). Следват стихосбирките „In hora mortis“ [В часа на смъртта] (1958) и „Под острието на луната“ (1958), романите „Мраз“ (1963), „Амрас“ (1964) и „Обърканост“ (1967), сборниците с разкази „Унгенах“ (1968) и „До границата на виреене“ (1969), романите „Варницата“ (1970), „Причината“ (1975), „Корекция“ (1975), „Диханието“ (1978), книгата с проза „Имитаторът на гласове“ (1978), романите „Студът“ (1981), „Дете“ (1982), „Бетон“ (1982), „Племенникът на Витгенщайн“ (1982), „Крушенецът“ (1983) (за Глен Гулд), „Дървосеч“ (1984), „Старите майстори“ (1985) и „Изличаване“ (1986). Освен това Томас Бернхард е автор и на множество драматични творби.

Основна тема в произведенията на Бернхард е противоречието между техническото и икономическото съвършенство на живота в съвременния свят, душевната нестабилност и накърнимост на отделния човек. Писателят създава с барокова образност една „космогония на болното съзнание“, в която страданието и смъртта добиват особена стойност като тайнство на познанието.

За творчеството си Томас Бернхард получава редица отличия, между които наградите „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1965), „Антон Вилдганс“ (1967), „Австрийската държавна награда за литература“ (1968), престижната награда „Георг Бюхнер“ (1970), наградите „Франц-Теодор Чокор“ (1972) и „Грилпарцер“ (1972), както и международните награди „Prix Séguier“ (1974), „Premio Letterario Internazionale Mondello“ (1983), „Prix Médicis“ и „Antonio Feltrinelli“ (1988). Писателят е член на Немската академия за език и литература в Дармщат.

ТОМАС БЕРНХАРД ДЪРВОДЕЛЕЦЪТ

На човек — в случая дърводелеца Винклер, — освободен от затвора с разтърсваща внезапност, както постоянно установявам, не може да се помогне. Винклер, за когото преди пет години, докато траеше процесът му, вестниците писаха невероятно много вулгарни и отблъскващи неща, а в края на седмицата поместваха снимки на жертвата му и на самия него, факти от процеса и от огледа на местопрестъплението, дойде на 25 октомври в Ишл. Сестра му, работеща в кожарската работилница във Фьоклабрук, ме потърси на двадесет и пети следобед и настоя да приема Винклер, който чакал долу, да го допусна за няколко минути в сградата; имал да говори с мен, да ми съобщи различни неща, отнасящи се до него — както радостни, така и нерадостни, повече нерадостни, отколкото радостни. Току-що го освободили — искал да ми благодари, понеже дето трябвало да лежи само пет години, вместо седем, било изключително моя заслуга. Впрочем аз, който след залавянето му преди пет години бях натоварен с подготовката на процеса и със защитата, съм бил единственият, комуто той не се боял да се довери, след като излязъл от Гарстен^[1]. От всички други се страхувал и обратно — всички други се бояли от него. Най-вече някогашните му познати избягвали да разговарят с Винклер, опасявали се и от най-малкия досег с него. Никой не го поздравявал, никой не желаел да бъде поздравен от него. Нямало човек, който да му рече една добра дума. Но лошите думи се сипели. Най-често се държали така, сякаш той не съществувал. Самият той не дръзвал да заговори с никого. Освен това по адрес на Винклер се разпространявали лъжи, цял Ишл говорел за него и безчестието му. Клеветите вървели от уста на уста, това го наранявало на всяка крачка; тя, неговата сестра, се надявала само, че брат ѝ няма да тегли последствията от всички тези страхотии. Затруднявали живота му по най-отвратителен начин. Тя не си правела никакви илюзии, гледала открито тези нараняващи брат ѝ събития. Градът и околностите му били постоянен източник на неоправдана неприязън към него. Ако

дойдела в Ишл, и тя, която нямала никаква вина, щяла да бъде сполетяна от същото. Не вярвала, че човек може да изтърпи подобно положение, не можела да си представи, че той ще просъществува в този разкъсващ го с такава изтънченост свят. Сестрата на Винклер, докато следобед към пет стоеше пред мен в кантората ми, изглеждаше съвсем отчаяна. Не очаквала от брат си, каза тя, нищо друго, освен удари, упреци, външни и вътрешни наранявания. Характерът му останал непроменен и тя го познавала тъй добре, както и аз. През целия си живот, през цялото си детство и младост, особено по време на тъй важните години на растежа, тя трябвало да страда от „ужасния“ характер на Винклер; всички наоколо, родителите, бабата и дядото, винаги били потискани от него. Грубостта на внезапните му прояви и посегателства в семейството, в спокойствието и реда, неговият „нагон към разрушение“ плашели винаги всички. Родителите, бабата и дядото, както и съседите, изпитвали от него постоянен, сковаващ страх; самата тя през цялото време си имала работа със съда заради него и най-после той я съсипал. Приписваше му и вината за ранната смърт на родителите си. Спомена много примери за невероятната му физическа грубост; във всичко, което сега трескаво изричаше, тя се позоваваше на неговата натура, излята от един-едничък къс злочестина. „С глупавата си глава“ той командвал всичко наоколо си, често удрял „отвисоко“, само че те — родителите и сестрата — винаги потулвали всичко. Но по-големите наранявания ставали известни на полицията и постоянно го затваряли за тежка телесна повреда — на все по-кратки промеждутъци и за все по-дълго време; така той се откъсвал от тях. При това тя винаги обичала брат си; привързаност, която самата тя никога не можела да си обясни, изпитвала и днес още към своя брат. Често дни наред той седял вкъщи в най-добро настроение, но сетне светкавично се превръщал в звяр, какъвто нередко ѝ се явявал насън. За своя сега тридесет и пет годишен брат не можела да каже „изобщо нищо хубаво“; ако разсъдела, ако изровела от паметта си как непрекъснато я третирал по най-долен начин, още като напълно беззащитна ученичка, с две години по-малка от него, как винаги я МАЛТРЕТИРАЛ, а с времето, с непрестанното си „ужасно телесно и духовно развитие“, все по-грубо, „все по-чудовищно“, трябвало да занемее; не бивало да мисли за общия им училищен и чирашки период, за времето, когато тя отишла в кожарската

работилница, а той — в дърводелницата. С коварството на своята невменяемост той й причинил редица телесни и душевни повреди, които донякъде спънали целия й живот. Под неговите заплахи тя останала през голяма част от детството и юношеството си очебийно мълчалива към цялото си обкръжение. Ако само си помислела за „нощта зад гарата“ („Тогава при слънцата!“) — възпрях я да навлезе в подробности, — било й непонятно, че сега („А може би само от страх?“) се застъпва за него, който „систематически рушал живота й“. („Той съсипа всички ни!“) Изобщо й се виждало страшно, дете сега стои пред мен и моли за брат си; но молела „горещо“ да не го отблъсквам сега, „когато е тъй самотен“. Просто за всеки случай се била качила първа при мен, та да съобщи за него; точно след час трябвало пак да се върне с пощенския автобус във Фьоклабрук, където работела „вече от четири години“, понеже след престъплението на Винклер, след неговото арестуване и накрая — осъждане, вече нямало „какво да търси, как да живее“ в Ишл. Попитах я дали изкарва добри пари във Фьоклабрук и тя потвърди. За нея било невъзможно да има дете поради насилнически действия на Винклер преди повече от десет години. Но за това тя направи само намек, който доста ме обезпокои. През последните дни той, за когото преждевременното освобождаване от Гарстен било изненада („неприятна“), всяка вечер я чакал пред кожарската работилница и я отвеждал вкъщи. Не можела да понася вида на брат си, който, „мръсен и противен“, ежедневно преди пет крачел напред-назад пред работилницата. „Как само се срамувах!“ — рече тя. Без пари („Беше пропилил всичко спестено!“), той се явил при нея внезапно, без предупреждение („Нито картичка прати, нищо!“). Живеела извън Фьоклабрук, „в Рова“^[2], каза тя, сякаш това даваше някаква представа. „Можеше да пише често“, добави тя; но той не й писал. Спомена някакъв опит за бягство, заговор в затвора, към който обаче той не се присъединил и това ускорило освобождаването му. Нямало да го пусне в стаята си, ако не се страхувала, „та той не дойде сам, бяха двамина“, рече тя; но вторият веднага изчезнал и вече не се появил. Винклер винаги, „още като дете“, все бил с единия крак навън. Няколко дни можали да изкарат заедно, после почнали първите упреци, че не правела нищо за него. Нощем изобщо не спяла, само „се слушвала“. Той все седял на пода, „клучи там“, каза тя, често се просвал до леглото й на земята, тъй че можел да се опре с глава и крака

в стените. Най-вече с часове се взираше в стената или пък в нея, неговата сестра, и почти нищо не хапвал. Също тъй не ходел никъде, само дето я взимал от кожарската работилница. Купувала му „ежеминутно нещо за пиене“, не просто много, а „премного“. Неговата миризма, миризмата, от която през целия си живот се страхувала, сега се настанила в стаята ѝ и вече нямало да я прогони оттам. От умора често не можела повече да се държи на крака, но той безогледно я пращал по разни гостилници за разни ракии. От мига, в който брат ѝ се настанил при нея, тя вече не била в състояние да заспи. „Големите му ръце, господин докторе!“, рече тя. Съвместният им живот и после, когато била в кожарската работилница, мислите за него ѝ се стрували ужасни. Почти не ѝ идвало наум как да се отърве от брат си. „Беше страшно.“ Според нея в затвора Винклер станал още по-лош. Най-много се бояла от неподвижността му, когато непрекъснато клечал на пода. „Такъв силен човек!“, каза тя. „Съвсем умишлено“, добави тя, постоянно желаела да подхване разговор с него, за да се поразсеят и двамата, но той никога не изричал нито дума повече от безусловно необходимото, дори яденето, пиенето и дрехите си искал от нея само с жестове, „резки, мълниеносни“. Спестяванията ѝ се стопили за няколко дни, понеже трябвало да му купи костюм и палто, обувки, долни гащи („Не го направих без удоволствие!“). Изведнъж — навярно бе изминал половин час — тя каза: „Дано е още долу!“ Понечи да погледне през прозореца, забелязах това, но не се осмели. Какво щяло да стане от брат ѝ, „тъй грамаден и мълчалив“, промълви тя, без да произнесе нито дума повече, освен „тъй грамаден и мълчалив“. Обърна се и като че накрая поиска съвсем да се скрие в палтото си, втурна се надолу към вестибюла с толкова неумели движения на краката си, че и те сякаш издаваха неправдата, причинена на съществото, което носеха. Не успях да чуя думите, които тя каза на Винклер, минавайки край него, макар че би трябвало да ги чуя, понеже вратата на кантората бе отворена, а горе винаги се долавя ясно всичко, казано във вестибюла, дори най-тихото — но до мен не достигна нищо, само сепващото ме от години все същото и все по-противно хлопване на пътната врата. Малко след това в стаята ми се появи Винклер.

Той ми направи същото внушително впечатление, каквото правеше на сестра си. От вниманието ми не убегна, че през време на

дългото затворничество лицето му бе задебеляло, а опасният блясък в очите му ме накара да се замисля. Ръцете му бяха неспокойни — невероятно, изумяващо ме неспокойство се излъчваше от него. Вмъкнал се бе през вратата донякъде като дете, от друга страна обаче като престарял човек — така ненадейно се появи, че си помислих: докато съм разговарял със сестра му, той е подслушвал зад вратата. Но в думите, които си разменихме със сестра му, наистина нямаше нищо, непредназначено за неговите уши. Фактически изпитах страх при мисълта, че Винклер е подслушвал зад вратата, че незабелязано се е промъкнал зад сестра си в сградата и през вестибюла се е качил горе; от друга страна обаче задъхаността му показваше, че се е изкачил бързо по стълбището. Той искаше, но не можеше да заговори. Изобщо изглеждаше доволен, че сестра му е била при мен преди него. Палтото му беше доста тясно, бе разкопчал ризата си. Този човек има болезнено отношение към всичко и всички, помислих си. И сега пак бях подкупен от същата безпомощност, каквато той проявяваше пред съда — спомням си, че там изглеждаше по-безпомощен от допустимото, и то винаги в решителните мигове. Когато влезе в кантората, а и по-късно, през целия му престой при мене, между нас не се прояви и най-малкото бездушие. Само че възможностите за разбирателство и от двете страни бяха мъчително ограничени. Още при разговора със сестра му аз не можех да си спомня външния му вид. Той спадаше към някакъв човешки тип, изпълнен от субстанцията на несъзнателния живот. Лицето му бе от ония, които често срещаш, когато, самият уморен, крачиш привечер из нашите села през тихата, негодна вече за никакъв ропот умора на човешката навалица, през сякаш нанизаните една до друга физиономии на селските работници. Сега разбирах, че Винклер ми е бил съвсем неясен, когато сестра му ми говореше за него, различен от човека, който стоеше пред мен. Само гласа му чувах, още преди да влезе и да произнесе една-единствена дума; гласовете запомням веднъж завинаги. Начинът му на говорене, подобно на всички подчинени, отхвърлени хора, беше груб, съвсем откровен, приличаше на тяло, покрито с рани, в които всеки по всяко време може да сипе сол, но тъй настойчив, че бе мъчително да го слушаш. Дошъл бил да ми благодари — за какво, сам съм знаел. Постигнал съм бил „най-доброто“ за него. Съдът и времето, в което станало престъплението му, били поначало враждебно настроени към него;

един съд трябвало да бъде друг; но той не произнесе нито думата „непредубеден“, нито — „обективен“. Начаса се сетих за посещенията си в неговата килия по време на предварителния му арест. Много от нещата, за които той ми напомни във връзка с грижите ми за него — а те не бяха нищо друго, освен мое задължение, — вече бях забравил; той бе запаметил напълно цели изречения, казани му от мен преди пет години. Предаността на Винклер, разкриваща се от всичко, което изричаше и не изричаше, ме смайваше. Изобщо той ми изглеждаше в едно и също време пресилен и опасен. Все повтаряше, че съм му бил „полезен“. Изглеждаше така, сякаш през всичките пет години нито за миг не е прекъсвал връзката си с мен. Самият аз бях забравил Винклер още от момента, в който го изведоха от съдебната зала; един адвокат приключва случая с клиента си веднага след произнасянето на присъдата; спомням си — още на улицата случаят Винклер също изчезна от ума ми... В течение на годините искам да ми пише, но винаги се побоявал да го стори. „Глупав човек съм аз“, рече той; няколко пъти повтори: „Глупав човек съм аз!“ Поканих го да седне. Той се настани срещу мене; преместих лампата в средата на писалището, но после я махнах оттам и накрая дори я изгасих, защото той нямаше нужда от светлина, а и така се виждаше достатъчно. И аз не обичам сумрака. Добре, че писалището е помежду ни, помислих си; сетне, загледан в пода, той надълго заразказва за особените си преживявания в затвора, накрая за монотонността и за пълната липса на изненада, които владеели там. Говореше, потъваше в размисъл, и пак говореше. Тези неща ми били известие, рече той. Както при всичко, така и що се отнася до изправителното заведение с неговите закони и беззакония, човек можел да бъде „за“ и „против“. От ден на ден времето течало все по-бавно. Оплакваше се от надзирателите, не от храната. От килията си можел да вижда гора, а понякога отвъд гората и планинска верига. Мъката да не можеш да се справиш с времето била най-голяма, когато нямаш свобода — в изправителните заведения и затворите. Работел в дърводелницата. За смекчаване на режима при него и дума не можело да става — винаги проигравал всяка възможност. Способността му да се задоволява с минимум пространство, както е в затворническата килия, дълго време да прекарва само със собственото си тяло и с нищо друго, му била от полза. „Но какви неща вижда човек!“, добави той. Припомни си мига,

когато произнесоха присъдата, тишината в съдебната зала, докато навън завалял сняг. Тази подробност напълно бях забравил. Що се отнасяло до него, гарстенските надзиратели не си позволявали телесни наказания, но и той през всичките тези пет години никога не изпаднал в ярост. „Справедливост и несправедливост“, рече той, човек като него дълго можел да размишлява върху това, и по-малко да говори. По отношение на Гарстенския затвор имало някои забележителни странности, за които той ми съобщи. Запитах го какво възнамерява да прави сега. Макар да знаех, че за това не можеше да става и дума, попитах дали вече се е поогледал за някаква работа, а после добавих, че трябва незабавно „и смело“ да го направи. За един дърводелец, казах, не е трудно да си намери работа. В своята специалност той бил добър. „Навсякъде се строи — подчертах аз, — колкото по-малко занаятчийи има, толкова по-добре е за всекиго поотделно.“ Но всичко, което изрекох с колкото се може по-поучителен тон, не му направи никакво впечатление. Изведнъж се запитах дали този човек вече не е загубен. Той каза, че за него било вече късно за всичко, вече нямало нищо, с което си струвало да се залови. „Нищо! Нищо“, възкликна той. Също тъй за нищо нямал претенции. Отдавна бил „изоставил“ всякакви претенции. Тази градска блудкава дума, произнесена от него, нямаше никаква звучност, но отекна все пак мистично и покъртващо. Дори само мисълта, че трябва отново да се надигне от стола, му причинявала онова главоболие, от което страдал вече дълги години. Невъзможно му било да си представи още веднъж в живота си, който бил „опропастен“, че ще иде на работа при някой предприемач, дърводелец или строител. „За всичко е прекалено късно“, рече той. До този момент няха истинска представа за сериозността на цялото му печално и призрачно положение, и всичко, което говорех, съвсем съзнателно отправях в една посока, към една представа, която му беше противна: постоянно повтарях само „Работа!“, после обаче осъзнах безсмислието на постъпката си и престанах. Аргументът му, че в Ишл нямало да намери работа, тъй като всеки знаел всичко за него, а пък другаде не искал да иде, естествено, се основаваше на заблуда, но аз нищо не възразих; струваше ми се, че трябва да го оставя на спокойствие. Знаел, че вече не може да се завърне при сестра си, но от друга страна... и после пак заговори: най-голяма грешка било да дири подслон и успокоение при нея, „която сама няма нищо“. Постоянно

споменаваеше колко много тя се страхувала от него: „От мене!“, извика той. После каза: „Къде да ида? Фьоклабрук бе най-близкото...“ Не прие упрека, че за няколко дни измъкнал от сестра си „безогледно“ — тъй казах — всичките й пари; щяла да си получи обратно всичко, което й дължал. Зная, отвърнах, че всеки ден я е заплашвал. Сега на улицата се вдигна човешки глъч, на който аз умишлено не обърнах внимание. Бих опитал, казах, да му намеря в скоро време някаква работа. Един добър работник — а Винклер бил такъв — нямало от какво да се страхува, дори в град Ишл, макар да носел името Винклер, напротив, всеки щял да го приеме с разтворени обятия. „Хората — казах — гледат човека само в ръцете.“ Предложих му според мен подходяща материална помощ за предстоящата нощ — тя щяла да бъде особено студена, рекох аз, а той трябвало да си отспи; но Винклер отказа да приеме пари от мен. За няколко дни щял да се подслони, добавих аз, като не исках да се предам, тъй си казвах: „Не се предавай!“; навярно „още утре“ щял да си намери работа, тогава ще печели и ще може да изплати всичките си дългове, тогава нещата ще се оправят, бързо ще се оправят. Трябвало да си отспи и да дойде пак с бистра глава; всеки миг съм на негово разположение. Но той не ме слушаше. Гледаше царевичния кочан, който бях сложил на подпрозоречната дъска, понеже тъй ми харесваше. Сякаш петте дълги години в затвора го бях убедили в безсмислието на всеки, дори най-слабия, най-незабележимия признак на живот, тъй че той изобщо не възприе онова, което бях казал, а изведнъж попита — своеволността на произнесеното от него изречение, което сетне задълго увисна във въздуха помежду ни, ме изплаши: колко пари били нужни на човек, за да отпътува тъй далеч, че при никакви обстоятелства вече да не страда заради чуждата болка... Мъчителният смях от моя страна изглежда дълбоко го нарани, защото след тази недодяланост, в която имаше нещо неприлично, той замлъкна за няколко минути в пълна неподвижност. После предпазливо поисках да ми опише родното си място — село в Долните Таври, — и това той стори веднага, без страх, като разкраси разказа си и обрисува пътя си за училището, учителите си, родителите и сестра си. Направи ми впечатление предпочитанието му към криви улички и прясно заклано месо; отношението му към мъртвите, към политическите насилия на село; отрече социализма и изобщо партиите. На хора от подобен род могат да се поставят много клопки и

един такъв човек все ще се хване. Изведнъж с голямо състрадание той пак заговори за най-различни тъжни случки през живота си и колкото повече тези случки се доближаваха до неговата в последна сметка жестока безпомощност, толкова по-сиви картини рисуваше. Всичко, което разказваше, беше сиво и изцяло проникнато от необикновеното му нещастие, сиво, сиво-черно или черно-сиво. Гласът му не беше нито тих, нито силен, впрочем той не му принадлежеше, а произлизаше от неговите състояния и взаимоотношения; това би могло да се сравни само с разглеждането на едно още неродено и вече мъртво, но все пак съществуващо създание, което обаче не е просто предмет. Той правеше изреченото сред сгъстилата се късна, внезапно пълна следобедна тишина на кантората извънредно нагледно, преди всичко защото вече бе почти тъмно. През този следобед, по изключение, а и през настъпващата вечер нямах да уреждам никое от иначе тъй спешните си дела и се радвах, че не се налага да излизам от сградата, ето защо предоставих на Винклер да си отиде или да остане. За миг ми се стори, че той иска само да се постопли при мен. Сестра му сигурно отдавна вече беше във Фьоклабрук. Мислех си: бездетството на двама души като Винклер и сестра му, станало за тях неотвратимо, трайно състояние, може да ги изведе нагоре, до най-големите и най-шеметни висоти и да ги хвърли в най-страшното безсилие. Попитах го дали вече е вечерял — жителите на Горна Австрия вечерят винаги рано, — макар и да знаех, че стомахът му с празен и че сигурно не е ял нищо и на обяд, защото тогава братът и сестрата са взели набързо пощенския автобус от Фьоклабрук за град Ишл; това също бе причина за умората му. Той отказа да хапне с мен нещо, „нещо топло“, тъй му рекох, което можеше да се намери в съседната на кантората кухня. Не пожела нищо и за пиене. Всъщност този човек, който от една страна ми бе чужд като никого, а от друга — всичко, само не и чужд, ме завладя. Несъмнено един престъпник е окаян човек, който бива наказван за своята окаяност. Мислех това далеч извън границите дори на най-високата научност. Той каза, че не можел да ми съобщи нищо за особено драстичните случки в затвора, които съвсем съзнателно премълчал пред мен, макар че постоянно го занимавали — по необясними причини, поради „чиста безразсъдност“. Само чувствал всичко и последиците от това били убийствени. Едно съществуване като неговото понижавало, а затворничеството направо

погубвало у човека всяко годно чувство за околния свят, то заприщвало достъпите му. Такъв, какъвто бил, той не можел да се поправи — както винаги изисквали от него. Вече нямал никакви възможности да се поправи и да стане по-добър, никога не ги е имал. А и съвсем не желаел да става по-добър. Какво значело това? Детството и юношеството му били помрачени от отсъствието на изгледи за бъдещо поправяне или подобрене. Всъщност винаги са му липсвали всякакви предпоставки за живот, който тече незабелязано и никому не вреди. Според заложите си той поначало бил само едно мрачно находище на жестокост и болка. Из основи погрешното възпитание — понеже то не съществувало дори в наченки — развило заложите му по посока на престъпността. Към болките му, още към най-ранните, се отнасяли безчувствено; родителите му, вместо в ленени пелени, го повивали в своята телесна и душевна студенина. Само чрез физическата си сила — осъзнал я съвсем ненадейно — можал един ден да стане господар над домашните си потисници: просто удрял, когато го ядосвали. Този единствен за него начин да се задържи над водата, да накара другите да го слушат и дори да го уважават, скоро го довел до затворите. Затворничеството, каза той, засилвало страха и досадата. Днес правосъдието било високо развито, но в него нямало напредък. Съвременното изпълнение на присъдата имало своите „изпраскани“ особености. Той изрече думите „истерия поради самота“, които навярно бе чул или прочел — не бяха негови. Съвременното наказание вече не измъчвало тялото, а главно навлизало дълбоко в душата, нахлувало там, където по-рано, само преди петдесет години, не прониквало нищо. Не можел да обясни това, което изричал. Днешното правосъдие целяло да разстрои човека, и аз си помислих: като наука сама за себе си. Гледката на току-що купените му дрехи отново ме наведе на мисълта по какъв начин Винклер би могъл час по-скоро да се сдобие с пари. Опасността да се изолира напълно от околния свят, да стане необходимо да се изолира, ако вече не се е изолирал, не се е отдръпнал от него още при първия допир, бе съвсем очевидна, за да мога да го поверя на собствените му сили. Представих си как в някой фьоклабрукски магазин предобед е станала покупката на дрехите му, в които той се бе напъхал като за присмех — а може би ги беше купил само заради мене? — как той, Винклер, навярно е послушал сестра си, но после, по време на пробата, е престанал да я слуша и е взел това

чудновато решение за покупката си, как сестра му е трябвало да преглътне многото му ругатни (тя сигурно е забелязала, че палтото му е твърде широко в раменете, но като цяло — много тясно); суетенето на продавачите в отдела за палта на магазина за облекло; заповедническият тон на Винклер към бледоликото глупаво момиче, сетне отново неговата подлудяваща всяко женско и девическо сърце наивно-селяшка мъжественост, неговата напереност. Като смятах, че достатъчно съм го поразсеял, осмелих се пак да му предложа да се настани — само за една нощ — в някоя от сравнително добре обзаведените и евтини странноприемници по долното течение на Траун, а на другия ден да дойде при мен — щях да имам време за него, казах, че сега делата ми, за изненада, са в известен застой; да, имам намерението да го покана другия ден на обяд, но не го изрекох. „Междувременно — казах, но само го отегчих с думите си — имам няколко адреса, един квалифициран работник...“ Замълчах и реших, след като Винклер си отиде, да запитам в една или друга дърводелница дали биха се заинтересували от него. В търсенето на работа за Винклер не виждах никакво затруднение. Да не си блъска главата, казах му, и открих, че ако не се лъжа, през цялото време пак съм говорил на човек, който от вежливост си дава вид, че ме слуша внимателно, но всъщност не ме чува, а мислите му са навсякъде другаде, само не и при мен. Само тялото му седи тук, мина ми през ум, Винклер е в кантората ми, но не и мислите му. През първите нощи след освобождаването му, отначало „в по-добро състояние“, той не можел да се реши да пренощува в странноприемница, не се осмелявал да се приближи до никоя сграда, камо ли до човек, а страшно мръзвел; просто му било невъзможно да заговори някого и тъй по цели дни и нощи почти без изключение прекарвал на открито, по възможност из горите, където смятал, че няма да срещне никого. В някои гори било топло, каза той, а в други — не. После останал съвсем без сили и все пак потърсил някаква странноприемница, било към полунощ, „по това време не проверяват толкова внимателно“, рече той. Не се съобразявал с парите си, мислел само за това как да не студувa повече. „ТОЛКОВА бях измръзнал“, добави той. Накрая му останала половината от парите, но някакъв църковен слуга от Ламбах, когото срещнал пред една странноприемница в Щадл Паура, му ги измъкнал от джоба на палтото, когато Винклер задрямал, той обаче успял да улови

„негодника“ в последния миг. Разказа какво щастие било за него да има няколко големи вестника, с които можел да се покрива в една клисура край Вимзбах. Странноприемниците, рече той, щели навярно да го приемат сред топлината си, за да пие, но не и да преспи; видът му бил твърде жалък. Дванадесет дни можал да издържи по този начин, но нито ден повече. Накрая, без един грош, борейки се с напълно естествената съпротива в себе си, тръгнал пеша през ливади и гори за Фьоклабрук при сестра си. Тя се изплашила при вида му и не пожелала да го пусне в стаята си. Той отново си отишъл и се присъединил към някакъв човек, който се намирал в положение като неговото; двамата, принудени от сестра му да поемат обратно по многото ужасни пътища в студ и мрак, накрая пак подирили подслон в различни странноприемници, а после, по съвет на онзи останал му напълно непознат човек с шлосерски дрехи („Дори името му не запомних!“), Винклер пак се върнал при сестра си. От самото начало, каза дърводелецът, тя се страхувала от него, страхувала се също тъй, както преди арестуването му; в този неин страх спрямо него не се било променило нищо от детските им години — този съвсем определен страх, свързан единствено с него и с неговото нещастие. Тя смятала, че той ще внесе безпорядък в стаята ѝ, че под впечатлението от внезапната поява на Винклер хазайката ѝ можела да я изгони. Бояла се и за мястото си в кожарската работилница. Всеки ден в пет я взимал от работилницата; сам той определи работата ѝ там като „тежка“. По пътя за вкъщи тя се срамувала заради него и мисълта да го облече в нови дрехи — това, което носел, било на повече от десет години! — дори първоначално дошла от нея. Но после, когато видяла, че ако му купи нови дрехи, ще загуби всичките си спестявания, тя поискала да се отметне. Но било много късно: на двадесет и пети сутринта, малко преди двамата да ме посетят, Винклер я принудил да му даде парите си и да отидат в магазина за облекло. Самата тя говорела сега за постепенното омърсяване на душата си от Винклер. Първата вечер се възпротивила да го пусне да спи на пода до нея, но друга възможност нямало. Той се свил „като куче“ на земята до нея. Тъй като липсвала завивка, трябвало да се задоволи с няколко стари издания на „Линцер Фолксблат“. През първата съвместно прекарана нощ никой от двамата не мигнал. Размишлявали безгласно в малката стаичка под покрива на къщата „в Рова“. Отново си казах: Винклер явно се е примирил, че

единственото му спасение е да си намери работа. Но трудността да му обясня това вече се бе увеличила мъчително в онзи момент. Още докато хората са в затвора, съдебните органи трябва да им намерят работа и квартира, иначе те веднага извършват отново наказуеми деяния; вината е на държавата, на обществото; властите не предоставят на пуснатите от затвора нищо друго, освен ужаса на внезапната свобода, причина за нови и нови рецидиви у хора, напълно годни да се поправят. Властите постоянно проявяват тази подла небрежност. Като пренебрегват задължението си да полагат грижи за най-злочестите, съдебните органи постъпват изключително престъпно. Ето че правосъдието е знаело за преждевременното му освобождаване поне две седмици преди определената дата. Трябвало е да му намери работа, а не напълно неподготвен да го изхвърля вън в неизвестността. Така държавата постоянно сама си нахлузва злото, което трябва и може да се премахне! Самият аз бях крайно изненадан от внезапното освобождаване на Винклер, макар че приблизително преди една година бях подал молба до министерството на правосъдието за „предсрочно освобождаване“. Но тези молби са задължителни и имат успех най-често само в случаи, при които се касае за послушни, „непредставляващи обществена опасност“ затворници. По мое мнение за Винклер нямаше и най-малките изгледи да бъде освободен предсрочно; на това противоречи и цялото му затворническо досие, което наскоро бях проучвал. Подобни изненадващи освобождавания почти във всички случаи неизбежно водят до едва поносими усложнения, най-често до катастрофа. Освен сестра си, Винклер няма други роднини. Възможно е освобождаването му да има връзка с предприетото през март преустройство на разположеното към пътя крило на затвора, където Винклер е бил настанен. При такива случаи често изненадващо бързо се извършват освобождавания, които съвсем не са били запланувани. Помолих Винклер, който сега правеше впечатление на крайно сломен човек, да помисли и за сестра си, видяла ми се доста болнава. Тя смятала, че сега, след този разговор с мене, той ще се върне пак при нея. А не бивало. Тя се страхувала от това. Предвид на вече твърде обтегнатите отношения помежду им смятах за по-добре той да остане в Ишл. За неговото ужасно, изглеждащо му безизходно състояние виновно било и времето, казах аз, влажният и студен мрачен ден. Усилия и жертви, естествено, нямало да му бъдат

спестени, все едно какво щял да предприеме сега. Като едно от стотиците и хилядите младежки престъпления, и неговото било простимо, добавих аз. Целият свят бил съставен от отделни хора, обществото само по себе си не съществувало, всеки бил сам, никой нямал предимство. Той слушаше само привидно това, което му говорех. Дълго гледа часовника на стената, подарък от снаха ми. Уверих го, че, естествено, се отказвам от възстановяване на разносните по защитата. Предвиденото от закона възстановяване на разносните било неоправдана суровост. Всички затруднения щели да бъдат отстранени от пътя му, на това можел да разчита. Ще се застъпя за него на различни места. Той не бил единственият с такова престъпление, повторих аз, всеки вършел престъпления, и то най-големи, но повечето от тези престъпления оставали неразкрити, неузнати, ненаказани. Престъпленията били болестни явления; природата непрестанно пораждала всевъзможни престъпления, сред тях и човешките; природата законно си доставяла нужните й престъпления. Всичко било винаги в природата и от природата, природата била по природа престъпна. И понеже правеше толкова окайващо впечатление, запитах го дали в момента има сили — а то е възможно — да обгледа живота си, с всичко, което е зад гърба му и което му предстои, да се взре в своето невъобразимо развитие; в него щял да намери — това също било закономерно в природата — не само мрак. Светът не бил само ужасен. Материята била огромна, точна и изпълнена с красота. Независимо от времето и мястото, отделният човек всякога бил способен за най-чудни открития, заради които животът си струвал труда. Но Винклер не отвърщаше нищо, не реагираше на нищо. Сякаш все повече и повече се затваряше в душата си, и то в някаква ужасна представа за самия себе си. Ако някой ден разходките, които човек прави, отбелязах аз — при това мислех повече за своя живот, отколкото за неговия, — вече не водят в гората, до реката, във все пак топлата и пулсираща черупка на някой град или към общочовешкото и обратно, а водят — макар и в гората, до реката, в града и към общочовешкото — единствено към мрака и към нищо друго, освен мрака, тогава човек е загубен. Ясно ми бе, че ако приемеше пари, Винклер не би отишъл в странноприемницата, за да се наспи... и на другия ден нямаше да бъде годен да се представи на някой дърводелски майстор. Колко слаб беше този огромен човек, този великан! Ами ако скочеше и ме пребиеше!

Побойниците и убийците изскачат внезапно от състоянието си на ужасна слабост. Винклер ми напомняше животно, съставено от няколко диви и питомни животни, което съществува в постоянна вражда, в природата на враждата. Нямаше нужда да се осведомявам за детството му: свидетелството за дърводелски калфа бе за Винклер по-скоро трамплин, поставен на най-голяма височина не от него, а от родителите му, за да скочи оттам, от този често недостижим за себеподобните му връх, в дълбоката, в най-дълбоката бездна. През тази тъй неочаквано тъжна вечер аз се отказах от разходката, която ми е станала навик. Винклер не каза нищо повече, а само седеше неподвижно на стола, със закопчано палто и ръце в джобовете. Главата му, скрита от погледа ми зад книжата, бе клюмнала върху коленете му. Запрелиствах разни преписки, докато Винклер, заспал — както установих — правеше още по-ужасно впечатление. Размислях дали да събудя този човек, който изпълваше стаята ми с характерната миризма на стомашно и чернодробно болни и на изправителни заведения, и да го изпратя до пътната врата. Беше студена и влажна вечер. Изплаших се, когато Винклер дойде на себе си и без да каже нито дума, при това гърбом, излезе от стаята; стори ми се рязко. Случаят му беше тежък. И до днес не съм го виждал, нито съм чул нещо повече за този човек.

1965

[1] Гарстен — предградие в Щайр на Енс; през 1850 г. някогашната манастирска сграда била превърната в мъжки затвор. — Б.пр. ↑

[2] Става дума за някогашния крайградски крепостен ров, обособен по-късно като път или улица. — Б.пр. ↑

ТОМАС БЕРНХАРД

ЯУРЕГ

Пристигането ми в Яурег преди три години към осем часа вечерта, смятам, ми даде право на известни надежди, които не се осъществиха, напротив, от мига, в който стъпих на яурегска земя, положението ми се влоши. Една от причините да напусна града бе навярно безкрайният наплив от хора, сред който направо се задушавях поради беззащитността на телесните си и душевни центрове, поради неспособността си да открия някакъв смисъл. Представата, че всеки ден призори трябва да се събуждам и да извършвам всекидневната си работа под бремето на един милион и седемстотин хиляди души, едва не ме погуби. Така стигнах до внезапното решение да напусна града и да приема предложението на вуйчо си, господаря на Яурег, да постъпя в главната кантора на неговите каменоломни, като положителен обрат за по-нататъшното ми развитие. Сега обаче виждам, че условията извън града са още по-смазващи, отколкото в него, и че четиристотинте души в яурегските каменоломни са много по-тежко бремене за човек като мене, отколкото милион и седемстотин хиляди в града. И ако бях повярвал — за разлика от условията в града, където създаването на нови връзки за период от почти десет години бе вече невъзможно, — че извън града ще намеря такива, то скоро трябваше да разбера, че с постъпването си на служба в яурегските каменоломни съм станал жертва на заблуда. Тук не можеш да установиш никакви връзки с хора, понеже владеещите условия и хората, живеещи в яурегските каменоломни, правят невъзможно създаването на връзки, каквито аз желая. На първо място развитото у всекиго недоверие към всичко, като някакво изтънчено изкуство, е виновно, за пълната разединеност между всички, работещи в яурегските каменоломни. Ако през първите часове от престоя си в каменоломните бях сигурен, че бързо съм намерил онова, което търсех — контакта с хора, — скоро разбрах, че ще ми бъде невъзможно дори да открия партньор за разговор, който поне да ме успокоява през моите дълги вечери, да не говорим за безсънните ми нощи. Никога досега не бях срещал хора,

които да ме отблъскват така болезнено като тези в яурегските каменоломни. Фактът, че е възможно да се наказва по такъв унизителен начин — както аз мисля — един безпомощен, един дирещ помощ човек, като не само не го допускат до себе си, но и при всеки опит за най-малко сближаване, за присъединяване към тях, го обиждат с грубо мълчание или груби приказки, ме ужасяваше. В началото мислех, че нечовешкото им държание към мен се основава на факта — или пък зависи от него, — че съм племенник на господаря на Яурег; но скоро разбрах, че това — трябва да призная — ужасно роднинство не играеше тук изобщо никаква роля. Не губех и не печелех нищо от него. Открих, че всички са еднакви към всички, което — помня точно — ме облекчи за момент, но за останалата част от пребиваването ми в каменоломните, може би — както се опасявам — за целия ми предстоящ живот, ме хвърли в най-голямо злочестие. Трябва да поясня, че тук между мъже и жени например, извън естествените механично-телесни особености, изобщо не съществуват други различия; децата съвсем не създават очакваната естествена връзка между мъжете и жените; тук, в яурегските каменоломни, било то по-млади или по-стари — всички са еднакви, напълно еднакви... А и що се отнася до лицата им, те не се различават ни най-малко едни от други, еднакви са безнадеждните им физиономии, начинът, по който вървят, говорят, спят и си набавят постоянно храна. Всички носят сиви яурегски работни дрехи, яурегски работни обуца, яурегски работни шапки. Всички се третираат напълно еднакво от яурегската администрация. Другаде, където хората живеят заедно, на всяко място — например на работното си място или в кантината — те се държат съответно различно, докато тук всички се държат винаги еднакво. Опитите от страна на управителния съвет или пък на моя вуйчо да разведрят монотонната атмосфера в яурегските каменоломни, като например от време на време ангажират група изпълнители на народни танци или някой по-малък цирк, или пък някой комик като щирийския, който тази вечер ще видим — са напразни. Защото тук цари всеобщо безсилие и всеобщо желание да не се прави нищо. Но тези мисли само ме отклоняват от едничката мисъл, която имам, от непрестанната мисъл за моя вуйчо. Колкото и да искам да се отвлека от тази мисъл, ден и нощ мисля все за това, което постоянно ме занимава — за моя вуйчо и как ще го срещна, него, виновника за смъртта на майка ми. Тази вина на

вуйчо за смъртта на майка ми е главното, което ме накара да отида в каменоломните... Нищо друго. Това е истината. И си мисля: през трите години, които съм в Яурег, видях вуйчо си само един-единствен път; можех да присъствам на един обяд, който той даде в кантината на един виенски търговец по повод на някаква голяма поръчка, която дължеше на същия търговец. През време на целия обяд той не се обърна към мен нито веднъж и умишлено не ме въвлече в разговора с гостите си — освен виенския търговец, там бяха и двама господа, негови приятели-фабриканти. Тогава се запитах защо той ме е поканил да взема участие в обяда. Отново и отново се питах за причината, но не успях да открия такава. След като ме бе представил на гостите с думите: „Моят племенник“, вуйчо не ме удостои повече с поглед. Обедът — идва ми наум — се състоя точно три дни след постъпването ми на служба в каменоломните. Спомням си, че по време на целия обяд очаквах вуйчо да ме запита как съм, или поне дали вече съм свикнал. Къде съм намерил (скромен) подслон. Дали при постъпването си съм бил посрещнат любезно. Тогава бях болен и на масата си казах: Сега, когато ти прие предложението му, подписа трудовия договор и започна работа, той те „отхвърли“. Човек трябва да си го представи — обедът продължи час и половина, а вуйчо не размени с мен нито дума. Може би, понеже им влияеше, без те да забележат, виенските господа също не намериха нито дума за мен; независимо от тази нетактичност, те многократно ме настъпваха под масата, без да се извинят. Защо тъкмо сега ми идва наум този обяд, не зная. Оттогава изминаха три години и повече нито веднъж не съм виждал вуйчо си, макар и да зная, че всеки две-три седмици идва в каменоломните на инспекция. Самият аз го избягвам — щом чуя, че пристига, отивам някъде, дето няма да ме намери. Поне веднъж да бе наредил да ме повикат, мисля си аз. В бараката на администрацията има помещения, в които той не стъпва, да, дори не знае нищо за тях — там се оттеглям, когато идва... Всеки път, щом си отиде и аз се върна в канцеларията, задавам въпроса дали вуйчо е питал за мене и всеки път чувам отговора, че не е питал. Бил доволен от работата ми, понеже началникът ми е доволен от мен. Някой ден обаче ще изляза насреща му и ще му кажа... така си мисля. Страхувам се да го срещна, не бих могъл да мълча, но истината трябва да го нарани, или ако поне не го нарани, ако аз поне не... Но фактически отдавна вече съм се примирил, че съм се отдръпнал

напълно от него и вероятността изведнъж да се изправя насреща му, да му кажа всичко, само не истината, да не му кажа какво мисля за него, да не го нараня, нито дори ядосам, да бъде прекалено слаб, е по-голяма от вероятността да бъде откровен и следователно силен, ако се стигне дотам... Да можех в това безсилие, от което вече не съм в състояние да се измъкна, само един-единствен път да се сдобия със силата да изрека в лицето на вуйчо си какво мисля за него, какво мисля за отношенията между него и майка ми, която сега вече не може да се брани! Но за мен е вече невъзможно да се добера до вуйчо си... Защо, мисля си, защо приех предложението му да работя в каменоломните при тези отворителни условия и предпоставки? Защо изобщо съм ТУК? И защо на времето, когато ми направи устно предложение да отида в каменоломните („Че върви в моите каменоломни!“) — и досега чувам бащинско-циничния му тон, — защо тогава не му казах истината в очите и ТОГАВА, А НЕ СЕГА — сега е твърде късно, — за всички времена да призова себе си в спомена за ужасната истина? Дали още тогава, когато стана случайната среща между вуйчо и мен в дома на неговия зет, не бях жертва на безсилието си? Мисля, че ако бях премълчал пред двамата мъже положението си, тогавашното си страшно духовно и телесно състояние... Или поне начаса и без колебание да бях отклонил предложението му да постъпя на служба в каменоломните... Но аз вече не владеех отчаянието си и допуснах вуйчо ми да надзърне в мен... Човек като мене постоянно разтваря широко врати пред враговете, главно пред своите врагове, от несръчност, от внезапна слабост на ума и тялото. Навярно бях си наложил смъртно наказание, за да накажа себе си, не вуйчо, без да знам за какво се наказвам, като приех предложението на вуйчо си да се продам на недостойно ниска цена в яругските каменоломни и затова веднага постъпих в кантората... Може би тъкмо от това мое решение да се ПРЕДАМ на вуйчо си произтича и неговото презрение към мене, което той тъй ясно ме накара да почувствам по време на обяда с виенските търговци... Тъкмо за да може да ми покаже презрението си, той ме беше поканил на обяда... Съществува и друга възможност — да е смятал, че ще отклоня предложението му да ида на работа в каменоломните... Толкова много възможности... Но причината да ме покани на обяда с виенските търговци сигурно беше тази — да ме нарани за дълго; а може би тогава е имал намерението дори напълно да

ме унищожи... През целия си живот той винаги е виждал в мене всички престъпления, които е извършил спрямо майка ми... Но за да мога по-точно да охарактеризирам отношението на вуйчо към майка ми, би трябвало мислено да се върна далеч в детството им. Мозъкът ми притежава пълен архив на тези отношения, разграфен на стотици раздели... Още преди да се роди, вуйчо ми е бил по природа предопределен да руши системно живота на майка ми, да я кара да живее САМО И САМО за една жестока смърт. Цялата жестокост, която природата бе вложила в него, вуйчо ми развиваше бавно и с все по-голяма изтънченост, благодарение на голямата си интелигентност — до планомерно унищожение на сестра си, моята майка... Връхната точка на този унищожителен проект, по-точно — унищожителен процес, бе нощта, която майка ми прекара заедно с вуйчо в лесничейството и след която тя отне живота си по известния ужасен начин. Никой не е присъствал на събитията в лесничейството през оная нощ, при все това те ми са познати до най-малки подробности и съм ги осъзнал през дългогодишното си безсъние. С течение на времето можах да извърша проучвания в тази насока с ужасяващи резултати, които обаче, вместо най-после да ме направят СПОСОБЕН да действам така, както заслужаваше вуйчо, ме направиха напълно НЕСПОСОБЕН за действие... Навярно сега е настъпила оная степен на потрес, която ме прави съвсем безсилен... Дълго време вече съществувам само като съзерцавам, като разглеждам онова, което се е случило тогава, на 7 юли преди четири години, в лесничейството... Но при това съществувам в някакво изключващо всякаква активност безсилие. Става така, че напълно съм се предал на цялото това смешно всекидневие, което цари тук... И ден, и нощ се питам, и отново ден и нощ, ДАЛИ някога ще се случи онова, което ТРЯБВА да се случи... Какво търся тук, питам се непрестанно, тук, в яургските каменоломни, ако не всички възможни средства срещу вечно омразния ми вуйчо — доколкото мога да си спомня? Не, и аз ще загина под неговото влияние, точно тъй, както и майка ми загина под това влияние... И си мисля, докато по навик се разхождам напред-назад пред бараката, както всеки ден след края на работното време, че — така си мисля — днес, в този мрачен сив ден, би трябвало да изпадна в отчаяние, ако довечера не идваше щирийският комик, когото веднъж вече бях виждал — един талантлив млад човек... Вчера, докато след

края на работното време пак се разхождах напред-назад пред бараката, си мислех, че би трябвало да се отчая, ако не беше възможността да ида да играя карти в кантината... А онзи ден, когато по същия начин се разхождах напред-назад пред бараката, очаквах с радост подстригването при бръснаря и не изпаднах в отчаяние. Така всеки ден вечер, когато работното време в канцеларията свършва, се случва нещо, което не ми позволява да се отчая, при все че БИ ТРЯБВАЛО, макар че в действителност вече СЪМ отчаян. И въпреки че зная това, защото фактически винаги след работно време се намира нещо, което да ме РАЗВЛЕЧЕ — не винаги нещо, което ми носи РАДОСТ, но поне нещо, което ме разсейва, всеки път преди края на работното време изпитвам страх. Защото, мисля си, някой ден може да се случи да не намеря вече нищо, което да ме зарадва или поне да ме развлече. Просто вече няма да има радост и развлечение — това е природен закон, че някой ден всеки човек вече не намира радост и развлечение, дори най-малката радост, дори най-незначителното развлечение... И мисля, че би трябвало, предвид условията, които владеят тук, да бъда действително най-отчаяният човек, а може би вече съм най-отчаяният човек; но аз мисля и крача, крача по-бързо, крача все по-бързо напред-назад и си казвам: трябва да си отчаян, трябва да си изпаднал в най-голямо отчаяние и имаш право, имаш право на това отчаяние, да си отчаян всеки ден; и си мисля след края на работния ден, когато изведнъж оставам сам и се разхождам напред-назад пред бараката, и не зная какво да правя със себе си, освен да крача напред-назад, по-точно казано, с предварителната радост от някакво вечерно развлечение, някаква промяна, някакво превъзможване на моята самота, на внезапната ми безпомощност, на погнусата ми от това, че моето съществуване фактически е отчаяно съществуване... Но наред с това зная, че е смешно да водиш отчаяно съществуване, дори само констатацията, че водиш отчаяно съществуване, е смешна, както и употребата на думата „отчаяние“ сама по себе си е вече смешна... и както — ако размислиш — ВСИЧКИ думи, които употребяваш, изведнъж стават смешни... Но аз не си позволявам никакво отклонение, смешно или не, моето съществуване наистина е отчаяно, тъй като в яурежските каменоломни има само отчаяни съществувания, няма нито едно неотчаяно. Но както другите, така и моето — според условията в яурежските каменоломни — е станало апатично,

непретенциозно... Казвам си: наистина съм отчаян, но не бива да се отчайвам, в основата си винаги съм отчаян, но НЕ БИВА да се отчайвам... И всякога си уреждам за настъпващата вечер някакво развлечение, някаква промяна: последния петък си купих една книга, последния вторник — нещо хубаво за ядене, нещо укрепващо... Пиша писма, изучавам естествени науки... Умножавам и дяля, мога да се развличам чрез спиритически или геофизически упражнения... вода разговори сам със себе си. Часове наред надничам през прозорците в бараките и наблюдавам, или пък в леглото се отдавам на размисъл. Но този начин да запълвам времето си ме плаши, понеже предизвиква обратното на едно развлечение и — съответно на причините — рано или късно довежда до главоболие и погнуса. Периодично всяка вечер след края на работното време, без да мога да изменя този си навик, без да имам желание да го променя, но навярно дълбоко под повърхността на някаква започваща душевна болест, една чисто човешка болест, която — както установих — е свързана повече с баща ми, отколкото с майка ми, се разхождам нагоре-надолу по затворената, напълно ОТКЪСНАТА от външния свят площ на яругските каменоломни, и то все между административната и жилищната барака... За работниците след пет часа, понеже съм изолиран от тях благодарение на моето, сега вече дори за мен, удивително изкуство да се развличам, не съм нищо друго, освен човек, който крачи нагоре-надолу между бараките, винаги еднакво забързан; наистина, след края на работния ден съм един крачещ нагоре-надолу между бараките човек, в същото време обаче съм и човек с дълбокото съзнание, че е БОЛЕН, че е отдаден на болестта си като на строго научно упражнение, човек, който чрез гръмки отговори на гръмки въпроси и чрез поздравии към минаващите търси облекчение. Съществуването в яругските каменоломни е трудно, ако не и направо ужасно... Едно загрубяло и озлобено в изолацията на яругските каменоломни общество, естествено, трябва да се приема с най-голяма вещина, ако човек като мене иска да се утвърди в него за по-дълъг, а не само за кратък период. Веднъж извършени грешки спрямо група хора, търсещи и намиращи удовлетворение само в любопитство и злорадство, хора, стремящи се да се унищожат едни други, вече не могат да бъдат поправени; и най-малката грешка може да предизвика съзаклатие или някакво мъчение; колко такива случаи са ми познати — колко пъти вече в яругските

каменоломни една подобна грешка — някакво необмислено изказване, някакво непреценено докрай изявление — е ставала причина за смъртта на човек. Слабоумието на обикновената, яурегската маса и произлизащата от него бруталност превръщат в катастрофа всеки час от вечно потискащия всички ни ход на деня... Събудя ли се, започва борбата ми срещу всичко, докато отново заспя. Боя се главно да не ме въвлекат в някой от техните гибелни разговори, боя се в течение на много седмици изобщо да не ме ЗАГОВОРЯТ, изобщо да не ме открият, но за да можеш да живееш, трябва да се приобщиш към хората... Да се махна от яурегските каменоломни, да си вървя, да се върна в града — често съм си мислил тъй, но не се магнах и не се върнах в града... Назначението ми в яурегските каменоломни доведе за съвсем кратко време до почти пълната изолация на моето същество... Сега поддържам контакт едва ли не само със себе си... Фактически причината е убийствената затвореност на яурегските каменоломни, издигащите се от всички страни високи планини, постоянното влияние на една възбуждаща всички мозъци фауна... Що се отнася до мен, още от мига, в който разбрах, че яурегските каменоломни са подвластни на природата и враждебни спрямо човека, вече нямах сили да си отида... А с какво намерение бях дошъл тук, и то вероятно при здрав разсъдък! Но ето че съзирам комика и дълбоко въздъхвам, сякаш съм спасен! Трябва само да последвам човека от Щирия, мисля си, още вън си събличам дрехата, хвърлям шапката си в гардероба... В препълнената кантина намирам само едно-единствено място... Комикът казва нещо, всички се разсмиват — мисля си, че са провалени всичките ми опити да продължа предишния си живот, който не беше нито безперспективен, нито монотонен, да го продължа пак там, където го бях прекъснал, в града, следователно сред всякакви възможни хора, сред всякакви възможни предпоставки, следователно сред всякакви възможни възможности. Днес вече не помня защо наистина напуснах града и се намирам в яурегските каменоломни. Заради майка си ли?... Измъчва ме отговорът, който вече не мога да си дам, питам се: дали причината не беше внезапната непоносимост на всичко градско? Не, нищо, абсолютно нищо не може да се обясни. Така изминаха три години, без дори да се бях запитал защо В ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ, да, защо НАИСТИНА приех назначението в яурегските каменоломни, защо все още СЕ НАМИРАМ в яурегските

каменоломни? По всичко личи, мисля си аз, че през целия си живот ще остана в яурегските каменоломни... зает в мислите си вечно с моя вуйчо... с моята майка. Веднъж началникът на канцеларията беше казал, че съм добър събирач на числа. Значи съм добър събирач на числа... от време на време, така си мисля, разказвам някой съчинен от мене виц, тогава колегите ми се смеят... Смятат ме за добър разказвач на вицове. Не познавам по-голяма мъка от разказването на вицове, но понеже нямам друга възможност да накарам колегите си — не искам да кажа да ме обичат, а само да ме оставят да плувам над водата, затова от време на време разказвам някой съчинен от мене виц, който те провъзгласяват за хубав. Но аз не съм комик. Дни и нощи се мъча да го съчиня. Аз не съм комик. Ако мога да го разкажа, ще се задържа над водата. Ако го разкажа особено добре, за кратко време ще се издигна до своите колеги. Но аз не съм комик. Ако трябва да кажат какъв съм, те сигурно ще кажат, че съм добър събирач на числа и почти също тъй добър разказвач на вицове. Но аз не съм комик. Не зная в какво бих могъл иначе да се проявя. Никога не ходя в яурегската спортна зала, в плувния басейн ми се удават само най-плахите опити и всеки път ставам смешен. В кантината винаги играя най-незначителната роля. (Комикът сега дълго време е смешен само с щирийския си акцент!) Като разказвач на истории съм твърде муден и ги разказвам на много големи интервали. Не се отличавам и с приятен глас. Например, не мога да свиря с уста. В облеклото си предпочитам нещо, което да не бие на очи, но то дразни другите; всичко, което обличам, те намират неподходящо за яурегските каменоломни. Не говоря сега за работниците, имам предвид дребнавите, тъпоумни хора в канцеларията, които сякаш постоянно ме упрекват: кой съм аз и защо съм ТАКЪВ, а не ОНАКЪВ, и главно защо ИЗОБЩО съществувам. Но в действителност тук всички (сега те пак се смеят!) упрекват всички за всичко.

1966

ТОМАС БЕРНХАРД ДО ГРАНИЦАТА НА ВИРЕЕНЕ

На единадесети късно вечерта едно момиче и един млад мъж, както се оказа, от Мюрцушлаг, наеха стая тук, в странноприемницата. Малко след като пристигнаха, двамата слязоха в трапезарията да вечерят. Поръчката си дадоха бързо, без никакво смущение, при това всеки се държеше напълно самостоятелно; забелязах, че са измръзнали и сега се греят край печката. Изненадани били, рекоха, от безлюдността тук и се поинтересуваха на каква надморска височина е Мюлбах. Дъщерята на съдържателя ги осведоми, че се намираме на повече от хиляда метра, което не е вярно, но аз не казах „деветстотин и осемдесет“, не казах нищо, понеже не исках да ми се пречи да ги наблюдавам. Когато влязоха в трапезарията, най-напред те не ме забелязаха, но после, доколкото схванах, моето присъствие ги уплаши, те ми кимнаха, ала повече не погледнаха към мене.

Тъкмо бях захванал писмо до годеницата си; пишех ѝ, че е по-разумно да потърпи още малко при родителите си, додето аз самият свикна в Мюлбах; и да дойде, когато намеря две стаи за нас извън странноприемницата, за нас двамата, „по възможност в Тенек“. В последното си писмо, освен че се оплакваше от родителите си, които не я разбирали, тя ми бе писала, че се бои от Мюлбах, и сега в отговор я уверих, че страхът ѝ е неоснователен. Нейното състояние било станало така болезнено, че вече се страхувала от ВСИЧКО. После, когато се роди детето, пишех ѝ, отново ще осъзнае, че всичко е НАРЕД. Ще бъде грешка да се оженим преди края на годината, пишех ѝ: „Идушката пролет ще е най-добре. А мигът, в който детето се появи на бял свят, ще е във всеки случай тягостен за околните.“ Не, помислих си, не можеш да пишеш така, всичко, което досега си изрекъл в писмото, не можеш да го пишеш, не бива да го пишеш... И започнах отначало, и то с изречение, в което разказвах за приятни неща, отвличащи мисълта от нашето нещастие — за повишението на заплатата, обещано ми от август. Постът в Мюлбах е отдалечен, написах, но си помислих, че за мене и за нас двамата Мюлбах е

наказание, смъртна присъда, и добавих: „Тук в полицията всички ги преместват по усмотрение на областния инспектор. Отначало смятах, че преместването ми в Мюлбах за мене и преди всичко за нас двамата е катастрофа, но сега вече не мисля тъй. Постът си има своите преимущества. Инспекторът и аз сме напълно самостоятелни.“ Написах това и си рекох: да, смъртна присъда, какво ли трябва да направя, та един ден да се измъкна от Мюлбах и да слеза в долината, при хората, сред цивилизацията. „Наистина в Мюлбах има три странноприемници“ — написах, но прецених, че е неразумно да го споменавам и задрасках изречението, помъчих се да го направя нечетливо; накрая реших да напиша цялото писмо за трети път. (Напоследък пиша всички писма по три, четири, пет пъти, винаги се мъча да преодолеем раздразнението, което, докато пиша, се проявява и в почерка, и в мислите ми.) Тъкмо пишех, че полицията е все пак нещо добро за нас двамата, за повишението на заплатата ми, за едно стрелково учение, което трябваше да се проведе късно есента във Велс, когато двамата, за учудване първо момичето, а след него младият мъж, влязоха в трапезарията. Тъкмо разказвах за жената на инспектора, родом от словенския град Целе, която е охтичава и няма да я кара дълго. Продължавах да пиша, но чувствах, че не ще мога да изпратя и това писмо; двамата млади още от първия миг привлякоха вниманието ми — изведнъж установих, че изобщо не успявам да се съсредоточа върху писмото до моята годеница, но продължавах да дращя глупости, та под прикритието, че пиша, да наблюдавам по-добре двамата непознати. Приятно ми беше да виждам нови лица, защото през това годишно време, както сега вече зная, в Мюлбах никога не идват външни хора; толкова по-странна бе появата на двамата, за които реших, че той ще да е занаятчия, а тя студентка, и двамата от Каринтия. Сетне обаче забелязах, че разговарят на щирийско наречие. Сетих се, че веднъж бях ходил на гости у моя щирийски братовчед, който живее в Капфенберг, и така разбрах, че двамата са от Щирия, там говорят по тоя начин. Не ми беше ясно какъв занаят упражнява младият мъж; отначало си помислих, че е зидар — поради някои негови забележки и думи като „тухлен ред“, „шамот“ и т.н., после си рекох, че е електротехник, а пък той в действителност се оказа земеделец. Лека-полека по онова, което двамата приказваха, си представих хубаво стопанство, още управлявано от шейсет и пет

годишния баща на младия мъж. (На планински склон — помислих си.) А също, че синът смята за безумни възгледите на бащата, а бащата — възгледите на сина; че бащата е против сина, а синът против бащата. Неотстъпчивост — рекох си. Представих си един малък град, където синът отива веднъж седмично за забавление, и как се среща там с момичето, на което сега разяснява край печката намеренията си по отношение на бащиния имот. Той щял да принуди бащата да се откаже, да отстъпи. Изведнъж двамата се разсмяха, а после задълго се умълчаха.

Гостилничарката им донесе обилно ядене и пиене. Докато се хранеха, много неща в техните отношения ми напомняха за нашите собствени. Също като младия мъж на масата и аз постоянно говоря, докато тя мълчи. Във всяка дума на младия мъж звучеше заплаха. Заплаха, всичко е заплаха. Чувам, че тя е двацет и една годишна. (Дали той е по-възрастен? Или по-млад?) Прекъснала следването си. (Право!) От време на време осъзнавала безизходното си положение и тогава се впускала да чете научна литература. (Юридическа?) Той „ставал все по-лош“, постепенно откривала у него — така я нарече тя — „приложна бруталност“. Все повече заприличвал на баща си и това я плашело. Става дума за юмручни удари в лицата на братя и братовчеди, за тежки телесни повреди, за злоупотреба с доверие, за безчовечност от негова страна. След това тя казва: „Хубаво беше на върха Вартберг“. Харесвал й костюмът му, новата му риза. Пътят за училището на двамата минавал през тъмна, висока гора, в която се страхували, спомниха си за някакъв избягал от Гьолерсдорф затворник, който, в арестантски дрехи, се бил препънал в един ствол сред гъстата гора, наранил си лошо главата и там си умрял; а те го намерили, разръфан от лисици. Приказваха за някакво ПРЕЖДЕВРЕМЕННО РАЖДАНЕ и за паричен превод... Изведнъж разбрах, че двамата са напуснали Щирия от четири дни, първо ходили в Линц, после в Щайр, след това във Велс. Но с какъв багаж са дошли? — помислих си. Изглежда, багажът им беше много, защото гостилничарката мъкнеше нещо тежко, още я чувам, долавя се, когато някой се качва на първия етаж в стаите на гостите. Гостилничарката се качва на два пъти. Междувременно, казах си, в стаята ще да е топло. Коя ли е тяхната стая? През зимата в селските странноприемници е трудно с отоплението, печки с дърва. През зимата на село почти всичко се

свежда до отоплението на къщата. Видях, че младият мъж е обут с груби високи обуца, а момичето носи градски, тънки половинки. Изобщо — рекох си — момичето е облечено съвсем неподходящо за тези места и за това годишно време. Възможно е двамата съвсем да са нямали намерение да остават на село. И защо в Мюлбах? Кой ходи в Мюлбах, ако не е принуден? По-нататък хем слухтах какво си говорят двамата, след като свършиха да вечерят и сега пиеха бира, хем прочетох какво съм написал през всичкото това време и си казах, че писмото не става за нищо, че е безогледно, подло, неразумно, невярно. Не бива да се пише така — помислих си, — не така! И си рекох, че като се наспя, на другия ден ще напиша ново писмо. Такова уединение както тук, в Мюлбах, разбива нервите. Да не съм болен? Да не съм се побъркал? Не, нито съм болен, нито съм побъркан. Усещах се уморен, но същевременно заради двамата млади не можех да напусна трапезарията и да се кача на първия етаж, в моята стая. Виках си, вече е единайсет часът, върви да спиш, но не тръгвах. Поръчах си още една бира и останах на масата, като дращех върху листа разни шарки и човечета, все същите човечета и шарки, каквито от скука или от тайно любопитство още от дете винаги съм драскал върху някой изписан лист. Да можех изведнъж да си изясня какви са тези млади, тези влюбени — мислех си.

Докато слухтах към двамата непознати, се разговорих с гостилничарката; долавях всичко и ненадейно ми хрумна, че двамата са ЗАКОНОНАРУШИТЕЛИ. Знаех само, че не е нормално, като тях двамата, да пристигнеш с пощенския автобус късно вечерта в Мюлбах и да наемеш стая; и наистина, сетих се, че гостилничарката им позволи да нощуват в една стая, като мъж и жена, а пък аз го приемам като нещо естествено и стоя бездеен, наблюдавам ги, любопитен съм, симпатизирам им, а не ми идва наум, че несъмнено трябва да се намеся. Да се намеся? Изведнъж започвам да си мисля за престъпления във връзка с тях двамата; когато младият мъж на висок глас, със заповеден тон поисква да плати и гостилничарката отива при тях и им прави сметката, а младият мъж отваря портфейла си, виждам, че е натъпкан с пари. Синовете на селските стопани, колкото и да им стягат юздите родителите, казвам си, все пак сегиз-тогиз изтеглят по една тлъста сумичка от оставената им на разположение сметка и бързо-бързо я прахосват с някое момиче. Гостилничарката пита кога искат да

ги събуди заранта, а младият мъж казва: „В осем“, сетне поглежда към мене и оставя на масата почерпка за дъщерята на съдържателя. Единайсет и половина е, когато двамата напускат трапезарията. Гостилничарката отнася чашите, измива ги, а после сядат за малко при мене. Двамата не й ли се струват подозрителни? — питам я. Подозрителни? Ами да! — дава ми тя да разбере. И отново се опитва да се присламчи към мене по най-просташки начин, ама аз я бутвам с продълговатото фенерче в гърдите, ставам и си отивам в стаята.

Горе всичко е спокойно, не се чува нищо. Зная в коя стая са двамата, но не долавям нищо. Докато си изувам ботушите, счува ми се някакъв шум, да, шум. Наистина дълго слухтя, но не долавям нищо.

На заранта в шест си мисля, че съм спал само четири часа, ама съм по-бодър от друг път, когато спя повечко, и долу в трапезарията веднага питам гостилничарката, която търка пода, какво става с двамата, защото не ми дадоха мира цялата нощ. Той, младият мъж, казва гостилничарката, станал още в четири часа и излязъл, къде, не знаела, а пък момичето си било още в стаята. Двамата нямали никакъв багаж, рече сега гостилничарката. Никакъв багаж? Какво тогава толкова тежко е качвала тя, гостилничарката, миналата вечер в стаята на двамата? Дърва. Да, дърва! Сега, след като младият мъж излязъл още в четири заранта („Събудих се и го наблюдавах — казва гостилничарката, — измъкна се на студа без палто...“), тя се бояла от двамата. Дали е поискала паспортите им, легитимациите, попитах аз. Не, не взела нито паспорт, нито легитимация. Това е наказуемо, казах, ама го рекох с такъв тон, от който не следва нищо. Закусвах, но през цялото време си мислех за двамата непознати, а също и гостилничарката мислеше за тях, както можах да установя. И целия предобед, който престоях на пост заедно с инспектора — нито веднъж не се наложи да напусна участъка, — двамата непознати не ми излизаха от ума. Защо не разказах на инспектора за двамата, не зная. Наистина бях убеден, че няма да трае дълго (часове?), и ще трябва да се намеся. Да се намеся? Но как и НА КАКВО ОСНОВАНИЕ да се намеся? Трябваше ли да докладвам на инспектора за случая, или да не му казвам нищо? Любовна двойка в Мюлбах! Досмеша ме. Сетне замълчах и се захванах с работата си. Трябваше да се изготвят нови списъци на населението. Инспекторът пък прави постъпки да премести жена си от санаториума за гръдоболни край Грабенхоф в

този край Гримен. Това искало, рече той, много тичане, много пари. Но в Грабенхоф състоянието ѝ се влошавало; в Гримен имало по-добър лекар. Щял да вземе един ден отпуск, да иде в Грабенхоф и да заведе жена си в Гримен. Двадесетте години, които той и жена му прекарвали в Мюлбах, били достатъчни да я разболеят до смърт, нея, чийто корен е от град Халайн. Нормален човек няма да заболее от туберкулоза при тоя хубав въздух тук горе — рече инспекторът. Аз самият никога не съм виждал инспекторшата, защото откак съм в Мюлбах, тя вече не се е връщала вкъщи. От пет години лежи в санаториума край Грабенхоф. Инспекторът ме разпита за годеницата ми. Той я познава, а когато последния път тя беше в Мюлбах, дори танцува с нея, този стар дебелак, мисля си аз, като го гледам. Лудост е да се ожениш прекалено рано — рече той, — както е лудост и да се ожениш прекалено късно. Към обяд ми разреши (Пиши! — заповяда той.) да довърша писмото до своята годеница. Изведнъж в главата ми бе просветнало какво трябва да ѝ напиша. Стана хубаво писмо, рекох си, като приключих, в него няма и помен от лъжа. Бързо ще го пусна, казах, и прескочих отсреща до пощенския автобус, който вече бе със загрял мотор и щом дадох писмото си на шофьора, веднага потегли. Този ден, ако не броим шофьора, без нито един-едничък човек.

Тъкмо гледах, че по термометъра до входа на странноприемницата е двадесет и един градуса под нулата, когато гостилничарката, застанала в открития коридор, ми махна с ръка да вляза. Цял час вече хлопала в стаята, където лежи момичето, рече тя, но не получила никакъв отговор, „нищо“. Веднага се качих на първия етаж, отидох до стаята и почуках. Нищо. Почуках още веднъж и казах на момичето да отвори. Отворете! Отворете! — викнах няколко пъти. Нищо. Понеже няма втори ключ, налага се да влезем насила — казах аз. Гостилничарката безмълвно даде съгласието си да разбия вратата. Трябваше само веднъж здраво да я натисна с рамо, и вратата се отвори. Момичето лежеше напреки върху двойното легло, в безсъзнание. Пратих гостилничарката за инспектора. Установих у момичето тежко лекарствено отравяне и го покрих със зимното палто, което откачих от дръжката на прозореца; това очевидно беше зимното палто на младия мъж. Но къде е той? Всеки негласно се питаше къде е младият мъж. Реших, че момичето е извършило опита за самоубийство наистина СЛЕД изчезването на младия мъж. (Неин годеник?) По пода се

търкаляха пръснати таблетки. Инспекторът беше безпомощен. Сега трябвало да се чака, докато дойде лекарят, и всички за сетен път се убедихме колко е трудно да се повика лекар тук горе, в Мюлбах. Може да трае цял час, докато пристигне лекарят, рече инспекторът. Дори два. В Мюлбах само да не ти потрябва лекар, заключи той. Имена, данни, помислих си, трябва данни, и претърсих чантичката на момичето, но без резултат. В палтото, рекох си, и в палтото, с което бях покрил момичето, затърсих за портфейл. Наистина портфейлът на младия мъж беше там. Също и паспортът му. АЛОИС ВЬОЛЗЕР, РОД. 27.1.1939 В РЕТЕНЕГ, РЕТЕНЕГ ПРИ МЮРЦУШЛАГ — прочетох. Но къде е мъжът? Нейният годеник? Изтичах долу в трапезарията и по телефона уведомих всички постове за произшествието, което ми се видя достатъчно, за да се издаде заповед за задържането на Вьолзер. С лекаря работата е много спешна, рекох си, а когато след половин час той се появи, беше вече много късно: момичето лежеше мъртво.

Сега това опростява всичко, помислих си, момичето ще остане в Мюлбах. Гостилничарката настояваше трупът да се изнесе от странноприемницата, да се премести оттатък в моргата. Там, непрестанно разглеждано от любопитните мюлбахчани, момичето лежа два дни, додето успяхме да издирим родителите му; на третия ден те най-сетне пристигнаха в Мюлбах — СЕМЕЙСТВО ВЬОЛЗЕР, родителите на Алоис Вьолзер, които бяха родители и на момичето. Младият мъж и момичето, както се оказа за ужас на всички, бяха брат и сестра. Момичето веднага бе закарано в Мюрцушлаг, родителите го съпроводиха в погребалната кола. Братът, тоест синът, остана неиздирен.

Вчера, двадесет и осми, двама дървари неочаквано го откриха над Мюлбах в края на залесената зона, до границата на виреене — замръзнал, скрит под две убити от него диви кози.

**ПЕТЕР ФОН ТРАМИН (1932–1981) —
АВСТРИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ПЕТЕР ФОН ТРАМИН

Петер фон Трамин (1932–1981) или Петер Рихард Освалд барон фон Чугуел цу Трамин, както гласи цялото му име, е австрийски белетрист, автор на радиопиеси и преводач, роден във Виена в аристократичното семейство на висш държавен чиновник. Следва право и търговски науки, след което работи като банков служител.

Първите творби на Петер фон Трамин са публикуваният под псевдоним — научнофантастичният роман „Повелител на 1000 мозъка“ (1958) и романът „Дивертименто“ (1963). Но литературна известност му донася иронично-изисканият автобиографичен роман „Господа синовете“ (1963), в който писателят пародира живота на виенската „златна младеж“. Свои творби Трамин публикува и в различни антологии, сред които личат „Деветнадесет немски разказа“ (1963), „Конфигурация“ (1966) и „Примери“ (1967). Голям интерес предизвиква фантастичният му роман „Вратата в прозореца“ (1967). А като използва гротеската и притчата в сборника с разкази „Джобове, пълни с пари“ (1970), Трамин — в стила на Франц Кафка и Хаймито фон Додерер — се стреми да определи „предназначението на човека“ в днешния свят. Посмъртно излиза и сборникът му „Канализационният съветник“ (1990). Остава в ръкопис големия си незавършен роман „Черен Петър“, писан през периода 1959–1963 г.

За творчеството си Петер фон Трамин е отличен с „Австрийската държавна награда за литература“ (1963).

ПЕТЕР ФОН ТРАМИН КАНАЛИЗАЦИОННИЯТ СЪВЕТНИК

Когато онази вечер излязох от къщи, към мене се приближи някакъв мъж, който въпреки мъглата и навъсеното небе бе с тъмни очила. На ръст беше дребен и носеше черна, блестяща от влагата мушама.

— Вие сте били, значи... — попита той с утвърдителен тон и изненадващо здраво ме улови за десния лакът, — вие сте били, значи, много наблюдателен?

Открай време проявявам склонност към кошмари; но поради дългогодишната привичка лесно ми се удава, дори като спя, винаги да съзнавам, че това е само сън; ето защо обикновено с игрива усмивка следвам обърканите намерения, повели и действия на моите съновидения, развеселен се хвърлям в пропастите и в никакъв случай не бягам от изверга с топорчето. Наистина, стане ли положението прекалено неприятно, достатъчно е просто да си кажа: „Това е само сън!“ Незабавно всички привидения избледняват и аз се събуждам.

Сега, щом видях, че застаналият пред мене непознат има раздвоен език като на змия, положението почти ми достави удоволствие. Тъй че игриво казах:

— Имате право, аз съм извънредно наблюдателен.

— Много хубаво — рече непознатият и доволно въздъхна, — много хубаво, господине. Аз пък почти се опасявах, че не сте този, когото търся.

На това нямаше какво да отговоря, ето защо се задоволих да последвам мъжа, който трескаво ме затегли от пътната врата. Той ме вкара в едно малко нощно кафене, където, изглежда, го познавах, защото келнерката учтиво поздрави:

— Добър вечер, господин канализационен съветник.

Без подкана тя ни отведе в едно сепаре, донякъде скривано със завеса от стъклени мъниста.

Дребният мъж не свали мушамата си, поръча бутилка бира и със зъби смъкна ръкавицата от свободната си длан. Видях, че между

пръстите му, които завършваха с остри извити нокти, се обтягат ципи чак до третата фаланга.

Той наля от бутилката една чаша и я бутна към мен. Самият той не пиеше.

— Ще имате ли нещо против да пуснете лакътя ми? — попитах аз. — Хватката ви е извънредно болезнена, господин канализационен съветник.

Непознатият начаса ме освободи.

— Много се извинявам, правя го почти по навик — оправда се той.

Отпих една глътка и го погледнах въпросително.

— Вие живеете — започна разговора непознатият, — вие живеете на втория етаж в дом номер петнайсет.

— Точно така.

— А също... — продължи той, — също имате навика нощем да седите до прозореца и да гледате надолу към улицата. Бихте ли проявили изключителната любезност да ми кажете какво наблюдавате там?

— Ами — отвърнах аз, — всъщност виждам само част от тротоара срещу моя дом. Отзад се издига рекламno табло, а пред него има колона за афиши.

— И какво — продължи да разпитва моят събеседник, докато раздвоеният му език нервно играеше между необикновено острите бели зъби, — какво толкова интересно намирате в тази гледка, та често престоявате половината нощ на прозореца и се взирате навън?

— Главно обстоятелството, че понякога преминават хора.

Непознатият нервно оправи очилата си. Въпреки тъмния цвят на стъклата можах да разгледам очите му; те бяха без клепачи, като на риба, с кръгли, втренчени зеници.

— А няма ли... — каза той с почти груба настойчивост, — няма ли да е далеч по-благоприятно за вас, господине, ако предприемате наблюденията си денем? Независимо, че осветлението е по-добро, бихте имали все пак и по-богат избор от обекти за проучване.

— Извинете, че ви прекъсвам, господин канализационен съветник, но този, дори бих казал, банален материал никак не ме интересува. Съществува нещо съвсем друго, което ми изглежда особено необикновено и заслужаващо внимание. И може би няма да

сбъркам, ако допусна, че тъкмо на това друго нещо дължа честта да се запозная с вас.

Достави ми известна наслада да видя смущението му. Той повторно облиза безцветните си устни, при което раздвоеният му език странно се премятеше и проблясваше, после с едната си длан, чудновато окосмена, потърка малката си, пъпкообразна брадичка.

— И какви необикновени случки... — най-сетне с усилие промълви той, докато адамовата му ябълка диво подскачаше, — какви необикновени случки имате предвид, господине!

Много доволен от въздействието на моите думи, аз се облегнах назад и отпих голяма глътка от чашата си.

Този сън потръгваше твърде интересно. Обърсах брадичката си и казах:

— Ами имам предвид изчезването на неколцина нощни минувачи. — И не без известна гордост от почти научната точност, с която бях провел наблюденията си, добавих: — През изтеклия месец забелязах не по-малко от девет души да преминават покрай колоната за афиши пред прозореца ми. Но „преминават“ всъщност не е вярната дума. Виждах ги да изчезват зад колоната, но повече не се появяваха от другата страна, колкото и да чаках.

Канализационният съветник рязко вдигна поглед. Стори ми се, че в ококорените му рибешки очи, ненапълно скрити под тъмните очила, прочетох най-крайно отчаяние.

— И какво... — рече той с прегракнал, полузадавен глас, докато дланите му небрежно размачкваха един тежък месингов пепелник на масата ни, — какво заключение правите от всичко това?

— Ами че в колоната за афиши има таен вход към канализационната мрежа на града ни.

— Но защо мислите... — запита моят събеседник с внезапен, ала все пак предпазливо приглушен фалцет, като раздробяваше пепелника на малки късчета; въпрочем той изпълняваше този невероятен силов номер съвсем несъзнателно, дори бих казал разсеяно, — защо мислите, че онези девет души са слезли през колоната за афиши в канализационната мрежа?

— За това мога да градя само предположения — отвърнах замислено.

— Моля... — рече непознатият, като след пълното унищожаване на пепелника конвулсивно отваряше и затваряше вече незаетите си длани, — моля... — повтори той с необикновено настойчив глас, сякаш от думите ми зависеше твърде много за него, — моля — потрети той, — имайте изключителната добрина да го сторите.

— Ами — покашлях се неловко, понеже не ми е присъщо да разгласявам половинчати предположения, които самият аз още в никакъв случай не съм готов да обявя за окончателни решения, — ами представям си някое тайно общество, което нощно време се подвизава в плетеницата от едва проучени проходи и канали под стария град. Може би — продължих аз, като обезпокоен гледах как канализационният съветник с необикновено острия нокът на показалеца си дълбае дупка в плота на масата, — може би това е някакво мистично общество от религиозни фанатици, което в мрака под нашите улици се отдава на чудновати ритуали.

Странно, ала тези думи подействаха на канализационния съветник така, че напълно разпръснаха досега тъй явно показваната му загриженост. И докато върху бледите му черти се настаняваше израз на безкрайно облекчение, той със сподавено ликуване в гласа възкликна:

— Вие отгатнахте истината!

После остави недовършена дупката в плота на масата, обгърна с две ръце раменете ми и докато острите му нокти почти болезнено се впиваха в тялото ми, с тайнствено понижен глас продължи:

— Сега без съмнение извънредно ви интересува от какво естество са тези загадъчни ритуали?

— Ами... — запънах се аз уплашено, защото не ми убягна застрашителната нотка, трептяща в този въпрос, — ами мога да си представя, че това общество съвсем не държи в събранията му да участва един непосветен.

— Това предположение... — отвърна канализационният съветник, като с непонятно за мене въодушевление доля бира в чашата ми, — това предположение също е вярно. Само че то не се отнася за човек като вас, господине, чиято остра наблюдателност би допринесла изключителна полза за нашето общество, така че не мога да не ви предложа да станете член на нашата ложа.

Бях поласкан. Все пак хранех някои съмнения. Особено що се отнася до намеренията и целите на това странно общество, опасявах

се, че те може да противоречат на моя светоглед.

Ала след като канализационният съветник ме увери, че тези цели са напълно съобразени с конституцията и в никакъв случай не се противопоставят на държавната религия, че освен това на своя стъг обществото е издигнало като девиз благородните обноски, светския тон, най-чистия морал и най-деликатната духовност, аз изявих готовност, при положение, че не поемам никакви задължения, да посетя с моя странен придружител мястото за събрания на тайнствената ложа, където ще ми бъдат дадени по-нататъшни разяснения.

И понеже всичките ми съмнения бяха разсеяни, ние тръгнахме. Канализационният съветник плати на келнерката с монета, която преди това на шега преви с пръсти под прав ъгъл. После потънахме в нощта, поехме по безлюдните улици, където моят придружител незабавно се зае с радостна припряност да ме побутва пред себе си, като при това сегиз-тогиз подскачаше на един крак или пък се кискаше и потриваше ръце, тананикаше си пронизителни, игриви напеви, да, понякога дори опитваше няколко танцови стъпки, което изглеждаше чудновато и детинско. Неговите приумици скоро ми дойдоха до гуша, понеже в необузданата си палавост той постоянно ме ръгаше толкова силно, че неведнъж губех равновесие и често едва не падах. Вече почти смятах за най-разумно или да се събудя от този невероятен сън, или пък направо да изоставя канализационния съветник — някой окъснял приятел можеше да ме зърне в такава компания, а подобна среща би ми била крайно неприятна. От друга страна обаче, бях много любопитен да бъда въведен в тайното общество и да се запозная с чудноватите му обичаи.

— Всъщност — започнах аз, за да отклоня придружителя си от своеобразните му лудории, — ако мога да си позволя този въпрос, как тъй имате раздвоен език? Питам само за да се осведомя за една от вашите, хм, телесни особености.

Мислех си, че подобна невежливост ще го отвлече от неприятното му държане, и не се излъгах.

Канализационният съветник веднага се закова на място. Бе избързал няколко крачки напред, сега обаче се извърна и запристъпва към мене с такова застрашително изражение на лицето, че от внезапна уплаха косите ми почти се изправиха. Но той се овладя и гневно

облещените му зъби изчезнаха под устните, които се изкривиха в усмивка.

— А как тъй... — процеди той, като многократно стрелна на сантиметри от устата си предмета на нашия разговор, — а как тъй вашият език, господине, има само един връх?

На този насрещен въпрос аз нямах отговор. Доволен бях, че междувременно сме стигнали до нашата цел — колоната за афиши.

Съвсем бързо, тъй че дори не успях да проследя с очи движението му, канализационният съветник отвори в повърхността на облепената с пъстри афиши колона една врата, която прилепваше толкова гладко, че не се забелязваше. Ала при по-внимателно виждане аз открих, че хартията на един рекламен плакат има дупка, която позволяваше на застаналия в колоната да гледа навън.

Когато понечих да последвам канализационния съветник, той ме отблъсна с рязко движение на ръката.

— Не... — той поклати отрицателно глава, — не, трябва да спазим церемониала, просто тъй съм свикнал. Сега ще се затвора тук вътре, а пък вие ще се върнете на ъгъла, после ще тръгнете към колоната и ще минете покрай нея, сякаш нищо не знаете. Тогава аз ще отворя вратата — тук той по извънредно неприятен начин облещи остриите си зъби — и официално ще ви покана да влезете.

Макар и учуден, аз дадох съгласието си и точно изпълних указанията му. Докато почти преминавах покрай тайната врата и вече градях предположението, че канализационният съветник си е позволил да се пошегува с мене, внезапно капакът отхвъркна, две твърди като стомана ръце ме уловиха за гушата и ме ввлякоха вътре в колоната. Преди още да мога да разсъдя, той ме запокити срещу стената и с мълниеносни хватки, които издаваха дългогодишна практика, ме прикова с вериги към един железен станок. Сега канализационният съветник завъртя една ръчка и с нея приведе в движение около оста станок, който имаше формата на буквата Х. Краката ми полетяха нагоре и аз увиснах с главата надолу. Косите ми се завлачиха по пода в някаква лепкава, полусъсирена течност. Очите ми щяха да изскочат от орбитите, когато забелязах, че това е пролята кръв — тя се изцеждаше в тъмна вадичка през един кръгъл отвор в пода, където едва можеше да се различи най-горното стъпало на ръждива желязна стълба, водеща надолу в шахтата, от която възлизаха вонящите изпарения на каналите.

Картината се осветяваше от едно газениче, в чието пламъче за мой неизразим ужас видях, че канализационният съветник вече е измъкнал дълъг, лъскав, изглежда, необикновено остър нож и сега с него кляка пред мене.

— Много съжалявам — процеди той, като се люлееше на петите си, — много съжалявам, че трябва толкова да ви разочаровам. Навярно съществува някое тайно общество, което се подвизава тук долу в каналите, но мъжете и жените, чието изчезване вие, господине, сте забелязали за свое нещастие, не се числят към него. Ние сме само малцина, които дебнем в колоните за афиши в този град...

Понечих да извикам, но той мълниеносно затули устата ми с длан.

— ... които дебнем тук за плячка, когато сме гладни.

Ръката му преви главата ми надолу, тъй че шията ми се откри свободно за неговия нож, чието острие докосна гърлото ми. В моя безпаметен страх аз направих конвулсивно движение, тъй че стоманата одраска кожата; усетих как топла капка кръв потече по извивката на шията към брадичката.

Това вече бе достатъчно; повече не можех да издържам. Трябваше да се събудя.

— Това е само сън! — изкрещях тъй, че дробовете ми щяха да се пръснат.

Под страшната хватка на канализационния съветник думите ми се превърнаха само в стенещ звук.

Но извергът ме разбра и ухилен поклати глава.

— Мамите се... — рече той с мляскане, което бе тъй далече от всякакъв сън, че светкавично ме накара да осъзная ужасната истина, — мамите се, както вече мнозина други преди вас, господине.

И ми преряза гърлото.

**АЛЕКСАНДЕР КЛУГЕ (Р. 1932) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ АЛЕКСАНДЕР КЛУГЕ

Александер Клуге (р. 1932) е немски белетрист, есеист, кинодраматург и режисьор, роден в Халберщат в семейството на лекар. Следва право, история и църковна музика в Марбург и Франкфурт на Майн, където слуша лекции при Теодор Адорно, а в Мюнхен защитава дисертация и става доктор по право (1956). Отначало работи като адвокат, а после добива известност като кинорежисьор и става професор във Висшето училище по пластично оформление в Улм.

Литературно име Александер Клуге си създава с прозаичния сборник „Животоописания“ (1962), в който с документална точност разказва за девет личности, свои съвременници, които живеят във Федералната република и разпространяват стария нацистки морал. В книгата си „Описание на една битка“ (1964) писателят съчетава различни документи, писма и интервюта с войници от Втората световна война, за да очертае чрез примера на Сталинградската битка вината на немския милитаризъм. Публикува също сборника с разкази „Списък на присъстващите при едно погребение“ (1967), новелата „Учебни процеси със смъртен изход“ (1973), двутомното издание „Хроника на чувствата“ (2000), събраните си прозаични творби „Празнината, която дяволът оставя“ (2003) и нови разкази под заглавие „Врата до врата с един друг живот“ (2006).

Александер Клуге е член на литературното сдружение „Група 47“. За творчеството си е отличен с редица награди, между които „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1979 и 2001), „Хайнрих фон Клайст“ (1985), „Лесинг“ на град Хамбург (1989), „Хайнрих Бьол“ (1993), „Рикарда Хух“ (1996), „Фридрих Шилер“ на провинция Баден-Вюртемберг (2001) и престижната награда „Георг Бюхнер“ (2003). Писателят е член на ПЕН-центъра на ФРГ, от 1972 г. на Академията на изкуствата на Берлин-Бранденбург, от 1982 г. на Немската академия за език и литература в Дармщат и от 1994 г. на Баварската академия за изящни изкуства.

АЛЕКСАНДЕР КЛУГЕ

ЕДИН ЛЮБОВЕН ЕКСПЕРИМЕНТ

Като най-евтино средство за масова стерилизация в лагерите през 1943 година се оказа облъчването с рентгенови лъчи. Съмнително беше обаче дали така получената безплодност има траен характер. Затова събрахме заедно един мъжки и един женски затворник, за да се проведе нужният експеримент. Предвиденото за целта помещение бе по-голямо от обикновените килии и бе застлано с килими на лагерното ръководство. Все пак очакванията затворниците да осъществят този опит в сватбено украсената им килия, останаха напразни.

Може би затворниците знаеха за извършената над тях стерилизация?

Това трудно можеше да се предположи. Двамата затворника седнаха в различни ъгли на помещението, покрито с дъсчен под и застлано с килими. През кръглото прозорче, служещо за наблюдение, не можеше да се разбере дали двамата бяха приказвали нещо, след като ги въведохме в килията. Във всеки случай те не водеха никакви разговори. Тази тяхна пасивност бе особено неприятна поради обстоятелството, че високопоставени гости на лагера бяха изявили желание да наблюдават експеримента. За да ускори протичането на опита, лагерният лекар и ръководител на експеримента нареди да свалят дрехите на двамата затворника.

Може би подопитните лица се срамуваха едно от друго?

Не може да се каже, че подопитните лица се срамуваха. Дори и без дрехи, те останаха в предишното си положение и даваха вид, сякаш спят.

— Трябва малко да ги поразбудим — каза ръководителят на опита и след малко бе донесен един грамофон.

През наблюдателното прозорче можеше да се види, че в началото и двамата затворника реагираха на музиката. Но след малко те отново изпаднаха в своето апатично състояние. За нас беше важно подопитните лица най-после да започнат с експеримента, защото само така можехме със сигурност да установим дали незабелязано

извършената над изследваните лица стерилизация запазваше ефекта си и след продължителен период от време. Наблюдаващите опита бяха настанени в коридорите на няколко метра от вратата на килията. Общо взето, те се държаха спокойно. Бяха получили указания да разговарят само шепнешком, а един от тях следеше развоя на събитието във вътрешното помещение. По този начин двамата затворника трябваше да добият илюзията, че са съвсем сами.

Въпреки всичко в килията не настъпваше еротична възбуда. Отговорните лица вече почти бяха на мнение, че е трябвало да се избере по-малко помещение. Самите подопитни лица бяха подбрани много внимателно. Според данните в досиетата им те трябваше да проявят значителен еротичен интерес един към друг.

Откъде се правеше това заключение?

Затворничката Й., дъщеря на областен съветник в Брауншвайг, родена в 1915 г., следователно в момента около двадесет и осем годишна, омъжена за ариец, след матурата следвала история на изкуството. В долносаксонския градец Г. я познавали като неразделна от мъжкото подопитно лице, някой си П., роден през 1900 година, без определена професия. Заради П., затворничката Й. се разделила със спасяващия я съпруг, последвала любовника си в Прага, а по-късно и в Париж. През 1938 година нашите органи успели да задържат П. на територията на Райха. Няколко дни по-късно на територията на Райха се появила Й., която търсела П., и също била задържана. В затвора, а след това и в лагера, двамата много пъти правили опит да се срещнат. С това се обяснява и нашето разочарование — сега най-после имаха възможност да се съберат, а ето че не желаеха.

А може би подопитните лица проявяваха непокорство?

Общо взето, те бяха послушни, така че не бих казал, че проявяват непокорство.

Може би затворниците не бяха добре нахранени?

Дълго преди да започне експериментът, подопитните лица получаваха особено добра храна. Сега те стояха вече два дни в едно и също помещение, без да се установи какъвто и да е опит за сближение. Дадохме им да пият разбит белтък от яйца и затворниците жадно го погълнаха. Тогава обершарфюрерът Вилхелм нареди да ги облеят с градинските маркучи. Веднага след това ги вкарахме обратно,

трепереци, в покритото с дървен под помещение, но дори нуждата от топлина не можа да ги накара да се съберат.

Може би затворниците се опасяваха от свободомислието, на което се виждаха изложени? Може би мислеха, че това е някакъв изпит, в който трябва да докажат своята моралност? А може би нещастieto в лагера се изправяше помежду им като висока стена?

Може би им бе известно, че в случай на забременяване телата и на двамата щяха да бъдат разрязани и подложени на изследване?

Не можеше да се допусне, че подопитните лица знаят или дори само предполагат това. Те бяха получили от управлението на лагера многократни уверения, че животът им ще бъде запазен. Моето мнение е, че те просто не искаха да се съберат. Така за разочарование на специално пристигналия за целта обергрупенфюрер А. Цербст и на неговите придружители опитът не можа да се проведе, тъй като никакви средства, дори насилствените, не доведоха до нужния резултат. Ние притискахме телата им едно о друго, държахме ги в плътна близост, като постепенно ги загривахме, разтрихме ги със спирт, а също им дадохме да пият алкохол — червено вино с яйца. Освен това им дадохме месо и шампанско, коригирахме осветлението, но нищо не доведе до очакваната възбуда.

Може би не бяхме опитали всичко?

Мога да гарантирам, че всичко беше опитано. Сред нас имаше един обершарфюрер, който разбираше от тези работи. Той последователно изпробва всичко, което в други случаи действа с абсолютна сигурност. В края на краищата ние не можехме сами да влезем и да опитаем щастието си — това би било омърсяване на расата. Така нито едно от изпробваните средства не можа да предизвика възбуда.

Ние самите бяхме ли възбудени?

Във всеки случай повече, отколкото двамата в помещението, поне така изглеждаше. От друга страна, това би трябвало да ни бъде забранено. Затова аз мисля, че не бяхме възбудени, а по-скоро раздразнени от това, че нищо не става.

*Искаш ли с любов да ти принадлежа,
при мене тази нощ ела!*

Просто не съществуваше възможност да се докарат подопитните лица до някаква определена реакция и така експериментът бе прекъснат, без да се стигне до някакъв резултат. По-късно той бе проведен отново с други затворници.

Какво се случи с двете подопитни лица ли?

Двете вироглави подопитни лица бяха разстреляни.

Не означаваше ли всичко това, че при определена степен на нещастие любов вече не може да се прави?

1962

КАРЛ МИКЕЛ (1935–2000) — ГЕРМАНИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

КАРЛ МИКЕЛ

Карл Микел (1935–2000) е немски поет, белетрист, драматург, есеист и преводач, роден в Дрезден в работническо семейство. Следва икономически науки в Източен Берлин, става научен сътрудник, редактор на сп. „Юнге Кунст“, а по-късно асистент в Берлинския икономически институт. Участва в ръководството на Брехтовия театър „Берлинер ансамбъл“ и впоследствие става професор в берлинския Висш институт за театрално изкуство „Ернст Буш“.

Карл Микел публикува стихотворения, школувани от образци на античната и старата немска поезия, но с ярка социална и политическа насоченост — стихосбирката „Хвалебни стихове и обругавания“ (1963). Формалната чистота и изразеният интелектуализъм на поезията му стават причина за остри дискусии в културната преса на ГДР. Микел публикува (по примера на Данте) и стихосбирката „Vita nova mea“ [Моят нов живот] (1966), която се разполага в границите между интимната любовна лирика и историческия портрет, между дребнавото всекидневие и диалектическото напрежение между съвременния човек и природата. Заедно с Адолф Ендлер издава оспорваната поетическа антология „В тази по-добра страна“ (1966). Следват стихосбирките „Ледников период“ (1975), „Желязна ера“ (1975), „Одисей в Итака. Стихове 1957-1974“ (1976), „Мотек казва“ (1990), „Палимпсест“ (1990), романът „Приятелите на Лахмунд“ (1991), сборникът с разкази „Из другия свят“ (1998), стихосбирката „Часът на духовете“ (1999), „Съчинения в шест тома“ (2000) и посмъртно издадената поетическа книга „Посещението“ (2003).

За творчеството си Карл Микел е отличен с литературната награда на Берлинската академия на изкуствата „Хайнрих Ман“ (1978), наградата „Вилхелм Мюлер“ на провинция Саксония-Анхалт (1997) и наградата „Кристиан Вагнер“ (1998).

КАРЛ МИКЕЛ

ГЛЕДАНЕ НА ТЕЛЕВИЗИЯ

Стаята имаше размери 3,40 на 4 метра, обитателката — 1,78 на височина; тя можеше да подскочи не повече от 32 сантиметра, ако не искаше да си удари главата в тавана. Косите ѝ — тъмноруси, почти кестеняви, обвиващи главата ѝ с едри къдрици; носът — по-остър, отколкото подходеше за малкия му размер; очите — зелени, но премрежени: козметика или късогледство?; челото — бледо и чисто, продължението му под косите — предполагаемо. Нозете ѝ бяха пъхнати в бродирани пантофи от полски или китайски произход; между пантофите и прическата — около 130 фунта тегло.

Обитателката седеше сред стаята в един фотьойл, обърнат към предната част на масата — задната ѝ част опираше в стената; нито една стена без мебели — закон на правия ъгъл. Ето едностайното жилище — редът се налага от само себе си, никой не би търпял тук разхвърляност, без да му причернее пред очите. Пресечната точка на двата диагонала на килима съвпадаше с пресечната точка на двата диагонала на пода. До прозореца — писалището, без следа от прах, с телефона и хартията за писма. Диагонално в стаята — диван, 2,20 на 1,60, покрит с лилава изкуствена кожа, украсена с ромбове от жълта кордела. Влезе ли някой в стаята, веднага сяда на дивана. Срещу него — над 60 радиолампи зад витрина, телевизорът: 150 сантиметров екран, яворов фурнир, както цялата мебелировка: тъмножълт, почти кестеняв, също както косата — дърво с цвят на коса, а от едната страна — вдлъбнатина в безизразното в момента стъкло на екрана.

Обитателката подреди кестеновите клончета във вазата, постигна равновесие между живото и мъртвото и вазата придоби самостоятелност — точката, която означава: не ме докосвай!; обърнатите към прозореца клонки щяха да разцъфтят по-бързо и да получат превес, затова всеки ден вазата би трябвало да се извърта. Жената придърпа надолу към клонките лампата с абажур от бял пергамент — нейната стайна луна; сега лицето и придоби нежен блясък: тя бе на 20 години вместо на 30.

Двадесетгодишната се отдръпна встрани — след три крачки нозете ѝ все още бяха осветени. Сега петите ѝ погледнаха светлината, коленете ѝ докоснаха пода — коленичила, тя прокара дясната си ръка в левия заден долен ъгъл на гардероба; дясната половина на лицето ѝ се притискаше към лявата затворена врата на гардероба — дъхът ѝ върху фурнира стоеше като ветреца пред устните ѝ. Ръката сложи в скута онова, което извади — блюдото бе изрисувано по начина, по който се бродират пантофи: пет лули в различна форма и големина се кръстосваха на дъното на съда.

Жената бързо подреди обратно приборите; плавно движение я вдигна нагоре и тя изви китка към най-горното чекмедже; върху дланта ѝ надолу се понесе кутията, съдържаща 17 цигари; повторното движение продължи толкова, колкото и първото — в него имаше спокойствието на хвърления камък, достигнал най-високата си точка.

Жената, застанала на пръсти — Диана, къпеща се под водните струи, затанцува към писалището: оттам извади пурите — 32 къса от светъл обемист вид. Запъхтяна, тя се отпусна във фотьойла, един лъскав инструмент обряза една от тях, червеният нокът на палеца разкъса лентата около пурата, устните огладиха обрязаната част, блесна пламък и след като запаленият край от разстояние една ръка бе огледан отвсякъде и бе преценен като равномерен, главата се отдръпна блажено назад и заизпуска нагоре кръгчета дим. Стените се приближиха — това направи димът.

После жената се изправи — две и половина тежки крачки; пушачката дръпна завесата, отделяща кухненската ниша; опря небрежно рамене на рамката, сложила ръце на кръста; гласът се промъкна покрай пепелния край на пурата — отначало алт, но след първите три думи снижен до баритон. „Хайде, сготви си зелен фасул“, произнесе тя към лакираното кахлено кубче без сянка; след това тридесетгодишната остави настрана угарката, завъртя се с полюляване около кухненския прибор, обслужвайки го с нежно повдигнати клепачи и говорейки — сега вече сопран — към задимената стая. Сопранът каза: „Със сланина, както го обичаш винаги.“ — „Да — отвърна след нова смяна в гласа баритонът, — и с повече лук. И овнешко месо.“ Тогава се обади сопранът, че имало само свински ребра — личеше, че ще се завърже малък спор, но междувременно баритонът го приключи и изрази своето благоразположение. Тънък

писък отбеляза края на целувката — яденето бе сварено. Дясната ръка затвори кранчето на газа, лявата загаси пурата.

Жената изсърба чинията си на писалището — за да не смущава кестените; лактите ѝ бяха подпрени, окото ѝ се плъзгаше покрай ръба на чинията към вестника, който заместваше покривката. Измиването на съдините се извърши бързо — една чиния, една лъжица, една тенджера; от крана течеше топла вода.

Сега жената включи телевизора и се изтегна удобно.

1998

МИХАЕЛ ШАРАНГ (Р. 1941) — АВСТРИЯ

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

МИХАЕЛ ШАРАНГ

Михаел Шаранг (р. 1941) е австрийски поет, белетрист, есеист и автор на радиопиеси, роден в Капфенберг, Щирия в работническо семейство. Следва философия, история на изкуството и театрознание във Виенския университет и защитава докторска дисертация върху драмите на Роберт Музил.

През седемдесетте години Михаел Шаранг публикува политически и социално ангажирани романи и есета, като се стреми с помощта на литературата да промени обществените порядки. Издава сборник с поетическа проза (или: прозаична поезия) под заглавие „Край на разказването и други разкази“ (1970), в който е включен текстът „Отговорният уволнява безотговорния“ — този текст дава основата на телевизионен филм. Писателят публикува също сборник с есета „За еманципацията на изкуството“ (1971), романа „Чарли Тракторът“ (1973), прозаичния сборник „Все някой трябва да се подчинява“ (1973) и романите „Синът на един земеделски работник“ (1976) и „Човек на живота“ (1979). В 1978 г. Михаел Шаранг напуска Австрийската комунистическа партия, чийто член е бил в продължение на половин десетилетие. Смята, че литературата трябва да взима страна, но да не бъде партийнополитическа. Той е от малцината творци на австрийския литературен авангард, който плодотворно съчетава в произведенията си езикова и социална критика, теория на медиите и фактография. Шаранг живее като писател на свободна практика във Виена и Ню Йорк.

За творчеството си писателят получава редица отличия, между които поощрителната „Награда за литература на град Виена“ (1965 и 1976), „Литературната награда на град Клагенфурт“ (1970), „Австрийската почетна награда за литература“ (1996) и „Литературната награда на провинция Щирия“ (2000).

МИХАЕЛ ШАРАНГ

ОТГОВОРНИЯТ УВОЛНЯВА БЕЗОТГОВОРНИЯ

*и по този случай дръпва реч, която тук се
реконструира и конструира, пресътворява и
сътворява, за да подклажда гняв у всички, на
които до гуша им е дошло от отговорните.*

Сега ми идвате.
Сега ми го казвате.
Сега е много късно.

Защо не дойдохте по-рано?
Защо не ми го казахте по-рано?
По-рано нямаше да е много късно.

Сега всички го знаят.
Сега вече не можем да го уредим помежду си.
Сега нещата поеха своя ход.

Защо ви трябваше да го раздрънквате.
Защо ви трябваше да се перчите?
Защо за бога?

Не казвайте, че щях да ви изгоня.
Не казвайте, че щях да съм първият, който да го разтръби.
Не казвайте, че щях да съм последният, който да прояви
разбиране.

Не можахте ли да прецените, че ще се провалите.
Не можахте ли да прецените, че никой няма да ви последва.
Не можахте ли да прецените, че това няма смисъл?

Да допуснем, че не се бяхте провалили.
Да допуснем, че всички ви бяха последвали.
Да допуснем, че бихте се задържали за един ден.

Слава богу, само неколцина ви последваха.
Слава богу, останалите бяха достатъчно умни.
Достатъчно засега.

Ето какво още ме интересува: Какво бяхте намислили?
Ето какво още повече ме интересува: Как си го представяхте в подробности?
Ето какво най-вече ме интересува: Какво щяхте да сторите, ако всички ви бяха последвали и никой не се бе намесил?

Е, виждате ли.
Е, виждате ли.
Е, виждате ли.

Мислите, че ви смятам за глупав.
Мислите, че ми е драго да ви подписвам уволнението.
Мислите, че сега си отмъщавам.

Положително една от вашите промени щеше да бъде аз да загубя мястото си.

Положително една от вашите промени щеше да бъде ръководството на предприятието
вече да не е ръководство на предприятието.

Положително една от вашите промени щеше да бъде ние повече да нямаме думата.

Как мислите, какво щеше да стане тогава със завода?
Как мислите, кой щеше да замени хората с опит?
Как мислите, как щяхте да се справите без нас?

За какво ви е да вършите всичко това?
За какво има профсъюз?

За какво има партия, застъпваща интересите на работниците?

Не казвам, че никой не бива да си отваря устата.

Не казвам, че и на мен не ми се ще някои неща да се променят.

Не казвам, че тук всичко е наред.

Но трябваше да се обърнете към директора на завода.

Но трябваше да се обърнете към заводската управа.

Но трябваше да се обърнете към мен.

Помислете: Не сте порасли за един ден.

Помислете: Не сте усвоили работата си при нас за един ден.

Помислете: Промените също не стават за един ден.

Научете се да различавате позволено от непозволено.

Научете се да различавате законно от незаконно.

Научете се да различавате възможно от невъзможно.

Честно казано, смятам ви за кадърен човек.

Честно казано, смятам ви за събуден момък.

Честно казано, не вярвам да сторите това, което казахте

Трябва да знаете, че лично нямам нищо против вас.

Трябва да знаете, че на младини и аз си позволявах едно-друго.

Трябва да знаете, че нямам нищо против нови идеи.

Но нима вашите идеи са нови?

Но нима бъдещето не е в по-доброто социално партньорство?

Но нима не опитахте нещо, което мнозина преди вас са опитвали
безуспешно?

Както искате, но мнозина от колегите ви са против вас.

Както искате, но профсъюзният ръководител е против вас.

Както искате, но трябва да ви уволня.

На ваше място, тъй да се рече, бих агитирал подмолно.

На ваше място не бих разгласявал тъй шумно възгледите си.

На ваше място бих оставил нещата в мене първо да узреят.

Между нас казано: Кой ви пусна тази муха?

Между нас казано: Тази щурава идея не ви е дошла насън, нали?

Между нас казано: Кой ви е насъскал?

Не очаквайте от мен да се застъпя прекомерно за вас.

Не очаквайте от мен заради вас да се скарам с всички.

Не очаквайте от мен да впиша друга причина за уволнението освен истинската.

По мое мнение пакости на себе си всеки, заел се да реже клона, на който седи.

По мое мнение навредихте си сам, макар че искахте да навредите на други.

По мое мнение вече няма тъй лесно да си намерите работа.

Поставете се в моето положение: Аз имам семейство.

Поставете се в моето положение: Аз имам дом.

Поставете се в моето положение: Аз също съм само човек.

А вие навярно щяхте да ми отнемете семейството.

А вие навярно щяхте да ми отнемете дома.

А вие навярно щяхте да ми отнемете човешкото достойнство.

Не казвайте, че дрънкам празни приказки.

Не казвайте, че съм вашият зъл демон.

Не казвайте, че аз, тъй да се рече, съм отговорен за системата.

Намерете някого, който все още да седне на маса с вас.

Намерете някого, който все още да се разтревожи за вас.

Намерете някого, който все още да ви влезе в положението.

Лесно ви е да се усмихвате.

Лесно ви е да вдигате рамене.

Лесно ви е да свивате юмрук.

Нима някога сте се учили да се покорявате на необходимостта?
Нима някога сте се учили да се вслушвате в разума?
Нима някога сте се учили да поемате отговорност?

Получихте си го.
Получихте си го.
Получихте си го.

При това човек като вас има хиляди възможности да се изяви.
При това човек като вас има хиляди възможности да осмисли
живота си.

При това човек като вас има хиляди възможности да преуспее.

Липсва ви някой, който да ви ръководи.
Липсва ви връзката със заводската управа.
Липсва ви чувството за съпринадлежност.

Та у нас има демокрация.
Трябва да си избиеете от главата мисълта за пряка демокрация.
Та у нас има дискусия за общо управление.
Трябва да си избиеете от главата мисълта за самостоятелно
управление.

Та у нас има реформи.
Трябва да си избиеете от главата мисълта за революция.

Може ли да ви предложи огънче?
Може ли да ви изтупам пърхота от ризата?
Може ли да ви дам съвет за из път?

Вървете през света с отворени очи.
Вървете и се опомнете.
Вървете да се регистрирате като безработен.

Не може да пренебрегвате даденостите.
Не може да пренебрегвате нашето съществуване.
Не може да пренебрегвате нашите отряди за заводска охрана.

Най-сетне всеки иска да държи хората си изкъсо.
Най-сетне никой не може да се лиши от насъщния.
Най-сетне никой не желае да му изстине мястото.

По-добре да ви кажа няколко думи.
По-добре за в бъдеще не се замесвайте.
По-добре се заселете другаде.

Ако някога се нуждаете от нещо, помислете, че тук можехте да имате всичко.

Ако някога се нуждаете от помощ, помислете за нашите социални добавки.

Ако някога се нуждаете от храна, помислете за нашия заводски стол.

Ако дори някой ден се озовете в канавката, помислете, че тук сме издигнали

санитарните съоръжения до най-съвременно равнище.

Ако дори някой ден се озовете на кривия път, помислете, че тук при нас евентуално

можехте да си пробиее път.

Ако дори някой ден се озовете в затвора, помислете, че ние се справихме с вас

без полиция.

Сбогом и дано не забравите думите ми.

Сбогом и дано ви дойде по-добър ум.

Сбогом и се опомнете.

Почистете първо пред собствената си порта,
тогава вече няма да се налага да чистите толкова пред чужди порти.

Потърсете лошото първо у себе си,

тогава няма да търсите лошото винаги само у другите.

Поставете се първо в моето положение,

тогава ще разберете по-добре и своето положение.

Каквото можех да направя за вас, направих го.
Вече сме се погрижили
никъде другаде да не ви е така добре, както при нас,
никъде другаде да не се отървете така просто, както при нас,
никъде другаде да не можете да приказвате така на едро, както
при нас,
никъде другаде да не можете да се правите така лесно на
невинен, както при нас.

1970

**ФРИДРИХ КРИСТИАН ДЕЛИУС (Р. 1943) —
ГЕРМАНИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ ФРИДРИХ КРИСТИАН ДЕЛИУС

Фридрих Кристиан Делиус (р. 1943) е немски поет и белетрист, роден в Рим, но израства в Хесен. Следва литературознание в Берлинския свободен университет и става член на литературното сдружение „Група 47“. Делиус взема участие в студентското движение от 1968 г. и получава научната степен доктор на философските науки (1970). Работи като издателски редактор, живее известно време в Нимвеген, Холандия и в Билефелд, а след 1984 г. в Берлин.

Фридрих Кристиан Делиус започва литературния си път с общественокритична лирика — стихосбирката „Рабош“ (1965) — и документални, остро сатирични текстове. След седемдесетте години пише главно романи, в които разглежда теми от историята на Федерална република Германия. Известност му донасят романите „Банкер по време на бягство“ (1975), „Герой на вътрешната сигурност“ (1981), „Аденауерплац“ (1984) и най-вече „Могадишу — място до прозореца“ (1987). Следват „Крушите на Рибек“ (1991), „Възнесението на един държавен враг“ (1992), „Неделята, в която станах световен шампион“ (1994), „Домът на Америка и танцът около жените“ (1997), новелата „Трепкацият език“ (1999), романите „Създателят на крале“ (2001), „Моята година като убиец“ (2004) и новелата „Портрет на майка ми като млада жена“ (2006).

За творчеството си Фридрих Кристиан Делиус е отличен с литературните награди „Самуел Богумил Линде“ (2002) и „Теодор Фонтане“ (2004).

ФРИДРИХ КРИСТИАН ДЕЛИУС ЗАЛОЖНИЦА В МОГАДИШУ

Някъде далеч виждам една друга Андреа Болендер, която преди пет седмици с ръчен багаж взима самолета в Палма де Майорка, сяда до прозореца на десети ред, обляга се спокойно, след като машината излита, и започва едно писмо: „Мили Шефан!“ Написва три-четири несръчни изречения и скъсва листа от бележника с намерението да изрече нужното само с едно изречение, което да завърши с думата „край“.

Изведнъж, крясъци — като мълнии, съвсем близо, от всички страни, свадливи момичешки гласове, груб и непонятен заповеднически лай, дрезгав английски, тежки стъпки, крясъци едновременно отпред и отзад, все по-силни и лаещи. Мислите ми все още са заети с онова единствено, съкрушително изречение за писмото, само слухът е вече наострен сред новата ситуация, от която още нищо не проумявам, слухът определя различната сила и височина на звуците: уплашени възгласи, писъци, женски викове, мъжки крясъци, ужасени гласове. Нищо от това нямаше място в един самолет. Изненадващият и продължителен взрив от човешки глъч отначало не ми говореше нищо, само показваше, че е станало или започва нещо нечувано. „Hands up! Hands up! Hands up!“^[1] — това бе единственият и непрекъснато повтаряш се рев, който все по-мощно заглушаваше всичко останало.

Ръце, навсякъде ръце, сами и по двойки, ръце, все повече ръце колебливо се протягаха нагоре, леко свити в лактите, сякаш още не бе сигурно дали тази заповед наистина е заповед. Пъхнах бележника и химикалката в мрежата отпред и почти без уплаха и бързана предадох заповедта на мускулите. Те се подчиниха. Изпълниха началното движение на плувец. Присъединих се към другите. Без да трепна, заплувах с останалите. Всички пътници, които можех да видя от мястото си, вече бяха вдигнали ръце. Протестите стихнаха, секнаха немските уплашени слова, нервните боязливи прояви на незначителна съпротива, останаха обаче заповедните гласове на жените и лаят на

един млад мъж, те отекваха в слуха непрестанно, на единствения валиден отсега нататък език: „Hands up! Hands up! Don’t move!“^[2]

Една от креслите мина край нас; в длан стискаше метален предмет с големината на яйце, такъв бях виждал само по филмите и веднага го познах: ръчна граната. Пронизителните й крясъци „Don’t move! Hands up! Don’t move!“ ме плашеха повече, отколкото гранатата, която тя показваше като залог или вещественно доказателство, сякаш нищо друго не можеше да й даде сили да крещи с този възбуден, експлодиращ глас, изригващ като че от гранатата, а не от устата ѝ. А това бе само един от многото гласове, на които вече десетки секунди — значи безспорно предълго — се подчинявахме, сломени от заповедите и оръжията, притиснати към седалките и увиснали на собствените си ръце.

Отпред по коридора подкараха няколко души, сред тях имаше стюардеси, и ги тикаха към задната част, младеж с пистолет указваше посоката. Блъскаха ги един в друг, а те се бранеха, като забавяха крачки и опрени тяло до тяло, търсеха защита в блъсканицата. Никой не искаше да попадне в обсега на пистолета. Бяха вдигнали ръце, но не високо, а до главата, защото трябваше и да се крепят при блъскането. Широко отворените очи на една жена на моите години, която искаше да изрази възмущението си, но само съкрушено се озърташе и диреше помощ в други очи, срещнаха моя поглед. Тя не проумяваше нищо, или, напротив, проумяваше всичко, може би се догаждаше, че сега вече няма никакво значение какво проумяваме. Стори ми се, че тя ме гледа точно така, както и аз нея — две лица, които служат едно на друго като огледало и в един и същи миг се сепват от това. Беше като в някаква смътно позната и внезапно проблеснала сцена от филм и само студените стъпки ми подсказваха, че не седим в кино. През тялото ми пробяга сподавен страх. Поех въздух, за да изкрещя срещу залпа крясъци на въоръжените.

Но мускулите на лицето ми бяха схванати, челюстите ми не се отвориха, гласните ми струни бяха сковани и сухи, а зъбите ми не преставаха да тракат.

Горе ръцете, но не знаех какво да правя с главата си. Ту я навеждах, ту любопитно я изправях. Ако я извиех малко назад, можех да видя блъсканицата по пътеката — заповядваха на хората един по един да заемат свободните места в задната част на самолета. Нови

крясъци се блъсваха в еката на току-що чути крясъци, тъй че нямаше и миг пауза, нито възможност да обмислиш собствените си реакции.

На нас, които седяхме на десети ред, малко по-напред от средата на самолета, позволиха да останем по местата си. Не ни подкараха, не ни риташа и блъскаха с юмруци или с пистолет. И все пак кресливите заповеди, макар и да не се отнасяха за мене ми се струваха страшни колкото ударите. Пронизваха ме като изстрели, които цепят ушите, дълбаят мозъка, изстрели, които не оставят рани и все пак причиняват мъчителна болка, увеличават страданието, което слухът понасяше от барабанныя огън на непрекъснато повтаряните думи „Hands up! Don't move! Hands up!“ — една заповед, на всичкото отгоре ненужна и абсурдна, понеже отдавна всички се подчинявахме и с плахо усърдие протягахме ръце като непохватни начинаещи гимнастици.

Едно от въоръжените лица караше пред себе си мъж — това бе пилотът, в тъмносиня униформа, със златни нашивки на ръкавите под вдигнатите длани. Той беше бледен, покорен, вцепенен. Веднага си представих пилотската кабина празна — никой не държи кормилния лост, никой не стои пред уредите и радиостанцията, та кой ли управлява машината сега, никой, всеки миг ще паднем, ние сме отряд самоубийци, всеки миг ще паднем, ще се сгромолясаме в бездната, ще полетим към скалите, към морето, ще се разбием във водния бетон, само да не се давим, да не ни подмятат вълните, да не идем на дъното. Мина ми спасителната мисъл, че най-малко двама, а може би и трима души карат самолета. Очевидно можеше без един от тях. Машината все така се носеше над облаците, спокойно, с уверено свистящи турбини. Когато премина покрай нас като тъжен пленен вожд, пилотът или помощник-пилотът — в момента не знаех това — тихо изрече:

— Правете всичко, каквото ви казват! Правете всичко, каквото ви казват!

Тези думи ме успокоиха, понеже звучаха разумно и бяха изречени на моя език, усетих ги като нещо приятно и познато, сякаш дълги дни бях живяла в чуждоезикова област. В същото време те ми отнеха надеждата, че всичко може да е само сън, шега, тренировка. Пистолетът, забит в гърба на униформата, бе учудващо малък. Очите на пътниците следяха пистолета, пилота, крещящия мъж, който с оръжието си диктуваше темпото на движението, а после стреснато се насочваха към очите на съседите, широко разтворени в почти неловка

безпомощност, сякаш диреха опора поне в близостта. Много бързо лицата бяха загубили своите маски, никое вече не изглеждаше нагласено да внушава красота, успех, ваканционно щастие — така открито и негримирано бе очертано във всяко едно от тях нервното сътресение. Във вцепенението, което като мантия обгръщаше малодушния страх, добивах чувството, че дори стрелките на часовника вече не се движат. Имах нужда от закрила и се притиснах до стената.

Някои пътници трябваше да се разместят, по-големите деца пратиха напред, махнаха младите мъже от седалките до пътеката и им наредиха да седнат до прозорците. На грациозното момиче, което седеше на моя ред до пътеката, заповядаха да седне до мене, а на нейното място дойде една възрастна жена, която едва напъха тялото си пред свалената масичка.

Повечето от нас бяха изненадани, докато се хранеха и сега държаха ръцете си високо над табличките. Приборите на пътниците вляво от мене бяха сложени до пилешките кости. Целофанът върху купичката с десерта още не бе разкъсан. Аз отказах храната, понеже бях закусил късно и не бях гладна, а освен това исках най-после да напиша писмото. Сега изведнъж ми се прияде сладкишът, който лежеше недокоснат под прозрачната опаковка недалеч от мене. Веднага бих се пресегнала, дори да беше най-жалкият крем-ванилия, бих омела дори три-четири купички наведнъж, но продължавах, колкото смела, толкова и страхлива, да виря ръце нагоре, само усещах сладостта — или представата за сладост — в ноздрите, върху езика си и този вкус омекотяваше крясъците.

Всичко ставаше светкавично. Гласове, движения, погледи се кръстосваха, сблъскваха и разделяха, нови образи изтласкваха и разбъркваха всичко, а по-тихите заповеди като „You should be quiet!“^[3] или „Неу, put your hands up!“^[4] звучаха почти нежно. Външно погледнато, пътниците ставаха все по-спокойни, а паника изпитвах сякаш само въоръжените лица, защото крещяха и ръкомахаха — всичко им се струваше много бавно. Единият тип притичваше през самолета — тук заплашваше с юмрук, там виреше пистолет, командваше, удряше и се заяждаше, докато най-после изчезна към кабината.

Удар в тъпанчетата, разтворих уста, рев от високоговорителя. Ехти мъжки глас, груб и в изненадваща близост, с непоносима сила. Едва не свалих ръце, за да запуша ушите си, но бързо ги протегнах отново, уплашена от своя рефлекс, и послушно оставих рева да се излива върху мене като грохот на нисколетящ самолет. Един самолет отминава, но този грохот се ширеше над нас и пробиваше тъпанчетата, нищо не се разбираше, само някакъв ужасен английски с рязка, заплашителна интонация. Струваше ми се, че различавам откъслечни думи като „Follow the instructions... shot... executed...!“^[5] Най-после мъжът изглежда разбра, че усилията му са напразни. Заповяда една стюардеса да отиде при него. Отзад дочух хлипане. После той отново закрещя, но се опита да говори по-тихо и по-разбираемо. Обаче не му се удаде, възбуденият му глас отново се превърна в лаещ крясък.

Обяви се за „капитан“ и добави някакво неразбираемо име. Изкрещя нещо като: „This airplane is under my command!“^[6] После каза: „Whoever refuse to follow my command will be executed immediately!“^[7] И повтори: „Will be executed immediately!“ Стюардесата преведе: „Който не изпълнява моите указания, ще бъде застрелян!“ Тя не преведе повторението и не наблегна на заповедната интонация, а се помъчи да запази обичайния за една стюардеса тон.

— Дами и господа, моля правете онова, което ви казва капитан Ясид.

И веднага пак крясъци на английски: „Който не държи ръцете си над главата, ще бъде застрелян!“ Вече доста минути протягахме ръце нагоре, както ни бе заповядано, и не можех да си представя как ще издържим по-дълго. Той изкрещя: „Който приказва, веднага ще бъде застрелян!“ За миг размислих как да спусна транспаранта с вдигнати ръце. Също и други пътници до прозорците изглежда се колебаеха; тогава мъжът пред микрофона се поясни: „Всички, които седят до прозорците, да спуснат транспарантите и после веднага да вдигнат ръцете си!“ Изчакахме превода и послушно спуснахме транспарантите, а пък аз дори не използвах възможността да хвърля последен поглед към някоя планина от облаци или към морската синева. Като всички останали изпълних бързо заповедта и почти изпитах облекчение, че мога да премахна досадната светлина, безкрайното и дразнещо свободно пространство зад тази пролука, и да запазя тъмен моя спасителен ъгъл. Креслото изглеждаше доволен от

нас и с по-благ тон каза: „Който проговори, който изрече дори една дума, ще бъде застрелян!“ Когато стюардесата преведе това, нашето мълчание звучеше по-различно, отколкото в предишните паузи. Забелязах, че кимнах и безмълвно дадох съгласието си.

„А сега приборите! Който веднага не хвърли всички прибори на пътеката, ще бъде застрелян!“ Погледнах приборите на моята съседка, които още лежаха върху табличката над коленете на възрастната дама. Втренчено гледахме късото ножче, чаената лъжичка, тясната вилица. Дамата до пътеката очевидно не се чувстваше длъжна да ги хвърли, отпрати поглед напред, сякаш от чуждите прибори дебнеше някаква опасност или пък искаше да провери какво правят другите пътници. Моята съседка се колебаеше да се пресегне към приборите, гледаше ги безпомощно, а после погледна и мене въпросително. Едва сега установих, че пластмасовият нож и пластмасовата вилица, вече избърсани, лежат наредени до ръба на табличката, сякаш пътничката тъкмо е искала да ги пхне в ръчната си чанта като спомен от един полет с „Луфтханза“ или като подарък за децата. Пътниците от другата страна отдавна вече бяха хвърлили ножовете, вилиците и лъжичките на пътеката; изведнъж и двете жени до мене решително посегнаха към приборите, навярно за да използват възможността да пораздвижат за миг ръце; по-младата се оказа по-бърза, може би защото усещаше, че съм отгатнала намеренията ѝ. Когато видях приборите, пръснати по червеникавата пътека, техните щръкнали зъбци и тънки остриета, най-после проумях заповедта. Това бяха оръжия. Можеха да бъдат оръжия, ако някой пътник успееше да забие крехкия малък нож или вилица в окото или сърцето на някой от нападателите. Сега тези смешни и непотребни оръжия се валяха там като небрежно запокитени, евтини трофеи след загубена война. Дори не бяхме воювали, а вече изгубихме — там лежеше поредното доказателство.

Някакво дете заплака, говореше през сълзи. Дали онзи тип ще закрепчи срещу детето, дали ще го удари или застреля? Смятах го способен на всичко. Той нареди на четири възрастни жени да съберат приборите за ядене и да ги занесат отпред в първа класа. Жената, която определиха за средната част, не поглеждаше никого, засрамено гледаше към пода, преви снага и се наведе, а зад нея заплашително

стоеше едно от момичетата с граната в ръка и контролираше всяко движение. Детето плачеше по-тихо. После трябваше да съберат табличките и да ги отнесат също отпред. Ръцете на жената, която вдигна табличките от нашия ред, трепереха; уплаших се, че няма да може да ги вземе, че няма да успее да носи повече от две таблички, че ще изпусне всичките или пък ще падне, но тя се отдалечи с четири-пет таблички. Жал ми беше за десертите.

Детето престана да плаче. Тишината сред свистенето на реактивните двигатели се нарушаваше само от тракането на табличките, когато отпред изграчи някакъв старчески глас и прелетя през цялата кабина:

— Как си позволявате! Та аз още не съм се нахранил!

Изпънах длани още по-високо, за да повдигна незабележимо главата си. „Don't talk! Don't talk! Shut up! Don't move!“^[8] Едно от момичетата с ръчна граната рязко скастри стареца и жената, която не знаеше дали да изпълни заповедта и да вземе табличката.

Старецът не се оставяше да го сплашат или пък не разбираше нищо, защото запротестира още по-бурно:

— Как си позволявате! Още не съм свършил! Искам да си доям! Оставете ме на мира!

Настъпи смут, оказана бе неочаквана съпротива; предводителят остави микрофона, дойде и се разкрещя, притича и превеждащата стюардеса. Всички говореха един през друг и гласът на стареца все по-рядко се открояваше над другите гласове. След кратка разправа всички се върнаха по местата си, а старецът млъкна.

Отново заехтяха крясъците от бордовия високоговорител, по-зли и по-остри от преди. „Който носи оръжие, да го сложи на пътеката!“ Никой не се помръдна. „Всички твърди предмети, ножове, запалки, гребени да се извадят!“ Пауза. „Който сега има оръжие у себе си, ще бъде застрелян!“ Заповядаха на мъжете един след друг да излязат на пътеката. Претърсиха ги. Някои бяха бити. Минути, нарушавани само от пляска на ръка по нечие лице. „Капитанът“ крещеше: „What's that? What's that?“^[9] Държеше високо една пила за нокти. „That's a weapon! Weapon!“^[10] — извика той и отново замахна. При всеки удар аз се свивах, сякаш мене ме болеше, и наистина ме болеше, седях като парализирана и се мъчех да притисна изпънатите си ръце към другите. Момичето до мене допря ръка до моята. Не виждахме кого бият, само

чувахме ужасното плющение на плът и кости срещу плът и кости, придружено с крясъци — това не бяха крясъци на битите, а крясъци на биещите. На жените спестиха претърсването. Очевидно не ни смятаха способни да имаме нападателни намерения или скрити джобни ножчета.

Самозваният „капитан“ още не бе свършил със заповедите. „Всички паспорти на пътеката! И всички ционистки артикули — вън!“ Хвърлих паспорта си и размислих какво ли трябваше да разбираме под „ционистки артикули“? Не идвахме от Израел. Портокали не носех. Не си спомнях да съм виждала или купувала напоследък стоки с надпис „Made in Israel“. Откъде можех изведнъж да зная какъв е произходът на вещите, които притежавам? И защо не каза „израелски“, щом това имаше предвид? А може би говореше за артикули, изработени или продавани някъде по света от евреи?

Вече следваше нова заповед. Трябваше да приготвим ръчния багаж за събиране. Сложих на скута си ръждивочервената ленена чанта. Правете всичко, каквото ви казват! Хвърлих бърз поглед към вестника и бележника с химикалката в мрежата отпред и реших, че всичко това не спада към ръчния багаж. Не изпълних заповедта изцяло. За пръв път през тези хаотични, управлявани от нов порядък минути усетих желанието да окажа някаква дребна съпротива, макар да знаех, че ако връхлетят върху мене с упреци или удари, ще мога само да се правя на глупачка. Но по-силно се оказа желанието да задържа при себе си малкото вещи, които си бях приготвила за тричасовия полет. За миг готовността да поема първия, макар и дребен риск надмогна страха. Някъде отпред гласът крещеше „We don't want your money, lady! We don't need your jewels! Keep it! Keep it!“^[11] По-дребното от двете момичета стисна гранатата в едната си ръка, а с другата взе чантата ми — усетих погледа ѝ. „Значи и ти си тук!“ В това нямаше нищо зло, беше почти като приветствените погледи на самолетния персонал при влизането в машината. Под гранатата се люлееше изтеглен предпазният щифт. Момичето безмълвно отмина към следващия ред и продължи да се товари с чанти. Помислих си: „Но ти я познаваш! Познаваш някоя, която изглежда като тази тук!“

Капитан Ясид крещеше по високоговорителите да вдигнем отново ръце, но сега ни позволи да ги подпрем върху предните седалки. След превода не последваха други указания. Веднага поисках

да отпусна ръце, но те бяха вече толкова натежали, сякаш счупени и гипсирани от заповедта, че реагираха съвсем бавно, додето се размърдат от своето вцепенение. Усърдно засвихах и заотпусках пръсти, докато кръвта отново се раздвижи и като лека следа от стихваща болка закръжи от ръцете през тялото и обратно към главата.

1987

- [1] „Горе ръцете! Горе ръцете! Горе ръцете!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[2] „Горе ръцете! Горе ръцете! Не мърдай!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[3] „Трябва да кротувате!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[4] „Хей, вдигни си ръцете!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[5] „Следвайте указанията... застрелян... екзекутиран...!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[6] „Този самолет е под мое командване!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[7] „Който откаже да изпълнява нарежданията ми, ще бъде екзекутиран незабавно!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[8] „Без приказки! Без приказки! Млък! Не мърдай!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[9] „Какво е това? Какво е това?“ (англ.) — Б.пр. ↑
[10] „Това е оръжие! Оръжие!“ (англ.) — Б.пр. ↑
[11] „Не желаем парите ви, госпожо! Не ни трябват вашите бижута! Задръжте си ги! Задръжте си ги!“ (англ.) — Б.пр. ↑

**ФРАНЦ ИНЕРХОФЕР (1944–2002) —
АВСТРИЯ**

ВЕНЦЕСЛАВ КОНСТАНТИНОВ

ФРАНЦ ИНЕРХОФЕР

Франц Инерхофер (1944–2002) е австрийски белетрист и драматург, роден в Кримл край Залцбург като извънбрачно дете на селскостопански работници. Следва няколко семестъра германистика и англицистика в Залцбургския университет.

Още първият роман на Франц Инерхофер „Хубави дни“ (1974), в който той описва трудното си детство, му донася литературна слава. Това му позволява да заживее като писател на свободна практика в Залцбург, в Орвието — Италия и в Швейцария, край Цюрих. Тогава публикува романите „Сенчеста страна“ (1975) и „Големите думи“ (1977), с които завършва автобиографичната си трилогия за бруталността на селския живот. През 1980 г. писателят се завръща в Австрия и работи като книжар в Грац. Там създава романите „Парвенюто“ (1982) и „Да живееш заради облог“ (1992).

В творбите си Франц Инерхофер рисува най-вече живота на село или в малкия провинциален град, застрашен от настъплението на цивилизацията. Завладян от дълбока депресия и разочарование от обкръжаващия го свят, писателят се самоубива в Грац.

За творчеството си Инерхофер получава много отличия, между които наградата за литература „Сандо“ (1974), „Рауризката литературна награда“ (1975), наградата „Рудолф Александер Шрьодер“ на град Бремен (1975), „Литературната награда на провинция Щирия“ (1993) и „Литературната награда на Залцбургското селско стопанство“ (1993).

ФРАНЦ ИНЕРХОФЕР

КРАТКА ИСТОРИЯ, КОЯТО МОЖЕШЕ ДА БЪДЕ И ПО- ДЪЛГА

Денят бе толкова напрегнат, че Барбара можеше да бъде уверена — сестра ѝ няма да се събуди, преди да чуе будилника. В миг тежката всекидневна работа ѝ се стори като дар. Бързо нахлузи роклята си. После грабна обувките, чорапите и пипнешком се запромъква на пръсти към вратата, отвори я — кучето го нямаше. Това, че познаваше всяка отделна дъска на пода, понеже неведнъж я бе търкала с четка, внезапно се оказа за Барбара най-голямо улеснение. Дървената къща, от която тя се измъкваше бързо в такава тишина, не издаде под леките ѝ стъпки нито звук. Трябваше да мине по коридора в друга стая. Тук вече нямаше защо да се страхува, че могат да я чуят родителите, но зад прозореца се простираше нощта. Ръждивите железни пръчки бяха черни отвесни черти. Крилата на прозореца изскърцаха. Лъхна я нощният хлад на късното лято. Барбара веднага се залови да се съблече напълно.

Преди вечерята се бе опитала да промъкне тялото си странично между пръчките, първо краката, стъпили върху наредените вън дърва за огрев.

Сега пръчките бяха студени, особено на гърдите ѝ. Изтръпна, когато изведнъж дочу стъпки да идват нагоре по пътя. Замря върху цепениците и изчака стъпките да отминат. По звука прецени, че са женски. Това ѝ вдъхна смелост.

Когато после се понесе на колелото надолу през гората, обзе я такава увереност, че начаса забрави за всички истории, за връщането въщи и за страха, който вече бе преживяла тук. Дори хладният ветрец ѝ се струваше топъл.

Йозеф Лом, както се бяха уговорили, чакаше в английската си кола край площадката пред замъка.

Най-напред той целуна Барбара, после взе от ръцете ѝ колелото и го прехвърли през оградата. Устата му миришеше слабо на бира.

— Добре, че ме чака — каза Барбара.

Лом не отговори нищо. Докато крачеха към колата, откъм замъка дочуха как американците запяха.

— Ти знаеш ли английски? — попита Барбара.

— A little — отвърна Лом и влезе в колата.

Предишната есен тя пожела да се запише в курс по английски, но родителите ѝ не разрешиха, понеже курсът бе вечерен.

— Моят учител по английски бе тъп като муле — каза Лом и обхвана с лявата си ръка бедрата на Барбара.

Колата бе тъй широка, че до Барбара можеше да се настани още един човек. Но тя се радваше, че до нея не седи трети. Докато Лом караше нагоре по шосето, което водеше за прохода, всичко ѝ се струваше сън. Бе танцувала с него, но от празненството за хилядагодишнината бяха изминали месеци и тя вече не вярваше да го срещне. После изведнъж го видя да преминава покрай нея в колата на фирмата, а вторник заранта той ненадейно дойде с дебелия американец горе в замъка. Тогава тя не посмя да влезе при него. Остана да го чака на една рампа за разтоварване на мляко. Малко по-нататък турски работници асфалтираха пътя. Страхуваше се да не я зърне някой познат. Лом подкара колата в един страничен път.

Барбара имаше, хубаво стройно тяло.

След това тя плака, понеже той бе направил всичко тъй бързо и сръчно. С две хватки бе свалил облегалките, едновременно като по предписание бе съблякъл нея и себе си, сякаш в Института за развитие на икономиката бе посещавал курс по тези неща. На всичкото отгоре беше груб.

Малко след два часа той я остави край площадката пред замъка. Докато тя заобикаляше колата, за да мине на отсрещната страна на пътя, където бе колелото, той свали стъклото и още веднъж я повика с ръка. Тогава я целуна за последен път и си замина. Барбара гледа подире му, додето колата се скри зад един остър завой, после изчака, докато престана да чува звука на мотора. Откъм замъка долови глъч. Двама американци поред отвориха един прозорец и затвориха друг.

Междувременно колелото се бе намокрило от росата и бе станало тъй тежко, че Барбара трябваше да се покатери на оградата, а ѝ се повръщаше, сякаш ден и нощ бе гълтала водни бълхи.

Изведнъж се видя да лежи на тревата до колелото. Сърцето ѝ почти спря. Дневната светлина инстинктивно я изправи на крака. Ако съдеше по тишината, беше още рано. Барбара с ужас установи, че не се намира на пътешествие из Италия, никъде не виждаше големите гъсенични булдозери, на които американските туристи правеха своите неделни излети. Покрай нея с трясък премина тежко натоварен автоvlak и остави подире си дизелова воня. С основателен страх тя пое сега обратно към дома на родителите си. Колелото се плъзгаше тъй бързо до нея, че тя едва успяваше да го следва. Утринната свежест днес ѝ бе по-безразлична от когато и да било.

Мисълта, че скоро пак ще се срещне с Лом, я облекчи, премахна големия ѝ страх от прозорците на родителите. Оттам можеха да видят как Барбара бутва колелото под навеса с инструментите.

Няколко минути Барбара лежа в леглото си. После трябваше да става. Бе ужасно гладна, а от радост ѝ се танцуваше. Родителите седяха на масата, пиеха черно кафе от сушени смокини и закусваха хляб с масло. Барбара, както винаги, бе станала първа. После тя отиде горе в плевнята и започна да пали моторната косачка. Трябваше многократно да навива продупчения пусков ремък около стартовия диск, защото моторът просто не искаше да заработи. Два пъти бе карала косачката долу при ковача, но той все клатеше глава и казваше, че машината е доставена с неотстраним фабричен дефект. Щом моторът загрееше, почти винаги тръгваше още с първото дръпване.

Паленето на косачката отчайваше Барбара, защото сутрин ѝ отнемаше тъй много сили, които после целия ден ѝ липсваха.

Вече бе окосила почти една трета от склона нагоре, когато ненадейно налетя на един дълбоко вкопан камък. Естествено, тя знаеше за този камък, най-сетне на своите шестнайсет години достатъчно пъти бе преодолявала всички препятствия върху бащиния имот, като си служеше с всевъзможни похвати.

Два двойни зъбеца бяха изкривени, а ножът — откъснат, при това скоро го бяха точили. Бащата, който окосяваше по-нагоре една бомбена

яма, веднага остави косата и гневно заслиза към Барбара. Докато тя правеше отчаяни опити да разхлаби ръждясалите винтове, той я упрекна в небрежност и равнодушие: „Който не познава тук всеки камък, или е тъпак, или в главата си няма друго освен глупости.“ Барбара не възрази. Докато стоеше на колене в тревата пред рамата за косене, на душата ѝ бе тъй тежко, че въпреки жегата и умората с радост напрягаше сили — само в изнурителната стойка успяваше да скрие от родителя си чувството за вина, което тук с години се вътлпяваше на децата. Затова тя можеше да е доволна, че при този частичен ремонт бяха нужни главно физически усилия; при всяка полека поправка би се издала веднага, защото той, селянинът, не мръдваше и не мръдваше от мястото си. За нейна беда липсваше и най-примитивният инструмент. Това умишлено създаване на затруднения произлизаше, естествено, още от фабриките; там икономисват по най-подъл и унизителен начин. Вместо с френски ключ, какъвто полицията ще намери днес при всеки обиск с десетки, Барбара трябваше да си служи с един вилкообразен ключ номер 19. До втория болт все още вървеше, но след това вилката се разшири и дланите на Барбара веднага се разраниха. Отначало не кървяха. После, когато потече кръв, тя просто омота носната си кърпичка около по-силно кървящата ръка.

В Мелнхоф поради подобна немарливост най-големият син бе умрял от тетанус.

Сега селянинът се разкрещя, че тя първо съсипва косачката, а после и инструмента. Това направи всичко още по-лошо. Стършелите и силното слънце я притесняваха непрекъснато, наоколо ехтяха моторните косачки, към това се прибавяха изпаренията от тревата и най-противното: създателят ѝ не спираше да я хока. Винтовете, които при смяната на ножа тя бе затегнала с песен на уста, сега стояха тъй здраво, че от отчаяние тя заплака, а също се изпусна малко.

Под навеса беше прохладно. Тя пъргаво уви двете части на ножа в стар конопен чувал и ги привърза към багажника. Колелото бе единственият предмет под този навес, който я радваше, всичко останало ѝ причиняваше болка. Дойдеше ли тук, никога по собствено желание, в последна сметка всички инструменти се оказваха насочени срещу нея.

Като най-голяма благодат усещаше напускането на родителския имот — колкото по-бързо, толкова по-добре, пък било то само за някоя покупка. Единствено когато трябваше да се направи бърза поправка или пък внезапно да се уведоми ветеринарният лекар, Барбара можеше да използва колелото.

Боб. Когато чу името му за пръв път, тя не се сдържа и високо се разсмя.

— Та това означава спортна шейна — рече тя.

Но прозвуча тъй, сякаш искаше да каже „свинщина“. Все още мразеше плесниците, които веднъж бе отнесла у дома като дете, защото в един такъв „боб“ се бе спуснала с американците към Бурк. От този ден винаги отбягваше американците.

Земята бе вече съвсем втвърдена. Барбара трябваше всяка заран и всеки следобед да кара добитъка на барата, понеже водата едва стигаше за домакинството. Тя нямаше много поводи да слиза на пазара. Покупките възлагаха на сестра ѝ. Когато Барбара още ходеше в основното училище, почти не минаваше ден, без да ѝ наредят да свърши някоя дреболия, и ако пропуснеха, тя през цялото време си мислеше дали все пак родителите не бяха ѝ заръчали нещо.

Два пъти седмично по пладне идваше пощальонът. Тъй като той бе загубил през войната ръката си, службата му бе повече от сигурна. Да имаш само една ръка, при всичките му добри и лоши страни, е тъй малка пречка за един пощенски раздавач, колкото и природната тъпота. Барбара наблюдаваше този човек вече от години. Никаква промяна. Винаги си бе мислила, че с нарастващите прослужени години един пощальон трябва да се побърка, а тогава ще заразява и другите — за нея всичко бе зараза.

На този човек тя не само бе отрекла всякакво чувство за справедливост, но сега дори го смяташе за способен да я издаде пред родителите и срещу един-единствен обяд.

Каквото той самият не виждаше, узнаваше го от други. И понеже американците бяха простреляли ръката му, сега разправяше най-страхотни истории за замъка. „Щом ги разказва тук, значи, ги разказва навсякъде“, мислеше си Барбара. В такъв случай опасността идваше не толкова от Боб, колкото от Лом. Две седмици Лом бе правил

инсталации в замъка. Втория път, докато Лом я целуваше в колата, тя му бе пъхнала във вътрешния джоб на самото бележка с адреса си. „Ако той сега ми пише, този човек е в състояние заедно с пощенските картички и некролозите, които мъкне вкъщи, да връчи на майка ми и моето писмо.“

Щом живееш тъй потиснато, естествено, ставаш недоверчив към всичко. Та нали често бе яла пердах само за някоя дребна детинщина. Всеки храст, всеки камък, всичко ѝ навяваше страх, всичко ѝ припомняше страхове, които бе преживяла още като дете.

През септември мензисът ѝ прекъсна. Това бе за нея такъв удар, че няколко дни изглеждаше, сякаш просто за миг е забравила как се работи. През тези дни се държа тъй, както само може да се държи една господарка или пък човек, непохващал през живота си работа, но изведнъж поради изключителни обстоятелства озовал се в трудови взаимоотношения. Тя бе толкова обърквана, че още със ставането допускаше дори най-очевидни грешки — сядаше до първата крава отляво, когато всяка крава се дои отдясно. Кравата веднага я ритваше. Това я поразсейваше. По-рано внезапното хвърляне в лайната често пропъждаше зъбобола, но сега отчаянието ѝ бе тъй силно, че тя си желаше да я заболят зъбите. Упреците, с които родителите непрекъснато я обсипваха заради многото пропуски, обаче не достигнаха и не достигаха онази граница, когато вече нямаше да е нужно никакво самопризнание. Ругатните и плесниците се отнасяха само до работата, до някои смешни догадки. Бащата и майката претърсиха стаята ѝ за евтини романчета. След това им хрумна нелепата мисъл, че Барбара играе тайно в някаква пиеса — заучаването на ролята дотолкова я изморявало, че тя вече нямала нищо друго в главата си и затова забравяла всичко останало. „Невъобразимо е, че родителите се отнасят тъй убийствено към собствените си деца, че ги разбират тъй убийствено погрешно; щом само забележат, и ще ме убият — мислеше си Барбара. — Ако животът тук е такава мъка, защо не му сложа край?“

От цял Митерзил поповете ѝ бяха най-омразни, от дрехите им най-много ненавиждаше одеждите, с които отслужваха литургия.

Боб я бе сподирил до църквата на пазара. Вътре изведнъж я обзе такова отвращение към всичко, че тя стана и без да се бави, излезе вън, тръгна право към американеца и се усмихна.

— Hello — рече американецът.

Това прозвуча тъй приветливо, че Барбара се засрами. Този човек ѝ беше съвсем чужд и само защото ѝ бе толкова чужд, а пък мразеше всичко наоколо си, изпита към него мигновена симпатия.

Двамата влязоха в единствената сладкарница и пиха истинско кафе. Някаква дебела жена им сервира пудинг.

— Ние, американците, обичаме пудинг — рече Боб; после ѝ каза малкото си име.

Когато по обяд излязоха от сладкарницата, валеше сняг. Боб каза, че през лятото често я бил виждал да кара колелото си, веднъж на пазара насмалко не го прегазила. Барбара, без да ще, се беше бутнала в шинела му. Неговите думи ѝ припомниха, че по-рано често бе изпитвала желанието по шосето за Бургвизе да се хвърли под някоя кола.

Вкъщи отново имаше разпавии. До следобедното хранене на добитъка оставаха още два часа. Барбара ги използва, за да си почине. Просна се с дрехите по гръб на леглото. Не смееше да се разсъблече и да поразслаби елека си, защото в стаичката по всяко време, без да чукат, можеха да влязат я по-малката ѝ сестра, я майката или бащата.

Докато пиеха кафе, отново ѝ замърмориха. Барбара влезе в обора тъкмо навреме, за да спаси от задушаване едно теле, което бе легнало върху някакъв остър папур. После горе в плевнята мисълта да се хвърли през дупката за подаване на фураж върху тризъбата вила ѝ се видя много смела. В следния миг се улови как запраща долу голям сноп сено. Вдигна се пушилка. Тогава замята сено тъй бързо, че дупката се превърна в облак прах.

Често работеше до припадък и се натискаше тъкмо за най-тежката работа, грабваше я под носа на родителите си. От заран на заран стягаше все повече елека си и използваше всеки случай да тръшне тялото си върху земята. Толкова селянки, толкова господарки се лишават от бременност поради работата, защото природата си отмъщава. Щом Барбара само пристъпеше пред къщата, а често ѝ се налагаше да излиза, усетеше ли, че не я наблюдават, всеки път зарейваше поглед над мъглата към Алпите. „Какво ли говорят хората за мене“ — питаше се тя.

При разтоварването на балите слама Боб ѝ разказа, че Антон фон Веберн бил застрелян от американски окупационен патрул в Митерзил. Каза ѝ го от вагона. При всяка бала слама, която измъкваше от вътрешността на вагона, той изсвирваше музикална фраза от Антон фон Веберн. Барбара стоеше във вана и редеше балите върху шейната.

Веберн — никога досега не бе чувала това име.

— В Митерзил ли са го разстреляли? — попита тя. — Но откъде знаеш? До ден-дневен винаги съм живяла в Митерзил, а пък аз не зная.

Изобщо сега всичко бе станало за нея непонятно.

Следобед Боб и тя отново се спуснаха с шейната за гарата.

— Тази работа — рече той — е за мене като музика. Довечера ще напиша песен за нея.

Тогава Барбара изведнъж се разсмя с пълен глас. Боб, изглежда, се смути, защото заизмъкна бала след бала от вагона, тъй че Барбара с мъка успяваше да ги подрежда, а от устата му сега излизаше само повече пара.

— Значи, хората няма да кажат за мене нищо съществено.

Тя рече това на Боб, когато той вече тръгваше по площадката пред замък.

Бащата сияеше, понеже прекарването на сеното днес вървеше много добре. Барбара вече искаше да разпегне коня, но внезапно чу бащата да излиза от плевнята. Тя зачака.

Изведнъж повече не можеше да понася сенките и миризмата на сеното, обзе я ужасен страх. Изтича навън, загази надолу през дълбокия сняг. Привечер я донесоха обратно, вцепенена и все още бременна, но мъртва.

1976

Издание:

Сън с флейта. Антология

Немски разказвачи от XX век

Идея, съставителство и превод: Венцеслав Константинов

ISBN-10: 954-304-270-5

ISBN-13: 978-954-304-270-8

Източник: Антология. Сън с флейта. Немски разказвачи от XX век (<http://darl.eu/dichter/dichter.htm#x>)

Източник: Антология. Сън с флейта. 130 немски разказа от XX век (http://liternet.bg/ebook/syn_s_fleita/index.html)

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.